ČASOPIS PRO

SLOVANSKOU FILOLOGII

SLAVIA

VOLUME 20

1950/51

SLAVIA

ČASOPIS PRO SLOVANSKOU FILOLOGII

Vydává Slovanský ústav v Praze

Rediguji

Bohuslav Havránek, Karel Krejčí a Frank Wollman

Ročník XX

VYTISKLO NAŠE VOJSKO, VYDAVATELSTVÍ ČS. BRANNÉ MOCI, PRAHA

1951

Reprinted with the permission of the Original Publishers

JOHNSON REPRINT CORPORATION
111 Fifth Avenue, New York, N.Y. 10003

JOHNSON REPRINT COMPANY LTD
Berkeley Square House, London, W1X6BA

First Reprinting 1970, Johnson Reprint Corporation

Printed in the United States of America

Obsah ročníku XX

ČLÁNKY: str.

MATERIÁLY:

KRITIKY A REFERÁTY:

ZPRÁVY:

XXème année - Table des matières

ARTICLES:

MATÉRIAUX:

Pages

CRITIQUES ET COMPTES-RENDUS:

CHRONIQUE:

Dzisiejszy stan sporów o pochodzenie polskiego języka literackiego.

Spór o pochodzenie polskiego języka literackiego przypomina węża morskiego: od 40 lat co pewien czas pokazuje się z uporem na łamach czasopism językoznawczych. Gdy jednak legendarny wąż morski pojawia się w sezonie ogórkowym, bo dziennikarzom brak ciekawszych wiadomości, to przeciwnie nasza dyskusja pojawia się stale, gdy na jakimś odcinku szczegółowe badania naukowe postąpią. Trzeba wtedy ich wyniki włączyć także i do tej dyskusji. Z drugiej strony dyskusja podnieca uczonych do poszukiwań nieraz żmudnych, na które by się trudno było zdobyć, gdyby tej emocjonującej podniety zabrakło. Zagadnienie pochodzenia języka literackiego ma właśnie zdolność podnoszenia temperatury uczuciowej lingwistów, czasem może nawet temperatura jest zbyt wysoka, utrudniając obiektywną obserwację. Slawistom, którzy ani nie mają czasu, aby śledzić dyskusję punkt po punkcie, ani też nie zajmują się na tyle polszczyzną, aby im wszystkie subtelności sporu mogły być dostatecznie jasne, przydatne będzie omówienie obecnego stadium, które cechuje się wielkim ożywieniem[1]).

Spór toczy się, jak wiadomo, o wyjaśnienie roli Wielkopolski i Małopolski w powstaniu polskiego języka literackiego. W Wielkopolsce leżą najstarsze centra organizacyjne państwa polskiego, tak polityczne, jak religijne; w Małopolsce znów leży Kraków, następne z kolei i długotrwałe centrum życia politycznego i kulturalnego. Obie więc dzielnice mogą się ubiegać o zaszczytne miano kolebki języka kulturalnego i w związku z nim literackiego. Uczeni podzielili się od dawna na dwa obozy: przywódcą stronnictwa wielkopolskiego jest od 1910 r. prof. *Nitsch*, „Małopolanom“ brakowało dotąd tak jednolitego kierownictwa, ale obecnie spoczywa ono w rękach prof. *Taszyckiego*. Obóz wielko-

[1]) O wcześniejszych stadiach sporu informuje najlepiej T. Lehr-Spławiński: Problem pochodzenia polskiego języka literackiego (Przegląd Współczesny nr 53, 1926) i Spory o pochodzenie polskiego języka literackiego, pierwotnie po niemiecku w Slavische Rundschau IV nr 5 (1932), potem (rozszerzone) wraz z poprzednim w książce Szkice z dziejów rozwoju i kultury języka polskiego, 1938.

polski zajmuje dziś stanowisko na ogół defensywne, on bowiem wysunął przed laty kilka argumentów, a teraz odpiera ataki na swoje umocnione pozycje. Strona małopolska co pewien czas ogłasza, że zdobyła okopy przeciwników, po czym się okazuje, że triumf był przedwczesny. Niedawno właśnie *T. Milewski* w recenzji z pracy *Taszyckiego* o mazurzeniu ogłosił spór za rozstrzygnięty na rzecz Małopolski[2]).

Głównymi argumentami zwolenników tezy, że język literacki powstał w Wielkopolsce, są: 1. niemazurząca wymowa języka literackiego i gwar wielkopolskich, a mazurząca wymowa Małopolski, 2. wymowa *ę ǫ* (w ortografii literackiej *ę ą*) w języku literackim i w dialektach wielkopolskich, gdy w Małopolsce dziś w dużej części wymowa beznosówkowa, a w przeszłości wszędzie wymowa *ą ǫ*, 3. wymowa końcowego *-ch* bez zmiany, gdy w Małopolsce w tej pozycji *-k*. Inne argumenty, jak i kontrargumenty przeciwników, albo mają mniejsze znaczenie, albo z czasem upadły.

Kiedy *Nitsch* wystąpił z tezą wielkopolską[3]), najgwałtowniejszy sprzeciw wyszedł od historyków, do których też należy zaliczyć *A. Brücknera*, ponieważ jego argumenty były historyczne, a nie lingwistyczne[4]). Taki układ stosunków był dość zrozumiały. O zasługach kulturalnych Wielkopolski, ściślej biorąc Poznania lub Gniezna, wiadomo bardzo niewiele, prawie nic, a tymczasem Kraków był w XV i XVI wieku ośrodkiem bardzo żywym. Gdy się zestawi literacki dorobek Małopolski i Wielkopolski w w. XV i XVI, ogromna przewaga Małopolski nie podlega najmniejszej wątpliwości. Kraków pełen jest jeszcze starszych pamiątek architektonicznych, Poznań jest ich pozbawiony. Głównym ośrodkiem politycznym Polski był Kraków już od początków XII wieku. Jakżeż wobec tego mogli historycy pogodzić się z poglądem, że pomimo wszystko polski język literacki związany jest swymi początkami z Wielkopolską!

Respekt jednak przed mazurzeniem był bardzo wielki, toteż starano się jego brak w języku literackim jakoś uzasadnić. Propozycje były różne: że mazurzenie jest całkiem późne, że nie mogło wejść do języka literackiego, ponieważ nie mazurzy język czeski[5]), tak Polakom imponujący, że na dworze Piastów wielką rolę odgrywały żony brane

---

[2]) Slavia Occidentalis t. 19, 1948, s. 487—96.

[3]) Próba ugrupowania gwar polskich. Rozpr. Wydz. Filol. t. 46 s. 336—65, zwłaszcza s. 358. — O wzajemnym stosunku gwar ludowych i języka literackiego. Język Polski t. 1 s. 33—8.

[4]) Przyczynki do dziejów języka polskiego. 2., Rozpr. Wydz. Filol. t. 49 s. 47—9.

[5]) Brückner, op. c.

często z Rusi (Kijowa)[6]). Oczywiście podnoszono przy tym zawsze kulturalne ubóstwo Wielkopolski.

Wpływ obcy, czy to czeski czy to ruski, mógł pewną rolę odegrać, ale tylko posiłkową. Słusznie zauważył *Nitsch*[7]), że jest rzeczą nieprawdopodobną, aby obcy wpływ mógł wprowadzić i utrwalić wymowę tak kłopotliwą, gdyby jej w Polsce nie było. Wskazał, że wpływ czeski i ruski nie zdołały wprowadzić rzeczy znacznie prostszej, mianowicie zatraty nosówek lub *h* zamiast *g*. Spostrzeżenie niewątpliwie słuszne: przecież wytworzenie nowego szeregu spółgłosek *š*, *ž*, *č* obok *s z c* i *ś*, *ź*, *ć* było dla mazurzących Polaków o wiele trudniejsze niż nauczenie się *u* zamiast *ǫ* lub nawet *h* zamiast *g*. Inna już rzecz, że pod wpływem czeskim podobnie niemazurzący dialekt polski mógł sobie zdobyć opinię lepszego od wszystkich innych, a następnie mógł dzięki temu przemycać do języka literackiego także inne swoje cechy. Mówiąc inaczej, dialekt wielkopolski (choć z jego terenu zabrano stolicę) z tej właśnie racji, że nie mazurzył, mógł mieć opinię lepszego i mógł być przedmiotem naśladownictwa także pod innymi względami. Gdyby jednak w XV, a zwłaszcza XVI wieku okolica Krakowa nie mazurzyła, to oczywiście dialekt wielkopolski nie mógłby mieć najmniejszych pretensji do opinii lepszego i nikt by go też nie naśladował.

Wynika z tego, że uczeni muszą się zająć badaniami w trzech kierunkach: 1. jak się przedstawiało życie kulturalne Wielkopolski w wiekach średnich, 2. od kiedy okolice Krakowa mazurzą, 3. czy w XV i XVI w. są przykłady naśladowania wymowy wielkopolskiej przez Małopolan. Podczas gdy na pytanie 2. i 3. badania zdołały przynieść sporo nowego materiału, to dla zagadnienia 1. nie zrobiono dotąd prawie nic. Przyczyną była może słabość poznańskiego ośrodka naukowego, który przede wszystkim byłby powołany do tego rodzaju badań, a może sytuacja wydawała się — niesłusznie — zbyt beznadziejną. Co się tyczy architektury, to pozycja Poznania ostatnio się znacznie poprawiła. Okazało się mianowicie, że katedra poznańska, okaz brzydoty, nie zawsze taka była. Działania wojenne w części zniszczyły jej wnętrze, ale dzięki temu wyszło na jaw, że pod grubą powłoką cegły, nałożoną w XVII w., kryje się czysty gotyk XIII w. Podobno, gdy rozpoczynano budowę, była ona największym przedsięwzięciem na wschód od Renu. Środowisko, które się na tak wielkie dzieło porywało, nie mogło być ubogim zaścianiekiem, prowincją bez ambicji i możliwości kulturalnych.

[6]) J. Dąbrowski: O kolebkę kultury polskiej. Studia staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera, s. 10—26, Kraków 1928.

[7]) O wzajemnym stosunku gwar ludowych i języka literackiego... s. 36.

Także w innych miastach Wielkopolski pojawiły się ciekawe i ważne odkrycia, trudno jednak o nich pisać, gdy się nie jest w tej dziedzinie specjalistą. Wszystkie one razem stawiają Wielkopolskę w nowym świetle. Dzielnica ta rychło podupadła, czego przyczyny jeszcze nie są dobrze znane. W części tylko były nimi wojny, ważniejsze było przesunięcie się dróg handlowych, zamknięcie przez Niemców ujść Warty i Odry, co doprowadziło Wielkopolskę do zastoju, ubóstwa i emigracji elementów ruchliwszych. Szczegółowe badania historyczne na tym odcinku są niesłychanie potrzebne.

Odkładając na dalsze miejsce omówienie punktu 2., zajmę się nosówkami i przejściem *-ch* na *-k*, z czego padnie nieco światła na punkt 3. Samogłoski nosowe odgrywają poważną rolę w dyskusji od roku 1929, kiedy to *Nitsch* w *Symbolae in honorem Rozwadowski* ogłosił rozprawę[8]), która dość chaotyczny układ stosunków panujących w dialektach małopolskich ujęła w jasny obraz. Dzisiejszy stan w dialektach małopolskich jest następujący: środek jest zajęty przez dialekt, który zamiast lit. *ę, ǫ* mówi *e, o* $\leq \hat{a}$; północny zachód (mniej więcej od górnej Pilicy poczynając) ma wymowę typu literackiego, z tego zaś obszaru wysuwa się wąski „język" w stronę Krakowa, a drugi jeszcze węższy w stronę Lublina. Dalej poza tymi „językami", ale już na terenie dialektów Śląska i Mazowsza, pojawia się wymowa *ę* jak *ą* (nosowe *a*). Ślady tego *ą* spotyka się też w lubelskiej części Małopolski i w Karpatach (gdzie dziś w zasadzie tylko jedna nosówka typu *ǫ*). Zatem Wielkopolska i północno-zachodnia Małopolska tworzą jakby kontynent wymowy *ę, ǫ*, dwoma zaś półwyspami o tejże wymowie jak obcęgami ściśnięta jest beznosówkowa Małopolska. *Nitsch* przedstawił koncepcję, że cała Małopolska miała kiedyś wymowę *ą, ǫ*, a dopiero z czasem uległa wpływowi Wielkopolski przejmując wymowę *ę, ǫ*. Wymowa beznosówkowa była stadium przejściowym, utrzymało się ono tylko w samym centrum Małopolski, podczas gdy reszta postąpiła dalej na drodze upodobnienia się do Wielkopolski. W metodzie wyjaśniania *Nitsch* się okazał fonologiem jeszcze przed powstaniem Praskiego Koła Fonologicznego.

Koncepcja *Nitscha* doznała później poparcia w pracach *Stiebera* i *Kuraszkiewicza*. *Stieber*[9]) badając dialekty owej północno-zachodniej Małopolski znalazł ślady wymowy beznosówkowej, co było odkryciem bardzo cennym, ponieważ właśnie koncepcja *Nitscha* wymagała przy-

[8]) Z historii narzecza małopolskiego. Symbolae in honorem Joannis Rozwadowski t. 2 s. 451—65, Kraków 1928.

[9]) Izoglosy gwarowe na obszarze dawnych województw łęczyckiego i sieradzkiego. Monografie polskich cech gwarowych nr 6, Kraków 1933.

jęcia, że obszar beznosówkowy istniał kiedyś na granicy małopolsko-wielkopolskiej. M. in. *Szober* nie widząc stamtąd stosownych przykładów powątpiewał w słuszność wywodów *Nitscha*[10]). *Kuraszkiewicz* znów, zbadawszy zapiski sądowe z XV i XVI wieku, wykrył[11]), że Małopolska miała wymowę *ą ǫ* aż do r. 1543. Dopiero w tym roku pojawia się w księgach krakowskich ortografia, świadcząca o braku nosówek, t. j. wymowie *e å*, bardzo jednak prędko pojawia się tam wielkopolski typ nosówkowy (*ę ǫ*). Jest to zmiana nagła, wywołana przejściem na cudzy sposób wymawiania, a nie rezultat rodzimej ewolucji. To samo wykazał *Kuraszkiewicz* w osobnej rozprawie dla Zamojszczyzny[12]) (wschodnie pogranicze Małopolski) i okolic Kazimierza nad Wisłą[13]). Taki też rozwój można odczytać z ogłoszonych przez *Ziłyńskiego* materiałów dotyczących pow. krośnieńskiego i polskich wsi między Wisłokiem a Sanem, czyli terenów na południowy wschód od obszaru bez nosówek (Prace Filol. XII 375—94). W ten sposób *Nitsch*, wnioskujący o przeszłości wyłącznie w oparciu o materiał gwarowy współczesny, doczekał się potwierdzenia swoich wywodów przez fakty historyczne[13a]). Jest to równocześnie dowód, że wielkopolska wymowa nosówek w XVI w. uchodziła w Polsce za jedynie poprawną. Jej szerzenie się szło niekiedy skokami: nowa wymowa obejmowała najpierw miasta, z nich zaś następnie promieniowała na wieś; dialekty nowe, pograniczne, mają z reguły już wymowę literacką.

Język pisarzy sądowych był bez wątpienia zapóźniony w stosunku do języka warstw kulturalnie przodujących. Przecież rozróżnienie nosówek *ę ǫ* (pisane *ę ą*) pojawiło się przed r. 1543 nie tylko w drukach, ale nawet w rękopiśmiennym *Psałterzu puławskim* z 2. połowy XV w.

---

[10]) Gramatyka języka polskiego t. 1 s. 183—215, zwłaszcza 193-4; toż w osobnej odbitce: Pochodzenie i rozwój polskiego języka literackiego, Warszawa 1931.

[11]) Studia nad polskimi samogłoskami nosowymi. Rozpr. Wydz. Filol. t. 63 nr 3, Kraków 1932.

[12]) Z przeszłości narzecza zamojskiego, Lublin 1937.

[13]) Z przeszłości narzecza Kazimierza nad Wisłą, Lublin 1939. Odb. z księgi ku czci ks. bpa Mariana Fulmana.

[13a]) Na uwagę zasługuje pewien spór terminologiczny. Prof. *Nitsch* na zjeździe Pol. Towarzystwa Językoznawczego wystąpił z poglądem, że termin „dialektologia historyczna" używany w odniesieniu do prac rekonstruujących dawny stan dialektów z pomocą zabytków staropolskich jest za szeroki. Rekonstrukcją przeszłości zajmowały się też prace operujące wyłącznie współczesnym materiałem, np. jego studium Z historii narzecza małopolskiego. Proponuje więc nazwę „dialektologia filologiczna" lub „staropolska" (Biuletyn Pol. Tow. Językozn. t. 8 s. 119—22.) W obronie „dialektologii historycznej" wystąpił *Milewski* we wspomnianej już recenzji rozprawy *Taszyckiego* o dawności tzw. mazurzenia (Slavia Occ. t. 19 s. 487—8). Głównym jego argumentem jest okoliczność, że dialektologia „historyczna" posługuje się przede wszystkim materiałem historycznym, że jest diachroniczna a nie synchroniczna (w przeszłości), a pozatem termin ma już pewną tradycję.

Nie jedyny to zresztą przykład nienadążania pisarzy sądowych za językiem literackim, zobaczymy to jeszcze niżej co do spójnika *iże*.

W powyższym ustępie szło wyłącznie o ustną wartość samogłosek nosowych, w dyskusję wciągnięto jednak też sposób ich wykonania, *T. Lehr-Spławiński* zwrócił bowiem uwagę[13b]), że w języku literackim zamiast samogłosek nosowych wymawia się przed spółgłoskami zwartymi i zwartoszczelinowymi samogłoski ustne *e o* ze spółgłoską nosową zależną od miejsca artykulacji następującej spółgłoski (*zemby, zomb, tendy, słond* itd.). Tak mówią właśnie gwary wielkopolskie, nie spotykamy zaś tego rozszczepienia w gwarach, co wymawiają *ę* jak *ą*, ani oczywiście na małopolskim obszarze beznosówkowym. Wymowa rozszczepiona jest więc — zdaniem *Lehra-Sławińskiego* — wielkopolskim wkładem do kulturalnej polskiej wymowy. Polemizował z tym poglądem *Szober* (op. c.), niedawno zaś poparł go *Taszycki*[14]). Oświadczył on, że gdyby w czasie ustalania się ortografii polskiej wymawiano nosówki rozszczepione, to pisalibyśmy *zomb zemby*, a nie *ząb zęby*, musiano więc mówić w dialekcie kulturalnym *ząb zęby* bez rozłożenia, czyli jako ojczyzna wymowy kulturalnej Wielkopolska w grę wchodzić nie może· W ten sposób *Taszycki* znalazł się w jaskrawej sprzeczności z przedstawioną wyżej koncepcją *Nitscha*, ale własnego wyjaśnienia zawiłości gwarowych nie dał, ograniczając się do zapowiedzi, że i argumenty *Nitscha* w przyszłości obali; w przypisku tylko informuje czytelników, że poglądy ma w zasadzie zgodne z *Szoberem*.

Taszyckiemu odpowiedział *Nitsch* w dopisku do jego artykułu[15]). Przypomina on, że i w Wielkopolsce, gdy się z jednej nosówki rodziły *ę ą* istniał już znak na nosówkę, rozszczepienia nie uwzględniający (∅), a więc mogli Wielkopolanie siłą własnej tradycji podtrzymywać znaki, rozszczepienia nie uznające. Po wtóre, fonologicznie rzeczy biorąc, utrzymywało się dalej poczucie identyczności nosówki nie rozszczepionej przed spółgłoskami szczelinowymi z nosówkami rozszczepionymi w innych pozycjach. To poczucie nie pozwalało na użycie różnych znaków zależnie od następującej spółgłoski. Przypomina *Nitsch* dalej o swoim artykule[16]), w którym udowodnił, że obowiązująca dziś w Krakowie a z rozwojem nosówek ściśle związana wymowa *pańeŋka* jak *reŋka* również mogła powstać tylko w Wielkopolsce. Dodam to jeszcze,

---

[13b]) Problem pochodzenia . . . j. w.

[14]) Dlaczego w wyrazach rodzimych wszędzie jednakowo oznaczamy samogłoski nosowe i co stąd wynika? Język Polski t. 29, s. 62—7.

[15]) Tamże, s. 67.

[16]) Przejście *-nk-* w *-ŋk-* w związku z genezą polskiego języka literackiego. Biuletyn Pol. Towarzystwa Językoznawczego t. 4, 1934, z mapką.

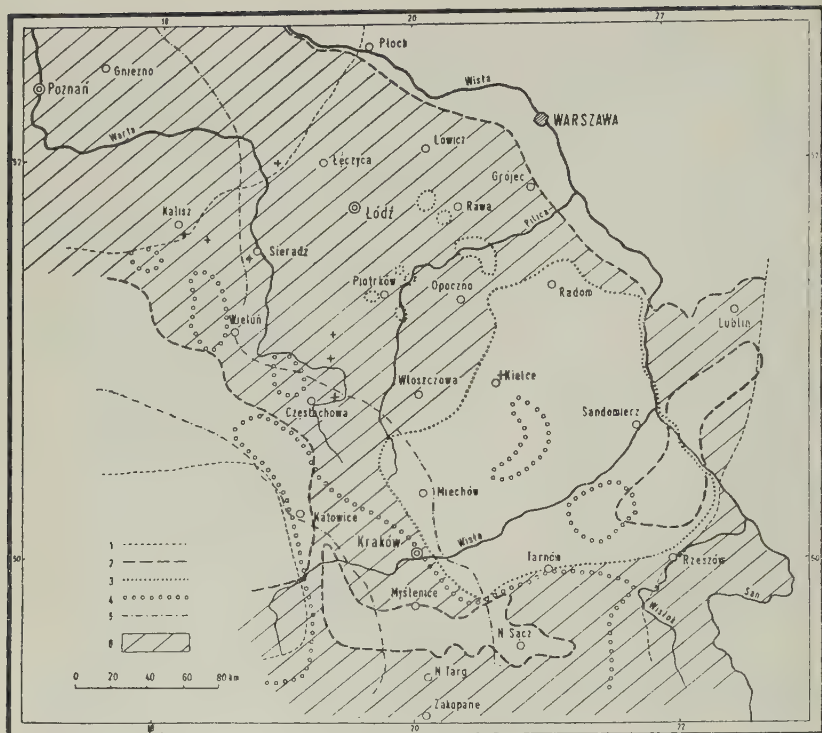
że idąc na rękę *Taszyckiemu* musielibyśmy przyjąć, iż wymowa *zemby zomb*, powstawszy w Krakowie, nie zdołała na północ i wschód wyjść za rogatki miasta (bo tam wymowa beznosówkowa), natomiast gwałtownie podążyła na północny zachód i zdołała się szeroko rozlać w Sieradzkiem (gdzie przecież *Stieber* wykrył zanikającą wymowę beznosówkową) i w całej Wielkopolsce. Rzecz się sama sądzi.

Wywody *Szobera*, do których się przyłącza *Taszycki*, są słabe i w dzisiejszym stanie wiedzy nie do utrzymania. Sądzi on bowiem, że gdyby małopolskie środowisko kulturalne wyzbywając się swojego *ą* zaczęło mówić *e*, to w takim razie to *e* byłoby weszło do języka literackiego i oczywiście nie byłoby się też *ę* pojawiło na terenie owego „języka" na północny zachód od Krakowa z wymową literacką. Twierdzi więc *Szober*, że pierwotnie wszędzie istniała wymowa szeroka *ą*, z czego najpierw w Sieradzkiem powstało *ę*, skąd się następnie rozszerzyło na Wielkopolskę i Małopolskę. Tak twierdzić można było tylko, dopóki *Stieber* nie znalazł śladów wymowy beznosówkowej właśnie w Sieradzkiem. Ponadto nie wiadomo, dlaczego by kulturalny Kraków miał przejąć w szybkim tempie wymowę Sieradzkiego. Ustalenie się *e* zam. *ą* — jak chciał *Szober* — było w języku literackim oczywiście niemożliwe, skoro Wielkopolska mówiła *ę*; warstwy kulturalne musiały do tej wymowy dociągnąć. Bardzo też znamienne, że całkowite upodobnienie się gwar małopolskich do Wielkopolski nastąpiło wzdłuż głównej drogi Poznań — Kalisz — Wieluń — Częstochowa — Olkusz — Kraków. Ta droga zniszczyła też pewnie wymowę *-ch* jak *-k*, o czym niżej. Wzdłuż tej samej drogi rozszerzył się wielkopolski *sierdzień* (nazwa wielkiego gwoździa spajającego przednią i tylną część wozu), rozbijając jednolity obszar *sworznia* na część małopolską i śląską (zob. mapkę *Nitscha* w Roczniku Slawist. t. 8 — moja interpretacja od Nitschowej się różni — i tutaj mapkę nr 1). Przynajmniej więc na razie stronnictwo wielkopolskie jest na tym odcinku górą.

Nie ulega jednak wątpliwości, że potrzebne są dokładne badania nad sposobem oznaczania samogłosek nosowych w tekstach średniowiecznych. To co nam do dzisiaj wiadomo, opiera się na poszukiwaniach *Baudouina de Courtenay*[17]), które w owym czasie (1870 r.!) były bardzo cenne, ale dzisiejszego uczonego zadowolić nie mogą. *Kuraszkiewicz* zbadał skrupulatnie tylko roty, literackie zaś teksty XV w. są od tej strony nie znane, choć nie brak w nich było oryginalnych prób rozwiązania zagadnienia.

---

17) O drevne-polьskomъ jazykě do XIV-go stolětija, Lipsk 1870.

Mapa nr 1.

Niektóre izoglosy gwarowe w Polsce środkowej i południowej (na podst. Nitscha, Stiebera, Tomaszewskiego, Pastuszeńkówny).

Legenda: linia nr 1 — granice mazurzenia; nr 2 — granice wymowy *rąka, ząby*; nr 3 — granice wymowy beznosówkowej: *reka — rok, zeby — zob*; nr 4 — granica przejścia *-ch* w *-k*, resztki tej wymowy oznaczone +; nr 5 — zasięg wyrazu *sierdzień*; nr 6 — obszar z literacką wymową nosówek: *ręka — rąk, zęby — ząb*.

(Mapa ma cel wyłącznie orientacyjny, w pewnych szczegółach wynikły niedokładności przy przenoszeniu z map o małej skali.)

Wymowa końcowego *-ch* jak *-k* z początku nie odgrywała poważniejszej roli wśród argumentów szkoły *Nitscha*. Przyczyną była bez wątpienia niedoskonała znajomość geografii tego zjawiska, jakkolwiek od początku uderzała *Nitscha* dokładna zgodność jego zachodniej granicy z granicą śląsko-małopolską[18]). Niestety, brak pozytywnych wiadomości z północnej Małopolski odstraszał od uogólnień. Spójrzmy jednak na mapę dialektów opublikowaną przez *Nitscha* w *Gramatyce języka polskiego* (Kraków, Akademia 1925). Wymowę *-ch* jako *-k* posiada według

[18]) O wzajemnym stosunku . . . s. 37.

niej prawie cała górzysta Małopolska. Od linii Kraków–Oświęcim wybiega w kierunku północno-zachodnim język sięgający w okolice Lublińca (na zachód od Częstochowy). Dalej widzimy już tylko wyspy na linii Częstochowa-Wieluń-Ostrów[19]). W 1. wydaniu tej mapy *Nitsch* połączył je nawet w jedną całość ze wspomnianym językiem. Oprócz tego wyspa znajduje się między Tarnowem i Sandomierzem oraz na południowy wschód od Kielc. Trudno w tym nie dostrzec resztek niegdyś jednolitego, dziś rozsadzonego terytorium. Już na tej tylko podstawie można twierdzić, że cała Małopolska, przynajmniej po linię Sandomierz–Kielce-Sieradz kiedyś tę wymowę znała. Jakoż badania gwarowe *Stiebera* wykryły resztki zjawiska dość daleko na wschód od wysp pod Wieluniem i Ostrowem[19a]). Dialekt małopolski na północ od Gór Świętokrzyskich jest już bardzo zniszczony przez wpływy mazowieckie, ale dokładne badania może by i tam znalazły ślady małopolskiego *-k*.

Niedawno ukazał się artykuł *Taszyckiego*[20]), w którym odmawia on temu zjawisku wszelkiej wartości. Poszukiwał on dawnych przykładów i znalazł (z pomocą *W. Kuraszkiewicza*) tylko 3 egzemplarze w 2. połowie XV w. i 5 egzemplarzy w latach 1540—60. Wobec tego dopiero najwcześniej na w. XVII można według niego przyjąć rozszerzenie się tej wymowy w Małopolsce, a skoro wówczas rola kulturalna tej dzielnicy już podupadła i wymowa kulturalna była ustalona, to zwyczaj wymawiania *-k* zamiast końcowego *-ch* nie mógł się już do niej dostać. Nie ma więc jakoby ta wymowa najmniejszego znaczenia w dyskusji nad pochodzeniem języka literackiego.

Nie ulega wątpliwości, że *Taszycki* posuwa się za daleko. Postępując tą metodą można by wykazać, że większość polskich cech gwarowych powstała dopiero wówczas, gdy *Nitsch* zaczął prowadzić badania dialektologiczne, bo przecież w starszym piśmiennictwie brak stosownych przykładów. Dialekty przy tym sposobie postępowania byłyby wynikiem skażenia i rozpadu języka ogólnego, jak to sobie właśnie na ogół laicy wyobrażają. Po wtóre, *Taszycki* lekceważy wypróbowane na różnych językach metody interpretacji faktów gwarowych. Już wyżej zaznaczyłem, że dzisiejsze rozmieszczenie zjawiska wręcz nakazuje

---

[19]) O tej wyspie też A. Tomaszewski: Mowa ludu wielkopolskiego. Biblioteczka Koła Slawistów . . . nr 2, Poznań 1934, s. 30.

[19a]) Szczegóły znajdzie czytelnik w pracy Nitscha: Małopolska zmiana χ w *k* lub *f*. Monografie polskich cech gwarowych nr 2, tamże mapa. O Spiskim *-f* pisał M. Małecki w Symbolae in hon. Rozwadowski, t. 2 s. 443—9. Dane Stiebera zob. w cytowanych już Izoglosach gwarowych . . . . Zob. też tu mapkę nr 1 (linia nr 4 i krzyżyki).

[20]) O małopolskich formach *grok* 'groch', *na nogak* 'na nogach', *robiłek* 'robiłech = robiłem'. Język Polski t. 29, 1949, 195—202.

widzieć w nim resztki wielkiego ale już zniszczonego terytorium. *Taszycki*, jeżeli tego nie uznaje, powinien by wytłumaczyć, w jaki to sposób ta wymowa szerzyła się na tak osobliwym terytorium. Dlaczego wytworzył się taki dziwaczny „język" na północny zachód od Krakowa? skąd rozrzucone wyspy? Musiałby chyba przyjąć, że wymowa *-ch* jak *-k* szerzyła się gwałtownie od XVII w., że opanowała większą część Małopolski, po czym znowuż na połowie terytorium zniknęła. Ale jeżeli tak, to trzeba się spytać, dlaczego to szerząc się nie zatrzymała się na politycznej granicy między Polską a Austrią, czy Prusami, do których należał Śląsk, lecz na granicy dawniejszej z r. 1177? Trudno przyjąć, że zadecydowała tu granica diecezji krakowskiej i wrocławskiej, zgodna z pierwotną granicą polityczną. Przecież w nowszych czasach większe znaczenie miały aktualne granice polityczne. Gdzie zresztą drugi przykład takich szybkich wędrówek pewnej cechy gwarowej i równie szybkiego zaniku?

Natomiast zupełnie gładko da się wyjaśnić mała ilość dawnych przykładów wpływem wymowy wielkopolskiej (zob. wyżej na końcu ustępu o nosówkach). Prof. *Taszycki* sądzi, że gdyby istotną rzeczą był wpływ wielkopolski, to jednak w formach *robiłech*, nie znanych w Wielkopolsce, powinno by być *-k*. Sądzi dalej, że aby ten argument zbić, „trzeba by bardzo wymyślnych i sztucznych używać dróg okrężnych" (op. c., s. 200). W ten sposób z góry osądza negatywnie ewentualną opozycję. Oczywiście, ocena tego, co wymuszone, a co nie, jest w pewnym stopniu rzeczą indywidualną, ale mam nadzieję, że ten wywód, co mam tu zamiar zaproponować, tak znowu sztuczny nie jest. Formy *robiłech* powstały oczywiście przez analogię do *robiłbych*. Jeżeli Małopolanie od Wielkopolan wiedzieli, że nie wolno mówić *byk* i *robiłbyk*, lecz *bych* i *robiłbych*, to tym samym nie chcieli mówić *robiłek*. Po wtóre, w liczbie mnogiej mówiono *robilichmy*, a oba te *ch* były z pewnością w przekonaniu mówiących ściśle z sobą związane. Po trzecie, typ *robiłech* istniał także w dialektach morawskich, które dla Małopolan były najbliższym okazem języka czeskiego, a więc zasługiwały na naśladownictwo. Tu przypominam słowa Górnickiego drwiące z Polaków, co to ledwie za granicę Śląska przejechali, a już się starali mówić z czeska — w tej czeszczyźnie był chyba niejeden morawizm[20a]).

Przed mazurzeniem trzeba jeszcze przedstawić inną cechę dialektyczną, mianowicie wymowę *fała* zamiast *chwała*. Była to wymowa ce-

---

[20a]) Już w korekcie notuję referat Nitscha w Sprawozd. Pol. Akad. Um. t. 50 nr 8, polemizujący z Taszyckim.

chująca kiedyś Małopolskę i Mazowsze, jak pisze *Taszycki*[21]), a może jeszcze Śląsk, o czym niedawno doniosłem w Języku Polskim[22]). Typ *chwała* był więc właściwy samej tylko Wielkopolsce. Pierwsze ślady typu *fala* spotykamy już w XIII w., a w XV była to wymowa wcale często przez teksty literackie poświadczona. W w. XVI zaczyna się szybko cofać, w XVII zupełnie znika. Szerzenie się i zwycięstwo typu *chwała* przypisuje Taszycki wpływowi czeskiemu. Trzeba przyznać, że jest on tu bardzo konsekwentny: skoro apriorycznie odmawia dialektowi wielkopolskiemu poważniejszego znaczenia, nie może się nań w tym wypadku oglądać. Nie znaczy to jednak, aby wszyscy mieli pójść jego śladem. Nie mamy żadnego przykładu, aby wpływ czeski zmienił w jakimkolwiek punkcie polską wymowę. Nie ma na to przykładu nawet na Śląsku, który był przez tak długi czas częścią ziem Czeskiej Korony, na którym język czeski był językiem urzędowym, a nawet był nauczany w szkołach. Maksymalnym przejawem było wprowadzenie nowego fonemu *h*, z tym jednak, że fonem *g* pozostał dalej. Ustąpił on tylko tamtemu miejsca w pewnej ilości wyrazów.

Na odwrót, na każdym kroku spotykamy dowody, że jeden dialekt polski wpływał na drugi, zmieniając jego wymowę. Jest to zupełnie zrozumiałe. Istnieje wśród ludności świadomość, że dialekty są realizacją jednego języka, zwykle więc od razu przeprowadza się ocenę, który jest „lepszy“, i ten się naśladuje. Po wtóre, istnieje duża linia kontaktów, wzdłuż której zaczyna się szerzyć wymowa lepsza. Tak i co do typu *chwała* — *fala* istniała długa linia kontaktów i naśladownictwa, właściwie nawet dwie: jedna terytorialna, druga tylko w przenośnym sensie przy wędrówkach nie - Wielkopolan do Wielkopolski lub Wielkopolan poza Wielkopolskę. W jednym i drugim wypadku spotkania były na o wiele większą skalę niż z Czechami. Wreszcie nie trzeba zapominać, że mamy inne konkretne przykłady szerzenia się cech wielkopolskich na Śląsk i Małopolskę, jak co do wymowy nosówki *ę*, oraz niektórych wyrazów, o czym niżej. Ponieważ pracę Taszyckiego znamy tylko ze streszczenia, zawsze trzeba się z tym liczyć, że w pełnym tekście pracy poda jakieś argumenty niezwykłej wagi, za jego tezą przemawiające, ale tak jak rzeczy dziś stoją, wygląda ona na bardzo ryzykowną. Nie ulega wątpliwości, że dokładne poszukiwania gwarowe rzuciłyby i na tę sprawę więcej światła, ale niestety nie zwracano na nią dawniej uwagi.

---

[21]) Przejście *chw* — *f* w staropolszczyźnie. Sprawozd. Pol. Akad. Um. t. 48, 1947, 40—5.

[22]) Dwie śląskie cechy dialektyczne: wymowa typu *fala* i końcówka miejscownika l. mn. *-och*. Język Polski t. 29, 1949, s. 170—3.

Jeszcze jedna okoliczność mogła w dziejach wymowy *chwała* odegrać poważną rolę. Rdzeń *chwał-* || *chwal-* był najczęściej spotykanym wśród rdzeni posiadających nagłosowe *chw-*, ale właśnie on był szczególnie ściśle związany z językiem religijnym, toteż gdy wymowa *chw-* została raz uznana za lepszą, gdy została wprowadzona do tekstów ewangelicznych, szerzona była w całym kraju z tysięcy ambon równocześnie. Warstwy wyższe przejmowały ją w postaci *chf-*, więc już częściowo dostosowanej do ich wymogów fonetycznych, chłop zaś w postaci *kfała*, ratując się przed *ch-*, które sprawiało mu tu wielkie trudności. Może więc zasięg typu *kf-* byłby reprezentantem zasięgu dawniejszego *f-*, niestety i o nim brak nam dokładniejszych wiadomości.

Mamy więc w historii polskich samogłosek nosowych jeden pewny dowód rozszerzania się cechy wielkopolskiej, a dwa dalsze, bardzo prawdopodobne, w historii głosek *chw-* || *f-* i *-ch* || *-k*. Na razie tyle, aby pokazać, że poruszamy się w sferze realnych możliwości, mówiąc o wpływie wielkopolskim w XV i XVI w. W części poświęconej normie podane będą dalsze przykłady, mianowicie szerzenie się przyrostka *-sko*, spójnika *iże*, czasownika *trzymać*.

Centralnym zagadnieniem dyskusji pozostaje wciąż mazurzenie. Od początku o nim pisano najwięcej[23]), o nim też pisze się najwięcej i teraz. To jednak trzeba przyznać, że gdy dawniej można się było oprzeć tylko na faktach gwarowych, to teraz mamy już do dyspozycji fakty staropolskie, jakkolwiek jeszcze niewolne od różnych wątpliwości. Główną zasługę należy przypisać *Taszyckiemu*, który spróbował zbadać staropolską ortografię, uznaną powszechnie za tak chaotyczną w odróżnianiu spółgłosek typu *S*, *Š*, *Ś*, że rezygnowano z wszelkich nad nią dociekań. Pierwszą próbą *Taszyckiego* był artykuł ogłoszony w r. 1931 w Pracach Filologicznych XV[24]). Zbadawszy pewną ilość, stosunkowo niewielką, zapisek sądowych, doszedł on do wniosku, że nie ma w nich mazurzenia, ponieważ nawet w rotach mazowieckich wymienione trzy szeregi spółgłosek są dobrze rozróżnione. Ponieważ zaś w tych zapiskach nie brakowało innych cech dialektycznych, sądzi *Taszycki*, że nie byłoby brakło też mazurzenia, gdyby ono na prawdę już w wymowie sądowych pisarzy istniało. A zatem powstanie mazurzenia mogłoby przypaść najwcześniej dopiero na XV w. Ponieważ już z początkiem XV w. dość intensywnie rozwijało się polskie piśmiennictwo, ustalił się pewien typ

[23]) Doskonale o tym informuje H. Grappin: Les origines du polonais littéraire. La question du „masourisme". Revue des études slaves t. 13, 1933, 195—212.

[24]) Z historii mazurzenia w języku polskim. Prace Filol. t. 15 s. 401—22.

języka jako literacki, pewien typ mówienia jako kulturalny, mazurzenie jako od niego późniejsze nie zdołało się już do tego ustalonego typu wymowy wcisnąć. Autor zresztą nie zajmował się ani postępami wymowy mazurzącej, ani jego powstania przyczyną, ani też geograficznym punktem wyjścia.

I przedtem pojawiały się wątpliwości co do dawności mazurzenia, głoszonej przez *Nitscha*, nikt jednak nie dał tak realnych argumentów, jakimi te były, przynajmniej na pozór. Pomimo to reakcja w obozie wielkopolskim była raczej słaba. Ograniczyła się tylko do dwóch głosów: *W. Węglarza* i *Nitscha*. *Węglarz* uznał metodę *Taszyckiego* za nie dość dokładną[25]). Każdą więc zapiskę studiował jako całość osobną i doszedł do wniosku, że jedynie roty wielkopolskie i krakowskie wolne są od mazurzenia albo objawów wtórnej hiperpoprawności dla uniknięcia mazurzenia. W ten sposób zapanowała wśród językoznawców niepewność, jak właściwie wyjaśnić sprzeczności między *Taszyckim* i *Węglarzem*. W każdym razie artykuł *Węglarza* osłabił wrażenie wywołane wystąpieniem *Taszyckiego*.

Nitsch ograniczył się do tak krótkiej wypowiedzi[26]), że ją tu można powtórzyć w całości: „Po pierwsze, tak autor, jak i inni o tym piszący, zbyt łatwo uwierzyli we wnioski, jakie ze zbadania kilku ksiąg sądowych XV wieku rzucił *Taszycki* . . . W rzeczywistości jego własne zestawienia przeczą twierdzeniu, jakoby wszyscy trzej zbadani pisarze mazowieccy rozróżniali szeregi szumiący i syczący: na pewno rozróżniał je tylko pisarz II księgi zakroczymskiej. Natomiast dwaj inni wcale nie zawsze; że pisarz płoński te szeregi mieszał, przyznaje sam *Taszycki*, ale tłumaczy to jego niedbalstwem: a przecie w tego rodzaju badaniach ci niedbali są właśnie najcenniejsi, bo się nie silą na normę, ale piszą tak, jak mówią. Wcale nie tak idealnie przedstawia się też sprawa po próbach *Węglarza* . . ., według którego ci sami i inni pisarze nieraz hiperpoprawnie „szadzą“, „z trudem tylko naginają się do odróżniania w piśmie *š*, *ž* od *s*, *z*“; jeszcze widoczniejsze to u dodatkowo zbadanego pisarza sandomierskiego, który obowiązującego systemu wielkopolskiego widocznie nie opanował tak dobrze jak pisarz krakowski. Jak dotąd, badania te prowadzą raczej do wniosku, że w 1. połowie w. XV już istniała pewna mówiona i pisana norma, nakazująca mazurzenie usuwać; ujęcie to wcale nie dziwne i nie nowe, m. i. stanowczo tego zdania był *Rozwadowski*.“ (Op. c. 127.)

[25]) Przyczynek do historii mazurzenia w języku polskim. Sprawozd. Pol. Akad. Um. t. 38 nr. 5, s. 19–21.

[26]) Uwagi o artykule van Wijka „Z przeszłości archaizmu podhalańskiego“ Lud Słowiański t. 4A, 1938, 125—8, Artykuł van Wijka tamże s. 116—24.

Jak widzimy, w ostatnim zdaniu pojawia się myśl, która ewentua ne stwierdzenie braku mazurzenia w XV w. czyni bezwartościowy dla dyskusji nad pochodzeniem języka literackiego. *Nitsch* bowie oświadcza: w XV wieku istniała już pewna norma mówienia potępiają mazurzenie i ludzie piszący na ogół umieli się tej normy pilnowa Wynika z tego, że dalsza dyskusja musi się bezwzględnie zająć istni niem lub nieistnieniem normy w w. XV. Musi się sprawdzić, czy *Nitschem* przemawiają jakieś fakty. *Nitsch* zresztą nie powiedział nic takiego, co by przynajmniej in potentia nie tkwiło w jego dawnie szych pismach, mówił przecież, że z dworem piastowskim została o Krakowa przeniesiona wielkopolska norma językowa. Do normy wró jeszcze niżej.

Taszycki nie dał jednak za wygraną i w r. 1948 opublikował now pracę zajmującą się dawnością mazurzenia[27]). Częściowo streszc w niej wyniki dawniejszych cudzych i własnych badań, częściow wnosi fakty zupełnie nowe. Spośród rzeczy dawniejszych szczególn uwagę zwraca na próby określenia względnej chronologii mazurzeni podane przez *Rudnickiego* i *Małeckiego*. *Rudnicki* pierwszy zauważył[28] że mazurzenie musi być późniejsze niż palatalizacja połączeń *se*, *ze* n *śe że*. Gdyby bowiem np. *šesť* przeszło na *sesť* przed palatalizacją, oczywiście to *sesť* byłoby w dialektach mazurzących wymawiane jak *śeść*, ortograficzne *sieść*. W kilka lat potem *Małecki* dodał nowe sp strzeżenie[29]): mazurzenie musi być późniejsze od dyspalatalizacji *e* na i *ě* na *a* przed zębowymi twardymi, bo w przeciwnym razie *s* powsta przez mazurzenie z *š* byłoby również wywoływało tę dyspalatalizacj np. w dialektach mazurzących *měšati* byłoby przeszło na *měsati*, pote na *ḿasać*, jak *město* na *ḿasto*; *žena* przeszłaby na *zena*, z czego następn *źena* i *źona*.

Rozumowanie *Rudnickiego* i *Małeckiego* wygląda poprawnie, toteż wydaje się, że gdyby się udało określić czas ukończenia dyspalatalizac *e* i *ě* przed zębowymi twardymi oraz czas palatalizacji *se*, *ze* na *śe*, *źe*, tym samym poznalibyśmy czas powstania mazurzenia. Tak się złożył że owe daty uchodziły za ustalone. *Rozwadowski* był zdania, że spółgł sek *ć*, *ʒ́* nie było jeszcze w r. 1136 (spisanie tzw. bulli gnieźnieńskiej), a

---

[27]) Dawność tzw. mazurzenia w języku polskim. Warszawa 1948.

[28]) Język jako zjawisko pamięciowe (Prawo identyfikacji zjawisk niedost tecznie różnych). Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski t. 1927, 58—63.

[29]) Kilka uwag o chronologii i genezie mazurzenia. Prace Filol. t. 15, 1931, 221—31.

były już w 20 lat potem[30]). Przyjmowało się milcząco, że w tym samym czasie powstało też *ś ź*. Dyspalatalizacja miała być jeszcze czynna w dobie przyjęcia przez Polskę chrześcijaństwa, skoro pojawia się w niektórych wyrazach zapożyczonych przy tej sposobności przez Polaków, por. *kościół — w kościele*, czes. *kostel, ofiara — ofierze*, czes. *oféra*. A zatem mazurzenie mogłoby powstać dopiero w 2. połowie XII w., lecz wtedy stolicą Polski był Kraków, a Wielkopolska znacznie już straciła na znaczeniu. Jeśli się nie mylę, tylko *Lehr-Spławiński* w paru słowach poddał krytyce poglądy *Rudnickiego* i *Małeckiego*, podchwycone potem przez *Szobera*[31]) i *Van Wijka*[32]). Wyraził on przekonanie[33]), że *o* i *a* w wymienionych przykładowo wyrazach pojawiło się nie przez normalny rozwój fonetyczny, lecz przez podstawienie: język polski nie znał bowiem *e* przed zębowymi twardymi, zapożyczając więc *e* w takiej pozycji zamieniał je na *o* lub *a*. Przed zębowymi twardymi mogło istnieć tylko *e* ruchome, nie było nim zaś *e* w wyrazach *kościół, ofiara* itp. Warto przypomnieć w tym miejscu, że sam *Taszycki* nie lękał sie przejścia *ja* na *je* kłaść w dobę prehistorii języka polskiego, jakkolwiek teoretycznie powinno by z takiego *e* powstać następnie *o* (np. *Jarosław* > *Jerosław* > *Jorosław*). Już, jego zdaniem, pod koniec okresu prehistorycznego (ca r. 1000?) dyspalatalizacja samogłosek przednich nie obowiązywała (por. jego Przejście *ja* ≥ *je*. Z dawnych podziałów dialekt. cz. 2, s. 73/4). Przejściem grup *se, ze* na *śe, źe* i *Lehr-Spławiński* się nie zajmuje.

Co się tyczy tej kwestii, to trzeba przyznać, że datowanie spółgłosek *ć, ʒ́* na połowę XII w. opiera się wyłącznie na autorytecie *Rozwadowskiego*[34]), a nie na jakichś pewnych faktach. Innego zdania był *Brückner*, który twierdził[35]), że nie można polegać na ortografii bulli gnieźnieńskiej. Wynika z niej, jego zdaniem, tylko tyle, że Polacy nie umieli wtedy jeszcze oznaczać na piśmie głosek miękkich, ponieważ nie było na to liter w alfabecie łacińskim. Powiada on dalej, że gdyby zawierzyć ortografii, to i *Kazaniom świętokrzyskim* można by przypisać brak głosek *ć, ʒ́*. Można by wprawdzie odpowiedzieć *Brücknerowi*, że przed Kazaniami i w samych Kazaniach spotyka się już grafie świad-

---

30) Bulla z r. 1136 jako najstarszy zabytek języka polskiego. Materiały i Prace Komisji Językowej t. 4, 1909, 433—68, specjalnie s. 478—80.

31) Gramatyka języka polskiego, wyd. 3, t. 1, s. 202—4.

32) Origines de la langue polonaise commune. Amsterdam 1937, s 12—20. Z przeszłości archaizmu podhalańskiego, j. w.

33) Spory o pochodzenie . . . in: Szkice z dziejów rozwoju i kultury . . s. 69—70.

34) Bulla z r. 1136 . . . . .

35) Przyczynki do dziejów języka polskiego. Seria 1. Rozpr. Wydz. Filol. t. 47 s. 337—85, zwłaszcza s. 339—40.

czące o istnieniu tych głosek, ale na to mógłby ze swojej strony *Brückner* odrzec, że niestety przed bullą wyrazów polskich prawie nic nie zanotowano, a więc brak przykładów niczego przeciw istnieniu *ć, ʒ́* nie dowodzi. Niedawno *Safarewicz*[36]) wykrył w bulli odróżnienie fonemu *ć* od *t*, z czego by pośrednio wynikało, że i inne fonemy tej serii istniały (chyba przecież cała seria powstała równocześnie), że więc rację miał *Brückner* a nie *Rozwadowski*. Trzeba jednak nieco twierdzenia *Małeckiego* i in. sprostować. Właściwie *Rozwadowski* czasu powstania *ś, ź* specjalnie nie określa, jednakże w transkrypcji polskich wyrazów w bulli gnieźnieńskiej posługuje się znakami *ś, ź*. Bądź co bądź przyjmuje też istnienie osobnych fonemów $t^{ś}$ $d^{ź}$ choć jeszcze nie *ć ź*. Kto więc twierdzi, że spółgłoski *ś, ź* powstały dopiero w w. XII, opiera się wyłącznie na własnych wrażeniach, nie na faktach, a *Szober*, co powstanie *ś, ź, ć, ʒ́* przesuwa na koniec XII, wręcz z faktami stoi w rażącej sprzeczności. W takim razie można by początki mazurzenia przesunąć wstecz, ale nie wiadomo, jak daleko: czy w czasy Mieszka I i Bolesława Chrobrego, jakby chciał *Nitsch*? Chronologia względna na przeszkodzie nie stoi.

Ale *Taszycki* nie poprzestał na odwołaniu się do argumentów *Małeckiego*, które — jak widzieliśmy — mogą być podważone, lecz dał od siebie nowy, ciekawy. Istnieją mianowicie na Mazowszu nazwy tworzone od imion zakończonych pierwotnie na *ś ż*. Jak zawsze po spółgłoskach miękkich, dodawano do nich przyrostki *-ew, -ewo, -ewice*, a nie *-ów, -owo, -owice*, które były zastrzeżone dla spółgłosek twardych. Gdyby mazurzenie było zjawiskiem starym, to — mówi *Taszycki* (op. c., s. 13) — mielibyśmy na Mazowszu nazwy nie typu *Budziszewice*, jak jest w rzeczywistości —, lecz *Budzisiewice*, nie *Byszewo, Jeżewo*, lecz *Bysiewo, Jeziewo* (teza *Rudnickiego-Małeckiego* o *śe* > *se* > *śe*). Ważną pozycją są zwłaszcza imiona chrześcijańskie, bo one poświadczają, że weszły w teren dopiero po przyjęciu chrześcijaństwa. Dopiero po przyjęciu chrześcijaństwa ukazało się w Polsce imię *Magnus*, przejęte w postaci *Magnusz*, dopiero wtedy imię *Janusz* (od *Jan*), *Ostasz* (od *Eustachy*) itd. Jeszcze później oczywiście nazwy miejscowe *Magnuszewo, Januszewo, Ostaszewo*. Gdyby istniało już mazurzenie, mielibyśmy na końcu spółgłoskę *-s*, a więc po niej przyrostek *-owo*, a nie *-ewo*, jak jest w rzeczywistości (op. c., s. 14—15). Pokazuje następnie, że spółgłoski *ś, ź, č* zachowywały się jeszcze w XV. w. jak spółgłoski miękkie; a więc w celowniku liczby poj. przybierały końcówkę *-ewi*: *mężewi, obigraczewi, Bachuszewi, Appolinuszewi*, jak *pisarzewi, ujewi, kmieciewi*, po

[36]) Zob. Rocznik Slawistyczny t. 16, 1, 1948, 142, przyp. 3.

wtóre, *a* po nich stojące przechodziło na *e*, np. (tego) *Tomasze, Bronisze, Bończe*, jak (tego) *Mikołaje, kmiecie, konie* (s. 16—8).

Wynika ze słów Taszyckiego, że w jego przekonaniu spółgłoski powstające z *š, ž, č* musiały być od razu twarde. Konieczne to jednak nie jest. Mógł przecież powstać szereg spółgłosek już nieszumiących, ale jeszcze miękkich[37]). Co do jednej jest to rzecz pewna. Skoro *č* przeobraziło się na *c*, a dawne *c* (z drugiej palatalizacji spółgłoski *k*, por. *ręka — ręcě*) było jeszcze w XV w. miękkie, to chyba i to nowe *c*, powstające przecie z miękkiej spółgłoski, było miękkie. Możliwe co prawda, że pozostałe dwie spółgłoski stwardniały wcześniej (por. np. stosunki w języku rosyjskim), i to może znacznie wcześniej.

Przeciwnicy *Taszyckiego* mogą jeszcze dwie podnieść obiekcje. 1. Ważne jest nie tylko fonologiczne zrównanie, ale też sposób wykonywania szeregu szumiącego. Jeżeliby w czasach pierwszych Piastów Polska się podzieliła na dwa obszary, z których jeden nie umiał wykonywać spółgłosek szumiących — co potem doprowadziło do mazurzenia — to już wówczas mogło dojść do wartościowania tych sposobów mówienia i sposób „szumiący" został uznany za lepszy. Podobnie dziś chłopi przeprowadzają ocenę wymowy zębowej *ł*, albo też wymowy wałczącej *u̯*. W tym ujęciu mazurzenie byłoby zjawiskiem wprawdzie późnym, ale jego podstawy, które zadecydowały o późniejszych losach, byłyby stare. 2. Z faktów podanych przez *Taszyckiego* nie wynika w sposób przymusowy, że spółgłoski powstałe z mazurzenia były miękkie. One tylko w systemie pełniły funkcje miękkich[38]), jak je jeszcze dziś pełnią spółgłoski szumiące, choć są od kilku wieków twarde. Co więcej, w dialektach mazurzących jeszcze dziś *s, z* powstałe z *š, ž* zachowują się jak miękkie: rzeczowniki typu *kasza* mogą mieć dat.-loc. sg. na *-y* nie na *-'e*, więc „trzyma pieniądze *w kasie*", ale „łyżkę w *kasy*". Nie tak regularne jest użycie końcówki *-'e* w gen. sg., ale i ono się zdarza. Rzeczowniki męskie w loc. sg. używają zasadniczo końcówki *-u*, jak tematy miękkie (więc *kos* 'kosz' — *w kosu*, ale *kos* 'pewien ptak' — *o kosie*), a jeżeli tworzą nom. pl. nieosobowy, to zawsze na *-e*, nie na *-y* (więc *kose* od *kosz* ale *włosy*). Najlepiej przechowały się końcówki właściwe miękkim po *c* i *ʒ*, gdzie nie było nigdy odpowiednich pierwotnie twardych, które by mogły wywoływać zakłócenia, jak to było przy *s* i *z*. Jeżeli więc rozróżnienie morfologicznych typów twardych i mięk-

[37]) Urbańczyk: Kilka spraw dotyczących pochodzenia polskiego języka literackiego. Biuletyn Pol. Towarzystwa Językozn. t. 8, 1948, 124.

[38]) Staranne rozważenie wniosków wypływających z tezy Małeckiego i Taszyckiego zawiera artykuł Z. Klemensiewicza: Czy sprawa dawności mazurzenia rozstrzygnięta? Język Polski t. 29, 1949, 14—22; na s. 22 dopisek K. Nitscha.

kich istnieje, choć w resztkach, jeszcze dzisiaj, to o ileż żywsze ono być mogło w XV w., a cóż dopiero w XI i XII. A zatem końcówka właściwa miękkim niczego nie dowodzi. To rozumowanie pozwalałoby powstanie mazurzenia przesunąć w czasy bardziej zamierzchłe.

Próbę wykazania na ortografii niektórych zabytków miękkości spółgłosek *ś, ź, ć* w XV w. podjął *T. Brajerski*; studium nie zostało jeszcze ogłoszone w całości[38a]). Nie wiadomo jednak, czy wykazanie miękkości tych spółgłosek dowodzi tym samym, że i na terenie mazurzącym ich kontynuanty były miękkie. Można sobie bowiem doskonale wyobrazić taką sytuację, że w dialekcie wielkopolskim i kulturalnym istniejące jeszcze miękkie *ś, ź, ć*, a w dialektach mazurzących — już twarde *s, z, c*. To by mogło tłumaczyć „archaizm podhalański". Ludzie mówiący *syja* < *szyja, zyje* ≤ *żyje* starają się o wymowę *šija, žije,* za tym też idzie *s-in, z-isk*; dialekt staje w pół drogi na *s-ija, z-ije, s-in, z-isk.* Podobnie w pół drogi stanął dialekt mówiący *e, o* zamiast *ę ǫ*. Nie jest to tłumaczenie zawilsze od dotychczasowych.

Krótko tylko wspominam o opinii *Van Wijka* (op. c.), że mazurzenie jest tworem późnym, na Podhalu dopiero XVII w. Takie datowanie było potrzebne do wyjaśnienia tzw. archaizmu podhalańskiego, tymczasem ze studiów *Brajerskiego*[39]) zdaje się wynikać dość jasno, że ów archaizm znany był bodaj w całej Małopolsce, i to już w XV w. Rzecz wymaga dalszej kontroli. Nawiasem tylko omówię jeszcze jedną próbę podparcia chronologii względnej. Oto *M. Rudnicki* w Slavia Occ. t. 19. 1948, s. 94—6 wystąpił z artykulikiem p. t. Kiedy powstało tzw. mazurowanie. Chodzi o gwarowe *ziebro* || *ziobro* za dawniejsze (i literackie) *żebro,* to zaś z jeszcze starszego *ʳżebro* < *rebro.* Postać *żebro* mogła powstać dopiero po XIII w., bo dopiero wtedy grupa *re* przeszła na *ʳże.* Ale skoro *żebro* zdążyło przejść w postać mazurzącą *ziebro* || *ziobro,* to widocznie mazurzenie jest jeszcze późniejsze. *Rudnicki* gotów je datować na w. XV. Można temu przeciwstawić inne rozumowanie: gdy z *ʳżebro* powstało *żebro,* mogło się ono utrzymać tylko na terenie niemazurzącym. Na mazurzącym zaś to *ż,* które było miękkie, utrzymać się nie mogło, bo takiego fonemu nie znano, musiano je więc zastąpić fonemem *ź.* Cała ta sprawa nie ma nic wspólnego z chronologią mazurzenia, nie mówiąc już o tym, czy na jednostkowym przykładzie wolno opierać datowanie tak rozległego zjawiska jak mazurzenie. *Rud-*

[38a]) T. Brajerski: Ze studiów nad polszczyzną XV w. (Cz. 1.) Slavia Occ. t. 19 1948, 309—41.

[39]) Przyczynek do historii „archaizmu podhalańskiego". Roczniki Hum. Katolickiego Uniw. w Lublinie t. 1, 1949, 223—45, zob. s. 240—4.

nicki wprawdzie jeszcze próbował się oprzeć na nazwie *Bzura*, ale sam przyznaje, że to kombinacja mniej pewna niż z *żebrem*.

Jeszcze jedno zastrzeżenie trzeba dodać w związku z przykładami *Taszyckiego*. Imiona chrześcijańskie (*Magnusz, Janusz* itp.), na które się on powołuje, nie skądinąd przyszły na Mazowsze, jak z Wielkopolski. Wszak archidiakonat czerski (obejmujący też terytorium dzisiejszej Warszawy) należał do diecezji poznańskiej. Mazowsze płockie związane było początkowo z biskupstwem misyjnym w wielkopolskim Mogilnie. Nawet gdy się odliczy obcy element wśród polskiego kleru, to i tak jeszcze pewien procent dla rodowitych Polaków pozostanie, i oni właśnie, a nie cudzoziemcy, przekazywali słownictwo religijne innym Polakom. Mazurzy więc słyszeli te wyrazy w brzmieniu wielkopolskim. Były i innego rodzaju kontakty Mazurów z Polakami innych dzielnic. Mówi Gal, że za czasów Masława Mazowsze zaludniło się uchodźcami z różnych stron, wszędzie bowiem poza władztwem Masława panowała zgubna anarchia. Jest też faktem znanym, że rody rycerskie miały posiadłości łańcuchami się przez Polskę ciągnące. Osobliwym zaś zbiegiem okoliczności wieś *Magnuszewo*, brana jako przykład przez *Taszyckiego*, została na Mazowszu założona przez Wielkopolanina, Magnusza[39a]). Nawet gdyby Mazowsze mazurzyło, wystarczyłby ten fakt, aby nazwie nadać postać wielkopolską. Mówię tu o tym drobiazgu, aby pokazać, jak rzeczywistość jest skomplikowana i jak mało jeszcze znamy naszą przeszłość, a już chcemy stanowczo o niej wyrokować.

Tyle co do argumentów *Taszyckiego* dowodzących braku mazurzenia na Mazowszu XV w. Zajmuje się on nadto przyczyną mazurzenia i jego szerzeniem się po Polsce. Co do przyczyn mazurzenia przychyla się do pruskiej koncepcji *Milewskiego*, którego zdaniem mazurzenie powstało w związku z polonizacją mazurzących Prusaków i Jadźwingów. Ta polonizacja zaczęła się jakoby w w. XII i XIII. Mazurzy, sąsiadujący z ludnością mówiącą już po polsku, ale z uproszczonym systemem spółgłosek, stopniowo ten system przejmowali (szczegóły niżej, s. 32—3). *Taszycki* dalszy rozwój tak przedstawia: nie mazurzyli pisarze ksiąg sądowych mazowieckich w 1. połowie XV w., nie mazurzył Jakub Parkoszowic, Małopolanin, piszący koło r. 1440 swój traktat ortograficzny; traktat ortograficzny Zaborowskiego wydany koło 1513 r. mówi tylko

[39a]) Kozierowski: Badania nazw topograficznych na obszarze dawnej zachodniej i środkowej Wielkopolski t. 2, 1922, s. II i 6. — Komes Magnus z rodu Awdańców był za Krzywoustego najpierw wojewodą wrocławskim, potem mazowieckim; przykład to na międzydzielnicową wymianę ludzi, co mogło sprzyjać propagandzie pewnych cech językowych, np. wymowy niemazurzącej.

o mazurzeniu *č*, nie wspominając, aby mazurzono też *š ž*. Ponieważ Zaborowski pochodził z Sieradzkiego, byłby w tym dowód, że mazurzenie dopiero rozpoczęło tam swoje działanie. Nie mazurzą dialekty między Wisłokiem a Sanem, gdzie zaczęto osadzać Polaków z końcem XIV w., choć są tam wyraźne mazowieckie cechy dialektyczne. Mazurzenie poświadcza wyraźnie dopiero Stojeński w r. 1568, ale je przypisuje wyłącznie Mazurom. Z 2. połowy XVI mamy kilka dowodów na istnienie mazurzenia, lecz zawsze u ludzi bądź z Mazowsza, bądź z jego małopolskiego pobliża. Jeszcze w w. XVII przypisuje się mazurzenie tylko Mazurom, ale w drukach z r. 1598 i 1612 jest już mazurzenie, choć są małopolskie. Byłby to chyba początek małopolskiego mazurzenia. Taszycki przyznaje, że oprócz zarodkowego punktu na ziemi dawnych Prusów i Jadźwingów mogły być inne, może spontaniczne ogniska, zwłaszcza na północnym Śląsku oraz nad Notecią koło Wielenia (tzw. Mazurzy wieleńscy).

Argumenty *Taszyckiego* trzeba bliżej rozważyć. Po pierwsze, mazurzenie, i to w zapiskach sądowych warszawskich, widzi *Kuraszkiewicz*[39b]); nie zapominajmy też o owym „niedbałym" pisarzu zbadanym przez *Taszyckiego* (zob. wyżej s. 12), czyli już centrum Mazowsza mazurzyło. Wszystkie inne przykłady braku mazurzenia mogą być uznane tylko pod tym warunkiem, że się odrzuci istnienie normy wymawianiowej kulturalnej w XV i XVI w. Parkosz, ustalając ortografię, ustalał ją dla wymowy kulturalnej i sam mógł się nią dobrze posługiwać. *Taszycki* zabezpiecza się przed takim zarzutem, twierdząc, że Parkosz mówił dialektem, skoro poświadczył w swoim traktacie wymowę typu *fała*. Zabezpieczenie nie przekonywuje: jeżeli ktoś nawet nie opanował normy mówienia w jednym wypadku, to nie znaczy, że jej nie opanował w drugim. Po drugie, z przekazania przez Parkosza wymowy *fała* nie wynika jeszcze, że on sam tak mówił, zwłaszcza gdy mu zależało na wymowie poprawnej. Trzeba wziąć pod uwagę, że Parkosz posługiwał się systemem opozycji dźwięczna-bezdźwięczna, twarda-miękka. Otóż o przykłady tego typu dla *f - f'* było bardzo trudno. Słownik staropolski nie posiada żadnego przykładu na grupę *fia-* jak tylko Parkoszowe *fiał* = *chwiał*, nie posiada też innych możliwości ilustrowania grup *fy* i *fi-*, jak tylko w przykładach z dawniejszego *chwy - chwi-*. Wprawdzie Słownik staropolski nie zawiera pełnego materiału, jaki w rzeczywistości w XV w. istniał, ale nie ulega wątpliwości, że w tym zakresie Parkosz wyboru wielkiego nie miał. Dążąc do pełnego i konsekwentnego syste-

[39b]) Zapiski i roty polskie w księgach sądowych warszawskich XV—XVI wieku. Sprawozd. P. A. U. t. 48, 1947, 352—8, spec. s. 357.

mu ortograficznego, musiał posłużyć się materiałem o zabarwieniu gwarowym. Co ważniejsze, są u Parkosza przykłady mazurzenia: *cyż, cudny*, zam. *czyż, czudny*. *Taszycki* znów je osłabia, twierdząc że *cyż* jest przykładem dyssymilacji na odległość, *cudny* — analogii do *cudzy* (?). Można i tak, ale można też uznać za znamienne, że mazurzenie zdradziło się właśnie tam, gdzie z jakiegoś powodu było to łatwe. Charakterystyczne też, że takie zakłócenia pojawiają się właśnie w językach słowańskich, gdzie istnieje mazurzenie.

Nie podobna się też zgodzić z *Taszyckim*, gdy późniejszych informatorów tak ceni, jakby byli nowocześnie wyszkolonymi dialektologami. Przecież gdyby dziś spytać przeciętnego inteligenta o to, co to jest właściwie mazurzenie, kto i gdzie mazurzy, to wyjątkowo byśmy dostali poprawną odpowiedź. Jedni by powiedzieli, że mazurzy się tylko na Mazowszu, a inni znów — że mazurzą absolutnie wszyscy chłopi w całej Polsce, napewno by też źle i bez należytej pełni podano przykłady. Jest też bardzo prawdopodobne, że gramatycy nie interesowali się mową chłopów, lecz wyłącznie szlachty[39c]). Wszak gdyby się zajmowali chłopami, byliby nam przekazali wiele innych cech gwarowych. Jeżeli się szczególnie podkreślało, że Mazurzy seplenią, to chyba dlatego, że tam sepleniła masowo także szlachta — jak sepleniła tamtejsza szlachta zaściankowa do dziś — czego widocznie w Krakowskiem już nie było pod wpływem wielkopolskim i czeskim. Przykładem niedokładnych obserwacji może być opinia Mesgniena (w gramatyce z r. 1648), że istnieje wprawdzie instrumentalis na *-oma*, „sed Masovitis relinquendus"; tymczasem wiadomo od *Gaertnera* (Prace Filol. t. 16), że w rzeczywistości używał go mało co starszy i purystycznie nastrojony Knapski, Szarzyński, a w dialektach znany jest jeszcze dziś na północnym Śląsku, w gwarze lasowskiej, nie mówiąc oczywiście o Mazurach Pruskich.

Twierdzi *Taszycki*, że gdyby mazurzenie istniało na Mazowszu koło r. 1400, to osadnicy mazowieccy byliby je zanieśli w widły Wisłoka i Sanu. Skoro się tam nie mazurzy, widocznie nie mazurzono w ojczyźnie osadników. Powołuje się przy tym na pracę *Pastuszeńkówny*[40])

[39c]) Decjusz pisze za czasów Zygmunta Starego: „Polacy umieją po łacinie wszyscy" (za Brücknerem, Hist. lit. pol. t. 1, s. 70) — czyż to znaczy, że nawet chłopi lub przynajmniej cała szlachta? Nic podobnego! na pewno idzie tylko o duchowieństwo, bo wiemy pozytywnie, że nawet magnaci nie wszyscy umieli wówczas po łacinie. Tak też obserwacji gramatyków nie odnośmy do chłopów ani do ogółu szlachty, lecz do wyższego duchowieństwa i kół dworskich, a ostatecznie do zamożniejszej i ruchliwszej szlachty.

[40]) Mazowieckie (i ruskie) cechy dialektyczne między Wisłoką i dolnym Sanem. Lud Słowiański t. 1A, 1929, 139—68.

Mapka nr 2.

Zasięg wpływów mazowieckich w dialektach między Wisłoką a Sanem (na podst. pracy S. Pastuszeńkówny).

Legenda: nr 1 — wschodnia granica mazurzenia, nr 2 — dawna zachodnia granica województwa ruskiego, nr 3 — południowo-wschodni zasięg wymowy *l'i* jak *ly*, nr 4 - - także zasięg wymowy *nogamy*, nr 5 — także zasięg wymowy *śfyńa*, nr 6 — także zasięg wymowy *śfyca, śfyrk, śfyder, śfyzy, śfat, śfadek.*

o tych dialektach, bo właśnie ona stwierdziła w tamtych gwarach inne mazowieckie dialektyzmy. Mazowizmom przypisuje *Taszycki* wagę zbyt wielką, bo na mapach *Pastuszeńkówny* widać, że tylko w 4 wsiach wchodzą one na teren niemazurzący[40a]). Zapewne więc osadnicy mazowieccy udziału w kolonizacji tamtych terenów nie brali i dla chronologii mazurzenia żadnych wniosków wyciągnąć się w tym wy-

[40a]) zob. mapkę nr 2.

padku nie da. Albo jeżeli brali, to widocznie ich cechy uznawano za naganne, w następstwie nie przyjęto tak mazurzenia, jak innych.

Historia mazurzenia w ujęciu *Taszyckiego* zawiera jeszcze inne trudności i nieprawdopodobieństwa. Przypuśćmy na chwilę wraz z nim, że w XV w. mazurzenie obejmuje tylko północno-wschodni skrawek Mazowsza. Z początkiem XVI już się pojawiło w Sieradzkiem (Zaborowski), co prawda tylko w zakresie *č*. Ba, *Rospond* nawet twierdzi, że w drugiej połowie XV w. było pod Sączem, bo mazurzy pochodzący stamtąd Sandecki-Malecki[41]). Według *Brücknera*[42]) jest ślad mazurzenia w przekładzie Terencjusza dokonanym przez dwóch Kętczan (Kęty — miasteczko w Beskidach zachodnich) i wydanym w Krakowie w 1545 r., *cetno* u Kłosa w Algorytmus z r. 1537, *tocuż* u Opecia. *T. Brajerski* widzi mazurzenie *č* w Polskim wypisaniu Sarmacii Macieja Miechowity, przełożonym przez Andrzeja Glabera z Kobylina, a drukowanym w Krakowie w r. 1535. W innym druku Glabera, Gadkach o składności członków człowieczych (Kraków 1535), widzę niewątpliwe hiperpoprawności: *opatrzaiączy, rożumu, w czlowieczę* (*Vrtel-Wierczyński*, Wybór tekstów . . ., s. 286). Jeżeli winien był korektor, to chyba w Krakowie nietęgo było z odróżnianiem szumiących i syczących. Lecz może winien był sam Glaber. Kobylin, z którego się pisał, leży wprawdzie w Wielkopolsce, ale dzieli go mniej niż 10 km od śląskiej granicy i wsi mazurzących, o 15 km oddalone jest chazackie i mazurzące Szkaradowo. W przeszłości należał on do diecezji wrocławskiej. Jak widać na mapach u Arnolda, granica polityczna i kościelna od strony Śląska była tu chwiejna. Może z takiej mazurzącej wsi, a nie z samego Kobylina pochodził Glaber lub jego rodzice. Jeżeli mazurzenie przypiszemy Glaberowi, toby z tego wynikało, że mazurzenie w zasadzie stoi tam w miejscu od początku XVI w. Mazurzy tekst z południowo-zachodniej Polski, napisany koło połowy XVI w. (*Taszycki*, Wybór tekstów stpol. XVI—XVII wieku, s. 8).

---

[41]) Czy mazurzyli Małopolanie na przełomie XV—XVI wieku? Język Polski t. 29, 1949, s. 23—7. — Tenże autor jest zdania, że mazurzenia dowodzi pisownia pierwszego polskiego zdania w Księdze Henrykowskiej, por. Język Polski t. 28, 1938, 33—40. Prowadzi on teraz wspólnie ze swoimi studentami studia nad oznaczaniem szeregów *Š S* i *Ś* w polskich średniowiecznych dyplomach i ciągłych tekstach. Częściowe wyniki podał na zjeździe Pol. Towarzystwa Językoznawczego w r. 1949. Według niego nie ulega wątpliwości, że na terenie Wielkopolski zawsze umiano te szeregi rozróżnić, gdzie indziej zaś nie. Gdyby po ogłoszeniu pełnego materiału twierdzenie Rosponda się ostało, byłoby to gruntowną klęską też Taszyckiego.

[42]) Przyczynki do dziejów języka polskiego. Seria 3. Rozpr. Wydz. Filol. P. A. U. t. 53, s. 84.

Ale przypuśćmy nawet, że się myli *Rospond* i mylą inni, to przecież sam *Taszycki* skłonny jest mniemać, że z końcem XVI w. mazurzenie pojawiło się w Krakowie. Czy jest druga cecha gwarowa, która by w tak szybkim tempie przebiegła Polskę? W czasach historycznych zaszło kilka zmian, jako tako nam już znanych. Jedną jest zmiana w nosówkach małopolskich. Widzieliśmy, jak zawiły geograficznie powstał obraz, i to pomimo tego, że było to dociąganie się do stanu literackiego. Zmiana nawet do dziś nie objęła wszystkich terenów posiadających nosówkę *ą*. Drugą jest zatrata elementu frykatywnego w dawnym *ř*. Zmiana ta, jakkolwiek była ułatwieniem wymawianiowym i w XVIII w. to już wymowa literacka — do dziś nie została wszędzie przeprowadzona. W różnych okolicach Polski pozostały resztki: są na Kurpiach, są na Pomorzu, są w licznych powiatach zachodniej Wielkopolski, są na Śląsku, są w Karpatach. Trudno mówić o jakiejś granicy, tak obraz jest zniszczony. Trzecią taką zmianą jest przejście *ł* na *u̯*[43]). Zaczęło się co najmniej w XVII wieku, a dziś resztki są porozrzucane po całej Polsce nie tworząc zwartego terytorium.

Brak wyraźnych, z historią związanych zasięgów jest cechą tych trzech zmian. Granice ich występowania nie wiążą się z żadną dawną czy nową granicą polityczno-kulturalną i nic w tym nie ma dziwnego, bo w okresie ich powstawania granice nie odgrywały już żadnej roli. W pewnym jeszcze stopniu można mówić o takich granicach w związku z utrzymaniem się nosówki *ą*, co zrozumiałe, bo proces *ą* ≥ *ę* najwcześniejszy. Mianowicie utrzymanie się *ą* w wygłosie i po twardych spółgłoskach na Śląsku sięga po granicę polityczną od strony Małopolski, tak jak ją ustalono w r. 1177 i jak trwała do rozbiorów. I ona jednak nie uratowała *ą* w innych pozycjach. Gdy się z kolei porówna przebieg izoglosy mazurzenia z granicami politycznymi, to ich związek jest uderzający. Właśnie ten związek skłonił *Nitscha* do przerzucenia początków mazurzenia w czasy odległe. Wyraził on zdanie, że nawet w średniowieczu nie były granice tak nieprzenikliwe, aby były wystarczającą podstawą do powstania granicy językowej. Po prostu granica polityczna biegła dawną granicą plemienną i, co za tym idzie, językową.

Punkt widzenia *Nitscha* popierałem już w Biuletynie Pol. Towarzystwa Językoznawczego t. 8[44]). Jednakże *Milewski*, oceniając w Slavii Occ. 19 pracę *Taszyckiego*, potrącił o sprawę granic, uważając ją za rzecz bez znaczenia. Są to jakoby odcinki zbyt krótkie (s. 489). Dlatego

[43]) Przejście *ł* — *u̯* w języku polskim. Biuletyn Pol. Towarzystwa Językozn. t. 9, 1949, 81—96.

[44]) Kilka spraw . . ., j. w.

trzeba rzecz rozpatrzyć powtórnie. Zacznijmy od odcinka śląskiego. Granica mazurzenia biegnie tu pierwotną granicą między Śląskiem a Małopolską; na samym południu biegnie grzbietem pasma Baraniej Góry, potem rzeką Białą do jej ujścia do Wisły, dalej bez wyraźnego oparcia utrzymuje kierunek północny aż po rzekę Mała Panew. Po stronie mazurzącej zostaje okręg Katowic i Bytomia, dziś Śląsk, ale pierwotnie Małopolska. W sumie ten odcinek liczy około 120 km. Na tej przestrzeni towarzyszy granicy również izofona przejścia końcowego *-ch* na *-k*. Od zetknięcia się z Małą Panwią linia mazurzenia skręca na zachód, biegnąc na północ od W. Strzelec, Chrapkowic, a nieco na południe od Korfantowa (Friedlant); zasadniczy kierunek zmierza ku bramie kłodzkiej[45]). Z gruba biorąc ta linia wschód-zachód jest zgodna z granicą księstwa kozielskiego utworzonego w XIII w.[46])

Zachowanie się spółgłosek *š, ž, č* na tym terenie tłumaczono kulturalnymi wpływami czeskimi. Nie wydaje mi się, aby to było słuszne. W fonetyce wpływ czeski nie sięgnął tak daleko, ani nawet uproszczenia we fleksji, które jako pożądane objęły teren największy. Następnie, wpływy czeskie przekraczały przecież rzekę Białą, obejmując Żywieckie, Oświęcimskie i Zatorskie, a pomimo to tam się mazurzy; nawet w Terencjuszu Kętczanina (Śląsk aż do r. 1494) jest mazurzenie mimo obecności niektórych czechizmów. Na północy kulturalne wpływy czeskie sięgały dalej niż brak mazurzenia. Warto zobaczyć, jak przesycona jest czechizmami księga sądowa wiejska pod Wrocławiem[47]). Dlatego sądzę, że słuszne jest nawiązywanie izofony mazurzenia do dawnej granicy plemiennej, a za owo niemazurzące plemię uważałbym Golężyców. Nazwa plemienia wywodzi się, moim zdaniem, od nazwy terenu, Gola, na której to Goli, na północnym jej skraju, leżała wieś Strzeleczki, odległa niewiele od Chrapkowic nad Odrą i jeszcze nie mazurząca. Północna granica księstwa kozielskiego nawiązywała do owej granicy plemiennej. Jednakże zasadniczo już w XII w. granice na Śląsku były albo całkowicie zatarte, albo się zacierały, o czym świadczy rozciągnięcie nazwy jednego z plemion na całe dorzecze Odry. Mam na myśli plemię Ślężan. Gdyby początki mazurzenia były późne, gdyby ono przywędrowało, jak sądzi *Taszycki*, dopiero w najlepszym razie w XVI w., byłoby jego zatrzymanie się na takich granicach zupełnie niezrozumiałe. Dodajmy, że w księdze miasteczka Woźnik na samej

---

[45]) por. mapę w Dialektach polskich Śląska Nitscha.
[46]) por. mapki w Historii Śląska P. A. U. t. 1 na s. 341 i u Arnolda: Terytoria plemienne.
[47]) Rombowski A. Polacy podwrocławscy (XVI - XIX w.). Sobótka t. 3, 1948, 355—408.

granicy Śląska i Małopolski (na pd. zachód od Częstochowy) ukazuje się mazurzenie już w r. 1526 i 1562[48]).

Drugi wymowny odcinek, to wschodnia granica Wielkopolski. Mazurzenie powtarza tu granicę księstwa wielkopolskiego, utworzonego testamentem Bolesława Krzywoustego w r. 1138. Przesunięcia na korzyść mazurzenia nastąpiły na linii Kalisz—Krotoszyn. Przesunięcia o tyle są zrozumiałe, że wymowa łatwiejsza mogła się szerzyć, a nadto granice polityczne na tym odcinku ulegały w dawnych czasach przesunięciom, tworząc plątaninę linii; nic dziwnego, że granica językowa nie jest tu z nimi zgodna. Natomiast na odcinku Kalisz — ujście Skrwy do Wisły przesunięć prawie nie ma. Dalej biegnie izofona mazurzenia rzeką Skrwą, jest to równocześnie dawna granica między Mazowszem a Ziemią Dobrzyńską. Odcinek to tym charakterystyczny, że już w XIII w. granica Mazowsza przesunęła się na zachód, a pomimo to mazurzenie stanęło na granicy dawniejszej. Stosunkami panującymi dalej na północ na razie nie będę się zajmował. Na omówienie zasługują mazurzące fragmenty na południowo- i północno-zachodnich pobrzeżach Wielkopolski. Są to wsie Chazaków koło Rawicza, Chwalim koło Wolsztyna i wsie Mazurów wieleńskich nad Notecią. Chazacy — to kilka wsi na samej śląskiej granicy w bagnistej dolinie Orli i Baryczy. Chwalimia przeszłość nie jest dobrze znana, może był on śląską enklawą, bo granica śląska biegnąca Obrą odległa była zaledwie o 2—3 kilometry. Chwalim należał do ewangelickiej parafii w Kargowej, dokąd należały pobliskie śląskie wsie ewangelickie. Te to kontakty mogły być przyczyną, że Chwalim, choćby nawet był pierwotnie wielkopolski z czasem przejął cechy językowe śląskie[49]). Jak wykrył *Tomaszewski*, Kargowa mazurzyła już w r. 1668, ale od tego czasu mazurzenie w tej okolicy nic nie postąpiło mimo upływu prawie 300 lat, w czym *Tomaszewski* widzi dowód wielkiej trwałości granic mazurzenia[50]). O wsiach Mazurów wieleńskich to trzeba powiedzieć, że pierwotnie te okolice nie należały do Wielkopolski lecz do Pomorza[51]), o którego ewentualnym mazurzeniu później.

---

[48]) zob. Język Polski t. 29 s. 171 w przypisku.

[49]) K. Nitsch: Rzekomi Wendowie w Wielkopolsce. Ziemia t. 3, 1912, 834—8.

[50]) O zbieraniu materiałów gwarowych z ksiąg ławniczych. Biuletyn Pol. Tow. Jęz. t. 7, 1938, 76—84, zob. s. 80.

[51]) Arnold: Terytoria plemienne . . ., s. 48—9. — Dodać trzeba, że w średniowieczu „granice" nie były liniami, lecz mniej lub więcej szerokimi pasami terytorium zwykle bardzo słabo zaludnionego. Kolonizacja pasów, wychodząc później z obu stron, mogła doprowadzić do powstania wsi o niezdecydowanym obliczu dialektycznym; właśnie na pograniczu wielkopolsko-sieradzkim i wielkopolsko-śląskim spotykamy wsie co do mazurzenia szczególnie chwiejne, trudno tam wykreślić izofonę, raczej jest to pas językowo niezdecydowany.

Wszystko więc, co naokoło Wielkopolski mazurzy, zdradza w ten czy inny sposób, że do Wielkopolski pierwotnie nie należało. Jest to chyba zjawisko w najwyższym stopniu godne uwagi. Trudno je tłumaczyć inaczej, niż dawnymi stosunkami plemiennymi. Widocznie jedna Wielkopolska utrzymała sposób mówienia szumiących spółgłosek taki, że ich rozwój nie poszedł w kierunku spółgłosek syczących. Co było przyczyną, nie podobna dziś powiedzieć. Tak wygląda, jakby w pewnym okresie Wielkopolska przeciwstawiała się całej reszcie przyszłej Polski zwartością wewnętrzną, nie pozwalającą na zmiany językowe nadchodzące spoza niej. Mogło to być chyba tylko przed zjednoczeniem wszystkich plemion polskich.

Mazurzenie nie objęło też pewnych wschodnich skrawków zwartego polskiego terytorium językowego. Jest to kraj w widłach Wisłoka i Sanu, oraz nad górnym Wieprzem. Już *Nitsch* zwrócił uwagę na zgodność tej granicy ze wschodnią granicą historycznej Małopolski. Kraj nad Sanem należał przed rozbiorami do województwa ruskiego, a nad Wieprzem do ziemi chełmskiej. Są to już tereny polskiej ekspansji językowej. Były to ziemie rzadko zaludnione, lesiste, lecz widocznie mieszkała tam ludność ruska niemazurząca; ulegając polonizacji w w. XV i XVI nie tylko nie przejęła ona mazurzenia, ale nawet nauczyła przybyszów własnej wymowy, która jako niemazurząca uchodziła za lepszą. Co sądzę o przekonaniu *Taszyckiego* co do tego, że przybywający Polacy nie znali mazurzenia, była już mowa wyżej.

Istniał też pogląd, że kraj nad Wisłokiem i Sanem jest rdzennie polski i reprezentuje teren, do którego fala mazurzenia nie dotarła. Powoływano się na istniejącą tam formę *świeca,* a nie *świecza,* jakby być powinno, gdyby substrat niemazurzący tworzyła ludność ruska[52]). Jest to argument słaby; nie można wojować jednym wyrazem (czy choćby kilkoma) przeciw historycznie stwierdzonej późnej kolonizacji tych ziem i wyraźnej granicy politycznej[53]). Forma *świeca* da się doskonale tym wytłumaczyć, że jest to wyraz odgrywający dużą rolę w życiu religijnym (świece kościelne, gromniczne) i ewentualna *świecza* przejęta od Rusinów bez trudu mogła ulec korekturze.

Wiązanie granic mazurzenia z dawnymi granicami politycznymi i plemiennymi mógłby ktoś zwalczać argumentem, że były to równocześnie granice naturalne w postaci lasów lub bagien, że więc w tych

---

[52]) J. Łoś: Pochodzenie polskiego języka literackiego. Język Polski t. 3, 1916, 113—9.

[53]) Korduba: Zachidne pohranyće halyćkoji deržavy miž Karpatamy ta dolišnym Sjanom. Zapysky Tov. Ševčenka t. 138—40. -- Arnold: Terytoria plemienne . . .

przeszkodach naturalnych tkwi istota rzeczy; one by to mogły przeszkodzić mazurzeniu, nawet w czasach późniejszych, w postępach. Nie byłby to jednak argument słuszny, ponieważ granic naturalnych nie brakło i gdzie indziej, a mazurzenia to nie powstrzymało. Taką granicą mogły być Karpaty, mogły też być lasy i błota na granicy Mazowsza i Małopolski, lasy na wtórnej (po r. 1177) granicy śląsko-małopolskiej. Nie byłoby też słuszne przypisywanie jakiejś decydującej roli granicom kościelnym. Wprawdzie granica mazurzenia na przeważnej części śląsko-małopolskiej granicy była równocześnie granicą diecezji wrocławskiej i krakowskiej, ale od Małej Panwi granica diecezji była, jak się okazuje, bez znaczenia (a biegła przy tym lasami). W tej sytuacji nawiązywanie do granic plemiennych wydaje się najbardziej uzasadnione. Inna rzecz, że granice plemienne zależały w swoim czasie od naturalnych. Gdy bowiem mniejsze grupy społeczne jednoczyły się w plemiona, to granice naturalne stawiały przeszkody dążnościom całkującym. Po złączeniu plemion w jeden organizm państwowy granice jedne i drugie straciły na znaczeniu, bo już władza państwowa wymuszała różnego rodzaju kontakty ponad nimi. Kolonizacja w XIII w. i później również się przyczyniła do zmniejszenia roli słabo zaludnionych pasów granicznych.

Byłoby wręcz rzeczą dziwną, gdyby między plemionami nie było różnic językowych i gdyby gwarowe cechy językowe miały się okazać nowymi zjawiskami. Plemiona były ważnym etapem w jednoliceniu językowym drobniejszych grup; zapewne te całkowania — z różnych ośrodków prowadzone — wszędzie nieco inne dawały rezultaty. Ponieważ od zespolenia plemion w jeden ustrój państwowy upłynęło już wiele czasu, nic dziwnego, że poszczególne różniące je cechy językowe poprzesuwały się albo w ogóle zniknęły. Nic dziwnego, że trudno dziś o równoległe zespoły izoglos. Mazurzenie ma specjalne dane po temu, aby odbijać dawne granice plemienne. Z jednej strony jest ono wprawdzie dużym ułatwieniem dla mówiących — uproszczenie 3 szeregów spółgłosek na dwa — co by powinno sprzyjać jego szerzeniu się, ale z drugiej strony gdy sobie raz uświadomiono, że to jest gorszy sposób mówienia, wtedy cały zysk polegający na uproszczeniu uległ unicestwieniu. Przesunięcia izoglos widoczne dobrze na mapach Polski centralnej w pracy *Stiebera*: *Izoglosy na terenie dawnych województw sieradzkiego i łęczyckiego*. Cechy wielkopolskie, śląskie, mazowieckie krzyżują się tu z małopolskimi. W tych warunkach żądać, aby mazurzeniu towarzyszyły jeszcze inne cechy, jest żądaniem wcale wygórowanym. Jeżeli pomimo to mazurzeniu towarzyszy na odcinku śląskim i wielkopolskim zmiana *-ch* na *-k*,

jeżeli na odcinku wielkopolskim od XIII w. towarzyszyła mu wymowa *fała*, koło r. 1400 wymowa *ą*, to nie są to zgodności zasługujące na zbycie uwagą, że ich chronologia nie jest pewna.

W recenzji z pracy *Taszyckiego* pisze *Milewski*, że wnioski *Taszyckiego* oparte równocześnie na 4 argumentach: 1. dzisiejszym przebiegu granic dialektycznych, 2. pisowni dawnych zabytków, 3. chronologii względnej, 4. świadectwach gramatyków XV i XVI w., nie mogą być błędne. Jest to sformułowanie sugestywne, ale pozbawione słuszności. Co o tych argumentach należy sądzić, była już mowa powyżej; w świetle krytyki dobrze się prezentuje argument 3. dzięki spostrzeżeniom, że kontynuanty dawnych *š ž č* funkcjonowały w XV w. jako miękkie, ale i to jeszcze nie znaczy, aby tym samym dyskusja była ukończona; trudności pozostało do wyjaśnienia jeszcze bardzo dużo. Fakty przytoczone przez *Taszyckiego* przeciw dawności mazurzenia nie są takie pewne, jak się wydawało jemu i *Milewskiemu*. Chronologia względna może być podważona, ortografia również niepewna. Natomiast granice mazurzenia zgodne z granicámi plemiennymi wciąż skłaniają do przerzucania jego początków w czasy plemienne. Opinia *Milewskiego*, że dzisiejszy przebieg granic dialektycznych przemawia na korzyść *Taszyckiego*, jest tylko pozbawionym podstaw odwróceniem rzeczywistości.

Omówienia domaga się jeszcze zagadnienie normy językowej, na nią się bowiem powołują zwolennicy Wielkopolski, gdy chcą wytłumaczyć, dlaczego pisarze sądowi mazowieccy lub krakowscy nie mazurzą. *Milewski* zarzucił im, że popadają w błędne koło. Istnienia języka literackiego dowodzą oni jakoby tym, że nie mazurzono, a brak mazurzenia znów tym, że istniała norma literacka. Zarzut ten byłby słuszny, gdyby objaśniający nie mieli innego dowodu na istnienie normy. Zagadnieniem tym zająłem się już raz pokrótce[54]). Wywody moje albo *Milewski* przeoczył, albo bez najmniejszego uzasadnienia odrzucił. Jest rzeczą jasną, że bardzo trudno znaleźć normę dla języka, którym do r. 1400 bardzo mało pisano; przecież dla całego poprzedniego okresu rozporządzamy tylko *Kazaniami świętokrzyskimi*, skądże więc czerpać przykłady? Toteż mówić o języku literackim wówczas można tylko w znaczeniu języka kulturalnego i cały spór wiedzie się właściwie o pochodzenie dialektu kulturalnego. O język literacki idzie tylko pośrednio, bo się słusznie przyjmuje, że gdy zaczęto pisać, posługiwano się tym właśnie dialektem, a nie dialektami lokalnymi.

[54]) Kilka spraw..., j. w.

Taszycki jeden głosi otwarcie[55]), że pisano w dialektach lokalnych i że każdego zabytku pochodzenie gotów jest oznaczyć. Zdaje mi się, że miesza on dwie różne rzeczy: pisanie dialektem lokalnym i pisanie dialektem kulturalnym z lokalnym zabarwieniem. Wtedy tylko można mówić o pisaniu dialektem lokalnym, jeżeli w piśmie pojawiają się cechy gwarowe konsekwentnie i w komplecie. Żeby staropolskie zabytki były w ten sposób pisane, tego chyba nawet *Taszycki* nie powie. Tego ideału najbliższe są zabytki mazowieckie, jak *Legenda o św. Aleksym*, ale takich jest bardzo mało. Sporadyczne przejawianie się cech gwarowych albo dość konsekwentne występowanie jednej czy drugiej z nich możliwe jest jeszcze dzisiaj. Dzisiejszy dialekt kulturalny nie jest tak w całej Polsce jednolity, żeby wprawny językoznawca nie mógł określić, w jakim środowisku językowym wychował się dany człowiek. Jeżeli zaś dziś jednolitość językowa nie jest stuprocentowa, to tym bardziej jej nie było w XIV i XV w. i nie można tylko z tego powodu przeczyć istnieniu dialektu kulturalnego. Nie było jednolitości w w. XVII, ale któż by mógł na tej podstawie twierdzić, że nawet wtedy nie było dialektu kulturalnego i języka literackiego?

Gdy się przyjrzymy staropolskim zabytkom, to się przekonamy bez trudu, że prawie zawsze obok pewnych nalotów gwarowych, mniej lub więcej silnych, są cechy wspólne, ponaddialektyczne, inaczej mówiąc, ponaddzielnicowe. *Kazania świętokrzyskie* wprawdzie 3 razy napisały po małopolsku *falić* i *fała*, ale ponad 30 razy posłużyły się spójnikami *iż, iżby*, jak wiadomo wielkopolskiego pochodzenia[56]). Enklityczne *się* zamiast *sie* również jest sprzeczne z małopolską wymową. Podobnie jest z *Psałterzem floriańskim*: obok częstego *chw-* wyjątkowe *f-*, obok rzadkiego małopolskiego *eż(e)* bardzo częste wielkopolskie *iż(e)*, obok małopolskiego *dzirżeć* wielkopolskie *trzymać*. Podobny stan jest w *Psałterzu puławskim* i *Biblii król. Zofii*. Zabytki literackie są tedy bardziej wielkopolskie niż współczesne im teksty nieliterackie, skoro do r. 1400 przeważały w Krakowskiem (w rotach) *eż(e), dzirżeć*[57]). Uderza też, że *Psałterz puławski* ogromnie wyprzedza roty krakowskie w rozwoju nosówek; jakiś Małopolanin, piszący go w 2. połowie XV w., rozróżnia już *ę* i *ą* (fonet. *ǫ*), gdy roty krakowskie przechodzą na ten system dopiero koło r. 1515 [58]). Typowe zabytki mazowieckie *Legenda o św.*

---

[55]) zob. Język Polski t. 27, 1947, 86 w recenzji mojej pracy „Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich".

[56]) Nieminen E. Beiträge zur historischen Dialektologie der polnischen Sprache. Lud Słowiański t. 2A, 1931, 130—55.

[57]) Nieminen j. w.

[58]) Kuraszkiewicz: Studia nad polskimi samogłoskami nosowymi... s. 137.

Aleksym i *Rozmova mistrza ze śmiercią* używają częściej *iż(e)* niż *eż(e)*. W materiałach ogłoszonych w studiach o przejściu *ra-* na *re-* i *ja-* -na *je-*[59]) również widać od najdawniejszych czasów wahania, a co ważniejsze, z końcem XIV w. widać już objawy hiperpoprawności, płynącej z ucieczki przed wymową *je-*, uważaną najwyraźniej za gwarową; w XV w. takie przykłady bardzo się mnożą (s. 66 i n.).

Wynika z tego, że 1. zabytki mają charakter gwarowo mieszany z przewagą cech, o których wiemy, że potem pozostały w języku literackim, 2. są ślady ekspansji gwarowych cech wielkopolskich na inne dialekty, i to już w połowie XIV w. co do *iże* (*Kazania świętokrzyskie*). Szerzenie się tego spójnika w rotach było rewolucyjne: w rotach krakowskich przed r. 1400 znaleziono (*Nieminen*) 85 przykładów na *eż(e)*, a tylko 5 na *iż(e)*. W latach 1400—45 tylko 23 *eż(e)*, a 67 *iż(e)*. Jeszcze wyraźniej występuje to w rotach warszawskich: według *Kuraszkiewicza*[59a]) po raz pierwszy użyto w nich *iż(e)* w r. 1455, a ostatnie przykłady na *eż(e)* pochodzą z r. 1468—9. To nie jest normalna ewolucja językowa, to gwałtowne przerzucenie się z jednego systemu na drugi, i to chyba z gwary na dialekt kulturalny. Zgadza się to z wielką liczbą hiperpoprawnych *ja-*.

Te właśnie lata przemian na Mazowszu nie są tak całkiem przypadkowe. To okres, kiedy się zaczyna wcielanie Mazowsza do ziem królestwa. Dotąd było ono luźnym lennem, lecz w r. 1462 terytoria księstwa płockiego przejmuje król w bezpośrednie władanie. Rozwierają się więc szerzej wrota dla ponaddzielnicowej polszczyzny kulturalnej — grunt zresztą był przygotowany od dawna. Ale jaka to polszczyzna? już jest chyba w wydaniu krakowskim: brak mazurzenia przynajmniej jako ideał, *iże*, ale może jeszcze *fala*, napewno *ą* (nie *ę*) i *ja-* (nie *je-*). Wymowa *ą* była też właściwa Mazowszu, za to *ja-* jest nowością. Nie jest ono wprawdzie (przynajmniej jeszcze nie w całości) wielkopolskie, ale skoro jest krakowskie, może już imponować, zwłaszcza, że też czeskie — bywało i Mazowsze lennem czeskim — a wreszcie, czyż Mazurzy mają być dialektologami i wyznawać się w tych zawiłych rzeczach, wiedzieć, że Wielkopolanie też mówią *je-*? I dzisiaj to bywa w gwarach, że jakaś cecha uchodzi za literacką błędnie, tylko dlatego, że ma ją inny dialekt pod pewnym (rażącym) względem zgodny z literackim.

Istniało więc od początku XV w. poczucie normy językowej. Oczy-

---

59) W. Taszycki: Z dawnych podziałów dialektycznych języka polskiego. Cz. 1. Przejście *ra* $\geq$ *re*. 2. Przejście *ja* $\geq$ *je*. Lwów 1934.

59a) Spójnik *eże* obok *eż* na Mazowszu w XV wieku. Roczniki Hum. Tow. Nauk. Katol. Uniw. Lubelskiego t. 1, 1949, 213—22, por. s. 219—20.

wiście ta norma dotyczyła, jak zawsze, tylko pewnych cech, które sobie zdążono uświadomić. Zrozumiałą jest rzeczą, że im bardziej w przeszłość, tym takich cech mniej. Znamienne jednak, że obok szerzenia się *iże* widzimy też w XIV w. szerzenie się przyrostka *-sko* z Wielkopolski na Mazowsze i Małopolskę w miejsce przyrostką *-sk*[60]). Oczywiście, rozwój stosunków nie musi postępować jednostajnie, bez zahamowań i nawrotów wstecz. Oto w języku czeskim zaobserwowano, że cechy gwarowe w tekstach pisanych są częstsze od w. XV[61]). Mnożenie się cech gwarowych w piśmie łączy się zawsze z szybkim szerzeniem się umiejętności pisania na koła ludzi przedtem od tej sztuki odsunięte. To nam może wyjaśnić obfitość cech dialektycznych w starszych tekstach mazowieckich, nawet z ambicjami literackimi, a potem w 1. poł. XVI nawet w Małopolsce. Chodzi o to, że Mazowsze było z początkiem XV w. jeszcze bardziej zacofane kulturalnie od reszty Polski, a znów wiek XVI jest w całej Polsce okresem szerzenia się umiejętności pisarskiej. To okres nabywania przez ludzi świeckich umiejętności czytania i pisania.

Gdy językoznawcy zwrócą uwagę na zagadnienie normy, zapewne znajdą jeszcze więcej przykładow, a także i wypowiedzi ówczesnych ludzi. Jedna taka wypowiedź pochodzi z lat ca 1440: *qui*, quando tenetur relative, tunc tantum significat *jenże* et non *ktory*[62]). Jest to głos konserwatysty językowego ostrzegający przed szerzącym się nowym zaimkiem względnym. W procesach sądowych od czasu do czasu wytyka się błędy językowe[63]), a choć nie zawsze się da wykazać, że chodzi o normę ponaddzielnicową, to przecież wymowne jest istnienie jakiejkolwiek normy, za tym zaś idzie poczucie, że istnieje lepszy i gorszy sposób mówienia lub pisania.

W gruncie rzeczy wszyscy językoznawcy uznają, że tylko zapiski sądowe dają nam obraz potocznej polszczyzny XV w., a nie dają go zabytki tzw. literackie (Psałterze itp.). Wszak dlatego zwróciły zapiski sądowe na siebie szczególną uwagę. Tę osobną pozycję zapisek uznaje nawet sam *Taszycki*, gdy tylko zapomni o swoim uprzedzeniu. *Brückner* wręcz twierdził, że w naszych zabytkach nie ma poza wyrazami żadnych cech dialektycznych[64]); jest to — jak wiemy dzisiaj dobrze —

---

[60]) S. Rospond: Sufiksy *-sk* i *-sko* w nazwach miejscowych polskich do końca w. XVI. Przyczynek do historycznej dialektologii polskiej. Lud Słowiański t. 2A, 1931, 130—55.

[61]) B. Havránek: Vývoj spisovného jazyka českého, s. 49.

[62]) Brückner: Literatura religijna t. 2 s. 79—80.

[63]) A. Danysz: Sprzeciwy ortograficzne w sądach staropolskich. Język Polski t. 3, 1916, 96—101.

[64]) Dzieje języka polskiego, wyd. 3., 1927, s. 207.

przesada, ale świadczy to, jak te cechy małą w zabytkach odgrywają rolę.

W tych warunkach nie byłoby niczym dziwnym, gdyby koło r. 1400 istniała norma zabraniająca mazurzenia. Zgodność wymowy wielkopolskiej z czeską i ruską wystarczała, aby jej przyznano pierwszeństwo przed innymi, choćby nawet Wielkopolska stała niżej od Małopolski. Gdyby mazurzenie było zjawiskiem starym, mogło to wartościowanie przypaść na okres dość dawny. Wobec tego, że *Kazania świętokrzyskie* mają już *iż*, wobec tego, że się w XIV w. szerzył poza Wielkopolską typ nazw na *-sko*, trzeba by przyznać, że już od początku XIV w. uważano dialekt wielkopolski za lepszy. Nie chcę przez to powiedzieć, że się tak stać nie mogło jeszcze wcześniej, ale dowodów brak i będzie o nie bardzo trudno, bo przecież tak mało mamy językowego materiału.

Rozważenia domaga się rola języka czeskiego. Jak już wyżej mówiłem, nie wydaje mi się prawdopodobnym, żeby jego wpływ mógł Polakom narzucić wymowę w ogóle Polakom obcą, uważam jednak za rzecz możliwą, że odgrywał on rolę superarbitra w sporze między polskimi dialektami. Mógł on zadecydować o zwycięstwie wymowy niemazurzącej, mógł zadecydować o zwycięstwie południowo-polskiego *ja-* nad północno-polskim *je-*. Ale niekiedy zwycięża fakt językowy nie znany czeszczyźnie, np. *iż*(*e*) zdobywa przewagę nad *eż*(*e*), choć język czeski używał *że* lub — co prawda rzadko — *eż*(*e*)[64]). Z listy czechizmów *Biblii król. Zofii*, które się w polszczyźnie przyjęły[65]), wynika, że idzie o takie, co miały oparcie w pewnych polskich gwarach (jak *córa* na Śląsku) lub w języku ukraińskim, którym — jako domowym — mówiła szlachta z Ukrainy (np. *bez*). Bez wątpienia konieczne są dalsze poszukiwania. Być może, iż przyjęły się wcześnie w polszczyźnie ponaddzielnicowej cechy południowo-polskie, np. wymowa *-ar-* nie *-er-*, typ *domek*, nie *domk*[66]), ale co do drugiej — to nie znała jej właściwa, t. j. środkowa Wielkopolska, lecz tylko północno-wschodnia.

Rzeczą historyków będzie zbadać, czy i jakie istniały podstawy gospodarczo-polityczne do wytwarzania się języka ponaddzielnicowego. Wyrazem istnienia takich warunków są bez wątpienia wysiłki zdążające do unifikacji księstw dzielnicowych w jeden organizm, wysiłki

---

[64]) Według informacji udzielonych życzliwie przez Kancelař čes. jazyka za pośrednictwem dra F. Mareša.

[65]) Urbańczyk: Z dawnych językowych stosunków polsko-czeskich . . ., s. 92—3.

[66]) O nich świeżo Taszycki: Dwa rozdziały z historycznej dialektologii polskiej. 1. Przejście połączenia *tart* — *tert*. 2. Przyrostki *-k*, *-c* i formy podobne. Sprawozd. **P. A. U. t. 48, 1947, 311—6.**

nie ustające, a wychodzące z różnych ośrodków: Śląsk, Małopolska, Wielkopolska, a nawet Mazowsze. Na zbadanie zasługuje akcja arcybiskupa Świnki w obronie języka polskiego (2. poł. XIII w.), czy i z nią nie mogło się łączyć rozpowszechnianie polszczyzny pewnego typu. Często się mówi, że duchowieństwo świeckie i klasztorne było obce, ale czy to znaczy, że nie było polskiego — przecież już w XI w. mamy w Krakowie biskupów Polaków i mamy ich potem wszędzie — albo że to obce nie starało się przynajmniej w części o nauczenie się po polsku, a jeżeli się starało (np. po zarządzeniach Świnki), to czy napewno się uczyło polszczyzny lokalnej a nie jakiejś w pewnych szczegółach przynajmniej ponaddzielnicowej? Dalej, czego wyrazem jest pojawienie się nazwy Polonia Maior, czy nie jest to wyraz przekonania o pierwszeństwie tej dzielnicy przed innymi, pierwszeństwie widać nie kwestionowanym, skoro takich prób w Krakowie nie ma?

Bez względu na wynik badań we wskazanych wyżej kierunkach nie ulega wątpliwości już dziś, że można mówić o istnieniu normy ponaddzielnicowej już koło r. 1400 i że zwolennicy Wielkopolski, tłumacząc brak mazurzenia w rotach mazowieckich wpływem normy, nie wpadają w błędne koło, co im zarzuca *Milewski*.

Do omówienia pozostają jeszcze poglądy na genezę mazurzenia. Jak wiadomo, istnieją dwa kierunki wyjaśniania: wpływem substratu i rozwojem rodzimym, mianowicie pomieszaniem dwóch szeregów spółgłosek, niedostatecznie się od siebie różniących. Wśród tych dwóch kierunków istnieje dalsze zróżnicowanie.

Zwolennicy substratu przyjmują bądź substrat fiński, ponieważ mazurzenie pojawiło się w gwarach wielkoruskich pod wpływem mazurzących Finów, bądź też substrat pruski (jak wiadomo Prusacy mazurzyli). Powoływanie się na Finów jest o tyle możliwe, że prehistorycy stwierdzili, że koło r. 2000 przed Chr. rozszerzyła się na ziemie polskie kultura ceramiki grzebykowej, której powstanie przypisuje się Prafinom. Nie wynika jednak z tego, że mazurzenie musi być tak dawne. Wystarczy przyjąć, że ludność mówiąca po fińsku współżyła ze Słowianami, nie wyzbywając się własnego języka przez bardzo długi czas. Gdy wreszcie przeszła na język słowiański, opanowała go nie dość dobrze. Nie jest to przypuszczenie nieprawdopodobne. Wszak dialekty celtyckie utrzymują się wciąż obok dialektów francuskich i angielskich, a w języku angielskim pojawiają się pewne cechy językowe ludności, dawno już wynarodowionej; tkwiły one w ludowych dialektach i gdy masy ludowe zaczęły przenikać do warstw wyższych, zaczęły do języka kulturalnego

wnosić nie znane mu dotąd cechy. Można by więc przyjąć, że okres wzmożonego dźwigania się społeczeństw słowiańskich na wyższy poziom gospodarczy, co obserwujemy w w. VIII—IX, złączony był z asymilacją językową elementów dotąd niesłowiańskich. Uznając to za możliwe, nie twierdzę jednak, że tak na prawdę było; chodzi mi tylko o to, aby nie pominąć w dyskusji żadnych możliwości.

Substrat pruski przyjmują *Dobrzycki*[67]), *Sjeliszczew*[68]) i ostatnio *Milewski*[69]). Najdokładniej w szczegółach opracował tę koncepcję *Milewski*, wystarczy się więc do jego wywodów ograniczyć. Substrat pruski wpłynął na polskie gwary, jego zdaniem, na dwóch obszarach. W fazie młodszej stało się to na terenie gwar dziś mieszających szereg *Š* i *Ś*, czyli w dawniejszej Pomezanii, a dziś gwar malborskich, ostródzkich, lubawskich, częściowo warmińskich. Ludność polska napłynęła tam w większej liczbie w w. XV i XVI z ziemi chełmińskiej i miała w swej wymowie trzy szeregi *Š*, *S* i *Ś*. Prusacy już wówczas posiadali rodzime ş i z nim to utożsamili polskie *š* i *ś*, do czego dostosowali też *ž* i *ź*, *č* i *ć*. W ten sposób powstał dialekt o uproszczonym systemie spółgłoskowym, ale z tendencją ku *ś*, *ź*, *ć*. Natomiast na terenie Galindii (Pojezierze mazurskie) zderzenie z Polakami nastąpiło już w XI i XII w. Prusacy nie posiadali jeszcze rodzimego *ś*, wobec tego polskie *š i ž* utożsamili ze swoim *s*, *z*, polskie zaś *ś*, *ź* z miękkimi ich wariantami (przed samogłoskami przednimi). Taki sam proces zaszedł w w. XII, gdy podbito i skolonizowano ziemie Jadźwingów, którzy zapewne także mazurzyli, skoro językowo są zbliżeni do Prusaków. W ten sposób powstały dwa blisko siebie położone terytoria mazurzące, od których się stopniowo zarażały dalsze gwary polskie. *Milewski* zresztą dopuszcza powstanie innych ognisk mazurzących, a to w okolicy Wielenia nad Notecią, może też gdzie indziej. Jest on do tego zmuszony, bo nawet jemu (i *Taszyckiemu*) trudno się odważyć na twierdzenie, że mazurzenie mogło z Mazowsza zawędrować na Dolny Śląsk i południowo-zachodnie krańce Wielkopolski, gdzie je widzimy w tekstach już w XVII w. Jak z tego wynika, wprowadzanie substratu w taki sposób, jak to robi *Milewski*, a z wahającym się uznaniem wita *Taszycki*, jest zbędne: skoro mogły powstać dwa ogniska mazurzenia bez Prusaków, to czemuż nie mogło powstać trzecie, czwarte itd. również bez nich?

Ale koncepcję *Milewskiego* warto przestudiować dokładniej, niż to zrobił jej twórca. Przypuśćmy, że gwary Galindii zostały spolonizo-

[67]) Dobrzycki: O tzw. mazurowaniu w języku polskim. Rozpr. Wydz. Filol. P. A. U. t. 32, 1901, 228.

[68]) Sokanije i šokanije v slavjanskich jazykach. Slavia t. 10, 1931, 718—41.

[69]) Stosunki językowe polsko-pruskie. Slavia Occ. t. 18, 1947, 74—81.

wane już w XI i XII w. Skoro *Milewski* pisze się na *Taszyckiego*, to chyba wraz z nim uznaje, że polskie *š* i *ž* były wtedy miękkie (więc *ś́*, *ź́*). Jeżeli tak, to powinny one dzielić losy nie *s* i *z*, lecz *ś* i *ź*. Powinien z tego powstać dialekt, który by w miejsce polskich *š i ś* miał jeden wspólny kontynuant przed samogłoskami przednimi, a drugi wspólny przed tylnymi, bo przecież język pruski miał tylko jeden fonem *s* z odmianką palatalną przed samogłoskami przednimi. Powinien by więc ten dialekt mieć fonem *s* na miejscu pewnych polskich *s*, *š* i *ś*, oraz fonem *ś* na miejscu innych polskich *s*, *š* i *ś*. Byłby to dialekt również mazurzący, ale inaczej szeregi spółgłosek mieszający (typ *sam, sano, sary, — śe̯je, śeść* za ogólno-polskie *sam, siano, szary, sieje, sześć*). Gdyby nawet ktoś chciał bronić nieco innego rozwoju, powinien się na jedno zgodzić: że szereg *Š* powinien iść razem z *Ś*, a nie z *S*, bo tego wymaga jego miękkość. Np. mógłby powstać dialekt o dwóch szeregach: miękkim (*Š́* lub *Ś*) z dawnego *Š́* i *Ś*, oraz twardym z dawnego *S*. Taki dialekt posiadamy (*šano, še̯je, šeść — sam*), ale takiego, jak oczekiwany teoretycznie w poprzednich rozważaniach, nie ma. Wniosek: albo substrat nie miał żadnego wpływu na mieszanie szeregów, albo go miał tylko na terenie b. Pomezanii, gdzie właśnie gwary mieszają *Š́* i *Ś*. Tam jednak przyjęcie wpływu pruskiego, choć możliwe, nie jest konieczne, bo da się wyjaśnić mieszaniem się gwar polskich mazurzących z niemazurzącymi. Gdyby takie dialekty istniały wewnątrz dialektów niemazurzących, to hipoteza pruska byłaby konieczną, ale skoro je widzimy właśnie na styku gwar mazurzących i niemazurzących, wychodzenie poza polszczyznę jest zbędne. Dlatego zapewne *Nitsch* porzucił myśl o pruskim substracie dla gwar b. Pomezanii. Pomieszanie się szeregów *Š́* i *Ś* uważa za późne, chyba słusznie. Zaszło ono na terenie klinowato się wdzierającym od terytorium mazurzącego na obszar gwar niemazurzących, pozostawiając na Warmii mały fragment z osobnym *Š*, *S* i *Ś*.

Sądzę, że koncepcję pruską należy porzucić bez żalu[70]). Jeżeli substrat jakiś był, to był napewno inny, choć niekoniecznie fiński. Kusi natomiast myśl, żeby i polskie, i pruskie mazurzenie przypisać temu samemu substratowi, jeżeli się w ogóle ma sięgać do substratu. Wielkopolska w tym ujęciu byłaby terytorium konserwatywnym, zapewne dzięki dobrej organizacji, zapewniającej spokój i stałość stosunków. Mógł jednak być rozwój autonomiczny, może istotnie z powodu trudności w rozróżnieniu szeregów *S*, *Š́* i *Ś*. W tym ujęciu mazurzenie musiałoby być późniejsze od powstania szeregu *Ś*, którego powstanie

[70]) Szczegółową krytykę poglądów Milewskiego zamieszczam w Księdze Jubileuszowej Toruńskiego Tow. Naukowego, która się ukaże z końcem b. r.

należy łączyć ściśle z dyspalatalizacją *e* i *ě*. Gdy bowiem z *těsto* powstało *t'asto,* od razu powstał samodzielny fonem *t',* co mu bez wątpienia otwarło drogę do dalszych przemian. Podobnie *sěno* ≥ *s'ano.* Wydaje mi się, że w związku z dyspalatalizacją odbyła się gwałtowna przebudowa systemu spółgłosek. I te zmiany łączyłbym z procesami nowego organizowania się społeczeństwa i zmian gospodarczych, które prehistorycy coraz dokładniej wydobywają na jaw. Albo może to miało jakiś związek z emigracją Słowian na południe poza Karpaty i Sudety? Emigracja doprowadziła do wyludnienia, co mogło w rezultacie osłabić tradycję językową. Uderza południowa granica mazurzenia na Śląsku: biegnie ona w kierunku Bramy Kłodzkiej. Albo to teren, z którego ludność odpłynęła do Czech, albo na który się z Małopolski nasunęła nowa, po odpływie tamtej, niosąc zarodki innej wymowy, w przyszłości do mazurzenia wiodącej?

Gdy powstał nowy szereg fonemów miękkich, groziło dawnym miękkim *ś́*, *ź́*, *ć́* pomieszanie się z nim. Ucieczka przed tym doprowadziła do innego pomieszania, na odmianę z *s*, *z*, *c*. Ten punkt widzenia opracował *W. Węglarz*[71]). Przyjmuje się w tej koncepcji przeskok i nagłą zmianę w systemie. Z miękkiej szumiącej powstaje naraz sycząca twarda.

Jeżeli się nie chce pójść taką lub podobną drogą, musi się przyjąć, że przyczyną mazurzenia jest wprawdzie pojawienie się nowych fonemów, ale tylko wtórnie, istotną zaś rzeczą będzie zmiana w wymowie szeregu szumiącego: zapewne zaczęto go wymawiać szepleniąco, tzn. artykulacja języka przesunęła się w kierunku zębów, dając w rezultacie spółgłoski w typie nowopolskich *s'*, *z'*, *c'* (por. *pensja, poezja, racja*). Przypuszczam, że brzmiały one podobnie jak kaszubskie *s' z' c'* (z *s*, *z*, *t* przed samogłoskami przednimi) i jak tamte doszły do zmieszania się z dawnym twardym *s*, *z*, *c*. Przez pewien czas język polski podobne *s'*, *z'*, *c'* w zapożyczeniach zamieniał właśnie na *s*, *z*, *c*, a nie na *ś*, *ź*, *ć* (*Izjasław — Izasław, Biasion — Biazon*)[71]). Wspomniana zmiana artykulacji zaszła chyba już w okresie piemiennym. Dlaczego jednak zaszła i jak długo się nowa artykulacja, nie zmieszana z *s*, *z*, *c*, utrzymywała, nie umiem powiedzieć. Ograniczam się do wysunięcia różnych możliwości, a w miarę napływających spostrzeżeń będzie można sprawdzić, która z nich lepiej się z nimi zgadza. To co było wyżej powiedziane o przemianach społecznych, jako ewentualnym spółczynniku zmian językowych, ma wartość i tutaj.

[71]) W. Węglarz: Problem t. zw. mazurzenia w świetle fonologii. Slavia 15, 1937—1938, 517—524.

[71]) K. Nitsch: *Izasław, Biazon, sinologia* itp., czyli o polskich *s'*, *z'*, *c'*. Język Polski t. 18, 1933, 176—8.

Wymagają zbadania od strony mazurzenia zabytki mowy słowiańskiej na zachodnim Pomorzu. Mazurząca wyspa pod Wieleniem, która dawniej należała do Pomorza, a nie do Wielkopolski, wymagałaby istnienia, przynajmniej w ograniczonych rozmiarach, mazurzenia na Pomorzu. Prawie napewno istniało ono w zakresie dawnego *č*. Pisze o tym *Trautmann*[72]); inna sprawa, czy ma rację, gdy mazurzenie tłumaczy napływem niemieckich kolonistów. Będzie o tym można coś powiedzieć, gdy ogłosi pełny tekst pracy[73]). Gdyby przyjęcie niemieckiego wpływu było nieuchronne, wtedy pojawienie się mazurzenia pod Wieleniem byłoby dowodem jego szybkiego szerzenia się na Pomorzu, ale równocześnie też dowodem, że po takim pchnięciu (co do *č*) gwara mogła już samodzielnie dojść do pełnego mazurzenia (też co do *š*, *ž*). Zapewne pojawią się próby wyjaśnienia mazurzenia napływem kolonistów niemieckich od XIII w., ale to możliwość raczej teoretyczna, rozbije się ona znowu o Wielkopolskę, o granice plemienne.

Jak widzimy z powyższego przeglądu zagadnień, w niewielu tylko punktach doszli specjaliści do jako tako pewnych wyników. Wydaje mi się, że należy do nich stwierdzenie normy językowej koło r. 1400; faktem też chyba jest wyraźna różnica językowa między zabytkami o charakterze dialektycznym, zapiskami sądowymi, a zabytkami literackimi, choćby to równocześnie nie były zabytki artystyczne. Bo *Taszycki* i te dwie rzeczy czasem miesza: język literacki i artystyczny. Wynika też z przeglądu, że *Taszycki* nie wyjaśnił, ani nawet nie próbował wyjaśnić zgodności granic mazurzenia z granicami politycznymi. Nie obalił też podanej przez *Nitscha* historii samogłosek nosowych, trudno także mu przyznać rację, gdy uważa przejście *-ch* na *-k* za wytwór XVII w. Bardzo dalecy jesteśmy od ustalenia chronologii mazurzenia i jego genezy. Pomysły co do pruskiej genezy *Milewskiego* są absolutnie nie do utrzymania, polegają po prostu na zbyt pobieżnym przemyśleniu. W *Taszyckiego* filologiczne dowody, że mazurzenie powstało dopiero w XV i XVI wieku, może wierzyć tylko ten, dla kogo stosunki dialektyczne dzisiejsze są bez znaczenia i kto z innych, poza-

[72]) R. Trautmann: Das ostseeslavische Sprachgebiet und seine Ortsnamen. Zeitschr. f. slav. Philol. t. 19, s. 293. — Zur Lautlehre der ostseeslavischen Ortsnamen. Zeitschr. f. slav. Philol. t. 20, s. 4 i nn.

[73]) Z notatki w Revue des études slaves t. 25, 1949, 209 dowiaduję się, że już wydano jego Die Elb- und Ostseeslavischen Ortsnamen. Teil I. Berlin 1948, jako Abhandl. deut. Akad. Wiss. Phil. - hist. Klasse Jhrg 1948, nr 4. Jest to zapewne wznowione wydanie pracy z r. 1938 p. t. Die wendischen Ortsnamen Ostholsteins, Lübecks, Lauenburgs und Mecklenburgs, której rozpowszechnianie zostało przez rząd hitlerowski zakazane, nakład zaś poza 2 egzemplarzami zniszczony przez bombę. Por. Zeitschr. f. slav. Phil. t. 19, s. 266, przypisek.

lingwistycznych powodów, nie chce się zgodzić na poważniejszy udział dialektu wielkopolskiego w dialekcie kulturalnym.

Dyskusja — którą prowadzono z takim nakładem pracy — nie poszła jednak na marne. Dzięki niej zabrano się energiczniej do opracowania staropolskich cech gwarowych. Na tym odcinku bezsporne zasługi ma *Taszycki,* i one pozostaną, choćby nawet w dyskusji zasadniczo przegrał. Dalej, dzięki dyskusji zaczęto studiować staropolską ortografię, która nie była tak bezładna, jak to sądzono dawniej. Wolno się na tym odcinku spodziewać nowych odkryć. Zwrócono uwagę na sprawę normy językowej ponaddzielnicowej w XV w. Dyskusja domaga się dalszych badań na każdym polu: i współczesnej dialektologii, i staropolskiej, i staropolskiej ortografii, i staropolskiej kultury językowej. Palącą jest potrzebą zbadanie i zrekonstruowanie kultury Wielkopolski w wiekach średnich, roli dworu książęcego i dworów biskupich od najdawniejszych czasów. Nie mniej niezbędne jest opracowanie okresu plemiennego i jego przejścia w państwowopolski. Chodzić będzie przy tym nie o rojenia na temat Popiela (jak to bywało), lecz o procesy gospodarcze i społeczne. Dopiero po takim przygotowaniu będzie można coś z większą pewnością powiedzieć o powstaniu polskiego dialektu kulturalnego. W moim przekonaniu obie strony będą musiały pójść na ustępstwa.

P. S. Już po zamknięciu powyższego przeglądu otrzymałem numer Twórczości z grudnia 1949 r., zawierający artykuł prof. *Taszyckiego* p. t. Powstanie i pochodzenie polskiego języka literackiego. W przeciwieństwie do dawniejszych artykułów tego uczonego nie wnosi on nic nowego do dyskusji. Razi bardzo jednostronne przedstawienie sporu. Zwolennicy są wynoszeni w pięknych słowach, przeciwnicy zaś potraktowani lekceważąco. Skrajnie wyrażony jest pogląd, że polski język literacki powstał dopiero w 2. połowie XVI w., jako rezultat działalności wielkich pisarzy. Za niezbędną cechę języka literackiego uważa *Taszycki* (niesłusznie) tworzenie w nim utworów wysokiej klasy artystycznej.

S. Urbańczyk

Bezpředložkový lokál

ve staroslověnských evangeliích.

Tento článek je upravená kapitola z větší rukopisné práce Syntax lokálu ve stsl. evangeliích, vzniklé v brněnském semináři profesora J. Kurze. V úvodu práce pojednávám o syntaktické platnosti pádů, všímám si poměru mezi pády prostými a předložkovými a sleduji zvláště zánik bezpředložkového lokálu v jednotlivých slovanských jazycích. Obsáhlý materiál, získaný úplnou excerpcí všech lokálů z kodexu Zografského a Mariánského, z evangeliáře Assemaniho a ze Savviny knihy, třídím podle větné platnosti. Rozpadá se mi tak na tři hlavní oddíly, neboť lokál bývá ve stsl. evangeliích 1. jednočlennou jmennou větou (v seznamech čtení v Zogr. a Mar.), 2. předmětem, 3. příslovečným určením. Jednotlivé doklady stsl. konfrontuji s paralelními místy ze stč. Čtení zimního času, z bible Kralické, s textem ruským a s řeckým originálem; podle potřeby k nim připojuji výklady. Druhá část práce obsahuje souhrnné kapitoly, v nichž si všímám zvlášť prostého lokálu a zvlášť lokálu s jednotlivými předložkami. Užití lokálu v různých významech srovnávám pak statisticky. Výsledky srovnání jednotlivých dokladů stsl. s řeckou předlohou shrnuji též ve zvláštní kapitole. Zjistil jsem, že stará slověnština užívá lokálu prostých i předložkových vcelku samostatně. Řecká předloha působí spíše jen na výběr výrazových prostředků; přímé napodobení se dá prokázat jen v několika dokladech.

1. V historii všech ide. jazyků můžeme pozorovat, jak prosté pády ustupují předložkovým. Tento vývoj se vysvětluje snahou po zřetelnosti. Při rostoucí složitosti společenského života potřeboval člověk vyjadřovat stále více vztahů. Prostých pádů bylo málo a nadto často ztrácely svou výraznost opotřebováním nebo v důsledku hláskoslovných změn. Předložky, které vznikly z původně samostatných adverbiálních částic, byly proto vítaným prostředkem k osvěžení a obohacení morfologie. Ve své nové funkci pak ztrácely vlastní věcný význam a poklesaly ve slova synsemantická, která ve spojení se jmény (nebo se slovesy - pak to jsou ovšem předpony) vyjadřují rozličné vztahy zevní, jako okolnosti místní, časové atp. Původně byl význam předložkového výrazu určován pádem a předložka jej pouze precisovala, později se stává předložkový pád nedílným významovým celkem.

V mnohých jazycích, v nichž nastalo splynutí pádových tvarů, přesunula se tíha formálního vyjádření pádu často zcela na předložku.

Šíření předložkových výrazů na úkor prostých pádů pozorujeme i ve všech slovanských jazycích, ačkoliv se v nich — kromě bulharštiny a makedonštiny — deklinace udržela. (Ojediněle pozorujeme i opačný zjev — zánik konsonantických předložek, na př. v dialektech lužických a českých. Ale to je pouze sekundární proces.) Všechny pády nebyly tímto vývojem zasaženy stejně. Nejvíce byl zatlačen prostý lokál, který se v živých jazycích udržel jen v ustrnulých zbytcích. Ale už v nejstarších památkách jej nacházíme poměrně zřídka.

2. Ve staré češtině (sr. Gebauer, Hist. ml. IV. 397—399) nacházíme místní lokál v textech cizích, hlavně latinských, na př. *Brennas, Peschaz, Ternovas, Lubochovaz* (t. j. *Breňas, Pieščas* atd.) — list. Litoměř. z r. 1218 a j. V českých textech se vyskytuje zřídka, na př.: *Pavel dal jest Ploskovicih zemu* — list. Litoměř. z r. 1057 (XIII. stol.), *by na moscè prazie . . . nebude viděti Čecha* — AlxB 6, 27. Lokál času je doložen ve stč. ve výrazech *zimě, létě, dne, noci, s'noci, jutřě, hodě, (té) hodině*, na př.: *střěly letie, jakžto krópè z deštč létě* — AlxB 2, 15; AlxV 2033. Lokál způsobu je doložen jen jedním příkladem: *zle porobenstvě žíti* — Kateřina 10, není tu však vyloučen zánik předl. *v* před *p*-. Gebauer cituje také *latině*, ale to je spíše počeštění lat. adv. *latinē* (Gebauer-Trávníček, Příruční mluvnice, Praha 1939, 357). Kromě toho se dochovala dosti četná adverbia, vzniklá z ustrnulých lokálů (na př. *dole*, slc. *hore, raně* atd.). Do nové češtiny se zachoval prostý lokál jen jako ustrnulý tvar platnosti příslovečné.

Také ve staré polštině se užívalo lokálu ve významu místním jen zřídka, a to tam, kde dnes užíváme lokálu s předložkou *w*, na př.: *Do ciebie światłem obłoce przydę* — Kazania Gnieźnienskie 50; *przebywać będzie w niem, jako pościeli wszytek dzień bydlić będzie* — biblia królowej Zofii, Deut. 33. 12. Zato lokál časový je znám nejen z jazyka staropolského, ale udržel se i v některých nářečích, na př. *lecie* (= *w lecie*), *zimie* a j. Na př.: *kto zimie próżnuje, lecie głód poczuje* — přísloví (Knapski). Sr. Łoś, Składnia 324—325 (Gramatyka języku polskiego, Kraków 1923).

V lužické srbštině je dnes take jen předložkový lokál. Prostý zanikl už v době velmi dávné. Lokály jako *dworje* nejsou původní prosté lokály, ale předložkové, v nichž zanikla konsonantická předložka *w*. (Podobně jeví sklon k zániku předložky *k* a *z*. Sr. obdobný jev v některých českých nářečích.) Skutečných zbytků prostého lokálu je málo: adverbia *domach, delkach, horkach, nutřkach, wonkach*. Miklosich (Vergl.

Grammatik der slav. Sprachen IV. 638) cituje doklady z lidových písní na př. hornolúž.: *twój l'uby je Drežďžanach; što so tym hajku woła;* dolnolúž.: *ako sy kołebkach l'ažała.* Ale tyto případy jsou stejně sporné jako uvedené *dworje* — také tu nejspíše zanikla předložka. Sr. Liebsch, Syntax der wendischen Sprache, Bautzen 1884, 157—158.

V ruštině prostý lokál také vymřel a zachoval se jen v adverbiích (na př. вне). Je však dosti hojný v nejstarších památkách. V Ostromírově evang. se ho užívá v místním významu v doslovu ve vlastních jménech měst: самъ же изѧславъ кънѧзь правлааше столъ о҃ца своего ıарослава кыѥвѣ. а брата своего столъ порѫчи правити. близокоу своемоу остромироу новѣгородѣ. Ve významu časovém je však i ve vlastním textu evangelijním: Mt 17. 18 исцѣлѣ отрокъ томь часѣ: Mt 24. 20 да не бѫдеть бѣгство ваше зимѣ. V jiných staroruských památkách je doložen v obojím významu, na př.: се жена лежить ногахъ ему — kniha Ruth, opis ze XVI. stol. V Letopisech je prostý lokál dosti častý, ale v mladších opisech znatelně ustupuje (na př. v Radziwillském opise). Güldenstubbe (AslPh 39, 1925, 259 n.) uvádí 15 dokladů u jmen měst (Кыевѣ, Смолиньскѣ, Полотьскѣ, Новѣгородѣ a j.) a jeden jiný: томъ же мѣстѣ (263. 17); z časových je sedmkrát doloženo томъ же лѣтѣ, dvakrát веснѣ, jednou томъ часѣ a сем же лѣтѣ. Z Ipatjevského opisu: масленой недѣлѣ в четверг (14). Podobný je stav podle Karského (Izv. po rus. jaz. 2, 1, 1921, 41 n.) v Lavrentjevském opise. Našel v něm vedle ustrnulých lokálů (поли, высподи, средѣ, долу, горѣ) 35 dokladů u jmen měst (na př. Изѧславъ сѣде Кыєвѣ, Стославъ Черниговѣ, Всеволодъ Переяславли 55) a několik lokálů časových (томь лѣтѣ, си ночи, ночи, веснѣ). Ojediněle jsou dva doklady u sloves надѣятисѧ a отписатисѧ (56 ob a 132 ob). Také Je. S. Istrina došla rozborem syntaktických jevů v Synodálním opise 1. novgorodského letopisu (Izv. otd. russ. jaz. 24, 2, 1923, 163 n.) k závěru, že „bezpředložkový lokál nalézáme obvykle jen u názvů měst, u nichž se užívá předložky *vъ;* při apelativech je vždy lokál s předložkou až na jeden doklad z posledního řádku opisu: и положиша i оу с҃той Софьи притворѣ 337. 19“. Zato jsou hojně doloženy časové lokály зимѣ, веснѣ, тои зимѣ, тои веснѣ, семь же лѣтѣ, томь же лѣтѣ, které jsou v prvé části opisu častější než lokály předložkové. Několik dokladů najdeme i ve Slově o pluku Igorově (na př. връху, полунощи, вечеру). Viz též Buslajev, Istoričeskaja grammatika, Moskva 1875[4], 261—262.

V srbocharvátštině zůstaly zbytky prostého lokálu v adverbiích *gore, dolje, lani, zimi, ljeti, onomlani, onomadne, polunoći.* Miklosich

(Vergl. Gr. IV. 637 a 650) cituje ze starého jazyka: *dite se rodi Betlehemi; ki (bog i Marija) nam daše dobro leto, stranah vino, poljah žito; ni zimi ni liti; boja bije tri nedjelje dana, noći, dnevi, svagda brez prestana.* Vondrák (Vergl. slav. Grammatik II., Göttingen 1928[2], 294): *na boj biju i dnevi i noći.* Sr. i Daničić, Srbska sintaksa I., 609—610 a Maretić, Gramatika i stilistika, Zagreb 1931[2], 508—509.

Také v bulharštině zůstala po zániku deklinace z lokálu jen nemnohá adverbia (na př. *snošti, zime, lete*). Ve středobulharských památkách je však prostý lokál dobře doložen; ve srovnání se starou slověnštinou ovšem už silně ustupuje. Rozborem dokladů z Ochridského apoštola, Dobrějšova evangelia, Vračanského evangeliáře, Trojanské pověsti (Троянска притча z Vatikánské kroniky XIV. stol.) a Vlachobulharských listů jsem zjistil, že samostatně užitý místní lokál zaniká už téměř docela. Nepochybný je jediný doklad z kalendáře Ochridského apoštola (104 b. 1): стр҃а ст҃мѹ мч҃ѹ поликарпоу епп҃оу бывъшоу змѹрии. V jiných dvou dokladech (Ochr. ap. 112b a 110b) můžeme spíše předpokládati haplografii, t. j. grafické splynutí předložky въ s počátečním в- substantiva (влахернахъ); podobně v Troj. pověsti (vyd. Jordan Ivanov, Starobъlgarski razkazi, Sofija 1935, 251): вьсакои игрѣ. Častější je časový lokál: Mt 24. 20 да не бѫдеть бѣство ваше зимѣ Dobrějš. ev.; Skut. 12. 6 тои нощи бѣ петръ спѧ Ochr. ap. 8; Skut. 16. 25 полоуноши же павелъ и сила мл҃твѫ творѧщa Ochr. ap. 13; podobně Lk 11. 5 Vrač. ev. 96, Mt 25. 6 Vrač. 69 a 117b. Naproti tomu v Dobrějš. ev. je již na obou uvedených místech вь полоуноши, stejně ibid. Mr 13. 35; v Troj. pov. 261 pak je již akusativ, resp. casus generalis: въ полоу нощь. Proti prostému lokálu томь часѣ ve stsl. památkách, kodexu Mariánském a Assemaniho (Mt 17. 18), je ve Vrač. 51b въ тои ча҃, v Dobrěj. втомь чѣсѣ. Dvakrát je doložen prostý lokál оутрѣ (Lk 12. 28 a 13. 33 Dobrěj.), který ustrnul v adverbium. Nejčastěji se bezpředložkový lokál udržel ve spojení s některými slovesy, ale ve srovnání se stsl. jsou tyto vazby již úplně na ústupu. Tak u slovesa коснѫти сѧ je prostý lokál v uvedených památkách doložen jen třikrát (Lk 8. 44 Dobrěj. a Lk 8. 45 Dobrěj. Vrač.). Převládá vazba коснѫти кого въ чьто (na př. Mr 7. 33 Dobrěj. Vrač. a m. j.), ojediněle tu nalézáme genitiv (Lk 8. 45 Vrač.) a tvar имъ místo емь (jde o matení tvarů, nikoliv o instrumentál). Podobně ustupuje lokál i u složeného прикоснѫти сѧ dativu, resp. i genitivu a jiným vazbám; u jiných sloves s předponou при- už dativ úplně převládá a nepochybné bezpředložkové lokály jsou ojedinělé. (Sr. též St. Mladenov, Geschichte der bulg. Sprache 232—234.)

3. Ve stavu zániku je prostý lokál už v nejstarším dochovaném spisovném slovanském jazyku, ve staré slověnštině, jak nám ukáže rozbor dokladů ze stsl. evangelií. To vnucuje otázku: Proč právě prostý lokál byl nejspíše a nejvíce ze všech pádů zatlačen předložkovými výrazy?

Cestu k výkladu ukazuje O. Hujer, když píše při výkladu o vzniku předložek (Úvod do dějin jazyka českého, Praha 1946[3], 79): „Takováto spojení se dála především k bližšímu určení vztahů prostorových a měly tedy výrazy předložkové nejprve význam hmotný.“ Tu je nasnadě, že lokál, který byl vlastním pádem k vyjádření místních vztahů, byl rozvojem předložek zasažen nejvíce. Právě místní vztahy svou hmotnou konkretností nejdříve nutily člověka k rozlišování polohy uvnitř, na povrchu, v blízkosti atp. To bylo umožněno právě předložkami.

Také v jiných pádech jsou místní vztahy vyjadřovány převážně předložkovými výrazy. Prostý pád je jen ve třech význačnějších případech:

1. Dativ cíle, na př. Mr 7.30 шьдъши домови Zogr. Mar.; ustupuje však předložkovému akusativu (s *vъ*) a genitivu (s *do*) a je už ve stsl. řídký.

2. Instrumentál místa (směru), na př. J 10.1 не въходꙙи двьрьми въ дворъ овьчи Zogr. Mar. Ass. Je běžný i v živých jazycích slovanských. K jeho uchování jistě přispělo nejvíce to, že je tu místní určení obdobou určení prostředku a nástroje, jehož typickým výrazovým prostředkem je právě prostý instrumentál. (Sr. Rostohar, Psychologie 7, 1942, 25—26.)

3. Prostý akusativ cíle nebo směru se vyskytuje jen zřídka a většinou v ustrnulých výrazech. Častější je akusativ, vyjadřující vzdálenost nebo prostorový rozsah, na př. Lk 22.41 і самъ отъстѫпи отъ нихъ. ѣко връжение камени Zogr. Mar.

Jinak se udržuje prostý pád pro vyjádření místních vztahů tehdy, když se určení stane předmětem. Sr. čes. *projel celou zemi* atp.

Prosté pády (nepřihlížíme-li k nominativu a vokativu) se vůbec drží nejvíce při slovesech ve funkci předmětu nebo při jménech jako přívlastky. (Je to proto, že tyto syntaktické významy jsou poměrně homogenní, kdežto význam lokálu je odlišný — má povahu významově věcnou.) Lokál skutečným přívlastkem nebyl, nanejvýše byl příslovečným určením na jméně závislým. To tedy nemohlo přispěti k jeho udržení. Také předmětem v pravém slova smyslu, t. j. dějem plně zasaženým, lokál nikdy nebyl. Stával se předmětem jen užším spojováním původního příslovečného určení se slovesy. V této platnosti se ve

stsl. nejčastěji udržel (136 dokladů na 55 evang. místech). Protože však prostý lokál jako samostatné příslov. určení místa rychle zanikal a u předmětového lokálu místní význam slábl, ztrácel i v platnosti předmětové své funkční oprávnění a byl jako neobvyklý výrazový prostředek nahrazován pády jinými (prostými i předložkovými) nebo předložkovým lokálem.

Vedle těchto příčin syntaktických přispěly k rychlému ústupu bezpředložkového lokálu i vlivy morfologické, především splývání pádových tvarů, způsobené hláskoslovným vývojem pádových koncovek i vzájemnými vlivy různých kmenů. Lokál tím byl postižen více než mnohé jiné pády. Plurálová koncovka je ovšem výrazná. (Sr. v této souvislosti zjištění Hirtovo, Idg. Grammatik VI. 70 n., že v plur. je v různých jazycích užívání prostého lokálu častější než v sg. Pro stsl. se to z malého počtu dokladů konstatovati nedá, spíše se zdá opak. Sr. však, že ve stč. i jinde jsou poměrně časté prosté lokály od pomnož místních jmen na *-any*.) Zato v sg. splynul lokál tvarově v některých typech skloňování s gen. (u-kmeny, i-kmeny, souhl. kmeny) a s dativem (i-kmeny, a-kmeny, některá zájmena), což bylo pro jazyk velmi tíživé. K rozlišení se opět nabízely předložky. Je přirozené, že ustupoval pád méně častý, tedy lokál, zvláště když jeho užívání bez předložky nemělo syntaktickou oporu (nebýval předmětem a přívlastkem). Často se též homoformě pro dativ a lokál, která měla původně význam lokálu, podložil nový význam dativní, a to se stalo odrazovým můstkem pro úplné vytlačení lokálu v takových vazbách. To bylo dobře možné u sloves, kde se změnilo místní chápání v cílové nebo směrové, na př. приложити тѣлеси (своемь) лакъть единъ (sr. Mt 6. 27 Zogr. Mar.) dalo později: приложити тѣлеси (своемоу) лакоть единъ (Dobřějš. Lk 12. 25; Ass. Mt 6. 27), nebo nastoupil i dativ s předložkou къ: приложишѧсѧ къ павълоу и силѣ Ochrid. ap. 13b. Často jsme na rozpacích, jak máme některé doklady chápati. Ve stsl. je tento vývoj už dobře znatelný a v pozdějších textech církevněslov. se ještě více rozvíjí. Souvisí úzce s rozšířením pohybového chápání určení místa, které zatlačuje starší klidové (tak na př. se šíří akus. směru místo starého lokálu místa u sloves пасти, положити a j.).

Rozbor dokladů ze stsl. textů evangelijních.

4. Prostý lokál u sloves.

Prostý lokál se ve stsl. zachoval daleko častěji u sloves než samostatně jako příslovečné určení místa nebo času. Byl také původně

určením místa, ale přimkl se úže k některým slovesům a stal se jejic ustálenou vazbou. K jeho udržení přispívala analogie: u sloves sto prosté pády ve funkci předmětu nejčastěji. Lokál je tu většinou přec mětem, ale v mnohých dokladech je místní význam velmi silný neb i převažuje. U nesložených sloves však prostý lokál brzo ustupuj neboť se ztrátou původního místního významu ztrácí i své funkčn oprávnění. Jako málo obvyklý pád je pak rychle zatlačován pády jiným V evangeliích jej nalézáme hojně jen u slovesa коснѫти сѧ a jedno u вис҄ѣти. Ani v jiných stsl. a csl. památkách není častý, jak ukazuj výčet Miklosichův ve Vergl. Gr. IV. 636 n. a ve spisku Präpositionslos Lokal, Wien 1868, 8—9. Pěkný doklad ze života Konstantinova uvác B. Havránek, ČMM 59, 1935, 354. Lépe se drží u sloves složených s přec ponami о-, по-, въ-, на- a zvláště при-, které jsou totožné s předložkam a pomáhaly udržet místní význam lokálu. Proto nebylo původně nutn opakovati praefix ještě jednou před pádem — místní význam byl dos zřetelně vyjádřen praeverbiem, které tak zastupovalo předložku J. Zubatý (Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Cou tenay, Kraków 1921, 79—80) upozorňuje, že tento stav převládá v ja zyce staroindickém, a uvádí i příklady z řečtiny.

Nejčastěji se zachoval bezpředložkový lokál u sloves коснѫти с a прикоснѫти сѧ. U slovesa прикоснѫти сѧ a прикасати сѧ přispív k jeho udržení předpona при-, shodná s předložkou при, která se po jen s lokálem. Tak si vysvětlíme, že proti 57 prostým lokálům (na 2 evang. místech) najdeme u tohoto slovesa jen dvakrát genitiv (Mt 9.2 Mar. a Mr 5.30 Zogr. — viz níže) ve shodě s řeckým ἅπτειν s gen. Oj dinělý výskyt genitivu nám dovoluje souditi, že se sloveso прикоснѫт сѧ pojilo v jazyce cyrilometodějském pravidelně s prostým lokálem

Doklady na lokál: Mt 9.20 прикоснѫ сѧ въскрилии ризы ег Mar. Ass.; podobně Mt 14.36 Zogr. Mar. a Mr 6.56 Zogr. Mar. — M 8.15 прикоснѫ сѧ рѫцѣ еѩ Zogr. Mar. Ass. — Lk 8.44 прикоснѫ сѧ кр ризѣ его Sav. — Mt 17.7 ис прикоснѫ сѧ ихъ Mar. Ass. — Mr 3.1 хотѧште прикоснѫти сѧ емь Zogr. Mar.; podobně Mt 14.36 a M 6.56 Zogr. Mar.; Lk 6.19 Zogr. Mar. Ass. Sav.; Lk 7.39 Zogr. Ma Ass.; Lk 8.47 Zogr. Mar. Ass. Sav. — Mt 20.34 исъ прикоснѫ сѧ очи има Mar. Ass. Zogr.[b] — Mr 5.27 съ зади прикоснѫ сѧ ризѣ его Zog Mar. Ass. Sav.; podobně Mr 5.28 ibid. a Mt 9.21 Ass. (Mar. tu má gen tiv — sr. níže). — Mr 5.31 къто сѧ прикоснѫ мнѣ Zogr. Mar. Ass. Sav podobně Lk 8.45 Sav. Ass.; Lk 8.46 Zogr. Mar. Ass. Sav.; J 20.17 Ma Ass. — Mr 5.30 кто прикоснѫ сѧ ризахъ моихъ Mar. Ass. Sav. (Zog tu má genitiv — sr. níže). — Lk 11.46 а сами ниединѣмьже пръстом

вашимь · прикасаете сѧ крѣменехъ Zogr. Mar. — J 4.9 не прикасаѭтъ бо сѧ іюдеи самарѣнехъ Zogr. Mar. Ass.

Doklady na genitiv: Mt 9.21 прикоснѫ сѧ ризы его Mar. — Mr 5.30 къто прикоснѫ сѧ ризъ моіхъ Zogr.

U slovesa коснѫти сѧ комь чемь neměl lokál oporu v předponě a ustupoval proto mnohem silněji nové vazbě коснѫти кого въ чьто. Prostý lokál nalézáme na devíti evang. místech patnáctkrát: Mt 8.3 и прострь ръ рѫкѫ · коснѫ сѧ емь г҃ лѧ Sav. (ale Zogr. Mar. Ass. коснѫ и). — Mt 9.29 тогда коснѫ сѧ очию има Sav. (ale Zogr. Mar. Ass. коснѫ ѣ въ очи); podobně Mt 20.34 Sav. — Lk 18.15 да би сѧ іхъ коснѫлъ Zogr. Mar. — Mt 8.15 и коснѫ сѧ еі рѫцѣ Sav. — Mt 9.20 коснѫ сѧ краі ризѣ его Sav.; podobně Mt 9.21 Sav. — Lk 8.44 коснѫ сѧ въскрилиі ризѣ его Zogr. Mar. Ass. — Lk 8.45 къто естъ коснѫвы сѧ мнѣ Zogr. Mar.

Naproti tomu коснѫти s akusativem je na 9 evang. místech 24krát; je tedy častější. (Sr. kromě uvedených dokladů ještě Mr 1.41 Zogr. Mar. Ass. Sav., Mr 7.33 ibid., Mr 8.22 Zogr. Mar., Mr 10.13 Zogr. Mar., Lk 5.13 Zogr. Mar., Lk 7.14 Zogr. Mar., Lk 22.51 Zogr. Mar.)

Není pochyby, že starší je vazba коснѫти сѧ s lokálem. Lokál byl nejdříve chápán jako určení místa, kde se dotyk děje. (Bylo tu klidové pojetí podobně jako u sloves пасти, положити.) Časem se však toto chápání změnilo. Mluvící neměli už na mysli místo dotyku, ale předmět, který byl dotykem zasažen — a tak se stal lokál předmětem. Tím ovšem ztratil své funkční oprávnění, a poněvadž neměl žádnou jinou oporu (v předponě, v živých vazbách s bezpředložkovým lokálem), byl nahrazován novou vazbou, bližší novému pohybovému chápání, výstižnější a zřetelnější. Zvratné sloveso se přitom měnilo v přechodné. Pěkně to vidíme na citovaném dokladu v Mt 9.29 Sav. proti Zogr. Mar. Ass. U zvratného slovesa není prostý lokál v evangeliích zaměňován jiným pádem. (Jedinou odchylkou je doklad Lk 7.14 коснѫ сѧ въ одръ Ass.) Převaha dokladů na přechodné коснѫти кого ukazuje, že tato vazba je také velmi stará, snad už cyrilometodějská. Vazbu коснѫти сѧ комь, чемь zachovává nejlépe Savvina kniha: má ji dvakrát tam, kde je v ostatních památkách již akusativ, a čtyřikrát tam, kde je jinde složené прикоснѫти сѧ. Naopak má jen dvakrát složené sloveso proti jednoduchému v jiných rukopisech.

Dosti častý je bezpředložkový lokál také u jiných sloves s předponou при-. Je však silně zatlačován zvláště dativem směru a cíle, zesíleným někdy předložkou къ. A tak jsme u mnohých příkladů na pochybách, zda můžeme homoformu pro dativ a lokál (zvl. u zájmena

1. osoby a u ā-kmenů) považovati ještě za lokál nebo už za dativ. Doklady u jednotlivých sloves:

прилѣпити сѧ: Nepochybný lokál je v jednom dokladu: Lk 15.15 і шьдъ прилѣпи сѧ единомь отъ жителъ тоѩ страны Zogr. Mar. Ass. Sav. Podle toho bychom mohli viděti lokál i v tomto příkladě: Mt 19.5 і прилѣпитъ сѧ женѣ своеи Mar. Ass. Zogr[b] (Sav. и приложитъ сѧ еі). Ale stejným právem tu lze hledati dativ, neboť v obdobném verši Mr 10.7 čteme: і прилѣпитъ сѧ къ женѣ своеи Zogr. Mar.

Nejistý je doklad u slovesa прильнѫти: Lk 10.11 прахъ прильпъши нъ насъ ... въ ногахъ нашихъ Zogr. Mar. Ass. насъ je tu spíše genitiv než lokál.

приложити: Lokál je u tohoto slovesa dobře doložen (jak ve významu ‚přidati', tak v přeneseném ‚přirovnati'): Mt 6.27 приложити тѣлеси своемь лакъть единъ Zogr. Mar. (ale Sav. възложити на тѣло свое; Ass. má dativ: приложіті тѣлесі своемоу). Stejně Lk 12. 25 Zogr. Mar. — Mr 4.30—31 коеі притъчи · приложимъ е · ѣко гороушьнѣ зрънѣ Zogr. Mar. — Stejně dobře je však doložen i dativ: Mt 6.33 і си вьсѣ приложѧтъ сѧ вамъ Mar. Zogr.; podobně Lk 12.31, Mr 4.24; sr. též Lk 17.5 приложи намъ вѣрѫ Zogr. Mar. Sav. Nemůžeme proto bezpečně rozhodnouti, je-li еі ve výše citovaném dokladu ze Sav. Mt 19.5 lokál nebo dativ.

прилежати ‚ošetřovati' má při sobě jen lokál: Lk 10.34 і прилежа емь Zogr. Mar. Ass. Sav.; stejně Lk 10.35 ibid.

пристати: Lokál tu vyjadřuje účast na poradě a při činu: Lk 23.51 сь не бѣ присталъ съвѣтѣ · і дѣлѣ іхъ Zogr. Mar.

Sporný je pád u slovesa присѣдѣти: Mt 15.32 оуже три д'ни присѣдѧтъ м'нѣ Zogr. Mar. Ass. (proti Sav. присѣдѧтъ мѧ); stejně Mr 8.2 Zogr. Mar.

Také u slovesa приставити a приставлѣти nemůžeme z evangelijních dokladů pád bezpečně určit: Mt 26.53 і приставитъ м'нѣ вѧште · ли дъва на десѧте леѣеона аѣлъ Zogr. Mar. Ass. Sav. Zde je м'нѣ spíše dativ (sr. *παραστήσει μοι*, Kralic. vydal by mi, он представит мне). — Mt 9.16 никтоже бо не приставлѣатъ · приставленьѣ платa не бѣлена ризѣ ветъсѣ Mar. Podle Vondráka (Vergl. sl. Gr. II.[2] 295) je to lokál. Stejně i Mr 2.21 Zogr. Mar. — Zřejmý dativ není v evangeliích u tohoto slovesa doložen; jednou je tu však akusativ s předložkou на: Lk 5.36 не приставлѣетъ на ризѫ ветъхѫ Zogr. Mar.

Sporný je pád také u slovesa приключити сѧ: Lk 5.36 і ветъсѣи не приключитъ сѧ приставеньѥ · еже отъ новааго Zogr. Mar. Jednou máme u tohoto slovesa doložen dativ, ale v jiném významu (‘continget’)

Lk 21.13 приключитъ же сѧ вамъ · въ съвѣдѣтельство Zogr. Mar. Sav.

Ani u sloves приразити сѧ a припасти nemůžeme rozhodnouti: Lk 6.48 припаде рѣка храминѣ тоі Zogr. Mar. — Lk 6.49 еіже прирази сѧ рѣка Zogr. Mar. — Daleko početnější jsou doklady na dativ s předl. къ, na př. Mr 5.33, жена ... припаде къ нѥмоу Zogr. Mar.; podobně Mr 3.11, Lk 8.28, Mr 7.25, Lk 5.8.

U slovesa приближати сѧ je tvar мьнѣ v Mt 15.8 Mar. jistě dativ. V Dobřejšově evang. je v tomto verši къ мьнѣ.

Méně častý než u sloves s předponou при- je lokál u jiných sloves, protože tu neměl takovou oporu v předponě (на, по, о se pojí i s jinými pády než s lokálem). U slovesa належати je doložen lokál i dativ: Lk 5.1 бꙑ же належѧштю емь народоу Zogr. proti Mar. належащю емоу народоу. Vedle toho najdeme u tohoto slovesa lokál s předl. на, když má konkretní význam: J 11.38 бѣ же пештъ і камень належаа̑ше на нѥі Zogr. Mar. Hmotná konkretnost místního vztahu si vynutila užití předložky, kdežto v přeneseném významu stačil bezpředložkový lokál. — Také u slovesa нападати je doložen prostý lokál: Mr 3.10 нападаахѫ емь Zogr. Mar. Častější je však на s akusativem, na př. Mt 7.25 і нападѫ на храминѫ тѫ Zogr. Mar.; podobně Lk 1.12, Lk 15.20, J 13.25.

U sloves опрѣти сѧ a потъкнѫти сѧ je pád sporný: Mt 7.27 възвѣашѧ вѣтри · і опьрѣшѧ сѧ храминѣ тои Zogr. Mar. Ass.; потъкѫ сѧ храминѣ тоі Sav. Nilsson (Über den Gebrauch der Präpositionen im altbg. Codex Zogr. 43) pokládá tvar храминѣ v Zogr. za lokál, Słoński (Funkcje prefiksów werbalnych w języku stsł. 83) za dativ; v Sav. je to podle Miklosiche (Vergl. Gr. IV. 642) lokál.

зазьрѣти: Lk 20.26 і не могѫ зазьрѣти гл҃ѣ его прѣдъ людьми Mar. Zogr. V Jagićově vydání Zogr. je však před lokálem глѣ několik teček a je připojena poznámka: „in lacuna quae post зазьрѣти apparet, una vel duae literae erasae“. Snad tam byla předložka къ nebo о.

Kromě коснѫти сѧ stojí prostý lokál v evangeliích snad ještě u jednoho nesloženého slovesa — висѣти: Mt 22.40 сею обою заповѣдию вьсь законъ и про̑ висѧтъ Sav. (proti Mar. Ass. Zogr.[b] вь сею обою заповѣдию).

Miklosich (Vergl. sl. Gr. IV. 640) a Grünenthal (AslPh 31, 1910, 362) pokládají za lokál tvar тьмѣ, stojící u substantiva дльжьникъ: Mt 18.24 единъ дльжьникъ тьмѣ таланьтъ Sav. Zogr.[b] (proti Mar. Ass. тьмоѭ таланътъ). Spíše je to však adnominální dativ, odpovídající řeckému genitivu (*ὀφειλέτης μυρίων ταλάντων*). Lokál by tu byl těžko vysvětlitelný.

Kromě těchto dokladů jsou v evangeliích ještě dvě místa, kde je

zdánlivě prostý lokál; jde tu však o písařské chyby: J 21.25 ни самомоу мьнѭ всемоу мироу вьмѣстити пишемꙑхъ кънигахъ Sav. 151 b. Správně Zogr. Ass. Sav. 28 вьмѣстити пишемꙑхъ кънигъ. — Mt 25. 19 сътѧза сѧ съ н҃ими словеси Zogr. proti Mar. Ass. Sav. о словеси (vynechána předložka о).

Miklosich (Vergl. Gr. IV. 640) uvádí mezi doklady na prostý lokál také ıако ницıихъ печаше сѧ Sav. 74. Je to nepřesnost Sreznevského vydání (Древнеславянские памятники юсового письма); ve Ščepkinově vydání je podle očekávání lokál s předložkou о (J 12.6).

5. Prostý lokál určením místa.

Ve svém základním významu — ve funkci určení místa — se zachoval bezpředložkový lokál ve čtyřech dokladech v kalendáři Assemaniho evangeliáře (kromě adverbií a lokálů u sloves): Ass. fol. 135 (v Črnčićově vydání str. 151) ст҃аго оц҃а на҃ш҃о ѳеодора архиеп҃па цр҃иградѣ: — Podobně Ass. fol. 127 (str. 143) бъвъшиҳ цр҃иградѣ (Črnčić a Rački chybně doplnili въ). — Ass. fol. 135 (str. 152) и ст҃а оц҃а наш҃е ст҃лѣ великꙑ҃ васили҃а кесари. Łoś (Gramatyka starosłowiańska, Lwów 1922, 178) doplňuje na кесарии, kdežto Črnčić ve svém vydání Ass. na кесариискѣ. — Ass. fol. 141 (str. 158) гл҃игора б҃гословц(а) еп҃па бъвъша назианзии. Črnčić sem mylně doplnil въ.

Ve vlastních evangelních textech se prostý lokál v místním významu nevyskytuje, ačkoliv je v excerpovaných památkách celkem 2639 místních lokálů. To vedlo Jana Łośe (op. cit. 178—179) k domněnce, že užívání prostého lokálu bylo ve stsl. památkách evangelijních omezeno vlivem řeckých předložkových konstrukcí. Kalendář Ass. je snad věrnějším obrazem skutečného stavu stsl., takže prý se zdá, že ve stsl. byl prostý lokál ještě živým výrazovým prostředkem. Uvážíme-li, jak se překladatelé snažili o přesný, pokud možno doslovný překlad, můžeme vliv řeckého originálu připustit. Víme však, že neváhali užít i odchylné vazby idiomatické tam, kde řecká konstrukce odporovala duchu stsl. jazyka — dnes je nade vši pochybu zjištěna značná samostatnost překladu. Mohl tedy vliv řeckého originálu urychliti už živý domácí vývoj, ale nemohl jej vyvolati.

Jan Łoś při svém výkladu přehlédl, že i v kalendáři Ass. převládá lokál s předložkou въ. Uvádí jen jeden doklad (náhodou právě Ass. 143, kde je ve skutečnosti také prostý lokál) a zapomíná na 9 dalších (Ass. 170, 170, 173, 142, 37, 140, 140, 151, 138). Tedy proti čtyřem prostým lokálům je devět předložkových. To Łośův závěr, že prostý lokál byl živým výrazovým prostředkem, samo dosti oslabuje.

Łoś též apriorně předpokládá, že kalendarium Ass. evangeliáře nemá řeckou předlohu. Je však pravděpodobnější, že byl z řečtiny přeložen celý evangeliář i s kalendářem (ačkoliv má místní makedonský ráz — uvádí jména domácích svatých). A také v kodexu Supraslském, který je také překladem z řečtiny, je doloženo několik prostých lokálů místních. Proto přijmeme spíše tu formulaci vlivu řečtiny, jak ji vyslovil Margulies (Der altkchsl. Codex Suprasliensis, Heidelberg 1927, 104—105). Táže se, zdali snad Konstantin v překladu evangelií pod vlivem řečtiny nepotlačil vymírající stsl. konstrukci, která pak projevila stopy své existence — i když skrovně — v pozdějších špatných překladech (t. j. podle něho v Supr. a v Ass.).

Domněnku, že řecký vliv omezil užívání prostého lokálu ve staroslověnštině, potvrzuje i zjištění Buslajevovo (op. cit. II. 267—268), že v Ostromírově evangeliáři se užívá prostého lokálu jako určení místa v doslovu, kdežto v textu samém je důsledně lokál s předložkou въ.

Charakteristické je to, že ve všech uvedených dokladech stojí v prostém lokálu vlastní jména měst (nebo aspoň apelativa ve spojení s vlastními jmény). Tak je tomu v Ostr. a také ve dvou ze tří dokladů, citovaných Vondrákem (Vergl. sl. Gr. II². 293) ze Supr. 47.12 съконча с҃тыи писнї· оусоровѣ· своѥи ѥмоу вьси a 47.18 льстиѭ· прѣбыстъ оусоровѣ вьси. (Oba doklady jsou však nejisté. Řecká předloha má *ἐν Σορόβῳ* — podle toho soudí Margulies, op. cit. 105, že i ve stsl. bylo původně въ сорокѣ.) Miklosich (Vergl. Gr. IV. 636) cituje ještě сѫштоу ... никаѥоньстѣѣмь градѣ Supr. 423.8, ale v Sever'janovově vydání je tu lokál s předl. въ (541.27).

Podobné poměry jsou i ve staré češtině — sr. doklady Gebauerovy, Hist. ml. IV. 398, na př. *Ploskovicih, Doleas, Prazie* a j. Z dokladů na prostý lokál ve staré ruštině, jak je uvádí Buslajev, Güldenstubbe, Karskij a Istrina (sr. výše v kapitole 2.), je zřejmé, že i tam se zachoval lokál místa bez předložky téměř výlučně u jmen měst.

Proč se drží prostý lokál jako určení místa nejdéle právě u jmen míst, zvl. měst? Výklad je snadný. U jmen měst nemělo významu přesné označení polohy (na povrchu nebo uvnitř atp.) — to se rozumělo samo sebou. Proto tu stačil prostý lokál k vyjádření místního vztahu déle než v jiných místních určeních. Předložkovému pádu ustupuje až tehdy, když ztratil svou výraznost. (Obdobný zjev je v latině a v řečtině — sr. Delbrück, Grundriss III. 221—222 a Hirt, Idg. Grammatik VI. 70—72. V řečtině bývají v prostém pádu jména míst vůbec, ale převahu mají už v nejstarších památkách pády předložkové. V latině se téměř důsledně užívá prostých pádů při určení místa jen u jmen

měst, u jiných jmen zřídka. Zajímavý výklad tohoto zjevu podal O. Jiráni, Mnéma 142—150.)

Jak zjišťuje Meillet (Le slave commun, Paris 1934², 467-468), usnadňuje užití bezpředložkového lokálu ukazovací zájmeno. Přesněji bych řekl, že přispívá k jeho udržení. I to je ve shodě s naším výkladem o příčině zániku lokálu. Výrazy семь мѣстѣ, томь мѣстѣ, o které tu jde, nabyly adverbiální povahy (=*tu, tam*), proto nebylo zapotřebí vyjadřovat blíže polohu. Spojení s ukazovacím zájmenem, které má výrazný tvar pro lokál, činilo celý výraz zřetelnějším a přispělo k jeho udržení. Sr. na příklad třetí doklad ze Supr., citovaný Vondrákem: ıако сѫтъ съхранены кости наша семь мѣстѣ Supr. 81.3. Stejně 16. doklad Güldenstubbův z Letopisů: томъ же мѣстѣ. Ve stsl. evangeliích takové doklady nejsou. Jen jednou nacházíme prostý lokál s ukazovacím zájmenem v Zogr. J 4.21 грѧдетъ часъ· егда ни горѣ сеı· ни въ ер҃лмѣхъ поклоните сѧ о҃цю. V Mar. Assem. čteme však въ горѣ сеı (a také v Zogr. je tu podle Jagićovy poznámky připsáno cyrilsky въ). Je to případ zcela ojedinělý, neboť i ve zcela obdobném verši J 4.20 je ve všech textech въ горѣ сеı. Přece však tu jde spíše o zbytek prostého lokálu než o písařskou chybu.

V Zogr. jsou ještě dvě místa, která připomínají prosté lokály, ale spíše jde o haplografii: Mt 26.6 і҃с же бывъшю вътаниı въ домоу. . . Zogr. proti Mar. Ass. Sav. въ китании. Písař tu asi spojil předložku въ s následujícím в- –; projevuje se to i v grafice вътаниı. Podobný je druhý doklad: Lk 1.65 і въсеı странѣ ıюдѣıсцѣи повѣдаеми бѣахѫ г҃лı сıи Zogr. proti Mar. въ вьсеи странѣ a Ass. въ в'сеи горнии. Podobně vysvětluje J. Kurz (LF 50, 1923, 230) i doklad z Mr 14.25 егда пьѭ і новъ ц҃рсkии б҃жіи Zogr. Mar. (místo новъ въ; Jagić rozděluje slova nenáležitě нııо въ). Toto splynutí předložky въ se slovem začínajícím na в- bylo ve stsl. nejprve asi jen grafické. Ve stč., kde bylo *v* po zániku jeru konsonantické, nastalo splynutí i foneticky. Doklady viz u Gebauera, Hist. ml. IV. 398, na př. Dal C 23 *ten Velehradě křtil Čecha prvého.*

V Mar. byla zase dvakrát vynechána předložka на ve zkratce н҃бсе Mt 6.20 a Mr 10.21. (Ostatní památky tu mají на н҃бсе, на н҃бсехъ.) Na přechodu k tomu jsou zkratky н҃нбсе, н҃нбсехъ, které nalézáme v Mar. několikrát (Mt 7.11, 18.10, 23.9, Lk 19.38). Je to opět jen grafický jev.

Mnohé prosté lokály místní ustrnuly v adverbia. U některých je původ docela zřejmý; sr. na př. velmi často doložené врьхоу (stává se i předložkou s významem ‚na'), řídké горѣ (J 11.41 Sav.), долоу a долѣ, низоу, зади a j.

6. Prostý lokál určením času.

Příslovečným určením času byl ve stsl. evangeliích bezpředložkový lokál jen v ustálených spojeních nebo v adverbiálních ustrnulinách. Také v tomto významu přispívalo k jeho udržení spojení s ukazovacím zájmenem. V prostém lokálu bývají názvy časových úseků. Udávají, kdy (ve které době) se něco děje nebo trvá.

Doklady: J 18.13 иже бѣ архиереи томь лѣтѣ Sav. proti Zogr. Mar. лѣтоу томоу. — Mt 17.18 і исцѣлѣ отрокъ томь часѣ Mar. Ass. proti Sav. отъ того часа. — Mt 24.20 молите же сѧ да не бѫдетъ бѣство ваше зимѣ Mar. Ass. Zogr.[b] Úplně stejně Mr 13.18 Zogr. Mar. — Mt 25.6 полоу нощи же въпль бꙑс Zogr. Mar. Ass. Sav. — Mr 13.35 не вѣсте бо къгда гь домоу придетъ· вечерь ли· ли полоу нощи Zogr. Mar. — Lk 11.5 і идетъ к немоу полоуноштн Zogr. Mar. Ass. — Nejistý je doklad Mr 1.35 і ютро пробрѣзгоу зѣло· въставъ ізиде Zogr. Mar. Grünenthal l. c. považuje пробрѣзгоу za lokál; Miklosich jej však pokládal za dativ, Vondrák ho neuvádí a v indexu Mar. není pád udán. — Adverbiem se stal prostý lokál оутрѣ Mt 6.30 Zogr. Mar. Ass. (proti Sav. оутро), Lk 12.28 Zogr. Mar., Lk 13.33 Mar. Vedle toho jsou v evangeliích doložena časová adverbia нꙑнѣ a поздѣ, vzniklá asi také z lokálů.

Bezpředložkové lokály jsou tu skoro ve všech případech ustálenými časovými určeními — nemáme vedle nich ekvivalentní určení v předložkovém pádě. Teprve v pozdějších textech církevněslovanských se objevuje i въ полоунощи (na př. v Dobrějš. evang. Mt 25.6, Mr 13.35, Lk 11.5 atp.). Jen od substantiva часъ je ve stsl. také určení v lokále s předložkou въ: Lk 4.5 вь чѣсѣ врѣменьнѣ Mar.; Lk 8.13 въ часѣ Sav. proti въ врѣмѧ Zogr. Mar. Ass.

Poznámka. Z lokálu sg. neutr. adjektiv se vykládají způsobová adverbia typu *dobrě* (sr. Vondrák, Vergl. sl. Gr. II.² 296). Rozbor významů prostého i předložkového lokálu však tomu odporuje: lokál vyjadřuje způsob jen zřídka a ve všech dokladech je zřejmé, že vznikly přenesením jiných významů.

7. Ve stsl. evangeliích je ze 4533 lokálů jen 164 bezpředložkových (3,6%). Nejčastěji se zachoval prostý lokál ve spojení s některými slovesy (jako předmět, vzniklý zřejmě z příslovečného určení místa) — 135 dokladů na 53 evang. místech; jako příslovečné určení místa se udržel (vedle četných adverbií) jen čtyřikrát u jmen měst mimo vlastní text evangelijní a snad v jednom dokladu ze Zogr. (J 4.21); jako příslovečné určení času 25krát na 11 evang. místech v ustálených výrazech, z nichž některé přecházejí úplně v adverbia. — Z památek má

nejmenší procento prostých lokálů Ass. (3,3%), nejvíce Sav. (4,2%) a uprostřed stojí Zogr. (3,5%) a Mar. (3,7%). Toto srovnání necharakterisuje ovšem přesně i jazyk památek, neboť ty nereprodukují zcela stejný text. Tak je na př. obraz skreslen tím, že v Zogr. a Mar. je rozmnožen počet předložkových lokálů velkým množstvím nadpisů v seznamech čtení. Můžeme však provést ještě jedno srovnání: Zogr. má pětkrát jiný pád tam, kde je v některé jiné památce prostý lokál; Mar. sedmkrát; Ass. čtyřikrát; Sav. dvakrát. To potvrzuje statistické zjištění, že Savvina kniha je v zachování prostých lokálů nejkonservativnější.

8. Při rozboru dokladů jsme se často setkali s otázkou, jaký vliv měl řecký originál na užívání prostého lokálu ve stsl. Srovnejme proto souhrnně, jakým řeckým konstrukcím odpovídá stsl. prostý lokál.

Stsl. коснѫти сѧ, прикоснѫти сѧ комь, чемь odpovídá vždy řec. *ἅπτειν* s genitivem. Je tedy stsl. vazba idiomatická. Ve dvou případech, kde má stsl. genitiv (Mt 9.21 Mar. a Mr 5.30 Zogr.), je možný vliv řečtiny. Stsl. прикасати сѧ odpovídá *προσψαύω* s dat. (Lk 11.46) a *συγχράομαι* s dat. (J 4.9).

Bezpředložkový lokál se udržel nejčastěji u praefigovaných sloves. Řečtina má obdobný zjev: má-li sloveso předponu, není ji zapotřebí opakovati znovu jako předložku před jménem. (Sr. Zubatý, op. cit. 79—80.) Tak na příklad:

Mt 26.53 приставитъ м'нѣ Zogr. Mar. Ass. Sav. — *παραστήσει μοι.*

Mt 15.32 присѣдѧтъ м'нѣ Zogr. Mar. Ass. — *προσμένουσίν μοι.*

Mr 3.10 нападаахѫ емь Zogr. Mar. — *ἐπιπίπτειν αὐτῷ.*

Mt 7.27 потъкѫ сѧ храминѣ тоі Sav. — *προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ.*

Oba jazyky však užívají těchto vazeb nezávisle na sobě. Tak na př. má stsl. prostý lokál proti řec. předl. *ἐπί* v Mt 9.16, Mr 2.21, Lk 5.36. Naopak zase v Mr 3.9 je proti řeckému *ἵνα ... προσκαρτερῇ αὐτῷ* stsl. да естъ при нїемь Zogr. Mar. Podobně i v mnohých jiných dokladech. Je to tedy paralelní zjev, nikoliv vliv řečtiny na starou slověnštinu.

Výše jsem pojednal o pravděpodobném vlivu řečtiny na vytlačení zbytků bezpředložkového lokálu ze stsl. evangelií. Samostatnější je stsl. v užívání prostých lokálů časových, ale i zde je ve dvou příkladech řecký vliv pravděpodobný: V citovaném dokladu J 18.13 zachovává Sav. prostý lokál: иже бѣ архиерei томь лѣтѣ. Zogr. a Mar. tu však má adnominální dativ лѣтоу томоу, který dobře odpovídá řec. genitivu: *ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου.* Naopak zase mají Mar.

a Ass. prostý lokál томь часѣ v Mt 17.18, kdežto v Sav. je ve shodě s řeckým ἀπο τῆς ὥρας ἐκείνης отъ того часа. V ostatních případech je stsl. překlad úplně samostatný.

Překlad evangelií je vůbec velmi pečlivý a přesný, pokud možno doslovný. Překladatelé si však skoro nikdy nedali vnutiti neústrojné vazby, cizí duchu jejich jazyka. Vliv řecké předlohy se projevuje především ve volbě výrazových prostředků: tam, kde si mohli překladatelé vybrati z několika domácích prostředků, volili obvykle ten, který byl nejbližší řeckému způsobu vyjádření.

9. Závěr.

Podrobný rozbor dokladů na prostý lokál ze stsl. evangelií, které jsme srovnali s doklady z jiných stsl. památek i z jiných slovanských jazyků, nám dal odpověď na otázku, proč právě prostý lokál byl nejspíše a nejvíce ze všech pádů zatlačen předložkovými výrazy. Výsledky můžeme shrnouti takto:

Nejvlastnějším významem lokálu bylo určování místních vztahů. Hmotná konkretnost těchto vztahů a jejich rozmanitost velmi záhy nutila člověka k rozlišování různých poloh (uvnitř, na povrchu, blízko, okolo atp.). To bylo umožněno předložkami. Nejen v lokále, i v jiných pádech jsou místní vztahy vyjadřovány převážně předložkovými výrazy. Předložky byly vedle toho též vítaným prostředkem ke zvýšení zřetelnosti pádových tvarů.

Ve všech slovanských jazycích se dochoval prostý lokál poměrně zřídka. Nejvíce ustupuje ve staré slověnštině jako v jazyce silně stilisovaném; poměrně nejvíce dokladů zachovaly památky staroruské.

Ve staré slověnštině se prostý lokál udržel nejčastěji ve spojení s některými slovesy. Nabývá tu platnosti předmětu, a protože předmětem bývají většinou prosté pády, přispěla tato analogie k jeho udržení. Změna větné funkce však způsobila i změnu významu, takže lokál pozbýval svého funkčního oprávnění: místní význam se oslaboval a mizel, skutečným předmětem (dějem plně zasaženým) pak lokál nebýval. Proto ustupuje v dalším vývoji pádům, které byly pro vyjádření předmětu obvyklejší. Déle než u jednoduchých sloves si udržel lokál místní význam u sloves s předponami (zvláště *pri-* a *na-*). Předpona, která je vznikem i významem totožná s předložkou, vyjadřovala tehdy sama dosti zřetelně a přesně místní polohu, takže nebylo nutno opakovati ji ještě jednou jako předložku před pádem.

Bezpředložkový lokál se udržel i jako samostatné určení místa tehdy, když z nějakého důvodu nebylo třeba polohu blíže určovati. Tak

především u jmen měst (nejvíce dokladů máme z památek staroruských), kde se poloha uvnitř rozumí sama sebou. Prostý lokál tu stačil potud, pokud neztratil svou tvarovou výraznost. Podobně bylo bližší určení polohy zbytečné u těch místních určení, která se stala adverbii, neboť se už neurčovalo místo konkretní, ale jen obecně, a nastala lexikalisace těchto tvarů. (Sr. na př. връхоу, горѣ.) Totéž platí pro spojení, která nabývala adverbiálního rázu, na př. семь мѣстѣ, томь мѣстѣ. K udržení prostého lokálu tu přispělo i spojení s ukazovacím zájmenem, které má výrazný tvar pro lokál a činilo tak celý výraz zřetelnějším.

Jiné zbytky bezpředložkového lokálu místního jsou ojedinělé.

Časový lokál se zachoval jen v ustálených spojeních, zčásti ustrnulých v adverbia. Příčinou jeho udržení byla opět lexikalisace lokálových tvarů v adverbia.

Jaroslav Bauer

K otázce palatálních souhlásek v bulharštině.

Stojkovův článek *Palatální souhlásky ve spisovné bulharštině* (Slavia 19, 1949, str. 76 n.) mimo jiné znovu potvrzuje, že jde o spletité otázky, v jejichž řešení se neshodli ani fonetikové, kladoucí důraz na objektivní metody pozorování, ani linguisté, uplatňující funkční hledisko. Není bez zajímavosti, že v novém svém příspěvku k složité problematice souhláskového systému bulharštiny Stojkov opravuje také své vlastní stanovisko z dřívější doby (vyjádřené v práci *Bălgarski knižoven izgovor* z r. 1942, srov. Slavia 19, str. 77). Odvolává nyní na př. svůj starší názor, že ve spisovné bulharštině není palatálních retnic, stejně jako palatálních protějšků k souhláskám *s, z, c, ʒ* ($\widehat{dz}$).

Nový příspěvek Stojkovův není však takového rázu, že by mohl ve všem platit za definitivní řešení. Vychází sice z pozorování experimentálně fonetického (konkretní materiál však neuvádí) a uplatňuje v hodnocení fonetických dat stanovisko funkční, ale zdá se, že ne dost důsledně. První věc, která v jeho výkladech překvapí, je to, že nehledá vysvětlení velkého kolísání názorů o palatálních souhláskách ve spisovné bulharštině u starších i soudobých gramatiků v objektivní jazykové skutečnosti. Hledá příčinu nesouhlasných výkladů jen v jejich metodickém postoji. Jsou prý to většinou stoupenci sluchové fonetiky, kteří nadto nedovedli těžit z výsledků fonologie. Je však třeba počítat s příčinami jinými, především s kolísáním ve spisovné výslovnosti samé.

Stojkov věc vykládá tak, jako by dnes jednotná výslovnost palatálních souhlásek ve spisovné bulharštině byla samozřejmou věcí, ale to je naprosto nepravděpodobné. Do spisovné výslovnosti pronikají některé zvláštnosti, kterými se po této stránce vyznačují bulharská nářečí. Je tu především velký rozdíl mezi bulharským východem a západem. Spisovná bulharština se opírá o nářečí východní (resp. severovýchodní) a její systém palatálních souhlásek je příslušníkům západních nářečí značně vzdálený. Na pronikání západních prvků do spisovné výslovnosti má mimo jiné vliv okolnost, že hlavní město Bulharska, středisko bulharské vzdělanosti, leží v oblasti západní.

Tam se v lidové výslovnosti vyskytuje párová palatálnost sou-

hlásková většinou jen u *l* [1]) a *n*, což je vlastně pokračováním starého stavu, dosvědčeného staroslověnštinou (s tím rozdílem, že tu podobně jako v srbocharvátštině chybí *r-ŕ*). V západní oblasti jsou také běžné palatální veláry, hlavně *ḱ* a *ǵ* (zvláštní typ tu představují makedonská nářečí, která mají *ḱ* a *ǵ* na místě bulharského *št, žd* za obecněslovanské *tj/kt* a *dj*). V nářečích, která nemají epenthetické *l*, mohli bychom párovou palatálnost čekat také u retnic, ovšem za předpokladu, že tu v příponách epenthetické *l* nikdy nebylo. V případech typu *zeḿa, sṕa* (stsl. *sъpljǫ*) však na západě palatálnost není, podobně jako není v makedonštině. Palatální souhlásky nebývají někdy ani v tvarech *mola* (stsl. *moljǫ*), *vida* (stsl. *viždǫ*) a pod.[2]). Podat podrobnější obraz párové měkkosti souhlásek v západobulharských nářečích na základě dosavadních dialektologických prací není zatím možno, je tu značná rozrůzněnost, ale o celkových odlišnostech ve srovnání s východem i se spisovnou bulharštinou není pochyb.

Kolísání ve spisovné výslovnosti může se vyskytovat i u příslušníků východních nářečí, protože i zde je dosti rozdílů. Ostatně sám spisovný jazyk do poslední pravopisné reformy representoval jiný typ než pravopis dnešní. Je sice pravda, že palatálnost koncových souhlásek podle starého pravopisu zůstávala většinou jen na papíře, ale příslušníci nářečí, v nichž se v případech jako *конь, смърть* koncová souhláska vyslovovala měkce, přenášeli svou nářeční výslovnost i do spisovného jazyka, a to tím spíše, že některé mluvnické příručky takovou spisovnou výslovnost přímo předpisovaly, nebo ji aspoň mlčky předpokládaly (nevytýkajíce výslovně, že koncový měkký jer je jen záležitost grafiky). Kolísání ve výslovnosti koncové palatálnosti souhlásek potvrzuje již to, že Teodorov Balan vytýká po této stránce novému pravopisu, že vnáší nové nářeční rysy do spisovného jazyka (srov. Slavia 18, 1947/8, str. 495).

Nový pravopis přispěje jistě podstatně k ustálení výslovnosti, protože vychází vstříc většině nářečí, ale dnes ještě nemůže být situace taková, jak ji Stojkov předpokládá. Bude tu zatím také na př. třeba počítat s rozdíly generačními. Na ustálení spisovné výslovnosti může mít vliv i vyučování ruštině; to může mimo jiné usnadnit výcvik vý-

[1]) Za palatální *l* se tu však často objevuje *j*.

[2]) Na pronikání takové výslovnosti do spisovného jazyka upozorňuje Stojkov sám (str. 83) s nepřesným odkazem na Andrejčina (*Osnovna bъlgarska gramatika*; tam se mluví obecně o vlivu západních nářečí na zanedbávání souhláskové měkkosti ve spisovné bulharštině pod vlivem západních nářečí na str. 53). Srov. též Stojkovův čl. *Problémy bulharské výslovnosti*, Časopis pro mod. filol. 33, 1950, str. 49 n. Stojkov sám věnoval obsáhlou studii otázce kolísání mezi *'a — e* (Jatovijat vъpros v novobъlgarskija knižoven ezik, Godišnik na Sofijskija universitet, istoriko-filologič. fakultet, t. 44, 1947/48, kn. 4).

slovnosti palatálních souhlásek u příslušníků nářečí, která je neznají vůbec nebo v omezeném počtu ve srovnání s jazykem spisovným. U některých souhlásek palatální výslovnost není nikterak snadná a obyčejně se různým způsobem obchází. Nesnadný je nácvik palatální nebo palatalisované (t. j. slaběji palatální) výslovnosti u retnic a u sykavek. Příslušník bulharských nářečí, která palatální retnice a palatální sykavky neznají, stojí při cvičení spisovné výslovnosti v podobné situaci, jako na př. Čech při nácviku výslovnosti ruské nebo polské. Obyčejně si vypomáháme v takových případech tím, že мясо, сяду vyslovujeme *mjaso, sjadu* atd. (místo *ḿaso, śadu*). Taková výslovnost je podporována i grafikou, protože měkčení souhlásek je vyznačováno ponejvíc samohláskovými literami, jež v poloze jiné než po souhláskách mají platnost samohlásek joťovaných. V případě bulharském je možnost vlivu grafiky o to větší, že se palatálnost souhlásek vyznačuje jen literami я, ю, ьо.

Podobná výslovnost se vyskytuje i ve spisovné bulharštině a ani Stojkov ji vlastně nepopírá; dříve ji dokonce považoval za normální. I jeho nový výklad nás nechává na pochybách o tom, není-li v dnešní výslovnosti typ *bjal* (či *bi̯al* nebo *be͡al*), *vjara* atd. rovnocenný ve srovnání s typem *b́al, v́ara* atd. Zdá se, že Stojkov počítá se samostatnými palatálními fonémy u retnic i při výslovnosti *v́jara, b́jal* a pod., ale tu by šlo jasně jen o posiční varianty podobně jako na př. ve spisovné ukrajinštině (při výslovnosti *ḿjaso, ṕjat'* a pod.). Je však třeba počítat i s výslovností *bjal, vjara,* a pak je situace ještě jasnější.

Posičními variantami by byly palatální retnice i při výslovnosti *b́äl, v́ära,* jež v dialektech také existuje a u některých Bulharů proniká i do spisovné výslovnosti[3]). Stejná situace je v přejatých slovech před *u*, na př. v slovech *bjuro* a pod. při výslovnosti *b́üro* atd.[4]). Také v slovech přejatých z turečtiny se po palatálních souhláskách v bulharštině pošinuje artikulace souhlásek kupředu výrazně na př. po velárách. Stojkov odmítá rozhodně, že by se po velárách v slovech jako *ǵuveč* objevoval přechodný element i-ový, nemluví však nic o výslovnosti *ǵüveč* a pod. S funkčního hlediska však je jedno, vyslovuje-li se *gjuveč* (*gi̯uveč*), *ǵjuveč* a pod. nebo *güveč* (*ǵüveč*), tak jako tak by u velár šlo jen o posiční varianty.

---

[3]) Jako fakultativní výslovnost zaznamenává tento typ na př. Rozwadowski (*Przyczynek do fonetyki* [*wymowy*] *bułgarskiej*, Rocznik slawistyczny 4, 1911, str. 27 n.). Rozwadowski zaznamenává také kolísání u jiných palatálních souhlásek (na př. *stri̯acha* vedle *stŕacha* a j.).

[4]) K této výslovnosti srov. Ekblom, *Zur bulgarischen Aussprache*, Uppsala 1917 (separát ze sborníku Studie i modern Språkvernshap), na př. str. 148, 153.

Modifikace samohlásek po palatálních souhláskách je pro celý hláskový systém bulharštiny věc velmi významná. Důležité je to hlavně v souvislosti s tím, že se párová palatálnost souhlásek uplatňuje jen v poloze před samohláskami zadní řady. Kdyby modifikace samohlásek po palatálních souhláskách byla zjevem pravidelným, měli bychom v bulharštině zajímavý doklad na t. zv. měkkostní korelaci skupinovou (slabičnou), jež se do jisté míry uplatňovala v slovanských jazycích (hlavně v oblasti severní) v době před zánikem slabých jerů. Fonologické dvojice měkkostní by v bulharštině tvořily celé skupiny souhláska+samohláska (*ba* — *b́ä*, *sa* — *śä*, *bu* — *b́ü* atd.). Okolnost, že se palatální souhlásky vyskytují jen před samohláskami zadní řady, vytváří v systému příznivé podmínky pro uplatnění tohoto typu.

Málo přesvědčivý je také nový Stojkovův výklad o bulharském palatálním *c* (*ć*). I zde je třeba počítat s kolísáním ve spisovné výslovnosti. Především proto, že nářeční rozšíření palatálního *c* je jiné než jiných palatálních souhlásek přejatých do spisovného jazyka. Závažnou okolností je zde i to, že má měkké *c* velmi omezenou frekvenci. Jde téměř jen o několik slov, jež mají v kořeni staré *ě* (jať), hlavně adjektivum *цял* a jeho odvozeniny (*цялост* a j.). V jiných případech se stará měkkost neudržela a na př. mužská substantiva na *-c* mají člen *-ъt*, *-ъ*, nikoli *-jat*, *-ja* jako na př. staré kmeny souhláskové (srov. *ден* - *деният*, *кон* - *коният* a j.).

Za otevřenou otázku považuji i po novém Stojkovovu výkladu i to, je-li třeba s Lekovem[5]) palatálnost velárních souhlásek v bulharštině považovati za fonologickou cizost či nikoliv, jak tvrdí Stojkov. Cizích slov, hlavně tureckého původu (s palatálním *k*, *g* před vokály zadní řady), je v bulharštině dosti a jsou jistě běžná, to však neznamená ještě, že netvoří s fonologického hlediska zvláštní kategorii. Právě skupení palatální velára+vokál zadní řady (resp. *ä*, *ü*, *ö*) je pro ně charakteristické. Mají také zvláštní postavení i s hlediska sémantického, protože vytvářejí málo složenin. Situaci zde poněkud komplikuje okolnost, že se bulharské veláry na rozdíl od jiných souhlásek palatalisují také před samohláskami přední řady[6]).

Karel Horálek

---

[5]) Srov. jeho *Opit za fonologična charakteristika na bъlgarskija ezik* (Godišnik na Sofijskija universitet, istoriko-filologič. fakultet, 37, 1944).

[6]) K otázce palatálních souhlásek ve spisovné bulharštině připojil v souvislosti se Stojkovým článkem několik kritických a doplňujících poznámek L. Andrejčin v časopise Ezik i literatura 5, 1950, str. 233—4. Rozšiřuje Stojkovovu řadu palatálních fonémů ještě o souhlásku *f* a o palatálním *ch* a *dz* říká, že jsou to s hlediska bulharského systému fonémy potenciální.

Dostojevskij a Nietzsche.

Příspěvek ke konfrontaci reakčních zdrojů.

Uveřejňujeme tuto stať především proto, že vrhá světlo na vzájemné podněty a vlivy v buržoasním myšlenkovém zmatku, za kterého sílila reakce v carském Rusku i v kaiserovském Německu. Autoru se však nepodařilo přes všechen nový materiál dospět k historickému posouzení reakční ideologie obou srovnávaných zjevů. *Redakce.*

Tato práce má za účel přinést důkaz, že řada myšlenek, které se nalézají v Nietzschových dílech, vychází od Fedora Michajloviče Dostojevského. O tomto thematu se mluví v literatuře o Dostojevském a Nietzschovi jen příležitostně a vždy v souvislosti s jinými problémy, které se netýkají otázky zde probírané.

Oba tito duchové 19. století, kteří jako současníci by byli měli možnost se vzájemně poznat, byli si osobně cizí, přestože o 23 let starší Dostojevskij by byl za svého drážďanského pobytu mohl lehce najít příležitost vyhledat Nietzsche, který tehdy přechodně dlel v Naumburgu za účelem studia.

Víme však, že Dostojevskij ve svých letech putování vedl pohnutý, nestálý, starostí plný život, že ho z jeho primitivního obydlí jen zřídka vedla cesta k lidem, kteří by pro něho byli mohli něco znamenat. Plachý, uzavřený, zatrpklý stál proti světu, právě proti tomu, jaký se mu ukazoval ve střední a západní Evropě, světu, který popíral.

Cítil se nejšťastněji, když večer vyklouzl ze své pracovní jeskyně a mohl se ponořit ve velkoměstě mezi oněmi lidmi, které s ním spojoval stejný úděl, stejný osud nouze a nedostatku.

Tak neměl přirozeně ani času ani chuti, ani smyslu ani zájmu setkat se s lidmi, kteří jako Nietzsche žili v zámožných měšťanských poměrech; Dostojevskij se vyhýbal společnosti, ba nenáviděl vše, co bylo evropské, německé, francouzské nebo „západní"; miloval jen svůj svět, svět ruské křesťanskosti, všelidství, věřil jen v poslání ruského národa, v „bohonosný národ", ve svatou ruskou zemi, v posvátnou půdu, která znamenala pro ruský národ vykoupení ode všech pozemských strastí a spojení s Bohem.

Tímto světovým názorem nebylo možno postavit žádný most mezi oběma mysliteli, které přesto spojuje tak mnoho společného: ne sice idea křesťanství a nábožnosti, avšak jednotlivé pilíře, na kterých by tento most stál, obšírná, hluboká znalost lidí, politická dalekozřivost a podivuhodný dar vidění, který je u obou duchů téměř stejně zaměřen, jisté základy ethiky, které opět leží u obou myslitelů mimo naše morální pojmy, mimo dobro a zlo, láska k osudu (amor fati) a konečně do posledního důsledku myšlená maxima: „nic není pravda, vše je dovoleno“.

Žádné příliš dlouhé komentáře, odhady a subjektivní poukazy by neměly rušit nebo kalit jasný slovní a myšlenkový obraz, který se nám nabízí ze srovnaných partií díla Dostojevského a Nietzsche.

Dostojevskij a Nietzsche, srovnání.

Friedrich Nietzsche:

„Er ist überzeugt, daß die Stunde der nationalen Kulturen bald schlagen wird, da die Zeit, wo überhaupt nur noch von einer europäisch-amerikanischen Kultur wird geredet werden können, nicht mehr fern sei. Er geht von der Tatsache aus, daß die entwickelten Menschen aller Länder sich bereits jetzt als Europäer, als Landsleute, ja als Bundesgenossen fühlen und von dem Glauben aus, daß schon das nächste Jahrhundert den Krieg um die Herrschaft über die Erde bringen werde.“ (Georg Brandes, Menschen u. Werke, Frankfurt a. M. 1900. str. 145.)

V této souvislosti budiž zmíněna i vise budoucnosti, týkající se světového politického vývoje a příštích válek. N. očekává: „daß sich jetzt ein paar kriegerische Jahrhunderte aufeinanderfolgen, die in der Geschichte nicht ihresgleichen haben,... daß wir ins klassische Zeitalter des Krieges getreten sind, des gelehrten und zugleich volkstümlichen Krieges im größten Maßstabe“. (Cit. podle Klassikerausg. I - IX, Krönerverlag Leipzig 1919. V. 313.)

„Es wird Kriege geben, wie es noch keine auf Erden gegeben hat.“ (VIII. 117.)

N. prohlašuje, že smysl těchto válek se po prvé v dějinách ustálí tím, že se bude jednat o světové panství.

Proto má „epocha nacionálních válek jen ráz meziaktí, který odpovídá okolnostem“. (VIII, 192.)

Politické myšlení musí dostat s těchto hledisek svůj vlastní smysl

a zaměřit se na to, „aby mohlo s dobrými výhledy vstoupit do boje o vládu na zemi“. (XIII. 358.)

„Die Gewässer der Religion fluten ab und lassen Sümpfe und Weiher zurück; die Nationen trennen sich wieder auf das feindseligste und begehren sich zu zerfleischen .... Niemals war die Welt mehr Welt, nie ärmer an Liebe und Geist. Die gelehrten Stände sind nicht mehr Leuchttürme oder Asyle ... Alles dient der kommenden Barbarei, die jetzige Kunst und Wissenschaft mit inbegriffen. Der Gebildete ist zum größten Feind der Bildung abgeartet, denn er will die allgemeine Krankheit weglügen und ist den Ärzten hinderlich... Es sind gewiß Kräfte da, ungeheure Kräfte, aber wilde, ursprüngliche und ganz und gar unbarmherzige. Man sieht mit banger Erwartung auf sie hin wie in den Braukessel einer Hexenküche: es kann jeden Augenblick zucken und blitzen, schreckliche Erscheinungen anzukündigen.

Seit einem Jahrhundert sind wir auf lauter fundamentale Erschütterungen vorbereitet... Wir leben die Periode der Atome, des atomistischen Chaos ...... Jetzt wird fast alles auf Erden nur noch durch die gröbsten und bösesten Kräfte bestimmt, durch den Egoismus der Erwerbenden und die militärischen Gewaltherrscher. Der Staat .... wünscht, daß die Menschen mit ihm denselben Götzendienst treiben möchten, den sie mit der Kirche getrieben haben. Mit welchem Erfolg? — Wir werden es noch erleben, jedenfalls befinden wir uns auch jetzt noch im eistreibenden Strom des Mittelalters; er ist aufgetaut und in gewaltige verheerende Bewegung geraten. Scholle türmt sich auf Scholle, alle Ufer sind überschwemmt und gefährdet. Die Revolution ist gar nicht zu vermeiden.......“(Nachlaß II. 269—71.)

Nahlédne se, „daß eine hochkultivierte und daher notwendig matte Menschheit, wie des jetzigen Europas, nicht nur der Kriege, sondern der größten und furchtbarsten Kriege — also zeitweiliger Rückfälle in die Barbarei — bedarf, um nicht an den Mitteln der Kultur ihre Kultur und ihr Dasein einzubüßen“. (Nachlaß II. 356.)

F. M. Dostojevskij:

Jako rudá nit se táhne celým dílem D-ého přesvědčení, že v nejkratší době se tvář Evropy změní tak, že to téměř nelze pokládat za možné. „A zatím na Východě zaplála a zazářila nevídaným a neslýchaným ještě světlem třetí veliká idea (vedle římsko-katolické a germánsko-protestantské) — idea slovanská — idea se rodící — snad třetí příští možnost rozřešiti osudy lidské i Evropy... Jaká je to idea, co

nese s sebou sjednocení Slovanů? .... Tu je něco obecného a konečného, byť i neřešícího všechny osudy lidské, ale nesoucího s sebou bez pochyby začátek konce veškeré dřívější historie lidstva — začátek rozřešení dalších jeho osudů..." (Dostojevskij, Sebr. spisy XXIX, Deník spisovatelův za r. 1877, str. 13, Kvasnička a Hampl Praha 1923-9.)

„...Vzhledem k tomu může se velmi snadno stát, že Německo pocítí, že má ruce na čas rozvázány a vrhne se na západního nepřítele definitivně, na hrozný přelud, který je mučí, a — všechno to může se státi ve velmi a velmi nedaleké budoucnosti." (Ibidem, str. 12.)

Vzhledem ke slovanskému problému, který ukazuje na příští válku, vyslovil D. v Deníku spis. za r. 1877, str. 13 uvedený názor, který se jasně prokazuje jako předchůdce Nietzschova názoru.

Ale i na jiném místě kryje se Nietzschova obava s názorem, který vyjádřil D. o řadu let dříve: „Jde o to, že se mi zdá, že i nynější století skončí se ve Staré Evropě něčím kolosálním, to jest něčím, byť ne doslovně, ale přece podobným tomu, čím se skončilo 18. století, živelným a strašným, a také se změnou tohoto světa — alespoň na Západě Staré Evropy." (Ibidem.)

N., který ve své „Genealogii morálky" hnal přehodnocení hodnot až k nejzazšímu, který špatnost postavil na roveň nízkosti, sprostotě, ošklivosti a slabošství, dobro na roveň zlu obvyklé morálky, na roveň nahému pocitu moci; N., který pokládá za dobré vše, co je pocit moci, vůle k moci a moc sama, za špatné však, co pramení ze slabosti, spatřoval jedinou skutečnou morálku v „učení o mocenských vztazích".

Podle něho se stádní zvíře opovážilo do této morálky propašovat morální pojmy dobra a zla v úmyslu pomstít se svobodným duchům... Neboť N. v „Jenseits von Gut und Böse" připouští docela otevřeně: „Auf die Gefahr hin, unschuldige Ohren mißvergnügt zu machen, stelle ich hin: der Egoismus gehört zum Wesen der vornehmen Seele, ich meine jenen unverrückbaren Glauben, daß einem Wesen, wie »wir sind«, andere Wesen von Natur untertan sein müssen und sich ihm zu opfern haben..."

Dostojevskij chce nahradit obvyklé rozlišování mezi dobrými a zlými lidmi novým, přiměřenějším mezi „obyčejnými" a „neobyčejnými" lidmi. „Čím by se dali rozeznati tito neobyčejní od obyčejných", ptá se ve Zločinu a trestu, I. 276n., kde se touto otázkou podrobně zabývá. V tomto díle D-ého se v této souvislosti praví (275): „...Druhý oddíl, všichni překročují zákon, jsou bořitelé nebo jsou ná-

chylni k tomu, soudě podle schopností. Zločiny těchto lidí, rozumí se, jsou poměrné a velmi různé; z větší části vyžadují ve velmi různých projevech zrušení přítomného stavu ve jménu něčeho lepšího. Ale potřebuje-li pro svoji ideu překročiti třebas i přes mrtvolu, krev, tedy ve svém nitru, podle svědomí, může, podle mého mínění, dáti si dovolení překročiti krev — hledě ostatně podle ideje a podle jejích rozměrů — na to dejte pozor. Jenom v tomto smyslu mluvím též ve svém článku o jejich právu na zločin..."

Ve stejném smyslu se tato myšlenka, uchopená později N-em, rozvádí ve Zločinu a trestu na str. 279 (Rus. knih. Praha 1894, I.). „Nu, a ti skutečně geniální," otázal se Razumichin, zamračiv se — „totiž ti, jimž jest dáno právo rdousiti, ti tedy nesmějí trpěti vůbec, ani za krev prolitou?" — „K čemu tu slovo ‚nesmějí'? Zde není ani dovolení, ani zákazu. Ať trpí, litují-li oběti... Utrpení a bolest vždycky jsou závaznými pro široké vědomí a hluboké srdce. Skutečně velicí lidé zdá se mi, musejí cítit na světě veliký zármutek," dodal náhle zádumčivě, ba ani ne v tónu rozmluvy."

Domyšlená maxima „Nichts ist wahr, alles ist erlaubt", nachází se jasně a zřetelně vyslovena v „Genealogii morálky", která vyšla 1887. Tam se praví (Klassikerausg. VII. 464n.): „Als die christlichen Kreuzfahrer im Orient auf jenen unbesiegbaren Assassinen[1])-Orden stießen, jenen Freigeister-Orden par excellence, dessen unterste Grade in einem Gehorsam lebten, wie einen gleichen kein Mönchsorden erreicht hat, da bekamen sie auf irgend welchem Wege auch einen Wink über jenes Symbol und Kerbholz-Wort, das nur den obersten Graden, als deren secretum, vorbehalten war: »Nichts ist wahr, alles ist erlaubt...« Wohlan, das war Freiheit des Geistes, damit war der Wahrheit selbst der Glaube gekündigt... Hat wohl je schon ein europäischer, ein christlicher Freigeist sich in diesen Satz und seine labyrinthischen Folgerungen verirrt? Kennt er den Minotaurus dieser Höhle aus Erfahrung?

Stejnou myšlenku zastával dlouho před N-em Dostojevskij. „Chytrému člověku ... je všechno dovoleno." (Bratři Karam. III. 103, Rus. knih. Praha 1891—1922.) „Měl jsem sice původně takový úmysl,

[1]) Moslimská politicko-náboženská sekta v době křížových výprav, zal. 1081 Peršanem Hasan ibn Sabahem. Zákeřnou vraždou a lstí vyznačený způsob boje Asasinů zvláště proti Selčukům způsobil, že slovo „assassin" nabylo později významu „zákeřný vrah". Když koncem 13. st. (1273) egypt. sultán Baibars Asasiny podrobil, nechal je dále existovat jako náboženskou sektu a používal jich jako vražedných nástrojů proti svým nepřátelům. Stejnou politiku sledovali pozdější egyptští sultánové, takže Asasini během doby klesli na obyčejné vrahy a prováděli za peníze každou vraždu.

že s těmito penězi začnu život buď v Moskvě nebo ještě raději za hranicemi; měl jsem takový úmysl, a sice hlavně proto, že prý ‚všechno je dovoleno‘. Tomu vy jste mne učil, neboť mnoho takového jste mně tehdy napovídal. Jestliže není Boha nekonečného, není také nijaké ctnosti, a není jí vůbec ani třeba. To jste mluvil správně. Také jsem přišel k takovému závěru.“ (III. 159.)

Tuto myšlenku, vyslovenou Ivanem Karamazovem, jež přirozeně nebyla myšlenkou D-ého, přijal N. s oduševněním a použil jí i na druhém místě svého díla, v 9. části IV. dílu Zarathustry. Zde říká tento zástupce nihilistického světového názoru Zarathustrovi: „Mit dir strebte ich in jedes Verbotene, Schlimmste, Fernste: und wenn irgend etwas an mir Tugend ist, so ist es, daß ich vor keinem Verbote Furcht habe. Mit dir zerbrach ich, was mein Herz verehrte, alle Grenzsteine und Bilder warf ich um, den gefährlichsten Wünschen lief ich nach — wahrlich, über jedwedes Verbrechen lief ich einmal hinweg. Mit dir verlernte ich den Glauben an Worte und Werte und große Namen.....“ (Krönerverlagausg. str. 303.)

Mnohokráte mluví N. o tom, jak bolesti stupňují jeho sebevědomí, dále že je hrdý na to, jak snáší útrapy a bolesti, jež ho posilují a utvrzují proti zásahům osudu. Ano, dokonce vyhledává nebezpečí a bolesti s vědomou záměrností, aby byl šťasten teprve v pocitu svého amor fati. Také nezná žádného strachu před smrtí, neboť „das Nach dem Tode geht uns nichts mehr an.“ (IV. 70-72. Cit. podle Naumannausg. Leipzig). N. potírá strach před smrtí jako „evropskou nemoc“ (ibidem XIV. 217).

Nad Ruskem rozprostřený mrak těžkomyslného utrpení, zvláště připravenost trpět, kázaná v dílech D-ého, a tímto spisovatelem tak často oslavovaná vůle k utrpení, o čemž se pravděpodobně dověděl z D-ého spisů, vyvolávaly u N-e, zvyklého a zkušeného v utrpení, zvláštní vzruch, který ho přiměl k následujícímu výroku: „Ich würde das Glück des ganzen Westens eintauschen gegen die russische Art, traurig zu sein.“ (Die Unschuld des Werdens, Nachlaß, 1931, I. 199.)

Stejnou myšlenku zastával již dlouho před N-em Dostojevskij: „Myslím, že nejhlavnější, nejpůvodnější potřebou ruského národa je potřeba trpět, věčně a neotřesně, všude a ve všem. Tuto dychtivost po utrpení měl, jak se mi zdá, už odevždy v sobě. Jako proud, nesoucí utrpení, táhne celými jeho dějinami, a to nejen v podobě vnějšího neštěstí a různých navštívení, o mnoho více jeho pramen vyvěrá z živoucího srdce národa.“

Zde se najde také tatáž myšlenka, jasně a jednoznačně vyslovená už dlouho před N-em: „Neboť ruský národ miluje utrpení, zvláště když se musí snášet pro ideu. Ve své těžkomyslnosti nalézá v něm požitek, ukojení, a z této touhy po muce a bolesti vyvstává také tlak k obětavosti, v tak velké míře vlastní ruskému člověku.“

Také myšlenka, vyslovená v „Zarathustrovi“ (Krönerausg. IV. 320n.) „Ihr leidet mir noch nicht genug! Denn ihr leidet an euch, ihr littet noch nicht am Menschen. Ihr würdet lügen, wenn ihr's anders sagtet! Ihr leidet alle nicht, woran ich litt,“ má u D-ého svůj vzor.

Neboť extatické vnímání světa ruským myslitelem jako jeho láska k lidstvu, vyrostlá na půdě křesťanské lásky k bližnímu, jeho integrální vnímání lidstva, z něhož vzešla formulace myšlenky o „všečlověku“, způsobilo v něm pocit, „že nechce býti soudcem lidí, že se neuvolí převzíti na sebe odsuzování a nikoho za nic neodsoudí. Zdálo se dokonce, že všechno připouštěl, nic neodsuzoval, ačkoli často velmi hořce truchlil.“ (Spisy F. M. D-ého, Rus. knih. XIX, sv. 3., Bři Karam. str. 23.) Stejná myšlenka se vyjadřuje také v oddílu z řeči a naučení starce Zosimy: „Možno-li býti soudcem sobě podobných?“ (II. 57): „Zejména si pamatuj, že nikomu nemůžeš býti soudcem!“

Z tohoto nezatracování bližního a z porozumění jeho vině vystupuje u D-ého pocit spoluutrpení, „které v každém nešťastném ... ještě vidí bratra“, požadavek, který, jak vidíme, o mnoho později nechává N. vyslovit Zarathustru.

Vhodně poznamenává k tomu Walter Nigg ve své knize „Religiöse Denker“ (Zürich 1948, str. 205-6): „Von diesem übermoralischen Standpunkt aus (N. nannte es ‚jenseits von Gut und Böse') wird das Leben grundsätzlich im Lichte der Vergebung geschaut. Da die Frommen und Gerechten von dieser Verzeihung nicht reden, legt Dostojewskij sie den Entgleisten in den Mund ..... Das Bewußtsein der Solidarität in der Schuld hindert Dostojewskij, über den Menschen das verdammende Urteil zu sprechen. Es war in ihm die Erkenntnis lebendig, daß der richtende Mensch vielleicht noch mehr schuldig ist als der gerichtete.“ Zosima vyzývá své žáky: „Jakmile se učiníš upřímně odpovědným za všechny a za všechno, ihned shledáš, že je to opravdu tak, že jsi vskutku vinen všem a za všechno.“ (Bři Kar. II. 56.)

Tento názor se vrací v nejrůznějších variacích v dílech D-ého, zvlášť jasně na jiném místě Bratří Karamazovových, kde stařec Zosima o čtyři roky dříve formuluje myšlenku, vyslovenou pak v „Zarathustrovi“, těmito slovy: „Všichni jsou vinni za všechny ... A tak tedy jdu za všechny, neboť někdo přece musí jít za vše-

chny", dále na jiném místě: „Každý z nás je vinen za všechny a za všechno na světě, nejen prostřednictvím všeobecné světové viny, ale každý jednotlivec za všechny lidi na této zemi. Toto poznání je koruna života", a v pozůstalosti D-ého v náčrtech a plánech, sjednocených jako „*Urgestalt der Brüder Karamasoff*" (1928, str. 302): „Za všechny a za vše vinen, bez toho se nemůžeš vykoupit. Kdyby ses nevykoupil, nemohl bys ani druhé vykoupit. Tím že bys vykoupil druhé, vykoupil bys sám sebe."

Zatím co však N. zastává tento postoj k utrpení jednotlivce z vlastního já, z aristokratického anarchismu a individualismu — oním „člověkem trpící" a za lidstvo trpící zůstává pro N-a vždy ještě „vyšším" člověkem, ne-li docela nadčlověkem —, je D. ve stálém boji proti zvrhlostem individuálního principu a vidí v dobrovolné oběti vlastní osobnosti, v podřízení individua celku, „všelidstvu", nejvyšší rozvití ideje osobnosti a pravou svobodu.

V tom se tedy liší oba myslitelé, že osobnosti dávají zcela odlišnou úlohu.

Zdá se, že N. byl silně ovlivněn D-ým i ve svém pojetí křesťanství. V „Menschliches, Allzumenschliches" N. praví: „Sokrates war ein Mißverständnis; die ganze Besserungsmoral, auch die christliche war ein Mißverständnis..." To místo, ze kterého by N-ův výrok mohl vycházet, neboť pro to mluví i jazykové názvuky, je výrok v „Deníku spisovatelově" (nakl. Laichter, III, 116): „Mluvíme o celku a o jeji idei, mluvíme o židovstvě a o idei židovské, která zachvacuje celý svět místo ‚nezdařilého' křesťanství."

O ‚nepodařeném' křesťanství pojednával N. ještě na početných místech svého díla tak podrobně a důkladně, že je nemožné podat v rámci tohoto pojednání vyčerpávající obraz N-ova názoru na toto thema. Ale pomocí několika pregnantních a charakteristických míst z N-ových spisů budiž ukázáno, že jeho ‚nepodařené' křesťanství má svého předka v Dostojevském.

Tak označuje N. v myšlenkové formulaci v Musarion-Ausgabe XXII křesťanství jako „das größte Unglück der Menschheit" (XVI 148, 238), jeví se jako „eine epidemische Panik" (IX. 69), jako „die verhängnisvollste Art von Größenwahn, die bisher auf Erden dagewesen ist" (XVIII. 147), mluví se o „Wahnsinn des Christentums" (XIX 271) a dějiny křesťanství se označují jako „nejstrašnější díly dějin" (VII. 201): „die ungeheuerste Freveltat der Menschheit, daß das Christentum möglich werden konnte" (VII. 202). Podle VII. 391 je to „die größte Versündigung am Verstand der Menschheit" a „wer sich mi

dem Christentum einläßt, beschmutzt sein intellektuales Gewissen". (VIII. 111.)

„Der Christ ist der Jude noch einmal" (XVII. 224). „Das Christentum hat vermöge seiner jüdischen Herkunft den Europäern jenes jüdische Unbehagen an sich selber gegeben" (XI. 76). „(Es ist) zu bedauern, daß nicht ein Dostojewskij in der Nähe dieses interessantesten décadent Jesus gelebt hat". („Der Antichrist", Kröners Taschenausg. 77, str. 227.)

V Musarion-Ausgabe XVIII. 136 a XIX. 392 se křesťanství označuje jako „emancipované židovství", což podle smyslu odpovídá Dostojevského „nepodařenému křesťanství", zatím co v XVIII. 131 se pohlíží na malou židovskou rodinu v diaspoře jako na tu skutečnost, na které se křesťanství mohlo vybudovat, takže se práv , jak řekl D. na výše uvedeném místě, nepodařilo, stalo se „nepodařeným" křesťanstvím.

Ze všech zde uvedených míst, jež bylo by možno ještě silně rozmnožit, jež však našemu účelu postačují, vychází najevo, že N-ovy názory na křesťanství a jeho pochybený původ ze židovství se podobají postoji D-ého k římské církvi a ke katolicismu, postoji, který napořád ve svých politických spisech a článcích nepokrytě vyjadřoval.

Dostojevskij a Nietzsche v boji o boha a proti bohu.

Jak D., tak i N. zápasili neúnavně o pojem boha, neustále se namáhali jej ukázat, vysvětlit, zdůvodnit, takže badatelé o D-ém a o N-em domněle rozeznávali v tomto zápase náboženský pocit, pronikající konečně do nejhlubších šachet jejich vědomí a nikdy nedocházející klidu, a počítali oba tyto hledače boha a pochybovače o bohu mezi náboženské myslitele.

Walter Nigg ve své hluboko kutající, ale vždy jednou myšlenkou oduševnělé knize „Religiöse Denker" shromáždil s podivuhodnou důkladností všechna ta místa, ze kterých plynou nevýslovná muka, pod nimiž trpěl D. ve svém boji o boha.

Spisovatele mučila prudká touha po živoucí víře a také jeho hrdinové krouží stále kolem otázky, je-li bůh čili nic. „Nu, dejme tomu, rozumní lidé nevěří, tak vždyť to je od rozumu, ale ty, povídám, jsi puchýř, co ty o Bohu rozumíš?" (Spisy XX, Kvasnička a Hampl, Běsové II. 78.)

„Víš, mne mučí bůh, myšlenka na boha. Což kdyby nebyl? Kdyby tato myšlenka žila v lidstvu jen uměle?" (Urgestalt der Br. Kar., str. 547.) Je to tato neustále se vracející pochybnost o bohu, která u Dosto-

jevského nedává lidem utonout v konečnosti. Žene je stále znovu pře
ně ven, vstříc novému a neočekávanému. Rogošin ptá se náhle knížet
Myškina: „Věříš-li v Boha nebo ne?“ (Kv. a H. Idiot I. 303.)

Především je to postava Ivana Karamazova, jehož bůh uštv
téměř k smrti a který mu nemůže žádným způsobem uniknout. Pořá
se trápí otázkou, existuje-li bůh, umiňuje si už o tom nepřemýšlet a za
číná v nejbližších vteřinách znova, aby na konec doznal: „Netvrdím
že neuznávám Boha — dobře mně rozuměj — nýbrž světa, jím stvo
řeného, světa božího neuznávám a nemohu se dát přimět, abych je
uznal.“ (Bři Karam. I. 311.)

Ve svých duchařských rozhovorech s čertem se k tomu Ivan vrac
a vykřikne náhle jako ve zvířecím vzteku: „Existuje Bůh nebo ne?“
načež čert, který u D-ého tráví své pokušitelské bytí—nebytí nejhlu
bokomyslnějším způsobem v nejbližší oblasti člověka, v jeho intelektu
vyhýbavě opáčí: „Ach, tedy to myslíš vážně! Můj zlatý, Pán Bůh vš
nevím, věř mně, jak tu stojím před Bohem.“ (Bři Karam. III. 174
Rus. knih. XXI.)

Nedovede si představit, jak má žít na Sibiři bez boha. „Pro pod
zemního katoržníka je nemožné vyjít bez boha, nemožnější než pro ne
katoržníka.“

Nigg vyvozuje z těchto skutečností závěr (180): „In Dostojewskij
Gottesringen kommt die gleiche Religiosität zum Ausdruck wie in den
verzweifelten Aufschreien des verwundeten und heißgelaufenen Hiob
der gegen Gott anrennt und sich doch nicht von ihm befreien kann.“
Poukaz na obraz Jobova zápasu s bohem a tedy na biblický zdroj toho
zápasu mnohé objasňuje.

V tomtéž stravujícím ohni, ve kterém byl D. celý život, nalézal se
Friedrich Nietzsche.

Pohyboval se na ještě strmějším hřebenu než D., neboť se pokou
šel rozřešit svou úlohu logickými, noetickými a ethickými prostředky
„Bůh je mrtev“, byl názor, ovládající celou pozdější N-ovu tvorbu
ohlašovavší se už před 1872 na jednom místě z „Gedankenkreis der
‚Geburt der Tragödie‘“ (Studien u. Entwürfe aus den Jahren 1869—71)
„Entweder sterben wir an dieser Religion oder die Religion an uns. Ich
glaube an das urgermanische Wort: alle Götter müssen sterben.“ (IX
128.)

Myšlenka o mrtvosti boha se u N-e vrací vždy v rozličných ver-
sích. Tak se nalézá na tom místě (III. 247), kde N. představuje lid
jako zajatce a Ježíše jako syna žalářníka, který právě zemřel, při čemž
syn říká: „Ich werde jeden freilassen, der an mich glaubt, so gewiß als

mein Vater noch lebt.“ Jiný variant téže myšlenky o mrtvém bohu se najde v líčení „bláznivého člověka“, který podobně jako kdysi Diogenes o jasném dopoledni s lucernou na tržišti hledá boha. Do smějícího se davu volá: „Wohin ist Gott? . . . Ich will es euch sagen! Wir haben ihn getötet — ihr und ich . . . Aber wie haben wir dies gemacht? Wie vermochten wir das Meer auszutrinken? . . . Wohin bewegen wir uns? . . . Irren wir nicht wie durch ein unendliches Nichts? . . . Wie trösten wir uns, die Mörder aller Mörder? . . . Ist nicht die Größe dieser Tat zu groß für uns? Müssen wir nicht selber zu Göttern werden, um nur ihrer würdig zu erscheinen? Es gab nie eine größere Tat — und wer nur immer nach uns geboren wird, gehört um dieser Tat willen in eine höhere Geschichte, als alle Geschichte bisher war.“

Co N-ovi nejvíce leží na srdci a doléhá na něho, je: „Ein höheres Wesen, als wir selbst sind, zu schaffen . . . Über uns hinaus zu schaffen! Das ist der Trieb der Zeugung, das ist der Trieb der Tat und des Werks.“ (XIV. 262, Gedanken u. Pläne aus der Zeit der Entstehung des Zarathustra, 1882—5.) Toto je přesvědčení a víra s bohem a o boha zápasícího N-e, který si v tomto zápase vytvořil ideu nadčlověka, jako několik let před ním si Dostojevskij vytvořil ideu všečlověka. Tak doufá N.: „irgendwann in einer stärkeren Zeit, . . . muß er uns doch kommen, der erlösende Mensch, . . . der der Erde ihr Ziel gibt . . . dieser Besieger Gottes und des Nichts.“ (VII. 395—6, Zur Genealogie der Moral.)

* * *

Dostojevskij vytvořil myšlenkovou konstrukci, zevně podobnou N-ovu nadčlověku, integrálního člověka, který obrací své přátelství, svou lásku, svůj soucit, svou obětavost, své slitování k celému lidstvu, nejen k bratřím a sestrám vlastního národa.

Kníže Myškin a stařec Zosima na př. jsou dva zástupci tohoto ideálu Dostojevského, pro který spisovatel razil formuli „všečlověk“, kterého charakteristickým znakem je „D-ého universální lidství, uchvácené pathosem celosti“. „Die Fähigkeit, jedem Volk und jeder Zeit gerecht zu werden, ist der Grundzug des Allmenschen, der immer wieder zu dem Ewig-Menschlichen hindurchstößt und die Welt dadurch besiegt, daß er sie vereinigt.“ (Walter Nigg, 201.)

N-ův nadčlověk nemá přirozeně vnitřně, kvalitativně, co dělat s všečlověkem D-ého, ba dokonce je k němu v úplném protikladu. Ovšem oba — nadčlověk jako všečlověk — vznikli v nevýslovném

boji o ideu boha a z touhy po překonání lámajícího se, zpráchnivělého světa: každý z obou ideálů zformován přiměřeně duševním, duchovním a náboženským silám svého tvůrce.

20. června 1880, několik měsíců před svou smrtí, D. ještě ve své vzpomínkové řeči na Puškina u příležitosti odhalení básníkova pomníku oznámil současně světu všečlověka jako svou poslední vůli: „Stát se pravým, celým Rusem znamená snad jenom stát se bratrem všech lidí, všečlověkem, chcete-li . . .“

* * *

Vztahy N-e a D-ého se však nevyčerpávají pouze v přímých zmínkách o jméně Dostojevského v N-ových dopisech a dílech, nýbrž objevují se i tam, kde tyto vztahy, protože jsou symbolické, nutno teprve odhalit.

Neboť jako byl poznán jakožto pravzor v Kouzelníkovi (Zarathustra IV. 5) jako representantu básníka, muzikanta a genia Richard Wagner, jako v Dobrovolném Žebráku (Zar. IV. 8) Lev Tolstoj jako zástupce světu cizího sebepozbytí a v Jasnovidci (Zar. II. 19) Schopenhauer, tak ve Stínu (Zar. IV. 9), postavě, která nepochybně má ztělesňovat skepticismus, ano nihilismus, zjišťuji jako pravzor Dostojevského.

Stín, který se Zarathustrovi pověsí na paty, je representant nihilistického světového názoru, jaký dává vyslovit D. svým hrdinům ve III. dílu Bratří Karamazovových, světového názoru, který sice D. učinil předmětem rozboru a překonání, který však přesto fiktivně tvořil; tak byl pochopen i N-em, což jasně plyne z míst, mnou citovaných.

Tak se to výborně hodilo do N-ova symbolického zobrazení, když v 9. části IV. dílu Zarathustry razil jako ztělesnění této radikálně revoluční ideje slova, která dávají rozeznat D-ého jako pravzor mluvčího: „Mit dir strebte ich in jedes Verbotene, Schlimmste, Fernste: und wenn irgend etwas an mir Tugend ist, so ist es, daß ich vor keinem Verbote Furcht hatte. Mit dir zerbrach ich, was je mein Herz verehrte, alle Grenzsteine und Bilder warf ich um, den gefährlichsten Wünschen lief ich nach, wahrlich, über jedwedes Verbrechen lief ich einmal hinweg. Mit dir verlernte ich den Glauben an Worte und Werte und große Namen . . . ‚Nichts ist wahr, alles ist erlaubt‘: so sprach ich zu mir . . .“

Proč nazval N. zástupce nihilismu „Stín“? Jaký hluboký smysl j

základem tohoto označení? Neboť u ducha, myslícího tak hluboce a rozvážně, jako byl N., který uměl mistrovsky ovládat všechny jemnosti a odstíny řeči, nemůžeme mít za to, že tak nazval representanta nihilistického světového názoru v přechodné náladě okamžiku. — Myšlenkový svět „Bratrů Karamazovových" jako „Zápisků z mrtvého domu" stejně jako jiných, N-ovi dobře známých románů D-ého provázel ho při jeho práci, zaměstnával ho a pronásledoval ho jako stín, kterému nemohl uniknout, jenž proto právem mohl o sobě říci: „Ein Wanderer bin ich, der viel schon hinter deinen Fersen her ging: immer unterwegs, aber ohne Ziel, auch ohne Heim . . .", zřejmě narážka na D-ého nestálý poutnický život a N-ovo vlastní označení jako „Fugitivus errans".

Do této symboliky spadá i to „das Von — Ohngefähr", to nezamýšlené a současně D-ému jak N-ovi společné („Zu oft, wahrlich, folgte ich der Wahrheit dicht auf dem Fuße: da trat sie mir vor den Kopf. Manchmal meinte ich zu lügen, und siehe! da erst traf ich — die Wahrheit").

Ideový svět D-ého pronásleduje Zarathustru-Nietzsche jako stín, kterého se nemůže zbavit a kterého si není — jako části svého já — vůbec ani vědom, takže ještě v únoru 1887 mohl napsat Overbeckovi, že jméno Dostojevskij slyšel po prvé teprve před málo týdny (!!) . . .

Paralelnost jde však ještě dále. Neboť jako D. pronikl z nihilistického myšlenkového světa, který sám zobrazil ve svých románech, k bratrství, k ruskému křesťanství a konečně k „všečlověku", tak také N., pocházející ze stejného kořene, našel cestu k nadčlověku, kterému se dostalo právě v „Zarathustrovi" poeticko-filosofického oslavení a v postavě Zarathustry pendantu k postavě mudrce Zosimy.

* * *

Když tedy jdeme zpět po uvedených zde vztazích N-ových v ohledu jeho představy boha, jejího překonání a nahrazení nadčlověkem, dospějeme k onomu mostu, který spojuje jeho a D-ého myšlenkový svět.

I když N. v dopise svému příteli Overbeckovi 23/2 1887 píše: „Von Dostojevskij wußte ich vor wenigen Wochen auch selbst den Namen nicht — ich ungebildeter Mensch, der keine ‚Journale' liest", tak je to málo pravděpodobné a řečeno s jistým záměrem. Neboť, jak později ukážu, byla to věc nemožná, že by byl měl N. v období sotva dvou let (od počátku 1887 do listopadu 1888), v době, kdy jeho tvůrčí

sílu co do plodnosti sotva lze překonat — v těchto letech vznikly „Zur Genealogie der Moral“, „Götzendämmerung“, „Der Antichrist“ „Nietzsche contra Wagner“, „Ecce Homo“, velká část „Dionysosdithyramben“ a nedokončené hlavní dílo N-ovo „Der Wille zur Macht“ — přečíst ty obsáhlé romány a povídky, ty literární a politické články D-ého, o kterých, jak plyne z mnou uvedených míst v dopisech, udělal tak výstižný soud, což bylo možné jenom na základě zevrubného studia D-ého děl. Odhlédne-li se však od toho, svědčí myšlenkové paralely a formulace, vyskytující se v N-ových dílech, zřetelně, že jsou silně ovlivněny koncepcemi Dostojevského a vycházejí z jeho idejí, a to v N-ových spisech, které dokazatelně vznikly před výše uvedeným datem (23/2 1887).

Most, který nás převádí od N-e do bohohledačského myšlenkového světa D-ého, který představuje spojení N-ova nadčlověka s D-ého představou boha a se „vznikáním boha“ (u jeho hlásné trouby, Kirilova), je místo z „B ě s ů“.

„Přijde nový člověk, šťastný a hrdý. Komu bude lhostejno žíti nebo nežíti, ten bude novým člověkem. Kdo přemůže bolest a strach, ten se stane samým Bohem. A onen Bůh nebude.“

„Tedy podle vašeho názoru onen Bůh přece je?“

„Jeho není, ale On jest. V kameni není bolest, ale v strachu z kamene je bolest. Bůh je bolest ze strachu před smrtí. K d o p ř e m ů ž e b o l e s t a s t r a c h, t e n s e s t a n e s á m b o h e m. Tehdy nový život, tehdy nový člověk, všechno nové . . . Tehdy budou děliti dějiny na dvě části: od gorily k zničení Boha a od zničení Boha do . . . . “

„Do gorily —?“

„. . . . do proměny země a člověka fysicky. Bude bohem člověk a promění se fysicky. A svět se promění, i myšlenky i všechny city . . .“ (Běsové. Spisy XIX. Kvasnička a Hampl, I. 157—8.)

Komu nenapadnou při čtení tohoto místa dříve uvedené doklady z N-ových děl? „. . . irgendwann muß er uns doch kommen, der erlösende Mensch, . . . der der Erde ihr Ziel gibt . . . dieser Besieger Gottes und des Nichts“ (VII. 395, Zur Genealogie der Moral), dále „Gott starb: nun wollen wir, — daß der Übermensch lebe“ (VI. 418, Also sprach Zarathustra IV), „alle Götter müssen sterben“ (IX. 128) a konečně proslulý citát ze Zarathustry: „Gott ist eine Mutmaßung; aber ich will, daß euer Mutmaßen nicht weiter reiche als euer schaffender Wille. Was wäre denn zu schaffen, wenn Götter da wären? Einst sagte man ‚Gott‘, wenn man auf ferne Meere blickte; nun aber lehrte ich euch sagen: Übermensch!“

„Boží“ horečka D-ého s jeho závrať podněcujícími spekulacemi o bohu a neslýchanými nadšeními a rozkošemi! „Bývají vteřiny, najednou jich přichází všeho všudy pět nebo šest, a znenadání cítíte přítomnost věčné harmonie, docela dosažené. To není pozemské; neříkám to proto, že to je nebeské, ale proto, že člověk v pozemské podobě toho nemůže snésti. Je třeba fysicky se přeměnit nebo zemřít. Tento pocit je jasný a nesporný. Jako byste náhle pociťoval celou přírodu a znenadání říkáte: Ano, to je pravda . . . Ze všeho nejstrašnější je, že to je tak úžasně jasné a že je taková radost. Kdyby to trvalo déle než pět vteřin, duše by to nesnesla a musila by zmizet. V těchto pěti vteřinách prožívám život a za ně dám celý svůj život, protože za to stojí. Abychom snesli deset vteřin, musili bychom se změniti fysicky.“ (Běsové II. 347.) To nám živě připomíná Nietzsche-Dionysa, vise epileptika, obrazy budoucnosti geniálního blázna.

Boj D-ého s problémem boha vykazuje stejné fáze jako zápas N-ův s Ukřižovaným, jenom v jiném směru: viděl v uznání „ruského Krista“, jehož považoval za odraz boha na zemi, v uznání celé křesťanskosti splnění svých tužeb.

Tatáž úsilí, tytéž extase, kterým byl vystaven D. v tomto boji, najdeme také u N-e. Oběma myslitelům, kteří byli naplněni a oduševněni pravdou svých idejí, se přirozeně nepodařilo proniknout až k tomu bodu, kde by se jim bylo objevilo absolutno v té jasnosti a čistotě, jak se jim ukázalo ve vytrženích a extasích jejich podvědomí.

Jako D. na problému boha ztroskotal v epileptických křečích, tak se musil rozbít i N. na alternativě Dionysos či Kristus. Samozřejmě by bylo hrubým omylem domnívat se, že Dostojevskij a Nietzsche ztroskotali svými šílenými idejemi, svou „boží“ horečkou. Úplně chybně! To by znamenalo klást hysteron před proteron.

Dostojevskij v dopisech Nietzschových.

Nietzsche ve svých dopisech v době od 23. února 1887 do 20. listopadu 1888 se mnohokrát zmínil o Dostojevském.

Z nich by vyplynulo, že se poměrně pozdě seznámil s tímto velkým ruským zobrazovatelem lidí. Tak praví i Šestov ve své knize „Dostojevskij a Nietzsche“ (něm. vyd. Köln 1924, str. 9): „Nietzsche poznal Dostojevského jenom z jeho knih a teprve tehdy, když už nebyl mezi živými.“

První zmínka o D-ém spadá do zimy 1887. 23. února onoho roku píše z Nizzy svému příteli Franzi Overbeckovi v listě, podepsaném „N., homo illiteratus“: „ . . . . Von Dostojewskij wußte ich vor wenigen

Wochen auch selbst den Namen nicht — ich ungebildeter Mensch, de keine ‚Journale' liest. Ein zufälliger Griff in einem Buchladen brachte mir das eben ins Französische übersetzte Werk L'esprit souterrain[1] unter die Augen . . . Der Instinkt der Verwandtschaft (oder wie soll ich's nennen?) sprach sofort, meine Freude war außerordentlich: ich muß bis zu meinem Bekanntwerden mit Stendhals Rouge et Noir zurückgehen, um einer gleichen Freude mich zu erinnern. (Es sind zwei Novellen, die erste eigentlich ein Stück Musik, sehr fremder, sehr undeutscher Musik; die zweite ein Geniestreich der Psychologie, eine Art Selbstverhöhnung des *γνῶϑι σαυτον*) . . ." (Nietzsche in seinen Briefen u. Berichten der Zeitgenossen, Krönerverl., str. 399.)

Druhý dopis pochází z téhož roku a je adresován N-ově mateřsk přítelkyni Malwidě von Meysenbug.

V psaní, datovaném 12. května 1887, se praví m. j.: „ . . . ich fühl mich im heutigen Europa nur den geistigsten Franzosen und Russen verwandt, und ganz und gar nicht meinen gebildeten Landsleuten, di alle Dinge nach dem Prinzip ‚Deutschland, Deutschland über alles beurteilen . . ." V doušce k tomuto psaní se praví v souvislosti s výš uvedeným: „In Zürich habe ich das vortreffliche Fräulein von Schirmhofer aufgesucht, eben von Paris zurückkehrend, über ihre Zukunft Absicht, Ansicht ungewiß, aber gleich mir, für Dostojewskij schwärmend." (Nietzsches Briefe, ausgewählt u. herausgegeben von Richar Öhler, Inselverl., str. 311.)

V dopise ze 4. července 1887 známému francouzskému historikov Hippolitu Taineovi ze Sils Maria v Oberengadinu se cituje „Dostojevského duch", který podle N-ova názoru „nedává pokoje pařížským romanopiscům". (Ibidem str. 316.)

V následujícím roce jsou to dva dopisy dánskému literárnímu kulturnímu historikovi Georgu Brandesovi, které se týkají D-ého

První, datovaný 20. října 1888 v Turinu, je nakonec chválou Ruska, k němuž se pojí slova: „Ich rechne irgendein russisches Buch vor allem Dostojewskij (französisch übersetzt, um des Himmels willen nicht deutsch!!) zu meinen größten Erleichterungen." (Nietzsche in seinen Briefen u. Berichten der Zeitgenossen, Krönerverl. Leipzig 488—9).

Druhý, psaný o měsíc později 20. listopadu, je odpověď Georgu Brandesovi, kde N. vyslovuje své ocenění a vděčnost Dostojevskému i když s výhradou, že je v protikladu k jeho „nejnižším instinktům"

[1]) Německy známé jako „Aus dem Dunkel der Großstadt".

„Ihren Worten über Dostojewskij glaube ich unbedingt; ich schätze ihn andererseits als das wertvollste psychologische Material, das ich kenne — ich bin ihm auf eine merkwürdige Weise dankbar, wie sehr er auch immer meinen untersten Instinkten zuwider geht. Ungefähr mein Verhältnis zu Pascal, den ich beinahe liebe, weil er mich unendlich belehrt hat; der einzige logische Christ.“ (Ibidem 496—7.)

Na tomto místě budiž připomenut velký omyl Aleksandra Smirnova, který ve své studii „Dostojevský a Nietzsche“ (veř. předn., přel. Hana Bernhardová-Fraňková, Praha 1905, str. 11) píše: „V první léta své profesury, zvláště r. 1873, psal Nietzsche Brandesovi: ‚Nyní čtu ruské spisovatele a obzvláště Dostojevského. Celé noci nad tím sedím a opíjím se hloubkou jeho myšlenek!“ — Neboť 1) Nietzsche nastoupil svou profesuru v Basileji už v květnu 1869 nástupní přednáškou o osobnosti Homérově, 2) v žádné mně známé sbírce dopisů, ani ve sbírce vydané u Krönera Alfredem Bäumlerem (Nietzsche in seinen Briefen), ani ve sbírce sestavené Richardem Oehlerem (Nietzsches Briefe, Inselverl.), ani v historicko-kritickém úplném vydání Wilhelma Hoppe (Beckverl. München 1942) ve IV. sv., který obsahuje listy basilejské doby 1873—7, se nemluví o žádném listě Nietzsche Georgu Brandesovi. Zde nepochybně Smirnov podlehl omylu, který si však těžko dovedu vysvětlit, protože ani v dopisech skutečně Brandesovi určených se takové místo nevyskytuje.

S literárním historikem a kulturním kritikem Georgem Brandesem vstoupil N. ve spojení teprve koncem listopadu 1887, v době, kdy se snažil o rozšíření svých děl. V listě z 26. listopadu 1887 vyslovuje N-ovi dík za zaslání „Jenseits von Gut und Böse“.

Od této doby teprve si N. s Brandesem dopisoval, a to až do 20. listopadu 1888. V dopise z tohoto dne také mluví o Dostojevském v nejuznalejších výrocích o jeho díle.

I ve svých dílech, záznamech a poznámkách ke spisům už uveřejněným zaujímá N. stanovisko k D-ému, často v dílech, která vyšla před 23. únorem 1887!

Z jednoho místa 8. kap. jeho předmluvy z roku 1886 k „Menschliches, Allzumenschliches“ plyne dosti pravděpodobně, že N. musil znát Dostojevského již v této době, když praví: „Wo gibt es heute Psychologen? — In Frankreich, gewiß; vielleicht in Rußland; sicherlich nicht in Deutschland.“

„Dostojewskij ist der einzige Philosoph, von dem ich etwas zu lernen hatte: er gehört zu den schönsten Glücksfällen meines Lebens, mehr selbst noch als die Entdeckung Stendhals. Dieser tiefe Mensch,

der zehnmal recht hatte, die oberflächlichen Deutschen gering zu schätzen, hat die sibirischen Zuchthäusler, in deren Mitte er lange lebte, lauter schwere Verbrecher, für die es keinen Rückweg zur Gesellschaft mehr gab, sehr anders empfunden, als er selbst erwartete — ungefähr als aus dem besten, härtesten und wertvollsten Holze geschnitzt, das auf russischer Erde überhaupt wächst.“ (Götzendämmerung, Streifzüge eines Unzeitgemäßen, XVII. 145, Musarionausg.)

V poznámkách „Zur Geburt der Tragödie“, které N. označil jako „předstupně k ‚pokusu sebekritiky‘, případně jako předstupně k charakteristice Geburt der Tragödie z podzimu 1888“, najde se při výkladu klasického a romantického pesimismu místo, na kterém připomíná D-ého spolu s takovým Alfredem de Vigny, Leopardim a Pascalem jako zástupce romantického pesimismu: „Der Gegensatz des klassischen Pessimismus ist der romantische, jener, in dem sich die Schwäche, die Ermüdung, die Rassen-décadence in Begriffen und Wertungen formuliert: der Pessimismus Schopenhauers z. B., insgleichen der Alfred de Vignys, Dostojewskijs, Leopardis, Pascals, der aller großen nihilistischen Religionen (des Brahmanismus, Buddhismus, Christentums: sie dürfen ‚nihilistisch‘ genannt werden, weil sie alle den Gegensatz-Begriff des Lebens, des Nichts, als Ziel, als höchstes Gut, als ‚Gott‘ verherrlichen).“ (XIV. 328, Mus.-Ausg.)

V epilogu k N-ovu bojovému spisu „Der Fall Wagner“ najde se podobný výklad jako o klasickém a romantickém pesimismu, totiž o klasické a dekadentní estetice, při čemž se opět činí zmínka o D-ém. (XVII. 46, Mus.-Ausg.)

V nedokončeném N-ově díle „Der Wille zur Macht“ (Versuche einer Umwertung aller Werte) najde se v 1. knize, nadepsané „Der europäische Nihilismus“, poznámka, uvedená v Musarionausg. pod. č. 82 (XVIII. kniha), z níž plyne, že N. počítá k hlavním zástupcům ruského pesimismu Tolstého a Dostojevského. (XVIII. 64.)

Vznik záznamů a aforismů k tomuto dílu (Der Wille zur Macht) spadá do doby od 1884 do 1888.

V XVIII. a XIX. svazku Mus.-Ausg., kde jsou uveřejněny čtyři knihy tohoto díla, najdou se ještě následující místa, týkající se D-ého:

1. „Die Verbrecher, mit denen Dostojewskij zusammen im Zuchthause lebte, waren samt und sonders ungebrochene Naturen, — sind sie nicht hundertmal mehr wert als ein ‚gebrochener‘ Christ?“ (XVIII. 171, č. 233.)

2. Také nyní následující místo dokazuje, že N. dobře znal D-ého díla, protože následující jeho kritika plyne jen z přesné znalosti D-ého

románových postav. Kárá řecké filosofy, že v praktickém životě byli „největšími packaly", že selhali, že jejich počínání všedního dne nebylo v souladu s jejich učením a filosofickými zásadami. „In der Praxis des Lebens, in der Geduld, Güte und gegenseitigen Förderung sind ihnen die kleinen Leute über: – - ungefähr das Urteil, wie es Dostojewskij oder Tolstoj für seine Muschicks in Anspruch nimmt . . .". (XVIII. 310, č. 434.)

3. Stejně následující místo ukazuje zevrubnou znalost zobrazení a záměru D-ého, když N. praví: „Nicht mit Unrecht hat Dostojewskij von den Insassen jener sibirischen Zuchthäuser gesagt, sie bildeten den stärksten und wertvollsten Bestandteil des russischen Volkes." (XIX. 173, č. 740.)

4. Totéž platí o poznámce, sdělené pod č. 788 (XIX. 205): „Dem bösen Menschen das gute Gewissen zurückgeben — ist das nicht mein unwillkürliches Bemühen gewesen? Und zwar dem bösen Menschen, insofern er der starke Mensch ist? (Das Urteil Dostojewskijs über die Verbrecher der Gefängnisse ist hiebei anzuführen.)"

5. Ve 3., jako torso zanechané knize N-ova hlavního díla najdeme v odstavci „Der Wille zur Macht als Kunst" místo, kde N. vzdává neomezenou chválu ruskému spisovateli v protikladu k Zolovi za jeho ukončené, úplné zobrazení jeho románových figur, i když vyrůstají z pesimistického uměleckého a životního názoru.

„Die furchtbaren und fragwürdigen Dinge darstellen", praví N., „ist selbst schon ein Instinkt der Macht und Herrlichkeit am Künstler: er fürchtet sie nicht . . . Es gibt keine pessimistische Kunst . . . Kunst bejaht. — Aber Zola? . . . Wie erlösend ist Dostojewskij!" (XIX. 228.)

* * *

Srovnáme-li mezi sebou všechny ty paralely, které se najdou v dílech N-e a D-ého, čteme-li N-ovy dopisy, týkající se D-ého, dostaneme obraz živého vcítění německého filosofa do díla ruského spisovatele, obraz znalosti D-ého stanoviska k lidským problémům, které N. sotva mohl dosáhnout od února 1887 do listopadu 1888. Neboť tyto dva roky byly vyplněny tak rozsáhlými pracemi, kladly na N-a tak velké požadavky, že se zdá nemožným, že by byl měl v této době své nejsilnější produktivity přečíst a prostudovat ještě obsáhlé životní dílo svého ruského protipólu.

V těchto dvou letech (1887 a 1888) ukončil N. tyto spisy: Zur

Genealogie der Moral, Götzendämmerung, Der Antichrist, Nietzsche contra Wagner, Ecce homo, velkou část Dionysos-dithyramben a především velké úseky svého, již dříve započatého hlavního díla, které se nám zachovalo pod názvem Der Wille zur Macht.

A tu prý měl N. ještě najít čas zabývat se obsáhlými, čtyřsvazkovými romány a povídkami D-ého? . . . Tu prý měl mít ještě zájem a chuť číst jeho literární a politické články a čtyřsvazkový Deník spisovatelův? . . .

Podle součtu stránek sebraných spisů D-ého byl by musil N. za necelé dva roky vedle výšeuvedené své vlastní práce přečíst dvanáct tisíc stran!!

Přihlédneme-li dále k tomu, že N. trpěl těžkým očním neduhem, který mu často zabraňoval pracovat na svých knihách, uvážíme-li, že bolesti hlavy mu na jistou dobu znemožňovaly jakékoli myšlení, budeme asi musit připustit, že se díly D-ého, která skutečně znal, nezabýval teprve v letech 1887 a 1888, jak to sděloval 23/2 1887 svému příteli Overbeckovi.

Jaké důvody mohly N-a pohnout, že kladl zvláštní váhu na to, aby svého přítele udržoval ve víře, že se s díly D-ého seznámil teprve „před několika týdny", že tak přeložil začátek četby asi na polovinu ledna 1887 a s ohledem na svou neznalost se dvakrát nazval „nevzdělaným člověkem" — jednou v textu, po druhé v podpisu, nemohu zde v plném rozsahu zkoumat, jenom naznačit. Známe totiž jednu N-ovu zásadu, která vysvětlí toto zatlačení skutečnosti, zřejmě mu z jistých důvodů nepříjemné, z vědomí. Jednou totiž napsal: „‚Das habe ich getan', sagt mein Gedächtnis, ‚das kann ich nicht getan haben', sagt mein Stolz und bleibt unerbittlich. Endlich — gibt das Gedächtnis nach." (XV. 90, Mus.-Ausg.)

Tentýž princip vyjadřuje také učení Zarathustry-Nietzsche, které se obrací k „Vyššímu člověku" „Wer nicht lügen kann, weiß nicht, was Wahrheit ist". (Also sprach Zarathustra IV., „Vom Höheren Menschen".)

Tento N-ův princip bude asi nutno přijmout jako vedoucí motiv pro dotyčné místo korespondence. Neboť je přece jisté, že D-ého díla znal už dříve a že je nečetl teprve v době, kdy byl tak silně zaujat vlastními pracemi, že je nanejvýš nepravděpodobné, že by byl současně četl ty četné svazky, které napsal D.

Nejlepší vysvětlení pro N-ovo vcítění do myšlenkového světa D-ého, jehož význam přirozeně měnil a falšoval pro své cíle a účely,

— metoda, která je přece každému znalci zjevná, — je místo z předmluvy z roku 1886 k „Menschliches, Allzumenschliches". Tam říká s ohledem na svou osamocenost a na porozumění, jež se mu musí v této osamocenosti přinést, že každý, kdo zná jeho položení, také pochopí, „warum ich, wo ich fand, was ich brauchte, es mir künstlich erzwingen, zurechtfälschen, zurechtdichten mußte (— und was haben Dichter je Anderes getan? und wozu wäre alle Kunst in der Welt da?)..."

Z této konfrontace dosáhne pozorný čtenář dojmu, že N. musil znát D-ého díla už dlouho před okamžikem (počátkem 1887), který s takovým důrazem udal.

Nietzscheovy vztahy k ruskému světu.

N-ovy vztahy k ruskému lidu se však nevyčerpávají jen znalostí D-ého díla a jeho vlivem — znal, jak nyní ukáži, i spisy jiných spisovatelů a myslitelů (Alexandra Puškina, Lva Tolstého a Alexandra Gercena, syna velkého stejnojmenného revolucionáře a publicisty, který mnoho let až do své smrti působil jako profesor fysiologie v Lausanne) a byl v osobním spojení s mnohými ruskými ženami a muži, kteří měli rozhodný vliv na N-ovu tvorbu a stanovisko k ruskému kulturnímu světu.

Alexandr Puškin:

V „Aus dem Nachlaß" (Kunst und Künstler) se najde místo, vztahující se k Puškinovi, kde se praví: „Mérimée sagt von einigen lyrischen Gedichten Puschkins ‚griechisch durch Wahrheit und Einfachheit, trés supérieurs par la précision et la netteté'." (Mus.-Ausg. XVII. 363.)

Lev Tolstoj:

„Der Antichrist": jako příklad životu nebezpečné tendence soucitu jmenuje N. v 7. části Antichrista vedle Schopenhauera také Tolstého: „... man müßte in der Tat nach einem Mittel suchen, einer solchen krankhaften und gefährlichen Häufung des Mitleids, wie sie der Fall Schopenhauers (und leider auch unsere gesamte literarische und artistische décadence von St. Petesburg bis Paris, von Tolstoj bis Wagner) darstellt, einen Stich zu versetzen...."

Tolstoj a Dostojevskij se počítají v 82. odstavci 1. knihy „Der Wille zur Macht" (Mus.-Ausg. XVIII. 64) ke hlavním zástupcům pesimismu. Stejně se jmenují společně ve 2. knize (434. odstavec, XVIII. 310) jako příklady pro to, že své mužiky zobrazují s větší trpělivostí,

dobrotou a vzájemnou podporou, než to činí filosofové. Neboť tito jednoduší lidé jednají v praxi filosofičtěji než filosofové z povolání.

V „Genealogie der Moral" (Mus.-Ausg. XV. 442) podrobuje N. kritice moderní dějepisectví a při zkoumání moderního dějepisného bádání, které ani nepřitaká ani neodmítá, nýbrž jen „popisuje", které je „ve vysokém stupni asketické, ba nihilistické", dochází k závěru: „Hier ist Schnee, hier ist das Leben verstummt..... hier gedeiht und wächst nichts mehr, höchstens Petersburger Metapolitik und Tolstoj'sches Mitleid."

Alexander Gercen:

N. praví (Aus dem Nachlaß. Studien aus der Umwertungszeit, 1882—8): „Frage: Ist das Entpersönlichung durch eine Wahrheit, wenn man sich in einen Gedanken versenkt? - Alexander Herzen behauptet das: er meint, es sei etwas ganz Gewöhnliches, daß man sein moi vergesse und fahren lasse." (XVI. 95.)

Alexander Gercen, fysiolog, syn předcházejícího:

Ve 3. knize N-ova hlavního díla „Der Wille zur Macht" najde se v 683. částce místo týkající se Alexandra Gercena syna, které polemisuje proti „pokrokové pověře". Praví se tam (XIX. 134n.): „Formel des ‚Fortschritts'-Aberglaubens eines berühmten Physiologen der cerebralen Tätigkeit: ‚L'animal ne fait jamais de progrès comme espèce. L'homme seul fait de progrès comme espèce'. "

Nietzschovy osobní vztahy k ruskému světu.

V dopise Georgu Brandesovi žádá N. nejprve o přesnou adresu knížete Urusova, pravděpodobně, aby mu zaslal svůj právě vyšlý bojový spis „Der Fall Wagner". V souvislosti s tím píše: „Ein Exemplar ist an Ihre Freundin, die Fürstin Dmitrievna Ténicheff abgesandt." (Nietzsche in seinen Briefen u. Berichten der Zeitgenossen, str. 488.) Zaslání jeho spisu ruské šlechtičně asi působilo; neboť 13/11 1888 mohl N. se zadostiučiněním oznámit Petru Gastovi: „Auch eine St. Petersburger Beziehung hat sich daraufhin angeknüpft: Fürstin Anna Dmitrievna Ténicheff." (Ibidem 494.)

N-ovy vztahy k ruskému světu se od této doby rozvíjely stále intensivněji, ale přece mu záleželo především na tom, aby dal přeložit do francouzštiny Zarathustru a Götterdämmerung. Zdá se mu, že k tomu našel vhodné prostředníky v dceři Alexandra Gercena[1]), zná-

[1]) Olga Gercenová byla schovankou N-ovy mateřské přítelkyně Malvidy von Meysenbug, v jejímž domě ji N. poznal. Vdala se později za historika Gabriela Monoda, který působil na Sorbonně v Paříži.

mého ruského revolucionáře a spisovatele, vydavatele „Kolokolu", jakož i ve zmíněné kněžně Teniševové. Neboť v dopise Petru Gastovi z 9/12 1888 má velkou radost ze styků navázaných před několika měsíci a píše (str. 503): „Zugleich traf noch ein Brief aus St. Petersburg ein, von einer der allerersten Frauen Rußlands, beinahe eine Liebeserklärung, jedenfalls ein kurioses Stück Brief: Madame la Princesse Anna Dmitrievna Ténicheff. Auch der intelligenteste Kopf der Petersburger Gesellschaft, der alte Fürst Urussow soll sich stark für mich interessieren."

Konečně uveďme ještě místo z dopisu matce z 21/12 1888, které však už nese zjevné známky vypuknuvší duševní nemoci, spojené s megalomanskými symptomy. V tomto listě se praví (str. 510 uvedené sbírky dopisů): „Im Grunde ist Dein altes Geschöpf (tak se N. často označuje v dopisech svým příbuzným) ein ungeheuer berühmtes Tier: nicht gerade in Deutschland, denn die Deutschen sind zu dumm und zu gemein für die Höhe meines Geistes und haben sich immer an mir blamiert, aber sonst überall. Ich habe lauter ausgesuchte Naturen zu meinen Verehrern, lauter hochgestellte und einflußreiche Menschen in St. Petersburg, in Paris, in Stockholm, in Wien, in New York. Ach wenn Du wüßtest, mit welchen Worten mir die ersten Personnagen ihre Ergebenheit ausdrücken, die scharmantesten Frauen, eine Madame la Princesse Ténicheff durchaus nicht ausgeschlossen. Ich habe wirkliche Genies unter meinen Verehrern....."

Jaké spojení je ještě kromě toho mezi N-em a D-ým? Jaké pouto se zauzluje kolem obou těchto myslitelů 19. století, aniž by je dosavadní bádání o N-ovi a D-ém bylo vzalo na vědomí? — Abych mohl vyčerpati tuto otázku, musím se vydat trochu dále.

D. několikrát zaujal stanovisko ve svém „Deníku" k židovskému problému, především ke zrovnoprávnění židů v Rusku. Protože přitom užíval také antisemitských argumentů, měl židy za vykořisťovatele, využivatele nevědomosti chudého pracujícího obyvatelstva a zařadil se tímto paušálním obviněním mezi židům nepřátelské demagogy, dostal z kruhů židovské inteligence, která jeho všeobecná obvinění částečně vyvracela, částečně uváděla na pravou míru, četné připisy.

Ve svých politických spisech podává D. výtahy z těchto připisů bez výslovného jmenování pisatelů. Protože však pisatel těchto připisů, líčený jako „nejvíce vzdělaný izraelita", uveřejnil později svou diskusi s D-ým, víme, kdo byl tím židem, který podrobil zevrubné kritice D-ého článek o židovské otázce.

Je to Abraham (Alexander) Kowner (1842—1909), který jako

D. žil v sibiřské katorze a po svém návratu z vyhnanství se věnoval spisovatelství. Jeho písemná výměna názorů s D. byla uveřejněna Leonidem Grossmannem pod názvem „Die Beichte eines Juden", München 1927, a dává nám jasný obraz Kownerovy nebojácné bojové odvahy a stanoviska D-ého k židovskému problému.

Vedle dopisů Kownerových dostal však D. také list psaný jednou mladou židovkou. „Chci však uvésti teď jeden dopis, ne už anonymní, nýbrž zcela mi známé paní L., velmi mladé dívky, židovky, se kterou jsem se seznámil v Petrohradě." (F. M. D-ij, Spisy XXIX, Deník spis. za r. 1877, str. 140.) Hlavní obsah podrobného dopisu je popis pohřbu lékaře, který působil v jednom velkém gubernském městě na západě (pravděpodobně v Minsku), Dr. Hindenburga, který zemřel v 84 letech po 58leté neúnavné, blahu spoluobčanů věnované praxi a jehož pohřeb se stal záležitostí všech konfesí. Žil — to je tenor dopisu — a působil ve veřejnosti jako příklad „všečlověka" a dal světu záviděníhodný příklad křesťanské tolerance a humanity.

Tímto vyprávěním zřejmě chtěla slečna L(ou) připomenout adresátu, že jeho ideje bratrství, lásky k bližnímu, spolutrpitelství s utýraným a utlačovaným člověkem a jeho myšlenka „všečlověka" jsou v rozporu s jeho výkladem židovské otázky.

Jsem tedy toho názoru, že pisatelkou označenou jako velmi mladá židovka, jejíž jméno uvádí D. jenom začátečným písmenem L., nebyl nikdo jiný než Lou Salomé, které v době, kdy se obrátila na D-ého a on odpověděl, v r. 1877, bylo 16 let. Narodila se v Petrohradě dne 13. února 1861. Byla dcerou ruského generála a pravděpodobně židovské matky, protože se nelze domnívat, že by její otec, který v carském Rusku zaujímal tak vysoké vojenské postavení, byl židovského původu... O pět let později (1882) poznal a — míněno opravdu v duchovním smyslu — také si zamiloval toto mladé, vysoce nadané děvče N. v Italii prostřednictvím Malwidy von Meysenbug, dříve jmenované pěstounky Gercenovy dcery.

N. strávil mnoho času ve společnosti Lou Salomé v létě 1882 a vyjádřil úmysl udělat ji svou přítelkyní v nejlepším smyslu slova a interpretkou i hlasatelkou svého učení o věčném návratu...

Tento čistě duchovní poměr obou byl však rozrušen částečně intrikami N-ovy matky a sestry Alžběty, částečně tím, že se vynořil Paul Rée a tak episoda s Lou zanechala trpkou kapku v N-ově poháru utrpení.

Kdo četl charakteristiku Lou z N-vých dopisů příbuzným, přátelům a známým, kdo poznal její vysokou inteligenci, vnímavost a du-

chovní agilnost z jejích dopisů, poznámek a pozdějších děl, ten se nezbaví myšlenky, že o pět let dříve (1877) 16leté děvče, označené jako velmi mladá židovka slečna L. z Petrohradu, je pisatelka listu D-ému. (D-ij, Spisy XXIX. 140.)

Připustíme-li toto — mladistvý věk nás nesmí mýlit u tak vysoce talentovaného děvčete se zájmem pro literární filosofické a světonázorové otázky —, pak máme také klíč pro řešení té otázky, prostřednictvím koho byl N. upozorněn na ruskou literaturu všeobecně, na D-ého zvláště.

Lou Salomé a Olga Gercenová, dcera Alexandra Gercena a schovanka Malwidy von Meysenbug, byly dvě ženy, které upozornily filosofa na literaturu své vlasti a zvláště obrátily jeho zájem na Dostojevského.

Z dopisů D-ého a podle deníku jeho ženy víme, že v době svého čtyřletého pobytu v zahraničí (1867—71) pravidelně četl zvláště časopis „Kolokol" vydávaný Gercenem, jakož i měsíčník „Polární hvězda" a vždy netrpělivě čekal u knihkupců, až dostal očekávaný sešit.

Tak je tedy velmi pravděpodobné, že N., když poznal Gercenovu dceru, byl jí upozorněn na literaturu její vlasti, zvláště na díla toho spisovatele, který byl blízký jejímu otci.

Jaké byly bližší vztahy mezi N-em a dcerou Gercenovou, vyplývá už z toho, že k její svatbě s prof. Gabrielem Monodem v únoru 1873 poslal mladému páru do Florencie vlastní hudební skladbu, která narážkou na její nynější jméno měla název Une Monodie à deux. (Nietzsche in seinen Briefen und Berichten der Zeitgenossen, str. 119n.)

Tak tedy vidíme, že N. měl dostatek osobních styků s Rusy, zvláště se ženami, které ho mohly upozorňovat na literaturu své otčiny; jsou jmenovány v několika mnou citovaných dopisech v nejužší souvislosti s cizojazyčnými překlady jeho děl, na čemž mu zvlášť mnoho záleželo, a v souvislosti se zájmem o ruskou literaturu, který zdůrazňoval.

Bedřich Tramer

KRITIKY A REFERÁTY

Rudolf Urbánek, **Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor.** Dílu I. a II. části 1., v Praze 1947, dílu I. a II. části 2., v Praze 1948, str. 551 + 520, nákladem České akademie věd a umění (II. díl obsahuje poznámky a rejstříky).

Toto obsáhlé dílo zasloužilého českého historika je novým široce založeným pokusem o řešení otázky pravosti Kristiánovy legendy o sv. Václavu a o sv. Ludmile, jež od dob Dobnerových a Dobrovského dlouho platila za falsum a již se pokusil rehabilitovat jako původní dílo 10. století Pekař. Urbánek se pokouší nejen o soustavnou revisi celé kristiánovské otázky, ale chce podati také nový obraz vývoje celé starší legendické i kronikářské literatury o sv. Ludmile a sv. Václavu. Na základě výsledků této revisní práce provádí Urbánek korektury i na celém pojetí českých dějin v 10. a 11. století, jak se s ním setkáváme nověji především u těch historiků, kteří s Pekařovou rehabilitací Kristiánovy legendy souhlasili. Urbánkovi nejde o úplně novou koncepci tohoto období, nýbrž právě jen o korektury. Tím se jeho dílo liší od jiných novějších příspěvku k otázce kristiánovské.

Urbánek se na tomto poli stýká i s jinými novějšími pracemi českých historiků a pokračuje vlastně na positivistické linii kritické, vycházející z Dobrovského, jejíž poslední velký představitel byl V. Novotný. Urbánek je přesvědčen, že vlastně svým dílem splňuje úkol, který si tento významný oponent Pekařův vytkl, k jehož splnění se však za svého života nedostal. Urbánkova práce se zatím setkala s kladným přijetím hlavně u F. M. Bartoše, který zhruba její závěry přijímá, hledá však autora t. zv. Kristiánovy legendy v osobě Kosmova pokračovatele 14. stol. M. Řehoře, na nějž upozornil v souvislosti s Kristiánem již Dobrovský a jemuž Urbánek připisuje autorství ludmilské legendy „Factum est". (Bartošův výklad čte se v knize Knihy a zápasy, v Praze 1948, str. 17—22.) Celkem odmítavě se k Urbánkově knize postavil Chaloupecký v Českém časopise historickém, roč. 48, 1949.

Metodicky se Urbánek ve svém díle celkem nesnaží postoupit nad své předchůdce a staví hlavně na kritické opatrnosti a důkladnosti v rozboru pramenného materiálu. Tím je také v základě určen jeho poměr k starší literatuře. Z Pekařových odpůrců může se Urbánek nejčastěji dovolávat vedle Novotného prací F. Vacha, který byl dobrý znalec starých rukopisů, ale utápěl se v rozboru detailů a nedovedl přikročit k přehlednému podání hlavních věcí. Také Urbánkovu podání bylo by možno vytýkat, že je málo plastické a trpí nepřehledností.

Pokusy o nové hodnocení české kultury 10. a 11. stol. mají v Urbánkově práci pochopitelně hlavní význam a budou zajímat také odborníky z řad slavistů. Pokud jde o rozbor a filiační hodnocení pramenného materiálu, budou mít poslední slovo odborníci v středověké latině, dobře školení také v otázkách stylistických.

Urbánkova práce se skládá ze čtyř částí (knih). První obsahuje přehled dosavadní literatury o Kristiánovi a metodická prolegomena, založená na zásadě „zpět k rukopisným pramenům“. Tomuto heslu Urbánek přikládá velký význam a považuje také jak Pekařovy, tak Chaloupeckého pramenné edice za naprosto nedostačující. Druhá část obsahuje výklady o legendách ludmilských, třetí o václavských a čtvrtá konečně o autorovi t. zv. Kristiánovy legendy.

Pro celkový postoj k legendě Kristiánově má rozhodující význam interpretace poměru této památky k jiným příbuzným textům, především k latinským. Urbánek tu mohl navázat na práci Chaloupeckého „Prameny X. století legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svaté Ludmile“ (Svatováclavský sborník II, 2, v Praze 1939). Chaloupecký zde dospěl na základě kritiky rukopisného materiálu k podstatně jinému ocenění Kristiánovy legendy, než bylo Pekařovo. Vidí již v Kristiánově legendě nikoli důležitý historický pramen, nýbrž veskrze odvozenou skladbu, jejíž význam je spíše literární než historicky dokumentární. Všecky důležité zprávy legendy Kristiánovy byly podle Chaloupeckého přejaty ze starších pramenů. Protože Chaloupecký přijímá Pekařovy důkazy o pravosti Kristiánovy legendy (t. j. důkazy, že je to skladba z konce 10. století a že pochází skutečně od osoby, za niž se autor předmluvy vydává), musí pocházet všechny prameny této legendy z doby starší, rovněž z 10. století. Není celkem sporu o tom, že Chaloupeckého pojetí Kristiána Pekařovou obranou silně otřáslo a že tak byla připravena cesta pro revisi ještě důkladnější.

Urbánek se tohoto úkolu podjal s obdivuhodnou energií a pílí. Přezkoumal hlavně filiační vztahy Kristiánovy legendy ke Kosmově kronice a k jejím pokračovatelům a dospěl k závěru, že je třeba dáti za pravdu kritikům Kristiána a nikoli Pekařovi a jeho následovníkům. Pokud pak jde o starší zlomkovité rukopisy Kristiánovy legendy, hlavně o t. zv. text bodecenský, obsahující legendu ludmilskou, vidí v nich Urbánek více méně samostatné skladby, na jejichž základě byla později celá skladba zkompilována. Vznik ludmilské legendy rukopisu bodecenského klade Urbánek do 12. stol. (k r. 1130), při čemž mu nevadí okolnost, že je to skladba s vysloveně kladným postojem k slovanským tradicím českého křesťanství. Vznik vlastní legendy Kristiánovy klade Urbánek podobně jako badatelé (na př. Bartoš) do stol. 14. a hledá autora v postavě břevnovského opata Bavora z Neštin, který zemřel 1330. Podle Urbánka vyšla z Bavorovy dílny i jiná falsa (také listinná), jež měla dodat historického lesku klášteru břevnovskému. (Podle Kalandry je autorem kristiánovského falsa neznámý kanovník augustiniánského kláštera v Roudnici, osoba blízká biskupovi Janu z Dražic, který zemřel 1343.)

Z Urbánkových výkladů týkajících se datování a filiačních vztahů

legend o sv. Václavu zaujmou slavistu především partie o legendách slovanských. Urbánek je tu veden především snahou oslabit „slavisující“ tendence při výkladu českých dějin kulturních 10. věku. Nemůže ovšem popřít, že tu existovala řada skladeb, slovanských i latinských, které jsou nesporným ohlasem tradic cyrilometodějských a mají kladný nebo přímo obranný poměr k slovanské liturgii. Urbánek předpokládá s Chaloupeckým i některé nedochované spisy tohoto rázu, především Privilegium církve moravské a Epilog o pokřestění Moravy a Čech, o nichž se zmiňuje Kosmas. Vznik takových skladeb uvádí však Urbánek většinou ve vztah s literární činností kláštera sázavského, a pokud jde o Privilegium a Epilog, hledá jejich autora přímo v osobě sázavského opata Božetěcha. Zde však již opouští pole opatrné pramenné kritiky a dává se vésti spíše dohady než historickou argumentací. Jeho výklady tu také ztrácejí na zřetelnosti a není proto divu, že je Chaloupecký v zmíněné recensi Urbánkovy práce poněkud nepřesně reprodukuje.

Z důvodů ne dost jasných a již proto nepřesvědčujících klade Urbánek vznik starší slovanské legendy o sv. Václavovi až do konce 10. stol. Vidí v této skladbě nikoli první václavskou legendu vůbec (jako na př. Weingart a j.), nýbrž pouze slovanské zpracování starší nezachované předlohy latinské. S hlediska trvání cyrilometodějské kultury v přemyslovských Čechách nemá však Urbánkovo datování příliš velký význam. Naprosto není na něm možno stavět kritiku „slavisující“ koncepce české kultury 10. stol. Po této stránce by mělo větší význam posunutí pramenů legendy Kristiánovy do stol. 11. nebo do doby ještě pozdější, ale to právě jsou body, v nichž není Urbánkova práce dost přesvědčivá.

V starší slovanské legendě spatřuje i Urbánek vynikající literární dílo a zároveň i svědectví trvání cyrilometodějské kulturní tradice v Čechách v 10. století. To je důležité přiznání, které umožnuje Urbánkovi mimo jiné i odklon od těch koncepcí, které spatřují v založení kláštera sázavského analogii k pozdějšímu obnovení slovanské liturgie v klášteře emauzském. Urbánek se snaží v těchto otázkách zaujmout stanovisko kompromisní. Nechce přiznat cyrilometodějské tradici v přemyslovských Čechách takový význam jako na př. Chaloupecký nebo Weingart, nechce se však ani vrátit k upřílišněnému kriticismu Novotného.

Urbánek sám o tom na str. 25 říká: „Není pochyby, že slovanskému živlu bude přiznáno více místa i vlivu nežli dříve a nežli ještě u Novotného, ale sotva tolik, kolik chtí nejnovější zastánci ‚pojetí slovanského‘, stavíce je proti pojetí ‚středoevropsky a západnicky orientované školy Gollovy a jejich epigonů‘.“ Na str. 296 říká zase, že slovanská liturgie v Čechách žila v 10. stol. ne jako „pokojová květinka, nesnášející drsných závanů větru, nýbrž květina dosti zdatná, která jim dlouho odolávala“, „jíž však nebylo dopřáno dosti úrodné půdy, aby se v ní hojně ujala a dále rozvíjela“. Sama starší legenda václavská vznikla podle Urbánka až v době, kdy již v Čechách latinisace silně pokročila.

Některé jednotlivosti v Urbánkově práci „slovanskou“ koncepci českých dějin 10. století dokonce posilují, ale to se děje spíše mimovolně než z úmyslu autorova. Tak na př. v souvislosti s otázkou, kde mohla koncem 10. stol. vzniknout slovanská legenda o sv. Václavu s živou tra-

dicí osobních jmen z Boleslavska, vyslovuje Urbánek názor, že při kostele boleslavském byli v oné době kněží obřadu slovanského, udržující i tradici literární. Urbánek se také přiklání k názoru, že slavné slovanské učení vyšehradské, o němž mluví legenda prokopská, týká se Vyšehradu pražského a nikoli uherského. Urbánek sice prohlašuje i latinskou legendu prokopskou s oběma prology za falsum Bavorovo, ale údaj o vyšehradské škole prý se zakládá na staré sázavské tradici. Za pouhý výmysl je ochoten považovat zprávu o slovanské legendě prokopské, jež se čte v témže prologu. Za těchto okolností bylo by pro otázku životnosti slovanské kultury v Čechách v 10. stol. celkem věcí vedlejší, vznikla-li první staroslověnská legenda o sv. Václavovi o 50 let dříve či později.

Urbánkova práce přináší řadu podnětných myšlenek i nových poznatků i v jiných dílčích otázkách. Připomněl bych nakonec ještě aspoň závěrečnou kapitolu označenou jako „dodatek". Je to studie o legendách ivanských, jejichž základní pramen hledá zase u Bavora. Urbánkův výklad má největší cenu tam, kde osvětluje poměr slovanské legendy prokopské k versi polské kroniky Bielského, opírající se o Hájka. Ukazuje, že slovanská legenda předpokládá ještě další pramen, kterého použil Hájek. Bylo prý to latinské zpracování legendy, vycházející přímo z verse Bavorovy. Urbánkovo pojednání vyvolá nepochybně živou odezvu i tam, kde není dost přesvědčivé. V otázce nejdůležitější, v otázce pravosti legendy Kristiánovy a jejího poměru k ostatním starým legendám ludmilským a václavským, neřekl ještě Urbánek poslední slovo, ale přispěl ke konečnému řešení jistě velmi podstatně. *K. Horálek*

Ze sovětské jazykovědy.

(K fonologii ruštiny.)

V jazykovědných diskusích, které v novější době proběhly v Sovětském svazu, se dostaly do popředí také otázky fonologické. Kritice byly podrobeny jednak práce některých sovětských linguistů, kteří ve svých fonologických pracích nedovedli úplně překonat tzv. idealistické dědictví a dostali se do nebezpečné blízkosti strukturalismu, jednak práce, které ze snahy vyhnouti se tomuto nebezpečí upadly do druhé krajnosti a postavily se podceňivě k výtěžkům sovětské jazykovědy v bádání o fonému, o něž se tolik zasloužili pokrokoví badatelé ruští i sovětští.

Pokud jde o práce, kterým byl vytýkán t. zv. formalismus, soustředila na sebe hlavní pozornost moskevská škola fonologická v čele s R. I. Avanesovem a P. S. Kuznecovem, kteří se opírají jednak o práce kavkazologa Jakovleva, jednak o učení pražské školy. Stanovit do všech podrobností všechny tyto souvislosti není dobře možné, protože v obou případech jde o staré tradice ruské vědy a protože Jakovlevovy práce nezůstaly bez vlivu i na fonology nesovětské. Pro učení moskevské školy jsou nejpříznačnější fonologické partie knihy R. I. Avanesova a V. N. Sidorova *Očerk grammatiki russkogo literaturnogo jazyka. Časť I. Fonetika a morfologija* (Moskva 1945, 236 stran), v níž fonetický oddíl zpracoval první z obou autorů. V souhlase s běžným pojetím sovětské jazykovědy tvoří v této práci fonologické výklady součást výkladů fonetických

ale všude zřetelně proniká pojetí funkční. Po obecných výkladech o předmětu fonetiky, o fonetické transkripci, o mluvidlech, o zvukovém členění řeči (zde se vykládá otázka taktu, slabiky, mezislovního předělu přízvuku a j.) následují kapitoly o hláskách ruštiny, jimiž se připravují vlastní výklady fonologické, shrnuté do oddílu Sistema fonem russkogo jazyka (str. 39—67). Pro Avanesovovo pojetí fonému je nejpříznačnější to, že se v něm silně uplatňuje morfologické hledisko a důraz na t. zv. neutralisační postavení. Vedle obecně uznávaných posičních (kombinatorních) variant, jež nazývá variacemi, rozeznává Avanesov varianty, jež v jiné poloze bývají samostatnými fonémy. Jde o případy, jež fonologie pražské školy popisuje na základě theorie o t. zv. neutralisaci a archifonému a dále v t. zv. morfonologii. Avanesov považuje na příklad koncové *t* v substantivu *rot* (gen. *roda*) za variantu fonému *d*, který se v základě tohoto slova objevuje v t. zv. silném postavení, t. j. před samohláskou. Podle učení většiny příslušníku pražské školy je koncové realisací t. zv. archifonému *T*, který v sobě shrnuje distinktivní vlastnost protikladu t-d, který se v koncové poloze před pausou v ruštině neuplatňuje, podobně jako na př. ve většině ostatních slovanských jazyků i jinde. Je-li možno pojetí pražské školy považovat za vyumělkované, protože by se zde mohlo vystačit při popisu s konstatováním, že souhláskové střídání typu *rot—roda* je v ruštině podmíněno tím, že se zde na konci slova před pausou připouští z párových souhlásek jen neznělé, je možno Avanesovovu pojetí vytýkat zjevný protimluv. Jeden foném je realisován v neutralisační poloze variantou, jež v téže poloze muže být samostatným fonémem (srov. ruské *rok* — *roga* a *rok* — *roka* nebo *rot* — *roda* a *rot* — *rta*); o tom rozhodují teprve paradigmatické odvozeniny.

Tyto nesrovnalosti nemohly kritice neujít a vytkl je Avanesovi na př. L. R. Zinder v čl. *Suščestvujut li zvuki reči* (Izvestija Akad. nauk SSSR, otdel. literat. i jazyka VII, 1948, str. 293 n.). Zinder sám všakupadá ve svých výkladech do fonetického objektivismu, který může ohrozit sám pojem fonému. Proto byly podrobeny kritice i Zinderovy práce (mezi nimi také jeho populární knížka *Voprosy fonetiky*, Leningrad 1948), v nichž je jinak otázce fonému věnováno poměrně dosti místa. Zinderovi stejně jako moskevským fonologům je vytýkán nedostatek zřetele k výtěžkům ruské a sovětské jazykovědy. S hlediska nového učení o jazyce podrobil pak ostré kritice fonologii vubec a také práce moskevské školy T. P. Lomtev v stati *Problema fonemy v svete novogo učenija o jazyke* (Izvestija Akad. nauk SSSR, otdel. lit. i jaz. VIII, 1949, str. 321 n.) a A. V. Desnickaja v čl. *Protiv formalisma v učenii o zvukach reči* (tamtéž str. 337 n.). Pozoruhodná je svým celkovým založením hlavně studie Lomtevova, v níž značnou část zabírá odmítnutí pojetí fonému jako funkce jazykového systému [1]).

Nevýhodou těchto kritik je, že zůstávají právě jen na kritice a nepodávají samostatné řešení žádného závažnějšího problému. Nestačí na př. odmítat strukturulistické pojetí fonému, ale je třeba ukázat, co vy

[1]) Je zřejmé, že nyní bude třeba podrobit kritice tuto marrovskou kritiku. Korekturní pozn. redakce.

plývá z této kritiky pro popis systému fonému daného jazyka a pod.[2]) Zamítá-li se pak na př. Avanesovova theorie variant, nesmí se zapomínat, že zde ještě zůstávají jisté skutečnosti (neutralisace či omezení využití některých fonémických protikladů a j.), jež je třeba nějak zahrnout do popisu systému. Po této stránce má jisté přednosti kritika Avanesovovy fonologie ruštiny, jež se čte v souboru studií prof. A. N. Gvozdeva *O fonologičeskich sredstvach russkogo jazyka* (Moskva-Leningrad 1949. 168 str.). Ze čtyř Gvozdevových statí, které tento soubor tvoří, se kritikou Avanesovovy fonologie ruštiny obírá jen jedna (a to druhá), ale kritické důsledky lze vyvozovat i ze statí ostatních, jež všechny je třeba označit za velmi cenný příspěvek k řešení celé řady sporných otázek fonologie ruštiny. Gvozdevovy výklady jsou cenné také tím, že se zabývají otázkami fonologie sousloví a věty, na něž se u Avanesova vůbec nedostalo. Rusistické výklady Gvozdevovy mají i obecně jazykovědný dosah a jsou poučné a podnětné i tam, kde se jim nedostává na přesvědčivosti. Gvozdev se ve svých fonologických výkladech opírá metodologicky hlavně o Ščerbu.

V úvodní stati, jež nese název *K voprosu o sisteme fonem sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka* (str. 4—50), zabývá se Gvozdev především spornými otázkami rozlišování fonémů a variant ve spisovné ruštině. V otázce poměru ruského *i* a *y* dochází k závěru (již dříve v sovětské rusistice zastávanému), že jde nikoli o posiční (kombinatorní) varianty, nýbrž o samostatné fonémy. Tento názor se snaží Gvozdev podepřít novými argumenty, při čemž se dovolává Ščerbova zjištění, že posiční varianty si ve vlastním jazyce zpravidla neuvědomujeme. Ve vlastní argumentaci pak uplatňuje Gvozdev dosti silný zřetel k morfologii a tvoření slov. Upozorňuje na př. na odvozeniny typu *volos* — *volosik*, *karas'* — *karasik*, kde řídícím členem je přípona *-ik* stejná u substantiv jak tvrdého, tak měkkého zakončení. Z toho pak vyvozuje, že i fonémicky je v takových případech řídícím prvkem samohláska, a měkkost či tvrdost předchozí souhlásky že je zjev průvodní (což ovšem neznamená, že by palatální souhlásky typu *ť*, *š* byly v ruštině jen posičními variantami). Další argument pro hodnocení rozdílu *i*-*y* jako dvou samostatných fonémů vidí Gvozdev ve faktu, že po *g*, *k*, *ch* se ve flektivních koncovkách připouští jen *i*, ačkoli jde jinak o tvrdé skloňění. Pokud pak jde o sandhiové přizpůsobování *i* na počátku slov k předcházející tvrdé souhlásce (na př. v předložkovém spojení), považuje Gvozdev za důležité, že při důrazovém a odděleném vyslovování k takové asimilaci v ruštině nedochází. Upozorňuje zároveň na to, že počáteční *i* se někdy asimiluje i k předchozím tvrdým velárám (*luk ymeť* = *luk imeť*), ačkoli jinak se připouští jen spojení *ki, gi, chi*.

V těchto výkladech vychází Gvozdev nesporně z jemných pozorování a dovede nás přesvědčit, že otázka poměru ruského *i* a *y* je složitější, než by se mohlo zdát z tradičních výkladů, ať již se rozhodovaly v případě ruského *i*-*y* pro dva fonémy nebo pro jeden s dvěma foneticky výrazně odlišenými posičními variantami. V linii Gvozdevových výkladů

[2]) Problému fonému bude třeba věnovat více pozornosti, než to dělá na př. M. J. Matusevič v knize *Vvedenie v obščuju fonetiku* (1948).

by bylo také možno ještě pokračovat a upozornit na př. na fakt, že zastánci názoru o variantovém rozštěpení hlásky *i*, kteří také palatální *k*, *g*, *ch* v ruštině považují za varianty, mají nesnáze s výkladem skupení *ki*, *gi*, *chi*, v němž by nebylo řídícího členu, protože jak souhláska, tak samohláska jsou zde považovány za posiční varianty, vzájemně se podmiňující. Ale takovými úvahami bychom sotva došli k výsledkům, jež by obecně přesvědčovaly. S hlediska významotvorné funkce jde u ruského *i* a *y* přece jen o posiční varianty, ale jistě zvláštního typu. Funkční protiklady v ruštině netvoří nikdy sama dvojice *i* — *y*, nýbrž vlastně skupení typu *ťi* — *ty* a pod. To je jakýsi přežitkový útvar z dob, kdy se v slovanských jazycích uplatňovaly i jiné podobné skupinové protiklady, hlavně na př. *ťь* — *tъ*, částeč. též *ťä* — *ta*, *ťü* — *tu* a pod. V souvislosti s těmito zvláštnostmi starého slovanského hláskového systému se někdy mluví přímo o slabičné měkkostní korelaci, ve skutečnosti však tu byl jen náběh k ní. Z tohoto starého slovanského systému, který měl ještě sám několik různotvarů, se v ruštině a ještě v některých dalších slovanských jazycích udržely jako přežitková zvláštnost dvě foneticky výrazně odlišné varianty *i* — *y*.

Zajímavé a poučné jsou Gvozdevovy výklady o ruských samohláskách v nepřízvučné poloze. U nepřízvučných samohlásek rozlišuje Gvozdev polohu silnou (v slabice před přízvukem) a polohu slabou (v ostatních nepřízvučných slabikách). V silném postavení se ve spisovné ruštině uplatňuje po palatálních souhláskách protiklad samohlásek *a* — *u* — *y*, v slabém postavení pak zpravidla pouze protiklad *ъ* — *u*. To znamená, že v slabé poloze odpovídá při morfologickém střídání samohlásce *ъ* přízvučné *a*, *o*, *y*. To je podle Gvozdova nejjasnější v postavení po přízvučné slabice, kde se na př. vyslovuje *nóvъm*, *próstъm* (inst. k *nóvyj*, *próstyj*), kdežto pro slabé postavení v druhé slabice před přízvukem připouští Gvozdev aspoň pro důrazovou výslovnost rozlišování *ъ* od *y*. I v poloze po přízvuku by však patrně bylo třeba rozlišovat výslovnost grafému *y* v otevřených a zavřených slabikách (považuje snad Gvozdev výslovnost typu *silъ* — *sily* za jedině možnou?). Stačilo by snad tedy říci, že v slabém postavení je protiklad *ъ* — *y* oslaben, v koncovkách zvláště v zavřených slabikách u některých mluvnických kategorií (výslovnost *nóvъm* může souviset s tvary *nóvъj* a pod.).

S kolísáním v spisovné výslovnosti počítá Gvozdev také u nepřízvučných samohlásek po palatálních souhláskách. V silné poloze se po palatálních souhláskách uplatňuje buď pouze protiklad *i* — *u* nebo (v leningradské výslovnosti) protiklad *i* — *e* — *u*, při čemž *e* se objevuje nejčastěji před tvrdou souhláskou. V slabice před přízvukem se tedy v moskevské výslovnosti střídá *i* s přízvučným *a*, *o*, *e*. V slabém postavení stojí proti přízvučným samohláskám *a*, *o*, *e*, *i* pouze hláska *ь*, uplatňuje se tedy v této poloze pouze protiklad *ь* — *u*. Na otázku, je-li třeba považovati nepřízvučné vokály *ь*, *ъ* za samostatné fonémy nebo za varianty samohlásek přízvučných, neodpovídá Gvozdev dosti rozhodně. Spíše je nakloněn považovati *ь*, *ъ* za varianty fonémů *i*, *y*. O příslušnosti varianty *ъ* k fonému *y* rozhoduje jednak fonetická příbuznost, jednak kolísání mezi *y* a *ъ* a morfologické střídání obou hlásek.

V rozboru systému souhlásek a jejich využití staví se Gvozdev odmítavě k názoru, že by koncové neznělé, střídající se morfologicky se znělými (na př. *rok* — *roga*), byly variantami znělých. Totéž platí o párových neznělých před neznělými, které se střídají se znělými (*slatkyj* — *sladok*), a podobně o párových znělých, které se střídají s neznělými. O znělých variantách souhlásek *c*, *č*, *ch*, jež vznikají asimilací před párovými znělými, zdůrazňuje Gvozdev, že si je foneticky neškolený Rus neuvědomuje a že tedy nepatří do systému jazyka.[3]) O měkkých souhláskách *k*, *g*, *ch* je Gvozdev přesvědčen, že jde o samostatné fonémy, třebaže je jejich funkční využití velmi malé (vyskytují se před samohláskami zadní řady téměř jen v cizích slovech a také v některých tvarech slovesa *tkať*). O měkkostní asimilaci souhlásek k souhláskám následujícím konstatuje Gvozdev, že je tu dosti kolísání, při čemž v mladších generacích je tato asimilace (patrně vlivem písma) na ústupu.

K řadě otázek, probraných v první stati, vrací se Gvozdev v stati druhé (str. 51—83), jež je věnována kritickému rozboru příslušných kapitol mluvnice Avanesova-Sidorova (*Vopros o fonemach v „Očerke grammatiki russkogo literaturnogo jazyka“ R. I. Avanesova i V. N. Sidorova*). Kritických výhrad má k fonologickým partiím této mluvnice Gvozdev dosti, nicméně je však přesvědčen, že jde celkově přece jen o kladný přínos k vědeckému poznání ruštiny. Za důležité považuje zvláště to, že se zde bere nauka o fonému za základní oddíl fonetiky. Kritické výhrady má Gvozdev již k výkladům Očerku o určování fonémů. V Očerku se berou za základ slovní významy, ale pojem slova zůstává blíže neurčen. Někdy se při určování přihlíží i k enklitickým a proklitickým spojením, vcelku však daleko méně, než to dělá sám Gvozdev. Očerku vytýká Gvozdev i to, že nevěnuje dosti pozornosti otázce rozhraničení morfémů. Podrobnější kritice pak podrobuje Gvozdev Avanesovovu theorii variant a variací, jež byly odmítnuty i jinými sovětskými badateli. Gvozdev považuje za hlavní závadu Avanesovy theorie o variacích a variantách to, že se v ní podřizuje fonologie morfologii (naprosto zřetel k morfologii Gvozdev z fonologie nevylučuje). V rozboru konkretních otázek fonologie ruštiny doplňuje pak Gvozdev v rozboru fonologie Očerku v některých bodech své výklady podané v stati úvodní. To platí hlavně o výkladech k otázce ruského *i* — *y*, palatálních souhlásek *k*, *g*, *ch* a samohlásek v nepřízvučné poloze. Nová pozorování obsahuje kapitolka o souhláskové kvantitě, o níž je Gvozdev na rozdíl od Avanesova přesvědčen, že má fonémický charakter, otázku pak, jde-li o délku nebo zdvojení, považuje spíše za terminologickou. Fonologické transkripci Očerku vytýká Gvozdev, že se úplně odtrhuje od výslovnosti, což vyplývá zase z podřízení fonologického hlediska morfologii. Podle Gvozdeva bude třeba založit fonologický přepis ruštiny na návrhu Ščerbově (*Fonetika francuzskogo jazyka*, 1937, str. 21—22), i když některé podrobnosti doznají korektur.

V stati třetí (*O predelach dejstvija zvukovych zakonomernostej v russkom*

[3]) Odlišný názor v této věci (v souvislosti s českým materiálem, kde jsou poměry v podstatě stejné jako v ruštině) zastává nověji holandský fonolog P. Eringa v díle *Het phonologische Quantiteitsbegrip*, Leiden 1948, str. 11n.

jazyke) zabývá se Gvozdev hlavně problematikou slov, slovních jednotek a taktů se zřetelem k jejich fonetickému rozhraničení. Zdůrazňuje zde mimo jiné to, že fonetickými prostředky se zřetelně vyděluje nikoli slovo, nýbrž slovní jednotka (enklitická a proklitická spojení). To potvrzuje nejen přímé pozorování, ale také fakt, že se ve vývoji písma uplatňuje členění dříve u slovních jednotek než u slov.

V závěrečné stati *K voprosu o fonologičeskich sredstvach russkogo jazyka* zabývá se Gvozdev otázkami větného přízvuku, členění vět přestávkami a větné intonace. Otázky timbru byly ponechány stranou, protože zde dosud nebyly vyjasněny ani nejelementárnější věci. Gvozdev tu také postrádá větné dvojice, které by se významově lišily od sebe na základě pouze timbrových rozdílů, zpravidla se modifikací timbru dosahuje jen emocionálního zabarvení. Gvozdevovy výklady o fonologii ruské věty, hlavně o intonaci (melodice) a větném přízvuku, jsou opět založeny na pečlivě vybraném materiále a obsahují hojně jemných pozorování i nových poznatků. V stručné informaci o jeho práci nelze podat úplnou charakteristiku jeho fonologicko-syntaktické studie, k níž se bude rusistika stále vracet, a to tím spíše, že jde o disciplinu poměrně dosti zanedbávanou.[4]) *K. Horálek.*

Nové příspěvky k otázce česko-polských vztahů v minulosti.

Stanisław Urbańczyk, **Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św.** (Rozprawy Wydziału Filologicznego Polskiej Akademii Umiejętności t. LXVII, Nr. 2.), Kraków 1946, str. 183. — *T. Lehr-Spławiński, K. Piwarski, Z. Wojciechowski*, **Polska Czechy.** Dziesięć wieków sąsiedstwa. Pod redakcją Z. Wojciechowskiego. (Pamiętnik Instytutu Śląskiego, seria II, 7), Katowice-Wrocław 1947, str. 319.

Monografie St. Urbańczyka, věnovaná jazykovému rozboru bible královny Žofie (= BŽ), nejrozsáhlejšího to pramene pro poznání středověké polštiny, je závažným příspěvkem k dějinám česko-polských vztahů v 15. stol. Autor si v ní především klade za úkol stanovit rozsah vlivu českého jazyka na jazyk BŽ. Přes to, že se při své práci setkával s mnohými nesnázemi (chybí na př. soustavný rozbor gramatického skladu těch staropolských památek, jež zůstaly ušetřeny českého vlivu, není všestranně prozkoumán vzájemný vztah jednotlivých biblí druhé recense staročeského překladu biblického ani vztah druhé recense k první, chybí úplné vydání staročeské bible), dospěl k výsledkům, jež si zaslouží naší zvláštní pozornosti.

Vlastním výkladům předeslal autor obšírný úvod (1–43), v němž kriticky shrnuje všechny dosavadní vědomosti o BŽ: popisuje kodex zachovaný v Šarišském Potoku i jednotlivé fragmenty bible, sleduje

[4]) To je vidět na př. z Bernšteinova bibliografického přehledu, otištěného ve sborníku Eksperimentaľnaja fonetika i psichologija v obučenii inostrannomu jazyku. Pod red. V. A. Artemova. 1-j Moskovskij Gosudarstvennyj pedagogičeskij institut inostrannych jazykov, Učenyje zapiski t. I, Moskva 1940), str. 327—343. (V tomto sborníku vyšla mimo jiné také srovnávací studie o ruské a anglické větné intonaci a také o fonologickém systému angličtiny.)

genesi a osudy BŽ, kriticky hodnotí její vydání, dotýká se otázky písařů (podle U-a jich bylo pět a všichni byli zároveň překladateli), blíže vymezuje poměr BŽ k versi latinské a hlavně k staročeským překladům Písma sv. U. správně upozorňuje na to, že otázku poměru BŽ k latinskému textu je možno řešit jen s přihlédnutím k české versi. BŽ závisí na latinské versi jen nepřímo, prostřednictvím českého textu, vlastního jejího pramene, jehož užívali tvůrci BŽ. Vyskytují-li se tedy v některých částech staropolské bible dosti značné odchylky od Vulgáty, na př. v knize Tobiášově, lze z této skutečnosti vyvozovat jen to, že český text, který byl překladatelům BŽ předlohou, byl založen na takovém latinském prototypu, který se odchyloval od dnešního uznávaného textu Vulgáty. Pokud všechny důležitější varianty Vulgáty a Italy nebudou známy, nelze mluvit o tom, že „český nebo polský překlad je chybný, nepřesný, neobratný" (21).

Jestliže závislost BŽ na staročeské versi je známa a obecně uznávána již od dob Hankových (od r. 1834), dodnes není jednoty v tom, který staročeský text nebo biblický svod byl předlohou, konkretním pramenem BŽ. Polští badatelé F. Sobieszczański a J. Polkowski spojovali BŽ s biblí Záblackého (= Zábl.). Ale již L. Malinowski a A. Babiaczyk odmítli tuto thesi jako ne dost odůvodněnou, protože její původci přihlíželi jen k nápadným shodám mezi oběma biblemi, opomíjejíce přitom též jejich výrazné odchylky. U., opíraje se o pozdější bádání polská i česká a o zkoumání vlastní, upozorňuje, že některé chyby společné BŽ i Zábl. zakládají se vlastně na rozdílných variantách Italy nebo Vulgáty (na př. Král. 28. 24 *vitulum paschalem* – pol. *cielca wielkonocnego* – místo *pascualem* – pol. *pastewnego*; 2 Ezdr. 3. 30. *scuta* místo *scruta* a pod.). Co se týče rozdílů, mnohé záleží v tom, že Zábl. opravuje často text podle Vulgáty (na př. Jos. 23. 13 BŽ *pot* = *sudor*, Zábl. *kole* = *sudes* podle Vulgáty; Gen. 3. 1. BŽ *wosz bil goroczszy* = *calidior*, Zábl. *zchytralejssy* = *callidior*; a pod.). Tyto a podobné rozdíly zřetelně nasvědčují tomu, že se BŽ opírá o jinou českou redakci než Zábl. a že žádná z nich nepatří k 1. recensi (str. 34/35). Srovnáním BŽ s biblí Táborskou (= Táb.) a Varšavskou (B. Zamojských), zčásti i s jinými českými biblemi, U. dovozuje – stejně jako svého času Jos. Vraštil –, že konkretní pramen BŽ třeba hledati mezi biblemi 2. recense, nikoli 1. recense, jak se až dosud myslilo. BŽ je velmi blízká bibli Boskovské (= Bosk.), zejména v části počáteční; v této části mají obě bible i některé chyby společné (Gen. 3. 24 *w ruku* místo *wrlki*; ibid. 13. 5. *Abramowy* místo *a brawoue* „et armenta"). První písař BŽ užívá vesměs slova *hospodin*, které je běžné i v bibli Bosk. V Deut. však se blíží BŽ již spíše bibli Táb. (na př. Deut. 29. 20. Táb. a BŽ překládají lat. *furor* slovem *prchliwost* – *pirzchliwoscz*, Bosk. jako bible Olomoucká pak slovem *rydánie*). Tyto diference zdají se – podle U-a – nasvědčovati tomu, že recense 2. není výtvorem jednolitým, dílem jednoho člověka, že byla zpracována po etapách. V první etapě, zdá se, „zbliżono przekład staroczeski do Wulgaty, usuwając wtręty i pewne warianty" (bible Bosk.), v druhé etapě pak „zmodernizowano słownictwo" (Táb. a bible Zamoj.; str. 42 pozn.). Kdyby se skutečně prokázala správnost U-ovy domněnky o souvislosti BŽ s 2. recensí biblickou, získali bychom tím termín post

quem pro práce nad polským překladem. Ale tím by také padla hypothesa, spojující aspoň část BŽ s královnou Jadvigou, která v době vzniku 2. recense (poč. 15. stol.) již byla mrtva († 1399). Skutečnost, že BŽ je cele závislá na staročeském překladu, vede U-a konečně i k odmítnutí těch hlasů, které hledaly v BŽ přímý vliv staroslověnského biblického překladu. Vyskytují-li se opravdu v BŽ některé ze známých paleoslovenismů, nepronikly sem přímo, nýbrž prostřednictvím českým. S hlediska polského jsou to tedy čechismy jako mnohé jiné.

Konečně U. rozhodně popírá – proti F. M. Bartošovi –, že původcem 2. recense byl Hus. Rozborem úryvku Deut. 28. 15-25, uváděného Bartošem, přesvědčivě dokazuje, že rozdíly mezi překladem Písma sv., kterého používal Hus, a 2. recensí jsou veliké a závažné. Spíše než u Husa nebo mezi jeho stoupenci bylo by možné hledati tvůrce 2. recense v okruhu vlivu Štítného. Ukazovala by na to ta okolnost, že slova z kořene *pirzch* – (*pirzchliwoscz*...), odpovídající lat. *furor*, byla především vlastností jazyka Štítného, kdežto ve spisech Husových nalézáme jen jeden příklad, kde se novotvar *prchlivost* staví na roveň s archaismem *rydánie* (w *rydani* vel w *prchliwosti*; 138). Ale tuto domněnku bylo by třeba ověřit ještě na bohatším materiále.

V 2. části své práce (44–94) podává U. výsledky srovnání BŽ s Pentateuchem bible Olomoucké (jen ten byl totiž prozatím vydán a autorovi dostupný) a závěry, týkající se způsobu práce jednotlivých překladatelů a jejich jazyka. Překlad bible je podle U-a „niewolniczy w niesłychanym stopniu“ (44). Proto se individuální rozdíly mezi jednotlivými překladateli projevují jen v míře velmi omezené, a to jako chyby zaviněné špatnou znalostí českého jazyka nebo jako čechismy vnášené do polského textu. Tak na př. 1. písař na rozdíl od ostatních písařů, nevěda si často rady se staročeským textem, podává místo překladu jen jeho parafrázi, nejednou docela chybnou, nebo krátí text. U U-a najdeme k tomu hojné doklady (45–58). U. podává také soupis všech důležitějších chyb (60–74), aby dokázal nedostačující jazykovou průpravu 1. překladatele pro tento závažný úkol. Ostatní písaři-překladatelé si při své práci vedli nepoměrně lépe, chyby v jejich překladě jsou vcelku řídké (74–80); nejvýše po této stránce stál 5. písař. Závěry o překladatelské práci jednotlivých písařů, které U. ze svého materiálu vyvozuje, jsou v podstatě správné. Aby však nabyly na průkaznosti, bylo by zapotřebí podepřít je srovnáním ještě s jinými českými biblemi než s těmi, které měl U. k disposici[1]). Otevřenou zůstává také otázka bližšího vztahu BŽ k staročeským předlohám. Stále tu platí Polívkova slova

---

[1]) Místy zůstaly v citacích některé chyby. Jen namátkou připomínám: str. 46, ř. 5 zd.: *neopustiss* místo správného *neotpustiss;* str. 47, ř. 7 sh.: *sudu teho czinyti nebudess* m. *sudu czinyti*...; str. 50, ř. 20 sh.: *slucha* m. *sluha;* str. 54, ř. 16 zd.: *riecz* m. *viecz;* ibid. ř. 6 zd.: *csożkoluiek* m. *csożkoliuiek;* ibid. 5. zd.: *czoż żadate to damt*... m. *czoż żadate damt*...; str. 55, ř. 17 sh.: *budeli chtieti* m. *budeteli;* ibid. ř. 18 sh.: *Obrzieżicie* m. *Obrzieżice;* ibid. ř. 20 *budem spolu przebywali* m. *przebywali;* str. 57, ř. 18 zd.: *ke gmyeny swy* m. *ke gmyenym swym* (v bibli zkratkou *gmyenȳ swȳ*); str. 75, ř. 15 zd.: *a zabilibychom* m. *a zabililibychom*... Na str. 139 se tvrdí, že se v bibli Olomoucké v Gen. 49. 9 čte *ku plemyenya*, ve skutečnosti tu nalézáme *kuplenieni*. Stranou nechávám některé nepřesnosti v přepise staročeských textů.

(Sbor. filolog. VI, 2), že „rozhodnutí otázky, s kterým staročeským textem úže souvisí staropolská bible, jest vlastně nemožné, pokud neznáme lépe staročeských textů, pokud není napsaná historie staročeského překladu bible". Ale to už není věc ani U-ova ani polské filologie.

Zbývající kapitoly 2. části (80–94) shrnují výsledky U-ových pozorování o rozsahu českého vlivu na jazyk BŽ. V hláskosloví a tvarosloví uplatnil se tento vliv poměrně málo. Českému vlivu na př. U. připisuje český nedostatek dispalatalisace v případech *dzieło, ofiera*..., hojné užívání koncovky *-owe* zvláště u jmen neživotných, nadměrné množství příkladů s koncovkou *-m* v 1. os. pl. ind. praes. (*możem, zginiem*...), 3. os. sg. ind. – z neporozumění – místo 3. os. sg. imper., deverbativa na *-ować* (ale i v BŽ pronikají už severopolské tvary na *-ywać*, zevšeobecnělé ve spis. polštině), příd. jména typu *przedobry, przepiękny*... a některé jiné drobnosti. Patrnější je český vliv ve skladbě. Upozornil na něj již S. Jodłowski (PF XV 2, str. 232-240), který českému vlivu přičítá hojné užití účelových spojek *ać, aby* a předložkových výrazů s *ku* na označení účelu. U. spatřuje český vliv v příliš častém užívání praesentu historického a v zachovávání přechodníkových vazeb podle české předlohy všemi písaři kromě prvního, který je nahrazuje – ve shodě s tehdejším živým usem polským – parataxí. Nejsilněji, jak se dalo očekávat, projevil se český vliv ve slovníku. U. v něm odkryl „ogromną ilość czechismów" (88). Při jejich zjišťování postupoval velmi opatrně a rozmyslně vzhledem k tomu, že je pro starší dobu málo původních polských památek, vzniklých nezávisle na české předloze, a že dosud chybí úplný soupis lexikálního skladu dnešních polských nářečí (Karłowiczův slovník je velmi mezerovitý). Mezi čechismy rozeznává U. čechismy efemerické, t. j. takové, které se objevují toliko v BŽ, zřídka též v jiných staropolských památkách; v polštině však nezdomácněly. Sem na př. řadí slova *białka, blikawy, błaźniwy, schrona, czysło, młodzieniec, odziew, otrok*... (celkem 83 základních slov); 2. čechismy v polštině zdomácnělé (celkem 38); jsou mezi nimi i taková slova, jako na př. *bez* „sine", *jedyny, mnogi* (s odvozeninami), *pułk, swoboda, świątynia, twarz, twór, więzienie, wróg, wstyd* a pod. Od těchto zřetelných čechismů odlišuje U. ještě malou skupinku staropol. dialektismů (*braw, del, drab, dźwigać, gad, gnat, ługo, krupy, obile, płaz, szkudła, tuk*).

Svou celkovou charakteristiku slovníku BŽ. uzavírá U. výčtem znaků, charakterisujících jednotlivé písaře. Zajímavé je, že všechny tyto znaky ukazují na severopolský původ jednotlivých písařů. Tak na př. *dopioro* (1. pís.), *zarenek* (2. pís.), *eż* „až", *pośrześć* (4. pís.), typ *niesiem, możem* pro 1. os. pl. a pod.

Poslední – nejobsáhlejší a nejdůležitější část práce (95–171) je věnována slovníku. Autor v ní probírá v abecedním pořádku všechna slova podezřelá z vlivu češtiny a zkoumá jejich dějiny na pozadí bohatého materiálu, který mu poskytl jednak Slovník staropolský, jednak slovník Lindeho a Karłowiczův. Za čechismy pak považuje všechna ta slova, která jsou doložena toliko v památkách se zřetelnými vlivy českými, která nejsou známá v polských nářečích anebo není vyloučeno, že do nich pronikla z jazyka spisovného, a která slovník Lindeho buď vůbec ne-

zaznamenává nebo jen v míře nepatrné, a to i tehdy, jestliže svůj český původ po stránce formální neprozrazují. Je sice pravda, že neexistence toho nebo onoho slova v staropolském slovníku nemusí ještě svědčit o jeho českém původu; proto je třeba při hodnocení jednotlivých slov zachovávat krajní opatrnost, což také U. činí. Ale jinak je cesta, kterou si U. zvolil, aby ve slovním skladu BŽ odhalil české prvky, zajisté správná a výsledky, ke kterým široce založenou srovnávací metodou dospěl, jsou více než pravděpodobné, i když v jednotlivostech nebylo ještě pověděno poslední slovo.

Konečně nemůžeme nezdůraznit, že práce U-ova je prosta jakéhokoli jednostranného zaujetí nacionálního a opravdu v duchu přátelské spolupráce obou našich národů řeší na podkladě objektivního materiálu danou otázku; tím stává se jeho práce i opravdu cenným příspěvkem politickým.

Kniha Polska Czechy, vzešlá ze spolupráce tří předních představitelů polské vědy, pokouší se o nové zhodnocení styků vzešlých z tisíciletého sousedství mezi Čechy a Poláky. Zrodila se za největšího polského útlaku v r. 1943 a tiskem měla vyjít potají v r. 1944. Ztížené podmínky podzemní práce však znemožnily její publikování ve stanovené době a tak všechny tři kopie, psané na stroji, za Varšavského povstání shořely. Mimo Varšavu se zachovaly jen opisy dvou studií, a to studie profesora poznaň. university Z. Wojciechowského o česko-polských vztazích politických do r. 1620 a profesora university krakovské T. Lehra-Spławińského o vztazích kulturních v průběhu celých desíti století. Historii politických a hospodářských vztahů po r. 1620 původně zpracoval varšav. prof. J. Pajewski; ten však za těžkých pracovních podmínek po ukončení války nebyl s to rekonstruovat svůj zničený rukopis, a proto tyto kapitoly dodatečně napsal prof. krakovské university K. Piwarski.

Dílo, tak jak se nám podává, není jednolité ani v celkovém provedení ani v hodnocení jednotlivých historických zjevů. Partie o politických a hospodářských dějinách v jednotlivých historických obdobích, rovněž jako výklady o skutečné spolupráci mezi oběma pokrevními národy, potřebují v lecčems doplnění na širším historickém materiále. Nadto se při četbě těchto kapitol nemůžeme zbavit dojmu, že jak prof. Wojciechowski, tak prof. Piwarski příliš jednostranně vykládají některá historická fakta s hlediska úzce polského a nezbavili se ještě jednostranného pohledu polské oficiální vědy buržoasní epochy před velkou světovou válkou; autoři sami by jistě dnes již řadu otázek stavěli a řešili jinak. Dalo by se to prokázat na nejednom příkladě. Ale je věcí a povinností českých historiků, aby tyto výklady uvedli na pravou míru.

Mým úkolem je referovat o těch partiích, které patří k nejkladnějším stránkám celého díla, totiž o partiích věnovaných kulturním vztahům česko-polským. Na jejich povahu a ráz vrhá nejlepší světlo jazyk, v němž se zrcadlí celý vývoj obou národů, prameny jejich vzdělanosti, kulturní styky mezi nimi i jejich vzájemné vlivy. Výrazem odvěkých úzkých kulturních svazků mezi českým a polským národem jsou hojné shody mezi češtinou a polštinou jak ve skladu gramatickém, tak

lexikálním. Vliv českého kulturního prostředí je patrný již od 10. stol., kdy Polsko – zároveň s křesťanstvím – přejímá téměř celou terminologii náboženskou. Ještě před dobou literárního působení českého vedle názvů náboženských ujímají se v Polsku také názvy z jiných oborů kulturních (*szlachta, herb, starosta, oprawca*...). Významná účast českých mistrů na organisování a vynikajícím rozvoji Jagellonského vysokého učení sice nezůstavila přímé stopy v jazyce, neboť oficiální řečí na universitě byla latina, nepřímo však působila na to, že se Poláci začali podrobněji seznamovat s českým písemnictvím. To se pak stalo nejen pobídkou k samostatnému tvoření v národním jazyce polském, nýbrž poskytlo polským písařům i hotové vzory k napodobování a usnadnilo tak pronikání českého vlivu do pozvolna se tvořícího polského spisovného jazyka a do živé mluvy vzdělaných vrstev (117). Nejsilnější pronikání českého elementu do živé polské mluvy připadá na poslední desetiletí stol. 15. a první polovici stol. 16., kdy jej zastihujeme – v míře velmi značné – ve všech oborech souvisících s vyššími formami života duchovního i společenského. Časem se sice počet čechismů zmenšil, ale přesto „sporo zapożyczeń czeskich jest dziś jeszcze w powszechnym użyciu", třebas si toho mluvící nebo píšící nejsou ani vědomi (118). S působením češtiny na spisovný jazyk polský v 15. a 16. stol. nepochybně souvisí také ustálení polské grafiky a polského pravopisu. Ale ani v 2. pol. 16. stol., kdy Čechy, vysílené náboženskými válkami a hnětené politickým útlakem habsburským, ztrácejí svou někdejší slávu a kdy Polsko prožívá svůj „zlatý věk" v době zikmundovské, Poláci nepřestávají těžit z literárního bohatství českého (hlavně v oblasti literatury náboženské). Český vliv však tehdy slábne, až nakonec ustává. V národním obrození si Češi a Poláci své úlohy vyměňují: Češi se stávají učedníky a Poláci učiteli. V kapitole nazv. *Doba odrodzenia narodu czeskiego. Związki kulturalne* (str. 174–213) Lehr-Spławiński podrobně sleduje plodné styky našich buditelů (počínajíc J. Dobrovským a Fr. Lad. Čelakovským konče) s představiteli vědeckého a literárního života polského. Tento styk, který tak mocně působil na obrození české duchovní kultury v 1. pol. 19. stol. nezůstal bez značného vlivu ani na formování novočeského spisovného jazyka. Autor připomíná u nás už obecně známá fakta, jak zásluhou našich buditelů pronikla do spisovného českého jazyka a zdomácněla v něm celá řada výrazů, patřících dnes k běžnému kulturnímu slovníku českému. V letech 30. a 40. mohutnějící česká literatura čerpá sice stále z polských pramenů, ale vede si při tom již mnohem samostatněji, přijímajíc z nich spíše již jen podněty pro samostatnou práci (srov. Mácha, Erben, Koubek, Tyl a j.). V letech 60.–80. polský vliv u nás slábne, ale přesto i takoví spisovatelé jako J. Neruda, Sv. Čech, Jul. Zeyer a Jar. Vrchlický udržují živý kontakt s literárním a uměleckým životem polským. Dále Lehr-Spławiński sleduje práci českých polonofilů v čele s Edv. Jelínkem a Adolfem Černým, jejichž zásluhou byla přeložena téměř všechna významnější díla soudobých polských spisovatelů, a všímá si Sienkiewiczova kultu na naší půdě. A přitom ukazuje, jak v té době na polské straně nebylo podobné vzájemné odezvy, a snaží se vysvětliti příčiny toho. Teprve Zenon Przesmycki (Miriam) se snažil odplatit Čechům jejich lásku k Polsku kultem českých

básníků. A autor nezapomíná ani na odborné pracovníky polské, kteří svůj vědecký a publicistický zájem věnovali českým věcem. V závěru hodnotí i rozvoj polonistiky u nás a projevuje přání – které je i naším přáním –, aby dnes, kdy oba národy jsou si kulturně rovnocenné, spolupráce a vzájemné sbližování obou kultur bylo co největší.

Výklady Lehra-Spławińského, založené na bádáních vlastních i cizích, překvapují svou podrobností. Uznale připomínají vše to, co česká kultura, literatura a český jazyk v průběhu staletí přinesly do kulturní pokladnice polské, a zároveň objektivně vymezují polský podíl v českém národním obrození a v desetiletích pozdějších. Škoda jen, že se do tisku vloudily hojné tiskové chyby v přepisech a v citaci českých jmen a slov a drobnější omyly věcné[2]).

Adolf Kellner

A. N. Ostrovskij v russkoj kritike. *Sbornik statej.* Redakcija, vstupitel'naja stat'ja i primečanija G. I. Vladykina. Goslitizdat Moskva 1948, 450 str.

Roku 1945 dala se skupina učenců v Ústavě literatury (Puškinském domě) v Leningradě do práce na významném souborném díle *Istorija russkoj kritiki.* Hlavní redakci pod vedením zesnulého ak. P. I. Lebedeva-Poljanského tvořili B. S. Mejlach, L. A. Plotkin a N. I. Mordovčenko. Dílo má být čtyrsvazkové a podle tiskových zpráv mělo být hotovo v r. 1948. Cílem této práce má být „ukázat vedoucí význam ruské kritiky ve formování pokrokové ruské literatury, její roli ve vývoji společenského myšlení, boj a výměnu rozličných směrů a škol v oblasti kritiky, . . . ukázat pozoruhodné theoretické bohatství a mnohostranný význam klasiků ruské kritiky pro naši současnost".[1])

Současně s přípravou takového základního spisu rozvíjí se v Sovětském svazu přidružené bádání dílčí. Patří sem práce: *A. N. Ostrovskij v russkoj kritike*, dále *A. I. Gercen v russkoj kritike.* Sb. statej. Vstup. stat'ja i primečanija *V. Pulinceva.* Goslitizdat Moskva 1949, 256 stran. *L. N. Tolstoj v russkoj kritike.* Sb. statej. Vstup. stat'ja i primečanija *S. Byčkova.* Goslitizdat 1949, 511 str.

Vedle těchto prací, jejichž středem je vždy význačný spisovatel ve světle ohlasu v domácí kritice, je druhá souběžná řada dílčích prací, kterou zahájil P. I. Lebedev-Poljanskij svou monografií o prvním velikém ruském kritikovi: *V. G. Belinskij.* Literaturno-kritičeskaja dejatel'nost'. AN SSSR 1945, 384 str. Do této řady přispěly mimo jiné také příslušné svazky souboru Literaturnoje nasledstvo, vydané v posledních letech.

[2]) Na př. změna *á>o* je známá jen ze slezského nářečí hornoostravského a z mluvy několika přilehlých osad moravských po levé straně Ostravice, nikoli „w wielu gwarach... czeskich (na Morawach)," str. 10; polskému nomin. sg. *dąb* neodpovídá čes. *doub* (11), nýbrž *dub;* úplný zánik nosovek v češtině nedosahuje „přelomu 11.–12. stol." (11), domácí prameny zřetelně dosvědčují, že v 11. stol. již byly za ně samohlásky ústní; ve 11. stol. se neprovedly a neustálily všechny české přehlásky (11), nýbrž jen přehláska *'u–i;* přehláska *a–ě* je již z 12 stol., změna *aj>ej* po tvrdých souhláskách až dob po 11. stol.... Z hrubších tiskových chyb opravuji jen tyto: na str. 212 má býti *odpovídám* „odwiedzam" místo *odvídam; výraz* „wyraz" m. *vraz, vzor* „wzór" m. *výzor.*

[1]) *Trudy otdela novoj russkoj literatury.* Inst. lit. (Pušk. dom) AN SSSR 1948, str. 321.

Pro studium dějin literární kritiky vnucuje se nejprve zásadní otázka methodologická: vymezení pojmu „literární kritika". Jestliže se věda díky prudkému hospodářskému a společenskému vývoji zbavila zmatků co do pojímání obsahu termínu a dala přednost vědeckým methodám před intuitivním subjektivním „vyhmatáváním podstaty genia", nelze říci totéž o pojetí rozsahu termínu. Doposud se kolísá mezi představou, že „literární věda" a „literární kritika" je totéž a mezi tím, že druhá je součástí prvé a dokonce mezi tím, že kritika je na literární vědě vůbec nezávislá. Neujasněnost má několik příčin. Jednou jsou terminologické zmatky minulosti, za nimiž se skrývají důvody ideologické a druhdy přímo politické. Tak na př. Belinskij je už 100 let zásadně označován jako „kritik" a skoro nikdy jako „literární vědec". On sám se právem za kritika pokládal, protože se vážně zabýval zejména kritikou soudobých naléhavých otázek a na základě svých rozborů ukazoval literatuře cestu vpřed. Avšak Belinskij prováděl soustavně a s plným vědomím důležitosti této práce zhodnocování zjevů ruské literární minulosti a přímo položil základy k dějinám ruské literatury. Není opravdu důvodu nazývat takového historika a theoretika literatury „kritikem", t. j. „pouhým kritikem". Stejně by někdo mohl vědecké historiky a theoretiky společenského vývoje nazvat pouhými kritiky kapitalismu a pokusit se je tak odbýt. Neboť dost pravděpodobně o to právě šlo konservativcům, aby Belinskij jako „pouhý kritik" neměl místa v literární vědě. Jinou příčinou pojmoslovného kolísání jsou zbytky samotné neujasněnosti method, která v 19. století přímo vedla k neurčité terminologii.

Ještě dnes není tato věc dovedena do konce. Nedávné XIII. plenum vedení Svazu sovětských spisovatelů ukázalo, že mnohdy pořád ještě dochází k nebezpečnému odtrhování problematiky současné a minulé literatury, že na jedné straně jsou „kritikové" novinek, na druhé straně „badatelé", kteří se novější literatuře zrovna vyhýbají. Je to přirozeně škodlivé pro obě strany, protože nelze hodnotit novinku bez znalosti odkazu minulosti a naopak. Odtud také plyne, že bude nutno pokládat kritiku za nedílnou součást literární vědy, za jakousi její aktuální odnož, která reaguje na nejnovější tvorbu a přímo zasahuje do literárního vývoje, která pak dále zkušenosti přítomnosti přenáší do průzkumu minulosti a odtud zase zkušenosti čerpá. Kritika se takto v literární vědě jeví jako její nejpřímější spojka s praxí.

Kritiku v tomto smyslu má na mysli také sborník *Ostrovskij v russkoj kritike.* Odtud poměrně nevelký rozsah knihy, ale na druhé straně také jistá její neúplnost.

V úvodní stati načrtává Vladykin přehled o bojích kritiky o Ostrovského. Objasňuje počáteční blahovolný postoj konservativní kritiky, který souvisel s občasným váháním mladého soudce společenských neřádů, s jeho členstvím v „mladé redakci" konservativního slavjanofilského *Moskvitjanina.* Vladykin poukazuje na zuřivý boj okolo *Bouře* a na kladné stanovisko revolučně demokratické kritiky, z níž zejména Dobroljubov poznal, že Ostrovskij nejen uviděl společenskou stránku věci, ale pronikl až k ekonomickým základům problematiky.

500-stránkový soubor se omezuje jen na výběr, když uvádí práce

Dobroljubova, Černyševského, Turgeneva, Nekrasova, Družinina, Pisareva, Gončarova, N. K. Michajlovského, Plechanova a Lunačarského. Výběr lze pokládat za úspěšný zejména již pro uvedení rozsáhlých partií z revolučně demokratických klasiků, takže kniha je dobrým příkladem užitečné publikace pramenné.

Dvě věci byly ve výběru i v úvodu zanedbány:

1. Ohlas Ostrovského díla v sovětské epoše je uveden jen nepatrně, ač právě jemu se mělo věnovat místo už z důvodů informativních. Zde vykonala své dílo neujasněnost pojmu kritiky. Maje již na mysli kritiku v užším smyslu, soustředil se pořadatel celkem na dobu autorova života a čím dále časově od ní, ubíral pozornosti. Bylo by však velmi třeba ukázat ohlas díla tak závažného nejen v kritice, ale v literární vědě vůbec. To ovšem již přesahuje rámec daný názvem.

2. Soubor přehlíží úplně ohlas Ostrovského historických dramat. Běží o chybu často se opakující, že Ostrovskij je viděn jako pouhý komediograf a nikoli také jako důležitý historický dramatik. Složitá otázka vlasteneckého chápání ruských dějin v době překotného a rozporů plného vývoje 2. pol. 19. století u muže tak kritického k přítomnosti by při nejmenším stála za úvahu. A jistě bylo možno uvést alespoň studii A. Luk'janenka[2]), která přináší doklady proti případným hledačům zahraničních vlivů za každou cenu.

Sborník o Ostrovském v ruské kritice i při jisté neúplnosti je užitečným přínosem pro rusistiku i s hlediska mezislovanského dosahu jak Ostrovského, tak nejvýznamnějších jeho kritiků. Methodický význam tohoto sborníku (i ostatních citovaných spisů) je v tom, že ukazuje jednu z cest monografického bádání v oboru dějin literární vědy. Sborník přehledně zpřístupňuje ohlas díla významného spisovatele v literární kritice a je tedy příspěvkem k probádání objektivního působení díla, kterému literární věda bude musit věnovat stále více pozornosti.

Slavomír Wollman

Dvě knihy o nejnovější literatuře polské.

Kazimierz Wyka, **Pogranicze powieści.** Kraków 1948. Str. 392. *Ryszard Matuszewski*, **Literatura po wojnie.** Warszawa 1948. Str. 216.

Léta válečná znamenala pro kulturu polskou přerušení daleko hlubší, než jak tomu bylo v jiných zemích evropských. Po řadu let nebylo v Polsku vůbec možno publikovat, neobyčejně velký počet autorů předválečných ve válečných letech zahynul a po osvobození se octlo Polsko před situací zcela odlišnou od doby předválečné, za níž nebylo prostě možno navázat tam, kde se před válkou přestalo. Je pravda, naprosté přerušení literárního tvoření se projevovalo jen navenek tím, že nová literární díla nebyla tištěna a nedostávala se do rukou čtenářů; ve skutečnosti polští spisovatelé tvořili buď v podzemí nebo v emigraci a značná část knih, které se objevily bezprostředně po válce, vznikala takto v letech válečných. Avšak toto tvoření nemělo pochopitelně charakter normální; probíhalo za okolností zcela mimořádných, většinou bez styku

[2]) *Šiller, Puškin i Ostrovskij v izobraženii epochi smutnogo vremeni na Rusi.* Viz: Sb. statej v česť N. P. Daškeviča. Kijev 1905.

s kritikou, čtoucí veřejností i spisovatelů mezi sebou. Mnohá z děl, takto vzniklých, jevila se zcela jinak, když se octla na světle denním, tváří v tvář nové skutečnosti, kterou ne všichni spisovatelé tušili v její pravé podobě, mnohá nit, spojující tuto literaturu s obdobím předválečným, praskla a nedala se více navázat. Jinak se jevil i vztah k literární minulosti, ať již bezprostřední či vzdálenější, jak ji pojímala tradice období tak rázně uzavřeného.

Je pochopitelné, že tato situace vyvolává v polské literatuře prudký kvas, v němž se hledají nové cesty vývojové. Toto hledání pod vlivem nové situace, kdy se literatura vzdává aristokratické samoúčelnosti, v níž sama si dávala zákony často bez ohledu na ostatní život, má některé zásadní rysy, které je odlišují od podobných procesů v minulosti, zvláště po první válce světové. Nová literatura nehledá především nové formy, nýbrž nový obsah, který by přinesl s sebou i adekvátní výraz; tímto obsahem se pak stává nová skutečnost, v níž žije polský národ, representovaný svou pracující třídou; k této skutečnosti pak hledá literatura svůj pravdivý a tvůrčí vztah. Zároveň s tím postupuje úsilí o kritické přehodnocení celé minulosti, nikoli ovšem takové, které by minulost buď úplně nebo z větší části odvrhlo, nýbrž takové, které by v ní rozlišilo prvky zdravé, jež mohou prospět i vývoji novému, od těch, které by jej zdržovaly nebo uváděly na falešné cesty. Tedy nikoli obrazoborectví, ani nekritický tradicionalismus, nýbrž živý vztah ke kulturnímu dědictví.

Je pochopitelné, že za této situace se v polském tisku i na schůzích velmi živě diskutovalo o obecných problémech a směrnicích nové literatury, o literární minulosti předválečné i ještě starší, o nových proudech v literaturách jiných zemí, které se nyní opět po několikaleté přestávce staly polské veřejnosti přístupné, i o nových pracích, které se počaly objevovat na knižním trhu. Diskutovali spisovatelé sami, diskutovali čtenáři a pochopitelně i literární theoretikové.

Tu se ukázala i potřeba nového typu literárního kritika. Kritika předválečná tkvěla silně ještě v tradicích t. zv. *Mladé Polsky*, halící přebujelým výrazovým verbalismem impresionismus soudů, uplatňovala se i jednostranná kritika jednotlivých směrů, reklamujících pro své často velmi úzké postuláty právo výlučnosti, většinou byla také oddělena literární kritika, posuzující díla současná a určující cesty budoucnosti, od vědeckého poznání literární minulosti. Někteří z nejvýznamnějších kritiků, jejichž díla razila cestu mnohým myšlenkám, které se právě po válce staly aktuální, jako Tad. Boy Żeleński a K. Irzykowski, zahynuli ve válečných letech.

Od nového kritika žádá se nyní nejen bystrý postřeh estetický, ale i vědecké založení, které mu dovoluje posuzované literární dílo začlenit do vývojové řady, posoudit je v souhlase se skutečností, kterou zobrazuje, a tvůrčím způsobem usměrňovat další práci spisovatelovu. Tedy vedle pochopení přítomnosti i bezpečnou znalost minulosti a bystrý pohled do budoucnosti. Tak se stává, že kritické práce v dnešním Polsku jsou do značné míry pracemi vědeckými, které sice poněkud trpí malým odstupem od zkoumaného materiálu a snadno mohou být v jednotlivostech

nejbližším vývojem korigovány, vcelku se však řídí methodou vědeckých soudů a také se stanoviska vědeckého mohou být posuzovány.

Takový charakter mají i dvě sbírky kritických statí předních mladých polských pracovníků literárně-kritických i literárněvědných, které podávají do jisté míry ucelený pohled na určité úseky polské poválečné literatury. Autorem první je profesor Jagellonské university v Krakově K. Wyka, redaktor časopisu *Twórczość*, autorem druhé přední kritik marxistického časopisu *Kuźnica* (dnes p. n. *Nowa kultura*) R. Matuszewski.

Obě knihy jsou zahájeny statěmi theoretickými a přehledným pohledem na polskou literaturu meziválečného dvacetiletí, aby pak these, k nimž tu autoři došli, byly doloženy materiálem z literatury současné. Oba kritikové se opírají o světový názor *marxistický* a v literatuře uplatňují zásady *socialistického realismu*, takže jejich základní postoj k studovaným jevům je stejný; knihy se hlavně liší výběrem speciální problematiky, materiálu a ovšem i v aplikaci programových zásad na jednotlivé jevy.

Kniha Wykowa je uvedena programovou studií p. n. *Zapowiedzi i postulaty*, která je rozdělena do tří statí: 1. *Tragiczność, drwina i realizm*; 2. *Żywotne tradycje prozy polskiej*; 3. *Po dwóch wojnach*. Tyto tři stati vznikly samostatně, byly uveřejněny v různých časopisech a poněkud jim vadí, že jejich látka je rozebírána odděleně, ač spolu velmi úzce souvisí a přesnější konfrontace jednotlivých soudů by některé otázky jasněji osvětlila. První stať je do jisté míry programová, chronologicky se však zabývá jevy nejpozdějšími, takže do jisté míry navazuje na stati další. Časově nejvzdálenější jevy rozebírá kapitola o životných tradicích polské prózy, která přehodnocuje nejvýznamnější jevy polské literární tradice. Konstatuje, že v Polsku próza, která si zachovala aktuálnost dodnes, se datuje až z druhé poloviny století XIX., z období t. zv. *positivismu*, kdežto v západní Evropě se s velkými díly realistické prózy setkáváme značně dříve; Wyka to správně vysvětluje opožděným vývojem hospodářským na východě Evropy a určitou analogii vidí v próze ruské; to není zcela přesné, protože v Rusku má umělecká próza vynikající zástupce už ve 40tých letech minulého století (Gogol, t. zv. škola naturální); vedle opožděného vývoje společenskohospodářského je tedy pro Polsko nutno vzít zřetel ještě na zvláštní situaci polské literatury této doby, která se vyvíjela převážně v emigraci, odtržena od společensko-hospodářské základny, pro literaturu ruskou nutno si pak všimnout zrychlujícího významu, jaký měla kritika V. Belinského. Z tradic polské prózy staví Wyka nejvýše Bol. Prusa, až dosud značně podceňovaného, naopak pronikavé revisi podrobuje působení dvou vedoucích zjevů literatury mladopolské, Żeromského a Reymonta. U obou správně vyzdvihuje první období jejich tvorby, které se vyvíjelo ještě v souhlase s realistickou tvorbou polského positivismu, proti obdobím pozdějším, jež se značně přiblížily směrům t. zv. modernistickým. Jestliže zásadně s tímto přehodnocením lze souhlasit, poněkud jednostranná je charakteristika dvojího období Żeromského tvorby, z nichž v prvním podle autora, Żeromski podléhal vlivům positivistickým, ve druhém byl „*sám sebou*“. I když lze říci, že u Żeromského, jako ostatně u převážné

většiny spisovatelů, v raném období tvorby jsou vlivy silnější, kdežto později jasněji vystupuje jeho individualita, zde toto rozlišení není tak výrazné; jestliže v prvním období Žeromského individualita se přes positivistické vlivy uplatňuje dosti slině, vlivy v druhém období nemizí, nýbrž pouze se mění; právě mnohé z rysů, Wykou vytýkaných, vyplývají z přiklonění Žeromského jednak k theoriím Miriamovým, jednak k literární praxi St. Przybyszewského, takže jeho dnes zvlášť cítěné nedostatky vyplývají z celého kontextu literatury nové generace, na jejíž účet především třeba přičíst dočasný Žeromského odklon od tradice positivistické.

K této stati se z kapitoly první druží zajímavé úvahy autora o tradici evropského realismu, který Wyka rozděluje do tří typů: typ Balzaca a Flauberta, jehož základním rysem je satirický vztah ke skutečnosti, Tolstého se základním rysem „objektivní úcty“ a Dickense a Turgeněva, k nimž je z Poláků správně přiřaděn Bol. Prus s prvkem humoru. Wyka pak zajímavě dovozuje, proč v polské literatuře meziválečného dvacetiletí ani jedna z těchto realistických variant se v dané situaci politicko-společenské nemohla vyvinout.

Třetí stať, ačkoli jejím obsahem je situace po druhé světové válce, týká se i předcházejícího dvacetiletí a zasahuje i značně dále. S dobrou znalostí materiálu a mnohými bystrými postřehy tu Wyka uvažuje o t. zv. experimentátorských směrech v evropském umění a ukazuje, že vývoj, který k nim vedl, na západě vyvrcholil těsně před první světovou válkou, kdežto do Polska v důsledku opožděného vývoje plně pronikl až po válce. Spornou byla by tu ovšem these, zda tento vývoj v západní Evropě byl skutečně uzavřen první válkou. Wyka opírá toto tvrzení o to, že t. zv. *surrealismus* pokládá za opožděný výhonek, kdežto *existencialismus* pokládá za jev odlišné kategorie, při čemž bystře poukazuje na skutečnost, že kdežto u směrů starších (*futurismus*, *kubismus*, *dadaismus*, *formismus*) tón udávalo malířství, což dosvědčuje převahu prvků formálních, *existencionalismus* naopak zdůrazňuje především svou souvislost s theoriemi filosofickými, takže v něm převažují prvky ideologické. Tento postřeh, v zásadě správný, je ovšem třeba poněkud omezit, protože prvky ideologické i u starších směrů tohoto druhu se vyskytovaly, byť i někdy v negativní formě odmítnutí ideologie vůbec, a naopak, i u dnešních existencialistu se projevují silné prvky formálně experimentátorské, na př. v technice románů Sartrových. Spíše lze říci, že tu jde o stále pokračující proces rozkladu buržoasní literatury, jehož jednotlivé projevy přicházejí sice do Polska poněkud opožděně, zásadně však tu nalézají živnou půdu v téže situaci společensko-hospodářské.

Pak by se do této kategorie daly zařadit i některé zdánlivě specificky polské jevy, které se objevily na sklonku předválečného období jako projevy zmatku a desorientace části inteligence. Wyka je pronikavě charakterisuje jako *katastrofismus*, který se projevoval jednak postojem *tragickým*, jednak *posměšným* ke skutečnosti; tyto tendence se zdají být značně spřízněny s *existencialismem* a *surrealismem*. Touto krisí prošli mnozí z autorů právě té generace, která se postavila v čelo literatuře po válce, a stopy předválečného zmatku přešly tak v některých

dílech i do poválečné literatury, která se od nich ovšem rychle snažil osvobodit.

Vcelku tyto úvodní stati Wykovy, opírající se o dobrou znalos a kritické zvládnutí materiálu, nově osvětlují některé základní otázk předcházejícího vývoje a tvoří tak vhodný základ pro rozbor literatur nové.

Rovněž knížka Matuszewského povstala sebráním jeho článků psaných v různém časovém rozmezí a s určitým zaměřením na někter dobová fakta, jako byly širší diskuse, polemiky a pod., takže jejich vy tržení z tohoto kontextu poněkud skresluje vzájemný poměr jednotli vých složek; stává se na př., že je neúměrně zdůrazněn některý dílč problém, k němuž se jednostranně stočila diskuse, a ten, vytržen z tét souvislosti, poněkud neúměrně vystupuje z celku; kromě toho, i když s autoru vcelku podařilo sestavit své články v určitý homogenní celek přece místy zůstaly patrny stopy fragmentárnosti jejich vzniku.

Kniha je uvedena dvěma statěmi zásadními, jež obě byly součást takovýchto polemik. První se opět týká literatury meziválečného dva cetiletí, druhá problematiky polské prózy. V „literatuře dvacetiletí" Matuszewski konstatuje podobné charakteristické rysy jako Wyka Mluví o zesílené a zrychlené snaze polských spisovatelů po dostižen proudů, jež tehdy ovládaly literaturu t. zv. evropskou, o krisi tehdejš měšťanské literatury, projevující se v rozbití „*jednoznačného, objektiv ního obrazu světa*", při čemž zvláště zdůrazňuje extrémní *psychologism* v próze, ukazuje na omyl t. zv. *autonomnosti literárního vývoje*, kter vedl k formalistickému experimentátorství zvláště v poesii a k jedno stranné formalistické kritice, a zjišťuje pak projevy těchto směrů v před válečné literatuře polské. Jako Wyka zjišťuje v polské literatuře „dva cetiletí" dvojí „podobdobí", která však neurčuje generačně podle dat narození a vstupu do literatury spisovatelů, nýbrž obecně je aplikuj na celou literární strukturu. Nutno říci, že jak stanovisko Wykovo, ta i Matuszewského má své oprávnění a lze je také spojit. Určitý přelom v literatuře dvacetiletí nastal pod vlivem vývoje společensko-hospodář ského, který uprostřed tohoto období vstoupil do stadia akutní krise jejíž ohlasy se projevovaly v celé literární struktuře, nejsilněji ovšem a nejvýrazněji u těch autorů, kteří přímo pod vlivem této změny začína tvořit a reagovali na ni bezprostředněji. Podobný jev v obou těcht svých aspektech se dá konstatovat i v literatuře české.

Matuszewski, když byl konstatoval tyto nezdravé tendence, prot nimž v souhlase se základním zaměřením kritiky marxistické, podobn jako Wyka, zdůrazňuje umění realistické, ukazuje, že jak v literatuř evropské, tak i polské této doby byly i proudy realistické, které ovšem většinou postrádaly kritického zaměření, usilujícího o to, aby ve svém věrném odrazu skutečnosti existující působily k vytváření skutečnost nové, a neměly také zaostření ideologického, naopak opět díla, zaměřen ideologicky, nevyhovovala často požadavku umělecky věrného a vý stižného odrazu skutečnosti. Po tomto v zásadě správném rozlišen světel i stínů přistupuje Matuszewski k soudu nad jednotlivými díl a autory, při němž neváhá přiznat funkci pokrokovou takovým dílům

která sice trpí některou z konstatovaných vad, ale do polského literárního vývoje přinesla některý kladný prvek a posunula jej tak kupředu. I když jednotlivé soudy mohou tu být sporné, Matuszewski se tu šťastně ubránil jak paušálnímu odmítnutí všeho, tak i jednostranným soudům podle jediného kriteria, které pro jeden klad zapomíná na všechny nedostatky, nebo naopak pro jeden rys negativní nedovede postřehnout klady.

Stať z diskuse o současné próze trpí svým úzkým omezením časovým, protože vznikla v době, kdy ještě nebylo dost dokumentárního materiálu a nové cesty se teprve hledaly, takže se rysy nového vývoje rýsovaly ještě dosti mlhavě.

Jádro obou knih tvoří pak rozbory významných děl současné polské literatury, jak vznikaly ve formě recensí současně s objevením nových knih na knižním trhu. Oba autoři vycházejí ze svého jednotného kritického hlediska, opírajícího se o světový názor a podloženého vědeckým postojem k studiu materiálu, takže jejich stati, i když vznikaly samostatně a příležitostně, se přirozeně pojí v jednotný, vnitřně zharmonisovaný celek. Linie knih ovšem vyplývá už z jejich dodatečného seřazení. Studovaný materiál se v obou knihách do značné míry kryje, jen s tím zásadním rozdílem, že Wyka se omezuje na prózu, kdežto Matuszewski do svého rozboru pojímá i poesii.

Wyka v řazení svých studií, které mají za cíl vystihnout vývoj nejnovější literatury směrem k realismu, vychází od thematiky a ukazuje v prvních statích, jak realita prožitků válečných od prvního, ještě syrového zachycení dospívala k literárnímu ztvárnění a od naturalistického líčení dojmů se propracovávala k zjištění typičnosti. „*Pohraničím románu*", které podle první stati dalo název celé sbírce, jsou mu nejranější práce poválečné, pohybující se na rozhraní reportáže a stylisovaného díla uměleckého. Ve čtyřech prvních statích Wyka sleduje různý způsob, jakým polští prozaikové se vyrovnávali s historickým faktem války a okupace i jeho jednotlivými episodami. Počínaje od populární prvotiny S. Szmaglewské o koncentračním táboru v Osvětimi je tu jemně, s porozuměním pro všechny složky uměleckého díla podán rozbor děl řady autorů různých generací i rozmanitého postoje k líčené skutečnosti. Od válečné thematiky se pak odchylují, aniž by se ovšem od ní plně vzdalovaly, stati následující, kde centrem autorova zkoumání je některý problém jiný, thematický nebo ideologický, ovšem se stálým zřetelem na nedělitelnou souvislost thematiky, formy i ideologie. Na čtyřech autorech (S. Kisielewski, S. Dygat, K. Brandys, P. Hertz) Wyka zkoumá typicky inteligentský postoj k událostem a snahy po překonání tohoto jednostranného chápání reality, tkvícího svými kořeny v období předválečném. Zvláštní stati věnuje pak románu historickému a vesnickému.

Matuszewski postupuje ve svých rozborech od základního postoje autorů k realitě a na příkladech ukazuje, jak autoři revidují starý poměr k látce a v čem zápasí se zbytky minulosti. Podrobnou, převážně přesvědčivou analysou zjišťuje jejich slabiny, aby ovšem v jejich úsilí vyzdvihl klady, kterými překonávají minulost a tím kladně přispívají k pokroku v polské literatuře. Na románu J. Zawieyského ukazuje

nebezpečí psychologismu, který se snaží řešit vážné otázky filosofické a morální bez jasného zřetele k reální skutečnosti, jež jednající osoby obklopuje, v románu St. Dygata kriticky rozebírá snahu autorovu, vyrovnati se se skutečností groteskou a autoironií, u Żukrowského ukazuje na vývoj autora, jehož styl vychází od sienkiewiczovské tradice, vytvořené šlechtickým Polskem, u P. Gojawiczyńské zjišťuje hodnoty realismu pesimistického, diktovaného skutečností předválečnou, atp. Podrobný rozbor věnuje kritice předválečného Polska v románu J. Putramenta, a podobně jako Wyka se podrobně zabývá literaturou chlopskou.

Druhá část knihy Matuszewského je věnována *lyrice*. Podobně jako část první i tato je uvedena theoretickou statí, zabývající se situací lyrické poesie v Polsku. Autor tu zjišťuje příznaky krise, projevující se v prvních dvou letech po válce relativním nedostatkem nových lyrických talentů, kontrastující s početností nové generace po první válce světové, hledá příčiny tohoto zjevu a vyrovnává se s často vyslovovaným tvrzením, že lyrika nejvíce se rozvíjí v obdobích idealismu a irracionalismu, kdežto období racionalismu a realismu tomuto druhu tvoření nepřejí. Matuszewski přesvědčivě vyvrací tento názor a dovozuje, že i když v lyrice se nemůže realismus projevovat v takové formě jako v próze, přece pevné zakotvení v konkrétní skutečnosti i zde nejen není překážkou, nýbrž naopak podmínkou skutečné poesie; jestliže polská lyrika hledá cestu k tomuto pojetí s jakýmisi potížemi, je tím podle Matuszewského vinna tradice minulosti, zdůraznivší právě v obdobích největšího rozkvětu lyriky v Polsku, t. j. v době romantiky a t. zv. Mladé Polsky, subjektivismus a irracionalismus lyrického tvoření.

Matuszewski pak v současné lyrice ukazuje na projevy nové lyriky, odpovídající období racionalismu a realismu; podle tohoto kriteria vybírá básníky, jimž věnuje zvláštní rozbory; ze starších autorů je to především A. Słonimski a W. Broniewski, z mladších největší pozornost je věnována M. Jastrunovi.

Několik let odstupu od vydání obou knih dobře ukazuje jejich klady, ležící ve vědeckém, o pevný světový názor se opírajícím založení kritické práce. Celkový obraz polské literatury se pochopitelně změnil, objevily se nové knihy i autoři, některé z cest, které nastoupila poválečná literatura, byly opuštěny, jiné naopak značně pokročily. Vcelku však jak kniha Wykova, tak i Matuszewského si uchovávají svou platnost nejen pro poznání literární skutečnosti, ale i pro aktivní podporu dalšího vývoje.

Karel Krejčí

Konrad Jażdżewski, **Atlas do pradziejów Słowian.** Acta prae historica Universitatis Lodziensis 1. Łódzkie towarzystwo naukowe III 2. Łódź 1948. Str. 140. Map 20 ve zvláštním svazku.

Spisovatel se snaží vyložiti a na mapách znázorniti vývoj Praslovanstva od vzniku kultury lužické až do plné doby dějinné. Jeho úkol byl velmi nesnadný, a to tím spíše, že chtěl zachytiti kartograficky podle možnosti přesné hranice všech archeologických kultur ve střední, východní a jihovýchodní Evropě a jejich případné vzájemné prolínání a ne

pokojil se jen lužickou kulturou a jen přibližným označením jednotlivých oblastí. Protože psal své pojednání a navrhoval své mapy jako podíl na podzemním polském boji v době okupace, pochopíme, proč se zase a zase obrací polemicky proti německé archeologii. Jistě by v mnohé věci změnil nyní svůj výklad, kdyby byl mohl použíti hojné nové slovanské literatury, především prací sovětských.

Když píše o tom, co můžeme v archeologickém materiále považovati za základ vzniku indoevropských národů, uvádí v souhlase s jinými polskými vědci právem, že musíme vzíti v úvahu i velkou oblast neolitických kultur podunajských. Ve výkladu o vývoji a národní příslušnosti lužické kultury se v podstatě přidržuje učení J. Kostrzewského. Vznikla prý okolo r. 1300 před Kr. nad Odrou a Vislou z dvou kořenů, e západnější kultury předlužické a východnější trzciniecké a je jedinou kulturou praslovanskou. Snad už ve své první vývojové fázi, v 3. době bronzové (1300 až 1100), byla prý rozrůzněna na několik místních skupin, už tehdy bylo prý její jádro ve Slezsku a v přilehlé části Velkopolska. pisovatel probírá její vývoj, ústup na západě a postup k východu. K největšímu rozkvětu prý dospěla v době halštatské (700 až 400). ehdy stálo v jejím území mnoho hradů, které lužický lid začal budovati ž ve 4. době bronzové (1100 až 900), v nálezech z oné doby se zračí eho značné bohatství hmotné, a blatný hrad v Biskupině na Poznaňsku e skvělým dokladem vyspělosti svých budovatelů. Ale na konci doby alštatské nastala změna. Pomořská skupina lužické kultury se šíří po statní lužické oblasti a ovládne během pozdní doby halštatské (550 až 00) a na počátku následující fáze laténské většinu území, zabraného nými skupinami lužické kultury a zkrušeného v 5. stol. zhoubnými pády skythskými. Protože se tehdy zhoršovalo podnebí, zesílila na zádě expanse Germánů na útraty lužické oblasti. Stálý vývoj tradic užické kultury byl prý možný jen v oblasti jejích severních a východích skupin, které prý byly v každém ohledu prostší. To je důležitý ávěr, neboť právě tam lze souvislý vývoj lužické kultury sledovati až o historické kultury polské.

Pro úvahu o praslovanství lužické kultury je zvláště důležité, abyhom podrobně znali její postup k východu. Dosud jsme o něm málo oučeni. Podle autorova výkladu vytvořilo se v době halštatské na Voni a na Kyjevsku na cizím podloží druhé středisko Slovanstva, které v následujících stoletích šířilo různými směry. Část lužické kultury usila prý tehdy ustoupiti z Velkopolska na Volyň a dala počátek kulře wysocké a jiným kulturám t. zv. volyňským. L. Kozłowski prý rávem považuje kulturu wysockou a příbuzné kultury volyňské za rcheologický odkaz praslovanských Neurů z 6. a 5. stol. před Kr. časné a střední době laténské (400 až 150) dokončuje se prý na východě stálé pronikání praslovanského živlu do severozápadního Podolí na Kyjevsku až do Černigovska za Dněprem. Okolo Kristova narození zniká prý na Volyni, v Kyjevsku, Polesí, Podlaší a v jižní části Bílé usi východoslovanská kultura zarubiněcká, na jejímž vzniku měly prý část především prvky západní, ale jsou prý v ní též vlivy z řeckých olonií i stopy vlivů baltské kultury z poříčí Němnu, a je prý možné,

že v ní jednou zřejmě poznáme i prvky thráckokimmerijské i vlivy skythské a sarmatské.

Spisovatel na počátku svého díla uvažuje o tom, zda můžeme ve vyhraněné archeologické kultuře viděti vyhraněný ethnický celek. Je to základní otázka prehistorie. Při rozboru svérázné archeologické kultury mluvíme o jejích nositelích jako o ethnickém celku. Nelze ani jinak, a je žádoucí, abychom archeologické kultury až do podrobností propracovali, jako by skutečně byly vždy nesporně projevem svérázných národních skupin. Avšak od konce doby kamenné dochází ke křížení archeologických kultur v té míře, že musíme stále uvažovati, zda jsme v právu, když předpokládáme, že nově vznikající kulturní skupiny musí býti vždy nesporně odkazem vyhraněného celku národního. Právě u kultury lužické není, jak myslím, plné bezpečnosti, že představuje v celém rozsahu jedinou národní skupinu. Její vznik z dvou kořenů, z kultury předlužické a trzciniecké, není dosud náležitě vysvětlen a také není dosud prostudována účast středodunajského lidu mohylového na vzniku kultury předlužické.

Velmi uvítáme nové podrobné zpracování archeologického materiálu o pronikání lužické kultury a jejích prvků do oblastí, kde jsou nyní sídla východních Slovanu. Už wysocká kultura je smíšená, a úvaha o ní nutně vyvolává otázku, zda jde o její poslovanštění a není-li sama jedním ze základů, z něhož se rodilo Slovanstvo. Přemýšlejíce o tom mimoděk přejdeme k představě, máme-li právo spojovati vznik Slovanstva s jedinou archeologickou kulturou. Nemohu se v stručné zprávě o pilném a pečlivě připraveném spise autorově o tom šířiti, myslím však, že tato představa záhy vlivem východoslovanské vědy zanikne, a že se vrátíme k starému názoru Niederlovu, podle něhož Slované nemusí býti v archeologii representováni jedinou kulturou. Budeme podrobně probírati nálezy v celém rozsáhlém území, kde se podle historických pramenů a podle výsledků jazykozpytného bádání Slovanstvo rodilo, a budeme určovati kultury, které mohou míti podíl na jejich vzniku. Doufám, že v té věci se záhy dopracujeme v hrubých rysech k jednotnému názoru.

Výkon polské vědy v studiu Praslovanstva a v poznání lužické kultury je hoden plného uznání. L. Niederle ještě v poslední své knize v „Rukověti slovanské archeologie" (Praha 1931), pochyboval o slovanství lužické kultury, a tato jeho skepse žila v jeho škole a doznívá ještě dnes. Zatím se však podařilo polským archeologům zjistiti nade vší pochybnost, že lužická kultura má nespornou účast na vzniku slovanského pranároda. Může býti vyslovena domněnka, že je celá od svého vzniku základem, z něhož se zrodilo všechno Slovanstvo neb aspoň jeho část, může býti předpokládáno, že má účast na vzniku historických Germánů, Keltů, Illyrů i Slovanů, může býti hájen názor, že západní její část je archeologickým odkazem samostatného indoevropského národa, zatím co její východní oblast je praslovanská. To jsou vesměs domněnky, které mohou míti své poctivé zastánce. Ale pokud se týče východní její části od Odry na východ, kde polští vědci sledují krok za krokem její souvislý vývoj od jejího vzniku až do t. zv. doby venedské a potom až do počátku historické kultury polských kmenů, nebude

snad už nikdo pochybovati o tom, že máme před sebou v podstatě (do podrobností ani tu není radno jíti) archeologický odkaz části Praslovanstva. Právě K. Jażdżewski se velmi zasloužil o důkaz o souvislosti venedského období s historickými památkami polských kmenů.

Velmi cenný je v knize úsek o vývoji Slovanstva v jeho rané době dějinné. Za nejstarší slovanský hrad považuje opevnění v Němčí ve Slezsku, které svým počátkem sahá do 5. stol. po Kr. Zvláště však upozorňuji na jeho dělení rané doby dějinné v západním Slovanstvu, protože se velmi shoduje s naším tříděním slovanské doby hradištní. První období klade do doby od r. 568 do r. 800. U nás začínáme ovšem nyní starší období první doby hradištní velmi přibližným datem, rokem 450, a končíme je zase jen velmi přibližně r. 650, ale mladší část první doby hradištní končíme souhlasně s autorem kolem r. 800 a v datování druhého (800—950) a třetího (950—1200) období hradištního se s ním zcela shodujeme. Spisovatel ukazuje na to, že Karel Veliký staví kolem r. 800 mez dalšímu pronikání Slovanů k západu (limes Sorabicus je z r. 805, limes Saxoniae z r. 808) a že se končí panství avarské v Karpatské kotlině, na r. 955 připadá porážka Maďarů nad Lechem a vítězství Oty I. nad obodritskou koalicí, r. 1200 dokončují Němci a Dáni podmanění Polabských Slovanů, začíná se německá kolonisace a konečná likvidace slovanského pohanství. Na konci 2. doby sahají německé marky do předpolí polského státu, který vystupuje mocně na jeviště dějin na počátku 3. období.

Považuji práci K. Jażdżewského za velmi záslužnou. Jsem sice jiného — v podstatě Niederlova — názoru na slovanské počátky než polský vědec, ale v jeho knize vidím vítané náznaky, že se slovanská věda — a věda vůbec — v dohledné době shodne v hlavních rysech ve výkladě o vzniku Slovanstva. *Jan Eisner*

ZPRÁVY

A propos de notre conception de la philologie slave.

Au mois de Février 1949, le Professeur Grigore Nandriș a prononcé à Londres à l'Ecole des Etudes Slaves (School of Slavonic and East European Studies), une conférence d'inauguration, parue ensuite sous le titre de „*Old and New Paths in Slavonic Philology*" (Voies Anciennes et Nouvelles dans la Philologie Slave), dans la revue *The Slavonic and East European Review* XXVIII, Novembre 1949, no. 70, p. 84-104. Il est de coutume que le professeur entrant en fonctions, d'une part, résume publiquement son activité scientifique antérieure qui le fait capable d'occuper la chaire, d'autre part, qu'il fait une profession de ses opinions scientifiques.

M. Nandriș monte la chaire de philologie slave comparée (*Chair of Comparative Slavonic Philology*). Ce qui l'autorise à professer cette science, je l'ignore et je n'en ai rien appris de sa conférence (parue en presse et certainement assez connue). D'autre part, il ressort de cette conférence beaucoup de choses que le font incapable de comprendre cette science dans l'ensamble. Nandriș attaque, manquant l'esprit de critique notre conception de la philologie slave, proclamée dans la revue *Slavia* XVIII, 1947-48, no. 3-4, p. 249-68.

Dans cet article, j'ai essayé de démontrer que le pilier sur lequel toute la philologie slave repose est constitué par la littérature slave comparée. Sans celle-ci, la linguistique slave comparative se trouverait isolée. J'ai montré les affinités étroites entre l'étude de la littérature et la linguistique slaves comparées dans le domaine du style et de la langue littéraire.

Nandris arrache de mon article ce qui lui convient et il passe sous sillence tout ce qui ne lui convient pas. Il partage l'avis de Brückner, de Lednicki et de leur récent épigone Gołąbek. Ceux-ci, il les cite. Il se garde de citer le nazi Bittner, passe sous sillence ma polémique avec lui ainsi que mon livre „*A propos de la Méthodologie de la Littérature Slave Comparée*" (Brno 1936). C'est très caractéristique pour la „science" et „l'objectivité" de M. Nandriș. Avant d'entreprendre à saper les bases de la littérature slave comparée et de la littérature interslave, Nandriș aurait dû essayer de comprendre les opinions émises dans ce livre et de leur faire justice. Et tant que professeur il aurait dû révéler à ses auditeurs au moins le titre du livre puisqu'il n'avait pas hésité à citer de nombreux détails insignifiants au sujet d'une polémique qui, pendant une dizaine d'années, tournait autour de ma „*Slovesnost Slovanů*" (Littérature Slave), et, surtout, après avoir si fréquemment eu recours à Gołąbek — malheureux et naif — qui, au printemps 1939, ne voulait pas encore croire que, dans la personne de Bittner, la pseudo-science nazie s'affichait à Prague et qui, peu après, est mort victime d'un raid aérien allemand sur Varsovie.

Mais pourquoi M. Nandriș ne cite-t-il pas Bittner et la polémique entre ce dernier et moi? Simplement parce qu'il voulait dissimuler la source principale de ses arguments „objectifs" lancés contre la science slave comparée et la littérature interslave

Ces arguments, il est allé les puiser dans l'arsenal nazi de Bittner et de Pfitzner, Il est tout naturel que l'émigré roumain ait rejoint ces hitlériens de l'ancienne université allemande de Prague sur une même plateforme pseudo-scientifique qui poursuit des buts uniquement politiques et nettement hostiles aux Slaves. A part ceci, je doute que M. Nandriş sache ce que c'est que la littérature générale. Cela veut dire: il connait sans doute le terme sans en comprendre la portée, sans voir les rapports, les relations et la migration des éléments et, d'autre part, tous les agents qui créent des littératures nationales et les groupes des littératures nationales. Je crains que ce philologue pour qui Miklosich reste toujours une étoile de premier ordre et qui considère les dictionnaires comme le dernier mot de la philologie anglaise, n'ait jamais réfléchi à l'importance de la littérature orale populaire pour l'histoire de la littérature et son rôle dans les relations littéraires interslaves. Il s'agit là de choses élémentaires que j'ai exposées déjà dans le livre précité et dont l'analyse détaillée appartient aux proséminaires slaves que M. Nandriş ferrait bien de suivre au lieu d'occuper la chaire de philologie slave comparée.

Je suis sûr que Nandriş n'a lu aucun de mes ouvrages, comme je suis sûr que ses insinuations telles que „un genre d'unité mystique" (a kind of mystical unity) et „les liens transcendants" (transcendental links) relèvent directement *du vocabulaire hitlérien de Bittner.*

Conformément à la tradition de la slavistique tchèque, j'ai toujours soutenu des critères basés uniquement sur la science littéraire comparative. Il va sans dire que la littérature n'a jamais représenté pour moi un phénomène dans le vide mais un reflêt fidèle de la vie et de l'évolution sociale et politique. Il faut la considérer également comme créatrice des liens parmi les peuples et leurs littératures nationales. Et la science comparative a démontré que les relations et les rapports mentionnés sont beaucoup plus nombreux parmi les peuples slaves et leur littératures que chez les nations romanes et germaniques ou entre les Slaves et l'Occident. Tout ceci nous autorise à concevoir une littérature interslave en tant qu'une partie de la littérature générale. Si les comparatistes réussissent à prouver, par des faits dans le sens sus-mentionné, l'existence d'une littérature romane ou germanique, nous sommes prêts à l'accepter. Il reste aux romanistes et au germanistes de tenter cette entreprise à laquelle nous leur souhaitons beaucoup de succès.

Parmi certains cas particulièrement caractéristiques des Slaves, il faut citer, entre autres, l'assimilation analogue d'influences et d'impulsions étrangères et le cas où l'une des littératures slaves (à savoir un écrivain, une école, une génération etc.) sert d'intermédiaire à une influence ou impulsion étrangère dans une autre littérature slave. De pareils cas se rencontrent plus fréquemment chez les Slaves que chez les nations germaniques, romanes et autres. Les raisons en sont multiples: une plus grande affinité des langues slaves, les sièges cohérents et compactes des Slaves, une plus grande ressemblance des peuples slaves qui fait que la différenciation ethnique entre eux est aujourd'hui seulement en train de s'achever (peuple macédonien, p. ex.) et les accords frappants dans leur évolution politique et sociale. C'est à toutes ces choses que le Professeur Nandriş aurait dû penser ou qu'il aurait pu tout simplement trouver, p. ex., dans mes livres. (Je m'abstiendrai de les répéter ici.) Au lieu de cela, ce savant mentionne un seul argument: un argument par excellence vieux-philologique: „Les littératures slaves ne sont point identiques *dans leur origine* et c'est pourquoi l'étude comparative de ces littératures n'apparaît possible que dans une égale mesure dans laquelle celles-ci — comme d'autres littératures — peuvent

être étudiées comparativement.“ Les littératures slaves n'ayant possédé, dès l'origine, aucun architype dans le genre des langues slaves, elles apparaissent dépourvues d'un rapport intérieur (inner relationship).

C'est ridicul tant cela est simple. Ceci veut être ce „common sense“ (sense commun) auquel M. Nandriş fait appel toujours. Hélas, la raison saine, il n'en appela pas. Que M. le Professeur puisse parler de la civilisation et de la littérature vieux slaves sans toutefois admettre que la dernière ait été, à l'époque primaire, commune à tous les Slaves civilisés (avec des nuances nationales, bien sûr) et qu'elle ait dû forcément exercer une influence convergente en tant que point de départ de la civilisation littéraire, tout ceci témoigne de la pensée simpliste, figée et non dialectique de l'auteur. Et que tous ces phénomènes précités se soient de tout temps reflétés dans les langues littéraires, cette idée en doit point venir à l'esprit de ce philologue.

J'insiste qu'elle „ne doit pas“, car l'émigré en est réduit à s'assurer les bonnes grâces de ses protecteurs. Le vrai but de sa conférence d'inauguration qui aspire vainement à créer un semblant d'objectivité dans ses invectives contre moi-même et contre la revue Slavia, se trahit dans son attaque donquichottienne menée contre la science soviétique. C'est surtout à la linguistique, d'y revenir.*) *Frank Wollman*

Ze sovětské lexikografie.

Redakce časopisu Slavia pokračuje v uveřejňování slovanské lexikografie. Po zprávách o lexikografii polské, české a slovenské podává redakce přehlednou zprávu o lexikografii sovětské a bulharské. *rd.*

Zvláště aktuální v SSSR jsou otázky slovní zásoby, protože lexikální systém je mnohem citlivější ke všem společenským změnám než ostatní jazykové plány. A nejen theoretický zájem, nýbrž i praktická potřeba vyžadují, aby probíhající změny byly zkoumány a aby nový stav lexikální zásoby byl zachycen. Sovětská lexikografie dosáhla velkých úspěchů v oblasti mnoha spisovných jazyků Sovětského svazu, zvláště pak v oblasti těch jazyků, které vznikly teprve za sovětské epochy.

Úkolem tohoto článku není probrati sovětskou lexikografii v této plné šíři, ale podle slavistického programu časopisu seznámiti jen s nejdůležitějšími ruskými slovníky (výkladovými i překladovými — rusko-jinojazyčnými), které v poslední době buď již vyšly, nebo s jejichž vydáváním bylo započato nebo které se připravují.

Již před revolucí byla pociťována potřeba jak obsáhlejšího slovníku spisovného jazyka ruského, tak i stručného slovníku určeného nejširším vrstvám. V devadesátých letech minulého století přistoupila Akademie věd k vydávání slovníku ruského jazyka zvaného *Словарь русского языка*, составленный вторым отделением Императорской Академии Наук, (I. díl vyšel v Petrohradě 1895). V čele redakce stál z počátku akademik J. K. Grot, za jehož života vyšel však jen první díl. Plán sestavený akad. J. K. Grotem dával slovníku v podstatě normativní charakter. Nástupce Grotův A. A. Šachmatov nepokračoval v této linii slovníku, ba přímo možnost normování popíral; jeho pojetí ruského jazyka i úkolů slovníku bylo mnohem širší, a tak v dalších svazcích A. A. Šachmatov překročil hranice spisovného jazyka a

*) Il est sans interêt de vouloir réfuter certaines opinions curieuses, comme, entre autres, que l'Eglise d'Occident (Concile de Tours 813) avait sanctionné le „principe national“. 150 ans plus tard, au moment où les „nations“ étaient en train de se former, l'Eglise d'Occident avait déjà adopté une pratique différente dont le cas de Méthode est un témoignage éloquent. Nandriş ne se soucie pas des nuances historiques et géographiques.

opustil normativní princip, který byl v slovníku J. K. Grotem uplatňován, takže se slovník změnil ve sbírku bohatého materiálu, připraveného k zpracování v thesauru ruského jazyka [1]). Velkou říjnovou revolucí byla práce na slovníku přerušena. Od r. 1920 bylo sice ve vydávání pokračováno, avšak práce byla v r. 1937 zastavena, protože ani po změně programu v r. 1929 slovník nevyhovoval novým úkolům, odpovídajícím společenské potřebě zachytit normu spisovného ruského jazyka sovětské epochy. (Poslední díl slovníku obsahuje zpracování slov ободраться — обратность.)

Změny v ruské slovní zásobě (posunování významu, přesuny stylistických plánů, tvoření nových slov, vzájemný vliv jazyků, přejímání cizích slov) byly sice předmětem zájmu sovětských linguistů, avšak chyběl stále celkový souhrnný pohled na nový stav ruské lexikální soustavy.

Úplnější pohled na změny v ruské slovní zásobě přinesl teprve výkladový slovník sestavený redakcí D. N. Ušakova, *Толковый словарь русского языка* (díl I—IV, Moskva, Ogiz, 1935—1940) [2]) obsahující 85.289 slov. Slova jsou seřazena abecedně, slova odvozená (i slovesa tvořící vidové dvojice) jsou uváděna jako samostatná hesla.

Úkol slovníku je jasně formulován v úvodu; slovník chce „sloužit jako pomůcka k správnému užívání slov, k správnému tvoření slov a k správné výslovnosti" (Úvod k I. dílu, XXII.) Je tedy Ušakovův slovník slovníkem normativním, což omezuje rozsah lexikálního materiálu (slovník nevyčerpává všechno lexikální bohatství klasiků XIX. století, neuvádí individuální zvláštnosti autorů starších i nejnovějších, na př. neologismy Majakovského, úzce speciální terminologii, dialektismy, vulgarismy atd., pokud se nestýkají s oblastí spisovného jazyka).

Rozlišování významů je velmi pečlivé a podrobné; vedle hlavních a přenesených významů jsou rozlišeny i pododstíny. Význam slova je vysvětlen a ilustrován příklady, které sémantisaci zpřesňují (slovní spojení, která vymezují obvyklé použití daného slova, nebo citáty z literatury krásné, publicistické a odborné). Řazení významů však v mnohých případech nevychází ze skutečného použití slova v různých jeho významech, nýbrž ze základního významu kořene. Jako příklad bychom mohli uvést subst. *бой*, jehož prvním významem je podle Ušakovova slovníku „bití, tlučení" a význam „boj, bitva" je uveden teprve na šestém místě. V souhlase s normativním charakterem slovníku je u jednotlivých slov uváděna jejich příslušnost k různým stylistickým plánům; proti akad. slovníku Grotovu je rozlišování stylistických a expresivních odstínů slov přesnější. Frazeologie spojená s daným slovem je uvedena na konci hesla v graficky odlišeném odstavci. U hesel nechybí gramatická charakteristika; podrobnější poučení najde uživatel v oddílu «Как пользоваться словарем» (díl I, XXI—LXXVI). Hledání ve slovníku ulehčují odkazy, na př. *бережёшь, -ся,* см. *беречь, -ся; ею* (книжн.) Твор. пад. от *она;* то же, что *ей*.

Drobné nedostatky, které bychom v Ušakovově slovníku mohli najít, nic nemění na obrovském významu, který má tato práce jako první pokus zachytit normu spisovné ruštiny sovětské epochy. Je to nejen důležitá praktická pomůcka, nýbrž i významná odborná lexikografická práce, která navazuje na předcházející tradice ruské lexikografie a řeší nové úkoly v nové společenské situaci.

---

[1]) Srv. V. V. Vinogradov, Русская наука о русском литературном языке. Ученые записки, Московский ордена Ленина гос. университет им. М. В. Ломоносова, sv. III, kniha 1, Moskva, 1946, str. 76 a násl., 116 a násl.

[2]) Nový nezměněný otisk vyšel v r. 1947.

Ušakovův slovník vyplnil citelnou mezeru v sovětské lexikografii, nevyřešil však úkoly všechny. Proto Institut ruského jazyka při Akademii věd započal s prací na dvou slovnících, které před Velkou vlasteneckou válkou byly již z valné části dokončeny. Vydání slovníků bylo zdrženo, takže vycházejí až po válce. Je to patnáctisvazkový slovník současné spisovné ruštiny (počal vycházet v roce 1948) a stručný jednosvazkový slovník ruského jazyka.

V Praze je prozatím dostupný jen první svazek slovníku souč. spis. ruštiny, jehož hlavním redaktorem byl V. I. Černyšev[3]), *Словарь современного русского литературного языка*, (díl I, Moskva-Leningrad, 1948, str. I—XLII+1—763). Tento první svazek uvádí a vysvětluje 5747 slov (písmena А–Б); celkem slovník pojme asi 200 000 slov. Charakter a úkoly slovníku, formulované již v jeho názvu, jsou dále rozvedeny v úvodu. Slovník „má obsáhnout všechno lexikální bohatství ruského spisovného jazyka s jeho gramatickou charakteristikou, především od epochy Puškina do Gorkého, Lenina a Stalina“. „Za základ byl vzat všeobecně používaný normativní lexikální materiál, obsažený v nejdůležitějších literárních a vědecko-politických pramenech“ (úvod, str. III). Tento slovník je „normativní a historický“.

V úvodu jasně formulovaná linie je v slovníku také důsledně uskutečňována; jsou vyloučena slova zastaralá, úzce speciální termíny (jinak je slovník co do odborné terminologie velmi bohatý), dialektismy nebo individuální zvláštnosti slovníku některých autorů. Co se týče metody zpracování, může být patnáctisvazkový slovník v mnohém příkladem pro zpracování slovníků jiných. Slova v slovníku jsou uspořádána v hnízdech. Vedle přesného a pečlivého určení významů jednotlivých slov zachycuje slovník názorně nejrůznější sémantické vztahy a podává prohloubený obraz lexikálního systému a struktury tvoření slov současné spisovné ruštiny v plné jejich šíři. Toto uspořádání materiálu, kterým se liší i od akademického slovníku Grotova i od slovníku Ušakovova a přichyluje se k staršímu známému slovníku Dal'ovu, není tedy zdaleka jen věcí technickou, jejímž cílem je úspora místa.

Při určování a řazení významů slov vychází slovník ze živého použití slova (na př. u slova *бой*, které jsme již uváděli v souvislosti se slovníkem Ušakovovým, je jako první uveden význam „boj, bitva“). Na rozdíl od Ušakovova slovníku je frazeologie uváděna u toho významu slova, ke kterému se pojí. Podobně jako v Ušakovově slovníku je význam slova vysvětlen a ilustrován příklady, ty jsou však mnohem bohatší. Jsou dobře volené a ani jejich seřazení není nahodilé. (Příklady jsou vybírány jak z krásné literatury klasické a sovětské, tak i z literatury publicistické a vědecké. Zvláště je třeba zdůraznit citáty z děl takových mistrů jazyka jako V. I. Lenin a J. V. Stalin.) O množství pramenů, z kterých byl materiál čerpán, svědčí bohatý soupis děl, který je v prvním svazku uveden. Stylistické a expresivní odstíny slov jsou označovány zkratkami podobně jako v slovníku Ušakovově, avšak rozlišení jednotlivých odstínů celkem není tak podrobné.

Patnáctisvazkový Slovník současné spisovné ruštiny se podstatně liší od slovníků starších tím, že norma současného spisovného jazyka není odtržena od předcházejícího vývoje ruské slovní zásoby. Je zde uplatněn princip historický, organické spojení hlediska synchronického s hlediskem diachronickým. Zvláštní odstavec, připojený ke každému heslu («справочный отдел»), stručně osvětluje historii slov. Uvádí jejich výskyt ve starších slovnících, na př. v Akademickém slovníku z r. 1847, v Sokolovově slovníku z r. 1834, v Akademickém slovníku z r. 1806,

---

[3]) V. I. Černyšev zemřel r. 1949.

v Akademickém slovníku z r. 1789, v slovníku Nordstedtově z r. 1780, v slovníku Vejsmanově z r. 1731 a j., a starší pravopisné a přízvukové varianty; kromě toho podává obraz slova v staré ruštině a vysvětluje jeho původ. Při uvádění staroruských dokladů bylo by snad možné důkladněji si všímat sémantické stránky slova. Co se týče etymologických výkladů slov, jejichž původ je dnes nejasný, není vždy patrné, proč slovník v některých případech etymologii uvádí (na př. u slova *акула*, jehož etymologie není zcela bezpečná) a v jiných ji prostě vynechává (jako u slova *безалаберный*). Kolísání v přízvuku a v pravopise je v mnohých případech odstraněno (na př. *библиóтека* i *библиотéка* v Grotově akad. slovníku a v slovníku Ušakovově, ale jen *библиотéка* v patnáctisvazkovém akad. slovníku; podobně místo dřívějšího *балованный* i *балованый* jen *балованный*).

V některých případech se hesla příliš rozrůstají, což ztěžuje přehlednost slovníku; rozdělení takových hesel by bylo oprávněno i s hlediska významového (na př. u hesla *бить* je uvedeno též subst. *битва*, které by mohlo stát samostatně). Bylo by třeba, aby v slovníku bylo více odkazů na odvozená slova uváděná pod slovem základním.

Celou patnáctisvazkovou práci můžeme hodnotit pouze podle prvního dílu, avšak i tak se před námi slovník rýsuje jako monumentální dílo, které v sovětské lexikografii znamená velký krok kupředu[4]).

V r. 1949 byl vydán v Moskvě Institutem ruského jazyka Akademie věd SSSR jednosvazkový slovník ruského jazyka (*«Словарь русского языка»*, Moskva, Ogiz, 1949, XIV+968 str.), sestavený S. I. Ožegovem.

Plán slovníku byl sestaven již před Velkou vlasteneckou válkou S. I. Ožegovem; tehdy byla také vytvořena redakce v čele s D. N. Ušakovem. Když byla práce po válce obnovena, stal se po zemřelém D. N. Ušakovovi hlavním redaktorem S. P. Obnorskij.

Rozsah materiálu i zpracování odpovídá úkolům slovníku formulovaným v úvodě; slovník má se stát „příručkou, která pomůže zvyšovat jazykovou kulturu širokých mas, má sloužit ke studiu a chápání současného ruského spisovného jazyka. Proto hlavním úkolem je zpřesnění norem ruského spisovného jazyka, které se vytvořily za sovětské epochy“ (úvod, str. III).

Slovník neuvádí slova zastaralá, lidová, vulgární a familiární, úzce speciální termíny, zvláštnosti básnického jazyka a zkratky, nenabývají-li zvláštního významu. (Pokud jde o taková slova jako *профбилет, Огиз,* je možno souhlasit; ve slovníku nenajdeme však ani taková slova jako *культпроп, вуз,* která se již vzdálila od původních zkratek a blíží se k novým slovům. Takové případy, zvláště, jsou-li zcela běžné, by měly být do slovníku pojaty.) Pozorně si slovník všímá slov, která se objevila za Velké vlastenecké války nebo po válce a stala se běžnými, na př. *дот, дзот, страны народной демократии* a j. Také v tomto slovníku jsou slova (je jich 50 100) uspořádána v hnízdech; tím vedle celostnějšího pohledu na lexikální systém je dosaženo značné úspory místa, což je při omezeném rozsahu slovníku zvláště důležité. Mechanicky tvořené odvozeniny (na př. příd. jm. s příponami na *-оватый, -енький, -онький,* přídavná jména přivlastňovací na *-ов, -ин* a j.) a též reflexiva s pas. významem slovník neuvádí. Je-li slovo základní a slovo odvozené od sebe více abecedně vzdáleno, ulehčují hledání odkazy. Ačkoli jde o slovník pře-

[4]) Viz kritický rozbor I. dílu slovníku. Napsal P. Goreckij v časopise Известия АН СССР, отделение литературы и языка, roč. VIII, 1949, č. 4, str. 382 a násl.

devším praktický, nejsou v něm odkazy na základní tvar slova v těch případech, kdy jsou jednotlivé tvary od něho vzdáleny (na př. *лью — лить, волчата — волчонок*).

Význam slova je vysvětlen a ilustrován příklady (především slovními spojeními; příklady z krásné literatury slovník neuvádí); sémantisace je někdy dosti schematická. Hesla by byla přehlednější, kdyby frazeologie byla shrnuta do zvláštního odstavce na konci každého hesla a graficky odlišena, jako je tomu v Ušakovově slovníku. Slovník uvádí gramatickou charakteristiku slova, označuje výslovnost (v úvodních partiích jsou stručná pravidla výslovnosti), u cizích slov si všímá jejich původu. Již V. I. Lenin viděl, jak je třeba stručného slovníku určeného pro široké masy; jasně a krátce určil jeho rozsah i úkoly; měl to být „stručný (asi jako malý „Larousse“) slovník současného ruského jazyka, vzorného spisovného jazyka (od Puškina do Gorkého) s novým pravopisem.“ Hodnotíme-li Ožegovův slovník, můžeme říci, že tuto Leninovu představu o stručném slovníku vystihuje.

Z připravovaných prací zmíníme se o třech nejdůležitějších.

Jde především o výkladový staroruský slovník (*Толковый словарь древнерусского языка*), jehož původní plán byl sestaven již v r. 1936 B. A. Larinem[5]). Tento staroruský slovník obsáhne vývoj lexikálního systému od XI. stol. do poloviny XVIII. stol. v jeho společenské podmíněnosti (z literárních děl druhé poloviny XVIII. stol. se excerpují jen archaismy). Potřeba takového slovníku byla velmi citelná, protože slovník Srezněvského (*Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, díl I—III, St. Peterburg, 1893—1902) se omezuje je na dobu od XI.—XIV. stol.[6]) Pozdější období (od XIV. stol.) vývoje staroruské slovní zásoby jsou probádána velmi málo a nesouvisle. Nový staroruský slovník dá pevný základ vědecké interpretaci textů a spolu se Slovníkem současné spisovné ruštiny umožní podrobné zkoumání historického vývoje ruského lexikálního systému v jeho stylistickém rozvrstvení. Již před válkou byl materiál pro slovník sebrán a redigován první díl. Válečné události způsobily, že vydání bylo odloženo[7]).

Pro poznání dějin spisovné ruštiny, pro poznání vývoje jazyka i jeho současného stavu bude jistě velmi cenným přínosem připravovaný dialektologický atlas ruského jazyka *Диалектологический атлас русского языка*, započatý ještě akad. L. V. Ščerbou[8]).

Užší úkol má slovník Puškinova jazyka (*Словарь языка Пушкина*); má zpracovat slovní zásobu díla velikého básníka, které znamená jednu z nejvýznamnějších kapitol v dějinách spisovné ruštiny. S přípravnými pracemi bylo započato již v roce 1938. V r. 1945 byl přijat na zasedání Institutu ruského jazyka Akademie věd podrobný plán práce na slovníku, vypracovaný G. O. Vinokurem [9]). Slovník má shrnout všechen lexikální materiál Puškinových děl (mimo rukopisné náčrty). Má se stát podkladem pro další lexikologické bádání a pro zpracování gramatiky Puškinova jazyka (proto je dbáno pečlivé gramatické charakteristiky). Cílem je

[5]) B. A. Larin: *Проект древнерусского словаря*, 1936.
[6]) Srv. o něm V. V. Vinogradov, v uved. spise str. 86 a násl.
[7]) ib., str. 137 a 138.
[8]) ib. str. 138 a F. P. Filin, *Диалектологический атлас русского языка*, Известия АН СССР ОЛИЯЗ, 1940, č. 2.
[9]) Srv. Известия АН СССР ОЛИЯЗ, 1945, č. 5 a zejm. *Проект «Словаря языка Пушкина»*, Moskva-Leningrad, Akademie věd SSSR 1949, str. 1—121.

shromážditi jen jazykový materiál; proto jsou vyloučeny literárně historické údaje, věcné vysvětlivky. Excerpce materiálu a sestavení kartotéky byly již skoro dokončeny.

Z praktických překladových slovníků uvádíme ze starších slovník rusko-francouzský, z novějších německo-ruský a rusko-ukrajinský.

Zmínit se o slovníku rusko-francouzském (*«Русско-французский словарь»*, Moskva, 1939, 573 stran), sestaveném L. V. Ščerbou a M. I. Matusevičovou pod redakcí prof. L. V. Ščerby (75 000 slov), pokládáme za nutné proto, že je slovníkem vzorným, jehož vliv je patrný na překladových slovnících, které vycházejí dnes; tímto slovníkem L. V. Ščerba skutečně ukázal nové cesty v diferenční lexikografii. Za základ tohoto slovníku byl vzat rusko-francouzský slovník (*Русско-французский словарь*) z r. 1936, sestavený Ščerbou, Matusevičovou a Doussem.

Slovník je určen pro překládání z ruštiny do francouzštiny; tímto hlediskem se řídí také výběr slov. Proto do slovníku nebyla pojata slova zastaralá (s výjimkou těch, která jsou ještě běžná v klasické literatuře XIX. stol.) a úzce speciální termíny. Zato však je ve slovníku bohatě zastoupen jazyk hovorový. Důležité je, že v slovníku jsou překlady nových termínů politických a národohospodářských, jakož i zkratek, které se v takovém množství objevily za sovětské epochy (na př. *производительность труда, пиоизводительные силы, пятилетка, комбайн, соцсоревнование, партбилет*).

Slova jsou uspořádána v hnízdech, je však dbáno o přehlednost hlavně tam, kde jde o slova významově bohatá. (Samostatnými hesly jsou na př. slovesa *бросить, бросать, бить, биться*, ale naopak pod jedním heslem *борозда, -оздить, -оздка*). Při uvádění francouzských ekvivalentů vycházejí autoři z konkretního užití slova a určujícími slovy v závorkách vymezují jeho sémantické pole. Přibližným překladům se slovník vyhýbá; jestliže však nelze najít přesný ekvivalent, je uveden přibližný překlad s náležitou poznámkou nebo je význam slova prostě opsán. Zvláštní pozornost je věnována vazbě ruských slov, zvláště tam, kde těsně souvisí s lexikálním významem. K slovníku je připojen seznam místních jmen (jména národů a osobní jména jsou zařazena mezi ostatními hesly).

Ščerbův rusko-francouzský slovník je jedním z nejlepších překladových slovníků vůbec.

Z nově vyšlých překladových slovníků uvádíme slovník německo-ruský a rusko-ukrajinský. Německo-ruský slovník (*Немецко-русский словарь*, 590 str., Ogiz), který vyšel r. 1947 v Moskvě pod redakcí A. A. Lepinga, obsahuje na 60000 slov. Je to třetí opravené a doplněné vydání „Německo-ruského slovníku“, jehož druhé vydání vyšlo pod redakcí V. V. Rudaše r. 1942. Ze starších slovníků bylo použito „německo-ruského slovníku K. F. Tiandera z r. 1911 (*Немецко-русский словарь*, St. Petěrburg, 1911) a Taubova vojenského německo-ruského slovníku“ z r. 1945 (*Военный немецко-русский словарь*, Moskva, 1945).

Nové vydání německo-ruského slovníku doplňuje jazykový materiál starších vydání novými slovy současného spisovného jazyka, odbornou terminologií, zvláště vojenskou, souslovími a frazeologií. Slovní bohatství současného jazyka krásné literatury bylo zachyceno excerpcí děl protifašistických německých spisovatelů. Ke slovníku je připojen seznam místních jmen a nejužívanějších zkratek. Osobní jména ve slovníku uváděna nejsou. V mluvnické příloze na konci slovníku je seznam německých silných a nepravidelných sloves a typy německého skloňování. U podstatných jmen je připojen odkaz na příslušný typ skloňování.

Nové vydání německo-ruského slovníku bylo připravováno za války. Proto se do slovníku dostalo mnoho slov a zkratek, zvl. vojenských termínů, užívaných v nacistickém Německu, na př. *Schutzstaffel*, *Sturmabteilung*, *OKW* a p. Tato slova, označovaná v slovníku zkratkou *герм.* mají dnes již jen historický význam. Až zbytečně mnoho bylo do slovníku pojato některých cizích slov, na př. *Ares*, *Collie*, *Kux*, *Thulium* atd. Naproti tomu ve slovníku chybějí některá slova, na př. *hydraulische Presse*, *Panzerfaust*, *Nothilfe*, *Vasallenstaat*, *Blitzkrieg*, *Tischtennis* a j. Najdou se také případy neúplného vysvětlení významu (na př. u slova *Wehrwolf*).

Ale tyto nedostatky nijak nezmenšují cenu a význam nového vydání Německo-ruského slovníku. Byla jím vytvořena základna pro budoucí Velký německo-ruský slovník, který obsáhne slovní bohatství německého spisovného jazyka v nové vývojové etapě.

Rusko-ukrajinský slovník (*Русско-украинский словарь*, Moskva 1948, Ogiz, 799 stran), vydaný r. 1948 kijevským Institutem movoznavstva, obsahuje na 80000 slov. Hlavním redaktorem byl M. J. Kalynovyč, v redakci spolupracovali L. A. Bulachovskij a M. F. Ryľskyj.[10])

Při výběru jazykového materiálu a při jeho zpracování byl vzat za základ čtyrdílný slovník Ušakovův. Z jiných slovníků se zvláště osvědčil výše uvedený rusko-francouzský slovník Ščerbův a *Толковый словарь* V. I. Daľa. Nové zpracování rusko-ukrajinského slovníku, který by zachytil pokud možno nejnovější stav jazykového bohatství současné ruštiny a ukrajinštiny, bylo nutné, protože starší slovníky tento požadavek nesplňovaly, nehledě k tomu, že se v nich projevovaly nacionalistické tendence. Tak velký akademický rusko-ukrajinský slovník (*Російсько-український словник*, díl I, Kijev, 1924) se vyhýbal novým slovům a významům, vzniklým po revoluci, a ve snaze po maximální diferenciaci ukrajinštiny od ruštiny zaváděl archaismy nebo novotvary, kterých se v živém jazyce neužívalo. V menší míře to platí i o rusko-ukrajinském slovníku (*Російсько-український словник*, 890 stran), vydaném Institutem movoznavstva Akademie věd USSR r. 1937, i když tento slovník znamenal již značný pokrok.

Ve shodě s Leninovým požadavkem, aby členové bolševické strany vytvořili z ukrajinského jazyka nástroj komunistické výchovy pracujících mas, přináší nový rusko-ukrajinský slovník nový jazykový materiál, který se stal majetkem spisovné ukrajinštiny za sovětské éry; dokumentuje tak značný rozmach, jehož dosáhla spisovná ukrajinština po Velké říjnové socialistické revoluci za vydatného přispění spisovné ruštiny, jazyka Lenina a Stalina.

Ve snaze obohatit spisovný jazyk slovy a výrazy živého lidového jazyka byla do slovníku pojata užívanější místní slova, zčásti i některé lidové výrazy západoukrajinské. Jinak byly provincialismy značně omezeny, rovněž tak archaismy a terminologie příliš odborná. Zastaralá slova a obraty se uvádějí jen potud, pokud se vyskytují při četbě ruské klasické literatury nebo pokud se jich ještě užívá v různém stylistickém využití v současném spisovném jazyce. Bohatě je v slovníku zastoupena terminologie politická, filosofická a sociologická. Mnoho pozornosti je věnováno novým slovům a obratům, jež vznikly za Velké vlastenecké války. Ze jmen místních a osobních byla do slovníku pojata jen jména nejužívanější. Gramatické údaje se uvádějí jen v ukrajinské části. Slovníku chybí sebestručnější výklad o ruské a ukrajinské abecedě a výslovnosti.

---

[10]) Srv. o něm V. V. Vinogradov v čas. *Советская книга*, 1950. č. 2, str. 91.

Pečlivým zpracováním bohatého jazykového materiálu se řadí nový rusko-ukrajinský slovník k nejlepším sovětským lexikografickým pracím poslední doby. Je to cenný příspěvek k poznání obou bratrských jazyků, ruštiny a ukrajinštiny.

V tomto článku nevyčerpáváme zdaleka všechen materiál; vybíráme jen nejvýznamnější práce, které již vyšly nebo vycházejí. Všechna tato díla i díla připravovaná svědčí o intensivní práci na poli sovětské lexikografie a o její vysoké vyspělosti. Vyzbrojena těmito zkušenostmi, pracuje lexikografie ostatních národů SSSR i těch, kterým teprve Velká říjnová revoluce umožnila vytvořit spisovný jazyk, umění a vědu. *O. Leška, O. Man, J. Sedláček*

Кратка информация върху лексикографска работа в България.

След речника на Н. Геров, който и досега, въпреки че е престарял, все още помага на изследвачите на българската лексика, се започна, както е известно, преди 24 год. по инициатива на Българската академия на науките пълен тълковен речник на българския език от академиците С. Аргиров, А. Теодоров-Балан, Ст. Младенов и Б. Цонев, от който излязоха 10 свезки[1]. Този речник не можа да продължи не само поради смъртта на двама от съставителите му, но и поради това че в днешната нова народно-демократична отечественофронтовска обстановка той не отговаря на нуждите на създаващото се социалистическо общество. Както откъм подбор на думи, така и по тълкуването им той отразява кръгозора и мирогледа на буржоазната капиталистическа среда, на господствуващата профашистка върхушка до 9 септември 1944 г. В него очевидно не са намерили достъп думи от новата производствена техника, от философската и др. марксическа терминология, многобройните нови съветизми, възприети в българския език, а тълкуването на поместените думи в много случаи е грубо антиисторично и антидемократично.

Ето защо се наложи като издание на КНИК съставянето на друг еднотомен тълковен речник на съвременния български книжовен език (в размер на около 60 коли) от 7 души познати езиковедци — Леков, Андрейчин, Тодоров, Стойков, Илчев, Костов, Георгиев, в който да намери отражение не само новата лексика, но и новото социалистическо отношение към лексикалната действителност и лексикографската методология. В речника на седмината, който се слага вече под печат, е използуван лексикалният запас от новата прогресивна литература и преди всичко от първокласни политически писатели като Д. Благоев, Г. Кирков, Г. Димитров, В. Коларов, В. Червенков, Т. Павлов и др.

От своя страна Институтът за български език при БАН подготвя под ръководството на акад.Romански и близкото участие на редакционен съвет, в който влизат академиците А. Теодоров-Балан и Ст. Младенов, чл.-кoресп. Ив. Леков, К. Мирчев, научните сътрудници Л. Андрейчин, Ст. Стойков, Ст. Илчев и Ст. Божков, голям тълковен речник на българския език[2]). В него ще влезе цялото книжовно богатство на българския език от освобождението до сега, почерпано от съчиненията на българските класици, включително и на прогресивните политически дейци и общественици, както и специалната

[1]) Български тълковен речник, том I 1926—1948 (А—И).

[2]) O těchto přípravách srov. podrobný referát Vincenta Blanára: Prehľad jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1948, Slovenská reč, 14, 1 n. (*rd*).

идейна преводна лексика в трудове на Ленин и Сталин. Сега се подготвя за печат първият том от този започнат от преди 8 год. речник. Освен това институтът е запланирал издаването на един техничен и на друг — земеделски речник с участието на специалисти.

Близка негова цел е и обнародването на редица българо-чужди, предимно славянски речници. *Полско-българският речник* на проф. Леков[3]) и *чешко-българският* на Цв. Вранска[4]) ще бъдат в недалечен срок допълнени, разширени и преработени с оглед на новите лексикални и обществени условия. *Руско-българските речници* на С. Чуканов и Г. Бакалов, Цв. Минков и др. се поглъщат много бързо и очакват преиздаване. — Подготвя се под редакцията на посланика на БАР в Москва Ст. Благоева и проф. Ив. Леков и с участието на професори и лектори от Соф. университет *ново* увеличено и подобрено *издание на руско-българския речник* на Д. Благоев, създател на социалистическото движение в България и верен приятел на руския народ.

За нуждите на образованието в България излязоха след 9 септември 1944 г. и други речници, които не интересуват пряко славистите.

Народната власт в България създава благоприятни условия за развоя на науките и културата. И приложното езикознание, а специално лексикографската работа се оживява и обещава да даде в скоро време първите си по-значителни резултати. Проф. *Ив. Леков* (София)

Diskuse o dvou objevených kostelích z 9. stol. v Starém Městě na Moravě.

Státní archeologický ústav vyhradil v letošním přednáškovém cyklu jeden z pátečních večerů otázce, která velmi zajímá vědecké kruhy i širší veřejnost. Jsou to zbytky po dvou kostelích, které se loňského roku nalezly v Starém Městě u Uherského Hradiště na Moravě (v. přiložené náčrty kostela č. 1 a 2, uveřejněné se svolením Ústavu). Archeologové určili předběžně podle nálezů v četných hrobech, že kostely pocházejí asi z druhé poloviny IX. století. Tím stoupl neobyčejně význam nálezu, neboť do stejné doby spadá příchod Cyrila a Metoděje na území Velkomoravské říše. Oba kostely jsou pak nejstaršími známými církevními stavbami v českých zemích.

Bližší určení nálezů, jejich datování a pokus o zjištění stylové příslušnosti byl svěřen profesoru ThDr. Jos. Cibulkovi, řediteli semináře pro křesťanskou archeologii na filosofické fakultě. Prof. Cibulka dospěl v obsáhlém referátě dne 3. března přibližně k takovémuto výsledku.

Opíraje se o dochované t. zv. pannonské legendy církevněslovanské předpokládá, že Morava přijala do značné míry křesťanství již v prvé polovině IX. století, tedy před příchodem Cyrila a Metoděje, a to z rukou franckých, italských a též řeckých misionářů. Oba kostely byly zničeny (na hřbitovech se přestalo pochovávat), a prof. Cibulka soudí, že jejich zánik nebo pobořeni lze klást do prvého desetiletí X. stol., kdy tehdejší území Moravy, podle řeckých pramenů, opanovali Maďaři. Na základě odhadu roční úmrtnosti, celkového počtu hrobů a dohadu o velikosti sídliště, společně s archeology soudí, že se u kostela č. 1 pohřbívalo asi 80 let. Tak dospěl prof. Cibulka k roku 825, kdy měl být jednodušší z obou kostelů přibližně založen. Výstavbu kostela č. 2 klade pak do doby asi o 40 let pozdější.

[3]) Унив. издание от 1944 г.

[4]) Унив. издание от 1949 г. — Srov. v Slavii XIX, 3—4, 476 n. (*rd*).

Obě památky spojuje s církevní architekturou bulharskou, neboť „jinde podobné vyobrazení půdorysů nenalezl". Prof. Cibulka našel vývojovou řadu, kde chybí sice mnoho spojovacích článků, ale přece jen je uvádí asi v takovou souvislost. Pro kostel č. 1 nalezl vzor v pozdně římských dobách. Podobné stavby jsou rozšířeny na území Bulharska, jmenovitě je to kostelík čtyrúhlého půdorysu s protaženou apsidou z doby na rozhraní III. a IV. stol. našeho letopočtu, který byl vykopán pod chrámem sv. Sofie v dnešním hlavním městě Bulharska. Takových raně křesťanských i pozdějších staveb je na území Bulharska celá řada.

0 1 2 3 4 5

Kostel č. 1 ve Starém Městě.

Analogickou řadu pro kostel č. 2, jenž má v dochovaném otisku půdorysu stopy po vnitřních podpěrách podél severní zdi lodě a nartex, vyvozuje zprvu z raně křesťanských památek na illyrském pobřeží. Tak kostel v Marušinci u Salony považuje prof. Cibulka za typ, který se rozšířil na slovanském Balkáně, tedy i v Bulharsku, které — jak víme — se nepřimklo ihned na počátku svých dějin ke kultuře byzantské. Ovšem právě zde chybí celá řada památek, které by spojitost blíže určily. Prof. Cibulka proto připomíná hradní kostel v Ani, jednu z nejstarších armenských památek, kde se opakuje podélná chrámová disposice s vnitřními pilíři, zaklenutá valeně. I tu spojuje se starokřesťanským prototypem, ačkoli klenební pasy kostela v Ani se již přibližně ve výši patky valené klenby opírají do konsol a vnitřní pilíře jsou vlastně součástí liché arkatury. Vlastní památky podobné moravskému nálezu č. 2 jsou v Bulharsku na vrchu Trapezica, který přiléhal k hlavnímu městu druhého bulharského carství, Trnovu. Tam se vykopalo sedmnáct podélně disponovaných kostelů, z nichž některé mají skutečně vnitřní podpěry a kostel č. IV se vyznačuje v lecčems značnou shodou s dochovanými zbytky kostela č. 2 ve Starém Městě na Moravě. K podobnému typu v Bulharsku řadí prof. Cibulka ještě kostelík při klášteru v Bačkově a tak zvanou Asěnovu pevnost ve Stanimace, patrový kostel s valenou klenbou na pasech. Protože prof. Cibulka nemá historické

předpoklady k tomu, aby uvedl tyto památky do přímé souvislosti s naším nálezem, domnívá se, že kostely na Starém Městě patří sice do stejného okruhu jako památky bulharské, ale tvoří samostatnou architektonickou školu velkomoravskou, a posunuje vznik domácího stavebního umění na našem území o celé století zpět. Podtrhává obzvláště, že kostely nejeví byzantských vlivů, jež ostatně nepřipouští tím, že cyrilo-metodějské misii vyhrazuje smysl synthetický, t. j. že věrozvěsti se opřeli rozhodujícím způsobem o starší moravské křesťanství. Také rané datování kostela č. 1 by nemluvilo pro byzantský vliv.

Prof. Cibulka se pokusil o rekonstrukci tak, že vepsal kružnici do apsidy, čímž určil předpokládanou osu celé disposice. (Částečně zachovaný otisk apsidy však neurčuje poloměr kružnice jednoznačně.) Vnitřní podpěry považuje za mohutné pilíře, na nichž spočívaly pasy, a celou stavbu pojímá jako prostor valeně zaklenutý na podélnou osu.

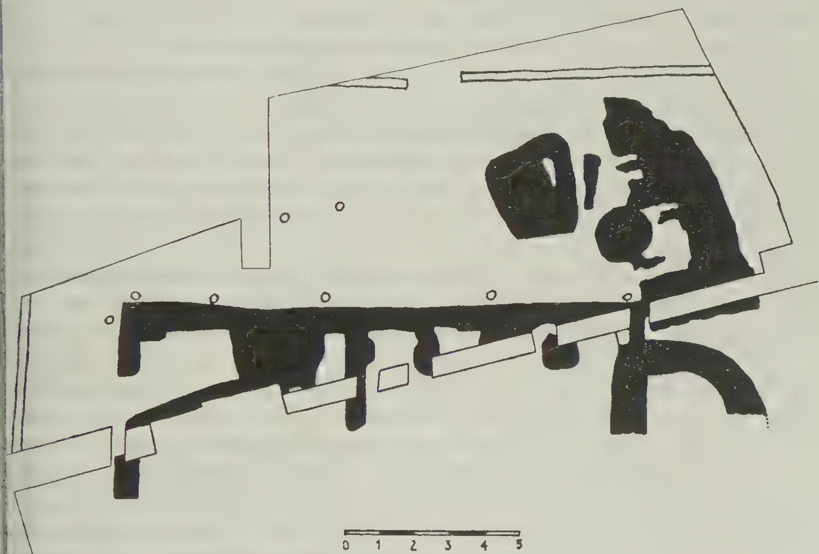
Tedy hlavní myšlenky proslovené přednášky, která byla cyklostylována jako rukopis, jsou asi takové: římsko-západní křesťanství bylo rozšířeno na Moravě již před příchodem Cyrila a Metoděje do té míry, že jejich působení nemá onen význam, jaký se jim dosud připisoval, a křesťanství, které hlásali, je kompromisní povahy byzantsko-římské. Již v prvé čtvrti století musely na Moravě stát kostely pro konání bohoslužeb. Jako památky bulharské, tak i tyto dva moravské půdorysy nejeví vztahů k architektuře byzantské. Lze je však uvést v souvislost především s pozdně římskými památkami v Illyrii, na území Bulharska pak ve vztah s těmi stavbami, které na ně navazovaly a jež neznáme, poněvadž se nezachovaly nebo se dosud neodkryly.

Je nesporné, že ačkoli oba půdorysy kostelů se zachovaly velmi matně, jejich význam přerůstá vše, co bylo v posledních letech na území našeho státu odkryto. Správná interpretace památek by přispěla významně k osvětlení našeho nejstaršího historického období, kdy padlo rozhodnutí o politickém vývoji českých zemí na dlouhá staletí. Proto zpracování nálezu vyžaduje krajní pozornosti a objektivity.

Snad z toho důvodu proti předběžnému, ale přece jen zcela rozhodně podanému zhodnocení, jaké prof. Cibulka v referátě provedl, byla vznesena řada námitek. Státní archeologický ústav proto uspořádal dne 14. IV. t. r. diskusní večer o tomto problému. Večer na rozdíl od prvé přednášky nebyl veřejný a byli naň pozváni mnozí historikové, filologové, archeologové a dějepisci umění z celé republiky. V diskusi se měly projednat sporné otázky a podrobit kritice názory prof. Cibulky vyslovené v referátě. Snad hlavní význam večera byl v tom, aby se ve spojení s přítomnými odborníky všech sesterských věd historických došlo k určitějším předpokladům, z kterých by především dějepisci umění mohli v další práci obě moravské památky zdařile interpretovat, a budou-li pro to předpoklady, pokusit se o rekonstrukci některého z kostelů. Celý problém vyvstává totiž tak, že vyžaduje nesporné spolupráce širšího okruhu vědeckých pracovníků.

Diskusi nutno hodnotit kladně již proto, že byla vůbec uspořádána. Byla velmi živá a dlouhá, ale přece jenom nebyla vedena ještě oním stylem, který podporuje vzájemnou spolupráci. Snad bylo nedopatřením, že odborníci z řad filologů a historiků debatovali často poněkud rozvlekle, ale důležitější je, že nesledovali ty otázky, které jim objevení obou kostelů položilo. A tak ve vzájemných námitkách mezi účastníky diskuse utonul hlavní problém, to jest stanovení *sociálně společenských předpokladů* pro vznik našich domácích staveb. Ale diskuse odkryla mnoho zajímavého. Je patrné, že naše věda trpí ještě řadou buržoasních přežitků,

individualismem, apriorními a někdy až tendenčně vyjadřovanými úsudky. To ostatně vyšlo najevo markantněji v druhé části diskuse, která byla věnována dějepiscům umění a archeologům. Tam jsme se mohli poučit, kterak bude napříště nutné vidět historické jevy a fakta v širších souvislostech a kterak je třeba hledat cestu k novému pojetí historických věd. Je to především otázka metody a bude nutno její dosavadní praxi podrobit kritice. Pak se nemělo stát, že by by jeden z diskutujících ještě hodlal se špendlíčkem v ruce hledat analogii k našemu půdorysu po Balkáně (a podle toho chtěl pak asi určit provenienci nálezů). Nebo že se rozpřede debata na pohled

Kostel č. 2 ve Starém Městě.

seriosní a přitom tak trochu osobní, o počtu centimetrů ve prospěch té či oné rekonstrukce. Přitom zůstávají otázky principiální nerozřešeny.

Diskuse přinesla řadu dobrých poznámek a námětů, ale vyzněly jaksi naprázdno, neboť ona skupina účastníků, která se z jakýchsi důvodů pokládala za kritisovanou, je nepojímala dost vážně. Ačkoli k tomu nebyla situací dovedena, stavěla se místy osobně k námitkám a tak zmenšovala vyhlídky na konkretní přínos večera. Bude jistě správné, připomeneme-li si některé z nich.

Tak prof. Kranžalov se zmínil o buržoasním dědictví bulharské archeologie, poněvadž patrně nepochopili všichni přítomní, co chtěl nastínit, zopakujeme si smysl jeho poznámek v širších souvislostech. Prof. Cibulka se opřel v některých bodech svého referátu o výsledky bulharského bádání v období před poslední válkou. Víme, že bulharská vládnoucí třída v té době byla ve službách především německých a že tedy i někteří vědci se ve své práci opírali o nacistickou vědu a sloužili jejím politickým cílům. Tato reakční služebnost části bulharské vědy se značila třebas i v tom, že vzory pro některé bulharské památky staré doby hledali v Iránu, že vědomě překrucovali výsledky bádání. Kosmopolitický výklad archeologie jim dával možnost nadsazovat význam mongolského živlu na úkor přínosu

staršího, usedlého a početnějšího živlu slovanského. A byli to vědci, jako B. Filov a N. Mavrodinov, kteří se propůjčovali k vědě s takovými politickými cíli. — Pro pozdější období bulharského umění nacházeli jiné řešení a kosmopolitický názor tu typicky vystřídávalo pojetí buržoasně-nacionalistické, při kterém umění druhého bulharského carství staví jako vcelku nezávislé na Byzanci; našel se hlas, který dokonce z podélných disposic bulharských kostelů odvozuje architekturu byzantskou té doby.

Dnes se výsledky takové vědy přehodnocují a podrobují kritice. A prof. Kranžalov správně vytkl, že prof. Cibulka se o výsledky této právem kritisované vědy opírá. Vyslovil názor, že nevidí, proč právě z Bulharska je na místě odvozovat naše kostely, když k tomu jsou zatím předpoklady pouze formalistické.

Snad bychom mohli v nadhozené otázce pokračovat. Prof. Cibulka nebyl totiž o neblahém politickém přínosu některých bulharských vědců informován a tak nakonec přijal do jisté míry i jejich ideologii. Spatřujeme to především v závěrečných slovech referátů i résumé, jímž ukončil diskusi: „Velkomoravská architektura IX. století". A podobně jako jsou nesprávné vývody o samostatnosti bulharské architektury druhé říše a o její nezávislosti na Byzanci, podobně by bylo dobře se zamyslet nad historickými předpoklady „nezávislosti" velkomoravské školy a nad tolik zdůrazňovanou nezávislostí na architektuře byzantské. Tak bychom mohli považovat i pokus o posazení vývojové řady typů do Bulharska za pochybený.

Pro to mluví při rekonstrukci kostela č. 2 i ta skutečnost, že analogie uváděné prof. Cibulkou jsou vesměs značně pozdější než moravské památky. Kostely na Trapezici patří všechny do XIII. a XIV. stol., nemluvě o tom, že se svým charakterem stejně hlásí ke skupině podobných kostelů na půdě řecké Byzance, kam od XI. stol. pronikají zvýšenou měrou orientální vlivy. Také Bačkovo, které je sice již z konce XI. stol., nemůže být v žádném případě uváděno v souvislost s moravskými kostely. Bylo zbudováno Gruzíncem Pakurianem a již A. Grabar určil jeho orientální původ, pro nějž mluví forma stavby i její rituální význam. Velmi podobný je pak i Asěnův kostel ve Stanimace, je ještě protáhlejší, valeně zaklenutý s kupolí a nad nartexem má věž. Patří do stejné skupiny jako bačkovský kostelík a je pro ně charakteristické, že jsou patrové. Přízemek sloužil za hrobku, alespoň v Bačkově to je jisté. Je tedy nadmíru pomyslné uvádět tyto bulharské stavební památky v souvislosti s objevenými půdorysy kostelů ve Starém Městě na Moravě.

Kostel v Marušinci, který prof. Cibulka uvedl na začátku vývojové řady, je v jednom shodný s kostely bulharskými. Je to rovněž pohřební patrová stavba. Nemáme důvod předpokládat podobnou stavbu na Moravě. Prof. Cibulka vyšel především z tvaru starokřesťanské památky, která je datována rokem 300—311 a hledá souvislost s památkami, jež dále uvedl, v tom, že mají jakýsi opěrný systém. V Marušinci mimochodem hloubka mohutných opěrných pilířů navazuje na sílu zdi v přízemku stavby a je asi správnější patro považovat za takovou konstrukci, kde je zdivo vybráno tak, že vzniká řada pilířů spočívajících svou větší částí na vnější straně stavby. Předpoklad, že by se typ sepulkrálního kostela v Marušinci uchytil ve slovanských zemích, je málo pravděpodobný. Takový názor nám připadá formalistický, neboť se nepřejímala výtvarná forma, nýbrž rituální funkce stavby. A ta je u kostela v Marušinci jiná nežli u našich kostelů moravských. Oba upomenuté patrové kostely bulharské jsou, jak bylo řečeno, co do funkce orientálního původu a tak ani ty nelze s kostelem v Marušinci spojovat.

Tuto kritiku slohové příslušnosti a analogií, uvedených na přednášce prof.

ibulky, jsme provedli za předpokladu, že bereme v úvahu pokus o rekonstrukci, terý učinil prof. Cibulka.

Leč i proti této rekonstrukci byly v diskusi vzneseny námitky a navržena reonstrukce jiná. Dr. Pošmourný v předneseném referátě se pokusil najít jinou formu ostela č. 2. Jeho příspěvek měl dva nesporné klady, které patrně posunuly výklad amátky kupředu.

Je to především zjištění, že oba staroměstské kostely vykazují takovou půdoysnou shodu, že bude patrně na místě považovat i šířky jejich lodí za shodné. tom případě Dr. Pošmourný dochází ve své rekonstrukci kostela č. 2 k tomu, že pojnice oněch rohů vtažených podpěr, které jsou blíže ke středu lodě, tvoří čtverec. ak došel k půdorysu vepsaného kříže, který je typický pro byzantskou a na ní ávislou architekturu. Do jaké míry jsou správné i jeho další předpoklady, že cenrální prostor byl zaklenut kupolí, že podpěry tvořily pár volně stojících pilířů na traně východní a pár sloupů na západě, že pod severním a jižním pendantivovým bloukem byly tribuny na dvou arkádách, není možné zjistit z dnešního stavu oznání památky. Také jeho další názory jsou hypothetické a bez vhodných analogií. nad pokračování ve výkopu může poněkud rozřešit, co na rekonstrukci Dr. Ponourného bylo ještě oprávněné.

Srovnáme-li obě rekonstrukce, tu můžeme říci, že druhá je po stránce konstrukivní oprávněnější z následujícího důvodu: prof. Cibulka ve své rekonstrukci přece enom podcenil tlak valené klenby na severní a jižní obvodovou zeď. Vtažené pilíře otiž nemají stejnou konstruktivní funkci jako venkovní opěráky (srov. kostel Marušinci). Vtažené pilíře nesou pouze tlak pasů a jenom málo tlak valené klenby, terá se opírá přímo o obvodní zeď. A tato obvodní zeď je u kostela č. 2 poměrně labá (75 cm). Skoro všechny valeně zaklenuté podélné disposice s vtaženými pilíři nají jednak silnější obvodovou zeď, jednak menší klenební rozpon.

Poněkud jiná by nastala situace, kdybychom předpokládali, že vnitřní pilíře yly spojeny oblouky při obvodových zdech. Taková konstrukce, jak se můžeme řesvědčit na mnohých stavbách byzantského původu po celém Balkáně, snese ez obtíží tlak valené klenby. Mluví pro to i pilastr v severozápadním rohu lodě, terý prof. Cibulka v rekonstruovaném půdorysu uvádí. To ovšem ještě neznamená, e právě takovou konstrukci bychom měli „navrhnout" pro kostel ve Starém Městě. sou tu ještě jiné možnosti, na příklad se střední příčně valenou klenbou, jak je acházíme na některých, pravda pozdějších památkách v západní části Balkánu. le podobné formální spekulace by v našem případě ještě nebyly na místě.

Kdybychom domysleli rekonstrukci prof. Cibulky prostorově, vznikl by inteér krajně nepříznivý. Dva mohutné pasy na pilastrech metr a čtvrt hlubokých, je i pro stavbu zcela primitivní těžko přijatelné. Případy půdorysu s vtaženými odpěrami, které prof. Cibulka uváděl, je mají daleko mělčí, nebo to jsou prostě loché pilastry. Pasy na nich spočívající nesou často kupoli. O tom, jak byly zakleuty kostelíky na Trapezici, nevíme nic určitého. Avšak pilíře kostela č. IV jsou základě pouze 70 cm dlouhé, nikoli 1 m, jak uvedl prof. Cibulka.

Proti tomu rekonstrukce Dr. Pošmourného nejeví takové stavební obtíže. upole, kterou on předpokládá, by se opírala oblouky o rohové konstruktivní soutavy. Ovšem jiné vážnější důkazy, které by mluvily pro rekonstrukci vepsaného říže, zatím nemáme. Badatelé sesterských věd historických budou muset dát ředpoklady pro řešení této otázky.

Prof. Cibulka v závěrečném shrnutí diskuse nebral náležitě v úvahu některé

její výsledky. Nevyvodil z nich nic, co by popravilo jeho první názor, a ani se s nimi nevyrovnal věcně tak, jak to z povahy diskusí obvykle vyplývá.

Jedním z výsledků diskuse bylo i to, že rok 904—907 nelze závazně brát jako dobu, kdy stavby byly od Maďarů zničeny. Proto je pochybené z uvedeného letopočtu spekulativně odtrženou metodou dospět k roku 825. Připomeňme si námitku prof. Chaloupeckého, že jednak není historicky dost správné se opírat o datum 904—907, jednak, že i archeologové tvrdí, že u kostela mohlo být pochováváno do poloviny X. století.

Můžeme se podivovat, že ani tuto námitku nevzal prof. Cibulka jinak v úvahu, leda slovy, že „nemá důvodu, aby z data 904—907 nevyšel". Právě tu je patrné, že úkol, jakým je rozřešení otázek spojených s nálezy kostelů ve Starém Městě u Uherského Hradiště, nemůže být uspokojivě zodpověděn bez spolupráce mnoha odborníků a bez nového poměru k pracovní metodě. *Arch. Vladimír Fiala*

Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi. Uspořádali Ant. Grund, Ad. Kellner a Jos. Kurz, vydal seminář pro slovanskou filologii při filosofické fakultě Masarykovy university v Brně nákladem Komenia, Brno 1948. Stran 548.

Slavistika na Masarykově universitě v Brně si získala již v době mezi oběma válkami velmi čestné místo v českém i mezinárodním vědeckém světě. Bylo to z velké části právě zásluhou bohemisty Františka Trávníčka a profesora slovanských literatur Franka Wollmana, k jejichž šedesátinám nyní v roce 1948 vydal brněnský slovanský seminář shora uvedený společný sborník. Tento sborník sám svědčí o kvalitách vědeckého i učitelského působení obou jubilantů: neboť vedle jejich dřívějších i nynějších kolegů z příbuzných oborů do něho přispěli toliko jejich bývalí žáci. A přes toto omezení, dosti nezvyklé při podobných příležitostech a na první pohled značně odvážné, sešlo se zde jedenačtyřicet příspěvků povětšině velmi dobré, ba mnohde vynikající úrovně, přinášejících v detailních thematech, jimiž se zabývají, řadu nových a opravdu cenných poznatků a námětů. Omezení bylo vlastně nutné jen proto, že by se jinak byl sborník rozrostl nad únosnou míru. Zároveň pak svědčí tato kniha o šířce působnosti obou slavistů: příspěvky jsou z nejrozmanitějších odvětví jejich oborů, takže je patrno, že Trávníček i Wollman uvážlivě vychovávají odborníky pro velmi širokou oblast slavistiky. Mluvíme-li o příspěvcích žákovských, musíme ovšem znova zdůraznit, že jde o žáky bývalé; neboť většina z nich působí dnes již na universitách nebo v různých vědeckých ústavech. I tento fakt je ke cti obou jubilantů.

V čele sborníku je zhodnocení rozsáhlého vědeckého díla Trávníčkova od Adolfa Kellnera, který zde vyzvedá systematičnost badatele, postupujícího od dílčích otázek k závěrečným synthesím a od problematiky historického vývoje jazyka přes dialekty k současnému jazyku spisovnému a jeho dílčím útvarům. Kellner zároveň správně zdůrazňuje sociální zapojenost Trávníčka vědce, neboť se vedle otázek ryze theoretických vždycky zajímal také o problémy jazykové výchovy a výuky a věnoval jim velkou část své bohaté osobnosti. — Portrét Franka Wollmana podává Antonín Grund, který rovněž vysoce hodnotí šíři jeho zájmů vědeckých, od tradičního látkosloví přes divadelní vědu k srovnávacím dějinám slovanských literatur a k problematice slovanství vůbec, i jeho širokou činnost učitelskou a organisační; vedle toho upozorňuje také na Wollmana básníka a zvláště dramatika, čímž dokresluje výrazný profil Wollmana vědce a učitele.

Další příspěvky ve sborníku jsou seřazeny abecedně podle autorů a představují takto pestrou mosaiku z různých úseků slavistiky, avšak mosaiku přece jen organickou a mající v sobě jakousi zvláštní zákonitost. Z oboru slavistiky se vymyká pouze příspěvek Otakara Nováka *„K otázce francouzského literárního baroka“*, obecnějšího rázu je též úvaha Roberta Konečného „Theorie vědy jako logická syntax a sémantika“, dále pojednání Mihajla Rostohara *„Logický a psychologický postoj ve skladbě vět“*, jež se však přímo vztahuje k činnosti Trávníčkově, neboť právě on v posledních pracích (zvl. v Mluvnici spisovné češtiny II) přijetím psychologického pohledu na syntax prokázal plodnost tohoto nového hlediska; obecnou problematikou se zabývá i příspěvek Josefa Vachka *„K theorii jazyka tištěného“*, v němž autor dokazuje, navazuje takto na své dřívější studie o jazyce psaném, že rozdíl mezi tištěným a psaným jazykem není jen věcí technických prostředků, jimiž se grafické znaky uskutečňují, nýbrž že tu běží o rozdíly hlubší: tištěný jazyk postrádá materiálové osobitosti, která je v psaném jazyce dána individuálním charakterem písma, tím však je naopak snáze obsáhnutelný a zároveň je i více objektivisován. Konečně je obecnějšího rázu pojednání „Obsah, námět a látka slovesného díla“, v němž Karel Svoboda sleduje krystalisaci literárněvědných pojmů obsah, námět a látka od antiky až do dnešních dob a snaží se o vlastní jejich vymezení, a pak sociologické poznámky Mojmíra Hájka *„K otázce slovesné konsumpce“*, navazující m. j. zčásti na Wollmana a proklamující požadavek, aby věda o literatuře věnovala pozornost nejen otázkám slovesné produkce, nýbrž i jejího konsumu a jeho společenského zrcadlení; autor právem soudí, že je to jeden z problémů, které literární vědě i literární historii nezbytně přináší sociální vývoj.

Mezi příspěvky ryze slavistickými mají převahu stati jazykovědné. Tři z nich se týkají církevní slovanštiny. Josef Kurz zde otiskuje svůj starší už, propracovaný *„Návrh na pokračování v přípravných pracích o staroslověnském slovníku“*, jehož nepřímým důsledkem bylo vytvoření komise pro staroslověnský slovník při III. třídě České akademie v roce 1942, která řídí práci zvláštní kanceláře, v níž je vyexcerpována již asi polovina všech staroslověnských slov. — Karel Horálek ve stati *„K otázce staroslověnského infinitivu“* rozborem dokladů i dosavadních názorů dospívá k závěru, že pro dobu cyrilometodějskou nelze mluvit o nějaké tendenci k zániku infinitivu, t. j. k jeho nahrazení vedlejší větou s *da* + indikativ; až do 14. století pak je v evangelních textech případů s vedlejší větou bez motivace řeckým originálem tak málo, že hledání souvislosti s vývojem bulharštiny by zde bylo rozhodně násilné. — Antonín Mátl rozebírá „Staroslověnská hapax legomena *porǫtiti sę* a *vъrǫštati sę*“ a vysvětluje jejich kořen *rǫt-* expresivní nasalisací základní podoby *rut-*, doložené vedle *rjut-* v jiných slovanských jazycích.

Bohuslav Havránek v článku *„Staropolské szto“* hájí proti M. Vasmerovi starší výklad Łošův, Oesterreicherův i svůj, že tu neběží o novotvar, nýbrž o tvar starý, vzniklý z part. perf. pass. **šьdto*, a přesvědčivě podepírá tento názor obdobnými doklady ze staré polštiny, srbocharvátštiny, staroslověnštiny, ruštiny i češtiny. Zároveň zdůrazňuje, že k vysvětlování nejstarších období všech slovanských jazyků nemůže zůstávat podkladem jen staroslověnština, ale že je třeba stejnou měrou přihlížeti i k faktům ze starých období jiných jazyků slovanských, zvláště češtiny a ruštiny.

Ján Stanislav v slovenském příspěvku *„K chronologii zmeny g > ɣ > h v slovenčine“* posouvá na základě historických dokladů počátek změny do druhé

čtvrtiny 12. století, t. j. do téže doby, kterou Bergmann určil pro češtinu. V druhém slovenském příspěvku, „*Slovesný čas v slovenčine*“, Eugen Pauliny strukturalisticky dovozuje, že slovesné časy neodpovídají věrně trojímu času fysickému: tak jako jiná jazyková fakta i slovesnou kategorii času si uvědomujeme na základě protikladných vztahů, jimiž jsou podle Paulinyho v slovenštině čas skutečný (přít. a bud.) proti času neskutečnému (min. a kondicionál) a čas faktický (min. a přít.) proti nefaktickému, potenciálnímu (kondic. a bud.). Kondicionál zahrnuje Pauliny mezi časy, a to bez rozlišení kondicionálu přítomného a minulého.

Přímo češtiny, vlastního oboru Trávníčkova, týká se, třeba na základě srovnávacím, studie Miloše Dokulila „*Modifikace vidového protikladu v rámci imperativu v spisovné češtině a ruštině*“. Jemným rozborem zde autor dospívá k zjištění, že ruština užívá ve větší míře nežli čeština v rozkazovacím způsobu formy nedokonavé, a pokouší se to vysvětlit expresivnějším rázem a dramatičtějším spádem ruského hovoru i aktuálnějším a názornějším způsobem ruského myšlení. Do článku se bohužel vloudily nemilé chyby, které by mohly mást: na str. 71 v ř. 8. sh. je nutno čísti „nedokonavé kategorie vidové“ místo „dokonavé . . .“, na str. 75 v 11. ř. sh. má být „bezpříznakovosti“ m. „příznakovosti“ a na str. 81 v 11. ř. sh. má být „dokonavé“ m. „nedokonavé“. — Otázce vidové, oblíbenému námětu Trávníčkovu, je věnováno též pojednání Františka Kopečného „*Morfologické prostředky vidové v dnešní češtině*“, v němž autor zkoumá produktivnost a neproduktivnost prostředků perfektivisačních (praefixace, suffix *-nouti*) i imperfektivisačních (suffixy *-ati*, *-eti* a *-uje*, *-ává*, *-ívá*, *-ovává*).

Trávníčkovi jako autoru nejnovější české mluvnice je jistě připsána i stať Oldřicha Králíka „*Humanismus a počátky českého mluvnictví*“, nově hodnotící prvou českou mluvnici od Petra Gzela, Beneše Optáta a Václava Philomatesa a přinášející i nové poznatky o Blahoslavovi a jeho překladu Nového Zákona.

Údobí staročeského jazyka se týkají „*Dvě poznámky k staročeským evangeliářům*“ od Karla Janáčka, který novými doklady podpírá svůj názor, že starých překladů evangeliáře bylo snad více, nikoli jen jeden, jak soudí Jos. Vašica. Na dřívější fáze jazykového vývoje navazuje též František Svěrák v jádře svého „*Výkladu jména Lhota Rapotina a tamních jmen pomístních*“ (Rapotina, stč. — Rapotova; Rapota = člověk podobaný od neštovic).

Několik příspěvků se týká dalšího oblíbeného oboru Trávníčkova, dialektologie. Na prvním místě je třeba tu uvésti programovou stať Aloise Gregora „*Některé úkoly moravské a slezské dialektologie*“, v níž se požaduje jednak odborné prozkoumání a popsání nářečí dosud nezpracovaných a příprava na jazykový atlas moravských a slezských nářečí, jednak zkoumání dialektických prvků v starých památkách i v novějších literárních dílech a konečně i nové souborné vydání nedostupných starších dialektologických prací. Další příspěvky přinášejí pak hned konkretní řešení některých dílčích otázek z těchto úkolů. Jaromír Bělič v článku „*Slovesné tvary třetí osoby pl. praes. v moravské slovenštině*“ sleduje geografické rozvržení různých koncovek u jednotlivých slovesných typů a dospívá k závěru, že v některých západních úsecích mor. slovenštiny se vyvíjely tvary 3. os. mn. č. shodně s hanáčtinou; východnější části se vyvíjely samostatněji, avšak toliko malý úsek v části t. zv. nářečí kopaničářského má stav takový jako vlastní nářečí slovenská. — K dialektologickým příspěvkům můžeme počítat i stať Václava Machka „*Některé slovesné přípony všední češtiny*“, zabývající se hlavně dialektickými slovesy na *-hnit*, totiž *cenit se* (z *cehniti*), *klohnit*, *korejhnit*, *krohnit* a *těhnit*. — Dialektickými

prvky, které pronikají do hovorového jazyka spisovného na Ostravsku, zabývá se Václav Křístek v článku „*K otázce ostravského hovorového jazyka*", funkci nářečí v konkretním literárním díle zkoumá pak Alois Jedlička ve studii „*Spisovný jazyk a nářečí v Mrštíkově Roku na vsi*".

Tím se už pomalu dostáváme k problematice literárněvědné. Jakýsi přechod tu představuje pojednání Josefa Hrabáka „*O významové stránce adjektivního a adverbálního živlu v Roudnickém Umučení a v legendě o sv. Kateřině*"; autor zde zjišťuje, že v první památce je epitheton a adverbium silně automatisováno, kdežto v památce druhé je barvitější, mezi pouhým epithetem a specifikujícím adjektivem a podobně i mezi adverbiem automatisovaným a takovým, jež je nutné pro významovou determinaci slovesa, je tu stálé napětí a tím je dána adjektivu i adverbiu větší sémantická samostatnost a hodnota. — Otázku z pomezí literární vědy a sociologie řeší Pavel Trost ve svém příspěvku „*K dvojjazyčnosti Vojny a míru*", v níž uvažuje nad funkcí francouzských (a německých) partií v románě L. N. Tolstého, srovnávaje přitom i názory Šklovského a Vinogradovovy.

Vlastní příspěvky literárněhistorické nebo přímo historické, věnované Wollmanovi, týkají se zase celé široké oblasti slovanské.

Spornou otázkou z oboru staroruské literatury se zabývá Sergij Vilinský ve stati „*Autor Životopisu sv. Vasilije Nového*"; dovozuje zde, že Vasilijův žák Řehoř, autor uvedené byzantské památky, není totožný s jiným Řehořem, autorem církevněslovanského překladu kronik Hamartolovy a Malalovy. — Josef Jirásek v pojednání „*Základní ideje ruské publicistiky 16. století*" dokumentárně ukazuje proti názorům Jana Slavíka, že již v době Ivana Hrozného bylo filosoficky připravováno a zdůvodňováno ruské samoděržaví a že byly do ruského carismu vnášeny jisté ideové prvky byzantské. — Josef Macůrek ve svém příspěvku „*K otázce česko-ukrajinských styků v 2. polovině 16. stol.*" jednak podává přehled literatury o vztazích obou národů v 16. století a několik námětů k dalším pracím, jednak sám přináší zajímavou zprávu o kozáckém veliteli St. Chlopickém, který prodléval v devadesátých letech 16. věku v Praze a ve službách Rudolfa II. navazoval styky se záporožskými kozáky i s moskevským carem. — Mladšího údobí českých vztahů k slovanskému východu se týká článek Zdeňka Hájka „*Zapomenutý rusofil dr František Ott*", vyzvedající v souvislosti s českým studentským ruchem ve Vídni na přelomu třicátých a čtyřicátých let minulého století zapomenutou postavu pozdějšího justiciára na císařském panství hodonínském. — V zajímavé studii „*Masarykův ruský mnich*" pokouší se dokázat Julius Dolanský souvislost postavy „ruského mnicha", symbolisujícího v Masarykově knize „Rusko a Evropa" staré Rusko, s Čechovovými povídkami „Černý mnich" a „Bez názvu"; správně tu autor v závěru ukazuje na jednostrannost Masarykova chápání Ruska především s aspektu náboženského, s pohledem obráceným do minula, nikoli do budoucnosti, v níž se na počátku druhého desítiletí našeho věku již rýsoval příchod Velké říjnové revoluce. — Skupinu příspěvků o česko-ruských vztazích uzavírá „*Několik poznámek k puškinovskému kultu u nás*", v nichž Rudolf Havel hodnotí vliv Puškinův na českou literaturu a přináší k tomu některé nové doklady, zejména z básnického díla Josefa Hory, vznikajícího po roce 1937, kdy Hora přeložil „Eugena Oněgina".

Otázky českého zájmu o Jihoslovany se dotýká pojednání Frant. Váhaly „*K historii národních jmen Jihoslovanů ve staročeské literatuře*"; autor zde zjišťuje, že při velké pestrosti názvů je v staročeské literatuře vcelku patrná tendence nazývati jižní Slovany podle jmen jejich zemí. — Příspěvek z oboru kulturní vzá-

jemnosti česko-polské přináší Anna Kellnerová ve studii „*Mickiewiczův Pan Tadeáš a Eliška Krásnohorská*", v níž sleduje seznámení naší básnířky s vynikajícím dílem polského koryfeje a její práci na překladu, rozebírá její hodnocení „Pana Tadeáše" i sama hodností její převod do češtiny. — Širší problematiku vztahů českého jedince k Slovanům vůbec nastiňuje Karel Ruiber ve stati „*Vítězslav Hálek a Slovanstvo*", obsahující shrnutí výtěžků z obšírnější práce rukopisné; ve zkratce zde autor načrtává vývoj Hálkova poměru k Slovanům, probírá slovanské momenty v jeho činnosti mimobásnické i básnické a nakonec vyzvedá blahodárný vliv ruského realismu na jeho zralá díla.

Pět příspěvků se zabývá dílčími problémy z české literatury bez vztahu ke Slovanům. Leopold Zatočil v řadě poznámek „*K staročeské Alexandreidě*" přináší nové argumenty proti názoru, že staročeská Alexandreida závisí na německé básni Ulricha z Eschenbachu; potvrzuje tím výsledky dřívějších bádání, že náš skladatel měl za vzor přímo latinskou Alexandreidu Gualtera Castellionského. — Antonín Škarka ve studii „*Poslední básně J. A. Komenského*" pojednává hlavně o konceptu časoměrného překladu IV. eklogy Vergiliovy, který Komenský pořídil 15. února 1665 a který je zatím poslední známou stopou jeho básnické činnosti i svědectvím o jeho velkém básnickém nadání, jež neochablo ani v 73. roce života, ba dokonce ještě i tehdy působilo z vyhnanství na současné básnické pokusy ve vlasti. — Novější české literatuře jsou věnovány dva příspěvky nerudovské, článek Otakara Vaška „*Nerudův boj o české divadlo*" a pojednání Artura Závodského „*K tajemství v uměleckém díle*". O. Vašek zjišťuje, že Nerudova kritická činnost přispěla rozhodujícím způsobem k zvýšení úrovně českého divadla i k jeho demokratisaci; jemu samému se však nepodařilo obohatit český repertoár vlastními hodnotnými kusy. Artur Závodský rozebírá zase komposici Nerudovy novely „Psáno o letošních dušičkách" a zarámovává svůj rozbor nahozenou jen obecnější úvahou o motivu tajemství v uměleckém díle, jehož využití se pokouší uvést v souvislost se světovým názorem autorovým. — Poslední studie z oboru české literatury, „*Devětsil a Literární skupina*" od Ladislava Žilky, pojednává o literárním ruchu po první světové válce, ideologicky oplodněném socialismem a u části básníků přímo Velkou říjnovou revolucí; příčinu rozpadu obou spisovatelských sdružení, v českém dobovém kontextu jistě vcelku pokrokových, vidí autor ve značné různorodosti a ideové nevyhraněnosti mnohých jejich členů.

Jediný slovenský příspěvek mezi statěmi literárněvědnými se týká přímo činnosti Wollmanovy: Mária Kolečányi v článku „*Počiatky tradicionalistiky na Slovensku*" podává totiž zprávu o široce organisovaném a vědecky podloženém sběru a výzkumu lidové slovenské prozaické tradice, který podnikal Wollman od roku 1928 až do druhé světové války se svými posluchači na bratislavské filosofické fakultě; shromáždil tak za dvanáct let ve svém semináři celkem 104 sbírky mizejícího bohatství slovesné lidové tvorby a tohoto materiálu bylo zčásti již využito i vědecky. Po Wollmanově odchodu z Bratislavy se pokračovalo ve sběru pod vedením autorky a prof. Paulinyho, někdejších jeho posluchačů, a vzniklo tak dalších 39 sbírek, takže je dnes v Bratislavě v celkovém počtu 143 sbírek shromážděn nejobsáhlejší materiál ze současné lidové prozaické tradice snad v celé střední Evropě. A je to hlavně zásluhou Wollmanovou.

Nedostatek místa nám bohužel nedovoluje zabývati se podrobněji jednotlivými studiemi sborníku, ani připojit k některým z nich kritické poznámky. Ale i pouhá registrace, kterou jsme zde podali, potvrzuje to, co bylo řečeno na počátku

referátu: že valná část příspěvků znamená vědecký přínos. Úzce vymezený rozsah studií sice povětšině nedovoloval řešiti problémy zásadní, takže přínos sborníku spočívá jen v řadě otázek dílčích, ale to nikterak nezmenšuje jeho celkovou hodnotu. Cenný je také soupis prací obou jubilantů za léta 1938—1948, připojený na konci sborníku a navazující na soupis do r. 1938, který u příležitosti Trávníčkových a Wollmanových padesátin samostatně vydal Pražský linguistický kroužek. Soupis prací prof. Trávníčka, pořízený Ad. Kellnerem, podává obraz jeho rozsáhlé extensivní činnosti v letech druhé světové války i po ní, činnosti budící a podporující zájem o mateřský jazyk v širokých vrstvách čtenářstva denního tisku, ale také obraz jeho intensivní činnosti vědecké, přinášející právě v těchto letech nejvýznamnější dílo jubilantovo, Mluvnici spisovné češtiny, dále nová přepracovaná vydání Vášova-Trávníčkova Slovníku jazyka českého a j. Soupis prací Wollmanových, sestavený jeho synem Slavomírem, svědčí o neutěšených poměrech, v kterých druhý jubilant žil za druhé světové války a které brzdily jeho činnost, zároveň však svědčí také o jeho novém rozletu po osvobození.

Nakonec musíme ocenit i vnější úpravu sborníku, kterou provedl Eduard Milén: je to úprava opravdu sličná, na vědeckou publikaci přímo nezvykle pečlivá. Rozžehnutá pochodeň na obálce s lipovou ratolestí dobře symbolisuje činnost obou slavistů, k jejichž poctě byl sborník vydán. *Jaromír Bělič*

Slovanské studie. *Sbírka statí, věnovaných prof. Dr Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla.* Uspořádali Josef Kurz, Matyáš Murko, Josef Vašica, Praha 1948, 4°, 267 stran.

Tento sborník byl připraven k tisku za okupace, prošel řáděním censur a nakonec byla rozmetána sazba. Vyšel teprve po osvobození. Úvodem podává Kurz nástin Vajsova života a díla s bibliografií (11—34); následuje vzpomínka na Vajsovo mládí od G. Vericha a Jemelkův rozbor Vajsových vztahů k začátkům velehradského unionismu (35—42). — Pak už sborník obsahuje příspěvky odborné: V čl. Sláva na výsostech Bohu rozebírá *Grivec* list papeže Hadriána II. z r. 869 Rostislavovi, Svatoplukovi a Koclovi a znovu dokazuje jeho autenticitu. V čl. K otázce o původu slovanského písma polemisuje *D. Čyževškyj*[1]) s knihou I. Ohijenka „Povstannja azbuky j literaturnoji movy v Slov'jan", 1938, v níž se snaží Ohijenko na širokém základě budovat „ruskou theorii" k objasnění známého místa z ŽK (*rosьsky pismeny*). V Chersoně prý našel Konstantin-Cyril jazyk a písmo, jež se staly pak základem staroslověnštiny a hlaholice. Čyževśkyj ukazuje, že skoro všechny argumenty jsou vědecky neudržitelné; jen fakt, že cyrilice připomíná spíše řeckou unciálu VII. než IX. věku[2]) považuje za podnět k bádání (52—57). — V stati Kaligraf o hlaholici (58 n.) ukazuje *O. Menhart* na základní grafické rozdíly mezi oběma stsl. abecedami. „Pro plynulý rukopis je hlaholská abeceda Kyjevských listů tvárně dokonalejší, stylovější i snadnější než cyrilská abeceda Ostromirova evangeliáře." Hlaholice, jako jediná z evropských abeced, visí na hoření linii. — Čl. Řecká předloha staroslovanského textu Skutků apoštolských z II. dílu rukopisné disertace † *Fr. Pechušky* k tisku upravil J. Kurz (60–65); dochází rozborem k závěru, že tato část Apoštola se po textověkritické stránce chová přibližně

---

[1]) V poznámce se odkazuje na Weingartovu (Byzsl.), Kurzovu (LF) a Vajsovu (Slavia) recensi starších prací Ohijenkových. Doplňuji ještě odkazem na Horálkův článek v AAV 19, 1948, 3—4, 213.

[2]) To zdůrazňoval též E. Georgiev ve své pražské přednášce (SÚ 26. ledna 1950).

stejně jako evangelia (podle rozboru Vajsova). Předlohu hledá v řeckém kodexu smíšeném (základ K, příměs především I, pak také H). Zkoumá text na základě pěti (vlastně čtyř![3]) rkpů: Mak., Slěpč., Šiš., Christ., Hiľf.; to je počet dost malý pro obecné závěry, zvláště když zůstávají stranou staré rkpy Ochr., Hval., důležitý fragment Grškovićův a texty charvátskohlaholské[4]). Podle mých zkušeností je sice Mak. v ohledu textové kritiky po Ochr. nejkonservativnější, ale psán je krajně nedbale, takže bych se nikdy neodvážil tvrdit, že „je to apoštolář velmi přesný, což svědčí o přiměřeném vzdělání a velké svědomitosti jeho písaře". Právě naopak: písař asi jen rychle a nedbale opisoval ze staré předlohy a o textovou kritiku se vůbec nestaral. Autor odmítá možnost, kterou pro evangelia s pravděpodobností předpokládá Horálek, že totiž stsl. text není založen na jediném kodexu řeckém[5]). Horálkovo mínění v této věci bych podepřel ještě shodnou tendencí v různých odvětvích práce slovanských věrozvěstů: přinášejí na Moravu nejen jazyk v liturgii nový, ale i nové písmo (nezaložené zřetelně ani na řeckém, ani na latinském), novou (ve smyslu v byzantském a římském světě neužívanou) liturgii sv. Petra (viz Vašica, Byzsl. 8, 1939—1946, 1—54). Je tedy nasnadě, že chtěli přinést i samostatnou redakci biblického textu. — *J. Laurenčík*, Nelukianovská čtení v Sinajském žaltáři (66—83). Dochází k závěru, že — podobně jako v textech evangelních — i v stsl. žaltáři mají mezi nelukianovskými varianty převahu čtení západní nad ostatními předsyrskými. Latinismy Ps. Sin. nepocházejí pravděpodobně z Vulgáty, ale spíše ze starolatinských (předjeronymských) překladů. I když uvážíme, že Laurenčíkovi jde jen o Ps. Sin., přece se můžeme přesvědčit, že jsou dosti hluboké rozdíly mezi závěry jeho a mezi výsledky Vajsovými (Vajs, Které recense byla řecká předloha staroslověnského překladu žaltáře, Byzsl. 8, 1939—1946, 55—86). Vajsova studie vyznívá skoro výlučně pro recensi lukianovskou. — *J. Páta*, Několik poznámek o Veleském evangeliáři (84—89); podává popis rkpu a připojuje poznámky paleografické, orthografické, hláskoslovné a textověkritické, i dvě drobné ukázky textu. — V stati Antiochovy Pandekty z r. 1307 po stránce slovníkové (90—99) srovnává *I. Pańkevyč* rkp. této památky z r. 1307 s rkpem XI. století. První se jeví po lexikální stránce více archaický. Práce je dobře založena, ale v podrobnostech bych radil k opatrnosti. Nelze vždy budovat bez pečlivého ověření na lexikálních údajích Jagićovy Entst., tím méně na názorech Vondrákových. Zejména nelze lexikální vývoj stsl. jazyka tak zjednodušovat, že by prostě jeden z členů ekvivalentní dvojice vždy náležel epoše starší, druhý pak výhradně období mladšímu. Tak na př. Jagićovi unikl jemný významový rozdíl mezi *vьsь* „všechen" nebo „celý" a *vьsjakъ* „každý", řec. obojí *πᾶς*, lat. *omnis*. Pak se jeví otázka poměru obou výrazů v jiné perspektivě: místo časového protikladu užívání těchto výrazů máme spíše antithesi staršího údobí, šetřícího jemných sémantických odstínů, a periody novější, stírající tyto nuance. Možná, že takový pohled by vnesl více světla do zdánlivého zmatku rkpů pand. Ant. v užívání *vьsь* a *vьsjakъ* (92). Také vzájemný časový vztah usu slov, tvořený od téhož kořene různými suffixy (na př. *-ьje* : *-ьstvo*) sotva bude lze zplošťovat tak, jak k tomu směřují výklady Jagićovy a Vondrákovy. Na dvojí věkovou hodnotu (archaismy neb neologismy) nepřeložených řeckých slov

---

[3]) Sám říká pěti, avšak Hiľf. jen doplňuje mezery v Christ. podle vydání Kałużniackého. Autor je si vědom toho, že mezi redakcí textu základního kodexu a jeho doplňku nelze zcela položit rovnítko (61, odst. 3 a v tabulce).

[4]) Uznáváme ovšem, že Hval. a texty chhl. jsou pro bádání těžko přístupné.

[5]) Bibliografické údaje viz v mé zprávě ve Slavii 19, 1949, 3—4, 528—529.

proti ekvivalentům slovanským upozornil Horálek (Význam Savviny knigy, Praha, 1948, 23). — *J. M. Kořínek* přispěl pokusem o výklad původu staroslovanského tvaru *vědě* „scio" (100—105). — *Václav Polák* v čl. Poznámky k staroslověnskému dativu absolutnímu (106—110) řeší problematiku tohoto jevu úmyslně „mimo tradiční rámec" a vysvětluje jej cestou konvergence v černomořském jazykovém svazu. — *Václav Machek,* Staroslověnské *popьrište* (111—114), vysvětluje toto slovo pomocí českého *prapisko-prapisek,* jako označení opěrného sloupku, pak milníku a konečně vzdálenosti. Připouští, že je v stsl. moravského původu. — *K. Horálek* v čl. K otázce lexikálních bohemismů v staroslověnských památkách (115—119) soudí, že při veškeré opatrnosti se můžeme právem domnívat, že v cyrilometodějských originálech bylo více lexikálních bohemismů (okcidentalismů) než v nejstarších zachovaných stsl. rkpech. Revise, provedená bulharskými opisovači, stírala tento ráz jazyka. Tím bychom pochopili poměrně značně odlišný slovník Kyjevských listů, osvětlený v poslední době Nahtigalem. Bylo by možno namítat, že tyto lexikální zvláštnosti KL třeba přičíst jejich vzniku v mladším období cyrilometodějském, kdy český vliv již zesílil. Sotva však kolovaly současně v téže krajině texty s terminologií, odlišnou v důležitých bodech. I slovník starších textů se pravděpodobně bohemisoval, a tak na Balkáně pak byla příležitost k revisím tím větší. Neklamným potvrzením existence takových revisí jsou na př. paralelní texty Cloz. - Supr. Současně svědčí modlitby v Euch. Sin., pro něž Frček nenašel řecké předlohy, a o nichž Sobolevskij soudil, že jsou české provenience, o odlišnosti lexika moravské doby. Konečně je dnes podíl českého prostředí v stsl. lexiku zastřen i tou skutečností, že nejeden český výraz se stal nejen trvalou součástí slovního pokladu stsl. a csl., ale jejich prostřednictvím i živých jazyků slovanských. Nám to dnes většinou znemožňuje identifikaci jeho původní příslušnosti teritoriální. — Článek *Theodora Saturníka* řeší, jak ukazuje název, které zákony světské poslal papež Mikuláš I. Bulharům r. 866 (120—129).

Historii objevu a prvního průzkumu známé čcsl. památky ilustruje článek *V. A. Franceva* Slavisté o hlaholských zlomcích Pražských v korespondenci s P. J. Šafaříkem (133—138). — *B. Havránek,* Kritické poznámky k první staroslověnské legendě o sv. Václavu (139—143). Z tří textových variantů v úryvku o postřižinách knížete třeba považovat (proti dosavadním výkladům) za nejpravděpodobněji původní to čtení, jež zachovává redakce minejní, t. j. *episkopъ i notarij.* Toto spojení však nesmíme interpretovat jako označení hodnosti a funkce jedné osoby, nýbrž jako údaj o dvou různých osobách, pozvaných společně. Tento výklad lze dobře sladit i s historickou skutečností a odstraňuje řadu vážných obtíží, jež budily výklady jiné. — Zdánlivý dodatek redakce minejní *knjędzi, iže bě togda vo svojei oblasti* pochází asi z originálu. Závěr zprávy o postřižinách v redakci vostokovské (*i postrigoša knędzi ini*) totiž takový korrelát takřka vyžaduje.[6]) — Temné místo ve větě, jíž Boleslav odmítá návrh vrahů zahubit i Drahomíru (*dońьdeže dospěemь iněmi* L, ... *inei* N, *daže iněmi dospěem'* Vost., *da iže iněmi dospěetь* Min.), bylo dosud různě překládáno, nikdy však bez rozpaků a jistého násilí. Třeba je chápat ve smyslu „pokud jiných nedostihneme". Havránek tu vidí starou vazbu slovesa *dospěti* s instrumentálem předmětným, doloženou usem stč., starosrbskocharvátským i staroruským. Nejasnosti zmizí, neboť zbývající var. textu N se jeví jako snadno pochopitelná pozdější náhrada zastaralé vazby instrumentální

[6]) *Knjędzi* chápe Havránek jako gen. pl. ve smyslu svého výkladu v ČMM 59, 1935, 349 n. a 60, 1936, 250 n.

vazbou akusativní, vlastní pozdější fázi slovanských jazyků. — *Frček*, Byl sv. Václav postřižen podle ritu východního či západního? (144—158.) Paralelu modlitby k postřižinám, zachované v I. stsl. legendě o sv. Václavu, neznáme sice ani z rituálů latinských ani z euchologií řeckých, ale svým rázem se hlásí spíše do oblasti ritu byzantského. Postřižiny provedl biskup Notar. Tento výklad musel Frček přijmout jako jediné možné východisko, když nepomyslel na to, že výrok legendy *episkopъ i notarij* by bylo možno interpretovat jako označení dvou různých osob, jak ukázal teprve Havránek. Notar byl podle mínění Frčkova biskup slovanského obřadu, sídlící patrně v Čechách. — Upozorňuji, že také pořádek slov v modlitbě *otroča se* nebo *otroka sego* ukazuje spíše na předlohu řeckou (*τὸν παῖδα τοῦτον*) než latinskou (tam by bylo jistě *hunc puerum*[7]). O tom, že stsl. překlady šetřily[8]) této polohy zájmena, přesvědčí libovolný stsl. text. Současně však myslím, že dnes — po Vašicově objevu liturgie Petrovy[9]) — nelze zjednodušovat otázku slovanského obřadu v Čechách na alternativu ritus latinský — ritus byzantskoslovanský. Právě liturgie sv. Petra je v jistém smyslu synthesou. — *J. Vašica*, Staroslovanská legenda o sv. Vítu (159—163). Autor zjišťuje shody mezi hlaholským (emauzským) textem officia sv. Víta, objeveným a popsaným kdysi Vajsem,[10]) a ruskými rkpy legendy o sv. Vítu, vyd. Sobolevským. Shledává částečné paralely v rkpných lat. breviářích Národní a universitní knihovny pražské. Dochází k výsledku, že jako společný základ zachovaných památek třeba předpokládat obšírnější stsl. legendu, pocházející z Čech. — *Trávníček*, Glosy Jagićovy a svatořehořské (164—168). Těžiště článku vidím ve vysvětlení grafiky obojích gloss za stsl. *ę* (*e*; *e, a, ae*) předpokladem původní stč. střídnice *ä*, jejíž existenci dokazoval Trávníček už dříve. Tím odpadnou komplikace i podezírání pravosti při studiu gloss.[11]) Zaráží nás jen *št* v glosGreg. (*pouštatelnymi* a *greblišti*). Podle stavu v KL a PZl. bychom pokládali náhradu *št* českým *šč* za programový a u nás důsledně zaváděný bohemismus. Máme ovšem pro takovou hypothesu jen omezený materiál. — *J. Vraštil*, Význam nejstarších stč. souvislých textů evangelijních pro otázku o vlivu bible staroslověnské na stč. Podnětný článek, ukazující řadu nepovšimnutých shod. — Následují dvě studie z oboru stč. a csl. náboženské terminologie: *E. Čech*, Učeník — mučeník — zvoleník (174—181) a *J. Janko*, Zas jednou o českých výrazech *mnich*, *biskup* a *papež* (182—188). — Článek *A. Vykoukala*, Remešský staroslovanský Evangeliář, zvaný „Texte du sacre", s liturgického hlediska (189—206), identifikuje obsah památky: lectionarium missae — část cyrilská zcela podle byzantského, část hlaholská zcela podle římského ritu. Doloženo liturgickým kalendářem. Důležitá je stať o místě a době vzniku památky, ač tam asi bude možno některé podrobnosti pozměnit a doplnit. — Článek *F. Ryšánka*, Další zlomek českého hlaholského Komestora. Vedle snímků, připojených na konci sborníku, tu máme přepis latinkou, paralelní latinský text, úvod a komentář. — *A. Florovskij*, Církevněslovanská tradice v Čechách v dějinném pojetí „Palinodie" Zachariáše Kopystenského (1621) (226—231). — Obsáhlá literárně historická studie *Alberta Pražáka*, Cyrilometodějské a velkomoravské prvky v české slovesnosti, sleduje po-

---

[7]) Srov. v tomto sborníku str. 145 a 146.
[8]) Alespoň většinou, podrobných údajů nemám.
[9]) Viz ByzsL 8, 1939—1946, 1—54.
[10]) ČČM 75, 1901, 21—35.
[11]) Souhlasím s tím; viz můj článek o Praž. zlom., Slavia 19, 1949, 1—2, 54 n.

drobně dané thema od církevněslovanských a latinských legend až do doby nejnovější. — Sborník je opatřen rejstříkem věcným, podrobným rejstříkem jmenným a indexem vykládaných slov. *František V. Mareš*

Recueil Linguistique de Bratislava. Publié par le Cercle Linguistique de Bratislava. Volume I. Redaktor A. Isačenko. Bratislava 1948. Stran 212.

Bratislavští jazykovědci, sdružení v tamním Linguistickém kroužku, rozhodli se uctít památku zesnulého člena Kroužku, profesora srovnávacího jazykozpytu na Slovenské universitě Jos. M. Kořínka (zemřelého 24. srpna 1945), prvým svazkem své nové publikační řady Recueil. Byla to myšlenka jistě záslužná, neboť Kořínek, rodem Moravan z Nového Města, vědeckým studiem Čech, zapůsobil na vývoj slovenské jazykovědy jako málokterý z akademických učitelů bratislavských od založení university na Slovensku. Ze vzpomínkového článku jeho nejpřednějšího žáka Jozefa Ružičky vyplývá jasně úcta a láska, které se zesnulý učenec u svých žáků na Slovensku těšil; méně jasně je z něho zřejmé, jak překvapivě rychle dovedl učenec, který se až v době poměrně pozdní dostal k soustavné vědecké práci (bibliografický soupis jeho prací ukazuje, že se soustavnou činností publikační počal až v svých třiciti letech), vyzrát v osobnost, jejíž vědecký profil se za jediné desítiletí usilovné práce rýsoval již zcela výrazně. Byl dán hlavně jeho přesvědčivým, metodicky stále více prohlubovaným rozlišováním nocionálnosti a expresivity jazykových pojmů a vyvozováním důsledků z této základní these pro jazykový materiál současný i historický. Tím ovšem není řečeno, že Kořínek vyslovil vše, co v něm potenciálně bylo dáno: poslední léta jeho života ukazovala, že i podněty strukturalistického jazykozpytu, z něhož vyrostl, zpracovává značně nezávisle. Je opravdu škoda, že se již nedostal k podrobnému rozvedení myšlenek, které nadhodil r. 1942 v pojednání *O jazykovém vývoji* (ČMF 28). Jeho oposice k zásadě imanentního vývoje jazykového systému, tehdy obecně uznávané, byla jistě odvážná a podrobnější formulace Kořínkova stanoviska by byla jistě vedla k velmi plodné diskusi.

Byl tedy Kořínek osobností složitější, než si u nás často uvědomujeme. Je proto škoda, že byl pro jeho sborník vybrán jako jeho posmrtný příspěvek krátký úsek z jeho universitních čtení o řeckém konsonantismu, který je pro Kořínka málo charakteristický a mimo to nese příliš zřejmé stopy didaktického zjednodušování, zabíhajícího až do primitivismu (hlavně ve výkladech o variantách ide. „prajazykových" fonémů). Kořínek sám by byl sotva svolil k publikaci tohoto článku.

Příspěvky Kořínkových přátel a žáků zabírají téměř celou oblast zájmů, která byla Kořínkovi samému vlastní. Z obecně jazykovědných článků je tu především naléhavé volání V. Skaličky po vypracování linguistiky parole; autor v něm zjišťuje m. j. semiologické vztahy mezi langue a parole v slově, ve větě a v promluvě a šťastně řeší hlavně rozdíl mezi slovem a větou (slovo podle něho je obraz nějakého úseku skutečnosti, kdežto věta je obraz nějakého kontaktu se skutečností). — K. Horálek v jiném článku přesvědčivě osvětluje podstatu purismu jako nesprávně chápanou funkci „struktury funkcí" (táž funkce přísluší v ethnografii lidovému kroji). Při onom nesprávném postoji se formální „našskosti" neprávem dává přednost před souhrou všech jazykových funkcí, jíž je dáno funkční optimum jazyka. — Průkopnická je stať A. Isačenka o apelové funkci v jazyce a o prostředcích, jimiž se vyjadřuje (se zajímavým materiálem m. j. zvláště z ukrajinského nářečí vesnice Ladomirova ve východním Slovensku). — E. Pauliny hledá přesné rozlišení mezi větou a promluvou a nalézá je v tom, že věta je útvar

jazykový, charakterisovaný vždy vztahem identifikace („logického předmětu“ — lépe snad pojmu — s konkretním, jedinečným předmětem) a vztahem existenciálním (obsah logického předmětu existuje na konkretním, jedinečném předmětě). Naproti tomu promluva podle P. — celkem ve shodě se Skaličkovým pojetím — je semiologická reakce projevující se nejen prostředky jazykovými, ale i gestem, vnější situací a j. — J. Vachek dovozuje, že tištěný jazyk je zmocněným typem jazyka psaného, poněvadž se při něm zesiluje intelektuální stránka projevu (srozumitelnost, přehlednost) na úkor funkce výrazové (odosobněním tištěného projevu).

Historická i synchronická fonologie je ve sborníku zastoupena — vedle uvedeného již článku Kořínkova — ještě šesti příspěvky. Především tu je práce W. Brandensteina ze Štyrského Hradce, zabývající se vývojem řeckého konsonantismu a dvojhlásek mezi 8. a 3., resp. 2. stol. př. Kr. Její hodnota je spíše v uváděných faktech nežli v jejich dosti primitivním metodickém zpracování. — Značně výše stojí zasvěcený obraz vývoje germánského konsonantismu do doby staroanglické, který tu podává B. Trnka; jiným germanistickým problémem fonologie se zabývá v jednom ze svých drobnějších příspěvků J. Ružička. — Do této skupiny příspěvků lze zařaditi článek F. Trávníčka, pojednávající v jasném přehledu o významotvorném úkonu hlásek v češtině, jemná dialektologická pozorování A. Kellnera o fonologické funkci hlásky *h* v slezskopolských nářečích na Těšínsku a konečně příspěvek J. Horeckého o latinských souhláskových geminátách.

Etymologické bádání, které bylo Kořínkovi tak vlastní, zastupuje v sborníku jen jeden příspěvek, ale zato obsáhlý a závažný. Jsou to slovanské etymologické výklady V. Machka, vysvětlující celkem dvanáct nedosti jasných slovanských výrazů. Autor ve svých výkladech vydatně využívá výkladových principů, které v slovanské etymologii bývají často opomíjeny (metathese, disimilace, móce a pod.), a jejich pomocí se mu daří vrhnout na mnohé etymon nové světlo. Zmíníme se tu alespoň o čtyřech jeho výkladech. Výraz *panъ*, starý crux slovanských etymologů, vykládá autor jako přechýlený výraz od fem. *panьji*, které ztotožňuje se skr. *pátnī* (s emfatickým dloužením kmenové slabiky). Zdá se, že autorův výklad má naději na uznání jako definitivní řešení starého problému, tím spíše, že je podepřen bedlivým zřetelem k věcnému kontextu zkoumaného slova, t. j. k staré slovanské společenské organisaci. Metathesí vykládá M. vznik adj. *dobrъ* (jež spojuje se skr. *bhadrá-*, got. *batiza*), *bridъkъ* (z *bidrъ, srovn. sthn. *bittar*, lat. *foedus* — zdloužení $i > ī$ vykládá M. vlivem kontrastujícího výrazu pro „sladký“, známého ze skr. *svādúḥ*). Na odpor asi narazí M-ův výklad adj. *zdravý* ze *storvъ, nikoli *sъdorvъ*, kde změna poč. *st-* ve *zd-* se vysvětluje nedost přesvědčivě sonorisací při artikulačním oslabení v spojeních typu *živъ* a *storvъ*.

Morfologických a slovotvorných otázek se týkají tři příspěvky. Je to druhý článek J. Ružičky, který se týká got. otázky morfologické (got. pádové koncovky *-jus*). Dále pozoruhodná a pronikavá studie V. Blanára, jež se zabývá rodinnými jmény (hlavně slovenskými) a ukazuje, jak u nich dochází k morfematickému přehodnocení jednotlivých slovotvorných složek proti tomu stavu, jaký najdeme u korespondujících apelativ. Autor tu narazil na velmi závažnou problematiku jmen vlastních (nejen rodinných!), která v lexiku mnoha (všech?) jazyků tvoří vrstvu zřetelně odlišnou od běžných apelativních výrazů jak po stránce fonologické, tak po stránce morfematické. — Konečně patří do této skupiny zajímavý článek B. Unbegauna o rus. zpodstatnělých adjektivech na *-ovój* (typ *rjadovój*, *domovój* atp.), která se v současném jazyce stále zřetelněji rýsují jako slovní skupina jasn

charakterisovaná jak sémanticky (jde o jména povolání), tak tvaroslovně a hláskoslovně (přízvukem na poslední slabice slova).

Stranou ostatních příspěvků stojí podnětný článek A. Melicherčíka, zabývající se problémem lidových pověr a zdůrazňující nutnost studovat lidovou pověru s hlediska semiologického.

Vcelku lze tedy vyslovit plné uznání způsobu, jakým bratislavští linguisté uctili památku Kořínkovu. Po stránce technické zaslouží zvláštní pochvaly to, že nejen — jak to bylo zvykem dosud — připojovali k slovenským, resp. českým článkům cizojazyčné résumé, ale také naopak, že k článkům cizojazyčným (jsou to ruské, francouzské, anglické i německý) vždy také soustavně otiskli résumé slovenská. Tato praxe by se jistě měla v publikacích u nás vydávaných stát obecnou.

Josef Vachek

„Foľklornyje zapisi A. A. Šachmatova v Prionež'je“. Podgotovka tekstov, stat'ji i primečanija A. Astachovoj i S. Šachmatovoj — Koplan. Predislovie A. Azadovskogo. Giz Karelo-finskoj SSR, Petrozavodšk 1948, str. 89.

Aleksej Aleksandrovič Šachmatov (1864—1920) byl u nás dotud charakterisován v první řadě jako ruský jazykozpytec. Jeho vědecké autority se dále dovolávala literární historie anebo i slovanská bádání dějepisná. Přitom stále zůstávalo nepovšimnuto jeho dílo v oblasti ústní slovesnosti, které, jak se ukáže, bylo přirozeným článkem jeho vědeckého úsilí.

V hlavní a největší části knihy jsou otištěny Šachmatovovy zápisy ústní slovesnosti z Prioněžské oblasti, vydavatelkou tříděné do dvou skupin: jednak materiál zapsaný u vypravěčky Tarajevy a jednak všechny byliny toho kraje. Texty písní a bylin vysvětlují připojené vysvětlivky a slovníček. Úvodní předmluva a studie a rozbory první části pak informují o Šachmatovovi s hlediska národopisného, zařazují jeho folkloristickou práci do jeho vědeckého díla vůbec, ukazují, jak si vykládat jednotlivé zápisy, a zdůvodňují konečně i vlastní methodický postup vydavatelů.

Dosud bylo oceňováno působení Šachmatovovo jako počátek nového rozkvětu bádání o lidové slovesnosti, počátek sběratelské iniciativy ve vědeckém středisku i na venkově, dnes díky novému výboru se může zhodnotit Šachmatov jako tradicionalista, a to po obojí pracovní linii, jako praktik i jako methodický theoretik.

Sběratelské hledisko Šachmatovovo je hledisko folkloristy a dialektologa, t. j. zřetel k lidové slovesnosti se u něho prolíná se studiem řeči a národního života. Zatím známé Šachmatovovy zápisy zachycovaly pohádky, v rukopisech však zůstalo uchováno bohatství zápisů bylin a písní. Od prvních záznamů methodicky ještě neujasněných záhy došel k pevnému postoji k materiálu. V. Jagić jej vyzval r. 1883 ke studiu staré literatury v Novgorodsku. Šachmatov přitom poznal, že nestačí poznat staré církevněslovanské památky, ale že historické bádání musí vycházet z přítomného stavu jazyka. Proto se vydal za řečí lidu. Hledal materiál neporušený a osobitý a podnikl cestu do oblastí severních. Sledoval typ řečí a zaujal se o lidové slovesné projevy. Zapisoval je se zájmem linguistickým, dbal i fonetiky a akcentu. Své zápisy sám označil jako „obrazy národní řeči“. Z toho pak vyplývá, že nesledoval ústní slovesnost s hlediska literárního, jako díla lidových tvůrců, vypravěčů. Pokud vůbec zachytil lidového umělce, tedy jen jménem a v hrubých obrysech. Nedbal jejich biografických dat a nevyčerpával jejich umění,

stejně jako shodně s tím neviděl v ústní slovesnosti projev veškerého života. Přes
však zdařilý výběr a veliký počet probádaných krajů umožňují podat obraz lido
slovesnosti dané oblasti značně přesně.

Astachova uveřejnila Šachmatovovy zápisy z Prioněžska. Nejsou to všechn nýbrž jsou sestaveny tak, aby ukázaly co možná úplný repertoár vypravěčky (vš chny záznamy podle Tarajevy, i písně svatební a pohřební) a aby ukázaly pova bylinné tvorby kraje (všechny záznamy bylin). Svatební zpěvy mají themate loučení dívky s domovem a zpěvy obřadní, pohřební pláč vdovy nad mužem a žalo nad smrtí bratrovou. Byliny se s vlastním pojetím a s typickými výrazovými pr středky soustřeďují na známé hrdiny (Čurila Plenkovič, Dunaj Ivanovič a j.). Pr vodní slovo výkladu A. Astachové bývalo by mohlo přímo na materiálu ukáz specifickou povahu prioněžské ústní slovesnosti, ale zaměřilo se spíš na rozb motivický s odkazy na varianty a další zápisy, na zjištění tradičních prvků a po př padě komposičních zvláštností. Tím Astachova jen potvrdila celkový ráz studi podávat spolehlivé faktické zprávy, být úzkostliv o neskreslování obrazu a přiné materiál dotud neznámý a jím přispět k poznání velké vědecké osobnosti a jejím dílu dát další vědecký život. *Julie Weingartová*

A. M. Astachova, **Russkij bylinnyj epos na severe.** Giz Karelofinskoj SS Petrozavodsk 1948, str. 395.

Nová sovětská věda znamená i v oblasti bádání o ústní slovesnosti počáte nového studia a nového řešení problematiky lidových tradic. Přehlíží výsledky b dání generací dřívějších, zpracovává monograficky nové úseky a konečně přistupu i k novým synthesám. Takovým souhrnem je kniha Astachové o lidové epické tvor na ruském severu. Je to bohatá studie s theoretickými a zásadními úvody a s ro bory a se závěry z nich vyplývajícími o skutečnosti bylinné tradice.

Hlavní zájem vší literatury o bylinách v předsovětské době se soutřeďoval n otázky genetické, sledoval rozvoj sujetů a motivů. Sběratelé zachycovali bylin z ústního podání, ale nezkoumali jejich současné formování. Zjišťovala se podob variantů, po případě se variant oceňoval jako individuální prvek vypravovatelů ale nestudoval se jako projev dosud živé tvůrčí síly lidu. Sovětská vědecká perio ukázala zejména na to, že byliny zapisované sběrateli nejsou jen uchované sta byliny s většími či menšími nánosy, ale že jsou výrazem dosud živého tvůrčí procesu. Sovětská věda nezkoumá tedy otázku bylin jako látku archaickou, nýb jako problém přítomný.*) Podle toho mají pak byliny v severním Rusku ne už je význam konservování starých tradic, ale vytvářejí vlastní živou „severní period v historii eposu“. S tím souvisí i nové bádání o skutečných tvůrcích bylinné tradic

Vedle profesionálních pěvců byli neprofesionální umělci v selské vrstvě stejně tak selská vrstva jako jejich obecenstvo působila na ně vlivem rozhodujícím Z jejich úst a z jejich života vyrostla vlastní podoba epického hrdiny. Je to selsk bohatýr s ideálními vlastnostmi fysickými i morálními, ochránce země a národ protiklad kněze i bojara. Eposy chovají v sobě rysy životní zkušenosti domácí prostředí (na př. moře v tradici bělomořské). S tím se srovnávají i variace komp siční. Domácí tvůrčí síla se vždy projeví v tradičních osnovách hodně silně, a ne

*) Současně prof. Mat. Murko zkoumal živý tvůrčí proces epiky jugoslávsk a prof. F. Wollman se svými seminaristy ústní prózu, živou na Slovensku a n Moravě. O tom sr. Mária Kolečányi, Počiatky tradicionalistiky na Slovensk Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi, 1948, s. 219 n.

edy divu, že vytváří kromě toho i nové původní severní byliny. Tyto byly už dříve apisovány spolu s bylinami starými, ale dnes jim Astachova věnuje zvláštní pozornost na doklad základní these. Zjišťuje, že živý tvořivý proces dosud neutuchl, a věří i v jeho další sílu do budoucnosti, kdy vytvoří nový epos sovětský. Pohled na vztah knižní civilisace a bylinné tvořivosti na rozdíl od dřívějších výkladů jen povrzuje existenci lidové tvůrčí schopnosti. I když přijímá náměty a motivy, způsob pracování je vždy osobitý a specificky zabarvený. Tvůrčí proces je konečně zřetelný v epické tradici menších oblastí. Proto je oprávněna víra, že se rodí umělci nového posu sovětského, jak tomu nasvědčují i osudy epické tradice v době pořijnové.

Celá studie, plná nových podnětů a závěrů, je pracována přehledně a s důazem na to, co přináší nového. Každá úvaha předesílá výsledky bádání generací minulých, aby pak na jejich pozadí a v protivě k nim vynikla novost studia přítomného. Kritika bádání starého i výklady nové jsou poznamenány především úctou obdivem k lidu a šetří pečlivě všech jeho práv a osobitostí. *Julie Weingartová*

Józef Kostrzewski, **Kultura prapolska.** Poznań 1947, 605 str., 261 obr. v textu.

Nuceného odmlčení v době německé okupace, kdy se musil skrývati pod izím jménem, využil tento vynikající polský badatel k sepsání několika cenných prací prehistorických, z nichž recensovaná kniha zaujímá čelné místo. Poskytuje soustavný přehled slovanské hradištní kultury v Polsku, sestavený nejen na základě archeologickém, ale i s použitím výsledků bádání historického, filologického, ba fytopaleontologického, zootechnického a j. Největší část knihy je právem věnována rozboru hmotné kultury, kterou autor v podtitulu (zčásti jistě i proto, aby zdůvodnil odsunutí některých partií, jež sem též patří, do dalších dvou oddílů) nazývá též kulturou „technickou“; méně než polovinu práce zabírají stati o kultuře duchové a kultuře společenské. Rozvrh látky odpovídá požadavkům pokrokové vědy jak po stránce věcné, tak po stránce praktické; je zajímavo srovnati jej s rozvrhem znamenité práce sovětských badatelů A. V. Arcichovského, N. N. Voronina, V. V. Mavrodina, B. A. Rybakova a P. N. Treťjakova[1]), připravené do tisku r. 1941 a vydané r. 1948, jejíž obsah nemohl býti autoru znám. Kostrzewski došel tu zcela nezávisle velmi podobnému rozvrhu; jen průmyslová odvětví rozmístil do speciálních statí, místiv je spolu s řemesly až za stati o denním životě, dále nevěnoval speciální stati peněžnictví a konečně obraz vojenství, v sovětské publikaci scelený ve třech vzájemně skloubených statích, roztrhl tím, že výklad o opevněních přiřadil k partii osídlení, zbrojířství probral v rámci průmyslové činnosti a stati všeobecné přiojil k partii o „společenské kultuře“. Jinak jeví se nám zřetelná shoda s uvedenou publikací sovětskou, jež ovšem věci duchové kultury ponechává do druhého svazku, ztím v Praze neznámého; po stručném geograficko-historickém úvodu probírá Kostrzewski zemědělství, osídlení, obydlí, potravu a náčiní k její výrobě, oděv, ozdoby, hygienu (zde uplatnil zvláště bohatý materiál ozdobných hřebenů z Polska), řemesla, hornictví a hutnictví, zbrojířství, dopravu a obchod. Další část, věnovaná „duchovní kultuře“, probírá místní názvosloví, náboženské věci, lékařství, počítání kalendáře, měr i vah, ozdobnictví a výtvarné umění, hudbu s písní a hrami. Partie „společenské kultuře“ obírají se rodinnými poměry, společenskou organisací, zařízeními daňovými a soudními, vojenstvím a kulturními styky s cizími národy. Stručné popisy význačných památek s údaji nalezišť, četné literární odkazy a výběr

[1]) История культуры древней Руси, домонгольский период, I., материальная культура, Moskva-Leningrad 1948.

vhodných ilustrací doplňují knihu na velmi dobrou příručku pro interesovaného badatele i laika. Důležité jsou nové poznatky, zvláště použití výsledků novodobého výzkumu polských hradišť a pak teritoriální třídění polské hradištní keramiky. Kostrzewski rozeznává severní oblast, zaujímající Pomořany, zemi chełmskou, Kujavy, sever a střed Velkopolska i některé dolnoslezské okresy, jež se vyznačují delším trváním období ruční výroby keramiky a hojným výskytem dvojkonických nádob, a jižní oblast, rozprostřenou v podstatné části Slezska, jižním Velkopolsku a Malopolsku, kde se vyskytují typické staré sudovité tvary nádob a brzo se objevuje hrnčířský kruh. Ovšem ani archeologické, ani jiné vědní výsledky nejsou v knize něčím samoúčelným, nýbrž podávají jen materiál k všeobecnému kulturně dějinnému obrazu doby přechodu od otrokářství k feudalismu, tak důležitého pro vývoj celé západoslovanské oblasti, jež právě tehdy prožívala svůj mocný hospodářský, politický i kulturní rozmach a rostla ke státním formám. V tomto dějinném rámci zhodnotil autor i český podíl na vývoji polské kultury, zvláště na pokřestění Polska; cennými poznatky přispěl i k obrazu vzájemných kulturních vlivů a k poznání obchodních styků mezi oběma zeměmi. Kniha, jež vyšla i ve francouzském vydání (pod titulem Les origines de la civilisation polonaise, Paris 1949), je psána velmi názorně a jasně, takže skýtá cenné usoustavnění našich poznatků o hradištní kultuře Polska. Citovaná publikace sovětská i práce Kostrzewského jsou výmluvným svědectvím, jak daleko pokročila práce v obou těchto zemích od dob Niederlových; zvláště nutno tu zdůrazniti jejich soustavnost a cílevědomost. Materiál z obou oblastí je sebrán a zpracován natolik, že skýtá konkretní podklad k řešení mnoha složitých otázek všeobecného rázu, aniž by bylo třeba pouštěti se na pole dohadů. U nás, kde vedle dobře zpracovaných úseků zůstává řada problémů na pouhých počátcích řešení, budou obě knihy jistě působiti nabádavě. *R. Ture*

Karel Krejčí, **Julius Słowacki, polský básník revolucionář.** Knižnice Profily 18. Praha 1949. Stran 140.

V sedmi kapitolách (Společenské ovzduší polské romantiky, Słowackého vstup do života, Vyhnancem bez vlasti, Samota švýcarská, Cesta na východ, V ruchu života pařížského, Mystik a revolucionář), doplněných závěrečnou poznámkou *Słowacki v Čechách*, vylíčil Karel Krejčí život a dílo Słowackého v chronologickém sledu methodou zkoumající básníkova díla v souvislosti s pohybem společenské struktury. Ze srovnání s příslušnou statí Máchalovou z II. dílu Slovanských literatur z r. 1925 (str. 273-283) vysvitne pokrok, který do české polonistiky vnáší monografie Krejčího, rozdíl není dán jen počtem stránek, nýbrž pojetím a bohatším poznáním básníkova života a díla. Máchal mohl podat pouhý přehled popisného rázu o životě, nadání a díle básníkově, Krejčí podává všestranný rozbor a výklad, líčí podrobně ovzduší, souvislosti dobové, vývojové a politické, sleduje působení třídních sil na Słowackého, díla básníkova jsou osvětlena a oživena ve vztahu k životu a zážitkům, době, společnosti a hospodářským poměrům. Autor sleduje v díle charakteristické motivy, typické postavy, vztahy k ostatním polským spisovatelům, zejména Krasińskému a Mickiewiczovi, bohaté jsou postřehy a poznámky látkoslovné, zvláště v souvislosti s literaturou francouzskou.

Krejčí sleduje vývoj osobnosti v jejím dialektickém pohybu a nepropadá nikde mechanicky popisnému postupu, kterým se fakta, zejména jednotlivá díla isolují od ostatních faktorů. Živého a plastického zobrazení dosahuje Krejčí velmi důsledným používáním theorie třídního boje a jeho odrazu v literatuře. Słowackého

pojímá jako revolucionáře romantika, který trpí lidsky i umělecky tím, že lpěl na společenském a rodinném prostředí konservativním, ačkoliv se chtěl sblížit se silami revoluce. Tento rozpor vyrovnával Słowacki stálou vzpourou na rozdíl od Z. Krasińského, který se nedovedl odříci své třídy (v Nebožské komedii spatřuje Krejčí první evropskou tragedii třídního boje). Balladynu Krejčí vykládá z doby vrcholícího feudalismu a nastupující buržoasie. Słowacki prvou sílu nenávidí a druhou pohrdá. Zjišťování třídních rozporů, zobrazených v uměleckém díle, je pro literárního historika neoddiskutovatelnou nutností a vnáší do literární historie a do výkladu díla nové výhledy, jasné a plastické odstupňování jevů, které byly dříve kladeny mechanicky a bezradně vedle sebe. Touto methodou je možno vystopovat vztah díla ke společenské skutečnosti. Krejčí na př. vyhledává tento vztah u Balladyny, která bývá pokládána za pouhé pohádkové dílo od skutečnosti odtržené. Opírá-li se literární historik o vědecký socialismus, vyhne se současně všem jepicovitým, nicotným a pozlátkovitým nápadům, které nemívají nic společného ani s vědou, ani s uměním. Nápady nelze vylučovat, a Krejčí ke své vědecké basi a methodě přidává řadu nových souvislostí a postřehů, jichž se dopracoval četbou, studiem a cestováním. Tyto postřehy (na př. o souvislosti díla Genezis z ducha se soudobou theorií Darwinovou) četbu zpestřují a zpřístupňují.

Jasný sloh, systematický postup a vhodné komposiční členění kapitol spolu s pronikavou znalostí předmětu příkladně spojují úkol vědecký s účelem popularisačním. *Josef Polák*

Josef Štefánek, **Moskva v českém písemnictví**, Praha 1949, str. 146.

Tato práce vznikla pod vlivem 800letého výročí založení Moskvy (1147—1947).

Česko-ruská vzájemnost má tisíciletou tradici. Seznámit se s ní znamená pochopit plně novou kvalitu česko-ruské vzájemnosti, jejíž základ je v socialistické perspektivě. V ní je položen základ našeho národního obrození a našeho dalšího života v budoucnosti. Po druhé světové válce vyšla již řada studií, podávající nám nový pohled na naše česko-ruské styky v minulosti. Mezi jinými je možno jmenovat Štefánkovu studii „Moskva v českém písemnictví.“ Autor si zde klade otázku: „čím nám byla Moskva a jak se odrazilo její jméno v české literatuře.“ Odpovídá na ni ve čtyřech kapitolách. V první kapitole podává Štefánek obraz Moskvy v nejstarším období českého písemnictví, ukazuje na naše styky s hlavním městem ruským již za vlády prvních Přemyslovců, které nikdy nepřestaly a udržely se i v době našeho nejhoršího temna v XVII. st. V další kapitole řeší autor problém novodobých styků česko-ruských od Josefa Dobrovského až po Karla Havlíčka Borovského. Havlíčkovým vztahem k Rusku začíná třetí kapitola a končí se rokem 1917, kdy se stala Moskva hlavním městem Svazu sovětských socialistických republik. Ve čtvrté a poslední kapitole ukazuje autor na náš vztah k Moskvě v době první republiky.

Autor si zde položil úkol rozsáhlý, ale plně se s ním nevyrovnal. Hlavní chybou jeho práce je neúplnost materiálu. Nešel nikdy ad fontes. Omezil se na materiál již známý, který však místy ani plně nezvládl. Zhodnotil na příklad velmi povrchně Havlíčkův poměr k Rusku a vůbec unikl jeho pozornosti Julius Zeyer.

Štefánkova studie, i když neuspokojila požadavky vědy, má svůj význam popularisační. Ukázala širokým vrstvám čtenářským, jak staré a hluboké jsou kořeny česko-ruské vzájemnosti. *Phá*

Václav Melichar, **Svět slovanský je náš.** Soubor vědomostí o Slovanstvu, život Slovanů a jejich vzájemné vztahy v minulosti i dnes. I—II. Šeba, Praha 1948, 742 str. 2200 výtisků.

Tento „soubor vědomostí“ možno stejným právem nazvat také „souborem nevědomostí“. Jak jinak také, když autor-jednotlivec se rozhodl s neodůvodněnou polyhistorickou troufalostí shromáždit co nejvíce údajů archeologických, historických, státovědných, filologických, ekonomických, filosofických atd. a udělal tak ze svého spisu snůšku údajů — přirozeně kusou a nespolehlivou. S provoláním poněkud již známé věci, že „slovanský svět je náš“, chce Melichar hledat „odvěké slovanské vlastnosti a ideály“ (7), chce prý „první (!) poskytnouti našemu lidu pravdivý přehled věcí slovanských“ (9), „vyplnit citelnou mezeru“ (9—10) a „být počátkem velkého souborného díla o Slovanstvu“ (10). Ve výsledku provedl jen výpis z literatury na konci uvedené i neuvedené (v textu necitované) a z naučných slovníků (srov. na př. str. 13 o základech geologie, 14 o plemenech včetně Eskymáků a Malajců), výpis, který je celkem vulgarisací (nikoli popularisací!) přejatých materiálů. M. na př. pokládá za samozřejmou etymologii „slovo, slouti — Slovan“ (18), mluví nejen o „prajazyce“, ale dokonce o „pranárodě“ (15), takže schází už jen samotný „pramythus“. — Literatura bulharská je prý „v době pokusů“ (362), „do charvátské literatury patří také první panslavista (!) Križanić“ (365), „v Srbsku za nadvlády turecké vlastně nebylo literatury“ (367). Ústní slovesnost a její mezislovanskou závažnost M. nechápe zde i jinde. Výroky, jako že „Sienkiewicz byl nejgeniálnějším spisovatelem ze Slovanů vedle Tolstého“ (404) nebo že v Rusku „ze spisovatelů přírodovědných nutno uvésti aspoň Mendělejeva“ (423), šperkují povrchní a nesoustavný oddíl literární, který (jako ostatní části spisu) se zvlášť pro každý národ snaží vypočítat několik důležitějších fakt a jemuž přitom unikají i nejhlavnější vztahy zájemné.

Vlastní kámen úrazu je ovšem rázu methodického. Proto i IX. oddíl o „myšlence vzájemnosti“ je na slepé koleji. Při počátcích slovanské kultury mluví M. o „podkladě indoevropském“ (19) a o „podkladě staré římské a gallské (keltské) tradice“ (20), při čemž nevidí ani domácí lidové základy kulturní, ani nedoceňuje vztahy s Byzancí, která v době svého působení na Slovany byla nejvyšším kulturním střediskem mediterranním. Pak nevidí velký význam znovu se vynořujícího kyrillomethodějství, nezná bogumilismus a raná hnutí náboženský a sociálně reformační, uniká mu barokový slavismus, nezná polské kořeny kollárismu a nerozlišuje slovanství v jeho převážně pokrokové linii od zpátečnického panrusismu oficiálních slavjanofilů, nechápe slovanství vývojově a historicky zdůvodněné. Popisuje jednotliviny, a když má nakonec dát přehled vztahů, nedosahuje zdaleka úroveň soudobého bádání a v hodnocení se omeškává na zastaralých posicích.

Spis M-ův tedy nemůže plnit ani odborné, ani popularisační poslání. Bude dlouhodobým úkolem odborných kádrů, aby v tomto směru postupně vytvořily to, co vyžaduje rostoucí součinnost mezislovanská. *Slavomír Wollman.*

Instytut Badań Literackich.

Państwowy Instytut Badań Literackich w Warszawie pod dyrekcją Stefana Żółkiewskiego powstał w listopadzie 1948 roku jako instytucja powołana do jednolitego, centralnego planowania i kierownictwa prac naukowych z dziedziny historii literatury polskiej, historii polskiego języka artystycznego oraz bibliografii literackiej. W pierwszym okresie swej działalności IBL bardzo dotkliwie odczuwał

trudności lokalowe w zniszczonej i dźwigającej się dopiero z ruin stolicy: kilkakrotne zmiany lokalu i nader prowizoryczne warunki pracy nie mogły wpłynąć dodatnio na normalny jej rozwój. Dopiero pod koniec r. 1949 Instytut otrzymał wreszcie własny stały lokal w odbudowanym gmachu Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (Warszawa, Śniadeckich 8) i od tej pory datuje się szybki i coraz szerszy rozwój działalności IBL.

I. Uwagi ogólne.

Zadaniem Instytutu jest wznowienie i planowe prowadzenie przerwanych przez wojnę prac z zakresu historii literatury i kultury polskiej. Tego rodzaju działalność stanowi *novum* na terenie Polski, gdzie — jak i w innych państwach burżuazyjnych — powszechnie stosowana była praktyka indywidualnych, nie skoordynowanych, nie uzgodnionych wzajemnie warsztatów naukowych poszczególnych pracowników, którzy kierowali się w badaniach swych przede wszystkim osobistymi zainteresowaniami i prywatnymi sympatiami ideowymi, a dopiero w drugiej linii względami prawdziwych potrzeb nauki. W rezultacie całe olbrzymie połacie zagadnień naukowych leżały odłogiem, bądź były tylko z rzadka i fragmentarycznie przeczesywane narzędziami poznawczymi — gdy inne doczekały się niekiedy wielokrotnych (co nie znaczy bynajmniej: udanych) opracowań. Co gorsza, w ukryciu lub zapomnieniu pozostawały czołowe osiągnięcia polskiej myśli postępowej, aby wymienić dla przykładu bogatą literaturę ariańską XVI/XVII wieku, polski obóz jakobinizmu na schyłku w. XVIII, czy radykalną myśl społeczną i twórczość literacką pisarzy wieku XIX.

Ujemne strony liberalizmu i wynikającej stąd przypadkowości w dziedzinie organizacji prac badawczych i zwłaszcza wydawniczych obnażyła z całą ostrością ostatnia wojna: barbarzyńska dewastacja polskich zbiorów, archiwów i bibliotek przez okupantów hitlerowskich doprowadziła do bezpowrotnej zatraty znacznej ilości zabytków piśmiennych spoczywających w rękopisach lub rzadkich, unikatowych wydaniach.

Planowa praca Instytutu Badań Literackich, cieszącego się zainteresowaniem i poparciem rządu Polski Ludowej oraz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, ma zatem odrobić zaległości lat minionych, braki i zaniedbania całych pokoleń badaczy. Podstawowym zadaniem Instytutu będzie zatem opracowanie pełnej, pozbawionej luk historii literatury polskiej, w oparciu o planowe prace bibliograficzne, wzorowe naukowo wznowienia zabytków literackich oraz monografie poszczególnych zagadnień, twórców i epok.

Ale to dopiero jedna strona zagadnienia. Drugą stanowi konieczność oparcia tej wielkiej pracy o naukowe podstawy materializmu historycznego, o marksistowską teorię i metodę badań literackich, która umożliwi poprawną, prawdziwie naukową interpretację zjawisk i procesów kulturowych i specyficznie literackich na szerokiej bazie rozwoju ekonomicznego, społecznego i ideologicznego Polski w ciągu wieków. I tutaj zaległości są wręcz olbrzymie. Idealistyczne szkoły badawcze przez długie lata dokonywały na materiale historii swych pseudonaukowych zabiegów, których rezultatem jest fałszywe oświetlenie wielu problemów i postaci, pogrążenie ich w mrokach ograniczonej nauki burżuazyjnej, rezygnacja z naukowej interpretacji na rzecz jałowego przyczynkarstwa.

W pracy swej Instytut rozpoczynać musi niemal dosłownie od podstaw; pierwszym jego zadaniem jest nowa, marksistowska interpretacja podstawowych

zagadnień, choć by nawet miała być — na początek! — robiona grubymi ściegami. Od zasadniczych rozróżnień wielonurtowości kultury w społeczeństwie klasowym, od ogólnych koncepcji epok literackich, od podejmowania do opracowania szczegółowego wybranych tylko, ale kluczowych, centralnych problemów — Instytut przechodzić będzie kolejno do coraz bardziej precyzyjnego kształtowania obrazu polskiej przeszłości kulturalnej i literackiej, do cyzelowania szczegółów, wyrównywania szczelin między zagadnieniami.

Ta sytuacja i omówione postulaty wyznaczają już działalność IBL w pierwszym etapie jego pracy. Z drugiej strony — warunkują one również obsadę personalną Instytutu. Zatrudnia on obecnie stałe 16 samodzielnych pracowników naukowych oraz 13 asystentów, nie licząc współpracowników dorywczych, administracji oraz sił pomocniczych w poszczególnych zakładach. Ogółem ponad 100 osób związanych jest z pracą IBL. Są to w olbrzymiej większości pracownicy młodzi, stojący na progu kariery naukowej. Nawet najstarsi pracownicy naukowi IBL samodzielną działalność badawczą rozpoczęli na niewiele lat przed wojną — młodsi dołączają do nich w latach powojennych, aż do chwil ostatnich.

Przyczyną tego są po pierwsze olbrzymie straty wojenne wśród pracowników nauki polskiej, po drugie zaś fakt, że starsi naukowcy pozostają pod urokiem mieszczańskiego literaturoznawstwa idealistycznego w jego schyłkowej postaci, z którego trudno wyrwać im się w dojrzałych, często końcowych latach pracy. Pomyślne prognostyki przynosi w zamian nowy narybek naukowy. Każdy niemal rok wyłania nowe nazwiska dobrze zapowiadających się badaczy. Rzecz charakterystyczna, że na corocznych zjazdach naukowych młodej polonistyki uniwersyteckiej (studentów i absolwentów) nowy aktyw intelektualny selekcjonuje się w całości po linii marksistowskiej.

Ta młodość naukowego zespołu IBL nie ma jednak nic wspólnego z nihilistycznym odtrącaniem starszego pokolenia historyków literatury. Wręcz przeciwnie, zdołano znaleźć formy pożytecznej współpracy, korzystając z cennej pomocy fachowej zasłużonych starszych badaczy pracujących metodami tradycyjnymi. W pierwszej linii uzyskano ich współpracę w pracach filologicznych — materiałowych, edytorskich, archiwalnych i bibliograficznych.

Głównym ośrodkiem działalności Instytutu Badań Literackich jest Warszawa, która skupia większość starszych i młodszych pracowników oraz zakładów i pracowni (kierownictwo całości — dyr. prof. Stefan Żółkiewski, kier. prac ośrodka — dr Maciej Żurowski). Nadto Instytut posiada oddziały w: Krakowie (prof. dr Kazimierz Wyka), Łodzi (prof. dr Jan Z. Jakubowski), Poznaniu (prof. dr Wacław Kubacki) i Wrocławiu (prof. dr Tadeusz Mikulski i prof. dr Jan Kott).

Całość prac Instytutu skupia się w następujących zakładach:

1. Historii literatury polskiej.
2. Historii języka artystycznego.
3. Bibliografii.
4. Społeczno-oświatowy.
5. Pracownia podręcznika historii literatury.
6. Redakcja „Pamiętnika Literackiego".
7. Biblioteka.
8. Krytyki literackiej (w stadium organizacji).

II. Prace zakładów Instytutu Badań Literackich.

1. Zakład historii literatury polskiej.

Ze względu na przygotowanie pracowników, działalność, której celem jest rewizja tradycyjnych sądów historyczno-literackich w stosunku do planowo wybranych, kluczowych problemów dziejów literatury polskiej, skupia się na razie na drugiej połowie XIX wieku. Jednocześnie przygotowuje się specjalistów do studiów nad innymi epokami, którzy publikują na razie pojedyncze prace ze swych dziedzin.

Zakład (pod kier. prof. dra K. Wyki) opracował i przygotował do druku 2 tomy nowatorskich rozpraw naukowych o okresie pozytywizmu (ponad 80 arkuszy druku); nadto zamówiono dalsze prace ze schyłku XIX i początku XX wieku (naturalizm i symbolizm). Staraniem Zakładu ukazało się dotychczas 13 książek historyczno-literackich — w tym 8 komentowanych i opatrzonych wstępami krytycznymi tekstów literackich lub wypisów, prace monograficzne i zbiory studiów: Leona Gomolickiego „Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji (1824—1829)", Wacława Kubackiego „Pierwiosnki polskiego romantyzmu", Jana Kotta „Szkoła klasyków" oraz I tom antologii tekstów dotyczących „Kultury polskiego pozytywizmu", zawierający materiały do kultury mieszczaństwa (pod red. Jana Kotta, opracowała Maria Janion). W druku znajduje się m. in. tom II („Proletariat", opr Maria Żmigrodzka) i III („Wieś", opr. Anna Kamieńska) tego wydawnictwa, monografia Mariana Toporowskiego „Puszkin w polskim życiu literackim", tom materiałów o teatrze polskim epoki stanisławowskiej (1764—95) i 5 dalszych książek (komentowane chrestomatie i teksty zabytkowe). W opracowaniu jest ponad 50 książek i rozpraw naukowych z różnych okresów, m. in. przekład obszernego wyboru prac krytycznych Bielińskiego.

Zakład współpracował ściśle z władzami oświatowymi nad projektem reformy uniwersyteckich studiów polonistycznych i przygotował ramowy projekt nowego programu studiów. Wyniki tej pracy zespołowej (pod kier. prof. dra Kazimierza Budzyka) zostały już częściowo wprowadzone w życie (na razie na I roku studiów), w najbliższym roku szkolnym reforma obejmie całe studium polonistyki. Jednocześnie Instytut przygotowuje programy szczegółowe: program ćwiczeń, wykaz lektur, plany egzaminów, regulamin studiów etc. Prace te zawiera program na r. 1950.

Przewiduje on nadto kontynuację prac wydawniczych (tomy rozpraw o naturalizmie i in.), zapoczątkowane w r. 1949 zbieranie materiałów do historii powieści polskiej, współpracę nad zbiorowym podręcznikiem historii literatury polskiej dla szkół średnich (zob.: *5. Pracownia podręcznika*) oraz przy organizacji I Ogólnopolskiego Zjazdu Polonistów (zob.: III. Zjazd Polonistów), przystąpienie na jesieni 1950 do opracowania zbiorowego uniwersyteckiego podręcznika historii literatury (zob.: *5*. . . .) i in.

2. Zakład historii języka artystycznego.

Zakład pod kierownictwem dr Marii R. Mayenowej prowadzi od jesieni 1949 r. prace nad językiem artystycznym XVI wieku, a mianowicie przygotowuje słownik języka polskiego tego okresu z wydzieleniem dokumentacji artystycznej. W chwili obecnej zbierają materiał zespoły 5-10-osobowe w następujących ośrodkach: Kraków (prof. dr Witold Taszycki, dr Przemysław Zwoliński), Poznań (prof. dr Witold Kuraszkiewicz), Toruń (prof. dr Stefan Hrabec) i Wrocław (prof. dr Stanisław Rospond). Doświadczenia pokazują, że zespół 5-osobowy zbiera miesięcznie ok.

4000 kartek leksykalnych i odpowiadającą im ilość frazeologicznych i gramatycznych.

Metoda pracy w tym pierwszym etapie da się scharakteryzować następująco: całość materiału językowego XVI wieku podzielono na grupy jednorodne pod względem językowym, np.: pieśni religijne, kazania religijne, kazania polityczne, literatura świecka polityczna, liryka miłosna, liryka panegiryczna wierszowana, prozaiczna . . . etc (razem 47 grup), następnie dokonano wyboru utworów typowych w ramach każdej grupy i oddano je do opracowania szczegółowego. Zebranie całości materiału przewiduje się na połowę roku 1953, a do końca r. 1955 słowniki mają być opracowane i oddane do druku.

Nadto Zakład sprawuje opiekę naukową nad słownikiem poezji Mickiewicza (kier. pracowni prof. dr Konrad Górski; praca subwencjonowana przez Prezydium Rady Ministrów) oraz słownikiem prozy Mickiewicza (przygotowuje Warszawskie Koło Studentów Językoznawców pod kier. dra JanaTokarskiego), prowadzi dział języka artystycznego w czasopiśmie „Pamiętnik Literacki" (zob.: 6. Redakcja „Pamiętnika Literackiego") i podejmuje prace nad przekładami z teoretycznej literatury radzieckiej. W planie - poza kontynuacją prac słownikowych - Zakład ma m. in.: przygotowanie książki pomocniczej do studiów uniwersyteckich nad teorią literatury (do wiosny 1951) oraz udział w pracach nad programami szczegółowymi polonistyki uniwersyteckiej w zakresie teorii literatury.

3. Zakład bibliografii.

Pod kierunkiem prof. dra Kazimierza Budzyka i dr Alodii Gryczowej Zakład prowadzi działalność w 3 pracowniach w Krakowie, Poznaniu i Warszawie.

Zespół krakowski (kier. dr Adam Bar) zestawia zawartość czasopism polskich i druki zwarte do bibliografii literackiej za lata 1864—1939. Do końca r. 1949 zebrano ok. 700.000 kart. W Planie Sześcioletnim (1950—55) pracownia wyda nowe opracowanie bibliografii retrospektywnej XIX i XX w. (do r. 1939) w postaci ok. 4-krotnie większej od „Literatury polskiej" G. Korbuta — na podstawie materiałów własnych za okres 1864—1939 oraz materiałów zebranych przez zespół poznański (1801—63). W r. 1950 przewiduje się zestawienie zawartości wszystkich czasopism polskich formatu największego (2°).

Zespół poznański (kier. prof. dr Stefan Wierczyński) zbiera materiały do bibliografii za lata 1801—1863 (na razie 1801—31) oraz opracowuje bibliografię literacką bieżącą za okres powojenny, tj. od r. 1945. W r. 1949 ukończono prace za r. 1948, częściowo również za r. 1947 i 1949. W r. 1950 mają wyjść z druku roczniki bibliografii za lata 1947—49. Do końca r. 1955 pracownia wyda całą bibliografię powojenną: 1945—1954.

Zespół warszawski (kier. dr Alodia Gryczowa) na podstawie „Bibliografii polskiej" Karola Estreichera opracowuje kartoteki bibliograficzne poszczególnych grup piśmiennictwa polskiego XVI—XVIII w. (literatura piękna, literatura naukowa, panegiryki, przekłady i przeróbki i t. p.). Do końca r. 1949 zebrano ok. 150.000 kart oraz sporządzono indeks tego materiału (ok. 60.000 kart). Nadto pracownia przerabia całą bibliografię staropolską pod kątem widzenia potrzeb nauki o książce i historii kultury. — W r. 1950 zespół warszawski przygotuje do druku sumaryczny wykaz działalności drukarzy polskich za okres XVI—XVIII w. jako korektę wykazu sporządzonego przez Estreichera; do końca r. 1955 opracuje podręcznik dziejów książki ze szczególnym uwzględnieniem dziejów piśmiennictwa

od strony wydawniczo-drukarskiej oraz zestawi bibliografie poszczególnych zagadnień historii kultury i literatury staropolskiej (np. literatura różnowiercza XVI w., literatura polityczna Sejmu Czteroletniego 1788—92 itp.).

Zakład bibliografii ma również brać udział w pracach nad szczegółowym programem polonistyki uniwersyteckiej w zakresie nauk pomocniczych historii literatury i przygotuje w tej dziedzinie odpowiednie podręczniki.

Wszystkie te prace, podobnie jak działalność Zakładu historii języka artystycznego, stanowią wstępny etap odrabiania zaległości lat minionych i są nieodzowną podstawą dalszych studiów historyczno-literackich. Wykonanie planu możliwe jest oczywiście tylko systemem pracy zbiorowej, gdyż wielkość podjętych robót przerasta możliwości indywidualnego warsztatu naukowego.

4. Zakład społeczno-oświatowy.

Zakład ten powstał na jesieni 1949 r. pod kierownictwem dra Zdzisława Libery (od lutego 1950 kier. dr Kazimierz Wojciechowski), ale poszczególne prace z tego zakresu prowadził Instytut również przedtem. Wystarczy suche wyliczenie, aby dać przegląd rozległej działalności Zakładu: a) kurs historii kultury i literatury polskiej w cyklu „Wszechnicy Radiowej" (od 1 X do 15 III 50 — 21 wykładów obejmujących historię literatury do r. 1830), b) wykłady radiowe o literaturze polskiej dla szkół (do 15 III 50 — 18 wykładów z literatury staropolskiej), c) redakcja pisma dla nauczycieli pt. „Polonistyka" (dwumiesięcznik, w r. 1949 — 5 numerów; red. prof. dr Jan Z. Jakubowski), d) udział w redakcji i rewizji programu nauczania języka polskiego w szkołach podstawowych, e) wykłady historii literatury w Centralnej Szkole Partyjnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, f) recenzje prac historyczno-literackich dla instytucji państwowych (do 1 III 50 — 46 pozycji).

Nadto pracownicy Instytutu brali udział we wszystkich niemal ważniejszych akcjach zmierzających do upowszechnienia oświaty, nauki i kultury, szczególnie w pracach Komitetu Upowszechnienia Książki, Centralnej Komisji Wydawniczej, Komisji podręczników naukowych przy Ministerstwie Oświaty, Komitetów obchodu uroczystości jubileuszowych Mickiewicza, Słowackiego i Puszkina — brali udział w pracach ośrodka metodycznego języka polskiego przy Ministerstwie Oświaty — pomagali w pracach Związku Kół Polonistycznych Polskiej Młodzieży Akademickiej i Sekcji Literatury Centralnego Zespołu Naukowego Związku Akademickiej Młodzieży Polskiej — brali udział w imprezach Związku Zawodowego Literatów Polskich i t. d. — Zorganizowano (do 15 III 50) 22 publiczne odczyty naukowe z frekwencją od 10 do 150 osób. W najbliższym czasie akcja odczytowa Zakładu obejmie szersze kręgi.

5. Pracownia podręcznika historii literatury.

Przygotowanie nowego podręcznika historii literatury dla szkół podstawowych (liceów), a w dalszym ciągu dla szkół wyższych, jest w obecnych warunkach sprawą szczególnej wagi. Toteż pracownia podręcznikowa była jednym z pierwszych Zakładów Instytutu, powstałym jeszcze w r. 1948 pod kierownictwem prof. dra J. Z. Jakubowskiego. Drogą kolektywnej pracy w ciągu półtora roku doprowadzono do tego, że na wiosnę br. oddany będzie do druku tom I podręcznika obejmujący literaturę staropolską (ukaże się na początku roku szkolnego 1950/51); tomy II i III mają być gotowe w stadium redakcyjnym do końca bieżącego roku.

Dotychczasowe doświadczenia naukowe i redakcyjne pracowni podręcznikowej umożliwią rozpoczęcie zbiorowego przygotowania kilkutomowej historii

literatury dla szkół wyższych. Prace te podejmie Instytut na jesieni 1950, przy czym terminem (prowizorycznym) ich ukończenia jest rok 1954.

6. Redakcja „Pamiętnika Literackiego".

Począwszy od 1 I 1950 Instytut w porozumieniu z Towarzystwem Literackim im. Adama Mickiewicza wydają jako wspólny organ naukowy kwartalnik pt. „Pamiętnik Literacki", który uprzednio wychodził jako pismo Towarzystwa w odstępach rocznych. Redakcja pisma pozostała w rękach prof. dra Juliana Krzyżanowskiego i dra Tadeusza Mikulskiego; zmienił się skład Komitetu Redakcyjnego, do którego weszli przedstawiciele Instytutu i Towarzystwa im. Mickiewicza.

7. Biblioteka.

Biblioteka Instytutu pod kierownictwem Stefanii Knispel obejmuje zbiory własne (w tej chwili ok. 5.000 tomów) oraz bibliotekę Fundacji im. J. J. Michalskich, stanowiącą odrębną całość liczącą ok. 30.000 tomów. Biblioteka jest czynna.

8. Zakład krytyki literackiej.

W stadium organizacji jest zakład krytyki literackiej pod kier. Tadeusza Zabłudowskiego. Ma on prowadzić systematyczne informacje o radzieckich pracach z teorii literatury, estetyki i krytyki literackiej, organizować dyskusje twórcze (wespół z redakcją „Nowej Kultury") oraz zasilać prasę literacko-społeczną marksistowskimi studiami krytycznymi.

III. Zjazd polonistów.

Na jesieni br. odbędzie się w Warszawie I Kongres Nauki Polskiej. Będzie to wielka impreza, której zadaniem jest ustalić plan pracy i potrzeby organizacyjne we wszelkich dziedzinach nauki, m. in. również w zakresie nauki o literaturze; w ramach sekcji humanistycznej obradować będzie zatem również podsekcja polonistyczna. Prace przygotowawcze do tego niewątpliwie najdonioślejszego w dziejach myśli polskiej i przełomowego wydarzenia w polskim świecie naukowym obejmują m. in. organizację ogólnopolskich zjazdów różnych gałęzi nauki dla szczegółowego omówienia stanu ich rozwoju oraz postulatów badawczych i organizacyjnych.

Jako pierwszy odbędzie się w Warszawie w dniach 8—12 maja br. I ogólnopolski Zjazd Polonistów z udziałem ok. 300 osób, organizowany przez komitet z czołowym udziałem przedstawicieli Instytutu Badań Literackich. Niewątpliwie Zjazd, z uwagi na jego doniosłość, stanie się przedmiotem osobnego, bardziej szczegółowego sprawozdania na tym miejscu; obecnie wystarczy wspomnieć, że w ciągu 5 dni obrad, prowadzonych na zebraniach plenarnych bądź w 4 sekcjach (a-organizacji polonistyki, b-historii literatury, c-teorii literatury i języka artystycznego, d-dydaktyczno-oświatowej), wygłoszonych będzie 27 referatów, które obejmą całokształt podstawowych zagadnień polskiej nauki o literaturze — począwszy od organizacji nauczania i programu studiów, poprzez problemy metodologiczne, aż do szczegółowego omówienia postulatów badawczych w zakresie poszczególnych epok historyczno-literackich.

I Zjazd Polonistów, którego przygotowania wkraczają w stadium końcowe, zamknie pierwszy etap pracy Instytutu Badań Literackich. Charakteryzuje ten okres stabilizacja organizacyjna Instytutu, wytyczanie zakresu i metod pracy oraz — co szczególnie godne podkreślenia — szkolenie nowych pracowników nauko-

wych, zwłaszcza w zakresie historii literatury. Braki w tej dziedzinie znacznie utrudniają planowanie rozległych prac historyczno-literackich (choćby odpowiadające planowaniu w dziedzinie bibliografii), toteż przygotowanie podręcznika historii literatury dla szkół wyższych, które skupi wszystkich pracowników Instytutu, będzie zarówno najlepszą, bo praktyczną szkołą młodych polonistycznych kadr naukowych, jak i ogniową próbą skuteczności działania Instytutu w pierwszym okresie. Podręcznik jest zatem czołowym, rzec można: bojowym zadaniem IBL w drugim okresie jego istnienia.

Rzecz jasna, wychowanie badaczy naukowych w ciągu niewielu miesięcy pracy Instytutu — nie jest możliwe, toteż przygotowanie podręcznika planuje się na dłuższy (kilkuletni) okres czasu, w ciągu którego prowadzone będą badania szczegółowe o charakterze monograficznym, a przy nich dojrzewać będzie i krystalizować się nowy, marksistowski trzon polskiej nauki o literaturze. Pomoc finansowa państwa, współpraca najwybitniejszych naukowców starszego pokolenia, kolektywny system pracy oraz zapał i oddanie pracowników Instytutu — zdają się gwarantować powodzenie tych wysiłków.

Czy ostatnia ocena jest słuszna — pokażą najbliższe lata. Instytut zdaje sobie sprawę, że dopiero wyniki jego pracy ostatecznie usprawiedliwią sens i potrzebę jego istnienia i pozwolą na stwierdzenie skuteczności jego poczynań. Ale ta świadomość dopinguje tylko do tym wytrwalszej pracy. *Zbigniew Wasilewski*

Warszawa, marzec 1950.

Ústav pro českou literaturu.

Česká literární věda před druhou světovou válkou vykonala sice kus záslužné práce, ale přece nesla stopy všech průvodních jevů, které vyznačovaly tehdejší společnost. Vycházela z velké části z idealistického světového názoru, individualisticky vybírala a řešila vědecké problémy, byla roztříštěna na několik škol a směrů, které se málo staraly o předmět i způsob práce „škol" a směrů jiných. Její kladné výsledky byly především materiálové, ale i ty se často ztrácely v esejistické nejasnosti a metodické nejednotnosti. Dokud byli na vysokých školách, které byly především střediskem literárně vědeckého bádání, odchovanci školy positivistické nebo jejich přímí žáci, byla zde alespoň záruka důkladné výchovy propedeutické, vedoucí k poznání literárně historického materiálu. Přestože u nich převládal názor o tak zvané beztřídnosti vědy, přece si tito vysokoškolští učitelé začali uvědomovat, že výklad historie literatury není možný bez souvislosti s výkladem o některých jiných společenských jevech; pracovali především metodami sociologickými. Působení marxistické literární vědy vypracované v SSSR na oficiální českou literární vědu bylo malé. Marxisticky myslil ve svých široce rozvržených pracích o Smetanovi, Masarykovi a Leninovi, o spisovatelských osobnostech Němcové a Jiráskovi Zd. Nejedlý, který však nebyl oficielním představitelem české literární historie; na Karlově universitě zastupoval obor hudební vědy. Sovětská literární věda byla dále oporou komunistické inteligenci, hlásící se k marxleninskému světovému názoru, na prvním místě nutno jmenovati literárního dějepisce B. Václavka a literárního kritika J. Fučíka. Avšak valná část mladé vědecké generace byla před druhou světovou válkou z valné části desorientována a uzavření vysokých škol za okupace vědeckou výchovu zcela přerušilo. Ale právě v této době se ukázala na příkladu B. Václavka a J. Fučíka, hrdinů padlých za ideje revoluce, síla pokrokové literární vědy, která se v jejich pracích stala významnou zbraní v boji za osvobození národa.

Hluboký převrat, k němuž došlo v našem společenském zřízení národní a sociální revolucí v květnu 1945, musel se projevit také ve vědě o literatuře. Nové formy práce, které se ujaly na většině pracovišť, začínaly pronikat i sem. Neříkáme, že pronikají snadno, poněvadž přeměna vědy je vždy proces zdlouhavý, obtížný, narážející často na hluboce zakořeněné ideologické předsudky. Neboť nejde jen o změnu názorů, nýbrž o zcela nový, kolektivní, socialistický způsob práce.

Brzy po ustavení první československé vlády r. 1945 upozorňoval ministr školství Zd. Nejedlý, že je nutno ohlédnout se po nových pracovních formách ve vědě v Sovětském svazu. Jako president České akademie věd a umění rozhodl se reorganisovat tuto českou vědeckou instituci a vytvořit při ní několik vědeckých ústavů. Tak byl r. 1946 zřízen Ústav pro jazyk český, jehož vybudování bylo o to snazší, že jedna jeho sekce, lexikografická, měla již dlouholetou tradici a přešla do Ústavu s bohatým materiálem i zkušenými vědeckými pracovníky. V září 1948 vstoupil v činnost *Ústav pro českou literaturu* jako druhý vědecký ústav při České akademii. Zakladatelé měli na mysli ústav, který by byl řídícím centrem české literární vědy, jenž by po ideologické a odborné stránce vychovával nadané mladé pracovníky vycházející z vysokých škol a na základě podrobného studia pramenného s nových hledisek hodnotil literárně historické osobnosti a fakta. Metodologicky má Ústav usilovat o práci kolektivní a výsledky své práce předkládat veřejnosti na diskusních schůzkách, přednáškách, v publikacích časopiseckých i knižních. Do budoucna se počítalo s tím, že pro tyto své styky s veřejností bude muset mít Ústav svůj vlastní časopis, který bude na širší základně řešit problémy literární historie a literární kritiky a problémy revise kulturního dědictví, povede theoreticky i prakticky nejen pracovníky vědecké, ale bude pomáhat i spisovatelům tvůrčím.

Vybudování Ústavu pro českou literaturu bylo mnohem obtížnějším úkolem než na př. vybudování Ústavu pro jazyk český, neboť šlo o ústav zcela nový po stránce organisační i vědecky odborné. Jen pro zajímavost uvádíme, že 1. září 1948 vstoupili čtyři vybraní pracovníci do 4 prázdných místností, aby zařídili vše potřebné pro rozvinutí činnosti. Za půl druhého roku, kdy počet pracovníků se zdvojnásobil, vybavili ústav potřebným věcným materiálem a položili základ k příruční knihovně, čítající dnes přes dvacet tisíc svazků knih a časopisů. Základ knihovny tvoří nesmírně cenná knihovna literárního odboru Umělecké besedy, která sdružuje spisy pokrokových českých spisovatelů od 60. let 19. stol. Teprve po zdolání těchto nesnází, které provázejí vznik každého vědeckého ústavu, bylo možno přikročit k vlastní práci.

Poněvadž úkoly Ústavu jsou nejen rozsáhlé, ale i různotvárné a jejich problematika je značně široká, byl Ústav rozdělen na *tři odbory*, které mají sice úkoly samostatné, ale jsou ve vzájemné spolupráci; řešení některých úkolů vyžaduje si pak spolupráce všech tří sekcí. Vymezení úkolů a problematiky jednotlivých odborů je dáno jejich názvy: 1. odbor pro *dějiny české literatury;* 2. odbor pro *styky české literatury s literaturami jinými;* 3. odbor pro *theorii literatury.* V čele každého odboru je vědecký referent, člen Akademie, který řídí práci pracovníků svého odboru. Má tedy Ústav pro českou literaturu *tři referenty*, z nichž jeden je každým rokem hlavním referentem pro celý Ústav. Vědecké řízení Ústavu doplňuje jednatel, rovněž člen Akademie, který vedle úkolů vědeckých kontroluje i administrativu ústavu. Ústav má dále *širší vědeckou komisi*, složenou z 13 universitních profesorů, většinou členů Akademie; jednotlivým členům této komise budou přidělováni mladí adepti literární vědy, aby pod jejich přímým vědeckým dozorem pracovali na dílčích úkolech

a vychovávali se tak v příští vědecké odborníky. Je přirozené, že při počátečních pracích a při malém počtu pracovníků nebylo pracovní rozlišení jednotlivých sekcí z počátku přesné, nýbrž že svěřené úkoly vykonávali pracovníci všech sekcí společně. Rovněž nemohla všechna tři oddělení vstoupit v činnost najednou, nýbrž se zapojovala do práce postupně.

Oddělení pro dějiny české literatury, v jehož čele stojí univ. prof. dr Albert Pražák, jeho zástupcem je jednatel Ústavu univ. prof. dr Antonín Grund, zahájilo činnost začátkem roku 1949. Problematika pracovních úkolů tohoto oddělení je nejširší a je nejtěsněji spjata s vlastními úkoly Ústavu. Oddělení má provádět veškeré badatelské úkoly dějin české slovesnosti v nejširším smyslu vždy se zřetelem pro aktuální potřebu. Sem patří i zkoumání literárních památek staroslověnských, latinských a jiných českého původu; k tomu se druží organisace kolektivních děl literárně historických, sborníků vztahujících se k jednotlivým básnickým osobnostem a jejich dílům, po případě i kolektivního zpracování dějin české literatury. Jiným úkolem oddělení je vydávání české literatury v přesných kritických vydáních, a to jak literatury rukopisné, tak již tištěné, aby tak byl zajištěn vědecký dozor nad edicemi především z literatury starší. Důležitým úkolem literárně historické sekce je shromažďování, třídění a vydávání biografického materiálu, týkajícího se českých spisovatelů, tedy shromažďování a kontrola životopisných a bibliografických dat a dokumentů, kritické a komentované vydávání pamětí a korespondencí českých spisovatelů. Důležitou a naléhavou prací jsou *práce bibliografické*, které tvoří základ většiny ústavních prací. Proto má literárně historické oddělení za úkol shromažďovat, vědecky třídit a publikovat literárně vědný bibliografický materiál souhrnný i dílčí. O tyto práce se bude opírat pořizování biobibliografického slovníku českých spisovatelů a české literatury vůbec.

S hlavními z těchto úkolů započalo oddělení pro dějiny české literatury hned po vykonání předběžných prací. Jako východisko prací pro plánovaný bibliografický slovník českých spisovatelů započalo se s novým zhodnocením a prozkoumáním nejstaršího vědeckého časopisu českého, Časopisu Českého musea, který do založení Listů filologických shrnoval většinu časopisecké literárně vědné produkce české. Odkrytím autorství šifrovaných a anonymních příspěvků ukáže se bohatost vědecké činnosti v 19. století.

Poněvadž minulá literární věda se vyhýbala vědeckému zhodnocení účasti dělnických vrstev na české slovesnosti, rozhodl se Ústav zredigovati sborník, který by zachytil a literárně historicky zhodnotil *hornickou thematiku* v české literatuře a ukázal na účast nejpokrokovější složky dělnické třídy na slovesnosti umělé i lidové. Připravený sborník, doplněný bibliografií a malou anthologií ukázek, zachytí látku od nejstarších dob po dobu současnou a bude příspěvkem k revisi literárního dědictví českého.

Ediční činnost Ústavu byla zahájena přípravou kritického vydání sebraných spisů předních českých realistických klasiků, Boženy Němcové a Jana Nerudy, které vydává nakladatelství Československý spisovatel. Oba tyto velké literární zjevy české, známé i za hranicemi, ukazují, jak silné realistické kořeny má česká literatura 19. století a jak i v období buržoasním dovedli se čeští spisovatelé přiklonit k širokým masám lidovým, čerpat z nich nejen náměty pro svá díla, nýbrž zahrnout je svými sympatiemi tehdy, když šlo o upevnění a zajištění sociálních práv. To ukáže především korespondence, která bude sebrané spisy provázet. Redakci tvoří referenti a pracovníci ústavu i odborníci mimo ústav. Redakci spisů Boženy

Němcové tvoří univ. prof. dr Antonín Grund, univ. prof. dr Bohuslav Havránek jako odborník v otázkách jazyka B. Němcové, univ. prof. dr J. Hrabák, red. Kautman, dřívější vydavatel spisů Němcové dr Miloslav Novotný a pracovník Ústavu dr R. Havel. V redakci spisů Jana Nerudy jsou referenti Ústavu univ. prof. dr Albert Pražák a Jan Mukařovský, šéfredaktor F. Nečásek, univ. prof. dr Felix Vodička, dr Miloslav Novotný jako dřívější vydavatel Nerudova díla, red. Filipec a pracovník Ústavu, nerudovský badatel dr Karel Polák. Dílo B. Němcové obsáhne 18 svazků, dílo J. Nerudy 45 a z každého souboru vyjde v r. 1950 po dvou svazcích. Obě edice, na nichž se účastní všichni pracovníci Ústavu, budou pečlivě komentovány a připraveny podle vědeckých zásad, ale s přihlédnutím k nejširší čtenářské obci. Ústav připravuje dále text Souboru spisů Al. Jiráska, vydávaného z podnětu presidenta republiky Klement Gottwalda a redigovaného Zdeňkem Nejedlým, který provádí konečnou redakci spisů.

Bibliografické oddělení, které vede dr M. Heřman, převzalo dosavadní úkol III. třídy České akademie ve vydávání literárně vědné bibliografie a s přispěním pomocných vědeckých sil připravilo k tisku bibliografický materiál časopisecký i knižní za léta 1937—38 a připravuje materiál za rok 1949. Úkolem oddělení je jednak doplnit chybějící léta 1937 až 1948 a zároveň zpracovávat materiál za běžná léta. Nejdůležitější je práce na bibliografii současné, která v minulosti byla zanedbávána, takže se objevovala vždy až po několika letech a ztrácela tak svou pravou funkci.

Oddělení pro styky české literatury s literaturami jinými, řízené univ. prof. dr. Frankem Wollmanem, zahájilo činnost až v září 1949. Do jeho oboru náleží sledování vztahů české literatury k literaturám starým, k antické a církevně slovanské, k latinské literatuře středověké i novověké, vztahů mezi českou literaturou a literaturami neslovanskými. Zvláštní a prvotní zřetel je brán ke vztahům české literatury k ostatním literaturám slovanským, zvláště sovětské, a to jak s hlediska vztahů binárních, tak zejména s hlediska mezislovanské slovesnosti; v to se počítají i vztahy mezi českým slovesným folklorem a folklorem ostatních slovanských národů. Z toho vyplývá i organisace soupisu mezislovanských vztahů literárních a příprava příslušného díla metodologického. I zde jsou tedy úkoly rozsáhlé, které si vyžádají většího počtu pracovních sil a navázání pracovního styku s podobnými ústavy jiných národů, zejména slovanských. Poněvadž má oddělení prozatím jediného pracovníka, omezilo se na sledování výsledků literárně vědného bádání v Polsku, Bulharsku a především v SSSR, nejenom zaznamenává soupisově literárně vědné a kritické studie v slovanských časopisech a revuích, ale zpracovává je i pro potřeby Ústavu a informuje ve formě referátů a diskusí pracovníky Ústavu o současném stavu literárního bádání u ostatních národů slovanských. Zvláštní pozornost věnuje slovanským překladům českých literárních děl a posudkům o nich ve slovanských literárních časopisech; je také připravováno studium difuse české literatury v literaturách slovanských, které s marxleninského hlediska ukáže vztahy české kultury ke kultuře slovanských národů.

Vědeckým referentem odboru pro theorii literatury je univ. prof. dr Jan Mukařovský. Předmětem zkoumání tohoto oddělení je marxleninská theorie literatury, dále studium dějin české literární theorie a kritiky. S tím souvisí vydávání klasiků české literární kritiky a literární theorie, po případě výborů z nich pro potřeby veřejnosti. I toto oddělení má prozatím jediného vědeckého pracovníka; od listopadu 1949 připravilo výbor z kritických statí Jana Nerudy, který bude doprovoděn před-

mluvou a kritickým aparátem a bude významným příspěvkem k revisi literárního dědictví českého. Podobný výbor se připravuje ze statí Karla Havlíčka Borovského a T. G. Masaryka.

Úkoly, které si Ústav vytkl, jsou pružné, hledící vždy k současným potřebám české literární vědy a zájmu veřejnosti. Ústav začíná navazovat pracovní styky s jinými vědeckými ústavy českými, aby jeho pracovní základna byla co nejširší. Tak vstoupil do spolupráce se Slovanským ústavem, Slezským studijním ústavem v Opavě, na jehož pracovní konferenci literárních historiků vyslal své zástupce; je v pracovním styku s Ústavem pro jazyk český a začíná se rozvíjet i práce se semináři pražské, brněnské i olomoucké university. Je pochopitelné, že za dobu necelých dvou let a při malém počtu pracovníků, s nimiž Ústav mohl disponovat (dnes má Ústav 8 vědeckých pracovníků a 5 pomocných vědeckých sil), nemůže plnit všechny úkoly, které mu příslušejí; příchodem mladého vědeckého dorostu z vysokých škol, kterého byl dosud velký nedostatek, bude moci Ústav rozšířit svůj pracovní program a přenést zejména diskuse o literárních problémech, které dosud prováděl mezi pracovníky Ústavu a odborníky, do širší veřejnosti.

Rudolf Havel

Z činnosti a programu Slovanského ústavu.

(V. zpr. v Slavii XIX. 564—566.)

V r. 1950 se ustavily nové pracovní komise SÚ; už dříve po léta pracovaly v SÚ *komise slovníková* a *byzantologická.* Z nově ustavených nebo zreorganisovaných komisí bude *jazykovědná komise* pečovat o linguistickou část časopisu „Slavia“ a o uskutečnění těchto úkolů: kolektivní staroslověnská mluvnice, studijní mluvnice současné ruštiny, historická mluvnice ruská, studium vývoje spisových jazyků slovanských; dosavadní komise transliterační se stala její subkomisí. Elaborát *transliterační subkomise* je otištěn zde na str. 158 n.

Literárně vědná komise se bude starat o literárně vědnou část „Slavie“ a připraví postupně osmisvazkové „Dějiny literatur slovanských“, nejdříve bude připraven svazek věnovaný dějinám polské literatury od Karla Krejčího. *Národopisná komise* se zúčastní příprav k uspořádání výstavy „Práce a umění bulharského lidu“, zorganisuje studijní zájezdy národopisné na východní Slovensko, do Slezska a do polsko-slovenského pohraničí. — V programu *archeologické komise* je české vydání díla Lubora Niederla „Manuel de l'antiquité slave“. — *Komise pro právní historii slovanskou* bude seznamovat ve svých „Zprávách“ naše odborníky s novými zjevy v historicko-právní práci SSSR a lidově demokratických zemí a bude propagovat nové methody. — *Komise pro výtvarné umění* povede evidenci chystaných výstav slovanského umění a bude dávat podněty k vydávání překladů umělecko-historické a výtvarně kritické literatury z SSSR a zemí lidově demokratických. — *Státovědecká komise* se zabývá studiem státního práva společenského a státního zřízení SSSR a zemí lidově demokratických, jakož i jejich národnostních poměrů ve vztahu ke státu. Dále pracují v SÚ komise hudebněvědná, zeměpisná, národohospodářská, přírodovědecká a lékařská.

Všechny komise kromě svých speciálních úkolů sledují odbornou literaturu a práci obdobných institucí svého oboru, připravují vědecké debatní schůze a přispívají k organisování lidových vědecky-informačních přednášek.

V práci pro „Bibliografii slavic v české literatuře“ a pro *slovníkovou* redakci SÚ (v. Slavia XIX 523—525 a 564) se pokračovalo.

Se zásadním souhlasem ministerstva školství, věd a umění se připravuje v SÚ zřízení plánovacího střediska všech slavistických prací, které bude m. j. též dodávat themata lidových přednášek masovým organisacím.

Publikační činnost v SÚ.

Kromě časopisu „Slavia" vydává Slovanský ústav „Byzantinoslavica". Posledně vyšel svazek X/2 (1949/50). Redakční rada: univ. prof. Dr Bohuslav Havránek, univ. prof. Dr Milada Paulová. Redakční sekretářka: Dr Bohumila Zástěrová.

Neperiodické publikace SÚ bude vydávat Slovanské nakladatelství. Pro zatím byla uzavřena smlouva o vydávání slovníků. O zahájení a programu ostatní publikační činnosti SÚ v Slovanském nakladatelství byla sjednána zásadní dohoda.

Vědečtí pracovníci SÚ zpracovávají mimo úkoly slovníkové a bibliografické zejména tato themata: vliv sovětské literatury na literaturu českou, příprava učebnic ruské literatury pro školy III. stupně, kolektivisace zemědělství v sovětské literatuře, ústavní právo zemí lidové demokracie se zřetelem k ústavě sovětské, studium slovanských osobních i místních jmen, slovanské právní starožitnosti, bibliografie prací z národohospodářství, ekonomika lidových demokracií se zřetelem k ekonomice sovětské, bibliografické zpravodajství z vědy o slovanských literaturách, historické drama v ruské literatuře, bibliografie byzantologická.

Brněnská pracovní komise Slovanského ústavu vyvíjí činnost v sekcích pro výzkum karpatsko-podunajské oblasti, pro studium styků mezislovanských, srovnávací studium slovanských literatur a dějin, studium velkomoravské a cyrilomethodějské doby.

Z themat, o kterých se v Brně pracuje, uvádíme na př. zájem o ruštinu na Moravě r. 1867, anketa o panslavismu na Moravě r. 1860, slovanské knihy v pozůstalostních spisech moravské šlechty a duchovenstva, slovanská Morava v 60. a 70. letech minulého století, synthesa slovanských dějin, Moravský kancionál Rozenplův, kancionál Sylvanův, překladová technika staroslověnských překladů bible, moravsko-slovenské obchodní a hospodářské styky XVI. století. Kromě toho se v Brně pořizuje soupis slavic moravských knihoven a brněnská kancelář přispívá k excerpci pro staroslověnský slovník. *SÚ*

Přednášky Slovanského ústavu v roce 1950.

V první polovině roku 1950 uspořádal Slovanský ústav ve svých zasedacích místnostech nebo v sálech jiných institucí za účasti veřejnosti a zahraničních hostí tyto přednášky a slavnostní večery:

3. února: Emil Georgiev: *Slovanské písemnictví před Konstantinem a Metodějem.*

24. února: Bohumil Vydra: *Naše obchodní styky s Polskem v rámci historie polského obchodu.*

2. března: Albert Pražák, Bohuslav Havránek, Josef Kurz: *Vzpomínkový večer k 10. výročí úmrtí prof. Dr. Františka Pastrnka.*

16. března: spolu se Společností československo-polského přátelství *vzpomínkový večer na paměť národního umělce Jaroslava Kvapila.*

Vzpomínku zahájil Albert Pražák přednáškou o básnické tvorbě a politické činnosti Kvapilově a Ignac Hanus projevem k 3. výročí uzavření smlouvy o př

telství a vzájemné pomoci mezi ČSR a republikou Polskou. Hlavní projev měl Marian Szyjkowski: Kvapil a polské divadlo.

27. března: Oldřich Říha: *O poměru T. G. Masaryka k Velké říjnové revoluci.* (Při valné hromadě Slovanského ústavu.)

30. března: Karel Paul: *Polabští Slované v pracích slovanských učenců v I. pol. XIX. stol.*

20. dubna: *Slavnostní večer k 80. narozeninám V. I. Lenina.* Zahajovací proslov měl Albert Pražák. Osobnost a dílo zhodnotil Ludvík Svoboda.

7. června: *Slavnostní schůze na oslavu 70. narozenin předsedy SÚ univ. prof. Dr. Alberta Pražáka.* Za vysoké školy promluvil Bohuslav Havránek a Frank Wollman, za studenty Jiří Hrubeš. Osobnost a dílo Alberta Pražáka zhodnotil v hlavním projevu Antonín Grund. Účinkovala členka činohry ND Marie Glázová a pěvecký sbor „Smetana". *SÚ*

Valné shromáždění Slovanského ústavu.

Slovanský ústav konal řádné valné shromáždění 27. března 1950 za řízení předsedy SÚ univ. prof. Dr. Alberta Pražáka, který úvodem vzpomněl zesnulých členů, národního umělce Dr. h. c. Jaroslava Kvapila a gen. konsula Jana Matějka, dále připomněl sté výročí presidenta T. G. Masaryka. O poměru Masaryka k Velké říjnové revoluci promluvil potom univ. prof. Dr O. Říha. Po zprávách jednatele univ. prof. Dr. Julia Dolanského a jednatele brněnské pracovní komise univ. prof. Dr. Josefa Macůrka o činnosti SÚ v uplynulém roce a po zprávě finanční gen. řed. Dr. Fafla byli zvoleni funkcionáři, noví členové řádní (I. odboru: prof. Dr Jaromír Bělič, Dr Alfred Dressler, prof. Dr Jan Filip, prof. Dr Antonín Grund, prof. Dr. Vladimír Haškovec, prof. Dr Adolf Kellner, prof. Dr Jan Mukařovský, min. rada Dr Karel Petrželka, prof. Dr Pavel Reiman, prof. Dr Oldřich Říha, doc. Dr Drahomíra Stránská, prof. Dr Ludvík Svoboda, prof. Dr Ladislav Štoll, náměstek ministra z. v. Jiří Taufer, prof. Dr Václav Vaněček; II. odboru: Dr Zdeněk Augenthaler, Ing. Dr Prokop Domorázek, min. JUDr Jaromír Dolanský, sekční šéf MZO Jan Fierlinger, Dr Ing. Jaroslav Fukátko, Dr Vratislav Chlebeček, Dr Ing. Jiří Koťátko, Ing. Jan Pleva), mimořádní (doc. Dr Antonín Dostál, JUDr Jiří Hájek, Dr Miroslav Heřman, prof. Husovy ev. bohosl. fakulty J. L. Hromádka, doc. Dr J. Š. Kvapil, Dr Pavel Levit, Marie Marčanová, Dr Jan Moural, František Nečásek, Dr Miloslav Novotný, Dr Mirko Očadlík, prof. J. A. Patzáková, Dr Jan Pilař, prof. Vladimír Pokorný, Dr Jan Svoboda, Dr Otakar Vašek, prof. Dr Felix Vodička, Dr Jaroslav Závada) a členové 22 pracovních komisí podle vědeckých oborů.

Nové vedení ústavu bylo zvoleno v tomto složení:

Presidium: předseda prof. Dr Albert Pražák, předseda I. odboru prof. Dr Frank Wollman, jednatel I. odboru prof. Dr Julius Dolanský, předseda II. odboru gen. řed. Dr Zdeněk Fafl, jednatel II. odboru řed. Dr Zikmund Konečný, členové presidia: Dr Václav Čejchan, Dr Ladislav Dvořák.

Výbor: Ing. Dr Prokop Domorázek, prof. Dr Vladimír Haškovec, prof. Dr Bohuslav Havránek, Ing. Vilém Hromádko, prof. Dr Josef Macůrek, Dr Prokop Maxa, Dr Karel Petrželka, prof. Dr Václav Vaněček. *SÚ*

Transliterace cyrilského písma do latinky.

Transliterační komise Slovanského ústavu[1]), jejímž předsedou je prof. dr. B. Havránek, předkládá československé vědecké veřejnosti úpravu transliterace cyrilského písma do latinky. Úprava ta jen poněkud doplňuje návrh na transliteraci, vypracovaný r. 1939 touž transliterační komisí, vedenou † prof. dr. O. Hujerem. Návrh ten byl otištěn v časopise Slavii (7, 1939, str. 317—320) a přijat a uskutečňován v publikacích českých vědeckých institucí (Česká akademie, Slovanský ústav, Král. čes. společnost nauk a j.), ve vědeckých časopisech a odborných knihovnách.

Základní směrnice původního návrhu i dnešní úpravy jsou tyto: jde o transliteraci (nikoli o transkripci fonetickou nebo fonologickou), a to takovou, aby pokud možno připouštěla přesný zpětný přepis, vystihovala každou literu cyrilského písma jedinou literou latinky a vystačila s literami obvyklými v latince slovanské (mezi ně samozřejmě zařazuje komise i písmena s diakritickými znaménky jako *č*, *š*, *ž* a české *ch*).

Důsledné provedení těchto směrnic zčásti omezovaly zásady další: snažili jsme se hleděti co nejvíce k latinisaci v daném jazyce obecně zavedené, jako je tomu u jazyka srbského, nebo oficiálně uznávané, jako je tomu u návrhu Akademie nauk SSSR. Uznávali jsme skutečnost, že nemají-li se zaváděti zcela nové litery, spřežky nebo grafické znaky do latinky — což by nebylo účelné — není možné, aby každá jednotlivá litera cyrilského písma měla vždy jeden a týž ekvivalent latinský pro všechny příslušné jazyky, jako na př. *г* v rušt. (g) a v ukr. (h), *х* v rušt. (ch) a srch. (h), *щ* v rušt. (šč) a bulh. (št). Z toho vyplývalo, že je třeba zavésti jisté rozdíly pro přepis jednotlivých jazyků podle rozdílné hláskové platnosti některých liter anebo podle rozdílné latinisace již zavedené.

Navržená a zde upravená transliterace není proto prostě mechanickým přepisem liter: neupouští se zřetele ani zásadní poměr mezi grafickou soustavou a hláskovým systémem v daném jazyce a úzkostlivě dbá o to, aby nebyla setřena diferenční hodnota příslušné grafické soustavy, avšak připouští nedbati rozdílů čistě grafických (na př. mezi *ж* a *ъ* v starším pravopisu bulharském). Jestliže nedovoluje v takových krajních případech přesný přepis zpětný, zaručuje i zde přesnou identifikaci, což pro praxi vědeckou i knihovnickou stačí.

Úprava staršího návrhu týká se předně technické stránky a plyne ze snahy, aby se pro transliteraci mohlo dobře užívat psacího stroje, dále přihlíží k novému pravopisu v bulharštině a k novému spisovnému jazyku — makedonštině a konečně pozměňuje a zejména doplňuje příklady.

Protože od prvního návrhu uplynula delší doba a Slavia z r. 1939 nebo zvláštní výtisky nejsou každému dosažitelné, otiskujeme upravený návrh vcelku a v stejném postupu, jaký měl návrh původní. Vynecháváme jen přehled dotavadních návrhů na transliteraci.

Tato transliterace je určena jen pro potřeby vědeckých publikací a odborných knihoven. Pro potřeby běžného tisku, zejm. novinářského a překladového, připravuje táž komise přepis zjednodušený.

---

[1]) Zatím se při reorganisaci komisí stala subkomisí jazykovědné komise Slovanského ústavu.

Stručný tabelární přehled této transliterace s hlediska knihovnického připravil pro tisk dr. V. Čejchan; tento návrh vyšel v „Pravidlech prozatímního katalogu věcného“, vydaného r. 1950 Ministerstvem školství, věd a umění.

Návrh.

Pro přehlednost a stručnost uvádíme napřed písmena, v jejichž transliteraci není vůbec rozdílu mezi jednotlivými jazyky (*a*), a písmena s jednoznačnou transliterací, jichž se však užívá jen v některých jazycích (*b*); – obojí písmena neopakujeme při výkladu o přepisu jednotlivých jazyků.

a)	а — *a*	з — *z*	о — *o*	у — *u*
	б — *b*	к — *k*	п — *p*	ф — *f*
	в — *v*	л — *l*	р — *r*	ц — *c*
	д — *d*	м — *m*	с — *s*	ч — *č*
	ж — *ž*	н — *n*	т — *t*	ш — *š*
b)	i — *i*	ђ — *dj*	џ — *dž*	ы — *y*
	ї — *ji*	ћ — *ć*	ѕ — *dz*	ю — *ju*
	й — *j*	ќ — *ḱ*	є — *je*	я — *ja*
	j — *j*	ѓ — *ǵ*	ѣ — *ě*	ў — *ŭ*

1. Přepis písma ruského:

г — *g*   х — *ch*   щ — *šč*

— *e* po souhláskách,

je na začátku slova, po samohláskách, po jerech, po apostrofu,

— *ë, jë,* po příp. *e, je*; platí tu stejná pravidla jako pro přepis *e*,

— *i* všude, není-li po jeru,

ji po jerech,

— *e* jen je-li zvláštní potřeba rozlišit *e* a *э*, pak э — :*e* (viz příkl.).

— ’ (apostrof, před е, и, ю, я) — se zachovává.

— ’ (apostrof s mezerou)

— ′ bez mezery, za písmenem (v tisku) nebo nad předchozím písmenem (na psacím stroji); rozdíl ’ a ′ možno zanedbat, neboť bude vyjádřen mezerou.

Příklady: *Герцен* — Gercen, *съесть* — s’jesť, *Арсеньев* — Arseńjev, *амостье* — Zamosťje, *Ильич* — Il′jič, *Ульянов* — Ul′janov, *волчьею* — volč′-eju, *судьёю* — suďjëju, *Гоголь* — Gogol′, *теперь* — tepeŕ, *тяжёлая* — tjaëlaja, *месяц* — mesjac, *произведения* — proizvedenija, *Тютчев* — Tjutčev, *дъютант* — ad’jutant, *Европа* — Jevropa, *Евгений* — Jevgenij, *Ёлкин* — ëlkin, *съёмка* — s’jëmka, *Достоевский* — Dostojevskij, *Белинский* — Belinkij, *Мещанинов* — Meščaninov, *аэрофото* — aerofoto, *этот* — etot, *стаи* — stai, *змеи* — zmei, *струи* — strui, *армии* — armii, *устои* — ustoi, *тряпьё* — trjaṕjë, *фьорд* — f′ord, *идёшь* — idëš′.

Э po souhlásce: *адепт* adept, ale: *адэкватно* ad:ekvatno, *бэкон* b:ekon, *эди* l:edi, *мэр* m:er, *мэрия* m:erija, *нэпач* n:epač, *нэпман* n:epman, *отъехать* ot’jehať, *отэкзаменовать* ot:ekzamenovať, *сер* ser, *сэр* s:er, *сэкономить* s:ekonomiť.

Dodatek pro starý pravopis (do r. 1917):

ѣ — *ě*, ѳ — *f*, ѵ — *i*, ъ — na konci slova se vynechává.

2. Přepis písma běloruského:

і — *i* nebo *ji* jako v ruštině	г — *h*	щ — *šč*
е — *e* nebo *je* jako v ruštině	э — *e*	ь — ' (jako v ruštině)
ё — *ë* nebo *jë* jako v ruštině	х — *ch*	' — ' (jako v ruštině)

Poznámka: *э* se v běloruštině píše po *č, š, ž* a *r*; po *c* se píše *e* i э, proto po *c* je možno užít stejného rozlišovacího způsobu jako v přepisu ruštiny, t. j. *e* — *e* a э — *:e*. Pro tisk doporučoval starý návrh užít pro přepis э převráceného *e* (ə).

Příklady: *грэе* — hreje, *паэт* — paet, *Чэрнышэўскі* — Černyšeŭski, *Васільеў* — Vasil'jeŭ, *сур'ёзна* — sur'jëzna, *Лёсік* — Lësik, *Ульич* — Ul'jič, *зьвязда* — źvjazda, *Вільня* — Vil'nja, *мильёны* — mil'jëny, *пер'е* — per'je, *аб'ява* — ab'java, *кон'юнктура* — kon'junktura.

3. Přepis písma ukrajinského:

г — *h*, е — *e*, и — *y*, х — *ch*, щ — *šč*

ь — ' vedle písmena bez mezery (tisk), nebo nad předchozím písmenem (psací stroj)

' — ' (apostrof, před є ї ю я) — se zachovává.

Příklady: *Львів* — L'viv, *Іван* — Ivan, *свято* — svjato, *люди* — ljudy, *Ольга Кобилянська* — Ol'ha Kobyljanśka, *синє* — synje, *слов'яни* — slov'jany, *поема* — poema, *іду* — idu, *їду* — jidu, *Київ, Києва* — Kyjiv, Kyjeva, *Огієнко* — Ohijenko, *Україна* — Ukrajina, *під'їжджати* — pid'jiždžaty, *з'єднувати* — z'jednuvaty, *його* — joho, *нього* — ńoho.

4. Přepis písma bulharského:

г — *g*, е — *e*, и — *i*, ъ — *ă*, ь — ' (jako v ruštině).

Příklady: *поя* — poja, *поех* — poech, *поиш* — poiš, *зная* — znaja, *знаех* — znaech, *наизляза* — naizljaza, *живея* — živeja, *живеех* — živeech, *мия* — mija, *миеш* — mieš, *струя* — struja, *струех* — struech, *струиш* — struiš, *алеи* — alei, *змии* — zmii, *гьол* — ǵol, *гьон* — ǵon, *кьошк* — ḱošk, *кьосе* — ḱose, *Ганьо* — Gańo, *Кольо* — Kol'o, *Кръстьо* — Krăsťo, *Гьоте* — G'ote (Goethe), *петльо* — petl'o, *актьор* — akťor, *кон* — kon, *конят* — konjat, *зъл* — zăl, *ъгъл* — ăgăl, *тъмен* — tămen, *цъфтя* — căftja, *къща* — kăšta, *жълтък* — žăltăk, *четвъртък* — četvărtăk, *асль* — aslă, *затъ* — zată, *йодът* — jodăt, *щях* — štjach, *змейове* — zmejove, *стоейки* — stoejki, *Панайот* — Panajot, *социализъм* — socializăm, *социализмът* — socializmăt.

Dodatek pro starý pravopis:

ѫ — *ă* ѣ — *ě* ъ — na konci slova se vynechává.

Výjimkou se přepisuje ь vedle ' nad předchozím písmenem ještě znakem *ă* (jako ъ), a to u podstatných jmen mužského rodu před členem.

Příklady:

мисъль — misăl', *дѫбъ* — dăb, *дѫбътъ* — dăbăt, *конь* — koń, *коньтъ* — końăt.

5. Přepis písma srbského:

г — *g* е — *e* ј — *j* љ — *lj* њ — *nj* х — *h*

Příklady: *Стаљин* — Staljin, *људи* — ljudi, *књига* — knjiga, *гдје* — gdje, *дјевојка* — djevojka, *земља* — zemlja, *ноћ* — noć, *Ђорђе* — (Gjorgje —

Đorđe) Djordje, *Караџић* — Karadžić, *хоћемо* — hoćemo, *џамија* — džamija, *до виђења* — do vidjenja.

T. zv. akademický přepis: ļ — *lj*, ń — *nj*, ć — *ć*, đ — *dj*, ǵ — *dž*.

6. Přepis písma makedonského:

г — *g* е — *e* ј — *j* љ — *l'* њ — *ń* х — *ch*

' — ' před *r* na začátku slova se zachovává
uvnitř slova — ă.

Příklady: *меѓутоа* — megutoa, *луѓе* — luǵe, *туѓо* — tuǵo, *Ѓаково* — G'akovo, *влијание* — vlijanie, *Марковиќ* — Markovik, *пеќе* — peќe, *браќа* — braќa, *куќа* — kuќa, *личноќа* — ličnoќa, *ѕидот* — dzidot, *ѕвезда* — dzvezda, *јанѕа* — jandza, *ѕевгар* — dzevgar, *пенџер* — pendžer, *синџир* — sindžir, *зелје* — zelje, *полјак* — poljak, *волја* — volja, *ролја* — rolja, *љубов* — ľubov, *пољка* — poľka, *Љубљана* — Ľubľana, *љубам* — ľubam, *коњ* — koń, *одење* — odeńe, *дињa* — dińa, *дињи* — dińi, *до гледање* — do gledańe, *набројување* — nabrojuvańe, *В'чко* — Văčko, *п'но* — păno, *к'смет* — kăsmet, *с'клет* — săklet, *'рѓа* — 'rǵa, *'рж* — 'rž, *Македонија* — Makedonija, *грее* — gree, *знае* — znae, *змии* — zmii, *нашиот* — našiot, *есен* — esen, *елен* — elen, *социјализам* — socijalizam, *комунизмот* — komunizmot.

7. Přepis písma církevněslovanského:

г — *g*	ъ — *ъ*	ѳ — *th*[2]
ѕ, ꙁ — *dz*	ь — *ь*	ѵ — *i*[2]
і (ї), и — *i*[1]	ѥ — *je*	ѡ — *o*[2]
ђ — *g'*	ѧ — *ę*	ѯ — *ks*
оу, ꙋ — *u*	ѫ — *ǫ*	ѱ — *ps*
щ — *št*	ѩ — *ję*	ѣ — *ě*
ъі, ы — *y*	ѭ — *jǫ*	

[1]) і a ї v případě potřeby і a ї.

[2]) V případě potřeby se nechají litery řecké *ϑ*, *υ*, *ω*.

SPISY REDAKCI ZASLANÉ

Nikolaj Asejev: V. V. Majakovskij. Přeložila M. Kořátková. Sbírka: Kdo je, sv. 16. Praha 1946; str. 36

Josip Badalić: Bibliografija hrvatske dramske kazališne književnosti. Zagreb-Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1948; str. 318

Bibliografija knjiga tiskanih u n.r. hrvatskoj za god. 1945 i 1946. Zagreb-Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1948; str. 296

Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova u časopisima n. r. hrvatsko za god. 1945 i 1946. Zagreb-Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1948; str. 291

Vaso Bogdanov: Drustvene i političke borbe u hrvatskoj 1848/49. Zagreb-Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1949; str. 366

Bulharsko v životě a práci lidu v minulosti a nyní. Doc. Dr Drahomíra Stránská a Hana Hynková. Praha 1950; str. 43

Marta Burbianka: Zarys dziejów handlu księgarskiego we Wrocławiu do poł. XVIII wieku. Wrocłav 1950; str. 77

Karel Vladimír Burian: Modest Petrovič Musorgskij. Praha 1950; str. 51

Etienne Cabet: Cesta do Ikarie. Praha 1950; str. 284

Cahiers Ferdinand de Saussure. Publiés par la Société Genevoise de Linguistique. Genève 1949; str. 82

B. Cvetkov: Bălgaro-vizantijskite otnošenija prez caruvaneto na Teodor Svetoslava. Sofia 1948; str. 32

F. F. Černov: Úloha sovětského státu při výstavbě komunistické společnosti. Malá knihovna sovětské vědy 29. Praka 1950; str. 67

František Červinka: Engels. Život a dílo. Praha 1950; str. 44

Kornej Čukovskij: Někrasov o Puškinovi. Malá slovanská knihovna 9. Praha 1950; str. 43

Dr J. Dolanský - J. Frank: Plán investic základní úkol v plánu 1951. Knihovna státního úřadu plánovacího 1. Praha 1950; str. 22

Herrmann Dörries: Die Vita Antonii als Geschichtsquelle. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Jahrgang 1949, Nr. 14; str. 51

Smil Flaška z Pardubic: Nová rada. Praha 1950; str. 102

Zbigniew Folejewski: La fonction des éléments dialectaux dans les oeuvres littéraires. Recherches stylistiques foudées sur la prose de W. Orkan. Uppsala 1949; str. 122

Klement Gottwald: Za socialistický stát, za socialistické právo. Praha 1950; str. 167

Henri Grappin: Les noms de nombre en Polonais. Kraków - Polska Akademia umiejętności 1950. str; 166

Ivan Hálek: Moje cesta od Tolstého k Marxovi. Praha 1950; str. 57

Helmut Hoffmann: Die Gräber der tibetischen Könige im Distrikt 'P'yons-rgyas. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Jahrgang 1950, Nr. 1; str. 14

J. Hempel: Vorläufige Mitteilungen über die am Nordwestende des Toten Meeres gefundenen hebräischen Handschriften. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Götingen. Jahrgang 1949, Nr. 15; str. 27

A. Hodinová - Spurná: Setkání s osvobozenou Čínou. Praha 1950; str. 70

Stefan Hrabec: Nazwy geograficzne huculszczyzny. Kraków - Polska Akademia umiejętności 1950; str. 264

Hynek z Poděbrad: Boccacciovské rozprávky. K vydání připravil Antonín Grund. Praha 1950; str. 142

Chrestomatia Słowiańska. Pod redakcją Tadeusza Lehra-Spławińskiego. Część II, Teksty zachodnio - słowiańskie. Kraków 1950; str. 291

Jaroslav Kabeš: Budovatelský rozpočet. Praha 1950; str. 43

J. A. Komenský: Všenáprava. Přeložil Josef Hendrich. Praha 1950; str. 384

Kurt Latte: Ein neues Arrianfragment. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Jahrgang 1950, Nr. 3; str. 4

Lenin a Stalin o ekonomice a politice. Otázky politické ekonomie č. 3. Praha 1950; str. 86

Lidová poesie hornická. Uspořádali B. Barabášová, J. Kramařík, M. Skalník a O. Skalníková. Praha 1950; str. 68

Lise Londonová - Lída Benešová: Ruce pryč od Koreje. Praha 1950; str. 46

George Marion: Američtí komunisté před soudem Wall Streetu. Praha 1950; str. 179

N. N. Maslin: Vladimír Majakovskij. Malá slovanská knihovna 4. Praha 1950; str. 59

Eino Nieminen: Fińskie hirsi „Belka". Poznań 1949; str. 120

Eino Nieminen: Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass prof. J. J. Mikkolas. Helsinki 1949; str. 59

O krisích kapitalismu. Otázky politické ekonomie č. 4. Praha 1950; str. 99

Karel Oliva: Čech v Polsku. Praha 1949; str. 96

Todor Pavlov : Dimitr Blagov: Malá slovanská knihovna 6. Praha 1950; str. 109

Todor Pavlov: Christo Botev. Malá slovanská knihovna 5. Praha 1950; str. 96

S. M. Petrov: A. S. Gribojedov. Malá slovanská knihovna 8. Praha 1950; str. 62

Marko Polo: Milion. Praha 1950; str. 204

Poslanci národní fronty o rodinném právu (text zákona). Praha 1950; str. 72

Proces proti titovským špionům a rozvratníkům v Československu. Praha 1950; str. 61

Jan Rozwadowski: O zjawiskach i rozwoju języka. Kraków 1950; str. 229

Jan Rutkowski: Historia gospodarcza Polski. Tom I, II. Poznań 1947 - 1950; str. 412, 512

Sborník slavnostních projevů a zdravic k sedmdesátým narozeninám generalissima J. V. Stalina (Vám, veliký Staline, Vám poděkování a lásku). Praha 1950; str.102

Sborník umeleckej a vedeckej rady. Redigoval univ. prof. Dr Mikuláš Bakoš. Bratislava 1949; str. 199

Max Seydewitz: Jde o Německo. Praha 1950; str. 193

Alfons Maria Schneider: Das Regium sepulchrum apud comitatum zu Konstantinopel. Nachrichten der Akademie der Wissenchaften in Göttingen. Jahrgang 1950, Nr. 2; str. 6

Alfons Maria Schneider: Die Kuppelmosaiken der Hagia Sophia zu Konstantinopel. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Jahrgang 1949; str. 13

Karolina Světlá: Vesnický román. Národní knihovna 11. Praha 1949; str. 240

Ladislav Štoll: Třicet let bojů za českou socialistickou poesii. Praha 1950; str. 155

Božena Vejrychová-Solarová: Nedošínský háj. Praha 1950; str. 105

A. V. Venědiktov: Státní socialistické vlastnictví. Praha 1950; str. 617

Jiří Wolker: Básně. Národní knihovna 17. Praha 1950; str. 228

Zákon o právu rodinném. Zákon o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Praha 1950; str. 348

A. J. Zís: O komunistické morálce. Malá knihovna sovětské vědy 25. Praha 1950; str. 66

Марксизм и вопросы языкознания

Nejvýznamnější událostí ve slovanské i světové jazykovědě poslední doby bylo vystoupení J. V. Stalina proti Marrovu učení o jazyce. Stalinovy články nejen že ze základu vyvrátily falešnou vědeckou theorii, která se neprávem vydávala za marxistickou a mohla mít nebezpečné důsledky pro další rozvoj jazykozpytu, ale vytyčily jazykovědě pevné a nové směrnice pro postup další. Stalinovy články mají zásadní důležitost také pro srovnávací jazykovědu slovanskou; znamenají i pro ni nástup nové epochy.

Redakce Slavie pokládá proto za svou přirozenou povinnost, aby této stěžejní události věnovala pozornost, jaká jí patří, a vytěžila z ní co nejvíce i pro svůj obor. Požádali jsme proto význačné jazykovědce z Československa, ze Sovětského svazu, ze zemí lidových demokracií a pokrokové jazykovědce ze zemí jiných o příspěvky k diskusi o tomto thematu. Tuto diskusi zahájíme v příštím sešitě. V tomto sešitě otiskujeme Stalinovy články v originálním znění.

Redakce

ОТНОСИТЕЛЬНО МАРКСИЗМА В ЯЗЫКОЗНАНИИ

Ко мне обратилась группа товарищей из молодежи с предложением — высказать свое мнение в печати по вопросам языкознания, особенно в части, касающейся марксизма в языкознании. Я не языковед и, конечно, не могу полностью удовлетворить товарищей. Что касается марксизма в языкознании, как и в других общественных науках, то к этому делу я имею прямое отношение. Поэтому я согласился дать ответ на ряд вопросов, поставленных товарищами.

Вопрос: *Верно ли, что язык есть надстройка над базисом?*

Ответ: Нет, неверно.

Базис есть экономический строй общества на данном этапе его развития. Надстройка — это политические, правовые, религиозные, художественные, философские взгляды общества и соответствующие им политические, правовые и другие учреждения.

Всякий базис имеет свою, соответствующую ему надстройку. Базис феодального строя имеет свою надстройку, свои политичес-

кие, правовые и иные взгляды и соответствующие им учреждения, капиталистический базис имеет свою надстройку, социалистический — свою. Если изменяется и ликвидируется базис, то вслед за ним изменяется и ликвидируется его надстройка, если рождается новый базис, то вслед за ним рождается соответствующая ему надстройка.

Язык в этом отношении коренным образом отличается от надстройки. Взять, например, русское общество и русский язык. На протяжении последних 30 лет в России был ликвидирован старый, капиталистический базис и построен новый, социалистический базис. Соответственно с этим была ликвидирована надстройка над капиталистическим базисом и создана новая надстройка, соответствующая социалистическому базису. Были, следовательно, заменены старые политические, правовые и иные учреждения новыми, социалистическими. Но, несмотря на это, русский язык остался в основном таким же, каким он был до Октябрьского переворота.

Что изменилось за этот период в русском языке? Изменился в известной мере словарный состав русского языка, изменился в том смысле, что пополнился значительным количеством новых слов и выражений, возникших в связи с возникновением нового социалистического производства, появлением нового государства, новой социалистической культуры, новой общественности, морали, наконец, в связи с ростом техники и науки; изменился смысл ряда слов и выражений, получивших новое смысловое значение; выпало из словаря некоторое количество устаревших слов. Что же касается основного словарного фонда и грамматического строя русского языка, составляющих основу языка, то они после ликвидации капиталистического базиса не только не были ликвидированы и заменены новым основным словарным фондом и новым грамматическим строем языка, а, наоборот, сохранились в целости и остались без каких-либо серьезных изменений, — сохранились именно как основа современного русского языка.

Далее. Надстройка порождается базисом, но это вовсе не значит, что она только отражает базис, что она пассивна, нейтральна, безразлично относится к судьбе своего базиса, к судьбе классов, к характеру строя. Наоборот, появившись на свет, она становится величайшей активной силой, активно содействует своему базису оформиться и укрепиться, принимает все меры к тому, чтобы помочь новому строю доконать и ликвидировать старый базис и старые классы.

Иначе и не может быть. Надстройка для того и создается базисом, чтобы она служила ему, чтобы она активно помогала ему оформиться и укрепиться, чтобы она активно боролась за ликвидацию старого, отживающего свой век базиса с его старой надстройкой. Стоит только отказаться надстройке от этой ее служебной роли, стоит только перейти надстройке от позиции активной защиты своего базиса на позицию безразличного отношения к нему, на позицию одинакового отношения к классам, чтобы она потеряла свое качество и перестала быть надстройкой.

Язык в этом отношении коренным образом отличается от надстройки. Язык порожден не тем или иным базисом, старым или новым базисом, внутри данного общества, а всем ходом истории общества и истории базисов в течение веков. Он создан не одним каким-нибудь классом, а всем обществом, всеми классами общества, усилиями сотен поколений. Он создан для удовлетворения нужд не одного какого-либо класса, а всего общества, всех классов общества. Именно поэтому он создан, как единый для общества и общий для всех членов общества общенародный язык. Ввиду этого служебная роль языка, как средства общения людей, состоит не в том, чтобы обслуживать один класс в ущерб другим классам, а в том, чтобы одинаково обслуживать все общество, все классы общества. Этим собственно и объясняется, что язык может одинаково обслуживать как старый, умирающий строй, так и новый, подымающийся строй; как старый базис, так и новый, как эксплуататоров, так и эксплуатируемых.

Ни для кого не составляет тайну тот факт, что русский язык так же хорошо обслуживал русский капитализм и русскую буржуазную культуру до Октябрьского переворота, как он обслуживает ныне социалистический строй и социалистическую культуру русского общества.

То же самое нужно сказать об украинском, белорусском, узбекском, казахском, грузинском, армянском, эстонском, латвийском, литовском, молдавском, татарском, азербайджанском, башкирском, туркменском и других языках советских наций, которые так же хорошо обслуживали старый, буржуазный строй этих наций, как обслуживают они новый, социалистический строй.

Иначе и не может быть. Язык для того и существует, он для того и создан, чтобы служить обществу, как целому, в качестве орудия общения людей, чтобы он был общим для членов общества и единым для общества, равно обслуживающим членов общества

независимо от их классового положения. Стоит только сойти языку с этой общенародной позиции, стоит только стать языку на позицию предпочтения и поддержки какой-либо социальной группы в ущерб другим социальным группам общества, чтобы он потерял свое качество, чтобы он перестал быть средством общения людей в обществе, чтобы он превратился в жаргон какой-либо социальной группы, деградировал и обрек себя на исчезновение.

В этом отношении язык, принципиально отличаясь от надстройки, не отличается, однако, от орудий производства, скажем, от машин, которые так же безразличны к классам, как язык, и так же одинаково могут обслуживать как капиталистический строй, так и социалистический.

Дальше. Надстройка есть продукт одной эпохи, в течение которой живет и действует данный экономический базис. Поэтому надстройка живет недолго, она ликвидируется и исчезает с ликвидацией и исчезновением данного базиса.

Язык же, наоборот, является продуктом целого ряда эпох, на протяжении которых он оформляется, обогащается, развивается, шлифуется. Поэтому язык живет несравненно дольше, чем любой базис и любая надстройка. Этим собственно и объясняется, что рождение и ликвидация не только одного базиса и его надстройки, но и нескольких базисов и соответствующих им надстроек — не ведет в истории к ликвидации данного языка, к ликвидации его структуры и к рождению нового языка с новым словарным фондом и новым грамматическим строем.

Со времени смерти Пушкина прошло свыше ста лет. За это время были ликвидированы в России феодальный строй, капиталистический строй и возник третий, социалистический строй. Стало быть, были ликвидированы два базиса с их надстройками и возник новый, социалистический базис с его новой надстройкой. Однако, если взять, например, русский язык, то он за этот большой промежуток времени не претерпел какой-либо ломки, и современный русский язык по своей структуре мало чем отличается от языка Пушкина.

Что изменилось за это время в русском языке? Серьезно пополнился за это время словарный состав русского языка; выпало из словарного состава большое количество устаревших слов; изменилось смысловое значение значительного количества слов, улучшился грамматический строй языка. Что касается структуры

пушкинского языка с его грамматическим строем и основным словарным фондом, то она сохранилась во всем существенном, как основа современного русского языка.

И это вполне понятно. В самом деле, для чего это нужно, чтобы после каждого переворота существующая структура языка, его грамматический строй и основной словарный фонд уничтожались и заменялись новыми, как это бывает обычно с надстройкой? Кому это нужно, чтобы «вода», «земля», «гора», «лес», «рыба», «человек», «ходить», «делать», «производить», «торговать» и т. д. назывались не водой, землей, горой и т. д., а как-то иначе? Кому нужно, чтобы изменения слов в языке и сочетание слов в предложении происходили не по существующей грамматике, а по совершенно другой? Какая польза для революции от такого переворота в языке? История вообще не делает чего-либо существенного без особой на то необходимости. Спрашивается, какая необходимость в таком языковом перевороте, если доказано, что существующий язык с его структурой в основном вполне пригоден для удовлетворения нужд нового строя? Уничтожить старую надстройку и заменить ее новой можно и нужно в течение нескольких лет, чтобы дать простор развитию производительных сил общества, но как уничтожить существующий язык и построить вместо него новый язык в течение нескольких лет, не внося анархию в общественную жизнь, не создавая угрозы распада общества? Кто же, кроме донкихотов, могут ставить себе такую задачу?

Наконец, еще одно коренное отличие между надстройкой и языком. Надстройка не связана непосредственно с производством, с производственной деятельностью человека. Она связана с производством лишь косвенно, через посредство экономики, через посредство базиса. Поэтому надстройка отражает изменения в уровне развития производительных сил не сразу и не прямо, а после изменений в базисе, через преломление изменений в производстве в изменениях в базисе. Это значит, что сфера действия надстройки узка и ограничена.

Язык же, наоборот, связан с производственной деятельностью человека непосредственно, и не только с производственной деятельностью, но и со всякой иной деятельностью человека во всех сферах его работы от производства до базиса, от базиса до надстройки. Поэтому язык отражает изменения в производстве сразу и непосредственно, не дожидаясь изменений в базисе. Поэтому сфера действия языка, охватывающего все области деятельности

человека, гораздо шире и разностороннее, чем сфера действия надстройки. Более того, она почти безгранична.

Этим прежде всего и объясняется, что язык, собственно его словарный состав, находится в состоянии почти непрерывного изменения. Непрерывный рост промышленности и сельского хозяйства, торговли и транспорта, техники и науки требует от языка пополнения его словаря новыми словами и выражениями, необходимыми для их работы. И язык, непосредственно отражая эти нужды, пополняет свой словарь новыми словами, совершенствует свой грамматический строй.

Итак:

а) марксист не может считать язык надстройкой над базисом;

б) смешивать язык с надстройкой — значит допустить серьезную ошибку.

Вопрос: *Верно ли, что язык был всегда и остается классовым, что общего и единого для общества неклассового, общенародного языка не существует?*

Ответ: Нет, неверно.

Не трудно понять, что в обществе, где нет классов, не может быть и речи о классовом языке. Первобытно-общинный родовой строй не знал классов, следовательно, не могло быть там и классового языка, — язык был там общий, единый для всего коллектива. Возражение о том, что под классом надо понимать всякий человеческий коллектив, в том числе и первобытно-общинный коллектив, представляет не возражение, а игру слов, которая не заслуживает опровержения.

Что касается дальнейшего развития от языков родовых к языкам племенным, от языков племенных к языкам народностей и от языков народностей к языкам национальным, — то везде на всех этапах развития язык, как средство общения людей в обществе, был общим и единым для общества, равно обслуживающим членов общества независимо от социального положения.

Я имею здесь в виду не империи рабского и средневекового периодов, скажем, империю Кира и Александра Великого, или империю Цезаря и Карла Великого, которые не имели своей экономической базы и представляли временные и непрочные военно-административные объединения. Эти империи не только не имели, но и не могли иметь единого для империи и понятного для всех членов империи языка. Они представляли конгломерат племен

и народностей, живших своей жизнью и имевших свои языки. Следовательно, я имею в виду не эти и подобные им империи, а те племена и народности, которые входили в состав империи, имели свою экономическую базу и имели свои издавна сложившиеся языки. История говорит, что языки у этих племен и народностей были не классовые, а общенародные, общие для племен и народностей и понятные для них.

Конечно, были наряду с этим диалекты, местные говоры, но над ними превалировал и их подчинял себе единый и общий язык племени или народности.

В дальнейшем, с появлением капитализма, с ликвидацией феодальной раздробленности и образованием национального рынка народности развились в нации, а языки народностей в национальные языки. История говорит, что национальные языки являются не классовыми, а общенародными языками, общими для членов наций и едиными для нации.

Выше говорилось, что язык, как средство общения людей в обществе, одинаково обслуживает все классы общества и проявляет в этом отношении своего рода безразличие к классам. Но люди, отдельные социальные группы, классы далеко не безразличны к языку. Они стараются использовать язык в своих интересах, навязать ему свой особый лексикон, свои особые термины, свои особые выражения. Особенно отличаются в этом отношении верхушечные слои имущих классов, оторвавшиеся от народа и ненавидящие его: дворянская аристократия, верхние слои буржуазии. Создаются «классовые» диалекты, жаргоны, салонные «языки». В литературе нередко эти диалекты и жаргоны неправильно квалифицируются как языки: «дворянский язык», «буржуазный язык», — в противоположность «пролетарскому языку», «крестьянскому языку». На этом основании, как это ни странно, некоторые наши товарищи пришли к выводу, что национальный язык есть фикция, что реально существуют лишь классовые языки.

Я думаю, что нет ничего ошибочнее такого вывода. Можно ли считать эти диалекты и жаргоны языками? Безусловно нельзя. Нельзя, во-первых, потому, что у этих диалектов и жаргонов нет своего грамматического строя и основного словарного фонда, – они заимствуют их из национального языка. Нельзя, во-вторых, потому, что диалекты и жаргоны имеют узкую сферу обращения среди членов верхушки того или иного класса и совершенно не годятся,

как средство общения людей, для общества в целом. Что же у них имеется? У них есть: набор некоторых специфических слов, отражающих специфические вкусы аристократии или верхних слоев буржуазии; некоторое количество выражений и оборотов речи, отличающихся изысканностью, галантностью и свободных от «грубых» выражений и оборотов национального языка; наконец, некоторое количество иностранных слов. Все же основное, т. е. подавляющее большинство слов и грамматический строй, взято из общенародного, национального языка. Следовательно, диалекты и жаргоны представляют ответвления от общенародного национального языка, лишенные какой-либо языковой самостоятельности и обреченные на прозябание. Думать, что диалекты и жаргоны могут развиться в самостоятельные языки, способные вытеснить и заменить национальный язык, — значит потерять историческую перспективу и сойти с позиции марксизма.

Ссылаются на Маркса, цитируют одно место из его статьи «Святой Макс», где сказано, что у буржуа есть «свой язык», что этот язык «есть продукт буржуазии», что он проникнут духом меркантилизма и купли-продажи. Этой цитатой некоторые товарищи хотят доказать, что Маркс стоял будто бы за «классовость» языка, что он отрицал существование единого национального языка. Если бы эти товарищи отнеслись к делу объективно, они должны были бы привести и другую цитату из той же статьи «Святой Макс», где Маркс, касаясь вопроса о путях образования единого национального языка, говорит о «концентрации диалектов в единый национальный язык, обусловленной экономической и политической концентрацией».

Следовательно, Маркс признавал необходимость единого национального языка, как высшей формы, которой подчинены диалекты, как низшие формы.

Что же в таком случае может представлять язык буржуа, который, по словам Маркса, «есть продукт буржуазии». Считал ли его Маркс таким же языком, как национальный язык, со своей особой языковой структурой? Мог ли он считать его таким языком? Конечно, нет! Маркс просто хотел сказать, что буржуа загадили единый национальный язык своим торгашеским лексиконом, что буржуа, стало быть, имеют свой торгашеский жаргон.

Выходит, что эти товарищи исказили позицию Маркса. А исказили ее потому, что цитировали Маркса не как марксисты, а как начетчики, не вникая в существо дела.

Ссылаются на Энгельса, цитируют из брошюры «Положение рабочего класса в Англии» слова Энгельса о том, что «...английский рабочий класс с течением времени стал совсем другим народом, чем английская буржуазия», что «рабочие говорят на другом диалекте, имеют другие идеи и представления, другие нравы и нравственные принципы, другую религию и политику, чем буржуазия». На основании этой цитаты некоторые товарищи делают вывод, что Энгельс отрицал необходимость общенародного, национального языка, что он стоял, стало быть, за «классовость» языка. Правда, Энгельс говорит здесь не об языке, а о диалекте, вполне понимая, что диалект, как ответвление от национального языка, не может заменить национального языка. Но эти товарищи, видимо, не очень сочувствуют наличию разницы между языком и диалектом...

Очевидно, что цитата приведена не к месту, так как Энгельс говорит здесь не о «классовых языках», а главным образом о классовых идеях, представлениях, нравах, нравственных принципах, религии, политике. Совершенно правильно, что идеи, представления, нравы, нравственные принципы, религия, политика у буржуа и пролетариев прямо противоположны. Но при чем здесь национальный язык, или «классовость» языка? Разве наличие классовых противоречий в обществе может служить доводом в пользу «классовости» языка, или против необходимости единого национального языка? Марксизм говорит, что общность языка является одним из важнейших признаков нации, хорошо зная при этом, что внутри нации имеются классовые противоречия. Признают ли упомянутые товарищи этот марксистский тезис?

Ссылаются на Лафарга, указывая на то, что Лафагр в своей брошюре «Язык и революция» признает «классовость» языка, что он отрицает будто бы необходимость общенародного, национального языка. Это неверно. Лафагр действительно говорит о «дворянском» или «аристократическом языке» и о «жаргонах» различных слоев общества. Но эти товарищи забывают о том, что Лафагр, не интересуясь вопросом о разнице между языком и жаргоном и называя диалекты то «искусственной речью», то «жаргоном», — определенно заявляет в своей брошюре, что «искусственная речь, отличающая аристократию... выделилась из языка общенародного, на котором говорили и буржуа, и ремесленники, город и деревня».

Следовательно, Лафагр признает наличие и необходимость

общенародного языка, вполне понимая подчиненный характер и зависимость «аристократического языка» и других диалектов и жаргонов от общенародного языка.

Выходит, что ссылка на Лафарга бьет мимо цели.

Ссылаются на то, что одно время в Англии английские феодалы «в течение столетий» говорили на французском языке, тогда как английский народ говорил на английском языке, что это обстоятельство является будто бы доводом в пользу «классовости» языка и против необходимости общенародного языка. Но это не довод, а анекдот какой-то. Во-первых, на французском языке говорили тогда не все феодалы, а незначительная верхушка английских феодалов при королевском дворе и в графствах. Во-вторых, они говорили не на каком-то «классовом языке», а на обыкновенном общенародном французском языке. В-третьих, как известно, это баловство французским языком исчезло потом бесследно, уступив место общенародному английскому языку. Думают ли эти товарищи, что английские феодалы и английский народ «в течение столетий» объяснялись друг с другом через переводчиков, что английские феодалы не пользовались английским языком, что общенародного английского языка не существовало тогда, что французский язык представлял тогда в Англии что-нибудь большее, чем салонный язык, имеющий хождение лишь в узком кругу верхушки английской аристократии? Как можно на основании таких анекдотических «доводов» отрицать наличие и необходимость общенародного языка?

Русские аристократы одно время тоже баловались французским языком при царском дворе и в салонах. Они кичились тем, что, говоря по-русски, заикаются по-французски, что они умеют говорить по-русски лишь с французским акцентом. Значит ли это, что в России не было тогда общенародного русского языка, что общенародный язык был тогда фикцией, а «классовые языки» — реальностью?

Наши товарищи допускают здесь, по крайней мере, две ошибки.

Первая ошибка состоит в том, что они смешивают язык с надстройкой. Они думают, что если надстройка имеет классовый характер, то и язык должен быть не общенародным, а классовым. Но я уже говорил выше, что язык и надстройка представляют два различных понятия, что марксист не может допускать их смешения.

Вторая ошибка состоит в том, что эти товарищи воспринимают противоположность интересов буржуазии и пролетариата, их ожесточенную классовую борьбу, как распад общества, как разрыв всяких связей между враждебными классами. Они считают, что поскольку общество распалось и нет больше единого общества, а есть только классы, то не нужно и единого для общества языка, не нужно национального языка. Что же остается, если общество распалось и нет больше общенародного, национального языка? Остаются классы и «классовые языки». Понятно, что у каждого «классового языка» будет своя «классовая» грамматика, — «пролетарская» грамматика, «буржуазная» грамматика. Правда, таких грамматик не существует в природе, но это не смущает этих товарищей: они верят, что такие грамматики появятся.

У нас были одно время «марксисты», которые утверждали, что железные дороги, оставшиеся в нашей стране после Октябрьского переворота, являются буржуазными, что не пристало нам, марксистам, пользоваться ими, что нужно их срыть и построить новые, «пролетарские» дороги. Они получили за это прозвище «троглодитов»...

Понятно, что такой примитивно-анархический взгляд на общество, классы, язык не имеет ничего общего с марксизмом. Но он безусловно существует и продолжает жить в головах некоторых наших запутавшихся товарищей.

Конечно, неверно, что ввиду наличия ожесточенной классовой борьбы общество якобы распалось на классы, не связанные больше друг с другом экономически в одном обществе. Наоборот. Пока существует капитализм, буржуа и пролетарии будут связаны между собой всеми нитями экономики, как части единого капиталистического общества. Буржуа не могут жить и обогащаться, не имея в своем распоряжении наемных рабочих, пролетарии не могут продолжать свое существование, не нанимаясь к капиталистам. Прекращение всяких экономических связей между ними означает прекращение всякого производства, прекращение же всякого производства ведет к гибели общества, к гибели самых классов. Понятно, что ни один класс не захочет подвергнуть себя уничтожению. Поэтому классовая борьба, какая бы она ни была острая, не может привести к распаду общества. Только невежество в вопросах марксизма и полное непонимание природы языка могли подсказать некоторым нашим товарищам сказку о распаде общества, о «классовых» языках, о «классовых» грамматиках.

Ссылаются, далее, на Ленина и напоминают о том, что Ленин признавал наличие двух культур при капитализме, буржуазной и пролетарской, что лозунг национальной культуры при капитализме есть националистический лозунг. Все это верно и Ленин здесь абсолютно прав. Но при чем тут «классовость» языка? Ссылаясь на слова Ленина о двух культурах при капитализме, эти товарищи, как видно, хотят внушить читателю, что наличие двух культур в обществе, буржуазной и пролетарской, означает, что языков тоже должно быть два, так как язык связан с культурой — следовательно, Ленин отрицает необходимость единого национального языка, следовательно, Ленин стоит за «классовые» языки. Ошибка этих товарищей состоит здесь в том, что они отождествляют и смешивают язык с культурой. Между тем, культура и язык — две разные вещи. Культура может быть и буржуазной и социалистической, язык же, как средство общения, является всегда общенародным языком и он может обслуживать и буржуазную и социалистическую культуру. Разве это не факт, что русский, украинский, узбекский языки обслуживают ныне социалистическую культуру этих наций так же не плохо, как обслуживали они перед Октябрьским переворотом их буржуазные культуры? Значит глубоко ошибаются эти товарищи, утверждая, что наличие двух разных культур ведет к образованию двух разных языков и к отрицанию необходимости единого языка.

Говоря о двух культурах, Ленин исходил из того именно положения, что наличие двух культур не может вести к отрицанию единого языка и образованию двух языков, что язык должен быть единый. Когда бундовцы стали обвинять Ленина в том, что он отрицает необходимость национального языка и трактует культуру, как «безнациональную», Ленин, как известно, резко протестовал против этого, заявив, что он воюет против буржуазной культуры, а не против национального языка, необходимость которого он считает бесспорной. Странно, что некоторые наши товарищи поплелись по стопам бундовцев.

Что касается единого языка, необходимость которого будто бы отрицает Ленин, то следовало бы заслушать следующие слова Ленина:

«Язык есть важнейшее средство человеческого общения; единство языка и беспрепятственное его развитие есть одно из важнейших условий действительно свободного и широкого, соответствующего современному капитализму, торгового оборота, сво-

бодной и широкой группировки населения по всем отдельным классам».

Выходит, что уважаемые товарищи исказили взгляды Ленина.

Ссылаются, наконец, на Сталина. Приводят цитату из Сталина о том, что «буржуазия и ее националистические партии были и остаются в этот период главной руководящей силой таких наций». Это все правильно. Буржуазия и ее националистическая партия действительно руководят буржуазной культурой, так же, как пролетариат и его интернационалистическая партия руководят пролетарской культурой. Но при чем тут «классовость» языка? Разве этим товарищам не известно, что национальный язык есть форма национальной культуры, что национальный язык может обслуживать и буржуазную и социалистическую культуру? Неужели наши товарищи не знакомы с известной формулой марксистов о том, что нынешняя русская, украинская, белорусская и другие культуры являются социалистическими по содержанию и национальными по форме, т. е. по языку? Согласны ли они с этой марксистской формулой?

Ошибка наших товарищей состоит здесь в том, что они не видят разницы между культурой и языком и не понимают, что культура по своему содержанию меняется с каждым новым периодом развития общества, тогда как язык остается в основном тем же языком в течение нескольких периодов, одинаково обслуживая как новую культуру, так и старую.

Итак:

а) язык, как средство общения, всегда был и остается единым для общества и общим для его членов языком;

б) наличие диалектов и жаргонов не отрицает, а подтверждает наличие общенародного языка, ответвлениями которого они являются и которому они подчинены;

в) формула о «классовости» языка есть ошибочная, немарксистская формула.

Вопрос: *Каковы характерные признаки языка?*

Ответ: Язык относится к числу общественных явлений, действующих за все время существования общества. Он рождается и развивается с рождением и развитием общества. Он умирает вместе со смертью общества. Вне общества нет языка. Поэтому язык и законы его развития можно понять лишь в том случае, если он изучается в неразрывной связи с историей об-

щества, с историей народа, которому принадлежит изучаемый язык и который является творцом и носителем этого языка.

Язык есть средство, орудие, при помощи которого люди общаются друг с другом, обмениваются мыслями и добиваются взаимного понимания. Будучи непосредственно связан с мышлением, язык регистрирует и закрепляет в словах и в соединении слов в предложениях результаты работы мышления, успехи познавательной работы человека и, таким образом, делает возможным обмен мыслями в человеческом обществе.

Обмен мыслями является постоянной и жизненной необходимостью, так как без него невозможно наладить совместные действия людей в борьбе с силами природы, в борьбе за производство необходимых материальных благ, невозможно добиться успехов в производственной деятельности общества, — стало быть, невозможно само существование общественного производства. Следовательно, без языка, понятного для общества и общего для его членов, общество прекращает производство, распадается и перестает существовать, как общество. В этом смысле язык, будучи орудием общения, является вместе с тем орудием борьбы и развития общества.

Как известно, все слова, имеющиеся в языке, составляют вместе так называемый словарный состав языка. Главное в словарном составе языка — основной словарный фонд, куда входят и все корневые слова, как его ядро. Он гораздо менее обширен, чем словарный состав языка, но он живет очень долго, в продолжение веков и дает языку базу для образования новых слов. Словарный состав отражает картину состояния языка: чем богаче и разностороннее словарный состав, тем богаче и развитее язык.

Однако словарный состав, взятый сам по себе, не составляет еще языка, — он скорее всего является строительным материалом для языка. Подобно тому, как строительные материалы в строительном деле не составляют здания, хотя без них и невозможно построить здание, так же и словарный состав языка не составляет самого языка, хотя без него и немыслим никакой язык. Но словарный состав языка получает величайшее значение, когда он поступает в распоряжение грамматики языка, которая определяет правила изменения слов, правила соединения слов в предложения и, таким образом, придает языку стройный, осмысленный характер. Грамматика (морфология, синтаксис) является собранием правил об изменении слов и сочетании слов в предложении. Сле-

довательно, именно благодаря грамматике язык получает возможность облечь человеческие мысли в материальную языковую оболочку.

Отличительная черта грамматики состоит в том, что она дает правила об изменении слов, имея в виду не конкретные слова, а вообще слова без какой-либо конкретности; она дает правила для составления предложений, имея в виду не какие-либо конкретные предложения, скажем, конкретное подлежащее, конкретное сказуемое и т. п., а вообще всякие предложения, безотносительно к конкретной форме того или иного предложения. Следовательно, абстрагируясь от частного и конкретного, как в словах, так и в предложениях, грамматика берет то общее, что лежит в основе изменений слов и сочетании слов в предложениях, и строит из него грамматические правила, грамматические законы. Грамматика есть результат длительной, абстрагирующей работы человеческого мышления, показатель громадных успехов мышления.

В этом отношении грамматика напоминает геометрию, которая дает свои законы, абстрагируясь от конкретных предметов, рассматривая предметы, как тела, лишенные конкретности, и определяя отношения между ними не как конкретные отношения таких-то конкретных предметов, а как отношения тел вообще, лишенные всякой конкретности.

В отличие от надстройки, которая связана с производством не прямо, а через посредство экономики, язык непосредственно связан с производственной деятельностью человека так же, как и со всякой иной деятельностью во всех без исключения сферах его работы. Поэтому словарный состав языка, как наиболее чувствительный к изменениям, находится в состоянии почти непрерывного изменения, при этом языку, в отличие от надстройки, не приходится дожидаться ликвидации базиса, он вносит изменения в свой словарный состав до ликвидации базиса и безотносительно к состоянию базиса.

Однако словарный состав языка изменяется не как надстройка, не путем отмены старого и постройки нового, а путем пополнения существующего словаря новыми словами, возникшими в связи с изменениями социального строя, с развитием производства, с развитием культуры, науки и т. п. При этом, несмотря на то, что из словарного состава языка выпадает обычно некоторое количество устаревших слов, к нему прибавляется гораздо боль-

шее количество новых слов. Что же касается основного словарного фонда, то он сохраняется во всем основном и используется, как основа словарного состава языка.

Это и понятно. Нет никакой необходимости уничтожать основной словарный фонд, если он может быть с успехом использован в течение ряда исторических периодов, не говоря уже о том, что уничтожение основного словарного фонда, накопленного в течение веков, при невозможности создать новый основной словарный фонд в течение короткого срока, привело бы к параличу языка, к полному расстройству дела общения людей между собой.

Грамматический строй языка изменяется еще более медленно, чем его основной словарный фонд. Выработанный в течение эпох и вошедший в плоть и кровь языка, грамматический строй изменяется еще медленнее, чем основной словарный фонд. Он, конечно, претерпевает с течением времени изменения, он совершенствуется, улучшает и уточняет свои правила, обогащается новыми правилами, но основы грамматического строя сохраняются в течение очень долгого времени, так как они, как показывает история, могут с успехом обслуживать общество в течение ряда эпох.

Таким образом, грамматический строй языка и его основной словарный фонд составляют основу языка, сущность его специфики.

История отмечает большую устойчивость и колоссальную сопротивляемость языка насильственной ассимиляции. Некоторые историки, вместо того, чтобы объяснить это явление, ограничиваются удивлением. Но для удивления нет здесь каких-либо оснований. Устойчивость языка объясняется устойчивостью его грамматического строя и основного словарного фонда. Сотни лет турецкие ассимиляторы старались искалечить, разрушить и уничтожить языки балканских народов. За этот период словарный состав балканских языков претерпел серьезные изменения, было воспринято не мало турецких слов и выражений, были и «схождения» и «расхождения», однако балканские языки выстояли и выжили. Почему? Потому, что грамматический строй и основной словарный фонд этих языков в основном сохранились.

Из всего этого следует, что язык, его структуру нельзя рассматривать как продукт одной какой-либо эпохи. Структура языка, его грамматический строй и основной словарный фонд есть продукт ряда эпох.

Надо полагать, что элементы современного языка были заложены еще в глубокой древности, до эпохи рабства. Это был язык не сложный с очень скудным словарным фондом, но со своим грамматическим строем, правда, примитивным, но все же грамматическим строем.

Дальнейшее развитие производства, появление классов, появление письменности, зарождение государства, нуждавшегося для управления в более или менее упорядоченной переписке, развитие торговли, еще более нуждавшейся в упорядоченной переписке, появление печатного станка, развитие литературы — все это внесло большие изменения в развитие языка. За это время племена и народности дробились и расходились, смешивались и скрещивались, а в дальнейшем появились национальные языки и государства, произошли революционные перевороты, сменились старые общественные строи новыми. Все это внесло еще больше изменений в язык и его развитие.

Однако было бы глубоко ошибочно думать, что развитие языка происходило так же, как развитие надстройки: путем уничтожения существующего и построения нового. На самом деле развитие языка происходило не путем уничтожения существующего языка и построения нового, а путем развертывания и совершенствования основных элементов существующего языка. При этом переход от одного качества языка к другому качеству происходил не путем взрыва, не путем разового уничтожения старого и построения нового, а путем постепенного и длительного накопления элементов нового качества, новой структуры языка, путем постепенного отмирания элементов старого качества.

Говорят, что теория стадиального развития языка является марксистской теорией, так как она признает необходимость внезапных взрывов, как условия перехода языка от старого качества к новому. Это, конечно, неверно, ибо трудно найти что-либо марксистское в этой теории. И если теория стадиальности действительно признает внезапные взрывы в истории развития языка, то тем хуже для нее. Марксизм не признает внезапных взрывов в развитии языка, внезапной смерти существующего языка и внезапного построения нового языка. Лафарг был не прав, когда он говорил о «внезапной языковой революции, совершившейся между 1789 и 1794 годами» во Франции (см. брошюру Лафарга «Язык и революция»). Никакой языковой революции, да еще внезапной, не было тогда во Франции. Конечно, за этот период сло-

варный состав французского языка пополнился новыми словами и выражениями, выпало некоторое количество устаревших слов, изменилось смысловое значение некоторых слов, — и только. Но такие изменения ни в какой мере не решают судьбу языка. Главное в языке — его грамматической строй и основной словарный фонд. Но грамматический строй и основной словарный фонд французского языка не только не исчезли в период французской буржуазной революции, а сохранились без существенных изменений, и не только сохранились, а продолжают жить и поныне в современном французском языке. Я уже не говорю о том, что для ликвидации существующего языка и построения нового национального языка («внезапная языковая революция»!) до смешного мал пяти-шестилетний срок, — для этого нужны столетия.

Марксизм считает, что переход языка от старого качества к новому происходит не путем взрыва, не путем уничтожения существующего языка и создания нового, а путем постепенного накопления элементов нового качества, следовательно, путем постепенного отмирания элементов старого качества.

Вообще нужно сказать к сведению товарищей, увлекающихся взрывами, что закон перехода от старого качества к новому путем взрыва неприменим не только к истории развития языка, — он не всегда применим также и к другим общественным явлениям базисного или надстроечного порядка. Он обязателен для общества, разделенного на враждебные классы. Но он вовсе не обязателен для общества, не имеющего враждебных классов. В течение 8—10 лет мы осуществили в сельском хозяйстве нашей страны переход от буржуазного индивидуально-крестьянского строя к социалистическому, колхозному строю. Это была революция, ликвидировавшая старый буржуазный хозяйственный строй в деревне и создавшая новый, социалистический строй. Однако этот переворот совершился не путем взрыва, т. е. не путем свержения существующей власти и создания новой власти, а путем постепенного перехода от старого буржуазного строя в деревне к новому. А удалось это проделать потому, что это была революция сверху, что переворот был совершен по инициативе существующей власти при поддержке основных масс крестьянства.

Говорят, что многочисленные факты скрещивания языков, имевшие место в истории, дают основание предполагать, что при скрещивании происходит образование нового языка путем взрыва,

путем внезапного перехода от старого качества к новому качеству. Это совершенно неверно.

Скрещивание языков нельзя рассматривать, как единичный акт решающего удара, дающий свои результаты в течение нескольких лет. Скрещивание языков есть длительный процесс, продолжающийся сотни лет. Поэтому ни о каких взрывах не может быть здесь речи.

Далее. Совершенно неправильно было бы думать, что в результате скрещивания, скажем, двух языков получается новый, третий язык, не похожий ни на один из скрещенных языков и качественно отличающийся от каждого из них. На самом деле при скрещивании один из языков обычно выходит победителем, сохраняет свой грамматический строй, сохраняет свой основной словарный фонд и продолжает развиваться по внутренним законам своего развития, а другой язык теряет постепенно свое качество и постепенно отмирает.

Следовательно, скрещивание дает не какой-то новый, третий язык, а сохраняет один из языков, сохраняет его грамматический строй и основной словарный фонд и дает ему возможность развиваться по внутренним законам своего развития.

Правда, при этом происходит некоторое обогащение словарного состава победившего языка за счет побежденного языка, но это не ослабляет, а, наоборот, усиливает его.

Так было, например, с русским языком, с которым скрещивались в ходе исторического развития языки ряда других народов и который выходил всегда победителем.

Конечно, словарный состав русского языка пополнялся при этом за счет словарного состава других языков, но это не только не ослабило, а, наоборот, обогатило и усилило русский язык.

Что касается национальной самобытности русского языка, то она не испытала ни малейшего ущерба, ибо, сохранив свой грамматический строй и основной словарный фонд, русский язык продолжал продвигаться вперед и совершенствоваться по внутренним законам своего развития.

Не может быть сомнения, что теория скрещивания не может дать чего-либо серьезного советскому языкознанию. Если верно, что главной задачей языкознания является изучение внутренних законов развития языка, то нужно признать, что теория скрещивания не только не решает этой задачи, но даже не ставит ее, — она просто не замечат, или не понимает ее.

Вопрос: *Правильно ли поступила «Правда», открыв свободную дискуссию по вопросам языкознания?*

Ответ: Правильно поступила.

В каком направлении будут решены вопросы языкознания, — это станет ясно в конце дискуссии. Но уже теперь можно сказать, что дискуссия принесла большую пользу.

Дискуссия выяснила, прежде всего, что в органах языкознания, как в центре, так и в республиках, господствовал режим, не свойственный науке и людям науки. Малейшая критика положения дел в советском языкознании, даже самые робкие попытки критики так называемого «нового учения» в языкознании преследовались и пресекались со стороны руководящих кругов языкознания. За критическое отношение к наследству Н. Я. Марра, за малейшее неодобрение учения Н. Я. Марра снимались с постов или снижались по должности ценные работники и исследователи в области языкознания. Деятели языкознания выдвигались на ответственные должности не по деловому признаку, а по признаку безоговорочного признания учения Н. Я. Марра.

Общепризнано, что никакая наука не может развиваться и преуспевать без борьбы мнений, без свободы критики. Но это общепризнанное правило игнорировалось и попиралось самым бесцеремонным образом. Создалась замкнутая группа непогрешимых руководителей, которая, обезопасив себя от всякой возможной критики, стала самовольничать и бесчинствовать.

Один из примеров: так называемый «Бакинский курс» (лекции Н. Я. Марра, читанные в Баку), забракованный и запрещенный к переизданию самым автором, был однако по распоряжению касты руководителей (т. Мещанинов называет их «учениками» Н. Я. Марра) переиздан и включен в число рекомендуемых студентам пособий без всяких оговорок. Это значит, что студентов обманули, выдав им забракованный «Курс» за полноценное пособие. Если бы я не был убежден в честности тов. Мещанинова и других деятелей языкознания, я бы сказал, что подобное поведение равносильно вредительству.

Как могло это случиться? А случилось это потому, что аракчеевский режим, созданный в языкознании, культивирует безответственность и поощряет такие бесчинства.

Дискуссия оказалась весьма полезной, прежде всего, потому, что она выставила на свет божий этот аракчеевский режим и разбила его вдребезги.

Но польза дискуссии этим не исчерпывается. Дискуссия не только разбила старый режим в языкознании, но она выявила еще ту невероятную путаницу взглядов по самым важным вопросам языкознания, которая царит среди руководящих кругов этой отрасли науки. До начала дискуссии «ученики» Н. Я. Марра молчали и замалчивали неблагополучное положение в языкознании. Но после начала дискуссии стало уже невозможно молчать, — они были вынуждены выступить на страницах печати. И что же? Оказалось, что в учении Н. Я. Марра имеется целый ряд прорех, ошибок, неуточненных проблем, неразработанных положений. Спрашивается, почему об этом заговорили «ученики» Н. Я. Марра только теперь, после открытия дискуссии? Почему они не позаботились об этом раньше? Почему они в свое время не сказали об этом открыто и честно, как это подобает деятелям науки?

Признав «некоторые» ошибки Н. Я. Марра, «ученики» Н. Я. Марра, оказывается, думают, что развивать дальше советское языкознание можно лишь на базе «уточненной» теории Н. Я. Марра, которую они считают марксистской. Нет уж, избавьте нас от «марксизма» Н. Я. Марра. Н. Я. Марр действительно хотел быть и старался быть марксистом, но он не сумел стать марксистом. Он был всего лишь упростителем и вульгаризатором марксизма, вроде «пролеткультовцев» или «рапповцев».

Н. Я. Марр внес в языкознание неправильную, немарксистскую формулу насчет языка, как надстройки, и запутал себя, запутал языкознание. Невозможно на базе неправильной формулы развивать советское языкознание.

Н. Я. Марр внес в языкознание другую, тоже неправильную и немарксистскую формулу насчет «классовости» языка и запутал себя, запутал языкознание. Невозможно на базе неправильной формулы, противоречащей всему ходу истории народов и языков, развивать советское языкознание.

Н. Я. Марр внес в языкознание не свойственный марксизму нескромный, кичливый, высокомерный тон, ведущий к голому и легкомысленному отрицанию всего того, что было в языкознании до Н. Я. Марра.

Н. Я. Марр крикливо шельмует сравнительно-исторический метод, как «идеалистический». А между тем нужно сказать, что сравнительно-исторический метод, несмотря на его серьезные недостатки, все же лучше, чем действительно идеалистический четырехэлементный анализ Н. Я. Марра, ибо первый толкает

к работе, к изучению языков, а второй толкает лишь к тому, чтобы лежать на печке и гадать на кофейной гуще вокруг пресловутых четырех элементов.

Н. Я. Марр высокомерно третирует всякую попытку изучения групп (семей) языков, как проявление теории «праязыка». А между тем нельзя отрицать, что языковое родство, например, таких наций, как славянские, не подлежит сомнению, что изучение языкового родства этих наций могло бы принести языкознанию большую пользу в деле изучения законов развития языка. Я уже не говорю, что теория «праязыка» не имеет к этому делу никакого отношения.

Послушать Н. Я. Марра и особенно его «учеников», можно подумать, что до Н. Я. Марра не было никакого языкознания, что языкознание началось с появлением «нового учения» Н. Я. Марра. Маркс и Энгельс были куда скромнее: они считали, что их диалектический материализм является продуктом развития наук, в том числе философии, за предыдущий период.

Таким образом, дискуссия помогла делу также и в том отношении, что она вскрыла идеологические прорехи в советском языкознании.

Я думаю, что чем скорее освободится наше языкознание от ошибок Н. Я. Марра, тем скорее можно вывести его из кризиса, который оно переживает теперь.

Ликвидация аракчеевского режима в языкознании, отказ от ошибок Н. Я. Марра, внедпрение марксизма в языкознание, — таков по-моему путь, на котором можно было бы оздоровить советское языкознание.

«Правда», 20 июня 1950 г.

К НЕКОТОРЫМ ВОПРОСАМ ЯЗЫКОЗНАНИЯ.

Ответ товарищу Е. Крашенинниковой.

Тов. Крашенинникова!

Отвечаю на Ваши вопросы.

1. Вопрос. В Вашей статье убедительно показано, что язык не есть ни базис, ни надстройка. Правомерно ли было бы считать, что язык есть явление, свойственное и базису и надстройке, или же правильнее было бы считать язык явлением промежуточным?

Ответ. Конечно, языку, как общественному явлению, свойственно то общее, что присуще всем общественным явлениям, в том числе базису и надстройке, а именно: он обслуживает общество так же, как обслуживают его все другие общественные явления, в том числе базис и надстройка. Но этим собственно и исчерпывается то общее, что присуще всем общественным явлениям. Дальше начинаются серьезные различия между общественными явлениями.

Дело в том, что у общественных явлений, кроме этого общего, имеются свои специфические особенности, которые отличают их друг от друга и которые более всего важны для науки. Специфические особенности базиса состоят в том, что он обслуживает общество экономически. Специфические особенности надстройки состоят в том, что она обслуживает общество политическими, юридическими, эстетическими и другими идеями и создает для общества соответствующие политические, юридические и другие учреждениями. В чем же состоят специфические особенности языка, отличающие его от других общественных явлений? Они состоят в том, что язык обслуживает общество, как средство общения людей, как средство обмена мыслями в обществе, как средство, дающее людям возможность понять друг друга и наладить совместную работу во всех сферах человеческой деятельности, как в области производства, так и в области экономических отношений, как в области политики, так и в области культуры, как в общественной жизни, так и в быту. Эти особенности свойственны только языку, и именно потому, что они свойственны только языку, язык является объектом изучения самостоятельной науки, — языкознания. Без этих особенностей языка языкознание потеряло бы право на самостоятельное существование.

Короче: язык нельзя причислить ни к разряду базисов, ни к разряду надстроек.

Его нельзя также причислить к разряду «промежуточных» явлений между базисом и надстройкой, так как таких «промежуточных» явлений не существует.

Но может быть язык можно было бы причислить к разряду производительных сил общества, к разряду, скажем, орудий производства? Действительно, между языком и орудиями производства существует некоторая аналогия: орудия производства, так же как и язык, проявляют своего рода безразличие к классам и могут одинаково обслуживать различные классы общества, как

старые, так и новые. Дает ли это обстоятельство основание для того, чтобы причислить язык к разряду орудий производства? Нет, не дает.

Одно время Н. Я. Марр, видя, что его формула — «язык есть надстройка над базисом», — встречает возражения, решил «перестроиться» и объявил, что «язык есть орудие производства». Был ли прав Н. Я. Марр, причислив язык к разряду орудий производства? Нет, он был безусловно не прав.

Дело в том, что сходство между языком и орудиями производства исчерпывается той аналогией, о которой я говорил только что. Но зато между языком и орудиями производства существует коренная разница. Разница эта состоит в том, что орудия производства производят материальные блага, а язык ничего не производит или «производит» всего лишь слова. Точнее говоря, люди, имеющие орудия производства, могут производить материальные блага, но те же люди, имея язык, но не имея орудий производства, не могут производить материальных благ. Не трудно понять, что если бы язык мог производить материальные блага, болтуны были бы самыми богатыми людьми в мире.

2. Вопрос. Маркс и Энгельс определяют язык как «непосредственную действительность мысли» как «практическое, ... действительное сознание». «Идеи, — говорит Маркс, — не существуют оторванно от языка». В какой мере, по Вашему мнению, языкознание должно заниматься смысловой стороной языка, семантикой и исторической семасиологией и стилистикой, или предметом языкознания должна быть только форма?

Ответ. Семантика (семасиология) является одной из важных частей языкознания. Смысловая сторона слов и выражений имеет серьезное значение в деле изучения языка. Поэтому семантике (семасиологии) должно быть обеспечено в языкознании подобающее ей место.

Однако, разрабатывая вопросы семантики и используя ее данные, никоим образом нельзя переоценивать ее значение, и тем более — нелья злоупотреблять ею. Я имею в виду некоторых языковедов, которые, чрезмерно увлекаясь семантикой, пренебрегают языком, как «непосредственной действительностью мысли», неразрывно связанной с мышлением, отрывают мышление от языка и утверждают, что язык отживает свой век, что можно обойтись и без языка.

Обратите внимание на следующие слова Н. Я. Марра:

«Язык существует, лишь поскольку он выявляется в звуках; действие мышления происходить и без выявления... Язык (звуковой) стал ныне уже сдавать свои функции новейшим изобретениям, побеждающим безоговорочно простарнство, а мышление идет в гору от неиспользованных его накоплений в прошлом и новых стяжаний и имеет сместить и заменить полностью язык. Будущий язык — мышление, растущее в свободной от природной материи технике. Перед ним не устоять никакому языку, даже звуковому, все-таки связанному с нормами природы» (См. «Избранные работы» Н. Я. Марра).

Если эту «труд-магическую» тарабарщину перевести на простой человеческий язык, то можно притти к выводу, что:

а) Н. Я. Марр отрывает мышление от языка;

б) Н. Я. Марр считает, что общение людей можно осуществить и без языка, при помощи самого мышления, свободного от «природной материи» языка, свободного от «норм природы»;

в) отрывая мышление от языка и «освободив» его от языковой «природной материи», Н. Я. Марр попадает в болото идеализма.

Говорят, что мысли возникают в голове человека до того, как они будут высказаны в речи, возникают без языкового материала, без языковой оболочки, так сказать, в оголенном виде. Но это совершенно неверно. Какие бы мысли ни возникли в голове человека и когда бы они ни возникли, они могут возникнуть и существовать лишь на базе языкового материала, на базе языковых терминов и фраз. Оголенных мыслей, свободных от языкового материала, свободных от языковой «природной материи» — не существует. «Язык есть непосредственная действительность мысли» (Маркс). Реальность мысли проявляется в языке. Только идеалисты могут говорить о мышлении, не связанном с «природной материей» языка, о мышлении без языка.

Короче: переоценка семантики и злоупотребление последней привели Н. Я. Марра к идеализму.

Следовательно, если уберечь семантику (семасиологию) от преувеличений и злоупотреблений, вроде тех, которые допускают Н. Я. Марр и некоторые его «ученики», то она может принести языкознанию большую пользу.

3. Вопрос. Вы совершенно справедливо говорите о том, что идеи, представления, нравы и нравственные принципы у буржуа и у пролетариев прямо противоположены. Классовый характер этих явлений безусловно отразился на семантической сторонеэ

языка (а иногда и на его форме — на словарном составе, — как правильно указывается в Вашей статье). Можно ли, анализируя конкретный языковый материал и, в первую очередь, смысловую сторону языка, говорить о классовой сущности выраженных ими понятий, особенно в тех случаях, когда речь идет о языковом выражении не только мысли человека, но и его отношения к действительности, где особенно ярко проявляется его классовая принадлежность?

Ответ. Короче говоря, Вы хотите знать, — влияют ли классы на язык, вносят ли они в язык свои специфические слова и выражения, бывают ли случаи, чтобы люди придавали одним и тем же словам и выражениям различное смысловое значение в зависимости от классовой принадлежности?

Да, классы влияют на язык, вносят в язык свои специфические слова и выражения и иногда по разному понимают одни и те же слова и выражения. Это не подлежит сомнению.

Из этого однако не следует, что специфические слова и выражения, равно как различие в семантике, могут иметь серьезное значение для развития единого общенародного языка, что они способны ослабить его значение или изменить его характер.

Во-первых, таких специфических слов и выражений, как и случаев различия в семантике, до того мало в языке, что они едва ли составляют один процент всего языкового материала. Следовательно, вся остальная подавляющая масса слов и выражений, как и их семантика, являются общими для всех классов общества.

Во-вторых, специфические слова и выражения, имеющие классовый оттенок, используются в речи не по правилам какой-либо «классовой» грамматики, которой не существует в природе, а по правилам грамматики существующего общенародного языка.

Стало быть, наличие специфических слов и выражений и факты различия в семантике языка не опровергают, а, наоборот, подтверждают наличие и необходимость единого общенародного языка.

4. Вопрос. В своей статье Вы совершенно правильно оцениваете Марра, как вульгаризатора марксизма. Значит ли это, что лингвисты, в том числе и мы, молодежь, должны отбросить все лингвистическое наследие Марра, у которого все же имеется ряд ценных языковых исследований (о них писали в дискуссии т. т. Чикобава, Санжеев и другие)? Можем ли мы, подходя к Марру критически, все же брать у него полезное и ценное?

Ответ. Конечно, произведения Н. Я. Марра состоят не толь-
ко из ошибок. Н. Я. Марр допускал грубейшие ошибки, когда
он вносил в языкознание элементы марксизма в искаженном виде,
когда он пытался создать самостоятельную теорию языка. Но
у Н. Я. Марра есть отдельные, хорошие, талантливо написанные
произведения, где он, забыв о своих теоретических претензиях,
добросовестно и, нужно сказать, умело исследует отдельные
зыки. В таких произведениях можно найти не мало ценного
поучительного. Понятно, что это ценное и поучительное должно
ыть взято у Н. Я. Марра и использовано.

5. Вопрос. Одной из основных причин застоя в советском
зыкознании многие лингвисты считают формализм. Очень хо-
елось бы знать Ваше мнение о том, в чем заключается формализм
языкознании и как его преодолеть?

Ответ. Н. Я. Марр и его «ученики» обвиняют в «формализме»
сех языковедов, не разделяющих «новое учение» Н. Я. Марра.
то, конечно, несерьезно и неумно.

Н. Я. Марр считал грамматику пустой «формальностью»,
людей, считающих грамматический строй основой языка —
ормалистами. Это и вовсе глупо.

Я думаю, что «формализм» выдуман авторами «нового уче-
ия» для облегчения борьбы со своими противниками в языко-
нании.

Причиной застоя в советском языкознании является не «фор-
ализм», изобретенный Н. Я. Марром и его «учениками», а арак-
евский режим и теоретические прорехи в языкознании. Арак-
евский режим создали «ученики» Н. Я. Марра. Теоретическую
разбериху внесли в языкознание Н. Я. Марр и его ближайшие
ратники. Чтобы не было застоя, надо ликвидировать и то и дру-
е. Ликвидация этих язв оздоровит советское языкознание, вы-
дет его на широкую дорогу и даст возможность советскому
ыкознанию занять первое место в мировом языкознании.

29 июня 1950 г.

«Правда», 4 июля 1950 г.

ОТВЕТ ТОВАРИЩАМ.

Товарищу Санжееву.

Уважаемый товарищ Санжеев!

Отвечаю на Ваше письмо с большим опозданием, так как только вчера передали мне Ваше письмо из аппарата ЦК.

Вы безусловно правильно толкуете мою позицию в вопросе о диалектах.

«Классовые» диалекты, которые правильнее было бы назвать жаргонами, обслуживают не народные массы, а узкую социальную верхушку. К тому же они не имеют своего собственного грамматического строя и основного словарного фонда. Ввиду этого они никак не могут развиться в самостоятельные языки.

Диалекты местные («территориальные»), наоборот, обслуживают народные массы и имеют свой грамматический строй и основной словарный фонд. Ввиду этого некоторые местные диалекты в процессе образования наций могут лечь в основу национальных языков и развиться в самостоятельные национальные языки. Так было, например, с курско-орловским диалектом (курско-орловская «речь») русского языка, который лег в основу русского национального языка. То же самое нужно сказать о полтавско-киевском диалекте украинского языка, который лег в основу украинского национального языка. Что касается остальных диалектов таких языков, то они теряют свою самобытность, вливаются в эти языки и исчезают в них.

Бывают и обратные процессы, когда единый язык народности, не ставшей еще нацией в силу отсутствия необходимых экономических условий развития, терпит крах вследствие государственного распада этой народности, а местные диалекты, не успевшие еще перемолоться в едином языке, — оживают и дают начало образованию отдельных самостоятельных языков. Возможно, что так именно обстояло дело, например, с единым монгольским языком.

1950 г. 11 июля.

«Правда», 2 августа 1950 г.

Товарищам Д. Белкину и С. Фуреру.

Ваши письма получил.

Ваша ошибка состоит в том, что вы смешали две разные вещи и подменили предмет, рассматриваемый в моем ответе т. Крашенинниковой, другим предметом.

1. Я критикую в этом ответе Н. Я. Марра, который, говоря об языке (звуковом) и мышлении, отрывает язык от мышления и впадает таким образом в идеализм. Стало быть, речь идет в моем ответе о нормальных людях, владеющих языком. Я утверждаю при этом, что мысли могут возникнуть у таких людей лишь на базе языкового материала, что оголенных мыслей, не связанных с языковым материалом, не существует у людей, владеющих языком.

Вместо того, чтобы принять или отвергнуть это положение, вы подставляете аномальных, безъязычных людей, глухонемых, у которых нет языка и мысли которых, конечно, не могут возникнуть на базе языкового материала. Как видите, это совершенно другая тема, которой я не касался и не мог коснуться, так как языкознание занимается нормальными людьми, владеющими языком, а не аномальными, глухонемыми, не имеющими языка.

Вы подменили обсуждаемую тему другой темой, которая не обсуждалась.

2. Из письма т. Белкина видно, что он ставит на одну доску «язык слов» (звуковой язык) и «язык жестов» (по Н. Я. Марру «ручной» язык). Он думает, повидимому, что язык жестов и язык слов равнозначны, что одно время человеческое общество не имело языка слов, что «ручной» язык заменял тогда появившийся потом язык слов.

Но если действительно так думает т. Белкин, то он допускает серьезную ошибку. Звуковой язык или язык слов был всегда единственным языком человеческого общества, способным служить полноценным средством общения людей. История не знает ни одного человеческого общества, будь оно самое отсталое, которое не имело бы своего звукового языка. Этнография не знает ни одного отсталого народца, будь он таким же или еще более первобытным, чем, скажем, австралийцы или огнеземельцы прошлого века, который не имел бы своего звукового языка. Звуковой язык в истории человечества является одной из тех сил, которые помогли людям выделиться из животного мира, объединиться в общества, развить свое мышление, организовать общественное производство, вести успешную борьбу с силами природы и дойти до того прогресса, который мы имеем в настоящее время.

В этом отношении значение так называемого языка жестов ввиду его крайней бедности и ограниченности — ничтожно. Это, собственно, не язык, и даже не суррогат языка, могущий так или

иначе заменить звуковой язык, а вспомогательное средство с крайне ограниченными средствами, которым пользуется иногда человек для подчеркивания тех или иных моментов в его речи. Язык жестов так же нельзя приравнивать к звуковому языку, как нельзя приравнивать первобытную деревянную мотыгу к современному гусеничному трактору с пятикорпусным плугом и рядовой тракторной сеялкой.

3. Как видно, вы интересуетесь прежде всего глухонемыми, а потом уж — проблемами языкознания. Видимо, это именно обстоятельство и заставило вас обратиться ко мне с рядом вопросов. Что же, если вы настаиваете, я не прочь удовлетворить вашу просьбу. Итак, как обстоит дело с глухонемыми? Работает ли у них мышление, возникают ли мысли? Да, работает у них мышление, возникают мысли. Ясно, что коль скоро глухонемые лишены языка, их мысли не могут возникать на базе языкового материала. Не значит ли это, что мысли глухонемых являются оголенными, не связанными с «нормами природы» (выражение Н. Я. Марра)? Нет, не значит. Мысли глухонемых возникают и могут существовать лишь на базе тех образов, восприятий, представлений, которые складываются у них в быту о предметах внешнего мира и их отношениях между собой благодаря чувствам зрения, осязания, вкуса, обоняния. Вне этих образов, восприятий, представлений мысль пуста, лишена какого бы то ни было содержания, т. е. она не существует.

22 июля 1950 г.
«Правда», 2 августа 1950 г.

Товарищу А. Холопову.

Ваше письмо получил.

Опоздал немного с ответом ввиду перегруженности работой.

Ваше письмо молчаливо исходит из двух предположений: из предположения о том, что допустимо цитировать произведения того или иного автора в отрыве от того исторического периода, о котором трактует цитата, и во-вторых, из того предположения, что те или иные выводы и формулы марксизма, полученные в результате изучения одного из периодов исторического развития, являются правильными для всех периодов развития и потому должны остаться неизменными.

Должен сказать, что оба эти предположения глубоко ошибочны.

Несколько примеров.

1. В сороковых годах прошлого века, когда не было еще монополистического капитализма, когда капитализм развивался более или менее плавно по восходящей линии, распространяясь на новые еще не занятые им территории, а закон неравномерности развития не мог еще действовать с полной силой, — Маркс и Энгельс пришли к выводу, что социалистическая революция не может победить в одной какой-либо стране, что она может победить лишь в результате общего удара во всех или в большинстве цивилизованных стран. Этот вывод стал потом руководящим положением для всех марксистов.

Однако в начале XX века, особенно в период первой мировой войны, когда для всех стало ясно, что капитализм домонополистический явным образом перерос в капитализм монополистический, когда капитализм восходящий превратился в капитализм умирающий, когда война вскрыла неизлечимые слабости мирового империалистического фронта, а закон неравномерности развития предопределил разновременность созревания пролетарской революции в разных странах, — Ленин, исходя из марксистской теории, пришел к выводу, что в новых условиях развития социалистическая революция вполне может победить в одной, отдельно взятой стране, что одновременная победа социалистической революции во всех странах или в большинстве цивилизованных стран невозможна ввиду неравномерности вызревания революции в этих странах, что старая формула Маркса и Энгельса уже не соответствует новым историческим условиям.

Как видно, мы имеем здесь два различных вывода по вопросу о победе социализма, которые не только противоречат друг другу, но и исключают друг друга.

Какие-нибудь начетчики и талмудисты, которые, не вникая в существо дела, цитируют формально, в отрыве от исторических условий, — могут сказать, что один из этих выводов, как безусловно неправильный, должен быть отброшен, а другой вывод, как безусловно правильный, должен быть распространен на все периоды развития. Но марксисты не могут не знать, что начетчики и талмудисты ошибаются, они не могут не знать, что оба эти вывода правильны, но не безусловно, а каждый для своего времени: вывод Маркса и Энгельса — для периода домонополистического капитализма, а вывод Ленина — для периода монополистического капитализма.

2. Энгельс в своем «Анти-Дюринге» говорил, что после победы социалистической революции государство должно отмереть. На этом основании после победы социалистической революции в нашей стране начетчики и талмудисты из нашей партии стали требовать, чтобы партия приняла меры к скорейшему отмиранию нашего государства, к роспуску государственных органов, к отказу от постоянной армии.

Однако советские марксисты, на основании изучения мировой обстановки в наше время, пришли к выводу, что при наличии капиталистического окружения, когда победа социалистической революции имеет место только в одной стране, а во всех других странах господствует капитализм, страна победившей революции должна не ослаблять, а всемерно усиливать свое государство, органы государства, органы разведки, армию, если эта страна не хочет быть разгромленной капиталистическим окружением. Русские марксисты пришли к выводу, что формула Энгельса имеет в виду победу социализма во всех странах или в большинстве стран, что она неприменима к тому случаю, когда социализм побеждает в одной, отдельно взятой стране, а во всех других странах господствует капитализм.

Как видно, мы имеем здесь две различные формулы по вопросу о судьбах социалистического государства, исключающие друг друга.

Начетчики и талмудисты могут сказать, что это обстоятельство создает невыносимое положение, что нужно одну из формул отбросить, как безусловно ошибочную, а другую, как безусловно правильную, — распространить на все периоды развития социалистического государства. Но марксисты не могут не знать, что начетчики и талмудисты ошибаются, ибо обе эти формулы правильны, но не абсолютно, а каждая для своего времени: формула советских марксистов — для периода победы социализма в одной или нескольких странах, а формула Энгельса — для того периода, когда последовательная победа социализма в отдельных странах приведет к победе социализма в большинстве стран и когда создадутся, таким образом, необходимые условия для применения формулы Энгельса.

Число таких примеров можно было бы увеличить.

То же самое нужно сказать о двух различных формулах по вопросу об языке, взятых из разных произведений Сталина и приведенных т. Холоповым в его письме.

Тов. Холопов ссылается на произведение Сталина «Относительно марксизма в языкознании», где делается вывод, что в результате скрещивания, скажем, двух языков, один из языков обычно выходит победителем, а другой отмирает, что, следовательно, скрещивание дает не какой-то новый, третий язык, а сохраняет один из языков. Далее он ссылается на другой вывод, взятый из доклада Сталина на XVI съезде ВКП(б), где говорится, что в период победы социализма в мировом масштабе, когда социализм окрепнет и войдет в быт, национальные языки неминуемо должны слиться в один общий язык, который, конечно, не будет ни великорусским, ни немецким, а чем-то новым. Сличив эти две формулы и видя, что они не только не совпадают друг с другом, а исключают друг друга, т. Холопов приходит в отчаяние. «Из статьи Вашей, пишет он в письме, я понял, что от скрещивания языков никогда не может получиться новый какой-то язык, а до статьи твердо был уверен, согласно Вашему выступлению на XVI съезде ВКП(б), что при коммунизме языки сольются в один общий».

Очевидно, что т. Холопов, открыв противоречие между этими двумя формулами и глубоко веря, что противоречие должно быть ликвидировано, считает нужным избавиться от одной из формул, как неправильной, и уцепиться за другую формулу, как правильную для всех времен и стран, но за какую именно формулу уцепиться, — он не знает. Получается нечто вроде безвыходного положения. Тов. Холопов и не догадывается, что обе формулы могут быть правильными, — каждая для своего времени.

Так бывает всегда с начетчиками и талмудистами, которые, не вникая в существо дела и цитируя формально, безотносительно к тем историческим условиям, о которых трактуют цитаты, неизменно попадают в безвыходное положение.

А между тем, если разобраться в вопросе по существу, нет никаких оснований для безвыходного положения. Дело в том, что брошюра Сталина «Относительно марксизма в языкознании» и выступление Сталина на XVI съезде партии имеют в виду две совершенно различные эпохи, вследствие чего и формулы получаются различные.

Формула Сталина в его брошюре, в части, касающейся скрещивания языков, имеет в виду эпоху до победы социализма в мировом масштабе, когда эксплуататорские классы являются господствующей силой в мире, когда национальный и колониаль-

ный гнет остается в силе, когда национальная обособленность и взаимное недоверие наций закреплены государственными различиями, когда нет еще национального равноправия, когда скрещивание языков происходит в порядке борьбы за господство одного из языков, когда нет еще условий для мирного и дружественного сотрудничества наций и языков, когда на очереди стоит не сотрудничество и взаимное обогащение языков, а ассимиляция одних и победа других языков. Понятно, что в таких условиях могут быть лишь победившие и побежденные языки. Именно эти условия имеет в виду формула Сталина, когда она говорит, что скрещивание, скажем, двух языков дает в результате не образование нового языка, а победу одного из языков и поражение другого.

Что же касается другой формулы Сталина, взятой из выступления на XVI съезде партии, в части, касающейся слияния языков в один общий язык, то здесь имеется в виду другая эпоха, а именно — эпоха после победы социализма во всемирном масштабе, когда мирового империализма не будет уже в наличии, эксплуататорские классы будут низвергнуты, национальный и колониальный гнет будет ликвидирован, национальная обособленность и взаимное недоверие наций будут заменены взаимным доверием и сближением наций, национальное равноправие будет претворено в жизнь, политика подавления и ассимиляции языков будет ликвидирована, сотрудничество наций будет налажено, а национальные языки будут иметь возможность свободно обогащать друг друга в порядке сотрудничества. Понятно, что в этих условиях не может быть и речи о подавлении и поражении одних и победе других языков. Здесь мы будем иметь дело не с двумя языками, из которых один терпит поражение, а другой выходит из борьбы победителем, а с сотнями национальных языков, из которых в результате длительного экономического, политического и культурного сотрудничества наций будут выделяться сначала наиболее обогащенные единые зональные языки, а потом зональные языки сольются в один общий международный язык, который, конечно, не будет ни немецким, ни русским, ни английским, а новым языком, вобравшим в себя лучшие элементы национальных и зональных языков.

Следовательно, две различные формулы соответствуют двум различным эпохам развития общества, и именно потому, что они соответствуют им, обе формулы правильны, — каждая для своей эпохи.

Требовать, чтобы эти формулы не находились в противоречии друг с другом, чтобы они не исключали друг друга, — так же нелепо, как было бы нелепо требовать, чтобы эпоха господства капитализма не находилась в противоречии с эпохой господства социализма, чтобы социализм и капитализм не исключали друг друга.

Начетчики и талмудисты рассматривают марксизм, отдельные выводы и формулы марксизма, как собрание догматов, которые «никогда» не изменяются, несмотря на изменение условий развития общества. Они думают, что если они заучат наизусть эти выводы и формулы и начнут их цитировать вкривь и вкось, то они будут в состоянии решать любые вопросы, в расчете, что заученные выводы и формулы пригодятся им для всех времен и стран, для всех случаев в жизни. Но так могут думать лишь такие люди, которые видят букву марксизма, но не видят его существа, заучивают тексты выводов и формул марксизма, но не понимают их содержания.

Марксизм есть наука о законах развития природы и общества, наука о революции угнетенных и эксплуатируемых масс, наука о победе социализма во всех странах, наука о строительстве коммунистического общества. Марксизм, как наука, не может стоять на одном месте, — он развивается и совершенствуется. В своем развитии марксизм не может не обогащаться новым опытом, новыми знаниями, — следовательно, отдельные его формулы и выводы не могут не изменяться с течением времени, не могут не заменяться новыми формулами и выводами, соответствующими новым историческим задачам. Марксизм не признает неизменных выводов и формул, обязательных для всех эпох и периодов. Марксизм является врагом всякого догматизма.

28 июля 1950 г.
«Правда», 2 августа 1950 г.

И. Сталин

Quelques mots slavo-germaniques

Les Slaves et les Germains s'avoisinent depuis les temps le plus reculés. Naturellement, chaque côté reçoit de l'autre la connaissance de certaines choses et, en même temps, des mots respectifs. Nombre de linguistes y ont prêté attention, depuis Kopitar jusqu'à nos jours. Les choses et les mots furent transmis de part et d'autre entre les Slaves et les Germains, mais jamais en proportions égales. En général, il est admis que les Slaves étaient la partie recevante, car les archéologues ont été persuadés que la civilisation des anciens Slaves avait été plus pauvre que celle des Germains. La conviction sur la pauvreté de la civilisation protoslave fut acceptée aussi par Lubor Niederle, auteur des monumentales „Antiquités slaves". Il s'en occupe expressément dans le chapitre final des „Starožitnosti" ainsi que dans celui du Manuel[1]). „Nous avons constaté bien des fois, au cours des chapitres précédents, que la civilisation des anciens Slaves n'était ni riche ni d'un niveau très élevé, surtout si on la compare avec les autres civilisations de l'antiquité." Cette conviction a tellement influencé les vues de la science, en ce qui concerne l'antiquité, non seulement chez les Allemands (surtout depuis Frédéric Kluge), mais aussi chez les Slaves, de sorte que l'avis contraire fut — naguère encore — considéré comme un vide dilettantisme.

Sans doute, il faut distinguer des périodes différentes. Il y avait dans l'histoire des époques où des mots étrangers affluaient à flots vers les Slaves de l'Ouest et vers les Slovènes. Ceci est bien connu et l'on n'en parlera pas ici. En sens inverse ne sont allés, pendant l'époque historique postérieure, que peu de mots, p. ex. all. *Peitsche* ,fouet' de sl. *bičь*, *Plötze* ,gardon' de *plotica*, *Beiszker* ,loche' de *piskorь*, *Kummet* ,collier de cheval' de *chomǫtъ*, *Schmant* ,crème de lait' de *smętana*, *Quark* ,lait caillé' de *tvarogъ*. On ne parlera pas non plus de cas pareils. Il ne s'agira ici que de l'époque préhistorique, de l'époque

---

[1]) Život starých Slovanů I (Prague 1921) 1, 49; Manuel de l'antiquité slave II (Paris 1926) 336; Rukověť slovanské archeologie (Prague 1931) 257.

qu'on peut appeler slave commun ou protoslave. Quant au germanique, de l'époque protogermanique.

On a cru généralement que les Protoslaves avaient emprunté nombre de mots au germanique, tandis que les Protogermains au slave, disait-on, n'auraient rien emprunté. Toute la question est en connexion étroite avec le grand problème de l'habitat et de la civilisation protoslaves, avec le problème de ce que furent les relations de voisinage et de parenté des Protoslaves. Le temps est venu où toutes ces vues-là sont revisées par le travail des archéologues. D'un autre côté, la revision archéologique offre un support bienvenu pour la revision linguistique.

Lubor Niederle plaça l'habitat primitif des Protoslaves quelque part dans le bassin du Boug (du Nord) et du Dniepre supérieur et dans les territoires avoisinants, autrement dit, dans la Russie Blanche actuelle. Son avis fut jugé décisif. Il y a quelques années, les archéologues polonais ont cependant constaté que l'époque où les Protoslaves y auraient habité est marquée par un *vacuum* quant aux découvertes, par un vide archéologique. Il s'ensuit de là que ces territoires-là n'étaient pas, à ladite époque, peuplés à un tel degré qu'on pourrait parler d'une „population". Et puis encore: si l'habitat primitif a été précisément là-bas, comment les Protoslaves pourraient-ils avoir des relations importantes avec les Protogermains? La patrie primitive des Germains se trouve placée dans l'Allemagne du Nord-Ouest (à l'Ouest de l'Elbe inférieure), dans le Jutland ainsi que dans la Scandinavie du Sud! Les considérations linguistiques ne s'occupaient pas trop de ces problèmes de localisation; aussi n'avait-on pas d'idée tout-à-fait claire quant à la question où et quand les plus anciens emprunts ont eu lieu. On songea aux Bastarnes occupant — du reste d'une manière passagère — le bassin de la Vistule. En ce qui concerne les emprunts au gothique, on se transportait au temps où les Goths siégeaient dans la Pologne actuelle et dans la Russie de l'Ouest, mais là il s'agit d'une époque relativement postérieure.

Un changement important est intervenu dans ces derniers temps, lorsque les archéoloques polonais (J. Kostrzewski et son école) se sont prononcés pour la thèse suivant laquelle la patrie des Slaves doit être placée dans les bassins de l'Odra et de la Vistule (en d'autres termes, dans la Pologne actuelle) et la civilisation protoslave doit être cherchée ou bien dans la culture dite „lusacienne" (ou „de champs d'urnes") ou bien dans une des cultures dérivées de celle-là. Ce point de vue n'est pas nouveau: c'étaient les „autochtonistes" qui le

prêchaient depuis des siècles, non seulement les amateurs mais aussi les spécialistes scientifiques sobres. Parmi les archéologues tchèques actuels y adhère Jean Filip[2]), parmi les historiens Zdeněk Nejedlý[3]). Néanmoins, beaucoup d'autres gardent une certaine réserve, parce que fait défaut — à leur avis — un lien direct entre cette culture-là (lusacienne) et entre la civilisation clairement slave de l'époque suivant le 5e siècle, un lien leur manque pour l'époque partant des temps de J.-Christ jusqu'au 4e ou 5e siècle après J.-C.

Les arguments des autochtonistes actuels sonnent d'une manière convaincante. Aussi se montre-t-il — à ce qu'il semble — un changement de grande portée dans le jugement sur le passé le plus reculé des Slaves. L'importance du changement consiste en ceci que les Slaves reçoivent ainsi leur ancien habitat convenant à leur grand nombre dans l'antiquité (on les désignait comme *μέγιστα ἔϑνη*, nations très grandes) de même qu'à leur civilisation; c'est ainsi que les Slaves deviennent réellement voisins des Protogermains et des Celtes (ceux-ci siégeaient dans l'Allemagne de Centre et du Sud, à l'Ouest de l'Elbe moyenne).

Comme la culture lusacienne (ou bien les cultures dérivées d'elle) fut slave, on peut dire sans hésiter que les Protoslaves se trouvaient quant à la civilisation à un niveau aussi élevé, sinon plus, que les Protogermains. Sur ceci est bâtie la possibilité théorique que les emprunts s'effectuaient, à cette époque primitive, aussi en direction de l'Est vers l'Ouest. Il s'agit naturellement de démontrer de tels emprunts. Il n'est pas question de renverser simplement les assertions anciennes, mais il faut, dans chaque cas pris séparément, rendre probable que le mot donné est une ancienne propriété ou une formation slave, qu'il se trouve chez lui en slave, qu'il est là membre d'une certaine famille de mots, bref, il faut donner une étymologie indigène probable du mot slave donné. Le mot germanique, s'il est isolé, sera tenu par conséquant pour un emprunt, et ceci quand il est attesté non seulement en allemand, mais aussi en vieil anglais ou en Scandinavie. Aux bords de l'Elbe inférieure les Protoslaves furent en contact avec les Protogermains, c'est là que l'action d'emprunter eut lieu, c'est de là qu'un mot emprunté put être importé plus tard jusqu'en Bretagne ou bien vers le Nord. Il se conçoit de soi que le procédé linguistique sera et doit être ici lent. Car une étymologie exacte ne saurait être trouvée tout de suite et toutes les fois qu'il le faut, mais c'est plus ou moins l'affaire d'un heureux instant. C'est pourquoi je n'ose

[2]) Počátky slovanského osídlení v Československu (Prague 1946).
[3]) Dějiny národa českého (Praha 1948) I, chap. XI.

pas examiner ici toute la matière en question, mais je me borne à ne présenter que quelques cas qui semblent être mûrs pour être publiés.

On partira ici du dernier travail sur la question, du livre de M. Kiparsky[4]). Ce livre-là, sobre, critique et bien informé, est un guide indispensable pour tout chercheur qui a l'intention de s'occuper de ces emprunts. M. Kiparsky ne s'est pas laissé entraîner vers la manière de ses quelques prédécesseurs à tenir les mots respectifs sans arguments pour germaniques d'origine. Au contraire, là où il ne voyait pas d'argument décisif pour l'origine germanique du mot donné, il a laissé la porte ouverte; toutefois il n'a pas osé admettre la direction inverse (= du slave vers le germanique) des emprunts. Pour nous, ce sont en général des mots de son groupe A („Echtslavische Wörter") qui entrent ici en considération. Là, M. Kiparsky donne les sous-groupes suivants: 1⁰ mots n'ayant rien de commun avec leurs prétendues sources germaniques, 2⁰ mots qui sont originairement apparentés à leurs prétendues sources germaniques, 3⁰ mots qui sont eux-mêmes les sources de leurs prétendues sources germaniques, et 4⁰ emprunts du groupe „satəm" au groupe „kentum". Nous essayerons donc d'augmenter son sous-groupe No 3.

Avant d'aborder l'examen, je me permets de faire mention de la chose suivante. Si les Protoslaves et les Protogermains étaient voisins immédiats dans l'Europe Centrale, l'on comprendrait mieux par ce voisinage le fait que leurs langues possèdent un certain nombre de mots „substratiques". C'est un petit groupe (qui grandira peut-être) des mots représentés seulement chez les Slaves et les Germains, manifestement apparentés, mais ne se laissant pas expliquer ni comme mots indigènes indo-européens ni comme emprunts d'un groupe de langues en question (germanique, slave) à l'autre groupe. En général, ce sont des termes „d'histoire naturelle", à savoir des noms d'animaux, de plantes, de métaux, mais aussi des termes pour d'autres notions économiques ou agricoles. P. ex. il y a chez les Slaves de l'Ouest un *gylъ* ‚bouvreuil' (tch. *hýl*, pol. *gil*, de là oukr. *hyl'* et r. *gil'*), chez les Allemands du Sud-Ouest (!) en allémanique *Goll* du même sens[5]. Parce qu'on ne saurait ici parler d'un emprunt ni de part ni d'autre (les aires de *gylъ* et de *Goll* étant divisées par un large territoire où il n'y a rien de pareil), il s'agit là nécessairement d'un mot emprunté d'un côté par les Slaves (et les Baltes), de l'autre par les Germains, à la

---

[4]) Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen (Helsinki 1934).
[5]) V. Naše řeč XXVIII 123, 178, 179, Lingua Posnaniensis II 1950, 150.

population antérieure (de caractère sédentaire, agricole, paisible) de l'Europe Centrale[6]). Ou bien:

smъržь ‚morille' ∾ all. *Morchel*
šipa ‚fruit d'églantier' ∾ all. (Sud-Ouest) *Hiffe, Hiefe*
nevodъ ‚hallope' ∾ all. *Wate*
vьlasa (mor. *vlaska,* slovène *ulasica*) ‚belette' ∾ all. *Wiesel*
lebeda, loboda, lit. *balanda* ‚arroche' ∾ all. *Melde* (de **bheldā*)
vьlga, lit. *volungé* ‚loriot' ∾ all. (allémanique) *Wite-walch.*

Les cas de ce genre n'appartiennent pas à cet article-là. On ne les a mentionnés que pour illustrer la thèse 1^0 que les Slaves et les Germains étaient voisins en Europe Centrale lors de l'époque où les deux populations n'étaient pas encore divisées en nations plus petites individuelles bien marquées, et 2^0 qu'ils s'égalaient dans l'ensemble quant à la civilisation, puisqu'ils empruntaient de la même façon l'un et l'autre à un troisième.

Voyons enfin quelques cas en particulier.

1. slave **stьpika* > germ. **spīka.*

Ce couple n'a pas encore été cité dans la littérature (hormis russe *spica,* v. plus bas). Il s'agit du nom pour le rai (le rayon d'une roue, all. *Radspeiche*); ce sont des petites colonnes de bois, placées entre le moyeu et les jantes; étant appuyées contre les jantes, elles soutiennent la fermeté de la roue; normalement un seul rayon (plus rarement deux) soutient une seule jante. C'est v.-h.-all. *speihha,* moy.-h.-all. et allemand moderne *speiche,* v.-sax. *spēka,* moy.-b.-all. *spēke,* v.-angl. *spāca,* angl. mod. *spoke.*

Lui répond tch. *špice,* v.-tch. *stpicě* (Klaret), slovaque *spica,* pol. *stpica spica,* haut-sorabe *stpica stwica, špica,* bas-sorabe *spica špica,* polabe *ståpáića,* oukr. *špyća,* r. *spíca špíca,* slovène *špica,* s.-cr. *spica.* Ces formes-là montrent clairement qu'elles sont issues de *stьpica.* Cette formation est indigène, de la racine *steip-/steib-* ‚soutenir'; en lituanien on a — avec un autre suffixe — *stipinas* ‚rai'.

Le mot germanique proviendra de **spīka,* c'est-à-dire que les Germains ont dû l'emprunter au slave. Evidemment, ils n'avaient entendu de *stьpica* que les syllabes aux voyelles alors longues, tandis

[6]) Cf. l'avis de Hannes Sköld (Litteris I 1924, 173): „Professor Meillet has very satisfactorily pointed out the possibility of some words in the classical languages being borrowed from the Aegean culture that must once have preceded Greek civilization in the basin of the Mediterranean. And it is very probable that the same thing may apply to other words in the other Indo-European languages of our continent" (espacé par moi).

que le ь (ou, si l'on aime mieux, le ĭ plus ancien) leur échappa (étant faible, „non tendu", puisqu'il était impair, si nous comptons les syllabes de la fin du mot vers son commencement); puis, comme il est naturel, dans le groupe *stp* le *t* est tombé. Ce qui est important c'est qu'ils ont emprunté le mot encore avant la palatalisation dite „baudouinienne" (nommée ainsi d'après Jan Baudouin de Courtenay), alors que le suffixe avait encore la forme *-īkā*. C'est justement un témoignage pour l'hypothèse qu'ils l'avaient emprunté au cours d'une époque très ancienne, c'est-à-dire „germanique commune" (ou „protogermanique"). Cette date aussi reculée nous explique pourquoi le mot a pu passer

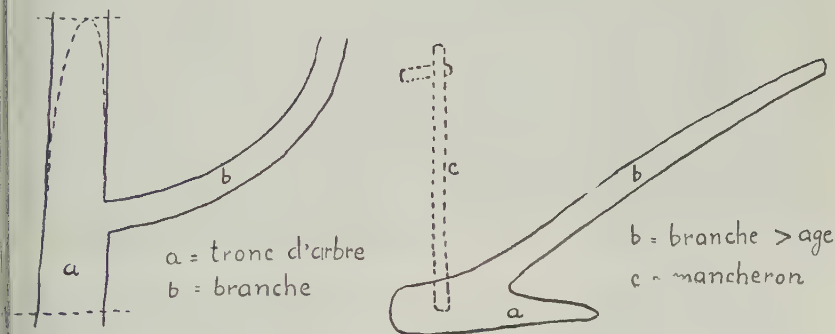

Fig. 1. Araire préhistorique trouvé à Papow.

encore dans le vieu anglais. Étant donné que — en même temps que le mot — on emprunte aussi la chose, le passage **stьpika* > germ. *spīka* nous montre que les Germains ont connu les rais chez les Slaves (auparavant, ils n'avaient connu que la roue pleine, fabriquée de planches, une „Scheibenrad"). Selon Schrader[7]) la roue de l'époque indo-européenne n'avait pas encore, à ce qu'il semble, de rais. Qui les a inventés, nous l'ignorons; mais où que ce soit qu'ils aient été inventés, les Germains ont reçu les rais de la part des Slaves (contrairement à ceci, lit. *špýkis* et pol. *szprycha* proviennent de l'allemand). Schrader dit que r. *spica*[8]) est emprunté aux Allemands; on a vu plus haut que c'est précisement le contraire qui est vrai[9]).

---

[7]) Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde ² II 421.
[8]) Une autre explication erronnée de r. *spica* se trouve chez Preobraženskij, Etimol. slovaŕ rus. jazyka (Moscou 1910) s. v.
[9]) Avis communiqué brièvement déjà dans la Naše řeč XXVIII 1944, 121.

2. slave *plugъ* > germ. **plōga-*.

Cette paire de mots fameuse est d'une extraordinaire importance, puisqu'il s'agit d'un instrument principal de l'agriculture, de la charrue. Historiquement, à ces deux mots est liée la question: d'où est venu ce perfectionnement de l'ancien araire, autrement dit, qui est ce qui fut le promoteur de ce progrès agricole.

L'histoire de l'araire et de la charrue n'est pas encore tout-à-fait claire, bien que les matériaux abondent et bien que l'on y ait appliqué beaucoup de sagacité. Que l'aimable lecteur veuille bien se rapporter d'un côté à la laborieuse et détaillée description de L. Niederle[10]), de l'autre côté, pour le matériel ethnologique contemporain, à l'ouvrage de K. Moszyński[11]). Il ressort des descriptions des auteurs cités que le temps n'est pas encore venu pour une réponse archéologique définitive. Il me semble douteux que cette question-là soit résolue jamais à l'aide de la seule archéologie. Dans cet état de choses, je me permets de prendre de nouveau en considération la vieille question philologique sur l'origine non pas de la chose, mais du mot pour elle. Le point de vue autochtonique sur la culture lusacienne permet ici-même un coup d'oeil nouveau.

En quoi la charrue diffère-t-elle de l'araire? Suivant la conception populaire contemporaine elle diffère par ceci qu'elle est munie d'un avant-train à deux roues. Cet avant-train représente un support „indépendant du corps de la charrue et placé en avant de l'age auquel il sert de point d'appui" (Larousse); il est caractérisé — pour un agriculteur — justement par les deux roues (tch. *plužní kolečko, plužně* = une telle roue). Ce point de vue est sûrement ancien.

En face du slave *plugъ* on a un germanique *plōga-* (v.-h.-all. *pfluog,* all. moderne *Pflug,* v.-norr. *plógr,* v. -angl. *plōʒ,* langob. *plōvus, -um*). La plupart des chercheurs tiennent le mot germanique pour originaire, la minorité (commençant par J. Grimm) sont d'avis contraire. Pour M. Kiparsky, l'origine slave est démentie par la grande aire d'expansion du mot germanique. Ors l'on a vu plus haut, à propos de *stьpica,* que cet argument est sans valeur.

Un argument décisif pour l'origine slave serait donné, s'il était possible de dériver, d'une façon convaincante, *plugъ* d'une famille de mots slave (en germanique, *plōga-* se trouve isolé; all. *pflügen* etc. est

---

[10]) Život starých Slovanů III 1, 39—76. — Pour la discussion antérieure, v. R. Braungart, Die Urheimat der Landwirtschaft aller indogermanischen Völker ... (Heidelberg 1912), p. 162 et suiv.

[11]) Kultura ludowa Słowian I (Cracovie 1929) 148—178.

dérivé de *Pflug* < *plōga-*, donc sans valeur pour notre question!). On a pensé à la famille du verbe *plovǫ pluti* ‚nager‘[12]); mais il est impossible d'y adhérer. La métaphore serait tout-à-fait étrange, au surplus il faudrait accepter le *-go-* comme un suffixe ce qui serait une difficulté non moindre que la métaphore inouïe. — Une explication apparaît d'un autre côté. C'étaient déjà Jos. Jungmann[13]) et L. Niederle[14]) qui ont signalé — quoique timidement — le verbe tchèque *plouhati* (*ploužiti*) ‚traîner (par terre)‘. Je crois qu'ils ont trouvé la vérité et j'essaierai de corroborer leur avis par une considération linguistique. Niederle[15]) (un archéologue et ethnographe) mentionne la controverse philologique (avec l'énumération de la littérature) et finit par dire que „considéré de ce point de vue des choses[16]), la conclusion philologique dérivant *plugъ* du mot germanique doit gagner plus de confiance que l'avis contraire“. Mais la voix interne lui disait que *plugъ* est d'origine indigène. Il écrit: „Si toutefois *pluh* était une expression slave indigène, nous devrions en pareille circonstance expliquer la chose le mieux dans le sens tel que nous verrions en *pluh* un terme spécial pour l'araire à sep qui se traînait („*ploužilo se*“) dans le sillon, contrairement à l'araire proprement dit (all. *Schwinghaken*) qui, n'ayant pas de sep, était tenu librement par les mains.“

L'hypothèse de Jungmann et de Niederle est tout-à-fait acceptable pour la linguistique et ne présente pas de difficultés. A vrai dire, il y a de quoi s'étonner qu'elle n'ait pas été acceptée par tous dès qu'elle apparut. Complétons-la par un détail. *Plugъ* doit être un nom postverbal tiré de *plugati*, de même que tch. *plaz* ‚sep‘ est postverbal de *plaziti se* ‚se glisser, ramper‘, èt tch. (*z*)*vlaky* (*vlačihy*, deux pièces de bois, de forme /\, servant à véhiculer la charrue de la ferme au champ, all. Pflugschleppe) de *vláčeti* ‚traîner, remorquer‘. Donc *plugъ* est apparu comme un terme technique pour une nouvelle sorte de l'araire, sorte caractérisée par le fait d'être traînée par terre. Comment faut-il comprendre cela? Niederle[17]) pensait, on l'a vu, au sep (*plaz*), bois glissant dans le sillon. Mais le sep (c'était un perfectionnement „servant en même temps de support et de guide“, comme le dit Larousse) faisait déjà partie de l'ancien araire. De même M. Moszyński connaît des araires (non seulement des charrues!) à sep. Il faut

[12]) Voir en dernier lieu Zelenin, Russische (Ostslawische) Volkskunde (Berlin-Leipzig 1927) 11—12.

[13]) Slovník česko-německý III (Prague 1837) s. v. *pluh*.

[14]) Život starých Slovanů III 1, 76.

[15]) Ibidem 75.

[16]) Espacé par moi.

[17]) De même Zelenin l. c.

chercher une autre explication. On entendait par la nouvelle dénomination — semble-t-il — que la charrue entière (l'avant-train excepté, naturellement) se traîne. Son age se trouvant posé sur l'avant-train, c'est cet avant-train seul qui est tiré par les chevaux ou par les bœufs, tandis que le reste de la charrue n'est que „traîné" — peut-on dire — par terre, à la différence de l'araire qui est tiré tout entier directement. A la charrue l'enfoncement du soc peut être réglé avant le commencement du labourage pour être constant; la charrue n'a pas besoin d'être tenue fermement et péniblement (c'est le cas de l'araire, de *hák*) ainsi que d'être à chaque instant réglée quant à la

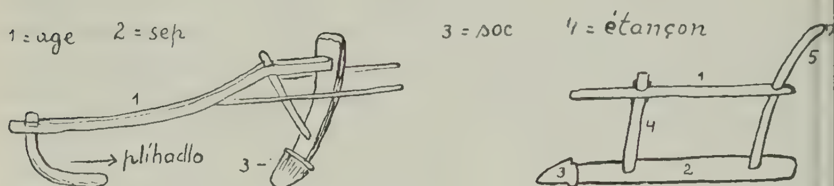

Fig. 2. Araire tchêque et oukraïnien.

profondeur de l'enfoncement, elle n'a pas besoin d'être soulevée par les mains du laboureur (contrairement à l'araire qui doit être toujours soulevé doucement vers le haut, puisqu'il a plutôt une tendance à s'enfoncer toujours plus en bas). La charrue se traîne — pour ainsi dire — toute seule.

Le verbe *plugati* est conservé en tchèque. Sa signification le rattachait au grand groupe des mots expressifs, et c'est la cause pour laquelle il pouvait disparaître dans les autres langues slaves ou bien il pouvait recevoir des marques phonétiques spéciales, p. ex. la mouillure expressive (de là tch. *plíhati,* même sens, de *pľugati*). Pour notre but il suffit de constater que le verbe tchèque *plouhati* (*plíhati*) et *ploužiti,* avec sa signification claire et simple, se prête bien à expliquer *plugъ* ‚charrue' comme un mot indigène sur le sol slave. S'il en est ainsi, la conclusion s'impose que germ. *plōga-* est emprunté aux Slaves (comme plus tard *Zoche,* une charrue spéciale, à sl. *socha*), plus précisément à ceux de l'Ouest. L' *ō* en face du slave *u* n'interdit pas cette conclusion-là[18]).

Notons encore que la racine *plug-* apparaît dans la terminologie des instruments de labourage encore autrement. Une partie de l'araire (A de la fig. 2), bois courbé glissant dans le sillon, porte en tchèque

le nom *plíhadlo*[19]) ou *plížek* (tch. dial. de l'Est), de *pľug-* mouillé; cette partie-là est véritablement „traînée" dans le sillon. Sa fonction consiste à ne pas permettre à l'avant-partie de s'abaisser plus qu'à une hauteur utile.

Ce mot-là (*plíhadlo* ou *plížek*), dérivé de *plíhati*, est bien précieux pour nous. Il fournit la preuve que le verbe *plouhati/plíhati* est vraiment apte à servir de base pour créer un terme spécial concernant le labourage. Et si le verbe **plugati* a servi dans ce cas-là à former le nom pour le bois courbé traîné dans le sillon, pourquoi n'aurait-il pas pu servir à fournir la désignation de la sorte très perfectionnée de l'araire, traînée par l'avant-train, à savoir de la charrue?

Hormis ce qui a été dit ici même tout-à-l'heure, on essaiera de soutenir l'hypothèse sur l'origine indigène du *plugъ* encore par une courte revue des anciens termes se rattachant à l'araire et à la charrue. Or, ce qui est très important, ces termes sont, eux aussi, indigènes. Cela même fut signalé par Niederle; on envisagera ici la chose de nouveau. Ce sont les mots suivants:

1⁰ *ordlo* ‚araire' (tch. *rádlo*, r. *rálo* etc.). Ceci est la désignation de l'instrument simple original pour labourer. L'araire fut à l'origine fabriqué tout entier d'une seule pièce de bois, d'une grosse branche avec la section (plus courte) respective du tronc de l'arbre (v. fig. 1); ce morceau du tronc, dûment taillé en pointe, fendait la terre. *Or-dlo* est dérivé de la racine *orə-* ‚labourer' à l'aide du suffixe *-dlo* formant chez les Slaves, dès l'antiquité, des noms d'instruments, p. ex. *tьr-dlo* ‚pilon du mortier' (pour broyer, triturer, pulvériser qch, de *tьr-ǫ ter-ti* ‚broyer'), *my-dlo* ‚savon' (= chose à l'aide de laquelle on se lave, de *my-ti* ‚laver'). Lit. *ár-klas* ‚araire' est formé d'une façon pareille (suffixe *-kla-* de *-tlo-*), de même gr. *ἄρο-τρον* (*tro-* étant parallèle à *-tl-*; *ἀρο-* < *arə-*). On a ici une racine dissyllabique *orə-*, ce qui est attesté par l'intonation: s.-cr. *rȁlo*, lit. *ár-*. La formation de *or-dlo* est donc ancienne, indoeuropéenne, car, à en juger par le procédé productif ultérieur de *maza-dlo* (‚enduit', de *maz-a-ti* ‚lubrifier, graisser, enduir') et de mots pareils, on s'attendrait, si le mot ne s'était formé qu'au sein du slave seul, plutôt à un **ora-dlo*.

2⁰ *lemešь* ‚soc'. L'araire primitif était, on l'a vu, tout entier de

[18]) M. Kiparsky, bien qu'il voit en *plugъ* un emprunt au germanique, dit (259, n. 1) néanmoins ceci: „Ganz ausgeschlossen ist die Entstehung des germ. **plōga-* aus slav. *plugъ* freilich nicht, da slav. *u* im 8.—9. Jh. den Lautwert *ō* hatte." Ajoutons que ceci vaut sûrement aussi pour l'époque antérieure au 8ᵉ —9ᵉ siècle. – Cf. aussi ce que dit M. Stender-Petersen (Germanen und Indogermanen [= Festschrift Hirt] II, 1936, 560): „in der ersten Periode war der phonetische Unterschied zwischen ostgerm. *ō* und *ū* für den Slaven phonologisch unerfassbar."

[19]) Jungmann op. c. sub voce.

bois. De bonne heure, on remplaçait la pointe de bois par un soc de fer, nommé *lemešь* en slave. Ce mot-là n'appartient pas à *lomiti* ‚briser' dès l'origine, comme le crut Miklosich[20]), mais c'est un mot des temps déjà indo-européens, préslave. Car il va de pair avec lat. *vomer* (*vomis*), gén. *vomeris* masc. (même signification), encore obscur. *Vomer-* proviendra de *vomes-*; sl. *lemešь* représente un *lemes-jo-*, un ancien thème consonantique en *s* est passé aux thèmes en *-i̯o-*. Or le russe possède des formes dialectales plus proches du mot latin: ce sont *oméš*[21]) et *ómech*[22]) usités dans les régions de l'Est et du Nord de la Russie. Le *ch* de *omech* n'est que le résultat d'une évolution rétrograde, par l'analogie des mots à *-ch* ayant des diminutifs en *-šik*. L'évolution du mot fut probablement la suivante. L'*o* est, à en juger d'après lat. *vo-*, ancien, mais le *v* est tombé comme dans v.-sl. *osa* ‚guèpe' de *vosa* etc. L'*omeš* sera donc un relicte, heureusement conservé dans les dialectes le plus éloignés du centre. Ailleurs l' *omešь* a donné *lemešь* et *jemešь*; les *o/le/je-* répondent exactement — selon M. Kalima — aux débuts des mots r. *odva* ‚à peine', tch. etc. *ledva, jedva*. En tout cas, la parenté de lat. *vomes-* et de *omeš/lemeš* ne peut être prise en doute. On se trouve là devant un terme archaïque „isolé", ne se laissant pas expliquer par une racine verbale quelconque. Lette *lemesis* (même sens) ne sera pas ancien, mais emprunté au slave[22a].

Il faut remarquer que la diversité si frappante qui caractérise la forme des socs, p. ex. en Russie du 12e —13e siècle, semble témoigner — au dire de P. N. Treťjakov (Istorija kul'tury drevnej Rusi I, Moscou 1948, 59) — du niveau relativement élevé du travail aratoire, donc, ajoutons-nous, de la longueur du développement.

---

[20]) Etymol. Wörterbuch der slavischen Sprachen (Vienne 1886) 164; v. aussi Bęrneker, Slavisches etym. Wöterbuch I (Heidelberg 1914) 701; Zubatý Naše řeč XV 156 se prononce avec réserve.

[21]) Donné par Zelenin op. c. 16 et 17.

[22]) Donné par Preobraženskij op. c. I 649.

[22a]) [Note de corr.] Récemment, M. Kalima (Zeitschrift für slavische Philologie XX 1950, p. 406 s.) tient le mot *omešь* pour emprunté à l'iranien (à une forme inconnue, ancêtre du persan *āmādž* ‚Pflugsterz'). Zyr. *amet'ś amet'ś ameś amiďż amiś*, voty. *ameďź ameż ameš* et r. dial. (dans le Nord) *óméža omež, omeš* (tous les trois empruntés, selon lui, au zyriène) seraient les formes le moins altérées et le plus proches de la source iranienne. Au contraire, *lemešь* et *jemešь* (scr. et bulg.) seraient issues de *omešь* comme *jedva* et *ledva* de *odva* et comme *jelьcha* de *olьcha* ‚aune'. — Notons encore qu'en 1922 P. A. Buzuk croyait que, inversement, *omech* (*omešik*) proviendrait de *lemech*, en passant par *jemech* (v. Indogerm. Jahrbuch X 336). — Même après l'étude de M. Kalima je n'ai rien à retirer. L'on préférera lat. *vomer* à pers. *āmādž* à cause de son ancienneté aussi bien qu' à cause de sa signification tout-à-fait identique à celle de *omešь/lemešь/jemešь*. Le mot persan, au contraire, n' est pas assez clair, v. Horn, Grundriss der neupers. Etymologie (Strasbourg 1893) 11, et puis, sa signification n'est pas exactement la même. Russe dial. *omeš omež žomea* n'est pas emprunté au zyriène, mais c'est bien inversement.

Si nous avons raison, il résulte de l'existence du couple *vomer-omešь* que le soc ainsi que le coutre (v. plus bas) était connu des ancêtres des Latins et des Slaves lorsqu' ils séjournaient, étant voisins, en Europe Centrale (on ne leur attribuait jusqu' ici que la connaissance de l'araire primitif).

3⁰ *čerslo* ,coutre'. Un autre perfectionnement consistait en ce que l'on fixa à l'age (devant le soc) le coutre. C'est ,,une sorte de couteau qui a pour but de couper le sol suivant un plan à peu près vertical"

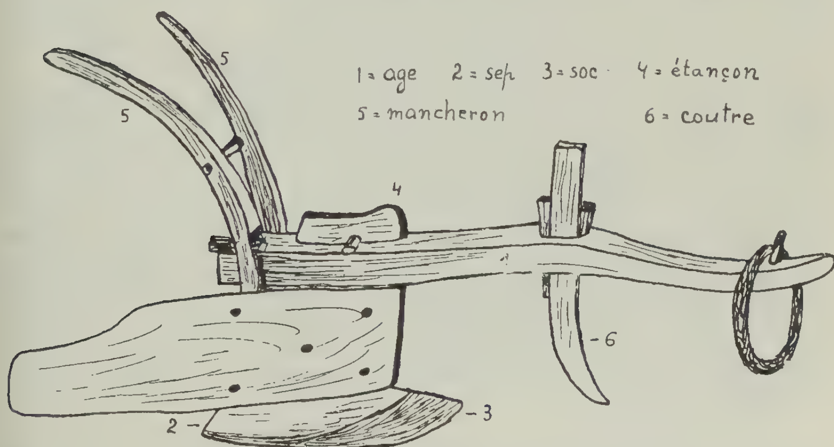

Fig. 3. Charrue de bois slovaque.

(Lar.) et de faciliter ainsi le travail du soc. Ce couteau s'appela *čerslo* en slave commun (slovaque *črieslo* etc.[23]). Regardons un peu sa formation. Ce mot-là, lui aussi, est indigène, issu ou bien de la racine *ker-* (cf. gr. *κείρω* ,couper') ou bien de sa forme élargie, *kert-* (cf. *čьrtę* ,couper'), à l'aide du suffixe *-slo-*. La formation en est ,,primaire", le mot étant dérivé directement de la racine (et non pas du thème dit ,,d'infinitif" en *-a-*, *čьrta-*) au degré plein *-e-*, comme il faut s'y attendre en de pareilles formations neutres. La question, s'il y a ici *ker-* ou *kert-*, ne peut être tranchée d'une façon définitive, car aussi bien un *ker-slo* est possible qu'un *kert-slo*. Cependant on possède un moyen d'entrevoir ce qui s'est passé. Le mot a été pour ainsi dire renouvelé à l'aide d'un autre suffixe: à côte de l'ancien *čerslo* l'on a un postérieur *čьrtadlo* (v.-tch. *črtadlo* etc.[24]) dérivé de *kert-* en partant du ,,thème d'infinitif" *čьrt-a-* (au degré zéro de la racine, normal devant l'*ā* terminant le

[23]) Berneker op. c. I 148.
[24]) Berneker I 172.

thème). Le procédé fut le même comme dans l'ancien *maslo* (‚enduit' à l'origine, pour enduire les cheveux de graisse; puis ‚beurre'; de *maz-slo*) en face du postérieur *maz-a-dlo* ‚enduit'. Si l'on compare les deux formations, on sera amené à admettre qu'il y ait ici la racine élargie, *kert-*. Or *čerslo* provient de plus loin que de l'époque slave. Car il peut être rattaché au terme latin ayant une signification exactement la même, *culter* ou *cultrum* (‚soc de charrue', cette acception étant conservée en roman; à côté de cela, ‚couteau' en général), de *ker*(*t*)-*tro*-, de la même racine[25]) (non productive en latin!), mais avec un autre ancien suffixe. Les deux mots s'étant donc formés d'une façon parallèle, on peut poser sans crainte un *ker*(*t*)-*tro*- indo-européen, neutre ou masculin. La substitution des suffixes s'est effectuée probablement chez les Slaves: -*tro*- a perdu chez eux sa productivité et fut remplaçé par -*slo*-. Si nous avons ici raison, c'est-à-dire si *ker*(*t*)-*tro*- est un mot indoeuropéen ancien avec son acception spéciale (coutre de la charrue, en slave et en latin), il s'ensuit que de même la chose spéciale désignée par lui sera ancienne, que le coutre n'est pas donc (contrairement à Niederle[26]) „une acquisition de la civilisation romaine" (au sens archéologique), mais un perfectionnement (facultatif, il est vrai) datant de l'époque où les ancêtres des Latins et les Slaves habitaient encore l'Europe Centrale.

4⁰ *slǫpica* ‚étançon' (tch. *slupice*, p. *slępica* etc.). Il a pour but d'assembler l'age et le sep et, par suite, l'age et le corps de la charrue tout entier (Larousse). Mot de formation indigène.

5⁰ *polzъ* ‚sep' (tch. *plaz*, r. *póloz* etc.), indigène, voir supra.

6⁰ *grędeľь* ‚age' (tch. *hřídel* etc.), mot indigène (là-dessus infra). Si donc l'instrument de labourage possède chez les Slaves une terminologie indigène[27]), l'araire entier aussi bien que ses parties, y compris tous les perfectionnements nouveaux de l'araire, il sera extrêmement probable que *plugъ*, dénomination de la forme la plus évoluée, de la charrue, sera, lui aussi, un mot indigène[28]).

---

[25]) Non pas de *sker*-, comme le supposent Stolz-Schmalz-J. B. Hoffman, Lateinische Grammatik (Munich 1928) 218.

[26]) Manuel II 190.

[27]) Là, il ne faut pas faire état d'un nom tchèque dialectal de l'araire, *hák* (= all. *Hakenpflug*), car c'est un emprunt jeune et limité à une aire restreinte où les Tchèques furent en contact, dans les régions montagneuses, avec les Allemands (les spécialistes l'appelent *hák trutnovský* = araire de Trutnov, all. de Trautenau). All. *Haken* lui-même provient du slave, de **kuka* ‚croc' apparenté à *kvaka* du même sens.

[28]) Ajoutons l'énigmatique expression „rhaetique" *plaumorati* (Pline l'Anc.) qu'on cite, de temps en temps, dans les travaux sur la charrue. On y voit quelque chose apparenté à germ. *plōga*-; quant au reste de la locution, voir les hypothèses

3. slave *grędelь* > germ. *grindila-*.

L'age (flêche, haie) est une des parties aussi bien de l'araire que de la charrue: c'est une poutrelle portant toutes les autres pièces de l'araire ou de la charrue; elle est placée dans la direction en partant du laboureur vers l'attelage; à l'extrémité antérieure de l'araire furent attelées les bêtes de traction. Chez la charrue, l'age repose, on l'a vu, par sa partie antérieure sur l'avant-train, y étant attaché de façon telle que l'on allonge ou raccourcit la distance du soc à l'avant-train (ou, autrement dit, que l'on agrandit ou diminue l'inclination de l'age); ceci a son effet pour la profondeur du sillon.

Le nom de l'age, *grędelь*, est représenté chez tous les Slaves excepté la Lusace. Chez les Germains on a non seulement l'all. *Grindel, Grendel* (v.-h.-all. *grintil* pessulus, obex, temo, . . . sera, v.-sax. *grindil, grendil*), mais aussi le v.-angl. *grindel* ‚Riegel, Hürde, Gitter', v.-norr. *grind* ‚Gitter, Verschlag'. Tous les chercheurs qui s'en sont occupés avaient conscience du bon accord de *grędelь* et *grindila-*. Néanmoins la circonstance que le mot existe aussi en anglo-saxon, empêche quelques-uns (Berneker; Kiparsky, à ce qu'il semble) d'en admettre l'origine slave. L'existence du mot anglo-saxon signifie que l'emprunt aurait dû s'effectuer déjà en germanique commun, mais c'est justement ce que l'on tenait pour exclu.

Or notre *grędel'ь* masc. est manifestement dérivé du mot indigène *gręda*[29]) (tch. *hřada* etc., ‚poutrelle') à l'aide d'un suffixe également indigène[30]); à proprement parler, du masculin **grędь* qui serait équivalent au masculin lituanien *grindis* ‚poutrelle' et à lette *grīds* du même sens. Le *grędel'ь* passa au germanique non seulement comme un terme technique pour une partie de l'araire ou de la charrue, mais aussi avec d'autres nuances de signification (p. ex. ‚verrou' = all. Riegel), facilement dérivables de la signification originaire ‚poutrelle'.

Parce que toute la terminologie de la charrue est slave, ce ne serait

---

incertaines chez Schrader Reallex.[2] II 186. — Method Nečas, un profane en linguistique et un autochtoniste, l'expliquait, il y a quelques ans dans un journal (j'ai omis de noter le lieu), comme une expression slave *plugom*(ъ) *orati* ‚labourer avec la charrue'. Je n'ose dire ni qu'il avait raison ni qu'il avait tort.

[29]) Ce *gręda* ‚poutre' doit être séparé (contre Berneker) de *gręda* ‚plate-bande, planche (de terre dans le jardin ou dans le champ)! Cet autre *gręda* ‚plate-bande' est apparenté à *grodь* qui signifie un petit terrain sec élevé au milieu du marais (slovaque *hrúd*: p. ex. le bassin de la Morava inférieure en a bon nombre, chacun d'eux portant un nom propre particulier, chacun représentant aussi l'emplacement d'une habitation préhistorique; blanc-russe *hrada* du même sens; v.-pol. *grąd* ‚île'), puis à all. *Grund* ‚fonds de terre'.

[30]) Sur celui-ci v. Vondrák, Vergleichende slav. Grammatik I[2] (Göttingen 1924) § 539.

donc vraiment que *grędel'ь* qui ferait exception[31]). A la lumière de *stьpika* > *spīka* et *plugъ* > *plōga-* conclura-t-on que A. Brückner[32]) qui admettait le passage *grędel'ь* > *grindila-* a vu juste.

*

D'une façon tout pareille comme dans certains cas de l'époque slavo-germanique primitive, pourra-t-on considérer aussi quelques cas postérieurs, slavo-gothiques. En voici un cas de ce genre.

4. slave *obrъ* > *got. abrs.*

C'est tch. *obr,* slovaque *obor,* haut-sor. *hobr hobjeŕ,* v.-pol. *obrzym* (pol. mod. *olbrzym*) ‚géant'. Gebauer, Melich, Stender-Petersen tenaient *obrъ* pour emprunté à got. *abrs ἰσχυρός,* fort, violent, d'autres pour un mot emprunté au nom des Avares.

Cette seconde hypothèse se base sur ceci seulement que la dénomination vieille-russe de l'Avar est *ob(ъ)rinъ.* De l'autre côté, tout le monde sait que le nom des Avars (gr. *ἄβαρ,* lat. *Avarus*) devrait donner un sl. **ovorъ.* Tout de même, M. Kiparsky attire l'attention sur le fait que ce nom-là est, en perse, *Ābar* et qu'ils sont attestés (vers 600 après J.-C.) aussi les *Abares* en latin. On peut donc admettre que v.-russe *ob(ъ)rinъ* est, quant à son *b,* en ordre et qu'il est en effet dérivé — selon M. Kiparsky — directement de la forme avare du nom (le suffixe *-inъ* sert à fournir le dérivé indiquant un individu, cf. *čel'ad-inъ* = membre d'une *čel'adь,* d'une grande-famille, *Rus-inъ* ‚Russe'), en d'autres termes qu'il est pris directement de la bouche des Avars. Mais il n'est pas dit par cela que *Avar* ou *ob(ъ)rinъ* devrait être en connexion avec *obrъ* ‚géant', car les Avars — de même que les Huns — ne donnaient pas sûrement l'impression d'être géants, au contraire, tous ces gens venus de l'Asie Centrale ont et avaient une taille moindre que les Slaves. On peut donc mettre le nom des Avars de côté dans les considérations qui suivent comme une chose tout-à-fait étrangère à *obrъ* ‚géant'.

Eh bien, nous retournons à la première hypothèse, au couple *obrъ* ∾ *abrs.* Lequel des deux mots se laissera-t-il expliquer comme indigène dans sa propre aire? Je suis certain que ce sera le mot slave. L'argument en sera fourni dans ce cas-là par le polonais. Celui-ci

[31]) Cf. Zelenin 12: „Wir sehen, daß die ganze Terminologie der Pflugteile slavisch ist; und nur *gradil'* (Grindel, anders *strilá, val*) als germanisches Lehnwort zu betrachten ist, das noch in der urslavischen Zeit entlehnt ist (Berneker EW I 349)."

[32]) Cité par Berneker.

possède, à la différence des autres langues slaves, un *-ym* en surplus. Parce que cet *-ym* ne saurait être un suffixe productif sur le sol polonais, il sera donc un élément ancien. En effet, c'est une partie très ancienne du mot donné. Nous sommes d'accord avec l'avis[32a]) que *obrъ* a son équivalent dans gr. *ὄβριμος* ,fort,puissant' (en parlant de Ares, Hector, Achille et d'autres héros; au figuré, en parlant du courant d'eau etc.). Chez les Slaves, on s'attendrait à un **obrьmъ*. Je crois que l'on possède même cette forme-là supposée: elle se cache dans pol. *obrzmieć* ,se tu-

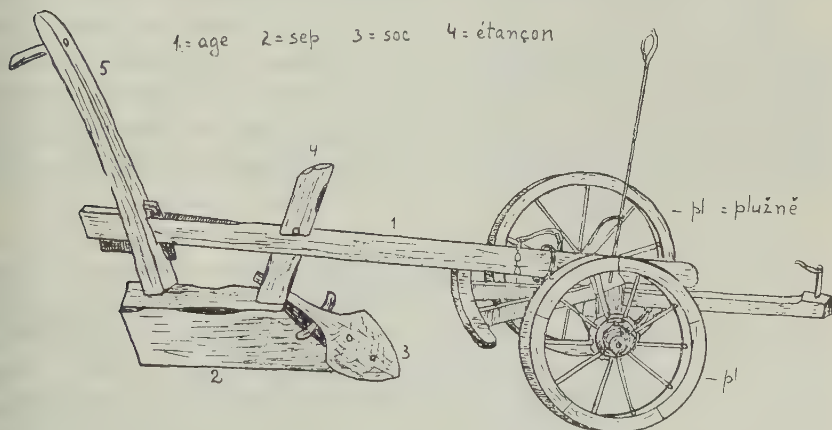

Fig. 4. Charrue spéciale à avant-train, de Moravie (vers 1906).

méfier, s'enfler', à savoir dans l'ancien *obrьmějǫ obrьměti* = devenir énormement grand (typ vèrbal de v.sl. *slab-ějǫ slab-ěti* ,devenir faible' de *slabъ* ,faible').[33]) On conçoit dès lors que l'ь, dans *obrьmъ* substantivé, a dû se renforcer en *i*: à la fin du mot le groupe des consonnes *břm* ne saurait se maintenir inchangé. De là donc est issu pol. *obrzym*, ensuite le *r* s'est redoublé par anticipation — sans la perte du *r* > *ř* originaire — et tout de suite s'est dissimilé en *l* (**orbřym* > *olbrzym*).[34])

Ainsi le slave possédait un *obrьmъ* égal à gr. *ὄβριμος*. On a vu le changement intervenu en polonais. Hors du polonais, l'embarras

[32a]) Noté par Miklosich Etym. Wb. 219.

[33]) Partant de *obrzmieć* par une „décomposition (dépréverbalisation) fautive" le polonais a obtenu un *brzmieć*, puis, avec un autre préfixe nouvellement ajouté, un *nabrzmieć* de la même signification. Par suite de cette dépréverbalisation, ce verbe a été à tort identifié avec *brzmieć* ,sonner, retentir, bourdonner'. Berneker op. c. I 94 fait un essai désespéré de réunir les deux acceptions („se tuméfier" et „sonner"), de même A. Brückner Sł. etym. jęz. pol. les réunit, mais l'impossibilité en est évidente.

[34]) Phénomène de la sorte du tchèque dialectal *jertel*, de *jetel* ,trèfle' (*jetel* > **jeltel* > *jertel*, ici la dissimilation *l-l* > *r-l*).

provenant de la chute des yers (c'est-à-dire la difficulté avec le groupe *-br'm*) a été éliminé par un autre procédé qu'en polonais, à savoir par un simple abrègement du mot. L'*obrьmъ* fut réduit en *obrъ*, toujours adjectif encore! A cette époque-là (probablement à l'époque du séjour des Goths au Nord de la mer Noire) et avec cette forme abrégée, *obrъ* passa dans le gothique comme *abrs*. Plus tard, chez les Slaves *obrъ* fut substantivé avec la signification ‚géant': c'est ainsi qu'il est connu chez les Tchèques, Slovaques et Lusaciens.

Ainsi, tout cela se laisse lier sans difficultés. Chez les Slaves, toute l'évolution se produisit sur leur sol propre, on y voit bien même la vieille forme (ayant un équivalent en grec!), on y voit aussi les raisons pour lesquelles l'*obrьmъ* fut abrégé. Au contraire, le gothique n'a que la dernière formation, abrégée; les autres Germains ne possèdent pas ce mot-là. La conclusion admettant un emprunt au slave est inévitable.

*

5. sl. *koldędzь* ‚puits'.

Encore d'autres mots attendent la revision; ce sont ceux dont les prétendus équivalents germaniques sont très aberrants quant à la phonétique et la signification ou bien n'existent même pas. Nous avons dégagé auparavant le mot *borvъ* ‚petit bétail' (brebis, chèvres, porcs; tch. *brav* etc.) de l'aire germanique[35]). Cette fois, on aura pour objet le mot *koldędzь* ‚puits'.

Il est un de ceux qui n'ont pas de pendant germanique et que néanmoins les chercheurs s'obstinent à tenir pour germaniques. Il apparaît en deux formes: 1⁰ à *-ędzь* (v.-slave *kladędzь φρέαρ* puteus; r. *kolódez'*, maintenant vieilli; oukr. *kołódjaz'*; s.-cr. en 13. siècle *kladez*), 2⁰ à *-enьcь* (v.-russe 1047 *kladenьcь*, r. *kolódec*, s.-cr. *kladenac*, slovène *kladenec*).

Presque tous les chercheurs (même M. Mladenov qui n'admet aux autres mots l'origine germanique que lorsqu'il n'y a pas moyen de l'expliquer autrement) estiment que *koldędzь* est emprunté au germ. **kaldingaz* ou au got. **kaldiggs* (les deux seraient issus de **kalda-* = all. *kalt* 'froid'). Cependant ils ont conscience du fait qu'un tel mot germanique n'est nulle part attesté, qu'il n'existe point[36]). Voilà qui oblige à être prudent et qui stimule à réexaminer le mot.

[35]) Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung LXIV 263.

[36]) „Im Germanischen ist aber nicht die leiseste Spur eines *kaldingaz* nachzuweisen", dit M. Kiparsky 38. — Le dernier essai de R. Ekblom (Mélanges linguistiques offerts à M. Holger Pedersen, Copenhague 1937, 414 s.) de retrouver

Certains (dernièrement, M. Kiparsky) ont déjà tenté d'expliquer le mot comme indigène; ils songeaient à la parenté avec *kolda* (tch. *kláda* ‚poutre, bille' etc.), à savoir dans le sens que ce serait une fontaine de la sorte du tchèque *zbel*: une fontaine dont les bords sont fixés par un cylindre creux, découpé d'un tronc de bois. Pour fixer une fontaine, on emploie actuellement un tuyau de ciment, naguère encore on construisait une sorte de mur de pierres cylindrique autour de la source. Aux temps anciens, on se tirait d'affaire d'une manière tout-à-fait simple: on introduisait dans la terre, autour de la fontaine, un large tuyau de bois, faisant partie d'un tronc creux à un tel degré qu'il ne restât du bois qu'une couche peu épaisse, mais ferme, empoissée, sous l'écorce. On objectera contre cette hypothèse-là que 1° *kolda* ne signifie jamais un tronc creux, 2° pour une fontaine ainsi ajustée le slave possédait déjà le vieux terme *stъbъlъ* (v.-tch. *stbel*, tch. moderne *zbel*).

Nous pouvons toutefois expliquer le mot complètement comme indigène, mais par une autre voie. Nous partirons de l'étymologie proposée par M. Otrębski, Slavia occid. XIX, 57. Comme formation originaire posera-t-on un **koldenьcь*. Elle a pour base un *kold-*. Il a dû à coup sûr, exister un adjectif **koldъ* ‚froid', apparenté à germ. *kalda-* (all. *kalt* ‚froid') et à lit. *šaltas* du même sens; originairement *kol-t o-s*, mais en slave avec *d* comme il y a le *tvьrdъ* ‚dur' en face de lit. *tvìrtas*. De là, on eut un verbe **kolditi* ‚rendre froid, refroidir', mais le *k* fut dans ces mots-là remplacé postérieurement par un *ch* [x] expressif (tch. *chladiti* etc.).[37]). Pour la notion de puits, fontaine, on avait en slave depuis longtemps, entre autres, un synonyme *studenьcь* (ainsi en vieux slave; en tchèque encore dans les noms de lieux *Studenec*), de l'adjectif *studenъ* ‚froid'. Tant que le *k* y subsistait, on a tiré de *koldъ*, par l'analogie de *studenьcь*, un *koldenьcь*. Aussi vient de *studenьcь* non seulement le suffixe *-ьcь*, mais surtrout l'*-en-* (qui n'a, dans l'adjectif de base *koldъ*, jamais existé!).

Voyons maintenant le sort des vieux mots *studenьcь* et *studenica* lesquels signifient, tous les deux, un puits ou une fontaine d'eau froide. Ils sont dérivés manifestement de l'adjectif *studenъ* ‚froid' (et non pas des mots à d'autres suffixes comme *studa, studъ, studiti*). Mais bien que l'adjectif de base ait toujours son *-en-*, les deux mots cités se

---

germ. **kaldingaz* dans les noms de lieux suédois comme Käldinge etc. ne suffit pas à détruire la constatation de M. Kiparsky.

[37]) L'adjectif originaire *koldъ* disparut. Il ne s'est conservé que le verbe dérivé *cholditi* (tch. *chladiti* etc.), mais de là on a tiré de nouvelles formations: l'adjectif *choldьnъ* (tch. *chladný* ‚froid' . . .) et le substantif rétrograde *choldъ* (tch. *chlad* ‚froideur' etc.).

trouvent bien des fois réduits, transformés en des mots plus brefs: tch. *studna* et *studně,* p. *studnia,* lusac. *studńa,* oukr. *studnyk,* blanc-russe *studzeń*; en revanche, le début du mot est réduit dans le slovène *zdenec,* s.-cr. *zdenac.* Or, si nous avons, à côté de *koldenьcь,* aussi un *koldędzь,* il est possible de concevoir la terminaison *-ędzь* non point comme issue du germanique *-inga-* (comme c'est le cas dans les emprunts *kъnędzь* ‚prince, seigneur' de *kuninga-, pěnędzь* et *skъlędzь* ‚pièce d'argent'), mais comme effet d'un affaiblissement de la prononciation dans l'indigène *-enьcь,* c'est-à-dire au lieu d'un *-enьťśь.* Tandis que *studenica* s'est affaiblie à l'aide d'une réduction syllabique et par la chute de certaines voyelles et consonnes, le *koldenьcь* s'est affaibli par un autre moyen. L'affaiblissement s'est manifesté d'un côté par la sonorisation *ťś* > *d'ź* (les consonnes sonores étant toujours plus faibles que leurs correspondants sourds), par la chute du yer de l'autre. Il s'ensuivit naturellement le changement *en* > *ę* devantla consonne. Bien entendu, cetaffaiblissement-là aurait eu lieu à une époque assez haute[38]).

Si nous avons raison, il conviendrait d'abandonner définitivement 'hypothèse que même le nom du puits serait, chez les Slaves, emprunté aux Germains.

Note aux croquis. — Dessinés par l'auteur, no 1. (araire) d' après Niederle, Život st. Slovanů III 1, 48, no 2. d'après le-même ib. 45 (nos. IV et 13), no 3. d'après R. Bednárik, Duchovná a hmotná kultúra slovenského l'udu (Turč Sv. Martin 1943) 185, no 4. d'après Fr. Bartoš, Dialektický slovník moravský Prague 1906) 351.

Václav Machek

[38]) Pareilement, v.-tch. *robotěz* ‚journalier', v.-russe *rabotjag* (*g* probablement p'une analogie rétrograde) en face de v.-tch. *robotěnec.* De même pol. *Grudziądz*)une ville) du plus ancien *Grudzieniec.* Ces exemples-là sont tirés du livre de M. Kiparsky 39, mais je m'explique leurs *-ędzь* d'une autre manière que M. Kiparsky. — [Note de corr.] Le suffixe *-ędzь* dans *koldędzь* et *Grudziądz* est analysé comme provenant du germanique aussi par Ed. Hermann, Sind der Name des Gudden und die Ortsnamen Danzig, Gdingen und Graudenz gotischen Ursprungs? (Nachr. d. Ges. d. Wiss. in Göttingen, Ph.-h. 1941). Ce travail ne m'est connu que par le compte-rendu de M. E. Fraenkel dans les Indogerm. Forschungen LX (1949) 104.

Pražské zlomky a jejich původ v světle lexikálního rozboru

V Slavii 19, 1949, 1 – 2 na str. 54 – 61 jsem shrnul výsledky hláskoslovného rozboru Pražských zlomků a došel jsem k některým závěrům o jejich provenienci, zvláště k tomu, že poslední předloha byla cyrilská a pocházela z Ruska. Vracím se nyní k této památce, abych v stručnosti podal to, co se mi o ní podařilo zjistit rozborem lexikálním. Ten má význam zejména pro osvětlení starších dějin památky. Je známo, že právě slovník bývá velmi konservativní, ač i tu jsou výjimky (některá plánovitě nahrazovaná slova).

Probral jsem všechna slova, jež se vyskytují v PZl.[1]) U slov, jež nejsou zcela obecnou a neměnnou součástí stsl. slovní zásoby, jsem pak jednotlivě zjišťoval, v kterých památkách jsou doložena. Vždy jsem přihlížel k těmto textům: evangelia (Zogr., Mar., Ass., Sav.), Apoštol (Ochr., Slěpč., Šiš., Christ., pokud rozsahem stačí i Mih. a Grš. [2]), žaltář (Ps. Sin., Lob., Par., pokud rozsahem stačí i Słuck., ve vážnějších případech vždy ještě Ps. Bon., Sof., Pog., Buc.), Euch. Sin. (i listy Sinajské), Cloz., Supr., ŽKM, KL, LV I a LV II [3]), Ps. Čud. (s komentáři). Vždy také sleduji výskyt v moderní bulharštině a ruštině, příp. češtině i jiných jazycích slovanských. Stále jsem se ohlížel i na doklady v Miklošičově Lexiku a v Sreznevského Materialech. Podle potřeby jsem přibíral i jiné památky csl. a stč. Dobré služby mi při práci sice konala Jagićova Entstehungsgeschichte, ale její údaje a hlavně závěry jsem přijímal se značnou opatrností a ve vážnějších případech jsem je ověřoval nebo revidoval prohlédnutím všech dokladů daného slova v Novém

---

[1]) Pozorování namátková, jak je prováděl na př. Vondrák v díle O původu Kievských listů a Pražských zlomků, Praha 1904, mohou vést ke klamným závěrům. Všímáme-li si jen nápadných lexikálních zvláštností, zachytíme často jen ta slova, jež se právě programově nahrazovala v novém jazykovém prostředí, zatím co celková slovníková struktura uniká naší pozornosti.

[2]) Zlomek Mihanovićův a Griškovićův.

[3]) S laskavým svolením komise pro stsl. slovník a pro studium csl. jazyka a jeho památek při III. tř. České akademie věd a umění jsem použil jejího lístkového materiálu (bývalý materiál Weingartův) k ŽKM a LV II.

Zákoně a v žaltáři, někdy i v ostatních památkách. Tak se nejednou od závěrů Jagićových odchyluji.

PZl. mají na čtyřech stránkách rukopisu asi 350[4]) slov, jež se dají sestavit ve 214 slovníkových hesel. Z toho je právě 100 slov nepochybně obecně staroslověnských[5]), tedy časově i územně zřejmě indiferentních, jež proto nemohou naznačit nic o původu archetypu, hyparchetypů ani posledního opisu.[6]) Rozbor ukazuje dále, že v památce je ještě dalších 62 slov, která odpovídají cyrilometodějské slovní zásobě a nejsou v rozšíření omezena ani místně ani časově. I ta jsou pro studium původu a dějin zachovaného textu bezvýznamná. Jsou to:[7]) *Božii, božьstvьnyi, velii, velikyi, večerjati sъ, volja, vъzložiti, vъznesti sę, vъnęti, vъpiti, vъprašati, vъseliti sę, vъschotěti, vьsь, dъvoicejǫ, glasъ, darъ, dati slavǫ, drugyi, ispovědati, kamy, kupiti, kъznь, lišiti, manъna, milostь, nasytiti, obličati, omyti, obiděti, ostaviti, otъlǫčiti, pomьněti, pomęnǫti, prosvětiti, prěpolovljenije, prěstaviti, prěstǫpiti, radostь sъtvoriti, sъ, taiti, tvorьcь, trapeza, umǫždrjati, utvrьzenije, chvala, chodatai, dara cělenie, cěsarь, cěsarьstvije, antifonъ, blaženьna, otъpělo, světilьna, sědidlьna, prěobraženije, Bogorodica, prisnoteky, umьnyi, oslěpnǫti, iseliti, člověkoljubьcь.* Sem řadíme také *propęti* a *raspęti*, protože oba výrazy jsou prastaré, i když snad oba nejsou cyrilometodějské a velmi snadno se zaměňovaly, jakož i vlastní jméno *Ijanъ*, poněvadž změna *Ioanъ* 〉 *Ijanъ* je záležitostí hláskosloví[8]). Jest tedy v Pražských zlomcích časově i teritoriálně indiferentních slov 165, t. j. 77%.

Dvacet výrazů je takového druhu, že v památce ne právě nejstaršího původu bychom za ně mohli očekávat mladší lexikální náhradu. Svědectví těchto jednotlivých slov by mnoho neznamenalo. Vyskytují se totiž více nebo méně běžně i v památkách mladších, někdy i velmi mladých. Jestliže je však takových dokladů volby staršího ze dvou výrazů dvacet, ukazuje to na starobylost lexikální zásoby. Jsou to výrazy: *zakonoprěstǫpьnъ, blago, vьsjačьskyi, gręsti, životъ, kolikъ, naustiti, oblastь* (= „moc“), *posъlati, prijęti, prězьrěti, radi, razuměti, rai, sǫdište, udariti za lanitǫ, za* (v předchozím obratu), *udarjenije, čěljenije* (?), *pętikosti (-ija),* Mnohé z těchto výrazů jsou zastupovány mladšími už

[4]) V nečitelných řádcích rozhoduje o tom, zda chceme slovo považovat za konjekturu či nikoli někdy jen subjektivní posudek. - Číslice sem nepočítám.

[5]) Mám zde na mysli slova, obecně rozšířená jak v textech t. zv. kanonických tak i pozdějších.

[6]) Na př.: *Bogъ, grěchъ, mati, našь, svętyi, chvaliti* atd.

[7]) U mnohých těchto slov je pro posouzení důležitý ekvivalent řecký, výjimečně i latinský. Někde je starobylost odůvodněna tím, že jde o citát z Nového Zákona kde je dané slovo původní, jinde zase ne.

[8]) Zabýval jsem se tím v prvním díle připravené práce. Do výtahu ve Slavii 19 1949, 1–2, 54–61 jsem tuto podrobnost nepojal.

v Ass., Sav. a Supr. Na bulharské půdě (nikoli na ruské) ustupují záhy mladším náhradním dubletám ještě také *drěvo, rimьskъ* a *roždьstvo* [9]). Slovo *jędryi* náleží cyrilometodějské slovní zásobě a bylo velmi záhy (už v Zogr., Sav. a s jedinou výjimkou i v Ass.) úplně vytlačeno slovem jiným *(skoryi)*. - *Vъznošenije* jako název svátku se snad vůbec neujalo na Rusi. Pro půdu bulharskou sice doklady máme, bylo asi cyrilometodějské, ale i v Bulharsku záhy podléhalo konkurujícímu *vъznesenije*[10]). - Hlásí se tedy 25 slov Pražských zlomků do starší lexikální vrstvy staroslověnské. Celkem je v Pražských zlomcích 190 slov, o nichž můžeme říci, že náleží cyrilometodějské slovní zásobě (t. j. asi 89 %). - Slova *bezakonьnyi* a *bezakonьnikъ* jsou sice cyr.-met., ale použita za řecké (ὁ)παράνομος ukazují na mladší usus stsl. Teritoriálně jsou indiferentní.

Výrazy *počrьpnǫti* a *eza* jsou pocyrilometodějské a zdá se, že ukazují na Rus. Podobně i *živonosьnyi* a *světonosьnyi*. *Počrьpnǫti* (I A 9): U tohoto slovesa je třeba posoudit tři jevy: a) podobu se skupinou *-pn-* (v Praž. zl. psáno *-pъn-*), místo očekávaného stsl. *počrьni*, b) významovou stránku, c) způsob tvoření formantem *-nǫ-*. Ad a) Výskyt konsonantické skupiny *-pn-* (ať už v jakékoli grafické úpravě) považuji za záležitost hláskoslovnou a orthografickou a nehodlám se jí zabývat na tomto místě. [8]) - Ad b) O používání sloves o základu *čerp-* ve významu „haurire" nemůže být pro stsl. pochybností. Nahlédnutím do starých i mladších textů se o tom snadno přesvědčíme. Po této stránce je výraz místně i časově indiferentní. – Ad c) Složitější je otázka tvoření tohoto slova. V stsl. textech (i v Supr.!) máme totiž proti imperfektivu *počrьpati-počrьpajǫ* doloženo jen perfektivum *počrěti-počrьpǫ*. Také Miklošič (Lex., s. v.) zná *počrьpnǫti* jen z Praž. zl., Sreznevskij (Materialy, s. v.) zná jen *počrěti* a *počrьpsti* [11]). Nemám prostě odjinud druhý doklad tohoto perfektiva, odvozeného formantem *-nǫ-* [12]). Nová bulharština zná jen *počerpvam, počerpuvam, počerpja, počrъpvam, počrъpja* (Gerov) a *počerpjam* (Bernštejn, Bolgarsko–russkij slovař, Moskva 1947). V ruštině však existuje *počerpnuť*, *začerpnuť* i nesložené *čerpnuť* (Ušakov). Na to, že by výraz, užitý v Praž. zl., prozrazoval vliv český, nelze dobře myslet. V nové češtině máme jen *čerpati, načerpati* [13]), v stč. pak im-

---

[9]) *Rimьskъ-rumьskъ, roždьstvo-rodьstvo* a *vъznošenije-vъznesenije* se snadno mohlo zaměňovat při opisování.

[10]) *Vъznošenije* se mohlo místním konservativismem udržet na českém území jako term. techn. liturg. a proniknout do posledního opisu.

[11]) Srov. Weingart, Rukověť II, 395.

[12]) I když litery *rъp* a *i* nejsou v rkpu Praž. zl. čitelné a jsou doplněny dohadem, přece podle zachovaného *poč...ъn...* lze *počrъpъni* právem předpokládat.

[13]) Zcela ojedinělý doklad *počerpnouti* má ve svém slovníku Jungmann a od něho jej přejímá i Kott.

perfektivum *črpati* a *načierati* a perfektivum *načřieti* (v různých hlásko-slovných obměnách) [14]). Protože tedy v staré češtině nemáme doloženo sloveso **-črnúti* nebo **-črpnúti*, není pravděpodobné, že by v Praž. zl. mohlo jít o tlak českého systému. Poněvadž pak – pokud vím – nemáme v stč. doloženo ani příbuzné sloveso z téhož základu s praefixem *po-* (jen *na črieti*, *na čierati*), soudím, že lexikální vliv češtiny je vůbec vyloučen. Podobně je tomu i s předpokladem vlivu bulharského. Jestliže je tedy *počrьpnǫti (počrьnǫti)* v Praž. zl. v rámci památek stsl i csl. hapax legomenon a nemůžeme je vysvětlit ani z češtiny ani z bulharštiny, skýtá však dobrou oporu alespoň moderní ruština, domnívám se, že máme právo (s výhradou jisté opatrnosti) považovat toto slovo s hlediska slovotvorného za rusismus. [15]) – *Eza* (II A 21, 23, 24, II B 1): Vondrák (O původu, 65) uvádí v přehledu bohemismů Praž. zl. dvě slova: *iěna* a *eza* místo *jeda* [16]). Weingart podává přehled bohemismů naší památky v Rukověti I, 83 a výslovně podotýká „podle Vondráka"; patrně úmyslně však tento případ vypouští. Žádné **eza* ani **jeza* není v stč. doloženo (Gebauer, Šimek). Miklošič (Lex.) má doklady jen z Praž. zl. (sub *jeza*). Správně však upozorňuje nejen na české *za* (viz dále), *aza* [17]), ale i na sch. *zar*. Sreznevskij (Materialy s. v.) má alespoň jeden doklad: „*eza kako* – tože čto *eda kako* (?) – čto by ne (?) [18])" a cituje úryvek z Žitija Fedora Studijskago. *Eda* je v rcsl. textech běžné. V nové ruštině není ani *eda* ani *eza* (Ušakov). V textech střbulh.-csl. je *eda* rovněž běžné, na *eza* neznám dokladů. V nové bulharštině není *eda* neznámo (uvádí Gerov, nikoli Bernštejn). V stč. máme doklady na *za*, *azda* a *jeda* (poslední = „když", Geb.). Prohlédl jsem všechny případy v Ps. Sin., kde se vyskytuje *eda* [19]) a srovnal jsem je s žaltáři stč. ŽKap. klade nejčastěji *ačili*, ojediněle *i či*, *ačili*, *ačiž*, *nebo* [20]). V ŽKlem. čteme vesměs *čili*, jen jednou *anebo* [20]), v ŽWitt. nejčastěji *či*, několikrát *čili*, jednou *ač* a *ačili*. Nikde tedy není ani stopy po nějaké souvislosti s *eza*. *Za* ve vý-

[14]) Viz Gebauerův Slovník stč. s. vv.

[15]) Vadou tohoto výkladu je sice ta okolnost, že ani v staré ruštině (podle Materialů Sreznevského) nemáme dokladů; to by však bylo lze vysvětlit jednak značnou životností csl. *počrěti*, příp. pozdějšího *počrьpsti*, jednak asi lidovostí (a tím malou průbojností v literárních dílech) ruského *počerpnut'*. V každém případě však vidíme, že jedině pro tento výklad lze uvést aspoň nějakou oporu, a že za daných okolností je těžko podat výklad přesvědčivější a spolehlivější.

[16]) Náslovné *je-* píše Vondrák.

[17]) O existenci tohoto *aza* v stč. mám pochybnosti. Neuvádí je ve slovníku ani Gebauer ani Šimek a ani v indexech verborum různých památek jsem je nenašel.

[18]) Otazníky jsou Sreznevského. – Nevadí, že je tu *eza* v jiném významu; stejně stojí místo *eda*. – Sreznevskij i Miklošič odkazují na Izv. 6, 178.

[19]) Celkem 12 případů: Ž 29, 10; 40, 9; 49,13; 76, 8 . 10; 77, 19. 20; 84, 6; 87, 11. 12. 13; 88, 48. V Ž 76, 10 má řecký text *ἤ*, lat. „aut", jinak všude *μή* „numquid". Nepříhlížím k 11 dokladům v Ps. Sin. na *eda kogda μή ποτε*, jež zní v stč. zcela jinak.

[20]) Ž 76, 10; viz předchozí poznámku; ŽWitt. *čili*.

znamu „zda". máme v žaltáři jednou, ale jen v ŽKap. jako důsledek poněkud volnějšího překladu v Ž 68, 21. Jinak máme doklady na př. z rkpu Svatovítského (O smrtedlnosti 245 nebo Anzelmus 333). – V Job 10, 5 ŽKlem. čteme *azda* za lat. „numquid", proti němuž bývá v žaltáři řecké *μή*, stsl. *eda*. – Máme-li tedy ve staré češtině doloženo *jeda* (v jiném významu a s *-d-*) a pak jen tázací *za* nebo zcela vzdálené *azda* a v žaltáři stojí proti stsl. *eda* výrazy docela jiné, domnívám se, že nemáme právo prohlašovat s Vondrákem *eza* v Praž. zl. za bohemismus. Na stč. *za* = „zda" můžeme spoléhat tím méně, že také v sch. žije dosud *zar* ve významu „což, zda, snad".[21]) Ve srovnání s poměry stč. se mi zdá mnohem vážnější staroruský doklad Sreznevského z Žit. Fed. Stud., kde máme přímo *eza*. V takové památce lze také jen velmi stěží pomýšlet na čcsl. lexikální import. Není-li tedy *eza* místo *eda* zjevem vysvětlitelným z možností obecně slovanských (vzhledem k stč. *za* a sch. *zar*), můžeme je nejspíše označit jako rusismus. [22]) Rozdíl mezi *eda* : *eza* se svou povahou blíží hláskosloví a záměna mohla nastat kdykoli při opisování. – *Živonosьnyi* (I A 8): Miklošič (Lex.) zná jen doklad z naší památky. Sreznevskij (Materialy s. v.) uvádí dva doklady (bez řec. ekvivalentu), jeden z minejí z r. 1096, druhý z minejí z XII. století. Pod heslem *prisnoteky* má pak ještě další doklad, blízký našemu kontextu: *živonosьny istokъ prisnotekuštь* Hirmologion z r. 1250. Jeden doklad je v pergamenové triodi z r. 1311, odkud pochází paralelní řecký text světilьny na prěpolovljenije, otištěný Šafaříkem (Glagolitische Fragmente). Jiné doklady jsem nenašel. Tento přehled ukazuje jednak úplnou absenci tohoto výrazu v kanonických památkách stsl., jednak jeho obvyklost v rcsl. památkách liturgických (mimo liturgické texty nemám dokladů). I zde by bylo lze namítat to, nač upozorňuji zde v poznámce 22. Než v daném případě je otázka jasnější. Stavba slova totiž neodpovídá nejstaršímu usu stsl. Srovnejme aspoň dva příklady na složeniny s druhým členem *-φόρος*, jež se mi podařilo najít v Novém Zákoně. V A 14, 17 se *καρποφόρος* překládá *gobьdzъ* (Slěpč., Šiš.), *gobeznъ* (Ochr.), *gobinьnъ* (Christ.). V pozdějších památkách csl. se za toto řecké slovo klade *plodonosьnъ* (viz Jagić, Entst. 292). *Θανατηφόρος* v Ja 3, 8 se překládá *smrьtьnъ* (Šiš., Slěpč., Christ. – v posledním poněkud zkomoleno). Ještě Supr. dává přednost v analogických případech tvoření slov suffixy před složeninami s *-nosьnъ*, na př. *smrьtьnyi* – *životьnъ* *θανατηφόρος* - *ζωηφόρος* Supr. 353, 18–19, *světьlyi* *φωτοφόρος* 495, 6, *λαμπροφόρος* 401,

[21]) Dajičić-Šobra, Srbsko-chorvatsko-český slovník, s. v.

[22]) Je tu ovšem třeba velké opatrnosti v úsudku. Jediný doklad máme u Sreznevského (Materialy). Musíme mít na paměti velký rozsah rcsl. literatury a – proti ostatním redakcím církevní slovanštiny – důkladné zpracování Sreznevského!

12–13. Vedle toho však zná už i *smrьtonosьnъ* nebo *plodonosьstvovati*. V mladších památkách csl. jsou výrazy *plodonosьnъ, smrьtonosьnъ, svět(l)onosьnъ* a pod. mnohem běžnější. Miklošič (Lex.) má dosti dokladů z památek jižních i ruských. [23]) – První část složeniny *živo-* (patrně za řec. *ζωο-*) odpovídá cyrilometodějskému tvoření (dá se prokázat z Nového Zákona i z textů liturgických). – Zatím co tedy první část odpovídá starobylému tvoření, druhá část a spojení obou ukazuje na mladší jazykovou vrstvu. Neskreslují-li nahodilé okolnosti situaci, zdá se, že zvláštní oblibě se složeniny tohoto typu těšily záhy na Rusi. Co jsme právě vyložili o slově *živonosьnyi*, platí také o *světonosьnyi* (I B 23). Všechny čtyři výrazy ukazují na Rus jen s jistou pravděpodobností. Všechny jsou takové povahy, že mohly vniknout do památky při opisování poměrně snadno, náhradou za výrazy starší, ale podobně znějící nebo jinak odvozené z téhož základu.

Slovo *beschvalьnyi* by mohlo být pocyrilometodějský bulharismus, ale ani to nelze příliš jistě tvrdit: V textech stsl. a csl., v staré i nové češtině a ruštině po něm není ani stopy. V Praž. zl. stojí za *ὁ ἀχάριστος* (II B 4). Toto řecké adjektivum přichází dvakrát v Novém Zákoně a překládá se ve všech kodexech *nevъzblagodětьnyi* (L 6,35 a 2T 3,2). Máme však aspoň dva doklady na subst. *beschvaljenije*, jednou za *ἀχαριστία* (Miklošič, Lex., s. v.) Pand. Ant. XIV. stol. a jednou za *ἀκαυχησία* (Sreznevskij, Materialy, s. v.) Pand. Ant. XI. stol. Adj. *bezchvalen* žije dosud v moderní bulharštině. Na prostředí bulharské, speciálně na původ ze školy nebo krajiny, kde vzniklo Ps. Sin., ukazuje vokativ *bъ* místo *bže* II A 7. Nelze však přehlížet ani fakt, že takový vokativ známe i z KL.

O slovese *projavljavati προλέγειν* (II A 10 – 11) nelze rozhodnout, zda ukazuje na český neb bulharský jazykový vliv.

Pět slov, totiž *izvoljenikъ, cěsariti, lъžesъvěstovati, križьnъ* a snad *neměrьnyi* jsou příznakem české církevní slovanštiny [24]). – *Izvoljenikъ* (I A 19): Toto slovo jsem nenašel v žádné z památek, k nimž přihlížím, ani v Materialech Sreznevského. Příležitosti je dost; *ἐκλεκτός* (electus) se vyskytuje v Novém Zákoně 23krát [25]) a bez výjimky se překládá *izbьranyi*. V Ps. Sin. je *izbьranyi* za *ἐκλεκτός* desetkrát; všude tam —

---

[23]) Také v officiu sv. Cyrila a Metoděje dodnes čteme: *duchovnyja mudrosti istočniče živonosnyj*.

[24]) Úmyslně neužívám slova „bohemismus", poněvadž všechna tato slova — s výjimkou *neměrьnyi* – mají základ stsl. a koncovku českou *(cěsariti, lъžesъvěstovati)*, nebo naopak *(križьnъ*, v č. není doloženo *křižný)* nebo aspoň stsl. praefix *(izvoljenikъ)*.

[25]) Desetkrát v evangeliích, třináctkrát v Apoštolu.

s jedinou výjimkou[26]) – souhlasí s Ps. Sin. také Ps. Lob., Par., Pog., Bon., Sof., Buc. a Čud. Také v mešním kanonu je za latinské „electi", řec. *οἱ ἐκλεκτοί*, stsl. ekvivalent *izbъranii*[27]). Slovo *izvoljenikъ* a *izvoljenyi* máme doloženo ve shodném významu jako v Praž. zl. ve zlomcích Frisinských II 65 a I 33. V nové bulharštině ani v ruštině známo není. Podrobně se tímto slovem zabýval Eduard Čech v článku „Učeník–mučeník–zvoleník" (studie ke vzniku stč. církevní terminologie), Slovanské studie, Praha (Vyšehrad) 1948, 174 – 181. Upozorňuje, že v csl. je výraz *izvoljenikъ* doložen v „Besedách papeže Řehoře Velikého, o nichž Sobolevskij vykládá, že vznikly na české půdě" (o. c. 180). Ukazuje dále, že v stč. je slovo *zvoleník* už jen výjimkou, ale že z češtiny přešlo i do polštiny a dovozuje, že v češtině je staroslověnského původu. Z toho všeho můžeme bezpečně vyvodit, že je to typické slovo české církevní slovanštiny. – *Cěsariti* (I A 20):[28]) Toto sloveso je v stsl. výjimkou, ačkoli jeho řecký protějšek *βασιλεύειν* je poměrně dosti častý v předlohách textů stsl. i csl. Kromě našeho místa v Praž. zl. znám jen jediný další doklad, a to v KL IV B 14: *iže cěsaritъ.* [29]) Miklošič má jen doklad z Praž. zl., Sreznevskij toto slovo vůbec nezná. Žije však v nové bulharštině (*carja* Bernštejn) i ruštině (Ušakov). To, co činí náš doklad ojedinělým, je tvoření denominativa od základu *cěsar-* pouhým *-iti*. V Novém Zákoně se řecké *βασιλεύειν* překládá čtverým způsobem: a) *cěsarьstvovati* (8krát), b) *vъcěsariti sę*[30]) (11krát), c) *cěsarjevati* (jednou [31]), d) *cěsarь byti* (jednou, L 19,27). Ojedinělými způsoby překladu, uvedenými sub c) a d) se nemusíme dále zabývat. Zbývají tedy v Novém Zákoně dva standartní ekvivalenty za řecké *βασιλεύειν*, totiž *cěsarьstvovati* a *vъcěsariti sę*, jejichž poměr je – vedle jemného významového rozdílu – především vidový, imperfektivum : perfektivum. Významový odstín („kralovati": „ujmouti se vlády") se nešetří v apokalypsi, kde se výraz volí jen podle gramatického tvaru řeckého slovesa. V sedmi dokladech žaltářních vidíme tentýž stav, který známe z apokalypse (rozdíl jen vidový). Shodují se přesně Ps. Sin., Lob., Par., Pog., Bon., Sof. i Buc. Ostatní památky: *Cěsarьstvovati (carьstvovati)* je všeobecně známé a běžné ve všech dobách a na všech místech. *Vъcěsariti sę* je doloženo mimo Nový Zákon a žaltář také

[26]) V druhé části verše 4, žalmu 88 je v Ps. Sin. omylem znovu opakována část první. Ostatní žaltáře čtou správně, tedy neopakují ani slovo *izbъranyi.*

[27]) V modlitbě „Hanc oblationem". Viz na př. Byzsl. 8, 1939–1946, 34–37 nebo Vajs, Najstariji hrvatskoglagolski misal, Zagreb 1948, 108.

[28]) K celé světilьně je paralelní řec. text Ap 19, 5 – 7. Srov též Tob 13, 10.

[29]) Za podrobnou zprávu o výskytu ve všech kanonických památkách děkuji p. doc. Dr Antonínu Dostálovi, který mi laskavě udělil informace podle své úplné statistiky stsl. sloves. Týká se všech míst, označených výslovně poznámkou 29.

[30]) Sem zahrnuji i *vъcariti sę*. Podoba základu nás tu nezajímá.

[31]) 1 T 6 15: *cr̄juęštiimъ* Ochr.-bis, Mosk. 18; var. *carьstvujuštiimъ* Šiš., Slěpč.

v Euch. Sin. V kanonických památkách jinde není [29]), ale v textech novocsl. je běžné. V Supr. je doloženo *ucěsariti* „opanovati, státi se vladařem" [29]). V Cloz. je doloženo *cěsarjuetъ* (677), v Supr. participium *cěsaruję*. V Praž. zl. bychom tedy na daném místě očekávali za *ὅτι ἐβασίλευσεν* buď *ěko cěsarьstvova* (podle evang. a Apoštola, kromě apokalypse) nebo *ěko vъcěsari sję*. Výraz *ěko cěsaritъ* poněkud překvapuje a na první pohled by bylo lze jej vykládat různě: a) Jako pozůstatek prastarého cyrilometodějského usu. Je totiž známo, že počet denominativ na *-ьstvovati* postupem času stále vzrůstá [32]). Proti takovému vysvětlení však stojí vážné argumenty. Jazyk cyr.-met. užíval patrně běžně *cěsarьstvovati* a *vъcěsariti sę*, jak svědčí dokonalý souhlas starých rkpů. Bylo by rovněž těžko pochopitelné, že by *cěsariti* vymizelo v starých památkách tak beze stopy. b) Jako bulharismus nebo rusismus, s ohledem na to, že oba jazyky dosud mají *carja* a *cariť*. Avšak ani v kanonických památkách bulharského původu, ani v Miklošičově slovníku, jenž čerpá z řady textů střbulh.-csl., ani v střbulh. kodexech Apoštola a žaltáře, jež jsme prohlédli, nenajdeme ani sledu po tomto slovese. Právě tak je tomu s památkami rcsl. Také tento výklad by byl tudíž neopodstatněný. c) Zbývá tedy ještě třetí možnost, totiž vykládati *cěsariti* jako bohemismus. Zdánlivě stojí proti tomuto výkladu okolnost, že v staré češtině nemáme doloženo vůbec žádné denominativum od *ciesař* (viz Gebauerův slovník), a že na př. v žaltáři stojí za latinské „regnare" vždy jen *královati*. Naproti tomu však znají *cěsariti* právě jen KL a Praž. zl. Suffix *-ьstvovati* byl a je v češtině neznámý. Všimněme si po této stránce souborně KL a PZl. Zatím co v stsl. památkách jsou slovesa na *-ьstvovati* obvyklá, nemáme v KL a Praž zl. ani jediného dokladu. Za taková denominativa se tu užívají vesměs slovesa ne-li ojedinělá, tedy aspoň velmi řídká, někdy i jen hapax legomena: *sъvěstovati* KL VI A 6 – 7, Praž. zl. II A 6 – nikde jinde nedoloženo (normálně stsl. *sъvědětelьstvovati*), *chodataiti* KL I B 11 – doloženo zřídka (viz Miklošič, Lex., s. v. – normálně stsl. *chodataistvovati*), *cěsariti* KL IV B 14, Praž. zl. I A 20 – jinde nedoloženo (norm. stsl. *cěsarьstvovati*); snad bychom sem mohli přičíst z KL také *blagoslovestiti* II B 3. Obě památky se tedy tomuto nečeskému suffixu úzkostlivě vyhýbají. V tomto celkovém světle se nám tedy *cěsariti* jeví jako výraz, vlastní české redakci církevní slovanštiny. – O slovese *lъžesъvěstovati* *ψευδῆ καταμαρτυρεῖν* (II A 6) lze ve stručnosti říci, že o něm platí totéž, co jsme právě ukázali na předchozím případě (stsl. běžně *sъvědětelьstvovati*, Euch. Sin. *sъvěstьstvovati*). Obě slovesa mohla

[32]) Také za tuto informaci děkuji p. doc. Dr A. Dostálovi. – Viz též Weingart, Rukověť II, 455.

vniknout do textu Praž. zl. v opise programovým a úmyslným vymycováním denominativ v *-ьstvovati*.

Križьnъ τοῦ σταυροῦ (II B 10 – 11): pokud vím – pravé hapax legomenon. Nepůsobí však obtíží, poněvadž je dostatečně objasňuje známé substantivum *križь – krьstъ σταυρός* „crux". Současný i historický stav slovanských jazyků je jednoznačný: *križь* máme v češtině, polštině, lužické srbštině, slovinštině (také v litevštině) a je obecné v csl. textech charvátskohlaholských [33]), *krьstъ* pak v ruštině, ukrajinštině, běloruštině a bulharštině a je běžné v ostatních redakcích csl. Běží tedy o rozhraní podle kulturního vlivu západního a východního [34]). Praž. zl. jen dodatečně potvrzují správnost obecně přijímaného předpokladu existence tohoto slova v české církevní slovanštině. Také tento výraz mohl programově vniknout do památky kdykoli v opise.

Neměrьnyi ὁ ἀνείκαστος (II B 5 – 6): Jediný další doklad znám z Izborniku Svjatosl. z r. 1073, podle souhlasného svědectví slovníku Miklošičova a Sreznevského. Řec. *ἀνείκαστος* není v Novém Zákoně doloženo [35]). V Supr. je za *ἀνήκαστος bezměrьnъ* [36]). V Apoštolu je *bezměrьnъ* dvakrát za *ἄμετρος* „immensus" [37]). V moderní bulharštině (Gerov, Bernštejn) ani ruštině (Ušakov) není *neměrьnъ* známo. V nové češtině máme ve smyslu „immensus" jen *nesmírný* a *nezměrný*, kdežto *nemírný* má poněkud jiný význam. Gebauer (Slovník staročeský, s. v.) má po ruce doklady z ŽPod. (ne však z žalmů, nýbrž ze symbolu Athanasiova) a z modliteb z XV. století (rkp NUK XVII E 7). Symbolum Athanasianum v ŽPod. čte: *Nemyerny Otec, nemyerny Syn, nemyerny Duch svatý,... ani třie nemyerny, ale... jeden nemyerny*; Imménsus Pater, imménsus Fílius, imménsus Spíritus Sanctus. ...nec tres imménsi, sed ... unus imménsus." [38]) ŽKlem. tu má *Nejmierny ... nezmierny ... nezmierny ... nezmierny ... nezmierny*, ŽWitt. všude *neměřičný* v různé grafické úpravě. Gebauer uvádí v Slovníku staročeském k *ne-*

---

[33]) Jagić v Entst. 356 ukazuje také na *cruz* („für *križ*") ve Fris. a odkazuje při tom na Vondrákovy Studie. Běží o Fris. II, 89: *Naſ gozbod zueticruz*; Weingart však toto místo interpretuje *našь gospodь, svetъi krьstъ* (scil. *Chrьstъ*) – Texty [1], 129.

[34]) Považuji tuto formulaci za vhodnější, než vést hranici podle ritu. Pak se nemusíme s Jagićem (Entst. 356) pozastavovat v tom směru nad Praž. zl. – památkou ritu východního! – Je známo, že ojedinělé doklady tohoto slova najdeme i na Rusi; viz Jagić, Entst., 356, Miklošič, Lex., s. v., Sreznevskij, Mat., s. v., Horálek v Slovanských studiích, Praha 1948, 116, pozn. 2. – V srbocharvátštině je *križ* i *krst*.

[35]) Viz Ebeling, Griechisch-deutsches Wörterbuch zum Neuen Testamente, Hannover und Leipzig (Hahn) 1913.

[36]) Viz Mikolšič, Lex. s. v. a K. H. Meyer, Altkirchenslavisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis, Glückstadt und Hamburg 1935.

[37]) 2 C 10,13.15 Slěpč., Šiš., Christ.

[38]) Latinský text viz Breviarium Romanum, Dominica ad Primam, post Ps. 118, ii.

mierný tyto ekvivalenty: „nesmírný“, „unermeßlich“; stsl. *neměrьnъ* „infinitus“. Jak vidíme, latinský ekvivalent je zcela pochybený, jistě je to vlastní překlad Gebauerův (místo „immensus“), stsl. je položen s velkou odvahou[39]). Nemohu bohužel uvést stsl. ekvivalent v symbolu Athanasiově, poněvadž dosud nemáme vydání charvátskohlaholských breviářů[40]) a ani novodobý Vajsův Vesperal Rimsko-Slověnski text tohoto symbolu neobsahuje. Na východě bychom je asi marně hledali, neboť Symbolum Athanasianum je „podle formy původu latinského a nikoli řeckého“.[41]) V hymnu Te Deum má Vajsův Vesperal[42]) za „Patrem immensae maiestatis“ *Otca neizměrnago veličastvija.* Miklošič (Lex.) má jeden doklad na *neizměrimъ* „immensus“ ze srbskocírkevněslovanské památky. Nynější triodní text má v téže modlitbě a na témž místě jako Praž. zl. *bezměrnoe... dolgoterpěnie*[43]). Na české *bezmierný* má Gebauer jeden doklad z modliteb ze XIV. století a jeden z bible Olomoucké. Adv. *bezmírně* dokládá z Kral. a ze slovníku Jungmannova. – Podle sneseného materiálu se zdá, že slovo *neměrьnyi ὁ ἀνείκαστος* v Praž. zl. by mohlo být bohemismem, neboť vedle postačujících dokladů ze staré češtiny máme pak jen jediný doklad odjinud – z Izborniku Svjatoslavova. Ten však současně přece jen ukazuje, že nebylo toto slovo nemožné na Rusi, a snad ani v Bulharsku cara Symeona, pochází-li už z archetypu Izb. Svjat. Cyrilometodějské asi nebude (viz *bezměrьnъ* v Apošt.). Nic určitějšího si neodvažuji říci.

Ze všech slov, o nichž jsme právě ukázali, že prozrazují český typ církevní slovanštiny, o jediném *izvoljenikъ* nelze dobře předpokládat, že by vniklo do textu při opisování. O tom viz dále v odstavci o světilьně všech svatých. U všech ostatních je takový dodatečný průnik možný, ba pravděpodobný.

O slově *sъborъ* (I A 18)[44]) jsme podrobným prozkoumáním rkpu (originálu i fotografií) i textové souvislosti a řecké i latinské paralely (dříve neznámé – Ap 19, 5–7) zjistili, že v Praž. zl. není. Šafařík (Glagolitische Fragmente) četl světilьnu všech svatých takto:

I A 18 *Chvalu . . . mu va . . . sbo̅ru*[45])

[39]) Gebauer mohl stsl. *neměrьnъ* sotva znát odjinud než jen z Praž. zl.

[40]) Vajs – jen studie a ukázky.

[41]) Malina, Dějiny římského breviáře, Praha 1939, 270.

[42]) Pro nemožnost citovat charvátskohlaholské texty, dovolávám se aspoň novodobé csl. liturgické knihy s podotknutím, že se v celku opírá o znění starých textů.

[43]) Triodionъ..., vъ... grádě Viénně...1855, list 506v.

[44]) Vondrák (O původu, 49) klade na toto slovo, jakožto důkaz mladšího bulharského prostředí, zvláštní důraz.

[45]) Titla je v rpke zcela jasná; zřetelná je i v Šafaříkově vydání hlaholicí i latinkou. V jeho přepise cyrilicí je však nedotištěna a špatně znatelná. Odtud Vondrák omylem okopíroval do svého vydání už bez titly. Také v pojednání píše Vondrák vždy slovo *sboru* s touto chybou.

19 *izvolenici bo . . . nb*[46]) *. . . . mali i veli*
20 *ci:ěko cěsaritъ . . bъ našъ:radue*
21 *mъ sję i veselim' sję dadim' slavu bu:*

Vondrák [47]) četl stejně jako Šafařík, jen odlišně: *sboru* (bez titly) [45]). Grunskij (Pražskije glag. otryvki, St. Peterburg 1905) četl takto:

18 *Chvalu t mu v sb*
19 *izvolenici bo nba ma i veli*
20 *ci:ěko cěsaritъ gь bъ našъ:radue*
21 *mъ sję selim' sję dadim' slavu bu:*

Mé čtení podle rkpu (litery ne zcela jasné jsou v závorce) :

18 *Chvalu (t) mu v bo*
19 *izvolenici bo ba ma i i veli*
20 *ci:ěko cěsaritъ gь bъ našъ:radue*
21 *mъ sję i (v)eselim' sję dadim' slavu bu:*

Místo je skoro doslovně citováno z Ap 19, 5–7. Řecké znění: *5 Αἰνεῖτε τῷ Θεῷ ἡμῶν, πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ,* [*καὶ*] *οἱ φοβούμενοι αὐτόν οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι. 6 ... ('Αλληλούϊα,) ὅτι ἐβασίλευσεν Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ. 7 χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιῶμεν, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ,...* Latinské znění: *5* Laudem dicite Deo nostro omnes servi eius, et qui timetis eum pusilli et magni... *6* (Alleluia,) quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens. *7* Gaudeamus et exsultemus et demus gloriam ei, . . .

Hvalův kodex: 5 *poite bogu našemu vsi rabi ego boešte se, malie i velikie. 6 (aleluě,) ěko vьcari se gospodь bogь vsedrьžitelь. 7 i raduemь se i veselimь se i dadimь emu slavu.* Po zjištění této paralely doplňuji text takto: *Chvalu rьcite našemu v...bov*[48]) *izvolenici bojęcjei sję ba mali i velici* atd. Považuji za důležité, že všechny nečitelné mezery konjekturám velmi dobře odpovídají velikostí.

Kromě toho, že jsme ukázali, jak je třeba číst domnělé *sboru* (titla by tu byla nepochopitelná), můžeme rozborem této světilьny zjistit ještě jiné vážné okolnosti, že totiž může být západně-latinského původu: 1) Ve východním officiu všech svatých není po této světilьně, jak ji známe z Praž. zl., ani stopy; nenalezneme ani nejmenší ohlas. 2) Právě západní breviární officium tohoto svátku je do značné míry vybudováno na apokalypsi. 3) Všechny světilьny v Pražských zlomcích mají pořadí podle časového sledu podle kalendáře východního ritu [49]),

[46]) Na tomto místě (mezi *b* a *m*) není v rkpe větší mezery než pro jedno písmeno, které je však čitelné; viz dále (moje pozn.).

[47]) O původu, 87.

[48]) t. j. ⰱⱆ҃, cyr. бо҃ѵ, tedy normální zkratka za *Bogu*.

[49]) Ze svátků minejních (sanctorum) jsou vybrány jen nejvyšší, ty však jsou uvedeny pro daný úsek roku v úplnosti. O tom pojednám jindy.

s výjimkou světilьny této a světilьny na Prěobraženije. Zatím co usus východních molitvoslovů a pod. objasní i místo světilьny na Prěobraženije, zůstává zařazení svět. všech svatých nepochopitelné. A právě podle starého západního data tohoto svátku (13. května) by byla tato záhada vysvětlena[50]). 4) V této světilьně jsou dva bohemismy: *izvoljenikъ* a *cěsariti*. Druhý z nich, jak jsme ukázali, mohl vniknout do textu při opisování. O prvém to můžeme předpokládat méně jistě, jednak proto, že není jen slovotvornou modifikací ekvivalentního standartního výrazu stsl., ale také ještě z příčiny, kterou vysvětlím v dalším bodě. 5) Apokalypse má v daném místě *οἱ δοῦλοι* „servi" *rabi*. Nikde jsem nenašel variant, který by odpovídal čtení Praž. zl. *(izvolenici)*. To však souhlasí s IV. antifonou k Laudám na svátek Všech svatých podle západního officia: „Benedicite Dominum omnes electi eius". Antifona je vyňata zřejmě z Cantica Tobiae (Tob 13, 10), v němž Vajsův Vesperal (v památkách jsem nenašel; v Ps. Sin. chybí konec knihy, v Ps. Lob. a Par. právě Canticum Tobiae) klade: *blagoslovite Gospoda vsi izbrani jego*. Je pozoruhodné, že toto místo Tob 13,10 se čte jen v latinském biblickém textu, zatím co v obojí redakci Septuaginty, jak ji máme ve vydání Rahlfsově, se právě v daném místě řecký text úplně liší od Vulgáty a hledané čtení není ani ve variantech. 6) Také *bo(jęcjei sję) ba οἱ φοβούμενοι αὐτόν* bychom mohli vysvětlit poměrně snadnou záměnou v latinské předloze: „qui timetis eum" – „qui timetis Deum". 7) Je-li správná konjektura *chvalu (rьci)t(e)* I A 18 *αἰνεῖτε* „laudem dicite", ukazuje to na překlad z latiny. V rámci žaltáře i Nového Zákona je to totiž překlad zcela ojedinělý. Mohli bychom si však vypomoci stejně ojedinělou rekcí řeckého slovesa v tomto případě (jindy je přechodné, zde s dativem *τῷ Θεῷ*; jsou však dobře doloženy varianty *τὸν Θεόν*). – Tyto důvody jednotlivě nejsou zcela přesvědčivé, zejména textové odchylky by bylo možno vysvětlit tím, že nejde o biblický text v pravém slova smyslu, nýbrž o jeho úpravu pro liturgické užití. Avšak celý komplex indicií mě vede k myšlence, že světilьna všech svatých může být latinsko-západního a územně českého původu a že mohla být do památky interpolována v posledním opise.[51])

Za hlavní výtěžek práce považuji zjištění, že lexikální základ Praž. zlomků je ve značné míře cyrilometodějský (89% výrazů, ne-li více)[52]).

---

[50]) Není nutně na závadu, že v době cyr.-met. se už na západě slavil tento svátek 1. listopadu. Vždyť na př. Mohlberg ukázal na značnou archaičnost předlohy KL.

[51]) Možná, že tato interpolace značně přispěje k datování památky (konkurence svátků minejních a triodních, sanctorum a de tempore); o tom jindy.

[52]) Malý počet výrazů zůstává neřešitelný (*mirъ* – z kontextu není bezpečně zřejmý význam) nebo jsou to písařské chyby (na př. *oněmъ* m. *iněmъ* II B 2).

Zatím co hláskosloví nám osvětlilo především pozdější osudy památky, můžeme na základě slovníku usuzovat, že archetyp byl cyrilometodějského původu. Zjištěné bohemismy (přesněji: výrazy české církevní slovanštiny) potvrzují, že památka byla opsána na českém jazykovém území; jeden z nich pak *(izvoljenikъ)* naznačuje, spolu s ostatními argumenty, zvláštní postavení jedné modlitby (viz výše). Pocyrilomětodějská ekvivalence *bezakonьnyi, bezakonьnikъ* (ὁ) *παράνομος,* málo průkazné *beschvalьnyi*, příp. vok. *Bogъ* nejsou s to zvrátit svědectví skoro celé zbývající slovní zásoby o cyr.- met. povaze lexika. Mohou nejvýše podepřít náznaky hláskosloví o kontaktu památky (opisem) s územím bulharským (Makedonií, blíže řečeno snad se školou nebo krajinou, odkud vyšlo Ps. Sin.) [53]). Chudost svědectví o tomto prostředí mě nikterak nezaráží. Pro hlubší zásah do lexika bylo v opise poměrně pozdě. Pro patrnější stopy v oblasti hláskosloví je aspoň třetí opis zpět zase příliš vzdálený, než aby nebyly setřeny v opisech pozdějších. – Také slovníkové poukazy na průchozí prostředí ruské jsou slabé a málo průkazné, ale přece aspoň podporují závěry vyvozené z hláskosloví. Po provedeném rozboru lexikálním tedy nejen nic neodporuje resultátům bádání na poli hláskosloví, ale spíše jsou ještě podepřeny. Důkazy cyrilomětodějského původu považuji za dostatečně průkazné, důkaz českosti posledního opisu za evidentní. Důkaz průchodu prostředím ruským mám za velmi pravděpodobný. Pak také nic neodporuje našim vědomostem o migraci rukopisů. Cesta Velká Morava – Bulharsko (Makedonie – opis) – Rusko (opis) – Čechy (opis) je přirozeným řetězem. – Časové určení vzniku hyparchetypů působí obtíže. Málo jistými výsledky tohoto druhu nechci rozšiřovat rozsah článku.

Vedlejším výsledkem práce je zjištění některých paralel a řady ohlasů, především z Písma [54]). Podávám tento přehled: Strana I A: *Na přepolovljenije*: J 4, 10 – 11. Všech svatých: Ap 19, 5–7, Tob 13, 10. Slepého: Ž 12, 4. Strana I B: Na narození Jana: ŽM I. Strana II A: Ř. 1–7: Ž 21, 17; 34, 11; L 22, 64; Mt 26, 67; J 18, 22; Mc 14, 56–57; Ž 34, 23. Ř. 9–14: Mt 26, 21; Mc 14, 18; Ž 35, 4. Ř. 16 – 18: Ž 40, 9; 37, 22. Ř. 20 – 23: ŽM I; 1 C 1, 7; 12, 9. 28. 30. Strana II B: Ř. 7: Ž 85, 13. Ř. 12–17: Mt 15, 3; L 15, 29, řec. text též Mc 7, 9; – L 23, 42. Ř 18–24: R 2, 13; Ja 4, 11 (řec. text též Ja 1, 22. 23); J 19, 6. 15; Mc 15, 13s; L 23, 21; Mc 8, 4. Vedle toho větší počet drobných shod s východními liturgickými texty, jež uvedu jindy.

[53]) Kromě vok. *Bogъ* na to ukazuje i hláskosloví; ve výtahu ve Slavii 19, 1–2 jsem se o této podrobnosti nezmínil.

[54]) Dosud bylo badateli poukázáno jen na malý počet drobností, zejména na některé evidentní úryvky z Písma na listu II (Vondrák).

Asi půl roku po dokončení studie lexikální a více než za dva roky po dokončení mého rozboru hláskoslovného, vyšla posmrtně Weingartova práce Československý typ cirkevnej slovančiny, Bratislava (Akad.) 1949, kde se o Praž. zl. mluví na str. 68–76. Třebaže studie má své nepopiratelné klady, přece se vším souhlasit nelze. Všimněme si při této příležitosti aspoň některých vážnějších detailů: Weingart nezachovává v názoru na dějiny Praž. zl. jednotnou linii. Na str. 71 praví: „Je teda možné, že tu máme pred sebou zbytok liturgickej staroslovienskej knihy z najstaršej doby, ktorá sa v odpise (niekoľkorakom) zachovala priamo na našom území.“ A na str. 75 čteme: „Zo strateného originálu tohto (t. j. velkomoravského – *moje pozn.*) prostredia bol urobený neznámy bulharský odpis a len z tohto boly na Sázave odpísané Pražské zlomky.“ – Výčet dokladů není vždy přesný, na př. u záměny *ǫ* orálním *u* na str. 69 – 70: neuvádí nejen neprůkazný fragment slova *-anoju* I A 5, ale ani *chvalu* ib. 18, zato uvádí *tekucъ* ib. 9, kde je *u* pouhá konjektura na místě zcela nečitelném. Str. 70: Koncovka *-i̯o*-kmenů neutr. *-iimь* může být stejně dobře rusismus jako bohemismus. Tvar *iěna* m. *ioanna* považuji za záležitost hláskosloví, nikoli tvarosloví. Výrazy *životъ* a *naustiti* nepokládám za bohemismy, alespoň ne v takovém smyslu, že by mohly pomoci při určování památky. I kdyby byly českého původu, staly se obecnou součástí stsl. lexikální zásoby (doklady mohu uvést). Str. 72: „Přeložené“ výrazy liturgické *světilьna... prěstavljenie* naprosto nepočítám do mladší vrstvy (mohu odůvodnit z dokladů). Nemůžeme přece předpokládat, že by liturgická terminologie byla ve stsl. původně vesměs nebo převážně „nepřeložená“ – řecká.

František V. Mareš

Z dziejów języków słowiańskich

II.

Polskie deminutiva na *-ek* : *-ik, -ko* : *-ka*[1]).

Chodzi tu o rzeczowniki zdrobniałe jak *wózek; nożyk*; *pólko*; *kostka*. Zwrócimy najsampierw uwagę, że rzeczowniki rodzaju męskiego wykazują obok *-ek* także przyrostek *-ik,* przy czym w biegu rozwoju języka polskiego przyrostek *-ik* szerzy się kosztem przyrostka *-ek.* Że przyrostek *-ik* rozszerza zakres swego użycia, widać stąd, że niektóre dawne wyrazy o przyrostku *-ek* z czasem przybierają przyrostek *-ik*: *głosek* : *głosik, haczek* : *haczyk, słojek* : *słoik, ślodek* (u Reja) : *śledzik, wiatrek* : *wietrzyk, książek* : *księżyk* (w Wielkopolsce). Że od *kąt* deminutivum brzmiało niegdyś **kątek,* świadczy m. inn. wzmocnione deminutivum *kąteczek*; dopiero później zaistniało deminutivum *kącik.*

Niekiedy mamy jednocześnie deminutiva o obu przyrostkach: *-ek* : *-ik.* Wówczas formacja o przyrostku *-ik* stanowi silniejsze zdrobnienie. Wynika to m. inn. z porównania wyrazów: *kogutek* : *kogucik, figielki* : *figliki, klinek* : *klinik.* Od *brus* deminutivum brzmi zazwyczaj *brusek,* ale w poezji mamy: na *brusiku* toczyć strzały (u Brücknera). — Do cieniowania znaczenia, także pod względem uczuciowym, służy formacja na *-ik* w takich wypadkach jak: nazbierał sobie *grosików,* kupiłem sobie cały *funcik* tej chałwy; są *gusty* i *guściki*; to *łotrzyk,* co się zowie; ma niemały *talencik.*

Zdarzają się deminutiva o obu przyrostkach: *-ek* i *-ik,* przy czym z tą dwoistością formalną związana jest dwoistość znaczeniowa: *kubek* : *kubik, stołek* : *stolik, ogienek* : *błędny ognik.* Od *gwóźdź* istnieje w języku literackim tylko jedno deminutivum *gwoździk,* ale w gwarach występują obie formacje: *gwózdek* 'mały gwóźdź' i *gwoździk* 'Nägelein'. — Mówiąc o tym zjawisku, należy pamiętać, że deminutiva wyrażają nieraz tylko podobieństwo przedmiotu, oznaczanego przez wyraz podstawowy: *gnój* : *gnojek* 'człowiek ospały'; *klej* : *kleik* 'potrawa'; *maldr* 'miara zbożowa' (: d.-n. *Malder*) i 'miara wogóle

---

[1]) Jest to odczyt, wygłoszony na posiedzeniu komisji Filologicznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu wiosną r. 1947.

(np. chłosty)' : małdrzyk 'pewna liczba serków' : 'serki'; *pieprz* : *pieprzyk* na twarzy.

Naszym zadaniem w niniejszym artykule nie jest jednak analizować deminutiva, o jakich mowa, co do znaczenia. Mamy scharakteryzować ukształtowanie tych tworów.

Co się tyczy deminutywów na *-ek* (*-ko, -ka*), to zwrócimy uwagę przede wszystkim na postać spółgłoski końcowej wyrazu podstawowego w tych deminutywach. Otóż, pominąwszy spółgłoski tylnojęzykowe, wszystkie inne występują przed przyrostkiem deminutywnym *-ek, -ko, -ka* w odmiankach twardych. Prawidło to dotyczy nie tylko tych wyrazów podstawowych, które mają końcową spółgłoskę twardą, lecz także takich, w których spółgłoska jest — rzeczywiście lub funkcjonalnie — miękka. W ten sposób zamiast spółgłosek *rz, l, ń, ć, dź, ś, ź,* kończących wyraz podstawowy, w omawianych tworach zdrobniałych występują *r, ł, n, t, d, s, z.* Oto przykłady:

przede dźwirzmi BZ : *dźwirki*; *pacierz* : *paciorek*; *cielę* : *ciołek*; *gardziel* : *gardziołek, pościel,* dawne *pościela* : *pościółka*;

jeleń : *jelonek*; *spień* : *spionek*; *kieszeń,* dawne *kieszenia* : *kieszonka*;

wiecheć : *wiechtek, wiechetek*; *nić* : *nitka*; *paproć* : *paprotka, garść* : *garstka*;

kiść : *kistka*; *kość* : *kostka*; *sieć* : *siatka*; *dzieci* : *dziatki*;

niedźwiedź : *niedźwiadek*; *czeladź* : *czeladka*; *łódź,* dawne *łodzia* : *łódka*; *żerdź* : *żerdka*;

urwisz : *urwiś* : *urwisek*; *gęś* : *gąska*; *wieś* : *wioska*; *gałąź* : *gałązka*.

Osobno wymieniam oboczność: *słońce,* ale *słonko.* — Warto zwrócić uwagę na formacje deminutywne jak *mieszkanko* obok *mieszkanie, ubranko* obok *ubranie,* także *polowanko* obok *polowanie* (w polszczyźnie kresowej *polowańko*!).

Tendencja do posiadania spółgłosek twardych przed przyrostkiem deminutywnym *-ek* czy *-ko* uwydatniła się także w ukształtowaniu skrótów dawnych imion osobowych: *Spyci-mir* : *Spytek, Stani-sław* : *Stanko*.

Wyjątki od omawianej tendencji są rzadkie. Tak więc, od *pole* mamy *pólko.* Obok *babula* i *babunia* istnieje powstała przez kontaminację postać *babuleńka.*

Co się tyczy imion osobowych, to godna jest uwagi formacja *Bolko* od *Bole-sław.* Obok *Jaś, Staś* występują postaci *Jasiek, Stasiek*.

Natomiast spółgłoskom tylnojęzykowym *k, g, ch* wyrazów podstawowych odpowiadają w formacjach zdrobniałych spółgłoski *cz, ż, sz*:

byk : *byczek*; *smyk* : *smyczek*; *brzeg* : *brzeżek*; *szeląg* : *szelążek*

pieniądz : *pieniążek*; *brzuch* : *brzuszek*; *dych* (niem. *Diech*) : *dyszek* (cielęcy).

Ten zasadniczy wyjątek jest zrozumiały: unika się następstwa dwu społgłosek tylnojęzykowych, i to już od czasów prasłowiańskich; por. pol. *wilczek* : r. *vołczok*, pol. *dróżka* : r. *dorożka*, pol. *mieszek* : r. *meszok*. — Formacje deminutywne **vьlk-ъkъ, *dorg-ъka, *měch-ъkъ* obce są językom słowiańskim.

W wyrazach zdrobniałych spółgłoska *-cz-* odpowiadała nie tylko spółgłosce wyrazów podstawowych *-k-*, lecz także powstałemu na podstawie t. zw. Baudouinowskiej palatalizacji *-c-* z *-k-*: *owca* : *owieczka*, *lice* wzgl. *lico* : *liczko* . . . Pod wpływem tych wytworzyły się takie oto nieregularne odpowiedniości:

świeca : *świeczka*; *onuca* : *onuczka*;

niecki : *nieczułki*; nawet *ojciec* (= *ojc-iec*, st.-słow. *ot-ьcь*) : *ojczulek*.

W związku z tymi odpowiedniościami wytworzyło się w ogóle poczucie, że spółgłoska wyrazu podstawowego *-c-* zmienia się przed przyrostkowym *-k-* w *-cz-*. Stąd dalsze odpowiedniości:

dziedzic : *dziedziczka*; dawne *rodzic* 'krewny' : *rodziczka* 'krewna';

gorący, *gorąco* : *gorączka*;

bolący : *bolączka*, *mierziący* : *mierziączka*, *rzeżący* : *rzeżączka* (r. 1564), *śpiący* : *śpiączka* itd.

Tu należy przypomnieć, że w językach zachodniosłowiańskich obok *lis* wytworzyła się formacja *liszka*, z *-sz-*.

Innym zjawiskiem, charakterystycznym dla deminutywów w zakresie spółgłosek, jest zmiana spółgłosek dźwięcznych w bezdźwięczne. Oto przykłady:

łeb : *łepek* (por. też *łepak*); *kobiec* : *kopczyk*; **juba* (por. r. *jubka*) : *jupka* (według czego i *jupa*; obok *jupka* w dawnych tekstach mamy także *jubka*);

szcząd (*do szczędu*; tak w dawnych tekstach) : *szczątek* (*do szczątku*); *kłoda* : *kłótka* i *kłóteczka*; *lebioda* : *lebiotka*, *lebietka*;

bagniędź : *bagniątko* (a według tego i *bagnięć*);

drug : *druchna*, a według tego i *druch*; pisownię *druh* zawdzięczamy niewątpliwie Polakom kresowym;

maczuga : *macuszka* zamiast **macużka* (z *-c-* zamiast *-cz-* wskutek dysymilacji); *nieboszczyk* : **nieborżec* (por. *nieboga*);

drobiazg : *drobiaszczek* (*drobiażdżek*); *mózg* : *mószczek* (: *móżdżek*); *różga* : *rószczka* (: *różdżka*);

drzazga : *drzazeczka*; *rózga* : *rózeczka*;

ciozka (: r. *tězka*) : *cioska* i *ciosek* 'imiennik, co to samo imię nosi' : ,drużba'; *bazia* : *basia, baśka*;

kobuz : *kobusek*, a według tego i nowa postać wyrazu podstawowego *kobus* (u Lindego).

W języku polskim istnieje cały szereg wyrazów obelżywych na *-us*, jak *dworus*; *nygus*; *morus* 'brudas', *odartus* wzgl. *obdartus*; *biegus* 'włóczęga', *lizus, wisus* 'wisielec'. Prototyp tych wyrazów zakończony był na *-uz*, na co wskazuje *łobuz*. Wyrazy te raz po raz występowały w formie zdrobniałej, przekształcały więc *-uz* na *-us-ek*, co następnie ustaliło się w wyrazach podstawowych: **moruz* : *morusek* : *morus*. Linde wynotował z Mączyńskiego wyraz *gołogus*, z *-s-*, 'stipes fatuus, błazen', niewątpliwie z **goło-guz* (*guz* oddawna służy za wyraz obelżywy). Mamy tu konkretny przykład, kiedy *-uz* uległo zmianie w *-us*. Do ustalenia się wymienionych wyrazów na *-us* przyczynić się mogły i na pewno się przyczyniły oboczne formacje na *-as*; por. *biegas* : *biegus*. To, że samo *łobuz* utrzymało *-uz*, pochodzi zapewne stąd, że nie zerwało ono związku z wyrazami zasadniczymi: *łobuzie* itd., a później, że kojarzyło się z silnie utrwalonymi wyrazami pochodnymi: *łobuzować się* itd. Zresztą *łobuz*, wyraz wybitnie obelżywy, podpadł pod inną tendencję, tę mianowicie, że wyrazy zgrubiałe udźwięczniają swe spółgłoski.

koża : *koszki* (u Brücknera).

Przy sposobności zaznaczę, że odwrotnością ubezdźwięczniania spółgłosek dźwięcznych w deminutywach jest udźwięcznianie spółgłosek bezdźwięcznych w wyrazach zgrubiałych:

łapa : *łaba* : *łabaj* ('pogardliwe wyzwisko', i o psie, u Brücknera, Słownik 304; por. *nogaj* 'o długich nogach'); *pajda* (chleba) : *bajda* 'ts.';

basałyk : *basałyga*; st.-pol. *dołęka* : *niedołęga*; tu też należy oboczność *kokot* : *kogut* początkowo 'kogucisko' (z przyrostkiem *-ut*, jak np. w *piekut* 'kszyk', nazwa ptaka);

podobnie jest w przymiotniku *wieligi* (wieligee rzeczy PF.), dial. *wielgi, wielgachny* oraz w formie czasownikowej *megaj* zamiast *mykaj* 'zmykaj';

plucha : *plugawy*; *szlachta* : *szlagon*; *laska* : *lacha* : *laga*; *glista* *glizda*.

Zjawisko udźwięczniania spółgłosek właściwe było także t. zw. dźwiękonaśladowczym czasownikom zgrubiałym:

paprać : *babrać; pluskać* : *bluzgać; pryskać* : *bryzgać*;

trztać : *dryzdać* (: *drystać*)*; skrżytać* : *zgrzytać*.

Tu należą wykrzykniki i pochodzące od wykrzykników czasowniki:

pac! i *pacnąć* : *bac!* i *bacnąć*; *ciach!* i *ciachnąć* : *dziachnąć*.

Istnieją też inne bardzo ciekawe zmiany spółgłosek w zwykłych wyrazach zgrubiałych:

miecz : *miekut* 'rodzaj miecza' (por. *kikut*);

kluska : *klucha*; *miska* : *micha*; *Moskal* : *Moch*; *flaszka* : *flacha*; *kiszka* : *kicha*; por. też *fraszka* : *fracha*.

Na uwagę zasługują też zmiany spółgłosek dźwięcznych w wyrazach zgrubiałych (rzeczownikach i czasownikach):

giże : *giry* 'łapy (nogi)';

wyżeł : *wyga* (gdzie jednak *-ga* można traktować także jako zgrubiający przyrostek).

Zmiania *-rz-* w *-r-* widoczna jest w następujących wyrazach zgrubiałych:

brzechać : *brechać* (mówi się też stale *breszę* ze względu na -sz-); *chrzypieć* : *chrypać chrypka*; *trzłać* : *dryzdać, drystać*; dawne *z(d)rzasnąć się* : dial. *zdrachnąć się* 'trochę się przestraszyć'. Tutaj też umieścimy *ryścią* wzgl. *rychcią* 'wielkim kłusem': st.-słow. *ristati* wzgl. *riskati* 'cwałować'. Dalej należy tu wykrzyknik *trach!* i czasownik *trachnąć* : *trzaskać*.

A teraz wracamy znów do właściwego tematu!

Wyrazom zdrobniałym o przyrostku *-ik* właściwy jest nie tylko ten przyrostek, lecz także miękkość poprzedzającej spółgłoski. O ile więc końcowa spółgłoska wyrazu podstawowego jest twarda, miękkość przedprzyrostkowej spółgłoski jest obok przyrostka *-ik* drugą cechą deminutivum.

Miękkość przedprzyrostkowej spółgłoski jest tak charakterystyczna dla wyrazów zdrobniałych na *-ik*, że istnieje skłonność do wprowadzenia wtórnej spółgłoski miękkiej. Tak więc, zamiast spółgłoski wyrazu podstawowego *-sz-*, odpowiednie deminutivum wykazuje *-ś-*:

pałasz : *pałasik*; *arkusz* : *arkusik*; *fundusz* : *fundusik*; *kapelusz* : *kapelusik*; *kontusz* : *kontusik*; to samo zjawisko spostrzegamy w wyrazach: *grosz* : *grosik* (podobnie jest w wyrazie *grosiwo*, gdzie chodziło o uwydatnienie przyrostka *-iwo*); *zamsz* : *zamsik*;

do tego zakresu należą oboczności: *drobiazg* : *drobiaździk* (zamiast *drobiażdżyk*) oraz *jażdż* : *jaździk* (u Lindego).

Istnienie oboczności, jak *korzec* : *korczyk*, *proporzec* : *proporczyk*, sprzyjało ustaleniu oboczności *lejc* : *lejczyk*.

Wolno przypuszczać, że wtedy, gdy wyraz *panicz* brzmiał *panic*,

jego deminutivum miało postać *paniczyk*. To właśnie deminutivum przyczyniło się do ustalenia wtórnej postaci *panicz*.

Bardzo uderzającym szczegółem w wyrazach zdrobniałych na *-ek*, *-ko*, *-ka* jest ukształtowanie samogłoski w zgłosce, poprzedzającej przyrostek. Dąży się mianowicie do tego, aby ta samogłoska różniła się od swego odpowiednika w wyrazie podstawowym.

Tak oto, samogłosce *-'e-* z poprzedzającą spółgłoską rzeczywiście lub funkcjonalnie miękką w wyrazie podstawowym — bez względu na pochodzenie tego *-'e-* — odpowiada w wyrazie zdrobniałym *-'o-*. Spółgłoską następującą po takim *-'o-* z *-'e-* bywa prawie zawsze przedniojęzykowa twarda:

a) przed końcową spółgłoską wyrazu podstawowego występuje *-'e-* z pierwotnego *-e-*:

ciecierz 'cietrzew', f. *ciecierzyca* : *cieciorka*; *przepierzyca* : *przepiórka*; *dziewierz* 'brat męża' : *dziewiorek*; *pacierz* : *paciorek*; *paździerz* : *paździorko*;

gardziel : *gardziołek*; *pościel* : *pościółka*;

(z)drzeń : *drzonek*; *korzeń* : *korzonek*; *kamień* : *kamionka*; *krzemień* : *Krzemionki*; *trzpień* : *trzpionek* 'kolec u sprzączki' (według tego nowy wyraz podstawowy *trzpion*); *kieszeń*, dawniej *kieszenia* : *kieszonka*; *siemię siemienia* : *siemionko*; *wymię wymienia* : *wymionko* itd.;

ubiedrza : *ubiodrki* 'strome zbocza';

śledź : *ślodek* (u Reja);

kmieć : *kmiotek*; *szczeć* : *szczotka*;

pacześ : *pączoski* itd.

b) przed końcową spółgłoską wyrazu podstawowego występuje *-'e-* z *-ь-*:

kozieł, dem. dawniej *kozłek koziełka* : *koziołek* (według czego nowy wyraz podstawowy *kozioł*); podobnie *kocieł* : *kociołek* (według czego *kocioł*); *osieł*, dawniej *osłek osiełka* : *osiołek* (według czego *osioł*); obok *cieśla* i *ciesielski* (z wtórnym *-ь-* wzgl. -'e- przed *-l-*) : *ciesiołka*; *kukiel* i *kukiełka* : *kukiołka* 'kołacz, strucla';

len : dial. *lonek*; *dzień* : *dzionek*; *studnia* : dial. *studzionka*;

wieś : *wioska*; *cześć* : *czostka* (u Skargi); *świeść* — *świostka* 'siostra żony';

c) przed końcową spółgłoską wyrazu podstawowego występuje *-e-* z *-ě-*:

kądziel : *kądziałka* : *kądziołka*; *niedziela* : dial. *niedziołka*, st.-pol. *sześci(o)niedziałka* : *sześciniedziołka*;

gąsienica wzgl. *wąsienica* : *gąsionka* wzgl. *wąsionka*;

sień : *sionka* i *przysionek*;
st.-pol. *miedźwiedź* : *miedźwiodkowie*;
**pьrvěsnъ* : *pierwiasnek* : *pierwiosnek*; *pieśń* : *piasnka* (w. 15.) : *piosnka*; *wieść* : dawniej *wiostejka*.

Za punkt wyjścia dla takiego kształtowania wyrazów zdrobniałych posłużyły te spośród nich, których wyraz podstawowy miał pierwotne *-e-* przed następującą spółgłoską przedniojęzykową twardą, a więc wyrazy zdrobniałe, wymienione pod punktem a). Należy tu jednak wyraźnie powiedzieć, że nie wszystkie one są dość dawne, t. zn. że nie wszystkie powstały w okresie dyspalatalizacji *-e-*. Część z nich — trudno dochodzić, które — zaistniała później, w zasadzie w tych samych warunkach, co *wioska* lub *-niedziołka*.

Wyrazy jak *piosnka* (z *-'o-* na miejscu *-ě-*) urobione zostały wtedy, gdy oboczność *pieśń* : *piasnka* wydała się już zbyt mało wyrazista. Mogą one być poczytane za niemałego znaczenia dowód na to, że dyspalatalizacja *-ě-* była zjawiskiem znacznie wcześniejszym, aniżeli dyspalatalizacja *-e-*. Rozróżnienie chronologiczne dyspalatalizacji obu tych samogłosek, *-ě-* i *-e-*, jest jedną z zasług A. Brücknera.

Samogłoska *-'o-* w wyrazie zdrobniałym jako odpowiednik *-'e-* wyrazu podstawowego utrzymywała się jako czynnik słowotwórczy jeszcze wtedy, gdy warunki dyspalatalizacji samogłosek przednich *-ě-* i *-e-* poszły już dawno w zapomnienie. W związku z tym mamy wtórne *-'o-* także przed następującymi spółgłoskami nieprzedniojęzykowymi: *źrebię* : *źrebiec* : *źróbek*; *świerzepa* 'klacz' : *świerzopka*, a według tego i wyraz podstawowy w nowej postaci: *świerzopa*; por. też *ziemia* : *ziomek* i *poziomka*. Postać *świerzopa* pozwala zrozumieć ukształtowanie innych wyrazów. Tak więc, *macocha* ma *-o-* wedle *macoszka*, deminutivum obok **macecha*. W podobny sposób powstała dawna, a dziś gwarowa postać *plowa* zamiast *plewa; plowa* wynikła z przystosowania do deminutivum *plowka* wzgl. *plówka*. Wyraz *trzop* dostosowany został do deminutivum *trzopek*, które zaistniało obok **trzep* (: r. *czerep*). To samo da się powiedzieć o zapożyczeniu niemieckim *ćwiek* (: *Zweck*): na podstawie dawnego a nieregularnego deminutivum *ćwioczek* urobiono nowy wyraz podstawowy *ćwiok*, znany już z tekstów staropolskich.

Zdaje się, że w tych wypadkach, gdy deminutywne *-'o-* nie mogło być ustalone w zgłosce przedprzyrostkowej, przenoszono je do zgłoski poprzedzającej, pierwiastkowej. Deminutivum od *żebro* wystąpiło w okresie, gdy *-ż-* było jeszcze miękkie, w postaci **ź'oberko*, skąd na obszarze mazurzącym *zioberko*. Według tego ukształtowany został

i wyraz podstawowy jako *ziobro,* które znane jest już z zabytków staropolskich. — Podobnie tłumaczyć można by postaci *świokier* i *świokra.* Postać *świokra* zjawiła się na miejscu postaci *świekra* być może pod wpływem dawnego deminutivum *świokierka.* Z chwilą gdy zaistniała postać *świokra* przystosowano do niej odpowiednik męski; stąd *świokier.* Do jakiego stopnia słuszne jest nasze przypuszczenie co do wpływu deminutivum na ukształtowanie wyrazu podstawowego, widać z postaci *jątrew,* z *-ą-.* Postać *jątrew* ustaliła się niewątpliwie pod wpływem deminutivum *jątrewka* na miejscu dawnej formacji *jętry.*

Deminutywne *-'o-* występuje jako odpowiednik nie tylko *-'e-,* lecz także *-'a-.* Postać *piosnka* wobec dawnej *piasnka* jest przykładem niepewnym: urobiona ona została raczej wprost od *pieśń,* a nie od *piasnka.* Prawdopodobniejszy jest natomiast inny przykład. Czeskiemu *rmen* odpowiadało z początku — według przykładów u Brücknera, Słownik 468 — *rumen rumien* : *rumnek.* Z czasem przez nawiązanie łączności z *rumiany* utworzono postać *rumionek,* a według tego i nową postać wyrazu podstawowego *rumion* (r. 1532). Dzisiejsze *rumianek* wynikło zapewne z przekształcenia postaci *rumionek* przez kontaminację z *rumiany.* Zresztą i dziś jeszcze odpowiedniość *-'a-* : *-'o-* daje o sobie czasem znać. Dowodzi tego współczesny *uwielbionek,* urobiony na podstawie imiesłowu *uwielbiany.*

Można z góry przypuszczać, że do charakteryzowania wyrazów zdrobniałych o przyrostkach *-ek, -ko, -ka* wyzyskane zostały także inne oboczności samogłoskowe: *-e-* : *-a-, -o-* : *-ó-* itd. Zagadnienie to wymaga zebrania dostatecznego a dokładnego materiału z zabytków i gwar.

Tak więc w powyższych rozważaniach[2]) stwierdziliśmy, że w języku polskim deminutiva odróżnia się od rzeczowników podstawowych nie tylko przyrostkami ze spółgłoską *-k-,* lecz także zmianą spółgłosek przedprzyrostkowych oraz zmianą samogłoski przede wszystkim w zgłoskach przedprzyrostkowych.

Nasze rozważania posiadają znaczenie nie tylko dla języka polskiego. Język polski nie jest tu bynajmniej wyjątkiem. Można z góry przypuszczać, że i w innych językach słowiańskich działo się podobnie: starano się charakteryzować deminutivum także w części przedprzyrostkowej. Oby stąd wypłynęła pobudka do odpowiedniego zbadania innych języków słowiańskich! Badania te winny objąć

[2]) Materiał do tych rozważań czerpałem z Lindego oraz z Brücknera Słownika etymolog. jezyka polskiego, Kraków 1927.

zresztą nie tylko rzeczowniki, jak to zrobiono niestety tutaj, lecz także przymiotniki, przysłówki i czasowniki!

Jeszcze jedna uwaga. Na znaczenie przegłosu polskiego jako czynnika słowotwórczego zwróciłem uwagę już w pracy p. n. Przyczynki słowiańsko-litewskie II (Wilno 1935) 47 i nast. Stało się to jednak zbyt dorywczo. *Jan Otrębski.*

Poznań 1947.

Pozn.: Část I. této studie ve Slavii XIX, str. 73—5.

K otázce vlivu souhlásek na melodii samohlásek

Vracím se v tomto článku k otázce, o níž se kdysi domníval Chlumský, že ji definitivně rozřešil. Jeho zásadní popření Ekblomovy theorie o vlivu souhlásky na melodii následující samohlásky[1]) a jeho rozhodná formulace tohoto názoru[2]) jistě způsobily, že otázka nebyla po dlouhá léta již diskutována.

Když jsem pracoval na své studii o české mluvní melodii a převáděl v diagramy mikroskopickým měřením mnoho kymografických zápisů jak mechanických, tak i elektromagnetických, analysovaných přesně podle Chlumského zásad pro vymezení hranic jednotlivých hlásek[3]), bylo mi nápadné, že většina samohlásek, následujících po neznělých souhláskách, měla počátek klesající, kdežto po souhláskách znělých tomu bylo převážně naopak. Nebylo tu ovšem naprosté pravidelnosti, nýbrž pouze velmi zřejmá tendence. Chtěl jsem se tedy znovu podívat na problém vlivu souhlásek na melodii samohlásek a pokusit se na novém a širším materiálu jej přijatelně rozřešit.

V citovaném článku[4]) píše Chlumský v poznámce, v níž odmítá Ekblomovu kritiku, proslovenou ve spise *Quantität und Intonation im zentralen Hochlitauischen*, že prý totiž Chlumského diagramy ve starším článku *La mélodie des voyelles* ... (Slavia IV, s. 1—25) vykazují také jistý vliv souhlásek na melodii samohlásek, doslovně toto: „En effet, il y a là une différence incontestable, seulement elle ne touche qu'une ou deux vibrations initiales qui ne comptent pas dans l'impression acoustique d'une voyelle, tandis que M. E. compte avec une influence sensible pouvant même troubler l'impression acoustique (voy. ses Beiträge, p. 42), ce qui, heureusement, n'est pas le cas.“ Tedy i Chlum-

[1]) Jde v podstatě o mínění, které před Ekblomem vyslovil především E. A. Meyer v článku *Zur tonbewegung des vokals im gesprochenen u. gesungenen einzelwort* (Die neueren Sprachen IV).

[2]) „... il faut considérer cette *influence des consonnes sur la mélodie des voyelles* comme *enterrée définitivement.*“ (*La mélodie des voyelles accentuées et l'influence des consonnes sur la mélodie des voyelles*, Slavia V, s. 247).

[3]) *La question du passage des sons* (Revue de phonétique 1912, s. 80).

[4]) Slavia V, s. 247/8.

ský jistý vliv přiznává, avšak nepřikládá mu žádný význam. Uvážíme-li, že počáteční dvě samohláskové vibrace odpovídají u průměrného mužského hlasu v nejhlubší poloze maximálně asi dvěma setinám vteřiny, což je časová hodnota pro postižení tónového průběhu příliš nepatrná, a že ve vyšších polohách a u vyšších hlasů je toto trvání ještě menší, pak jistě budeme souhlasit s tím, že Chlumský odmítá Ekblomovo mínění o slyšitelnosti této části tónového průběhu. Nebudeme však zajedno s Chlumským v tom, že onu jemnou diferenci odsunuje stranou jako naprosto a obecně bezvýznamnou. Již ve velké Chlumského práci *Česká kvantita, melodie a přízvuk* (Praha 1928) s materiálem nepoměrně rozsáhlejším, než je materiál obou jeho článků ve Slavii, vidíme na mnoha příkladech, že se klesání, resp. stoupání v počátku samohlásky zvětšuje na více než na dvě vibrace[5]), takže se zvětšuje možnost slyšitelnosti tohoto stoupnutí. To však není hlavní důvod, proč se pokouším o revisi této otázky. Vede mě k tomu spíše známý fakt, že často některý fonetikou odhalený ‚latentní' rys, nepostižený z počátku sluchem, může se během času natolik rozšířit, že odliší velmi výrazně dvě formy, jež byly kdysi formou jedinou. Netvrdím ovšem, že se tak stane v tomto případě právě v češtině nebo v jazyce jiném, upozorňuji jen na tuto možnost, a proto i na nutnost, zaznamenat právě takové zdánlivé drobnosti.

Při studiu otázky nechtěl jsem se opírat pouze o materiál vlastní, čerpaný nadto jen z jediného jazyka, češtiny, v níž má tónový průběh funkční uplatnění pouze v oblasti syntaktické (určuje platnost větného kóla jakožto předpausového nebo závěrečného, u tohoto pak dále platnost otázkovou, vypovídací a pod.) a v oblasti citového zabarvení. Hledal jsem práce, pojednávající o melodické stránce jiných jazyků, v kterých by byla funkce tónového průběhu jiná než v češtině, a to proto, abych mohl stopovat vzájemné působení příčin fysiologických a jazykově funkčních v této oblasti. V úvahu tu přicházely ovšem jen ty práce, jejichž materiál byl získán přesným proměřením zápisů řeči, a to zápisů bezvadně provedených. Tu se projevily značné potíže, neboť materiál, který je k disposici, nebudí vždy důvěru. Tak na př. v práci M. Durandové, *Voyelles longues et voyelles brèves* (Paris 1946) i v jiných pracích z pařížské školy (mezi jinými B. Malmberga *Recherches expérimentales sur l'accent musical du mot suédois*, Archives néerlandaises XVI, s. 62—76 i v dalších, zmíněných později) přesnost zápisu nebo jeho zpracování se zdá velmi pochybná, zejména proto,

[5]) Namátkou na př. *o* po *z* na obr. 89, *e* po *v* a po *d* na obr. 87, *e* po *f* na obr. 120 atd.

že na diagramech křivka hlasu kolísá ve velkých skocích, a to téměř pro každou jednotlivou vibraci. Takové nápadné kolísání vzbuzuje podezření, že se při mechanickém zápisu s užitím velkého kaučukového bubínku uplatňuje jednak silně setrvačnost píšící páky i membrány, jednak že tu vzniká rozkolísání do stran, čímž se samozřejmě zápis skresluje. Jiným způsobem je stěží možno výkyvy pařížských diagramů vysvětlit, nechceme-li pochybovat o přesnosti měření nebo o výběru pokusných osob (neboť jen hlasivky s pathologickou vadou by mohly produkovat takto kolísající tón). Hamburská škola Calziova a škola Selmerova užívají Meyerova měřiče, který také není dost spolehlivý[6]); práce jejich vykazují ostatně melodickou linii příliš uhlazenou a tudíž také málo pravděpodobnou. Jde-li o zobrazení jenom přibližného melodického průběhu, pak jistě takové zjednodušené diagramy vyhovují; chceme-li však na jejich základě studovat tak subtilní jev, jako je tomu v našem případě, pak podobné diagramy nedostačují.

V Chlumského pražské laboratoři bylo zavedeno a dosud se provádí měření tónového průběhu souvislé řeči sice pracněji, zato však přiměřeně přesněji, totiž vyměřením a zobrazením na diagramu každé jednotlivé hlasové periody (vlny); přednosti tohoto postupu jsou zřejmé. Je proto pochopitelné, že jsem použil jakožto kontrolního a konfrontačního materiálu především Chlumského spisu *Česká kvantita, melodie a přízvuk*[7]); druhou, mnou použitou prací byla Miletićova studie *O srbo-chrvatských intonacích v nářečí štokavském* (Praha 1926), vyšedší rovněž z pražské školy a týkající se jazyka, v němž existují t. zv. intonace a v němž je tedy funkčnost tónového průběhu výraznější a širší než v češtině. Z ostatních prací jsem použil dále materiálu jedné z prací Chlumského oponenta v otázce vlivu souhlásek na melodii samohlásek, a to Ekblomovy studie *Die lettischen Akzentarten* (Uppsala 1933), i když je zde křivka tónového průběhu zaoblována a měření — jako v dřívějších autorových pracích — prováděno patrně po dvou vibracích. Přesto je možno pokládat je za dokonalejší než je většina diagramů, které najdeme v obecné fonetické literatuře. Je tu velmi dobře možno sledovat tónový průběh do značných podrobností.

Chtěl jsem tento materiál doplnit ještě dalším, pokud možno přibližně stejně obsáhlým, z čínštiny, v níž je funkčnost tónové výšky a tónového průběhu ve významosloví velmi výrazná. Avšak bohatá jinak sinologická literatura neměla v pracích, které mi byly dostupné,

[6]) Srv. posudek Chlumského v Revue de Phonétique III, str. 84—89 se závažnými výtkami.

[7]) Autorem všech měření i diagramů je tehdejší Chlumského asistent, prof. Hála.

spolehlivých záznamů tónové stránky čínštiny. Poměrně nejobsáhlejší materiál (též z podobných jiných jazyků asijských), získaný proměřením oscilografického záznamu, přináší Chibova kniha *A Study of Accent* (Tokyo 1935), avšak zřejmé uhlazení průběhu a nevymezení rozhraní mezi znělými konsonanty a vokály ji činí pro náš účel neupotřebitelnou. Tchenova *Étude phonétique des particules de la langue chinoise* (Paris s. a. — 1938?) a Wangova *Recherches expérimentales sur les tons du pékinois* (Archives néerlandaises XIII, 1—40, XIV, 1—48) nesou pak ve svých diagramech neblahé stopy vzniku v pařížské laboratoři a jsou proto nespolehlivé. Abych měl spolehlivý (i když rozsahem daleko menší) materiál z čínštiny, proměřil jsem jednak elektromagnetický zápis mluvy čínského studenta p. Yang Hsueh-hsina, původem z Tien Tsinu, jednak jsem provedl v laboratoři pražského Fonetického ústavu elektromagnetický přepis čínské gramofonické desky, namluvené p. Chien Chun-shu (deska Linguaphone č. CS1E) a potřebná slova jsem převedl v diagramy, jež dále uvedu. Upozorňuji, že v obou případech šlo o zápis výslovnosti mandarinské.

Všechen materiál, kterého jsem pro svou práci užil a jejž jsem dosud uvedl, byl získán proměřením kymografického zápisu. Abych si výsledky ověřil a vyhnul se případné, i když zcela nepravděpodobné chybě, která by se snad mohla projevit při zkoumání na základě jediného způsobu záznamu, sáhl jsem k vyměření t. zv. amplitudinálního filmového zápisu, na němž byla namluvena isolovaná česká slova, v jejichž přízvučné, t. j. prvé slabice se vystřídaly alespoň jednou všechny české souhlásky[8]).

Pokusím se nyní o zachycení obrazu vlivu souhlásek na melodii následujících samohlásek, jak se mi jeví v jednotlivých uvedených pracích. Po statistickém přehledu výskytu jednotlivých případů si povšimnu speciálního charakteru některých z nich, zejména těch, které by se mohly jeviti jako výjimečné. V statistických přehledech uvedu vždy nejprve počet případů, kdy samohláska (resp. sonantní souhláska), následující po uvedené souhlásce, má alespoň ve svém počátku melodi shora klesavou (dále pouze: klesavou), jako druhý bude uveden počet případů s počátkem rovným, jako třetí pak s počátkem zdola stoupavým (dále stoupavým). Z technických příčin upouštím od výčtu případů po jednotlivých souhláskách a podávám čísla pro celou skupinu příbuzných souhlásek, t. j. neznělých, znělých párových (dále pouze znělých) a znělých nepárových (dále: jedinečných)[9]).

---

[8]) Užil jsem záznamů prof. Hály; technická data jsou uvedena v Hálově spise *Akustická podstata samohlásek* (Praha 1941), str. 86.

Materiál mé práce *K tónovému průběhu v mluvené češtině* (Věstník Král. české společnosti nauk 1. tř. na r. 1950, č. III, Praha 1951) vykazuje při celkovém počtu 974 případů tyto výsledky:

poč.	klesavý	rovný	stoupavý
Po souhláskách neznělých (*p, t, ť, k, s, š, ch, ř, c, č*)	302 (76,2%)	58 (14,8%)	35 (9%)
po souhláskách znělých (*b, d, ď, v, z, ž, h, ř*)	23 (9,6%)	24 (10%)	193 (80,4%)
po souhláskách jedinečných (*m, n, ň, j, l, r*)	115 (33,7%)	85 (25%)	139 (41,3%)

Jak je z uvedeného číselného přehledu zřejmé, liší se uvedené tři skupiny, do nichž jsme souhlásky roztřídili, v češtině dosti zřejmě. V prvé, kde jsou všechny české souhlásky neznělé (kromě *f*, pro něž nemám dokladu), je jasná převaha případů, v nichž melodie následující hlásky ve svém počátku klesá. Případy s melodií na počátku rovnou nebo stoupavou jsou v této skupině v menšině.

Zato opačný poměr je ve skupině druhé, do níž zahrnuji všechny souhlásky znělé párové, t. j. ty, jež v češtině (i v mnoha dalších jazycích), podléhají znělostní asimilaci a v konci slova při volném vyznění ztrácejí svou znělost[10]). Zde jsou případy s počátkem stoupavým v jasné převaze nad oběma ostatními.

Do skupiny třetí řadím zbývající souhlásky znělé, v češtině nepárové (jedinečné), u nichž je poměr mezi hojností výskytu jednotlivých druhů počátků dosti vyrovnán, i když (kromě souhlásek *j* a *l*) je tu jistý sklon k převaze počátku stoupavého.

Bude snad třeba povšimnout si jednotlivých případů, jež odporují tendenci, kterou vykazuje celá skupina.

Tak hned u samohlásky *p* máme proti 37 případům se začátkem klesavým 12 případů se stoupnutím na výšku, v níž se pak pohybuje střed samohlásky (percentuálně 64,9 % : 21 %). Všimneme si, v jakých posicích se tyto případy vyskytují. Je to na př. v přízvučné (zde se značným důrazem pronesené) prvé slabice věty *Pepíku, přestaneš!* (č. 14), v téže slabice věty *Pudeš nebo nepudeš?* (č. 23), v prvé přízvučné slabice věty *Potkal jsem strīce* (č. 38), ve slabice *po* ve větě *Jā sem ťe upozorňovala* (č. 61) atd. Je to tedy téměř ve všech případech v slabice, jejíž tónový průběh má buď v češtině obvyklou tendenci stoupavou (t. j. ve slabice

---

[9]) Jak je zřejmé, užívám termínů, obvyklých pro označení hlásek v jazycích, v nichž existuje znělostní korelace.

[10]) Nemám ve svém materiálu spolehlivý doklad pouze pro souhlásku *g*. Sice na př. v diagramech mé studie č. 11, 13, 14 (atd.) je slovo *kdo* vysloveno jako *gədo*, takže zde po *g* následuje vlastně samohláskový zvuk; poněvadž však jde o zvuk, jehož celkové trvání je velmi krátké a nelze tu mluvit v plném smyslu slova o samohlásce, nepojímám tyto příklady do své statistiky. Ve všech 12 případech byl tu počátek melodie zvuku ə jasně stoupavý.

silně přízvučné — srv. Chlumský, Česká kvantita, s. 209 a jeho články v Slavii IV a V; týká se našich případů č. 14, 23, 38 . . . Tentýž zjev v němčině zaznamenává Maack v článku *Phonometrische Untersuchungen über Beziehungen des Akzents zum Melodieverlauf*, Arch. f. vergl. Phon. 1937, s. 213—221), nebo je stoupání v příslušné slabice součástí melodické formy, bez něhož by melodický útvar ztratil část své platnosti (v příkladu č. 61 jde o t. zv. melodii varování, v níž stoupnutí v počátku slabiky po důrazu — tedy zde právě v slabice *po* - je jedním z charakteristických rysů této melodické formy; o tom blíže v mé studii *K tónovému průběhu*, kap. 1, § 5). Podobně je tomu i ve většině případů dalších, jež se odchylují od zřejmé tendence celé skupiny.

Jak vyplývá z uvedených příkladů, můžeme se domnívat, že v češtině obvyklý klesavý tónový průběh v počátku samohlásky, následující po neznělé souhlásce, může být porušen hlavně tehdy, jestliže je buď v rozporu s tónovým průběhem, který můžeme pokládat za následek příčin fysiologických, nebo ruší-li tónový průběh počátku některý výrazný rys melodie funkční[11]).

Kromě toho zůstává několik málo případů, odchylných od tendence celé skupiny, jež nemůžeme vysvětlit tímto způsobem ani žádným přijatelným jiným. Jde tu ovšem o nepatrné procento, které celkový ráz naprosto neruší a je jen výjimkou, jakých najdeme v jiných oblastech nejméně stejné množství.

Pokud jde o skupinu druhou, v níž vládne (podle mého materiálu) zřejmá tendence, aby počátek melodie po znělé souhlásce byl stoupavý, tu je tento sklon nejvýrazněji porušen v souhlásce *v* (proti 39 případům stoupavým 7 případů počátku klesavého, t. j. v procentech 70,9 % : 12,7 %). Je to na př. ve slabice *vo* ve větě *Přinesl ťi ovoce* (č. 39), ve slabice *ve* ve větě *Přijdu zítra večer* (č. 42), ve slabice *vim* ve větě *To ja vim* (č. 58), ve slabice *val* ve větách *Jā jsem ťe varoval* (č. 62a a 62b) atd. Tedy podobně jako v předcházejících případech ustupuje zde stoupavá většinou melodie počátku po znělé souhlásce buď celkové tendenci melodie fysiologické zde klesavé (v případech č. 39 a 42), nebo se přizpůsobuje tónovému průběhu výrazné melodické formy funkční (v příkladech 62a a 62b jde o průběh závěrečné slabiky tříslabičné formy varovací, jenž je klesavo-stoupavý, tedy v počátku samohlásky *a* nutně klesavý). Podobně je tomu i u většiny dalších odchylných případů této skupiny. Také zde jsou ovšem některé výjimky.

Celkově můžeme říci, že podobně jako u souhlásek neznělých, také po souhláskách znělých podléhá někdy obvyklý průběh samohláskového počátku (zde stoupavý) výrazné fysiologické nebo funkční melodické formě opačného průběhu.

Při tomto svém rozboru ponechávám stranou počátky samohlásek, jež označuji jako rovné, třebaže myslím, že je není možno pokládat za zvláštní druh počátku, nýbrž jen za jakési varianty buď počátků stoupavých nebo klesavých. Nevčítám tyto počátky do některé z obou hlavních skupin, avšak samozřejmě počet případů a jejich percentuální vyjádření v statistice uvádím, aby byl obraz úplný.

---

[11]) O pojmu melodie fysiologické a funkční viz na př. Hála, *Úvod do fonetiky* (Praha 1948), str. 150.

Po přehledu materiálu své práce a jeho rozboru přistoupím k rozboru materiálu Chlumského *České kvantity, melodie a přízvuku.* Při 716 zkoumaných případech vypadá statistika takto:

	poč. klesavý	rovný	stoupavý
Po souhl. neznělých	182 (65,9%)	61 (22,1%)	33 (12%)
po souhl. znělých	70 (33,2%)	46 (21,8%)	95 (45%)
po souhl. jedinečných	38 (16,6%)	94 (41%)	97 (42,4%)

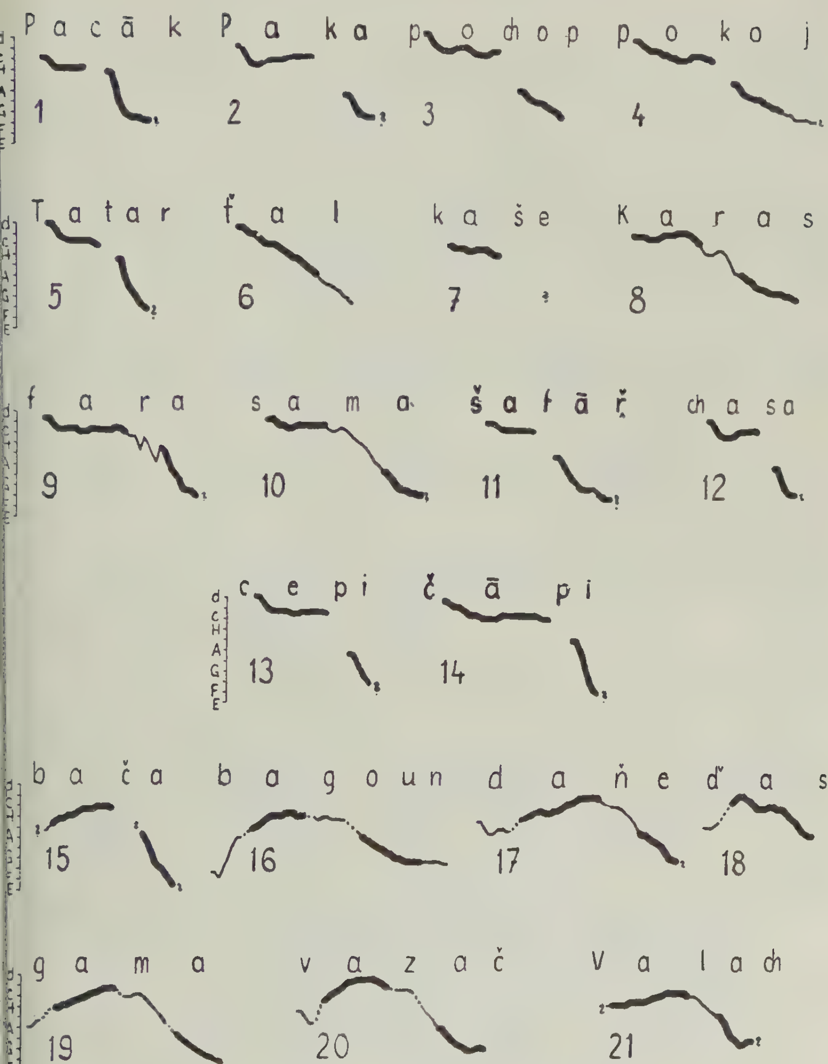
(Pro *ř* neznělé a pro *g* není dokladů.)

Pokud jde o skupinu prvou, je tu situace poměrně velmi podobná jako v mém vlastním materiálu, i když vykazuje poněkud menší převahu případů s pravidelným počátkem klesavým a zvětšení počtu případů s počátkem rovným i stoupavým. Značnější rozdíly jsou však v obou skupinách dalších. Podrobíme-li však tyto skupiny pečlivému zkoumání, dojdeme k závěrům, které se téměř zcela shodují se závěry, jež jsme učinili po rozboru materiálu prvé práce.

Tak po znělých souhláskách párových, po nichž byla v mém materiálu naprostá převaha počátku stoupavého (80,4%), v práci Chlumského se tónový průběh následující hlásky počíná stoupáním v méně než polovině případů; i tehdy, připočteme-li k stoupavým počátkům počet začátků rovných, je to pouze 66,8% proti plným 33,2% počátků klesavých. Podíváme-li se však blíže na Chlumského příklady, bude nám jasný počet klesavých počátků zejména po souhláskách *b*, *d* a *v*. Tyto hlásky velmi často uvádějí závěrečnou slabiku slova, u něhož Ch. zkoumá poměry kvantitativní a přízvukové a které staví na konec citově neutrální věty vypovídací, jejíž melodie (zejména v závěrečných nepřízvučných slabikách) je výrazně klesavá. A této klesavé melodické tendenci podléhá druhá tendence, avšak zřejmě slabší, aby totiž počátek samohlásky po znělé souhlásce byl stoupavý. Tohoto zjevu si povšimneme na př. ve slově *půda* (č. 4 II a 9 I), *bída* (8 I, II a 11 I), *Čáda* (10 I, II), *Kuba* (12 a, b), *doba* (13 I, II), *rada* (14 I), *chyba* (16 I), *nadává* (41, 42), *dává* (47), *dáváte* (48) a v mnoha jiných.

Velká většina ze 70 případů počátku klesavého v druhé skupině patří do kategorie jevů, o kterých jsme právě pojednali, a skresluje svým neúměrným počtem značně výsledný obraz, podávaný statistikou. Uvážíme-li tento fakt, můžeme s klidem přistoupit ke korektuře výsledků, které nám dává náš přehled.

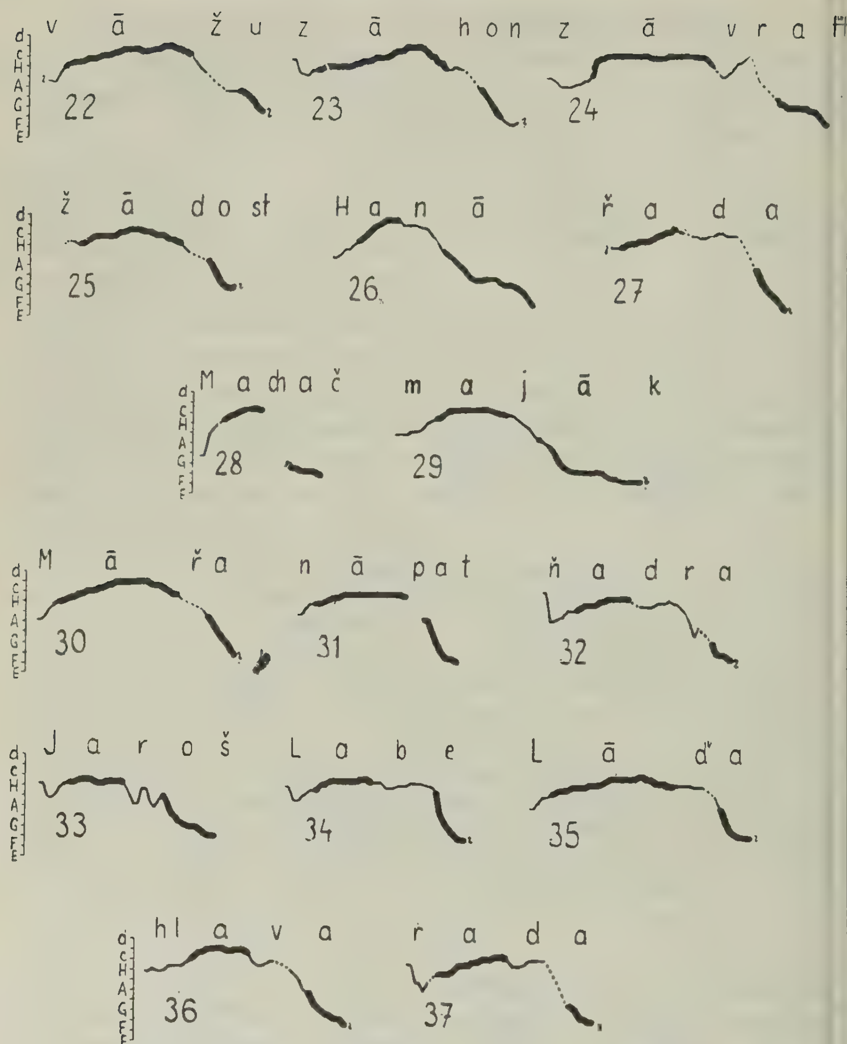
Bez zajímavosti není ani srovnání počtu jednotlivých druhů počátků samohlásek po souhláskách jedinečných v obou pracích. Zdá se, že také tyto souhlásky mají v češtině tendenci — ovšem značně slabší, než hlásky skupiny předchozí — strhovat počátek následující samohlásky níž, než je průměrná výška samohlásky; ovšem jen tenkrát, je-li výška hlasu v souhlásce nižší než v jádru následující samohlásky. Většinou hlas v těchto souhláskách nepoklesá nijak významně pod

Obr. 1.

niveau sousedních hlásek, zatím co v souhláskách znělých (párových) zaznamenáme velmi často pokles dosti značný. Tyto vlastnosti souhlásek nepárových jistě souvisejí s jejich artikulační i akustickou podstatou, jež z nich vytváří — jak je obecně známo — jakousi přechodnou skupinu mezi samohláskami a párovými souhláskami znělými.

Snad můžeme předpokládat, že menší odpor, který artikulující orgány stavějí

Obr. 2.

výdechovému proudu, který uniká volněji, způsobuje, že hlasivky nezvolní kmitání a následkem toho hlas nepoklesá jako u jiných souhlásek znělých. Jediná hláska *r* tu činí jistou výjimku, neboť hlas v ní obyčejně kolísá podle toho, je-li průchod vzdušného proudu kmitem jazyka zužován nebo uvolňován. Naši předcházející theorii tu jistě podporuje toto zjištění proto, že v okamžiku, kdy je při *r* průchod zúžen, hlas poklesá stejně, jako při souhláskách znělých párových. Tento fakt je zřejmý také z mých měření záznamů filmových, kterými doprovázím tento článek (viz diagramy slova *Karas*, č. 8, *rada*, č. 37, zejména pak *fara*, č. 9 a *Jaroš*, č. 33).

Všechny dosud uvedené výsledky doplňuji dále průzkumem 37 českých slov, zapsaných transversálním filmovým záznamem. Jde o dvouslabičná (pouze 2 jednoslabičná) slova, pronesená isolovaně a neutrálně, takže mají v češtině obvyklou, ve vydutém oblouku klesající linii. Druhá, nepřízvučná slabika má tu jasně průběh klesavý; tuto slabiku ponecháme stranou při zkoumání naší otázky (neboť zde silná klesavá tendence překrývá slabější stoupavou po znělých souhláskách). Prvá, přízvučná slabika má průběh buď mírně stoupavý nebo rovný, kromě přízvučné slabiky slov jednoslabičných, jejíž průběh je alespoň v závěru klesavý. V této přízvučné slabice se vystřídaly před samohláskou nejméně jednou všechny české souhlásky (kromě neznělého *ř*), zatím co samohláskou této slabiky bylo téměř výhradě *a* nebo *ā*, pouze dvakrát *o* a jednou *e*.

V diagramech (v. obr.) jsou samohlásky vyznačeny silnější čarou, než je čára znělých souhlásek. Kde mi v několika málo případech nebylo možno zcela přesně a bezpečně změřit délku periody, tečkuji sporné místo nebo připojuji otazník. Ve všech případech jde o místa, jež nejsou pro naši otázku důležitá.

Ve všech těchto dokladech vidíme do značné míry shodu s dosavadními výsledky. Po souhláskách neznělých začíná samohláska nad průměrnou výškou celé hlásky a ve dvou až pěti vibracích klesá na tuto průměrnou výšku, na níž se zhruba ustaluje nebo znovu mírně vystupuje, pokud není průběh v celé samohlásce klesavý, jako v př. č. 6. Do jisté míry bychom snad mohli pokládat za výjimku oba doklady na hlásku *k* (č. 7 a 8), kde je začátek téměř rovný, ač také s mírně klesavou tendencí. Je to jistě jen výjimečné, neboť dosavadní materiál ukazoval jasnou převahu počátků klesavých po této souhlásce.

Melodie samohlásek po souhláskách znělých párových ukazuje tu větší, tu menší tendenci stoupavou ve svém začátku. Můžeme říci, že se tu — ve srovnání s případy předcházejícími — dosti výrazně projevuje celkově vzestupná linie v trvání celé samohlásky. (Pouze jednoslabičné slovo *ďas* — č. 18 má jasně klesavou linii, ovšem s krátkým, tříperiodovým stoupnutím na počátku samohlásky.) Konečně skupina třetí vykazuje podobný stoupavý průběh samohláskového počátku po souhláskách jedinečných, jako tomu bylo u skupiny předcházející. Je tu zřejmá značná příbuznost obou těchto skupin, a to zejména, pokud jsou souhlásky postaveny na počátek slova nebo věty.

Rozbor materiálu z češtiny nám dal tedy poměrně jasný obraz. Konfrontujeme nyní tyto výsledky s tím, co nám dá rozbor materiálu

z jiných jazyků s jinou, většinou širší funkcí tónového průběhu, než je tomu v češtině.

V studii *Die lettischen Akzentarten* podává Ekblom na poměrně četných příkladech rozbor lotyšského přízvukového systému a všímá si na předním místě tónové stránky čtyř forem lotyšského přízvuku. Jak jsem se již zmínil, užívám této práce jednak proto, že z jejích diagramů můžeme snadno sledovati tónový průběh do značných detailů, jednak proto, že její autor byl oponentem Chlumského v otázce vlivu souhlásek na melodii samohlásek. Tento svůj názor zde ve stručnosti formuluje na s. 21, avšak přisuzuje schopnost snižovat (resp. zvyšovat) sousední část vokálu jen závěrovým souhláskám znělým (resp. neznělým). Nepřiznává tedy tuto schopnost souhláskám úžinovým a naopak předpokládá i vliv následující souhlásky na konec předcházející samohlásky; v češtině nevidíme podobný vliv v žádném případě.

Statistický přehled vypadá zde při 228 případech takto:

	poč. klesavý	rovný	stoupavý
Po souhl. neznělých (*p, t, k, s, š, c*)	60 (71,4%)	4 (4,8%)	20 (23,8%)
po souhl. znělých (*b, d, g, v, ž, ʒ*)	19 (20%)	11 (11,6%)	65 (68,4%)
po souhl. jedinečných (*m, n, j, l, l', r*)	13 (26,7%)	1 (2%)	35 (71,3%)

Tedy zhruba opět skoro týž obraz, jaký jsme dostali pro češtinu. Pouze výsledek v třetí skupině ukazuje velmi výraznou převahu počátků stoupavých. Pokud jde o případy odchylné od celkové tendence skupiny, našli bychom tu jistě podobné vysvětlení jako dříve.

Materiál Ekblomovy práce se ovšem dost liší od materiálu předcházejících prací, zejména tím, že jde o slova isolovaná proti dřívějším celým větám (jen v závěru uvádí E. též krátké souvislé vypravování). V přízvučných slabikách, ať se jedná o kterýkoliv druh lotyšských akcentů, je alespoň počátek melodie hlásky, jež je nositelem přízvuku, vždy stoupavý, kdežto slabiky nepřízvučné tu mají vždy melodii klesavou. Po zkušenostech, kterých jsme nabyli dosavadní analysou, nás jistě překvapí, že u E. i tehdy, je-li tónový průběh dán příčinami fysiologickými nebo funkčními, projevuje se téměř vždy na počátku samohlásky (resp. nasály n. liquidy) vliv předcházející závěrové souhlásky. Není tu dost jasné, nebude-li třeba přičíst rozdíly odchylnému ohraničování hlásek.

Další otázkou je tu vliv souhlásek úžinových na melodii následující hlásky. Materiál pro tyto hlásky je v Ekblomově studii příliš

nepatrný, než aby bylo možno dělat spolehlivé závěry. Vyrovnaný počet začátků stoupavých a klesavých na př. po hlásce *s* (4, 1, 4) a j. je tu jistě způsoben především tím, že funkční, resp. fysiologická melodie slabiky, které je hláska součástí, je alespoň ve své prvé části výrazně stoupavá nebo klesavá. Ze znělých úžinových souhlásek u jediného *v*[12]) je výraznější převaha počátků stoupavých (7) proti klesavým (2). Ale není tu opět možno činit závěry, neboť v oněch sedmi případech má funkční melodie (intonace) průběh stoupavý, v dalších dvou pak fysiologická v konci slova průběh klesavý. To je ovšem poznatek, který bychom mohli očekávat po zkušenostech, kterých jsme nabyli analysou našeho českého materiálu. Snad bychom tedy shodu mohli přičíst tomu, že u hlásek, jež nemají explose, rozhraničujeme shodně (kdežto u explosiv Ekblom včítá explosi do samohlásky, zatím co my do předcházející souhlásky). Rozhodně však pro nedostatek materiálu musí otázka vlivu úžinových souhlásek, alespoň pro lotyšštinu, zůstat nerozhodnuta.

Pokud jde o vliv souhlásek na melodii hlásek předcházejících, nenajdeme po něm v Ekblomově materiálu ani stopy. E. se sice tohoto vlivu dovolává na str. 23 na př. u slova *vãti* (obr. č. 2), kde prý působí na melodii neznělé závěrové *t*. Podíváme-li se však na obr. č. 16 nebo 18, kde v slovech *būda* nebo *grĩežu* po témž akcentu následuje souhláska znělá, a to jednou závěrová a po druhé úžinová, vidíme, že je tu průběh melodie skoro stejný jako u č. 2, kdežto na př. v č. 15 ve slově *kãpas*, kde následuje závěrové neznělé *p*, se tónový průběh v závěru přízvučné samohlásky dosti liší.

Další a poslední prací, jejíhož materiálu zde použiji k osvětlení probírané látky, je Miletićova studie *O srbo-chrvatských intonacích v nářečí štokavském.* Jde tedy, jako v práci předešlé, o spis týkající se akcentologie jazyka, který má čtyři formy t. zv. melodického přízvuku. Miletićův materiál je značně obsáhlejší než Ekblomův pro lotyšštinu. Jeho diagramy jsou přesně provedeny[13]) a pro svou přesnost poskytují vhodný materiál ke zkoumání dané otázky.

Statistické zpracování Miletićova materiálu dává tyto výsledky při celkovém počtu 540 případů):

[12]) Ekblom ovšem pokládá *v* za hlásku závěrovou (str. 23).

[13]) Nepřesnost diagramů č. 18 a 19 se vysvětluje tím, že jsou nakresleny podle měření Popoviciova. U ostatních diagramů jen občas zarážejí příliš velké skoky na rozhraní mezi znělými souhláskami a následujícími samohláskami (na př. v slabikách *ga* v č. 49, 50, 84 atd.). Přestože M. vytýká v úvodu práce jiným badatelům to, že drobné vlnky, které se na ústní čáře kymogramu objevují před začátkem samohlásky při explosi souhlásky, včítají do samohlásky, nejsem si zcela jist, nečiní-li tutéž chybu i on sám u znělých explosiv, kdežto u neznělých se jistě této chybě vyhýbá.

poč.	klesavý	rovný	stoupavý
Po souhl. neznělých (*p, t, k, s, š, ch, c, č, ć*)	156 (71,6%)	50 (22,9%)	12 (5,5%)
po souhl. znělých (*b, d, g, v, z, ž*)	46 (33,9%)	57 (41,9%)	33 (24,2%)
po souhl. jedinečných (*m, n, j, l, l', r*)	62 (31,6%)	78 (39,5%)	56 (28,9%)

Výsledek v prvé skupině je už na prvý pohled shodný se všemi dosavadními. Avšak další dvě skupiny nás nutí, abychom se u nich zastavili déle. V těchto skupinách, v nichž je v dosavadním materiálu zřejmá někdy větší, někdy menší převaha počátků stoupavých, je u Miletiće poměr opačný. I zde při bližším pohledu na materiál najdeme vysvětlení. Podobně jako Ekblom uvádí Miletić pouze jednotlivá slova (kromě jedné delší věty v závěru a několika velmi krátkých), vyslovená buď isolovaně, nebo ve větě, jejíž ostatní (t. j. ve velké většině případů předcházející) části neuvádí. Proto mají pochopitelně poslední nepřízvučné slabiky slov klesavý tónový průběh. V tom je vcelku shoda s materiálem Ekblomovým. Avšak na rozdíl od lotyštiny, kde je alespoň počátek všech druhů intonací stoupavý, jsou v srbocharvátštině dvě formy melodického přízvuku klesavé (alespoň obvykle a ve většině případů), kdežto pouze dvě mají charakter stoupavý (ten je zejména u krátkého přízvuku ještě sporný[14]); jak je nám ostatně známo i ze srbocharvátské dialektologie, nacházíme občas v nářečích — ovšem většinou čakavských — existenci pouze jednoho krátkého přízvuku s pravděpodobnou tendencí klesavou proti dvěma dlouhým[15]). Tím se pochopitelně značně zvětšuje počet případů, v kterých — ať z příčin fysiologických nebo jazykových — je dán klesavý tónový průběh v samohlásce. Tento charakter, který by měl patrně každý materiál, vzatý ze srbocharvátštiny, je pak u Miletiće posílen ještě tím, že z celkového počtu 242 slov má plných 144 intonace klesavé (90 krátkou, 54 dlouhou) proti 98 slovům s intonací stoupavou (64 s krátkou, 34 s dlouhou).

Abychom se vyhnuli zřejmým chybám, podáme nyní přehled, jak se projevuje vliv souhlásek ve slovech se stejným druhem přízvuku a to v přízvučné slabice. I při nevelkém počtu případů tu většinou budou dosti jasné tendence.

[14]) Názor badatelů o jeho povaze se různí (podobně tomu však je i s přízvukem krátkým klesavým). Sám Miletić jej pokládá za stoupavý, avšak uvádí i odchylné mínění (s. 27).

[15]) Srv. na př. Belić, *Zum heutigen Stande der serbokroatischen Dialektologie* (Rocznik slawistyczny III, str. 85).

Pod přízvukem krátkým klesavým (") se po souhláskách vyskytují jednotlivé druhy počátků takto:

	poč. klesavý	rovný	stoupavý
Po souhl. neznělých	21	12	0
po souhl. znělých	13	12	5
po souhl. jedinečných	4	6	12

Při klesavém charakteru přízvuku nepřekvapuje ani v druhé skupině převaha počátků klesavých (ve skupině prvé je velmi výrazná), avšak ve značné míře se tu uplatňují i počátky rovné, ačkoli i poč. stoupavých je poměrně velký počet (při malém počtu případů se nepokouším o vyjádření percentuální, které by bylo proti skutečnému stavu nutně skreslené). Velmi zajímavá je pak skupina třetí, kde je proti všemu očekávání největší počet začátků stoupavých, větší i poměrně i absolutně, než ve skupině druhé.

U klesavého přízvuku dlouhého (⌒) je pak statistika takováto:

	poč. klesavý	rovný	stoupavý
po souhl. neznělých	10	3	3
po souhl. znělých	2	5	10
po souhl. jedinečných	3	4	12

V této skupině jsou výsledky zcela očekávané, za povšimnutí zde stojí opět větší počet počátků stoupavých v třetí skupině, než ve skupině druhé, dále pak poměrně značný počet (3) začátků stoupavých ve skupině prvé, který si snad můžeme vysvětlit tím, že tato melodie má tónový průběh obloukovitě klesavý, takže někdy může v počátku převládnout i stoupnutí.

Povšimneme si nyní přízvuků stoupavých, a to nejprve krátkého (\):

	poč. klesavý	rovný	stoupavý
Po souhl. neznělých	10	5	3
po souhl. znělých	6	3	9
po souhl. jedinečných	2	5	20

Zde jsou výsledky vcelku očekávané, snad jen počet začátků klesavých v druhé skupině je značnější, avšak při malém počtu všech dokladů každý výjimečný případ zvětšuje velmi značně procento. Také zde je převaha počátků stoupavých v třetí skupině nejvýraznější.

Pro úplnost nám zbývá podívat se na přízvuk stoupavý dlouhý (/):

	poč. klesavý	rovný	stoupavý
Po souhl. neznělých	10	1	1
po souhl. znělých	6	1	2
po souhl. jedinečných	4	4	6

Kromě prvé skupiny, kde je výsledek shodný s předcházejícími, překvapují zejména čísla ve skupině druhé. Také zde však lze těžko dělat obecné závěry pro malý počet případů, zejména proto ne, že sem patří též doklady, k nimž se vztahuje má poznámka č. 13.

Přehlédneme-li nyní dílčí statistiky z Miletićovy práce, bude nam zřejmé, že také v srbocharvátštině obvykle následuje po neznělé souhlásce počátek klesavý, ovšem nebrání-li tomu jiné, silnější tendence. Opačný vliv pravděpodobně vykonávají souhlásky znělé nepárové,

zatím co působení souhlásek znělých párových není z daného materiálu v tomto jazyce jasné.

Miletić sám je odpůrcem názoru o vlivu souhlásek na melodii samohlásek (s. 11 n.); jako jeho učitel Chlumský připouští jen nepatrný vliv na jednu až dvě vibrace a stejně jako on jej pomíjí jako bezvýznamný. Materiál však většinou svědčí proti tomuto jeho stanovisku (kromě skupiny souhlásek znělých, kde tendence není jasná). Je ovšem zřejmé, že se v současné srbocharvátštině tento jev nijak jazykově funkčně neuplatňuje, stejně, jako tomu bylo v češtině i v lotyšštině.

Konečně doplňuji svůj materiál několika příklady z čínštiny v její mandarinské formě.

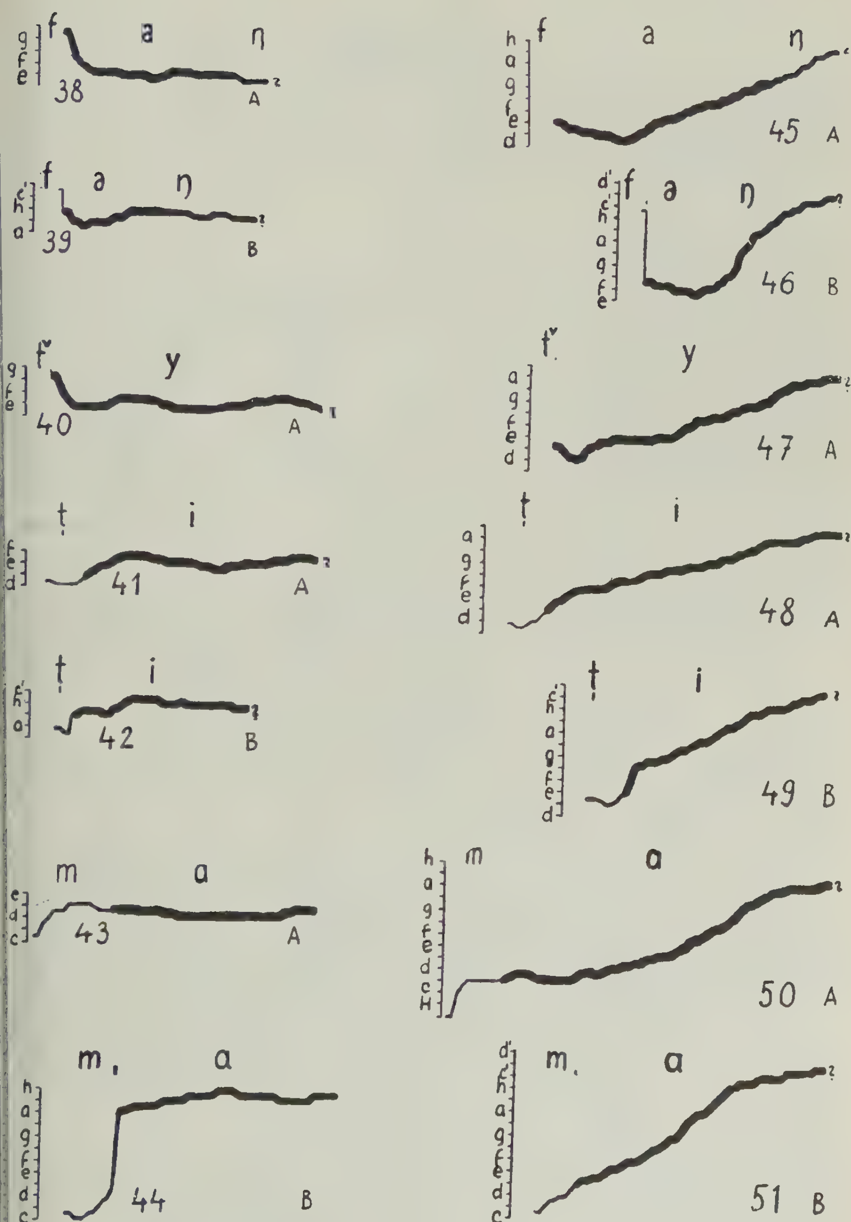
Předem je třeba si připomenout dvě obecně známé věci: 1. Ve většině čínských dialektů (též v mandarinské čínštině) neexistuje znělostní souhlásková korelace. Zdálo by se tedy, že proti slovům, uvedeným souhláskou neznělou, budeme moci postavit jen taková, jež jsou uvedena souhláskou jedinečnou. Avšak počáteční souhlásky, označované transkripcemi jako neznělé (transkripce anglická je naopak obvykle značí jako znělé), mohou být realisovány obyčejně s různým stupněm znělosti, od úplné neznělosti až k značné znělosti, blížící se znělosti znělých souhlásek slovanských jazyků. V obvyklé výslovnosti tyto hlásky svým stupněm znělosti připomínají souhlásky (míním především neaspirované oklusivy) ve výslovnosti hornoněmecké. 2. Tónový průběh je v čínštině nositelem sémantické funkce, a to téměř ve všech případech, kromě partikulí s tónem neutrálním, kterých je poměrně malé procento. Je tedy v čínštině tónový průběh využit jazykem snad nejvíce ze všech nám přístupných jazyků. V jednotlivých nářečích počet ustálených melodických forem, t. zv. tónů kolísá mezi čtyřmi až devíti (v kantonském dialektu).

Ve výslovnosti p. Yang Hsueh-hsina uvádím čtyři slova, *fən*, *ťy*, *ţi* a *ma*[16]), každé ve všech čtyřech tónech mandarinské výslovnosti. Transkripce, označující jen přibližně vyslovené hlásky, užívá obvyklých znaků; k znaku *ţ* poznamenávám, že označuje souhlásku, jež je ve své druhé části znělá. Diagramy, představující výslovnost této osoby, jsou označeny A. Písmenem B označuji diagramy, získané proměřením zápisu výslovnosti p. Chien Chun-shu, v jehož výslovnosti mám zaznamenána slova *fən*, *ţi* a *ma*.

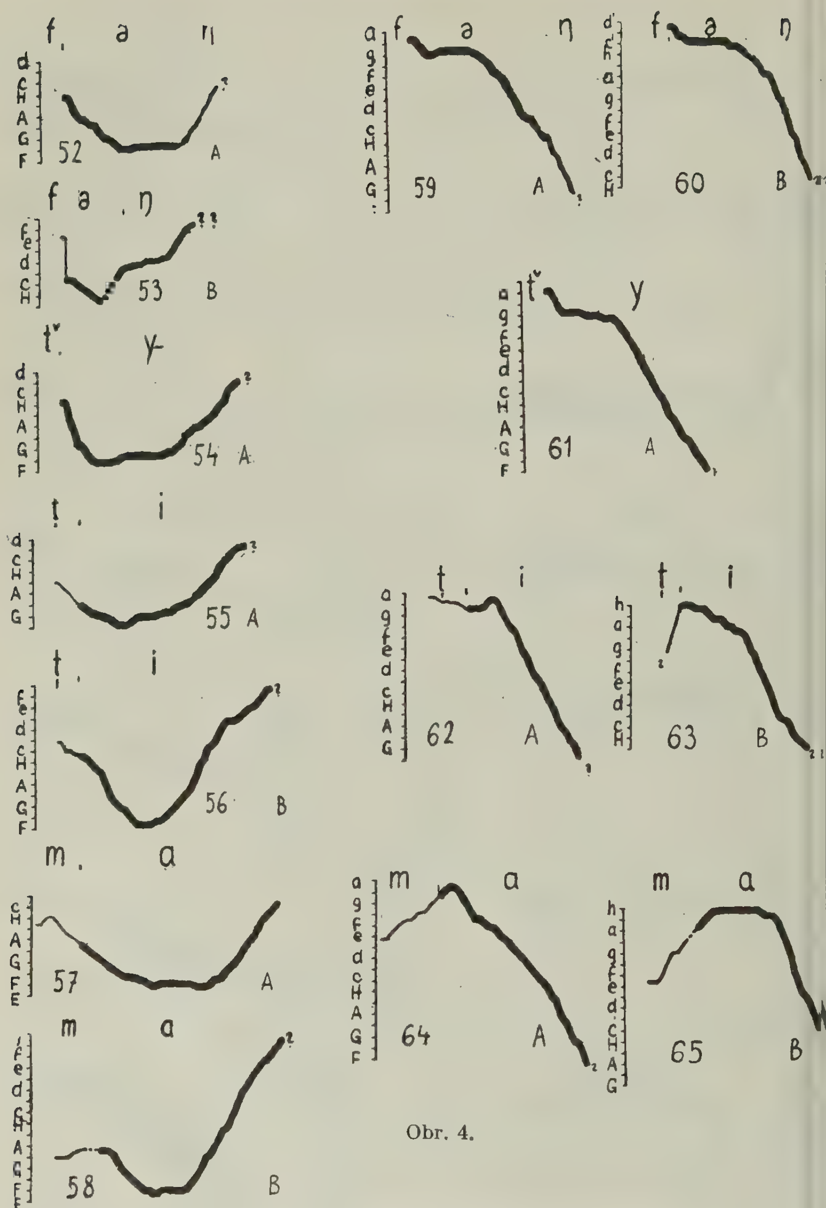
Diagramy tónu prvého (č. 38—44) ukazují, že má ve větší části

---

[16]) Slovo *fən* má tyto významy: s tónem 1. rozkaz, 2. páliti, 3. prach, 4. strach; slovo *ťy*: 1. dlíti, 2. kancelář, 3. zvedati, 4. věta; slovo *ţi*: 1. nízký, 2. odporovati, 3. pod, 4. země a konečně slovo *ma*: 1. chůva, 2. konopí, 3. kůň a 4. kletba.

f a ŋ
38 A
f a ŋ
45 A
f ə ŋ
39 B
f ə ŋ
46 B
f y
40 A
f y
47 A
t i
41 A
t i
48 A
t i
42 B
t i
49 B
m a
43 A
m a
50 A
m a
44 B
m a
51 B

Obr. 3.

Obr. 4.

průběh poměrně rovný. Jednotlivé případy se však liší hlavně na po-čátku samohlásky. Po neznělých souhláskách *f* a *ť* je na začátku krátký pokles, kdežto po souhlásce *ṭ*, jež je ve svém závěru znělá, je vcelku mírný vzestup. V tom se shodují záznamy výslovnosti obou osob. Po

souhlásce *m* je tu mírná neshoda, vcelku je však možno označit v obou případech průběh samohlásky za rovný.

Dosti podobná je situace i u tónu druhého (č. 45—51). Po hláskách *ʃ* a *t'* je kratší nebo delší počáteční pokles, po němž následuje teprve vzestup, který je podstatným rysem této intonace. Po hlásce *ʃ̧* a také *m* je stoupání v celém průběhu samohlásky (u A č. 50 po *m* je na počátku rovina).

Rovněž tón čtvrtý má začátek dosti podobný (č. 59—65). Tato intonace je klesavá, avšak, jak je zřejmé z diagramů, bývá někdy na počátku krátké setrvání ve vysoké poloze, teprve ke konci hlas prudce klesá. Po hláskách *ʃ* a *t'* je na počátku zcela krátký pokles, který není po hláskách *ʃ̧* a *m*, kde bývá dokonce nahrazen krátkým stoupnutím.

U třetího tónu (č. 52—58) však rozdílnost počátků po jednotlivých souhláskách se nijak podstatně neliší. Třetí tón má, jak vidíme také z našich diagramů, formu klesavo-stoupavou. Mají-li se obě tyto fáze tónového průběhu v samohlásce realisovat, musí pokles začít ihned s počátkem samohlásky. Je pak pochopitelné, že tato silná tendence převládne nad slabší tendencí fysiologického původu. Kromě toho hlas tu poklesá do značné hloubky, obvykle větší, než ve které se pohybuje hlas ve znělé souhlásce, takže tu také odpadá hlavní příčina, proč je po znělých souhláskách počátek samohlásky strhován dolů.

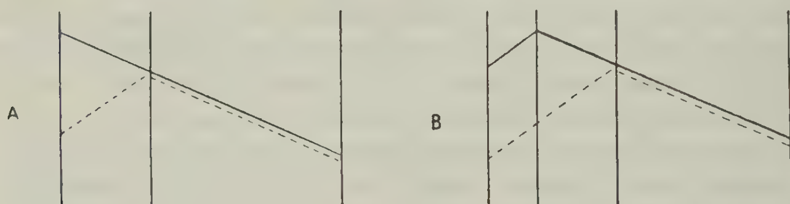
V souvislé řeči se ovšem tyto tóny dále obměňují[17]) vlivem nejrůznějších dalších činitelů, avšak těchto několik ukázek isolovaných slov nám snad může přispět k řešení probírané otázky. Zdá se, že také zde se projevuje do jisté míry vliv znělých nebo neznělých souhlásek na počátek tónového průběhu následujících samohlásek, pokud není porušen silnějšími tendencemi, danými hlavně funkčními příčinami.

V mandarinské (pekinské) formě čínštiny se čtyřmi formami intonací nemá zkoumaný jev funkční využití, podobně jako v ostatních jazycích, z nichž jsme brali své doklady. Zde všude nám naše vývody poskytují prozatím snad jediný bezprostřední užitek: že totiž budeme moci správněji číst diagramy melodie a nedáme se zmýlit odchylnými formami počátků samohlásek po souhláskách. Rozšíříme-li však svůj pohled na čínský jazyk vůbec, objeví se tu pro nás velmi zajímavé souvislosti. Tak již Karlgren píše o 4 tónech staré čínštiny[18]): „Chacun de ces tons se présentait, on le sait, d'une part comme un ton haut (chang) quand l'initiale du mot était sourde, d'autre part comme

[17]) K otázce čínských ‚tónů' bych se rád vrátil zvláštním článkem.
[18]) *Études sur la phonologie chinoise*, Archives d'études orientales 15, 1915—19, str. 582.

un ton bas (hia) quand l'initiale était sonore. En réalité, il y avait huit tons." To je ovšem jen příliš neurčitě vyslovený popis. Jde o to, jaká byla ona vysoká a nízká forma čínských tónů. A zde nám jistě poslouží pohled do čínské dialektologie. Ve své práci *Étude expérimentale sur les tons du chinois* (Paris-Pékin 1925) podává Fu-Liu přehled tónů, jak se jeví v jednom nářečí jižním (vybírá tu kantonské), severním (pekinské) a středním (nářečí jeho rodného města Kiangyin). Toto poslední má 7 tónů, a to 4 vysoké (podle terminologie Karlgrenovy), jež Fu-Liu označuje jako jasné (clairs, *c*) a 3 hluboké, temné (obscurs, *o*). (Druhý tón se vyskytuje pouze ve formě jasné.)

Prvý tón tu má podobu klesavou, a to ve formě *c* rovně klesavou, ve formě *o* na počátku stoupavou a teprve pak klesavou (A). Jestliže na počátku slabiky stojí hláska *l* nebo některá nasála, je ve formě *c* po celé trvání souhlásky stoupání, v samohlásce hlas sestupuje, kdežto ve formě *o* stoupá hlas i v počátku samohlásky dále a pak teprve klesá (B). Fu-Liu naznačuje schematicky tento průběh takto (str. 59):

Plná čára označuje tvar jasný, přerušovaná temný.

Podobný poměr je prý i mezi jasnými a temnými tóny třetím a čtvrtým[19]).

To vše by nebylo pro nás tak zajímavé, kdyby tu nebylo zjevu, jejž Fu-Liu nazývá „Changement de qualité des consonnes initiales" Píše zde (str. 60): „Ce changement est simple et régulier; il se limite aux sons dont les initiales sont *p*, *t*, *c*, *k*, *tš*, *s*, *f*, *x*.

Pour les sons clairs (dans n'importe quel ton), toutes ces initiales ne changent pas: ce sont toujours des consonnes muettes.

Pour les sons obscurs, ce sont des consonnes muettes, lorsqu'ils sont prononcés dans un mot isolé ou bien au commencement d'une phrase c'est-à-dire lorsqu'aucun élément sonore ne les précède.

[19]) Durandová uvádí ve své již zmíněné práci *Voyelles longues et voyelles brèves* (str. 121—125) diagramy, vyměřené podle Fu-Liu, jež tomuto schematu odpovídají. Kromě tónu 4 (který je výrazně stoupavý a v jehož formě *o* je stoupání z větší hloubky než ve formě *c*), je rozdíl v počátcích jasně vidět.

Mais dans le courant du discours, quand ils se placent après une voyelle ou un élément sonore quelquonque, ils deviennent des consonnes sonores.“

Myslím, že není nemožná tato hypothesa: Při původním stavu čtyř intonací a při existující znělostní korelaci souhlásek nastává rozrůznění melodické formy jednotlivých intonací v počátku tónového průběhu samohlásky podle znělosti nebo neznělosti předcházející souhlásky. V jazyce, jehož příslušníci měli tak vyvinuté schopnosti vnímat jemné odchylky v tónovém průběhu, není pak vyloučeno, že došlo k jistému přesunu v nositelích funkce a že významové odlišení pak nebylo přičítáno rozdílům ve znělosti souhlásek, nýbrž odlišnému tónovému průběhu samohlásky. Je pak dále pochopitelné, že souhlásky za těchto okolností snáze mohly pozbýti své znělosti, aniž se tím porušil význam slova. Při vytvoření onoho složitého systému 8 intonačních forem mohlo pak dojíti k jeho rozšíření i na slova, jež nezačínala souhláskou párovou, nýbrž nepárovou znělou souhláskou. Tento vývoj nemůžeme předpokládat ovšem u všech čínských nářečí, je však možný zejména u těch, jejichž systém tónů a poměr mezi znělými a neznělými souhláskami je podobný jako v nářečí kiangyinském. Bylo by však zajímavé povšimnout si též, dál-li se vývoj tónového systému nářečí s menším počtem tónů touto cestou nebo směrem jiným[20]).

Na závěr se pokusím o shrnutí.

Na základě 2523 zkoumaných případů ze čtyř jazyků se jeví působení souhlásek na melodii samohlásek (resp. sonantních souhlásek) takto: Neznělé souhlásky ve velké většině případů způsobují, že tónový průběh začíná poněkud výše, než je výška středu hlásky, a v několika vibracích klesá na onu středovou výšku. Jestliže je tónový průběh slabiky ze silných příčin fysiologických nebo jazykově funkčních výrazně odlišný od klesavé tendence, kterou má obvykle počátek po souhláskách neznělých, mění se tento počátek v rovný nebo i stoupavý.

Vcelku opačná je tendence po souhláskách znělých párových, není však obecně tak výrazná, jako tendence po souhláskách neznělých.

[20]) V době, kdy jsem měl tuto svou studii již rozvrženu a pracoval jsem na ní, dostal se mi do rukou Ekblomův nový článek *Reste-t-il, en tchèque, des traces de la différence mélodique entre les anciennes intonations?* (Uppsala 1949), v které se autor znovu vrací mimo jiné k otázce vlivu souhlásek na melodii samohlásek; nepřináší tu však vcelku mnoho nového proti svým pracím dřívějším, jedině to, že si všímá materiálu Chlumského *České kvantity* (ovšem zdaleka ne v té míře a v té průkaznosti, jako to činím v tomto článku), a dále to, že se — což je zajímavé — odvolává na Karlgrena a jeho zjištění, že ve staré čínštině jsou po neznělých souhláskách tóny vysoké a po znělých nízké. Ovšem ani zde nejde za toto zjištění a nepokouší se o objasnění tohoto zjevu a jeho podstaty.

Zejména v srbocharvátštině (alespoň podle Miletićova materiálu) není tato otázka zcela zřejmá.

Po souhláskách znělých nepárových je zřejmá převaha počátků stoupavých, jako u skupiny předcházející. Poměrně nejmenší je v češtině, kde se tento vliv uplatňuje nejvíce v přízvučné slabice, zejména na počátku vět.

Toto stoupání, resp. klesání v počátku hlásky má různé rozpětí. Někde zasahuje jedinou vibraci, jindy se rozšiřuje na 5 až 6 period.

Zdá se, že tu jde o zjev fysiologický, který není ve většině jazyků funkčně využit (jeho plné funkční uplatnění jsme odkryli pouze v čínském dialektu kiangyinském). Stoupání po znělých souhláskách je patrně následkem uvolnění napětí hlasivek při artikulaci znělé souhlásky, které se v počátku následující samohlásky vyrovnává, takže hlas dosahuje předpokládané výšky později, než v počátku samohlásky. Naopak bychom snad mohli předpokládat, že klesání po neznělých souhláskách je způsobeno zvětšením napětí hlasivek při artikulaci souhlásky. Tuto hypothesu by snad bylo možno přijmout při souhláskách závěrových (neaspirovaných). Při úžinových nebude již vysvětlení tak snadné. Pravděpodobně však i zde se projeví zvětšené napětí v hlasivkách při artikulaci souhlásek, odpovídající patrně celkově intensivnější artikulaci souhlásek neznělých.

Pokud jde o vliv souhlásek na melodii předcházejících samohlásek, není z celého prozkoumaného materiálu naprosto zřejmý. K nějakým pravidlům ani tendencím tu nebylo možno dojít.

Naše zjištění tedy částečně potvrzuje a částečně popírá jak theorii Ekblomovu, tak i Chlumského. Ve shodě s Ekblomem docházíme k závěru, že existuje (ovšem s danými omezeními) jistý vliv souhlásek na melodii samohlásek, a to v míře větší, než připouští Chlumský nebo Miletić. Ovšem proti mínění Ekblomovu zjišťujeme, že tohoto vlivu není v současné době ve zkoumaných jazycích (t. j. češtině, srbocharvátštině, lotyštině, příp. i v mandarinské čínštině) funkčně využito; avšak na dokladu z historického vývoje čínského středního nářečí kiangyinského ukazujeme, že takovéto využití zkoumaného jevu v jazyce je možné a že tedy Chlumského zásadní odmítnutí zkoumání vlivu souhlásek na melodii samohlásek nebylo oprávněné.

Milan Romportl.

Z ruské historické dramatiky

Ruské historické drama hluboce zasáhlo do společenského vývoje Ruska. Je výrazným svědectvím o vývoji a historicky podmíněných změnách vztahu ruské společnosti feudální, kapitalistické a konečně socialistické k národním dějinám, k významným historickým osobnostem. Je svědectvím o třídních změnách a bojích a často nejlepším podkladem ke zjištění skutečného společensko-třídního stanoviska toho nebo onoho spisovatele. Často, zejména v předrevolučních obdobích, obráží se v historickém dramatě celá řada, druhdy protichůdných společenských vlivů, tendencí a názorů, které vyplývají ze složité třídní struktury společnosti příslušné doby, ze spisovatelovy posice v ní, z jeho prostředí, z jeho, někdy i zcela neuvědomělých a neurčitých názorů na jednotlivé otázky. Ruské historické drama pak reaguje současně na řadu soudobých společenských jevů a snaží se zaujímat více nebo méně historické stanovisko k jevům doby zobrazované. Odtud značná složitost, se kterou musí bádání počítat. Bádání musí počítat také se silnou ideovou i uměleckou tradicí slovesnou, která působila při vzniku historických dramat.

Celkem je ruské historické drama dokladem o vývoji národně a sociálně osvobozenecké myšlenky, o vývoji patriotismu, o světovém názoru a tvůrčích principech předních ruských spisovatelů od Feofana Prokopoviče a Lomonosova přes Puškina, Ostrovského, A. K. Tolstého až po Lunačarského, Trenëva a A. N. Tolstého. Probádání historické dramatiky je tedy velmi důležité jak vzhledem k dějinám ruského dramatu, tak i vzhledem k dějinám celé ruské literatury.

. DMITRIJ DONSKOJ V RUSKÉM DRAMATĚ. BYLINNÝ BOHATÝR A IDEA NÁRODNÍHO OSVOBOZENÍ A SJEDNOCENÍ

Počátky historické dramatiky na Rusi jsou látkově spojeny s nejstarším obdobím ruských národních dějin. Podobně je tomu i v mnohých jiných literaturách. Bylo by možno rozvíjet širokou úvahu o tom, proč je tomu tak. Nejpravděpodobnějšími se zdají tyto důvody:

1. V posledním stadiu feudalismu a na přechodu ke kapitalismu, kdy se formoval národ (v tom smyslu, jak to vyložil Stalin) a s ním národní vědomí, bylo třeba pro toto národní vědomí opory, a tu hledala vládnoucí třída v oslavě národní starobylosti, v propagandě dávné moci a slávy tohoto národa a jeho státu. Tato propaganda ovšem mohla sloužit a také sloužila buď reakci (bojovala-li poukazy na tradici proti novotám), buď budování centralisovaného absolutistického státu (zdůrazňovala-li jeho vojenskou a mocenskou minulost) nebo výrazně pokroku (používala-li obrazů minulosti k boji proti přežitkům). Záleželo ovšem na tom, kdo a s jakých třídních posic k historicko-literární tvorbě přistupoval. Hledat díla historických druhů, lhostejná k současným problémům, by bylo marnou prací, ve slovanských literaturách zejména.

2. Historické druhy literární, hlavně drama, nalézaly materiál ve starých skladbách historických a epických, na Rusi v letopisech, v ústní slovesnosti, kde je široce zpracováno staré období.

3. Historické drama umožňovalo užití alegorie tam, kde nebylo radno o současných problémech mluvit přímo. Čím vzdálenější látka, tím pak také větší bezpečnost autora.

Na Rusi letopisy, bylinný epos a historické zpěvy připravily skvěle půdu, aby se staré období národních dějin záhy stalo předmětem dramatického zpracování.

Umělcům 18. století, kteří ruské historické drama vytvořili, byly nejbližší postavy bylinných bohatýrů — národních hrdinů, osvoboditelů a sjednotitelů. Jednou z nejtypičtějších takových postav je Dimitrij Donský. Dramata, která byla o něm napsána, do značné míry charakterisují několik stupňů společenského a literárního vývoje. Proto následující úvahy se soustředí na ně.

* * *

Dmitrij (Dimitrij) Ivanovič Donskoj (1350—89), od roku 1359 kníže moskevský, od r. 1362 veliký kníže vladimirský, měl vynikající účast v bojích ruských feudálů o moc a majetky. Vládce mladého tehdy města Moskvy, obchodně a strategicky dobře položeného, uměl moudře hledat spojence ve sporech s jednotlivými knížaty. Proti Michailu Aleksandroviči Tverskému byl podporován dokonce Tatary. Když však moc Moskvy vzrostla, Dmitrij sjednotil ruská knížetství ke společné akci proti chánu Mamajovi, který za podpory litevského Jagiella a rjazaňského Olega chystal trestnou výpravu proti neposlušné Moskvě. Rusové sami vytrhli do pole a roku 1380 pod velením Dmitrije

od té doby zvaného Donským, u řeky Donu na Kulikovském poli na hlavu potřeli Tatary a zasadili tak okupantům ránu, ze které se Zlatá Horda již nikdy úplně nevzpamatovala. Kulikovská bitva je počátkem osvobození Ruska z tatarské poroby a prvním krokem k rostoucí autoritě Moskvy a jejích vládců. Donský znamená konec období beznadějné feudální rozdrobenosti, která do značné míry umožnila tatarskou okupaci, a zahajuje na Rusi nové stadium feudálních dějin, vedoucí k carskému absolutismu, období sjednocování Ruska kolem Moskvy.

Se jménem Donského už v letopisech a starých pověstech je spojeno hnutí za národní osvobození, za vytvoření a stálé posilování samostatného státu. Sama *Zadonščina* je dílem přímo agitačním. Stává se tedy Donský se svou dobou samozřejmě národní historickou látkou slovesnou v nejlepším smyslu.

Národní historické látky slovesné se stávají přirozeným středem zájmu koncem feudální epochy. Tehdy v lůně feudální společenské struktury se postupně již rodí výrobní vztahy kapitalistické. Šlechtu a duchovenstvo stále více zatlačují majitelé nových výrobních prostředků. Nastává nábor pracovních sil zejména ze řad nevolnických sedláků a tím už je dán zárodek dělnické třídy. Tehdy, na přechodu od feudalismu ke kapitalismu, se rodí také nové představy v ideologické nadstavbě. Státní celky a s nimi samovládný stát carský začínají se opírat o představu národa, který se ustavuje jako jazykové, ekonomické, politicko-geografické a kulturní společenství právě v oné době. Tedy podpora národního cítění je v zájmu třídy, která nastupuje k moci, a jejích spojenců. Ale národní cítění — a daleko pravdivější, upřímnější — roste také v porobeném lidu.

U jiných Slovanů, kteří tehdy neměly vlastní státy a byli podrobeni cizí šlechtě i buržoasii, stávají se tyto ideologické síly nástrojem národního a třídního osvobozování zároveň až do té doby, kdy narostli domácí kapitalisté, kteří vlastenectví a národního historického odkazu začali užívat pro své třídní zájmy. Drama a divadlo je nejpřednějším kolbištěm národní historické a vlastenecké výchovy a propagandy. U jižních Slovanů na př. hned nejstarší dramatické výtvory sahají do starých národních dějin. První „slaveno-srbské" představení, Kozačinského *Tragedie o smrti Uroše Pátého* 1736 ve Sremských Karlovcích, zahajuje celé veliké odvětví historických kusů národních na slovanském jihu. Kozačinski sám byl tam povolán z duchovní akademie kyjevské, která zase převzala část školního dramatu polského. A tak se tu stýkají hned tři slovanské podoby historického kusu národního[1]).

[1]) Srv.: Frank Wollman, *Srbochorvatské drama.* Bratislava 1924, str. 16—17,

Rovněž na Moskevské Rusi je zájem dramatiků o počátky národních dějin velmi starý. V té době tam již bylo několik vln divadla. Vedle dávné tradice lidových balaganů, skomorošských představení, vertepu, lidových zvyků a obřadů s polodivadelní podobou atd. činí car Aleksej Michajlovič pokus o zavedení divadla po tehdejším evropském způsobu. Jeho dvorní divadlo dává převážně hry náboženského obsahu, více nebo méně založené na biblických textech a upravené z cizích předloh. Simeon Polockij letmo seznamuje Moskevskou Rus se školským divadlem. Na pokus svého otce navazuje pak Petr Veliký, který však už chápe divadlo jako možnou společenskou zbraň propagandy a osvěty. Proto neobnovuje scénu dvorní, ale zakládá především veřejné divadlo na Rudém náměstí v Moskvě (1702). Zde se již hraje repertoár převážně světský. Úkoly dramaturgické kanceláře vykonává Posol'skij prikaz, ministerstvo zahraničních věcí. Tam se také pořizují překlady, mnohdy nepřesné a neohrabané; cizí předlohy jsou většinou volně zpracovávány a přizpůsobovány. Pocházejí z nejrůznějších pramenů a lze celkem říci, že seznamují ruskou společnost aspoň předběžně se světovým repertoárem, nevyjímaje ani takové zjevy jako Corneille (Cid), Molière (Amfitrion) atd. Divadlo vyvolává odpor církevní i světské reakce a není schopno splnit ani očekávání carovo, který by chtěl hry bez falešného sentimentu a bláznovství a dokonce kusy k důležitým vojenským událostem. Také návštěvy jsou tu nevelké. Přesto má toto divadlo značný význam pro vývoj ruského divadelnictví.

Pozoruhodný pro přítomnou práci je repertoár divadla. Velmi významné místo v něm mají *hry s historickou thematikou*[1]). Není to zjev náhodný, ale zcela přirozený. Literární zájem ruské společnosti o historické události je velmi starý. Lichačev správně ukazuje: „Hlavní hrdinové staré ruské literatury (v rozmezí do poloviny 17. stol.) jsou jenom činitelé ruských dějin... nebo ruští svatí... Typisovaných, zevšeobecněně vymyšlených hrdinů s vymyšlenými jmény stará ruská literatura nezná. Umělecké zevšeobecnění se v ní vždy opíralo o konkretní historická jména, podávalo se prostřednictvím popisu historických událostí, — lhostejno, zda současných nebo položených v dalekou minulost. Dokonce i životy (žitija) ruských světců jsou většinou historické. Fantastika, zázraky uvádějí se do staroruských výtvorů jen jakoby cosi historicky pravdivého, co se skutečně stalo. Tentýž historický zájem staroruského čtenáře se projevil i ve výběru výtvorů pro překlad do ruského jazyka... Všechna tato fakta nejsou nikterak ná

[1]) Zachoval se m. j. soupis her z r. 1709 p. n. Opisanije komedijam, čto kakicł jesť v gosudarstvennom Posol'skom prikaze.

hodná. Zájem staroruského čtenáře byl připoután k historii. Staroruský čtenář se nezajímal o (literární) výtvor, věděl-li, že jeho sujet je vymyšlen a hrdinové nikdy neexistovali. Tento historismus ... byl podřízen ... patriotismu.“ [1])

Tento zájem platil speciálně také pro ústní slovesnost, jejíž spotřebitelé i tvůrcové, široké vrstvy lidové, ve svém prostě reálném myšlení a se svými málo pevnými představami o historii pociťovali patrně většinu látek lidové tvorby jako „historická fakta“. Podobné hledisko se musilo přenést na biblické a jiné příběhy, ať už povídkově nebo dramaticky zpracované. Nalézáme tedy v repertoáru počátku 18. století zcela zákonitě takové názvy, jako „O kreposti Grubstona, v nej že pervaja persona Aleksandr Makedonskij“ nebo „Dva zavojevannyje gorody, v nej že pervaja persona Julij Kesar’ “. Zachovala se hra „Scipio Afrikan, vožď rimskij i poglublenije Sofonizby, korolevy Numidijskija“. V této složité hře povinnost k vlasti vítězí nad láskou, když Scipio zaráží Massinissu, zdrceného smrtí milenky a chtějícího spáchat sebevraždu. Tento závěr předznamenává celou řadu pozdějších ruských pojetí historických látek, a to nejen v dramatice klasicismu, na kterou upozorňuje Blagoj[2]). Důležité je také to, že hry se dostávaly na moskevské jeviště zpracované „v duchu t. zv. anglických komedií“ [3]), tedy spřízněné také — ovšem vzdáleně — se shakespearovskými „historiemi“.

Dalším důležitým proudem bylo školské divadlo, které se rozvinulo za působení svého ukrajinského vzoru v moskevské Slavjano-grekolatinské akademii od r. 1701. Na jeho pořadu nebyly pouze hry náboženské a také tyto nesledovaly pouze náboženské cíle: velmi často byly jejich postavy a látka voleny tak, aby působily jako alegorie soudobých událostí. Oslavovala se vítězství Petra Velikého, konečně pak tu byly přímo panegyrická „carskije igrišča“ (ludi caesarei). K vítězstvím ve švédské válce se hraje *Toržestvo mira pravoslavnogo* (1703), *Svoboždenije Livonii i Ingermanlandii* (1705). Druhé moskevské školské divadlo, při „gošpitale“ (chirurgické škole) doktora Bidloo dává ke korunovaci Kateřiny I. r. 1724 kus *Slava rossijskaja*[4]). V ní spolu s personifikacemi Rusi, Švédska, Polska, Turecka vystupují antičtí bohové a personifikované vlastnosti.

[1]) D. S. Lichačev, *Slovo o polku Igoreve.* (*Istoriko-literaturnyj očerk.*) Sb.: Slovo o polku Igoreve. Moskva-Leningrad 1950, AN SSSR, str. 239—40.

[2]) D. D. Blagoj, *Istorija russkoj literatury XVIII veka.* Moskva 1945 (na obl. 1946), Učpedgiz, str. 41.

[3]) Tamtéž.

[4]) Srv. stať I. P. Jeremina *Teatr i dramaturgija načala XVIII veka* v kolekt. spise „Istorija russkoj literatury III.“ Moskva-Leningrad, AN SSSR, str. 97—116,

Současně se znovu rodí dvorská divadla — v Preobraženském a v Izmajlovském za iniciativy členek carské rodiny.

Někteří ruští badatelé kladou do doby Petra Velikého také známý ve dvou stech variantech zachycený zlidovělý kus Car' Maksimilian[1]), který jedná o odpravení neposlušného careviče a snad naráží na dotyčnou událost ze života Petra Velikého.

Za takových společenských poměrů a v takovém kulturním a divadelním ovzduší vzniká první ruské historické drama na látku z národních dějin, *Tragedo-komedija Vladimir* (1705). Autorem byl spolubojovník Petra Velikého Feofan Prokopovič (1681—1736), jeden z nejosvícenějších mužů tehdejšího Ruska, zastánce Petrovy novátorské politiky, propagátor jeho státně budovatelského díla, ostrý odpůrce církevní a světské reakce. Tomuto synu drobného obchodníka kyjevského už třídní původ a rodné prostředí daly základní předpoklady k pozdějším pokrokovým názorům. Nikterak neulpěl na scholastice Kyjevsko-mogiljanské akademie, která mu dala první vzdělání. Jako Križaniće, Balbína a mnohé jiné slovanské kněží 17. a 18. století nespoutaly ani Feofana doktriny de propaganda fide, kterým se učil na unionistických školách polských a přímo v Římě. Nalézá na př. kladný poměr ke Galileovi, kterému věnuje protipapežské latinské verše, a je později dokonce obviněn z luteranismu. Po svém návratu do vlasti se odříká dočasně přijatého unionismu a je profesorem poetiky a rétoriky na Kyjevské duchovní akademii. Dvakráte v carově přítomnosti opěvá jeho činy, stává se konečně přímým Petrovým spolupracovníkem a zaujímá postupně nejvyšší církevní místa.

„Vladimir" je nejrozsáhlejší a také nejvýznamnější umělecké dílo Prokopovičovo. Je napsán církevní slovanštinou s ukrajinsko-ruskými prvky v třináctistopých syllabických verších a svou látkou sahá do nejstarších ruských dějin. Zobrazuje pokřestění Rusi, kterému předchází boj Vladimírovy duše „s mirom, ploťju i diavolom". Je-li však historisace látky dána neurčitými tehdejšími představami historickými a pohybuje-li se v polohách školské hry náboženské, zavádí pronikavý duch Prokopovičův do akce hned také ostrou aktualisaci politickou a sociální. Vycházeje z prostředků a postupů školského divadla, Prokopovič směle komponuje postavy pohanských žreců Žerivola, Pijara a Kurojada, v kterých se ostře vysmívá některým předákům současného duchoven-

[1]) K dramatice té doby viz mimo cit. díla: stať S. Ignatova *Teatr petrovskoj epochi* v kolekt. spise „Istorija russkogo teatra, red. V. Kalaš i N. Efros, I.", str. 69—88. — A. M. Remizov, Car' Maksimilian. 1920. — V. N. Peretc, Pamjatniki russkoj dramy epochi Petra Velikogo. Sanktpeterburg 1903 a j.

stva. Alegorický jinotaj je tak nedvojsmyslný, že představitelé církevní reakce, zarytí nepřátelé Petrovy politiky, se cítili přímo napadeni a pokusili se také skutečně dodatečně o pomstu posmrtným vydáním pamfletu „Kamen' very" od Stefana Javorského.

Pro pochopení „Vladimira", této první národní historické hry Moskevského Ruska, která svým pojímáním dějinné velikosti země a jejích slovansko-křesťanských počátků i útočnými aktualisacemi se jeví jako pravzor ruské historické dramatiky pozdější, nejsou bez významu některé méně známé okolnosti o jejím autoru. Feofan Prokopovič ne nadarmo prodělal stejnou cestu unionismem a římskými školami jako velký představitel barokního slavismu na Rusi, Jurij Križanić, jehož odkaz za Prokopoviče nepřestával působit. Križanićovo učení bylo patrně jedním z důležitých popudů pro slovanské zájmy a filosofii dějin Petra Velikého, tohoto sjednocovatele východních Slovanů a bojovníka proti Turkům, ve válce s nimiž patrně zahynul Križanić. Představy barokního slavismu musily být blízké tomu Petrovi, který „výtečně pochopil důležitost a význam Slovanů pro Rusko"[1]), který záměrně bral do služeb četné zahraniční Slovany[2]), jehož vyslanec mluvil r. 1699 v Karlovcích o jižních Slovanech jako o „našem národě, našeho jazyka, naší víry"[3]) a který dává pokyn, aby byl přeložen do ruštiny pověstný spis opata Orbiniho *Il regno degli Slavi* z r. 1601. Překlad pořídil roku 1714 Hercegovinec sloužící v Rusku, Sava Vladislavić, a spis vydal r. 1722 — Feofan Prokopovič[4]).

Významná je i druhá stránka Prokopovičových názorů. Tato stránka se později rozvíjela v kroužku, který Prokopovič nazval „učenou družinou" a který proti politické a církevní reakci stavěl myšlenku absolutismu v duchu Petrova odkazu. K této skupině patřili Kantemir a Tatiščev.

Další ekonomicko-sociální vývoj odchovává novou spisovatelskou generaci, která udělala velký krok dopředu také na poli národního kusu historického. Tento vývoj stavěl tehdy vládnoucí třídu před nové a nové problémy. Nedávno založená Akademie věd umožnila nejnadanějším myslitelům ruským, aby kriticky zpracovávali výtvory tehdejší vědy a kladli základy domácímu badatelskému úsilí všech oborů. Inteligence, závislá ještě na aristokracii, zmocňuje se jednak osvícenských myšlenek doby, s nimiž koketovali stydlivě sami panovníci,

[1]) Iosif Pervol'f, *Slavjane. Ich vzaimnootnošenija i svjazi. II.* Varšava 1888, Kovalevskij, str. 408.
[2]) Bez úspěchu usiloval na př. i o české herce.
[3]) O. c. str. 409.
[4]) O. c. str. 232.

jednak už si nově probíjí cestu k myšlení a potřebám lidu a vystihuje ideové potřeby blízké budoucnosti.

Na poli historické hry učinil první krok kupředu všestranný badatel a spisovatel Michail Vasiľjevič Lomonosov (1711—65), mimo jiné nejen básník, ale i dramatik, seznámený jednak s tehdejší proslulou dramatikou pseudoklasickou, která i při patrné třídní a dobové omezenosti znamenala pro něho určitý řád a pokrok, jednak už pohlížející do budoucnosti, jež si záhy měla vynutit vývoj k národnímu historickému kusu. A hned Lomonosov sahá k událostem, které vedly k osvobození z tatarského jařma, k době Dmitrije Donského, když píše svou „tragedii" *Tamira i Selim* (1750). Lomonosov se zabýval ruskými dějinami také vědecky a jako autor spisu o staré jejich době byl na výši současného bádání historického.

Lomonosovovo drama zobrazuje slavnou bitvu jen nepřímo. Její thematický a historický plán, jakož i patriotické stanovisko autorovo osvětluje počáteční Lomonosovovo „Kratkoje iz'jasnenije": „В сей Трагедии изображается стихотворческим вымыслом позорная погибель гордого Мамая Царя Татарского, о котором из Российской истории известно, что он будучи побежден храбростию Московского Государя, Великого Князя Димитрия Иоанновича на Дону, убежал с четырьмя Князьми своими в Крым, в город Кафу, и там убит от своих. В дополнение сего представляется здесь, что в нашествие Мамаево на Россию Мумет Царь Крымский обещав дочь свою Тамиру в супружество Мамаю, послал сына своего Нарсима с некаторым числом войска на вспоможение оному. В его отсутствие Селим Царевич Багдатский по повелению отца своего перешед через Натолию, посадил войско на суда, чтобы очистить Черное море от Крымских морских разбойников, грабивших Багдатское купечество. Сие учинив, приступил под Кафу, в которой Мумет будучи осажен, и неимея довольные силы к сопротивлению, выпросил у Селима на некоторое время перемирия, в том намерении, чтобы между тем дождаться обратно с войском сына своего Нарсима. После сего перемирия в первый день следующее происходит в Кафу, знатнейшем приморском городе Крымском, в царском доме."[1])

Vlastním předmětem hry je milenecký osud titulních postav, narušený námluvami Mamajovými, kterému jako domnělému vítězi chce Mumet dát svou dceru. Nakonec se ukáže, že Mamaj utekl na Krym

[1]) M. V. Lomonosov, *Sočinenija*. Primeč. M. I. Suchomlynov. Sanktpeterburg 1891, AN, I. str. 221.

poražen, a kdysi mocný chán je pak zabit; smrt Mamajovu ovšem ve své dramatické intenci připisuje autor Selimovi, který také v posledním obraze se dočká štěstí s Tamirou. Sentimentální pětiaktové drama tedy končí dobře a není v podstatě tragedií.

Lomonosov od dob Belinského bývá nazýván „Petrem Velikým ruské literatury". Je až podivuhodné, jak důslednému zapomenutí propadla skutečnost, že tento všestranný tvůrce epický a lyrický, třeba pouze jednou, přece jen zasáhl také do třetího hlavního rodu literárního, do dramatiky. (Opak by byl nepochopitelný, zvláště uváží-li se v souvislosti s tehdejším rozvojem divadla okolnost, že v blízkosti Lomonosova se rozvíjel průkopnický pokus typografů Akademie věd o lidové divadlo.) A právě „Tamira i Selim" odráží celou složitost osobnosti autorovy a prostředí, ve kterém žil. Není divné, že obdivovatel a básnický oslavitel Petra Velikého volil pro své drama historický námět. Jak blízké jsou mu staré dějiny, ukázal r. 1749 v polemice s Müllerem (Mjullerem) a dotvrdil později ve spisech *Kratkoj rossijskoj letopisec s rodoslovijem* (1760) a *Drevnjaja rossijskaja istorija* (1766).

Odmítaje Müllerovu skandinavskou theorii, zastával ovšem poctivě vlastenecké stanovisko. Zato v otázce ethnogenese Rusů a Slovanů přešel na posice barokního slavismu, daného tradicí Križaniće, Orbiniho a Prokopoviče: věřil fantastickým etymologiím, pokládal za Slovany všechny dávné kmeny střední a východní Evropy atd.[1]). Cíl byl zas přirozeně vlastenecký: Lomonosov ukazoval na historickou velikost slovanského Ruska. Chápaje aktivní sílu literatury, hned na počátku své dráhy napsal protitureckou ódu „Na vzjatije Chotina" a pak jako dramatik soustředil svůj zájem na jeden z Križanićových příkladů slovanské velikosti, na dobu Dmitrije Donského.[2])

Druhou stránkou věci je ovšem hned to, že Lomonosovova hra byla napsána na carskou objednávku a musila tedy přirozeně splnit jisté požadavky dvorního vkusu. Tehdy v Petrohradě po prvních představeních žáků Šlechtického korpusu vznikalo stálé ruské divadlo a Trediakovskij a Lomonosov dostali nejvyšší pokyn napsat po jedné tragedii k rozhojnění jeho repertoáru. To již byly na carském dvoře se zájmem zhlédnuty hry Aleksandra Petroviče Sumarokova (1718—77), především *Chorev* (1749). Také Lomonosovův kus měl velký úspěch.

Syn rybáře a svobodymilovný osvícenec v něm prudce napadá tyranii, dělá však ve tvárných postupech a prostředcích ústupky anakreontikovi na pokraji rokoka, který v jedné ze svých ód razil pro Rus-

[1]) Pervol'f, o. c. II., str. 500—503.
[2]) O. c. II., str. 342.

ko a cařici Kateřinu metaforické synonymum Diany, a redukuje své veliké thema na exotický milostný příběh. Formový plán hry s přílišným zachováním „tří jednot" je příkladem ke studiu theorie klasicismu, kterou podnikl znalec poetiky a rétoriky. Zvukově jazykový plán obráží reformu, kterou Lomonosov provedl směrem k přízvučné prosodii a k oproštěnému literárnímu jazyku. Naproti tomu hra je napsána ve „vysokém stylu" řeči, odpovídajícím onomu vznešenému „slavjano-rossijskomu štilju", prvnímu ze tří, které Lomonosov popsal ve stati „O pol'ze knig cerkovnych"; tento styl pochopitelně nedovoluje téměř charakterisaci osob jazykem.

Odráží tedy „Tamira i Selim" řadu vnitřních rozporů, které plynou ze specifiky prudkého vývoje Ruska, kde první zárodky pokrokového hnutí se střetají s rychlým sledem a prolínáním vln barokního slavismu, klasicismu a osvícenství, které všechny se nějak musily promítnout v tvorbě svébytné ruské osobnosti. Přes ty vnitřní rozpory je drama krokem vpřed.

Zatím kupecký syn Volkov (1729—63), který viděl divadlo Šlechtického korpusu, vytvořil v Jaroslavli první na dvoru nezávislé ruské divadlo. Jeho herecká společnost byla Kateřinou v 50. letech pozvána do Petrohradu a na podnět Sumarokova školena právě v Šlechtickém korpusu. R. 1756 ukaz cařice zakládá stálé divadlo — „Russkij dlja predstavlenija tragedij i komedij teatr", jehož ředitelem se stává dvořan a klasicista Sumarokov a předním hercem Volkov. Veliký vzrůst zájmu o divadlo a vysoké cenění jeho významu tehdejší společností charakterisuje na př. to, že Sumarokov vymohl svým hercům právo nosit zbraň, výsadu, která jinak náležela pouze šlechticům.

* * *

V té době i druzí spisovatelé oživují pro jeviště postavy, z nichž to vane letopisy a bylinami, usiluje se právě o typ takového bylinného bohatýra, jak dokázal Knjažnin svým *Rosslavem* nebo už Sumarokov *Chorevem*, příp. *Sinavem i Truvorem*, kde všude útěk do bájesloví je příležitostí pro volnou fantasii a nadaní dramatikové prostředky báječnými splňují poptávku feudálního publika, které se rádo vidělo v roli dědice starých národních tradic. Ovšem takový bylinný bohatýr má na sobě ještě hodně anachronického nánosu, jak o tom svědčí třeba hned Lomonosovův Selim, klekající před svou láskou s rytířskou dvorností. Ale vane už také nový vítr, když Cheraskov na př. ve svém *Borislavu* ostře odsuzuje tyranii, současně ovšem není schopen se vyhnout osvícenské polovičatosti a vyslovuje se proti povstání,

Třetí čtvrtina 18. století znamená pro ruskou dramatiku opět veliký krok vpřed. Rychlý spád vývoje, ve kterém Rusko postupuje, vytváří náhle nové napětí mezi klasicismem, sotva přijatým a hned přetvářeným, naplňovaným svébytnou národní a mravní tendencí, a mezi novými proudy. Jejich výsledkem je celá skupina nadaných komediografů s Fonvizinem v čele: Lukin, Verevkin, Ablesimov a j.

Počátky ruských dějin slouží zatím jako dramatická látka vtipné, ale pochopitelně ideově neprůbojné cařici Kateřině II.: *Iz žizni Rjurika, Načal'noje upravlenije Olega, Igor.* Ale hned současně je tu Vladislav Aleksandrovič Ozerov (1769—1816), který na jedné straně vládl dokonale tvárnými prostředky klasicismu a psal v tom duchu také konvenční, dnes dávno ovšem zapomenuté heroické a tragické kusy, na druhé straně však si dobyl úspěchu svým patriotismem, který osvědčil jako dramatik právě na látkách staroruských, jako ve veršované tragedii *Jaropolk i Oleg* (hrané 1798), takže sovětské bádání staví progresivní význam jeho dramatiky po bok Karamzinově próze[1]).

A právě tento Ozerov sáhl r. 1807 po zralém uvážení k bohatýrské postavě moskevského knížete a k dějům Kulikovské bitvy ve hře, nazvané *Dimitrij Donskoj.* Ozerov byl s inscenací svých her přirozeně závislý na dvorním divadle, nepřekvapí proto, že svého Donského připsal caru Aleksandru Pavloviči. Důležité je, jakým způsobem to právě u této hry udělal: věnování se obrací k caru jako k „osvoboditeli národů" pod dojmem četných úspěchů ruských vojsk a jejich vynikajících vojevůdců, jistě především Suvorova. A je to také idea svobody a sjednocení, na které je celé Ozerovovo drama o Donském založeno.

Předmětem hry je bitva na Kulikovském poli. Knížata, jejichž vojska jsou již v poli, chystají se ke srážce s Tatary. Tatarský posel přichází naposledy nabídnout mír za cenu pokoření se Zlaté Hordě, po odmítnutí vyhrožuje a je vykázán. Dochází k vítězné bitvě, Dimitrij, chvíli ztracený, je nalezen a oslavován spolu s osvobozením země.

Tato historická akce se však omezuje v podstatě jen na 1. a 5. dějství. Ostatní akty tvoří vlastní dramatická zápletka, která je soukromá. S pevným a vlastimilovným Dimitrijem se sráží kníže Tverskoj jako sok v lásce ke kněžně Ksenii. Ksenija miluje Dimitrije, avšak dávno byla zaslíbena Tverskému, který trvá na svém právu a chce ji donutit k sňatku třeba násilím, ačkoli Ksenija se pokouší řešit situaci odchodem do kláštera. Dimitrij nechce připustit násilný sňatek a přesto že dokazuje, že by jednal stejně, i kdyby postižená mu byla lhostejná,

[1]) Srv. na př.: *Bol'šaja sovetskaja enciklopedija XLII,* Moskva 1939, Sov. Enc., str. 779.

popudí proti sobě ostatní knížata a společný boj za vlast je ohrožen. Konečně Dimitrij je ochoten pro vlast obětovat osobní štěstí a Tverskoj chce nechat rozhodnout bitvu o tom, kdo je Ksenie více hoden. Po bitvě zas on s omluvami ustupuje a šťastný pár se dostane. — Tato záležitost nemá nic společného s historickou skutečností.

Ozerov tedy, ač mu zřejmě běželo o historický kus, nezaložil ho na sociálně historickém konfliktu, nepřetavil sem žhavou problematiku, která by jeho době byla měla co říci, protože nešlo o nic menšího než o překonání osudné feudální rozdrobenosti a o počátek tvoření centralisovaného státu. Nemůže být sporu o tom, že se v takovém smyslu nabízela vysoce dramatická látka. Vždyť moskevský kníže, než rozdrtil tatarské okupanty, svedl četné boje s jinými údělnými knížaty ruskými, a to někdy i za tatarské podpory, a jenom tak vytvořil jádro rozhodného odporu proti Zlaté Hordě. To vše ovšem Ozerovovi na jeho stupni vývoje nevystupovalo do popředí.

Základní osnovou hry je po výtce schematický aspekt trojúhelníku se všemi příznaky pseudoklasického kánonu: s bojem o šlechtickou čest, s rozporem mezi láskou a povinností, s mocí otcovskou a s vysokomyslností obou soků. Na historického dramatika tu byl tedy Ozerov přespříliš poplatný svému vzdělání a vkusu obecenstva i manýře dvorního divadla. Ale mýlil by se každý, kdo by proto v Ozerovovi viděl pokorného následovníka francouzských a německých vzorů. Ozerov ovšem použil vyjadřovacích prostředků tehdy obvyklých. Ale co všechno z toho dokázal udělat! Už sám formový plán, který si nezadá s prvotřídními výtvory té doby: rozvinutí děje, zápletky, peripetie a rozuzlení v pěti dobře stavěných aktech, překlenutí potíží s umístěním ve stanech, v táboře a na bojišti, obratné nepřímé líčení bitvy, živost, docílená na svou dobu úsporným uměním dialogu a dobře voleným veršem, nevelký počet osob.

A což teprve smysl, který Ozerov dokázal dát své hře! Už v samotném milostném konfliktu nezůstal na úrovni nějakého obstarožního klišé. Použil této příležitosti k hlásání práva na lásku, ke kritice zneužité moci rodičovské a profanovaného práva snoubeneckého. Pochopitelně právě tyto formulace citů a stanovisek neplynuly historicky z předváděné doby, ale byly ryze aktuální vzhledem k době autorově. Ale tím právě se kus přibližoval svým divákům, to právě umožnilo spisovateli uplatnit morální a pak i vlasteneckou tendenci. Už sám mravní obsah osobní zápletky je pozoruhodný, i když zase svědčí o ještě rozkolísaném a sociální rozpory spíše smiřujícím stanovisku. Slova protestu proti trapné konvenci zkomolených názorů na lásku a manžel-

ství dělají z Ksenie obraz ženy sice nehistorický, zato však už předznamenávající příští skvělé obrazy žen v ruské literatuře. Ksenija umí nabídnout oběť kolektivu v zájmu jednoty země:

Моею казнию прервите огнь раздора;
Соединитесь вновь к изглаженью позора
И рабства бедности с Российского чела!
Я распрю между вас с собою принесла:
Извергните меня, в безлюдный край ссылайте,
Но лишь стенящее отечество спасайте! [1])

Ale nakonec tento soukromý konflikt, který není jen nehistorický, ale dokonce protihistorický, umožnil Ozerovovi, aby aspoň vytušil sociální uzel oněch událostí: roztříštěnost této fáze feudalismu, spory pro osobní prospěch a nesvornost šlechty, která přivedla ruský lid do tatarské poroby, a historicky pokrokové úsilí moskevského knížete Dmitrije sjednotit zemi a vést lid k osvobození. Drama dokazuje, jak nepevné bylo spojenectví knížat, jak pro malou rozepři byli schopni zradit velkou věc. A zase Ozerov používá této příležitosti na druhé straně ke kritice samoděržaví: nechává knížata, podnícená Dimitrijovým pevným postojem, vyslovovat obavy, že moskevský kníže je chce z tatarské poroby uvrhnout do své vlastní, zavést samovládu. Přitom však drama právě touto situací ukazuje nutnost centralisace v zájmu nezávislosti země a na účet „práv“ a „svobod“ vcelku bezcharakterního bojarstva. Ozerov vystihl politické umění chána Mamaje, který svou vládu na Rusi zakládá na rozeštvávání ruských knížat. Dobře je zachycena drzost a dobyvatelská povýšenost posla, který vyzývá k pokoře a pak hrozí Batyjem:

Российские князья, непобедимый хан
Задонския орды и всех восточных стран,
И Русския земли верховный обладатель,
Ваш грозный судия, крамольников каратель,
Ту руку, коею нанесть вам должен смерть,
Благоволил еще ко благости простерть...
Противу наших сил вам можно ль устоять?
Смиритесь луще вы, разсейте вашу рать,
Отправте должну дань, покорствуя Мамаю!
Я именем его вам милость обещаю. [2])
......
Или не помните Батыевых побед?

Zde už ve slovní srážce vyrůstá bohatýrský obraz Dimitrije:

Для мести нам Батый оставил вечный след.

---

[1]) Ozerov, *Sočinenija.* Izd. 3-je. Sanktpeterburg 1856, Vol'f, str. 195—6.
[2]) O. c. str. 142.

A dále:

Татарин! я твоим скучаю ужь упорством;
Но, чтя в лице посла народные права,
Презренье — мой ответ на дерзкие слова.
Ты наше войско зрел, решимость нашу знаешь:
Чего же медлишь здесь? чего ты ожидаешь?
Иди к пославшему и возвести ему,
Что Богу Русский князь покорен одному.

Na tomto místě posel politicky připravuje možnost zrady knížat na ruském vrchním veliteli, o které knížata za chvíli budou doopravdy uvažovat:

Иду отсель. Но знай, о князь высокомерный,
Что будет над тобой Мамая гнев примерный!
И от сего часа, покорствуй ты, иль нет,
Наш хан Димитрию пощады недает:
Для русских всех князей на милость он склонится;
С тобою же никак, ничем ни примирится:
И будет тот владеть престолом и Москвой,
Кто явится к нему с твоей в руках главой. [2])

Hrdinský obraz vojevůdce, pořád oslabovaný sentimentalismem osobní zápletky, přece nakonec dorůstá bohatýrské velikosti, když prostý voják přichází se zprávou, že jeho druhové právě dali Dimitrijovi válečné jméno:

Твой брат, Серпуховский, преследовавший хана,
Идет, государ, тебя со воинством у стана.
Дивяся доблестям и подвигам твоим,
Всеобщий ратных глас назвал тебя Донским. [1])

Drama Ozerovovo znamená už jistý pokrok proti pseudoklasicismu Lomonosovovu. Zásadu tří jednot už na př. nedrží. Přesto základní styl pseudoklasického dramatu, jak ostatně ukázaly citáty, zůstává zachován. Postavy hry proto spíše než středověké reky připomínají barokní kavalíry. Jazyk je proti Lomonosovovu poněkud oživen. Rýmy dodávají verši do jisté míry dramatického spádu, kterému však překáží nedramatický rozměr alexandrinu, těžkopádný už v rodné francouzštině a nevýrazný svou monotonností zejména ve slovanských jazycích. Přitom všechny osoby hovoří, vlastně deklamují stejným umělým jazykem, vyumělkovaným slohem, který se nijak neliší u velkoknížete, tatarského posla a negramotného vojáka.

Kusu vévodí titulní postava Dimitrije Donského, příkladný obraz národního vojevůdce a hrdiny právě proto, že byl natolik aktualisovaný

[1]) O. c. str. 144.
[2]) O. c. str. 217.

a přizpůsobený myšlení doby. Nesmíme zapomínat na málo vyvinuté tehdejší historické představy a na naléhavé potřeby současnosti, která žila v nabitém ovzduší napoleonských válek. Dramatická idea národního osvobození, sjednocení, vyhnání vetřelců a spravedlivého rozšíření státu do přirozených mezí, ztvárněná dobře použitými tehdejšími postupy a prostředky a připjatá na slavnou a v paměti lidu žijící dobu, byla v podstatě i historicky pravdivá i aktuální natolik, že mohla být vítaným duchovním přínosem v předvečer Napoleonova vpádu. Přitom Ozerovův kus je typickým dítětem své doby a určitých poměrů třídní společnosti a může sloužit za příklad, kolika složitými zjevy se soudobá skutečnost v uměleckém díle odráží.

* * *

Záhy po Ozerovově dramatě skončila doba, kdy vedoucí místo v ruské historické dramatice zaujímaly látky nejstaršího období dějin. Rok 1825 přináší ruské společnosti prosincové povstání šlechtických revolucionářů, výsledek hlubokých ekonomických a sociálních změn, které se pokusilo zlomit okovy samoděržaví a nevolnictví a přivést zemi na cestu kapitalistického rozvoje. Po krvavém potlačení tohoto pokusu odsunuje vládnoucí třída na celou třetinu století jakékoli reformy a nastoluje krutovládu nikolajevské reakce. V té době nejvýznamnější je průkopnický čin Puškinův (*Boris Godunov*, 1825), počátek národního dramatu. Látkově se historická dramatika soustřeďuje na období Smuty

Staré látky se uplatňují zase v poslední třetině století a znovu Dmitrijem Donským, když na scénu a do tisku přichází *Mamajevo poboišče* (1864) Dmitrije Vasiľjeviče Averkijeva (1836—1905). Tento kus znamená jistě proti dřívějším sentimentálním zobrazením této a jiných starých látek pokrok k realismu. Svědčí o tom už podtitul: „Letopis'noje skazanije (kartiny russkoj žizni XVI veka) v stichach". Pisatel chtěl (viz předmluvu) „zobrazit minulý život s pokud možno největšího počtu stránek"; v tomto smyslu běží tedy o hru historického „bytu". Avšak Averkijev se hlásí také k reálně historickému hledisku vlasteneckému: uvádí hru citátem ze *Slova o pluku Igorově*, už tehdy konservativci napadeného, který mluví o pojetí „po bylinam sego vremeni, a ne po zamyšleniju Bojanju". Ve scéně 7. se dokonce Dmitrij Olgerdovič odvolává na Igorův příběh, když se vyslovuje pro tažení přes Don. A také následující replika jednoho z velitelů, že nutno nejdříve sjednotit síly celé země, vychází ze Slova[1]). Na jiném místě se zase významně připomínají světci Boris a Gleb.

[1]) D. Averkijev, *Mamajevo poboišče.* Epocha, 1864, str. 61—2.

Averkijevovo drama má 19 obrazů (pro jeviště upraveno v 5 aktů) a epilog díkůvzdání v Moskvě. Zatím co u Ozerova je skladebně nejdůležitější nehistorické thema lásky, zde je osnovou hry historická akce za osvobození Rusi z tatarského jařma. Mladý tehdy dramatik se zřejmě mnohému naučil u Puškina. Jeho scénosled, třeba ne zcela souvislý, zachycuje celou událost od příprav, diplomatických a vojenských plánů přes letmé bojové scény až po vítězství a jeho oslavu. Základním dramatickým konfliktem je konkurence Moskvy a Rjazaně, jejíž kníže Oleg s rádcem a zetěm Ivanem Miroslavičem (tatarského původu), representanti knížecí feudální roztříštěnosti, zaujmou vyčkávací stanovisko a nejdou na pomoc v obecném obranném boji Ruska. Po puškinovsku je do hry uveden hojně lidový živel: obyvatelé Moskvy, vojáci, prostí mniši.

Proti starším kusům je tu patrná prostota skladby, která souvisí s daleko realističtější historisací látky. Averkijev se opírá o letopisy a o slovesné historické skladby lidové a snaží se celkem na svou dobu úspěšně vidět své thema v souvislostech a představách předváděné historické epochy.

Po vzoru Puškinově tvoří Averkijev dramatickou kroniku, úplně zanedbávající tři jednoty a zásadu uzavřenosti aktů, které předepisovala normativní poetika klasicismu. Jeho obrazy jsou však méně skloubené v celek než v dramatě Puškinově.

Chování a vyjadřování postav hry svědčí o tom, že autor měl smysl pro myslení historické epochy, kterou zobrazoval. Tak na příklad možno považovat za historicky správné, když postavy spojují představu obrany vlasti s představou obrany víry, tedy s formou pro vyjádření patriotismu, která odpovídala době.

Jazyk díla je už pod vlivem Puškinovým oproštěn od ztrnulosti „vysokého stylu" klasicismu. Averkijev se snaží o lidovost a dává místo i zřejmému ohlasu bylin. Přitom četné přesahy, pomlčky atd. dodávají jeho blankversu, pokud možno, hovorový ráz.

Hlavními postavami hry jsou političtí představitelé Ruska 14. století. Obrazy žen (Dmitrijovy, Olegovy, Bobrokovy) tvoří ve hře jen část pozadí. Kníže Dmitrij Ivanovič je vylíčen celkem jako prostý bojovník své země, který (ve smyslu ústních tradic) jde do bitvy v šatě obyčejného vojáka. Igumen svatotrojického kláštera Sergij, připomínající Dmitrijovi před bojem lid, který nese tíhu války, vyslovuje tu myšlenku lidu — národa, Puškinova „mínění lidu":

Господ тебя простит. Ты не моги
Единого от малых сих обидеть.

Как твой народ тебе усердно служит,
Так ты ему усердно послужи.
Помысли: если за твои грехи
Господ тебе не дарует победы
И наведет врагов на нашу землю,
Как некогда на прадедов навел
Он злого Батыя, — скажи мне, княже,
Чья кровь прольется? чьи труды погибнут?
Кто за тебя умрет, свое добро
Без ропота отдаст на расхищенье?
И кто потом, когда пройдет гроза,
Оборванный, голодный станет в поте
Возделывать ограбленную землю,
Свою страду дневную понесет? —
Все он-же станет, твой народ великий.
Помысли ты об этом, княже! [1])

Základní ideou hry je obrana vlasti proti tatarskému nájezdu s pathosem osvobození ze závislosti na Zlaté hordě. Drama oslavuje proces národního sjednocování a zdůrazňuje úlohu prostého lidu v celém tažení. Zobrazuje už maně mocenské rozpory uvnitř vládnoucí třídy Ruska a paktování odpadlíků s Mamajem a Litvou.

Běžné stručné ocenění považuje Averkijeva za pisatele „několika her krajně reakčního rázu, vnějškově scénických, používajících laciných efektů“[2]), za „spolupracovníka konservativního časopisu Epocha“[3]) atp.

To je ovšem vzhledem k probrané hře poněkud zjednodušené. Nelze na př. popírat, že „Mamajevo poboišče“ je nad úrovní vnějškové scéničnosti, laciných efektů. Již cit. scéna igumena Sergije a Donského o tom svědčí. V igumenu Sergijovi se ostatně hlásí tradice Puškinova Pimena. Igumen Sergij, připomínaje Dmitriji Donskému lid, vyslovuje tu myšlenku lidu-národa jako mocné politické síly, myšlenku, kterou Puškin zhuštěně zobrazil jako „mínění lidu“ ve scéně, kde Samozvancův vyjednavač Puškin vybízí ruského velitele Basmanova, aby přešel ke Lžidimitriji. Puškin zde vložil do úst svého jmenovce slova:

Но знаешь ли чем сильны мы, Басманов?
Не войском, нет, не польскою помогой,
А мнением; да мнением народным. [4])

Také vlastenecká linie, navazující na tuto tradici, znamená jistý krok vpřed, k realismu v probírané řadě.

---

[1]) O. c. str. 33.

[2]) Bol'šaja sovetskaja enciklopedija. 1-je izd. I. Moskva 1926, Sov. Enc., str. 140.

[3]) Totéž. 2-je izd. I. 1949, str. 69.

[4]) A. S. Puškin, *Poln. sobr. soč. VII.* — s. a., AN SSSR, str. 93.

Příznačné je, že hra vyšla v listu Epocha, který spolu s časopisem Vremja byl orgánem skupiny Dostojevského, Strachova, Grigor'jeva. V obou časopisech se skrytě i zjevně propagovalo t. zv. počvenničestvo, ideologie idylického třídního míru na Rusi, vzájemného porozumění vládnoucích a poddaných, které má znamenat na rozdíl od Západu vývojový směr k patriarchální starině. Počvennici se nemohli zbavit řady vnitřních rozporů své ideologie. Především reálně pociťovali, že jejich idyla ve skutečnosti neklape. Nápravu si sliboval Dostojevskij od lidového vzdělání, od osvěty. To také byl snad jediný positivní požadavek skupiny. Averkijevova hra vyšla v letech prudké polemiky počvenniků s revolučně demokratickým Sovremennikem. V této polemice vystihl podstatu počvenničestva velmi dobře Antonovič, druh Černyševského a Ščedrina: „... pod lidovostí rozumějí pravoslaví a vztah mezi vládou a poddanými, založený na lásce a vzájemném porozumění, protikladný k duchu otroctví a vzpoury, jaký panuje na Západě"[1]). Vnitřní rozeklanost počvennické ideologie vedla k různým nepřesným výkladům. Mluvilo se dokonce o jakémsi jejím demokratismu. Nejnovější bádání ukazuje, že počvenničestvo bylo v podstatě antidemokratické, neboť usilovalo o nějaký způsob zachování tehdejšího společenského řádu; nebylo však dosti reakční, aby nebylo kritisováno také ještě zprava a právě pro vlastenecké výroky; bylo ovšem jeho kladem, že si dávalo otázku odstranění neudržitelné společenské situace, i když pak na ni nedokázalo positivně odpovědět[2]).

Volba látky se pojí s nedávnými neúspěchy Krymské války. Počvennici je přičítali nesvárům mezi třídami a „Mamajevo poboišče" mělo dát příklad k nápravě, mělo ukázat, za jakých okolností lze porazit tureckého nepřítele. Tam míří konec konců se svým napomenutím igumen Sergij. Jistým kladem je to, že hra se s napomenutími obrací jen k představitelům třídy vládnoucí a že obráží rozpory v této třídě, které by ovšem ráda zahalila zapomenutím v děkovném pravoslavném závěru. Jak s hlediska ideového, tak i s uměleckého je v kuse zřetelně patrné ovzduší soudobého realismu. Zlidštěné a historisované obrazy osob děje jsou spojeny v dobře stavěný dramatický tvar, navazující na vzor Puškinův skladebně i řešením ve smyslu ethického realismu, i když ovšem vztah vůdčí osobnosti a lidového kolektivu je jako mravní problém dán platformou autora tak, že není v podstatě daleko od představy „samoděržaví — pravoslaví — národnost". — Zatím co Katkov

[1]) Sovramennik 1862, no. 4, str. 262.

[2]) Viz: N. N. Gural'nik, „*Sovremennik*" *v bor'be s žurnalami Dostojevskogo.* (Idejno-političeskoje soderžanije polemiki.) Izvestija AN SSSR OLiJa IX, 1950, 265—85.

a jeho skupina napadali ještě počvenniky zprava pro jejich vlastenecké a také vlastenecko-demagogické výroky, Saltykov-Ščedrin ne nadarmo jim r. 1863 prorokuje: „ … vy načnete katkovstvovať v samom neprodolžitel'nom vremeni“ [1]).

* * *

Jestliže v historické dramatice ruské převládaly do počátku 19. století obrazy starých období ruských dějin, do Říjnové revoluce pak thematika 16. až 18. století, zvláště epocha Smuty, v sovětské éře nejvíce zájmu dramatikové věnovali velkým lidovým povstalcům a pak carům-budovatelům Ivanu Hroznému a Petru Velikému a slavným ruským vojevůdcům. Sovětské drama historické je bohaté po všech stránkách, tedy i látkově. Myšlenka obrany se tu chápe také zas látek ze starých období ruských dějin. Vzniká *Aleksandr Nevskij* Litovského a Osipova, *Knjaz' Vladimir* Foršové a Bojadžijeva, dvě hry *o bitvě u Grunwaldu* (Apuškin a Lukovskoj). Tato dramata patří do mohutného cyklu *vlasteneckých her*, které od let 30. vytvářely neobyčejně účinnou zbraň národní obrany, vlasteneckého pathosu a byly školou hrdosti na slavné dějiny rodné země. Nejlepší síly dramatiků a také největší pozornost byly soustředěny na látky novějších historických období, kdežto u jmenovaných her vedla odlehlost látky a nutnost rychle vytvořit díla pomáhající bojovému úsilí Vlastenecké války k jistému zjednodušení třídní společenské problematiky na úkor hrdinského pathosu.

Takových nedostatků je celkem prosto drama, o kterém bude řeč. Kulikovská bitva, která zlomila zdánlivě nepřemožitelnou moc tatarských vetřelců, vzbudila zase znovu zájem spisovatele na prahu největších obranných bojů, které Rusko kdy zažilo. V předvečer hitlerovského nájezdu r. 1941 dokončuje Sergej Borodin svůj monumentální román „Dmitrij Donskoj“. Román vzniká v době, kdy historické druhy jsou v sovětské literatuře již zase v plném rozkvětu, kdy v souhlase s mezinárodní situací thema povstání poněkud ustupuje thematu vlasti a obrany. Z románu vzniká záhy také drama *Dmitrij Donskoj* (1942).

Drama vzniká ve chvílích nejprudších bojů o tytéž stepi, které hájil proti vetřelcům Donský. V době Velké vlastenecké války nejen spisovatelé, ale i vojáci, politikové a celá sovětská vláda oživují a podporují tradici ruských vojevůdců všech dob od Aleksandra Něvského až po Suvorova, Kutuzova a jiné. Bojující lid si připomíná, že není po prvé v kritické situaci, že nikoli po prvé hájí svou zemi proti nájezdní-

[1]) Gural'nik, o. c., str. 282.

kům, ale že dosud každý nájezdník byl nakonec poražen. Látka je tedy vybrána velmi časově.

Historisace u Borodina plyne z historického materialismu. Rozhodujícím činitelem události je ruský lid, odhodlaný svrhnout cizí jařmo. Toto odhodlání je základem vítězství. Lid zobrazuje Borodin v duchu puškinských tradic nikoli jako bezejmenný dav, ale v několika typických postavách, které ztělesňují jak kladné vlastnosti, tak tehdejší třídní postavení pracujícího člověka, tragismus dvojího útlaku, cizího a feudálního. Stejně pravdivě je vylíčen vojevůdce, stojící v čele tohoto lidu, Dmitrij Donskoj. Nepostrádá rysů bohatýra a osvoboditele, ale nejsou zastřeny ani jeho mravy a vlastnosti typického feudála. Jeho velikost je v historické prozíravosti, se kterou bojuje za jednolitý, centralisovaný ruský stát, proti osudné údělně feudální rozdrobenosti.

Dramaticky nejzávažnější je historický konflikt Moskvy s odpadlickou Rjazaní, nesrovnatelně ostřeji postavený než u Averkijeva. Rjazaňský kníže Oleg je zde representantem místního knížecího separatismu, jehož krvavou cenou je tatarské pustošení rjazaňského území.

Ideou dramatu je boj o jednotné a silné Rusko. Péče o osud vlasti spojuje osoby děje navzájem i se vzdálenými sovětskými potomky, kteří brání jejich dílo a posilují se jejich památkou.

Formově jde Borodin ve šlépějích Puškinových, když zhušťuje svou látku v řetěz výrazných scén, spojených hlavní ideou obranného boje, nikoli však zásadami na př. „tří jednot" nebo uzavřených dějství. Také jazykově se oprošťuje od ustrnulin svých předchůdců a váže určitou míru archaisace a dobového zabarvení na současnou hovorovou ruštinu, při čemž užívá jazykových odstínů také k charakterisaci jednotlivých postav.

Borodinova hra je výsledkem hlubokých třídních změn, které se udály od předchozího zobrazení Kulikovské bitvy. Veliká a plodná obroda patriotického pathosu na nové základně revoluční společnosti je ve hře patrná v celku i v jednotlivostech.

* * *

Stalo se osudem Dmitrije Donského v ruské dramatice zasahovat vždy v kritických momentech ruských dějin. Už kus Lomonosovův (1750) vzniká v době upevňování ruské moci na jihu. Drama Ozerovovo (1807) burcuje ruský patriotismus v předvečer Vlastenecké války proti Napoleonovi, hra Averkijevova (1864) vzniká v období války krymské a s ní souvisících událostí let 50. až 70., drama Borodinovo pak na počátku největší války dějin, světové války proti německo-hitlerovským

uchvatitelům. Tak postava Donského, zdomácnělá dávno v ústní slovesnosti a letopisech, se stává nejkrásnější staroruskou látkou dramatickou, která posiluje ruské lidi v nejtěžších chvílích obrany vlasti.

Dramatické zpracování této látky, objevující se ve čtyřech rozdílných historických obdobích, ukazuje výrazně změny, kterými ruská společnost zatím procházela. Lomonosovova *Tamira a Selim*, oddávající se při všem volání proti tyranii exotice tatarského prostředí, zobrazuje Kulikovskou bitvu jen nepřímo a celkem v dobových ideově uměleckých kánonech klasicismu. Ozerovův *Dimitrij Donskoj* je už plný vlasteneckého pathosu období protinapoleonských válek, ovšem není ještě schopen na historickou akci se zaměřit a soustřeďuje se na vymyšlenou aktualisovanou milostnou zápletku, která vyslovuje více méně v mezích pseudoklasicismu autorovy názory na některé soudobé společenské jevy. Teprve *Mamajevo poboišče* Averkijevovo je výslovně zaměřeno na historický předmět a poučené už částečně Puškinem usiluje o realistické a patriotické jeho zobrazení; přivádí už také s důrazem do dramatu složku lidovou a hledá cestu k emocím obecenstva tím, že se opírá o letopisné a ústní prameny. Borodinův *Dmitrij Donskoj* je pak už dílem od základu nové epochy socialistického realismu; nové vřelé vlastenectví a lásku k národním dějinám spojuje s historicko-kritickým a prostě monumentálním viděním předmětu a jeho sociální podstaty.

Tak dramata o Dmitriji Donském a Kulikovské bitvě jsou květem dramatiky ze starých ruských dějin a dokladem vývoje ruského historického dramatu od dob feudalismu až do doby vybudovaného socialismu, který vysoko pozvedl prapor národní obrany a udělal tradice slavné minulosti majetkem širokých vrstev lidu.

II. IVAN HROZNÝ V RUSKÉM DRAMATĚ. BOJ O SILNÝ STÁT A PROBLÉM NÁSILÍ

Ruská historická dramatika, jako ostatně každá jiná, původně těžko rozeznávala mezi mythem a historickým faktem, jako by chtěla potvrdit Aristotelův názor na rozdíl mezi dějepiscem a básníkem (sc. dramatikem), kteří se podle něho „liší tím, že jeden vypravuje o tom, co se stalo, druhý, co by se mohlo stát“ [1]). Tento názor byl možný do doby, kdy se ve společnosti vědecky rozvíjí pojem dějin a realistické pojetí umění. Obojí nastává na podkladě rozmachu ekonomiky, společenského vývoje a lidského myšlení s nástupem měšťanstva.

[1]) Aristoteles, *Poetika*. Přel. Ant. Kříž. Praha 1948. Laichter, str. 38.

Bylo už řečeno shora, za jakých okolností se začínající ruská historická dramatika soustřeďuje na starou dobu ruských dějin; jak vytváří obrazy národního bohatýra pro podporu vlasteneckého cítění. Ruské dramatiky pak ovšem zejména od počátku 19. století zaujala doba Smuty — jednak z romantisující chtivosti dobrodružství, jednak už pro svůj rozpor mezi řádem a rozvratem, mezi carským vojensko-feudálním absolutismem a konservativním separatismem staré vysoké šlechty a kupeckého patriciátu svobodných měst.

S příchodem romanticko-realistické epochy 19. století vyrůstá ruské historické drama definitivně ze šněrovaček klasicismu, kterými se starší dramatikové dávali více nebo méně utiskovat.

Současně společenský vývoj předkládá k úvaze novou problematiku. Dvacet let po dobrovolné smrti uštvaného nemilosrdného soudce a kritika carismu, Radiščeva, hynou na šibenici šlechtičtí revolucionáři-děkabristé a pak se celá země potápí do katovského temna arakčejevštiny a nikolajevské reakce. Ale hnutí odporu již nelze udusit. Prosincové povstání a jeho odkaz burcuje revoluční demokraty 40. a 60. let. Z nich Belinskij první se zamýšlí nad minulostí své vlasti. Konkretní podmínky třídního boje a historického vývoje země vedou ruské kulturní pracovníky k úvahám o takových dilemmatech jako novotářství či tradicionalismus, styk s ostatní Evropou nebo isolace, samoděržaví nebo demokracie atd.

Středem zájmu historiků a umělců se stává problém silného státu a násilí, a tedy samozřejmě na prvém místě problém historického významu Ivana Hrozného. Byl to budovatel a obránce silného centralisovaného ruského státu či to byl nesmyslný a samolibý ukrutník, který má na svědomí následující období rozvratu? To je otázka. A je to otázka životně důležitá. Její řešení znamená také další sociálně politický program přítomnosti.

Názory a spory historiků byly několikrát souhrnně zhodnoceny, koncem 19. století zejména Michajlovským, který přes zdání objektivity zaujal nakonec odmítavé stanovisko a vůbec nepochopil pokrokovost Ivanových protibojarských akcí: Ivan prý „kak Kaligula nenavidel vysokich ljudej: prosto oni brosalis' v glaza“ [1]).

Řada badatelů 19. století (Ščerbatov, Karamzin, Chomjakov, Kostomarov) podlehla jednak nepřátelským pamfletům Kurbského a zaujatým letopiscům (na př. odbojného Pskova, Novgorodu), jednak se dopustila té zásadní chyby, že *vykládala historické události z charak-*

[1]) Nik. K. Michajlovskij, *Ivan Groznyj v russkoj literature. Kritičeskije opyty III.* Sanktpeterburg 1894, Vol'f, str. 111.

teru Ivanova, místo naopak. Naproti tomu byla řada positivních vykladačů (Belinskij, Kavelin, Gercen, Bestužev-Rjumin). Ti už vyciťovali, že povaha a jednání Ivana Hrozného jsou vysvětlitelné z historické nutnosti boje o stát, zákroků proti konservativní šlechtě, těžkých vojenských operací. Avšak Veksler, dělající před rozborem dramatu A. N. Tolstého historický přehled problematiky, nemá docela pravdu, když tvrdí, že „kladné názory (na Ivana Hrozného) jsou pravidelně spojeny s pokrokovými proudy...; záporné převážně charakterisují zaostalé nebo reakční proudy ve vědě, v umění, v literatuře...“ [1]). Sám musil připustit z tohoto pravidla výjimku tak významnou, jako je A. K. Tolstoj[2]), jehož odmítavý názor zřejmě souvisí se soudobou politickou situací. Ale to není ojedinělá výjimka: také Ostrovskij, spisovatel nesporně pokrokový, podal negativní dramatický obraz Hrozného. Vekslerovo zjednodušení je tedy zřejmě přílišné. Při literárních obrazech cara Ivana bude naopak nutno zkoumat celou dialektickou složitost soudobého vývoje, aby se ukázaly pravé pohnutky takového či onakého stanoviska umělcova.

„Pokrokový význam politické činnosti Ivana IV. ukázali nejlepší představitelé buržoasní historiografie (S. M. Solov'jev, S. F. Platonov, N. P. Pavlov-Sil'vanskij). Jejich these dále rozvinula nejnovější historiografie (S. V. Bachrušin, R. Ju. Vipper a j.)“ [3]). Mezitím se už historické bádání mohlo opřít o klasiky marxismu, zvláště o Stalina, který ukázal, jak v době Ivana Hrozného se z Ruska stává národnostní stát s panujícím národem a se silnou dvořansko-vojenskou byrokracií v čele[4]).

Problematiku Ivana Hrozného podrobně objasnil ve své monografii sovětský historik Vipper. Ukazuje, že u odmítavých kritiků byla mylná už premisa, která dělila vládu Ivana IV. na dvě epochy: první, přibližně do r. 1563 (šťastná doba vítězství a administrativních reforem, ovlivněná moudrými rádci), druhá, do Ivanovy smrti r. 1584 (doba neúspěšných válek, chaosu a neohraničené samovlády). „Ostří kritikové jako by zapomínali, že celá druhá polovina panování Ivana IV. probíhala ve znamení nepřetržité války, a přitom války nejtěžší, jakou kdy vůbec vedl velkoruský stát“ [5]).

---

[1]) I. I. Veksler, *Aleksej Nikolajevič Tolstoj. Žiznennyj i tvorčeskij puť*. 1948, Sov. Pis., str. 429. (Rec.: Slavomír Wollman, Slavia XIX, 1950, 478—82.)

[2]) Tamtéž, str. 438.

[3]) N. Rubinštejn, *Istorija SSSR do konca 18. v.* Bol'šaja sovetskaja enciklopedija, tom „SSSR“. Moskva 1948. Sov. Enc., str. 364.

[4]) I. Stalin, *Marksizm i nacional'nyj vopros.* Sočinenija II. Moskva 1946, Inst. M. E. L., str. 304.

[5]) R. Ju. Vipper, *Ivan Groznyj.* 3-je pererab. izd. Moskva-Leningrad 1944. AN SSSR, str. 55.

Je-li Ivan Hrozný jedním z nejzávažnějších problémů ruského historického bádání uplynulých 150 let, je tím spíše také jednou z nejpřitažlivějších postav pro ruskou literaturu. Problém násilí a jeho vztah k rozmachu jednotného ruského státu v 16. století samozřejmě silně vzrušoval ruské umělce — romanopisce A. A. (*Stefan Batoryj i Ivan Groznyj*), B. F. Fedorova (*Knjaz' Kurbskij*), A. Miljukova (*Carskaja svad'ba*), N. I. Kostomarova (*Kudejar*), A. K. Tolstého (*Knjaz' Serebrjanyj*), V. Kostyleva, básníky jako M. Ju. Lermontova (*Pesnja pro kupca Kalašnikova*), výtvarníky I. Je. Repina, M. M. Antokol'ského, operní skladatele P. I. Čajkovského (*Opričnik*), N. A. Rimského-Korsakova (*Pskovitjanka*), filmové režiséry jako Ejzenštejna atd. Tím spíše tato látka musila vzrušovat dramatiky. Dramatické obrazy Ivana IV. mají mnoho společného s obrazy Petra I. pro příbuznost problematiky. Mají také těsný vztah k dramatům o době Smuty. Přece však jsou výraznou skupinou dramatické tvorby ruské i bez nich a ukazují několik stupňů ideově uměleckého vývoje ruského.

* * *

Ivan IV. Vasil'jevič, zvaný Groznyj (1533—84), veliký kníže moskevský, první nositel titulu „car' vseja Rusi", zdědil trůn jako tříletý po otci Vasiliji III. Regentství se ujala jeho matka, pak další příbuzní, od r. 1538 bojaři, kteří s chlapcem hrubě zacházeli. Vychován za účasti jednoho z nejbližších rádců, metropolity Makarije, rychle rozvíjel své nadání i panovačnost. R. 1547 dal se korunovat za cara vší Rusi a sňatkem s Anastasií Romanovnou Zachar'jin-Jur'jevovou navázal spojení se střední vrstvou bojarstva. Uváží-li se ještě odkaz jeho děda, který si už osoboval název „gosudar' vseja Rusi", jeho babičky, byzantské princezny Sofie Paleologovny, a jeho otce, za kterého se po pádu Byzance 1453 Rusko v duchu poslání mnicha Filofea o Třetím Římě a v duchu pověsti o čapce Monomachově ujímá dědictví Byzance a stává se „hlavou a baštou pravoslaví a Slovanstva"[1]), je v jádře dán jeho politický program.

Rozvoj zemědělství s upevňováním rolníkovy připoutanosti k půdě a prudký rozmach městského řemesla a obchodu se vznikem městského patriciátu silně pozměňují ekonomickou základnu země. Staré státní zřízení, opřené o vysokou rodovou šlechtu, především o rody knížecí, se stává pouty tohoto vývoje. Proto mladý panovník rozhodně rozvíjí reformy svých předchůdců směrem k absolutistickému centralismu, který potřebuje byrokratický státní aparát (prikazy, d'jačestvo), stálou

[1]) N. Rubinštejn, o. c., str. 358.

ústřední armádu (střelce), novou kodifikaci právních předpisů (Sudebnik 1550), hluboké církevní reformy (Stoglav), navazování diplomatických a obchodních styků (s Německem, Anglií) atd. Konservativní rodová šlechta (knížata, bojaři) se brání novátorské politice Ivana IV., který silně omezuje její vliv na řízení státu. Vzniká nebezpečná oposice, která přechází až v otevřenou zradu a spiknutí (otrávení Ivanovy druhé ženy Marie Temrjukovny, útěk Kurbského atd.). Car drtí nepřátele své politiky hrdelními rozsudky, trestními výpravami proti neposlušným městům (Pskov, Novgorod) a tvrdými administrativními opatřeními, z nichž nejvýznamnější je zřízení *opričniny* 1565, která po r. 1572 sice změnila jméno, ale trvala dále, představujíc nové politické zřízení, opírající se o dvořansko-vojenskou byrokracii. Zavedením opričniny se Ivan IV. osobně i geograficky obklopil spolehlivou skupinou neurozených, ale zato politicky velmi schopných mužů a vytvořil dvořanskou vrstvu jako protiváhu proti staré šlechtě.

Vnitřní politika Ivana IV. řadou velkorysých opatření upevňovala ruský stát a současně jeho mezinárodní politika směřovala k posílení mezinárodního postavení Ruska. Podrobení carství kazaňského a astrachaňského spolu se zřízením vojenské hranice v jihovýchodní stepi a s uznáním závislosti se strany sibiřského chána Jadigara vybudovalo v 50. letech Rusku poměrně krytý týl. Ivan IV. zahajuje boj o životně nezbytný přístup k Baltu (*Livonská vojna 1558—83*). Rusové dobývají Narvy, Jurjeva (Derptu), Marienburgu a Fellinu. Řád německých rytířů přestává existovat 1561 a na jeho místě vstupuje do války Litva. Rusové se zmocňují ještě Polocka, 1564 však jsou poraženi v souvislosti se zradou oposice knížat (Kurbskij). Počátkem 70. let usiluje Ivan o uprázdněný polský trůn, 1575 je však zvolen králem polským a litevským Štěpán Batory, podporovaný Turky. Jeho vojenské úspěchy zastavuje statečná obrana Pskova a 1582 je uzavřeno rusko-polské *jam-zapolské příměří* na deset let za podmínky status quo ante, 1583 pak podobné příměří se Švédskem. Přístup k Baltu je ztracen až do Petra Velikého. Více zdaru mají na východě kozácké oddíly Stroganových a po nich ataman Jermak, dobyvatel západní Sibiře.

Vláda Ivana IV. se jeví jako mohutný systém smělých vnitropolitických novot, boje proti konservativní šlechtě, zajišťování hranic, strategického postupu k moři, obrany proti náporu polskému atd. Car Ivan za nejtěžších podmínek (oposice bojarů, obranná válka) hluboce změnil hospodářský řád a politický život a představuje v ruských dějinách mohutný krok kupředu, což ovšem na druhé straně znamená vývoj k absolutickému feudalismu. Přitom jeho budovatelské dílo

bylo neustále brzděno řadou okolností. V posledních letech své vlády přistupuje Ivan IV. k provádění nových opatření, ke kterým ho nutí těžká hospodářská krise. Uprostřed této činnosti umírá ve věku padesáti čtyř let a Rusku nastává těžká doba krisí a intervenčních válek.

Vývoji hospodářskému, sociálnímu a politickému za vlády Ivana IV. odpovídá pozoruhodný rozmach kultury. Tehdy vznikají veliké *letopisné svody Nikonovský, Voskresenský a Sofijský*. Začíná ruský *knihtisk* za živého zájmu samotného cara, který byl m. j. také vynikajícím vzdělancem své doby. Vznikají *Stoglav, Domostroj* a Makarijovy *Čeťji-Minei*. Rozvíjí se pozoruhodná publicistika politická a sociální. Roste řada významných památek výtvarných (chrám Vasilije Blaženého a mn. j.).

Istorija knjazja velikogo moskovskogo od Kurbského, podobně jako starší anonymní *Beseda prepodobnych Sergija i Germana, Valaamskich čudotvorcev*, je už pamflet proti Ivanovi, pobouřený jeho protibojarskou politikou a vůbec tím, že car se obejde bez bojarů. Sem patří také proslulá *listovní polemika* Hrozného s Kurbským. V apologetickém protikladu ke Kurbskému stojí t. zv. Kazaňský letopisec (*Istorija o Kazanskom carstve*). Na této straně stojí konečně v podstatě hlas lidu, jeho bohatá ústní slovesnost: stariny a historické písně o Ivanu Hrozném[1]).

Tak už od těch dob se datuje zápas o historický smysl a povahu Ivana IV., který si vysloužil přezdívku Groznyj, myšlenou původně asi jako panovačně tvrdý, velmi přísný — rozhodně ne ve významu českého „hrozný" nebo ruského „žestokij", který byl slovu záměrně přikládán. V Hrozném, který železnou pěstí hnětl bojarskou zvůli, vidí lid podle svědectví lidové slovesnosti blízkého člověka. Z téhož důvodu trvá neutuchající odpor proti němu u příslušníků vládnoucí třídy. Přehlížejíce historické příčiny jeho ostré justice, přehlížejíce známou skutečnost, že feudální soud neměl k nikomu blíže než ke katovi a že v dějinách je bezpočet rozsudků, připadajících potomkům až nesmyslně krutými, dělají odpůrci z Hrozného úchylného krvežíznivce, vraha nejlepších rádců; oběť zvrácené povahy, kterou někteří útrpně vysvětlují zlým zacházením v dětství. Hrozný podle všeho se dával unášet výbuchy vzteku, ale jednak většina hrdelních rozsudků suveréna byla patrně součástí promyšlené politiky a obranou, jednak se nelze divit, že nejbystřejší vzdělanec své země, vynikající státník, vojevůdce a diplomat, obklopený úlisnými, mocichtivými stvůrami, které se neštítily zabít mu

[1]) Srv.: Petr Vejnberg, *Russkije narodnyje pesni ob Ivane Vasil'jeviče Groznom.* 2-je izd. Sanktpeterburg 1908.

ženu, spolčovat se se zahraničními mocnostmi atd., bil kolem sebe nikoli plochou, ale ostrou stranou meče. V takovém hrozném rozrušení patrně zabil i syna.

Ivan Hrozný, vojevůdce a reformátor, hrdelní soudce a kajícník, samovládce a nepřítel bojarů, tvůrce nového státního zřízení a současně utvrzovatel nevolnictví a absolutismu, je tedy právě mužem, který není ani jednoznačně dobrý ani jednoznačně špatný, ani zcela pokrokový, tím méně zcela zpátečnický. Řečeno klasickými slovy Aristotelovými, „nevyniká ani ctností a spravedlností, ani neupadá v neštěstí pro špatnost a nešlechetnost"[1]), a právě proto je typickým a může se stát tragickým hrdinou. Ze stejných důvodů však poskytuje možnost různých krajních výkladů. Ze stejných důvodů ve zběsilém nikolajevském útlaku pohasíná jeho lidový obraz a popularita odmítavé hry A. K. Tolstého je „neobyčejně veliká ve všech vrstvách obyvatelstva"[2]), které nesoudí ani tak Ivana — jako panujícího cara své doby.

* * *

Dlouhá řada dramat o Hrozném počíná ve 30. letech 19. století hrou *Rossija i Batorij* (1833) od Je. F. Rozena. Byl to týž Rozen, který sepsal libreto ke Glinkovu *Ivanu Susaninu* (*Žizn' za carja*, 1836). S touto operou se také dochovalo kulturním dějinám Rozenovo jméno. Výše zmíněná hra upadla v zapomenutí. Autoru není drama „Rusko a Batory" dostupné, nemůže tedy odpovědět na otázku, jak si úřední vlastenec, dvorní služebník cizího aristokratického původu představoval Ivana Hrozného a jeho dobu. Jen tolik lze říci, že Rozen měl o Ivanovu dobu značný zájem. Mimo drama napsal ještě poema *Roždenije Ioanna Groznogo* (1830) a tragedie *Petr Basmanov* (1835) a *Knjazja Kurbskije* (1857).[3])

Následující *Carskaja nevesta* (1849) Lva Aleksandroviče Meje (1822—62) je sentimentálně romantický kus, jednající v Aleksandrovské Slobodě 1572, v němž Ivan IV. je hlavní silou; ale nevystupuje. Předmětem hry je osud kupecké dcery Marfy Sobakinové, zasnoubené s mladým bojarem Lykovem. O Marfu marně usiluje opričník

[1]) Aristoteles, str. 43.
[2]) Srv.: Veksler, o. c., str. 438.
[3]) Většina literárně historických příruček a zejména práce sovětské neuvádějí Rozenovy výtvory ani bibliograficky. — Dále se ukáže, že ještě několik jiných dramat o Ivanu Hrozném bylo autoru nedostupných. Na štěstí běží vesměs o méně důležité, zapomenuté výtvory. Lze tedy důvodně předpokládat, že jejich nepřítomnost v těchto úvahách neporuší v zásadě celkový obraz. Jde o tyto hry: „Opričnik" I. I. Lažečnikova, „Groznyj car'" N. A. Čajeva, „Opričnina" K. S. Baranceviče, „Ivan Groznyj" V. I. Vol'kenštejna. Částečně bylo možno i o těchto hrách podat zprávu na základě literatury.

Grjaznoj; konečně si opatří od známého carského lékaře, Němce Bomelija, nápoj lásky. Jeho milenka Ljubaša ho však ze žárlivosti vymění za jed. Marfu si vybere z mnoha dívek ovdovělý car za ženu. Jed, který Marfa vypila na zásnubách s Lykovem, začíná působit. Grjaznoj nařkne Lykova a odpraví ho. Při pohledu na nemocnou se však pod tlakem svědomí vyzná, že chtěl carskou nevěstu očarovat a Lykova obvinil ze msty. Přiznává se také Ljubaša, že podstrčila jed a je probodena Grjazným. Maljuta Skuratov zatýká ztroskotaného kamaráda.

Historické jádro hry, příběh třetího sňatku Hrozného, opírá se o letopisné a ústní prameny a o Karamzina, jak upozorňuje sám autor[1]). Kus je vcelku sentimentální historkou, ale charakterisuje dobu a mravy. Aktualisuje zejména spory o cizí vlivy, které vedou ruské postavy s cizím lékařem.

Mej se rozhodl pro konvenční pětiaktovou formu a blankvers. Do tohoto schematu proniká užití baladické písně, vystoupení gusljarů a tanečnic.

V tom se po prvé v této řadě her odráží působení Puškinovo, který ve svém Borisi Godunovovi vycházel z hlubokého studia ústní slovesnosti a použil jak jejích postupů a prostředků, tak i hledisek lidového pěvce. S tímto vzorem souvisí Mejův základní motiv, motiv nápoje lásky, zaměněného za jed, který je právě typickým lidovým prostředkem slovesným. S tím souvisí i celý baladický ráz a spád hry, po nenáhlém vrcholení končící rychlou katastrofou, a přirozeně také skladební využití lidové písně, které hru oživuje obsahově i formově.

Na okraji problematiky zůstává také *Opričnik* (1859) Ivana Ivanoviče Lažečnikova (1792—1869), m. j. pisatele románu o Livonské vojně.

Mejova *Pskovitjanka* (1860), pětiaktové, blankversem psané drama, zasahuje už aspoň do dílčí historické akce, zobrazujíc trestnou výpravu do Pskova r. 1570, ze které neposlušné město vyšlo ku podivu lehce. Autor si uvědomoval už hospodářské a společenské příčiny tohoto výsledku, proto nesouhlasil s Karamzinem (že by se Hrozný byl polekal jurodivého mnicha v Pečerské Lavře) [1]) a kombinoval z historických pramenů nový doplňkový motiv, který se všemi ostatními nakonec pohnul cara, aby kázal „přitupit meče o kámen“.

Ivan navštívil Pskov už jednou předtím. Domýšleje podrobnosti onoho zájezdu, exponuje 1. akt zápletku objevením mimomanželské dcery švagrové místodržitele Tokmakova. Toto dítě, Olgu,

[1]) L. A. Mej, *Sočinenija I.* Sanktpeterburg 1862. Rjumin, str. 541—6.
[2]) Mej, o. c., str. 569—79.

přičítá milostnému setkání s nejmenovaným významným mužem.

Při druhé návštěvě odhaluje Ivan IV. v dospělé už Olze svou dceru. Opričníci ve srážce s obyvatelstvem zahubí jejího milého Michaila Tuču a Olga se zabije dříve, než může zvědět pravdu o svém původu.

Tato zápletka umožňuje Mejovi zobrazit Hrozného lidsky, nejen jako cara, ale i jako člověka — výbušného i družného, divokého i milého, mocného i osamělého.

Drama se opírá o lidové tradice, užívá písně a skazky i letopisných pramenů. To vše mu dodává životnosti.

Vystihujíc obtížnou situaci Hrozného a Ruska, stojí hra na stanovisku carových pokrokových reforem. Vidí však i jejich vnitřní rozpory. Chudina se tu staví na odpor ani ne tak centralisaci jako zavádění nevolnicko-poddanského systému.

Hra byla psána koncem 50. let, kdy otázka podstatných reforem společenského řádu byla nejnaléhavější otázkou politické přítomnosti. Tehdy už bylo jasné, že nevolnický systém je odsouzen k zániku. Byl již na obtíž i vládnoucí třídě, která potřebovala pracovní síly, jež by byly volně na prodej. Třídy podrobené zatím usilují rovněž o osvobození rolníka, ovšem ze zcela jiných důvodů. Proto toto zpracování epochy Hrozného, a také ovšem zpracování, která následovala po něm, odráží nejnaléhavější politickou problematiku Ruska z poloviny 19. století.

Ještě v jednom směru byla epocha Hrozného silně aktuální pro tehdejšího ruského dramatika, totiž v otázce samotného samoděržaví. Od 40. let nejlepší lidé Ruska, revoluční demokraté, pochopili, že se samoděržavím nelze dělat kompromisy, že musí být svrženo. Nutno však připomenout, že v této věci z počátku nebylo jasno. Sám mladý Belinskij ve stati „Borodinské výročí", dovolávaje se stejnojmenné básně Puškinovy, byl pod vlivem hegelianismu (v jeho oficiální pruské fázi), který se snažil ospravedlnit existenci panujícího řádu. Podrobně to líčí ve svém díle „O tom, co bylo"[1]) Gercen, který se proto na čas s Belinským rozešel. Záhy ovšem nastalo třídění duchů mezi mladou inteligencí. Gercen, Belinskij a mnozí jiní, kteří mezitím poznali materialismus Feuerbachův a prošli téměř shodným ideovým vývojem s Marxem a Engelsem, zaujali revoluční posice, kdežto druzí vytvořili skupinu slavjanofilů, která zejména později v podstatě pomáhala konservativním snahám vládnoucí třídy. Slavjanofilem se stal i Mej, potomek zchudlé dvořanské rodiny, který celý život byl v bídě a právě proto nebyl konservativcem zcela rozhodným. Jestliže Mejův názorový zmatek nedovoloval zaujetí nekompromisního stanoviska, jeho mimo-

[1]) A. I. Gercen, *Byloje i dumy*. Moskva-Leningrad 1950, Detgiz, str. 391—2, 396.

řádný umělecký talent a láska k lidové tvorbě, která se v jeho díle nápadně projevuje, otupily řadu třídních předsudků a daly vzniknout dílům značné působivosti ideové i umělecké; pokrokovost Ivana IV. Mej aspoň částečně vytušil. Právě z těchto důvodů se obě jeho dramata o epoše Hrozného mohla stát librety oper, které dodnes jsou na sovětských i zahraničních scénách.

* * *

Počátkem 2. poloviny 19. století už problematika Ivana Hrozného, tato problematika silného státu a násilí, uzrála pro čin velkého dramatika.

Rozpory tehdejšího života se nesnesitelně prohloubily. Na jedné straně Rusko beze vší pochybnosti nastoupilo cestu kapitalistického rozvoje a stále více podléhalo jeho zlověstným zákonům. Na druhé straně trvání nevolnictví a feudálně militaristického režimu brzdilo růst těch nových prvků.

Na jedné straně revoluční demokraté vyzývavě kladli otázku, komu vůbec je na Rusi blaze, a šířili pokrokové i materialistické myšlenky. Na druhé straně censoři, mystikové, vědečtí šarlatáni, donašeči 3. oddělení a oficiální slavjanofilové zavrhovali všechno pokrokové jako nebezpečné, zkažené nebo cizí.

A pod tím vším obrovská země, její nevyužité prostory, bohatství a síly. A obrovská masa lidu, převážně negramotná, z poloviny i národnostně utištěná. Lid beze všech práv a moci, jeho síla, nadání a budoucnost.

Obraz doplňují vzpoury sedláků, tajné spolky, ruský postup v Asii, Krymská válka. Počátkem 60. let je carská vláda nucena uvolnit pouta nevolnictví. Uzavírá kompromis se zemědělskými a ostatními kapitalisty na účet širokých lidových vrstev. Začínají narůstat nové rozpory a s nimi se rozmáhá dělnická třída.

Také růst politického myšlení stále většího počtu lidí a postup historického bádání s polemikami právě o Ivana Hrozného připravují půdu pro vznik velkého dramatu o něm.

Kdo však bude tím silným dramatikem a jaké zaujme stanovisko v celé té složité situaci? Stává se jím Aleksej Konstantinovič Tolstoj (1817—75), pisatel románu o téže době (*Knjaz' Serebrjanyj*), lyrik, baladik a dramatik.

Nejznámějším dílem A. K. Tolstého je právě *Dramatičeskaja trilogija: I. Smert' Ioanna Groznogo — II. Car' Fedor — III. Car' Boris.* Jsou to tři samostatné celovečerní tragedie, volně navazující na sebe, z nichž dvě poslední spadají mezi dramata o Smutě, kdežto prvá, *Smert' Ioanna Groznogo* (1865) je významným členem řady dramat o Ivanu IV.

Důležitým rysem této „tragedie v 5 dějstvích" je to, že je současně exposicí zbývajících dvou částí trilogie, že rozehrává mohutné drama vzestupu neurozeného nadaného Borise Godunova, které se uzavírá teprve v poslední části jeho pádem. Přesto Smerť Ioanna Groznogo je uceleným tvarem.

Předmětem hry je poslední úsek života cara Ivana, který zabil syna a chce se odříci vlády, dohra jeho boje s bojary a mocenský vzestup Borise Godunova, který vítězně zdolává bojarskou protihru, doufající v návrat „starých dobrých časů", a při nástupu nového cara Fëdora se stává skutečným vládcem země. — Rozložení děje ukáže skladbu hry.

Na rozkaz Hrozného jedná duma o tom, kdo bude carem. (I. akt, 1. obraz.) Godunov jménem bojarů prosí cara, aby vládl dál. Ivan svoluje. (2. obraz.)

Po rozhovorech s anglickým vyslancem se chce Ivan po osmé ženit: s anglickou princeznou. Godunov mu to rozmlouvá. (II. 1.) Knížata Nazí, Belskij, Mstislavskij a Šujskij chystají zničení Godunova. Mají v rukou zadluženého dvořana Bitjagovského; ukládají mu poštvat na Borise lid. Ale Godunov má svou síť: zachytil Bitjagovského nabídku služeb Litvě a tak získává dobrodruha pro sebe. (II. 2.)

Cařice se bojí o synka Dmitrije. Ivan jí oznamuje, že ji pošle do kláštera. (III. 1.) V audienci chce car ponížit polského posla Haraburdu; dovídá se však od něho, že byl poražen. (III. 2.)

Najatí štváči pobuřují lid. Vyhrává Bitjagovskij, který obviňuje Šujského a Belského z úkladů o život carův. Godunov slíbil lidu zdarma chléb. Dav se vrhá na mluvčího bojarů. (IV. 1.) Objeví se kometa; Hrozný v ní vidí znamení smrti. Volchvové mu věští totéž a označí i den; na záruku jsou uvězněni. Car odprošuje ženu. Kaje se za vraždy a násilí a marně žádá o radu poustevníka. Belského, Zachar'jina, Mstislavského a Godunova ustanovuje za rádce následníka Fëdora a bere je pod přísahu. Proti vůli bojarů káže uzavřít potupný mír s Batorym. (IV. 2.)

Boris chlácholí Fëdora: věštěný den nastal, ale caru je lépe. Volchvové, přivedení z vězení, věští Borisovi, že bude sedm let carem. Godunov vyslýchá lékaře Jakobiho o carově stavu: Hrozný se nesmí rozčilit. Bitjagovskij hlásí svůj agitační úspěch. (V. 1.) Caru je lépe. Zas myslí na diplomatický sňatek. Posílá Borisa oznámit volchvům, že budou odpraveni za lživou věštbu. Po návratu se ho ptá, jak přijali rozsudek. Boris odpovídá:

Великий государь!
Волхвы тебе велели отвечать,

Что их наука достоверна.

. . . . . .

Что ошибиться им нельзя, и что —
Кириллин день еще не миновал. [1])

Ivan se rozčilí a umírá. Godunov oznamuje lidu jeho smrt. Lid volá z náměstí, že bojaři cara otrávili. Fëdor svěřuje moc Borisovi. Ten dá na vybranou Belskému a Šujskému: buď vyhnanství, nebo je lid roztrhá. Nagé s cařicí a Dmitrijem posílá do Ugliče. Zachar'jina nechává u cara. Lidu slibuje chléb a víno. (V. 2.)

Ve způsobu ztvárnění odráží se už pokrok doby od schemat klasicismu k řetězení scén, které tak výborně uplatnil Puškin. I Tolstoj umí každý obraz udělat potřebným, každý dialog dokreslujícím. Přes své značné mistrovství nemá však Puškinovy schopnosti celistvého dramatického vyjádření. Hned v úvodu odhodí možnost využít dramaticky vraždu syna a pak stále kolísá mezi aktualisačním zaujatým zobrazením carova skonu jako rozkladu jeho osobnosti, mezi sociálním konfliktem cara a nového dvořanstva s bojary a mezi situačním konfliktem Borisova boje o moc. Vzhledem k následujícím dílům trilogie je na konec důraz na skonu tvůrce samoděržaví. Jeho skon je úvodem k pokračování trilogie.

Jazyk hry, formovaný běžným blankversem, je cenným jazykem mistra básníka a dramatika, který umí správně zabarvovat lidově i historicky.

Ze všech podrobností je zřejmé, že Tolstoj znal hlavní historická fakta své látky, ovšem vnější fakta a v mezích tehdejších možností. Tolstoj vzal všechny důležitější postavy z historické skutečnosti. Je tu téměř každá důležitější osobnost Ruska z doby Hrozného a hra současně připravuje hlavní postavy pro následující díly. Zdařile je použito předzvěstné postavy ugličského vraha Bitjagovského, ovšem se záměrem připravit vylíčení Godunova, který zde projevuje nápadný zájem o careviče, jako osnovatele příštího zločinu. Následník Fëdor je zachycen jako muž neschopný panovat a Boris jako chytrý politik, jdoucí za svým cílem, za svrchovanou mocí. Tak Boris říká:

Пусть только-б царь Иван
Хоть месяц дал мне править государством!
Ему-б в один я месяц доказал,
Какие силы Русская земля
В себе таит! Я-б доказал ему,
Что может власть, когда на благодати

[1]) A. K. Tolstoj, *Polnoje sobr. soč. III.* Sanktpeterburg 1902, Stasjulevič, str. 150.

А не на казнях зиждется она!
Но тяжело, отец мой, все то видеть —
И лишь молчать безсильно!

Nepřímo zasahují do hry také činitelé světové politiky — anglická královna, polský král, diplomaté; zejména formy diplomacie té doby, kdy Rus bojovala o velmocenské postavení, jsou věrně vylíčeny. Domyšlené postavy kouzelníka a volchvů, prorokujících z historické komety, jsou historicky pravděpodobné a jejich zásahy jsou celkem v souladu s myšlením doby. Správně je vystiženo prostředí a „byt“. I konflikt mezi carem a bojary, který přechází v konflikt bojarů s nově se vynořujícím představitelem mladé vrstvy dvořanstva, má historický základ. Avšak v líčení historické situace dopustil se autor anachronismu zřejmě záměrného: přenesl do r. 1584 poslední boje s Batorym a obranu Pskova, které se odehrály dříve. Zde neběželo pouze o zhuštění děje nebo o zachování t. zv. tří jednot. Běželo o charakter Ivana IV.

Obraz Ivana IV. je obrazem tragického konce despoty, který nebyl sice od přírody zlý, ale uvolnil zlé síly a je jimi nakonec ztrestán. Celé dlouholeté vladařské úsilí má se hroznému caru zhroutit v několika dnech, po spáchání nejhnusnějšího zločinu, po vraždě syna. Po ní silný panovník, zmítán výčitkami a vztekem, pokorou i zpupností, spěje k nezadržitelnému konci, který si pověrečně předpovídá a v jehož očekávání uzavře potupný mír proti vůli bojarů. Právě ono vylíčení bojarů jako odpůrců míru z vlasteneckých důvodů překvapuje, když byli dříve ukázáni jako mocichtiví, lidem nenávidění chamtivci. A mír, který ovšem byl uzavřen ve skutečnosti už v letech 1582—3, nebyl po pravdě nějakým kouskem otřeseného muže, ale politickou nutností a při vší tvrdosti se jeví jako prozíravý čin Ivana IV., který získal oddech vyčerpanému vojsku a uvolnil si ruce ke zdolávání hrozící hospodářské deprese. Obraz Ivana IV. v dramatě je však nepříznivý a zřejmě zase záměrně.

Celou hrou prosvítají motivy lidu, kterého se bojí šlechta, který v hladu spoléhá na cara proti bojarům, na který nutno brát ohledy pro jeho náklonnost k cařici, který nutno získat pro odstranění protivníka atd. Lid je zkrátka revoluční silou v souhlase s představami revolučních demokratů, s nimiž se autor sbližoval. A zde je klíč ke stylisaci fakt i k negativnímu líčení Ivana Hrozného. Významem toho všeho bylo ukázat, že lid je zkracován ve svých právech, že samoděržaví je špatná vládní forma, která tvoří z lidí zvrhlíky a zemi uvádí do neštěstí. Proto musil být v dramatě souzen a odsouzen i samoděržec Ivan, nadto sám

[1]) O. c., str. 43—4.

jeden z hlavních tvůrců carského absolutismu, který v době Tolstého byl už jevem rozkládu. Proto měla hra tak živý a příznivý všeobecný ohlas, protože ruská společnost 60. a pozdějších let byla v revolučním proticarském varu, a nemajíc politických svobod, demonstrovala svou ideologii literárně a divadelně.

Nikoli náhodou zahájilo Moskevské umělecké divadlo r. 1898 svou činnost uvedením druhé části Tolstého trilogie, přestože mělo současně již nastudovaného Racka. „Hra se začíná slovy: V toto dílo pevně věřím. Tato věta se nám zdála tehdy závažná a prorocká," praví o tom Stanislavskij. Brzy nato byla uvedena i „Smrt Ivana Hrozného". Obě díla tvořila základní kameny nového „historicko-realistického" směru Mchatu[1]).

Dramatickou ideou Smrti Ivana Hrozného je odsouzení násilnické, kruté samovlády, která jako každé zlo plodí zlo a obrací se sama proti vlastním představitelům samovlády, která je neštěstím země. Tolstoj odsuzuje apriorně každé násilí, proto ani nemůže pochopit historické příčiny Ivanova jednání; nemůže je pochopit především proto, že nezná dialektickou spojitost státu a násilí. Ale dramatu běží hlavně o soud nad samoděržavím a ten soud byl společností vděčně přijat. On také uzavírá tragedii vladaře:

Злое семя
Посеял ты, боярин Годунов!
Не доброй жатвы от него я чаю!
О, царь Иван! Прости тевя Господ!
Прости нас всех! Вот самовластья кара!
Вот распаденья нашего исход! [2])

Zde opět se nabízí srovnání s Puškinovým Borisem Godunovem. Vždyť i toto veledílo rozvíjí myšlenku o zlu, které rodí zlo, o samovládě, která trestá své strůjce. A je to zejména skvělý obraz Pimena, kritisujícího a soudícího násilnictví absolutismu Ivanova i Borisova, který zřejmě působil na A. K. Tolstého. Klasický odkaz Puškinův se nehlásí jen ve významovém zaměření, ale také v ostatních plánech díla, už na př. samotným výběrem látky. Při rozboru formového plánu vychází najevo, že Tolstoj stejně jako Puškin, mluveno s Marxem a Engelsem, se držel „shakespearování", nikoli „schillerování". To ovšem plyne právě z toho, že žák stejně jako učitel se inspiroval studiem ústní slovesnosti a bohatství letopisného a použil jejich postupů a prostředků. Sem patří postavy volchvů i věštba smrti podle komety. Postava zloducha Bitjagovského, která se později znovu vynoří v další části trilo-

[1]) K. S. Stanislavskij, *Můj život v umění.* Praha 1946, Svoboda, str. 220n.
[2]) A. K. Tolstoj, o. c., str. 156—7.

gie, ukazuje už, že Tolstoj se dal cestou k baladickému dramatu. S ústní slovesností souvisí také bohatost jazyka, čerpajícího z klasické i lidové tradice ruské tvorby. Tak dílo Tolstého pokračuje ve skvělé umělecké a ideové tradici puškinské.

* * *

V tomtéž společenském ovzduší vzniká vzápětí „byvalščina v 5 dejstvijach, v stichach“ (blankversech) p. n. *Sloboda Nevolja* (1866)[1]) od Dmitrije Vasil'jeviče Averkijeva (1836—1905).

Hra je uvedena citátem z lidové písně na smrt Hrozného a věnována památce K. S. Aksakova, kterého autor v úvodu chválí za „mistrovské objasnění charakteru Hrozného (ochotně připisované Kostomarovu)“, ale hned se hlásí k Ivanu IV. jako bojovníku proti zradě[2]), tedy právě k opačnému pojetí, než měl Aksakov nebo Kostomarov. Slibuje zobrazit Ivana jako člověka v jeho domácím prostředí, kde mu říkali „bojar Ivan Moskevský, Váňa, bílý holub“. To samo by bylo dobré, kdyby si autor příliš neliboval v patriarchálním „bytu“, který protkává konvenčně sentimentálním příběhem odstrčené milenky Grunji, tvořící spolu s carem a jeho šprýmařem Běsem trojúhelník. A konflikt se řeší zcela podle zásad divadla hrůzy efektními vraždami přímo na scéně.

Tak tedy dopadá tentokrát historisace u staromilce Averkijeva. Přesto obraz Ivana není jednostranně odsuzující a má jisté historické rysy. Pozadí tvoří historický rozpor s bojary, které zcela výstižně odhaluje Maljuta:

Мы знаем вашу правду!
Завидно вам, что любит государь
Не вас, бояр, а худородных. Вы-бы
С Литовским менше перевет держали,
Так, может, и любил-бы вас, бояр [3]).

Kus se odehrává v Aleksandrovské Slobodě, přezvané Nevolja, r. 1569 za příprav úderu na neposlušný Novgorod a nedlouho před čistkou mezi opričníky, o jejichž divokých výpravách se tu mluví.

Lidové tradice umí Averkijev využívat jazykově, stylově i thematicky. V jejím duchu vytvořil i působivé zaklínání, které za zvuku vichřice deklamuje šprýmař Běs.

---

[1]) Veksler (o. c., str. 434) uvádí r. 1868. A. M. Skabičevskij (*Istorija novejšej russkoj literatury 1848—1892 gg.* 3-je ispr. izd. Sanktpeterburg 1897, Pavlenkov, str. 424—5) uvádí r. 1867. Hra je však datována samotným autorem do r. 1866. — Už Skabičevskij cejchoval Averkijeva jako reakčníka, který podplácí nízké choutky davu m. j. národními písněmi a chorovody (!).

[2]) D. V. Averkijev, *Dramy I.* Sanktpeterburg 1887, Suvorin, str. 3.

[3]) O. c., str. 23.

Shora bylo řečeno v souvislosti s Averkijevovou hrou o Kulikovské bitvě, že autor jako spolupracovník časopisu Epocha byl spjat s ideologií t. zv. počvenničestva čili se skupinou, která usilovala o kompromisní smazání třídních protikladů, o vybudování společenské idyly, založené na nekriticky přejaté tradici. Jeví se to i ve hře ze života Ivana Hrozného. Averkijev v cit. předmluvě si přímo vytyčuje úkol zachytit domácí idylu cara, obklopeného přátelským kruhem a zabývajícího se čistě osobními, sentimentalisticky pojímanými záležitostmi. Významové zaostření proti bojarům je jakousi apologií absolutní moci panovníka, který jakoby byl obklopen přízní prostších poddaných, jakoby byl jejich otcem. Na takovém vztahu mezi panovníkem a poddanými se podle přání počvenniků měla zakládat obroda tehdejší ruské společnosti. Současně ne dosti politické thema hry vede Averkijeva na cestu jakési skororomantické sensační tragedie, útočící na city obecenstva za pomoci postupů a prostředků lidové slovesnosti, někdy velmi zdařile použitých. Jako představitel kolísajícího středu (v nejlepším případě středu) neuměl Averkijev zaujmout jasné stanovisko k postavě Ivana Hrozného. Sympatisuje částečně s jeho reformátorskou politikou, nedovedl ji jednoznačně přijmout a ocenit, na druhé straně narážeje na krvavé stránky samovlády, nedokázal ze své hry udělat hlásnou troubu boje proti samoděržaví, jako to učinil Tolstoj, a zůstal jen u sensačně osobní zápletky. Tak Averkijev podal příklad bezvýchodnosti politiky své skupiny, počvenniků.

* * *

Negativní výklad Tolstého sleduje také Aleksandr Nikolajevič Ostrovskij (1823—86), slavný dramatický kritik společnosti a mimo to tvůrce řady her historických, které druhdy vnikají hluboko do podstaty událostí a těží z nich pro národně a sociálně osvobozenecký pathos. Mezi nimi jistou výjimkou je jeho *Vasilisa Melenťjeva* (1868), příběh dvorní dámy, která zničila pátou ženu Hrozného, podvedla a zneužila dvořana Andreje Kolyčeva, vetřela se do přízně carovy, ale nakonec podlehla výčitkám svědomí a prozradila se. Toto drama je napsáno blankversem, má uzavřenou formu tragedie s pěti dále nečleněnými akty. Zápletka je řešena smrtí hlavních osob.

Také Ostrovskij se omezuje na soukromí Hrozného, také on užívá oblíbených postav dvorního blázna, cizího lékaře a ovšem nezbytného Maljuty Skuratova. Hra se pokouší o dokreslení události, z níž jen brzká a náhlá smrt Vasilisina je doložena.

Obraz Ivana IV. je krajně nepříznivý. Je podán jako ukrutník.

Také Ostrovského vedla pravděpodobně vedle tradice literární k tomuto pojetí soudobá situace. Také on aspoň v náznacích neupírá Ivanu zásluhu za potírání zrady.

Zvláštní postavení této hry v díle Ostrovského je dáno spoluautorstvím divadelního ředitele a dramatika Stepana Aleksandroviče Gedeonova[1]), který postoupil Ostrovskému už hotový náčrt hry[2]). Ostrovskij přece jen zesílil charakteristiku Ivana IV. jako sjednotitele a obránce země a provedl značné umělecké a thematické přepracování[3]).

* * *

V 70. letech trvající zájem vedl Nikolaje Aleksandroviče Čajeva, autora řady dnes už neznámých historických her, k napsání kusu p. n. *Groznyj car' Ivan Vasil'jevič, narodnaja pesn'ja v licach* (1873). Hra tato široce využívá folklorních prvků a přímo historických písní o Hrozném. Moskevská Společnost přátel ruské slovesnosti vyjádřila dobové ocenění hry tím, že ji poslala ke slavnosti položení základního kamene Národního divadla v Praze.

Současně se objevil ještě jeden kus o Ivanu IV., a to přímo v Aleksandrinském divadle. Byla to *Opričnina* (1873), dramatisace románu A. K. Tolstého *Knjaz' Serebrjanyj* od mladého proletarisovaného potomka staré šlechty, Kazimira Stanislavoviče Baranceviče, vnuka oběšeného polského povstalce a petrohradské Francouzky. Hra předvádí zhuštěné výseky předlohy, volně sestavené do scén a uvedené do blankversu.

* * *

V 80. letech pokročily už dále polemiky a historické rozbory. Pokroková kritika a historická věda už našly aspoň v základě správné stanovisko k osobnosti Ivana Hrozného, jak o tom už byla řeč. Ale přece pořád tento car může být symbolem samoděržaví pro třídu vykořisťovanou a pro třídu vykořisťující materiálem k psychologisování a nepříjemnou vzpomínkou na krušení dědičných výsad.

V těchto rozporech se asi pohyboval spisovatelsky průměrně nadaný a v pramenech dosti sečtělý kníže gruzínského původu Aleksandr Ivanovič Sumbatov (1857—1927), herec (známý pod pseudo-

[1]) Proto ve vydáních je uváděno „soč. A. N. Ostrovskogo i G*** “.

[2]) A. I. Revjakin, *A. N. Ostrovskij. Žizn' i tvorčestvo.* Moskva 1949, Učpedgiz, str. 289. Proti tomuto zjištění, opírajícímu se o Kašinovy *Etjudy*, tvrdil ještě 1905 editor M. I. Pisarev (*Poln. sobr. soč. VI.* Sanktpeterburg, Prosveščenije, str. 519), že Gedeonov dodal jen námět a začátek textu.

[3]) Srv.: N. P. Kašin, *Etjudy ob A. N. Ostrovskom.* Moskva 1912, Kuškerev, str. 245—61.

nymem Južin), pak ředitel Malého divadla, nakonec nositel titulu národní umělec, realista a ostrý kritik měšťáctva.

Jeho *Car' Ioann Četvertyj* (1884), „kronika v 6 dějstvích" (včetně prologu) se skládá ve skutečnosti z 9 obrazů po vzoru historické kroniky shakespearské a puškinské, zobrazujíc řetěz rozmezných situací, zhuštěných, jak sám autor přiznává, některými anachronismy. Účelem tohoto formového schematu, provedeného v blankversu účinným dialogem, je vyústit do konečného rozuzlení povahy a příčin dalšího jednání Hrozného na prahu t. zv. druhé poloviny jeho panování.

Kronika obsahuje události let 1542—60, postupný rozkol cara s bojarstvem, který záhadnou smrtí jeho ženy Anastasie Romanovny se vyostřuje v otevřenou roztržku.

Všechny tyto události jsou záměrně osvětleny tak, aby vynikl význam hlavních sociálních sil: sjednotitelské úsilí Ivanovo, náklonnost lidu, který u něho hledá ochranu proti svým přímým vykořisťovatelům, bojarům, a rostoucí nevole bojarské oposice, která ztrácí rozhodující politický vliv a bezohledně se tomu brání intrikami kněží, rádců, žhářů, pobuřovatelů i přímých zrádců; tuto oposici představuje ve hře zejména Adašev. Kronika celkem správně vysvětluje nutnost nedalekého zřízení opričniny, spolehlivé vládní vrstvy, o kterou se pak car opřel od poloviny 60. let. Myšlenku opričniny vyslovuje v posledním obraze před smrtí cařice, kterou roztržka s bojary uzrává, Aleksej Basmanov:

Великий государь!
Не потаю — врагов твоих найпаче
Песку морского расплодили те,
Кого ты возвеличил и поставил
Превыше всех. Послушай же меня:
Бежать тебе не надо! Все ж довольно
Есть и таких, что душу за тебя
Готовы положить...
. . .
Их собери вокруг себя. Стеной
Они тебе надеждой будут! Страха
И жалости неведая, мы будем
тебе служить...
... ты за то
Опричь других поставь нас над землей,
Опричь других нас жалуй, мы же будем
Холопы, и хранители, и слуги
Покорные единому тебе! [1])

[1]) A. I. Sumbatov, *Poln. sobr. soč. II.* Sanktpeterburg 1901, Dumnov, str. 125—6.

Od celkem zdařilého sociálního rozboru přechází kronika k psychologicko-charakterologickému pokusu o vysvětlení Ivana IV., vstupujícího do období těžkých bojů a ztrát. Ivan, který začal život a vládu bohatýrským rozmachem sociálním i vojenským, dostává se historickou nutností do sporu se starou šlechtou, je nucen v zájmu státu prosazovat své stanovisko. Tím se vystavuje ostrým ranám odporu, který se neštítí zrady, úskoku a vraždy. Konečně Ivan, připravený o milovanou ženu, nahlíží, že je obklopen nebezpečnými nepřátelskými skupinami a že ve své státnické velikosti a tváří v tvář těžkým politickým úkolům je osamocen, zrazen, opuštěn. Zde se v něm láme zbytek víry v existující řád, ze kterého sám vyrostl, zde se mu objevuje bolestná nutnost vytvořit nový řád, znovu napnout síly, tentokrát zbavené mladistvého vzletu a radostné osobní pohody. V tom nalézá Sumbatovova kronika Ivanovu tragedii, v tom tkví její dramatická idea.

V Sumbatovově dramatu lze opět sledovat puškinskou tradici. Vlastenec Sumbatov sáhl do téhož kadlubu národní historické látky z podobných pohnutek morálních i politických. Těžké a naléhavé úvahy o moci a jejích důsledcích, o ruské státnosti i o politickém odkazu Ivana Hrozného vedly ho k zobrazení bouřlivé 2. poloviny 16. století. Jako přesvědčený realista sledoval Puškinův vzor i formově, scénosledem dramatické kroniky.

Sumbatovův kus spolu s ukrajinskou hrou Pantelejmona Kuliše *Knjaz' Vyšnevec'kyj* (1884), která se téhož roku zabývá touto látkou a spolu se zapadlou neoklasicistickou prvotinou Vladimira Michailoviče Voľkenštejna (nar. 1883), „scénami" p. n. *Ivan Groznyj* (1907) uzavírá předrevoluční řadu dramat o Ivanu Hrozném. Naléhavější problémy přítomnosti ženou mladší dramatiky do práce na současných látkách a odvádějí je od této problematiky. Ale ne nadlouho.

* * *

Velká říjnová socialistická revoluce provedla zásadní změnu v držbě politické moci, změnu ekonomické základny, z níž pak vyrůstá nový společenský řád, vedoucí pomocí diktatury proletariátu k likvidaci antagonistických tříd a jejich ideologií, k vybudování socialistické společnosti, opírající se o nový světový názor, o vědecký socialismus. Tyto hluboké změny si vynucují přezkoumání starších vědeckých názorů a představ, zejména historických, a vytvářejí podmínky pro nový rozmach umění, z něhož právě historické druhy pro svou zásadní společenskou významovost tak mocně odrážejí změny, kterými společnost prochází.

Bylo by ovšem nesprávné představovat si, jako by se tato nová sku-

tečnost byla projevila ve vědách a v umění — v daném případě v historiografii a v historické dramatice — ihned, jednoznačně a úplně.

Z počátku tu byli nejen lidé, ale i vědecké a umělecké obory, jak je zanechal kapitalismus. Rappovsko-proletkultovská skupina spolu s tak zv. levými divadly odmítaly vůbec kulturní odkaz minulosti a na př. v inscenacích starších her nechaly řádit režiséra-diktátora tak, že předlohu bylo mnohdy těžko poznat. V pověstných pouličních spektáklech šla aktualisace tak daleko, že historická fakta byla vykládána zcela posteriorními hledisky a často použita jako pouhý náznakový symbol.

V historické vědě zatím hospodařila škola Pokrovského, která projevila marxismu cizí neskromnost a prováděla faktickou likvidaci předrevolučního vědeckého odkazu, a která musila být později odsouzena pro t. zv. vulgární sociologismus.

Tyto poměry jsou pro daný případ tím důležitější, že klasikové ruské předrevoluční historiografie už právě v problematice Ivana IV. došli ke správným závěrům a dali základ positivnímu zhodnocení. Avšak k rozvinutí a prohloubení tohoto zhodnocení dospěla marxistická věda sovětská teprve po odstranění ideologických a methodických překážek, vytvořených Pokrovského skupinou, a potom, když upevnění sovětského státu vedlo k celkovému vyjasnění názorů na národní dějiny a jejich velké osobnosti.

Tím vším se také vysvětluje, že doba Ivana IV. podobně jako ostatní doby společenského a státního rozmachu nevzbudila zájem dramatiků onoho prvního období, zejména když se ještě uváží, že většina schopných sil byla zaměstnána tehdy velmi aktuální thematikou povstaleckou.

Výsledkem této situace je ve 20. letech hra D. Smolina *Sem' žen Ivana Groznogo* (1925), kterou uvedlo Divadlo Safonova. Tento sentimentální kostymový kus, zrobený z pseudohistorických klišé a sensacechtivých „odhalení" soukromí panovníka, o jehož historickém významu pisatel neměl ponětí, patří k celé skupině podobných her, k jejichž pěstitelům se může počítat Smolin vedle Lernera a Lipskerova. „Sedm žen" nejen nepřekonává, ale ani nedosahuje toho, co na poli historické a bytové drobnokresby a líčení Ivanova soukromí udělal Averkijev nebo Ostrovskij.

* * *

Teprve důsledky velkého přelomu r. 1929, kdy vítězství socialismu je již zajištěno, vytvářejí nové podmínky: odstranění pokrovštiny a rozpracování názorů na význam osobnosti v dějinách, nové bádání

přímo o Ivanu Hrozném, rozmach lidového sovětského patriotismu, odvolávajícího se na nejlepší stránky národních dějin, pathos budování a později obětavé obrany a boje za spravedlivé mezinárodní postavení země.

Ve 30. letech se z politicko-historického kusu stává *vlastenecká hra*, když Aleksej Nikolajevič Tolstoj po několikerém přepracování své hry o Petru Velikém dává příklad dramatického typu, který by bylo možno nazvat heroickou apotheosou. Žánr vlasteneckých her historických, heroických i tragických, rozkvetl pak zejména za Velké vlastenecké války, kdy se tato díla stávala skvělou válečnou zbraní.

Přední sovětský dramatik a pravděpodobně největší sovětský spisovatel po smrti Gor'kého, Aleksej Nikolajevič Tolstoj (1882—1945), který právě v den Hitlerova vpádu dopsal svou *Křížovou cestu* ruského inteligenta k socialismu (*Choždenije po mukam*), mistr nejen společenského románu, ale celé řady žánrů (historického a dobrodružného románu, povídky, dramatu), pochopil ihned novou aktuálnost epochy Hrozného, kdy ruská země se vymaňovala z těžké územní, společenské a hospodářské tísně, kdy vznikal mocný ruský stát, který teď nutno s vypětím sil hájit. Tento potomek starého rodu, proslulého v literatuře, na čas emigrant, pak zanícený sovětský vlastenec, bojovný publicista a konečně předseda Svazu spisovatelů a poslanec Nejvyššího sovětu, vzpomněl si na své dávné pokusy zobrazit Hrozného a dal se do práce na dramatě o Ivanu Vasil'jevičovi [1]).

„Dramatičeskaja povest' v dvuch častjach" p. n. *Ivan Groznyj* je heroicko-tragické zřetězení obrazů o tvůrci samoděržaví a mocné državy, rozdělené ve dvě celovečerní hry: *I. Orël i orlica a II. Trudnyje gody*, poslední redakce I. části v 11 a II. části ve 12 obrazech.

Předmětem první části jsou leta 1553 (kdy Ivan je smrtelně nemocen)—1569 (smrt Marie Temrjukovny). — Zatím co bojaři si už vyhlédli pretendenta — slabocha Starického, car se vzchopí (1. obraz) a proti popskému konservativismu Silvestra a Filipa zamýšlí válku o přístup k Baltu. Blíží se čerkeské poselstvo s Marií Temrjukovnou (2.), Ivan se zbavuje Silvestra, který krušil jeho vůli, poznává v čerkeské

[1]) Bibliografický přehled ukazuje složitou genesi díla: úryvky 1. části Literatura i iskusstvo 1942, no. 12. — Ivan Groznyj. P'jesa v 9 kartinach. Moskva-Leningrad 1942, Iskusstvo, 62 str. — Iv. Gr. Dramatičeskaja povest' v 2 častjach. Č. 1-ja. Orel i orlica. P. v 10 k. M-L 1943, Isk., 72 str. — Č. 2-ja. Trudnyje gody. M-L 1943, Isk., 72 str. — Všechna tato vydání byla „na pravach rukopisi" v tiráži 50—200 výtisků. — Celé dílo bylo pak publikováno v časopise Oktjabr' 1943, no. 11—12, str. 5—70. — Definitivní redakce vyšla knižně ještě rozšířená p. n. Ivan Groznyj. Dramatičeskaja povest' v 2 častjach. Č. 1-ja: Orel i orlica. P. v 11 k. (80 str.) Č. 2-ja: Trudnyje gody. P. v 12 k. (75 str.) Moskva-Leningrad 1944, Iskusstvo, 155 str.

princezně rovnocennou ženu a získává ji. Bojaři se bouří proti zasnoubení a samovládě. Ivan zdůrazňuje svou moc a odmítá dumu. (3.) Dobývá Polocka, kde se za jeho zády už chystá spiknutí bojarů (4.), které pokračuje poradou knížat a metropolity Filipa, přerušenou Maljutovým vyšetřováním. (5.) Ve strachu z odhalení prchá Kurbskij s nadějí, že moskevští spiklenci s interventy brzy zvítězí. (6.) Stará Starická se utíká o „pomoc" k cařici proti jejímu bratru Temrjukovičovi; Ivan se dozvídá o zradě Kurbského. Nepřátelé zapálili Kitaj-gorod. (7.) Zatím co knížata najímají traviče, car oznamuje lidu na Rudém náměstí, že nemůže žít se zrádnými bojary, že opustí Moskvu. Blázen Vasilij kryje cara před střelou najatého vraha. Rodí se opričnina. (8.) Z opričného dvorce car posílá diplomatické noty. Stepní vojevoda kníže Vorotynskij odmítá sloužit a na jeho místo nastupuje Grjaznoj. (9.) Při zásnubách dánského prince Magnuse s Ivanovou neteří Starickou je otrávena Marie Temrjukovna; strůjkyní vraždy je nevěstina babička, kněžna Starická. (10.) U katafalku vynutí car doznání ze Starického otce. Ten vydá další spiklence. (11.)

Předmětem druhé části jsou léta 1566 (zemská duma)—1571 (nájezd Tatarů). — Šujskij se nabízí za donašeče Godunovu. Přicházející litevský posel Voropaj je donucen vyslovit celý titul Ivanův. (1.) Ten s ním jedná před sněmem. Bojaři a Pimen doporučují potupný mír, oloupení kupci s opričníky pokračování ve válce. (2.) Ivan okouzluje Voropaje a daruje mu „svatou" třísku („tříska jako tříska"). (3.) Ivan se setkává v převlečení s Annou Vjazemskou v Uspenském soboru. Bojaři se tu setkávají s poslem Kurbského, Kozlovem; ten propase příležitost k vraždě. (4.) Zikmund Polský přijímá Voropaje, Kozlova a německé rytíře. (5.) Novgorodské široké vrstvy se bouří pod vedením Vasky Buslajeva proti Pimenovi, který z politických důvodů zašantročil svátosti. (6.) Při obléhání livonského města je zajat — Magnus. Šujskij udává spiklence. (7.) V mučírně se bojaři vzájemně zradili. I Afanasij, muž Anny Vjazemské, je spiklenec. (8.) Godunov jedná o neutralitu Devlet-Gireje a vykupuje ze zajetí Grjazného. (9.) Ivan krotí Novgorod. Inspirátoru spiknutí, Pimenovi, vymýšli jako trest žalář — peklo výčitek. (10.) Anna přiznává Ivanovi lásku, ale jde do kláštera. Mstislavskij zradou uvolnil cestu Tatarům. (11.) Útočícímu Devlet-Girejovi posílá Ivan pro výstrahu šavli Mamajovu. Mstislavskij se udává: za vpádu zahynula celá jeho rodina. Je poslán bít se na smrt, aby právě on naháněl hrůzu Tatarům. (12.)

Drama svědčí o autorovu hlubokém studiu historické skutečnosti a o jeho vysoké znalosti nejnovějšího bádání. Z toho vyrůstají téměř

všechny postavy hry, zejména také vedlejší, jejichž politický charakter byl prostudován teprve v poslední době (Ferensbach, d'jak Viskovatyj). Méně šťastné jsou některé obrazy cizinců (polský král, němečtí rytíři); aktualisační snaha zde působila jistou protistylovost (karikatura), jejíž druhou stránkou se jeví podcenění nepřátel: po pravdě to byli daleko chytřejší a nebezpečnější protivníci a měli být také tak podáni, aby více vystoupila velikost Ivana IV.

Tolstoj se nikterak nezastavoval před odůvodněným užíváním anachronismů a před stylisací událostí tak, že vybírá a zdurazňuje jen určité věci; byl si zřejmě dobře vědom rozdílu mezi vědeckým výzkumem a uměleckým zobrazováním. Přitom provedl samostatné historické zhodnocení. Jeho drama míří k *sociální a mravní podstatě* zobrazené skutečnosti. Tím právě se stává dílem socialistického realismu.

Už podtitul a přehled látky napovídají mnoho o skladbě. Jejím základem je zřetězení početných scén, tak osvědčené v ruské i světové dramatice. U Tolstého (na rozdíl na př. od Puškina) nelze mluvit o maximální úspornosti ztvárnění, o zachycení pouze nezbytných obrazů; proto také se drama rozlilo do neobvyklého rozměru dramatických „zlomků epopeje", spojených bohatými remarkami. Ovšem proti dřívějšímu *Petru I.* na př. je o mnoho ucelenější. Charakteristickým tvárným aspektem, který dodává hře dramatické dynamiky, je to, že před koncem většiny scén nastává neočekávaná thematická protihra, která exponuje další děj a znovu podněcuje napětí.

Nosnou osou tvárnou je sloh hrdinské písně lidové, historického zpěvu, byliny, fantastické i kronikářské, přetavivší zobrazenou skutečnost dlouhým ústním podáním. Odtud přirozenost jednání, prostota Ivanova, lapidární odhalování zrádců, řetězení příběhů, plasticky vylíčených. Odtud dále vše pronikající pathos, spojující živelné vlastenectví bohatýrských zpěvů s uvědomělým bohatýrstvím strašné válečné přítomnosti. Odtud konečně i podtitul „povesť".

S tím souvisí ryzí, mistrovský jazyk, jemně historisovaný, prozaický, ale nepostrádající rytmu a umělecké zákonitosti charakterisační.

Obraz Ivana Hrozného je páteří hry. Je to obraz vzdělance, vlastence, bojovníka a diplomata, výbušného sanguinika i muže něžně pokorného. Jeho tragika je ve strašné osamocenosti mezi zrádnými bojary, v tom, kolik osobního štěstí ztrácí pro věc své země, v tom, že chtěje být vznešeným panovníkem, musí v mučírně číst krvavé výpovědi zrádců. Avšak tragičnost osobnosti Ivanovy má protějšek v tragedii zrádců, kteří živelně hájí své třídní výsady, jsou však drceni větší,

protože pokrokovější silou a odhalují se před ní jako lidé bez cti a bez vlasti.

Drama objasňuje význam hlavních společenských sil. Na jedné straně bojaři, jejichž ideálem je:

Крест на княжение каждый себе будет целовать ... [1])

— a kněžstvo, jehož představitel, pop Silvestr, chce bujného novátora spoutat kajícnickou řízou. Na druhé straně car Ivan, bojovník za ruskou státnost, více zápolící s prostředím než se zahraničními nepřáteli:

Не короли мне страшны — Москва. Толща боярская. [2])

Tolstoj se snaží vidět co nejlidštěji, proto se ani v tomto svém díle nebrání motivům lásky. Láska nenahrazuje tu zákonitost dějin, naopak dokresluje historickou osobnost.

Dramatickou ideou tohoto lidového historického zpěvu scénického je boj za jednotu a spravedlivé mezinárodní postavení Ruska, vlastenecké obranné a budovatelské úsilí, předjímající dílo potomků, úsilí, které se dostává do tragických konfliktů s konservativními vrstvami. Z dramatu A. N. Tolstého je vidět, jak tragičnost Hrozného plyne ze sociální podstaty státnosti, která vždy předpokládá násilí i při úmyslech nejlepších, — jak tragičnost jeho odpůrců plyne ze zákonitosti třídních protikladů a třídního boje, ve kterém i lidé ducha tak pronikavého jako na př. Kurbskij podléhají nakonec politickému i morálnímu úpadku, postaví-li se na stranu starého řádu. A konečně v jádře dramatickou ideou tohoto díla je hrdá vlastenecká víra v historické poslání vlastního národa, lidu a země, víra, v níž průbojnost socialistické přítomnosti si podává ruce se starým ruským a slovanským hnutím národně a sociálně osvobozeneckým a mravně obrodným, které už přes hranice domácího prostředí začalo pomýšlet na celé lidstvo a které si přivlastnilo i myšlenku Třetího Říma:

Горит, горит Третий Рим ... Сказано — четвертому не быть ... Горит и не сгорает, костер нетленный и огнь неугасаемый ... Се правда русская, родина человекам ...[3])

V díle A. N. Tolstého se vzor a příklad Puškinův projevuje zvlášť silně. Tolstoj znal ovšem celou šíři klasické literatury národní i světové, avšak opíral-li se skutečně o něco, byla to puškinská linie ruské dramatiky a ústní slovesnost. Svědčí o tom na prvém místě právě zevrubné studium této ústní a letopisné slovesnosti, které se hned na první pohled objeví jako základní stylistická složka jazykového plánu a může být

[1]) Cit. podle vyd. nakl. Iskusstvo 1944. Str. 12.
[2]) O. c., str. 56.
[3]) O. c., str. 155. — Finale dramatu.

sledováno jak ve volbě předmětností, v pojetí obrazu hlavního hrdiny a v prostotě vlasteneckého zaměření díla, tak v epickém pathosu a v celém plánu formovém. V něm je puškinská tradice nepochybná už v základním aspektu dramatické kroniky. Jestliže Puškin po známém podrobném studiu Shakespeara tvůrčím a národně osobitým způsobem rozvinul jeho odkaz, pak A. N. Tolstoj stejně postupoval s odkazem Puškinovým. Odklonil se sice od náznaku spojení s ústní slovesností veršem, zato však užil stylisovaně výrazných míst historických zápisů a ponechal základní formovou kostru puškinské kroniky, která u něho ovšem nevytváří baladické drama, ale nový útvar tragicko-heroického scenaria vlasteneckého, jež může sloužit ke hraní i ke čtení. Konečně také v plánu významovém a v celé ideji dramatu (a zde je vlastní kořen působení odkazu Puškinova) pokračuje Tolstoj v zápase o tentýž problém vlády a násilí, jehož rozpornost vyslovil kdysi Pimenovými ústy Puškin. Nová sociální a historická skutečnost mu umožnila, jak už řečeno, nové domyšlení problematiky.

Teprve A. N. Tolstoj rozřešil pravdivě osobnost a povahu Ivana IV., nikoli náhodou význačného hrdiny ústní slovesnosti.

* * *

Za téže společenské a politické situace vzniká brzy nato *Velikij gosudar′* (1945) Vladimira Solov′jeva, veršovaná pětiaktová tragedie, hledající rovněž politický smysl Ivanovy vlády, ale méně patheticky a s malým ohlasem.

Konečně chápe se látky další přední dramatik sovětský, Il′ja L′vovič Sel′vinskij ve své hře *Livonskaja vojna* (1946).

Tato blankversem psaná tragedie v 9 obrazech vymezuje látku zradou Starického a Kurbského a současnými válečnými událostmi. Do toho je vpleten osobní motiv lásky k Marii Starické, která po ztrestání otce jde do kláštera. Ovzduší doby, postavy cizinců a vztah ke Kurbskému jsou zdařile zachyceny. Místy je však přehnána aktualisace, na př. úvahou Erika švédského na thema „západ — východ“ nebo Ketlerovými zlostnými slovy o neočekávané ruské výzbroji.

Také toto je drama obrany a síly, prodchnuté vlasteneckým pathosem. Také zde je zdůrazněn morální konflikt politicky nutné krutovlády a lidských a křesťanských výčitek svědomí. Je výstižně předveden na případě Starického, kterého je car nucen dát zabít, přestože je to otec milované ženy a příbuzný. Obraz Ivana je charakterisován závěrečným monologem:

Хоть чорту душу! — только бы Руси

Не задохнуться... Только бы под ветер...
Ах, только бы пред нею, золотою,
Серебряная распахнулась даль... [1])

Také zde je po vzoru letopisecké scény Puškinovy líčena vnitřní morální rozpolcenost vladaře, který mění svůj dvůr v klášter.

* * *

Ivan Hrozný jako dramatický hrdina a jeho doba jako dramatická látka mají, jak patrno, důležité místo ve vývoji ruského dramatu a vůbec ruského společenského myšlení. Je to proto, že poskytují výraznou problematiku, stále aktuální od počátku rozkladu carismu, od počátku zápasu za rovnoprávné mezinárodní postavení Ruska v moderní době, od počátku boje za spravedlivější společenský řád.

Základním problémem dramatiky o Ivanu Hrozném je problém násilí, problém státnické nutnosti ve vztahu k svědomí. Nejprve naráželi dramatikové na sociální konflikt Ivana s bojary, který řešili více nebo méně zdařile podle svých třídních posic. Tudy pronikali k problematice historické osobnosti Hrozného, která byla obestřena mlhou tak či onak zaujatých výkladů. Proto i nejúspěšnější zobrazitel Hrozného v 19. století, A. K. Tolstoj, použil jeho postavy konec konců k ortelu nad samoděržavím. Avšak dramatikové těch dob nebyli dosti spoutáni vládní reakcí, aby si nevšimli vřelého zájmu lidové tvorby o Ivana IV., aby aspoň nevyciťovali jeho lidské a státnické klady. Ovšem, nebylo jim dáno pochopit postavu už pro vlastní třídní příslušnost.

K jejímu domyšlení bylo třeba nejen nového vědeckého materiálu a nové historiografie, ale také nového osvětlení pojmu státu jako organisovaného násilí. Bylo třeba, aby vláda se začala skutečně vykonávat ve prospěch lidu a země, jak si Ivan IV. přál, bylo třeba žít epochu, kdy ruský lid odolával ještě obludnější, jakoby umocněné třídní zradě a intervenci, epochu, kdy nejlepší nejasné státnické sny Ivanovy došly naplnění. Teprve pak objevil se Ivan Hrozný jako přirozený předchůdce budovatelů a obránců vlasti. Teprve pak mohl A. N. Tolstoj jednotně řešit sociální i mravní podstatu tohoto historického hrdiny.

Nejlepší dramata o Hrozném pokračují beze vší pochyby v ideově umělecké tradici Puškinově. On první v Borisi Godunovovi zobrazil sociální konflikt cara s bojary a lidu s vládnoucí třídou. Tento základní historický konflikt udělali osnovou svých her Mej, A. K. Tolstoj, Sumbatov a také A. N. Tolstoj a Sel'vinskij. Jasnozřivé lidové stanovisko

[1]) Il'ja Sel'vinskij, *Livonskaja vojna.* Tragedija. 1946, Iskusstvo, str. 160.

Puškinovo se stalo přirozeným vodítkem dramatiků až do doby, kdy mohlo být podloženo fakty a závěry nové historiografie.

Společensko-třídní konflikt je u Puškina nerozlučně spjat s mravním problémem moci a násilí, který jeho dílo odráží všestranně jednak na vnitřním morálním konfliktu v postavě Godunova, jednak přímo výroky letopisce Pimena o Ivanu Hrozném, jednak závěrečným poučením celého dramatu, že lid se odvrací od vládců, poskvrněných vraždou.

Lid jako důležitá dramatis persona se po vzoru Puškinově objevuje už u Meje, výrazně pak u A. K. Tolstého při soupeření strany Šujského i Godunovovy o jeho přízeň i jako rozhodný činitel závěru, ze sovětských dramatiků nejsilněji u A. N. Tolstého (zejména ve scéně na Rudém náměstí a ve scéně novgorodské). V souvislosti s tím se u posledního vynořuje i zjevně puškinská postava jurodivého.

Pokud běží o samotnou látku, netřeba vzor Puškinův zvláště dokládat. Působení obsahové potvrzují rovněž formové plány převážné většiny dramat o Hrozném: úplný odvrat od postupů a prostředků klasicismu, uplatnění puškinských tvárných aspektů dramatické kroniky, všestranná recepce prvků letopisných a ústně slovesnostních.

V uměleckých idejích děl se konečně projevuje táž snaha jako u Puškina, snaha o plnokrevné živé obrazy hlavních postav, snaha nesoudit jednostranně, hledat nějaký společný cíl hrdinů a lidu. Tragika Puškinova Godunova tkví přece do značné míry v tom, že chtěl sice vládnout pro lid, ale soustavná nepřízeň okolností byla proti němu. Podobně se pokoušejí o řešení pokračovatelé z řady dramat o Hrozném.

Úhrnem lze říci, že řada dramat o Ivanu Hrozném tvůrčím způsobem rozvinula klasický odkaz A. S. Puškina.

Široký předmětnostní rámec co do osob i událostí (podle záměrů autorů), významové zdůraznění problému státu, konfliktu s bojary a prudké lidské povahy, ilustrativní motivy hádek o místa, trvání na titulu, provokace poslů, seznam popravených i formový kánon poměrně volných scénosledů, vynucený samotnou povahou a složitostí látky a splňovaný (se skvělou výjimkou A. N. Tolstého) blankversem — to vše vzniklo už v romanticko-realistické epoše buržoasního 19. století a bylo přeneseno zhruba i do epochy socialistického realismu. Bohatá tradice her o Hrozném, které už ztratily svůj aktualisační účel, ovlivnila ovšem ještě některé autory sovětské. Avšak revoluce umožnila a spolu s dalším vývojem událostí přímo vynutila, aby bylo řečeno nové slovo o Hrozném, aby jeho problém byl nově osvětlen a řešen, a tím, aby se ve výsledku objevilo dílo tvarově nové. Problém dlouho zrál. Teprve A. N. Tolstoj, opíraje se o nový světový názor a podnícený vlasteneckým

a obranným pathosem země socialismu, dospěl v této řadě dramat výše, ke které ani nadaný Sel'vinskij nedovedl už nic podstatného přidat.

Dramata o Ivanu Hrozném jsou významným svědectvím o dvou epochách ruského vývoje, o epoše kapitalismu a revolučního hnutí a o epoše socialismu a jeho obrany. Bylo-li do nedávna vrcholem této řady dílo A. K. Tolstého, jedna ze zbraní proti samoděržaví, pak tvůrčí čin jeho sovětského jmenovce, čerpající svou sílu ze slovesných, vědeckých i sociálních tradic a činů ruských lidí a v řešení problému odlišný od předchůdců právě proto, že vznikl v odlišné situaci, stal se novou etapou této skupiny historických dramat ruských a byl zbraní proti hitlerovským vetřelcům. *Slavomír Wollman*

Nowy unikat Mikuláša Bakaláře oraz kilka uwag o czeskim wpływie na paleotypy polskie

Wiadomo powszechnie, że w XIV., a zwłaszcza w XV. i w początkach XVI. wieku piśmiennictwo czeskie promieniowało bardzo silnie na Polskę (i na sąsiednią Ruś). O dawnej poczytności dzieł czeskich świadczą obecnie już to niektóre niezbyt liczne czechizmy języka polskiego, już to rękopisy lub starodruki czeskie, ocalałe na ziemiach Polski przedrozbiorowej (czasem jako unikaty! zob. niżej), ale jak silny był wpływ ten w pierwszych dziesiątkach XVI. wieku, można wnosić z języka niektórych paleotypów polskich (zachowanych niestety w stanie bardzo niekompletnym), a zwłaszcza z językowych i (orto)graficznych innowacji, które wprowadził do nich Jan Sandecki (Malecki). Dążąc istotnie do podniesienia piękna polszczyzny literackiej, narzucał on jej niekiedy żywcem cechy czeskie, przy czym powoływał się nawet, np. w czasie polemiki z Seklucjanem, na przepisy gramatyki czeskiej[1])! W przeróbce dzieła „Żywot Pana Jezu Krysta" z 1522 r. (druk Hallera-Unglera) przejawy tej maniery są jeszcze dosyć umiarkowane, z dużą siłą zaś wystąpiły w późniejszych jego przeróbkach, np. w obfitym wyborze perykop ewangelijnych (zachowanym fragmentarycznie), w kalendarzu na rok 1529 oraz w paru innych druczkach.[2]) Obecnie

[1]) Zob. Defensio verae translationis.. Catechismi; rękop. Maleckiego, wydany przes S. Rosponda w dodatku do rozpr. „Druki mazurskie XVI w," s. 52 n. Olsztyn 1948.

[2]) Zbytnia fragmentaryczność druczków tych nie pozwala wyświetlić bliżej czynników, które pod koniec lat 20-tych XVI wieku sprzyjały wzrostowi wpływu czeskiego w Polsce. Skrajnym okazem tej mody jest wprost czeski druczek z 1531 r. pt. Přonoftyka Krakowſka. Mistra Mikulasse z Sſadku . . teď k Roku panè 1532 . . (in 4°,5 kart nlb). Zdaniem Bandtkiego rzecz wydał Marek Szarffenbergier w drukarni Macieja Sz-a; zob. Estreicher, Bibliografia polska, t. XXX, s. 185; Kraków 1934. — O chwilowym użyciu języka czeskiego nawet w dokumentach urzędowych zob. artykuł J. O. Szanieckiego: De linguae bohemicae sive czechicae in Polonia usu diplomatico et forensi, cum aliis quibusdam diplomaticis notitiis symbolas aliquot collegit . . (Miscell. Cracoviensia z 1815 r., zesz. II. s. 94 — 106). Szereg innych, też czeskich aktów prawnych wydał ostatnio St. Kutrzeba (Archiwum Kom. Prawniczej, t. IX, s. 234 n., Kraków 1913) oraz R. Rauscher (Soudní knihy osvětimské a zátorské, Praha 1931). — Świadectwem kulturalnych związków Czech z Polską są też dedykacje niektórych książek czeskich, np. Mikuláš Konáč wydał w 1528 r. Pravidlo lidského života (czeska wersja Kalili i Dimny, tj. zbioru bajek opartego

wiadomo już, że fragment pierwszy jest przeróbką starszych dzieł polskich, a widoczne w nim osobliwości czeskie pochodzą spod pióra Jana Sandeckiego, ale do niedawna zabytek ten był dla badaczy prawdziwą zagadką, jedni uważali go za transkrypcję tekstu czeskiego (Kałużniacki)[3], drudzy zaliczali do mieszańców czeskopolskich (Brückner)[4], a mało kto domyślał się, że jest to tylko osobliwy okaz dawnej polszczyzny. Bliższy rozbiór języka wszystkich odszukanych dotąd druków Jana z Sącza pozwolił stwierdzić, że zagadkowe osobliwości językowe EU są echem silnej mody czeskiej, nie udało się jednak odkryć źródła czeskiego, którym posługiwał się Sandecki w czasie redagowania tego druku. Dorywcze zestawienia z ewangeliarzami czeskimi — głównie na podstawie materiału zebranego w monografii J. Vašicy[5]) — pozwalają się domyślać, że redaktor EU miał w rękach jakiś tekst drugiej redakcji, może zbliżony do ewangeliarza Świętowickiego,[6]) ale dla potwierdzenia tego domysłu niezbędne są jeszcze studia bardziej szczegółowe, możliwe tylko na terenie bibliotek czeskich, które rozporządzają bardziej obfitym materiałem porównawczym. Poszukiwanie za owym źródłem Sandeckiego w bibliotekach polskich nie było jednak całkiem bezowocne, pozwoliło bowiem odnaleźć nieznany dotąd druk czeski z 1506 r., który zasługuje na uwagę nie tylko jako unikat, ale też dlatego, że typograficznie zdradza jakieś pokrewieństwo ze wspomnianym wyżej „Żywotem Pana Juzu Krysta" Hallera-Unglera z roku 1522 (zob. niżej).

Unikatowy paleotyp czeski, zachowany w dobrym stanie w Bibliotece Jagiellońskiej (Cimel. 1153; dawna sygnatura: Bohemica 40), składa się z dwu części, które chociaż mają osobne znakowanie arkuszy, tworzyły zapewne jedną całość, ponieważ datę oraz imię drukarza podano tylko na końcu tomiku drugiego.

Pierwszy tomik osobnego tytułu nie ma — zapewne go nie było? — i zaczyna się od słów: *Epiſſtoly a Cǯtenie poſtnij: Prwnij* || *ſtr̄eda w poſtie Epiſſtola Johel w ij* || [*PRłOto dije pan buoh Obrat̄te* || *ſe kemnie w tʒeklem ſrdcy ſwē* || *w poſtu: a w placǯy: a w* || *kwielenij: a roʒedrʒete ſrdtʒe ſwa: a ne* | *rucho*. . . (zob. zdjęcie nr 1). Lekcja ta kończy się na

---

na staroindyjskiej Pańczatantrze; zob. J. Jakubec, Dějiny lit. české I 597), którego przedmowę skierował do kanclerza Krzysztofa Szydłowieckiego.

[3]) Zob. Jan Sandecki (Malecki), Ewangeliarz z początku XVI w., s. XIII (= Bibl. Pisarzów Polskich Akad. Umiej. Nr 87, Kraków 1917). Na podstawie kroju czcionek druk ten przypisuje się tłoczni Fl. Unglera, nie znając zaś właściwego tytułu nazwano go dla krótkości ewangeliarzem Unglera (= EU).

[4]) Rozpr. Wydz. filol. PAU t. 54 s. 307 i 263 (1916); zob. też EU s. X

[5]) J. Vašica, Staročeské evangeliáře, Praha 1931.

[6]) Zob. wstęp do EU s. CXXV

Epiſſtoly a Cžtenije poſtnij : Prwnij
ſtředa w poſtie Epiſſtola Johel w ij
Oto dije pan buoh Obratte
ſe kemnie w zelem ſrdcy ſwē
w poſtu : a w placžy : a w
kwijlenij : a rozedrzete ſrdze ſwa : a ne
rucho ſwe a obratte ſe ku panu bohu
ſwe' Nebt gi dobrotiwy a miloſrdny
trpieliwy a mnohe' miloſrdenſtwie jeſt a
ſhowiewagicy nad zloſti Kto wij ſe o
bratili ſe a odpuſtili buoh : a zuoſtawi
li po ſobie požehnanije Obiet zapalnu
y mokru obietugte panu bohu naſſe' :
Trubte trubu na ſyonu : poſwiette po
ſtu : ſwolayte zbor ſhromažďte lid :po
ſwiette obtze : w hromadu ſwedte ſta
re : ſneſte dijetky y ty kteřiž pſy prſy
gi Wygdiž manžel z poſtele ſwe a mā
žedka z przijebytku ſwe' Mezy c blacžni
tzy a oltařem plakati bud u kniežije ſlu
žebnitzy panie a rzku Odpuſt pane ob
puſt lidu ſwemu A nedag dedictwij

Nr 1. Podobizna pierwszej strony tomiku I.

odwrocie karty 1. arkusza [A], gdzie po odstępie na kilka liter następuje zaraz perykopa z ewangelii: *Cžte Math. w VI* ‖ *[K]Dyž ſe poſtite nechtiegte byti ia* ‖ *ko pokrytlzy ſmutnij: nebt po-* ‖ *ſſmurzugij* (!) *twāri ſwe aby...*

Na karcie 7 recto arkusza K (7 verso i cała 8 są czyste) kończy sie tomik pierwszy słowami: *Atakſe ſkonaly Epiſſtoly a cte poſtnij*, tomik zaś drugi, ze znakiem A na karcie pierwszej, mieści u góry napis: *Epiſſtoly a cžtenije neďelnije y tudijež* ‖ *Oſwatych Genž ſe cžtu tzely rok Po* ‖

Epiſſtoly a cžtenije nedelnije y tudijež
Oſwatych Genž ſe cžtu zedy rok Po
cžinagij ſe ſſtiaſtnie

Prwnij nedieli w Adwent Epiſſtola
k Rzymanom w xiij kapitole

Ratrzije Wiedutze: že hodi
na geſt nā ze ſna wſtati Ny
nije zagiſte bliſſije geſt naſſe
ſpaſenije nežli když gſme vwierili Notz
pominula Ale den ſe przibližyl Protož
odwržme ſkutky temnoſtij: a oblecme
ſe wodienije ſwietla; tak abychom we
dne poztiwie chodili Ne w hodowa
nij: ani wopilſtwij Ne w ſmilſtwij a
neſtydatoſtech Ne w ſwaru ani w za
wiſti Ale oblecme ſe w pana naſſeho
gežiſſe xpā Cžtenije Math w xxi ka
Dyž ſe přibližowal gežiš k Ge
ruzalemu: a przisſel do Bethſa
A

Nr 2 Podobizna początku tomiku II.

cžinagij ſe ſſtiaſtnie. Po osobnym dwuwierszu z nagłówkiem pierwszej niedzieli: — *Prwnij nedieli w Adwent Epiſſtola* ‖ *k Rzymanom w xiij kapitole* — idzie (znów po 1-wierszowym odstępie) tekst listu: [*B*]*Ratrzije Wiedutze: že hodi* ‖ *na geſt nā ze ſna wſtati Ny* ‖ *nije zagiſte bliſſije geſt*... oraz perykopa z ewangelii: *Cžtenije Math w xxi ka* ‖ [*K*]*Dyž ſe*

přybližowal gežis... (zob. zdjęcie nr 2). Tomik ów zamykają — na karcie 7r arkusza M — dane o drukarzu, miejscu i czasie druhu: *Mikulaš bakalarz w Nowem Plzni* || *Letha krista Tisytzijeho ccccc vi*⁰ (zob. zdjęcie nr 3); karta M 7v oraz cała 8 są czyste.

Jak dowodzą podobizny, druk jest jednokolumnowy (rozm. 117×71 mm) i mieści po 22 rządki na stronę; wymiar 20 wierszy: 115 mm. Pierwszy tomik zawiera 157 stron druku i 3 strony czyste, drugi zas 189 + 3 strony, tj. obie części liczą 352 strony czyli 176 kart. Czcionki należa do typu M nr 10 (wedle systematyki czeskiej dra Zd. Tobolki) względnie M^{81} (wedle układu K. Häblera), dla inicjałów są puste miejsca, kustoszy brak; ze znaków przestankowych występuje tylko dwukropek. Drzeworytów nie ma. Typologicznie druk ten nie różni się od inkunabułów Mikuláša, np. od Lucidáře z 1498 r.

Znane dotychczas wydania Mikuláša — dr Zdeněk Tobolka z lat 1498—1513 naliczył 23 pozycje[7]) — należą przeważnie do kategorii ulubionych powieści ludowych, rzadziej do pism polemicznych lub kalendarzowych, druk zas powyższy trzeba odnieść do dzieł liturgicznych, gdyż zawiera wybór urywków biblijnych, tj. lekcje ze Starego Testamentu, z listów apostolskich i perykopy ewangelijne, a więc ustępy czytane w czasie odprawiania mszy św. Szeroka wziętość dziełka tłumaczy nam, dlaczego w Czechach żaden okaz się nie dochował. Egzemplarz nasz ocalał może dzięki temu, że trafił jakoś do biblioteki klasztornej w Bydgoszczy, jak świadczy napis na karcie pierwszej: *Pro cella P(rae)dicator(um) i(n) loco Bidgostien(s)i Frm̄ Minoru(m) Obs(er)ua(n)tinor(um).* Tam zapewne druczek oprawiono (w deski pokryte skórą), a suponując, że brakuje mu tytułu, dodano na początku trzy białe kartki oraz jako antefolium pergaminową kartkę z jakiejś postylli łacińskiej.[8]) Na pierwszej dodanej karcie czystej jest kilka starych sygnatur bibliotecznych, a nadto ciekawy napis starym pismem białoruskim (gdyż кг = g): Лоцѣ Бидъкгостѣсѣкс лѣбер[9]). Pergaminową kartę z innego rękopisu (zdaniem Prof. R. Ganszyńca z mszału z końca XV w.) dodano też na końcu druku, gdzie na skórze okładki od wewnątrz vypisano starym, ładnym pismem: Саломо Королъ[9a]) Белнкы. Proweniencję

[7]) Dr Zdenko v. Tobolka: Mikuláš Bakalár prvý známy kníhtlačiar zo Slovenska s. 19, 1942.

[8]) Wedle łaskawej informacji Prof. R. Ganszyńca pismo postylli łacińskiej wskazuje na początek XV w.

[9]) Rzecz ciekawa, że głoskę *i* oddano tu przez ѣ, tj. podobnie jak w inkunabułach Fiola, o którym zob. niżej.

[9a]) Pod wyrazem tym dopisano (na desce oprawy): цар

koli wyznawa mne przed lidmi y syn
člowieka wyznawa gey před andiely
božimi Na s Kathe Epi ij k Kor x
To se chlubij w panu se chlub:
neb neten kto se sam chlubij zku
sseny gt Ale kohož Buoh chwalij By-
sste neprzetrpieli nijetzo maliczko mud
rosti mee sneste mie neb milugi was W
snubilt sem zagiste was gednomu mu-
ži čzistu pannu oddati kristu.
Czte Jako o swate pannie margaretie

Mikulaš Bakalarz w Nowem Plzni
Letha krista Tisyczijcho ccccc xi°

tych napisów — wniesionych przez jakiegoś franciszkanina(?) — odgadnąć nie łatwo.

Żywot Mikuláša Štětiny (tak się nazwał w antyhusyckim druczku z 1510 r.) jest mało znany, z aktów miasta P(i)lzna wiadomo tylko, że od roku 1493 był tam już obywatelem i posiadaczem domu. Stopień bakałarza — tytuł ten umieszczał często zamiast nazwiska — zdobył w Akademii Krakowskiej (zob. tenże druk z 1510 r.), gdzie miał łatwą sposobność poznania wielu przybyszów z Czech zachodnich, z którymi wywędrował później do P(i)lzna. Wsławił się tam sztuką drukarską, z którą bez wątpienia zetknął się już w Krakowie. Pewne wzmianki

o Słowacji oraz przywiązanie Mikuláša do katolicyzmu dowodzi, że pochodził z Węgier i był Słowakiem, a wskutek tego nie ulega chyba wątpliwości, iż w Krakowie mieszkał w bursie Hungarorum, goszczącej w swych murach również Niemców z Bawarii i Szwabii, a zwłaszcza z Frankonii i Szwajcarii[10]). Nie znając nazwy miejscowości, z której Mikuláš pochodził, ani też imienia ojca, trudno określić rok, w którym się zapisał na uniwersytet, ponieważ pod koniec XV. wieku w metryce uniwersyteckiej imię takie nosi wielu studentów z Zakarpacia. Do Krakowa przybył najprawdopodobniej około 1490 r., kiedy oficyna drukarska Szwajpolta Fiola, znana z najstarszych w Europie czcionek cyrylickich, była w pełnym ruchu i do prac swych wciągała niekiedy nawet studentów. Do grona ich należał, zdaniem Ptaśnika, Rudolf Borsdorf, wyrzynacz pierwszych czcionek ruskich[11]), a zapewne także niejeden przybysz ze stron wschodnich[12]). Znaną jest ponadto rzeczą, że współpraca niektórych studentów z drukarzami odciągała ich od nauki zupełnie, nie mogli odbyć bowiem potrzebnych egzaminów. Świadczy o tym choćby los Jana Hallera, który mimo zapisu na Uniwersytet w 1482 r.[13], studiów nie skończył, przerzucił się na różne transakcje handlowe, m. in. w przemyśle drukarskim, i pod koniec życia należał do najbogatszych mieszczan krakowskich.[14]) Wspomniany warsztat Fiola, oparty bez wątpienia na kapitale kilku cichych wspólników[15]), wypuścił z końcem 1491 roku 5 dużych ksiag cyrylickich, liczących około 600 arkuszy większego formatu.[16]) Czy wydał również jakieś druki innym alfabetem, dostępne dla czytelników miejscowych, nie można na razie stwierdzić, ponieważ wskutek aresztu, jaki nieoczekiwanie spadł na Fiola, olbrzymia oficyna jego uległa dewastacji. Dotąd nie ustalono, kto był właściwym sprawcą katastrofy, choć nie ulega wątpliwości, że decydujący cios zadały drukarni koła ultramontańskie, puszczając w ruch wypróbowany aparat inkwizycyjny. Aby uniknąć zawikłań procesowych, inkwizytor nie wytoczył zarzutów w związku z pracą drukarską, ale oskarżył Fiola o herezję husycką.

---

[10]) Zob. K. Morawski, Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego II 188n., 211 i 349n., Kr. 1900.

[11]) Ptaśnik, Monumenta Poloniae typographica XV et XVI saeculorum I 15, Leopoli 1922.

[12]) Zob. artykuł Z. Kozłowskiej-Budkowej, Polski Słownik Biograficzny VI, 470, Kraków 1948.

[13]) J. Seruga, Jan Haller wydawca i drukarz krakowski 1467—1525, s. 14, Kraków 1933.

[14]) Seruga o. c. 24.

[15]) Głównie Jana Turzona, „króla górnictwa węgierskiego", zob. Kozłowska-Budkowa, o. c.

[16]) Ptaśnik o. c.

Brak wyraźnej wzmianki o drukach polskich lub czeskich, które już przez samo użycie języka słowiańskiego przypominały ultramontanom tendencje husyckie, nie dowodzi jeszcze, że ich wcale nie było, gdyż oskarżyciele nie wspomnieli tak samo o drukach cerkiewnoruskich, które istniały bez wątpienia.. Chociaż Fiol z pewnością bez większego trudu mógł wykazać, że przedsięwzięcie swe urządził tylko z pobudek finansowych i nie miał na oku popierania jakiejkolwiek tendencji słowiańskiej, i choć ponadto tłumaczenie takie mógł poprzeć świadectwem bardzo poważnych osób, to jednak władze duchowne wolały nie wynosić tych spraw na światło dzienne, ale na pierwszy plan wysunęły zarzut, że oskarżony wygłaszał jakieś niezgodne z nauką kościoła katolickiego zdania. Zarzut ten sformułowano tak groźnie, że Fiol zaledwie z największym trudem wydostał się z kleszczy inkwizytorów i to głównie dzięki poręce wybitnych rajców miasta oraz tak potężnych finansistów jak Turzo i Tesznar, musiał jednak przedtem zaprzysiąc, że nie będzie nigdy domagać się sprawiedliwości od swych denuncjantów, tj. że sam nie wznowi sprawy przed sądem.[17]) Chodziło zapewne o to, żeby zapobiec wytoczeniu sprawy przed sądem świeckim. Z jakiego środowiska pochodzili oskarżający go świadkowie, czy byli nasłani, jak się czasem sądzi, przez ludzi zagrożonych materialnie konkurencją nowej, potężnej firmy, czy też wprost przez inkwizytorów, trudno odgadnąć, ponieważ akta dotyczące procesu nie dochowały się. Że Fiol zarzucił później drukarstwo całkowicie, nie ulega wątpliwości, ale na wzmiankę zasługuje inny fakt znamienny. Oto w zbiorach miejscowych nie znalazł się dotąd żaden produkt oficyny Fiolowej, nie tylko czesko-polski lub łaciński, ale też cyrylicki. Nie było tych druków w Krakowie już pod koniec XV. w., kiedy bezskutecznie zabiegał o nie wśród znajomych Konrad Celtes, nawet u samego Fiola.[18]) Co się stało ze sprzętem drukarskim, również nie wiadomo. Jedni sądzą, że Turzonowie wywieźli go do Węgier, gdyż te same czcionki cyrylickie poszły wkrótce w ruch w Czarnogórze (Cetynia), a nieco później w Siedmiogrodzie (Braszowa[19]), inni jednak badacze zaliczają cyrylicę cetyńską do typów odmiennych.[20])

Głośny ten proces, choćby dlatego, że zmiótł olbrzymie przedsiębiorstwo i pozbawił pracy mnóstwo ludzi, dawał jasno do zrozumienia, że władze duchowne stanowczo nie dopuszczą do druku ksiąg liturgicz-

[17]) Ptaśnik o. c. 17, II 22 (nr 56).

[18]) М. Грушевський, Історія української літератури V 134, Київ 1926.

[19]) Ptaśnik o. c. 19. O związku czcionek braszowskich z krakowskimi nie może być mowy, mają bowiem krój znacznie mniej wyraźny od wytworów Fiola, a nadto pochodzą — jak dowiodła M. Korniejewa-Petrulan —, dopiero z lat 1562-5; zob. Slavia r. V s 190n (tamże podobizna s. 191).

[20]) Hruszewski o. c. 137.

nych w jakimkolwiek języku słowiańskim. Naukę stąd zapewne wyciągnął także Mikuláš Bakalář, który oprócz psałterza (1499 i 1508 r.) żadnej księgi tego pokroju nie ważył się drukować! Wybór lekcyjny z 1506 r. powstał widocznie w warunkach odmiennych, bardziej swobodných. Wypuszczając go Mikuláš nawiązał zapewne do zwyczaju, który pod koniec XV w. utarł się na Zachodzie, np. w Niemczech. Język ludowy był tam mniej zwalczany, przeto już pod koniec XV w. tłumaczono podobne wybory (tzw. plenariusze) dla osób świeckich, zwykle z dodatkiem krótkich objaśnień. Najczęściej miały one tytuł: Euangelia und Epistel (mit der Glos) durch das gantze jar, mit propheceien und lectionen itd., ale ze względu na owe dodatki zwano je niekedy krótko postyllami, choć później, jak wykazał I. Alzog, termin ten nabrał znaczenia szerszego.[21]) Obok wydań niemieckich tego rodzaju nie budził chyba zastrzeżeń także zbliżony druk czeski, który nie zachowal się w Czechach zapewne dlatego, że go całkiem zaczytano. Z tych samych powodów, jak ogólnie wiadomo, zaginęło też mnóstwo innych popularnych wydań[21a]). Uwaga ta dotyczy również większości paleotypów polskich.

Podobny wybór ustępów biblijnych, choć w układzie nieco zmienionym, istniał też w piśmiennictwie polskim, zestawić go jednak z drukiem Mikuláša nie możemy, gdyż prototyp uległ zatracie, a znane edycje są grubo późniejsze. Druk ów ciekawy jest samym tytułem: „Postylla polska“, ponieważ nie zawiera wcale kazań ani glos, mieści tylko wybór tekstów kanonicznych. Mimo dużej ilości wydań, niekiedy z dodatkiem wierszy Rejowych, zbiorek nie doczekał się dotąd zbadania. Rzecz możliwa, że zaginiona *editio princeps* tegoż była pierwszym przejawem protestantyzmu w Polsce, a nie jest wykluczone, że w postaci rękopiśmiennej zbiorek łączył się nawet z nurtem husyckim (zob. archaizmy językowe, ocalałe w edycjach znanych, np. *swadba abo gody*, ‚wesele‘, *chełsthu morskiego y wełłow*, szumu morskiego i nawałności’ itd.[22]) Zostawiając zagadkową genezę „Postylli polskiej“ na uboczu, trzeba jednak dodać, że niewątpliwe jakieś analogie między nazwanym drukiem Mikuláša a paleotypami polskimi dają się wykryć drogą porównania tegoz z inną książką polską, pochodzącą z doby starszej niż owa

[21]) J. Alzog, Die deutschen Plenarien (Handpostillen) im 15. und zu Anfang des 16. Jahrhunderts (1470—1522). Ein Beitrag zur Geschichte der religioesen Volksbildung, besonders in Südteutschland; Freiburg in Breisgau 1874.

[21a]) O zatracie paleotypów czeskich z innej przyczyny, np. wskutek niszczenia w okresie kontrreformacji, zob. J. Koráb, Vývoj knihtiskařství a české prvotisky s. 20n. (Plzno 1880) i J. Jakubec, Dějiny lit. české s. 921, 925n. (Praha 1929).

[22]) Przegląd znanych wydań i przedruk kilku perykop z tej postylli zob. w EU s. 121-32 oraz CXXVI.

„Postylla", a mianowicie z „Żywotem Pana Jezu Krysta" (z 1522 r.), który ukazał się staraniem spółki Haller - Ungler - Sandecki (=ŻJUS). Dorywcze nawet zestawienie obu paleotypów pozwala dostrzec między nimi pewne punkty styczne a) pod względem typograficznym, b) w braku jednolitego systemu ortograficznego (zob. niżej).

Do niedawna sądzono, że Mikuláš był w jednej osobie nakładcą, drukarzem i księgarzem swych wydań, oraz że sam wyrzynał i odlewał sobie czcionki drukarskie[23]). Przypisywanie mu kumulacji tak rozlicznych czynności, która była rzeczą konieczną w samych początkach druku, nie odpowiada prawdopodobnie rzeczywistości, ponieważ pod koniec XV. w., kiedy Mikuláš zajął się drukarstwem, specjalizacja tej sztuki była już dość znaczna. Okoliczność tę potwierdził ostatnio także dr Zd. Tobolka, zaznaczając w najnowszej broszurce o Mikulášu, że korzystał on z czcionek zamówionych w Bawarii, może w Norymberdze.[24]) Do roku 1506, kiedy ukazały się „Episstoly", Mikuláš rozporządzał tylko jednym rodzajem alfabetu, minuskułową i majuskułową szwabachą typu M nr 10 (względnie 81), do której dodał litery czeskie *č ǯ t̄ s̄ ř*. Czcionek tych używał od r. 1498.[25]) Czy zamówił je wprost u Fryderyka Creussnera, który pierwszy sporządził odmiankę czcionek M nr 81, czy też u któregoś naśladowcy tegoż, trudno stwierdzić. Druki późniejsze, tłoczone wspólnie z Hieronimem Hölzlem, kiedy Mikuláš używał również szwabachy innego typu, bliżej nas tu nie obchodzą.

Rzecz ciekawa, że czcionki kroju M 81 występują też w pewnych drukach polskich, wedle danych dotychczasowych najwcześniej w „Żywocie Pana Jezu Krysta" Hallera-Unglera z 1522 r.,[26]) który ponadto zdradza też jakieś pokrewieństwo z grafika czeską. Widocznie przy sporządzaniu tych czcionek wzięto za podstawę typograficzny zasób Mikuláša, który dostosowano do fonetyki polskiej przez dodanie kilku znaków nowych: *ę a* (= ą) *ń ḿ* (*ẃ*) oraz *á ó é*. Z czeskich liter dodatkowych weszły tu *ǯ cǯ rz tz*, częste *uo*(*uó*) zamiast *ó*, oraz *ij*, inne zaś pominięto. Nowością typograficzną ŻJUS są też dwa rodzaje inicjałów, choć pod koniec książki zastępują je czasem reprezentanty. Kiedy i kto postarał się o dostosowanie czcionek typu M 81 do potrzeb polskich dotąd nie ustalono. Że nie było ich w zasobie dawniejszym Unglera,

---

[23]) J. Volf, Geschichte des Buchdrucks in Böhmen und Mähren bis 1848 s. 20, Weimar 1928. Zd. Tobolka, Knihopis československých tisků. Díl I. Prvotisky s. 14. Praha 1925.

[24]) Zd. Tobolka, Mikuláš Bakalár . . s. 22.

[25]) Ibid. 16 (podobizna pomniejszona).

[26]) K. Piekarski, Silva Rerum II 18 oraz tabl. II; Kraków 1926.

kiedy np. odbjał Hortulus polski (około 1514 r.), to prawie pewne,[27]) a ze względu na znane kłopoty pieniężne Unglera w okresie późniejszym również trudno sądzić, aby sam mógł zdobyć się na tak spory zapas nowych czcionek. O wiele łatwiej przyjąć, że postarał się o nie — około 1520/21 — zasobny Jan Haller, kiedy na gruncie krakowskim zaczęła pracować znakomita oficyna Wietora, z którą próbował rywalizować, m. in. przez wydanie konkurencyjnego ŻJUS. O ile istotnie był doświadczonym drukarzem, jak twierdzi J. Seruga,[28]) to sam nie tylko zamówił, ale też obmyślił powyższy komplet czcionek. Przyjmując jednak, iż bliższy prawdy jest sąd K. Piekarskiego, że Haller typografem nie był i sztuki drukarskiej nie posiadł,[29]) trzeba pomysł ten odnieść raczej na karb spółki Ungler-Sandecki. Przemawià za tym, zdaje się, i ten fakt, że w czasie dalszej współpracy uwzględniali oni grafikę czeską w rozmiarach jeszcze szerszych niż tutaj, np. we wspomnianym na wstępie Ewangeliarzu, mającym zresztą czcionkę M 81 jedynie w tytulikach.[30]) Na zależność Sandeckiego od druków Mikuláša wskazują w końcu niektóre osobliwości (orto)graficzne. Język ostatniego jest dosyć niejednolity, gdyż obok form z przegłosem występują często postaci starsze, np. *boh, swoy* ‖ *swog, twog* itd. obok: *buoh, swuog, muoy* ‖ *muog.* itd. Tenże charakter potwierdzają resztki imperfectum, aorystu oraz archaizmy leksykalne. Widocznie Mikuláš, opierając się przy drukowaniu „Episs-tol" z 1506 r. na jakimś starym przekładzie rękopiśmiennym, nie dostosował go językowo do swych czasów. Jeszcze bardziej rażą niekonsekwencje tego rodzaju w *grafice,* przedstawiającej jakby mozaikę dwu różnych systemów, kombinowanego i diakrytycznego. Objaw ten rzuca się w oczy zwłaszcza przy *č ř,* które druk nasz już to oddaje przez dwie litery *cz rz,* już to przez jedną ze znaczkiem u góry, np. *dwerze, przeſnit͡z, rzekl, ſtworzil, trzetij, morzſke* itd. albo też *dweře, přeſnic, řekl, twořil, třetij, mořſky* itd.; tak samo obok *cʒins̄i, otcʒe, rzecʒi, wecʒer, wiecʒneho, ʒivocʒichy* itd używa pisowni kreskowanej: *činis̄* lub *činijs̄, člowiek, otce, wečer, ʒiwočichom, plač* itd. Na powstanie tej dwoistości, jakiej w rękopisie zapewne nie było, wpłynał widocznie czynnik techniczny, tj. zbyt szczupły zapas czcionek z nowymi znaczkami. Ten sam powód mógł skłonić do użycia znaków *c, t*(+i) d(+i) m(+i) itd. zamiast *t͡z, t̄, δ', ḿ,* itd., np. *coʒ* ‖ *t͡zo, wece* ‖ *wet͡ze* ‖ *wecze, ceſty* ‖ *t͡zeſty, otec* ‖ *otet͡z, tiela* ‖ *cht̄ela, anδiel* ‖ *anδ'el, diedice(m)* ‖ *δ'edit͡zowee, nediele* ‖ *neδ'ele, mieſta* ‖

---

[27]) K. Piekarski, Pierwsza drukarnia Fl. Unglera 1510 - 1516, s. 18 oraz tabl. XI; Kraków 1926.
[28]) Seruga o. c. 89.
[29]) Pierwsza drukarnia Fl. Unglera s. 16.
[30]) Zob. EU podobizna nr 2 oraz Silva Rerum II 18.

měſta ‖ *m̄eſta, zlodiegi* ‖ *zloď'egi, hniewa* ‖ *hñew,* itp. Dla oddania *š* służy stale *ſſ*, ale w wygłosie jest *ſs* lub *s̄*, np. *waſs* ‖ *was̄*...

Nie wchodząc w wyświetlanie genezy wspomnianej niesystematyczności graficznej Mikuláša, można tu ną zakończenie podnieść, że podobna chwiejność występuje w ŻJUS, a zwłaszcza w późniejszych druczkach polskich Sandeckiego. Oto w druku z 1522 r. spotyka się takie wahania: *nitz* nic (rzadziej), *tziala* ‖ *cialem, vtzieſſné* ‖ *pocieſſy, cȝystoſc* ‖ *-oſtz, pocȝętzia* ‖ *-ęcia* itd. Całego mnóstwa przykładów na takie wahania dostarczają wyrazy z pochylonym *ó* lub *é,* a więc: *buog* ‖ *bog, muoy, muóy* ‖ *móy, moy, ſwuoy, ſwuóy* ‖ *ſwoy, twuoy, twuóy* ‖ *twoy* itd., *obliczeé* ‖ *-icze, ſweégo* ‖ *ſweego* ‖ *ſwego* itd. Dwoistość taką można dostrzec też w szeregu innych kategorii, ale wyliczać ich tu nie ma potrzeby, ponieważ znając wzór ŻJUS udało się stwierdzić, że Jan Sandecki świadomie i celowo nicował pisownię Wietora. Rzecz wielce prawdopodobna, że odważył się na to, biorac przykład z pisowni Mikuláša, choć pewną rolę mogły odegrać także starsze rękopisy lub nawet jakieś nieznane nam dotąd paleotypy polskie. Nie wchodzi tu w rachubę domniemana edycja „Żywota" z 1515—17 r., którą w świetle badań najnowszych należy zaliczyć do bajek,[31]) ale wielkie znaczenie miała zapewne zaginiona „Historia umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa na pienie polskie wydana", której fragment (17 kart) posiadał Juszyński. Opisany przez niego sygnet drukarski[32]) wskazuje na tłocznię przebywającego w Krakowie w latach 1503—1507 Kaspra Hochfedera,[33]) który był chyba też drukarzem najstarszej może książki polskiej. O kroju czcionek tej „Historii" brak, niestety, jakichkolwiek danych.

J. Janów

---

[31]) Zob. artykuł autora: Chronologia pierwszych wydań Baltazara Opecia (Sprawozd. PAU XLVII 43; Kraków 1946 r.)

[32]) H. Juszyński: Dykcjonarz poetów polskich II 423; Kraków 1820; zob. też Estreicher: Bibliografia polska t. XVIII 222. Nieco inaczej ujął te kwestie L. Bernacki: Pierwsza książka polska s. 398 i 505; Lwów 1918.

[33]) a) K. Hałaciński i K. Piekarski: Sygnety polskich drukarzy, zesz. 2, tabl. 32, Kraków 1927.

b) K. Piekarski: Polonia typographica saec. sedecimi. Zbiór podobizn zasobu drukarskiego tłoczni polskich XVI stulecia (tabl. 1 i 16), oraz zeszyt dodatkowy (tamże) pt. Kasper Hochfeder, Kraków 1503—1505. Warszawa 1936.

Fran Levstik v Olomouci 1854-5

V pohnutém životě Frana Levstika (1831—1887), významného slovinského slovesného umělce a kritika, diletantského filologa, politika a žurnalisty, existuje krátké údobí poměrného klidu. Je to doba, kdy absolvent lublaňského gymnasia, bez naděje na úspěšnou maturitu, utíká se na nejsevernější cíp své životní cesty, dané jmény Terst — Lublaň — Celovec — Vídeň — Olomouc. V klidu olomouckého bohosloveckého semináře jako by mínil přečkat vzrušení, které brzy po jeho odchodu v Lublani způsobilo vydání jeho sbírky básní *Pesmi* (1854) a pak se snad pokusit za příznivějších poměrů o složení maturity, která mu měla pomoci k vytoužené životní dráze, ostatně nikdy nenastoupené, k studiu filosofie ve Vídni.

Fran Levstik okusil za svého bohatého života všech možných činností. Jako básník navázal svou mladou a milostnou poesií na tradice Prešernovy; svým *Martinem Krpanem* založil národní slovinskou prosu; dal Slovincům drama svým *Juntezem* a *Tugomerem*, kterého přepracoval z pokusu Jurčičova. Bez úspěchu se též pokusil o velký slovinský slovník, který měl obsáhnout celou existující zásobu lexikální spisovné slovinštiny a doplnit ji podle potřeb doby; vytvořil slovinskou literární kritiku a v národně uvědomovacím duchu pracoval jako žurnalista i jako duchovní vůdce t. zv. mladoslovinské oposice, která jeho politické názory brala za své. Byl všude, kde se v letech šedesátých organisoval nějaký slovinský podnik kulturní, politický nebo hospodářský. Neustále ve střehu a v boji, doháněl až do konce svého života opoždění Slovinců za ostatními národy, zkracoval generační vzdálenost mezi romantismem a realismem. Svým životem nahrazuje Levstik malému slovinskému národu celé generace vůdců národů jiných.

Je dosti těžké najít v české historii postavu, která by svým celkovým charakterem odpovídala Levstikovi. Paralela s K. Havlíčkem Borovským, ač nejpřípadnější, nevystihuje přece celou Levstikovu činnost a osobnost. V Levstikovi bylo také kus Jungmanna, Nerudy i Tyrše; tento malý, prudký a srdečný člověk zemřel uprostřed záplavy

práce již vykonané a ještě nenačaté, nejsa si ani vědom toho, že sám udává ráz současné době rozmachu slovinského národa.

Je pro nás velmi zajímavé probrat se podrobněji krátkým údobím necelého studijního semestru, který Levstik strávil v Olomouci. Je to problém pro českého, resp. olomouckého pozorovatele tím zajímavější, že slovinská literární historie pokládá dodnes otázku Levstikova pobytu v Olomouci za otevřenou a pro poznání Levstikova života a díla zásadně významnou.

Stručně lze celou historii vyjádřiti asi takto: Levstik, který nepřistoupil v Lublani r. 1853 k maturitě, rozhodl se po čase pro studium bohosloví v řádě Německých rytířů. Před odchodem do Olomouce zadal na doporučení dr. Janeze Bleiweise, „otce národa", v jehož listě *Novice* častěji uveřejňoval své básně, vydání svých prvotin ve sbírce *Pesmi* u lublaňského nakladatele Blaznika. V době, kdy začal studovati v Olomouci, vyšla po potížích s censurou jeho sbírka nakvap v Lublani, takže ani nedokončil korekturu. Levstik se stal rázem duchovním vůdcem lublaňských studentů; své vedoucí postavení upevňoval listy, psanými z Olomouce příteli Stritarovi. Lublaňský katecheta Globočnik, Levstikův nepřítel už z dob jeho studia na gymnasiu, dosáhl zákazu prodeje Levstikovy knihy a obvinil Levstika v Olomouci z nevěry a rouhačství. Levstik byl vyloučen ze semináře a odešel přes Brno do Vídně. V Olomouci přeložil do slovinštiny *rukopis Královédvorský* a ve finanční tísni nabízel svůj překlad Václavu Hankovi, aby se mohl udržeti ve Vídni jako mimořádný posluchač filosofie. Jednání však ztroskotalo a Levstik opustil Vídeň, aby doma započal s drahou domácího učitele, pak spisovatele a bojovníka za národní svébytnost Slovinců.

Přes to, že Levstikův olomoucký pobyt netrval dlouho (přesně od 1. října 1854 do 25. ledna 1855), znamená semestr, strávený v olomouckém semináři a Levstikovo studium v této době důležitý krok na umělecké dráze, naznačované už gymnasijními Levstikovými pokusy. Epigramy na učitele v lublaňské koleji Aloisianu, první básně, otiskované v časopisech od roku 1848, balady, literární epigramy, školácké dramatické pokusy, to vše odpovídá spíše Levstikovu přání jít studovat filosofii do Vídně[1]). Setkáváme se však s ním místo toho na olomouckém bohosloví.

Nehledě k odporu matčinu, která toužila po duchovenské kariéře synově, byl Levstikovi hlavní překážkou v nastoupení dráhy filosofa

[1]) Josip Stritar: Levstik. Přednáška ve „Slovinském klubu" ve Vídni. Ljubljanski Zvon IX, str. 13 n., Ljubljana 1889. — Dále pod zkratkou Strit.

lublaňský gymnasijní katecheta Anton Globočnik. Ten byl postrachem národně uvědomělých studentů a všechna jeho snaha směřovala k odstranění posledních následků revolučního roku 1848, který zanechal stopy i v duších nejmladší slovinské generace. Vypráví se o něm, že převlečen za sedláka nebo řemeslníka stopoval žáky při jejich návštěvách krčem a poslouchával tajně jejich hovory, až ho jednou poznali a poštvali proti němu lid, takže neušel výprasku[2]). Globočnik byl pravým vedoucím gymnasia, jak naznačuje Stritar ve svých pamětech, a nepoddajný, satirický Levstik byl těžkým problémem pro duchovního správce studentů. Když se Globočnikovi nepodařilo přimět Levstika ke slibu, že půjde studovat bohosloví, když Levstik stále uhýbal jeho duchovnímu vlivu, prohlásil prý, že Levstik maturitu nikdy neudělá.

Levstik jako student vynikal vždycky nad průměr i v obávané tehdy matematice[3]). Jak došlo k jeho rozhodnutí vstoupit do řádu Německých rytířů, je nejisté. Překvapil jím i své dobré přátele z gymnasia[4]). Řád tehdy slavil za velmistra arcivévody Maxmiliana Oesterreich - Este své znovuvzkříšení; Maxmilian chtěl zreformovati křižácký řád a obnoviti konventy po celém Rakousku. Sháněl proto duchovní, kleriky a vůbec studenty, kteří by se rozhodli pro dráhu řádového kněze.

Od začátku roku 1854 Levstik soukromě vyučoval v rodině Tomáše Glantschnigga, okresního představeného lublaňského. Tu se asi dověděl o vypsaných stipendiích Německých rytířů, a protože v Lublani by se nebyl do řádu dostal, usiloval o vstup jinde. Zdá se, že jeho rozhodnutí pro řádové kněžství nebylo definitivní; pod nátlakem neutěšených domácích poměrů sloužilo mu spíše za východisko z nouze. Otec, který tehdy prodal malé hospodářství v Retjích a koupil větší, nebyl by mohl synovi na dalších studiích finančně vypomáhat.

Zajímavým dokladem Levstikových úmyslů je *Koledarček za navadno leto 1854,* vydaný v Lublani Bleiweisem. Do svého výtisku tohoto kalendáříku si Levstik zapsal 24 geometrických a 49 alge-

---

[2]) Anton Slodnjak: Pogine naj pes! Zgodovinski roman v treh delih, Ljubljana 1947/8. — Zde také mnohé, dosud netištěné poznatky nejlepšího současného znalce Levstikova života a díla, podané formou životopisného románu.

[3]) Slovenski biografski leksikon, I. del, str. 651 n. Ljubljana 1931/5. Heslo Levstik, Fran, od Antona Slodnjaka; odtud také většina podrobnějších dat v této studii. — Dále pod zkratkou SBL.

[4]) „Nevím, kde se ta bota (rozuměj Levstik) shledala s theologií," cituje z dopisu gymnasisty Janeza Valjavce Alojz Turk v článku „Nekaj o Levstiku kot kandidatu teologije." Časopis za zgodovino in narodopisje XX, str. 94. Maribor 1925.

braických vyřešených úloh[5]), jež si zřejmě chystal k odložené maturitě, nepočítaje s bohosloveckým údělem a trvaje na svém původním plánu — studiu filosofie. Faktem zůstává podle Pirjevce, že po 27. září 1854 odejel Levstik do Vídně a 1. října byl v Olomouci na bohosloví. Avšak celá doba jeho rozhodování, pobyt ve školním roce 1853/4 a hlavně rozchod s křižáckým řádem jsou dosud plny nejasností a byly oběma polevstikovským generacím literárních historiků slovinských neřešitelným problémem. Ani dnes není na některé otázky možno odpovědět naprosto jednoznačně, protože mnoho dokladového materiálu bylo ztraceno.

Podle posledních tištěných výsledků bádání o Levstikovi z roku 1936[6]) není dosud známa celá korespondence mezi Levstikem a Stritarem s výjimkou jediného listu, datovaného 18. prosince 1854 v Olomouci, dále lublaňská denunciace u olomouckých církevních hodnostářů, jakož i olomoucká data o Levstikově vyloučení. K posledním dvěma bodům budu mít co říci, protože akta o Levstikovi v Olomouci existují a některá z nich se mi podařilo nalézti.

O tom, co dělal Levstik po dokončení gymnasijních studií, nebylo dlouho v názorech literárních historiků jednoty. Grafenauer pokládal roku 1909[7]) chronologii Levstikova života v letech 1853—1858 za nejtemnější epochu. Levstikův žák a první vydavatel Fr. Levec[8]) byl přesvědčen, že po odložené maturitě odešel Levstik do Vídně, kde v paláci arcivévody modenského podstoupil u jesuitů noviciát. Tato domněnka je však podle Grafenauera mylná, protože jesuité měli noviciát ve Vídni oficiálně až od roku 1856, a jestliže u nich Levstik byl, pak jen mimořádně, na jakési přestupní stanici do Olomouce. Grafenauer se dotazoval v Olomouci, jak vlastně Levstik do semináře přišel, avšak ani „na dvojí prosbu mu slavné ředitelství arcibiskupského knížecího duchovního semináře dosud neráčilo nic odpověděti.“[9]) Dále si opět stěžuje, že mu z Olomouce neposkytli žádné odpovědi, i když „je zvykem, že se na dopis aspoň odmítavě odpoví, je-li přiloženo zpáteční porto[10]).“

Na domněnce, že za necelé čtyři měsíce pobytu v olomouckém

[5]) Aug. Pirjevec: „Pesmi“ 1854. Sodobnost IV, str. 457 n. Ljubljana 1936. — Dále pod zkratkou Sodob.

[6]) Sodob.

[7]) Ivan Grafenauer: Opazke k Levstikovemu življenjepisu. Bleiweisov zbornik, str. 260 n., Ljubljana 1909. — Dále pod zkratkou BZ.

[8]) Levstikovi zbrani spisi. Uredil Frančišek Levec, Ljubljana 1891. — Dále pod zkratkou LZS. — Novější vydání dr. Antona Slodnjaka, Levstikovo zbrano delo III—VI, Ljubljana 1931/5.

[9]) BZ, str. 269.

[10]) BZ, str. 276.

seminář nemohl Levstik přeložiti *Královédvorský rukopis,* když na gymnasiu češtinu nestudoval, založil pak Grafenauer theorii, že v roce 1853/4, tedy po osmé třídě gymnasia, žil Levstik mezi Čechy. A z toho, že v prvním vídeňském dopise Hankovi[11]) se Levstik hlásí k seminárnímu pobytu pod označením „Deutschritterordenskleriker", jakož i ze skutečnosti, že Levstik v Olomouci studoval na útraty křižáckého řádu, usoudil Grafenauer, že Levstik musil pobývat nějaký čas v sídle hlavního řádového konventu na hradě Sovinci (Eulenburg) na severní Moravě mezi Šternberkem a Rýmařovem. Odtud bylo sídlo řádu později přeloženo do Opavy. Positivního důkazu pro toto tvrzení však Grafenauer nikdy neměl.

Při hledání olomouckých aktů o Levstikově pobytu našel jsem mezi jiným v neuspořádaném archivu generálního semináře pro výchovu kněží v Olomouci list velmistra Maxmiliana, odeslaný 12. srpna 1854 z Langendorfu (Dlouhá Loučka u Uničova) arcibiskupovi olomouckému, hraběti Bedřichovi z Fürstenberka. V listě jsou uvedena jména absolventů gymnasia, kteří mají býti po předchozí domluvě přijati do arcibiskupského semináře v Olomouci. Čtyři z nich jsou žáky opavského gymnasia a mají doporučení opavského městského kaplana, kněze křižáckého řádu. Pátý je „endlich Franz Levstik absolvirter Gymnasialschüler aus Grosslaschitsch (t. j. Velike Lašče) in Krain", jehož dal Maxmilian povolati, ale který stěží bude moci do 17. srpna přijíti do Olomouce. Prosí proto, aby byl vzat ohled, kdyby se Levstik do té doby do Olomouce nedostavil.

V listě se sice nepraví, proč bude Levstik těžko moci být do 17. srpna 1854 v Olomouci, ale je nejvýše pravděpodobné, že pro velkou vzdálenost. Mohli-li býti opavští uchazeči uvědoměni, že mají býti už 17. srpna v Olomouci, bylo to horší s Levstikem, který byl ve Vídni a k představení v olomouckém semináři (nešlo tu ještě o řádný zápis) potřeboval na cestu delší dobu. Ze Sovince by mohl do Olomouce dorazit za den! Myslím, že je tím Grafenauerova domněnka dosti jasně vyvrácena.

Stejně padá i jeho argument, opírající se o Levstikovo označení sebe jako „Deutschritterordenskleriker", protože z jiného listu, který jsem nalezl v seminárním archivu, vyplývá, že Levstik klerikem křižáckého řádu v pravém slova smyslu nikdy nebyl. Jde o spor profesorů theologické fakulty v Olomouci a ředitelství semináře o placení kolejného za studenty Kluga, Neumanna a Levstika z řádu Německých rytířů. Konsistorium oznamuje 20. prosince 1854 představenému semi-

---

[11]) Levstikova pisma, str. 125 n. Uredil Aug. Pirjevec, Ljubljana 1931. — Dále pod zkratkou LP.

nář̌e, asesoru Tomáši Bečákovi, že jmenovaní žáci nemohou bý osvobozeni od placení kolejného, protože jsou zapsáni jako klerikov řádu Německých rytířů, který nepobírá dotací z veřejných prostředků a proto jeho kandidáti jsou povinni kolejné platiti.

V konceptu odpovědi, psané — soudě podle rukopisu — Bečákem se proti rozhodnutí vznášejí námitky, protože prý se zakládá na myl ném zápisu jmenovaných theologů jako kleriků řádu, jimiž však on ve skutečnosti nejsou, nýbrž mají pouhou *spes susceptionis*, protož nepodstoupili noviciát a ani nedostali řádový šat, první to podmínku pro řádového klerika. Z toho je snad dosti zřejmé, že se Levstik žád nému noviciátu nepodroboval, žádným klerikem nebyl a že Slodnja kovo[12]) určení jeho pobytu — totiž doma v Retjích a v Lublani teprve o prázdninách 1854 ve Vídni — je nejpřijatelnější.

O mimořádnosti Levstikova seminárního studia svědčí i jin doklady, které jsem nalezl v archivu semináře, zejména seznam kandi dátů theologie a semináře na studijní rok 1855 „s příslušnými kvalifi kačními poznámkami pro velkoknížecí arcibiskupskou milost". Tu j Levstik zapsán mezi několika kandidáty křižáckého řádu ve zvláštním seznamu. Je dlužno poznamenati, že poznámka *g* (gut) u jeho jmén v rubrice *Anmerkung* je jedinou jeho klasifikací za pobytu v Olomouc a zdůvodňuje dodatečně všechna příznivá ocenění, jichž se mu za olo moucké studium dostávalo od slovinských literárních historiků. Dál se tak zřejmě vzhledem k jeho nadšenému dopisu Stritarovi a podl Stritarova pozdějšího vyprávění[13]). Z poznámek u jiných jmen vyplývá že značky *m, g* a *vg* značí asi způsobilost ke kněžskému povolání *minder, gut* a *vorzüglich*; není tedy Levstik hodnocen nejlépe.

V jiném seznamu „pro vysokou vlastní potřebu" arcibiskupov (školní rok 1854/5) je uveden Levstik bez klasifikace a opět ve zvlášt ním pořadí kandidátů řádu Německých rytířů. Nadto není Levstik an v nalezeném seznamu seminaristů, určených pro tonsuru na de 20. prosince 1854. Všechna tato fakta mluví proti Grafenauerovi; j jenom škoda, že pátrání po archivech na Sovinci a v Opavě jsem nemoh provésti a že k tomu už asi nedojde, protože archivy se válečným událostmi zničily a ztratily. Myslím však, že nalezené dokument naprosto stačí pro potvrzení Slodnjakovy theorie.

O tom, že byl Levstik v Olomouci celkem dvakrát, svědčí jeh korespondence s knihkupcem Blaznikem v Lublani, vydavatele *Pesmi*[14]). Levstika mu doporučil Bleiweis, do jehož *Novic* už delší dob

[12]) SBL.
[13]) LP, str. 260 n.; Strit.
[14]) Sodob., str. 513 n.

přispíval, a Blaznik chtěl *Pesmi* vydati nákladem 500 výtisků. Zaplatil Levstikovi 35 zlatých honoráře a nenechal ho ani dokončiti korekturu, jen aby měl vydání knížky za sebou. Levstik zkorigoval první půli, ke druhé se nikdy nedostal. Po návratu z Olomouce, kde se asi byl představit, jak jsme poznali z Maxmilianova listu arcibiskupovi olomouckému, psal Levstik 10. září 1854 z Vídně Blaznikovi mezi jiným: „Zůstanu až do 25. t. m. ve Vídni, pak jdu opět do Olomouce.“ Ani na opětovnou výzvu z 25. září, aby mu korekturu poslal do Olomouce, Blaznik Levstikovi nevyhověl a tak 18. listopadu 1854 přinesly *Novice* oznámení, že v Blaznikově nakladatelství lze dostati *Pesmi* od Frana Levstika a že jeden výtisk stojí 35 krejcarů.

O dva dny později píše Levstik Blaznikovi téměř zoufalý dopis, je-li pravda, že *Pesmi* už vyšly bez jeho korektury. Prosí zároveň, aby mu poslal tři výtisky, jak praví, „abych viděl, v jakém šatě děti mých nálad opustily Vaši tiskárnu“. Přitom prosí, aby knihy byly zabaleny tak, aby nebylo lze čísti jeho jméno, k čemuž prý má dobrý důvod. Je tedy zřejmé, že Levstik si nepřál, aby se v olomouckém semináři vědělo o jeho básnické činnosti a že v dalším průběhu jednání s vedením semináře nebyl si tak docela jist nevinností svých básní, jak se to slovinští literární historikové mnohdy snaží svým čtenářům namluvit. Otázku, jak se mohl Levstik dva dni po zprávě *Novic* o vydání sbírky o tom dovědět v Olomouci, lze snadno vysvětlit nějakým dosud nenalezeným dopisem Stritarovým. *Novice* Levstik v Olomouci neodbíral, předplatné poslal Bleiweisovi až na prosinec, a jak je vidno z listu Stritarovi (18. 12. 1854), neuznal Bleiweis za vhodné mu list, byť předplacený, zasílat. V českých listech se vyskytla noticka o lublaňském vydání mnohem později, tak v *Lumíru* dne 7. prosince 1854 v rubrice *Slovanská hlídka*[15]).

Korespondence s Blaznikem ještě nějaký čas trvala. Blaznik konečně poslal žádané tři výtisky s omluvou, že čekal na přesnější adresu, jak je vidět ze zachovaného konceptu tohoto jinak neznámého Blaznikova dopisu. Zmiňuje se tu také o potížích s censurou; policejní úřady měly prý námitky proti básním *Na vseh svetnikov dan* (Na den všech svatých) a *Študentovska zdravica,* ale po nějakých debatách vydal hrabě Chorinski, místodržící lublaňský, pro *Pesmi* schválení v jejich původní podobě.

Levstik zatím tedy žil v Olomouci, kam přijel s největší pravděpodobností 1. října 1854. Žil velmi šťastně. Zprávy všech jeho přátel a životopisců se shodují v názoru, že to byla pro Levstika první a na

[15]) Lumír, str. 1175, Praha 1854.

dlouhou dobu snad dvaceti let dalšího života, až do jmenování skriptorem lycejní knihovny v Lublani roku 1872, snad poslední stanice klidu a soustředěné práce. Půdu olomouckého semináře shledal Levstik poměrně velmi příznivou svým snahám, zejména studiu slovanských jazyků. Od dob Dobrovského učinilo moravské kněžstvo značný krok na své cestě národního uvědomění. Slovanská knihovna olomouckého bohosloví, založená v letech třicátých a udržovaná od té doby generacemi bohoslovců i profesorů, je toho dobrým důkazem.

Také po stránce personální byly tu poměry Levstikovi velmi příznivé. Superiorem byl od 29. července 1854 jmenován vzdělaný a vlastenecký kněz Tomáš Bečák[16]). Stalo se tak v řadě reformních počinů, jimiž od roku 1853 nově zvolený arcibiskup Bedřich lankrabě Fürstenberg upravoval kněžský seminář olomoucký, dav zejména novými seminárními stanovami zavésti i přednášky z češtiny. Zástupcem Bečákovým byl jmenován kroměřížský kooperátor dr. František Poslušný, oblíbený profesor Levstikův. Bečákova éra pokrokového, téměř liberálního vedení semináře se téměř kryje s dobou Levstikova pobytu v Olomouci. Dne 5. května 1855 Bečák předčasně umírá a nastává opět doba německé převahy v řízení semináře.

Vedle povinných církevních přednášek u profesorů Kissera, Horného a Wiesera měl Levstik zapsánu i hebrejštinu a biblickou archeologii u profesora Poslušného. Ten byl filologicky nadanému žákovi velmi nakloněn; z dalších osudů Poslušného je zajímavo, že zemřel roku 1862 v Terstu na své cestě do Říma nedlouho po Levstikově odchodu ze *Slovanské čítárny* terstské.

Zprávy o Levstikově olomouckém pobytu, které podává Stritar, jsou vskutku nadšené. Levstik mu pilně psával a příjemcem dopisů nebyl prý on, ale celá třída. Když přišel list z Olomouce, musil Stritar na katedru a předčítal všem spolužákům. Ani v Olomouci nepozbyl tedy Levstik svého vlivu na mladou slovinskou generaci, usuzujeme-li ze zájmu tak pozorného posluchačstva, jaké „neměl žádný učitel, zejména ne učitel duchovní (rozumí se Globočnik)".

Památný dopis z 18. prosince 1854, jediný zachovaný z olomoucké korespondence mezi Levstikem a Stritarem, je jedním z nejdůležitějších pramenů o Levstikově tamějším pobytu. Odtud se dovídáme, jak se Levstik pilně učí češtině a polštině, trochu také ruštině. Libuje si, že si ho váží všichni, kdo mají zájem o slovanské věci, jak je z *Lumíra* a *Pražských novin* všem známo, že vydal sbírku básní a že je dokonč

[16]) Dr. František Cinek: K národnímu probuzení moravského dorostu kněžského 1778—1880, str. 238 n. Olomouc 1944.

překládají do češtiny. Tento bod je nám poněkud nejasný, protože o žádném překladu Levstika z té doby nevíme — snad se zmínka týká jednoho z četných olomouckých přátel, kterého Levstik nejmenuje, ale jehož přátelství si velmi cení.

Velikou radost má Levstik i z pokroku slovanské poesie, když čte *Moravské národní písně* (zřejmě Sušilovy) a *Královédvorský rukopis,* který prý už přeložil do slovinštiny. Žádá Stritara, aby mu poslal starší Svetcův překlad *Záboje, Luďka a Slavoje* i *Jahod*[17]). Na žádost přátel slibuje Levstik poslati do Lublaně vysvětlení satirické alegorie *Ježa na Parnas* (Jízda na Parnas), což také později splnil básní *List z Olomuca* (1854), dlouhým to objasněním jednotlivých postav své dramatické básně. Toto veršování však kromě nadpisu nemá s Olomoucí nic společného, popisujíc, jak a proč jsou Koseski, Toman a jiní staroslovinští básníci hodni Levstikovy satiry. Daleko příznačnější jsou pro tuto levstikovskou epochu jiné dvě básně, pojaté Levcem do vydání sebraných spisů z roku 1891: *Domotožnost* (Touha po domově) a *Olomúc.*

První je krátké vyjádření stesku po slovinské zemi a jejích horách, po přátelích a hrobech, které opustil. Mládí a první láska jsou už jen vzpomínkami na doby veselí a slz v rodné zemi. Druhá báseň, *Olomúc,* je mnohem příznačnější pro Levstikův satirický postřeh a lásku k životu, kterou netajil ani za seminárního pobytu. Uvádím ji tu v pokusu o český překlad:

„Dobrý dojem z Olomouce —
milé město to bude,
ale věrné dívčí srdce
zřídka se tu dobude.

Jsou okolo Olomouce
bystrá řeka, mocné zdi;
mladý voják v bystré řece
svoje koně napájí.

Nebezpeční jsou vojáci
nejen v boji s cizinou;
když přijedou, bouřliváci,
dívčí srdce poberou.

A když někdo v bujarosti
po milence zatouží —

[17]) Luka Svetec byl v překladu RKZ předchůdcem Levstikovým; sr. Slovenia 1849, str. 71—73.

v Olomouci dívek dosti,
aspoň na čas poslouží[18]).“

Levstikovo olomoucké závětří nevytrvalo dlouho. V Lublani způsobilo vydání jeho malé sbírky značný rozruch zejména mezi mladými. Z citované Stritarovy přednášky ve *Slovinském klubu* ve Vídni nedlouho po Levstikově smrti se o tom dovídáme zajímavé podrobnosti. Skoro každý gymnasista měl brzy svůj červený výtisk *Pesmi* a ve třídě suplenta Janeza Jelence byla knížka čtena v hodinách slovinštiny jako školní četba. Jednoho dne však přišel do třídy ředitel gymnasia Janez Nečásek, původem Čech, a ptal se, kdo má výtisk Levstikovy sbírky. Všichni se bezelstně přihlásili a potom Nečásek nařídil, aby mu exempláře odevzdali. Žáci tak učinili a hned po vyučování spěchali k Blaznikovi pro nové; ale tu se dověděli, že Levstikovy *Pesmi* už nejsou, že byl vydán zákaz dalšího prodeje. Chtěli nejprve vyhrožovat Blaznikovi bojkotem, ale pak toho nechali, jsouce příliš slabí proti vrchnosti. Zákaz prodávat *Pesmi* nebyl však nějaký oficiální, byla to pomsta Globočnikova, který s pomocí redaktorů církevního listu *Zgodnja Danica* (Jitřenka) A. Zamejce a L. Jerana dosáhl uzavření prodeje. Blaznikovi bylo pohroženo jiným a těžším bojkotem, než jakým mohla být studentská hrozba — šlo o zisk ze *Zgodnje Danice*, která se tiskla v Blaznikově tiskařství — a to konečně rozhodlo. Tak se dostalo do prodeje jenom 53 výtisků, ostatní zůstaly neprodány až do roku 1866, kdy byl zákaz prodeje zrušen.

Dny Levstikova poklidného života v Olomouci byly sečteny. Jak vidíme z památného listu Stritarovi, nebral Levstik osud své sbírky nějak tragicky. Snad trochu zatrpkl a obrátil svůj hněv proti Bleiweisovi, který mu ani neodpověděl na dotaz, co se soudí v Lublani o sbírce *Pesmi*. Na ukončení pobytu v Olomouci však Levstik zřejmě ještě nepomýšlel, protože žádá Stritara o zasílání *Novic* a knih, které v Lublani vyšly.

Za původce celé katastrofy pokládá Levstik samozřejmě Globočnika, i když vyčítá Jelencovi jeho dobrou vůli, s jakou dával knížku číst ve škole. Pokládá však za vyloučeno, že by zákaz vydal ředitel Nečásek, i když prohlašuje, že on sám se k tomu rozhodl. Takové řeči prý jenom dokazují, že někdo mocnější stál v pozadí — a to byl samozřejmě „skutečný“ vedoucí ústavu, katecheta Globočnik.

Den před odesláním listu Stritarovi psal Levstik Blaznikovi a označil za vinníka „tragické historie“ svých básní Globočnika. Na

[18]) LZS, I. del, str. 44/5.

bádá však Blaznika k větší statečnosti a neústupnosti, povzbuzuje ho dokonce vyhlídkou na druhé a další vydání knihy, protože prý je mnoho dokladů ze světové literatury, že díla, ať právem či neprávem vykřičená, strhla na sebe velkou pozornost a tím větší poptávku. Stěžuje si také na Bleiweise, který mu na dva dopisy neodpověděl, a domnívá se, že už ho v Lublani mají za anathemu. Končí pak prosbou za zprostředkování u Bleiweise, protože by rád v *Novicích* uveřejnil obranu svých básní.

Nějaký čas potom, snad až 25. ledna 1855, máme-li věřit Stritarově vídeňské přednášce, zavolá si Levstika Bečák k důvěrnému rozhovoru. Ujistí ho svým osobním přátelstvím a žalem nad tím, že mu nemůže pomoci, ale vzhledem k zvláštním okolnostem, vyšším zájmům atd. musí prý se s ním rozloučiti. Levstik chce samozřejmě vědět proč, a tu mu superior ukáže jeho *Pesmi*. Byly prý zvláštně upraveny, okraje celé červené od poznámek a připomínek jako „rouhačství, nevěra, nevázanost, pohoršlivé, frivolní", vše psáno německy. Každá obrana byla prý marná, Levstik musil odejíti. Šel prý ještě týž den. Se slzami v očích prý později Stritarovi vyprávěl, jak se loučil s Bečákem a všemi druhy ze semináře, kteří ho v dlouhém zástupu doprovodili ven za město.

V Levcově[19]) podání je rozchod Levstikův s Olomoucí líčen poněkud rozvláčněji a není důvodu mu nevěřit. Podle něho si Bečák v době kolem konce semestru povolal Levstika a ptal se ho, zda vydal knihu básní, plných rouhačství a rozpoutané erotiky a je-li ochoten své básně odvolati. Levstik se brání takovému nařčení a nemíní na své poesii nic měnit; šlo prý zejména o básně *Na vseh svetnikov dan* a *Študentovska zdravica.* O několik dní později byl Levstik předvolán k arcibiskupovi olomouckému, a když ani tu nemínil odvolati své básně či vysloviti politování nad jejich vydáním, odvolávaje se na to, že je v Olomouci nikdo nečetl a nemůže je posuzovati, prohlásí arcibiskup, že ho nemůže pokládati dále za chovance semináře a dá mu vyplatiti viatikum 100 zlatých. Levec zdůrazňuje, že spolužáci doprovázeli Levstika hodinu, cesty a kdykoliv později některý zavítal na cestách do Lublaně, neopominul ho navštíviti. Dokladů pro toto tvrzení však neuvádí.

Slodnjakovo podání se shoduje s Levcovým, určuje za místo rozloučení Novou ulici, odkud se vydal Levstik pěšky do Brna. Odtud se chtěl obrátiti do Prahy, kde asi doufal uplatniti svůj překlad *Rukopisů*, ale nedostal cestovní povolení a tak se vrátil do Vídně.

[19]) LZS, doslov vydavatelův.

Jak jsem už uvedl, uvádí Aug. Pirjevec mezi důležitými chybějícími doklady olomoucké Levstikovy éry lublaňskou denunciaci a spisy o Levstikově vyloučení. Globočnikovo udání a výtisk *Pesmi*, opatřený jeho poznámkami, sotva kdy se ještě nalezne. Udání bylo asi pokládáno za velmi důvěrné a nebylo uloženo s jinými spisy v archivu semináře. K tomu je dobře hned poznamenati, že Levstikův poměr k Bečákovi byl sotva tak upřímný, jak se jeví v idealisaci pozdějších literárních historiků. V listě Hankovi na př. Levstik zdůrazňuje, že seminární představený, který slovinsky nerozumí, věřil každému písmenu v udavačském listě (jehož autora jménem neuvádí — je to jen „páter z Lublaně“) a autorovi nevěřil nic. Vzpomeňme též na „dobrý důvod“, který vedl Levstika, aby si vyžádal zaslání tří exemplářů *Pesmi* v t. zv. křížové pásce, upravené tak, aby jméno autora nebylo viditelné.

Otázka aktů o Levstikově vyloučení není tak beznadějná; prvním světlem do této záhady byl nález Aug. Žigona, t. zv. *Wohlverhaltungszeugniss* z 25. ledna 1855, jímž se potvrzuje, že Levstik v době, kdy se zdržoval v alumnátě, choval se „vždy podle domácího statutu“.[20])

Pátráním v archivech olomoucké bohoslovecké fakulty i semináře jsem získal několik záznamů o Levstikově vyloučení. Je to jednak poznámka v hlavním katalogu posluchačů theologie ve studijních letech 1855—1858, kde pod číslem 20 — Franz Levstik — stojí: „Ist am 25. Jänner 1855 ausgetreten“, jednak poznámka „ausgetreten“ v katalogu studujících na theologické fakultě v zimním semestru 1855.

Nejdůležitější je však záznam v jednacím protokolu přednostenského úřadu semináře od 1. srpna 1854 do konce roku 1855, kde na stránce šesté pod číslem 47 z 25. ledna se praví: „Franz Levstik Theol des I J. wurde, aus Mangel an Beruf, aus dem F. E. Alumnate entlassen.“ To je jediný písemný doklad o Levstikově propuštění a opět se tu neví nic o pohoršlivých básních; jenom „nedostatek povolání ke kněžskému úřadu“ je jemným opsáním celé události.

Další osudy Levstikovy ve Vídni nespadají už thematicky do naší studie; jedině snad zmiňovaná korespondence s Václavem Hankou je dozníváním událostí za jeho pobytu v Olomouci. Neúspěšné vyjednávání s Hankou se pak zakončilo vydáním Levstikova slovinského překladu *Rukopisů* v Celovci[21]).

Olomoucká episoda z Levstikova mládí nezůstala ovšem bez vlivu na jeho další život. Seznámení s českou kulturou nebylo jen dočasné,

---

[20]) Aug. Žigon: Intermezzo iz Levstikovega življenja, str. 225 n. — Slovan, mesečnik za književnost, umetnost in prosveto, IV., Ljubljana 1916.

[21]) Kraljedvorski rokopis, Celovec 1856. (Ve skutečnosti už 1855.)

ale poznamenalo Levstikovu činnost, hlavně veřejnou, až do konce života. Léta šedesátá minulého století, která přinesla Slovincům značný národní rozmach, nelze si představiti bez českých zkušeností organisátora a žurnalisty Levstika. Pomáhá při založení první jihoslovanské sokolské organisace, jíž je lublaňský *Južni Sokol* (1863); s českým profesorem Vávrů vytváří slovinské tělocvičné názvosloví *Nauk o telovadbi* podle českého vzoru. V době svého tajemnictví ve výboru *Matice Slovenske* zakládá čítárny a čtenářské spolky podle českých zkušeností; rozvíjí dokonce národní sbírku na časopis, nazvaný po českém vzoru *Narodni Listi*. Hankovy *Rukopisy*, Sušilovy *Moravské národní písně* i *Babička* B. Němcové, na úpravě jejíhož překladu do slovinštiny pracoval, stávají se Levstikovi vzorem a příkladem v jeho činnosti literární. Dlouholeté přátelství s Janem V. Legem, českým úředníkem v Terstu a Lublani a později pražským žurnalistou, přináší plodnou spolupráci ve výměně dopisů a kulturních zpráv mezi Prahou a Lublaní. Levstik podporuje i pronikání českého kapitálu na slovanský jih; svými novinářskými články propaguje činnost pražské pojišťovny *Slavie*, která se mu při nedostatku domácích slovinských podniků zdála být jako podnik slovanský přijatelnější než podobné podniky německé. Levstik vstoupil dokonce do služeb této pojišťovny a překládal do slovinštiny její stanovy a různé obchodní formuláře. V letech sedmdesátých, kdy žil Levstik ve Vídni, seznámil se s českými kreslíři světového jména, Karlem Klíčem a Jaroslavem Schulzem, kteří mu zadarmo ilustrovali jeho humoristický list *Pavliha*. Ještě v stáří koresponduje s A. V. Šemberou, jehož přednášky r. 1855 jako mimořádný posluchač vídeňské filosofie navštěvoval. Ohlíží se prostě vždy a ve všem na vzor českého národa, který pokládal za jedině schopný realisovat sjednocení rakouských Slovanů, národa, s kterým se ve svém mládí za tak zvláštních okolností seznámil.

Jiří Skalička

MATERIÁLY

Seznam evangelijních čtení obsažených v staroslověnském rukopise Assemanově

Protože I. díl edice kodexu Assemanova neobsahuje seznamu evangelijních čtení v rukopise obsažených, rozhodl jsem se jej podati dodatečně, když jsem mezitím zakončil úplný přepis celé památky písmem cyrilským a tak se důkladně seznámil s obsahem kodexu. Domnívám se, že seznam ten je velmi potřebný každému, kdo z jakéhokoliv důvodu hledá některé místo z evangelií v našem rukopise. Dosud mohl postupovati jen tak, že si vzal na pomoc starší edici Račkého (vyšla v Záhřebě 1865; o ní srov. LF 53, 1926, 107—108, 110—118, 239 n., 243 n., 245 n., 247), v níž jsou označeny začátky jednotlivých listů památky (nikoliv však začátky jednotlivých stran!); podle seznamu čtení, který Rački podává, musil zjistiti, na kterém listě je hledané místo obsaženo, a teprve potom se mohl obrátiti do fototypií; tu bylo ovšem třeba projíti obě strany listu a nalézti přesně začátek a konec příslušného verše evangelijního čtení, protože v kodexu, jak je přirozené, čísla veršů (a také kapitol podle našeho způsobu určování) označena nejsou. Neobešlo se to bez pomoci originálního čtení řeckého. Edice Črnčićovy (vyšla v Římě 1878; srov. posudek tohoto vydání v LF 53, 1926, 234—239, 239 n., 243—245, 245 n., též ib. 108—109) použíti k tomuto účelu není možno, protože v ní počátky listů rukopisu nejsou označeny. Každý verš v jeho rozličných variantách nebylo však možno najíti ani touto cestou, protože seznam Račkého je neúplný a protože není ani zcela přesný.

Podávám především seznam čtení *celých*, podle jednotlivých evangelistů, potom určuji *každý jednotlivý verš* v uspořádání opět podle evangelistů a s přesným vyznačením začátku a konce každého verše určením příslušných řádků (tento soupis je potřebný právě jen pro vydání fototypické, v díle druhém, přinášejícím cyrilský přepis, bude každý verš označen přímo v textu a také v záhlaví každé strany; pro vydání fototypické by nestačilo určit jen celé čtení, často značně rozsáhlé, v němž by se jednotlivý verš nebo dokonce jen jednotlivé slovo těžko hledalo), dále podávám soustavně také *seznam míst vynechaných*, t. j. takových, která nejsou obsažena v kodexu Assemanově jakožto evangeliáři.

Nepodávám zatím soupisu úryvků charakteristických pro evangeliář, na př. takových, které zahajují čtení na některý den nebo svátek, a nevypočítávám také zatím míst ze žaltáře, obsažených (citovaných) v našem kodexu, ačkoliv jsem je také spisoval při svém přepisu, protože budou podány v druhém díle edice kodexu, kdež bych se tedy musil opakovati. Připomínám, že obsah kodexu v postupu čtení od počátku

do konce je uveden v úvodu k I. dílu na str. XII—XXII; tamtéž je podán také soupis přípisků psaných hlaholicí a cyrilicí (str. VIII—XI), který však bude třeba doplniti.

Seznam evangelijních čtení, který zde podávám, není prací mechanickou, nýbrž vyplynul z podrobného prozkoumání textu kodexu. Tak mi bylo možno na nejednom místě opraviti seznamy čtení v starších edicích, Račkého i Črnčićově. Novinkou mého soupisu je zvláště seznam úryvků veršů a veršů neúplných, které se v našem kodexu citují při odkazech ke čtením uvedeným v plném znění na místě jiném a kterých je nemálo. Označuji je hvězdičkou za číslicí určující verš a uvádím vždy za souvislým čtením. Tyto neúplné verše nejsou uvedeny ani u Račkého ani u Črnčiće, a to ani v seznamech čtení ani ve vydání v textu. Neoznačuji ovšem hvězdičkou takových veršů kusých, které jsou zkráceny v samém čtení na jeho počátku nebo na konci při úpravě čtení pro evangeliář. Tyto úpravy budou však sepsány, jak již pověděno, v druhém díle edice kodexu.

Text je na listech 1—41^{a-b}, 42^{c-d}—116^{c-d} psán ve dvou sloupcích, na listech ostatních (tedy 41^{c-d}, 42^{a-b}, 117^{a}–158^{b}) v sloupci jediném; jednotlivé sloupce označuji arabskými písmeny, takže na listech o dvou sloupcích na jedné straně užívám liter čtyř (a, b, c, d, na př. 5^{a}, 5^{b}, 5^{c}, 5^{d}), na listech s jedním sloupcem na straně liter dvou (a, b, na př. 158^{a}, 158^{b}); jen na listě 41. a 42. užívám — z pochopitelných příčin — písmen čtyř veskrze (ačkoli je list 41. a 42. popsán ve dvou sloupcích vždy jen po jedné straně, srov. výše), a to takto: 41^{a}, 41^{b}, 41^{c-d}; 42^{a-b}, 42^{c}, 42^{d}.[1])

K soupisu míst evangelijních podle jednotlivých veršů podotýkám ještě, že tam, kde by mohla být pochybnost o zakončení nebo začátku verše uprostřed řádku, uvádím koncové nebo počáteční slovo verše. Určení počátku nebo konce verše vyplývá ovšem také z určení verše přímo předcházejícího nebo následujícího.

A. Seznam evangelijních čtení obsažených v kodexu Assemanově.

1. Evangelium sv. Matouše.

kapitola	verš		strana v kodexu a řádek
1.	1–25	...	$130^{a}20$–$131^{b}17$
	18*	...	$158^{a}12$–13
	25*	...	$158^{a}13$
2.	1–12	...	$133^{b}18$–$134^{b}12$
	13–23	...	$134^{b}15$–$135^{b}6$
	13*	...	$135^{b}16$
3.	1–11	...	$136^{b}24$–$137^{b}8$
	13–17	...	$139^{b}3$–18
	13	...	$158^{a}18$–20
	16–17	...	$158^{a}20$–26
4.	1–11	...	$140^{a}15$–$140^{b}19$
	12–17	...	$140^{b}21$–$141^{a}9$
	18–23	...	$35^{b}3$–$35^{c}17$
	25	...	$113^{b}24$–$113^{c}3$
	25*	...	$141^{a}11$, 14; $142^{b}13$

kapitola	verš		strana v kodexu a řádek
5.	1–12	...	$113^{c}3$–$113^{d}22$
	14–19	...	$118^{b}24$–$119^{a}22$
	14*	...	$122^{b}17$; $127^{b}1$; $141^{a}20$; $152^{a}24$
	19*	...	$122^{b}17$; $127^{b}1$–2
	42–48	...	$33^{c}27$—$34^{a}18$
6.	1–13	...	$73^{a}1$–$73^{d}21$
	14–21	...	$73^{d}25$–$74^{b}26$
	22–33	...	$36^{a}29$–$36^{d}28$
7.	1–8	...	$34^{d}11$–$35^{a}30$
	12–21	...	$122^{b}20$–$123^{a}23$
	24–29	...	$35^{c}20$–$36^{a}3$
8.	1–4	...	$36^{a}3$–26
	5–13	...	$37^{c}1$–$38^{a}1$
	14–23	...	$37^{a}1$–$37^{b}26$
	28–34	...	$38^{b}16$–$38^{d}2$
9.	1	...	$38^{d}3$–6

[1]) Čísla listů jsou označena přímo v rukopise; na listech 21—42 jsou číslice dvě, z nichž platí *první*; podobně je tomu zčásti i na listech 129 a násl., tu je však starší označení (druhá číslice) přeškrtnuto.

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	1–6	... 39b4–39c15
	8	... 39c15–20
	9–13	... 38a4–38b12
	9*	... 127a21–22
	13*	... 127a22
	18–26	... 38d10–39a29
	27–35	... 40a12–40b28
10.	1	... 125b7–12
	5–8	... 125b12–24
	16–22	... 151a13–151b5
	16*	... 146b20
	24–32	... 124a5–124b4
	32–33	... 34a27–34b12
	37–39	... 34b12–28
	37–42	... 39c23–40a4
	37*	... 116d22
11.	1	... 40a4–10
	2–15	... 142b22–143b1
	27–30	... 128b4–17
12.	15*	... 129b26–27
	16–21	... 129b27–130a15
	30–37	... 40c1–40d23
13.	24–30	... 126a12–126b8
	36–43	... 126b8–127a4
	45–48	... 122a12–24
	51–54 (54 nedokončen)	... 122a24–122b6
14.	14–22	... 40d26–41b18
	22–34	... 41c–d24–42c3
15.	32–39	... 41b21–41c–d21
16.	13–19	... 149b26–150a24
17.	1–9	... 151b9–152a8
	14–23	... 43a9–43c15
	24–27	... 42c6–42d12
18.	1–4	... 42d12–43a6
	10–20	... 32d3–33c15
	23–35	... 44b–13–45a16
19.	3–12	... 43c18–44b9
	16–26	... 45b24–46a8
	27–30	... 34b28–34d8
20.	1–16	... 143b6–144a28
	29–34	... 45a18–45b21
21.	1–8	... 158b7–28
	(8. verš nedokončen)	
	33–42	... 46b28–47a7
	33*	... 135b9
	42*	... 135b9–10
22.	2–14	... 47c18–48b12
	14	... 129b11–13
	15–22	... 46a11–46b24
	35–46	... 49a15–49c13
23.	1–12	... 47a10–47c14
	34–39	... 115a4–115b28
24.	1–13	... 48b15–49a12
	3–35	... 82d6–84c15
	34–40	... 49c18–49d28
	(verš 40. není dokončen)	
	36–51	... 84c22–85c5
	42*	... 121b22–23
	47*	... 121b23
25.	1–31	... 85c6–87a10
	(verš 31. není dokončen)	
	1*	... 121a21–22
	13*	... 121a22–23;
	31–46	... 71d25–72d29
26.	1–2	... 87a14–23
	2–20	... 87b10–88b4
	6*	... 87a27–29
	16*	... 87b1
	21–39	... 88d28–90a9
	40–75	... 90a20–92a27
	57*	... 101c1–3
	75*	... 101c4
27.	1–2	... 92a28–92b9
	1–43	... 106d20–109b21
	3*	... 103c14–16
	32*	... 103c16–17
	33*	... 104c12–13
	45–54	... 109c23–110b13
	54*	... 104c13–14
	55–61	... 110d3–111a17
	62–66	... 111a21–111b29
	62*	... 106d13–14
	66*	... 106d15
28.	1–20	... 111c6–112d2
	16*	... 153b13
	20*	... 153b14

2. Evangelium sv. Marka.

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
1.	1–8	... 137b13–138a9
	35–44	... 75b11–75c25
2.	1–12	... 75c29–76b10
	14–17	... 76b14–76c20
	23–28	... 74c12–74d28
3.	1–5	... 74d29–75a29
5.	24–34	... 127b22–128a26
	(verš 24. je neúplný)	
6.	14–30	... 152b3–153b6
7.	31–37	... 77a9–77b22
8.	27–31	... 78b16–78c22
	34–38	... 76c23–76d26
9.	1	... 76d26–77a6
	17–31	... 77b29–78b13
	33–41	... 131b22–132b1
10.	32–45	... 78c25–79c2
12.	28–37	... 115c5–116b9
15.	16–32	... 103c21–104c10
	43–47	... 11c16–11d20
	43*	... 106b23–24
	47*	... 106b25
16.	1–8	... 11d20–12b9
	1*	... 153b16–17
	8*	... 153b17–18
	9–20	... 153b20–154b10

3. Evangelium sv. Lukáše.

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
1.	1–25	... 147b8–149a7
	24–38	... 145a6–145b17

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	39–49	144^{b}4–145^{a}1
	39*	158^{a}7, 158^{b}2
	56	145^{a}1–3
	56*	158^{a}7–8, 158^{b}3
	57–68	149^{a}8–149^{b}13
	76	149^{b}13–17
	80	149^{b}17–20
2.	1–20	132^{b}8–133^{b}15
	20–21	135^{b}22–136^{a}4
	22–40	141^{b}15–142^{b}8
	25*	142^{b}10
	40*	142^{b}10
	40–52	136^{a}4–136^{b}16
3.	1–18	138^{a}12–139^{a}28
4.	16–22	112^{d}25–113^{b}21
	22–32	146^{b}23–147^{b}2
	31*, 32–36	50^{a}1–50^{b}8
5.	1–11	50^{b}12–51^{a}3
	17–26	51^{a}7–51^{c}30
	27–32	52^{b}1–52^{c}6
6.	1–10	52^{d}19–53^{c}11
	17–19	150^{b}5–16
	17–23	123^{b}3–124^{a}2
	17*	128^{b}20, 141^{a}18
	23*	128^{b}21
	31–36	51^{d}4–52^{a}27
7.	1–10	54^{b}19–54^{d}29
	11–16	52^{c}9–52^{d}16
	36–50	119^{a}25–120^{a}21
	36*	132^{b}3
8.	5–15	53^{c}16–54^{b}17
	16–21	55^{d}14–56^{b}3
	16*	116^{d}16–17
	21*	116^{d}18
	22–25	121^{a}28–121^{b}14
	27–35	56^{b}7–56^{d}23
	38–39	56^{d}23–57^{a}10
	41–56	57^{b}24–58^{b}19
9.	1–2	150^{b}16–21
	1–6	57^{a}14–57^{b}22
	23–27	120^{a}24–120^{b}15
	37–43	58^{b}22–58^{d}5
	57–62	59^{c}17–60^{a}3
10.	1–3	114^{c}10–114^{d}3
	10–12	114^{d}4–26
	16–24	128^{b}28–129^{b}11
	16*	123^{a}25
	19–21	60^{b}23–60^{c}24
	19*	141^{b}12
	21*	141^{b}12, 123^{a}25–26
	25–37	58^{d}8–59^{c}13
	38–42	116^{b}13–116^{c}25
	38*	127^{b}4
11.	5–13	69^{a}17–69^{d}2
	27–28	116^{c}25–116^{d}12
12.	2–12	124^{b}13–125^{a}23
	12*	126^{a}6
	16–21	60^{a}8–60^{b}17
	32–40	61^{b}8–61^{d}12

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
13.	10–17	60^{c}28–61^{b}4
	19–29	62^{b}25–63^{a}22
14.	1–11	63^{c}13–64^{b}2
	16–24	61^{d}16–62^{b}21
15.	11–32	69^{d}7–71^{a}29
16.	10–15	64^{d}15–65^{b}8
	19–31	55^{a}3–55^{d}11
17.	3–10	65^{c}28–66^{a}28
	12–19	63^{a}25–63^{c}10
18.	2–8	66^{d}10–67^{a}28
	10–14	67^{b}4–67^{c}18
	18–27	64^{b}5–64^{d}11
	35–43	65^{b}12–65^{c}24
19.	1–10	66^{b}3–66^{d}5
	12–24, 26.	68^{a}26–69^{a}12
20.	45*, 46–47	67^{c}22–67^{d}18
21.	1–4	67^{d}18–68^{a}20
	8–9	71^{b}3–22
	12–19	120^{b}20–121^{a}14
	19*	122^{a}8–9, 122^{b}12, 129^{b}19
	25–27	71^{b}22–71^{c}19
	33–36	71^{c}19–71^{d}21
22.	43–44, 45*	90^{a}9–20
23.	32–49	104^{c}16–105^{c}18
	39–43	109^{b}22–109^{c}22
24.	1–12	154^{b}11–155^{a}20
	12–35	2^{d}11–4^{a}5
	12*	155^{a}22
	35*	155^{a}23
	36–53	28^{a}11–28^{d}28
	53*	155^{a}26

4. Evangelium sv. Jana

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
1.	1–17	1^{c}4–2^{a}25
	18–28	2^{b}4–2^{d}4
	29–34	139^{b}21–140^{a}13
	35–52	4^{a}11–4^{d}29
	35*	122^{a}3–4, 127^{b}14–15
	43*	122^{a}4–5
	44*	75^{b}4–5, 127^{a}13
	52*	75^{b}6, 127^{a}14, 127^{b}15
2.	1–11	7^{d}8–8^{b}9
	12–22	5^{d}14–6^{b}16
3.	1–15	5^{a}6–5^{d}8
	13–17	117^{a}4–21
	16–21	8^{b}15–8^{c}29
	16*	116^{d}27–28
	22–33	6^{b}20–6^{d}26
4.	5–42	18^{d}23–20^{d}13
	46–54	12^{b}13–12^{d}5
5.	1–15	14^{b}10–15^{a}10
	1*	126^{a}9
	15*	126^{a}9–10
	17–24	8^{d}7–9^{b}2
	24–30	9^{b}3–9^{d}1
	30–47	9^{d}10–10^{c}25
6.	1–2	10^{c}25–10^{d}3
	5–14	21^{d}26–22^{c}6

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	1–27	... 10^{d}6–11^{c}5
	27–33	... 12^{d}12–13^{a}18
	35–39	... 13^{a}25–13^{b}24
	40–44	... 13^{c}1–13^{d}2
	48–54	... 13^{d}9–14^{a}22
	56–69	... 15^{a}17–15^{d}3
7.	1–13	... 15^{d}7–17^{b}15
	14–30	... 16^{b}24–17^{a}29
	37–52	... 31^{d}9–32^{c}13
8.	12–20	... 17^{b}7–17^{d}8
	12	... 32^{c}14–23
	21–30	... 17^{d}15–18^{b}10
	31–42	... 18^{d}14–18^{d}20
	42–51	... 20^{d}20–21^{b}16
	51–59	... 21^{b}20–21^{d}23
9.	1–38	... 24^{b}6–26^{a}12
	39–41	... 22^{c}11–28
10.	1–9	... 22^{c}28–23^{a}18
	9–16	... 114^{a}3–114^{b}25
	9*	... 125^{a}27, 126^{a}1, 127^{a}10–11
	16*	... 126^{a}2, 127^{a}11
	17–28	... 23^{a}24–23^{c}22
	22*	... 151^{c}9
	27–38	... 23^{c}27–24^{b}3
11.	1–45	... 79^{c}6–81^{c}29
	47–54	... 26^{a}17–26^{c}4
	47*	... 116^{d}32
12.	1–18	... 81^{d}3–82^{d}2
	19–36	... 26^{c}12–27^{b}25
	24*	... 127^{b}17–18
	36*	... 127^{b}18
	36–44	... 27^{b}30–27^{d}17
	46–47	... 27^{d}18–30
13.	3–17	... 88^{b}4–88^{d}28
	31–38	... 92^{b}26–92^{d}23
14.	1–11	... 29^{a}2–29^{c}10
	1–31	... 92^{d}24–94^{c}20
	10–21	... 29^{c}15–30^{a}30
	10*	... 127^{a}18
	21*	... 127^{a}19
	27*	... 30^{b}18–20
15.	1–23	... 94^{c}20–96^{a} 16
	1*	... 114^{c}2–3
	7*	... 30^{b}21–22, 114^{c}3
	9*	... 146^{a}29–146^{b}2

kapitola	verš	strana v kodexu a řád
	16*	... 146^{b}2–3
	17	... 14^{a}27–14^{b}2
	17*	... 124^{b}9, 125^{b}26–27, 127^{a}7, 127^{b}6–7, 145^{b}28, 146^{b}17
	18*	... 14^{b}3–4
	25–27	... 96^{a}16–96^{b}8
16.	1–19	... 96^{b}8–97^{b}12
	2	... 30^{b}27–30^{c}1
	2*	... 14^{b}5–6, 124^{b}10, 125^{b}27 127^{a}7–8, 127^{b}7, 145^{b}28–29, 146^{b}17
	13*	... 30^{c}2–3
	15*	... 30^{c}8–10
	23–33	... 97^{b}12–97^{d} 25
	23	... 30^{c}11–14
	24*	... 30^{c}18–20
	33*	... 30^{c}21–22
17.	1–26	... 97^{d}25–99^{c} 18
	1*	... 30^{c}5–9, srov. i 30^{c}25–2
	13*	... 30^{b}10–12
	18*	... 30^{c}27–29
	26*	... 30^{d}1–4
18.	1	... 99^{c}19–27
	1–28	... 99^{d}3–101^{b}26
	28–40	... 101^{c}8–102^{b}27
19.	1–16	... 102^{b}27–103^{c}12
	6	... 117^{a}28–117^{b}5
	9–11	... 117^{b}5–15
	13–20	... 117^{b}15–118^{a}16
	25–27	... 146^{a}9–17
	25–27, 28*	118^{a}17–28
	25–37	... 105^{c}20–106^{b}21
	30*, 31–35	118^{a}28–118^{b}17
	31–37	... 110^{b}13–110^{d}3
	38–42	... 106^{c}1–106^{d}11
20.	1–10	... 155^{a}1–156^{b}4
	11–18	... 156^{a}6–156^{d}5
	19–31	... 7^{a}1–7^{d}5
	19*	... 122^{b}8, 156^{b}7
	31*	... 122^{b}9, 156^{b}7
21.	1–14	... 156^{b}9–157^{b}2
	14*	... 121^{b}17–18; 157^{b}4–5
	14*, 15–25	30^{d}9–31^{c}28
	24–25	... 146^{a}17–25
	25*	... 121^{b}18, 157^{b}5–6

B. Seznam evangelijních čtení s přesným vyznačením začátku a konce každého verše.

1. Evangelium svatého Matouše.

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
1.	1. ...	130^{a}20–21
	2. ...	22–24
	3. ...	25–28
	4. ...	28–130^{b}2
	5. ...	130^{b}3–6

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	6. ...	6–8
	7. ...	8–10 (incl. *assa*)
	8. ...	10–13
	9. ...	13–16
	10. ...	16–18
	11. ...	18–21
	12. ...	21–24

kapitola	verš		strana v kodexu a řádek
	13.	...	24–27
	14.	...	27–131^{a}2
	15.	...	131^{a}2 –5
	16.	...	5 –7
	17.	...	8 –13
	18.	...	14–19, 158^{a}12–13
	19.	...	19–23
	20.	...	23–131^{b}2
	21.	...	131^{b}2–5
	22.	...	5–8
	23.	...	8–11
	24.	...	12–15 (incl. *svojǫ*)
	25.	...	15–17, 158^{a}13
2.	1.	...	133^{b}18–22 (incl. *iermlъ*)
	2.	...	22–26
	3.	...	26–134^{a}1
	4.	...	134^{a}1–5
	5.	...	5–7
	6.	...	7–12
	7.	...	13–16
	8.	...	16–22
	9.	...	22–27
	10.	...	27–134^{b}2
	11.	...	134^{b}2–8
	12.	...	8–12
	13.	...	15–22, 135^{b}16
	14.	...	22–25
	15.	...	25–135^{a}1
	16.	...	135^{a}2–8
	17.	...	8–10
	18.	...	10–15
	19.	...	15–17 (incl. *eg͡vptě*)
	20.	...	17–21
	21.	...	21–23
	22.	...	23–135^{b}2
	23.	...	135^{b}2–6
3.	1.	...	136^{b}24–26 (incl. *ierdanstěi*)
	2.	...	26–137^{a}1
	3.	...	137^{a}1–5
	4.	...	5–10
	5.	...	10–12
	6.	...	12–15
	7.	...	15–20
	8.	...	20–21
	9.	...	22–26
	10.	...	26–137^{b}4
	11.	...	137^{b} 4–8
	13.	...	139^{b} 3–5, 158^{a}18–20
	14.	...	5–8
	15.	...	8–12
	16.	...	12–16 (incl. *na nь*), 158^{a}20–23
	17.	...	16–18, 158^{a}23–26
4.	1.	...	140^{a}15–17
	2.	...	17–19
	3.	...	19–22
	4.	...	23–27
	5.	...	27–140^{b}1

kapitola	verš		strana v kodexu a řádek
	6.	...	140^{b}2–7
	7.	...	7–9
	8.	...	9–12 (incl. *ichъ*)
	9.	...	12–14
	10.	...	14–17
	11.	...	17–19
	12.	...	21–23
	13.	...	23–28
	14.	...	28–141^{a}1
	15.	...	141^{a}2–4
	16.		4–6
	17.	...	7–9
	18.	...	35^{b}3–16
	19.	...	16–20
	20.	...	20–23
	21.	...	23–35^{c}3
	22.	...	35^{c}4–7
	23.	...	8–17
	25.	...	113^{b}24–113^{c}3; 141^{a}11, 14; 142^{b}13
5.	1.	...	113^{c}3–9
	2.	...	9–11
	3.	...	12–15
	4.	...	15–18
	5.	...	18–21
	6.	...	21–25
	7.	...	26–29
	8.	...	113^{d}1–3
	9.	...	3–6
	10.	...	7–10
	11.	...	11–18
	12.	...	18–22
	14.	...	118^{b}24 (od slova *vy*)–27; ⁊ 122^{b}17 (slova *vy este svě*); 127^{b}1 (tatáž slova); 141^{a}20 (tatáž slova) ; 152^{a}24 (tatáž slova)
	15.	...	118^{b}28–119^{a}4
	16.	...	119^{a} 4–8
	17.	...	8–11
	18.	...	11–16
	19.	...	16–22; 122^{b}17 (slova *v crstvi nbm*); 127^{b}1–2 (tatáž slova)
	42.	...	33^{c}27 (od *prosęštumu*) –33^{d}2
	43.	...	33^{d}3–9
	44.	...	9–20
	45.	...	21–34^{a}1
	46.	...	34^{a} 1–7
	47.	...	7–13
	48.	...	13–18
6.	1.	...	73^{a}4 (excl. *reče gь*)–16
	2.	...	17–73^{b}1
	3.	...	73^{b}1–6
	4.	...	7–13
	5.	...	13–26
	6.	...	27–73^{c}9

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	7. ...	73^{c}9–16
	8. ...	17–22
	9. ...	23–28
	10. ...	28–73^{d}4
	11. ...	73^{d}4–7
	12. ...	8–13
	13. ...	13–21
	14. ...	25 (excl. *reče gъ*)–74^{a}2
	15. ...	74^{a}3–10
	16. ...	11–23
	17. ...	23–27
	18. ...	27–74^{b}6
	19. ...	74^{b}6–14
	20. ...	15–23
	21. ...	23–26
	22. ...	36^{a}29 (excl. *reče gъ*) –36^{b}6
	23. ...	36^{b}6–14
	24. ...	14–28
	25. ...	29–36^{c}10
	26. ...	36^{c}10–20
	27. ...	21–25
	28. ...	26–36^{d}2
	29. ...	36^{d}3–8
	30. ...	8–14
	31. ...	15–19
	32. ...	19–24
	33. ...	24–28
7.	1. ...	34^{d}11 (excl. *reče gъ*) –14
	2. ...	14–20
	3. ...	20–26
	4. ...	26–35^{a}3
	5. ...	35^{a}3–10
	6. ...	10–21
	7. ...	21–26
	8. ...	26–30
	12. ...	122^{b}20 (excl. *reče gъ*) –23
	13. ...	23–28
	14. ...	28–123^{a}3
	15. ...	123^{a}3–8
	16. ...	8–11
	17. ...	12–14
	18. ...	14–17
	19. ...	17–19
	20. ...	19–20
	21. ...	20–23
	24. ...	35^{c}20 (excl. *reče gъ*)–29
	25. ...	29–35^{d}8
	26. ...	35^{d}8 –16
	27.	16–23
	28. ...	23–28
	29. ...	28–36^{a}3
8.	1. ...	36^{a}3–7
	2. ...	7–12
	3. ...	12–17
	4. ...	18–26

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	5. ...	37^{c}1 (od *vъšedъšu*)–7 (excl. *i glę*)
	6. ...	7–12
	7. ...	12–14
	8. ...	14–22
	9. ...	22–37^{d}3
	10. ...	37^{d} 3–11
	11. ...	11–20
	12. ...	20–26
	13. ...	27–38^{a}1
	14. ...	37^{a}1 (od *prišed*)–8
	15. ...	9–12
	16. ...	13–20
	17. ...	20–26
	18. ...	26–37^{b}2
	19. ...	37^{b}2–7
	20. ...	8–14
	21. ...	15–19
	22. ...	19–23
	23. ...	24–26
	28. ...	38^{b}16 (od *prišedъšu*)–27
	29. ...	28–38^{c}5
	30. ...	38^{c}6–8
	31. ...	8–13
	32. ...	13–21
	33. ...	21–25
	34. ...	25–38^{d}2
9.	1. ...	38^{d}3–6; 39^{b}4 (od *vъlězъ*)–9
	2. ...	39^{b}9–18
	3. ...	18–22
	4. ...	22–27
	5. ...	28–39^{c}5
	6. ...	39^{c}5–15
	8. ...	15–20
	9. ...	38^{a}4 (od *prěchodę*)–14; 127^{a}21 (rovněž od *prěchodę*)–22
	10. ...	14–22
	11. ...	22–29
	12. ...	29–38^{b}4
	13. ...	38^{b}4–12; 127^{a}22 (slova *na pokaanie*)
	18. ...	38^{d}10 (od *kъnędzъ*) –19
	19. ...	19–22
	20. ...	22–29
	21. ...	29–39^{a}4
	22. ...	39^{a}4–10
	23. ...	10–15 (excl. *i gla imъ*)
	24. ...	15–20
	25. ...	20–26
	26. ...	26–29
	27. ...	40^{a}12 (od *prěchodęštu*)–19
	28. ...	19–27
	29. ...	28–31
	30. ...	31–40^{b}3
	31. ...	40^{b}4–6
	32. ...	7–10
	33. ...	10–15

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	34. . . .	15–19
	35. . . .	19–28
10.	1. . . .	125^{b}6 (od *prizъvavъ*) –12
	5. . . .	12–16
	6. . . .	16–17
	7. . . .	17–19
	8. . . .	20–24
	16. . . .	151^{a}13–16, 146^{b}20 (jen slovo *slušajęi*)
	17. . . .	16–19
	18. . . .	19–21
	19. . . .	21–25
	20. . . .	25–26
	21. . . .	27–151^{b}2
	22. . . .	151^{b}2–5
	24. . . .	124^{a}5 (excl. *reče g͞ь*)–7
	25. . . .	7–12
	26. . . .	12–16
	27. . . .	16–19
	28. . . .	19–23
	29. . . .	23–26
	30. . . .	26–27
	31. . . .	27–124^{b}1
	32. . . .	124^{b}1–4; 34^{a}27–34^{b}5
	33. . . .	34^{b}5–12
	37. . . .	12–16; 39^{c}23 (excl. *reče g͞ь*)–39^{d}2; 116^{d}22 (excl. táž slova)
	38. . . .	34^{b}16–22; 39^{d}2–8
	39. . . .	22–28; 39^{d}8–13
	40. . . .	39^{d}13–16
	41. . . .	17–25
	42. . . .	26–40^{a}4
1.	1. . . .	40^{a}4–10
	2. . . .	142^{b}22 (od *slyšavъ*)–24
	3. . . .	25–26
	4. . . .	26–29
	5. . . .	29–143^{a}4
	6. . . .	143^{a}4–6
	7. . . .	6–10
	8. . . .	10–13
	9. . . .	13–15
	10. . . .	15–19
	11. . . .	19–23
	12. . . .	23–26
	13. . . .	26–27
	14. . . .	28–29
	15. . . .	29–143^{b}1
	27. . . .	128^{b}44 (od *vьsě*)–9
	28. . . .	10–12
	29. . . .	12–16 (excl. *igo*)
	30. . . .	16–17
	15. . . .	129^{b}26 (od slov *po isě̃*)–27
	16. . . .	27–130^{a}1
	17. . . .	130^{a}2–3
	18. . . .	3–8
	19. . . .	8–11
	20. . . .	11–14

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	21. . . .	14–15
	30. . . .	40^{c}1 (excl. *Reče g͞ь*) –6
	31. . . .	6–13
	32. . . .	13–21
	33. . . .	21–28
	34. . . .	29–40^{d}5
	35. . . .	40^{d}6–12
	36. . . .	13–19
	37. . . .	19–23
13.	24. . . .	126^{a}12 (od *podobьno*)–14
	25. . . .	14–18
	26. . . .	18–20
	27. . . .	20–24
	28. . . .	24–27
	29. . . .	28–126^{b}2
	30. . . .	126^{b}2–8
	36. . . .	8–11
	37. . . .	11–13
	38. . . .	13–17
	39. . . .	17–20
	40. . . .	20–24
	41. . . .	24–27
	42 . . .	27–127^{a}1
	43. . . .	127^{a}1–4
	45. . . .	122^{a}12 (od *podobьno*) –14
	46. . . .	14–17
	47. . . .	17–20
	48. . . .	20–24
	51. . . .	24–26
	52. . . .	26–122^{b}3
	53. . . .	122^{b}3–4
	54. . . .	5–6
14.	14. . . .	40^{d}26 (od *išedъ*) –41^{a}2
	15. . . .	41^{a} 3–13
	16. . . .	14–17
	17. . . .	17–21
	18. . . .	21–23
	19. . . .	23–41^{b}3
	20. . . .	41^{b}3–8
	21. . . .	8–12
	22. . . .	12–18; 41^{c-d}24 (od *uběditi*) –42^{a-b}1
	23. . . .	42^{a-b}1–3
	24. . . .	3–6
	25. . . .	6–8
	26. . . .	8–11
	27. . . .	11–13 (incl. slova *azъ esmъ*)
	28. . . .	13–16
	29. . . .	16–19 (excl. *viděvъ*)
	30. . . .	19–22
	31. . . .	22–24
	32. . . .	24–26
	33. . . .	26–28
	34. . . .	28–42^{c}4

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
15.	32. . . .	41^{b}21 (od *prizъvavъ*) –41^{c-d}4
	33. . . .	41^{c-d}4–7
	34. . . .	7–9
	35. . . .	9–10
	36. . . .	11–14 (incl. *narodomъ*)
	37. . . .	14–17
	38. . . .	17–19
	39. . . .	19–21
16.	13. . . .	149^{b}26 (od *prišedъ*) –150^{a}2 (excl. *oni*)
	14. . . .	150^{a}2–5
	15. . . .	5–7
	16. . . .	7–9
	17. . . .	9–14
	18. . . .	14–18
	19. . . .	18–24
17.	1. . . .	151^{b}9 (od *pojętъ*)–12
	2. . . .	12–16
	3. . . .	16–17
	4. . . .	17–22
	5. . . .	22–27
	6. . . .	27–28 (incl. *dzělo*)
	7. . . .	28–152^{a}1
	8. . . .	152^{a}2–4
	9. . . .	4–8
	14. . . .	43^{a}9 (od *čkъ*)–13
	15. . . .	13–23
	16. . . .	23–27
	17. . . .	27–43^{b}8
	18. . . .	43^{b}8–12
	19. . . .	13–19
	20. . . .	20–43^{c}4
	21. . . .	43^{c}4–7
	22. . . .	8–13
	23. . . .	14–15
	24. . . .	42^{c}6 (od *prıstǫpišę*) –12
	25. . . .	12–23
	26. . . .	23–28
	27. . . .	28–42^{d}12
18.	1. . . .	42^{d}12–19
	2. . . .	19–23 (excl. *reče*)
	3. . . .	23–43^{a}2
	4. . . .	43^{a}2–6
	10. . . .	32^{d}3 (od *bljuděte*)–15
	11. . . .	15–18
	12. . . .	19–33^{a}1
	13. . . .	33^{a}1–11
	14. . . .	11–18
	15. . . .	18–27
	16. . . .	27–33^{b}7
	17. . . .	33^{b}8–16
	18. . . .	17–27
	19. . . .	28–33^{c}9
	20. . . .	33^{c}10–15
	23. . . .	44^{b}13–20
	24. . . .	20–26
	25. . . .	26–44^{c}7

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	26. . . .	44^{c}7–12
	27. . . .	12–16
	28. . . .	17–26
	29. . . .	27–44^{d}2
	30. . . .	44^{d}3–9
	31. . . .	9–17
	32. . . .	18–25
	33. . . .	26–45^{a}1
	34. . . .	45^{a}2–7
	35. . . .	8–16
19.	3. . . .	43^{c}18 (od *pristǫpišę*)–26
	4. . . .	26–43^{d}5
	5. . . .	43^{d}6–12
	6. . . .	12–18
	7. . . .	18–24
	8. . . .	25–44^{a}4
	9. . . .	44^{a}4–15
	10. . . .	15–20
	11. . . .	20–25
	12. . . .	25–44^{b}9
	16. . . .	45^{b}24 (od *junoša*) –45^{c}4
	17. . . .	45^{c}4–14
	18. . . .	14–19
	19. . . .	19–23
	20. . . .	24–28
	21. . . .	28–45^{d}9
	22. . . .	45^{d}10–14
	23. . . .	15–20
	24. . . .	21–28
	25. . . .	28–46^{a}3
	26. . . .	46^{a}4–8
	27. . . .	34^{b}28–34^{c}6
	28. . . .	34^{c}6–22
	29. . . .	22–34^{d}5
	30. . . .	34^{d}5–8
20.	1. . . .	143^{b}6 (od *podobьno*)–10
	2. . . .	11–14
	3. . . .	14–16 (incl. *prazdъny*)
	4. . . .	16–18
	5. . . .	19–21
	6. . . .	21–25 (incl. *prazdъni*)
	7. . . .	25–29
	8. . . .	29–144^{a}5
	9. . . .	144^{a}6–8
	10. . . .	8–10
	11. . . .	10–11
	12. . . .	11–15
	13. . . .	15–19 (excl. *vъzьmi*)
	14. . . .	19–21
	15. . . .	21–24
	16. . . .	25–28
	29. . . .	45^{a}18 (od *ischodęštu*)–23
	30. . . .	23–45^{b}2
	31. . . .	45^{b}3–9
	32. . . .	9–13
	33. . . .	14–16
	34. . . .	16–21

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
21.	1. ...	158^{b}7 (od *egda*)–11 (excl. *glę*)
	2. ...	11–15
	3. ...	15–17
	4. ...	17–19
	5. ...	19–23
	6. ...	23–25 (excl. *privěste*)
	7. ...	25–27 (incl. *ichъ*)
	8. ...	27–28 (nedokončen)
	33. ...	46^{b}28–46^{c}10, 135^{b}9
	34. ...	46^{c}10–15
	35. ...	15–20
	36. ...	20–25
	37. ...	25–29
	38. ...	29–46^{d}8
	39. ...	46^{d}8–11
	40. ...	11–16
	41. ...	16–25
	42. ...	25–47^{a}7, 135^{b}9–10 (jen slova *i estъ divna vъ očiju našeju*)
22.	2. ...	47^{c}18–21
	3. ...	22–26
	4. ...	26–47^{d}8
	5. ...	47^{d}8–12
	6. ...	12–16
	7. ...	16–23
	8. ...	23–48^{a}1
	9. ...	48^{a}1–6
	10. ...	6–15
	11. ...	15–22
	12. ...	22–27
	13. ...	28–48^{b}9
	14. ...	48^{b}9–12, 129^{b}11–13
	15. ...	46^{a}11 (od *sъvětъ*)–16
	16. ...	17–28
	17. ...	28–46^{b}5
	18. ...	46^{b}5–9
	19. ...	10–13
	20. ...	13–16
	21. ...	16–21
	22. ...	22–24
	35. ...	49^{a}15 (od *zakonьnikъ*)–19
	36. ...	20–23
	37. ...	23–49^{b}5
	38. ...	49^{b}5–7
	39. ...	8–12
	40. ...	12–15
	41. ...	16–18
	42. ...	18–22
	43. ...	22–26
	44. ...	26–49^{c}4
	45. ...	49^{c}4–7
	46. ...	8–13
23.	1. ...	47^{a}10 (od slova *gla*)–13
	2. ...	14–18
	3. ...	18–25
	4. ...	25–47^{b}6
	5. ...	47^{b}6–15
	6. ...	15–19
	7. ...	19–21
	8. ...	21–27
	9. ...	27–47^{c}4
	10. ...	47^{c}4–8
	11. ...	8–11
	12. ...	11–14
	34. ...	115^{a}4–17
	35. ...	17–29
	36. ...	29–115^{b}4
	37. ...	115^{b}5–18
	38. ...	19–22
	39. ...	23–28
24.	1. ...	48^{b}15–21
	2. ...	22–48^{c}2
	3. ...	48^{c}2–14; 82^{d}6 (od *sědęštju*)–20
	4. ...	14–20; 82^{d}21–25
	5. ...	20–25; 82^{d}26–83^{a}1
	6. ...	25–48^{d}6; 83^{a}2–13
	7. ...	48^{d}6–13; 83^{a}13–20
	8. ...	13–15; 83^{a}20–22
	9. ...	16–23; 83^{a}22–29
	10. ...	23–49^{a}1; 83^{a}29–83^{b}6
	11. ...	49^{a}1–5; 83^{b}7–10
	12. ...	5–9; 83^{b}11–14
	13. ...	10–12; 83^{b}14–17
	14. ...	83^{b}17–25
	15. ...	25–83^{c}5
	16. ...	83^{c}6–9
	17. ...	9–13
	18. ...	13–18
	19. ...	18–22
	20. ...	22–26
	21. ...	27–83^{d}6
	22. ...	83^{d}6–12
	23. ...	12–17
	24. ...	17–26
	25. ...	26–27
	26. ...	28–84^{a}3
	27. ...	84^{a}4–11
	28. ...	11–15
	29. ...	15–26
	30. ...	26–84^{b}9
	31. ...	84^{b}9–19
	32. ...	20–28
	33. ...	29–84^{c}5
	34. ...	84^{c}5–10; 49^{c}18–24
	35. ...	84^{c}11–15; 49^{c}24–27
	36. ...	49^{c}28–49^{d}5; 84^{c}22–84^{d}1
	37. ...	49^{d}5–10; 84^{d}1–6
	38. ...	10–18; 84^{d}7–16
	39. ...	19–25; 84^{d}16–23
	40. ...	25–28; 84^{d}24–28
	41. ...	84^{d}29–85^{a}5
	42. ...	85^{a}5–10; 121^{b}22–23 (jen: *bъdite ěko ne věste dьne*)
	43. ...	10–20

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	44. ...	20–25
	45. ...	26–85^{b}4
	46. ...	85^{b}5–9
	47. ...	9–13; 121^{b}23 (jen: *postavitъ i*)
	48. ...	13–18
	49. ...	18–22
	50. ...	22–27
	51. ...	27–85^{c}5
25.	1. ...	85^{c}6–14; 121^{a}21 (od *upodobi sę*)–22 (po slovo *děvъ*)
	2. ...	14–17
	3. ...	17–21
	4. ...	22–27
	5. ...	27–85^{d}1
	6. ...	85^{d}2–6
	7. ...	6–10
	8. ...	10–17
	9. ...	17–25
	10. ...	25–86^{a}3
	11. ...	86^{a}3–8
	12. ...	8–12
	13. ...	12–15; 121^{a}22 (od *dъne*) –23 (incl. *pridetъ*)
	14. ...	15–20
	15. ...	20–27 (excl. koncové *š*)
	16. ...	27–86^{b}4
	17. ...	86^{b}4–7
	18. ...	7–11
	19. ...	12–16
	20. ...	16–26
	21. ...	26–86^{c}5
	22. ...	86^{c}5–12
	23. ...	13–20
	24. ...	20–29
	25. ...	29–86^{d}4
	26. ...	86^{d}4–12
	27. ...	13–19
	28. ...	19–23
	29. ...	24–29
	30. ...	87^{a}1–7
	31. ...	7–10 (text verše není dokončen); 71^{d}25 (od *egda*)–72^{a}5
	32. ...	72^{a}6–15
	33. ...	15–20
	34. ...	20–72^{b}1
	35. ...	72^{b}1–6
	36. ...	6–12
	37. ...	12–21
	38. ...	21–26
	39. ...	26–72^{c}2
	40. ...	72^{c}2–12
	41. ...	12–20
	42. ...	21–26
	43. ...	26–72^{d}4
	44. ...	72^{d}4–15
	45. ...	16–24

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	46. ...	24–29
26.	1. ...	87^{a}14–18
	2. ...	18–23; 87^{b}11–19
	3. ...	87^{b}20–26
	4. ...	26–29
	5. ...	87^{c}1–5
	6. ...	5–9; 87^{a}27 (od *ísu͂*)–29
	7. ...	10–17
	8. ...	17–21
	9. ...	22–25
	10. ...	26–87^{d}2
	11. ...	87^{d}2–7
	12. ...	7–11
	13. ...	12–19
	14. ...	20–25
	15. ...	26–88^{a}3
	16. ...	88^{a}3–6; 87^{b}1
	17. ...	7–15
	18. ...	15–24
	19. ...	24–28
	20. ...	29–88^{b}4
	21. ...	88^{d}28–89^{a}4
	22. ...	89^{a}4–9
	23. ...	10–15
	24. ...	15–26
	25. ...	26–89^{b}2
	26. ...	89^{b}2–11
	27. ...	11–15
	28. ...	16–21
	29. ...	21–29
	30. ...	29–89^{c}3
	31. ...	89^{c}3–11
	32. ...	11–15
	33. ...	15–21
	34. ...	22–89^{d}1
	35. ...	89^{d}1–8
	36. ...	9–17
	37. ...	17–22
	38. ...	22–28
	39. ...	29–90^{a}9
	40. ...	90^{a}20–28
	41. ...	29–90^{b}5
	42. ...	90^{b}6–15
	43. ...	16–20
	44. ...	20–25
	45. ...	25–90^{c}7
	46. ...	90^{c}7–11
	47. ...	11–21
	48. ...	21–26
	49. ...	26–90^{d}1
	50. ...	90^{d}2–8
	51. ...	9–16
	52. ...	16–23
	53. ...	24–91^{a}2
	54. ...	91^{a}2–6
	55. ...	6–16
	56. ...	16–22
	57. ...	23–28; 101^{c}1 (od *voini*) –3

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	58. ...	28–91^{b}7
	59. ...	91^{b}7–13
	60. ...	13–20 (excl. *řěste*)
	61. ...	20–24
	62. ...	24–91^{c}1
	63. ...	91^{c}2–10
	64. ...	10–19
	65. ...	19–28
	66. ...	28–91^{d}5
	67. ...	91^{d}5–11 (excl. *glšte*)
	68. ...	11–13
	69. ...	14–21
	70. ...	21–25
	71. ...	25–92^{a}1
	72. ...	92^{a}1–4
	73. ...	5–12
	74. ...	12–18
	75. ...	18–27; 101^{c}4
27.	1. ...	92^{a}28–92^{b}4; 106^{d}20 (od *sъvětъ*)–27
	2. ...	92^{b}4–9; 107^{a}1–4
	3. ...	107^{a}4–13; 103^{c}14 (od *viděvъ*)–16
	4. ...	13–19
	5. ...	20–23
	6. ...	24–107^{b}3
	7. ...	107^{b}4–9
	8. ...	9–12
	9. ...	12–20
	10. ...	21–24
	11. ...	24–107^{c}4
	12. ...	107^{c}5–9
	13. ...	9–15
	14. ...	15–20
	15. ...	21–107^{d}1
	16. ...	107^{d}1–6
	17. ...	6–17
	18. ...	17–20
	19. ...	20–108^{a}5
	20. ...	108^{a}5–11
	21. ...	11–17
	22. ...	18–24
	23. ...	25–108^{b}5
	24. ...	108^{b}5–17
	25. ...	18–22
	26. ...	23–108^{c}1
	27. ...	108^{c}1–7
	28. ...	7–11
	29. ...	11–23
	30. ...	24–27
	31. ...	108^{d}1–9
	32. ...	9–16; 103^{c}16 (od *da*) –17
	33. ...	17–23; 104^{c}12–13 (*prišedъše voini*)
	34. ...	23–109^{a}1
	35. ...	109^{a}2–5
	36. ...	6–7
	37. ...	8–13

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	38. ...	13–19
	39. ...	19–24
	40. ...	24–109^{b}2
	41. ...	109^{b}3–8
	42. ...	8–16
	43. ...	16–21
	45. ...	109^{c}23–109^{d}1
	46. ...	109^{d}1–13
	47. ...	13–18
	48. ...	18–25
	49. ...	25–110^{a}7
	50. ...	110^{a}7–11
	51. ...	11–20
	52. ...	20–26
	53. ...	26–110^{b}3
	54. ...	110^{b}3–13; 104^{c}13–14 (*snъ bžii bě*)
	55. ...	110^{d}3–10
	56. ...	10–16
	57. ...	17–23
	58. ...	24–29
	59. ...	111^{a}1–5
	60. ...	5–12
	61. ...	12–17
	62. ...	21–28; 106^{d}13–14
	63. ...	28–111^{b}5
	64. ...	111^{b}5–18
	65. ...	19–23
	66. ...	24–29; 106^{d}15
28.	1. ...	111^{c}6–18
	2. ...	18–27
	3. ...	27–111^{d}2
	4. ...	111^{d}2–7
	5. ...	7–13
	6. ...	14–19
	7. ...	19–28
	8. ...	28–112^{a}6
	9. ...	112^{a}6–13
	10. ...	14–21
	11. ...	21–28
	12. ...	28–112^{b}5 (excl. *glšte*)
	13. ...	112^{b}5–10
	14. ...	10–16
	15. ...	17–26
	16. ...	27–112^{c}3; 153^{b}13
	17. ...	112^{c}4–8
	18. ...	8–14
	19. ...	14–22
	20. ...	22–112^{d}2; 153^{b}14 (slova: *do skončanič k n vě ami*).

2. Evangelium svatého Marka.

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
1.	1. ...	137^{b}13–14
	2. ...	14–18
	3. ...	18–21
	4. ...	21–24
	5. ...	24–28

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	6. ...	28–138^{a}4 (incl. *divii*)
	7. ...	138^{a}4–7
	8. ...	7–9
	35. ...	75^{b}11 (od *izide*)–15
	36. ...	15–17
	37. ...	17–20
	38. ...	20–24
	39. ...	25–29
	40. ...	75^{c}1–7
	41. ...	7–11
	42. ...	11–14
	43. ...	14–16
	44. ...	16–25
2.	1. ...	29 (od *vъnide*) –75^{d}4 (excl. *abie*)
	2. ...	.5^{d}4–10
	3. ...	11–15
	4. ...	15–24
	5. ...	24–76^{a}1
	6. ...	76^{a}1–6
	7. ...	6–11
	8. ...	12–19
	9. ...	19–25
	10. ...	25–76^{b}2
	11. ...	76^{b}2–4
	12. ...	4–10
	14. ...	14–23
	15. ...	23–76^{c}2
	16. ...	76^{c}2–11
	17. ...	11–20
	23. ...	74^{c}12 (od *choždaaše*)–21
	24. ...	22–27
	25. ...	27–74^{d}7
	26. ...	74^{d}7–20
	27. ...	20–25
	28. ...	26–28
3.	1. ...	29–75^{a}3
	2. ...	75^{a}4–7
	3. ...	8–11
	4. ...	11–19
	5. ...	20–29
5.	24. ...	127^{b}22–24
	25. ...	24–25
	26. ...	128^{a}1–5
	27. ...	5–7
	28. ...	7–9
	29. ...	9–12
	30. ...	12–16
	31. ...	16–19
	32. ...	19–21
	33. ...	21–25
	34. ...	25–26
6.	14. ...	152^{b}3 (od *slyšavъ*)–8
	15. ...	9–11
	16. ...	11–14
	17. ...	14–19
	18. ...	19–21
	19. ...	21–24
	20. ...	24–29
	21. ...	29–153^{a}6
	22. ...	153^{a}6–11
	23. ...	11–14
	24. ...	14–16
	25. ...	16–20
	26. ...	20–23
	27. ...	23–27
	28. ...	27–153^{b}1
	29. ...	153^{b}1–3
	30. ...	4–6
7.	31. ...	77^{a}9 (od *išed*)–17
	32. ...	17–22
	33. ...	22–28
	34. ...	28–77^{b}4
	35. ...	77^{b}4–9
	36. ...	9–15
	37. ...	15–22
8.	27. ...	78^{b}16 (od *izide*)–25
	28. ...	25–78^{c}1
	29. ...	78^{c}1–7
	30. ...	7–10
	31. ...	11–22
	34. ...	76^{c}23 (excl. *Reče gъ*)–29
	35. ...	76^{d}1–7
	36. ...	7–12
	37. ...	12–14
	38. ...	15–26
9.	1. ...	26–77^{a}6
	17. ...	77^{b}29–77^{c}3
	18. ...	77^{c}3–13
	19. ...	13–21
	20. ...	21–27
	21. ...	27–77^{d}3
	22. ...	77^{d}4–11
	23. ...	11–16
	24. ...	17–22
	25. ...	23–78^{a}4
	26. ...	78^{a}5–11
	27. ...	12–15
	28. ...	15–22
	29. ...	22–27
	30. ...	78^{a}27–78^{b}3
	31. ...	78^{b}3–13
	33. ...	131^{b}22 (od *pride*)–27
	34. ...	27–132^{a}2
	35. ...	132^{a}2–6
	36. ...	6–8 (excl. *iže*)
	37. ...	8–14
	38. ...	14–19
	39. ...	19–24
	40. ...	24–25
	41. ...	25–132^{b}1
10.	32. ...	78^{c}25 (od *poem*)–78^{d}2
	33. ...	78^{d}2–12
	34. ...	12–18
	35. ...	18–26
	36. ...	27–29
	37. ...	79^{a}1–7
	38. ...	7–16

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	39. ...	16–24
	40. ...	24–29
	41. ...	79^{b}1–5
	42. ...	5–13
	43. ...	14–20
	44. ...	20–24
	45. ...	24–79^{c}2
12.	28. ...	115^{c}5 (od *kъnižьnikъ*)–14
	29. ...	14–21
	30. ...	21–115^{d}2
	31. ...	115^{d}3–10
	32. ...	10–17
	3.3 ...	17–116^{a}3
	34. ...	116^{a}3–12
	35. ...	12–19
	36. ...	19–116^{b}2
	37. ...	116^{b}3–9
15.	16. ...	103^{c}21 (od *voini*)–103^{d}1
	17. ...	103^{d}2–8
	18. ...	8–12
	19. ...	12–19
	20. ...	19–27
	21. ...	28–104^{a}9
	22. ...	104^{a}9–14
	23. ...	14–18
	24. ...	19–24
	25. ...	25–27
	26. ...	27–104^{b}3
	27. ...	104^{b}3–8
	28. ...	8–14
	29. ...	14–22
	30. ...	23–25
	31. ...	25–104^{c}5
	32. ...	104^{c}5–10
	43. ...	11^{c}16 (od *prišedъ*)–26; 106^{b}23 (od *pride*) –24
	44. ...	11^{c}26–11^{d}3
	45. ...	11^{d}3–6
	46. ...	6–15
	47. ...	11^{d}16–20; 106^{b}25
16.	1. ...	20–28; 153^{b}16 (od *byvši*)–17
	2. ...	29–12^{a}4
	3. ...	12^{a}4–8
	4. ...	8–12
	5. ...	13–18
	6. ...	19–26
	7. ...	26–12^{b}3
	8. ...	12^{b}3–9; 153^{b}17 (od *boěchǫ*)
	9. ...	153^{b}20–24
	10. ...	24–154^{a}1
	11. ...	154^{a}1–4
	12. ...	4–7
	13. ...	7–10
	14. ...	10–16
	15. ...	16–18
	16. ...	18–21
	17. ...	21–26
	18. ...	26–154^{b}2

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	19. ...	154^{b}2–5
	20. ...	5–10.

3. Evangelium sv. Lukáše.

1.	1. ...	147^{b}8–11
	2. ...	11–13
	3. ...	14–17.
	4. ...	17–19
	5. ...	19–24
	6. ...	24–28
	7. ...	148^{a}1–4
	8. ...	4–6
	9. ...	6–9
	10. ...	9–11
	11. ...	11–13
	12. ...	13–15
	13. ...	15–19
	14. ...	19–22
	15. ...	22–27
	16. ...	27–148^{b}1
	17. ...	148^{b}1–6
	18. ...	7–10
	19. ...	10–15
	20. ...	15–19
	21. ...	19–22
	22. ...	22–27
	23. ...	27–149^{a}2
	24. ...	149^{a}2–4; 145^{a}6 (od *začęlъ*) –8 (excl. *ěko*)
	25. ...	149^{a}5–7; 145^{a}8–11
	26. ...	145^{a}11–14
	27. ...	15–17
	28. ...	17–20
	29. ...	20–23
	30. ...	23–25
	31. ...	25–27
	32. ...	27–145^{b}1
	33. ...	145^{b}1–3
	34. ...	3–5
	35. ...	5–9
	36. ...	10–13
	37. ...	13–14
	38. ...	15–17
	39. ...	144^{b}4 (od *vъstavъši*)–6; 158^{a}7 (jen slova *vstavši marië*); 158^{b}2 (podobně jen tato slova)
	40. ...	144^{b}6–8
	41. ...	8–12
	42. ...	13–15
	43. ...	16–17
	44. ...	17–21
	45. ...	21–23
	46. ...	23–25
	47. ...	25–26
	48. ...	26–29
	49. ...	29–145^{a}1
	56. ...	145^{a}1–3; 158^{a}7–8 (*vъzvrati sę vъ domъ svoi*);

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
		158^{b}3 (jen slova *vъ domъ svoi*)
	57. ...	149^{a}8–9
	58. ...	10–14
	59. ...	14–17
	60. ...	17–19
	61. ...	19–22
	62. ...	23–24
	63. ...	24–27
	64. ...	27–149^{b}1
	65. ...	149^{b}1–5
	66. ...	5–8
	67. ...	8–10
	68. ...	11–13
	76. ...	13–17
	80. ...	17–20
2.	1. ...	132^{b}8 (od *izide*)–11
	2. ...	11–13
	3. ...	13–15
	4. ...	15–20
	5. ...	20–22
	6. ...	22–24
	7. ...	24–27
	8. ...	27–133^{a}2
	9. ...	133^{a}3–5
	10. ...	5–9
	11. ...	9–11
	12. ...	11–14
	13. ...	14–18
	14. ...	18–20
	15. ...	21–27
	16. ...	133^{b}1–4
	17. ...	4–6
	18. ...	6–9
	19. ...	133^{b}9–11
	20. ...	11–15; 135^{b}22 (od *vъzvrašę*/sic)–27
	21. ...	135^{b}27–136^{a}4
	22. ...	141^{b}15 (od *vъzněsę*)–17
	23. ...	17–20
	24. ...	21–23
	25. ...	24–27 (končí se slovy *vъ nemъ*); 142^{b}10 (jen slova *i bě čkъ*, ostatek nečitelný)
	26. ...	141^{b}27–30
	27. ...	30–142^{a}3
	28. ...	142^{a}4–5 (incl. *reče*)
	29. ...	5–7
	30. ...	7–8
	31. ...	8–10
	32. ...	10–11
	33. ...	12–13
	34. ...	13–17
	35. ...	17–19
	36. ...	19–24
	37. ...	24–28
	38. ...	28–142^{b}2
	39. ...	142^{b}2–5

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	40. ...	5–8; 10 (jen slovo *nemъ*); 136^{a}4–8
	41. ...	136^{a}8–10
	42. ...	11–14
	43. ...	14–17
	44. ...	17–20
	45. ...	20–22
	46. ...	23–26
	47. ...	26–136^{b}1
	48. ...	136^{b}2–6
	49. ...	6–9
	50. ...	10–11
	51. ...	11–15
	52. ...	15–16
3.	1. ...	138^{a}12–22
	2. ...	22–25
	3. ...	25–138^{b}1
	4. ...	138^{b}1–6
	5. ...	6–10
	6. ...	11–12
	7. ...	12–16
	8. ...	16–21
	9. ...	22–25
	10. ...	26–27
	11. ...	28–139^{a}3
	12. ...	139^{a}3–6
	13. ...	6–7
	14. ...	8–12
	15. ...	12–16
	16. ...	16–22
	17. ...	22–26
	18. ...	27–28
4.	16. ...	112^{d}25–113^{a}6
	17. ...	113^{a}6–12
	18. ...	13–27
	19. ...	27–29
	20. ...	29–113^{b}7
	21. ...	113^{b}7–13
	22. ...	13–22; 146^{b}23–27
	23. ...	146^{b}28–147^{a}4
	24. ...	147^{a}4–7
	25. ...	7–12
	26. ...	12–15
	27. ...	15–18
	28. ...	18–20
	29. ...	20–25
	30. ...	25–27
	31. ...	27–29; 50^{a}1–2 (kusc zachováno)
	32. ...	29–147^{b}2; 50^{a}3–6
	33. ...	50^{a}6–11
	34. ...	12–19
	35. ...	19–27
	36. ...	27–50^{b}8
5.	1. ...	50^{b}12 (počínaje slovem *stoję*)–16
	2. ...	16–22
	3. ...	22–50^{c}2
	4. ...	50^{c}2–9

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	5. ...	9–18
	6. ...	18–23
	7. ...	23–50^{d}5
	8. ...	50^{d}5–12
	9. ...	12–18
	10. ...	18–27
	11. ...	27–51^{a}3
	17. ...	51^{a}7 (od *bě*) – 20
	18. ...	20–27
	19. ...	27–51^{b}8
	20. ...	51^{b}8–12
	21. ...	12–22
	22. ...	22–29
	23. ...	29–51^{c}6
	24. ...	51^{c}7–17
	25. ...	18–23
	26. ...	24–30
	27. ...	52^{b}1 (od *izide*) – 8
	28. ...	9–11
	29. ...	11–19
	30. ...	19–27
	31. ...	27–52^{c}2
	32. ...	52^{c}3–6
6.	1. ...	52^{d}19 (od *choždaaše*)–29
	2. ...	29–53^{a}7
	3. ...	53^{a}7–17
	4. ...	17–27
	5. ...	28–53^{b}1
	6. ...	53^{b}2–8
	7. ...	9–14
	8. ...	14–22
	9. ...	23–53^{c}2
	10. ...	53^{c}2–11
	17. ...	150^{b}5 (od *pridǫ*)–10; 123^{b}3–10; 128^{b}20 (od *sta*); 141^{a}18
	18. ...	10–13; 123^{b}11–14
	19. ...	13–16 (incl. *vsę*); 123^{b}14–17
	20. ...	17–21
	21. ...	21–24
	22. ...	24–28
	23. ...	28–124^{a}2; 128^{b}21 (jen slova *na nebschъ*)
	31. ...	51^{d}4 (od *ěkože*) –10
	32. ...	10–17
	33. ...	17–24
	34. ...	24–52^{a}8
	35. ...	52^{a}8–24
	36. ...	24–27
7.	1. ...	54^{b}19 (od *vъnide*)–21
	2. ...	22–26
	3. ...	26–54^{c}3
	4. ...	54^{c}3–8
	5. ...	9–12
	6. ...	13–24
	7. ...	24–54^{d}1
	8. ...	54^{d}1–13

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	9. ...	14–23
	10. ...	23–29
	11. ...	52^{c}9 (od *iděaše*)–15
	12. ...	15–24
	13. ...	25–28
	14. ...	28–52^{d}4
	15. ...	52^{d}5–7
	16. ...	7–15
	36. ...	119^{a}25 (od *molěaše*)–28; 132^{b}3 (jen slova *molěaše eter*)
	37. ...	28–119^{b}4
	38. ...	119^{b}4–9
	39. ...	9–14
	40. ...	14–17
	41. ...	17–21
	42. ...	21–24
	43. ...	24–28
	44. ...	28–120^{a}5
	45. ...	120^{a}5–8
	46. ...	8–10
	47. ...	10–15
	48. ...	15–16
	49. ...	16–19
	50. ...	19–21
8.	5. ...	53^{c}16–25
	6. ...	26–53^{d}1
	7. ...	53^{d}1–6
	8. ...	6–11
	9. ...	12–16
	10. ...	16–26
	11. ...	26–29
	12. ...	54^{a}1–12
	13. ...	12–24
	14. ...	24–54^{b}5
	15. ...	54^{b}6–17
	16. ...	55^{d}14 (od *niktože*)–27; 116^{d}16 (od téhož slova) –17
	17. ...	27–56^{a}4
	18. ...	56^{a}5–14
	19. ...	15–20
	20. ...	20–26
	21. ...	26–56^{b}3; 116^{d}18
	22. ...	121^{a}28 (od *vъlěze*)–121^{b}3
	23. ...	121^{b}3–5
	24. ...	6–10
	25. ...	10–14
	27. ...	56^{b} 7 (od *išedъšu*)–19
	28. ...	20–29
	29. ...	29–56^{c}13
	30. ...	56^{c}13–19
	31. ...	19–23
	32. ...	23–29
	33. ...	56^{c}1–7
	34. ...	8–13
	35. ...	13–23
	38. ...	23–57^{a}1
	39. ...	57^{a}1–10

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	41. ...	57^{b}24 (od *čkъ*)–57^{c}5
	42. ...	57^{c}5–13
	43. ...	13–22
	44. ...	22–28
	45. ...	28–57^{d}13
	46. ...	57^{d}13–18
	47. ...	18–29
	48. ...	58^{a}1–5
	49. ...	5–11
	50. ...	12–17
	51. ...	17–25
	52. ...	25–58^{b}3
	53. ...	58^{b}3–5
	54. ...	5–10
	55. ...	10–14
	56. ...	14–19
9.	1. ...	150^{b}16 (excl. *vsę*)–20; 57^{a}14–24
	2. ...	20–21; 57^{a}24–27
	3. ...	57^{a}27–57^{b}6
	4. ...	57^{b}6–10
	5. ...	10–17
	6. ...	17–22
	23. ...	120^{a}24 (od *iže*)–120^{b}1
	24. ...	120^{b}1–4
	25. ...	4–7
	26. ...	7–11
	27. ...	11–15
	37. ...	58^{b}22 (od *sъšedъšu*)–26
	38. ...	27–58^{c}4
	39. ...	58^{c}4–11
	40. ...	11–15
	41. ...	15–23
	42. ...	23–58^{d}2
	43. ...	58^{d}2–5
	57. ...	59^{c}17 (od *by̆s*)–24
	58. ...	25–59^{d}3
	59. ...	59^{d}4–11
	60. ...	11–18
	61. ...	18–25
	62. ...	25–60^{a}3
10.	1. ...	114^{c}10 (od *posъla*)–20
	2. ...	20–29
	3. ...	29–114^{d}3
	10. ...	114^{d}4–10
	11. ...	10–20
	12. ...	20–26
	16. ...	128^{b}28–129^{a}6; 123^{a}25 (jen slova *slušajęi vas*)
	17. ...	129^{a}6–9
	18. ...	9–11
	19. ...	11–15; 60^{b}23–60^{c}2; 141^{b}12 (jen slova *se dachъ vamъ*)
	20. ...	15–19; 60^{c}2–10
	21. ...	19–26; 60^{c}10–24; 141^{b}12 (jen slova *prěd ibojǫ*); 123 25–26 (jen slova *i prědъ tobojǫ*)
	22. ...	26–129^{b}4
	23. ...	129^{b}4–7
	24. ...	7–11
	25. ...	58^{d}8 (od *zakonnikь*)–17
	26. ...	17–21
	27. ...	21–59^{a}6
	28. ...	59^{a}6–11
	29. ...	11–16
	30. ...	16–28
	31. ...	28–59^{b}4
	32. ...	59 4–9
	33. ...	9–13
	34. ...	13–22
	35. ...	22–59^{c}2
	36. ...	59^{c}2–8
	37. ...	8–13
	38. ...	116^{b}13 (od *vъnide*)–21; 127^{c}4 (od *vъnide–eter*)
	39. ...	116^{b}21–116^{c}1
	40. ...	116^{c}2–13
	41. ...	14–19
	42. ...	19–25
11.	5. ...	69^{a}17–26
	6. ...	26–69^{b}2
	7. ...	69^{b}2–14
	8. ...	15–23
	9. ...	24–69^{c}1
	10. ...	69^{c}1–6
	11. ...	7–17
	12. ...	17–20
	13. ...	21–69^{d}2
	27. ...	116^{c}25–116^{d}6
	28. ...	116^{d}6–12
12.	2. ...	^{b}12413 (od *ničtože*)–16
	3. ...	16–20
	4. ...	20–25
	5. ...	25–125^{a}1
	6. ...	125^{a}1–4
	7. ...	4–8
	8. ...	8–10
	9. ...	11–13
	10. ...	13–17
	11. ...	17–21
	12. ...	21–23; 126^{a}6 (jen slova *ěže podobaetъ glati*)
	16. ...	60^{a}7–11
	17. ...	11–18
	18. ...	19–26
	19. ...	26–60^{b}3
	20. ...	60^{b}3–10
	21. ...	10–17
	32. ...	61^{b}8 (od slova *ne*)–13
	33. ...	13–27
	34. ...	27–61^{c}1
	35. ...	61^{c}2–5
	36. ...	6–14

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	37. ...	14–22
	38. ...	23–28
	39. ...	29–$61^{d}8$
	40. ...	$61^{d}8$–12
13.	10. ...	$60^{c}28$ (od *bě*)–$60^{d}2$
	11. ...	$60^{d}3$–10
	12. ...	10–16
	13. ...	16–20
	14. ...	21–$61^{a}5$
	15. ...	$61^{a}5$–14
	16. ...	15–24
	17. ...	24–$61^{b}4$
	19. ...	$62^{b}25$–$62^{c}9$
	20. ...	$62^{c}10$–12
	21. ...	12–19
	22. ...	20–24
	23. ...	24–29
	24. ...	29–$62^{d}8$
	25. ...	$62^{d}8$–21
	26. ...	22–28
	27. ...	28–$63^{a}6$
	28. ...	$63^{a}7$–17
	29. ...	17–22
14.	1. ...	$63^{c}13$ (od *vъnide*)–21
	2. ...	21–25
	3. ...	25–$63^{d}3$
	4. ...	$63^{d}3$–6
	5. ...	7–15
	6. ...	16–18
	7. ...	18–24
	8. ...	24–$64^{a}3$
	9. ...	$64^{a}3$–12
	10. ...	12–26
	11. ...	26–$64^{b}2$
	16. ...	$61^{d}16$–20
	17. ...	20–27
	18. ...	27–$62^{a}7$
	19. ...	$62^{a}7$–15
	20. ...	15–18
	21. ...	18–$62^{b}2$
	22. ...	$62^{b}3$–6
	23. ...	7–12
	24. ...	13–21
15.	11. ...	$69^{d}7$–9
	12. ...	9–18
	13. ...	18–28
	14. ...	28–$70^{a}6$
	15. ...	$70^{a}6$–14
	16. ...	14–21
	17. ...	21–28
	18. ...	29–$70^{b}5$
	19. ...	$70^{b}5$–11
	20. ...	11–21
	21. ...	21–$70^{c}2$
	22. ...	$70^{c}2$–12
	23. ...	12–18
	24. ...	18–24
	25. ...	25–$70^{d}2$
	26. ...	$70^{d}2$–7
	27. ...	7–15
	28. ...	15–20
	29. ...	20–$71^{a}6$
	30. ...	$71^{a}6$–14
	31. ...	15–20
	32. ...	20–29
16.	10. ...	$64^{d}15$ (excl. *reče g̅ъ*) –24
	11. ...	24–$65^{a}2$
	12. ...	$65^{a}2$ –7
	13. ...	7–22
	14. ...	23–28
	15. ...	28–$65^{b}8$
	19. ...	$55^{a}3$ (od *člkь*)–11
	20. ...	11–17
	21. ...	17-26
	22. ...	26–$55^{b}4$
	23. ...	$55^{b}4$–9
	24. ...	9–19
	25. ...	19–29
	26. ...	29–$55^{c}11$
	27. ...	$55^{c}11$–15
	28. ...	15–22
	29. ...	22–26
	30. ...	26–$55^{d}3$
	31. ...	$55^{d}3$–11
17.	3. ...	$65^{c}28$ (excl. *reče g̅ъ*) –$65^{d}5$
	4. ...	$65^{d}5$ –13
	5. ...	13–16
	6. ...	16–25
	7. ...	25–$66^{a}5$
	8. ...	$66^{a}5$–14
	9. ...	15–19 (excl. *tako*)
	10. ...	19–28
	12. ...	$63^{a}25$ (od *vъschodęštju*) –$63^{b}4$
	13. ...	$63^{b}4$–8
	14. ...	9–14
	15. ...	15–20
	16. ...	21–25
	17. ...	26–$63^{c}1$
	18. ...	$63^{c}1$–7
	19. ...	7–10
18.	2. ...	$66^{d}10$–16
	3. ...	16–23
	4. ...	23–$67^{a}2$
	5. ...	$67^{a}3$–10
	6. ...	11–15
	7. ...	15–25
	8. ...	25–28
	10. ...	$67^{b}4$–11
	11. ...	11–22
	12. ...	23–28
	13. ...	28–$67^{c}9$
	14. ...	$67^{c}10$–18
	18. ...	$64^{b}5$ (od *č̅kъ*)–13
	19. ...	14–18
	20. ...	19–26

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	21. . . .	27–$64^{c}1$
	22. . . .	$64^{c}1$–12
	23. . . .	12–17
	24. . . .	17–24
	25. . . .	24–$64^{d}1$
	26. . . .	$64^{d}1$–5
	27. . . .	5–11
	35. . . .	$65^{b}12$ (od *bys*)–18
	36. . . .	18–22
	37. . . .	22–25
	38. . . .	26–28
	39. . . .	28–$65^{c}6$
	40. . . .	$65^{c}6$–11
	41. . . .	11–15
	42. . . .	15–18
	43. . . .	18–24
19.	1. . . .	$66^{b}3$ (od *vъnide*)–5
	2. . . .	5–11
	3. . . .	12–17
	4. . . .	17–22
	5. . . .	23–$66^{c}4$
	6. . . .	$66^{c}4$–7
	7. . . .	7–12
	8. . . .	12–22
	9. . . .	22–28
	10. . . .	$66^{d}1$–5
	12. . . .	$68^{a}26$–$68^{b}4$
	13. . . .	$68^{b}4$–11
	14. . . .	11–19
	15. . . .	19–$68^{c}1$
	16. . . .	$68^{c}1$–5
	17. . . .	6–13
	18. . . .	13–17
	19. . . .	17–20
	20. . . .	20–26
	21. . . .	26–$68^{d}4$
	22. . . .	$68^{d}4$–16
	23. . . .	16–23
	24. . . .	23–29
	26. . . .	29–$69^{a}12$
20.	45. . . .	$67^{c}22$–23
	46. . . .	24–$67^{d}10$
	47. . . .	$67^{d}11$–18
21.	1. . . .	18–24
	2. . . .	25–$68^{a}1$
	3. . . .	$68^{a}2$–7
	4.	7–20
	8. . . .	$71^{b}3$–14
	9. . . .	14–22
	12. . . .	$120^{b}20$–25
	13. . . .	25–$121^{a}1$
	14. . . .	$121^{a}1$–3
	15. . . .	3–7
	16. . . .	7–10
	17. . . .	10–11
	18. . . .	11–13
	19. . . .	13–14; $122^{a}8$-9 (jen slova *dšę vašę*); $122^{b}12$ (opět jen tato slova); $129^{b}19$ (opět jen tato slova)
	25. . . .	$71^{b}22$–$71^{c}4$
	26. . . .	$71^{c}4$–12
	27. . . .	13–19
	33. . . .	19–23
	34. . . .	24–$71^{d}6$
	35. . . .	$71^{d}7$–11
	36. . . .	11–21
22.	43. . . .	$90^{a}9$–12
	44. . . .	12–18
	45. . . .	18–19 (úryvek, jen k slovu *molitvy*)
23.	32. . . .	$104^{c}16$ (od *věsę*)–21
	33. . . .	22–$104^{d}2$
	34. . . .	$104^{d}2$–10
	35. . . .	10–20
	36. . . .	20–25
	37. . . .	25–28
	38. . . .	28–$105^{a}8$
	39. . . .	$105^{a}9$–15; $109^{b}22$–27
	40. . . .	15–22; $109^{b}27$–$109^{c}7$
	41. . . .	23–$105^{b}1$; $109^{c}7$–14
	42. . . .	$105^{b}2$–5; $109^{c}14$–18
	43. . . .	6–10; $109^{c}18$–22
	44. . . .	10–15
	45. . . .	15–20
	46. . . .	21–26
	47. . . .	27–$105^{c}4$
	48. . . .	$105^{c}4$–11
	49. . . .	11–18
24.	1. . . .	$154^{b}11$–15
	2. . . .	15–17
	3. . . .	17–18
	4. . . .	$154^{b}18$–22
	5. . . .	22–26
	6. . . .	26–29 (excl. slovo *glę*)
	7. . . .	29–$155^{a}5$
	8. . . .	$155^{a}5$–6
	9. . . .	6–10
	10. . . .	10–13
	11. . . .	13–16
	12. . . .	16–20; $155^{a}22$; $2^{d}11$–20
	13. . . .	$2^{d}20$–28
	14. . . .	28–$3^{a}3$
	15. . . .	$3^{a}3$–8
	16. . . .	9–11
	17. . . .	11–17
	18. . . .	17–26
	19. . . .	26–$3^{b}5$
	20. . . .	$3^{b}6$–10
	21. . . .	10–17
	22. . . .	17–21
	23. . . .	21–26
	24. . . .	26–$3^{c}2$
	25. . . .	$3^{c}2$–8
	26. . . .	8–14

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	27. ...	14–20
	28. ...	20–24
	29. ...	25–3^{d}3
	30. ...	3^{d}3–7
	31. ...	8–11
	32. ...	11–18
	33. ...	18–25
	34. ...	26–29
	35. ...	29–4^{a}5; 155^{a}23 (jen 2.–4. slovo)
	36. ...	28^{a}11–17
	37. ...	17–21
	38. ...	21–26
	39. ...	26–28^{b}5
	40. ...	28^{b}5–8
	41. ...	8–14
	42. ...	14–17
	43. ...	18–19
	44. ...	20–28^{c}2
	45. ...	28^{c}2–5
	46. ...	5–13
	47. ...	14–22
	48. ...	22–25
	49. ...	25–28^{d}8
	50. ...	28^{d}8–13
	51. ...	13–18
	52. ...	18–24
	53. ...	24–28; 155^{a}26 (jen 2. až 4. slovo).

4. Evangelium svatého Jana.

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
1.	1. ...	1^{c}4–9
	2. ...	10–11
	3. ...	11–16
	4. ...	17–20
	5. ...	20–23
	6. ...	24–26
	7. ...	26–1^{d}3
	8. ...	1^{d}3–6
	9. ...	6–11
	10. ...	11–14 (incl. *ne*)
	11. ...	14 (jen poslední slovo)
	12. ...	15–21
	13. ...	21–27
	14. ...	27–2^{a}6
	15. ...	2^{a}6–15
	16. ...	15–20
	17. ...	20–25
	18. ...	2^{b}4–10
	19. ...	10–18
	20. ...	18–22
	21. ...	22–28
	22. ...	28–2^{c}5
	23. ...	2^{c}5–11
	24. ...	11–13
	25. ...	13–17
	26. ...	18–23
	27. ...	24–29
	28. ...	2^{d}1–4
	29. ...	139^{b}21 (od *viděvъ*)–24
	30. ...	24–27
	31. ...	28–140^{a}2
	32. ...	140^{a}2–6
	33. ...	6–11
	34. ...	11–14
	35. ...	4^{a}11 (od *sloěgše*)–14; 122^{a}3 (od *stoěše*) - 4 (po *dъva*); 127^{b}14 (od téhož slova)–15 (první tři slova)
	36. ...	4^{a}15–17
	37. ...	17–20
	38. ...	21–24
	39. ...	24–4^{b}1
	40. ...	4^{b}1–8
	41. ...	8–14
	42. ...	14–20
	43. ...	20–28; 122^{a}4 (od *eže*)–5 (jen první slovo)
	44. ...	28–4^{c}5; 75^{b}4 (od *vъschotě*)–5; 127^{a}13 (jen poslední tři slova)
	45. ...	4^{c}5–9
	46. ...	9–16
	47. ...	17–23
	48. ...	24–4^{d}1
	49. ...	4^{d}1–10
	50. ...	10–14
	51. ...	14–21
	52. ...	21–29; 75^{b}6 (2.–4. slovo); 127^{a}14 (2.–4. slovo); 127^{b}15 (5.–7. slovo)
2.	1. ...	7^{d}8 (od *braky*)–13
	2. ...	13–15
	3. ...	15–19
	4. ...	19–23
	5. ...	23–27
	6. ...	27–8^{a}5
	7. ...	8^{a}5–9
	8. ...	9–13
	9. ...	13–23
	10. ...	23–8^{b}2
	11. ...	8^{b}2–9
	12. ...	5^{d}14 (od *vъnide*)–22
	13. ...	22–26
	14. ...	26–6^{a}2
	15. ...	6^{a}2–10
	16. ...	10–16
	17. ...	16–21
	18. ...	21–26
	19. ...	26–30
	20. ...	6^{b}1–8
	21. ...	8–10
	22. ...	10–16
3.	1. ...	5^{a}6 (od *čkъ*)–12
	2. ...	12–23
	3. ...	24–5^{b}1

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	4. ...	5^{b}2–10
	5. ...	10–16
	6. ...	16–19
	7. ...	20–23
	8. ...	24–5^{c}2
	9. ...	5^{c}3–6
	10. ...	6–10
	11. ...	10–19
	12. ...	19–23
	13. ...	24–28; 117^{a}4 (od *niktože*)–6
	14. ...	28–5^{d}5; 117^{a}7–10
	15. ...	5^{d}5 –8; 117^{a}11–12
	16. ...	8^{b}15–25; 117^{a}12–17; 116^{d}27–28 (jen slova *tako vъzljubi* $\overline{b}$*ъ*)
	17. ...	25–8^{c}1; 117^{a}18–21
	18. ...	8^{c}2–10
	19. ...	10–17
	20. ...	17–24
	21. ...	25–29
	22. ...	6^{b}20 (od *vъnide*)–26
	23. ...	26–6^{c}2
	24. ...	6^{c}2–5
	25. ...	5–9
	26. ...	9–18
	27. ...	18–24
	28. ...	24–29
	29. ...	29–6^{d}7
	30. ...	6^{d}7–9
	31. ...	10–17
	32. ...	17–22
	33. ...	23–26
4.	5. ...	18^{d}23 (od *vъnide*)–19^{a}3
	6. ...	19^{a}3–10
	7. ...	10–15
	8. ...	15–19
	9. ...	19–27
	10. ...	28–19^{b}6
	11. ...	19^{b}7–13
	12. ...	13–19
	13. ...	19–24
	14. ...	24–19^{c}7
	15. ...	19^{c}8–13
	16. ...	13–16
	17. ...	17–22
	18. ...	22–27
	19. ...	27–19^{d}1
	20. ...	19^{d}1–7
	21. ...	7–14
	22. ...	14–19
	23. ...	20–28
	24. ...	28–20^{a}4
	25. ...	20^{a}4–10
	26. ...	10–12
	27. ...	13–20
	28. ...	20–24
	29. ...	24–29
	30. ...	29–20^{b}3

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	31. ...	20^{b}3–7
	32. ...	7–12
	33. ...	12–15
	34. ...	16–21
	35. ...	21–29
	36. ...	29–20^{c}7
	37. ...	20^{c}7–11
	38. ...	11–17
	39. ...	17–25
	40. ...	25–20^{d}2
	41. ...	20^{d}2–4
	42. ...	4–13
	46. ...	12^{b}13 (od *bě*)–18
	47. ...	18–25
	48. ...	25–12^{c}1
	49. ...	12^{c}1–6
	50. ...	6–12
	51. ...	12–16
	52. ...	17–24
	53. ...	24–12^{d}2
	54. ...	12^{d}2–5
5.	1. ...	14^{b}10 (od *vъnide*)–12; 126^{a}9
	2. ...	12–18
	3. ...	19–24
	4. ...	25–14^{c}6
	5. ...	14^{c}6–9
	6. ...	10–16
	7. ...	16–25
	8. ...	26–14^{d}1
	9. ...	14^{d}1–6
	10. ...	7–12
	11. ...	13–18
	12. ...	18–22
	13. ...	23–27
	14. ...	28–15^{a}6
	15. ...	15^{a}6–10; 126^{a}9 (od *iž*–10 (k *cěla*)
	17. ...	8^{d}7–9
	18. ...	10–17
	19. ...	17–27
	20. ...	27–9^{a}6
	21. ...	9^{a}6–12
	22. ...	12–15
	23. ...	16–21
	24. ...	21–9^{b}2; 9^{b}9–20
	25. ...	9^{b}20–28
	26. ...	28–9^{c}5
	27. ...	9^{c}6–9
	28. ...	10–16
	29. ...	16–23
	30. ...	23–9^{d}4; 9^{d}10–18
	31. ...	9^{d}18–22
	32. ...	22–10^{a}1
	33. ...	10^{a}1–5
	34. ...	5–10
	35. ...	10–16
	36. ...	16–25
	37. ...	25–10^{b}3

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	38. ...	10^{b}3–9
	39. ...	9–16
	40. ...	17–19
	41. ...	19–21
	42. ...	21–24
	43. ...	24–10^{c}2
	44. ...	10^{c}2–9
	45. ...	10–15
	46. ...	15–20
	47. ...	20–25
6.	1. ...	25–28
	2. ...	28–10^{d}3
	5. ...	21^{d}26 (od *vъzvedъ*)–22^{a}6
	6. ...	22^{a}7–11
	7. ...	11–18
	8. ...	18–22
	9. ...	22–22^{b}1
	10. ...	22^{b}1–6
	11. ...	7–14
	12. ...	14–21
	13. ...	21–28
	14. ...	28–22^{c}6; 10^{d}6 (od *viděvъše*)–13
	15. ...	10^{d}13–19
	16. ...	19–22
	17. ...	22–29
	18. ...	29–11^{a}3
	19. ...	11^{a}3–10
	20. ...	10–12
	21. ...	12–17
	22. ...	17–11^{b}2
	23. ...	11^{b}2–7
	24. ...	8–14
	25. ...	15–18
	26. ...	19–26
	27. ...	26–11^{c}5; 12^{d}12–22
	28. ...	12^{d}22–26
	29. ...	26–13^{a}1
	30. ...	13^{a}1–7
	31. ...	7–10
	32. ...	11–15
	33. ...	16–19
	35. ...	25–13^{b}4
	36. ...	13^{b}4–7
	37. ...	7–11
	38. ...	12–16
	39. ...	16–23
	40. ...	13^{c}1–9
	41. ...	9–13
	42. ...	14–20
	43. ...	21–24
	44. ...	24–13^{d}2
	48. ...	13^{d}9–11
	49. ...	12–15
	50. ...	15–19
	51. ...	19–14^{a}2
	52. ...	14^{a}2–7
	53. ...	8–15
	54. ...	15–22

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	56. ...	15^{a}17–22
	57. ...	22–29
	58. ...	29–15^{b}7
	59. ...	15^{b}7–10
	60. ...	10–15
	61. ...	15–20
	62. ...	20–23
	63. ...	23–15^{c}1
	64. ...	15^{c}1–8
	65. ...	8–15
	66. ...	15–20
	67. ...	20–23
	68. ...	23–28
	69. ...	28–15^{d}3
7.	1. ...	15^{d}7 (od *iděaše*)–14
	2. ...	14–17
	3. ...	17–24
	4. ...	24–16^{a}2
	5. ...	16^{a}2–4
	6. ...	5–9
	7. ...	9–16
	8. ...	16–23
	9. ...	23–25
	10. ...	25–16^{b}1
	11. ...	16^{b}1–5
	12. ...	5–12
	13. ...	12–15
	14. ...	24–29
	15. ...	16^{c}1–4
	16. ...	5–9
	17. ...	9–15
	18. ...	15–23
	19. ...	23–26
	20. ...	27–16^{d}3
	21. ...	16^{d}3–7
	22. ...	8–13
	23. ...	13–22
	24. ...	23–26
	25. ...	26–17^{a}2
	26. ...	17^{a}2–8
	27. ...	8–13
	28. ...	13–22
	29. ...	22–24
	30. ...	25–29
	37. ...	31^{d}9–20
	38. ...	20–26
	39. ...	26–32^{a}5
	40. ...	32^{a}5–11
	41. ...	11–16
	42. ...	17–22
	43. ...	23–25
	44. ...	25–30
	45. ...	30–32^{b}6
	46. ...	32^{b}6–11
	47. ...	12–16
	48. ...	16–19
	49. ...	19–23
	50. ...	23–28
	51. ...	28–32^{c}5

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	52. ...	32c5–13
8.	12. ...	14–23; 17b7–13
	13. ...	17b13–19
	14. ...	19–17c1
	15. ...	17c2–5
	16. ...	5–11
	17. ...	11–16
	18. ...	16–22
	19. ...	23–17d1
	20. ...	17d2–8
	21. ...	15–21
	22. ...	21–26
	23. ...	27–18a4
	24. ...	18a4–11
	25. ...	11–15
	26. ...	16–23
	27. ...	24–26
	28. ...	26–18b5
	29. ...	18b5–8
	30. ...	8–10
	31. ...	14–21
	32. ...	21–24
	33. ...	24–18c1
	34. ...	18c1–6
	35. ...	6–9
	36. ...	10–13
	37. ...	13–19
	38. ...	19–23
	39. ...	23–18d1
	40. ...	18d1–8
	41. ...	9–15
	42. ...	15–20; 20d20–26
	43. ...	20d27–21a1
	44. ...	21a2–14
	45. ...	14–17
	46. ...	17–22
	47. ...	22–27
	48. ...	27–21b4
	49. ...	21b4–8
	50. ...	8–11
	51. ...	11–16; 20 (od *Amin*) –26
	52. ...	26–21c7
	53. ...	21c7–13
	54. ...	13–21
	55. ...	21–29
	56. ...	29–21d6
	57. ...	21d6–10
	58. ...	10–15
	59. ...	16–23
	1. ...	24b6 (od *prěchodę*) –10
	2. ...	10–16
	3. ...	16–21
	4. ...	21–29
	5. ...	29–24c3
	6. ...	24c3–8
	7. ...	8–15
	8. ...	16–21
	9. ...	22–27
	10. ...	27–29
	11. ...	24d1–10
	12. ...	10–13
	13. ...	13–15
	14. ...	15–18
	15. ...	19–24
	16. ...	25–25a4
	17. ...	25a5–12
	18. ...	12–20
	19. ...	21–27
	20. ...	28–25b3
	21. ...	25b3–11
	22. ...	11–18
	23. ...	19–22
	24. ...	23–28
	25. ...	29–25c5
	26. ...	25c5–9
	27. ...	9–17
	28. ...	17–22
	29. ...	22–26
	30. ...	26–25d3
	31. ...	25d3–11
	32. ...	11–16
	33. ...	16–19
	34. ...	19–26
	35. ...	26–26a2
	36. ...	26a3–6
	37. ...	6–10
	38. ...	10–12
	39. ...	22c11 (od slov *na sǫdъ*)–16
	40. ...	17–21
	41. ...	21–28
10.	1. ...	28–22d6
	2. ...	22d6–8
	3. ...	9–15
	4. ...	15–21
	5. ...	22–26
	6. ...	26–23a1
	7. ...	23a2–6
	8. ...	6–12
	9. ...	12–18; 114a3 (od slov *Azъ esm*)–10; 125a27 (jen slova *azъ esmъ dverъ*); 126a1 (opět jen tato slova); 127a10–11 (opět jen tato slova)
	10. ...	114a10–17
	11. ...	17–21
	12. ...	21–114b2
	13. ...	114b2–6
	14. ...	7–10
	15. ...	11–15
	16. ...	15–25; 126a2; 127a11
	17. ...	23a24–29
	18. ...	29–23b10
	19. ...	23b10–13
	20. ...	13–17
	21. ...	17–22

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	22. ...	23–25; $151^{a}9$
	23. ...	26–28
	24. ...	28–$23^{c}5$
	25. ...	$23^{c}5$–12
	26. ...	12–16
	27. ...	16–20; 27–$23^{d}3$
	28. ...	20–22; $23^{d}3$ –9
	29. ...	$23^{d}10$–16
	30. ...	16–17
	31. ...	18–20
	32. ...	20–27
	33. ...	27–$24^{a}6$
	34. ...	$24^{a}6$–11
	35. ...	11–16
	36. ...	16–21
	37. ...	22–24
	38. ...	24–$24^{b}3$
1.	1. ...	$79^{c}6$ (od *bě*)–14
	2. ...	14–21
	3. ...	21–26
	4. ...	26–$79^{d}4$
	5. ...	$79^{d}4$–8
	6. ...	8–12
	7. ...	12–16
	8. ...	16–23
	9. ...	24–$80^{a}3$
	10. ...	$80^{a}4$–8
	11. ...	8–14
	12. ...	14–18
	13. ...	18–23
	14. ...	23–26
	15. ...	27–$80^{b}2$
	16. ...	$80^{b}3$–8
	17. ...	9–13
	18. ...	14–17
	19. ...	18–23
	20. ...	23–28
	21. ...	28–40^{c}
	22. ...	^{c}I9–88
	23. ...	80–11
	24. ...	42–17
	25. ...	18–24
	26. ...	24–29
	27. ...	$80^{d}1$–6
	28. ...	6–13
	29. ...	14–17
	30. ...	17–22
	31. ...	22–$81^{a}4$
	32. ...	$81^{a}4$–12
	33. ...	13–20 (excl. *i reče*)
	34. ...	20–23
	35. ...	24–25
	36. ...	25–28
	37. ...	28–$81^{b}5$
	38. ...	$81^{b}5$–11
	39. ...	11–18
	40. ...	18–23
	41. ...	23–$81^{c}1$
	42. ...	$81^{c}1$–10

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	43. ...	10–14
	44. ...	14–24
	45. ...	24–29
	47. ...	$26^{a}17$–25; $116^{d}32$
	48. ...	26–$26^{b}2$
	49. ...	$26^{b}2$–7
	50. ...	8–13
	51. ...	13–19
	52. ...	19–23
	53. ...	23–25
	54. ...	25–$26^{c}4$
12.	1. ...	$81^{d}3$–14
	2. ...	14–21
	3. ...	21–$82^{a}3$
	4. ...	$82^{a}3$–8
	5. ...	8–13
	6. ...	14–20
	7. ...	20–25
	8. ...	25–29
	9. ...	29–$82^{b}8$
	10. ...	$82^{b}8$–11
	11. ...	11–15
	12. ...	15–22
	13. ...	22–29
	14. ...	$82^{c}1$–4
	15. ...	4–9
	16. ...	9–17
	17. ...	18–25
	18. ...	25–$82^{d}2$
	19. ...	$26^{c}12$–16
	20. ...	16–20
	21. ...	20–26
	22. ...	26–30
	23. ...	30–$26^{d}5$
	24. ...	$26^{d}5$–14; $127^{b}17$ (od *ašte*) –18
	25. ...	15–21
	26. ...	22–29
	27. ...	30–$27^{a}6$
	28. ...	$27^{a}7$–12
	29. ...	12–17
	30. ...	17–21
	31. ...	21–26
	32. ...	26–29
	33. ...	29–$27^{b}3$
	34. ...	$27^{b}3$–12
	35. ...	13–21
	36. ...	21–25; $127^{b}18$; $27^{b}30$– –$27^{c}6$
	37. ...	$27^{c}7$–11
	38. ...	11–17
	39. ...	17–20
	40. ...	20–27
	41. ...	27–30
	42. ...	30–$27^{d}8$
	43. ...	$27^{d}8$–12
	44. ...	12–17
	46. ...	18–22
	47. ...	23–30

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
13.	3. ...	88^{b}4–9
	4. ...	9–14
	5. ...	14–22
	6. ...	22–27
	7. ...	27–88^{c}3
	8. ...	88^{c}3–11
	9. ...	11–15
	10. ...	15–22
	11. ...	23–27
	12. ...	27–88^{d}5
	13. ...	88^{d}6–9
	14. ...	10–15
	15. ...	16–20
	16. ...	20–25
	17. ...	25–28
	31. ...	92^{b}26–92^{c}2
	32. ...	92^{c}2–7
	33. ...	7–16
	34. ...	16–24
	35. ...	24–92^{d}1
	36. ...	92^{d}1–10
	37. ...	10–15
	38. ...	16–23
14.	1. ...	29^{a}2–12; 92^{d}24–27
	2. ...	12–20; 92^{d}28–93^{a}6
	3. ...	20–25; 93^{a}6–11
	4. ...	25–26; 93^{a}11–13
	5. ...	27–29^{b}1; 93^{a}13–18
	6. ...	29^{b}1–9; 93^{a}18–24
	7. ...	9–14; 93^{a}24–93^{b}1
	8. ...	14–18; 93^{b}1–5
	9. ...	18–27; 93^{b}5–14
	10. ...	28–29^{c}7; 93^{b}14–23; 29^{c}15–22; 127^{a}18 (od *glъi*)
	11. ...	29^{c}7–10; 93^{b}24–29; 29^{c}22–28
	12. ...	93^{c}1–10; 29^{c}28–29^{d}8
	13. ...	11–15; 29^{d}8–13
	14. ...	16–18; 29^{d}13–16
	15. ...	18–21; 29^{d}16–19
	16. ...	21–27; 29^{d}20–25
	17. ...	27–93^{d}9; 29^{d}25–30^{a}5
	18. ...	93^{d}9–12; 30^{a}5–7
	19. ...	12–19; 30^{a}8–14
	20. ...	20–25; 30^{a}14–20
	21. ...	26–94^{a}8; 30^{a}20–30; 127^{a}19
	22. ...	94^{a}9–15
	23. ...	15–24
	24. ...	24–94^{b}3
	25. ...	94^{b}3–4
	26. ...	5–13
	27. ...	13–19; 30^{b} 18–20
	28. ...	20–29
	29. ...	94^{c}1–7
	30. ...	7–12
	31. ...	13–20
15.	1. ...	94^{c}20–24; 114^{c}2 (od *azъ*) –3
	2. ...	24–94^{d}4
	3. ...	94^{d}5–8
	4. ...	8–19
	5. ...	19–95^{a}1
	6. ...	95^{a}1–11
	7. ...	11–19; 114^{c}3; 30^{b}21–22
	8. ...	20–25
	9. ...	26–95^{b}2; 146^{a}29 (od *ěkože*)–146^{b}2
	10. ...	95^{b}2–7
	11. ...	8–13
	12. ...	14–19
	13. ...	19–25
	14. ...	26–95^{c}1
	15. ...	95^{c}2–11
	16. ...	12–24; 146^{b}2 (od *vъ imę*)–3
	17. ...	25–28; 14^{a}27–14^{b}2; 124^{b}9 (*si zapovědajǫ*); 125^{b}26–27 (rovněž jen tato slova); 127^{a}7; 127^{b}6–7; 145^{b}28; 146^{b}17
	18. ...	28–95^{d}5; 14^{b}3–4
	19. ...	95^{d}5–18
	20. ...	18–29
	21. ...	29–96^{a}5
	22. ...	96^{a}6–12
	23. ...	13–16
	25. ...	16–22
	26. ...	22–96^{b}4
	27. ...	96^{b}4–8
16.	1. ...	8–11
	2. ...	11–17; 30^{b}27–30^{c}1; 14^{b}5–6; 124^{b}10; 125^{b}27; 127^{a}7 (od slov *mьnit sę*)–8; 127^{b}7; 145^{b}28–29 (*prinositi bu*); 146^{b}17 (táž slova)
	3. ...	96^{b}18–21
	4. ...	21–96^{c}4
	5. ...	96^{c}4–10
	6. ...	10–14
	7. ...	14–24
	8. ...	24–29
	9. ...	29–96^{d}3
	10. ...	96^{d}3–7
	11. ...	7–11
	12. ...	11–16
	13. ...	16–27; 30^{c}2–3
	14. ...	28–97^{a}4
	15. ...	97^{a}5–12; 30^{c}8–10
	16. ...	12–18
	17. ...	18–27
	18. ...	27–29
	19. ...	29–97^{b}12

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	23. ...	97^{b}12–17; 30^{c}11–14
	24. ...	17–24; 30^{c}18–20
	25. ...	24–97^{c}4
	26. ...	97^{c}5–10
	27. ...	10–15
	28. ...	16–20
	29. ...	21–26
	30. ...	26–97^{d}4
	31. ...	97^{d}4–7
	32. ...	7–16
	33. ...	16–25; 30^{c}21–22
17.	1. ...	25–98^{a}4; 30^{b}5 (od *vъzvedъ*)–9, srov. i 30^{c}25–27
	2. ...	98^{a}5–12
	3. ...	12–19
	4. ...	19–24
	5. ...	25–98^{b}3
	6. ...	98^{b}3–12
	7. ...	12–16
	8. ...	17–25
	9. ...	26–98^{c}2
	10. ...	98^{c}2–6
	11. ...	6–18
	12. ...	18–98^{d}3
	13. ...	98^{d}4–11; 30^{b}10–12
	14. ...	12–19
	15. ...	20–25
	16. ...	25–29
	17. ...	29–99^{a}3
	18. ...	99^{a}3–8; 30^{c}27 (od *ěkože*) –29
	19. ...	8–13
	20. ...	13–18
	21. ...	18–29
	22. ...	99^{b}1–7
	23. ...	7–17
	24. ...	18–99^{c}3
	25. ...	99^{c}3–11
	26. ...	11–18; 30^{d}1–4
18.	1. ...	19–27; 99^{d}3 (od *izide*) –13
	2. ...	99^{d}13–19
	3. ...	20–28
	4. ...	28–100^{a}4
	5. ...	100^{a}4–11
	6. ...	12–16
	7. ...	16–20
	8. ...	20–27
	9. ...	27–100^{b}4
	10. ...	100^{b}5–13
	11. ...	13–20
	12. ...	20–24
	13. ...	25–29
	14. ...	100^{c}1–7
	15. ...	7–17
	16. ...	17–25
	17. ...	26–100^{d}2
	18. ...	100^{d}2–10

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	19. ...	10–14
	20. ...	14–27
	21. ...	27–101^{a}5
	22. ...	101^{a}5–14
	23. ...	14–22
	24. ...	22–26
	25. ...	26–101^{b}5
	26. ...	101^{b}6–13
	27. ...	14–17
	28. ...	18–26; 101^{c}8 (od *věsę*) –17
	29. ...	101^{c}17–22
	30. ...	22–28
	31. ...	28–101^{d}9
	32. ...	101^{d}9–14
	33. ...	15–21
	34. ...	21–26
	35. ...	26–102^{a}5
	36. ...	102^{a}5–19
	37. ...	19–102^{b}6
	38. ...	102^{b}6–14
	39. ...	15–22
	40. ...	22–27
19.	1. ...	27–102^{c}1
	2. ...	102^{c}1–9
	3. ...	9–15
	4. ...	15–23
	5. ...	23–102^{d}1
	6. ...	102^{d}1–13; 117^{a}28–117^{b}5
	7. ...	14–23
	8. ...	23–27
	9. ...	28–103^{a}7; 117^{b}5–8
	10. ...	103^{a}8–17; 117^{b}8 (od *gla*) –12
	11. ...	17–28; 117^{b}12–15
	12. ...	103^{b}1–12
	13. ...	12–22; 117^{b}15–20
	14. ...	22–28; 117^{b}20–23
	15. ...	28–103^{c}10; 117^{b}23–28
	16. ...	103^{c}10–12; 117^{b}28–118^{a}3
	17. ...	118^{a}3–6 (excl. *ideže*)
	18. ...	6–8
	19. ...	8–11
	20. ...	11–16
	25. ...	17–20; 105^{c}20 (od *sločhǫ*)–28; 146^{a}9 (od téhož slova)–12
	26. ...	20–23; 105^{c}28–105^{d}6; 146^{a}12–15
	27. ...	23–26; 105^{d}6–12; 146^{a}15–17
	28. ...	26–28 (do *o nemъ*); 105^{d}12–19
	29. ...	105^{d}19–25
	30. ...	25–106^{a}3; 118^{a}28–118^{b}1
	31. ...	106^{a}3 –15; 118^{b}1–7; 110^{b}13–25

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	32. ...	16–21; 118^{b}7–9; 110^{b}26–110^{c}2
	33. ...	22–27; 118^{b}9–12; 110^{c}2–8
	34. ...	27–106^{b}4; 118^{b}12–14; 110^{c}8–14
	35. ...	106^{b}5–12; 118^{b}14–17; 110^{c}14–22
	36. ...	12–17; 110^{c}23–27
	37. ...	17–21; 110^{c}28–110^{d}3
	38. ...	106^{c}1 (od *prosi*)–12
	39. ...	12–19
	40. ...	20–26
	41. ...	26–106^{d}6
	42. ...	106^{d}7–11
20.	1. ...	155^{b}1–6
	2. ...	6–11
	3. ...	11–13
	4. ...	13–16
	5. ...	16–18
	6. ...	18–21 (incl. *ležęštę*)
	7. ...	21–25
	8. ...	25–28
	9. ...	28–156^{a}2
	10. ...	156^{a}2–4
	11. ...	6 (od *mariě*)–8
	12. ...	8–12
	13. ...	12–15
	14. ...	15–17
	15. ...	18–23
	16. ...	23–26
	17. ...	26–156^{b}2
	18. ...	156^{b}2–5
	19. ...	7^{a}1–14; 122^{b}8; 156^{b}7 (jen slova *sǫšti pozdě*)
	20. ...	14–19
	21. ...	20–23
	22. ...	24–26
	23. ...	26–7^{b}3
	24. ...	7^{b}3–9
	25. ...	10–23
	26. ...	23–7^{c}3

kapitola	verš	strana v kodexu a řádek
	27. ...	7^{c}3–12
	28. ...	13–15
	29. ...	16–21
	30. ...	21–27
	31. ...	28–7^{d}5; 122^{b}9; 156^{b}7 (srov. poznámku u verše 19.)
21.	1. ...	156^{b}9 (od slov *ěvi sę*)–13
	2. ...	13–17
	3. ...	18–22
	4. ...	22–24
	5. ...	24–26 (incl. *ni*)
	6. ...	26–157^{a}2
	7. ...	157^{a}2–7
	8. ...	7–11
	9. ...	11–14
	10. ...	14–16
	11. ...	16–21
	12. ...	21–25
	13. ...	26–28
	14. ...	28–157^{b}2; 30^{d}9 (od slov *ěvi sę*)–14; 121^{b}17 (od týchž slov)–18 (ke slovům *ot mrъtvъiich*); 157^{b}4 (od týchž slov) –5 (k týmž slovům, jako uvedeno výše)
	15. ...	30^{d}15–24
	16. ...	24–31^{a}3
	17. ...	31^{a}4–17
	18. ...	18–29
	19. ...	29–31^{b}6
	20. ...	31^{b}6–16
	21. ...	16–19
	22. ...	20–26
	23. ...	27–31^{c}9
	24. ...	31^{c}9–17; 146^{a}17–20
	25. ...	17–28; 146^{a}20–25; 121^{b}18 (srov. poznámku u verše 14.); 157^{b}5 (srov. poznámku k verši 14.)–6.

C. Seznam evangelijních čtení, která v kodexu Assemanově jakožto evangeliáři[8]) nejsou obsažena.

1. Evangelium sv. Matouše.

Kapitola	**3.**,	verš	12;
„	**4.**,	„	24;
„	**5.**,	„	13, 20–41;
„	**6.**,	„	34;
„	**7.**,	„	9–11, 22–23;
„	**8.**,	„	24–27;
„	**9.**,	„	7, 14–17, 36-38;
„	**10.**,	„	2–4,9 –15, 23, 34–36;
„	**11.**,	„	16–26;
„	**12.**,	„	1–14, 22–29, 38–50;
kapitola	**13.**,	verš	1–23, 31–35, 44, 49–50, 55–58;
„	**14.**,	„	1–13, 35–36;
„	**15.**,	„	1–31;
„	**16.**,	„	1–12, 20–28;
„	**17.**,	„	10–13;
„	**18.**,	„	5–9, 21–22;
„	**19.**,	„	1–2, 13–15;
„	**20.**,	„	17–28;
„	**21.**,	„	9–32, 43–46;
„	**22.**,	„	1, 23–34;

[8]) Nebo z jiného důvodu.

kapitola **23.,** verš 13–33;
„ **27.,** „ 44.

2. Evangelium sv. Marka.

Kapitola **1.,** verš 9–34, 45;
„ **2.,** „ 13, 18–22;
„ **3.,** „ 6–35;
„ **4.,** „ 1–41 (celá);
„ **5.,** „ 1–23, 35–43;
„ **6.,** „ 1–13, 31–56;
„ **7.,** „ 1–30;
„ **8.,** „ 1–26, 32–33;
„ **9.,** „ 2–16, 32, 42–50;
„ **10.,** „ 1–31, 46–52;
„ **11.,** „ 1–33 (celá);
„ **12.,** „ 1–27, 38–44;
„ **13.,** „ 1–37 (celá);
„ **14.,** „ 1–72 (celá);
„ **15.,** „ 1–15, 33–42.

3. Evangelium sv. Lukáše.

Kapitola **1.,** verš 50–55, 69–75, 77–79;
„ **3.,** „ 19–38;
„ **4.,** „ 1–15, 37–44;
„ **5.,** „ 12–16, 33–39;
„ **6.,** „ 11–16, 24–30, 37–49;
„ **7.,** „ 17–35;
„ **8.,** „ 1–4, 26, 36–37, 40;
„ **9.,** „ 7–22, 28–36, 44–56;
„ **10.,** „ 4–9, 13–15;
„ **11.,** „ 1–4, 14–26, 29–54;
kapitola **12.,** verš 1, 13–15, 22–31, 41–59;
„ **13.,** „ 1–9, 18, 30–35;
„ **14.,** „ 12–15, 25–35;
„ **15.,** „ 1–10;
„ **16.,** „ 1–9, 16–18;
„ **17.,** „ 1–2, 11, 20–37;
„ **18.,** „ 1, 9, 15–17, 28–34;
„ **19.,** „ 11, 25, 27–48;
„ **20.,** „ 1–44;
„ **21.,** „ 5–7, 10–11, 20–24, 28–32, 37–38;
„ **22.,** „ 1–42, 46–71;
„ **23.,** „ 1–31, 50–56.

4. Evangelium sv. Jana.

Kapitola **2.,** verš 23–25;
„ **3.,** „ 34–36;
„ **4.,** „ 1–4, 43–45;
„ **5.,** „ 16;
„ **6.,** „ 3–4, 34, 45–47, 55, 70–71;
„ **7.,** „ 31–36, 53;
„ **8.,** „ 1–11;
„ **10.,** „ 39–42;
„ **11.,** „ 46, 55–57;
„ **12.,** „ 45, 48–50;
„ **13.,** „ 1–2, 18–30;
„ **15.,** „ 24;
„ **16.,** „ 20–22;
„ **19.,** „ 21–24.

Josef Kurz

Jurij Kral, lužickosrbský jazykozpytec (1864-1945)

Z lužické studentské generace 70. let minulého století vyšli významní literární a vědečtí pracovníci: největší lužický jazykozpytec dr Arnošt Muka (1854—1932), největší lužický básník Jakub Ćišinski (1856—1909), Jurij Libš (1857—1927), autor první lužické skladby, Filip Rězak (1859 až 1921), jenž vydal první velký německo-lužický slovník, povídkář-humorista Mikławš Bjedrich-Radlubin (1859—1930) a gramatik a slovnikář Jurij Kral. Tvoří uzavřený celek minulého života lužickosrbského; jediný z nich, J. Kral, dočkal se nástupu nového života, ale sám již do něho ovšem zasáhnout nemohl (zemřel v listopadu 1945).

Kral se narodil 16. dubna 1864 v Radwoři z národně uvědomělé učitelské rodiny. Jeho otec, Jakub Kral, byl také jeho prvním učitelem v obecné škole. Brzy ho otec posílá do děkanské školy v Budyšíně, kde je Jiřík — za byt a stravu — ministrantem u něm. kněze Diensta. Ale když se vedlo Dienstovu bratrovi hospodářsky špatně, vzal si Dienst jednoho chlapce svého bratra za ministranta a malého Krale propustil. Tak musel devítiletý hoch celou zimu 1873/74 chodit denně půl druhé hodiny pěšky do Budyšína a zpět; jen při vysokém sněhu přenocoval u rodičů svého spolužáka blízko Budyšína. Vychodiv praeparandu kat. učitelského ústavu v Budyšíně, kde jeho učitelem nepovinné lužičtiny byl velký buditel Michał Hórnik, vydal se Kral r. 1879 na další studie do Prahy, kde byl sedm let žákem něm. malostranského gymnasia a tři léta posluchačem bohoslovecké fakulty. Do „Serbowky", spolku lužických studujících v Lužickém semináři, vstoupil Kral právě v době jejího největšího rozkvětu, když Jakub Bart, pozdější Ćišinski, za pomoci Mukovy, Libšovy, Rězakovy a Bjedrichovy po čtyři léta (1877—1881) redigoval dobrý studentský a lidový časopis, „Lipu Serbskou"; tu pak hleděl Mikławš Žur v letech 1885—1886 obnoviti svým ,,Łužickým Serbem", do kterého hlavně přispívali zase Serbowčané. Dobře vedené pracovní schůze Serbowky za předsednictví Jurije Libše (1877—1879, 1880—1883), Filipa Rězaka a Mikławše Žura, studium nepovinné češtiny na gymnasiu u prof. Jos. Masaříka, dobrého znalce českého slovesa, trvalý vliv ideového dozorce Serbowky, univ. prof. Martina Hattaly, dopisování s Fr. Povrem, tehdy studentem VII. a VIII. třídy gymnasia v Jičíně a později profesorem češtiny a franštiny na reálce v Praze, to vše působí k tomu, že se z mladého Krale stává pilný člen Serbowky a uvědomělý a přesvědčený Lužičan a Slovan. Do rukopisného sborníku „Serbowky" zapisuje články ze všeobecných a českých dějin, z dějin české literatury, ale pouze článek „Zwučenje a ludowa rěč" z r. 1886/87 ukazuje poněku

na obor, kterému Kral věnoval celou svou životní práci, na jazykozpyt; k jazykozpytu ho přivedli Libš a Hattala, jehož přednášky, pokud mu vlastní studium dovolovalo, jistě také navštěvoval. Svému učiteli a příteli Libšovi přepisoval v letech 1881 a 1882 jeho rukopisnou lužickou skladbu pro tisk; když byla práce dokončena, řekl Libš Kralovi, aby teď on napsal mluvnici, t. j. tvarosloví. Kral se dal opravdu do práce, hlavně když jako předseda Serbowky (1888—1889) poznal potřebu nové praktické mluvnice, spojené s cvičebnicí. Podle svého vlastního stručného životopisu z května 1944 měl mluvnici už hotovou, když po dokončení svých studií v červenci 1889 opouštěl Prahu. Kniha vyšla, prohlédnutá Hattalou a Hórnikem, roku 1895 jako Grammatik der Wendischen Sprache in der Oberlausitz, když byl Kral už šestý rok kaplanem při dvorním kostele v Drážďanech; rok nato stal se farářem v Dubině u Drážďan. V Dubině žil také od r. 1903 až do své smrti 1909 na odpočinku Handrij Dučman, bývalý titulární farář v Lipsku, plodný luž. lidový spisovatel a překladatel a lit. historik, kdysi Kralův učitel náboženství v obecné škole v Radwoři. Ten rád zastupoval svého bývalého žáka o prázdninách, takže Kral mohl bezstarostněji cestovat. A Kral vášnivě rád cestoval: od r. 1892 až do r. 1940 podnikl třicet kratších a delších cest. Jak sám praví, navštívil všechny evropské země kromě Srbska a Bulharska, dále Afriku, Asii až k perským hranicím. Musíme jen litovat, že nám napsal jen velmi skrovné poznámky o těchto cestách a že nevydal ani jeden cestopis, jichž je v luž. literatuře tak málo. Jak zajímavá byla asi jeho cesta do Ruska v roce 1912, kdy jako vousatý obchodník — jako kat. kněze nepustili by ho do carského Ruska — jel přes Eydkunen, Petrohrad, Moskvu do Caricynu, dále po Volze do Astrachaně, odtud do Poti, odkud šla cesta do Vladikavkazu, přes 2000 m vysoký Kavkaz autem do Tiflisu, do Alexandropole, odtamtud do armenského kláštera Ečmiadzinu u Erivaně na perských hranicích. Zpáteční cesta vedla ho z Tiflisu do Suchumu, Novorossijska, Leukadie, Krakova a Prahy. Posledními cestami byl pobyt v lázních Chudobě v Kladsku 1939 a 1940; v zápise o něm poznamenává, že lid přes to, že je kraj téměř 200 let oddělen od české země, mluví beze školy a kostela mezi sebou jenom česky, a přecházeje na lužické poměry, doufá, „že také Lužičtí Srbové přes všechen státní útisk a bez církve nezapomenou na svůj jazyk". „Serbja, Serbja wostanu, Serbja dobudu", s takovou pevnou nadějí končí Kral svůj zápis za války r. 1944.

Až do roku 1922 byl Kral farářem v Dubině, kde pracoval posledních 11 let neúnavně na svém velkém lužicko-německém slovníku. V obnoveném míšenském biskupství byl Kral 3. února 1922 povolán za faráře do Drážďan a jmenován konsistorním radou. V Drážďanech se Kral, člověk upřímný, stále veselý a žertovný, často stýkal s luž. hudebním ředitelem Bjarnatem Krawcem; jeho i jeho otce, dobrého luž. učitele, poznal Kral už za svých studií. Často také dojížděl do Pirny k svému o hodně mladšímu radwořskému rodákovi, faráři dru Benu Šołtovi, bývalému žáku prof. Murka v Lipsku. Při svých rozmluvách se Šołtou vzpomínal Kral často na svého o mnoho let mladšího bratra France Krale-Rachlowce, učitele a významného národního pracovníka, jenž padl

devětadvacetiletý r. 1915 na francouzské frontě. Kolik chtěl s ním vykonat pro svůj národ! Z Drážďan přijel Kral také r. 1929 do Prahy na Sjezd slovanských filologů jako zástupce Maćice Serbské. Tam jsem poznal Krale po prvé a zároveň ho viděl naposledy.

Deset let byl Kral farářem v Drážďanech, až 31. března r. 1932 odešel na trvalý odpočinek, zůstal však dále konsistorním radou a pak byl i konsistorním předsedou. Když byly Drážďany v únoru 1945 těžce bombardovány, žil Kral už doma v Lužici ve Worklecích. Tam zemřel 27. listopadu památného roku 1945 a byl pohřben ve svém rodišti.

Kral při svém kněžském povolání, které strávilo jeho nejlepší síly, pracoval po celý život pro svůj národ jako filolog. Jeho Grammatik der Wendischen Sprache in der Oberlausitz z r. 1895 předstihuje své předchůdkyně — Jordanovu, Zejleřovu, Smoleřovu, Pfulovu, Schneiderovu — hlavně důkladným zpracováním luž. slovesa, „koruny lužického jazyka“. Protože jeho mluvnice sleduje jen cíl praktický, byl vědecký výklad — podle autorovy předmluvy — pokud možno omezen a ze skladby podáno jen to nejnutnější. Do své gramatiky vložil autor mnoho luž. cvičení a připojil k své knize několik praktických luž.-něm. konversací a dosti obšírný něm.-luž. a kratší luž.-něm. slovník. Vděčně vzpomíná Kral ve své předmluvě zásluh r. 1894 zesnulého Michała Hórnika o jeho knihu a děkuje svému učiteli lužičtiny, Jiřímu Libšovi, „za mnohá zdokonalení“ a za celou korekturu a všem přátelům z dob studií, kteří mu pomáhali při sestavování slovníku. Po 24 letech připravil Kral druhé vydání, které dokončil v březnu 1919; to vyšlo r. 1919. Sloveso tu důkladně přepracoval, k luž.-něm. konversaci přidal několik článků z luž. písemnictví a luž.-něm. slovník vynechal, uváděje před každým cvičením všechna nová slovíčka; v předmluvě poznamenává, že vyjde brzy velký slovník lužicko-německý, na kterém tehdy už pilně pracoval. Druhé vydání své mluvnice věnoval faráři Libšovi, „svému velevyváženému učiteli mateřštiny“, kterému také děkuje za mnohou podporu, první vydání bylo však věnováno Handriji Dučmanovi. Třetí vydání z r. 1925, věnované světlé památce Jakuba Skaly, nemá už tak pronikavých změn jako druhé, ale má zase „na přání z různých stran“ luž.-něm. a něm.-luž. slovník všech cvičení. Kralova mluvnice bývá dnes po řádění nacisticko-fašistických „nositelů kultury“ proti lužické knize velmi vzácná a její nové vydání je velmi nutné. Mezi jiným přáli bychom si, aby nové vydání mělo mnohem více příkladů z lužického písemnictví místo mnohých suchopárných, jen „mluvnických“ vět.

Když dr Filip Rězak dokončil — ještě před první světovou válkou — svůj velký německo-lužický slovník, vybídl dr Muka Krale, aby sestavil lužicko-německý slovník, kterým by nahradil již zastaralý lužicko-německý slovník dra Pfula z r. 1866. Byla to práce těžká, jak praví Kral sám, jenž neúnavně pracoval na svém slovníku 16 let. Přátelům říkával — podle Scaligera — že má člověk, chce-li koho důkladně potrestat, donutit ho, aby napsal slovník. Ale od dra Šołty víme, že se z této práce nejvíce těšil. Své bohaté sbírky půjčil po první válce ochotně a nezištně dru Mukovi, který z nich — a snad také ze sbírek Mikławše Andrického z let 1906-1908 — sestavil příručný lužicko-německý a ně

mecko-lužický slovník r. 1920. Kralův důkladný velký lužicko-německý slovník (XXXII + 968) vyšel nákladem Maćice Serbské celý r. 1931, (první díl po písmeno P již v roce 1927). V krátké předmluvě z r. 1927 Kral mezi jiným praví, že vynechal špatně tvořená slova a germanismy, nejistý nebo špatný pravopis opravil podle příbuzných slov z jiných slovanských jazyků, chtěl tím dokázat, že v lužickém jazyce přes staletí trvající německý vliv ubylo jen málo slovanských slovních kmenů; ovšem nepodává přesný obraz soudobé lužické srbštiny, nýbrž obraz poněkud puristicky upravený. V Kralově slovníku nacházíme také nejnutnější a nejběžnější odborné výrazy a cizí slova, ke kterým přidává, je-li toho zapotřebí, také lužický překlad. Svému slovníku předeslal Kral stručný přehled mluvnice, a protože dobře věděl, jak při nedostatku výuky v mateřštině klesá jazykový cit, označil ve svém slovníku u všech sloves, jsou-li dokonavá či nedokonavá. Bohatá frazeologie, hojná přísloví a rčení slovník oživují. Kralův slovník znamená proti Pfulovu slovníku opravdu velký pokrok.

Na svém slovníku Kral stále dále pracoval, takže měl mnoho nových hesel připravených. Věděl, že s jinými luž. knihami bylo nacisty zničeno také mnoho výtisků slovníků, ale ještě v květnu 1944 doufal, že se aspoň tolik jeho slovníků a mluvnic zachovalo, že bude později možné nové vydání. Slovníků zbylo však po válce ještě tolik, že je aspoň nejnutnější potřeba dosud kryta.

Za své zásluhy o lužický a tím i o slovanský jazykozpyt byl Kral v roce 1934 jmenován čestným členem Akademie věd a umění v Praze a v Sofii a členem Slovanského ústavu v Praze.

Budoucí historik lužického jazykozpytu a vývoje lužického jazyka vyhradí Jiřímu Krali významné místo vedle Muky, Libše a Nawky a zhodnotí také jeho mluvnici a hlavně jeho slovník zevrubněji a důkladněji, než to bylo možné v tomto informačním nástinu Kralova života a díla.

Mik. Krječmaŕ

Belinskij a Jórdan

Obrozená literatura lužickosrbská především usilovala zachrániti jazyk národa, jehož svébytný duchovní život byl tak těžce ohrožen, a proto soustředila buditelské snahy na oživení národního uvědomění zdůrazňováním myšlenky slovanské vzájemnosti.

V tom směru pracoval básník a vynikající buditel H. Zejleř, který pro vlastní skladby básnické většinou čerpal náměty z ústní slovesnosti domácí, ale kromě toho sledoval bedlivě literární vývoj slovanský, hlavně slovesný ruch český. Nedostatek literární tradice bylo třeba nahrazovati i u Lužických Srbů — v duchu romantické estetiky — lidovým podáním, zejména písněmi, jejichž obsáhlou sbírku z Horní a Dolní Lužice vydal v l. 1840—43 podnětný publicista a znamenitý organisátor kulturní práce J. E. Smolér. Jeho cenné dílo řadí se k ostatním důležitým sbírkám slovanským, které vyšly v letech čtyřicátých a podstatně prohloubily vědomosti o ústní tradici národů slovanských.

V literatuře, jejíž představitelé s nadšenou obětavostí teprve budovali základy nové slovesnosti, nebylo ještě místa pro kritiku vyšší úrovně, ale i v tomto směru projevil vzácné úsilí J. P. Jórdan. Adolf Černý v nekrologu (Zlatá Praha 1891, str. 415 nsl.) s plným uznáním vzpomněl všestranné činnosti vzácného lužickosrbského spisovatele a buditele. Slovanského uvědomění Jórdan nabyl v Praze, kde dokončil gymnasium i filosofiii, a vedle toho se horlivě zabýval jazyky slovanskými. V slavistice se pokládal za žáka Hankova, vděčně se hlásil k mistrovi a zůstal s ním po léta ve styku, jak dokazují dopisy, jimiž Hankovi podával zprávy o své činnosti.[1]) V l. 1843—48 Jórdan vydával v Lipsku sborník „Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft“. Získal si spolupracovníky ze všech zemí slovanských a řídil svůj časopis s pozoruhodnou všestranností. Soudce nad jiné povolaný, V. Jagić, napsal: „Jórdan řídil redakci velmi čile a možno se diviti, proč nemohl déle udržeti časopis tak plný kypícího života . .“[2]) Redaktor pozorně sledoval kulturní vývoj ruský a první ze Slovanů podal obšírné ukázky z prací Belinského, učiniv je německým překladem přístupné i čtenářům cizím. Již roč. I. přinesl stať „*Russisches Theater in Petersburg*“ (str. 29 nsl.) Z divadelních kritik Belinského v časopise *Otečestv. Zapiski* Jórdan přeložil výňatky a sestavil z nich přehledný článek, ale jména Belinského neuvádí. Směr časopisu posuzuje nepříznivě, vytýkaje, že

---

[1]) Srovn. V. A. Francev: *Pis'ma k Vjačeslavu Ganke.* Varšava 1905.
[2]) Srovn. V. Jagić, *Istorija slavjanskoj filologii.* Str. 731.

Oteč. Zapiski „měří Rusko ve všem jen podle západoevropského měřítka a proto jsou nuceny haněti téměř vše, co se jim dostane do ruky"[1])

Z Belinského Jórdan přeložil v uvedené stati úryvky z úvahy „*Ruskij teatr v Peterburge*",[2]) dále z kritik o dvou dramatech P. G. Obodovského[3]) a o dramatu „Jelena Glinskaja" (napsal N. Polevoj),[4]) jemuž se podle mínění Jórdanova dostalo posudku nespravedlivého. V závěru stati Jórdan podal krátkou zprávu o slavných hercích let čtyřicátých, Karatyginovi a Martynovovi. V I. ročníku Jórdan otiskl ještě stať „*Die russische Literatur im Jahre 1842*", krátký výtah z kritického přehledu Belinského „*Ruskaja literatura v 1842 godu*".[5]) Některé úryvky jsou přeloženy doslovně, většinou se však podává jen jádro obsahu. Jórdan po nejedné stránce s Belinským nesouhlasil, jak svědčí na př. jeho poznámka o časopise *Moskvitjanin*, s nímž se Belinskij často utkal v ostrých polemikách. Jórdan sborník chválí, připomínaje, že získal k spolupráci nejlepší ruské síly a že je příznivý hnutí slovanskému.

Nejobsáhlejší a po stránce vědecké nejcennější je rozprava „*Kurze Skizze der Geschichte der russischen Literatur*"[6]) výňatek z monografie Belinského o Puškinovi. Tyto ukázky Jórdan později doplnil a knižně vydal úplný překlad prvních čtyř statí pod názvem „*Geschichte der russischen Literatur. Nach russischen Quellen bearbeitet von Dr. J. P. Jordan*". (Lipsko 1846, str. 190.) Nejde o dějiny ruské literatury, poněvadž kniha se zabývá jen vývojem od Lomonosova do Puškina, ale nejde ani o „zpracování", nýbrž o překlad statí Belinského otiskovaných r. 1843 v časopise Oteč. Zapiski.[7])

Jórdan změnil rozdělení práce. Označil čtyři stati Belinského jako část I., obsahující historický vývoj ruské literatury, po němž měl v části II. následovati vlastní podrobný rozbor díla Puškinova (u Belinského stati 5—11).[8]) Část I. rozdělil ve 13 kapitol a upravil rozdělení takto: I. Historische Entwickelung der russischen Literatur. — 1) Ursprung und Character der russischen Literatur. — 2) Lomonosov und seine Schule. — 3) Deržavin und seine Zeitgenossen. — 4) Karamzin und seine Epoche. — 5) Karamzins Stellung gegen die Sprache und den Inhalt der Literatur. — 6) Žukovski und Batjuškov gegenüber Karamzin. — 7) Die Romantik überhaupt. — 8) Wirkungen der Romantik in Russland. Žukovski. — 9) Batjuškov. — 10) Gnjedič. — 11) Merzljakov. — 12) Fürst Vjazemski. — 13) Puschkin.

Srovnáním s originálem jsem zjistil, že Jórdan v první stati vynechal úvodní poznámky Belinského, kromě toho na několika místech nepatrně pozměnil text (srovn. str. 59, 98 a j.), ale celkem překládal doslovně

---

[1]) Jahrbücher I, str. 30.

[2]) SS VII, 339 nsl. (Polnoe sobr. sočin. V. G. Belinskogo pod redakc. S. A. Vengerova.)

[3]) Tamt. VII, str. 239 nsl.

[4]) Tamt. VII, str. 146 nsl.

[5]) SS VIII, str 4 nsl.

[6]) Jahrbücher I, str. 265—270, 344—350; II, 91—93, 143—147.

[7]) Cituji podle vydání N. I. Mordovčenka.

[8]) Překlad II. části nevyšel.

a správně, chyby jsou vskutku jen ojedinělé.[1]) Na četných místech Jórdan vynechal úryvky z básní[2]), které Belinskij uvádí, vynechal také na př. obsah Schillerovy básně „Ritter Toggenburg", německým čtenářům známé, patrně proto, aby se zmenšil rozsah knihy.[3])

Překladem získal si Jórdan významnou zásluhu, protože i čtenářům ruštiny neznalým dal možnost oceniti nejdůležitější dílo Belinského, slavnou monografii, shrnující celou starší práci kritikovu ve skvělé synthesi.

Také k článku „*Fürst Antioch Dmitrievič Kantemir*" (Jahrbücher III, 157) Jórdan užil stati Belinského „*Kantemir*", otištěné v časopise „Literat. Gazeta" v souboru „Portretnaja gallereja russkich pisatelej."[4])

Překladem knihy o dějinách ruské literatury Jórdan dokázal, že uznává důležitost této práce Belinského, ačkoliv „petrohradský" směr po nejedné stránce odmítal. „Moskvitjanin" mu byl bližší svou tendencí slavofilskou. Ve IV. svazku Jahrbücher (str. 443 nsl.) otiskl zprávy „*Literarische Notizen aus Russland*". Podle značky (W) byl autorem nepochybně dr. W. Wolfssohn, německý spisovatel, který žil dlouho na Rusi a po léta horlivě a s úspěchem seznamoval Němce s ruskou literaturou. V uvedené zprávě o literárních novinkách Wolfssohn poznamenal, že kruh Krajevského byl vzrušen románem Dostojevského „Chudí lidé". Vzpomněl také na Belinského, o němž napsal, že by se byl mohl jako estetik a literární dějepisec měřiti s nejvýznačnějšími představiteli těchto oborů u cizích národů, ale vadil prý mu nedostatek positivních vědomostí historických. Vadilo také, že pracoval stále ve chvatu a že proto často pozbýval jistoty a jasnosti pozorování. Domýšlivé pedantství a prázdná nadutost ho dráždily k polemice a někdy kalily jeho úsudek. Jeho posudky v časopise Otečestv. Zapiski jsou často jednostranné, příkré a chybné, zejména pokud jde o historickou analysi. Přes tyto výtky autor uznává, že nikdo nepsal o ruské literatuře tak duchaplně a svobodně a že zejména o Puškinovi nebylo napsáno nic výtečnějšího než stati Belinského. V závěru autor dodal: „Collegium obscurorum virorum moskevské university, která studenta Belinského vyloučila «pro nedostatečné schopnosti», se rozhodně zesměšnilo před celým Ruskem".[5])

Není třeba vyvraceti tento chybný posudek. Uznávaje vzácné schopnosti Belinského, autor zřejmě nedocenil Belinského bojovníka

---

[1]) Uvádím několik příkladů. Str. 55: . . „von den Göttern vernichtet wird." V orig.: a potom prevraščenije bylo nakazanijem bogov. (Nešlo o zničení, ale o proměnu.) — Str. 120: „verrätherische Meinung". V orig. „nadmennoj mysli" (správně aufgeblasene). —Str. 173: „Grossvater", v orig. „djadja" (má být Onkel) — Str. 175: „Hohn und Lästerung". V orig. „pozor i zatočenije". (Správně: Hohn und Gefängnis nebo Verbannung.)

[2]) Srovn. str. 40, 54, 56, 79, 84, 88, 92, 96, 97, 98, 104, 105, 106, 108, 109, 11[illegible] 115, 116, 119, 126, 129, 130, 134, 135, 136, 144, 145, 146, 152, 154, 170, 171, 17[illegible] 177, 178, 181.

[3]) Vynechal také obsah a výňatky ze Schillerovy básně „Das Siegfest" (str. 112).

[4]) SS IX, 182 nsl.

[5]) uv. m. str. 445.

který v zápase na život a na smrt s reakcí a podlostí osvědčil mužnou rozhodnost a jemuž puškinská «Musa plamenné satiry» vnukla geniální nadání polemické. Jórdan otiskl úsudek bez poznámek, projevil tím svůj souhlas a osvědčil, že se tehdy Belinskému v kruzích slovanských ještě nerozumělo.[1])

Jiří Horák

---

[1]) Prohlédl jsem korespondence Čelakovského, Šafaříkovu, Havlíčkovu, Zapovu a j. a zjistil jsem, že se o Jórdanově knize věnované ruské literatuře nikdo nezmínil. Havlíček v dopise Zapovi (srov. Quis, Korespondence K. Havlíčka Borovského, str. 111) zmiňuje se o Jórdanových Jahrbücher v této poznámce: „O literatuře ředce asi k jaru než rozmrzne moře, pošlu referát do Musejníka, ale jenom z toho hledu, aby všechny novinky byly v Praze dříve než v Lipsku, neboť vím, že Jórdan nebude mít v zimě dobré zprávy." Šafařík v dopise Bodjanskému ohlašuje vydávání Jahrbücher a dodává: „Co z toho bude, čas ukáže" (srov. Francev, Korespondence P. J. Šafaříka, I, 70). V dopise Pogodinovi (II, 665) vyslovil se Šafařík ještě kritičtěji: „Ich erwarte davon nicht viel gutes (Tibi dictum)." Ani v časopisech let čtyřicátých není zmínky o Jórdanově kompilaci, která po stránce ideové vysoce vynikala nad soudobé zprávy české právě proto, že Jórdan čerpal z Belinského. Dostačí srovnati na příkl. stať v Květech 1846, č. 92 „Ruská literatura" nebo v roč. 1847, str. 170 oznámení „Divadlo v Petrohradě". Jórdanova práce o ruské literatuře zapadla jistě na škodu dobré věci. Teprve A. N. Pypin proslulými články, otištěnými v Časopise českého musea let padesátých zahájil nové období v našem zpravodajství o ruské literatuře.

До джерел «Панських жартів» Івана Франка

Бурлива доба 1846—1848-х років, що перейшла колишньою Галичиною, стала для Івана Франка не лиш предметом студій соціально-політичної історії цієї країни, але теж і предметом творчих поетичних та белетристичних задумів. Видаючи в 1903-му році збірку оповідань на теми соціально політичні, зв'язані зі згадними роками, говорив Іван Франко у передмові до цієї збірки, що його метою була не історія, але малювання людської душі в її поривах, пристрастях, тріумфах і упадках. Таким було перше оповідання на ці теми з р. 1889-го «Герой по-неволі» та оповідання з пізніших років «Гриць і панич» (1898) і «Різуни» (1903). Перший нарис посліднього оповідання був зроблений у віршовій формі та мав увійти до поеми, яку Франко складав на початку 1887-го року під назвою «Панські жарти». (Іван Франко, Твори т. VI. Книгоспілка, стор. 219.)

У тій же передмові на початку зазначив, що при студіях над розвитком національного і партійного життя в Галичині, а спеціально над історією бурливих літ 1846—1848 років він мимохідь звертав увагу на деякі постаті та епізоди, що хоч не стояли на першім плані історичної сцени і для фахового історика тих часів мусять губитися в масі, або дають якусь одну рисочку для характеристики ширшого історичного тла, та про те приковують до себе увагу белетриста своїм чисто людським змістом, своїм драматизмом. (Передмова, op. cit. стор. 217.)

Такими драматичними епізодами являються не лише події, описані в згаданих оповіданнях, але теж і велика поема «Панські жарти», на яку зложилося кілька епізодів, серед котрих ведучу ролю має епізод, що скоївся в якомусь селі на передодень знесення панщини, на сам новий рік 1848-го року. Цим епізодом був панський жарт, жорстокий чин панської-шляхетської сваволі, сповнений на його підданих селянах та на попі цього села на самий новий рік тим, що з пімсти вигнав їх серед лютої зими до ліса рубати дрова, при чому ж старий піп заплатив цю працю своїм життям. Пан уважав свій чин лиш за жарт. Причина пімсти була, що селяни під впливом попа давали своїх дітей на науку, яку вів сам піп у свойому домі, та за те, що селяни під впливом просвітної діяльності свого попа здержалися від пиття алькоголічних напитків а тим шкодили господарським інтересам поміщиків, що вже тоді дошкульно відчували крізу господарського життя наслідком росту капіталізму і раді були переходити на найману працю, як то Франко добре пояснив на початку своєї поеми, кажучи:

Були й такії поміж ними,
Котрі неразпере перед чужими
Жалілись: „Дідьчий час настав,

Не лиш для хлопа, а й для пана!
Ота робота панщизняна
Зовсім руйнує нас“ — мовляв.
І починали наче з книжки
Вичитувать, які пожитки
Приніс би їм наємний труд.
Тай ті не думали на ділі
Змінить порядки застарілі
І увільнить з ярма свій люд.

(Панські жарти. Поема з остатніх часів панщини. Четверте доповнене видання, Львів, 1911, стор. 6—7, стихи 103—114.)

На цій то господарській кризі виростали такі протилежні настрої, які змалювані Франком широко в його поемі, настрої поміщицьких верств, яких представником був герой поеми пан Мигуцький, та настрої гноблених селян разом з їхнім попом-демократом, що зжився з їхніми інтересами та для їх добра працював і страждав.

Іван Франко і при епічнім жанрі не сходить зі своїх революційно-демократичних позицій політично-суспільної лірики 1877—1883 років. Він вкладає в уста оповідача, свідка цих подій, свої власні думки, повні оптимізму, яким мусить бути перенятий кожний борець за правду й людський поступ. Саме кінець панщини визначився великою лютістю панів-поміщиків супроти своїх підданих селян, так що вони втрачали й надії на швидке звільнення від панщизняних тягарів. Оповідач повчає слухачів:

В сам час, коло неправда люта
Найвище голову здійма,
В сам час, коли народні пута
Найдужче тиснуть і закута
Народня мисль мовчить німа,
Довкола найтемніша тьма,
Надії й просвітку нема, —
В той час як раз ви не теряйте
Надії й твердо теє знайте,
Що в груз розсиплеться тюрма,
Неправдві і злу не потурайте,
В зневірі рук не покладайте,
І увільняйтеся з ярма.

Українська літературна критика не звернула до тепер уваги, на цю обставину, що панщизняна тема Франкових «Панських жартів», яка появилися поперше у збірнику його поезій «З вершин і низин« 1887-го року, не була чужа в українській галицькій літературі перед 1887-им роком. Зараз по знесенні панщини 1848-го р. ми находимо на сторінках «Зорі галицької» з року 1850, ч. 75 поему невідомого автора під назвою «Війт подільський». Автор представляє в ній смерть війта (старости села), який умираючи старечою смертю оповідає в послідніх хвилинах свого життя одну подію з ряду знущань пана над ним, що мав відвагу ціле життя боронити селянські справи перед цим ненаситним паном. Подія сталася саме у зелені святя, що їх се-

лянство обходило врочисто, бо це було храмове свято. І цього святя не пошанував пан. Своїми слугами викликав війта з церкви з'явитися у нього, а дальші наслідки були пограбування його майна. Епізод цей розказаний коротко, а все ж таки з тихих немічних слів старця ми собі відображуємо її в широкому. Наведу відповідне місце поеми:[1])

,,Ой так, так, діти! рекл старий сумненько
І чоло зморщив і пляснув в долоні —
Я вже не можу, як же мні тяженько!
І знов щось шепнув о святах і звоні. —
О так, так, діти, добре тямлю тоє,
Було то рано в зеленії свята, —
Так празник був в нас, а село цілоє
Щиро приймало каждого, як брата.
Уже до церкви люди ся сберали,
Ба на всеночне звін кликав великий,
А ми молитву з мамов домавляли.
Втім посіпака, як вовчище дикий
Прислан[2]) від пана до хати вбігає,
Принося наказ: до двора сь ставляти —
А другий ждучи під вікном зіпає.
Скоро не хоче до темниці брати.
. . . .
І моє серце гаразд колись знало,
Але не дали в нім жити негідні,
А моє щастє на світі пропало.
Тогда, — най раз ся поверну до слова, —
Мою і вашу долю зіпсували,
Що в хаті було — по що тоя мова?
Ой най не скажу, все в грабіж забрали. —
Чи на тім кінец? ні то лиш начало.
Я... я... хотів єм тому ся оперти.
Тут єго лице ще раз запалало —
Се була то борба в годині смерти!
Я... я... хотів єм, але мої сили,
Скором увидів, як ся ваша мати
З ніг повалила, гнеть мя опустили,
І годі було знова їх зібрати.

Цей уривок приводжу передовсім з тією метою, щоби пригадати зовсім забуту поему невідомого автора, близьку загальним малюванням панських знущань над підданим селянством до «Панських жартів», як теж і формою передачі свідка подій своїм нащадкам. Чи Франко був ознакомлений з цією поемою перед написанням своєї поеми, на це не маємо ніяких даних.

Інший мотив «Панських жартів», а це роля українського сільського інтелігента або півінтелігента в часі панщизняних порядків в першій поло-

[1]) Передаю в теперішньому правописі, зберігаючи тодішню літературну мову.

[2]) В оригіналі «прислав» очевидна опечатка, бо прислав не має смислу.

вині XIX століття в Галичині, а передовсім його відношення до своїх сільських співгромадян та до пана, відомий був теж в українській галицькій літературі на 25 літ перед появою Франкових «Панських жартів». Евген Згарський у своїй поемі «Святий вечер», 1862 р. представляє нам вже явного бунтівника проти панської сваволі. Був ним піддячий Остап, син дяка, який був свідомий прав свого народу, бо в роді батька переховувалися ще старі перекази про історію своєї батьківщини. Від батька перенимає погляди на завдання тодішньої сільської інтелігенції супроти люду, завдання чисто культурні покищо. Від батька чув зовсім скромні і не бунтівничі гасла:

Мій сину. Русь є і буде
Так довго жити в такій недолі,
Покіль не стануть руськії школи,
Для Руси тілько той спаситель:
Тверезість, праця і учитель. [3])

Але і ця чисто культурна праця була в очах панського мандатора, судово-поліційного панського урядовця, сіллю в очах, він її уважав за прояв бунту:

Він станув в селі піддячим,
В школі приходській, сельські діти
Сквапно словом руським горячим,
Почал по руському учити.
І так минався рік по року.
Панам зділався солею в оку
За те, що за панщини времен,
Він смів мислити сам один
Про безаконну власть дворян,
Про свободу руських селян:
М'ятежником єго зділали
І на рекрута віддали. [4])

Піддячий не обмежився лиш своєю просвітною працею. Він реагує на слова мандатора, правда, лиш різкими словами, на сходинах селянських. На донос мандатор кидає піддячого в сільську холодну.

Цей мотив бунтівника творить в поемі Евгена Згарського теж лиш малий епізод в рамах його напів ідилічно-побутової поеми. На цей епізод не звернув належної уваги автор обширної історії української літератури Омелян Огоновський, обмежуючися лиш на негативну критику під оглядом естетичним[5]). Зате Іван Франко в своїм Нарисі історії укр. літератури підчеркнув оце панщизняне тло поеми[6]). Велика шкода, що Евген Згарський не зробив піддячого Остапа головним героєм і не розвинув ширше його бунтівничої діяльності на тлі панщизняних стосунків в Галичині вже на схилі того господарського порядку. Остап своєю вдачею перевишав пассивних героїв Франкових «Панських жартів» так селян, як і попа.

[3]) Евгеній Згарский: Святий вечер, Львів 1862, стор. 99.
[4]) Там же, стор. 99.
[5]) Омелян Огоновский, Історія рускої літератури. Львів 1891, т. II-1, стор. 318.
[6]) Іван Франко, Нарис історії української літератури. Львів 1908, стор. 209.

Коли обидва згадані автори дотикалися лиш епізодично малювання панських знущань над робучим сільським людом, то Іван Франко поставив у своїх «Панських жартах» панські знущання головною темою поеми. Там головним героєм є український підданий люд, побічним сільський піп, демократ у своїх поглядах,працівник культурний, як й піддячий та дяк в поемі Евгена Згарського. Піп з огляду на свій уряд не може взивати до бунту, він миротворець, і може задля більшого контрасту виводить його Франко, як жертву панських жартів. Він, як старець, не має сили вести нарід на боротьбу, але має настільки моральної сили, що панові-поміщикові каже правду в очі та відсуджує його вчинки то іронією, (щоб завтрішній день не змінив йому радості на тривогу), то моралізуючими поученнями.

Правда, з нинішнього становища тип попа миротворця в колишніх спорах між панами та підданими, не може служити ідеалом (Юрій Кобилецький, Поетична творчість Івана Франка, Київ 1946, стор. 105), але Франко відтворював реальну дійсність, про яку ще оповідали свідки. Тогочасний піп-різночинець старого виховання зживався з селянською масою, жив його інтересами, а не інтересами поміщика, та через те поміщик відносився до нього, як до свого слуги, в урядових справах казав йому вичікувати у сінях, так як й селянам. Доказом такого ставлення попівських різночинських верств до пана-поміщика, як класового ворога а й заразом ворога національного, є сам факт відродження української літератури в Галичині (оповідання Маркіяна Шашкевича «Олена», та думки багатьох діяльних працівників галицького відродження про поляків-поміщиків, розсіяні в кореспонденції Якова Головацького, де класова різниця між пробуджунею українською різночинною інтелігенцією а польською шляхотською верствою проявляється в класово забарвленій назві польської шляхти-поміщиків «лях»). (Др Кирило Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49. Збірник філологічної секції Наукового Товариства ім. Шевченка т. XI і XII, Львів 1909, стор. 56, 58, 65, 228, 236, 262, 264, 272, 279).

З приводу виведення Франком такої постаті у згаданій поемі вив'язалася полеміка між Михайлом Драгомановим а Іваном Франком, полеміка в листуванні між учителем а учнем. Драгоманів у листі до Івана Франка з дня 23 лютого 1895 з критики історичної драми Франкової «Сон князя Святослава» перейшов на «Панські жарти». Докоряв Франкові, що вивів постать попа зовсім нереального. Писав: «Но що Ви зробили з П. ж., заставивши для реалістики німця говорити богзна як, і видумавши попа, котрого ніколи не було, як се признали мені колись і Окуневський і Кобринська».[7]

Франко відповів Драгоманову листом з дня 13 березня 1895 так: «А з Панські жарти я постою. Мені дивно троха, що Ви в своїм суді не хочете стати вище, як мої галицькі критики Цеглінський та Огоновський, і як Окуневський та Корбинська, котрі обоє вкупі не знають тих часів, ані того життя, яке я там зобразив. Дивно міні, що Ви, напр., що до попа, вірите Ок. і Коб., котрі кажуть, що такого попа ніколи не було, а не вірите напр. Павликові, котрий у своїх Читальнях наводить звістку про одного такого

[7]) Матеріали для культурної й громадської історії Західньої України I. — Листування І. Франка і М. Драгоманова. У Київі 1928. Всеукраїнська Академія Наук. Комісія для Західньої України. Збірник Історично-філологічного Відділу № 52, стор. 495.

попа Григоровича, що ціле життя бився за мужиків з панами і урядом. У мене в листах, переказах і рукописах є ціла низка звісток про попів перед 1848 р., що пильно занималися школами, записували свій маєток на школи, приватно вчили мужицькі діти разом зі своїми.» [8])

В четвертому доповненому виданні «Панських жартів» 1911-го р. Франко знова вертає до цього питання та вияснює генезу постаті попа своєї поеми, правда не в тоні полемічнім, але як якесь поетичне признання. Там пояснив генезу своєї поеми так: «Основою мойого поетичного оповідання був факт досить незвичайний у історії панщини в Галичині, записаний галицько-руським поетом Николаєм Устіяновичем в увазі до його повісті «Месть Верховинця», написаної 1849 р., де було сказано, що в давніших роках (у перших роках XIX в.) властитель гірського села Ялинковате в стрийськім окрузі разом із громадою велів вигнати також священника на панщину, та священник виїхавши з волами в поле, лишив воли в ярмі біля воза чи плуга, а сам пішов пішки до Перемишля пожалуватися на дічича у своєї духовної зверхності, бо у світської в Стрию не надіявся знайти для себе правної охорони.

Значно пізніше, в часі радікальної агітації, здається в р. 1897, я одержав у Тернополі від адвокакта і бувшого судді д. Гриневецького рукописні спомини одного польського шляхтича в Галичині, що позволив собі в р. 1845 на дуже дотkливий жарт із руським інтелігентним селянином та з німецьким урядником. Сі спомини будут опубліковані при нагоді з відповідним апаратом і послужать одним із многих доказів, що моє поетичне оповідання не так дуже фантастичне, як се декому здавалося.» [9])

Ці послідні слова ясно звернені проти закидам Драгоманова та недовір'ю Окуневського й Корбинської. Іван Франко не сповнив, здається, своїх намірів опублікувати документ та дати до нього широкі пояснення зі своїх матеріалів. Сумнівів щодо правдивості і типовості попа з «Панських жартів» ніхто публично не підносив, бо в Галичині такі уявлення про сваволю панів існували.

Іван Франко відсилається в першій мірі на свідотство письменника Миколи Устіяновича про попа села Ялинковатого під самою тодішньою угорською границею. Мабуть ця подія, а може і більше подібних, стали основами народних переказів, що ширилися в першій мірі між гірським населенням. Чи Франко стрічався з такими переказами, на це маємо від нього прямо свідотство саме в листі до Драгоманова, який я привів вище. Франко міг стрінутися з такими переказами підчас першої своєї прогульки в карпатські гори в р. 1875 з Лолина до Вижлова, про котру оповідає у своїх споминах товариш Франка Антін Дольницький. [10]) Саме інтерес до народних переказів тоді у Франка був великий, бо на основі зібраних підчас тієї прогульки народних оповідань зложив Франко свою першу повість «Петрії і Добущуки».

Моєю головною метою оцеї статті є звернити увагу на подібний тип мученого паном сільського попа в часі панщизняних часів, який виступає в народнім переказі про заведення панщини в гірськім селі в тодішній

[8]) Там же, стор. 497.

[9]) Іван Франко, Панські жарти. Четверте доповнене видане. Львів 1911. — Літературно-наукова бібліотека ч. 152, стор. VI—VIII.

[10]) Антін Дольницький у споминах, які находяться у моїх руках.

Угорщині, в Синевірі Нижнім. І в цім переказі виведений піп є явним оборонцем мужицьких прав, і він являється просвітителем села, він держить кріпко з громадою у бої проти панів-нахабників, він навіть посвячує опришкам ножі, подібно, як благочинний в Шевченкових „Гайдамаках". Но він і помирає мученичою смертю.

Синевірський народний переказ, пронизаний густо опришківськими та гайдамацькими мотивами, правдоподібно зайшов із Галичини, бо в Синевір поселювалися теж і галицькі переселенці. Подія з Ялинковатого — це одно звено в цілім ряді подібних переказів, основаних на правдивих подіях. Ялинковате находиться не дуже далеко на захід від Н. Синевіра, а населення стикалося зі собою при різних нагодах, між іншими на прощах в гошівськім монастирі, що для синевірчан було традицією. Сіневірський переказ скріплює оборону Франка перед критикою Драгоманова, так що виведений Франком ідеальний тип попа в „Панських жартах" доводиться уважати за зовсім реальний і до певної міри типічним.

Оповідання синевірське подав мені проф. берегівської гімназії Корнило Заклинський, воно не увійшло до його збірки історичних оповідань.[11])

Як заводили панщину в Нижнім Синевірі.

Сесе было в осени. Одного вечера в задушну суботу люде изыйшлися коло церкве. Попалили на гробах свічки. Піп*) зачав вечірню. Люде по тогдышньому обычаю палили на гробовищах огень. Тко прийшов до церкве, мусів принести и дров. Богачі, што мали волы, везли повні возы дров. За тоты свічки говорили, што мертвым май легко при світлі піти до раю. За великый огень думали, што котра душа грішна, то у тім огни може ся изпокутати. Сонце почало заходити. Почувся голос звінка. Челядь познималася и почали молитися за упомерших. Піп одкінчив вечірню и зачав кінчити парастас. Лише тілько што одмолили «Отче наш», почули музику. На переді ишов віз. У возі сидів пан з панійов. У возі были упряжені чотыри коні. За возом ишли на коньох люде. У кождого была туша[11a]) и черес из кулями. У них были не постолы а чізмы[12]). Ногавиці стояли до талпі(в)[13]) и были синої фарбы. Уйоші[14]) мали з синого сукна а на ошийниках[15]) мали всякі знакы. Они всі ишли трьома рядами. За ними ишли коні з тарадайками[16]). У тарадайках стояли бубны, люде з добенками били так, як бы сто людей рубало у лісі. Тоты бубны так гриміли, што не мож было чути свого языка. За бубнами ишла музика. Всі музиканты, бубнар ібыли убрані у білу одежу. За тым транспортом ишли три великі псы. Псы были сірої вадь[17])

---

[11]) Корнило Заклинський, Народні оповіданя про давнину. Історія Підкарпатської Руси в переказах. Пряшів 1925.

*) Діалектичне ӥ на місці старого *о* в заритих складах передаю літературним *і*.

[11a]) туша = рід пушки.

[12]) чізми = чоботи.

[13]) талпа = підошва, мадь. talp.

[14]) уйош = короткий кабат, мадь. ujjas.

[15]) ошийник = комір.

[16]) тарадайка = бричка на двох колесах.

[17]) вадь = або, мадь. vagy.

заяйчої фарбы. У музиканті(в)[18]) были всякі гудбы. У одных были сопілки, у другых бандуры а у третых гусьлі, всяка всячина. Тот цілый транспорт рушив у цинтар. У цинтари усьо утихло. Люде з страхом дивилися на парадно убрані коні и на череватого низенького пана. На паніи была широка сорочка и свита та єї ріст не мож было відіти. Пан плюнув у тот край ид хрестови. Гойкнув на людей: «Издойміт, свині, шапкы и поцюлюйте вашого пана в одежу!» Всі од такої говоры остовпіли. Пан говорив дуже грізно. Люде зачали мішатися и шепотіти. Єдні радили, обы від маху у́гнати[19]) из села. Другі радили, што треба изкликати пораду и извідати пана, чого прийшов и што хоче. Ци його дакто прислав, ци прийшов сам. Священник порадив изкликати пораду[20]). На пораду люде ишли з топорами, з сокырами, з манарінами[21]), окрем того мали у себе у чересах ножі. По селу розослали людей з звінками. Чим зачалося притігати, всі малі и великі діти и жоны были коло церкви. Пан за тот час обдивляв церкву и фару. Люде изыйшлися. Бирів Шишкарик Максим зачав пораду. Дали панови знати, што хотятся порадити. Панови у́тягли з воза столець, на столець поклали парну и пан сів. Люде радилися, а пан лиш довкола обзирався и кусав губы. Потому закликав своих людей, обы його обступили. Бирі(в)*) говорив из паном. Пан, а гов га! и говорити не хоче. Люде хотіли из паном говорити, та пан уповів, што всі люде обы прийшли до нього записатися. Кождый має записати кілько має землі, маргы, діти. Пан пішов на фару. У попа была митрика народженых и повінчаных. Узяв велику книгу и вписав усіх из митрикы. У неділю люде ишли писати коло попа и пана худобу и землі. Пан лиш сміявся а піп звідовав. Коли всі были пописані, кождый мусів коло свого им'я підписатися перстом. Як всі попідписовалися, пан зачав говорити не тої, што перше. Заказав на другій день рубати у лісі дерево на хыжу. Бирі(в) просив, што тогды пану підут рубати, як заплатит на 3 дны по гусошови[22]). Пан у́повів, што кождый має прийти позад того, што овін над ними пан. Люде говорили всяко. Одны казали йти, другі не хотіли. На другый день у хащу не пішо(в) никто. Пан у хащи чекав до полудня. По полудню післав по селу гайдуків, тоты гнали людей силов. Били немилосердно канчуками. Люде хотіли боронитися. Хапали у рукы, што попало. Гайдукы у такых стріляли пушками а раненых язали и везли на фару[23]) и заковували у колоды. Решту пігнали на панщину. —

То є перший день панщины. Як прийшов пан, дав усіх у́бити канчуками и пустити. Котрі бировали,*) потяглися домі(в), а были такі, што такой на фарі умерли. Боже милостивый, што тогды было у селі! Усюды ткось плаче, кождому штось хибит. Пішли до пана и просили полекші. Пан дав кождому по пядьдесят канчуків и псами у́тровив из двора. Від потому люде ходили, як мертві. Никто никуды не ходив, як бывало під зиму люде з конягами идуть

---

[18]) двогубне в на кінці слів не чути по й і для оминення непорозумінь аю *в* в дужки.

[19]) У діалектично замість **ви-**.

[20]) порада = рада.

[21]) манаріна = рід гака.

*) мадьярське biró = сільський староста.

[22]) гусош = двадцятник (35 крайцарів) мадь. huszas.

[23]) фара = приходський дім.

*) бировати = могти.

у Полщі на мелай[24]), на паленку. Як прийшов пан, никто никуды не йде. Пан май скоро дав бы собі смолы на пупець капнути, ги чоловіка дакуды бы пустив. Настала зима. Христяне навозили дерева, учинили панови недалеко церкве хижу. Пан поклав кантину и довозив из Полщі паленку[25]). На кантиньоша[26]) пан привіз жида. Жид мусів з цілов родинов сидіти у кантині и продавати паленку. Кантина стояла по дорозі до церкве. Жид нераз переставав челядь и кликав у кантину. Вже дойшло было до того, што дома было неслобідно и сватьбу учинити. Бывало люде зыйдуться на фару з усіх бокі(в) и всюды говорят біда та біда. Та дав Бог милостивый, надыйшов великдень. Зачало небеснoє сонічко показовати свою силу. Уже весна говорила до зимы. «Опстанься, зимо, у затінь, бо на осовни[27]) моє право!» — Зачала з весною божа землиця заживати. Мухи рушаются, мотилі появилися. Люде лиш чекают божого великодня а по святках до плуга. А тогды не так люде жили, що кождый собі рвав, як теперь. Тогды люде збиралися разом. Богачі з богачами, бідні з бідными. У одного слабі волики, тот грапле, у другого май дужі, тот оре. Люде зберуться, поратуют єдны другых и весна піде так, што й не навтямці. Тогды май весело,[28]) коли по п'ять плугів оре, а по 3 бороны граплют. Тогды треба дужих воликі(в), обы орали. Го, го, не такі тогды плугы орали, як теперь, што и гыбы[29]) го потягнут. Плуг быв деревляный, непривідный, тяжкый, по троє ходили коло одного плуга. Оден вів, другый поганяв и ратовав заношовати плуг у борозду. Тот плуг мав довгый довбаный у трьох містах гряділь. У 5—7 містах быв проверченый на підниманя. На переді стояло у першій довбанині остроє желізо або різбарик. Тым желізом відрубовалися бороздыу стору. У другій довбанині стояла запущена підносина, від підносины ишла деревляна полиця. На підносину натігано широкоє желізо. Оно підтинало борозду від споду. Від широкого желіза ишла деревляна курта п'ята. У п'яту была задовбана чепіга и проходила трету довбанину. За чепігу чоловік держав и поводив плугом. Поза плугом ишли телішкы. Чоловік глядав на телішкы, багра криві від зросту. По телішках ишов поличник, за поличником клучик, руд и ярмо. Раз орют єдному, потому другому.

Та сеї весны не так было. Най минеся з тыми часами, што было:

Пан зачав відбирати землі. Лишив кождому під хыжу и на ріпу*). Сіна мусів кождый накосити на панськім за третину. Людьом жаль было дивитися, як їм из власного поля вимірюют по кавалчикови. Та нич не мож было зробити. Пан від усіх позабирав землі, лиш церковні и попіські лишив. Піп не ходив на панщину. Другоє вшиткоє від мала до велика йшло робити чотыри дны пану а два дны собі. У неділю пан гнав на роботу винців. Людьом была велика біда. А найбільше звиділи діти, бо мусіли бічи босі у сорочках разом з панською трійкою. Неодно собі и ніхтя повідбивало. Бічи мусай, гайдук з заду наганяє канчуком. Люде стали пити дуже збрагу и своє нещастя у зорілці. Чим більше пили, тым ліпше было пану латати свої талпы. За паленку робили чорту талпы, а панови цілі чізмы.

[24]) мелай = кукуруза, рум. mălaĭй (походження слова неясне).
[25]) паленка = горілка.
[26]) кантиньош = завідуючий кантиною, гостинницею.
[27]) осовнь = місце звернене до сонця.
[28]) май весело = веселіше.
[29]) гыба = шкапа, мадь. gebe.
*) ріпа = картопля.

Збыткована довго нашу челядь. На кінци зачали легіні утікати у хащу та зворы и там єдны ставали жити, а другі розбивали богачів и панів и з того ремесла жили. Такоє ремесло складене у Ясенівци. У зворі сходилися легіні у ночи проти Івандля[30]) и держали нарады, што мают зробити за цілый гід. Они тої ночи зато збиралися, бо тогды їх никто не глядав, кождый боявся, што тої ночи всіх передушат босоркані*). Паны не сміли ўповісти, што неправда. Нарід дуже вірив, што тої ночи кождого задушит, тко ходит у ночи. У такі ночи збиралися розбійникы. Коли мали изыйтися инколи, то сходилися на теметовах[30a]). Тко їх відів у ночи, думав, што тото мертві повставали. Них раз усе ставало більше. Як зачали паны чим май дуже нарід мучити, тым більше утікали ид розбійникам. У таких часах прожили люде 11 годі(в) під першим свойм паном.

Пан быв уже доста старый, мав сына, што десь у світі учився. Піп почав старітися и зачав людей відтягати від паленкы. Овін уже сам увідів, што як старый пан умре, то на його місті стане новый. Піп зачав читаво[31]) псовати за питя зорілки. Много челяди лишило корчму и ходили до попа слухати проповідей, звычайно недільными вечерами. Як про сесе дізнався пан, страшно розлюченый, як звітреный пес, сам побив попа по лицю. Люде зачали бунтоватися, бо ци чувано дагде такоє, попа бити по сяченій голові. Пан людей утихомирив канчуками а попови за тото присудив ходити на панщину. Піп ходив на панщину а його имя не знав и сам пан, бо всі єго звали Василем, вадь отцем. Піп звався Чопей. Коли його пан звідав, як ся пише, то піп уповів. «Чопей», а пану почулося, што «Непий» и записав попа в спис «Непий». Піп хотів своє им'я ўхосновати проти панства и все, коли зайшов ид людьом у корчму, нагадовав їм, што овін ся называє «Василю Непий». На тім не розумівся ни пан ни жид, а люде лиш піпы покурьовали а паленкы никто и не лизнув. Пана онь коло серця млойило, коли відів, што нитко не п'є. Байловав[32]) май у людей, май у баб звідати, а люде мовчат, як бараны. Тогды пан відів, што нич не зробит, узявся дурити. Пообіцяв, што тко йому уповісьть, чому люде не пют, достане 10 сяжнів родючої землі и подаруєся йому и його потомкам панщина. Оден дуже лакімный чоловік на землю и не хотів робити панщины, пішов до пана и розповів пану, што піп своим прибраным имньом людей відвертає. Поприказовав пану, што піп называєся Чопей, а не Непий. Пан тому Юді подяковав и післав його домі. Той просив у пана землю и подарованя панщины. Пан ўгнав го из хыжі и уповів, што овін є панськый чоловік и має быти пану вірный, як пес, и не сміє нич перед паном тайити, но ище ўповісти. Другый день закликав пан попа до себе и казав го ўбити канчуками мочеными у ропі[33]). Піп сердитый на пана посятив ножикы розбійникім, обы тыми ножами зарізали пана. Розбійникі(в) было 14 и они не мали ни туш, ни сабель, мали лиш точені ножі. У пана было до соткы гайдуків з тушами и саблями. Чотыринайцять проти сто тілько, як ягня против вовка. За тото збійникы пішли у ночи на пана. Они были слабі и стали палити плоты. Но коли плоты погоріли, тото ўйшло їм на біду. За

[30]) Івандель = Івана Купала.
*) босорканя = чарівниця.
[30a]) теметів = цвинтар, мадь. temető.
[31]) читаво = сильно.
[32]) байловати = клопотатися, пробувати, мадь. bajlódni.
[33]) ропа = соляна вода.

плотами могли прятатися від туш, як плоты згоріли, тогды стріляли просто у збійників. Розбійникы пішли силов, та всьо пропало. Обступили їх гайдукы з усіх боків, узяли туші перед себе и усе май малым колесом обступают. Тоты саракы и не думают на житя. Пойм'яли всіх живых. Лиш 5 было дуже раненых. Пан закликав їх перед себе и звідовав, де они были. Они уповіли пану, што в хащах є доста міста. Тогды пан у́брав єдного чоловіка з межи них, што го добре познавав и перед його очима казав из другых издерти кожу. Не дай Господи милостивый! Най минеся з тым часом, што діялося! Што там были за мукы! Люде у кырви по коліна попривязовані до паль. А гайдукы гай, гай: так друт, што піт їм из чола капає. Доты мучили, што замучили. Тко ишов, лиш перехрестився и вмолив «Отченаш» за душі тых сарак. Они усі за люди замучені. Коли їх, саракы, замучено, у́тягли на толоку, у́пустили панськых псів, обы їх роздерали ще и мертвых. Не дали попрятати християнськоє тіло. Ой, тото паны робили над народом християнськым!

Искликав пан у двір усю громаду и попа. У́вели и того сироту з'язяного ланцами. Люде чекают, як буде дале. Підыйшов пан, як вовк підходит до овець, так він до людей. Видит овін, што вся громада плаче а очи, як у котів світятся. Уйшов на ганок и показав на збійника. «Сьому я даровав житя и мукы, за тото має міні указати усі спряткы своих цімборі(в)*):» — Челядь зачала мішатися. Не оден мав там отця або брата, або кума. Кождый хотів дати знати свому своякови, обы утікали. А направду нитко не брався. Оден направив на попа, та пан го за то из хыжі у́гнав. Тогды пан усіх розігнав домі, лиш своякы його лишив горі з ним. И у́несли з хыжі огню и зачали го кропити горючов смолов и овін мовчит, гейбы языка не мав. Так го покропили, што усьо тіло на нім погоріло, а овін мовчит и губы не скривит. Пан росердженый його силов и у́повів, обы му у́різали очи. Коли тото учула його сестра, прибігла ид пану и уповіла, што най пустит єї брата, то скаже му усьо по правді. Пан узяв єї за жінку а не за дівку. И звідовав, де єї газда. Она уповіла, што газды не має, бо ще не оддана. Пан узяв єї до хыжі и она уповіла, што то піп зробив таку комісію. Пан єї ушитко у́звідав и як знав усьо, казав єї брату зрубати голову, а єї пустив геть. Єї за зраду убили опрышкы и повісили на панськых воротах. Пан сердитый за такый сміх пішов шукати розбишацькі ямы.

Коли быв недалеко салаша, почувся голос овець. Пан знав, што сільські вічарі пасут на блиськых полонинах. И увідів, што тото опрышківськый салаш. Пан застав опришків у такім стані, што лиш вічарі были дома и кухарі. А опришкы людство пішло у роздобуткы. Пан напав несподівано и нитко не боронився. Пан забрав у полон людей и овец. Пан быв буде захланный и хотів усьо богатство забрати. Докы упорядив из опришками, зачало сонце ясне віщувати, што зараз зайде. Забирав пан и лежанкы плетені з лыча. Докы вшитко забрав, што было наношено за 8 годі(в), зачало вечірне сонічко золотити вершкы смерек. Пан рушив з цілым траспортом и рушили долинов рікы Тереблі. Пан підкрутив собі вуса и йшов напереді на білім кони. По боках ишли гайдукы и гнали віці, волы, на конях несли золоті блюда и друге чебря вадь золоте, вадь срібне. Несли кожі выдр, коті(в), лисі(в), а также и вели у путах 10 людей. Пан думав, што буде

*) цімбора = товариш.

бізівный[34]), до тых десятьох докладе и попа и повішат у селі, обы и другі боялися. Так дорогов дійшли аж до облаза. Опришкы вертали домі. Коли прийшли, вже сонічко лиш на вершкы гір гріло. Опришкы дуже змішалися, бо думали, ож напали волохы. И сіло 50 людей назад на коні и пігнали просто у село. Они ся розлучили на п'ять частий и давали собі знакы зазулею по п'ять крат ку-ку-ку-ку. Они ишли боками и учули рев волів, котрым не хотілося ити. Они роздивили силу гайдуків и дали знак зазулі. З середины того транспорту відізвалася зазуля и потроілося тото голосіня довкола по дебрях. Пан уповів, обы скоро рушили. Скоро не мож было ити, бо коні были у́терхані[35]). При тім приказі полетіло з усіх боків каміня, провалюючи головы гайдукім. Пан хотів пообзиратися, но сильно го ударила плита у плечі. Коли у́йшли на ширину, почулася стрілянина и почали бічи люде у кожаній на верьх серсьтьов одежи. Они з засилками, мотузы[36]) язали гайдуків. Пан из 20 гайдуками утік, решту порізали збуї. Они завернули своє добро у горы и попрятали по зворах. А самі у́брали 50 людей з помежи себе, котрі мусіли пана убити.

Пан вернувся у село пізно, післав перед себе посла, што обы у́йшли из перед нього из протесійов[37]), и піп у ризах. Люде радили ити, а піп у́повів, што як стане владыков, то буде ити из павізами[38]) проті нього, а в ризах ніт. Пан прийшов у село и звідав, чому проті нього не идут из павізами. Пану відповіли, што піп не хоче. Пан закликав на другый день попа до себе и казав, штобы собі відслужив опрвід и відклонився[39]) від люди(й), а пополудню буде убитый. Піп просив, што треба и панови так платити. И просив, што як його розстріляют, обы його сорочку кырваву післали опришкім и уповіли: «Паньськов кровльов умый, над тым огньом из панської хыжі у́суши, бо Василя Чопея розстріляно.» Тілько піп наказав и пішов на розстріл. Пан дав попа запрятати. Його сорочку узяли и передали збуям на потіху. Плакали люде, нич не помагало, пан другого попа не хотів дати. Боже милый, што тогды діялося! Родятся нехрещені, вінчати нікому. Мрут без похорону. З божого раю пан зробив ку-рай.

Та задарь, нич зробити не мож. Пан лиш попа боится. Почала надходити сята неділя. На світі рай а в серцю пекло. Одного вечера у суботу перед сятою недількою зачав пан кликати люди на бал. Челядь гуде, як пчолы, што пан так подобрів. И балы робит и канчуків дає май мало. Так лиш давай, боже. А люде, як бараны, лиш ждут, коли розбійникы зачнут чесати пана черлеными языками. Пан кличе на бал, а сердце людське віщує, што се його комашня (тризна). Уже сонічко заходит, зачинают птиці співы, коник десь у морузі цвіркає весело. Дав Бог потіху. Банда б'є троїста, тота нещаслива, што пана привела у село. Недобре ся віщує. Изыйшлися жоны, дівкы та пют, а легіні лиш одным оком сміются. Зайшло сонце, вечір веде за собов темну ніч, што зорі будут из місячиком блищати, як роса на сонци. Подают їсти и пан з панійов припрошуют. По їді почалися танці. Молоді танцют, а не

---

[34]) бизівний = певний, мадь. bizony.
[35]) утерханий = об'юченний.
[36]) мотузы = старинна форма орудного множини.
[37]) протесія = процесія.
[28]) павіза = хоругва.
[39]) відклонитися = попращатися.

знают, што зараз тото всьо змінится. А опрышкы не такої новты грали. Приладили вже з вечера смолу и солому палити. Коні стоят готові, всьо наладжено. Перед північю сіли на коні и прийшли під хыжу. Хыжа была відгороджена добрым широким деревляным плотом. Дерево у плоті было скаловоэ[40]) и легко мож было запалити. Збуї підыйшли під пліт и зачали палити від зада. Челядь рушила утікати и розбійникы поязали половину гайдукі(в), побили та в огень изметали. Зачав огень и дах занимати. Пішли збійникы по світлицях шукати и пана. Найшли го у коморі, над грішми сидів. Пана убили и всьо зрабовали. Хыжу ўпалили до трісочкы̆.

Дав Біг, што люде лиш 12 годі(в) помучилися и наново стали слобідні. Громада хотіла, обы збуї жили межи людьми и відступила збуям нынішне село Нижный Синевір — и Вышный Синевір, де живут и нині їх потомкы. Там стали жити женаті а молоді пішли знов по світу. Громада собі привела попа, тот ўнайшов у письмах, што пан назывався Валсдар и што його прислали заснововати панщину над тым тихым кутом у горах. Охрестили всіх дітей нехрещеных и повінчали невінчаных. Лиш одно хыбило, што не было того сятого порядку «не чужолож». Пан быв роспустив людей. За тото настала церковна кара. То є замыкали такых двоїх при службі у колоду и били канчуками. Та тото мало помагало, бо попы были неженаті та самі більше грішили, як люде. Та най їм Бог простит... Того, што діялося, най ся діє з жидами, а нас хрещеных най обминає така біда сімома дорогами.

Переповів, што чув від свого діда, Никола Прійма, 95 літ.

Записав Шмиґало-Горват Іван,
Нижный Синевір, 28. 4. 1924.

Іван Панькевич

[40]) скалове дерево = смоляне дерево.

„Ordo Antistitum in Unitate Fratrum"

zawiera tom, stanowiący własność Synodu Ewangelickiego Reformowanego w Warszawie, (vol. nr. 18) zdeponowany w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego.

Tom zawiera 63 karty pergaminowe, wielkośći 9×15 cm., w dobrze zachowanej oprawie, składającej się z desek, obłożonych ciemnobrązową skórą. W środku wierzchniej strony oprawy na skórze wytłoczono okrągły ornament wraz z napisem „JEHOVA NOSTRA VIRTUS". Pod ornamentem wytłoczono rok 1596.

Pierwsza strona i górna trzecia część drugiej strony zawierają po słowach „Jehowah nostra Virtus" notatki treści autobiograficznej w języku czeskim. Dowiadujemy się z nich, że autor tych notatek urodził się w roku 1550, że ojciec jego, Wacław, zmarł w roku 1552, że matkę jego Kateřinę pochowano r. 1572 a że siostra jego Anna zmarła w roku 1596. Rękopis na pierwszej stronie miejscami jest wytarty i nieczytelny.

Strona wewnętrzna tylnej okładki zawiera również notatki o treści autobiograficznej. Dowiadujemy się z nich, że pisarz w roku 1596 przeżył „Žalostnau prihodu", gdy konie go wlekły po ziemi. Po opowiedzeniu tego wydarzenia dziękuje Panu, który „. . . w prostřed Smrti zachowal mnė aby se nepřatele mogi neradowali . . ." Znajdujemy tam również notatkę, podobną do tej na str. 2-giej: „A téhoz letha Sestra má wlastnj Anna dokonala Żiwot swuġ i sstastnė w Pánu vsnula."

Po dwóch pierwszych stronach następuje „Curriculum Vitae Piotra Cephasa w języku polskim (fol. 2a—42a). Od fol. 42b—49b mieści się „Curriculum Vitae" Samuelis Cien, również w języku polskim.

Oba te pamiętniki opracowuje w tej chwili dr. Helena Kozerska. Przed wojną opracował je Marek Wajsblum (vide „Reformacja w Polsce", Warszawa, 1936, „Ex regestro arianismi", str. 306: „Curriculum vitae Samuelis Cien Rps. Syn. Ew. w Warszawie nr 18 fol. 44b [zawarte w tym tomie pamiętniki Cefasów i Cienów z w. XVII i XVIII przygotowane są już do wydania]"). O tym, żeby M. Wajsblum opracował również „Ordo Antistitum", wzmianki nie ma.

Rękopis „Ordo Antistitum in Unitate Fratrum" na kartach 50a—63b voluminu jest rękopisem dobrze czytelnym, nieuszkodzonym. Pisany jednak jest dość niedbale. Liczne są błędy, często zniekształcono imiona własne, imiona osobowe i nazwiska, czasem pisane po łacinie, czasem w ich czeskim brzmieniu w różnych odmianach. Niedbałe jest również stawianie znaczków diakrytycznych. Styl z daleka nie dorównywa innym dziełom Braci Czeskich, które przyczyniły się w epoce

odrodzenia czeskiego do powstania nowego języka czeskiego, zdolnego do wyrażania myśli naukowych i poetyckich. Język tego utworu jest monotonny, często przeplatany wyrazami łacińskimi i staje się żywszym dopiero w ostatnich ustępach, w których autor informuje o wydarzeniach z czasów jemu współczesnych.

Rękopis pisany jest czarnym atramentem, tytuł oraz rzymskie numery, oznaczające ustępy, atramentem czerwonym.

Pochodzi on z pierwszej połowy XVII wieku i przypuszczać należy, że został napisany w Lesznie.

W odpisie uwzględniłem poprawki (przekreślenia), natomiast nie uwzględniłem dodatkowych dopisków przy ustępach: IV, V, VII, VIII, XI, XII, XIII, XVIII. (jako n. p. VII „zacinala se Monarch. zase“, XI „Tu perfecta byla monarchya“ itp.).

„Ordo Antistitum in Unitate Fratrum“ nie jest arcydziełem tak bogatej literatury Braci Czeskich, jest jednak ciekawym dokumentem i świadczy o wiekowej przyjaźni, która łączy naród polski z narodem czeskim. *Jerzy Slizinski*

str. ręk. Ordo Antistitum
1 in Unitate Fratrum,
karta 50a id est Successiones et mutationes Negpredněyssj o
mjsta w Radě.

I.

B. Michal farár Żamberský Kněz swěcenj Řjmského, kteryż se k Bratrj připogil, a Oni geg wolili y vstanowili za Starssjho mezy sebau: gehož Pomocnjk byl B: Matěg Kunwaldský to bylo Leta 1467.

II.

B. Matěg Kunwaldský, gednomyslny osauzenjm Bratřj, Prwotnost na sebe přgal, kterauž mu z hodných Přičin wzdal B: Michal, byw giž sesslý wěkem a k Pracem nezPusobný.

III.

B: Prokop s Br: Matěgem giž gmenowaným, spolu předstaweni byli,
2 kupowinnosti B. Prokop aby Sudjm byl, a B: Matěg aby ordy-
50b nowal a Požěhnánj dáwal. To bylo Léta Páně 1494. Ale Potom
brzy vmrel B: Prokop, a po něm tudjž y B: Matěg w Lipnjku
L. P. 1500

IV.

B: Tůma. Eliaš. Lukáš. Ambrož. B: Lukaš byl postawen za Pjsaře Tuma za Correctora, Eliš byl zPowědnjkem, Ambrož knawsstěwowa i zborůw, Uřad Pak Sudj o žádné o nebyl cele dán. t. perpetua dictatura, než vsauzeno tak aby geden podruhém Pořádkau Sudj býwali, stalo se to L: 1500 a trwalo až do Leta 1518. t. do smrti B: Túmy poněmj zůstali tito.

V.

B: Lukaš. Ambrož, ketry ž brzy umřel y Přiwzal ksobě za Pomocnjka a gako za Suffraġana B: Lukaš (wjsal s dowolenjm rady)
3 B: Martina Sskodu. / Sám Pak B: Lukaš Sudjm předce zůstáwal,
51a tak gako bylo za B: Matěge prwe.

VI.

B: Martin Sskoda, Po smrti B: Lukasse, za starssjho. t. Sudjho zřjzen, wssak přidáni gsau k němu { Jan Roh, Waclaw Bilý, Ondrieg Cyklowský }

To bylo Leta 1529. hned po smrti B: Lukásse.

VII.

B: Jan Roh, po B: Martinowi byl Starssjm ney přednegssjm, a zě B: Ondřeg Cyklowský brzy vmrel, a Pon˙⁀y B: Wáclaw Bílý y Přidánī sau k B: Janowi Rohowi B: { Beneš Wjt, Jan Augusta. }

Byli za Pjsaře zřjzeni Br: Beneš a Jan Augusta, B: Wjt Kazatel byl w z Božjch, a B: Jan Roh Corrector, a gako Superattendeus nad těmi hlawamī.

VIII.

4 Jan Roh. Jan Augusta. (Nėkolik Let ti sami byli po smrti B: Benesse
51b a B: Wīta.

IX.

:B: Jan Roh byl Sudj̃, Corrector: ZPowědnjk: B: Augusta a B: Michalec Pjsari. B: Mach Syonský. To bylo Léta 1537. byl předtj̃m B: Martin Michalec do Rady wzat L: 1532

X.

B: J. Augusta a B: Mach Syonský. Ti spolu w Pokogi málo pobyli, sotwa Pul Léta, a ne mnoho wjc, hned nastalo skussenj w němž se hrozna promena stala. Nebo J. Augusta Leta 48. naden S° Marka gat a do wězenj̃ dán byl, a B: Mach Syonský do Prus swyhnaný⁀ lidem se bral hned toho roku. A wssak potom předce Jan Augusta skrze Psanj̃ řjdil a i p̃rowowal wěcy Gednoty: Sudjm chtě zustáwati.

5 XI.

52a B: Jan Augusta sám hned od Smrtī B: Macha, kteryž vmřel w Prusych Leta 1551. až do Léta 1552 Sudjm y Biskupem byl, Žádného wjce w gednotě nebylo. On sám psánj mnohá čině, Zwlásst B Janowī Černému y giným, rjdil a z Prawol w Gednotě což a gak se gemu widělo: Ginj wssicknj Starssj, geho poslauchali a rozkazy ge° činili. Až w tom B. Jan Augusta skrze psánj̃ k Br. starssjm, gichž koliko nemnoho zůstáwawalo, zřjdil sobě Suffraġana a gako Zaffaktora B: Jana Černého aby skrze něg konal vřad swůg atq Sic imperaret uti Monarcha : ale to stálo zagediný toliko rok

6 XII.

52b B: Jan Černý. B: Matěg Čerwenka. Když znowu bylo tjzě Augus-
towi a nelze bylo kněmu, y listowé byli Pobráni, tito dwa, geden za
náméstka B: Jana Augusty zřizen byl, a druhý za Suffraġána
geho, a to do času toliko trwati mělo. t. dotud dokudż by B:
Augusta newyssel, a gakż by wyssel tito aby mu postaupiti po-
winni byli. To bylo L. 1553. to Pak postálo za 4 léta.

XIII.

B: Jan Černý
Matěg Čerwenka
Giřj Izrael
Jan Blahoslaw.

7 Ti opět zřjzenj more Patrum,/ atu se zase začjnati počal způsob
53a Starých Otců, bylo to L. 1557. w tu chwjli když Augusta wtěżssjm
wězenĵ byl, tak zě nebylo lze geho se oč raditī a ni co gemu psáti.
A wtom zase opět počal Augusta snadnost kupsánj Starssjm mjti.
Protož mjsta swého vżiwati chtêge, teżce to zřjzenĵ nesl, wěděw
zě giż sesslo z geho Zřjzenĵ, a vmysl geho zě nepřissel kswému
cýli: awssak předce nadty wssecky Čtyry se wznésti chtėge, sám
Monarchyj aby obdrżel, oto se pokusyl: y začal bog, dočkaw Přičiny
přihodných, a wtom bogi sseredně klesl, a zřjzenj Božj w Gednotě
zůstalo pewné.

8 XIV.

53b B. Jan Augusta
Jan Černý.
Matěg Čerwenka.
Giřj Jzrael.
Jan Blahoslaw.

Leta P. 1564. WyPusstén gest B. Jan Augusta zwězenĵ, adostal se
do Boleslawě. Potom s B: Janem Černým mezy nás na Sněm do
Lipnjku přigel po Welikonocy. A tu se stalo smjrenĵ a spokogenĵ
nás čtyř s njm, a dáno mu mjsto mezy nám᾽, tak aby zagednu
osobu s B. Janem Černým byl, Onī aby sobė vřadu toho konati
Pomáhali, t. to činili, což Sudjº nálezj, a takž bylo ten˜ Čas Pě
9 Biskupůw spolu, ale stálo to / méně nežli rok, Nebo B: Jan Černý
54a vmrel dřjwe Roku. t. w Pondělj po Hromnicých. Leta 1565.

XV.

Jan Augusta
Matěg Čerwenka.
Giřjk Jzrael.
Jan Blahoslaw.

Léta 1565. o Maso Pustiė, to g͞t w Pondělj po Hromnicých vmřel
B. Jan Černý, y Zůstal Sudjm giż sám B. J. Augusta, a tak Zase. 4
toliko byli Biskupi.

XVI.

B. { Jan Augusta
Giřj Jzrael.
Jan Blahoslaw.

Leta P: 1569 na S Lucyi vmřel B: Matěg Červenka, y Zůstáwali ti .3. toliko w přednosti.

10 XVII.

54b Giřjk Izrael
Jan Blahoslaw. Nebo B: Janowi Augustowī dáno odpočinutǰ, Práce y Péče Powinnost s něho složena g͡t.

XVIII.

B: { Giřjk Jzrael. Jan Blahoslaw
Ondřeg Ssteffan. Jan Káleff.
Jan Lorenc.

Leta P. 1571 Po smrti B: Matěge Červenky, když B: Janowi Augustowi dáno odpočinutǰ, a Poručěno, aby giž wstarosti swé a nemocech odpočjwal, a O Gednotu y z Prawowánǰ gj Pokog sobě včinil: od B. Giřjho Izraele a B: Jana Blahoslawa (giž w Nemocy ležjcǰho znjž nePowstal, až w Pánu vsnul) ti třj B: Ondřeg
11 Steffan, B: Jan Káleff a B: Jan Lorenc sau přīdáni podlé řádu
55a dobrého kteréhož se w Gednotė vžjwá: a hned potom brzy B: Jan Blahoslaw vsnul w Pánu, a B. Jan Augusta též Po něm nedlauho žiw byl: tak zė opėt toliko 4̄ ti zůstali. Zřjzenǰ těch třj bylo w Ewančicych, w Swětničce B: Jana Blahoslawa, a potom w Sněmu Slawkowském Léta 1542. w Suché dni Postnǰ držném w Plném Sněmu Zaty Wyhlássenī od B: Giřjho Jzraele, a odewsseho shromážđenj přigali.

XIX.

B { Giřj Jzrael. Ondřeg Ssteffan.
Jan Káleff. Jan Lorenc.

XX.

B { Giřj Jzrael. Jan Káleff.
Jan Lorenc. Zacharyaš Litomizl.
Jan Eneas.

12 Po Smrti B: Jana Blahoslawa, kterýž vmřel Léta 1571, ten den
55b Před S. Kateřinau (a B: Augusta brzy poněm Leta 1572. w Neděli .3. Po .3. Králǰch) Zůstáwali Čtyřj za Pul sedma Léta. Když Pak y B: Steffana Pan Bůh powolal Leta 1577. w Pátek před S^tym Janem Křtitelem ke třem zůstáwagjcým, přidáni dwa swrchu gmenowanj B: Zacharyaš a B: Eneaš. A ztěch dwa Přednǰ w Powinnosti Sudjho zagednoho postawenī gsau, Poslednǰ ketřetjmu za Pjsaře připogen.

XXI.

B: { Giřj Jzrael. Jan Káleff
Jan Eneas. Jan Abdyaš.
Symeon Teoffil Turnowský.

B: Lorenc w Polsstė vmřel a B: Zacharyaš ꝑ Nemocy brėmene
13 starosti nėsti nemohl. (Ti nedlauho spolu Pracowali, Nebo Pán B:
56a gednoho roku tři znich powolal.

B:. { Jana Abdyasse. 24. Junij / Giřjho Jzraele. 8. Julij. / Jana Kaleffa. 12. X bris } 1588

Zůstali giż gen tito.

XXII.

B { Zacharyaš starý abjdný. / Jan Eneas. / Symeon Theophil Turnowský.

XXIII.

B { Jan Eneas. Symeon Theoffil. / Jan Efraym. Pawel Jessen.

Opět Pán Bůh gednoho roku to gest Leta P. 1594. Powolal dwa znich. B: Jana Aeneasa. 4. febru: a B: Pawla Jessena 24 Magj, y zůstali gen tito.

14 XXIV.

56b B { Symen Theophilus Turnowský. / Jan Effraim. } Knjmž Připogeni sau

Podlé řádu dobrého.

B { Jakub Narcysus / Jan Němčanský.

A tak opėt Čtyřj byli Přednj dwa zagednoho, wssak geden w Polsstė, a druhý w Čechách. B: Jan Nėmčanský brzy na Nemocy přissel y vmrėl Leta 1598.

XXV.

B. { Symeon Theofil Turnow: / Jan Efraim. / Jakub Narcysus, k njmż Pripogenı sau tito

Podlé dobréº řádu.

XXVI.

B: Samuel Sussický

B: Zacharyaš Ariston 1 1599.

15 B: Samuel ten Wečtyrěch Nedė ljch vmrel na hljzu, a tak ti čtyři
57a zůstali. utsup:

Od Léta 1467 w němž Půwod služebný w Gednotě wyzdwižėn až do Leta

Přednjch Starssjch w Gednotě zemřelo:	1
Michal farář Žambersky	2
Matėg Kunwaldský	3
Tuma Přelauký	4 (= Přeloučský) not. Sl.
Prokop z Gindrichowa Hrad:	5
Eliaš z Chřenowic	6

Ambrož zeskučě 8
Lúkaš z Prahy 7
Martin Sskoda 9
Jan Roh domažlický 10
Wáclaw bilý 11
Ondrěg Cyklowsky 12
Beneš Gaworowský 13
Wjt Michalec. Jan Augusta . . 14—15
Martin Michalec. Mach Syonský. 16—17
Jan Čěrný 18
16 Martin Čerwenka.
57b Giřj Jzrael.
Jan Blahoslaw.
Ondrěg Steffan.
Jan Káleff.
Zacharyaš Litomysslský.
Jan Eneas.
Symeon Theophil.
Pawel Jessen.
Jan Lorenc.
Jan Abdyaš.
Jan Němčanský.
Jan Efraim . . . . Ten Za Znamenal rukau swau takto. Dwanácti sem neznal, Ssestnácte se gich zastal, v některych sem byl a gim slaužil: k některym sem byl připřezěn a s njmi Podlé možnosti, gako nestatečný pracowal, a pracowati
17 s Pomocý Božj do Smrti mjnjm. Kčěmuž / račiž mi Darůw Ducha
8a swého S^o^ vděliti y w té Ste Prácy Posyliti, Bůh gediný wěčně Pozěhnaný. Amen. B: Bartoloměg Němčanský připsal.; Dokonal sy Sstástně w ssedinách počěstných Otčěnnig. Leta 1600 Tito zůstawali.

XXVII.

B: Symeon Theophil. Jakub Narcyssus a Zacharyaš Aryston. A ktěm třěm dle S^o^ w Gednotě zwyklého obyčege, při Hlawnjm Synodu na Karmeli Leta P: 1601. 11 Magi. shromázděném Připogeni dwa t.

B { Batoloměg Němčanský
Jan Lanecyus, a tak gich 5 bylo

XXVIII.

B { Symeon Theophiius } Sudj { w Polsstě
Jakobus Narcyssus } { (w Čechach a morawě
Zacharyaš Aryston Pjsař.
Bartoloměg Němčanský.
Jan Lanecius.

8 Což trwalo až do Léta P: 1606. kteréhož to Léta dne 8. februarij
b Powolal Pan Bůh z Swěta B: Zacharyasse Arystona, na gehož

mjsto losem zwolen a k ginym Starssj⁀ připogen B: Jan Crucyer
w Generalnjm Synodu w Garkách L. P. 1606. 29. Aprillis, a tak
opět pět gich trwalo.

XXIX.

B: Symeon Teofil. } oba sudj
Jakobus Narcyssus.
Bartoloměg Němčanský.
Jan Lanecyús.
Jan Crucyger.

To ne welmi dlauho stálo. nebo Leta P. 1608 22. Martij B: Teofil
ziwot swůg dokonal w Pánu, Pročež na Mjsto geho téhož Roku
19 w Lipnjku .30. 8bria Zřjzeny Osoby dwe k místu přednj / mu do
59a Polsky, aby byli zagednoho

B: Matěg Rybinyus,
B: Martin Gratianus.

a tak gich w Přednosti .6. bylo.

XXX.

B Jakobus Narcyssus.
Bartolom. Němčanský.
Johannes Lanecyus.
Joannes Crucyger.
Mathias Ribiynus.
Martinus Gracyanus.

Ale w krátkém Času P. Bůh to změnil, když 1: 1609 1 Junij B
Bartol: Němčanskýo z této smrtedlnosti wywolal, nagehož mjsto
Podlé obyčege Gednoty wywolen y Potwrzen B: Matauš Konečný
téhož roku 27 Augusty w Garoměřicých na Morawě, a tak gich
bylo w přednosti .6.

20 XXXI.

59b Jacobus Narcissus.
Joannes Lanecius.
Joannes Cruciger.
Mathias Ribinius.
Martinus Gratianus.
Matheus Konečný.

Leta P. 1611. 27. Martij, práwě w Neděli Reminiscere w 15 hodin
Ziwot swůg w Pánu dokonal Počestný Stařec B: Jakub Narcyssus
byw w Přednosti celych Let 16. a .3. čtwrti leta y Zůstali op
gen tito;

XXXII.

Joannes Lanecius.
Joannes Cruciger.
Mathias Rybinus.
Martinus Gratianus.
Matheus Konečný.

21 A Po něwadž Ne do statek byl Biskupa, zwlásstė w Čechách Po
60a B: Narcysowi, zté Přjčiny Téhoz Léta 1611. Wywolen a z Ordynowán gest k vřadu Biskupskému B: Matěg Cyrus ZPráwce Pražský, a Consistoryanus vel Semiar Cōsistorij Praj, y byli opět tito Biskupi.

XXXIII.

B { Joannes Lanetius.
Joannes Cruciger.
Mathias Rybinius
Martinus Gratianus.
Matauš Konečný.
Mathias Cyrus.

Nedlauho wssak to trwalo, a společnė pracowali: Nebo Pán Bůh
22 Leta 1612. Mėsyce Mage .22. dne z Swėta tohoto / pogal B: Matėge
60b Rybinya Zprawce Zboru Ostrorockého w Polsstė: na gehož Mjsto za Biskupa zwolen a Z Ordynowán w Ostroroğu B: Jan Turnovius a byli tito Biskupi.

XXXIV.

Jan Lanecyus.
Jan Cruciger.
Martin Gratianus.
Mataus Konečný.
Matěg Cyrus.
Jan Turnovius.

Ale wel ī nakrátce to stálo, Nebo téhož Léta a Mėsyce. 26. octb. vmřėl w Eywančicých B: Jan Crucyger, tak že se Ssestého Biskupa
23 nedostáwalo zwlásstě na / Moravě: Pro tož na Mjsto odesslého
61a Zwolen a Po swėcen kauřadu Biskupskému w Brandyse 27. 9bris. B: Giřjk Erastus, atak oPėt 6. Biskupů bylo.

XXXV.

Joannes Lanetius
Martinus Gratianus.
Matheus Konečný
Mathias Cyrus.
Joannes Turnovius.
Georgius Erastus.

Popřegž gjm Pan B: (J Lan) delssiho Žiwota. Tak od Léta 1612. ťaž do Léta P. 1618 Zůstáwalo, Nebo toho roku B: Matėg Cyrus vmřėl w Praze ten Pátek po Ned: Reminiscere, na gehož mjsto
24 téhož roku, kvřadu / Biskupskému g͞t w Brandeyse zwolen, a
61b w Boleslawi 15. dne Mage. B: Jan Cyryllus poswėcen, Tak opėt byli tito;

XXXVI.

Joannes Lanetius.
Martinus Gratianus.
Matheus Konečný.
Joan: Turnovius.
Georgius Erastus.
Joannes Cyryllus.

Že Pak Léta P. 1622 w vtery po N: MasoPustnj z toho to Počtu
vmřel B: Matauss Konečný. Zustáwalo těch pět starssjch. ponědž
pro hrozná a těžká Pokussenj, kterymjž Gednota za několik Let
25 pořad Žalostně swjrana byla, až y z Země Potom / wypowědjnj,
62a nemohlo se to státi aby giný na mjsto geho zřjzen byl, y zůstáwali
tito,

XXXVII.

Joannes Lanecius.
Martinus Gratianus.
Joannes Turnovius.
Georgus Erastus.
Joannes Cyryllus.

Až opět Léta P: 1625. 4 9bris. w Pánu dokonal B: Jan Lanecyus
na Kraticych, Kdež se Otec dobrý a Stařec Počěstný vkrywal,
a tak tehdáž gen tito 4 pozůstali.

XXXIIX.

Martinus Gracianus.
Joannes Turnovius.
Georgius Erastus.
Joahnes Cyryllus.

26 Wčas těch těžkych Pokussenj a ꝓ ti wenstwj, ktomu Přisslo, Ž
62b wssicknj ZPráwcowé, gakž z Čech, tak Potom y Namorawě, Patentem Cysařský negednau z Země wypowědjenj byli, a Catholicy
poMěstech refformowali a knáboženstwj swému lid nutili, zě se
mnozý zwlásstě z Čech do Polsky, z Moravy Pak do Vher obrátili,
zwlásstě L: 1628. Mezytjm wPolsstě oba Seniorowé L. 1629 w Pánu
dokonali: gako B: Martin Gracyan w Lessně .6. Martij a B: Jan
Turnovius w Turynj 8 Aprillis .t. w Neděli Palmarum. A neměwssi
27 B: Polácy Žádného Seniora wolen a Poswěcen gt w Lessně .7.
63a Julij, za Biskupa. B: Paulus Paliurus ZPráwce Ostrorodecký, a
tak tito tři Biskupi byli.

XXXIX.

Georgius Erastus.
Joannes Cyryllus.
Paulus Paliurus.

Opet Léta 1632 včinil Pan B: Proměnu. Nebo na S° Ducha Na
Rannjm Kázanj když Na Prwnj Artykul kázal Otec milý B: Jan
Cyryllus, Senior Consystoré Pražské, Sslakem Poražen gsa toho

dne vmrěl, ato spředėssenjm a Zámutkem celeho shromáżdėnj. tak że giż dwa Starssj toliko zůstali.

B. { Giřjk Erastus
Pawel Paliurus

28 Potom Pak Pán Bůh Zase Přidal / Wůdců lidu swému. Nebo toho
63b Roku .8. dne Rjgna w Lessně Zrjzeni gsau Čtyřj Starssj.

B { Wawřinec Justýn.
Matěg Prokop.
Jan Komenský.
Pawel Fabrycius .neptomný

A tak stáli Prėdnj Starssj Takto.

Girjk Erastus. Milag
Pawel Paliurus.
Wawřinec Justýn.
Matėg Prokop.
Jan Komenský.
Pawel Fabrycius.

Ale nedlauho to tak stálo, Neb hned toho roku 1632. .27. listopadu w Ostrorogu B: Pawel Paliurus Ziwot w Pánu dokonal. a Poto⁀ Leta 1633 w téż B. Danyel Mikuljensky téż mřel. a tak opėt oba Seniores Polsstj adessli.

Dopisy Lucjana Rydla Františku Vondráčkovi

K nejzajímavějším dopisům z bohatého literárního archivu známého překladatele Františka Vondráčka patří bezpochyby jeho korespondence s Lucjanem Rydlem, spisovatelem Mladé Polsky.

Jejich přátelství se datuje od roku 1899. Lucjan Rydel, lyrický básník, dramatik a popularisátor polských dějin, profesor Musea Baranieckého a Akademie krásných umění a překladatel Iliady, pokusil se snad ve všech literárních oborech, ale v žádném nevynikl a zaujal v polském písemnictví místo dosti podřadné, třebaže po úspěchu divadelní hry „Začarované kolo" viděla v něm polská scéna nadějný a co nejslibněji se rozvíjející talent. České čtenáře seznámil s jeho poesií František Kvapil již v r. 1900, jeho dramata uvedl na českou scénu František Vondráček. Lucjan Rydel byl v Čechách celkem třikrát a získal si zde pro svou srdečnou povahu a vřelé sympatie k českému národu řadu příznivců, mezi něž patřil i Jaroslav Kvapil a K. H. Hilar.

František Vondráček, dnes vedle Adolfa Černého a Josefa Svítila-Karníka nestor českých překladatelů, obrátil své zájmy k Polsku podobně jako jeho dva současníci na popud „patrona česko-polské vzájemnosti" Edvarda Jelínka. Již od r. 1882 věnoval všechen svůj čas, jejž mu ponechávalo jeho učitelské povolání, studiu polského jazyka, literatury, dějin a později překladům. Během své čtyřicetileté překladatelské činnosti, do níž pojal díla nejvýznamnějších polských spisovatelů (B. Prus, H. Sienkiewicz, S. Żeromski, K. Tetmajer), vydal František Vondráček kolem 50ti děl, mezi nimiž je nejbohatěji zastoupen polský román, a zařadil se tak vedle Václava Kredby k nejplodnějším překladatelům z polského jazyka.

Rádcem a podpůrcem v těchto jeho snahách byl mu jeho dobrý a dlouholetý přítel Lucjan Rydel, s nímž udržoval František Vondráček čilý osobní i písemný styk. Zachovalá korespondence, čítající 116 dopisů je velmi cenná pro poznání jak Rydla, umělce tak i Rydla čechofila a Rydla člověka.

A k nejzajímavějším z těchto dopisů patří ty, v nichž Rydel líčí své zasnoubení a sňatek s Jadwigou Mikołajczykovou, dcerou chlopa z blízkých Bronowic.

Na rozhraní obou století viděla upadající šlechta a inteligence v selském lidu zdroj zdravé krve, jíž chtěla regenerovat své síly, a největší oporu svého úsilí nejen o nezávislost Polska, nýbrž i svého boje proti stále více se šířícímu socialismu. V této době, kdy selským poslancům se otevřel přístup do parlamentu (1897) a „chlopomanie" byla stejn

rozšířena jako v Rusku jí příbuzné národnictví, nebyly sňatky mezi „pány“ a selskými dívkami zvláštností. Vždyť i z řad umělců můžeme uvést několik případů, na příklad sňatek známého malíře Włodzimierza Tetmajera, St. Wyspiańského a podobných by se našlo jistě i více.

Příčinu toho, proč se sňatek Rydlův stal tak populárním, nesmíme tedy hledat v samotném faktu, ale v tom, že byl literárně zvěčněn v jedné z nejlepších her nejvýznamnějšího dramatika Mladé Polsky — ve „Veselce“ Stanislava Wyspiańského. Tato divadelní hra, v níž všechny vystupující postavy mají své živé vzory v krakovském literárním světě a v polské minulosti, získala si trvalé místo v polském divadelním repertoáru. Od premiéry „Veselky“ (1901) zůstal Rydlovi navždy přídomek „chlopomana“ a od té doby se také datuje jeho rozchod s někdejším přítelem Wyspiańským.

Třebaže „Veselka“ se již stala předmětem četných studií, kritik a literárních rozborů, je přesto zajímavé zvědět od jednoho z jejích nejdůležitějších účastníků, od ženicha, jaký byl její průběh a co si od sňatku s Jadwigou spisovatel Rydel sliboval.

Nakonec ještě třeba poznamenat, že mnoho z těchto plánů o hospodaření na venkově se uskutečnilo, že Rydel žil ve svém manželství velmi šťastně, a jestliže v jeho sňatku s vesnickou dívkou, projevu jeho sympatií k sedlákům, můžeme zprvu spatřovat pouhou „chlopomanii“, pak se později Rydel přeměňuje v opravdového selského pracovníka, sloužícího selskému lidu jak perem, tak i přednáškami, radou a pomocí.

Anetta Balajková-Heczková

Kraków d. 10. X. 1900.

Mój kochany Fando!

Naprzód stokroć przeprosić Cię muszę i wytłómaczyć się, dlaczego tak długo nie odpisywałem. Robota, robota i robota — recenzye teatralne objąłem niedawno w Czasie a że ostatnią premierą była Hedda Gabler, więc poprzedziłem jej przedstawienie felietonami o Ibsenie. Potem jeździłem do Lwowa na otwarcie teatru Pawlikowskiego tak blisko przez tydzień *nawet w Bronowicach* być nie mogłem. Wreszcie dorwałem się paru dni wolniejszych i byłem — a dopiero dziś wróciwszy z Bronowic odpisuję Ci na list Twój ostatni.

Oczywiście, że cała nasza listowna rozprawa polega na nieporozumieniu. Urządziłem się w ten sposób, że około 100 Fl. będę miał regularnego stałego miesięcznego dochodu, po za honoraryami literackiemi, które napływają różnie i niestale, mianowicie około 50 Fl. z Muzeum Baranieckiego a przeszło 40 z recenzyi teatralnych. Zakupiwszy kilka morgów gruntu i wybudowawszy wygodny chłopski dom i trochę obszerniejszy widniejszy i wygodniejszy od zwykłej chałupy (ale w tym samym typie i rodzaju) będę mógł na potrzebę wszelkie domowe produkowania z własnej roli i ogrodu zboża jarzyny, okopanizny, mleko, jaja itd. Po za tem zamierzam zajmować się bardzo sadownictwem a może i trochę pszczelnictwem na których zwłaszcza na sadownictwie rozumiem się już i teraz trochę. Tak, jak każdy zamożniejszy chłop będę sobie trzymał

parobka i wyrostka-pastucha a do pomocy dla mojej żony będę mia dziewczynę służącą a w razie potrzeby może nawet wezmę i drugą (n. p kiedyś do dzieci). U nas po wsiach służba jest bardzo tania tak że nawet troje względnie nawet czworo czeladzi z łatwością będę mógł utrzymać. Teraz rozumiesz już resztę: w zimie kiedy gospodarskiej roboty prawie — a kiedy ja mam najlepszy czasdo robót literackich nie potrzebuję chwytać się żadnej pracy fizycznej a z wiosną i w lecie jak każdy zamożny gospodarz chłopski sam osobiście wespół z czeladzią pracować będę na roli, oczywiście o ile to mojemu zdrowiu wychodzić będzie na korzyść, bo rzecz prosta, że nie myślę wpędzać się w chorobę zabijając się pracą fizyczną. Nie chcę jednak, żeby to była zabawka rodzaj Trianon, chcę na seryo i ciężko pracować fizycznie, oczywiście w rozsądnych granicach. Są zbyt ciężkie na moje siły zajęcia, jak młócenie cepami a tp. roboty, których o tyle tylko będę się imał, o ile mnie zbytnio nie zmordują. Czeladź na to jest. Ale ta czeladź inaczej chętnie pracuje jeśli widzi z sobą współpracującego gospodarza. Chciejże jednak pamiętać, że *przymusu* do fizycznej pracy mieć nie będę: Włodzio Tetmajer nie ma zdrowia po temu i dlatego sam w polu nic nie robi a ma 8 morgów ziemi z których utrzymuje i żywi rodzinę i czworo czeladzi. Tak samo i ja — o ile czułbym się zmęczonym *zanadto*, lub niezdrowym którego dnia, lub o ile wreszcie miałbym w danej chwili impuls do pisania nie mam konieczności robić w polu a nawet wychodzić do gospodarstwa, bo wszelkie potrzebne zarządzenia a nawet i dozór nad czeladzią objąć może mój teść, który zajmuje się w ten sposób gospodarstwem Tetmajera[1]).

Porównaj to co piszę dzisiaj z listami dawniejszymi nie znajdziesz sprzeczności postanowienia i gorącą chęć do chłopskiej pracy mam — nie mam konieczności, przymusu. Jedno tylko; sadownictwo sam własną ręką chcę prowadzić, bo ta robota delikatniejsza, której nie można by powierzyć czeladzi. Prowadzić sad *muszę*, bo wiem mnóstwo, co prowadzeniewysilających robót sam spełniać nie muszę bez pomocy czeladzi. mać będę trochę bydła — parę koni — które w zimie wozić mnie będą Trzydo Krakowa na wykłady i do teatru na recenzye, a z wiosną, kiedy chodzić będę piechotą i w lecie będą zaprzężone do gospodarskiej służby.

Nie znasz stosunków przypuszczając, że możliwe jest dostosowanie się Jadwisi do społeczeństwa i towarzystwa miejskiego. Byłoby to możliwe gdybym ją chciał przesadzić począwszy od jej ludowego języka aż do ludowego jej stroju. Bywać trochę, choć rzadko może ona taka jak jest, stale mieszkać w Krakowie — w żaden sposób: pamiętaj, że u nas między chłopem a inteligencyą jest nie jak u was różnica w *stopniu* czy w *ilości* kultury ale w jakości i rodzaju kultury. To dwie kultury odrębne: jedna u inteligencyi zachodnio-europejska, druga u ludu piastowsko-słowiańska. Przenieść Jadwisię do miasta na stałe to znaczy wyrwać ją z jednej kultury, którą ma, a postawić wśród drugiej, której ja nie *chcę* żeby miała a bo mnie właśnie interesuje ta jej słowiańska

---

[1]) Włodzimierz Tetmajer měl za ženu sestru J. Mikołajczykove Hanku.

kultura. Przekształcić, przerabiać jej *nie chcę*, chce jej chłopstwo w całej niezamęconej czystości i pierwotności zachować. Ona byłaby w tych warunkach wśród społeczeństwa miejskiego dziwolągiem, istotą wykolejoną i nieszczęśliwą. Ja zaś wśród chłopów czuję się już dziś bardzo dobrze coraz więcej ich rozumiem, coraz bliżej ich poznaję i widzę, że z łatwością żyć mi przyjdzie z nimi. Korzystny wpływ wywiera na mnie takie wiejskie otoczenie. Upraszczam się, staję się jednolitszym i zgodniejszym ze samym sobą — a właśnie to nasze skomplikowanie duchowe' ta niezgoda i niepokój wewnętrzny oddziaływują tak zgubnie na umysłowość naszą. Wieś od dziecka kochałem, spokój i cisza i ,,zielona trawka" były zawsze mojem pragnieniem — a jeśli co jest w mojej poezyi coś warte to odczucie natury i odczucie wsi. Ja tam dopiero uwolniony od balastu towarzyskiego życia i od śmieciska mieszczańskich filisterskich wpływów będę na prawdę i znajdę w sobie tony jakich darmo szukałbym siedząc w mieście. Bronowice są tak blisko, że towarzystwo tych kilkunastu ludzi z którymi w Krakowie żyć warte zawsze będzie dla mnie możliwe — oni trafią do mnie a ja do nich; o cóż więcej może chodzić?

Na ostatku strona praktyczna, finansowa. Przenosząc Jadwisię do miasta i żyjąc z nią w Krakowie będę potrzebował trzech do czterech pokoików oczywiście na piętrze III od tyłu z widokiem na śmietnik: boć na lepsze mieszkanie nie byłoby mnie stać przy 100 fl. miesięcznego dochodu. Wszystkie prowianty w Krakowie są wiele droższe, służba droższa, całe życie droższe, zatem o wygodzie, o dostatku przy moich dochodach stałych trudno myśleć — a przynajmniej o wiele trudniej niż w Bronowicach. Nie mógłbym mojej żonie w Krakowie pozwolić chodzić z konewką pod studnię albo z koszykiem po węgle bo każda kucharka z fryzowaną grzywką i ,,parazolką" wysznurowana w staniku od swojej pani miałaby ją za sobie równą a może i za gorszą — służącą zaś mógłbym trzymać w Krakowie co najwyżej jedną i to tak lichą, że więcej z niej byłoby kłopotu jak pomocy. Na wsi, moja żona jak każda wiejska gospodyni może bez ubliżenia sobie zajmować się wszystkiemi robotami i to robotami takiemi właśnie, które są zdrowe choć niekoniecznie lekkie, bo wykonane w zdrowych warunkach do jakich od dziecka przywykła. A weź dieci, Wy żyjecie w małym miasteczku gdzie dzieci same mogą się bawić po za domem. W Krakowie to niemożliwe z dziećmi, jeśli mają być w lecie cały dzień na powietrzu trzeba ciągle chodzić — więc albo matka albo jedna służąca jest wyłącznie nimi zajęta. Na wsi wygania się dzieci do ogródka a kiedy większe choćby w pole za krowami byle nie zbyt daleko, ma się je pod okiem nie mając nimi rąk skrępowanych. Przecie ja widzę jak to wygląda w Krakowie: zachodzę kiedyś do ludzi mniej zamożnych, dieci dobrze żywione, tłuste ale blade jak papier — pytam dlaczego; bo nie miał kto z nimi chodzić na spacer przez lato. Na godzinkę wychodziły z matką po południu — przy jednej słudze matka tylko na krótko mogła się oderwać od zajęć gospodarskich, żeby wyjść z dziećmi. Krótko mówiąc za 100 fl. regularnego dochodu w Krakowie klepie się biedę, a w Bronowicach jest się zamożnym gospodarzem jeśli się ma dom swój dom i spory kawałek pola. Ot, dlaczego chcę zostać Bronowickim chłopem. Ściskam po tysiąc

razy Ciebie a Pani Twojej rączki, dzieciom buziaki całuję. Jadwisia przesyła ukłony i pozdrowienia.

Wasz Lucyan

Kraków d. 5. XII. 1900.
Słowiańska N 2

Moi Najdrożsi!

Nie uwierzycie jak bardzo żałowałem, wyczytawszy w Twoim liście, mój Fando, że byłbyś mógł przybyć na mój ślub, gdyby nie zbyt późno otrzymane zaproszenie. Swoją drogą wcześniej zawiadomić o terminie ślubu nie mogłem, bo dzień do ostatniej prawie chwili nie był ustalony, a to ze względu na moich krewnych, z którymi porozumiewać musiałem się listownie o dogodny dla nich dzień do przyjazdu. Dopiero niespełna na tydzień przed ślubem ostatecznie stanęło na tem, że 20. listopada we wtorek. Wtedy też zaraz napisałem do Was.

Ty Fando, widziałeś jadące wesele krakowskie z drużbami pędzącymi cwałem na spienionych koniach, z dzwonieniem trzaskiem harapów i tententem. Wiesz jak wieją z wiatrem kity pawich piór, jak wydymają się chustki barwne przypięte u ramion drużbów, jak się palą czerwone rogate czapki na głowach. Widziałeś jakie wieńce mają panna młoda i druhna: jakby jakieś mitry wysokie uplecione, z trzęsideł złocistych i z błyskotek, z kolorowych paciorków i wstążek. Wiadziałeś jak jadą wozy pełne kobiet w stubarwnych strojach, w gorsetach i chustach kraciastych — i mężczyzn w białych sukmanach. Ty wiesz mniejwięcej jak to wygląda.

Tak ja do ślubu jechałem — taki był mój weselny orszak.

Ale zacznę od początku. W wilię ślubu o 7 wieczorem pojechałem do Bronowic, gdzie w domu Tetmajerów i w domu moich teściów tańczono. Cała wieś była sproszona. Z miasta nie było jeszcze tego pierwszego wieczora nikogo. Zabawa trwała do 12 w nocy. Ja byłem ubrany po chłopsku, w białą sukmanę pod nią granatowy żupan długi po kolana zdobny na przodzie zielonymi kutasami pod żupanem (bez rękawów) kamizela czerwona z rękawami, cała obszywana na przodzie złotymi galankami. Koszula z haftowanym stojącym kołnierzem zapięta pod szyją czerwoną koralowa opinką. Pod sukmaną pas szeroki skórzany gęsto nabijany mosiężnemi gwoździkami. Spodnie w paseczki białe i czerwone, buty z cholewami a na głowie czapka krakuska z kitą pawich piór i z galonkiem srebrnym obiegającym dokoła czarnego barankowego obkładu.

Nazajutrz rano około 7 znowu poczęli się schodzić zaproszeni goście wiejscy. Muzyka stojąca na progu domu witała każdego u wstępu do domu. Podawano herbatę z rumem, kołacze, zimne mięso, wódkę. Jadwisia ubrana była w swój pyszny strój ślubny: na głowie wspaniały wieniec z pięcioma kolorowemi różnobarwnie haftowanemi wstęgami które spływały na plecy. Na szyi pięć nitek blado-różowych równych korali. Koszula pod szyją na gorsie i u rękawów haftowana bielutko gorset z materyi zielonej przetykanej w złote kwiaty i wyrabianej czer-

wonemi ornamentami. Cały przód gorsetu wyszywany gęsto kolorowemi paciorkami, świecidełkami, lampasikami, galonkami guzikami. Spodnica z atłasu białego w żółte, zielone i czerwone barokowe kwiaty, obszyta dokoła kolorowemi wstążeczkami i jedwabiem. Zapaska z zielonego atłasu również w czerwone i żółte kwiaty obszywane dokoła białą koronką. Na nogach wysokie buciki.

O 8ej przyjechała powozem z Krakowa moja matka, wraz z wujem: przybyli na błogosławieństwo przedślubne, które ci szczegółowo opiszę jak się odbywa według chłopskiego prastarego obyczaju sięgającego jeszcze zdaje się w czasy pogańskie niektórymi szczegółami.

W izbie u rodziców Jadwisi pod oknem zastawiono stół — po stronach jego ławy. Na środku jednej ławy zasiadłem ja, mając po jednej ręce Matkę po drugiej Wuja. Jadwisia usiadła naprzeciwko, po obu jej stronach druhna i drużbowie. Matka Mikołajczykowa przyniosła bochen chleba czarnego, ojciec rozciął go na dwoje. My oboje podaliśmy sobie ręce przez stół do rąk włożył nam Ojciec pół bochenka chleba, poczem jeden z starszych krewnych w imieniu rodziców miał wierszowaną przemowę. Pąsową chustką związał nam ojciec ręce razem z bochenkiem chleba, poczem uklękliśmy po obu stronach stołu a rodzice Jadwisi i moja Matka błogosławili nas i kropili wodą święconą. W owe półbochenka które trzymaliśmy w ręku naprzód rodzice i mama a potem wszyscy obecni wtykali srebrne monety, korony, guldeny itd. Na tem skończyło się błogosławieństwo. Poczem Mama pierwsza razem z Wujem pojechała do Krakowa wprost do Kościoła Panny Maryi aby dać znać księdzu że już czas świece zapalać. Zanim ogromny orszak ślubny porozsiadał się na wozach poszedłem przebrać się z sukmany we frak. Do samego Sakramentu postanowiłem bowiem przystąpić w czarnym stroju dla uniknięcia choćby pozorów teatralności i pozy. Zresztą przez całe wesele ubrany byłem po chłopsku. Przebrawszy się zatem we frak szedłem z Jadwisią, z druhną i kilkoma starszemi kobietami na pierwszy wóz a za nami ruszyło 9 innych ogromnych wozów pełnych gości weselnych. Przed nami pędzili na koniach drużbowie.

Pomimo że poprzedniego dnia była najobrzydliwsza słota, wypogodziło się właśnie na nasze wesele i już o 9 rano, w cudny słoneczny ciepły dzień jesienny pędziliśmy do Krakowa. Na Rynku tłumy ludzi. Wzdłuż linii A—B do samego Kościoła stało kilka tysięcy osób wśród nich znajomych mnóstwo którzy witali nas z powiewaniem kapeluszów. W kościele ścisk i tłok nie do opisania. Zajechaliśmy na placyk przed św. Barbarą i z trudem przedostaliśmy się do kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej bo to jest parafialny ołtarz bronowicki. Wiesz gdzie ta kaplica? U samych głównych drzwi pod niższą wieżą Maryacką, w kruchcie kościelnej na prawo od wejścia. Ścisk był taki, że Matkę moją i rodzeństwo i krewnych i przyjaciół zaproszonych — nieproszeni spektatorowie wyparli na kościół. Pół godziny trwał zamęt niesłychany zanim się udało wikaremu i kilku moim młodym krewniakom odnaleźć i sprowadzić moją rodzinę. Ja sam stałem w progu kaplicy i przepuszczałem do wnętrza tych których pragnąłem mieć świadkami ślubu. Nararczywość gawiedzi doszła do tego, że przemocą musiałem bronić drzwi do kaplicy.

Wreszcie pluton straży ogniowej zawezwanej telegramem zrobił porzą-dek. Ślub odbył się prędko. Dawał błogosławieństwo staruszek O. Wacław z zakonu Kapucynów — sybyrak, długoletni przyjaciel mojej rodziny spowiednik mój od dziecinnych lat, który także i Ojca mojego na śmier dysponował.

Jadwisia była prześliczna. Zapomniałem dodać, że na cały strój ju opisany, wdziała wyjeżdżając z domu ciepłą „katanę" jestto rodza krótkiego żakietu watowanego trochę. Katana jej ślubna była z matery blado-amarantowej przerabianej w wielkie srebrne liście i szkarłatn kwiaty. Rękawy aż po łokcie i samy przód na piersiach naszywan galonkami, paciorkami, kolorowemi szkiełkami. Takiej katany jak świa światem nie było obok gorseta była podziwem całej wsi i całego Kra-kowa.

Ponieważ sporo krewnych moich z daleka przybyłych wyjeżdża miało pociągiem o godzinie 2 w poludnie więc żeby im umożliwić po znanie się z Jadwisią Matka moja urządziła śniadanie na którem ni było nikogo prócz samych przyjezdnych i nas, państwa młodych. Krewn zaś moi mieszkający w Krakowie byli proszeni do Bronowic na drug dzień wesela na t. z. „czepiny" — a z Kościoła rozeszli się prosto d domów. Rodzina Jadwisi i wiejscy goście weselni pojechali wprost d Bronowic, gdzie starodawnym zwyczajem w pierwszy dzień wesela ni w domu p. Mlodej ale w karczmie na ten cel wynajętej odbyło się przy-jęcie.

Drużbowie zaś, druhna i wszyscy ci którzy na jednym wozie z nam jechali do kościoła, z kościoła pojechali do mojego mieszkania, gdzi czekało ich zastawione śniadanie. Pierwotnie prosiła ich Matka moja d siebie, ale wymówili się, że nie byliby dość swobodni wobec tylu nieznajomych pań i panów.

Śniadanie u Mamy trwało do 11tej. Wszyscy krewni przedstawia się Jadwisi, która była bardzo zawstydzona musząc nadstawiać twar i rękę do pocałowania tylu ludziom których pierwszy raz widziała.

Od Mamy pojechaliśmy powozem do mojego mieszkania, robiliśm honory kończącym śniadanie wiejskim gościom poczem znowu na wozi z drużbami konnymi przodem cwałującymi ruszyliśmy do Bronowic Z karczmy wysypało się przed nas całe wesele witające nas okrzykam i muzyką. Natychmiast z fraka przebrałem się w sukmanę i już do wie-czora w karczmie tańczyliśmy tego pierwszego dnia.

Na drugi dzień były „czepiny" czyli uroczyste zdjęcie wieńca a wło-żenie pannie młodej czepca na głowę. Odbywa się to wieczorem. Około 7 przyjechała Matka moja z siostrą a w ślad za nią zajechało kilk powozów które przywiozły do 20 osób moich krewnych i przyjaciół Brata mojego Adama nie było bo od dwóch miesięcy jest we Frankfurci nad Menem na studyach medycznych. Napisał tylko do Jadwisi i d mnie bardzo gorący list.

Był widok jedyny w swoim rodzaju i zupełnie nie zwykły kied u Tetmajerów zasiedli przy stole panowie we frakach a między nim wiejskie kobiety w naszywanych gorsetach i w koralach u szyi i pani w sukniach wizytowych i chłopi w sukmanach. A najmilsze z wszystkieg

było to, że całe tak nadzwyczajnie dobrane towarzystwo było bardzo swobodne i wesołe i najwidoczniej wybornie się bawiło. Na prost po drugiej stronie sieni młodzież tańczyła w wielkiej izbie; w domu zaś u moich teściów reszta wiejskich zasiadła do stołu.

Około 9 zaczęły się „czepiny". Mężczyzn usunięto pod ściany same kobiety i dziewczęta otoczyły p. młodą i druhnę. One obie tańczyły naprzód ze sobą, potem kolejno z wszystkiemi dziewczętami i z wszystkiemi kobietami. Każda tańcząca kobieta i dziewczyna stawała przed muzyką przyśpiewywała piosenkę na cześć panny młodej. Potem starszy drużba rozpoczął taniec z panną młodą, taniec *solo* podczas którego zamężne kobiety usiłują pannę młodą odbić gwałtem drużbie a kiedy się to nie udaje targują się z nim *o cenę kupna* (motyw z pogańskich czasów: kupowanie panny młodej). Drużba dobija targów i bierze zapłatę a kobiety sadzają pannę młodą na stołku. (Posadziły ją tak żeby moja mogła siedząc wygodnie wszystko widzieć.) Wszystkie kobiety zamężne zapalają świeczki które trzymają w ręku — a starościna uproszona do odbycia ceremonii śpiewa pieśń w której wzywa matkę aby się po raz ostatni przyjrzała córce w wianuszku na głowie i przeżegnała krzyżem świętym wianek. Gdy się to stało, powtórzono tę samą do mojej matki, która również przeżegnała wianek. Wtedy wianek z głowy zdejmuje starościna a nakłada czepiec i podaje p. młodej rozpostartą chustkę. Na chustce leży wianek. P. Młoda trzyma wianek na kolanach a wówczas starościna śpiewa w kółko piosenkę w której wzywa każdą kobietę aby na wianek dała pieniądz.

Jeszcze tu nie była Miroszyna kmiotka
Nie dała na wianek pieniędzy pół złotka.

Miroszyna kładzie pieniądz, piosenkę powtarza ze zmianą nazwiska a ośpiewana kobieta jedna za drugą rzuca pannie młodej pieniądze. Widok jest wspaniały, bo każda baba trzyma w ręku zapaloną świecę tak że kilkadziesiąt płomieni oświetla naszą tę scenę. Twarze oblane blaskiem płomyków ciekawie i dziwnie wyglądają, stroje świetnie migocą świecidłami stubarwnemi. Wreszcie wzywa starościna pana młodego aby pannę młodą spróbowal do tańca i oddaje mu ją. Pan Młody przypija wódką z jednej flaszki, wodą z drugiej do p. Młodej. Ale ona nie wie które wódka a które woda. Przypijając wodą pan młody zalewa jej oczy. Potem oboje tańczą. Drużba podaje im harap. Sztuka polega na tem aby on wyrwał jej harap i uderzył po spodnicy, on trzymając harap bije po sukmanie — a ciągle tańczą. Świeczki dopalają się inne pary przyłączają się do tańca — koniec czepienia ale nie koniec wesela. Jeszcze cały dzień czwartek do północy trwało moje wesele zatem całe 3 dni. — Kończę ściskając Cię mój Fando. Pani Twojej i dzieciom najserdeczniejsze pozdrowienia łączę — Żona moja najszczersze serdeczności Wam zasyła. L. R.

Mladý Palacký o některých slovanských otázkách

1. Slavista Bartoloměj Kopitar vybídl r. 1821 třiadvacetiletého Frant. Palackého, aby do Wiener Jahrbücher der Literatur napsal posudek o Slovníku česko-německo-latinském od Jiřího Palkoviče a o spise Versuch einer böhmischen Phraseologie od Matěje Jos. Sychry. Palacký vyhověl jeho žádosti následujícího roku a připojil k těmto posudkům obsáhlý úvod s názvem An- und Aussichten der böhmischen Sprache und Literatur. Tuto stať však pro její vlastenecký ráz Kopitar z obav před censurou vůbec neotiskl. Palacký ji uveřejnil teprve r. 1874 ve sborníku Gedenkblätter s vysvětlením poněkud proti Kopitarovi zahroceným, proč s ní seznamuje českou veřejnost teprve více než po padesáti letech (k původnímu titulu připojil Palacký „vor 50 Jahren"). Po česku vyšla studie teprve r. 1902 péčí Leandra Čecha v III. díle Spisů drobných Fr. Palackého, obsahujícím ,,spisy aesthetické a literarní", a byla pojmenována „Rozhledy a vyhlídky české řeči a literatury před 50 lety" (str. 489—509). Posudky Palkovičova Slovníku a Sychrovy knihy uveřejnil z rukopisu Palackého V. J. Nováček v 3. sv. Korespondence a zápisků Palackého (Praha 1911, str. 126 a n.). Stalo se tak jen proto, aby byla plně dokreslena literární tvorba Palackého vůbec; Palacký totiž sám už při vydání své práce v Gedenkblätter s přísnou autokritikou poznamenal, že kromě úvodu „ostatní obsah pro dobu nynější nemůže již poskytovati žádného zájmu".

2. Vzpomenutou stať Palackého hodnotí naši literární dějepisci velmi příznivě, třebaže jí nevěnují takovou pozornost, jakou by pro svůj význam zasluhovala. Poměrně nejvíce se jí obíral Jar. Vlček, který s uznáním mluví zvláště o pevném a vroucím nacionalismu Palackého v této rozpravě (*Dějiny české literatury*, Praha 1931, IV, 135—137). Jan Jakubec nazývá An- und Aussichten „duchaplným úvodem" (*Dějiny literatury čes.*, Praha 1934, II, 315) a Arne Novák zjišťuje, že v ní — stejně jako v Palackého Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen — byl podán netoliko velmi zdařilý „pokus o revisi staršího českého písemnictví s vyššího historického hlediska, s tendencí národně obrannou", nýbrž „přímo počátky ideového literárního dějepisu u nás" (*Přehledné dějiny literatury čes.*, Praha 1936—1939, str. 320). V podstatě téhož názoru jako uvedení literární historikové je Luboš Holý, který v zajímavém článku Komentář k stati Františka Palackého: „Rozhledy a výhledy české řeči a literatury" z roku 1822 (*Slovesná věda II*, 12—20) znovu ale podrobně rozebral práci mladého Palackého. Posuzuje myšlenky Palackého především s hlediska literárně vědeckého; mne naproti tomu za

jímá stanovisko, s něhož Palacký posuzoval některé problémy slovanské. Poznamenávám, že Holý v textu překládá subst. Aussichten střídavě „vyhlídky“ a „výhledy“. V této souvislosti byla by tuším na místě poznámka, že překlad stati Palackého v Čechově edici je nejednou značně zastaralý.

3. Palacký začíná svoji rozpravu, která je v jádru jedna z posledních obran jazyka a písemnictví českého v době obrozenské, důvodem dobře známým z Balbína a z některých jeho následovníků, hlavně Karla Hynka Tháma, totiž zdůrazněním, že Čechové patří k početné rodině národů slovanských a že už pro tuto velkou rozšířenost slovanských jazyků je třeba i jazyku českému zajistiti v životě veřejném i kulturním takové postavení, které mu po právu náleží. Na rozdíl od jiných apologií, které mluví o rošířenosti Slovanů po celém soudobém okrsku zemském, usuzuje Palacký, příští historik, který musí pozorně přihlížet k mluvě faktů, daleko střízlivěji. Je příznačné pro něho, že na Slovany mimo území bývalé habsburské monarchie odkazuje toliko stručnou poznámkou, že Čechové jsou vedle Rusů a Poláků „nejznamenitější a nejčetnější kmen v evropském světě slovanském“. Vychází tedy z austroslavismu, zjišťuje, že se území českého jazyka prostírá Čechami, Moravou a horními Uhrami až k řece Tise, že se tu vyskytují též německé ostrovy (brněnský, moravskotřebovský ap.) a že je Čechů mezi 14 miliony všech obyvatelů skoro polovina. Neopomine ovšem podotknouti, že se slovanské ostrovy najdou i mezi Maďary a Němci (na př. v Báčce). Je arci pravda, že se Palacký na jiném místě v textu vrací k balbínovskému a rosovskému hovování o takřka nezměrné velikosti a síle Slovanstva (jeho počet „činí desátou část známého pokolení lidského“ a „od jednoho tisíciletí obývá nejohromnější pásmo zemské s nejrozmanitějším podnebím“).

Zajímavý je Palackého výpočet slovanských jazyků, jimiž se hovoří na území rakouského císařství. Mluví se zde česky, polsky, rusky neboli rusínsky (v orig. russisch čili russinisch), srbsky neboli illyrsky, charvátsky, vindicky atd. V obrozenské době se sice užívalo německým vlivem názvu Vendové, vendický pro Lužické Srby (sr. Jos. Páta, Srb, Lužický Srb nebo Lužičan? — srbský, lužickosrbský nebo lužický?; NŘ 19, str. 256—258), ale windisch podle německých slovníků znamená též „slovinský, slovinsky“. Palacký má ve svém pojednání nepochybně na mysli slovinštinu. Nepřekvapuje arci to, že Palacký nerozlišuje ještě ukrajinštinu od ruštiny. Pojem slov Illyrie, illyrský nebyl u nás v starších dobách pevně ustálen. Podle zjištění Fr. Vahaly (K historii národních jmen Jihoslovanů ve staročeské literatuře, sborník Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi, Brno 1948, str. 418—419) slovo Illyrové znamenalo obyvatelstvo Illyrie, a to jednak Jihoslovany v obecném významu, jednak obyvatele jaderského pobřeží. Tu vtiskl Palacký adverbiu illyrsky význam poněkud jiný.

4. O důležitosti slovanské liturgie u nás zmiňuje se Palacký až ku podivu velmi stručně a řekl bych chladně a nepřesně. Ne Rastislav, nýbrž Svatopluk prý se obrátil na byzantského císaře Michala III. se žádostí, aby mu poslal věrozvěsty slovanské. Tak se také stalo. Vratislav, první král český, marně prý žádal papeže Řehoře VII. (v č. překladě

chybně Ř. VIII. v orig. Gregor VII.) o potvrzení slovanské liturgie, slovanští mnichové byli po jeho smrti vypuzeni „z Čech“ a teprve Karel IV. v 14. věku je zase uvedl do Prahy. To je všecko, co se čtenář dovídá o tak významném kulturním činiteli v českém národním životě, jako byla slovanská liturgie a staroslověnské písemnictví. Tato překvapující skoupost je tím pozoruhodnější, uvážíme-li, jak zevrubně a nadšeně se rozepsal Palacký na př. o rukopisných podvrzích, a připomeneme-li si nadto, že se narodil na Moravě a že prožil studentská léta na Slovensku, kde bylo povědomí Velké Moravy a její slávy zvlášť živé.

5. V duchu romantickém vyzvedá Palacký s důrazem jako nadmíru výraznou vlastnost Slovanů už od pradávna jejich velikou lásku ke zpěvu, kterou lze pozorovat jak u Rusů a Poláků, tak i u Čechů a Jihoslovanů. Dokladem toho jsou mu na př. staré lidové písně ruské, Slovo o pluku Igorově,' sbírka Vuka Stefanoviće Karadžiće Prostonarodna pesnarica a u nás podle pevné víry Palackého ovšem RK. Je velmi poučné srovnat tyto zanícené projevy Palackého s podobnými básnickými chvalozpěvy Kollárovými. Vášnivé zaujetí pro RK a soudobá nálada protiněmecká vede Palackého k tomu, že jazyky slovanské, tedy i český, klade nad jazyky germánské. Vyjadřuje se však bohužel příliš nejasně, v čem vidí přednost slovanských jazyků po stránce mluvnické a slovníkové, píše-li o nich, že byly „pro organickou určitost svých čistě samohláskových tvořících forem gramatického a lexikálního pravidelného tvoření mnohem spíše schopny nežli germánské. Zde by bylo nepochybně na místě srovnání s některými jinými jazykovědnými výklady Palackého, aby bylo zcela jasné, co míní jazykovou slovanskou osobitostí čistě samohláskovou (v orig. „rein vocalöse Laute“).

6. Pro zajímavou historii, jak se u nás vyvíjely rozmanité národní názvy typu Čech, Slovák, Slovan, český, slovanský, slovenský ap., stojí za povšimnutí, že Palacký nazývá Slováky při výkladu o Kutnohorském dekretu „uherskými Slovany“ a že se zálibou užívá termínu „československý“ (národ i jazyk), který je dosvědčen od počátku 18. stol. a byl zejména u Slováků velmi oblíben (sr. na př. Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu od Alb. Pražáka, knihu Jazyk a národ od Fr. Trávníčka, studii K názvům lingua slavonica, boëmo-slavica = český jazyk a Sclavus, Slavus = Čech, Slovák od Boh. Havránka v LF 1925 a j.).

7. Z obranné povahy stati Palackého přirozeně vyplývá, že autor při každé vhodné příležitosti důtklivě upozorňuje Čechy na výstražný příklad slovanských národů. Tak na př. varuje svůj národ před nedostatkem jednoty, která umožnila násilnickým Němcům pronikavé vítězství nad Polabskými Slovany, s pochvalou zaznamenává volbu Vladislava II. Jagellovce za krále českého, neboť měla býti povznesena sláva národa českého a „slavonského jazyka“, těší se upřímně z toho, že Petr Veliký mohl s nejvznešenějšími českými šlechtici mluviti ještě na konci 17. věku slovansky atd.

8. V odstavcích, kde se líčí obrození českého jazyka na začátku 19. století po dlouholetém jeho úpadku, doplňuje se po každé v Palackém harmonicky Čech a Slovan. Vyzvedá především to, že se český jazyk stal mezi jazyky východoevropskými již v nejranějších dobách nosite-

lem bohaté osvěty a že ho proto nelze počítati k jazykům chudým a nevzdělaným. Palacký řadí tu zcela neobvykle češtinu k jazykům východoevropským; v tom má však pravdu, přiznává-li staroslověnštině — byť jen jakoby mimochodem — její podíl na starobylé kultuře slovanské.

9. Palacký vychází zde z nesporné příbuznosti slovanských jazyků, která prý je daleko větší nežli u jazyků románských nebo germánských, vidí jejich znamenitou přednost proti němčině zvláště v tom, že mají velkou zásobu slovní a odvozenin, a domnívá se, že se jim v té věci může vyrovnati toliko řečtina. Jednotlivé postřehy Palackého jsou nepochybně správné, tak na př. zmínka o slovesném vidu, ale jiným jeho tvrzením nelze dnes přisvědčiti. Čtenáři studie Palackého napsané skoro před 130 lety je značnou překážkou při jejím správném ocenění to, že Palacký přes všechnu zdánlivou matematickou přesnost — uvádí rád určitá čísla — je málo konkretní a nedoprovází skoro nikdy své výklady vhodnými příklady. Někdy je závadou plné srozumitelnosti i neobvyklé dnes jazykovědné názvosloví (příčestí aoristu v rodě činném, příčestí budoucího času ap.). Aby bylo možno posouditi, do jaké míry je Palacký ve svých jazykovědných výkladech samostatný a pokud tlumočí jen názory cizí, bylo by trvám třeba podrobněji vyšetřit, z kterých jazykových příruček se učili studenti prešpurského evangelického lycea, do něhož chodil Palacký, a které jiné mluvnice české řeči, ev. i slovanských, germánských a románských jazyků mohl znáti ze soukromého studia. Vůbec se mi zdá, že by uvedená práce Palackého měla býti pečlivě probrána s hlediska jazykozpytného, tak jak to učinil Luboš Holý po stránce literárně dějepisné; byl by to dozajista vítaný příspěvek k dějinám českého mluvnictví, které jednou musí býti podle mého soudu napsány. Upozorňuji na př. na poznámky Palackého o jazykové jednotě československé a o vývoji slovenštiny (v orig. „die slowakische Mundart“), na Palackého rozdělení slovenských nářečí na tři skupiny, z nichž nejméně je zasažena cizími vlivy hornáčtina (t. j. nářečí středoslovenské), a proto později štúrovci přejatá za řeč spisovnou, na romanticky zabarvené názory o „jemnějších“ a „užších“ samohláskách *e*, *i* proti *a*, *o*, *u* (lid proti lud a p.), které Kollár hlásal v známé rozpravě Myšlenky o libozvučnosti řeči… a pod. Výklad Palackého o „rusínštině (ruštině) v Spišské, Marmaorošské, Berežské, Unghvárské a Ugočské stolici, dále v potáčtině v stolici Zemnenské“ shoduje se v podstatě s dnešním bádáním (sr. v Trávníčkově Historické mluvnici československé zejména § 11; tu je také zaznamenána novější literatura).

9. Na potvrzení známé skutečnosti, že slovanské jazyky, čím dále jdeme do minulosti, tím jsou si podobnější, uvádí Palacký přiznání předsedy ruské akademie Šiškova, který prý RK pokládal pro sebe za srozumitelnější nežli Slovo o pluku Igorově, ba odvažuje se tvrzení, že by se Srbové a Čechové v jeho době snáze dorozuměli prostřednictvím staré církevní slovanštiny, kterou jmenuje „die herrliche altslavische (cyrillische) Kirchensprache“, nežli vlastními jazyky. Tuto dnešní různost slovanských jazyků vysvětluje Palacký jednak vlastním jazykovým vývojem, jednak vlivem náboženského vyznání (řeckokatolického a římskokatolického).

10. Uzavírám. Palacký projevil ve své mladistvé studii An- und Aussichten der böhmischen Sprache und Literatur upřímné cítění slovanské a dosti slušné znalosti slovanských jazyků a některých otázek k tomu se připínajících. Tím se řadí důstojně k Jungmannovi, ke Kollárovi, k Šafaříkovi a k jiným hlasatelům slovanské vzájemnosti u nás v první půli 19. věku.

Alois Gregor

KRITIKY A REFERÁTY

Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského. Vydal **M. Weingart.** Druhé, revidované vydání nově upravil **Josef Kurz.** Praha 1949. Nákladem Slovanského semináře Karlovy university.

Při novém vydání Weingartových „Textů“ měl Josef Kurz na mysli dvojí poslání této chrestomatie: pedagogické a vědecké. Doplnil proto vybrané texty řadou poznámek, které usnadní studentům slavistiky jejich pochopení, a připojil slovníček rukopisných zkratek a stručný, ale přesný a cenný slovník staroslověnsko-český, který vznikl excerpcí ukázek ze stsl. evangelií, obsažených v chrestomatii. Dal tak mladým slavistům vzornou učebnici, která odstranila tíživý nedostatek staroslověnské čítanky. První vydání Textů z r. 1938 i starší Vondrákova Církevněslovanská chrestomatie z r. 1925 byly již úplně rozebrány.

Odborným pracovníkům ve slavistice poslouží tato chrestomatie nejen jako vhodný výbor textů, ale především tím, že podává všechny kratší stsl. památky celé a nahrazuje tak jejich edice, často těžko dostupné. Josef Kurz provedl velmi pečlivou revisi všech textů podle fotografických snímků, pokud jsou po ruce, nebo podle původních vydání a podle uveřejněných oprav, a věnoval stejnou pozornost i korekturám. Podařilo se mu tak snížit počet nepřesností, omylů a tiskových chyb na zcela nepatrné minimum, takže v jeho vydání nabyly Texty ceny vědecké příručky.

Weingartův výběr ukázek zachoval Kurz beze změny. Volba ukázek je vhodná. Pro učební účely by ovšem byly vítány další úryvky z církevněslovanských textů ruské redakce (je tu jen Život Konstantinův a Metodějův, Prolog Jana Exarcha a proložní životy českých svatých), ale to je dáno rázem chrestomatie, která má sloužit především ke studiu období staroslověnského.

Pečlivá ruka vydavatele však zasáhla každou stránku knihy. Obsah byl vhodně přemístěn dozadu a uspořádání ukázek do skupin bylo zlepšeno. (Zůstalo však poněkud neústrojné zařazení Hlaholských listů Vídeňských a Listů Sinajských mezi texty českého původu.) Tabulka písma hlaholského a cyrilského je obohacena o druhý typ hlaholských písmen pro *a*, *t* a oba jery; některé typy byly zlepšeny (*l*, *š*). Vhodné přemístění poznámek do náležitých sloupců zlepšilo přehlednost tabulky. Pro studenty je důležitá poznámka o zásadách transkripce hlaholských textů do cyrilice. Změny jsou i v názvech písmen.

Při jednotlivých ukázkách doplnil Kurz citace předloh, u Weingarta někdy neúplné. Text reprodukuje velmi pečlivě: zlepšil rozlišení nejasných

a úplně nečitelných míst a neopravuje nebo nedoplňuje je přímo v textu, nýbrž v poznámkách pod čarou; zachovává interpunkci originálu; nerozvádí zkratky (Weingart tak činil zvláště v ukázkách hlaholských); pokud grafické prostředky stačí, podává nadřádkové značky (na př. v hlaholské ukázce ze Zogr. na str. 9, v Euch. Sin. na str. 51—65, v drobných památkách). Velkou pozornost věnoval správnému stanovení hranic slov. (Někdy je to velmi důležité pro správnou interpretaci textu; sr. na př. Kyj. listy 25 ř. 3 na str. 128, kde Kurz čte да і нън възмǫжемъ, kdežto Weingart да інън възможемъ.) Ukázky ve znění normalisovaném (Otčenáš na str. 14, převod Frisinských památek na str. 150—160 a První slovanská legenda o sv. Václavu na str. 193—199) jsou důsledně přizpůsobeny normalisované transkripci, přijaté ČAVU pro stsl. slovník.

Ukázky z Euchologia Sinajského jsou vydány zcela nově podle snímků Nahtigalových; na str. 51—65 předčí přesnou reprodukcí téměř všech nadřádkových znaků vydání Nahtigalovo. — V Evangelních listech Ochridských (str. 82—86) a v Makedonském hlaholském listě (str. 86—88) opravuje na několika místech podle snímků i vydání Il'jinského. V Evangelním zlomku Undol'ského (str. 98—100) zavedl číslování veršů. Zlomek žaltáře Sluckého opravil zčásti podle snímků (žalm 118, verš 12—24, str. 100—101) — v tomto úryvku měl Jagić ve svém vydání 15 odchylek od originálu. V Kyjevských listech (str. 114—137) zavedl vžitou transkripci ꙇ za hlaholské ⰺ místo Mohlbergova-Weingartova ї. Pokud se týče Pražských zlomků, přináší zcela nové vydání též zásluhou spolupráce F. V. Mareše, k jehož přepisu se ve sporných případech většinou přichýlil. Hlaholská ukázka (str. 11—13) se liší od cyrilského přepisu (na str. 146—149) v listě II. A, kde čte Kurz na nezřetelných místech méně. V převodu Frisinských památek do normalisované staroslověnštiny (str. 151—160) provedl celou řadu oprav proti Weingartovi. V Životě Metodějově stejně jako Weingart mlčky opravuje Lavrovovy tiskové chyby nebo zřejmé chyby písařské (na str. 176 v 2. řádku III. kapitoly вещникы místo вещника-ны, str. 181 ř. 9 погании místo поганин, str. 183 ř. 4. диаконоу místo дьаконоу, str. 183 ř. 5 ѫжикратии místo ѫжибратие). Podobně v Traktátu o písmenech mnicha Chrabra (na str. 190 ř. 1) sám opravuje глаще místo глаше ve vydání J. Ivanova. První slovanskou legendu o sv. Václavu (str. 193—199) ponechal vydavatel ve Weingartově rekonstrukci; opravil jen transkripci a některé chyby (v 43. větě ř. 3 бъ místo бн, v. 52 ř. 2 мечь místo мачь, stejně v. 54 a 61; v. 77 ř. 1 нерем místo ноем; v. 83 ř. 2 расѣкоша místo рассѣкоша) a upozornil na recensi Havránkovu (ČMM 59, 1935, 341—362), která ukázala množství slabin této rekonstrukce, i na obranu Weingartovu (ČMM 60, 1936, 229—256). Snad by bývalo vhodnější otisknout legendu podle některého rukopisu s případnými různočteními pod čarou.

Přehlédl jsem všechny texty a srovnal jsem je se snímky nebo s původními vydáními, podle nichž je revidoval Josef Kurz, i s 1. vydáním Weingartovým. Vydavateli se podařilo opravit téměř všechny chyby a nepřesnosti tohoto vydání (jde o desítky vážnějších chyb a stovky menších nepřesností). Zůstaly jen tyto nedostatky:

V Makedonském hlaholském listě fol. I. ř. 3 (str. 86) unikla pozornosti vydavatelově Weingartova chybná hranice řádků: má být на/лакеми

místo нападѣєми (sr. snímek). — V žaltáři Sluckém, žalm 118.27 (str. 101), tedy v části, která už nemohla být srovnána se snímkem, čteme odchylně od Jagićova vydání пжтьмь místo пжтьмъ. — V Životě Konstantinově kap. XVI. (str. 167 ř. 8) je дасть proti дасть u Lavrova; v kap. XVIII. ř. 1 (str. 169) постигшимъ místo постигшим. — V Životě Naumově (str. 187, ř. 10 zdola) nechal Kurz къ бенѣтковь proti Lavrovovu кь. — V Legendě o sv. Lidmile (str. 199 ř. 2 zdola čteme блахоу na rozdíl od Serebrjanského vydání, kde je блахү. — V Traktátu mnicha Chrabra, odst. 10 (str. 192 ř. 16) je єл̑ místo сл̑ (vydání Jordana Ivanova).

Více nepřesností je v titlách a v nadřádkových písmenech. Zavinila je z naprosté většiny tiskárna a vydavatel jim nemohl zabránit, neboť k nim došlo až po poslední korektuře a imprimatur. Tak v hlaholské ukázce ze Zogr. Mt 25.13 (str. 9) se udrobila titla nad zkratkou ⰽⰰⰽⱁⰵⰴ; v některých exemplářích je částečně patrná. — V ukázce z Assemanova evangeliáře J 1.6 (str. 15) chybí titla ve zkratce ба (scil. ѿ ба̑). — V Zogr. Mt 5.2 (str. 19) má býti titla nad гла. — V Euch. Sin. fol. 12b ř. 12 (str. 57) je odrobena titla nad slovem бл҃кениѥ, ale jsou po ní stopy. Ibid. v ř. 20 vypadlo nadřádkové ш ve zkratce ш҃ (je pouze ҃). V téže památce ve fol. 14a ř. 4 (str. 60) chybí titla ve zkratce м҃сць; ve fol. 16b ř. 24 (str. 65) vypadlo nadřádkové ч ve zkratce ч҃к; ve fol. 72a ř. 2 (str. 76) je nezřetelné nadřádkové т ve slově па҃те. — V Makedonském hlaholském listě II (str. 87 ř. 1) chybí dvě titly nad нз (scil. н҃з҃). — V nadpise Evangelního zlomku Undol'ského (str. 98) chybí u slova къ нои označení poznámky [1]), která je uvedena pod čarou. Na str. 99 se několikrát odrobilo nadřádkové щ ve zkratce щ҃, takže vypadá jako ш (v řádku 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20 dvakrát); několikrát je však zřetelné. — V Kyjevských listech 33 ř. 1 (str. 132) chybí titla nad zkratkou гі. — V Listech Sinajských fol. Ia ř. 6 (str. 142) neuvádí Kurz titlu nad ѿ: Nahtigal ji ve svém vydání Euchologia Sin. má a na snímku jsou patrné její stopy. — V Životě Metodějově kap. I. (str. 175 ř. 2, 3) se dvakrát částečně udrobilo nadřádkové с ve slově цр҃ка, takže je nejasné. V kap. XV. ř. 4 (str. 183) vypadlo v sazbě počáteční písmeno ve slově развѣк. — V Životě Naumově chybí v nadpise (str. 187 ř. 1) titla nad кг; na str. 188 ř. 2 zdola je nejasně vytištěno nadřádkové с ve slově Іс҃ѣ, takže vypadá jako nadřádkový znak.

Ve vydání Novgorodských listů je nejisté Kurzovo čtení na dvou místech: na listě I A ř. 5 (str. 110) dává nad ꙗ҃ titly, kdežto Kaminskij titly nemá a na jeho snímku po nich nejsou patrné stopy; na listě II A ř. 109 (str. 112) čte Kurz въсплачжтъ сѧ, kdežto Kaminskij -ть; snímek je nejasný, ale zdá se mi, že tam je spíše ь. — V ukázkách ze Zogr. doplňuje Kurz proti vydání Jagićovu dvakrát mlčky titly: Mt 5.23 бр҃ъ (str. 20) a Mt 26.13 гл҃ѭ (str. 26).

Je zcela pochopitelné, že tiskárna nemohla vždy napodobit grafiku originálu. Potíže působila zvláště písmena vysunutá nad řádky a ligatury. Tak v hlaholských ukázkách z Kyjevských listů na str. 11 ř. 7 by mělo být ⰵⰸⰸⰴ, ibid. ř. 13 ⰸⰲⰰⱏⰴⱎⰵⱃⰸⰴ; v ukázce z kodexu Assemanova Lk 8.47 (str. 44) повѣда; v Evangelních listech Ochridských II b, J 20.27 (str. 85)

тᵛоѭ, ibid. v. 30 сътᵛорі; na prvé straně Kyjevských listů Řím. 14.1 (str. 138) je rozvázána ligatura ꙃ ve slově приємлѣте; stejně v Hlaholských listech Vídeňských fol. Aa 7 (str. 139) м̃лимъ a ibid. ř. 9; podobně ibid. ř. 10 ligatura ꙃ ve slově м̃ша. — V Euchologiu Sin. upozorňuje Kurz vždy poznámkou na hlaholské ligatury ꙃ; v Listech Sinajských tak činí jen nedůsledně (poznámka není na str. 144, list IIIa ř. 18) a v Kyj. listech vůbec ne. — Ke grafickým nepřesnostem můžeme připojit ještě tři další maličkosti: v Psalt. Sin. žalm 102.22 (str. 50) je závěrečné слава reprodukováno malými písmeny, kdežto u Sever'janova velkými; v Evangelním zlomku Undol'ského Mr 5.21 (str. 99 ř. 3 zdola) má býti nadřádkové ꙉ ve slově оуꙉтахѫ nad г; v Hlaholských listech Vídeňských fol. A b 11 (str. 140) by snad bylo možno napodobit podle snímku (мо)эє místo (мо)єє, které má již Jagić.

Výčet všech odchylek od originálů, i těch drobných nedostatků grafických, ukázal, že Texty v Kurzově vydání mohou sloužit jako úplně spolehlivé vydání malých stsl. památek, neboť se původním vydáním nejen vyrovnají, ale v mnohém je předčí. Celá chrestomatie je pak vskutku nejen učebnicí, ale vědeckou příručkou.

Slovníček rukopisných zkratek (str. 204—205) a staroslověnsko-český slovníček (str. 206—232) budou vítanou pomocí pro posluchače slavistiky, a to tím spíše, že se ve slovníku určuje vždy slovní druh a uvádí se u sloves 1. a 2. osoba sg. praes., vid a podle potřeby i vazba. Oba jsou sestaveny velmi pečlivě; do slovníku se však přece vloudilo několik nedopatření v určení slovního druhu u předložek връхоу, из, при, прѣмо (*conj. cum gen.* atp. místo *praep.*). Oba slovníčky vznikly úplnou excerpcí ukázek z kodexu Zogr., Mar. a Assem. (str. 14—46) a obsahují jen ty tvary a významy, které jsou v těchto úryvcích obsaženy. To musíme míti při užívání slovníčku na paměti. Tak na př. je uvedeno pouze сътѧзати сѧ къ себѣ, ale v jiných textech v chrestomatii neobsažených (na př. Mr 9.16 Zogr. Mar.) je častá vazba сътѧзати сѧ къ себѣ. Nebo u slovesa вънискати je doložen v excerpovaných textech jen praes. вънискаѭ, ačkoliv existuje i вънитѫ (sr. J 13.33 Zogr. Mar. Sav., Lk. 13.24 Zogr. Mar. Sav., Lk. 17.33 Zogr. Mar. a j.). Při určení vidu vychází Kurz z přesného překladu textu; opravuje tu mnohde starší slovníček Vondrákův. Tak na př. всѣкати se jeví jako impf., основати pf., оуготовати pf., видѣти pf. i impf. a j. Nesouhlas by snad mohlo vzbudit heslo тьлѣти (тьлѭ, тьлиши) *kaziti, ničiti* (Vondrák uvádí тьлити, тьлѭ — тьлѣти, тьлѣѭ), výskyt tvarů však dává za pravdu Kurzovi, s nímž se shoduje Diels, Altkchsl. Grammatik II. 108. (Sr. též Pastrnek, Tvarosloví jazyka stsl.[1] 84—85.)

Velká péče, kterou Josef Kurz věnoval novému vydání Weingartových textů ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského, nebyla vynaložena nadarmo. Podařilo se mu z nich udělat nejen vzornou učebnici, jež na dlouhou dobu uspokojí potřeby našich studentů, ale i cennou příručku pro práci vědeckou, která svou přesností předčí všechny podobné chrestomatie. Také tiskárna splnila svůj úkol dosti dobře. Nemůžeme však být spokojeni s prací knihárny, která při sešívání knihy pokrčila a pomazala mnoho stran skoro ve všech exemplářích. *Jaroslav Bauer*

R. Trautmann, **Die elb- und ostseeslavischen Ortsnamen,** Teil I, Berlin 1948, Teil II, Berlin 1949 (Abhandlungen der deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Phil.-hist. Klasse, Jahrgang 1947, Heft 4, 7), str. 187+119.

V poslední době můžeme pozorovat velký zájem jednak o počátky, první sídla a rozvoj Slovanů v době předhistorické, jednak o rozsah slovanských sídel i jejich změny ve středověku. Jednou z nejdůležitějších oblastí, která se týká rozšíření Slovanů jako celku, jsou jejich sídla, vysunutá nejdále na západ Evropy, t. j. sídla polabská a pomořanská, neboť v této oblasti se Slované několikrát setkali s mocným náporem Germánů. Změny, jejich příčiny i následky, které v této oblasti nastaly, představují soubor otázek především historických, ale také ethnografických, filologických a linguistických, a je proto přirozené, že tyto otázky patří k významným problémům slovanské filologie. Důležitým přínosem k řešení těchto otázek je zkoumání místních jmen, i když právě tento úsek slovanské filologie je složitější než mnohé jiné, a to jednak proto, že materiál nebyl sbírán soustavně, ba někdy spíše diletantsky (srov. Trautmannovy poznámky v ZslPh. XIX, 1947, str. 267), jednak proto, že místní jména mají svou problematiku sama pro sebe, s hlediska slovotvorného ještě zcela nevyjasněnou.

Prof. Trautmann se zabýval řadu let studiem toponymického názvosloví v oblasti, kterou nazývá „elb- und ostseeslavisch", t. j. polabsko-pomořanskou, a nyní přistoupil k publikování své práce, zatím ve dvou dílech. Předběžnou zprávu, podávající hlavní body jeho práce, otiskl již v ZslPh. XIX, 1947, str. 265—303.

Nejdříve jde v této práci autorovi o vymezení studované oblasti. Ohraničuje ji podle svého místopisného materiálu. Je to území labské a pobaltské, t. j. území, kde měli svá sídla vymřelí Polabané, dále Lužičtí Srbové a Kašubové, případně jiné slovanské kmeny, které sídlily při Baltském moři a na přilehlých ostrovech, zvláště na Fehmarnu a Rujaně. Už pro tuto okolnost, že jde o sídla vymřelých Polabanů, je to oblast velmi zajímavá, zajímavější i proto, že ji zkoumá německý slavista i že jde o důležitou oblast jak pro Slovany, tak pro Němce. Sama volba této oblasti pro toponymické zkoumání ukládá nutnost odpovědět na otázku, jak došlo k zániku Polabanů a jiných kmenů, tam sídlících, když přece šlo o obyvatelstvo tak početné. Místní jména těchto krajů poskytují také možnost výkladu slovotvorných principů, protože je jich tam značný počet.

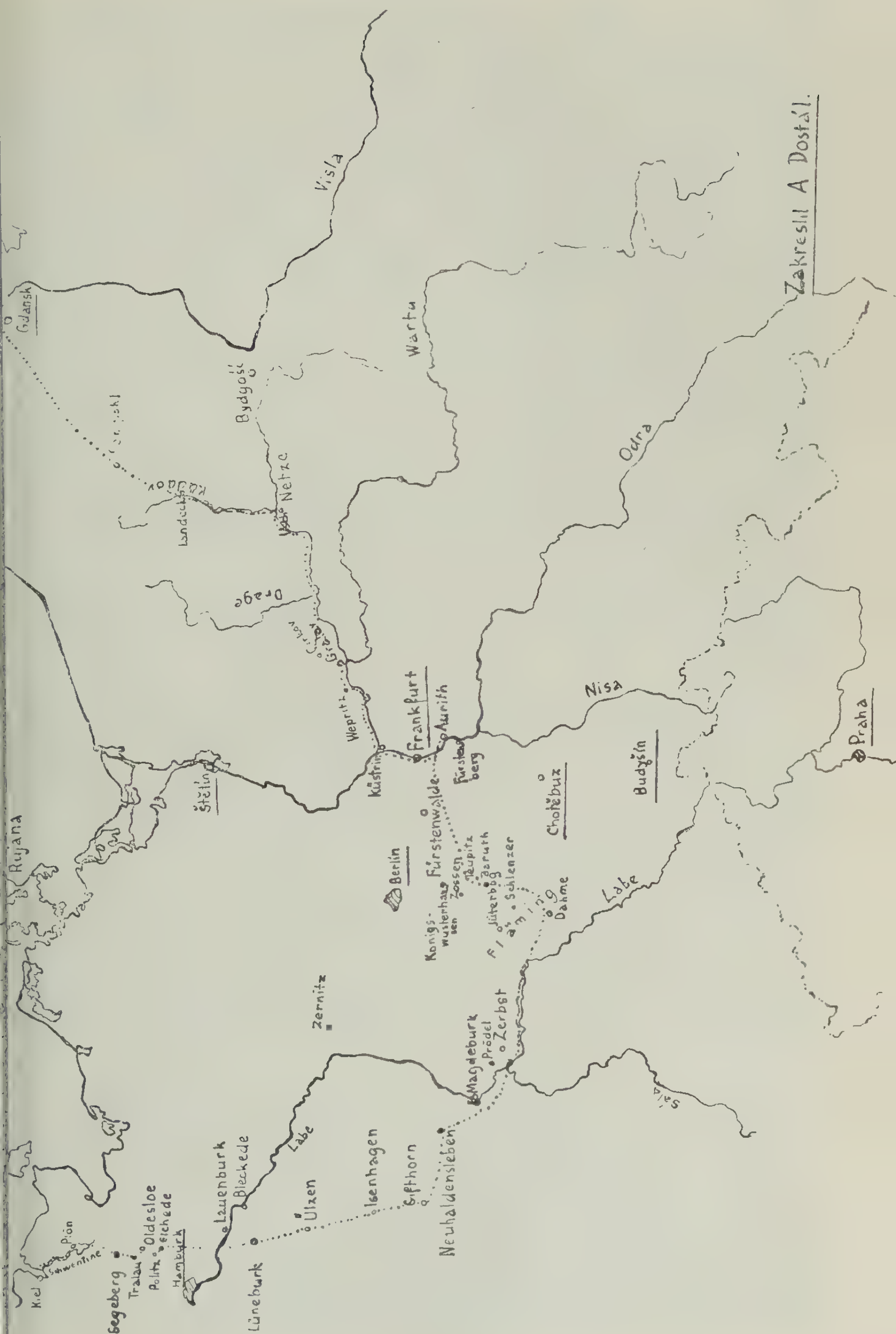
Polabsko-pomořanská oblast, kterou Trautmann zkoumá, je velmi rozsáhlá, ba svým rozsahem i překvapující. Autor vymezuje nejdříve hranice souvislého osídlení na základě hustoty názvů slovanských sídel a podle slovanskosti jejich tvoření i jazykových základů. Slovanská sídla dosahovala na západě až k zálivu kielskému, odtud jde hranice v hrubých rysech jihovýchodním směrem až k ústí Sály, pak dále na východ na Fürstenberg a odtud směrem severovýchodním až k ústí Visly. Zabírala tedy kdysi rozsáhlou zemi od Kielu zhruba až ke Gdansku, na jihu dosahovala pravého břehu Labe, částečně jej překračovala hluboko na jih i na levý břeh Labe.

Oblast, takto zhruba vytyčená, je velmi zajímavá a pestrá v podrobnostech. Předně lze pozorovat i v staré době přechodný pás mezi sídly čistě německými a slovanskými. Západní úsek této oblasti lze zase rozdělit na dvě oblasti menší: první sahá od Baltického moře až k Trave u dnešního Oldesloe, druhá odtud k Labi, kde byla vlastní sídla polabských Slovanů. Hranice tohoto západního úseku běžela od Kielu po řece Schwentině[1]), na jejímž levém břehu podle Trautmanna nebylo souvislých slovanských sídel, potom se stáčí poněkud východním směrem na Plön a Segeberg, kde bylo silné středisko germanisace, neboť v okolí samého Segebergu není slovanských jmen. Odtud jde dále na Tralau, Pölitz, Eichede, Tritau, do hrabství lauenburského, kde se zase stáčí poněkud západně na Gülzow, překračuje Labe na levý břeh a pak postupuje přibližně jižním směrem do krajů lüneburského a Bleckede, přes Uelzen, Isenhagen a Gifthorn, dále směrem poněkud východním na Neuhaldensleben a k ústí Sály do Labe.

Na ostrově Fehmarnu byla kdysi dánská kolonisace, ale obyvatelstvo, které bylo aspoň z poloviny slovanské, brzy přešlo k německému jazyku. Místní jména mají tam obvyklou koncovku *-torp*, která je však právě málo zřetelná.

Velmi zajímavý je druhý úsek jižní hranice slovanského území pobaltského, totiž úsek od ústí Sály do Labe až k Fürstenbergu (I, str. 13 –16). Zde autor poněkud koriguje lužickosrbskou hranici, kterou A. Muka posunul příliš severně do oblasti pomořanské. Přesné stanovení této hranice mezi Lužickými Srby a Polabany pro počátek druhého tisíciletí je dosti obtížné, protože mezi oběma jazyky je značné množství shod jak v znacích hláskoslovných, tak v lexikálním materiálu a protože je tu dost málo historických údajů. Proto i Trautmann pokládá své rozhraničení zde jen za přibližné. Polabská sídla nebyla podle autorova mínění východně od Sály. Mukova domněnka, že Lužičané seděli daleko vysunuti na sever, nedá se udržet, jak ukazují místní jména. Za lužickosrbská jména nelze pokládat názvy Zerbst, Zernitz (Cirnize) a Kerchau (Karchowo), jak se Muka domníval. Rovněž jinak je nutno interpretovat názvy, které Muka v tomto úseku studované oblasti pokládal za polabskolužické (Prödel, Gehrden a j.). Kromě toho jiná jména, jako Garit. (u Zerbstu), ze staršího Gradec, ukazují na nelužický původ (polab. *gard-* by v lužické srbštině znělo *grod-*). Teprve poněkud zase na východ lze nalézt místní jména, která prozrazují lužickosrbský původ. Lužická hranice patrně běžela jižně od Flämingu, pohraniční lužické území bylo někde v kraji kolem Zahna (severně od Dahme již ani Muka nepředpokládal lužická sídla). Lužický rovněž nebyl kraj Jüterbog a Schlenzer, dále běží lužická hranice směrem na Baruth, lužickosrbské je také Teupitz, avšak nikoli Zossen, a Königs-Wusterhausen leželo již v pohraničním pásu. Odtud pak jde již lužickosrbská hranice ostře na východ jižně od Fürstenwalde, dále probíhá mezi Fürstenbergem a Frankfurtem na Odrou. Odtud dále na východ seděly již zase kmeny polské. Toto zjištění, které jsme poněkud podrobněji uvedli, je ovšem velmi cenné, protože j

[1]) Viz přiloženou mapku slovanských sídel polabsko-pomořanských.

Zakreslil A Dostál.
Visla
Gdansk
Bydgošč
Wartu
Netze
Odra
Drage
Nisa
Praha
Budyšin
Chotěbuz
Frankfurt
Aurith
Fürstenberg
Küstrin
Wepritz
Štětín
Rujana
Berlin
Fürstenwalde
Zossen
Zeruth
Schlenzer
Dahme
Jüterbog
Königs-
wusterhausen
Labe
Zernitz
Magdeburk
Prödel
Zerbst
Sala
Lauenburk
Bleckede
Ülzen
Isenhagen
Gifthorn
Neuhaldensleben
Lüneburk
Hamburk
Oldesloe
Segeberg
Plön
Schwentine
Kiel

založeno na podrobnějším materiálu, než měl Muka, přece však není vyloučeno, že dalším zkoumáním se dojde ještě k malým korekturám.

Třetím úsekem jižní hranice pobaltsko-pomořanské oblasti je pás od Odry až k Visle (I, str. 16—20). Za styčný bod tří slovanských kmenů, Pomořanů, Lužických Srbů a Poláků lze pokládat krajinu kolem obce Aurith na pravém břehu Odry, jihovýchodně od Frankfurtu nad Odrou. Severní kraje od tohoto bodu, o které zde především jde, lze pokládat za ethnicky i jazykově nejednotné: severně od řeky Warty seděly kmeny pomořanské, na jihu zase polské. Dále běžel přechodný pás směrem na Küstrin. Nejjižnější hranicí pomořanských sídel byla čára, která běžela asi od Wepritz na Gralov a Gurkov, jižně od této hranice bylo v staré době osídlení řídké. Pak běžela hranice asi po řece Netze (také řeka Drage, která se vlévá do Netze, je stará pomořanská řeka) až k řece Küddov, odkudž dále na východ za Vislu a za Bydgošć se táhlo již staré polské území, zvané Krajna. Pomořansko-polská hranice běží od Usche na soutoku Küddova a Netze podél Küddova až k Landecku, potom opět zahýbá severovýchodně krajem Schlochau, který byl původně pomořanský, ačkoli v r. 1939 se souvislé kašubské území začínalo od Sampohlu v kraji schlochovském. Hranice kašubských nářečí běží dále na Sobonsch, Ober Schriedlau a k Baltickému moři, kde se dotýká mořského pobřeží severně od Gdanska u Brösen a Neufahrwasser. Při vymezování kašubských území se celkem jako správná potvrzuje hranice, kterou uvádí Fr. Lorenz (Geschichte der pomoranischen [kaschubischen] Sprache, Berlín-Lipsko 1925).

Němčina rozšířila své panství zvláště v kraji schlochovském, konitzském a tuchelském a pak směrem od Schwornigatz na severu až ke Kamionce na jihu, kde se ukazuje promíšení vlivu slovanského a germánského zvláště ve 14. století. Při tomto promíšení se jeví pomořanština jako spodní vrstva, kdežto němčina a polština jako vrstva horní. Z pomořanských jmen jsou tu zvláště Abrau (v tuchelském kraji), Deutsch Cekzin, Damerau, Ogorelina a j.

Přesné vymezení polabsko-pomořanské oblasti je velmi užitečné, ačkoli je bude nutno doplnit ještě výsledky zkoumání jiných (na př. ethnografických, hospodářských a pod.).

V další kapitole (I, str. 20—25) zabývá se autor otázkou velmi důležitou pro celkové řešení problémů této oblasti, totiž otázkou vlivu německé kolonisace na slovanskou místopisnou nomenklaturu tohoto území.

Za sídla je nutno pokládat jednak ojedinělé dvorce, jednak osady s více dvorci. Z nich některé během doby pustly, zejména mnoho jich zpustlo ve 14. a 15. století. Pustla ovšem jak sídla slovanská, tak také německá, ale pro slovanské osídlení to znamenalo vždy ztrátu, protože opuštěná, zpustlá sídla, při pomalu vysychající síle národa, nemohla již být znovu osazena, kdežto Němci mohli každou ztrátu nahradit. Důvod takového zpustnutí starého sídla je nutno hledati v hospodářských podmínkách. Trautmann zde přijímá starší mínění, že opuštění starého sídla záviselo také na jakosti půdy, neboť místa, která ležela na půdě horší jakosti, nevydržela při každém menším hospodářském otřesu soutěž

s místy, položenými výhodněji. Ovšem pro nás je důležitou otázkou, zda zpustnutí sídel záviselo toliko na hospodářských podmínkách a na jakosti půdy, či také na okolnostech jiných. Zpustnutí sídla neznamená vždy ztrátu místního jména, a to ještě celý problém zde komplikuje. Důležité je patrně také, jak dlouho bylo zpustlé sídlo neobsazeno. Vedle takových míst jsou ovšem kraje, kde zmizela slovanská sídla, ale také jejich slovanská jména. Tak na př. v okolí Calve zmizel větší počet sídel i jmen. Jak dalece jde o sídla polabská nebo zase lužická, je velmi nesnadno v tomto kraji rozhodnout. V každém případě bylo tam slovanství ve značné míře, jak říká autor, vymeteno. Je tam asi 20 osad a jmen, z nichž sotva 9 je slovanských, zpustlo tam však asi 67 osad.

Zajímavé je také, sledujeme-li číselný poměr mezi slovanskými a německými jmény. Je různý podle kraje a doby. Ještě dnes jde počet slovanských místních jmen do tisíců. Tak na př. v kraji wagrienském, t. j. dnešním oldenburském, je (beze jmen na Fehmarnu) 66 jmen měst a vesnic, z nichž je 25 slovanských podle jejich jména, 9 z nich má v první části slovanské osobní jméno, ale zřejmě tam byl silný německý náraz. Naproti tomu v kraji Gardelegen, který byl vždy naskrze slovanský, je asi 108 měst a osad, z nich asi 40 slovanských atd. Takové poměry jsou velmi rozmanité, patrně podle různých podmínek, v nichž slovanské obyvatelstvo žilo.

Zde si povšimneme také otázky vymření Polabanů a tím i ztráty slovanskosti starých sídel. Trautmannovy názory, jak je uložil v své předběžné studii v ZslPh. XIX, 1947, str. 283 n., jsou velmi zajímavé, ale sotva dojdou obecného uznání, zejména na straně slovanské. Vymření a konec slovanství v studované oblasti nepostupovalo podle Trautmanna všude stejně. Na východě nedošlo k vymření Slovanů ještě ani v r. 1939, protože v kraji büttovském a v bývalém koridoru žilo zřetelné množství Kašubů. Tak zvaní pomořanští Slovinci žili po r. 1900 již jen ve zbytcích. Na západě této oblasti se poslední zbytky Slovanů udržely pouze do konce 18. století, t. j. germanisace slovanských kmenů a sídel postupovala zřetelně od západu k východu. Na některých místech není možné zjistit, kdy vymření slovanského obyvatelstva nastalo. Smrt národa nelze brát doslova ve fysickém slova smyslu, nýbrž spíše jde o vnitřní odkvět národa. Přesto na oslabení slovanských sil silně působily neustálé a ostré boje, které byly vedeny s velkou rozhodností na obou stranách. Tím vším byla síla slovanských kmenů silně oslabena, ale přesto nemohla být zlomena. Za příznivějších podmínek byla by musila nastat regenerace. Trautmann myslí, že němectví bylo i na východě zaváděno bez brutálních metod, cestou pozvolné asimilace a klidné symbiosy Slovanů s Němci. Podmínky hospodářské, politické a částečně kulturní převaha Němců, bezbrannost Slovanů proti státu, církvi a škole, způsobily, jak se Trautmann domnívá, pozvolnou převahu jazyka německého, což přivedlo pomalé vysychání sil, a to tím více, čím pevněji byly přerušovány styky s ostatním slovanským světem. Na východě je nutno vysvětlovat zánik slovanství téměř rodinně, jakožto dobrovolné a pozvolné opouštění slovanského mateřského jazyka ve prospěch němčiny (srov. ZslPh. XIX, str. 284). Trautmann vidí potvrzení těchto svých domněnek také v topo-

nymickém materiálu a myslí, že by nebylo možné vysvětlit téměř úplně přejímání slovanských místních názvů Němci bez předpokladu skutečné symbiosy obou národů.

S takto chápaným vymřením Slovanů v této rozsáhlé oblasti nemůžeme souhlasit[2]). Předně nelze vyslovit poslední slovo jen na základě místních jmen bez zřetele k jiným historickým skutečnostem a za druhé si lze představit přejímání slovanských jmen německým obyvatelstvem zcela jinak. Je těžko předpokládat všude klidnou symbiosu Němců se Slovany, když na druhé straně musíme uznat, že oslabení Slovanů přivodily neustálé a ostré oboustranné boje podmíněné tlakem hospodářským a tím i politickým, o čemž historie přináší řadu dokladů. Pokud jde o způsob přejímání místních jmen, nelze zapomínat, že místní jména mají postavení poněkud výjimečné a jistě odlišné od přejímání ostatního lexikálního materiálu. Podle těchto jmen postupovala germanisace v těch krajích především kolonisací Němců do oblasti, obývané dříve Slovany. Fakt kolonisace je historicky znám, ale plyne i přímo z Trautmannova materiálu. Jestliže nastalo usazování německých kolonistů mezi Slovany, nelze si představit, že by najednou tvořili tito noví kolonisté většinu nad domácím obyvatelstvem, a už proto nelze se domnívat, že by mohli zavést nové, v tomto případě německé názvy. Tento případ by mohl nastati teprve tehdy, když by taková kolonisace byla provázena zároveň silnou politickou mocí nebo ochranou kolonistů, mocí prostě diktující. Při pravidelné a celkem klidné kolonisaci byla místní jména, kterých užívala většina původního obyvatelstva, pouze upravena tak, aby neodporovala jazyku přejímajících, t. j. byla ostraněna na př. palatalisace konsonantů, případně byl dán starým jménům, ale patrně teprve při kolonisaci již vzrostlé, německý ráz tím, že byla připojena německá koncovka, obvyklá v jiných německých místních jménech, jako *-burg*, *-dorf* (*-thorp* atd.), *-hagen* atd. Tomu mohla dobře napomáhat ještě ta okolnost, že pouhým hláskovým přizpůsobením dostalo místní jméno v jazyce přejímajících nové souvislosti (srov. na př. jména, která místo původního koncového *-gošč*, *-bąd* atd. mají po zcela primitivní úpravě zakončení *-gast*, *-band* atd., slova vyvolávající jiné souvislosti v německém lexikálním materiálu). Zajímavá jsou také pro tuto otázku jména původně zcela slovanská, potom však prostě přeložená do němčiny, jako Starigrad — Oldenburg a j., kterých je také značný počet. Na takových jménech bych viděl svědectví velmi silného již tlaku i uvědoměle politického, odstraňujícího i staré jméno, způsobem, celkem ovšem primitivním, překladem. Proto tato jména bude nutno zkoumat ještě v souvislosti s historickými fakty, neboť nepřeložení a pouhá hlásková úprava na jedné straně, kdežto přeložení nebo úplná náhrada jménem jiným na straně druhé, zdá se svědčiti o nestejném postupu a tím i o nestejných podmínkách vymření Slovanů. Konečně nejsou bez významu ani faktory další, na př. důležitost místa, drženého Slovany, s hlediska nejdříve mem

---

[2]) Že nešlo vůbec o nějakou „rodinnou symbiosu" mezi Polabany a Němci je historicky obecně známo. Srov. k tomu na př. stručný, ale výstižný výklad v sovětské příručce E. A. Kosminského, přeložené nyní do češtiny. Dějiny středověku, Praha 1950, str. 30 n.

ších krajových celků, pak větších, ale ještě dílčích státních celků a nakonec jednotného spojeného německého státu, dále geografické a hospodářské podmínky jednotlivých krajů, povahová rozdílnost jednotlivých kmenů německých i slovanských atd. Kdybychom tato fakta přehlíželi a chápali celou pobaltsko-pomořanskou oblast jednotně, pokud se týká podmínek života v jednotlivých krajích, pak bychom tím generalisovali, zcela jistě nesprávně. Proto se domnívám, že Trautmannův výklad o vymření Slovanů, k němuž došel ve spojitosti s otázkou německé kolonisace a změn starých místních jmen, není přesvědčující, i když jeho práce bude jedním z východisek ke konečnému řešení této sporné otázky.[3])

V §§ 5 a 6 (I, str. 26—40) své monografie probírá Trautmann hláskoslovné zvláštnosti zkoumaných místních jmen. Je to kapitola zajímavá, i když bychom si zpracování představovali poněkud jinak. Větší část výkladů o hláskové stavbě polabsko-pomořanských místních jmen zabírá vokalismus (str. 26—36), menší část konsonantismus (str. 36—40).

Trautmann zdůrazňuje, že je nutno určit hláskovou podobu těchto jmen pomocí charakteristických změn slovanského vokalismu v oblasti polabsko-pomořanské a rekonstruovat podoby, v jakých tato jména převzali němečtí kolonisté asi od r. 1200. Správně připomíná, že zde vyrostly úkoly také germanistice a že bude nutno toto zkoumání také revidovat výsledky zkoumání s hlediska germánských jazyků. Autor myslí, že důležitější je prozkoumat zejména vokály místních jmen (str. 26), a proto věnuje konsonantickým změnám spíše jen několik přehledných poznámek. Podrobný hláskoslovný rozbor jeho materiálu ovšem nebyl jeho úkolem, nýbrž naopak s pomocí zjištění hláskoslovných změn chtěl nalézt slovanský substrát v těchto názvech. Upozorňuje, že konsonanty se jeví stálejší než vokály jako obecně v slovanských jazycích (str. 36). Je nutno dodat, že konsonanty se jeví jako stálejší nejen v jazycích slovanských, nýbrž možno říci v evropských vůbec (podobnosti bychom mohli nalézt také v jazycích orientálních), protože se na př. nářečí různých evropských jazyků liší především ve vokalismu. Ale tím jsou ovšem vokalické změny také výhodnější pro zkoumání, neboť je jich víc a mohou poskytovat více opěrných bodů pro další analysu.

Tyto dva paragrafy jsou však zajímavé ještě s jiného hlediska. V nich se autor dostává poněkud k obecnějšímu řešení hláskové stavby místních jmen neboli přispívá k otázce, jejíž řešení je desideriem toponymického bádání s hlediska linguistického: dobrat se totiž k obecnější zákonitosti, která tvoření místních jmen řídí. Z materiálu Trautmannova i z jeho vývodů vidíme, že bude nutno řešit tyto otázky poněkud jinak a na nejširší srovnávací základně. Autor probírá totiž jednotlivé vokály, spíše popisným a tradičně filologickým způsobem, než vokály ve vztazích k hláskové stavbě místního jména slovanského vůbec a k hláskové stavbě jména v cizím jazykovém prostředí.

Polabsko-pomořanská místní jména zachovávají nosovky. Za *ą* je zde *an*, *am*, na př. *damb*, *pant* (*pǫtь*), *glambina* atd. Německé nebo po-

[3]) K otázce vymření kmene, resp. národa se zřetelem k jazyku a jeho zániku se ještě vrátíme ve zvláštním článku.

němčelé místní názvy neznají kvantitativních rozdílů mezi nosovkami i ačkoli polabština, kašubština a polština nosovky liší podle kvantity. Lze se domnívat, že tyto rozdíly byly v této oblasti také známy, zvláště zcela jistě ve jménech kolem Stolpu a Lauenburgu, ale byly patrně při přejímání starého jména tak nepatrné, že se neprojevily. Je proto za *ą* pravidelně *an*, *am*, na př. Lanken, Woblanse, Candelin atd., pozdější přejetí mají *on* nebo *um*, na př. Lonken, z kašub. Łǫké, Grumbkow a j.

Totéž platí o nosovce *ę*. Bohaté jsou příklady na *en*, *em*, ale to se pak změnilo v *in*, *im*, na př. Zinzelitz ze staršího Dętelec, pak Ditelec a Zinzelitz nebo Linsane, Trinsina, Zymbre a j. Jsou ovšem také doklady, kde je *ą* za starší *ę*, na př. kašub. Dzągel, Rantecow proti pol. Rzędków a j., ale nelze v nich hledat vliv kvantitativního rozlišení nosovek v rozdíly kvalitativní. Isolovaný případ tvoří jméno Knegene a Kneze, které Trautmann vykládá dissimilací a ztrátou nosovosti analogicky podle následující slabiky, ovšem byl by to výklad pouhou formální analogií těžko odůvodnitelnou.

Jména se samohláskou *ě* zřetelně souhlasí v tomto území se stavem kašubským a polabským, t. j. zachovává se tu jako *e*, na př. Reke ze staršího Rěka, Porez, Gnewe a j. Vedle toho se však vyskytují také doklady, kde je místo očekávaného *-e-* také *-a-*, které splynulo s původním *-a-*, zvláště v odvozeninách od adjektiva *bělъ*, srov. Baldekow, někdy se stopami po palatalisaci, srov. Bealderik a j. Staré *-a-* se zase v některých jménech jeví jako *-o-*, srov. název jezera Boltz, který se v starších dokladech vyskytuje jako Byaltz.

Jako nosovky a jať je také dosti konservativní *-ьr-*, následuje-li slabika s počátečním konsonantem (t. j. skupina *tьrt*). Ve jménech západní části této oblasti má pravidelně podobu *-ir-*, dále se vyskytuje jako *-er-* (v polabštině *-ar-*), palatalisace pak při přejetí zaniká, ale jsou po ní zřetelné stopy.

Skupina *tort* se jeví ve jménech zkoumaného území jako *tart* nebo *trot*, přitom se vokál v těchto skupinách chová stejně jako staré *-a-* nebo *-o-*. Na západě území bylo převážně *tart*, kdežto zase na východě je *trot*. V Trautmannově materiálu převažují celkem podoby *tart* nad *trot*, srov. na př. Bronesowe, Bronekow, ale Charbrovo a četná jiná.

Skupina *tolt* má zde poměry složitější. Uprostřed území jsou názvy s *tlot*, stejně tak na západě (četné jsou názvy z adjektiva *slanъ* nebo substantiva *glava*, tedy *slony*, *glova*, na př. Slonewitz, Slonowe atd.), vedle toho jsou ovšem také dost v hojné míře dosvědčeny tvary s *tlat*, což Trautmann vysvětluje německým vlivem (na př. Schlanow, Schlangwitz, Plane, Glave atd.), neboť s tím souvisí i to, že se vyskytuje nepravidelně *a* vedle *o* i v jiných postaveních. Lze tu chápat snad celý vývoj tak, že nastalo odloučení od jazykového vývoje těchto skupin v slovanském prostředí, ale na druhé straně bychom zase spíše očekávali, že vlivem německým se udrželo spíše *talt* nebo *tolt* než *tlat*.

Jerové střídnice neposkytují zde zvláštních odchylek, protože místní jména zde ukazují předně zcela pravidelnou vokalisaci silných jerů a zánik jerů slabých. Za silný jer je střídnicí *-e-*, ve větší části západního území lze pozorovat na místech silných jerů *e* vedle *i*, při čemž nel…

alézt žádného obecnějšího pravidla, podle kterého by se tak dálo. Přeažují tam ovšem střídnice *-i-* nad *-e-*. Ojediněle se vyskytuje také *-o-* a sekundární *-e-*, na př. Klenau/Clonowe a j.

Slovanské *-o-* má v těchto jménech střídnice *o*, *u*, protože *o* bylo ve ýslovnosti blízké *-u-* jako v polabštině, kde je za *-o-* *-u-* a později okonce ještě s další změnou *-ü-*. Zvláště je *-u-* v místních názvech po , *k*, *p*, *b*, *m* jako v němčině.

Původní *-a-* se teprve později přehlasuje v *-ä-*, jestliže následuje labika s *-i-*. Tato přehláska se jeví silně zvláště na západě oblasti: akov, Raakov, Reckow, kašub. Räkovo a j.

Slovanské *-y-* má v koncové slabice střídnici *-e-*, na př. Brege ze taršího Brěgy, podobně Plote, Grobe a j. V počáteční slabice jsou poměry dost pestré, srov. na př. Wyssoka, Wizok, Woyzino atd. Velmi ozmanité vokály má slovo *-mysl*, které se vyskytuje jako druhá část ıístního jména; je tu v podobě *-mezle*, *-mizle*, *-miuzle*, *-muzle*, *-moysell*, *noysle*, *-mizl* atd.

Trautmannovo zkoumání zde přináší, jak jsme viděli podle toho, že okály probírá zvlášť, důležitý materiál, ale vysvětlení je podáváno íše tradiční metodou, uchylující se spíše k fonetickým rozdílům mezi okály (poukazy na výslovnost a odtud podoba vokálu při přejetí) nebo formální analogii a konečně třetím pramenem hláskových změn je vliv ěmčiny. Problém by zde byl ovšem mnohem hlubší. Některé vokály se ví jako stálejší (nosovky, jať, tьrt), ačkoli i tam lze nalézt dosti variant, né naopak jako značně pestré (zvláště *-e-*). Kdyby tato jména žila dále slovanském jazykovém prostředí, nebylo by rozhodně mohlo dojít takové vokalické pestrosti, i když připustíme, že isolace místního néna a jeho pojmenovávací funkce nemusí respektovat vždy fonologické ztahy mezi vokály v živém lexikálním materiálu jazyka. Poněvadž však to jména žijí po dlouhá staletí v jazykovém prostředí nejdříve čistě ovanském, potom smíšeném a nakonec cizím, byly tím postupně oslaovány a nakonec úplně přetrhány domácí vokalické vztahy a tím byla ožněna taková jejich pestrost. Jen tak si lze představit vliv němčiny a tato jména, nikoliv jako pouhé odlišné fonetické realisování téhož nému. Ovšem zásadně nelze popřít ani vliv akustického dojmu vokálu cizím jméně, když se přejímá do jiného jazyka, jak Trautmann také yslí, protože si mluvící, který jméno přejímá, při slyšení cizích jmen avidelně vybavuje nejbližší fonetické realisace těchto vokálů v systému ého jazyka. Bylo by zde nyní právě zajímavé přezkoumání těchto oblémů jednak s hlediska germanistiky, jednak fonologických vztahů ezi vokály. Pouhou formální analogii bychom mohli těžko uznat, spíše nutno pomýšlet na vyvolání vztahu s jiným domácím, produktivním ovotvorným prostředkem a použití jeho v přejímaném jméně.

Některé části místních jmen jsou přenášeny k jménům jiným, t. j. ávají se produktivními, protože označují na př. obecný ráz označovaho místa, na př. *-grad* (= ohrada), *ves* atd. Je zajímavé, že i v takových stech místních jmen vidíme v Trautmannově materiálu velikou pestst, srov. uvedené varianty slova *-mysl*. To je svědectvím již poněmčení ajiny, v níž se taková jména vyskytují, přerušení původního vztahu

k apelativu *myslь*, dále toho, že nestejná podoba může být vyvolána růzností německých nářečí, i toho, že produktivnost byla takovým přetrháním starých vztahů uměle zastavena. Celkem vokalismus těchto jmen ukazuje právě svou velikou pestrostí, že tato jména ztratila živnou půdu, z níž vyrostla. Zařazují se pak, pokud lze, do nového jazykového prostředí, a pokud jejich nová podoba vyvolává nové vztahy v novém prostředí jazyka, mění se někdy zcela k nepoznání hláskoslovně nepravidelně.

Pokud jde o konsonantismus těchto názvů, autor ukazuje jen na některé hlavní změny. V konsonantismu byly obtíže při přejímání menší. Jestliže vidíme, že v starých dokladech jsou názvy v konsonantismu zachovány téměř beze změny, kdežto v mladších obdobích jsou naopak jména měněna již i v konsonantismu, pak to není třeba vykládat jen tím, že slovanské obyvatelstvo bylo později již zatlačeno zpět, a proto již nemohlo ovlivnit formu jména v německých ústech (str. 36). Vykládal bych tuto okolnost jinak. Při přejímání jevilo se jméno těm, kteří přejímali, t. j. německým kolonistům, jako něco nového, bez souvislosti v jejich jazyce, později si již němečtí kolonisté taková jména jistě pevněji zasazovali do jazyka svého a tím byly umožněny v nich změny, které se pak jeví jako mimořádné.

Z konsonantických změn jsou nejdůležitější tyto: ztráta palatalisace na západě zcela, na východě se udržely stopy palatalisace dodnes, srov. Bial, Biala atd. Kašubské *-ř-* poněkud proniká i do německého tvaru jmen (na př. Mersin z kašub. Měřəno). Dále je tu řada menších odchylek, jako *c*, *dz*, místo *t*, *d* v listinných dokladech (vlivem kašubštiny) z východní části území. Místo počátečního *-ch-* se často vyskytuje *-k-*, psaný také *qu*, jednak také *c*, psané jako *g*, takže v listinách se pak jeví zase značná pestrost.

Pokud jde o konsonanty *c*, *s*, *z* a *č*, *š*, *ž* a o tak zvané mazurování lze zase možno pozorovat, že na veliké východní části tohoto území obě řady hlásek splývají a slovanské *šč* dává německé *st*. Podle polabštiny by bylo možno usuzovat, že nastalo přiblížení výslovnosti těchto konsonantů, ale Trautmann právem takový mechanický výklad odmítá a upozorňuje, že je řada dokladů, kde lze čísti *č* zcela zřetelně a pod., takže to svědčí o staré palatální výslovnosti těchto konsonantů. Trautmann zde proto neuznává vliv tak zvaného mazurování a vykládá to vlivem němčiny. Myslím, že zcela oprávněně, ale chápal bych celou věc zase jinak než Trautmann, totiž tak, že v cizím prostředí, v prostředí odstraňujícím rozdíl mezi konsonanty palatálními a nepalatálními, byly zase přerušeny vztahy k ostatnímu jazykovému materiálu, takže německý vliv bych zde chápal jako nemožnost vlivu slovanského[4]).

Po těchto úvodních úvahách přikročuje Trautmann k detailnímu zkoumání materiálu. Je rozdělen na dvě hlavní části, z nichž první, jednající o místních jménech utvořených ze jmen osobních, zabírá str. 41—187 I. dílu, druhá, jednající o místních jménech utvořených z ap

[4]) Hláskoslovnou stránkou polabsko-pomořanských místních jmen, t. j. jejich vokalismem a konsonantismem v tradičním pojetí, se Trautman zabývá ještě v ZslPh. XX, 1948, str. 4 n.

ativ, je obsahem druhého dílu. Poslední § II. dílu, str. 106—116, se abývá tvořením místních jmen komposicí.

Pokud jde o prameny, z nichž Trautmann svůj materiál vybral, jsou o jednak publikované sbírky listin politického i církevního obsahu, dále tudie toponymické, pak slovníky, časopisy atd. i vlastní výpisky autoovy z archivů (srov. ZslPh. XIX, str. 265 n.). Je otázka, do jaké míry úplnosti jdou vlastní autorovy archivní výpisky (je nutno uvědomit si btíže s takto zaměřeným studiem archivů za války atd.).

Toponymický materiál je probírán takto. Nejdříve se uvádí jméno s udáním místa a doby, kde (v kterých sbírkách listin a jiných prameech) je jméno uváděno, a potom pravidelně rekonstruovaný tvar původní podobě. Jen příležitostně se srovnávají tyto názvy s názvy jiných oblastech slovanského území, pokud to sbírky a toponymické udie již hotové a přístupné dovolily. Doklady nejsou seřazeny abecedně, ýbrž podle toho, kde se taková jména vyskytují, pravidelně tak, že utor postupuje od západní části území, o které tu jde, směrem k východu. tímto uspořádáním lze souhlasit, protože opouští jak abecední, tak slovotvornou formální stránku jména a zdůrazňuje hlavně jednak jeho ůvod, jednak označované místo.

Autorovy rekonstrukce původních názvů a etymologie jsou z veliké ısti spolehlivé a cenné. Cenné je i to, že je bude možno studovat i s hleska míst, kde jich bylo k pojmenování použito, i s hlediska tvoření slov, kže dobře umožní studie i obecnějšího rázu. V té podobě, jak práce tím je, chybějí jen podrobné mapy, které by nám názorně ukázaly, dnak rozšíření jmen i jejich jednotlivých typů, jednak zároveň jejich ıstotu vedle jmen německých, zvláště v pásu smíšeném; dále chybějí odrobné rejstříky, které by umožnily hledání v materiálu (snad bude e toto ještě uvedeno v dalším svazku, kterého by si tato význačná ráce zasluhovala).

Místní jména tvořená ze jmen osobních rozdělují se zase na dvě upiny: na jména utvořená z celých vlastních jmen a ta, která byla vořena z osobních jmen zkrácených nebo z osobních přízvisek.

Místní jména se tvoří z osobních jmen shodně s principem, známým jiných slovanských území, buď tak, že se stane základem plurálový ar nebo se vytvoří adjektivum possessivní suffixem *-j-* v maskulinu bo neutru. Jména na *-ov* nebo na *-in* (správně Trautmann upozorňuje, tyto suffixy dodávají místním jménům i vnější charakteristické formy) skytují se pravidelně jen u tak zvaných nepravých vlastních jmen. autmann připomíná, že zde patrně jde o starobylý zákon, podle něhož místní jména tvoří téměř bezvýjimečně.

V kapitole o místních jménech utvořených z osobních jmen se dříve probírají jména na *-ov* a *-in*, a to podle kořenů, na př. z kořene *r-/mir-*, jako Nemerow, Bysmerow (= Bezmerov, čes. Bezměrov) od. a četná jiná z kořenů jiných.

S pomocí suffixu *-j-* se vytvářejí místní jména, která se proto velmi to končila na zpalatalisovanou souhlásku, jako *v'*, *r'*, *l'*, *s'* atd., ale dle zásady, že se všechna palatalisace konsonantů při přejímání jmen mci ztrácí, nastává ztráta palatalisace i zde, a proto jsou to nejčastěji

jména, která se končí na *-dz, -st, -v, -r, -l, -sl* a pod. Hláskovými změnami při přejímání vznikají taková jména nebo alespoň jejich části, které nacházejí odezvu v jazykovém materiálu německém a nakonec vypadají jako jména utvořená z prvků německých. Tak na př. četná jména tohoto typu se končí na *-rad* nebo *-band* (Dumrade, Priberaze a j., Dargebanz, Chorebanz, Chotibanz atd.). Jména na *-gostь* se původně končila na *-gošč*, které se však přejímá jako *-gast* (vedle *-gust, -gost* nebo *-goc*), na př. Bandegast, Bitegast, Gutegost (z původního Chotegošč), srov. také naše Radhošť. U takových jmen právě dobře vidíme, jak pozměněné *-gošč* na *-gast, -bąd* na *-bahn* atd. může vyvolat v novém jazykovém prostředí nové souvislosti.

Četná jména jsou zakončena na *-slaw* a tento komponent jmen zase přechází v nestejné podobě do němčiny jako *-slaf, -slawe, -zlaw, -ow* a pod., na př. Barnizlaf, Boguslawe, Dargoslaw a j. Jména na *-gněv* bývají v německém přetvoření zakončena na *-gnew, -ewe, -eue* a pod., na př. Dubegnewe, Jarognev, Mergnewe atd. Jména na *-bor* mají v prostoru polabsko-pomořanském koncovky na *-bor, -bur, -dur* a pod., na př. Mizlebur, Dannebur, Rathedur a j. Jména na *-mir, -mer*, na př. Bandzemyr, Cisimer, Demern (ze staršího Zdeměř). Počet místních jmen z patronymik na *-icь, -ici* není zde právě velký. Mají pak zakončení *-itz, -uiz, -witze*, a j., na př. Barnegneuiz, Blisignewitz, Dummagnewitze a j.

Dále sem patří jména, která vznikla v době německého panství, ale která ukazují na slovanské vlastní jméno, z něhož bylo utvořeno místní jméno buď s pomocí lat. *-villa* nebo německého *-dorf*, jako Bandemerstorp a j.

Početnější jsou místní jména, která jsou utvořena ze zkrácených vlastních jmen nebo přezdívek, dále z osobních lichotivých jmen (materiál zabírá v I. díle str. 57—187).

Jména ze zkrácených osobních jmen na *-e* (z *-y*), jsou poměrně nepočetná, jsou to na př. Bone, Chare, Gneve, Gresse a pod.

Již v praslovanské době byla známa místní jména z tohoto základu na *-ov* (Trautmann tak patrně usuzuje na základě toho, že jména tohoto typu jsou obecně slovanská). Tvoří se tu velmi často z jednoslabičného kořene (str. 59), na př. Badow, Bandow, Blandow a pod.

Jména ze zkrácených a často lichotivých osobních jmen jsou charakterisována tím, že základ jména se končí palatální souhláskou, pro *Darg — *Darž a pod. Někdy jsou vedle sebe místní jména na *-ov*, která byla utvořena z původního základu i ze základu, zakončeného palatálou, t. j. ze jména, které ukazuje na jméno lichotivé, na př. Bossowe, Busow (Boževo), Dargowe a vedle toho Darsow. Takové dvojice jsou celkem vzácné.

Početnější jsou jména, která byla utvořena z přezdívek, na př. ze základu -*pъrchъ — Parchow, z adjektiva *čьrnъ* (Zarnowe, Zarnewitz atd.), pak dále ještě rozšířením o další suffixy, na př. suffixem *-k-* Zarnkowe (z předpokládaného Čarnek), Bellow ukazuje na adjektivum *bě*[…] a pod. Zvláště živý a produktivní typ místních jmen, která se vyskytují od nejstarších dob v této oblasti, jsou jména, která jsou založena na připojení suffixu *-ov* nebo *-ici*. Připojovaly se k jednoslabičným přezdív-

kám všeho druhu, takže je pak dosti nesnadno rozlišit tvoření stará od mladších, protože tento typ byl produktivní velmi dlouho. Patří sem taková jména jako Barsitze, Battow, Banow, Bercowe atd., dále velký počet podobně tvořených jmen jiných.

Je jisté, že tento typ je produktivní také na jiných částech jazykového území slovanského, a proto by bylo velmi žádoucí pokračovat v Trautmannově práci v tom směru a široce srovnat jeho výsledky s materiálem z jiných slovanských jazyků.

Jména na *-ov*, typu Dargow, Godow, mají často paralelu v tvaru na *-in*, tedy typ Godow/Godin. Bylo by zajímavé sledovat jejich vzájemný poměr, případně přechod od jednoho suffixu ke druhému.

Také suffix *-ch-*, který měl již v praslovanštině význačné místo při tvoření zkrácených jmen, se zachoval v toponymickém materiálu studovaného území (str. 95 n.). Jde o jména typu českého *brach* vedle *bratr*, *kmoch* vedle *kmotr* atd. Správně Trautmann připomíná, že se nelze domnívat, že by každé takové jméno, kde je suffix *-ch*, bylo nutno vyvozovat jen z lichotivých jmen. Rovněž formantem *-ov* byla tvořena místní jména z osobního hypokoristika se suffixem *-ch*, před nímž předchází vokál nebo se také suffix *-ch* připojoval bezprostředně na kořen, jenž se končil likvidou. Sem patří početná místní jména, na př. Bandechow, Borechouo, Circhowe, Zirchov, Dalchau, Darchau atd.

Poměrně rozšířený a produktivní je typ místních jmen z hypokoristik na *-ch*, jenž byl dále rozšířen suffixem *-l-* nebo *-r-* (ale zde bychom spíše hledali vliv německý), na př. Bichele, Jerchel, Cochele atd. (str. 104).

V místních jménech, která jsou tvořena z lichotivých osobních jmen formantem *-š-*, jsou v Trautmannově materiálu celkem čtyři typy (str. 107). Předně lze vidět silný vztah mezi místními jmény na *-š-* a *-ch-*, protože *-š* vzniklo ze staršího *-ch* a tento vztah palatalisace dal při německém přejetí zase *-s* a tím splynula tato jména s jinými jmény na *-s*. Může se tedy také počítat se jmény jednak se slovanským *-ch*, jednak se slovanským *-s*. První typ je tvořen suffixem, v druhém jsou jména jako Mašov (ze staršího Mašev), třetí typ obsahuje jména, kde suffix *-š* následuje za konsonantem kořene, před nímž mohou býti rozmanité vokály, na př. Bandesow, Bolesowe, Borsowe a j., čtvrtý typ zde představují jména na *-in* (*-išin*, *-ešin*, *-ošin*, *-ušin* atd., na př. Bandessyn, Bandyzin, pol. Będzieszyn a j.).

Místní jména se suffixem *-n-* se zase dělí na tři typy. Jsou utvořena z osobního jména suffixem *-j-* nebo z osobního jména v plurále, druhý typ je odvozen suffixem *-ov* nebo *-ici* a třetí suffixem *-in* (str. 123 n.). Jsou to rovněž známé typy z jiných slovanských území. Patří sem Dargan ze staršího Dargań, Lubahn ze staršího Ľubań, Dargon ze staršího Dargoń a j., v druhém typu na př. Bandenitz, pol. Bądoń, Banssenetze a j. (str. 128), třetí typ na př. Bealdenyn (ze staršího Bělynin), Brutnino a j.

Poměrně málo bylo využito suffixu *-l-* při tvoření místních jmen ze jmen osobních. Připojoval se hlavně k hypokoristikům nebo ke jménům zkráceným (str. 133 n.). Suffixem *-l-* se v této oblasti tvořila jména

z osobních jmen, která měla suffix *-j*, jako Beutel, srov. pol. Bytoń, Suthele, ze staršího Sutol', dále formantem *-ov*, na př. Balow, Gralow, Ralow a j. (135) a suffixem *-in*, který je zde nejproduktivnější, na př. Bandelin, Barclino, Bartholin a j.

Vzácná jsou jména, utvořená z osobních jmen suffixem *-r*, v polštině dost častá. Nejčastěji je zde typ na *-ov* nebo *-ici*, kdežto typ na *-jo* nebo z osobního jména v plurálu, je dosvědčen jen v několika případech a ještě sporných, rovněž jména na *-in* jsou nepočetná. Patří sem jména jako Bauer (nejistého původního tvaru), Bützer a pod., velké obtíže působí jména Schönehr, (kašub. Ščenuřė) a Priscire; nejpočetnější jsou zde jména jako Bidrici, Zastrow, Chuderitze a j. zase nepočetná jako Balgurino a pod.

Jména se suffixem *-t* nebo *-d* jsou nejpočetněji zastoupena v místních jménech na *-in*, mají tedy nejčastěji koncovku *-tin* jako Bogutino, Marutin a četná jiná (srov. str. 147), dále na *-otin* nebo *-utin* s různými hláskoslovnými obměnami, srov. Dergenthin, ze staršího Dargotin, Lüchentin ze staršího L'uchotin a j., potom jména se suffixem *-ętin* (str. 151 n.), na př. Bolentin, Brallentin, jména na *-utici*, *-otici*, *-entici*, na př. Barnutitze, ze staršího Barnutici, Charnetitz a j. (malou skupinku tvoří jména na *-ęty* nebo *-ęta*, t. j. z plurálového tvaru maskulina nebo neutra na př. Maliante ze staršího Malęty, Melente z Milęty a j.).

Starobylá jsou zde jména zakončená na *-ota*, *-uta*, *-enta*, na *-o* nebo *-et*, jako Slawetow, Goddentow, Lübtow a j., ale jsou celkem nepočetná (155 n.).

Osobní jména se suffixem *-k-* stala se také základem četných místních jmen v tomto prostoru. Z plurálové tvaru nejsou početná, ale patrně živá, na př. Räšќi, Busske a j., dále sem patří početná místní jména na *-ov*, na př. Bertkow, Bietikow, Bliesekow a j. (str. 160—167), dále jména na *-ov*, která jsou sekundárně tvořena od jmen staršího jiného typu na př. takové jako Trzebiatkow ze staršího Treb'atek a j., celkem nepočetná jsou zase jména od těchto osobních jmen, utvořená suffixem *-in* jako Bobzin, Bometzin a j. (str. 169—170).

Velmi zřídka jsou tvořena místní jména z osobních jmen, která mají suffix *-v-*. Trautmann správně poznamenává, že jejich výklad není bezpečný, a jak ukazují doklady, je sporný. Patří sem na př. Dalwin, Maldewin a j. (str. 171—172).

Místní jména se dále tvoří z osobních jmen se suffixem *-m*. Pocházejí většinou ze zkrácených nebo lichotivých jmen na *-mil*, *-mir*, *-mysl* a pod. Patří sem jména jako Barnym, Budim, Chotim, Bandemyn, Miromin a j. a konečně zase jména na -ov, jako Cillemowe — Zillmitz (str. 172 a 176).

V posledních dvou paragrafech I. dílu se Trautmann podrobně obírá problematikou místních jmen na *-ici* a na *-dorf*. Jména na *-ici* působí některé obtíže. Při přejímání těchto jmen na *-ici* byla sblížena tato místní jména se jmény zakončenými na *-ec*, *-eč*, *-ica* a *-ice*. Rozdíl mezi nimi se zachovaly jen ve východním území, tedy tam, kde byl styk se slovanským jazykovým prostředím. Proto bude vždy nesnadno zde pevně rozhodnout, o který suffix jde (kromě případů ovšem vždy ja-

ných). Z té příčiny jména na *-ici* nebo *-ovici* jsou vždy dost pochybná. Jména na *-ici* jsou právě velmi důležitá v jiných oblastech slovanských území; kromě toho ukazují jisté společenské fakty (kolektivní způsob bydlení atd.). Výsledky, které o těchto jménech v jiných oblastech slovanských území byly již zjištěny, bude nutno srovnat s fakty, které plynou z materiálu Trautmannova, aby byly zjištěny shodné rysy obecnější.

Jména na *-ici* se rozšířila také do oblastí, kde původně nebyla. Jsou to někdy jména na *-ec*, *-ca* a pod., později, protože suffix *-ice* se stal produktivním, pozměněna na jména na *-ice*. Trautmann proto myslí, že i v tomto území polabsko-pomořanském byly takové případy a že zvláště v císařské německé kanceláři se stalo zvykem co možná každému jménu slovanskému z Polabí a Magdeburku přidávati koncovku *-ici*. Takové mladší předělání místního jména na -ici lze předpokládat již pro doklady v bulle z r. 1136, na př. u jména Zagorici, ze staršího Zagorica (jak je dosvědčeno také v dolní lužičtině). Ovšem, zde se nám zdá, že takovou produktivnost mohl suffix *-ici* dostat přece poněkud později, nikoli v dobách tak starobylých.

Jména na *-ici* jsou v studované oblasti (s patronymickým suffixem) velmi silně rozšířena, ovšem početně ustupují před jména na *-ov* a *-in*. Trautmann myslí, že rozdíl mezi *-ici* a *-ovici* je jen formální, protože rozdíl ve formě neznamená rozdílu ve významu (str. 179 n.), ale to je dost sporné podle mého názoru, neboť právě produktivnost jednoho nebo druhého suffixu musí být podložena jen vlastním významovým rozdílem, který těmto jménům přináší. Lze souhlasit s tím, že někdy šlo jen o vyrovnání s německým hláskovým stavem a přizpůsobením (str. 180).

Nejmladší vrstvu tvoří zde jména, která se tvoří tak, že k slovanskému osobnímu jménu se připojuje lat. *-villa* nebo něm. *-dorf* (t. j. *thorp* a p.), dále *-welt*, *-hagen*, *-molen* atd. Z takových jmen zase Trautmann odvozuje, že šlo o silnou německo-slovanskou symbiosu, dokud cela nepodlehla spodní slovanská vrstva, neboť jinak bychom prý nemohli taková jména pochopit. Taková jména se vyskytují vlastně v celém tomto území (str. 182), nastupují ovšem nejdříve na západě, t. j. na místa, odkud vychází germanisace, jak je pro nás velmi poučné. V západních Pomořanech se taková jména vynořují teprve v 13. století (na východě jsou od 10. století), na Rujaně teprve po r. 1310, starobylá, ale ojedinělá taková jména jsou i na východě. Je ovšem právě zde nutno připomenout, že je tu málo jistoty právě v těchto jménech. Trautmann upozorňuje na to na str. 182 a správně poznamenává, že k bezpečným výsledkům bude možno dojít jen po společné práci slavistů s germanisty i historiky. Jména tohoto typu jsou zastoupena podle Trautmannova zjištění asi takto: v Hannoversku je jich asi 12, početnější jsou poněkud v Holštýnsku, na ostrově Fehmarnu je 9 dokladů, na Rujaně 12, v polabsko-pomořanské části kraje braniborského a saského je jich asi 24, nejvíce jsou však v Meklenbursku, t. j. asi 120 dokladů, několik dokladů je také v západních Pomořanech, velmi slabě jsou zastoupena východně od Odry. Trautmann nevyvozuje z čísel, která ukazují rozšíření těchto jmen, žádných závěrů, ale myslím, že věc je dosti jasná a ukazuje, že

taková jména se šíří nebo zase ustupují s postupující nebo s ustupující germanisací těchto oblastí. Pochybuji proto, že by šlo vždy jen o symbiosu, vždyť v těch krajích klidný vývoj vždy právě nebyl.

Tvoření takových jmen souvisí i s tendencí, kterou Trautmann uvádí na str. 186, totiž poněmčovat místní jména tím, že se k slovanskému jménu připojí německé *-dorf*. Je tu zase několik možných případů.

V II. dílu zkoumá autor místní jména utvořená z apelativ. Rozděluje je na čtyři skupiny: jména, která se vztahují ke krajině a půdě (str. 5—37), k lesu, stromu a rostlinám (str. 37—52), k životu zvířat (str. 52—67) a k činnosti civilisační (sídla, nástroje, polní hospodářství a pod., str. 67—106). Jak vidět již z rozsahu jednotlivých částí, nejpočetnější jsou jména, která se vztahují ke krajině a půdě, jak u místních jmen očekáváme, dále k činnosti civilisační, což zase potvrzuje, že místní jména jsou důležitým materiálem k poznání dějin zkoumaného prostoru.

Krajina a vlastnosti půdy se samozřejmě bohatě obrážejí v místních jménech obyvatelstva Polabanů a Pomořanů. Především jsou to rozdíly ve výškách, které jsou v těchto jménech zachyceny. Četná jména jsou nazvána podle toho, že jde o vrchy, slovan. apelativem *gora* a odvozenými (Görke, staré Gorca, Goriz, Gorries atd.) nebo adjektivem *gorny*. Vlastnosti terénu vystihují dále jména z apelativ, jako *cholm* (Cholme, Golme, Gollmitz), *glova* (Glave, Glau a j.), *virch* (Ferch, Verchen, Ferchau) a podobná četná jiná. Velmi plodné bylo adjektivum *vysokъ* (srov. str. 8 n.) a j.

Rovněž půda vystupuje v těchto jménech místních a její vlastnosti; z apelativa *kamenь* bylo utvořeno mnoho názvů (Camin, Kamin, Kammin, Camic, Chemnitz, Kamionken a j.), dále z *kremenь*, *glazъ*, *skala*, *glina*, *ilъ* (jíl), *ruda*, *vapьno*, *smogorъ*, *bryla*.

Bohaté byly názvy vztahující se k pastvinám a polím (*gola*, *pěskъ*, *lędo*), dále k charakteristické vlastnosti půdy (*kotelъ*, jména jako Köthel, Kottlowo, Kothlow a j.), *krina*, *skovarda*, *koryto* a j.

Mnoho míst bylo pojmenováno podle vodních toků. Proto jsou základem místních jmen slova jako *rěka*, *voda*, *strumenь* (Stromin), *struga*, *potokъ* (Patocka, Patocki a j.), *zdrojь*, *kľučь* a četná jiná. Velký význam mají pro místní jména slova, která se vztahují k bažinám (*bloto* — Blüthen, Blottowe a j.), polab.-pomořan. *tymę* (jména Thymen, Timmeitz), *brъna* (Breene, Brenz, Brenzig a j.), *tręsina* (rašelina, bahno), *moča* (jména jako Mützingen, Mudschiddel), *para* a pod. Místní jména se také tvoří od četných adjektiv, která charakterisují vodní toky, na př. *rovnyj*, *plonyj*, *lysyj*, *suchyj*, *mokryj* atd.

Mnohá místní jména jsou utvořena z apelativ, která vyjadřují nějakou charakteristickou vlastnost *lesa*, *stromů* nebo *rostlin* (str. 37 n.). Jsou tu sice mnohá jména tradiční, která jsou známa také na východě, tedy i v předpokládané pravlasti Slovanů, ale přece zde mnohá charakteristicky ukazují právě na sídliště polabsko-pomořanská. Tvoří se z apelativ *lěsъ*, *borъ*, *drěvo*, *gvozdъ* atd., z apelativ označujících jednotlivé druhy stromů, na př. *sosna* (srov. Sosnowe, Zootsen), *smirk* a j.

Jména rostlin (str. 47 n.) na př. *bylъ* (Büllitz, Bülow a j.), *květ*, *trava* atd. stala se rovněž základem místních jmen.

Jména, která se vztahují k zvířatům, jsou také zároveň dobrým kulturně historickým svědectvím. Jsou to předně jména označující divoká zvířata: *zvěrь* (Schwerin), *bydlo* (= dobytek — Beddelin, Bedlin a j.), *turъ*, *losь* atd., dále zvířata domácí, na př. *koza*, *konь*, *kobyla* a pod., jména ptáků a ryb.

Nejbohatší jsou místní jména, která se vztahují k civilisačním a kulturním faktům tohoto kraje, jako jsou sídla a podobně (str. 67 n.). Patří sem slova, která ukazují způsob sídliště (*gardъ*, *kolъ* — Kölln, Kollin, Köhlen atd.), *ostrogъ* (Wusterhusen), *osěkъ*, *zasěkъ* atd.

Četná jména ukazují na slovo *stolp* = sloup, t. j. nějaká ohrada nebo zařízení k chytání ryb a podob., dále *chyže*, *ves* a *sedlo*, *jizbica* — Giesebitz, *chlěvъ*, *gumьno*.

Jména nástrojů (str. 76 n.) jednoduchých i složitějších, rozmanitých všeho druhu se stala základem místních jmen, srov. *strěla* — Stralige, Strele, Strehlen atd., *tulьсь*, *ščitъ*, *sekera* (Seckeritz), *toporъ* a j.

Zemědělská práce, hospodářství polní a pod., které bylo také převážně zaměstnáním obyvatelstva, se jeví v četných jménech, z nichž lze usoudit na apelativa a terminologii zemědělskou, na př. *poľe* (Poel, Poschpol a četná jiná), *zagonъ*, *krajь*, *konьсь*, *rogъ* atd. Lesní práce a mýcení lesa, což je jedna z nejstarších prací starých Slovanů, vystihují jména ze slov jako *trěbiti* — Trebene, Trebitz atd., *karčь* — Kaarz, Kartzow atd., *kopati* — Kopahn, *páliti* — Oppalin a četná jiná. Konečně jsou tu místní jména, která vyjadřují stav, činnost a podobně, na př. *Knehden*, Kneese (kněž, kněgynja), *chlop* — *chlap*, *popъ*, Karwete — Charvati, Nehms — Němci a j.

V poslední kapitole II. dílu se Trautmann zabývá otázkou skládání místních jmen. Zde si všímá takových jmen, která vznikla složením, composicí. Početně je zastoupen na př. typ jmen *Selbelang* — *želvyj lǫg*, dále jsou to jména složená s adjektivem *bělъ*, nebo taková komposita jako Starigrad — Oldenburg, Dolgemost, Velaves atd. Četná taková jména jsou hlavně známa z východních Pomořan, a to zvláště taková, která se vztahují k pojmenování polí a pod., na př. Dambagora, Damlos, Dubroglava je základem jména Turghelowe; jsou tu komposita, která mají v jedné části slovesný tvar, na př. Volkfien — Volkvyje, Kossebode — kosa+bodati atd. Zvláště častá jsou jména, kde jde o kompositum s předložkou a jménem, na př. Messeritz (= Meziříčí) nebo s předložkou *bez*, *pri*, *po* atd.

Z uvedeného toponymického materiálu lze tedy vidět, že jsou to jména, tvořená z týchž lexikálních základů a podle týchž zásad, jak jsou známa jako místní jména z jiných slovanských území. Bude velmi zajímavé zjištění, které typy a kde jsou rozšířenější a dále srovnání se slovotvornými toponymickými prostředky německými.

Trautmannova práce o polabsko-pomořanských jménech je důležitou prací toponymickou i významným příspěvkem jak k historii osídlení těchto krajin Slovany, tak jejich ústupu před germanisací a konečně zániku. Je to však také významná práce pro čistě linguistické zkoumání tvoření místních jmen (i když očekáváme, že autor přikročí ještě k vydání III. dílu, jenž by obsahoval zejména mapy, statistiky a vyčerpávající

rejstříky). Nebylo jistě v rámci thematu autorova, aby tento materiál srovnal s místními jmény na celém slovanském území, kde tato jména ještě z větší části žijí, ovšem za jiných podmínek. Nejdříve bylo nutno podniknout tuto práci, t. j. shromáždit a zpracovat tento materiál sám, potom teprve bude možno přistoupit k podrobnému srovnání s jiným slovanským toponymickým materiálem. Kromě toho jsou také tato jména, i když pro Slovany smutným, přece skutečným dokladem míšení dvou jazyků této oblasti. Linguistické otázky budou musit být v tomto materiálu řešeny poněkud jinak, zvláště se zřetelem k hláskové stavbě slovanských jazyků, o které jde, dále se zřetelem k němčině a zejména k těm německým dialektům, kterými tato jména byla přejímána, i se zřetelem k obecným zásadám o tvoření místních jmen jakožto zvláštní kategorie jmen. Jestliže nemůžeme souhlasit s autorovým výkladem zániku slovanství v té oblasti, neznamená to, že bychom tuto velkou práci podceňovali a neuznávali její veliký význam. Přináší cenný materiál i mnohé řešení a bude jistě východiskem pro práce další. Bude jistě patřit k základním pracím o slovanských místních jménech.

Ant. Dostál.

Stefan Hrabec: **Nazwy geograficzne Huculszczyzny.** Polska Akademia Umiejętności. Prace onomastyczne. Nr. 2. Kraków 1950. XI a 264.

Severní svahy Karpat jsou od r. 1930 předmětem živého jazykozpytného a národopisného studia Ukrajinců i Poláků (Zilynśkyj, Kobyljanśkyj, Šemlej, Rudnyćkyj, Rabijivna, Knjažynśkyj, Kmit, Parypa s ukrajinské strany, Janów, Stieber, Falkowski s polské strany). K badatelům o východní části Karpat, osídlené Ukrajinci, kraje známého pod názvem Huculsko, přistupuje nově polský badatel Stefan Hrabec svou závažnou prací z oboru toponomastiky.

Je to třetí z řady prací, jejichž předmětem je zkoumání východoevropských geografických jmen v nejširším významu toho slova, t. j. nikoliv jen osad a jejich částí, nýbrž i vod a hor. Část rukopisu, věnovaná traťovým názvům, byla válečnými událostmi úplně zničena (98, pozn. 2). K práci J. Rudnyćkého „Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny" 1938, věnované oblasti mezi řekami Solinkou na západě a Limnycí na východě, k práci Z. Stiebera „Toponomastyka Lemkowszczyzny" I. 1948, II 1949, v které je prozkoumána oblast od Solinky až na západ po okolí Ščavnyce blízko Dunajce, připojuje tak St. Hrabec výzkum východní části Karpat, t. zv. Huculščiny. Její hranice autor proti obvyklému dosavad vymezení na západě zúžil, neboť je podle jazykových kriterií prof. Janowa posunul z údolí řeky Limnyce na východ do údolí řeky Bystryce Nadvirnjanské. Území mezi Limnycí a Bystrycí N. není tedy zachyceno ani Rudnyćkým ani Hrabcem. Na východě pak Hrabec vymezuje Huculsko dřívějšími státními hranicemi polskými, t. j. řekou Čeremoší. Proto nebyla do studie S. Hrabce pojata oblast bukovinských Huculů, která se dříve nacházela pod rumunskou svrchovaností, ani oblast na jih od Karpat, která byla na území ČSR a Rumunska. Oblast huculská, kterou Hrabec zkoumá, obsahuje jen 43 osad okresu kosivského, 9 osad okresu kolomyjského, 18 osad okresu nadvirnjanského podle dřívějšího polského správního

dělení. Jenom tuto, tak vymezenou oblast pokládá Hrabec (str. 10) za huculskou, což je jistě omezení vědecky neodůvodněné.

Hrabcova práce se dělí na tři základní části:

1. úvodní úvahy o území a názvu Huculščina, Hucul, prameny a jejich charakteristika;
2. huculský topografický slovník, obsahující názvy vod, hor a osad, a to apelativní i vlastní;
3. celkové výsledky toponomastické i jazykové a mezijazykové vztahy.

Současný materiál čerpá autor jednak z cizích tištěných prací a map, jednak ze svých vlastních zápisů z 42 vesnic. Historický materiál je z pramenů ukrajinských i polských, které zřídka sahají do XV. století, ale většinou jsou ze století XVIII. Škoda, že autor neužil ještě jednoho pramene k poznání osadních názvů, t. j. církevních knih v jednotlivých kostelech; v nich lze totiž z t. zv. „vkladných" (vložek, přípisků) sledovat místní názvy nejméně od XVI. století.

Autor uvádí po výkladech o suffixech *-izna*, *-ina*, *-ija* starší pokusy o etymologii jména *Hucul* (na př. též z kumánštiny) a přiklání se právem k vysvětlení obecně přijímanému a pocházejícímu už od W. Pola, že je to název rumunský ze slova *hoţul*; má dvojí význam: 1. silný člověk, 2. zbojník (oprišok). Z tohoto pejorativního názvu vznikl později přezdívkový ethnický název, avšak huculský lid sám sebe tak nenazývá. Do nedávna se přidržoval názvu „Rusín" „Rusnjak" stejně jako na jižních svazích karpatských. Jméno nebo přezdívku *Huch* = Huc nacházíme v marmarošské listině z r. 1423 (Mihályi J.: Maramorosi diplomák, M. Szigeth 1900).

Ve vstupních úvahách mluví autor o charaketristice svých pramenů a o jazykové stránce materiálu, obsahujícího elementy polské, ukrajinské a rumunské. Co se týče rumunštiny, je věc jasná a autor odděluje v následujících kapitolách jména s elementy rumunskými, i když jde jen o rumunské suffixy k slovům se základem slovanským (56). Na str. 234 připouští dokonce možnost valašsko-ukrajinského bilinguismu dávných Huculů.

Méně určitosti je ve vymezení mezi polštinou a ukrajinštinou. Hrabec to rozřešil tak, že čistě slovanský jazykový materiál bez rumunské příměsi uvádí v každém oddílu jako *polsko-ukrajinský*. Ani ve vstupních úvahách, ani v kapitole o mezijazykových vztazích nepodává autor jasné vysvětlení, které jazykové skutečnosti jej vedly k ražení tohoto termínu pro huculské názvy. U elementů polských konstatuje (234) ráz kulturně-administrativní a bylo by bývalo vhodné konstatovat, zdali polonisované tvary jsou jen umělé a do jaké míry pronikly do lidu. Základní otázka polského a ukrajinského podílu v huculské toponymii by zasluhovala podrobnějšího vysvětlení a řešení.

Nepolského čtenáře by mohlo uvést v omyl použití polského výrazu *ruski* ve významu „ukrajinský" („ruský" je v pol. *rosyjski*) na str. 133 a 230, když se jinak stále užívá výrazu *ukraiński*.

Základní význam má a východisko práce Hrabcovy tvoří kapitola, obsahující huculský topografický slovník, k němuž autor sám sebral materiál v terénu nebo vypsal z prací ethnografických a jejž konfrontuje

s dosavadními slovníky. Uvádí tu topografické názvy apelativní, které se uplatňují v toponymii, ale i takové, které se jako vlastní jména pomístní a místní nevyskytují.

Je tu hodně topografických názvů, které nejsou z dosavadních ukrajinských slovníků známy. Hrabec tak obohacuje ukrajinskou lexikografii novým materiálem. Uvádí celkem přes 250 topografických názvů, objasňuje jejich význam, původ a často i etymologii. Při svých vlastních zápisech dialektologických užívá fonetického pravopisu, v slavistice obvyklého, v ostatních zápisech užívá pravopisu originálu, pokud je psán latinským písmem, a polské transliterace, pokud je psán písmem cyrilským. Z toho vzniká ovšem velká nejednotnost pravopisu: *cz* i *č*, *sz* i *š* se objevují v týchž slovech.

Část huculských názvů je rumunského původu, neboť s vlivem rumunského jazyka se v této oblasti setkáváme často. Většinou však Hrabcova topografická slova nejsou omezena na huculské území; některá z nich nacházíme vůbec v karpatské oblasti po obou stranách Karpat: *bašta, ber', čurkalo, rakaš, turšuk* atd., některá pak jsou i v jiných jazycích slovanských, byť často jako archaismy, *ber', bervy* — čes. *Břve, Břvany*, *berdo* — čes. *Brdy, debři, Debryca* — čes. *Debř*, čes. dial. *dejbří, debřa*, *gruń, mlaka, prysłop, hať.*

K Hrabcovu materiálu lze dodat ještě několik názvů z rukopisného slovníku Veličkovského z polovice XIX. stol., který dostal prof. Paňkevič prostřednictvím prof. I. Zilynského od rodiny Veličkovských. Jsou to tyto názvy: *галештів* = jáma ve vodě (*kabač*), jistě maďarského původu z *hąlastó* = rybník; vedle *ťовда* (str. 37) a *говда* (125) uvádí se tam *говдя* ve významu vysoké hory. Vedle *джек - джеťа* (str. 36) máme i *джеťџі* = vše, co odplynulo, *джиťu* = smetí s třískami, *дзифа* = kamení, *плюский* = ploskyj, *портиш* = skladiště dříví, *стріг* = hromada, kupa, *стремент* = strmý břeh, strmý svah, *аршиця* má též význam suché nepokosené trávy.

K tomu poznamenává Paňkevič, že termín *čopaš, čapaš, čypaš* ve významu stezky na horských úbočích, vyšlapené kravami neb ovcemi není výlučně jen maďarské slovo. Setkáváme se s ním vůbec v karpatské oblasti, počínajíc Slezskem, a souvisí i se slovanským *čapati*. Upozornil na ně prof. Josef Janko „Poznámky a příspěvky k českému slovníku etymologickému" ČMF 21, 1935, 126—127 typ *camp-* (*čamp*). — V slovníku Veličkovského je uveden i název *гоџя*, jistě příbuzný s *hoțul*, s významem hloupého děvčete.

Hrabec zdůrazňuje, že topografický slovník huculský je bohatý; Hucul dovede nazvati rozmanitými slovy rozmanité tvary hor, vod, močálů, má velké bohatství termínů z rostlinného a ptačího světa, co nebývá u obyvatelů nížin.

V dalších třech kapitolách Hrabec rozbírá huculské názvy a) vod, b) hor, c) osad. Názvy uvádí v hesle v podobě úřední (26), ovšem podle stavu z r. 1939, kdy byl rukopis hotov k tisku. Jde tu do větších podrobností než J. Rudnyćkyj. Ten rozlišoval vodní topografické názvy trojího původu: a) z vodních názvů, b) podle vlastností vody, c) podle vlastností okolí vody. Hrabec rozšířil třídění vodních názvů na pět druhů

připojuje k uvedeným třem ještě dvě kategorie, a to názvy podle rostlin, podle polohy vzhledem k jiným geografickým objektům a názvy kulturní.

Rudnyćkyj rozumí pod termínem „ráz okolí" názvy podle rostlin a živočichů. Hrabec pod tím názvem uvádí jen jména podle vlastností půdy, kterou voda teče. Skupina jmen, uvedená Rudnyćkým v kategorii názvů vodních z názvů místních, je u Hrabce rozdělena do 4 pododdílů: 1. zdrobnělé názvy vod, 2. jména podle názvů hor, 3. podle názvů traťových, 4. podle názvů osad a jejich částí. Další třídění vodních názvů ze jmen osobních, kmenových, z názvů cizího původu je stejné u obou autorů.

O etymologii některých jmen lze mít pochybnosti, avšak celkem jen zřídka, na př. když jm. *Żeniec, Żenka, Żonka* odvozuje ze slovesa *hnaty, ženu, ženeš,* jm. *Hostovec, Hostowiec* z názvu rostliny *oset* (94, 164). Na Slovensku v severním Zemplínsku nacházíme osadu *Hostovica*, v Čechách *Hostovice*. Název potoka *Dzembronia* a odtud jméno osady (99, 198) je podle Kałużniackého správně vysvětleno jako slovo rumunskoslovanské zprostředkované rumunským *zîmbrŭ dimbrŭ* = „zubr". O tom že zubr žil kdysi ve východních Karpatech, máme svědectví Nikety Akominata, který popsal cestu byzantského císaře Andronika Komnena k haličskému knížeti Jaroslavu Osmomyslovi na lov zubrů mezi Moldavskem a Sedmihradskem v r. 1164. Niketa Akominat nazývá zubra řecky *ζοῦμπρος*. Konstantin Jireček čte *μπ* v cizích slovech jako *β*, takže z toho vychází slovo *zubros* (K. Jireček: „Slavische Chroniken der Moldau", AfslPhil. 15, 1893, 89. O řec. *μπ* = slov. *b* srovn. M. Vasmer: Slaven in Griechenland 249). Srovnej i český název vodní *Zubřina* (Sedláček 101) a čes. i mor. název místní *Zubří*, Černý-Váša 157, 250.

Mezi nejasnými jmény uvádí Hrabec *Kudryniec* (120). Myslíme, že je to název jasný. Přídavné jméno *kudrjavyj* má tu význam „pěnivý" a objevuje se často v starých koljadkách a ščedrivkách jako epitheton slova pivo nebo víno (V. Hnatjuk „Koljadky i ščedrivky" I, 170. Sr. i Paňkevičův záznam z Rachova: „V tretij bočecci kudrjeve pyvo"). Dále jsou autorovi nejasné názvy *Borovač, Lučna* (183), *Korovy*, (120); lze je přece spojovat s apelativy *bir* — *boru*, adj. *borovyj, luka, lučnyj, korova*; nejasné jméno *Stefčuk* (121) lze přece přiřadit k os. jm. *Lukiančuk* (118) jako místní název ze jména osoby. Název *Puławiec* (121) lze srovnávat s pol. jm. *Puławy* (u Lublina) a ukr. Pulavy (u Sanoku), v. Z. Stieber: Toponomastyka Łemkowszczyzny I. 43.

Studium slovanských jmen získává v Hrabcově materiálu dost zajímavých podnětů k srovnávání. Uveďme jen několik paralel z Československa: *Kosmač*, č. *Kosmáčov, Luhač*, mor. m. jm. *Luhačovice, Łukawiec* — čes. m. jm. *Lukavec*, jm. potoka a m. jm. *Lukavice, Oslava* — mor. m. jm. *Oslava, Oslavany, Oslavice, Parnyčka* — sloven. *Párnica* čes. *Parník, Revničny* (potok) — čes. *Řevnice.*

Jméno míst. *Kosmač* vysvětluje Hrabec (221) jako possessivum se suffixem — *jь* od os. jm. *Kosmat(y)*, ale nepřihlíží k existenci substantivisujícího suffixu — *ačь*; sr. čes. *naháč*, stč. *kosmáč*. Proto také se asi jm. *Borovač* octlo mezi jmény nejasnými. U jména ḥuc. potoka *Oslava* vzpomíná Hrabec čes. jm. *Úslava*, ale to vzniklo až r. 1712 ze jm. Úhlava

chybným čtením *-h-* jako dlouhého *-s-* ve švabachu (Jos. Strnad: Sb. Čes. spol. zeměvědné 1898, 104, Ant. Profous ibid. 37, 1931, 196). Tím zjištěním je ovšem vyvrácena etymologie Schwarzova, kterou Hrabec cituje. Mohl se však dovolávat mor. jm. *Oslava* (v. výše).

V pododdílu huculských jmen horských přidržuje se autor třídění zdokonaleného Taszyckým, podle kterého tvoří názvy kulturní zvláštní skupinu. Z topografických názvů hor připadá polovina na ukrajinské, polovina na rumunské: *Аршиця, Ґорґан, Гомул, Кічера, Маґура, Клива Мунчел* atd.; přitom výše položené hory mají názvy rumunské jako v západních částech Karpat. Souvisí to s pastýřským životem v starších dobách, kdy rumunští pastevci byli nositeli tohoto způsobu života.

V názvech hor podle tvaru mají převahu názvy ukrajinského původu v poměru 59 : 18. U některých však nelze s bezpečností souhlasit s autorovým tříděním. Na př. když všechny názvy hor ze jmen zvířecích chápe jako obrazné označení podoby hor: *Kiń, Kozły* a pod. (134). Autor se odchyluje od dosavadních vysvětlení názvu hory *Галич* z názvu ptáka *галка* a odtud kolektivního *галич* (J. Rudnyćkyj); Hrabec odvozuje tento název z ukr. *гало* = „koule", *галич* tedy podle něho není nic jiného než kulovitá hora. Ale těžko je souhlasit s tímto objasněním Hrabcovým, protože slovo *гало* je známo jen na Poltavsku a v Novgorodsku Volyňském, tedy na severu v Polesí, kde se ho užívá k označení kruhovitosti, o tvaru jezera (B. Hrinčenko, Slovař ukr. movy (I. 310). Naproti tomu název *Галич* je horský, známý i na jižním Slovensku. Existují přece vrchy *Sokoloveć* (Zakarp.-Ukrajina, Perečyn), *Sokoleć* (Ljuta, Zak. Ukr.), *Jastrebeć* (Horinčovo, Zak. Ukr.), *Voronoveć* (Majdan, Zahatja, Stavnoje, Zak. Ukr., Dr. A. Petrov „Karpatoruské pomístní názvy" Praha 1949, 154, 204, 219) a dokonce název lesa *Галичі* (Kalna na Slovensku, Petrov, ibid. 108); je tedy možno pokládat jméno *Галич* za název ptáků, kteří hnízdí pohromadě a proto mají kolektivní název *галич*.

Názvy hor podle rázu půdy, podle rostlinného světa, podle barvy půdy, jiné názvy topografické podle polohy, vztahu k jiným geografickým objektům, kulturní názvy hor od jiných geografických názvů: horských, vodních, traťových, osadních a názvů částí osad, horské názvy z osobních jmen a kmenových jsou z valné většiny původu ukrajinského a jen z nepatrné části původu rumunského.

Mezi názvy kulturní řadí Hrabec zcela správně též jméno hory *Pip Ivan* (158); dále však k názvům, odvozeným ze jmen osob, počítá významově blízký název hory *Popadja* (182). Autor se domnívá, že je to název nový, zavedený inteligencí, neboť josefinská matrika nazývá tuto horu *Čorna hora*. Nesmí se však zapomínat, že na Zakarp. Ukrajině je u Trebušan též hora *Pip Ivan;* tam však vliv haličské inteligence nepronikl; pojmenování to je od místního obyvatelstva, ukrajinského nebo rumunského, a to ne od inteligentů, nýbrž od pastýřů. Název *Popadja* nalézáme už v marmarošských listinách z XV. století r. 1458 „necnon Alpibus videlicet Papodya ac Chercen et Fynthe nominatis" (J. Mihályi op. cit.). Slabiku *Pa-* nutno číst s maďarského stanoviska jako *Po-*. Co znamenají ty názvy? Slovo „*pip*" znamená i duchovní osobu, kněze

ale druhý jeho význam na celém Zakarpatsku je „snop, kterým se završuje kupa snopů na poli", a za třetí je to vršek střechy „oborohu", tedy vršek. Ten název byl přenesen i na vršek hory. Název *popadja* označuje 1. ženu popa, 2. rybu Rhodeus amarus (Verchratśkyj: Znadoby I. 249), 3. snop, který leží dole na spodku kupy. Z těch významů sotva mohl vzniknout název značně vysoké hory. Jméno *Popadja* je patrně prostě protějšek ke jm. *Pop.**)

Třídění huculského materiálu toponymického je značně ztíženo tím, že tytéž názvy často označují i vodu i horu, nebo pozemek a osadu. Hrabec to správně vysvětluje tím, že topografický název původně často označuje, zejména v horských oblastech, celý souhrn objektů, celé „geografické místo", potok i pozemky, ležící v údolí potoka i úbočí hory a pozemky na něm, konečně se někdy název přenáší i na osadu. Teprve rozvoj sociálních a hospodářských vztahů nutí k diferenciaci, na př. původní název horský *Pasieczna* se přenáší na ves a jméno hory se pak sekundárně mění na *Pasieczanka*, traťový a horský název *Rafalova* se přenáší na potok a diferencuje se na *Rafalovec.*

Vysvětlení vývoje názvů a jejich významu je většinou přesvědčivé, jen tu a tam vzniká pochybnost, zdali vůbec je možno bezpečně rozhodnout, který význam je u takových dvojic i trojic původní, na př když potok i hora mají název *Hnylec* či *Hrabovec* nebo když trať i hora mají název *Javornyk* či *Borsuk.* Autor se rozhoduje v těchto případech pro primárnost názvu potoka, resp. trati.

Názvy osad dělí Hrabec v základě podle Taszyckého, ale jeho třídění rozvádí podrobněji dále. Zná názvy 1. topografické podle rázu a vlastností půdy, podle rostlin, zvířat, polohy vzhledem k jiným geografickým objektům a konečně topografické názvy z jiných názvů geografických, 2. názvy kulturní, 3. possessivní adjektivní i substantivní, 4. zdrobnělé, 5. rodové, 6. nejasné (temné).

Převážná většina huculských osadních jmen vznikla z názvů topografických, což se shoduje s verchovinskými názvy osadními v Zakarpatsku. Název vesnice *Vorochta* je lépe zařadit mezi kulturní, protože *voroch, vorošnyj* označuje v karpatských nářečích „společenství, pospolitost" na př. *працювати у вороci* t. j. „společně". Takovým společenstvím mohly být louky nebo jiné pozemky na území nynější „Vorochty" Jméno Vorochta se objevuje i v Zakarp. Ukrajině jako název místní části osady *Byčkiv.* Také v několika jiných případech vznikají pochybnosti o zařazení jmen, na př. proč jsou *Stare Kuty* a *Stary Kosów* názvy kulturní, když *Kuty* a *Novokuty* jsou jména topografická a *Kosów* possessivní.

Autor končí svou práci synthetickým přehledem výsledků svých toponomastických studií Huculska, pokud bylo do r. 1945 součástí Polska. Konstatuje, že převahu mají názvy topografické, což je charak-

---

*) G. A. De- Vollan ve sbírce: Ugro-russkija narodnyja pěsni (Zapiski Imp. Russ. Geogr. obščestva po otděl. etnografii XIII/1); str. 12 uvádí lidové podání Marmaroše o popu Ivanovi, který, hledaje svou ženu odvlečenou zbojníky, padl vyčerpán na hoře a zahynul. Hora dostala podle něho své jméno. Stejně také jeho žena v zoufalství zahynula na hoře, která se podle ní jmenuje *Popad'ja.*

teristické pro toponymii horské oblasti, kde terén je výrazný a kde kolo- nisace usedlým obyvatelstvem je poměrně pozdní a řídká; teprve tam, kde větší objekty náležely několika různým vlastníkům, bylo třeba dalšího rozlišení. To se dálo názvy possessivními, které jsou početně na druhém místě. K poznatkům Hrabcovým o charakteristice horské topo- nymie nutno dodat, že převaha topografických názvů je charakteristická jen pro nejvyšší horská pásma, neboť v nižších polohách horských je převaha jmen possessivních. Charakteristické je pro toponymii Huculska jako horského terénu, že tu jsou sice zastoupeny všechny typy jmen osadních, která označovala od původu místa, půdu (z nich názvy demi- nutivní jen v jednom případě), že však typy názvů, které byly zprvu označením lidí a pak teprv míst, jsou zastoupeny jen čtyřmi názvy rodo- vými, a to pojmenováním částí osad a nikoliv celých vesnic. Úplně chybějí místní názvy etnické, patronymické a služebné. Tyto typy se nemohly vytvořit v kraji tak pozdě kolonisovaném. Charakteristické je dále, že nejsou horské vesnice seskupeny kolem jednoho středu, nýbrž jsou roztroušeny po celé dolině kolem osy (potoka a hlavní cesty) i po úbočích. Proto mají horské osady tolik názvů místních částí.

Zajímavé jsou také Hrabcovy úvahy o stáří názvů hor a vod. Obecně uznávané tvrzení (na př. Solmsen: Indogerm. Eigennamen), že nejstarší toponymickou vrstvou jsou názvy hor a vod, omezuje autor (98, 105, 121—122) v tom smyslu, že se to týká jen velkých a obecně známých řek a význačných hor. Názvy malých potoků a horských bystřin jsou však mladší než názvy pozemků, neboť rozhodovala vždy především hospodářská hodnota objektů, ohledy majetkově-právní a po- třeby administrativní. Proto také nejsou názvy horských štítů původu lidového, nýbrž pocházejí od úředníků, geografů a romantických turistů, kdežto lid má zájem jen o horská úbočí a hřbety jako hranice pozemků. Huculské názvy obecné a vlastní nejsou ještě výrazně rozlišeny a hranice mezi nimi je velmi plynulá. Zprvu stačí místnímu obyvatelstvu apel- tivum *rička, potik* a teprve administrativní potřeby a rozvoj společen- ských a hospodářských vztahů vede k označení typu: *Riczka Kosowska*, *Bania Berezowska*, *Hniły potok* (225). Huculské názvy nepřinášejí celkem nic nového pro huculské názvosloví, ale zato více přispívají k pozná- tvoření slov a slovníku. Přece však je huculské tvoření jmen ve srovná- s bojkovským chudší.

Autor přestává jen na několika poznámkách o tvoření huculský- názvů. Všímá si životnosti některých suffixů, neustálenosti tvarů jme- *Potok Nestorowy* — jindy *Nestorowski*; *Potok Kotowski* — *Kotówka*; *Szuw- ysta* — *Szuwarenka*; uvádí důkazy o possessivním významu suffi- *-ьsko*, přitom však zachází snad příliš daleko, když jména *Uhors-* *Niemiecki* vysvětluje jako possessiva k příjmením *Uhryn*, *Niemiec* a n- připouští možnost, že tu jde o adjektiva ethnických jmen. Bezsuffixá- názvy vod a hor z osobních jmen jsou podle Hrabce pravděpodob- tvořeny podle způsobu maďarského (*Buda* — Budín) a mají význa- possessivní, jak o tom svědčí dvojice: *Wierzch Ostapiuków* — *Ostapi-* *Stóg Chomiakowski* — *Chomiak* (229, 230).

Dále upozorňuje Hrabec na předložkové konstrukce v označ-

míst a jejich proměnu v komposita s praefixy (*Za Kaminem — Zakaminie — Zakamiń*). Huculské názvy složené mívají v těchto případech obyčejně substantivum bez odvozovacího suffixu — *ije*: *Podsmereczek, Pidhora, Pidlisok, Pidłużki, Pidmagura, Zaholycja, Zapohar, Zarika.* Je to týž typ, který máme v čes. m. jm. *Podbaba, Podbakov, Pocetno,* (Podcetno) a v příjm. *Podhora* a pod.

Jsou však v huculském materiálu i jiné pozoruhodné druhy tvoření, o kterých se Hrabec nezmiňuje: na př. typ possessivních názvů hor a vod z osobních jmen: *Maksymec, Hawrylec,* nebo přechylování u *a*-kmenů toho druhu jako *Kobyła — Kobylec, Vorona — Voronec* (může však být z masc. *voron*). *Bania — Baniek, Rachowa — Rachowiec,* odvozování z adjektivních jmen *Chromyj — Chromyjów, Dolha, Dolżyniec, Durny — Durniowiec, Skoruszny — Skorusznianka*; dále tvoření toho druhu jako *Stożek — Stohoweć, Tokarnia, Tokarczyk, Stara Staja — Starostajeńczyk,* nebo komposita typu *Białoberezka, Krasnoila.*

Zajímavá jsou také huculská possessiva se suffixy *-ḭo/ḭa*: *Jaremče, Lutča, Kijašy, Pavla Gora, Ryla Gora,* vyvracejí také ona nedávné tvrzení prof. Jána Stanislava, že tvoření těmito suffixy žilo jen v IX. a X. století (SR 15, 1949/50, 80, 207) a že se už v X. stol. stává neproduktivním. Další doklady nesprávnosti tohoto tvrzení jsou ovšem obsaženy i v českém materiálu Ant. Profousa: „Místní jména v Čechách".

Hrabec však nerozlišuje suffixy — *ḭo/ḭa* a *i̯o/i̯a,* neboť do prvé skupiny řadí také názvy *Kozia Góra, Owczy Gruń* (176).

Názvy dvoučlenné typu *Bubovy Čertež, Baba Kičerka* probírá Hrabec u každého z obou jmen, ale povšimnutí zasluhuje i syntaktický celek, a to i po té stránce, že jeden z obou členů časem zaniká.

Poslední kapitola je věnována otázce mezijazykových vztahů polsko-ukrajinsko-rumunských, jak se obrážejí v huculských geografických názvech. Do polštiny pronikly ukrajinské hlásky a tvary: *Diłok, Močar, Pořočyna,* vznikly tvary hybridní: *Ozierniański potok, Hać, Drabki, Uścieryki.*

Rumunské prvky přešly do ukrajinštiny buď jako celá jména nebo jako rumunské suffixy k slovanským názvům nebo jako kmeny rumunských slov se slovanskými příponami. Vliv slovanského Balkánu rumunským prostřednictvím spatřuje Hrabec v takových jménech jako *Bogdan, Izvor, Pistynia.* U tohoto jména váhá na str. 80—81 mezi výkladem z rum. *peşte* „ryba" a slov. původem ze slova *pěsъkъ* se suff. *-ěnъ* „písčitý"; na str. 234 už se přiklání k tomuto druhému výkladu a předpokládá jihoslovanské *-št-* proniklé sem prostřednictvím rumunským. V souvislosti s tímto huculským jménem uvádí podle rumunského badatele Drăgănu (80) etymologii sloven. jm. *Piešťany.* Zde však nejde o suff. *-ěn-*, nýbrž *-i̯an-* jako u jm. *Lužany* ap., tedy „obyvatelé písčitého místa", nikoliv „písčité místo", „písčitý potok", jak myslí Drăgănu i s ním náš autor. O jihoslovanském původu zde není třeba uvažovat.

Balkánsko-karpatské společenství v názvech hor je ovšem nesporný fakt a lze je spatřovat i v jiných případech, než které uvádí Hrabec. Vzpomeňme jen na název *polonina,* známý už z XIII. stol. z haličsko-volynského letopisu, kde je k r. 1262 zmínka o poloninském klášteru. (Poln. sobr. letop., Ipat. let. 1923, str. 859).

Cenná a vyčerpávající práce Hrabcova vnáší mnoho světla do toponomastiky poměrně pozdě osídlené části západní Ukrajiny, nacházející se na svazích nejvyšších východokarpatských hor ve styku s rumunským elementem, který sem pronikal jednak z východu od Bukoviny, jednak z jihu z Marmaroše. Hrabcovou prací se dovršuje řada toponomastických studií o severních svazích Karpat, osídlených Ukrajinci. Teď je na řadě přikročit k toponomastickému studiu jižní části Karpat.

Ivan Paňkevič a Jan Svoboda

Stefan Hrabec, **Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.**, Toruń (Towarzystwo Naukowe w Toruniu) 1949, 160 stran.

Úvodem autor zdůrazňuje aktuálnost i potřebu systematického bádání o vlivech jazyků východoslovanských na spisovnou polštinu. Uvádí v přehledu dosavadní literaturu předmětu a ukazuje na četné nedůslednosti (7—12). Otázku těchto vlivů v XVI. a XVII. století chce osvětlit v celé šíři; probírá proto nejen skupinu t. zv. červenoruských básníků, uznávaných prostředníků mezi východními jazykovými sousedy Poláků a spisovnou polštinou[1]), ale i jazyk některých jiných, jim současných autorů, kteří mají nějaký užší vztah k východnímu jazykovému pohraničí[2]). U každého autora probírá po skupinách jednotlivé jazykové výpůjčky (13—136). Jsou to především výrazy a jevy východoslovanské, nejčastěji ukrajinské, zřídka běloruské a ojediněle velkoruské, dále pak výpůjčky původu rusko-církevněslovanského. I vlivy neslovanské jsou poměrně početně zastoupeny, a to jednak slovy z rumunštiny, jednak prvky původu orientálního, hlavně turkotatarského. Čtenáře nesmí másti schematické třídění cizích prvků podle jejich vlasti. Hrabec k němu sáhl nepochybně jen z důvodů praktických. Jinak celkový tón práce i občasné výslovné poznámky ukazují na takovéto pojetí problému: Na ,,kresach" existoval dialekt, do něhož intensivním stykem různojazyčného obyvatelstva, prolínáním sousedního živlu ukrajinského a vlivem polsko-ukrajinské bilinguičnosti pronikaly nepolské jazykové prvky a dodávaly mu tak rázu odlišného od dialektů vnitropolských. Autoři z těchto krajů byli pak prostředníky ani ne tak mezi jinými jazyky a polštinou, jako spíše mezi svým rodným nebo životním milieu jazykovým i společenským na jedné straně a polskou literaturou na straně druhé. — Ukrajinština, běloruština a církevní slovanština působily na ,,kresach" bezprostředně, ostatní jazyky častěji mediate, zejména přes ukrajinštinu[3]).

Dále Hrabec seskupuje výpůjčky podle toho, do které oblasti jazyka

---

[1]) Jsou to: Mikołaj Sęp Szarzyński, Szymon Szymonowic, Szymon Zimorowicz a Bartłomiej Zimorowicz (79—136).

[2]) Jsou to: Biernat z Lublina, Mikołaj Rej (pocházejí z východu), Stanisław Orzechowski (narodil se u Přemyšlu, matka jeho byla Ukrajinka) a Sebastian F. Klonowic (rodem z Velkopolsky, ale žil na východě) — str. 13—77.

[3]) U přejímání výrazů orientálních jsou poměry značně spletité (16—17). Pro prvky rumunské přijímá Hrabec, jak se zdá (18), skoro výhradně jižní Rus jako prostředníka. Jemněji a přece reálněji rozlišuje D. Krandžalov ve spise Rumunské vlivy v Karpatech, v Praze 1938 (passim; viz tam i citované názory Wędkiewiczovy, str. 131—132).

náleží: hláskoslovné („fonetyczne"), morfologické, syntaktické. Právem uvádí zvlášť citáty, t. j. slova nebo věty, které autoři v textu vytýkají, úmyslně ponechávají v cizím jazyce. Vlivy jazyků slovanských se projevují ve všech třech oblastech, prvky neslovanské pronikají jen v lexiku. Pokud jde o hláskosloví, zavádí Hrabec vědomě dělení praktické. Je mu jasné, že na př. slovo *zubr* je výpůjčka slovníková, ale poznáme ji podle hláskoslovného znaku (*u* místo nosovky) (139). Proti našemu pojetí zahrnuje do morfologie nejen flexi, ale i tvoření slov. Tam se řadí jako ukr. vlivy nadměrně hojná deminutiva, nepolské suffixy (jako *-ec*, *-uk*, *-išče*, *-ina*, *-ajło*) a praefixy (*prze-*, prý rusko-csl.), adverbia z adjektiv, tvořená na *-o*, nom. sg. *pawa* (f.) místo *paw* a pod. Vlivy morfologické v našem slova smyslu jsou mizivé (inf. *kraści*, *mieci*, acc. sg. n. pron. pers. *go*, acc. pl. téhož zájmena *ich*), právě tak jako vlivy syntaktické (na př. *u meńa jest'* místo *ja mam* nebo zanedbávání gen. záporového).

Velkým přínosem studie je pozornost věnovaná stylistickému využití „kresovismů". Z počátku pronikají technické termíny bez emocionálního zabarvení a výrazy citově zabarvené negativně (humorné až pejorativní) (137). K prvním náleží řada termínů původu valašského i orientálního, k druhým prvky ukrajinské. Je ostatně obecně známo, že užití dialektu v literatuře působí vždy spíše familierní „snížení" tónu. Opačný charakter mají pochopitelně výrazy původu církevněslovanského nebo na př. orientální slovo *bohater*, spojované lidovou etymologií se slovem *Bůh* (143). Rozmanité citové zabarvení a nejednotnou funkci mají četná deminutiva, rozrůstající se vlivem ukrajinských dialektů[4]) (29). Později, působením změn společenských, nabývají „ruthenismy" citového zabarvení sentimentálního až i kladného. Co se týče poměru autorů k užívání pohraničních prvků, rozeznává Hrabec tři skupiny (141 n.): 1) Biernat Szarzyński — funkce výpůjček komunikativní a negativně emocionální, užito jich celkem spontánně. 2) Orzechowski, Szymonowic: funkce výpůjček spočívá ve vystižení lokálního koloritu, sentimentální nálady nebo běžného, všedního jazyka; užívají se většinou záměrně; 3) Rej, Klonowic, Zimorowiczové: nepolské elementy užity často bezděčně, kde pak úmyslně, tam plní funkci hned negativně-emocionální, hned slouží vystižení lokálního koloritu.

O hláskosloví Hrabec shrnuje, že pohraniční písaři vnášejí do jazyka ruthenismy, jako foném *h* místo *g*, dále *u* místo *o* nebo csl. *trat* / *tlat* místo *trot*/*tlot*; jindy se ukr. slova polonisují podle „jistých stálých relací hláskových mezi polštinou a ukrajinštinou" (140), jako na př. *se'lo*/*sioło*. Ukr. *t'*, *d'* se většinou mění v tvrdé *t*, *d* (47, 51, 140). Vlivů systému gramatického (flexe, syntax) je minimální množství (139). K tomu poznamenáváme: Je otázka, zda lze *h* považovat za nový foném. Vždyť doklady nasvědčují tomu, že se ve výslovnosti asi neodlišovalo od *ch* (*druchowie* — 102). Bylo by značně plodné, kdybychom se na hláskovou stránku podívali také se synchronickým měřítkem fonologickým. Tak na př. *f* je v polštině fonémem, ale ve slovech vlastní lexikální zásoby intelektuál-

[4]) K citovanému tvrzení Gawrońského o rozmachu deminutiv při úpadku spisovné normy (29) poukazujeme na českou literaturu barokní.

ního obsahu je nenalezneme na začátku slova před fonémem sonantním[5]). Tak je na př. slovo *fujara* (Hrabec o něm mluví na str. 90, 92, 123 a 134) fonologicky signalisováno jako cizí. Totéž bychom uplatnili o dvojhlásce *au* v *gaur* a o skupině *-jł-* (suffix *-ajło*). Také plnohlasí a *-tołt-* (*połk*) můžeme pozorovat pod tímto zorným úhlem. Jindy vynikají cizí slova odchylkami, způsobenými neobvyklostí fonému v dané situaci v polské struktuře[6]), na př. adj. *Ostrohski* místo *-ż-* (Hr. je uvádí na str. 62 a 76) nebo sloveso *trużyć*, podle *trużenie*, místo *trudzić* (doklad viz 116). Jindy zase je patrné kolísání v morfematickém zařazení[7]), nemožné u slov domácích, na př.: *nadzież*, vyslovováno *'nаǯeš* — odtud *nienadzieżny*, ale i *nienadzieszny*.

K jednotlivým slovům. *Zbroja* (po prvé na str. 16): Pochybuji o tom, že by ruský původ slova byl jistý. Není-li to výraz domácí, mohl by to být velmi starý bohemismus. Je to obecně známé slovo české i slovenské, doložené v Jungmannově i Kottově slovníku a také v stč.[8]). Nasvědčuje tomu i výskyt na Podhalí, v Horním Slezsku a na Těšínsku, což právě Hrabec konstatuje. Předpokládat i zde ruský import prostřednictvím valašských pastýřů považuji za zbytečné. — *Wałach* (18): Hrabec přijímá vysvětlení původu kontaminací *vlach* : *voloch*. Pravděpodobnější se mi zdá etymologie Krandžalovova, Rum. vlivy 415—416: jde tu o maďarské plnohlasí za jihoslovanskou formu. — *Dohadywać się*: *doháduti se čeho* je dnes v č. skoro mrtvé, [8a]) velmi běžné je však *dohadovati se*. — *Wierzę* (33): Hrabec: spíše z ukr. než než z češtiny. Plně souhlasíme. V č. se lišil acc. sg. od *viera* (*vieru*) příliš ostře od 1. sg. praes. slovesa *věřiti* (*věřu*, *věři*, *věřím*). Zmatení a záměna obou Polákem je tudíž vyloučena. — *Putra* (po prvé 34): výklad Krandžalovův (o. c. 364 n.), že není původu rumunského, ale německého, považuji za přesvědčivý. — *Čupryna* (36): Do č. se dostalo z pol. nebo z ukr., prostřednictvím slovenským (Hrabec). Zajisté; nejen, že není stč., jak konstatuje Hr., ale skupina *ču* v intelektuálním slově ve kmeni odporuje českému fonologickému systému. — *Skrowiszcze* (63): Můžeme se opřít nejen o strus. *sъkrovišče*, ale i o novoruské *sokrovišče*, jež lze doložit i z jazyka současných časopisů. — *Królewicz* (102): Jestliže je rýmem na *dziewic*, je skutečně vlastní jazyku Zimorowiczovu? Není to vliv spíše sazečův? — Výrazy s praefixem *prze-* (*przeczysty*, *przedziwny*, *przewyborny*, *przewybrany*, *przezacny*) považuje Hrabec za ukrainismy, ač se dovolává Urbańczyka (64), který upozorňuje také na vliv český, a to při jejich začátcích v polštině. Pochybuji, zda v daných případech lze skutečně mluvit o vlivu ukrajinském. Mohou to být staré bohemismy, vlivem ukr. snad jen udržované, poněvadž všechna uvedená adjektiva jsou dobře známa jak v staré, tak i v nové češtině. Důkaz, že „w przykładach Klonowicowych (na slovo *przeczysta*) widać wyraźny wpływ

---

[5]) Srov. V. Mathesius, Čeština a obecný jazykozpyt, 98.

[6]) Srov. ibid. 103.

[7]) Srov. ibid. 102.

[8]) V lístkovém slovníkovém materiálu Gebauerově je 18 dokladů na *zbroj*(*ě*) neb *sbroj*(*ě*) a jeden na *zbroj*(m.). Z toho je pět již z Alx. Nahlédnutí umožněno ochotou ředitelství Ústavu pro jazyk český v Praze.

[8a]) Přír. slovník jaz. čes. uvádí dva doklady: jeden z A. Mrštíka, jeden z Herrmanna.

ukraińskiego *Preczysta Diwo*", nerozhoduje. Právě obrat *přečistá Panno* je v č. dobře doložen. Spojení *przedziwna Matko* (80) je v češtině dokonce ustálená — ač archaická — invokace v litaniích. — *Naszyniec* (103): Nelze, při nedostatku přímé paralely v dnešní ukrajinštině, pomýšlet na možnost českého původu slova? — Deminutivum *panię* (107): souhlasíme, že původně jistě mělo citové zabarvení (úcta, obdiv); srov. dosud slovenské *panko*. — *Niewieliczki* (112): snad vytvořeno ad hoc (Zimorowicz jen jednou, jinak *niewielki*). — *Rany* (113): ukr. *rannij*, ale č. (i stč.) *raný* (známý rozdíl *ranný* od *rána*) — nejde o vliv český? Vždyť právě o plodinách (jako v Hrabcových dokladech) je v č. běžné. *Pomienienia* (115), původu csl.: v csl. máme nejen *poměnъ*, ale přímo *poměnjenije* (Miklošič, Lex. s. v.). — *Przestawić się* (115), z csl.: v csl. doloženo nejen odvozené subst. *prěstavljenije*, ale přímo sloveso *prěstaviti sę* (Praž. zl., ŽKM, II. csl. leg. o sv. Václavu a j.). — *Przyczaszczać* (115), z csl.: v csl. doloženo nejen *pričęstiti*, ale i *pričęštati*, na př. v liturgické rubrice *Ȋeréj že, pričaščáę egò, glagóletъ*. — *Weczernia* (116): csl. podoba zní *večernja*, nikoli *večernija* (patrně tiskový omyl). — *Diak* (121): csl. nejen *dijakonъ*, ale i *dijakъ*, už v Supr. (cf. Miklošič, Lex.). — *Pokrowa* (122): csl. vždy jen *pokrovъ* (maskulinum) v době staré i nové. V Miklošičově slovníku je před citovaným dokladem *pokrowa*, ale to je gen. sg. m. — *Spas* (122): v nové csl. vždy bez prvního jeru (*spasъ*, nikoli *sъpasъ*).

Rád bych upozornil také na okolnost, že jde-li o „kresy", t. j. o periferii jazykového území, můžeme očekávat zachování některých archaismů, jak tomu v takových oblastech bývá. Snad by nebylo bez užitku připomenout to aspoň na některých z těch míst, kde jde o výraz ukazující jak k češtině, tak k ukrajinštině.

Bohatý repertoár pečlivě vybraných pramenů a literatury (145-152) svědčí o tom, že autor přistupoval k práci s velkým rozhledem a všestranně připraven. Doporučoval bych jen srovnat ještě partie o rumunských vlivech se zmíněnou již prací Krandžalovovou, kterou považuji za základní v této oblasti (viz pozn. 3), i když s ní rozhodně nebudeme ve všem souhlasit.

Dílo je opatřeno podrobným indexem slov a tvarů. — Vedle míst, s nimiž souhlasíme nebo jež podpíráme, ukázali jsme na některé body, kde radíme k opatrnějším závěrům. Tu však je nutno zdůraznit, že jde vesměs o podrobnosti, jež ničeho nemění na celkových výsledcích, jež z této práce Hrabcovi vyplynuly. Systematickým probádáním daných problémů patří Hrabcova studie mezi první svého druhu a je propracována velmi svědomitě. Stálým zřetelem k stylistické funkci ukazuje moderní pojetí otázky. Starší a drobnější práce kriticky ověřuje a často opravuje. Nemůžeme se však ubránit dojmu, že zůstává jistá disproporce mezi sebraným materiálem a jeho zpracováním. Myslím, že bude možno jej využít ještě intensivněji.

Studie je obohacením nejen literatury linguistické, především polonistické, ale i literárně-historické a stává se důležitým příspěvkem k studiu východních vlivů v dějinách spisovné polštiny. *F. V. Mareš.*

Ján Stanislav, **Slovenský juh v stredoveku.** Turč. Sv. Martin (1948), I. díl, str. 664, II. díl, str. 673. Mapové přílohy I.—X. kreslil Dr. J. Štolc.

Hlavní důvod, pro nějž tato objemná práce byla napsána a nákladně publikována (1 výtisk stojí 1.400,— Kčs), je vyložen hned v úvodu k I. dílu (str. 7—16). Jde o otázku, která byla zkoumána již dříve se strany maďarské i slovanské a která se dotýká důležitého období slovanských dějin, příchodu Maďarů a slovanského osídlení před touto událostí i po ní. Stanislav chce zjistit, jak daleko na jih sahalo staré osídlení slovenské v době asi do konce středověku, dále prokázat, že to byli Slováci a nikoli Slovinci, kteří seděli na západě Pannonie a pod. Konečně jde o zjištění hustoty starých slovenských sídel. Podle Stanislava měli Slováci osídleno před příchodem Maďarů mnohem větší území, než mají dnes. Slováci byli tehdy „jeden z největších slovanských národů" (str. 17), prováděli velmocenskou politiku (srov. Stanislavovu koncepci Velké Moravy), byli politickou velmocí, což zase předpokládá velmocenské rozsáhlé území. Na většině tohoto rozsáhlého území mluvili Slováci středoslovenským nářečím, takže když Slováci před sto roky založili svůj spisovný jazyk na nářečí středoslovenském, jakožto na pojítku všech Slováků, ukázal jim genius národa (!) pravou cestu (str. 17). Později byli Slováci v svých okrajových oblastech jednak poněmčeni, jednak pomaďarštěni a částečně porušteni. Tyto autorovy závěry a výhledy, některé slovenské čtenáře jistě nadějně překvapující, stejně jako autora samého, že Slováci nejsou z nejmenších (str. 15), vyvolají v kritickém čtenáři velké pochybnosti a nedůvěru, neboť jsou, mimo jiné, opřeny o některé pojmy, chápané u Stanislava v zastaralém a dnes překonaném pojetí.

Aby autor dokázal tato svá překvapující a dalekosáhlá tvrzení, opírá se o studium místních jmen z Maďarska a Slovenska. Nejde mu tedy jen o kritické zkoumání místních jmen, na jehož výsledcích by autor opatrně konstruoval své závěry, nýbrž naopak autor v každé oblasti, kterou zkoumá, používá místních jmen k důkazu tvrzení, že jde o sídla slovenská. Tedy postup obrácený, než bychom čekali.

Pokud se zakládá na rozboru místních jmen, materiálu tedy především jazykového, je autorův úkol, provést důkaz velikosti starých slovenských sídel, především jazykozpytný. Přitom zase, poněvadž jde o jména slovanská, přejímaná později do maďarštiny nebo také naopak, je tento úkol jednak úkolem slavistiky, jednak ugrofinistiky. Konečné slovo s jazykozpytného hlediska bude moci vysloviti jen slavistika společně s ugrofinistikou, jinak by výsledky mohly být dosti jednostranné. Jestliže jsme viděli s maďarské strany řešení této otázky spíše jednostranné a maximálně maďarsky spíše přeexponované než střízlivě kritické, plynulo to právě odtud, že řešení bylo prováděno zase bez náležitého zřetele k otázkám slavistickým. Proto by o takových otázkách měla vyslovit konečné slovo slavistika společně s ugrofinistikou, a to na základě zcela kritickém. Z těchto příčin bychom o této otázce očekávali práci především kritickou, v níž by se počítalo jen s bezpečnými a přesvědčujícími fakty. Ale místo toho se nám v Stanislavově nejobsáhlejším díle dostává objemného, kvantitativně velikého díla, maximálních výsledků a koncepce, díla, které sotva přesvědčí, ale najisto vyvolá mnoho námitek.

Výsledky, k nimž Stanislav došel, daleko přesahují rámec slovanské jazykovědy, neboť ze zkoumání jazykovědného, proti jehož metodě v tomto díle můžeme mít právem vážné námitky, usuzuje se zde i na otázky ethnogenetické, politické atd. Uznáváme, že jazykověda nemůže být uzavřena jen sama pro sebe, nýbrž naopak musí být živou součástí ostatního zkoumání, ale musí si nezbytně uvědomit problémy také těch úseků bádání, které zasahuje. Tak na př. otázka zmenšení jednoho z největších národů slovanských na poměrně nevelký národ mezi slovanskými národy malými není věc jen tak jednoduchá, jak si ji autor představuje, protože je to také problém ethnogenetický. Podmínky procesu zmenšení národa, jehož konečným výsledkem by byla i jeho smrt, kdežto v opačném směru vzrůst a zvětšení, nejsou všude stejné (zmenšení nelze brát ve fysickém slova smyslu.) Tyto podmínky by nebyly vyloučeny pro zmenšení národa právě v oblasti, o kterou jde, t. j. silný tlak nového přistěhovalého kmene, který hledá nová sídla, ale na druhé straně je jistě nezbytnou podmínkou takového zmenšení také řídkost sídel nebo nepočetnost původního obyvatelstva, početní i jiná převaha elementu nového a pod. Vždy v takových zmenšovacích procesech měly nepochybně důležitou úlohu *podmínky hospodářské,* které buď procesu zmenšení napomáhají nebo jej zdržují. Kdyby v našem případě Slováci měli obsazeny pevné, důležité body této oblasti, body zároveň také hospodářsky významné, byly by podmínky v dalším vývoji maďarisaci slovanského obyvatelstva mnohem nepříznivější než v případě opačném atd. Dále, kdyby sídla slovenská byla tak hustá, kompaktní, jednotná, byla by mnohem odolnější než naopak, byla-li by řídká, mezerovitá (beze spojů), pozdější pestrou kolonisací (německou, charvátskou atd.) ještě oslabovaná. Je zřejmé, že postup zmenšovacího procesu, jehož průběhem se zde autor nechce zabývat (srov. str. 11), není tak bezvýznamný, jak by se na první pohled zdálo. Autor si představuje věc patrně velmi jednoduše: zjistí-li v toponymickém materiálu slovanské prvky, zejména hláskoslovné, plyne mu z toho, že jde o stará osídlení hned slovenská nebo naopak, jsou-li dnes ve zkoumaných místech sídla maďarská, uzavírá z toho, že nastala maďarisace atd.

Na průběh takového procesu by měla nezbytně silný vliv i sama krajina, její *geografické vlastnosti* a pod. Zcela jinak by probíhal tento proces v krajině, která by byla křižovatkou důležitých starých obchodních cest, zcela jinak v uzavřené oblasti, kde styků s cizími kmeny nebo vhodných podmínek ke kolonisaci nebylo.

Ale zmenšení jednoho z největších národů na národ početně malý je také otázka *politická,* která jde ovšem ruku v ruce a nerozlučně s hospodářskými podmínkami. Podle Stanislavovy koncepce byli Slováci velmocí, provozovali velmocenskou politiku, a *proto* musili mít také veliké území. Vytvoření velmocenské říše má zase v dějinách pravidelně nějaký důvod, obranný, hospodářský atd., zakládá se také na kulturní převaze a pod. Ale jak si máme vyložit tyto otázky právě v dunajské oblasti? To ovšem autor činí zase podle své velkomoravské theorie tak, že Rastislav, Svatopluk a Kocel, stejně jako celá misse Konstantinova a Metodějova patří do dějin slovenských (rozuměj velkoslovenských) atd. Ale tento při nejmenším sporný předpoklad nemůže být dokonce podkladem dedukce,

jako by proto staré středověké Slovensko musilo mít rozsáhlé území.[1])

To, co jsme dosud uvedli, jasně ukazuje, že otázky tak spletité a složité nebude možno vyřešit pouze poukazy na místní jména, i kdyby byl rozbor toponymického materiálu metodicky bezvadný.

Stanislav usuzuje dále asi takto: Dnešní rozsah Slovenska mate. Mnoho Slováků žije za hranicemi svého území, staré Slovensko bylo mnohem větší. Lze se domnívat, že zmenšení nastalo hlavně na jihu. Z historie je známo, že před příchodem Maďarů bylo toto území osídleno Slovany. Stará Pannonie, zejména západní, byla podle tradičních názorů osídlena Slovinci, ve skutečnosti se však autorovi jeví jako oblast osídlená Slováky. Má-li se nyní prokázat, že slovenská sídla sahala daleko na jih i na západ Pannonie, je nutno dokázat, že a) staré, předmaďarské osídlení bylo v těch krajinách slovanské, b) nebylo slovinské, nýbrž slovenské, c) obyvatelé těchto starých rozlehlých jižních sídel patřili jazykově ke střední slovenštině (to je důležité, neboť někteří slovenští filologové zdůrazňují právě střední slovenštinu jako odlišný typ jazyka proti češtině), d) slovenská sídla byla hustá a kompaktní, e) i po příchodu maďarském se tu dlouho drželo nebo ještě drží osídlení slovenské.

Zdánlivě nejsnadnější je úkol první, totiž důkaz slovanskosti starého osídlení. Jestliže místní jméno (důležitá jsou také jména vodních toků, srov. práci Šmilauerovu o starém slovanském vodopisu) lze *bezpečně* spojit s jazykovým materiálem slovanským, pak je to neklamné svědectví toho, že v místě tímto jménem označovaném sídlili původně Slované, nikoli Maďaři. Ale k tomu je nutno splnit zase některé předpoklady. Předně bychom musili vyloučit taková místní jména, která lze vykládat i z jazykového materiálu slovanského i maďarského, dále ta, která jsou v historických zprávách, listinách a pod. zaznamenána tak nejednoznačně, že je sporné již to, co pod různým středověkým maďarským pravopisem těchto jmen se vlastně skrývá. Konečně otázkou pro sebe je jméno zprostředkované a přejímané, tedy na př. jméno slovanské, převzaté Němci a dále odevzdané Maďarům nebo jméno původně slovanské, převzaté Maďary, z jejichž jazyka a z převzatého jména ve formě maďarské je pak nově utvořeno jméno slovenské, mladší atd. Již v této první otázce je materiál velmi často sporný a nejednoznačný, který může být vykládán jednou tak, po druhé jinak a záleží jen na tom, k čemu se subjektivně připojíme. Taková sporná jména bude však rozhodně nutno ostře oddělit od materiálu spolehlivého a průkazného. V Stanislavově práci se tak ovšem neděje, naopak autor využívá každého rysu místních jmen, aby dokázal pravdivost svého tvrzení. Že tím spory nebudou odstraněny, nýbrž spíše zvětšeny, rozumí se samo sebou.[2])

Aby autor dokázal, že jde o jméno a tudíž o osídlení slovenské, nikoli slovinské, opírá se o několik hláskoslovných znaků, které se při každé pří-

---

[1] Z těchto historických faktů uzavírá pak autor takto: „Získavame teda veľký kus územia ako imanie starých Slovákov. Okrem toho dostávame mnoho kultúrnych pokladov, ktoré sa nám doteraz nepripisovaly.“ Atd. srov. str. 14.

[2]) Srov. St. Kniesza, Zur Geschichte der Jugoslavismen im Mittelslowakischen, Études Slaves et Roumaines, I (1948) 139-147. Srov. dále J. Stanislav, Slovenská reč XV (1949/50) 37-45.

ležitosti v práci opakují a s nimiž stále operuje. Nejdůležitější jsou tyto: střídnice *-u-* nebo *-o-* za nosovku *ǫ*, maď. *d* (psáno *gy*) a pod. Jako v otázce slovanskosti místních jmen činí Stanislav hned pravidelně rovnítko mezi slovanský a slovenský, stejně zde zase západoslovanské znaky ztotožňuje prostě se znaky slovenskými v tom předpokladu, že v této oblasti mohli sídlit jen Slováci. Stylisace, kterou autor postupuje, je značně nepřesná a neopatrná.[3])

Důkaz příslušnosti starého obyvatelstva k střední slovenštině zakládá autor zase na několika hláskoslovných znacích. Tak na př. *šč-* > *št-*, dále *-dl* > *l-* je mu neklamným znakem střední slovenštiny. Ale i tu přece máme znaky, které nejsou omezeny jen na střední slovenštinu (lze dokonce uvažovat o poměru středoslovenského *-l-* za *-dl-* k *-l-* jihoslovanskému), takže bezpečného důkazu zde zase není.

V důkazu, že šlo o sídla hustá a kompaktní, postrádáme také zřetel na místní jména maďarská, německá atd., která zůstala v mezerách mezi místními jmény slovenskými. Větší hustotu a kompaktnost sídel slovenských vykazují zase převážně kraje severní i podle map, připojených k této práci, kdežto naopak kraje jižní, sporné, jsou spíše mezerovité a ve skutečných rozměrech i dost řídké. Postrádáme také číselné srovnání místních jmen slovenských a maďarských. (Mapky jsou sice zaplněny jmény, která Stanislav pokládá za slovanská a slovenská, ale často jsou sporná, kdežto body těchto sídel jsou někdy dost řídké a jen místy kompaktnější a hustší.)

Konečně velmi by byl zajímavý osud slovenských osídlení ve světle místních jmen k pevnému historickému průřezu po maďarském příchodu. Jenže tu je zase několik problémů dílčích: proč jsou na př. překládána slovenská jména do maďarštiny, proč jsou některá označována přídavkem *Tót = Slovák, slovenský?* Proč dále některá slovenská jména dostávají později koncovky maďarské a jak často? Nelze přece odbývat tyto důležité otázky poukazem, zcela hypothetickým, o velké početnosti slovenského obyvatelstva, takže jméno dostává později přídavek *Tót-* atd.

Důležité ještě je, abychom připomněli, jak se staví autor k mínění jazykozpytců maďarských v této otázce. Jak známo, je v maďarské litera-

[3]) Tak na př. název *Bogyszló* při severním toku Ráby se vyskytuje v starých zápisech jako *Bogyzlo, Bogizlo, Bogozlov*. Z těchto tvarů Stanislav uzavírá na str. 36: „Očividne sa tu dokladmi s *i* prezrádza existencia slovenského obyvateľstva.“ Někde v sousedství ležela osada *Geregye* < * *Gradźa* s doklady z XV. stol. Stanislav uzavírá: „Spoluhláska *gy* ukazuje, že tu nebolo slovinské obyvateľstvo, lebo slovinčina by tu bola zanechala svoje *j*; boli tu očividne Slováci.“ Dále: „Nevieme, či by bolo možné za slovenský pokladat názov *Surány*, t. j. slovan. *Šurany*. “ Je doložen v srbchorv., u Bulharů není, ale u Slováků je takových názvů dost. Z toho autor uzavírá: „Možno teda, že tu bývali Slováci.“ Název *Ručka* svědčí o slovenském osídlení prostě proto, že je tu *-u-* za *-ǫ-*, což stačí k vyloučení slovinskosti názvu. Dále uvádí název *Unyom* (str. 37), kde mu *ň* svědčí o tom, že jméno může být jen od západních Slovanů. Autor dále pokračuje: „Slovom, je možné, že Slováci mali obsadenú aj rovinu podľž Ráby. Nie je to, pravda, celkom isté.” Po těchto pochybných domněnkách, uzavírá autor neopatrně hned o několik řádků dále: „Nepochybne boli však Slováci na rieke Rábe a aj na jej ľavom brehu. Na to sme videli bezpečné doklady.“ (Vše podtrhuji sám.) Taková stylisace budí nedůvěru k autorovým výkladům a zejména závěrům, neboť svědčí o tom, že si při celkovém závěru činí lehčími pochybnosti, o nichž zřetelně ví.

tuře několik mínění o rozsahu slovenských sídel ve středověku. Značně kritické stanovisko tu představují práce Melichovy a Knieszovy, kdežto naopak práce Moórovy stojí spíše na opačném stanovisku. Stanislav proto v celé řadě výkladů pravidelně přijímá hledisko Moórovo, jeho výklady schvaluje a na něho se odvolává, někdy vlastně reprodukuje celé partie Moórových výkladů (srov. na př. str. 190 n., 203 n. a j. v I. dílu).

Protože metoda práce je zde neobyčejně důležitá, neboť na ní závisí celá hodnota autorova zkoumání, povšimneme si nejdříve III. kapitoly I. dílu (str. 589 — 604), věnované metodickým otázkám.

Maďarští filologové Melich a Kniesza tvrdili, že pojmenovávání míst a sídlišť pouhým osobním jménem bez suffixu není způsob slovanský, nýbrž maďarský. Proto taková jména nepokládají za názvy slovanské. Stanislav na mnohých místech I. dílu a souborně v této kapitole věnuje nejdříve pozornost této otázce a domněnku maďarských filologů popírá. Taková metoda, praví autor (totiž nepokládat prostě místní jména z osobních jmen bez suffixu za slovanská a tím počet slovanských názvů značně zredukovat), je „tím povážlivějšia, že aj u Slovanov sa miestne názvy tvoria prostým osobným menom bez suffixu, čoho si doterajší bádatelia nevšimli“ (str. 593). Na důkaz svého tvrzení uvádí řadu místních jmen bulharských, srbsko-charvátských a slovinských, potom několik příkladů českých, polských a ruských. Předně je tu zajímavé a nikoli bezvýznamné, že většina dokladů je bulharských a srbsko-charvátských, kde byl vývoj velmi složitý a kde docházelo k cizím, neslovanským vlivům, dokladů českých, polských a ruských je jen několik (i když si zde autor ponechává východisko stylisací „uvedieme aspoň...“, „uveďme aspoň...“, srov. str. 595) a konečně jde o doklady sporné nebo i nesprávně vyložené. Tak uváděné čes. *Buda* má za základ apelativum *bouda*, nikoli osobní jméno v dokladech také jako nominativ pl. neutra, srov. *A. Profous*, Místní jména v Čechách I, Praha 1947, str. 198) a j. Proti jménům, která Stanislav v této souvislosti uvedl, ale která by bylo teprve nutno podrobně sledovat a opatrněji vykládat, můžeme přece uvést veliké množství dokladů, že se slovanská místní jména od nejstarších dob tvořila z osobních jmen possessivními suffixy *-ov* a *-in*. Proto mě Stanislavův výklad, jako by se od pradávna u Slovanů užívalo také osobního jména bez suffixu (v nom. sg.) k vytvoření místního jména, nepřesvědčuje. Nepatří sem jména jako Sv. Ivan, Sv. Jan. Sv. Havel atd., t. j. jména světců, kterými se pravidelně označovaly kostely nebo poutní místa, a která teprve později synekdochicky označují celou vesnici nebo město kolem kostela vzniklé a jsou proto mladšího původu. Tam, kde se patrně Slované dostali do styku s jinými národy, jako v Bulharsku, Jugoslavii, Řecku atd. a tedy také na Slovensku, dostává se tento odlišný, cizí způsob pojmenování sídel.[4]) Sotva bude na podporu autorova výkladu poukaz na místní jména vytvořená z apelativ, označujících zaměstnání, neboť ta se stala pravidelně místním názvem v plurálovém tvaru a teprve v pozdějším vývoji pozměněna tak, že vypadají jako nominativ singuláru (srov. str. 596 n.).

[4]) Je nutno také odlišit mladší jména, která vypadají jako nomin. sing. osobního jména, ale základem mohl být předložkový výraz a pod., zvláště na označení samot.

Správně zdůraznil Moór (v. u Stanislava str. 591), že tam, kde se stýkají dva národy, místní jména se přejímají, ale nejen podle jejich znění, nýbrž jsou i překládána nebo přizpůsobována místním jménům domácím. Toto upozornění je, podle mého názoru, velmi důležité právě pro místní jména z oblasti slovensko-maďarské, protože slovanské jméno je velmi často jen přibližně přejímáno přistěhovalým obyvatelstvem maďarským. Slovanské jméno bylo i někdy zkomoleno a zcela předěláno, takže právě zde bude sotva možné založit výklad jmen jen hláskoslovně, jak výlučně činí Stanislav (v. I. díl).

Materiál k své práci čerpal autor převážně z prací již tištěných, a to hlavně z trojdílné sbírky D. Csánkiho, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I—III, Budapešť 1890, 1894, 1897, z monografie Vl. Šmilauera, Vodopis starého Slovenska, Praha-Bratislava 1932, F. Knauze, Monumenta ecclesiae Strigonensis I—III, Ostřihom 1874, 1882, 1924, dále z regest a indexů a konečně též z vlastních výpisek z listin. Celý materiál je uložen v II. dílu Stanislavovy práce, kde je abecedně seřazen s připojenými etymologiemi. Je nesnadno říci, kolik je v tomto materiálu přínosem autorovým. V recensi to nelze podrobně sledovat. Srovnával jsem zkusmo Stanislavem uváděný materiál s jeho hlavním pramenem, se sbírkou Csánkiho, a shledal jsem, že většinou není Stanislavův materiál bohatší než materiál Csánkiho, pokud se týká jmen z této sbírky. Stanislav pravidelně uvádí heslo, dále tvary doložené v listinách jen s letopočty a reprodukuje stručně i Csánkiho místopisné poznámky. Potom uvádí etymologický výklad jména. Tu však začíná vlastní nesnáz a veliká spornost těchto výkladů. Na str. 247 II. dílu pod heslem **Kál* autor připomíná, že místní jména nelze vykládat „mechanicky a bez akéhokoľvek systému.“ Vykládá toto jméno ze slovanského *kaľь*, upozorňuje, že význam se dobře hodí na geografické podmínky označovaných míst a odmítá výklad Paisův z turec. *kal-*. Názvy, které patří do téhož významového okruhu, podmíněného útvary země a pod., praví autor na str. 247, II, je nutno zkoumat společně s těmi, s nimiž souvisí. Autor myslí, že „uplatnenie štrukturálnej metódy v toponymike vyvaruje nás od chybných etymologií.“ Bohužel, v tom přece nespočívá celá strukturální metoda, že by byly zkoumány názvy jen společně s těmi, s nimiž významově souvisí. Celé autorovo zkoumání je naopak zcela nestrukturalistické, i když se tu a tam mluví o hláskoslovném systému, o přizpůsobení slovenského místního jména maďarskému jazykovému systému nebo o funkcích atd. Ukazuje to už autorovo rozdrobení materiálu do abecedního pořádku i jeho etymologické výklady. Jsou totiž založeny zcela tradičně na sledování hláskoslovných zákonů, a to ještě jen některých, stále v práci mechanicky připomínaných (*ď*, *u* za *ǫ* atd.). Strukturální zkoumání místních jmen bychom si představovali zcela jinak. Místní jména totiž souvisí se systémem jazyka, mají k němu důležité vztahy, které je nutno při řešení jejich původu pečlivě sledovat, mají obecně slovanské i speciálně na př. slovenské principy tvoření, které je nutno odhalit a které jsou dány právě zase jazykovým systémem. Místní jména nějaké oblasti mají *jako celek* své otázky, které se týkají jednak výběru kořene pro označení daného místa, jednak produktivnosti jejich suffixů atd. Po této stránce by

byl právě materiál, studovaný Stanislavem, neobyčejně zajímavý, protože se jako celek dostává do nového jazykového prostředí, kde ztrácí původní souvislosti s jazykem jakožto systémem, z něhož vyšel. Samozřejmě, že místní jména mají ještě souvislosti jiné, totiž se společenským složením obyvatelstva a s jeho hospodářskými a přírodními podmínkami. Pokud jde ovšem o sám výklad místního jména *Kál*, souhlasím s autorem, že je lze spojovat se slovanským *kaľь* a že není třeba chodit až k turec. *kal-*. Autor sestrojuje etymologie pravidelně tak, že hledá nějaký slovanský kořen, s nímž by se vykládané jméno mohlo spojit, ale tu pravidelně postrádáme alespoň stručné charakteristiky označovaného místa, aby bylo jasné, proč k volbě právě toho kořene došlo.

Pravopis a velmi pestrý způsob zapsání místních jmen, zejména v maďarských listinách, je často tak nepřesný, že je sporné už samo čtení dokladu. Právě v těchto jménech je třeba číst opatrně, zvláště pokud jde o samohlásku, podléhající maďarské vokální harmonii. Tak na př. heslo **K(ö)vesznye* má doklady zapsané *Kauznia*, *Kweznye*, *Kweznee*, *Kweznye* a konečně *Keweznye* (II, str. 289). Autor je vykládá z **Kvasňa*, ale musí sám potom přiznat, že je jen neobratně zapsáno. Výklad je však pochybný, protože ani jeden doklad pro něj nesvědčí, a pokud jde o samohlásky, je vlastně neprůkazný vůbec. Musíme zde totiž předpokládat, že *Kauznia* je vlastně špatně zapsané *Kuaznia*, z něhož pak bylo maďarským obyvatelstvem pozměněno na *Kueznya*, dále vokální harmonií na *Keweznye*. Je-li tento název slovanský vůbec, pak lze mluvit spíše o zkomolení a převzetí jen velmi přibližném. A takových příkladů bychom mohli uvést celou řadu.

Mnoho výkladů těchto místních jmen zůstává i po výkladu Stanislavově a v jeho pojetí sporných, zvláště když bylo podáno výkladů několik, srov. na př. hesla *Mama* (zvl. str. 333, II), **Me(l)lértö* atd. Stanislav se často i v takových sporných výkladech kloní k výkladu z kořene slovanského, což ovšem není nemožné. Neopatrné je již, když z takových výkladů činí závěry o tom, že na daném místě Slováci *žili*, případně že tam *žili dlouho* atd. (srov. hesla *Meret(v)a*, *Mászlony* atd.). Heslo *Konkol* lze celkem bezpečně číst jako *Konkol*, sporný je jeho výklad. Mikos a Šmilauer je vykládají z mad. *konkoly*, Stanislav vychází ze slovan. *kǫkolь* „koukol". Autor praví (II, 280): „Je však celkom dobre *možné* (podtrhl D.), že názov pochodí od Slovákov a že je od pôvodu slovenský názov, ktorý Maďari prevzali eště s nosovkou, ako prevzali aj *Stompa* (*Stupava*) a i." Cituje dále ještě *Kukol*, jakožto převzetí bez koncovky. Ale závěr je zajímavý: „Zaujímavé je pritom, že samota na Žitnom ostrove si dodnes v maď. zachovala nosovku, hoci sú staré záznamy bez nej. To len ukazuje, že tu Slováci *ozaj* (podtrhl D.) boli." Mnohá hesla jsou ovšem hotové hlavolamy, právě proto, že jde o jména, která měla pestrý vývoj, a že je možno je spojovat, částečně i pro jejich nepřesný pravopis, jak s kořeny slovanskými, tak maďarskými nebo německými a je pak vlastně možné přiklonit se subjektivně k jednomu či druhému výkladu, srov. na př. heslo *Tanc* (II, 516), **Tapul* a j. (II, 518) atd. Bude potřebí ještě podrobného zkoumání, jakož i ještě dalšího prozkoumání listin a hledání nového materiálu, aby se dospělo k výkladům jistějším. Bylo by proto velmi zajímavé, jak

by vypadal obraz starého jižního osídlení slovenského, kdybychom jeho nárys založili na materiálu, z něhož bychom odečtli doklady pochybné nebo nejasné. Bylo by to zejména důležité pro otázku hustoty starých slovanských sídel, pro otázku maďarisace slovanského obyvatelstva atd. Odlišení a vymezení bezpečných místních názvů slovanských by poskytlo ještě jeden důležitý bod pro další zkoumání. Materiál, který by takto vznikl, dovolil by zjištění obecných slovotvorných zásad těchto místních jmen a pomohl by pak vnést více světla i do případů sporných.

A ještě jeden důležitý rys zde musíme připomenout. Místní jména vycházejí z jazykového materiálu, ale jsou těsně spjata jak s geografickými poměry označovaných míst, tak také s hospodářskými podmínkami obyvatelstva, v nich sídlícího. Dobrým východiskem by zde byla na př. četná apelativa, označující zaměstnání (v plurálovém tvaru pak jakožto základ místních jmen). Roztroušené poukazy na různé slovenské velmože, stráže atd., které se v práci čtou, vyznívají bez takového souhrnného obrazu naprázdno.

Hodnota Stanislavových výkladů toponymického materiálu je proto, co bylo uvedeno, velmi sporná. Materiál, který je velmi rozsáhlý a vyžaduje veliké detailní práce, měl by být vykládán v souvislostech mnohem opatrněji a nezastaralým způsobem, operujícím pouze s několika hláskoslovnými změnami. Materiál z prostředí dvou jazyků, kombinovaného ještě kolonisací německou, charvátskou atd., vyžaduje vždy také nezbytné vymezení proti jazyku druhému, vyloučení té druhé možnosti, aby mohl být oporou pro řešení otázky osídlení a aby se mohl stát oporou a východiskem práce jiných badatelů, především historiků. Celý II. díl mohl být publikován stručněji bez dosti často zbytečného přetiskování toho, co je v práci Csánkiho a jiných. Další práce s tímto materiálem se i po práci Stanislavově stejně bez prací Csánkiho a jiných neobejde.

Vlastní vývody, které autor dedukuje z materiálu, obsaženého v II. dílu, jsou obsahem dvou rozsáhlých kapitol I. dílu. První kapitola (str. 19—176) je věnována zjištění „jakosti" osídlení, podle jazykových znaků místních jmen, druhá kapitola (str. 177 — 588) systematickému popisu, který měl zjistit hustotu starého osídlení. V obou kapitolách probírá autor jednotlivé kraje, maďarské i slovenské, směrem od západu k východu, každý kraj (stolici) zvlášť, aby zjistil, že osídlení je tu původně slovenské nebo že osídlení bylo husté a kompaktní.

Největším problémem při důkazu slovenských sídel hluboko na jihu je, jak dokázat slovenskost místních názvů a dále jak prokázat, že obyvatelstvo těch rozsáhlých sídel patřilo jazykově k střední slovenštině. Stanislav se opírá, jak bylo již řečeno, o několik hláskoslovných znaků. Ale žádný z nich není výlučně jen slovenský, nýbrž buď obecně slovanský, proti znakům maďarským a potom autor přehlíží rozdíl mezi pojmy slov*a*nský a slov*e*nský, nebo obecně západoslovenský, ale pak jej pokládá prostě za slovenský, nebo konečně jihoslovanský a dialekticky také středoslovenský a pak jej autor vykládá jen jako středoslovenský. Důkaz sám vlastně potom zase neplyne z rozboru jazykozpytného, nýbrž autor musí operovat s předpoklady mimojazykovými. Tak na př. zjistí-li v místním jméně obecné znaky západoslovanské, potom je pokládá za slovenské

proto, že předpokládá, že v krajinách staré Pannonie mohli ze západních Slovanů sídlit jen Slováci. Přitom ovšem nacházíme i v Stanislavově pojetí jména, která dosvědčují kolonisaci českou, zvláště na západě, a polskou na východě. Jestliže autor zjistí některý znak slovanský nebo, lépe řečeno, lze-li v studovaném jméně nalézt nějakou souvislost s jazykovými znaky slovanskými, potom pokládá jméno i sídlo za slovenské zase proto, že se opírá o týž předpoklad. Tak na př. střídnice *-u-* za *-ǫ-* je autorovi svědectvím toho, že osídlení mohlo být jen slovenské, nikoli slovinské, kde *-ǫ-* dává *-o-*. Pro nás by to byl, za předpokladu, že výklad je správný, jen důkaz toho, že osídlení bylo neslovinské, ale od toho je ještě daleko k zjištění charakteru slovenského. Zajímavá jsou právě jména se zřetelem k jazykovým znakům jihoslovanským, která mají jednak *-h-*, jednak *-g-*. První jsou autorovi důkazem toho, že Maďaři přišli do zkoumaného místa až po změně $g > h$, která nastala v češtině a slovenštině v 2. polovici XII. a v 1. polovici XIII. století, druhá jména s *-g-* vykládá zase autor tak, že tu byli Slováci odedávna, kdy měli ještě *-g-*. Jsou-li v krajině, kterou zkoumá, místní jména s *-h-* vedle jmen s *-g-*, pak Stanislav pomýšlí na většinové nebo menšinové osídlení Maďary, totiž tak, že maďarské osídlení nemělo většinu, protože se drží *-h-* vedle *-g-* atd. (srov. na př. I, str. 124). Pro nás ovšem jména, která jsou bezpečně ze slovanského jazykového materiálu a která mají *-g-*, zase znamenají, že osídlení slovanské je tu staré, z dob, kdy slovanština *jako celek* ještě má *-g-*, ale je konečně známo, že předmaďarská sídla byla slovanská, jednak je nutno taková jména zkoumat právě proti osídlení jihoslovanskému a tu zase nelze operovat se zachovaným *-g-*. V tom je přece hlavní problém této otázky. Kromě toho se ještě nemůže přehlížet otázka, zda hláskoslovné změny v místních jménech držely krok se stejnými změnami v jazykovém systému, k němuž přísluší, zda tu totiž nenastala jakási petrifikace místního jména s hlediska jeho hláskoslovného složení. Nezapomeňme, že jde o sídla a místní jména v oblasti, do níž zasahují dvě jazykové skupiny slovanské, západoslovanská a jihoslovanská, a kam přichází osídlení maďarské. V Stanislavově pojetí se také zcela ztrácí přechodný pás mezi oběma slovanskými jazykovými skupinami.

První oblast, kterou se Stanislav zabývá, je Zadunajsko (str. 21—85). Probírá je po jednotlivých krajích (stolicích) od západu k východu (nejdříve stolici Šoproňskou a Mošoňskou, dále Železnou, Zálanskou, Šomoďskou, Garaňanskou, Tolňanskou, Bělehradskou, Vesprímskou, Rábskou, zadunajskou část stolice komárenské, ostřihomské a stolici Pilišskou). Přijímá zhruba názory Moórovy, kriticky se staví k výkladům Kniezsovým. Moór pokládal předmaďarské obyvatelstvo za slovanské, kdežto Kniesza nepopírá slovanskosti, ale zdůrazňuje otázku, *jací* Slované v těchto krajinách sídlili. Z názvu *Gereblyén* a *Szeleste*, kde je epenthetické *-l-* a *-l-* za *-dl-*, soudí Kniesza na Slovany jižní a Moórovi vytýká, že se opírá o nespolehlivé doklady. I v názvech *Pomogy*, *Potyond* a *Putyim* hledá místní jména slovinská. Abychom poznali způsob Stanislavova výkladu slovenskosti jednotlivých krajin, přehlédneme si aspoň zjišťování slovenských sídel v stolicích Šoproňské a Mošoňské (str. 24—36).

Moór dokazoval, že při příchodu Maďarů do těchto krajin bylo tu

většinou obyvatelstvo slovanské, a to na severu Slováci, na jihu Slovinci. Před Slovany tu byli Románi, dále zbytky východních Germánů. Z dob Karla Velikého se tu datují jména německá (Němci se tam začali usazovat hlavně u velkých řek). Když přišli Maďaři, usazovali se tu jen jako strážcové hranic, ale byli nepočetní. Slovanské obyvatelstvo se tu udrželo do začátku XIII. století, zaniklo v XIII.—XIV. století, poněmčilo se a pomaďarštilo se. Na jihu se udrželi Slovinci až dodnes, před tureckým vpádem se tam usadili také Chorvati (chorvatský pás sahá až po Bratislavu a dále na Moravu). Již Moór dokazoval slovenskost na jménech z východní a západní části Šoproňské stolice, totiž *Potyond*, *Putyim* a *Pomogy* (Kniesza je pokládal za nespolehlivé). Pro Stanislava je rozhodující, že v názvech *Potyond* a *Putyim* je *-u-* za nosovku *-ǫ* -a dále *-ť-* (slovin. *-ť-* zde vylučuje) a z toho usuzuje na slovenskost obyvatelstva těchto dvou míst. Pro nás to tak samozřejmé není, protože *-u-* za *-ǫ-* vylučuje jen Slovince, ale připouští zde možnost většiny ostatních Slovanů. *Pomogy* se vysvětluje z **Pomedi̯a*, Stanislav i Moór předpokládají tedy staroslovenský tvar **Pomedźa* nebo vycházejí z lok. sing. **Pomedzi*, v němž psl. *-di̯-*, sloven. *-dź-* dává maďarské *-gy* (*ď*), srov. Šmilauer, Vodopis 525, ale stejně by bylo přejato i slovinské *-j-* nebo srbochorvatské *-đ-* ,pomyslíme-li na možnost přejetí jen přibližného. Myslím proto, že je zase sporné, k *jakému* slovanskému materiálu je nutno toto jméno přiřadit, a že v něm sotva lze vidět jednoznačný důkaz slovenskosti obyvatelstva. Nepopiratelné zde jen je, že obyvatelstvo tohoto místa bylo slovanské, ale těžko je určit, *jaké* slovanské příslušnosti. Název *Höflány*, německy *Höflein*, má starý doklad jako *Hublen*. Moór myslí, že tento název přešel do maďarštiny slovanským prostřednictvím. Název vznikl ze střhněm. *hovelîn- hövelin* „dvorec", (str. 26). Moór prokazuje slovenskost tohoto názvu (proti slovinskosti) poukazem na jiné znaky, Stanislav argumentuje hlavně zprostředkováním *-h-* a popřením, že by podobná slovinská změna, která je mladší a má jiný průběh, mohla mít vliv zprostředkující. Název *Stöttern* ze Slovanského **Srěda* (!) s vkladným *-t-* **Středa* (vkladné *t* je obvyklé v slovinštině také, jako ostatně i v neslovanských jazycích) lokalisuje Stanislav ještě blíže, že jde o název západoslovenský, protože střední slovenština má *-sr-*, ovšem musí předpokládat, že zde mohli sídlit jen Slováci, nikoli Moravané nebo Češi. Sporné doklady, které za slovenské pokládal Steinhauser (str. 28), Stanislav přijímá, „Steimhauserove výklady môžeme spokojne prijať," pokud dokazují slovenskost. Naproti tomu však názvy s českým prvkem, které Steinhauser našel na Litavě (str. 28), přijímá skepticky („Pravda, museli by sa nájsť bezpečné doklady so *z*."). Sporný název *Harkau*, který Moór vykládal z *Horka* < **Gorka*, buď slovenského nebo severoslovinského tvaru, Pais však z osobního jména *Harka*, pokládá Stanislav za slovenský, protože německý název je *Harkau* a týž německý tvar má místní název v Čechách, německy *Harkau*. A zase z toho uzavírá: „Slovom, *všetko* (podtrhl D.) dosvědčuje, že *Harka* je za slovenský tvar *Horka* a že tu žili Slováci. Takto sa dostávame od Moórovej čiary Šoproň-Fraknó, nad ktorou boli Slováci, južnejšie." Je pravda, že pro české místní jméno *Hůrka* je dosvědčeno německé *Horkau*, lidově *Harkau*, ale ne každé *Hůrka* má tuto německou formu, srov. toto heslo u Profousa, Míst. jm. v Če-

chách 705 n. Německá forma je prostě také *Hurka*, dále *Hurkathal*, *Hurkenthal* (srov. u Profousa I, 706 sub 6 a srov. též doklady ibid. u jiných hesel *Hůrka*; německý tvar je ještě *Horkau*, *Hurkau*, srov. heslo *Hůrky* u Profousa). Vyvozovat tedy z takového nejistého dokladu hned důkaz slovenského osídlení jižněji dokonce než Moór, je zatím pochybné, i když nikoli nemožné, ale k tomu by bylo potřeba důkazů ještě zřetelnějších. Sotva lze potom s autorem souhlasit, když z těch jmen, které jsme zde přehlédli, uzavírá: „Takto bysme teda mali dosvedčených Slovákov v severozápadnej časti Šoproňskej stolice, od Neziderského jezera na západ" (str. 29). V Stanislavově stylisaci bych zdůraznil právě to „*takto*". Je zřejmé, že tu nebylo řečeno poslední slovo, ba spíše naopak, taková neopatrná stylisace vyvolá zbytečné pochybnosti, polemiky a nezbytně novou práci.

Název *Vitez*, *Wyt(h)ezy*, maď. *Vitéz*, *Vitézy*, svědčí autorovi rovněž za důkaz slovenskosti, protože je tu *-a-* za nosovku *-ę-*. Opírá se totiž o starý doklad *Wytaz*, „ktorý nemožno pripísať nijakému inému národu, ktorý by tu prichodil do úvahy, ako jedine slovenskému, lebo je tu striednica *a* za psl. *ę*" (str. 29). Zase tu vidíme zúžení mnohem šíře rozšířeného hláskoslovného znaku jen na slovenštinu.

Západní Slovany, „resp. Slovákov" prozrazuje Stanislavovi také název *Honis* (t. j. *Honiš*). Není sice historických dokladů, ale je staročeské *Honešovici* a je tu *h-*, a proto autor z toho zase vyvozuje, že tento název převzali Maďaři pozdě, resp. vnikli sem pozdě, až ke konci XII. nebo po začátku XIII. století.

Naprosto nic bych nevyvozoval z názvu *Csitván(d)*, jehož doklady jsou *Chytwan*, *Chydwand*, *Chythuand* atd. Stanislav myslí, že tento název nemá epenthetické *-l-* (ze *Ščitovan(i)), a to zase svědčí pro západní Slovany. Jestliže si však uvědomíme, jak právě konec místního jména byl velmi často při přejímání přizpůsobován a měněn, je těžko na něm vůbec něco budovat.

Velkou důležitost přikládá Stanislav názvu *Bogyszló* ve vých. části Šoproňské stolice, ze slovanského **Budislav* (str. 30). Palatální *ď* (maďar. *gy*) mu zase ukazuje, že tu „nemohli žiť južní Slovania, ale zasa len západní Slovania (Rusi tu neprichodia do úvahy; žili tu teda Slováci)." Vidíme zase, že se autor lehce přenáší přes značné překážky, kdežto my potřebujeme pro tuto oblast analysu právě velmi opatrnou. Sám název *Bogyszló* ukazuje, že místní jména byla Maďary přejímána velmi nepřesně, hodně přibližně, vlastně ve zkomolené podobě.

Povšimněme si z této kapitoly ještě aspoň názvů na str. 32 n. Jméno *Maglóca* se vykládá z původního **Mogylica*, při čemž — *lóca* je stejná změna jako dialektické *lavica* > *lóca* (!), ale i tak je nutno je vykládat jako kompromisní tvar, protože má zachované *-g-* (srov. moravské Mohelnice). Jméno *Veszkény* vykládá z *Vozokany*. Není v těchto názvech sice nic osobitě slovenského, jak praví autor na str. 32, ale takové názvy našel autor jen na Slovensku. *Veszkény* vykládá ze substantiva *vozъ* a slovesa *kanǫti*, označovalo tedy toto jméno, že na tomto místě se propadaly vozy pro špatné cesty (!), srov. hesla *Vezekény* II, str. 571, dále *Vozokany*, II, str. 582. Naproti tomu jméno *Sobor*, které vykládá z *vьsь* a *borъ*, lze se slovanským

borъ patrně bezpečně spojovat (znám tento název sám ze severní Moravy, z Litovelska, na označení polí blízko jehličnatého lesa). Název *Szovát* vykládá ze **Svojat* (doklady jsou *Zoac!*, *Zoat!*, *Zwat!*, *Zowath*), v němž nastalo stažení, srov. *pás*, stsl. *pojasъ*. Autor z tohoto výkladu opět vyvozuje, že tu ještě v polovici XIV. století žili Slováci (str. 33). Doklady však přímo názorně ukazují, že etymologie tohoto názvu je špatná.

A tak pokračuje autor dále v důkazu rozsahu slovenských sídel a dochází k závěru, že skoro celá Šoproňská stolice byla osídlena Slováky. Slovinci tu žili jen v jihozápadním koutě stolice. Ovšem byl tu také přechodný a smíšený pás.

Tímto způsobem postupuje autor ve zjišťování slovenských sídel v celé I. kapitole a tak zjišťuje dále, že v Železné stolici (jižně od stolice Šoproňské) sídlili Slováci v údolí Ráby až asi k Vasváru (str. 36), možnost slovenského osídlení připouští i v rovině podél Ráby (str. 37), i na levém břehu Ráby atd. atd. (K hranicím slovenského osídlení, zjištěného Stanislavem, srov. přehledný výčet na str. 11 n. I. dílu). Rozbor místních jmen, prováděných tímto způsobem, stačí autorovi k důkazu, že tu dokonce sídlili Slováci středoslovenského nářečí (str. 40). Dokazuje to na názvu *Jeli* z **Jel-* **Jedl-*, protože je tu změna *dl* > *l*, která je známa také v střední slovenštině za jistých podmínek (srov. V. Vážný, Čsl. vlastivěda III, 283 a j.). Jinde dokazuje středoslovenskost na skupině *št* proti čes. a mor. *šč*. V Zálanské stolici sídlili, podle Stanislava, Slováci až k řece Krce, byli tam rovněž Slováci středoslovenského nářečí (str. 47 n.). Slováci obývali asi severní polovinu Šomoďské stolice (str. 52 n.), bylo tu však i dost silné osídlení české (str. 53). Na severozápadě bylo osídlení slovenské v stolici Baraňanské, v klínu soutoku Drávy s Dunajem, částečně tu sídlili i jižní Slované (str. 65) atd. Tak tedy autor dochází k své thesi, že slovenské středověké osídlení bylo vysunuto hluboko na jih, dávno před X. stoletím, a to na prostoru, který byl mnohem větší než dnes (str. 176). Odmítá tak tvrzení Knieszovo, jako by v XI. století měli svá osídlení Slováci jen na malých ostrovech a teprve později by toto osídlení bylo rozšířeno i samými Maďary. To je ovšem interpretace s maďarské strany, jistě extrémní a nesprávná, ale jestliže Stanislav vytýká, že v Knieszových výkladech je nějaká chyba, že se několika osamělým názvům dává interpretace, jaká se jim dávat nemůže, pak to ovšem stejnou měrou platí také o autorovi samém. Souhlasím s autorem, že „jazykový materiál treba interpretovať, pravdaže, ako celok, resp. systém, a v tom prípade takéto omyly nevzniknú" (str. 176), jenže to platí také pro autora samého. Jak daleko se Stanislav v své optimistické koncepci mýlí, to zatím nelze říci, jedno je však jisté, že se touto otázkou bude musit i linguistika zabývat znovu, opatrněji a přesněji, aby bylo možno zjistit skutečná středověká sídla Slováků. Je samozřejmé, že bychom mohli uvésti ještě velkou řadu drobných i zásadních poznámek (na př. poznámku o cyrilometodějském kultu v těchto starých slovenských sídlech a mn. j.), ale myslíme, že jsme již postačujícím způsobem ukázali, že se o tuto práci sotva bude moci opříti zkoumání další (bude spíše třeba její soustavné revise), zejména i bádání v jiných oblastech, zvláště v historii.

Když Stanislav probral Zadunajsko, Předdunajsko, Předtisí a Zátisí

a zjistil v nich uvedeným způsobem hranice slovenského osídlení, probírá v II. rozsáhlé kapitole I. dílu systematický popis osídlení, aby zjistil hustotu středověkých sídel Slováků. Probírá jednotlivé místní názvy, které lze vyložit ze slovanského materiálu. Připomíná i jejich rekonstruovaný etymologický tvar, čímž dostává větší nebo menší hustotu sídlišť v jednotlivých krajích. Mohli bychom zase uvádět celou řadu dokladů, kde je výklad autorův velmi sporný nebo jen přibližný a možný. Cílem této kapitoly je dokázat, že jde o osídlení kompaktní, nikoli jen osídlení významnějších bodů a že tedy šlo o obyvatelstvo početné, zaujímající veliké území. Autor postupuje zase podle jednotlivých stolic jako v kapitole první a slovanskost, resp. hned slovenskost zjišťuje na základě týchž hláskoslovných znaků jako v kapitole první. Celý výklad by byl mnohem průhlednější, kdyby autor zase opatrně zjistil jména, která je nutno vykládat jako slovanská, a kdyby je zkoumal potom jako celek se zřetelem ke krajovým, zeměpisným, hospodářským a kolonisačním podmínkám. Kromě toho zde více než v kapitole první chybí soustavné srovnání s názvy maďarskými, případně německými a jinými, aby bylo vidět, jaký poměr obyvatelstva tu byl ve světle místních názvů. Jinak však tvrzení autorovo, že na př. v Mošoňské stolici byli základní vrstvou obyvatelstva Slované, respektive Slováci (srov. str. 186) vyznívá vlastně naprázdno, neboť je opřeno o větší nebo menší množství jmen, která nejsou srovnávána s názvy které zůstávají v mezerách mezi názvy slovanskými. Chybí tu kromě toho také srovnávání výsledků tohoto systematického popisu s výsledky mezi jednotlivými krajinami celé zkoumané oblasti.

Máme-li nyní shrnout výsledky a hodnotu této objemné práce, nelze říci jinak, než že má velké metodické nedostatky, které způsobily, že tato práce nedošla k výsledkům bezpečnějším a spolehlivým. I jako etymolog se nám autor jeví jako vykladač, přehlížející potíže, zjednodušující složitost otázky, redukující celý etymologický výklad jen na hláskoslovné zjevy bez zřetele k principům slovotvorným a většinou i významovým a odvažující se pak dalekosáhlých, ale bezpečně nepodložených závěrů. Autor v této práci nepostupoval od výsledků zkoumání faktů k závěrům a thesím, nýbrž naopak dokazoval své these, široce nadsazené, s pomocí místopisného materiálu. Proto výhledy, které autor v předmluvě k I. dílu své práce rýsuje, není možno pokládat za prokázané. Zkoumání otázky středověkého slovenského osídlení bude proto i nadále velmi třeba. Stanislavova práce, kvantitativně tak rozsáhlá, tuto mezeru nemůže vyplnit a je škoda, že se proti mínění badatelů maďarských nepodařilo postavit kritickou a opatrnou práci se strany slovenské, neboť v tomto stavu, jak tato práce je, bude sama vyžadovat důsledné revise.

Ant. Dost[...]

Nová sovětská puškiniana

Roku 1949 uplynulo sto padesát let od smrti A. S. Puškina. Toto jubileum nám opět ukázalo, jak si Sovětský svaz váží svých velikých básníků. Vyšla řada knižních publikací a nespočetná řada článků. Pokusím se zde o rozbor sovětských puškinian, ale předem podotýkám

že tento přehled bude značně neúplný, poněvadž řada závažných spisů není ještě přístupná.

П. Н. Берков и В. М. Лавров, Библиография произведений А. С. Пушкина и литературы о нем 1886—1899. Издательство Академии наук СССР. Moskva-Leningrad 1949, str. 996.

Bohatý materiál, který tento soupis obsahuje, je rozdělen do čtyř oddílů, z nichž každý se skládá z několika částí.

První oddíl podává bibliografii Puškinových děl, přiložen je sem i tak zvaný „*Domnělý Puškin*", to jsou díla jiných autorů, která byla chybně připisována Puškinovi.

První část informuje o nových publikacích puškinských textů a o nových vydáních děl, již dříve vyšlých.

Druhá část je vlastně rejstřík sebraných spisů Puškinových, ale i samostatně vydaných jeho prací. Tato část je zpracována takto: v limitě každého roku jsou uvedeny nejdříve kompletní sebrané spisy, seřazené abecedně podle názvů nakladatelství, potom následují výbory, sborníky básní a nakonec díla jednotlivá, kam jsou zařazeny i sborníky žánrového charakteru, jako balada, lyrika, povídky atd.

Třetí část podle materiálu nám představuje rovněž díla Puškinova, jsou to sborníky aforismů, citátů a úryvků z puškinských textů, vyjma chrestomatie a sbírky písní. Anthologie jsou řazeny zvlášť v samostatné části čtvrté. Pátá část podává bibliografii napodobenin puškinských a pseudopuškinských textů a náčrtů a zároveň zprávy o autografech Puškinových. Do této skupiny byly zařazeny jen speciální publikace podobného rázu; jestliže takové faksimile vyšlo jako příloha nebo ilustrace u jiného díla, bylo zaznamenáno při citování dotyčného spisu. Nakonec jsou sem přiřazeny zprávy o Puškinových rukopisech.

Oddíl druhý je věnován bibliografii materiálů pro studium života a díla Puškinova; skládá se opět z několika částí.

Do první části je zahrnuta jednak bibliografie dokumentů, vztahujících se k životu a dílu Puškinovu, jednak zprávy o nich. Materiál je vymezen Puškinovou smrtí a je uspořádán chronologicky podle publikací dokumentů, toto pořadí je porušeno jen u knih a brožur, které jsou řazeny v abecedním pořádku, poněvadž censurní datum je u nich velmi pochybné.

Ve druhé části jsou uvedeny memoáry o Puškinovi, dopisy Puškinovi, ale i jiným osobám, rozhovory s jeho současníky, jeho nebo D'Anthesovými následovníky, kdy obsahují zprávy o Puškinovi. Materiál v limitě každého roku je řazen podle příjmení autorů memoárů nebo korespondentů, v některých případech, když v jedné publikaci je spojeno několik dokumentů různého původu, na příklad dopisy nebo vzpomínky, je materiál zařazen pod jménem osoby, která publikovala dané zprávy.

Třetí část obsahuje bibliografii anekdot o Puškinovi (anekdoty jsou považovány za určitý pramen faktů). Materiál v této části i následujících je uspořádán takto: nejdříve jsou uvedeny knihy v abecedním pořádku podle autorů nebo názvů (jsou-li vydání anonymní), potom následují autorské stati časopisecké a novinářské a nakonec anonymní stati, uspořádané podle periodických publikací.

Ve čtvrté části, nazvané „Puškiny, Gannibaly i ich potomstvo", je publikován materiál týkající se bibliografie Puškinovy a v páté části „Puškinskije mesta" materiál, mající určitý vztah k tak zvaným puškinským místům. Je to: a) dům v Moskvě, kde se Puškin narodil, b) dům Inzovův v Kišiněvě, c) puškinská místa v Oděse, d) Michajlovské a okolí, e) Boldino, f) dům v Petrohradě, kde Puškin zemřel, g) místo souboje, h) básníkův hrob.

A konečně v šesté a poslední části druhého oddílu, nazvané „Puškiniana 1886—1899", najdeme bibliografii zpráv o předmětech, které patřily Puškinovi. Materiál je rozdělen podle předmětů a v mezích předmětů (na příklad Puškinův prsten) chronologicky.

Třetí oddíl podává přehled o puškinské bibliografii, vyšlé v letech 1886—1899; sem je zařazen i seznam puškinistů, alba puškinských výstav a přehled puškinské jubilejní literatury.

Do čtvrtého oddílu, který se skládá ze tří částí, je zařazena kriticko-biografická literatura o Puškinovi. První část obsahuje jednak knihy samostaně vydané, jednak sborníky a analogické publikace, obsahující kritické a biografické materiály o Puškinovi.

V druhé části najdeme kriticko-biografické části časopisecké a novinářské. Jsou uspořádány takto: v limitě každého roku jsou uvedeny nejdříve autorské stati, potom anonymní v abecedním pořádku podle názvu časopisů nebo novin.

Třetí část nazvaná „Inojazyčnyj Puškin" obsahuje a) bibliografii překladů, b) sborníky překladů a antologie, c) zprávy o překladech z Puškina a o literatuře o něm v daném jazyce. Překlady jsou uváděny chronologicky podle jednotlivých jazyků. Je zde podána bibliografie puškinské literatury v 33 jazycích, t. j. v neslovanských jazycích SSSR, ve všech evropských jazycích, dále v turečtině, v tatarštině, estonštině a v esperantu.

Pro nás je jistě nejzajímavější bibliografie českých překladů. Je značně neúplná. Autoři čerpali materiál pravděpodobně jen z jednoho pramene, z Kulakovského.[1]) Zmiňují se zde jen o překladech Václava A. Bendla, F. Lad. Čelakovského, Josefa Jirečka, Václava Junga, Elišky Krásnohorské a Františka Vymazala. Zdaleka nezachytili zde všechny české překlady, nýbrž jen ty, které cituje Kulakovskij v uvedeném již spise[2]). Tuto neúplnost materiálu nemůžeme bibliografické komisi vytýkat, poněvadž pro sovětské učence je tato otázka pro nedostatek materiálu nezvládnutelná. Mnohem zajímavější než tato bibliografie je bibliografie české puškinské literatury. Je pochopitelně z důvodů, již výše uvedených, opět neúplná, ale autoři podávají zde pro nás Čechy obzvlášť velmi důležitou bibliografii ruských komparatistických prací, věnovaných otázce Puškinova vlivu na českou literaturu, a dále najdeme zde ještě seznam recensí, hodnotících českou literaturu o Puškinovi.

Tuto část „*Inojazyčnyj Puškin*" pokládám za nový a velmi cenný

[1]) Pl. Kulakovskij, Stichotvorenija A. S. Puškina v slavjanskich perevodach 26. maja 1799—26. maja 1899. Varšava 1899.

[2]) Kulakovskij čerpal svůj materiál jednak z Františka Vymazala, Slovanská poezije. I. svazek. Brno 1874, jednak ze Sborníku světové poesie, Praha, čís. 27, 3…

přínos. Podává nám při neúplnosti materiálu pěkný obraz o rozšířenosti děl jednoho z největších ruských básníků v cizích literaturách. Pokud vím, je to první bibliografie toho druhu vůbec, je tedy tím cennější, poněvadž je prací průkopnickou a velmi obtížnou. Neméně důležitým je i dodatek k prvému oddílu „*Mnimyj Puškin*". Předcházející bibliografové neřešili tuto otázku nikdy samostatně. Tento domnělý puškinský materiál zařadili buďto normálně mezi Puškinovy spisy nebo jej vůbec vypustili, což bylo nejčastější.

Berkovova a Lavrovova Bibliografie podávající soupis dosud nezpracovaného materiálu v rozmezí 13 let, 1886—1899 [1]), je nejlepší prací svého druhu. Je velmi pečlivě a přehledně uspořádána, materiál ve všech oddílech, vyjma třetí části čtvrtého oddílu „Inojazyčnyj Puškin", je úplně vyčerpán. V zásadě se zde dodržuje princip chronologický a abecední, ale nikdy nejsou stavěna za sebou díla mechanicky bez ohledu na jejich vnitřní souvislost. Téměř u každého spisu, jak vlastního díla Puškinova, tak literatury o něm, je připojen i seznam recensí. Bibliografická komise vytyčila si zde tři úkoly: 1) *zachytit i ty nejnepatrnější zprávy o Puškinovi, o přípravách k jubileu, o připravovaných vydáních vlastních Puškinových spisů nebo literatury o něm,* 2) *citovat název pramene tak, aby bylo jasno, o jaký materiál se jedná, není-li název dost jasný, opatřit jej vysvětlující notickou,* 3) *při systematickém rozdělení materiálu zachovat uvnitř každého oddílu chronologický princip a dát pokud možno nejpřehlednější obraz o rozvoji studií o Puškinově životě a díle.* Tento úkol splnila komise do všech důsledků. Práce, jak jsem již výše pravila, je velmi přehledná a pečlivě dělána, nehledě k menším typografickým chybám, zaviněným obtížemi technickými. Na konci knihy je připojen ještě podrobný jmenný rejstřík.

Tato Berkovova a Lavrovova studie je první částí dvoudílného soupisu „Puškininan 1886—1899". Druhá část[2]) má obsahovati tyto oddíly: 1) *Puškin v umělecké literatuře* (díla věnovaná Puškinovi nebo čerpající z něho náměty, 2) *Puškin v divadle,* 3) *Puškin v hudbě,* 4) *Puškin v malířství,* 5) *Puškin v sochařství,* 6) *Puškin v ostatním umění* (v kinematografii, v baletu), 7) *Puškin ve vědecké literatuře a ve školním vyučování,* 8) *kronika puškinských jubilejí 1887 a 1889.* Připravuje se dílo opravdu monumentální, nejrozsáhlejší a také i nejúplnější.

А. С. Пушкин и азербайджанская литература. Редактор М. Ариф. Издательство Академии Наук азербайджанской СССР. Baku 1949, str. 141.

Je to sborník samostatných studií o Puškinovi. V první studii, nazvané „*Azerbajdžanskije pisateli o A. S. Puškine*", autor Mir Džalal rozebírá podrobně vliv Puškina na azerbajdžanskou literaturu. Je to studie velmi cenná. Autor nepodává zde mechanický seznam překladů, statí nebo básní věnovaných velikému ruskému básníkovi, nýbrž velmi podrobně a analyticky hodnotí přínos puškinské poesie.

Po prvé vstupuje Puškin do azerbajdžanské literatury krátce po své smrti. Dramatik Mirza Fatali Achundov brzy po verších Ler-

[1]) Viz: Predislovije, str. 7, 8.
[2]) Viz: Predislovije, str. 15.

montovových píše svoji báseň „*Na smerť A. S. Puškina*“. Tato báseň neznamená elegické oplakávání smrti ruského básníka, nýbrž autor pomocí ruské literatury a především poesie Puškinovy chtěl zničit starou scholastickou poesii a vytvořit „realistickou, demokratickou literaturu, úzce spojenou s životem a ideály národa“ (str. 17). Od Achundova, který svými pracemi ukázal cestu nové azerbajdžanské literatuře, stoupá rychle počet azerbajdžanských puškinistů. Puškin znamená vždy novou sílu a nový boj. V době Achundovově, jak jsem již pravila, byl to boj proti starému scholastickému názoru a překlady z Puškina snažili se pokrokoví myslitelé té doby přenášet především do škol nového ducha. V druhé polovině XIX. stol. je to boj proti starému feudálně patriarchálnímu řádu, boj proti násilí, utlačování, náboženským předsudkům, boj za osvícení a vzdělání národa, konečně boj proti buržoasním kontrarevolucionářům. Tento boj si položil za svůj úkol především spisovatel Džalil Mamedkuli-zade, který svými překlady sleduje ještě jeden cíl: chtěl osvobodit literární azerbajdžanský jazyk od vlivu arabsko-farsidské nábožensko-mystické poesie a učinit jej jazykem čistě národním.

Druhá studie má charakter úzce komparatistický. Autor F. Kasum-zade srovnává Puškina s jeho azerbajdžanským vrstevníkem M. F. Achundovem. Svoji práci rozdělil na tři části. V první části hodnotí význam a přínos Puškinův, podrobněji si všímá jeho styku s děkabristy. Druhá část je rozšířením části prvé, obšírně zde popisuje vyhnanství děkabristů na jihu Ruska, v Zakavkazí, jejich život, literární a osvětovou činnost a jejich styky s pokrokovými básníky gruzínskými a azerbajdžanskými. V blízkém kontaktu s děkabristy byl i Achundov. Ti ho seznámili hlouběji s pracemi nejlepších ruských autorů, s Gribojedovem, Puškinem a Lermontovem. Zde zastihla Achundova zpráva o Puškinově smrti, pod jejímž vlivem napsal svoji báseň „Na smerť A. S. Puškina“. Napsal ji azerbajdžanským jazykem, ale ihned ji začal za pomoci A. A. Bestuževa překládat do ruštiny. Přeložil ji prosou. Kasum-zade podrobně rozebírá tuto Achundovovu báseň. Přecházíme tak k třetí části jeho studie. Rozbor básně je čistě thematický a ideologický, doplněný častými citáty. Autor si měl však všimnouti i azerbajdžanského originálu, nejen ruského prosaického překladu. Právě při této básni, která měla takový vliv na nové utváření další azerbajdžanské literatury, bylo by nanejvýš zajímavé rozebrati podrobně i formu básně. Je pravděpodobné, že bychom i zde našli prvky nového literárního směru. Tím se stává, že rozbor je jen kusý, neúplný. Všímá si jen stránky obsahové. Při marxistickém hodnocení nějakého díla nesmíme však nikdy oddělovat od sebe obsah a formu, poněvadž obě tyto složky jsou nedělitelné a tvoří jeden celek. Autor nezhodnotil bohužel ani význam a přínos této básně. Nezmínil se ani slovem o jejím vlivu na další rozvoj azerbajdžanské literatury, který byl tak veliký. Je sice pravda, že tuto otázku rozebral již Mir Džalal, ale myslím, že ji přesto neměl pominouti mlčením, když měla takový význam. Ke konci studie zmiňuje se Kaszum-zade o Puškinově vlivu na dílo Achundovovo. Je to nejzajímavější kapitola celé studie. Autor klade zde vedle sebe díla obou básníků, ukazuje na podobnost základní filosofické myšlenky, ale bohužel nikdy blíže tuto problematiku nerozebírá.

Autor myšlenku načrtne, ale nikdy ji sám nepropracuje[1]). Studie Kaszumzadova je poněkud neúplná, ačkoliv otvírá první pohled do azerbajdžanské literatury, která je pro nás zcela neznámá.

Velmi zajímavá a cenná je studie třetí „*Perevody proizvedenij A. S. Puškina na azerbajdžanskij jazyk*". Je doplněním a rozvedením první studie „Azerbajdžanskije pisateli o A. S. Puškine". Autor M. Guli-zade charakterisuje v chronologickém pořadí jednotlivé překlady Puškinovy do azerbajdžanštiny. Několika slovy hodnotí také jejich význam. K této otázce se však vrací ještě ke konci studie, kde synthetický hodnotí Puškinův přínos, především jako prostředek k vychovávání uměleckého vkusu u čtenářů, jako prostředek, který rozněcuje k obětavé práci pro blaho milované vlasti. (Str. 62.) Studie je zpracována pěkně a přehledně, charakteristika jednotlivých překladů není podrobná a obšírná, nýbrž autorovi podařilo se vždy několika slovy vyhmátnouti to nejzajímavější a pro srovnání překladů nejzákladnější, to pak dokumentuje na příkladech.

Neméně cenná je i studie Achlimana Achundova „*Puškin v azerbajdžanskom fol'klore*". Autor ukazuje zde Puškina v azerbajdžanských písních a pohádkách. O ruském básníkovi bylo sebráno na třicet lidových písní a dvě pohádky a povídky. Achundov nepodává zde suchý výčet těchto písní, nýbrž každého autora a píseň výstižnými slovy charakterisuje a z některých podává delší citáty. Zajímavější než azerbajdžanské písně jsou pohádky o Puškinovi. Obsah jedné této pohádky autor podrobně vypravuje. Je to „*Skazka o Puškine*", která byla zapsána v čtyřicátých letech XX. stol. v Kazachském kraji. Autor je neznámý. Pohádka je věnovaná básníkovu boji s carským režimem. Puškin je věrný přítel děkabristů, s nimiž snášel různá příkoří. Byl s nimi dokonce až na Sibiři a několikráte ve vězeních, vždy uprchl, pomohly mu jeho verše. Pohádka končí symbolicky: po Puškinově smrti car hoduje, ale když je v nejlepším, zjeví se Puškin — Puškin je věčný, věčně budou žít jeho díla, marný je veškerý carský despotismus. Jak z Achundovovy studie vyplývá, v azerbajdžanském lidovém podání žil Puškin v obraze tvrdého nesmiřitelného bojovníka proti carské zlovůli.

Sborník A. S. Puškin i azerbajdžanskaja literatura nám v mnohém připomíná náš sborník „Puškin u nás" [2]), vedle vědeckých studií najdeme zde verše azerbajdžanských básníků o Puškinovi, jsou to verše M. F. Achundova „*Na smert' A. S. Puškina*", Sameda Vurguna „*A. S. Puškinu*", Mameda Ragima „*A. S. Puškin*", Sulejmana Rustama „*Puškin*", Ašuga Avaka „*Pesnja o Puškine*".

Ke sborníku je připojena bibliografie. Skládá se ze tří oddílů. Do

---

[1]) Puškinova Oněgina a Achundovovy „Obmanutyje zvezdy" a povídku „Kemal-ud-dovle" hodnotí jen těmito slovy: Подобно тому, как А. С. Пушкин в своем „Евгении Онегине" дал глубоко реалистическое отображение современной ему эпохи и создал „энциклопедию русской жизни" (В. Г. Белинский), Мирза Фатали Ахундов, в таких монументальных произведениях, как шесть его комедий, как повесть „Обманутые звезды", как „Письма Кемал-уд-довле", дал всестороннее широкое отображение Ближнего Востока и, в первую очередь, Азербайджана (str. 44).

[2]) Puškin u nás 1799—1949. Praha 1949.

prvního oddílu jsou zařazeny azerbajdžanské překlady z Puškina. Nejsou sestaveny chronologicky, nýbrž v abecedním pořadí podle názvů děl. V druhém oddílu najdeme studie o Puškinovi. Jsou řazeny opět v abecedním pořadí podle jmen autorů a konečně třetí oddíl je bibliografie puškinské literatury, vydané při stém výročí jeho smrti. Nakonec jako úplně samostatný oddíl je uvedena bibliografie článků a básní o Puškinovi, uveřejněných v azerbajdžanském tisku rusky. Je seřazena abecedně podle jmen autorů.

Bibliografie, kterou sestavil M. Sultanov, patří mezi nejcennější příspěvky sborníku. Je velmi bohatá, většina překladů a článků pochází však až z doby po Velké říjnové revoluci. Je škoda, že autor seřadil bibliografii abecedně, v chronologickém pořadí by byl vynikl lépe vzrůst zájmu o Puškina.

Sborník „A. S. Puškin i azerbajdžanskaja literatura“ je velmi cenným přínosem, i když to není přísně vědecké dílo. Ukazuje, že Puškin měl co říci nejen svému lidu, ale i všem neslovanským národům SSSR a vůbec všem národům světa.

Б. Мейлах, А. С. Пушкин. Очерк жизни и творчества. Издательство Академии Наук СССР. Moskva-Leningrad 1949, str. 197.

Mejlachova studie vyšla ve vědecko-populární serii Akademie nauk SSSR, tím je určen také její charakter. Mejlachovi nejde o nový materiálový přínos, nýbrž jde mu především o nové přehodnocení Puškinova díla a o jeho přiblížení širokým masám. Jeho studie se skládá z dvanácti kapitol, kde Majlach v chronologickém, ale ne mechanickém pořadí podává rozbor Puškinových děl. Řídí se jednak místem Puškinova pobytu, jednak ideovostí jeho děl. Díla, která mají stejnou nebo podobnou ideologickou náplň, rozbírá vždy pohromadě. Není to však rozbor přísně vědecký, velmi často je problematika jen nadhozena a nedořešena. Všímá si jen těch problémů, které měly vliv na revolučnost myšlení Puškinova. Tím se také stává, že Mejlach nedoceňuje správně některé úseky Puškinovy tvorby. Tak na příklad velmi povrchně se zmiňuje o Puškinových pracích z lidové slovesnosti ruské. Jen několika větami hodnotí jeho pohádky, rozebírá je po stránce thematické a ideologické[1]), ale zanedbá otázku vlivu lidové tradice na Puškina, která pomáhá osvětlit celou jeho revoluční osobnost.

Poměrně velmi málo pozornosti věnuje Mejlach Puškinově lyrice. Problematiku Puškinovy lyriky neřeší nikdy samostatně, nýbrž se jí dotýká při rozboru epického nebo prosaického díla jako otázky okrajové. Mejlachovi nemůžeme však toto omezování problematiky vytýkat, je úmyslné, poněvadž ve své studii, jak jsem již výše poznamenala, chtěl vytyčit revolučnost Puškinova myšlení, a ne podat podrobný obraz

[1]) Srov.: В противовес официальной псевдонародности и „лицемерным тенденциям придворных поэтов, он украсил народную песню и сказку блеском своего таланта, но оставил неизменным их смысл и силу“. Пушкин не скрыл, не затушевал, а, напротив, оттенил еще более резко „насмешливое отрицательное отношение народа к попам и царям“. („Сказка о попе и о работнике его Балде“, „Сказка о золотом петушке“, „Сказка о царе Салтане“ и др.) Str. 144.

Puškinovy tvorby. Proto rozebírá podrobněji jen nejrozsáhlejší a pro svoji ideologickou náplň nejdůležitější práce Puškinovy. Je to *Ruslan a Ludmila, Boris Godunov, Mouřenín Petra Velikého, Evžen Oněgin, Poltava, Bělkinovy povídky, Piková dáma, Džon Tenner, Kapitánova dcera, Dubrovskij, Cesta z Moskvy do Petrohradu.* Mejlach přináší zde mnoho a úplně nových postřehů. Především zdůrazňuje ideologickou tendenčnost některých Puškinových prací. Bělkinovy povídky „*Výstřel*", „*Hrobník*", „*Staniční dozorce*", pokládá za první manifesty kritického realismu. Puškin zachycuje zde sociální protiklady mezi šlechtou a prostým lidem. Tuto problematiku rozebírá Mejlach podrobně na jednotlivých postavách ze Staničního dozorce a Hrobníka. Myslím, že měl Mejlach ještě více vyzvednout Puškinovo sociální chápání prostého člověka a snahy o řešení této otázky. V tom mu náleží nesporně primát, před ním sice již Radiščev správně chápal a ostře kritisoval sociální protiklady mezi třídou feudální a poddanými, ale nepokoušel se ještě o řešení.

Dále si Mejlach všímá podrobně Puškinova názoru na poměry v západní Evropě. Rozbírá Puškinova *Džon Tennera* a zdůrazňuje na něm pokrokovost Puškinova myšlení. Puškin chápal, že feudalismus je vyžitý a reakční systém, ale zároveň si byl vědom, že politické řízení států západní Evropy není správné. Jeho poměr k sílící buržoasii byl negativní, jak to vyplývá ještě lépe než z Džon Tennera z postavy Heřmana v Pikové dámě.

Mejlach správně zdůraznil aktuálnost Puškinových myšlenek, z nichž některé působí i dnes hluboce revolučně, ale myslím, že problémy značně zjednodušil. Puškin nemohl míti ve své době názory již tak jasně vyhraněné a uvědomělé. Těžiskem Mejlachovy práce je pokus o nové přehodnocení Puškina a právě zde přinesl mnoho nového. Pracuje marxisticky. Ve svém hodnocení vychází vždy ze sociálně politických poměrů tehdejšího Ruska. Všímá si především dvou nacionálně-politicky důležitých událostí, které zanechaly mocné stopy v celém díle největšího ruského básníka: *r. 1812*, kdy byl požár Moskvy, a *r. 1825*, kdy bylo krvavě potlačeno povstání děkabristické. Puškin dospěl k revolučním myšlenkám pod vlivem děkabristických idejí. Mejlach řadou citátů z Puškinových přátel a současníků velmi přesvědčivě ukazuje, jak v úzkém styku byl Puškin s děkabristy a jak měl blízko k celé jejich činnosti. Přinesl zde mnoho nových pohledů, ale myslím, že se měl dotknout ještě otázky, proč se tedy Puškin nestal členem některého tajného kroužku, když měl k děkabristům tak blízko. Je škoda, že Mejlach se tohoto problému nedotkl, přispělo by to k řešení celé řady dalších otázek, vítali bychom to především od člověka, který si vytkl studium revolučnosti v Puškinově díle jako speciální obor své práce. Mejlachova studie má, jak jsem již výše poznamenala, cíl vědecko-populární, je také tak psána. Theoretické úvahy jsou doplňovány častými citáty. Tato pracovní metoda je velmi správná, poněvadž čtenář-laik dostane tím pěkný obraz o životě a díle Puškinově.

Mejlach se ve své práci soustředil především na konkretní materiál — na Puškinovo dílo a na jeho deník. Velkou pozornost věnoval ještě pracím Puškinových současníků a přátel, ale nepřihlédl nikde k dosavad-

ní literatuře o Puškinovi. Mejlach dopustil se však ještě jedné chyby, neudal prameny, z kterých čerpal. Kniha je prostoupena hojnými citáty, ale ani na jednom místě Mejlach neoznačil ani název ani rok vydání spisu, z kterého převzal citát.

Helena Procházková

A. I. Gercen v russkoj kritike. *Sbornik statej.* Vstupitel'naja stat'ja i primečanija V. Putinceva. Moskva 1949, Goslitizdat, 256 str.

Uvedený sborník je součástí rozsáhlého úsilí sovětské literární vědy o zpracování *dějin ruské literární kritiky.* V tomto úsilí mají významné místo právě dílčí sborníky, podávající přehled literárně kritických projevů o jednotlivých význačných spisovatelích. Je ovšem těžké stanovit hranici mezi kritikou a ostatními součástkami literární vědy. Ale sovětští badatelé mají zřejmě za to, že právě vývoj názorů časopisecké publicistiky nejostřeji osvětluje význam, působení a hodnocení odkazu spisovatelova a podává tak také výrazné svědectví o ideologickém vývoji země. Mimo to publicistika vykazuje nejvíce samostatných statí týkajících se jednotlivých spisovatelů, a často právě od společensky velmi důležitých osobností. Proto omezení na kritiku. Bylo ovšem už naznačeno v recensi podobného sborníku o Ostrovském,[1]) že by bylo velmi užitečné shromáždit a zhodnotit také názory literárních historiků; mělo by to jistě zásadní důležitost pro studium dějin literární vědy, pro přehodnocování a vytváření nových literárně historických názorů celkových. Ale prozatím máme co dělat s pracemi omezenými zhruba na kritiku a takovou je také sborník o Gercenovi.

Proti citovanému sborníku o Ostrovském je to soubor rozsahem poloviční, výběrem však o mnoho bohatší. Především věnuje více pozornosti publicistům marxistickým a dotýká se — třeba zase jen zběžně — prací sovětských. V sovětské epoše se ovšem Gercenem podobně jako jinými staršími spisovateli zabývali hlavně literární historikové, ale jednak právě obsáhlejší monografie, psané sovětskými badateli o důležitějších ruských spisovatelích, přinášejí zásadní nová zhodnocení, jednak zde byla také řada projevů žurnalisticko-kritických nebo tyto články podle názoru pořadatelů sborníků nestojí za uvedení. Výběr ze sovětských časopisů by jistě velmi zajímavě oddělil hodnotné vědecké a popularisační stati od toho, čemu v SSSR říkají „slavoslovije".

Sborník „*Gercen v russkoj kritike*" má k dobru proti sborníku o Ostrovském závažnější úvodní studii a zpracování obsáhlejšího literárně kritického materiálu, jehož textové výtahy následují za úvodem a vyplňují větší část knihy. Pisatel studie V. Putincev p. n. „*Nasledije Gercena i russkaja kritika*" probírá názory kritiky na Gercena postupně od Belinského až po Ždanova. V zásadě se opírá o Leninovu stať „*Pamjati Gercena*", která kriticky ukázala místo a význam velkého spisovatele nejen ve vývoji ruské literatury, ale také v revolučním boji za osvobození ruského lidu z okovů carismu. Lenin, jak známo, zařadil Gercena jako pokračovatele děkabristů, jimi probuzeného, který

[1]) Slavomír Wollman: *A. N. Ostrovskij v russkoj kritike. Sbornik statej.* Redakcija, vstupitel'naja stat'ja i primečanija G. I. Vladykina. Moskva 1948, Goslitizdat, 450 str. (*Slavia* XX, 1950, seš. 1.)

zase sám svou revoluční agitací burcoval k životu hnutí raznočinců (3, 23). Tak se Gercen jeví jako významný článek ve vývoji ruského revolučního hnutí. Přitom, jak správně upozorňuje Putincev, Lenin se neomezil v charakteristice Gercena jen na jeho publicistiku, ale poznal také závažnost jeho umělecké tvorby, ocenil „*Byloje i dumy*“ (15), které L. N. Tolstoj dával za příklad díla zobrazujícího nové ideje novou originální formou (13). Lenin vysoce hodnotí, že Gercen vytvořil za hranicemi *svobodný ruský tisk* (15) a že svým neochvějným vystupováním pro svobodu Polska proti všem odpůrcům a za situace, kdy se kdekdo od něho proto odvracel, „*zachránil čest ruské demokracie*“ (23). Naproti tomu Lenin ukázal, že Gercen byl neschopen zaujmout revoluční stanovisko v zemědělské otázce (17), že kolísal mezi liberalismem a demokracií — ovšem, že v něm konec konců převažuje demokrat (22).

Lenin ve své práci „*Pamjati Gercena*“, která se dvěma dalšími články je v čele ústřední části sborníku (35—45), provedl jasný *dialektický rozbor* činnosti a díla Gercenova, jakož i rozbor bojů o jeho odkaz na podkladě třídních, životopisných a konkretně historických fakt. Vysvětlil výstižně Gercenovu vnitřní protikladnost, danou panským původem, odkazem děkabristů, vztahem k liberalismu, rozčarováním nad nezdarem revoluce r. 1848, jejíž buržoasní podstatu nerozeznal, dlouhou emigrací, která mu znemožnila poznat osobně revoluční hnutí ruského lidu, na druhé straně sympatiemi k revolučním demokratům let 60., vztahem k Belinskému i stálou obranou proti reakční kritice. Proto jeho dílo pobízelo k různým a často falešným výkladům. Byl-li L. N. Tolstoj, mluveno s Leninem, zrcadlem ruské revoluce r. 1905, můžeme říci, že právě tak Gercen byl *zrcadlem ruského pokrokového a revolučního hnutí let 30. až 70.* Gercen byl „barin“, následovník děkabristů i souputník revolučních demokratů, kterým dal označení „*molodyje šturmany buduščej buri*“. Procházel krisemi od nadějí z evropské revoluce přes naprostou skepsi až k historickému optimismu při růstu hnutí raznočinců. Částečně byl ještě osamoceným bojovníkem jako děkabristé, také však už zakladatelem mocné tiskové tribuny a neúnavným propagandistou, jehož poplašné zvonění v *Kolokolu* přivádělo z míry carskou policii. Tak Gercen bojoval v sobě a bojoval o revoluční perspektivu. Putincev by si byl velmi usnadnil práci, kdyby byl v duchu Leninovy stati zdůraznil právě tuto složitost, charakteristickou nejen pro Gercena, ale pro celou revoluční epochu až do zesílení dělnického hnutí a do vytvoření jeho strany s revoluční ideologií proletariátu.

Putincev popisuje postupně, jak se jednotliví kritikové stavěli ke Gercenovi za jeho života i po jeho smrti. Belinskij uvítal už „*Zapiski odnogo molodogo čeloveka*“ (5) a několikrát zhodnotil román „*Kto vinovat*“ (5—7), zejména ve studiích o literatuře r. 1845 a r. 1847 a v dopisech (výtahy statí 49—66). Ale hned Majkov a Ševyrev se pozastavovali nad domněle neuměleckým stylem a nad pokusy o filosofické řešení lidského soužití (7—8). Bulganin dokonce udal Gercena žandarmům (9).[2]) Konservativní list *Syn otečestva* šel „střední

[2]) Srv.: Mich. Lemke, *Nikolajevskije žandarmy i literatura 1826—1855 g.* SPB 1908, str. 305—6.

cestou": snažil se falešným výkladem oslabit působení Gercenova díla. Tak už ve 40. letech byly dány dva základní názorové proudy o Gercenovi a kolísavý proud třetí, který byl často zakrytým odporem. Se smíšenými pocity byla přijímána Gercenova skepse po r. 1848: T. N. Granovskij po dřívějších sympatiích (11) mluví o „únavě" Gercenově (13), avšak N. I. Sazonov (stať *Literatura i pisateli v Rossii* viz 124—31) soudí, že v Gercenově krisi zvítězí jeho zdravé jádro (13—14).

V 60. letech tu bylo zase v podstatě dvojí hledisko. Reakční tisk chce „neutralisovat" Gercena překrucováním (22), zatím co revoluční demokraté se ho vřele dovolávají. Černyševskij označuje Gercena za nejtalentovanějšího publicistu v Evropě, uvědomuje si však i jeho váhání kolem liberalismu (17—18); ve stati „*Očerki gogolevskogo perioda russkoj literatury*" (výtah stati 67 n.) jasně přijímá Gercena jako spisovatele gogolovské, tedy realistické linie. Dobroljubov už dokázal podívat se třídně na velkého demokrata (19—20); zabývá se jím v práci „*Čto takoje oblomovščina*" a jinde (výtahy statí 86—103), pokud to dovolil tehdejší zákaz vyslovit byť i jen Gercenovo jméno. Pisarev (23) se dokonce dostal do Petropavlovské pevnosti za stať „*Scholastika XIX veka*" (výtah stati 109), kde volá po odstranění Romanovců a o Gercenovi mluví jako o „*talentovaném a rytířsky čestném člověku*".

Mluvě o odkazu Gercenově, uvádí Putincev nejprve výrok revolučního publicisty N. V. Šelgunova: „*on vsegda naš — vsegda s molodymi*". Sborník obsahuje také jeho pozoruhodnou stať „*Po povodu odnoj knigi*" (139—60).[3]) Šelgunov vášnivě a při tom pádně ukazuje, jak mnozí mluví o „lidech 20., 40., 60. let", místo aby viděli člověka 19. století ve vývoji. Letopočtové nálepky mu charakterisují lidi neschopné vývoje. Proti nim právě staví akční, řekli bychom gercenovský typ osobností, které se vyvíjejí spolu s událostmi a dovedou reagovat na nové situace.

Putincev upozorňuje na „*licemernoje slavoslovije*", které se rozezvučelo po Gercenově smrti, na to, jak Katkov a jemu podobní tvrdili, že Gercen, kdyby nebyl umřel, byl by se z protivníka stal jejich spojencem; upozorňuje na liberální legendu o Gercenovi, na jednostranné výklady takového Strachova, Čičerina, Dostojevského (24—5) nebo Bulgakova ve studii s významným nadpisem „*Duševnaja drama Gercena*" (26), na přisvojovací manévry narodniků (Ivanov-Razumnik), na A. Skabičevského, který z Gercena dělal „oportunistu" (26), a na jadrné zevšeobecnění těchto snah v „*Kukušce*" Demjana Bedného, které ironicky končí: „*I raznici, mol, net: / Čto Gercen — čto kadet.*"[4])

Tyto přivlastňovací manévry v zápase o dílo a odkaz Gercenův — škoda, že sborník nepřináší ani jedinou jejich ukázku a omezuje se jen na příznivé vykladače — nejsou zvláštností pouze gercenovskou. Známe je dobře z případu Lva Tolstého, o kterého tak ostře bojoval

[3]) Týká se anonymního výboru Gercenových děl p. n. „*Razdum'je (Raznyje variacii na staryje temy)*", Moskva 1870.

[4]) *Soč.* 1930, Giz, I, str. 28.

Lenin, a vyskytly se vlastně u většiny velkých zjevů literárních, jejichž odkazu se pokoušely a pokoušejí použít různé politické skupiny jako štítu pro své cíle, takže tento odkaz musí být stále hájen pokrokovou vědou, která očišťuje dílo od cizích zásahů a ukazuje na základě věcného rozboru, že skutečně velká díla svou pravdivostí a uměleckostí slouží nakonec vždy vývoji a pokroku, že jediným jejich oprávněným dědicem je lid. Tak tomu bylo s Puškinem, Mickiewiczem, Jiráskem, Hviezdoslavem atd. A tento zápas pokračuje. Ještě dnes zpátečníci kolísají mezi dovoláváním se takových zjevů a zakazováním jejich děl. Příkladů je dostatek. — Je však třeba si uvědomovat dialektickou složitost těchto osobností, plynoucí ze složitých společenských podmínek jejich života, abychom viděli, proč tyto spory jsou vůbec možné.

Rozhodnou bitvu o Gercena vybojovali ruští marxisté. Putincev, odvolávaje se na Ždanova,[5]) oceňuje velké zásluhy, které měl při odhalení falsifikátorů odkazu revolučních demokratů Plechanov, první, kdo obhájil Gercenův materialismus proti mystikům (27—8). Sborník obsahuje Plechanovovy stati „*Gercen — emigrant*“ a „*Reč' na mogile A. I. Gercena v Nicce 7 aprelja 1912 g.*“ (160—83). Plechanov rozebral podrobně Gercenův vztah k západní Evropě a jeho rozčarování nad ní. Upozornil, jak Gercen na př. doporučoval ruským šlechticům (dvorjanam), aby se dali cestou svobodného Ruska, nechtějí-li ztratit vše jako západní hloupí měšťáci; jak Gercen uvažoval o zvláštnostech ruského vývoje a co z toho pro něho plynulo. Plechanov velmi kladně ocenil Gercenův odkaz a přes všechno Gercenovo rozčarování vyzdvihl jeho víru v pokrok a v Rusko.

Ve výňatku z „*Istorii russkoj literatury*“,[6]) zahrnutém do sborníku (184—92), velmi vážně se Gercenem zabývá Gor'kij. On, člověk lidové masy, je nejvíce zaujat Gercenovým vztahem k otázce osobnosti. „*Nikdo mimo Gercena,*“ praví Gor'kij, „*nechápal, že staletími nahromaděné pohrdání k lidské osobnosti, vytvořené porobou, nutně musilo vyvolat boj za individuálnost, za svobodu osobnosti především. Ale Gercen pohlížel na osobnost právě jako na sílu organisující, nevytrhával ji ze sociálního prostředí, zatím co jiní ideologové buď ji zcela odtrhovali od základny dějin nebo přinášeli v oběť společnosti*“ (192). Vzhledem k tomu poznámku Putincevovu, že Gor'kij Gercena „*studoval vně hlavních etap vývoje ruské revoluce*“ (27), nemůžeme považovat za poznámku platnou absolutně. Ovšem Gor'kij, Plechanov ani Lunačarskij, jak připomíná správně Putincev (29), neviděli Gercenovo místo zcela jasně. Zvláště poslední (sborník obsahuje stati „*Alexandr Ivanovič Gercen*“ a „*A. I. Gercen i ljudi sorokovych godov*“, 193—224) podléhal schematickému dělení západníci — slavjanofilové.

Výňatkem z „Istorii“ Gor'kého porušuje sborník omezení na kritiku a ukazuje současně, jak užitečné by bylo uvést výroky spisů literárně historických. Upozorněme aspoň na stanovisko Pypinovo, který při vší popisnosti positivistické vědy správně zařadil Gercena jako přívr-

[5]) *Doklad o žurnalach „Zvezda“ i „Leningrad“*. 1946, Goslitizdat, str. 24—5.
[6]) Náčrty přednášek na Capri 1908—9, vydané posmrtně p. n. *Istoria russkoj literatury*, Moskva 1939.

žence linie Belinského, za kterou se exponoval celým svým skvělými talentem.[7])

Putincev uvádí, že první vydání Gercenových spisů umožnila až revoluce r. 1905, byť i se zásahy censury (25). Mluvě o sovětské epoše, ukazuje, jak škola Pokrovského vylučovala Gercena z dějin revolučního hnutí (31). Tím spíše tedy postrádáme výroky sovětské literární kritiky, filosofie a historie, které po prvé mohly probádat Gercenovo dílo na základě úplného materiálu a s přísně vědeckého hlediska.

Předností sborníku proti citované knize o Ostrovském je kromě uvedeného ještě oddíl výroků ruských spisovatelů o Gercenovi. Zde jsou slova Gogola, Gončarova, Turgeneva, Granovského, A. K. Tolstého, Nekrasova, L. N. Tolstého (225—30).

Na rozdíl od mnoha podobných publikací je sborník opatřen důkladným poznámkovým aparátem a chronologickou tabulkou o Gercenově životě a díle.

Sborník „*Gercen v russkoj kritike*“ není přirozeně hodnotícím spisem z oboru dějin literární kritiky (úvodní stať dělá některé závěry, a jak ukázáno, mohla udělat ještě další), splňuje však velmi dobře úkol, který si předsevzal: shrnout v kritickém vydání materiál literárně kritických názorů ruských o jednom z nejdůležitějších pokrokových spisovatelů a myslitelů Ruska 19. století. *Slavomír Wollman*

Z doby slovanského baroku literárního

I.

Polská literatura XVII. a počátku XVIII. stol., které je obvykle nazýváno barokem, je stále ještě v značné části neznámou pevninou, ačkoli bádání vydobylo již nejedno dílo ze zapomenutí a nejednoho spisovatele ne-li objevilo, tak aspoň postavilo do nového světla. Učinila tak nedávné anthologie uspořádaná Janem *Dürrem-Durským:* „*Arianie polscy w świetle własnej poezji.* Zarys ideologii i wybór wierszy“ (Warszawa 194 8 str. 319). Autor v ní sestavil 144 čísel básní od Grzegorze Pawła z Brzezin, Marcina Czechowicze, Tomasze Sokołowicze, Stanisława Farnowského, Andrzeje a Stanisława Lubienieckého, Samuela Przypkowského, Stanisława a Zbigniewa Morsztyna, Erazma a Waleriana Otwinowského, Wacława Potockého, Aleksandra Chomętowského, Jana Stoińského, Olbrychta Karmanowského, Hieronyma Moskorzowského, Piotra Stojeńského, Mikołaje Lupczowského, Łukasze Joachima Rupnowského, Jana Jakuba a Jana Teodora Trembeckého a několika neznámých autorů. 25 těchto textů uveřejňuje po prvé z rukopisů a 47 dalších otiskuje po prvé ze starých tisků, mnohdy unikátů. Literatura polského baroku není však jen problémem bibliografickým a filologickým, nýbrž také otázkou dějepiseckou v tom smyslu, že odborníci budou muset přistoupit k úkolu nového zhodnocení i tohoto údobí polské literatury, což je ostatně úkolem dosti lákavým už tím, že z této doby pochází značná část písemnictví polské reformace a protireformace. Přitom bude lze budovat dále na některých výsledcích starších badatelů, n. p. *Brückne*

[7]) *Istorija russkoj literatury.* 3-je izd. SPB 1907, IV, str. 620n.

rových a j. Důrazně upozornila na nutnost methodologicky nově zaměřené badatelské práce Żana *Kormanowa* v recensi Dürrova díla, kterou uveřejnila p. t. Arianie polscy. Na marginesie książki Dürr-Durskigo „Arianie (!) w świetle własnej poezji" (Nowe drogi 1949 str. 107—118). Recensentka uznává plně záslužnou práci, vykonanou autorem anthologie, soudí však a dokazuje, že „cele, jakie zakładać winna antologia poezji ariańskiej, nie zostały w pełni osiągnięte. Życzyć by sobie należało najrychlej drugiego wydania książki z gruntownie przerobionym wstępem, zdecydowanie zwężonym działem dogmatycznym i takimże komentarzem, z rozbudowanym i zmienionym działem społecznym, uzupełnionym o prozę polemiczną z XVI i początków XVII w. z skrupulatniejszą selekcją ideologiczną reszty wierszy. Aby to drugie wydanie mogło w pełni zaspokoić wymagania, zawarte w zamówieniu społecznym na upowszechnienie ideologicznej puściny Braci Polskich, trzeba je koniecznie oprzeć o konsekwentnie marksistowską metodologię."

Tím větší pozornosti se bude těšit nová edice, kterou *Dürr-Durski* nedávno připravil v Instytutu Badań Literackich: „*Jan Andrzej Morsztyn. Wybór* poezji. Opracował i wstępem zaopatrzył Jan Dürr-Durski" (Warszawa 1949 Biblioteka pisarzy polskich i obcych. Pod redakcją Kazimierza Budzyka 49. 8°. str. XLVI, 200). Jan Andrzej Morsztyn (narozen 1613, zemřel 1693) sám ze svých literárních prací nic neuveřejnil a měl, jak se ještě ukáže, důvody k tomu; opisy jeho veršů kolovaly mezi milovníky, někdy ve sbornících, t. zv. silva rerum. Básník Morsztyn byl objeven teprve r. 1826 H. Kownackým, který uveřejnil několik básní z rukopisu wilanowského v příloze ke „Gazetě korespondenta Warzawskiego". Roku 1883 vydal pak Piotr *Chmielowski* první soubor jeho básní. Další objevy publikoval Wiktor *Weintraub* v pracích: „Ze studiów nad rękopisami Andrzeja Morsztyna" (Sprawozdania z posiedzeń polskiej Akademii umiejętności 1934) a „Morsztyn i jego wydawcy" (Pamiętnik literacki 1935). Jako číslo 14. Biblioteky pisarzy polskich i obcych vydal nedávno St. Furmanik menší výbor Morsztynových básní. Dürrova edice přináší 130 básní, které skoro vesměs pocházejí z dvou dosud nevyužitých rukopisů z druhé poloviny XVII. stol., a to z rukopisu v majetku vydavatele a z rukopisu č. VI-109 v archivu radziwiłłowského v Archivum Głownem Akt dawnych. Oba rukopisy jsou cenné tím, že se v nich nenalézají jen neznámé texty, ale také tím, že i známé texty jsou v nich dochovány v lepších versích. Zejména zdá se, že rukopis Dürrův je sestaven podle pokynů samého autora, který sbírku patrně určil pro někoho ze své rodiny. Rukopis radziwiłłowský pak ukazuje sbírku «Lutnia» v redakci tak dalece se odchylující od dosud známého znění, že vybízí k revisi dosavadních názorů na celek básnické tvorby Morsztynovy. Textově kritická práce tu stojí patrně před zvlášť závažnými úkoly, neboť autor zřejmě své básně někdy podle okolností záměrně upravoval, pokud tak neučinili snad také opisovači. Zdá se, že bude leckdy obtížné ne-li nemožné, ustálit definitivní text, po případě různé texty, jak vznikaly na psacím stolku básníka. Zničením rukopisných sbírek knihovny Krasińských a Biblioteky Narodowé ve Varšavě

za okupace je vůbec znemožněno pořídit úplné vydání literární pozůstalosti Morsztynovy. Dürr sám v stručném úvodě k populárnímu vydání nemohl takovou práci vykonat a nemohl také podrobnou konfrontací různých čtení ukázat, kde a jak bude třeba dosavadní názory na básnickou tvorbu Morsztynovu pozměnit. Přestává na synthetický pojaté stati, v níž vyzdvihuje příznačné rysy člověka a básníka, podmíněného jak svou dobou, tak individuálními vlohami. Rodina Morsztynů, původem německá a měšťanská, byla úzce spojena s arianismem, starší bratr básníka Tobiasz byl určitě stoupencem tohoto hnutí a Jan Andrzej pravděpodobně také; vrátil se však ke katolicismu. Jako četní nemajetní šlechtici v této době vydělával si mladý Morsztyn na živobytí službou na dvoru magnáta, a to Jana Magnuse Tęczyńského v Rytwianach. Tam se vyškolil ve všech uměních potřebných pro typického dvořana barokové doby, který dychtil po moci a penězích a dovedl tyto snahy spojit s vybranou estetickou a společenskou kulturou. Dürr se domnívá, že se Morsztyn hlavně pod vlivem rytwianského dvoru obrátil na katolicismus, což bylo v době vítězně pronikající protireformace zajisté účelná a prospěšná spekulace. Morsztyn zastával četné význačné funkce, které mu poskytovaly příležitost k obohacení, takže si mohl koupit za milion librů rozsáhlé pozemky v Champagni ve Francii. Katolíkovi úspěšné finanční transakce nemohly vadit, kdežto ariánská ethika podobné machinace nedovolovala. Náboženské vyznání bylo mu jako většině jeho šlechtických druhů jen vnější forma. Vůči katolickým dogmatům, duchovenstvu a politice Vatikánu se choval kriticky a nejenže udržoval styky s někdejšími souvěrci, ale chránil i po ediktu, který r. 1658 ariány vypověděl z Polska, majetek některých vypovězenců před konfiskací tím, že jej dal přepsat na sebe. Dürr upozorňuje také na stopy ariánských názorů v básnické tvorbě Morsztynově. Svou náboženskou skepsi skrýval básník podle vkusu doby vůbec v alegoriích a v symbolice. Dürr dokládá alegorisující způsob Morsztynův několika ukázkami a může se přitom opřít o některé poznatky, k nimž dospěl *E. Porębowicz* ve své studii „Andrzej Morsztyn przedstawiciel baroku w poezji polskiej" z r. 1893. Píše-li však Porębowicz, že si Morsztyn hrál s náboženskou látkou tak, jak by to žádný soudobý italský censor nebyl připustil, pak Dürr na jiném místě správně připomíná, že básník svoje verše ovšem žádnému censorovi nepředkládal. Nechával si své rukopisy pro sebe, nebo je ukazoval jen takovým ze svých přátel, na jejichž porozumění se mohl spoléhat. S tím asi souvisí otázka různých čtení některých jeho básní; je dobře myslitelné a pravděpodobné, že básník někdy pozměňoval závadné básně ad usum delfini. Dürr uvádí takovou změnu v básni „Do Stanisława Morsztyna Rotmistra JKMści", kde verš „I głupi bogom ustąpią papieże» v pozdějších rukopisech zní „I wielcy bogom ustąpią papieże". Na rozdíl od ariánských spisovatelů, kteří své útoky proti katolickému učení stylisovali theologickým způsobem, Morsztyn polemisuje zbraní výsměchu a šprýmu.

Příčiny záporného postoje vůči katolické církvi ležely ovšem hlouběji. Reformace byla, jak již Engels rozpoznal, vzpourou proti církvi jako nejsoustředěnější mocenské organisaci feudalismu, vzpourou, která

na čas přinesla zisk i světským feudálům z konfiskací církevního majetku a jiných omezení církevní hospodářské a politické moci. Protireformace měla sice částečně úspěch a církev se znovu spolčovala se světským feudalismem, ale to nemohlo zastavit proces sekularisace světa. Na evropské pevnině byl monarchistický absolutismus příkazem doby, on hnal vývoj kupředu a na vrchol, jemuž mohl následovat již jen sestup. Za jeho vlády se soustřeďovaly hospodářské síly nastupující buržoasie. Vedoucí mocí byla tehdy Francie, kterou Morsztyn dobře znal a která mu byla vzorem. Viděl spásu polského státu v zavedení absolutistického monarchistického režimu. Do této souvislosti zařazuje Dürr také Morsztynův překlad Corneillova „Cida", chvalozpěvu na monarchismus, který pro nepříznivou politickou konstelaci nemohl spatřit světla jeviště. Takový režim by snad byl Polsko zachránil před rozborem a Morsztynova ideologie by byla potud oprávněna. Jenže Morsztyn nebyl chladně vypočítavým a důsledně za svým cílem jdoucím státníkem, nýbrž literátem a člověkem baroku se všemi příznaky doby rozkládajících se společenských a politických řádů.

Dürr věnuje Morsztynovi jako básníku baroku zvláštní odstavec své stati. Úvodem odmítá dosavadní methody, které vykládaly barokovou literaturu a barok vůbec psychologicky, a ukazuje na ekonomickou základnu epochy původní akumulace kapitálu, kdy se hospodářská struktura feudální doby začala hroutit. Barokový sloh vznikl v Španělsku z ekonomické krise, která nastala v důsledcích koloniální expanse říše a z dovozu zlata, jako poslední pokus o glorifikaci starých řádů. Církev a světští feudálové se pokoušeli o obranu ohrožených posic útokem, útokem také na lidské smysly pomocí honosných, oslňujících forem v umění. Ve svých spisovatelských začátcích byl Morsztyn také básníkem tohoto ražení. Vyšel z konvenční poesie, jaká byla pěstována na dvorech velmožů, odrážejíc životní návyky a idealisované tužby horních vrstev společnosti. Formálně byl Morsztyn v tomto údobí pod vlivem čelného představitele italského manýrismu Giambattisty Marina. Později se však odvrátil od toho jalového umění a příklonil se k tradici polské frašky, kde našel svůj osobitý výraz. Polská fraška je polská odnož literatury, která představovala v jádře protest lidového a měšťáckého živlu proti rafinované, často až vyumělkované uhlazenosti a nepravdivosti literatury dvorů a vládnoucí třídy vůbec. Tato „grobiánská" literatura navazovala na starší tradici středověkou a renesanční a libovala si v syrovém realismu a burleskním skreslování látek. V Polsku žila bohatá literatura toho druhu ve vrstvě měšťanské, hlavně také dramatická v t. zv. komediích rybaltovských, která byla teprve nedávno objevena záslužnými pracemi Karola *Badeckého*. Speciálně veršovaná fraška byla oblíbenou formou i v šlechtické literatuře a Dürr v ní vidí nejrepresentativnější, opravdu národní druh polského básnictví. V rukou Morsztynových se stala působivým nástrojem nešetrné společenské kritiky. Sám o svém básnění řekl, že do něho „i ekstrawagant wmięsza się" — ekstrawagant je termín ze staré hudební estetiky; znamená tam „divoký a neočekávaný hudební spád" a blíží se významem tomu, čemu by se dnes řeklo: skandál. Dürr se tu odvolává na článek *Wacława Nałkowského*

,,*Skandale jako czynniki ewolucji*" z r. 1898 a aplikuje to, co Nałkowsk napsal o společnosti buržoasní, na dobu sestupu feudalismu. Tu i tam je skandál typickým symptomem rozkladu; všechny úpadkové doby byly naplněny skandály, stačí připomenout třebas poslední dobu císařského Říma nebo Francii XVIII. století. Morsztyn odhaloval zkázu v morálce zejména pohlavní, vládnoucí třídy, nešetřil přitom ani sebe a nezastavil se také před nevázanými mravy královského dvora. Jeho záliba v skandalisování zase není jen jeho individuální vlastnost, a otázka zdali jí hověl proto, že si sliboval nápravu, nebo prostě proto, že měl zálibu z toho, mohl-li rozvířit prach a odhalovat špínu, je nakonec vedlejší. Snad byl moralistou a flagelantem zároveň, který se ve své ,,Pokut w kwartanie" vyzpovídal veřejně ze svých hříchů, podle nálad a příběhů svého pestrého života.

Historikovi půjde především o hodnocení jeho literární tvorby jako odraz života polské společnosti v XVII. věku, která je v Morsztynově díle postavena do ostrého světla. Obraz je tím přesvědčivější, že básník sám v sobě prožíval všechny rozpory, které pozoroval kolem sebe. Dürr vidí takový rozpor také v tom, že se Morsztyn na jedné straně zastává monarchického principu, s druhé strany však útočí na královský dvůr. Samo o sobě v tom ještě nemusí být rozpor; někdo může hájit určitou zásadu a právě proto tím spíše pranýřovat její znetvoření v praxi. Skutečnost je, že se propast mezi králem a šlechtickou společností prohlubovala, že šlechta brojila proti dvoru, z něhož prý pocházelo všechno zlo v zemi. Dürr připouští možnost, že si Morsztyn chtěl získat popularitu mezi střední a drobnou šlechtou tím, že vychvaloval její ctnosti proti nemravům dvora. Často prý nelze se ubránit dojmu, že Morsztyn seděl na dvou židlích, což by dokonce u diplomata z povolání nebylo divu. Nakonec se však přece držel pevně linie svého frankofilství proti Habsburkům a Vatikánu s nimi spřízněném. Šel v tom tak daleko, že r. 1679, vyslán Sobieským k Ludvíkovi XIV. do Paříže, aby sjednal francouzskou pomoc proti Turkům, tajně francouzského krále od toho zrazoval. Jako protivník ligy Polska s císařstvím svou politickou hru prohrál, byl žalován pro velezradu a spiknutí proti králi a musel utéci do ciziny. S tou prohrou asi počítal; získal si již před tím francouzské státní občanství a šel tedy do Francie, kde r. 1693 zemřel. Do té Francie, která ještě byla v zenitu své politické moci a již se chystala, aby svou literaturou, svou filosofií a kritikou pronikla celou Evropu až do jejích okrajových oblastí.

II.

Na této periferii ležel také Dubrovník, malá šlechtická republika, která si dovedným lavírováním mezi zájmy sousedních velmocí udržela větší nebo menší samostatnost od středověku až do svého konce začátkem XIX. století pod úderem Napoleonova imperialismu. Jako průchodní stanice na cestě do Cařihradu a jako středisko mezinárodního obchodu se dostala záhy do politických, hospodářských a kulturních styků také s Francií. V bohaté literatuře o Dubrovniku bylo těmto stykům již věnováno nemálo místa. Nyní se pokusil záhřebský rom

nista Mirko *Deanović* o souhrnné zpracování thematu a vydal jako třetí svazek Bibliothèque de l'institut français de Zagreb spis: „Anciens contacts entre la France et Raguse" (1950 8°, str. 173). Autor postupuje obvyklou positivistickou methodou a rozdělil látku, vytěženou z archivních a tištěných pramenů jakož i z dosavadní převážně monografické literatury, mechanicky ve dvě skupiny: I. Contacts personels directs 1. Les Français à Raguse et Raguse aux yeux des Français 2. Les Ragusains en France et la France aux yeux des Ragusains II. Relations culturelles (directes et indirectes). Jako linguista a filolog staré školy nedovede jasně vystihnout ekonomické a politické souvislosti obsažené v thematu, všímá si však společenských poměrů a neušly mu základní třídní motivy, které určily postoj a jednání dubrovnických gosparů. V tomto referátě nelze se však podrobněji tím zabývat, jde v něm jen o literární život a ideologickou oblast v době baroku a jeho dozvuků až do konce republiky.

Dubrovnický feudalismus se v té době ekonomicky opíral částečně o pozemkovou rentu a ve větším měřítku však o důchod z obchodního kapitálu, tak jak tomu podobně bylo v soudobých italských komunách. Vznikla také záhy měšťanská třída, která však žila politicky v područí aristokracie, při čemž se obě třídy dělily o hospodářský zisk. Úpadek, obdobně jako v Benátkách, nastal, když objevení Ameriky a vývoj zámořského obchodu způsobily, že se středomořské obchodní cesty staly vedlejšími.

Souběžně s hospodářským úpadkem šel rozklad biologického substrátu mocenského postavení. R. 1423 vyslalo 37 šlechtických rodin (asi 800 hlav) 203 členy do Velikého vijeće; r. 1442 bylo takových členů 280, kteří representovali asi 1100 hlav vládnoucí třídy. R. 1510 bylo ještě 278 členů tohoto zastupitelského tělesa. Po r. 1527 je pozorovat náhle klesnutí na 150 členů. O sto let později, r. 1617, bylo počítáno jen 25 šlechtických rodin, které byly zastoupeny ve Velikém vijeći 38 členy. Nobilitace deseti měšťanských rodin nepomohla: r. 1808, kdy byla republika maršálem Marmontem zrušena, sedělo sice zase 80 členů ve Velké radě, kteří však zastupovali již jen 17 rodin.

Tento vývoj se pak zřetelně obráží v ideologické nadstavbě, zejména v krásné literatuře. Početně malá společnost vytvořila v době rozkvětu feudálních řádů pozoruhodnou literaturu, která ještě v 17. století, v baroku, dostoupila vrcholu v básnické tvorbě Ivana Gundulića. Gundulić však byl již představitelem změny, která nastala. Šlechtická oligarchie se začínala uzavírat před progresivními myšlenkami, které mohly podkopat její strohý režim. R. 1604 připustila, aby se jesuité usadili na území republiky — do Polska se dostali již r. 1564 — a „prepuštajući njima neograničeni utjecaj na školsko-prosvjetni i duhovni život, otvarala je samim time vrata novom duhu reakcije na protivukršćanski humanizam i na protivukatoličku reformaciju, koju je taj humanizam bio izazvao» (*V. Lozovina*). Ostatně se gosparská vláda již dříve strachovala před podezřelými novotami. Kdežto se jinde v jihoslovanských zemích, na Černé Hoře, v Srbsku, v Senji, v Lublani, tiskly knihy již v XV. XVI. století, první tiskárna v Dubrovniku byla založena teprve v r.

1783. Toto opoždění bylo sice vykládáno tím, že se prý Benátčané z konkurenčních důvodů bránili proti tomu, aby byly knihy tištěny v Dubrovniku, a něco pravdy v tom asi bude. Celá pravda to však není a je příznačné, že nově založená tiskárna sloužila svou výrobou právě cílům vládnoucí třídy.

Styky s cizinou byly ovšem životní nutností pro Dubrovnik, ale vláda se snažila, aby je kontrolovala. Zajímavá jsou tu některá svědectví francouzských cestovatelů a diplomatů, která Deanović uvádí. Tak píše r. 1664 dobrý pozorovatel Quiclet: „Ils sont tous de braves gens; ...ils craignent les Turcs, et haïssent fort les Vénitiens, aiment les Espagnols pour leur interest, souffrent les Français par considération, et épient les etrangers". Společník Quicletův na cestě, P.-A. *Poullet*, sám monarchista, charakterisuje republikánské řády takto: „Leuons le masque à cette république aussi bien qu' à celle de Venice. Et quand nous considérons les formalitez rigoureuses que ces républicains obseruent entre eux, les défiances continuelles qu'ils ont les vos des autres, ... les différentes tortures qu'ils donnent aux lois pour les rendre complices de leurs chimères, ou protectrices de leurs statuts: nous verrons qu'il n'y a point de sujétion de Prince tel qu'il puisse estre, qui ne soit préférable aux franchises imaginaires de ces prétendus libres". Francouzský konsul Alexandre *le Maire*, který působil v Dubrovniku v letech 1757—1764 soudí ještě ostřeji. Dubrovnický šlechtic je „isolé et sans communication avec les autres nations policées de l'Europe". Úřady prý nedovolují přátelské styky s cizinou, aby nebylo prozrazeno nějaké státní tajemství. Ale ..„le mystère n'est pourtant pas impénétrable. Il suffit de se faire quelques amis, qui soient assurés de la prudence des personnes à qui ils se confient. Les prêtres et les religieux sont les meilleurs espions et les plus fidèles." Aristokracie je nevzdělaná, „la plus mauvaise éducation de Raguse est pour ceux qui doivent la gouverner. On leur enseigne le latin, et voilà tout." Uznává sice, že jsou také výjimky, ale „leur mérite les rend odieux aux autres. L'affabilité, la modération, la politesse qu'ils ont puisées ailleurs, devient un sujet de critique contre eux. Ils altèrent, dit-on, la simplicité des moeurs, et corrompent la république". Lékař Francois-Charles de *Pouqueville*, který přišel r. 1805 jako emisař do Dubrovniku, označuje republiku jako „la bizzare utopie de Raguse", šlechtu pak jako „une caste décrépite". Dubrovnická vláda neskrblila stipendii, která vyplácela dubrovnickým studentům studujícím v Paříži, spoléhajíc patrně na konservativního ducha, který ještě vládl na Sorbonně. Slibovala si od toho, že mládež tam bude vychována v duchu zpátečnickém, zejména v době reformace, která se povážlivě přibližila k branám republiky. Nebyla to však jenom vláda, která se snažila potlačovat všechno, co mohlo ohrožovat zastaralé řády. Stejně postupovala část inteligence s duchovenstvem v čele. Tak byla *Akademija Isprazni* instituce veskrz konservativní. Pokud její členové měli styk s francouzskou literaturou, šlo většinou jen o všelijaké pobožné knížky. Dj. *Matijašević* znal a doporučoval proslulé, ideově však bezvýznamné „*Lettres*" dovedného stylisty *Guez de Balzaca.* Dubrovničtí latinisté z konce XVIII. století, vedeni Džonem *Rastićem*, se stavěli proti všemu, co pi

cházelo z Francie. Byly tu i výjimky jako Faustin *Galjuf* a Brno *Djamjanić,* ale klasicismus celé skupiny, mrtvě narozené dítě, odpovídal, jak soudí Deanović, úplně zásadám vládnoucí třídy, která raději zahyne, než aby pokročila s dobou. Mezi odpůrci vlivu francouzských progresivních myšlenek byli také vynikající jednotlivci, z nichž zasluhují zmínku aspoň dva.

První z nich, Ignacije *Đorđi* (1675—1737), člen Akademije Isprazniħ, autor „Uzdahů Mandaljene pokornice" a „Saltijera slovinského", uměl francouzsky, překládal z franštiny a oslavoval v mladistvých verších francouzské hrdinství v bitvách. Zúčastnil se však na straně jesuitů horlivě boje proti francouzským jansenistům. Napsal „controversie teologico-retoriche contro gli eretici" pod titulem „De monarchia ecclesiastica contra Parisienses" (1718), z nichž se však nic nezachovalo. Jako 46letý muž se vzdal předsednictva Akademije a unikl před neklidem doby a tím, co nazýval „frančezarije", do kláštera.

Druhý, učenec kdysi evropské slávy, Rudje *Bošković,* první a poslední slavný Dubrovničan, který se stal státním občanem francouzským, se stýkal jak s encyklopedisty, tak s lidmi z tábora orthodoxního. Seznámil se s d'Alembertem, Buffonem, starším Mirabeauem, Helvétiusem, Lalandem. S d'Alembertem se později rozešel ve zlém, také písemný styk s Voltairem, jehož tragedie a básně chválil, byl přerušen od doby, kdy Voltaire začal vystupovat bojovně proti církvi. Učený otec zůstal věren jesuitské výchově, které se mu dostalo, a všechna jeho věda mu nepomohla, aby si uvědomil, že se v společnosti, v níž se pohyboval, připravuje převrat, kterého se ovšem již nedožil.

Byli však také jednotlivci, kteří ochotně přijímali ideje osvícenství, jak je vypracovali francouzští myslitelé. K nim patří především Tomo *Basiljević* (1756—1806), který podle rodinné tradice, dokumenty dosud neověřené, cestoval z příkazu dubrovnického senátu v době teroru do Paříže s oficiálním posláním, aby navázal styky s revoluční vládou a spolupracoval se zástupcem Dubrovniku v hlavním městě Francie. Jde asi o téhož Basiljeviće, který po studiích ve Švýcarsku a v Německu žil v Dubrovniku jako soukromý učenec. Chtěl přimět vládu k reformám, ale jeho návrhy byly zamítnuty. Francouzsky napsané memorandum „Plan de réforme de la République Raguse" již nedokončil, zachovaly se jen náčrt a některé hotové kapitoly. Z titulů těchto kapitol uvádí Deanović: Législation (principes generaux), Jurisprudence criminel, Agriculture, Dalmatie et État de Raguse (mineralogie), Causes de la misère nationale, Paysans (kmeti), Éducation publique, Hôpitaux et établissements utiles et charitables, Système politique qui convient á la république. Port Franc, Police de ville et de l'État, Navigation (besoin de réformes), Sortitione, Commerce actif et manufactures, Revenu de l'État et dépenses, Salines de Stagno, Sur la monnaie et le monnayage, Pregadi (tel qu'il est), Aristocratie (modifications à faire). Agrégation et dilatation de l'aristocratie, Esprit du gouvernement, tel qu'il doit être, Projet pour le perfectionnement de la langue slave, Rêveries patriotiques." Snažil se využitkovat zásady revoluce pro poměry v Dubrovniku a zachránit reformami, co se zachránit už nedalo. Basiljević také tušil důle-

žitost otázky sociální a připomíná: „on devrait songer d'une manière spéciale aux laboureurs, à cette classe de citoyens utiles", hledá však recepty pro řešení tohoto problému u antických vzorů. O výchově se domnívá, že „en matière d'éducation physique, Rousseau est, de tous les auteurs, celui, qu'il est le plus utile de lire, et le plus dangereux de copier." Zemřel za půldruhého měsíce po obsazení města vojáky maršála Lauristona.

Basiljević byl sečtělý člověk — část jeho knihovny se zachovala — a cituje ve svém memorandu mezi spisy klasických a moderních autorů také *Voltaira*, („La Pucelle"), *d'Alemberta* („Mémoires de Christine") a *Encyklopedii*. *Knihy* byly hlavním prostředkovatelem nových myšlenek a francouzská kniha si dobyla v XVIII. století celou Evropu. Do Dubrovniku si ji přivezli francouzští cestovatelé a úředníci, a také Dubrovničané, kteří se vrátili z cest, zejména do Francie. V polovině XVIII. stol. bylo dokonce francouzské knihkupectví ve městě. Jinak se knihy také objednávaly buď přímo nebo z Benátek. I tu měla vláda starosti. Zkáza mravů prý byla zaviněna četbou francouzských knih: „a prava dictorum et maxime ab autoribus Gallis editorum lectione natam esse". R. 1763 si stěžovala na již uvedeného konsula le Maire, že prý půjčuje skandální knihy, jako „*La Pucelle d'Orléans*" nebo „*L'esprit des lois*", dubrovnickým občanům. Přes všechna opatření úřadů však francouzská kniha byla v rukou všech vzdělanců a nebylo v Dubrovniku v této době knihovny, v níž by nebyla díla Voltairova, Rousseauova a Encyklopedie již v prvním vydání. Zachoval se n. p. seznam knihovny rodiny Gozze bohatě zásobené francouzskou literaturou všech druhů. I *nešlechtici* si kupovali francouzské knihy, což dokazuje zachovaná knihovnička kapitána-námořníka Antuna *Stražičiće* na Mljetu z XVIII. století.

Zdá se vůbec, že revoluční ideje měly silný ohlas v *měšťanské třídě*, což by bylo jen přirozené, neboť vítězství francouzské revoluce bylo také vítězstvím buržoasie dubrovnické. Deanović se o tom jen zmiňuje, ale speciální bádání by asi našlo průkazné doklady, což obdobně platí i o *poddaném lidu*. Francouzský konsul v Anconě Mangourit upozorňuje na nebezpečí, které hrozí republice s této strany. Pouta tohoto lidu se prý stala těžšími „en apprenant ce qui s'était passé en France".

Ještě působivějším prostředkem propagace nových myšlenek v masách a nástrojem společenské kritiky bylo a je dosud *divadlo*. Dubrovnická dramatická literatura měla tu skvělé náběhy v některých komediích Marina *Držiće* (1520—1567), který sám nebyl přívržencem oligarchického režimu a osnoval dokonce v Italii spiknutí proti němu. Teprve sto let později našli Dubrovničané náhradu, a to významnou, v komediích *Molièrových*. Snad jsou překlady skoro všech hlavních komedií francouzského dramatika a ovšem i jejich život na dubrovnickém jevišti nejdůležitější skutečností v dějinách kulturních styků mezi Dubrovnikem a Francií. Deanović tu shrnuje výsledky dosavadního bádání a vlastního šetření. Pozoruhodné je, že „po dobu třicet až čtyřicet let dubrovnické obecenstvo nemělo jiné divadlo než Molièrovy kusy, dovedně lokalisované v živém národním jazyce a přizpůsobené společenským a intelektuálním podmínkám doby. Přes všechny změny zachovaly tyto adaptace

svou dramatickou formu a svůj lidský ráz, což je udržuje ještě dnes na repertoiru." Deanović vyzdvihuje, že překladatelé nejenže šetřili sociální zaměření komedie Molièrovy, že nepozměňovali a nemírnili satiru proti uvolnění mravů „horní" společnosti, nýbrž že i dokonce texty doplňovali výjevy svědčícími o bídě lidu a dělnické třídy. Ve své snaze přizpůsobit Molièrovo dílo svému obecenstvu, zašli někteří překladatelé však příliš daleko tím, že snížili polohu originálu na úroveň blahovolné satiry a bezstarostného smíchu. To ovšem svědčilo znovu o úpadku společnosti a malodušnosti, která již nesnášela kritiku opravdovou a ostrou, V posledních desítiletích byl i ochočený Molière nahrazen vystupováním italských kočovných herců. Ochotníci však ještě tu a tam zahráli nějaký kus v národním jazyce. R. 1792 upravili pak středověkou francouzskou frašku „*Maistre Pathelin*" pro své jeviště, což byl poslední příspěvek Francie k dubrovnické literatuře. O překladu *Corneillova* „Cida", který připravoval Petar *Bošković*, jeden z molièristů, se neví, zda byl dokončen. Republikánská oligarchie by asi sotva byla uvítala toto dílo na scéně.

A. St. Mágr

Matyáš Murko. **Paměti.** Fr. Borový, Praha 1949. (Paměti, knihovna literárních vzpomínek a korespondence, vydává III. třída České akademie věd a umění, svazek 16) s. 256.

Kmetný slavista, dožívající nyní 90. rok života, podal tu jakési „vademecum" k svému životnímu dílu, jehož charakteristiku jsem podal v Slavii XVIII s. 1—22. Paměti zapsal, když pero vypadlo z ruky sklerotika, ku podivu duševně čilého, dr. Stanislav Petíra. Jemu jistě také náleží české roucho Pamětí. Některé opravy v rukopisu provedl univ. prof. dr. Bohuslav Havránek. Má účast na těchto pamětech, na kterou se vztahují díky autorovy v úvodě, byla jen nepatrná a týkala se hlavně potlačení biograficky anekdotárního a osobního živlu a rozdělení celé látky. I tak zůstalo tam mnoho podrobností a příhod, které měly svou barvitost a jakousi starovídeňskou „gemütlichkeit" v živém podání autorově, ale ve vážném rámci celoživotního zúčtování ztrácejí svou pravou působivost. Ono Murkovo „ridendo dicere verum" je tu ovšem zpestřením pro toho, kdo Murka osobně zná a slyšel ho o tom vyprávět.

Málokdy tak splývá život, jeho vnější podmínky, a činnost vědecká a organisační jako u Murka. A jen výjimečně splývá tak šťastně. Jádro toho tkvělo ovšem nejen v životních podmínkách, ale i v Murkovi samém: neukládal si nikdy více problémů, než bylo radno, to jest než se hodilo pro jeho vědeckou dráhu a udržení životního „standardu". Loyálnost je neochvějnou zásadou tohoto zvídavého, ale pružně opatrného ducha. K tomu jeho Paměti prozrazují a dodávají mnoho dokladů.

Můžeme sledovat vývoj slovinského chlapce, syna chudého sedláka-starosty, od jeho poslíčkování s vyhláškami a vzkazy, od jeho ministrování a plánů stát se knězem, od jeho zálib v jídlech, na která si t. zv. Prlekija potrpěla, přes školy na Ptuji a v Mariboru až k vídeňským studiím. Zajímavé je, jak M. zaznamenává seznamování chudého studenta z lidu s měšťanskou třídou, „příležitost být ve společnosti opravdové dámy" (s. 21), a jak celkem jako chudý korepetitor netrpěl třídními roz-

pory. Národní pohyb v Ptuji je tu zachycen autobiograficky se stanoviska studentova a je dokreslován anekdotárními rysy z domoviny. Líčení mariborských studií dalo Murkovi příležitost k politickým a literárním poznámkám, které chtějí zachytit úlohu Mariboru v probuzení slovinského národa. Vylíčení studijních let ve Vídni (III. kap.) přináší mnoho dokumentárního o tehdejší slavistice a germanistice vídeňské. Obratný student získal si ihned finanční základnu (stipendium, na tu dobu značné, výhodné kondice a j.) a pustil se hned do studia s odborně vědeckého, ne učitelského hlediska. Miklošič, u kterého koná mladý Murko pomocné práce, vystupuje v Pamětech velmi plasticky. Vůbec je tato vídeňská kapitola, psaná ještě za poměrné svěžesti sil a z mladších, silněji se hlásících vzpomínek, nejlepší z celého memoárového dílka. Dovídáme se na př., že „dějiny literatur moderních Miklošič neuznával a myslil na př., že pro ruskou literaturu je filologie potřebí asi do r. 1750, literatura pozdější je prý pro estetiky a kritiky“ (s. 39). Dovídáme se o zákulisním odporu proti Miklošičovi při oslavě jeho sedmdesátky a tím o podnětech prvého Murkova spisku, spisku na obranu Miklošičova významu proti charvátským studentům.

Hned odtud stávají se „Paměti“ komentářem k pracím Murkovým druhdy velmi podrobným. Méně místa věnuje M. druhému svému učiteli germanistu Heinzelovi. Historiku novější německé literatury prof. Erichu Schmidtovi, kterého jsem ještě já zastihl na katedře za svých studií berlínských r. 1912, připisuje Murko podnět k své habilitační práci „Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik. I. Die böhmische Romantik“ a výzvu k akademické dráze.

M. neomezuje se ovšem jen na universitu. Je uprostřed vídeňského společenského života slovanských studentů ve Vídni. K založení spolku „Verein der Slavisten“ užívá už svých styků s velkými pány v úřadech a je zcela přirozené, že končí r. 1886 studia promocí sub auspiciis imperatoris, „na které dostával kandidát od císaře velký krásný prsten s císařskou korunou a iniciálkami F. J. I. z diamantových třísek a se čtrnácti velkými brilianty v zlaté obrubě“ (s. 50, 51). Disertaci měl Murko germanistickou (Das Adam Glossar) u Heinzela, hlavní rigorosum bylo tedy z germanistiky a vedlejší rigorosum — po prvé vůbec — ze slavistiky, a to vlivem E. Schmidta. Státní zkoušky učitelské Murko nesložil, protože počítal s blízkou profesurou germanistiky na záhřebské universitě, kterou však dostal příbuzný paní bánové.

Murko pokračuje zachycením změn nastavších nástupem Jagićovým na Miklošičovu katedru r. 1886. Podotýká zejména, že Jagić rozšířil své přednášky na dějiny jihoslovanských literatur do 16. století a na čtení o historické mluvnici ruské a polské, že vytýkal mladším slavistům úzkou specialisaci atd. Zde jako jinde opakuje Murko to, co již jinde podrobněji napsal a cituje sám sebe. Uznává, že Jagić rozšířil také jeho vědecký obzor, „. . . ale jagićovcem, jak mě několikrát charakterisoval Arne Novák v svých „Přehled. dějinách“, jsem nebyl; měl jsem slavistické základy přímo od Miklošiče“. (S. 55.)

Vídeňskou kapitolu uzavírá M. vylíčením společenského prostředí slovanského.

Také ve IV. kapitole Studijní pobyt v Rusku čerpá M. ze svých črt, tehdy hned po návratu napsaných. Dovídáme se tedy znovu, že měl hned štěstí (a dodejme k tomu i neštěstí) dostat se do společnosti hraběnky Uvarovové, předsedkyně archeologického kongresu v Jaroslavli 1887. Příliš zběžně charakterisuje M. profesory historicko-filologické fakulty petrohradské university (Oresta Millera, Morozova, Lamanského a j.), výstižně zachycuje policejní režim universitní a ducha odporu u studentstva. Celý exkurs věnoval Akademii věd a především akademiku Alex. Nik. Veselovskému, od kterého dostal thema pro práci o povídce o sedmi mudrcích, která byla pak hlavním plodem Murkova dvouletého pobytu v Rusku. Kromě zmínky o návštěvě Dělnického divadla nenalézáme u Murka nic, co by charakterisovalo tehdejší politicko-společenské zápasy a zejména nástup dělnické třídy v období tak pohnutém. Pohyboval se v třídě aristokraticko-měšťanské a jistě dával velký pozor jako stipendista rakouské vlády, aby nepřišel do styku s podzemním hnutím. Nasvědčuje tomu zmínka o tajné literatuře, o studentce, která mu nabízela Tolstého „V čom moja vera", a o ostrých kritikách v společnosti. Praví: „A proto jsem se divil, že lidé nebyli častěji vypovídáni z Petrohradu jako někteří ruští spisovatelé." (S. 72.)

Nějaká revoluční činnost zdála se Murkovi nemožnou, protože se cítil skutečně Rakušanem („poněvadž jsem byl skutečně Rakušan, který věřil v evoluční vývoj i menších rakouských slovanských národů", s. 73). Toto hledisko uplatňuje se vahou vzpomínek i v jeho líčení ruského venkova v Uvarovce v Porečí ve smolenské gubernii i v líčení cesty po Volze. Zaznamenává tu některé zajímavé podrobnosti, tak na př. viděl v Kazani představení Othella, kde hrál arménský herec Othella ve své mateřštině spolu s Rusy. Exkurs o „rozkolnících" povolžských (s. 84) uvádím jako příklad mnohých Murkových exkursů, kterými zaměňuje „paměti", tedy skutečně něco prožitého za katedru, s které vykládá cestopisnou kulturní mosaiku.

Jako slavistu zajímalo tehdy Murka to, co různí lidé soudili „o Slovanech". Neznalost věcí slovanských v Rusku byla obecná, jak vidět ze vzpomínek Murkových, a mezi řádky jsou stopy narážejících na sebe stanovisek státně velkoruského a „vývojově rakouského".

Barvitě vypadla Murkovi vzpomínka na vlak s odsouzenci do Sibiře a loučení s odsouzenci (s. 93).

V oddíle Moskva vylíčil Murko prostředí svého sedmiměsíčního pobytu studijního od srpna 1888 do února 1889. Zmiňuje se o Buslajevovi, Brandtovi, Šachmatovovi, Fortunatovovi, Ščepkinovi, Koršovi, Ljapunovovi; někde podává osobní charakteristiku jakoby z autopsie, někde anekdotu, někde mluví více o práci vědecké, ale je zde ku podivu stručný a celkem nevýrazný. Od Murka samého vím, že jeho styk s ruskými učenci nebyl právě nejživější. Také mou otázku po skutečných podnětech a vlivech, které si odnesl od nich pro svou vědeckou práci, zodpověděl Murko v různých dobách různě.

Celý tento oddíl o ruském studijním pobytu končí Murko sebekritickou poznámkou, maje na mysli ovšem hlavně to, co brzy po návratu z Ruska za čerstvých dojmů uveřejnil.

„Já sám jsem svým vzpomínkám nepřipisoval větší význam, ale po jejich přečtení jsem se nyní přesvědčil, že podávám vždy obsahem bohatou reportáž o svých zážitcích i dojmech. Používám jich zde ve výtahu pro své vypracování a snažím se z běžných poznámek vylíčit soustavně některé otázky ruského života, aby mohly být v celku lépe posuzovány“. (S. 101.)

Živěji pracují vzpomínky Murkovy, jakmile se dostane zpět do vídeňského prostředí. Podrobně líčí své služby ve Vídni. Nijak nezastírá protekci ministra kultu a vyučování v. Gautsche, kterou se dostal do zpravodajského oddělení ministerstva zahraničí, kde byl referentem pro polské, pak bulharské noviny, o svých učitelských úvazcích na učilišti východních jazyků, na Teresianu a na Konsulární akademii. Podrobně mluví i o platech. Tehdy ukončil „poměrně rychle“ rozpravu „Geschichte von den Sieben Weisen bei den Slaven“, nedostal se však k vydání textů, kterého si tehdy už přál Veselovskij pro Ruskou akademii. Pro habilitaci z oboru slovanské filologie přál si Jagić, aby Murko napsal ještě něco z dějin novějších slovanských literatur. A tak vznikla Murkova „Die böhmische Romantik“. Murko otevřeně přiznává: „Hlavní myšlenky jsem měl z přednášek E. Schmidta, z knihy R. Hayma o Herdrovi a o německé romantice a z další bohaté literatury o německé romantice, zvláště mladší. Nešlo mi jen o hledání shodných míst u českých spisovatelů, t. j. ne tolik o tak zvanou „literarische Polizei“, nýbrž o celé ovzduší, v kterém žili rakouští Slované, poněvadž za napoleonských válek měla romantika hlavní a důležité středisko ve Vídni a její tamější činnost zanechala hlubší následky na delší dobu. Hlavní důraz jsem ve své knize kladl na Jana Kollára a P. J. Šafaříka pro jejich všeslovanskou činnost a dokázal jejich závislost na Herdrovi a německé romantice. Ovšem byl jsem si při tom dobře vědom toho, že německé vlivy nebyly výhradní, ale má rozprava byla věnována jen jim.“ (Str. 108.)

Starý učenec jistou měrou omlouvá jednostrannost svého tehdejšího pohledu na českou romantiku, kterou viděl očima jen německýma. Při bohatosti výhledů z minulosti do pozdějšího vývoje a živé přítomnosti mohli bychom čekat i jasnější slovo sebekritiky. Vždyť právě o Kollárovi a Šafaříkovi bylo později ukázáno, jak kořenně souvisí se slovanským mesianismem polským, a slovanský herderismus před Herderem se přijímá jako literární fakt. Také torsovitost studie, která byla zaměřena celistvěji („Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik“ — tak zněl hlavní titul), měla by být osvětlena více než jen zmínkou, že M. chtěl napsat knihu o německých vlivech na začátky jihoslovanské romantiky a že tomu udělalo konec jeho jmenování řádným profesorem slovanské filologie v Štyrském Hradci r. 1902, „kde ho čekaly nové velké úkoly“. Dojemné je vypočítávání toho, co by bylo vešlo do této zamýšlené knihy, kde byl by mnoho místa zaujímal Stanko Vraz. Velmi si cení M. své studie o Kollárovi ve sborníku vídeňských Čechů. Zde se najdou pěkná slova o Kollárově ideálu „literární republice“ slovanské, i o štěstí, „že se za války stal místopředsedou Všeslovanského výboru v Moskvě prof. Zdeněk Nejedlý, jenž dobře znal a uplatnil Kollárovy myšlenky nejen pro kulturní, nýbrž i pro politickou spolupráci Slovanů“ (s. 111).

Bohužel se z „Pamětí“ nedovídáme, čím argumentoval Jagić při habilitačním kolokviu své výhrady proti Murkovu pojetí slovanské romantiky. Také ústně jsem se to od Murka nedověděl, když jednou v rozhovoru na tuto habilitační „polemiku“ narazil. Svou habilitační přednáškou o počátcích ruského románu chtěl M. ukázat, jak si představuje srovnávací literární dějiny slovanské methodou přísně filologickou. Pak naznačuje M., jak jeho vědecké a universitní plány se křížily s plány Jagićovými a s plány jeho zetě Rešetara, pro kterého chtěl Jagić vytvořit stolici srbocharvátského jazyka ve Vídni a měl „k vůli tomu v panské sněmovně svou nešťastnou řeč o bosenském jazyku“ (s. 112). M. se ovšem ututlat nedal, ani nedal nic na rady Jagiće a jeho ženy, aby si hledal místo nějakého sekretáře v ministerstvu zahraničí. Obrátil se na ministra Hartla a získal ho pro plán dějin slovanských literatur na vídeňské universitě a s jeho poukazem šel znovu na Jagiće. Jagić slíbil podat návrh na novou stolici dějin slovanských literatur. Obrázek osobní diplomacie Murkovy a spletitých osobních záležitostí in slavicis na vídeňské universitě nabývá v líčení Murkově až určité dramatičnosti: vyskytl se nápad (byl to opět Jagićův nápad), aby M. doprovázel barona Aehrenthala jako rakouského velvyslance do Petrohradu. M. chtěl z toho mít aspoň jmenování mimořádným profesorem. S celého plánu sešlo, ale Murko z toho vyšel s řádnou profesurou slovanské filologie ve Štyrském Hradci r. 1902 za zprostředkování sekč. šéfa historika Rezka. V následujícím podává M. zajímavé zprávy o vědeckém a společenském životě ve Vídni, zejména v okruhu vídeňských Slovanů: indolog Ščerbatskoj, Kramář, Machar, Konstantin Jireček, Stritar, Jelenc, Turner, Žolger a jiní jsou tu zachyceni výraznými rysy v dosahu spolků i v úředních, vědeckých i literárních spojitostech. Málo zde M. proniká do podstaty společenských a sociálních změn, které se tehdy v Rakousku dály.

V kapitole Štyrský Hradec počíná náčrtem slavistiky v tomto městě: Krek, Oblak tu vystupují, Štrekelj i s intimními rysy. Jako profesor slovanské filologie chápal M. rozsah svého předmětu jagićovsky: „pokládal za svou povinnost přednášet i základy slovanských starožitností a národopisu, zvláště národní poesie a dějiny slovanské filologie“ (s. 129). Tomuto pojetí zůstal M. věren, zejména tomu zařaďování „národní poesie“ do národopisu. Tímto chápáním „folkloru“ se nejvíce liší starší jagićovské pojetí slovanských literatur (slovesností) od nynějšího.

Zde se nám M. představuje už jako učitel a organisátor slovanského semináře. Nacionálně vzrušené prostředí ilustruje M. zajímavým střetnutím rektora Skraupa (chemika, synovce skladatele hymny „Kde domov můj“), který ač vůdce nacionálů německých se nedohodl s buršáky-studenty. Následují pak podrobné poznámky k vědecké práci v tomto období. Přesahují úplně rámec „Pamětí“. Dovídáme se tu ovšem mnoho podrobností ze slavistické kuchyně, tak na př. jak Jagić „měl nešťastnou myšlenku“ uveřejnit v Archivu Ćorovićovu recensi Murkovy „Geschichte der älteren südslavischen Literaturen“, zapadlou v Srpském književném Glasniku, což vedlo k obšírné obraně Murkově. Předtím r. 1906 už M. uveřejnil v Archivu studii „Die serbokroatische Volkspoesie in der deutschen Literatur“. Je vidět, že z německé literatury vycházel také k hlavnímu před-

mětu svého pozdějšího bádání, k lidové epice jihoslovanské. Toto vážné bádání opřel už o celý filologický směr, representovaný časopisem „Wörter und Sachen", a o několik předcházejících studií (o pohřebních hodech, baňkách, branách u Slovanů a j.). „Paměti" potom zkráceně a beletristicky podávají to, co známe již z Murkových zpráv o cestách za epikou ve vídeňských akademických Sitzungsberichte z r. 1912, 1913. Balkánská komise vídeňské akademie konečně přece jednou dala peníze na dobrou věc; bohužel válka zabránila Murkovi pokračovat a fonografickéválečky se začátky písní Murkem zaznamenaných se za války ztratily.

Za války se M. podle vlastních slov „choval opravdu loyálně k Rakousku-Uhersku". Přesto se dostal pod policejní dozor. Jeho i v „Pamětech" tak zdůrazňované rakouské loyalitě ovšem těžko věříme, když vypravuje k r. 1916 o svém úsilí vydat Nahtigalův Úvod do studia ruštiny a o svém memorandu min. Hussarekovi v té věci. Exkurs o úsilí sjednotit kalendář pravoslavný s katolickým (s. 140—145) vybral M. do „Pamětí" z memoranda, sebraného r. 1915 pro dr. Žolgera, specialistu pro rakousko-uherské ústavní právo. M. sice má pravdu, že by to mohlo sloužit jako průvodce pro studium, ale sotva to kdo bude v jeho „Pamětech" hledat.

Od poznámek o příležitostných menších pracích válečných a o plánech na obsazení stolice, osiřelé smrtí Štrekljovou, přechází M. k líčení osobního rodinného a společenského života. M. se oženil r. 1903 s Jelou Serncovou, dcerou advokáta v Celji. „Měl jsem velké štěstí, neboť jsem získal milou, rozšafnou a obětavou družku života, výbornou matku svých dětí (3 synů a jedné dcery), dobrou hospodyni a representantku slovinského národa, která se osvědčila mezi Němci v Rakousku a v Německu a mezi Čechy a Slovany, hlavně Jihoslovany, v Praze". (Str. 149.) M. má úplnou pravdu. Znamenitá paní, která svou dobrotou a energií má podíl na díle Murkově, zemřela předčasně r. 1948. Obětovala svému chorému manželovi poslední síly. Ten ji přežívá nyní ve svém 90. roku, ačkoli byla o 20 let mladší jeho.

V další kapitole vypravuje M. o svém povolání do Lipska a o činnosti tam. Nezakrývá nijak, že v Rakousko natolik věřil, že prodal rodinnou vilu ve Št. Hradci a pak za inflace ztratil celou kupní cenu. A to se stalo jemu, který ještě v „Pamětech" podrobně se zabývá gážemi a příjmy universitními. Nástupce Leskienův v Lipsku byl přijat dobře, a jak vidět ze vzpomínek, dobře se společensky začlenil. S chutí vypravuje o tradičním životě starodávné university s 42 profesory na filosofické fakultě. Mnoho poučného se najde v líčení učených společností a institucí (tak zejm. o společnosti Jablonowského na s. 158, Osteuropa u. Islam-Institut s. 160). V Lipsku M. mohl jen málo vědecky pracovat: doplnil jen srovnávacími poznámkami své starší zprávy o srbské a charvátské národní epice. V Lipsku zažil nerušeně „revoluci" r. 1919. V červnu r. 1920 byl jmenován na záhřebskou universitu, ale to už jednal také s Prahou. „Ze všeho je vidět, že u mne rozhodovalo přání, abych si zachoval aspoň takový plat, jaký jsem měl v Lipsku," praví zcela upřímně (str. 164).

VIII. kapitolu (Praha) počíná Murko přímou apotheosou slovanské Prahy. „Všude jsem konal svou povinnost, ale v Praze jsem mohl praco-

ati úplně podle svých vědeckých a národních ideálů z celé duše. V domovině slovanské filologie byla také půda nejlépe připravena." Atd. M. byl jmenován profesorem na nové stolici jihoslovanských řečí a literatur. Samozřejmě, že zahrnoval v tento obor i bulharský jazyk a bulharskou literaturu. Třeba nebyl valný zájem o jihoslovanské jazyky a literatury, M. přece novou stolici vytvořil. Postaral se o to, aby vznikl jednotný slovanský seminář pro slovanskou filologii, a stal se jeho vedoucím ředitelem. Ještě v Pamětech vybíjí se jeho organisační verva uváděním všech podrobností. Věnuje zvláštní oddíl kapitoly „rozšíření slovanských studií, obohacení knihoven". Personálně zachycuje pražskou slavistiku jen letmo a bez vědeckého hodnocení. Kolegiálnost a nedostatek odstupu ukládá mu reservu. Ale přesto v oddílu Filologický časopis Slavia svému spoluredaktoru prof. Oldřichu Hujerovi, kterého sice nazývá „vynikajícím srovnávacím jazykozpytcem", věnuje vzpomínky, trvám, až příliš kritické, ačkoli uznává jeho přetíženost prací v České akademii. Výtka, že Hujer sám pro Slavii nic nepsal, zejména pokud se týče recensí, neobstojí: vždyť M. sám ví, že Hujer psal přehledy pro Indogermanisches Jahrbuch a M. sám se přiznává k tomu, že psal málo recensí a zpráv. Ale leželo v opatrné povaze Murkově vyhnout se přímému posudku a užít raději úsudku druhého recensenta. Teprve v druhé řadě platí omluva Murkova, že „neměl Jagićova daru podat dobré zprávy také jen podle předmluv a některých kapitol" (s. 177). A právě ocenění Jagićových Pamětí, které M. uvádí, dokazuje, že mu byl odepřen dar břitké, krátké a výstižné kritiky a charakteristiky. Ale přesto organisační schopnosti a houževnatosti, jistě i osobním zásahům Murkovým u úřadů děkuje Slavia svůj vznik a trvání. A to, co zde uvádí M. o osudech Slavie za německé okupace, je dokumentární.

Následující kapitolky trhají pásmo soustředěného vypravování a mají ráz připojených dodatečně poznámek. Týkají se příprav k neuskutečněné „rukověti pro slovanskou filologii", styků se slovanskými zeměmi, sjezdu slovanských geografů a ethnografů (nikoli jen prvého, jak zní nadpis kapitolky, leč i druhého sjezdu). Sem neorganicky je od str. 183 vsunuta i zpráva o Murkově a Polívkově účasti na oslavě dvoustého výročí založení Ruské akademie věd v září r. 1925 v Leningradě a v Moskvě. Jeli s prof. Polívkou přes Helsinki, kde se setkali s prof. Mikkolou a prof. Mansikkou. M. vzpomíná „velkolepého pohostinství", zvláště v Moskvě, ale kromě zmínky o výroku „my strojim bez slavjanstva" nenalézáme v Pamětech nic pozoruhodného. Zapojení Ruské akademie věd do výstavby socialistické republiky bylo přece samozřejmé. Ho už ukrajinisace a její pokroky Murkovi se jevily jasněji, když zajel do Kyjeva, a to už bez Polívky, který v Moskvě onemocněl a byl později odvezen domů manželkou.

Neorganicky je také připojena „cesta po západním sandžaku novopazarském" r. 1924. Zde je M. opět ve svém živlu. Barvitě a realisticky zachycuje kraj a lidi brzy po první světové válce ještě v stadiu chaosu. O této cestě a jejích výsledcích pro jihoslovanskou epiku přednášel M. na pařížské Sorbonně r. 1928 a vydal o tom francouzskou knížku s hojnými obrázky. Kapitolka Literární činnost v Praze podává jen stručný

komentář poměrů a okolností, zato o sjezdech slovanských filologů (v Praze r. 1929, ve Varšavě r. 1934) se M. rozepsal; budoucí histori slovanské filologie zde leccos najde. O Slovanském ústavě v Praze píše M jen informativně. Kapitolka Otázka mého nástupce na fakultě, Pensiono vání, Sedmdesátiny, přináší také zprávu o mé resignaci na hotové u v ministerstvu jmenování na katedru, osiřelou po Murkově odchodu Je mi k tomu dodat, že nebyly to jen finanční důvody, které mne vedl k resignaci: především to byly důvody politické a soukromé. Kapitolk Předsedou Slovanského ústavu přináší materiál dost neurovnaný, tak ja napadal starého učence, těžko už mluvícího. Murko tu chtěl zřejmě využi i svých záznamů o svých projevech při různých oslavách a jubileích společenských podnicích. I zde se najde leccos, co doplní kroniku Slovan ského ústavu v jeho ročenkách. „Spolková činnost" je ovšem zase obšír nější kapitolka, přeplněná jmény a exkursy. Styky s Jihoslovany v Praz jsou zde jistě již zachyceny poměrně úplně.

Větší význam má ovšem zase kapitolka Cesty za jihoslovansko epikou a práce o ní. R. 1930 procestoval M. část severozápadního Srbsk východní Bosnu, celou Černou Horu, Metohiji, Staré Srbsko a východn část sandžaku Novopazarského. Od Černé Hory počínaje jsem doprováze Murka s jeho synem Stankem (architekt, který později padl jako slovin ský partyzán v boji s Němci). Je pozoruhodné, že se nikde nikdy o tor nezmínil. Viděl jsem celý způsob jeho práce v terénu a obdivoval svěžes a houževnatost sedmdesátníkovu. R. 1931 navštívil M. střední a západn Srbsko, zbývající části jihovýchodní Bosny a hornaté části Dalmacie R. 1932 Dalmacii, Dubrovník a okolí, boku Kotorskou, přímoří černo horské a dalmatské ostrovy. M. v Pamětech cituje své zprávy o výsled cích cest a opakuje zde hlavní věci. Podává zde nakonec náčrt svéh posledního díla „Cesty za jihoslovanskou epikou". Zůstal věren své pů vodní formě zprávy o cestě, ale obsah mu během doby narostl a rozsa se rozčlenil. Prvních pět kapitol psal ještě sám, upravil je dr. Jan Svo boda, pak diktoval redaktoru R. Lužíkovi. Rukopis je nyní majetken Slovanského ústavu. Murko zde v Pamětech podává o tomto svém život ním díle autoreferát (s. 228—233).

„Poznámky o životě po sedmdesetinách" podávají zejména zpráv o osudech Slovanského ústavu a jeho předsedovi za okupace. T. zv. říšsk protektor jmenoval rektora Saure pověřencem pro slovanské instituc a ten zase udělal svým důvěrníkem pro Slovanský ústav docenta Bittne ra, kterého pisatel těchto řádků demaskoval jako nacistu r. 1936 ve spis K methodologii srovnávací slovesnosti slovanské. Tehdy Murko a sta páni ve Slovanském ústavě nechtěli tomu věřit a udělat pořádek s Bittne rem, který zneužíval ústavního časopisu Germanoslavica k své podvratn nacistické činnosti proti české slavistice. Po pěti letech nato měl ho Murk na krku. Na čas se tento nacista stal profesorem na universitě v Poznan a komisařským vedoucím se stal slušnější Němec, prof. Gesemann, kter požádal Murka, aby se vzdal předsednictví Slovanského ústavu.

M. ukončil Paměti zmínkou o oslavě své pětaosmdesátky r. 194 na které měli projevy ministr Nejedlý, profesoři Pražák, Wollman Krejčí. A na samý konec položil toto vyznání:

„Rozhlížím-li se po své dlouholeté vědecké a společenské činnosti, ıohu říci, že jsem se dožil splnění svých životních ideálů ve větší míře, ežli jsem sám očekával. Velká a činorodá myšlenka slovanské vzájemosti se provádí všude na kulturních, hospodářských a politických polích. ázem byla vyřešena také otázka světového slovanského jazyka díky udé armádě a ruské diplomacii, které vybojovaly ruštině místo vedle ngličtiny a franštiny. Je přirozeno, že se tím ruština stává také předním ıezislovanským jazykem. Ať všechny tyto a jiné změny velké historické oby slouží stále Slovanstvu a všemu lidstvu!" (Str. 239.)

Ke knize je připojen rejstřík, místy velmi dobře propracovaný, ejména u hesla Murko a Jagić. Je to tedy i podle rejstříku uspořádáno ko „vademecum" k dílu Murkovu. Tím to také je a především je. Přes šecku disparátnost a výhrady, které jsem udělal na svých místech. Je de shromážděno mnoho zkušeností a poznatků z vědy i z lidí. Je zde všem už také mnoho, co dokazuje, že stařec přežil svou dobu a že mu hází k hodnocení faktů soudobý nynější pohled. Ale to už je přece ráz šech skutečných pamětí. Je zde za to klidný soud o vykonaném díle dlouhém životě. „Paměti" diktoval M. ještě za poměrné svěžesti ducha při celkové nehybnosti těla. Diktoval je před smrtí manželky, která mu ıledávala k ruce materiálie a byla i ve vzpomínání jeho spolupracovnicí. ímto referátem plníme povinnost Slavie k jejímu zakladateli, skutečému Nestorovi slavistiky, který se dožil 10. února 1951 devadesátého oku. K tomu mu také Slavia blahopřeje.

F. Wollman

Stanisław Urbańczyk, **Religia pogańskich Słowian.** Kraków 1947. iblioteka studium słowiańskiego uniwersytetu Jagiellońskiego seria B, r 6, str. 90.

Odborníci v slovanském jazykozpytě vykonali záslužné dílo v studiu ovanského náboženství, a St. Urbańczyk se k nim důstojně připojil vým sice stručným, ale pilně připraveným přehledem, určeným široké ovanské obci čtenářské. Obírá se v něm téměř všemi úkoly, které u nás lysi přehledně zpracoval L. Niederle v „Životě starých Slovanů" v odíle o slovanské víře a náboženství (II, 1, 2. vydání, Praha 1924). teme-li pozorně kapitoly v Urbańczykově knížce, přesvědčujeme se učasně o stálé ceně Niederlova díla, o které se autor hojně opírá. polské vědy mohl vydatně čerpati z prací A. Brücknera, J. Kostrzewkého a K. Moszyńského. Z nových děl o slovanském náboženství stojí esporně v popředí podnětná kniha E. Wieneckova „Untersuchungen ır Religion der Westslawen" (Leipzig 1940) svým velmi opatrným anoviskem k pramenům o pohanství západních Slovanů. Zdá se, že Vieneckova střízlivost nezůstala bez vlivu ani na Urbańczyka, a myslím, povede k umírněnosti i jiné vědce a tak poslouží dobré věci. Avšak Vieneckovy závěry zasluhují, aby byly podrobně probrány a zhodnoıny, protože jejich původce jde ve svém kriticismu někdy příliš daleko. ela jinak postupuje Urbańczyk. Uvádí různá mínění o té neb oné věci připojuje svůj výklad jen jako svůj osobní názor nebo výslovně poví, někdy není možné rozhodnouti se pro některý z výkladů dosud vysloených. Tím se jeho methoda příjemně odlišuje od Wieneckovy. Správně

zamítá Wieneckův názor, že Slované v Pobaltí neměli mnohohlavých idolů, a v tom se shoduje s italským vědcem R. Pettazzonim, který v důležité studii „The Pagan Origins of the Threeheaded Representation of the Christian Trinity" (otisk z The Journal of the Warburg and Courtauld Institutes, vol. 9, 1949, str. 135—151; srv. recensi O. Pertoldovu v Památkách (Pravěk) 43, 1947/48, str. 123—124) dospěl proti Wieneckovi k názoru, že pobaltští Slované měli polykefalní idoly v krytých chrámech.

Na Urbańczykovu knížku upozornil naši vědeckou veřejnost V. Machek (Listy filologické 73, 1949, str. 112—115), Ant. Dostál (Philologica, Recensní cizojazyčná příloha 32. ročníku Časopisu pro moderní filologii IV, č. 4, 1949, str. 63—64) a nepodepsaný referent (Časopis pro moderní filologii 32, 1949, str. 54—55). Tyto recense obsahují cenné poznámky k studiu slovanského pohanství, a napsali je vesměs jazykozpytci. Avšak k Urbańczykově knize může připojiti své poznámky též prehistorik, protože archeologie odkrývá stále nové a nové doklady o pohřebních zvycích dávných Slovanů a dlouhém zápase křesťanství s pohanstvím. Ze své zkušenosti vzpomínám aspoň četných dokladů vampyrismu, které přinesl výzkum rozsáhlého pohřebiště ze 7. a 8. stol. v Děvínské Nové Vsi u Bratislavy. Bohatý materiál, který archeologie hromadí, není valně zpracován, a jako při výkladu jiných pramenů, tak i při zužitkování archeologických nálezů je vedle pilného srovnávacího studia velmi potřebná střízlivost v úsudku. Urbańczyk vzpomíná zprávy Thietmara Merseburského, že Poláci ještě v době Měškově stínali a pak spálili ženu po mužově smrti, a myslí, právě jako L. Niederle („Život starých Slovanu" I, 1, Praha 1911, str. 255), že obětování ženy nelze u Slovanů považovati za zvyk obecný. Právem se dovolává nedostatku archeologických dokladů o lidských obětech při pohřbu. Případů, v nichž by je snad někdo chtěl viděti, je v západním Slovanstvu vskutku pramálo. Upozorňuji na pojednání, kterému, pokud vím, slovanská prehistorie dosud nevěnovala náležitou pozornost. W. Hülle popisuje ve stati „Eine slawische Schädelbestattung im Burgwall am Kapellenberge bei Landsberg Kr. Delitzsch" (Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder 19, 1931, str. 96—10-) nález lebky mladé ženy, jejíž hlava byla uťata a uložena do slovanské nádoby, a vzpomíná při tom zprávy Thietmarovy. Ale nález se dá snad vyložiti i jinak, totiž vírou ve vampyry. V našich hradištních hrobech není ani jediného bezpečného dokladu pro obětování ženy nebo otroka při pohřbu mužově nebo pánově. R. Turek sice myslí (srv. na př. jeho spisek: „Posvátný háj na Chocholíku", Praha 1948; str. 49—50), že lze některé pohřby v našich starých mohylách považovati za pozůstatky otroku, pohřbených se svým pánem, ale je to jen jeho osobní názor, vyslovený ostatně velmi opatrně. Při nejnovějším rozmachu archeologického výzkumu v celém slovanském světě byly učiněny důležité objevy nejen na pohřebištích, ale i jinde. Názor I. Borkovského („O počátcích pražského hradu a o nejstarším kostele v Praze", Praha 1949), založený na duvodech archeologických, historických i na výkladě jména výšiny „Žiži", že na místě pozdějšího pražského hradu bylo kultovní místo a sna-

svatyně pohanská, bude jistě živě probírán, a jistě se bude pilně diskuovati o vážných důvodech, které snesl J. Korošec (v studiích „Poročilo izkopavanju na ptujskem gradu leta 1946“, Ljubljana 1947 a „Slovanko svetišče na ptujskem gradu“, Ljubljana 1948) pro výklad, že na tujském hradě objevil pohanskou svatyni.

K poznání náboženství dávného Slovanstva přispívá jazykozpyt, istorie, národopis a prehistorie. Jejich stati jsou rozptýleny po odborých publikacích. Jde často o pojednání cenná nebo aspoň zajímavá, terá mohou snadno uniknouti pozornosti odborníka pracujícího v jiném seku slavistiky.

Maje na mysli stanovisko Urbańczykovo, které nevylučuje možnost erunova kultu na Balkáně, upozorňuji na př. na studii M. S. Filipoviće, Tragovi Perunova kulta kod Južnich Slovena“ (Glasnik Zemaljskog uzeja u Sarajevu, nova serija sveska III, Sarajevo 1948, str. 63—80).

Avšak nejen při studiu slovanského pohanství, ale vůbec při studiu ovanského dávnověku cítíme vždy naléhavěji potřebu lépe svou práci ganisovati. Bude to jistě předním úkolem nejbližšího sjezdu slavistů. atím upozorňuji naše vědce, že Státní archeologický ústav v Praze řipravuje jako kolektivní práci vydání kritické bibliografie československé prehistorie od r. 1939, v níž mají býti sebrány též spisy, týkající počátků Slovanstva jako celku. Má-li se tato dobrá věc zdařiti, musí jí účastniti celá naše obec slavistická. *Jan Eisner*

ZPRÁVY

Stanisław Bąk, **Teksty gwarowe z polskiego Śląska.** Zeszyt 1. **Teksty z 12 wsi w powiatach rybnickim i pszczyńskim.** (Wydawnictwa Śląskie PAU Prace językowe nr. 4.) Kraków 1939, str. IX+80.

Bąkovy texty jsou první částí rozsáhlé sbírky nářečních ukázek z jazykov polského Slezska, kterou připravuje Polská Akademia Umiejętności v Krakov Pocházejí převážně z oblasti rybnické (46 čísel z 10 různých míst), okres pštinsk je tu zastoupen 18 ukázkami ze dvou míst. Po stránce thematické vyskytují se me nimi nejvíce tradiční vypravování (39 čísel), často v samostatném přepracová (na př. o Vil. Tellovi, o zlaté šavli atpod.), dosti hojně je vzpomínek ze živo (13 čísel), nalézáme tu i popisy hospodářských prací, zvyků, ba i 2 písně. U každé textu jsou uvedena všechna potřebná data o vypravěči (jméno, stáří, původ).

B-ův soubor je zajímavý zvláště po jedné stránce: vedle zápisů pořízený samým autorem obsahuje také texty – a je jich v knize většina – zaznamena přímo místními lidmi, a to hlavně středoškolskými studenty ve věku 16–20 l (jeden text zapsal 71letý muž). Šlo vesměs o studenty – syny rolníků, horník dělníků i úředníků –, kteří všichni dobře vládli svým mateřským nářečím, a pro jsou texty věrným obrazem mluvy svých zapisovatelů. Poněvadž zápisy pořizova lidé lingvisticky neškolení, nebylo možné užít při nich pravopisu fonetického, nýb spisovného, upraveného arci tak, aby zřetelně vyjadřoval všechny důležité vlas nosti nářečí. O tuto úpravu, jakož i o všestrannou kontrolu těchto zápisů se postar sám prof. B. Byla to vskutku nemalá práce ověřovat téměř každé zapsané slo podle výslovnosti zapisovatelů, ev. i podle jiných objektů, a odstranit pravopis kolísání a pravopisnou nejednotnost v jednotlivých zápisech. Při přepisu tex zachovává B. pravopisný usus spisovný všude tam, kde o skutečné výslovnosti ne pochybnosti (sr. na př. *wczas, słowka, nad‿kaprym, miech*...). Je-li však na Slezsk možná dvojí nebo dokonce trojí výslovnost slova, uchyluje se k pravopisu fonet kému (na př. *tfardy – twardy, bżitfa – břitfa – břitwa*...). Někdy ovšem bylo tře zavésti nový znak, aby se přesně vystihla výslovnost. Tak na př. tvrdé *ł* na označe neslabičného *u̯* (*Łọ łutopkach*...), literu *h* na označení jednak příslušné znělé spiran k neznělému zadopatrovému *ch* na rozhraní slov (*po dwóh‿latach*...), jednak n znělého, nejčastěji redukovaného hrtanového *h* mezi samohláskami nebo na začát slov (*na miehy* = *na mie*^{h}*y*...). K slovům, v nichž by snad mohla vzniknout pochy nost o tom, jak je vyslovit, připojuje B. podrobné vysvětlivky za textem. V tom zpracování stávají se tyto zápisy spolehlivým pramenem pro poznání zvláště hl kového, tvarového a lexikálního skladu uvedených nářečí, zejména když všech hláskové a tvarové odchylky od nářeční normy, vzniklé zpravidla vlivem obec polštiny, jsou pečlivě zaznamenány.

Texty B-ovy jsou naproti tomu zapisovány přesně foneticky, transkri

ěžnou v polských dialektologických pracích. Autor se v nich ukázal zkušeným ialektologem, jehož ucho je tak vycvičeno, že dovede zachytiti i ty největší fonecké nuance. Proto také lze věřit tomu, že na př. kolísání ve fonetické realisaci ouhlásky ř, jež v některých textech (srov. zápisy ze Syryně, Lubomě, Pogrzebieně Pogwizdova) zastihujeme, je odrazem výslovnosti informátorů, ovšem, jak se zdá, n výslovnosti v dané chvíli. Přesvědčil se však B., že je výslovnost souhl. ř, obrá-ející se v uvedených textech, vždy také výrazem kolektivního usu celé osady, že je becné povahy, ba dokonce že tato výslovnost představuje skutečnou výslovnost ámého informátora? Sám autor totiž na jednom místě připomíná, že jisté nedů-ednosti v textu „wynikły stąd, że opowiadający starał się mówić językiem kultu-lnym" a že „w wielu wypadkach rzecz ta się udała" (str. 61, pozn. 1). Je tedy případech typu *pšiležytośći, požondeg‿įest, otšimałým pšepustkým...* (str. 60) edati jen zásah obecné polštiny do individuální mluvy vypravěče nebo následek ho, že je na Hor. Slezsku frikativnost ř dosti slabá, „rozhodně slabší, než na př. Rychvaldě" na Těšínsku" (str. 40, pozn. 4), nebo dokonce jsme tu již svědky zniku obecnější tendence, která nakonec vyústí v odstranění ř ze souhláskového ystému těchto nářečí? Tato otázka si zasluhovala bedlivější pozornosti už také roto, že všechny čtyři jmenované osady patří k oblasti, na níž podle prof. Nitsche „występuje jak ʳš, ʳž" (sr. Dialekty polskie Śląska, MPKJ IV, 1909, str. 162 sl., vyd. [1939], str. 75), t. j. na níž ř svou frikativnost pravidelně zachovává[1]).

Adolf Kellner

Stefan Hrabec, **Nazwy dzielnic i okolic Gdańska,** Poznań (Instytut chodni) 1949, 54 stran. — Knížka je výsledek práce, svěřené autoru[1]) úředními misemi, varšavskou a krakovskou. Postupoval podle jejich směrnic: 1. podle ožnosti návrat k starým názvům polským, 2. ponechává se název v posledním do-ědčeném stadiu polského nebo i vžitého dialektického vývoje, 3. kde jinak nelze, vádí se pojmenování nové, jež musí odpovídat tomu, co označuje a musí být souladu jak s obecně polským, tak i s krajově obvyklým typem místních jmen 2—43). Tak se probírá 87 návrhů jmen městských čtvrtí a částí Gdanska a jmen ístních, pomístních i názvů vod v nejbližším okolí. Autor uvádí každé jméno nej-ve německy a pak — podle možnosti — polsky a kašubsky z pramenů historických ových. Etymologisuje jen v mezích nutnosti. Následuje návrh, odůvodnění a de-itivní úřední stanovisko (jméno, genitiv, adjektivum). Některá jména jsou dobře ložena ještě před druhou světovou válkou (na př. *Weisshof — Biały Dwór*), 18 se írá o starší prameny (na př. *Troyl — Przerabka, Striess Bach — Strzyża*). Jindy rabec navrhuje nebo přejímá do návrhů už zavedené překlady německých jmen *peichern — Spichlerze, Strohdeich — Sienna Grobla* a p.), někdy poněkud modifi-vané (jako *die Vor-Stadt — Stare Przedmieście, Weisser Hof — Biały Dworek,* něvadž *Biały Dwór = Weisshof*). Konečně podal 14 návrhů, jež jsou pojmeno-ním novým. Některé připomínají německé jméno smyslem (*Tempelburg — Krzy-*

[1]) Nejnověji K. Dejna na základě studia nářečí na Hlubčicku a Ratibořsku šťuje, że „obszar ř, czy też z lekko zaznaczoną frykatywnością ʳž, ʳš znacznie się niejszył w ciągu ostatniego czterdziestolecia" (JP XXIX, 213). Podle něho dnes stale występuje" již jen na jih od čáry Bobolusky—Vodka—Stibořice—Bořutín—leslav—Ovsiště—Ovsišťské Chaloupky.

[1]) Nyní zástupce profesora na Koperníkově universitě v Toruni (polonistika). acuje především v oblasti toponomastiky. Známa je jeho práce *Nazwy geogra-zne Huculszczyzny*, Kraków 1950, 264 stran.

żowniki), jiné zvukem (*Düvelkau – Dziwełkowo*), jiné vůbec ne (*Günthershof*[2]) – *Wojn*
wo). Kromě toho přejal 18 takových „křtů" odjinud. Největší část Hrabcových n
vrhů komise schválila (60), čtyři nepatrně pozměnila, 17 nahradila jinými a k šesti
nevyjádřila. — V závěrečné úvaze (41—42) autor konstatuje, že nejstarší vrst
místních jmen v Gdansku a okolí je lešská. Také v mladších obdobích jsou več
názvů německých doloženy slovanské. Polsko-kašubský živel byl zatlačován, a
úplně nevymizel nikdy. — Poznámky: Hrabce trochu znepokojuje, že název čá
města *Siedlce* je v pramenech původně jménem vodního toku: poukazuje na podob
zjevy v huculské toponomastice. Také v Čechách máme podobné případy nasna
(na př. *Sázava, Lomnice*). — K adjektivům: Jen k *Nowy Port* je *nowoport o w y*, jin
se všechna tvoří na *-ski*. Zvláštní skupinou jsou adjektiva od jmen na *-isko* (5 p
padů typu *Węglisko — węgliski*, tedy podobně jako naše *milevský*). Od *Migówko* (suf
-ьko) bych očekával *migówiecki*, je však *migówecki*. Kdykoli Hrabec navrhl adjekti
tvořená s odsunem suffixů (*Krakowiec — krakowski, Przerabka — przerabski, C*
ganki — cygański), komise se rozhodla pro formy rozšířené [-(*i*)*ecki*]; spor, znár
i z češtiny. U složených jmen (subst. + adj.) se adjektivum derivuje často jen jedn
duše, od substantiva (na př. *Łąki Mieszczańskie — łącki*). Dvoučlenné tvoření
použito jen z nutnosti rozlišení dvou míst (*górnostrzyski : dolnostrzyski*) nebo a
toponomastického a obecného (*starowiejski*). Nevím, jak se v praxi osvědčí m
výrazné rozrůznění *Górki Zachodnie — zachodniogórecki, Biała Górka — białogórec*
ale *Biskupia Górka — górecki, Góra Dantyszka — górski.* *František V. Ma*

Zakonъ sudьnyi ljudemъ. Nový názor na jeho původ

Dne 3. listopadu 1950 pořádala Společnost pro slovanský jazykozpyt I. ve
k oslavě 85. narozenin prof. Vajse. Prof. Vašica přednesl výsledky svého bád
o nejstarší právní památce slovanské, zvané Zakonъ sudьnyi ljudemъ.*) Je
sborník, přeložený z řecké Eklogy, často volně, s ohledem na domácí právní
Nejstarší dochovaný rkp pochází z XIII. stol., ale všeobecně se uznává, že je
dílo mnohem staršího původu. Jeho vznik se klade obyčejně do Bulharska, po
jedněch do doby knížete Borise, podle jiných do epochy Symeonovy. Důkazy j
provenience se až dosud vyvozovaly převážně z úvah povšechného rázu a jej
průkaznost není valná. Proto sáhl Vašica k rozboru filologickému, jako k pomě
značně spolehlivému prostředku k zjištění vlasti a stáří této památky. Našel ř
shod věcných i výrazových, zvláště terminologických, s anonymní homilií sborn
Clozova, o které nejnověji soudí Grivec a Vaillant (nezávisle na sobě), že je díl
sv. Metoděje. Zvláštní důležitost přičítá Vašica výrazu *mьdlostь* (za řec. *ῥαθυμ*
jenž byl v opisech později zkomolen. — Některé poruchy ve slovanském te
Zakona sudného lze vysvětlit jako písařské omyly, jiné jako dědictví varia
Eklogy řecké, ale jsou případy, kde třeba uznat vliv kanonického práva západn
jak upozornil již N. S. Suvorov. Tak na př. praxe poenitentiální chronologi
souhlasí s poměry na západě, nikoli však na východě. — Jiné slovo, pozděj
opisovači rovněž nepochopené a zkomolené, je moravsko-pannonský výraz *vъsǫd*
„communio", známý z Kyjevských a Vídeňských listů a vysvětlený — jak znám

---

[2]) Vytištěno omylem *Günthersdorf*; autor v rozesílaných exemplářích pe
opravil na *Günthershof*.

*) Původní (t. j. kratší) redakci Zakona sudného vydal I. I. Sreznev
Обозрение древних русских списков Кормчей книги, Сборник отделе
русского языка и словесности 65, 1898, str. 200—207 (stať je datována 18

R. Nahtigalem. Shody s velkomoravským překladatelským usem zjišťuje Vašica i v jiných případech.

Poněvadž tedy filologický rozbor nasvědčuje tomu, že Zakonъ sudьnyi je původu velkomoravského a cyrilometodějského, naskýtá se otázka, komu překlad připsat. Souvislost s anonymní homilií glagolity Clozova ukazuje na sv. Metoděje, který v oboru právním byl odborníkem, souvislost s Kyjevskými listy vede spíše k domněnce o autorství jeho bratra. Tu pomáhá Vašicovi v rozhodování jediný argument filologický, totiž dvojnásobný nesouhlas (gramatický a lexikální) v evangelním citátu, společném Zakonu sudnému a homilii v Cloz.[1]) Úsudek vyznívá negativně pro autorství Metodějovo. Tento osamocený důvod srovnává V. se svědectvím ŽKM. Ve XIV. kapitole ŽK zdůrazňuje slova *otъ vasъ bo na vsę strany vъsegda dobryi zakonъ ischoditь*. Touhu po tomto zákoně pokládá pak za jeden z předních momentů Rostislavovy akce. „Dobrý zákon" je prý především Ekloga, která se vyznačuje nejen stručností a jasností, ale také zmírněním trestní praxe kodexu Justiniánova. — Z oposice termínů *vsjakaja pravda : Božija pravda* v první větě Zakona sudného[2]) V. usuzuje, že *vsjakaja pravda* znamená „všeobecný, t. j. občanský, světský zákoník". Tento výklad podpírá odkazy na terminologický usus staroruský. V tomto duchu pak tlumočí i zprávu ŽM, kap. V, — na rozdíl od dosavadních interpretačních pokusů — takto: „Pošli nám takového muže, který nám pořídí sborník občanských zákonů!"[3]) Těsně předcházející zprávu o zmatku, který na Moravě vzniká z různého učení, vztahuje hlavně na rozmanitou praxi poenitentiální, neboť rozdílů dogmatických tehdy nebylo. Šlo tedy o vyhotovení zákoníku. Další vyprávění ŽM lze chápat tak, že tento úkol vypracoval sv. Konstantin-Cyril. Na takový počin jsou reminiscence i v liturgických skladbách, jež mají vztah k jeho osobě. Při této příležitosti nelze nepřipomenout Responsa papae Nicolai I. ad quaesita Bulgarorum.

Vašica tedy prohlašuje Zakonъ sudьnyi ljudemъ za dílo sv. Konstantina-Cyrila, pořízené podle řecké předlohy, s úpravami podle kanonického práva západního. Doporučuje další zkoumání památky, což je ovšem částečně podmíněno pořízením spolehlivého vydání textu s kritickým aparátem. Tento požadavek byl vysloven v diskusi, která se po přednášce rozpředla a vyznívala vesměs positivně. Ve zkrácené formě opakoval Vašica přednášku o něco později před historicko-právní komisí Slovanského ústavu. Studie vyjde v příštím svazku Byzantinoslavic. Český překlad, vyjasňující nově nejedno místo Zakona sudného, vyšel litograficky ve „Sbírce textů ke studiu dějin státu a práva" pro potřebu členů semináře prof. Vaněčka na právnické fakultě Karlovy university. *František V. Mareš*

Aleksander Brückner, **Dzieje kultury polskiej.** *Tom. IV. Dzieje Polski rozbiorowej 1795 (72) — 1914.* Kraków-Warszawa 1946. 640 str. Do tisku připravili Stanisław Kot a Jan Hulewicz, vstupní slovo Stanisław Łempicki.

Vynikající polský slavista Brückner, Jagićův nástupce na berlínské katedře slovanské filologie, zesnulý několik měsíců před druhou světovou válkou, dodal ještě ke svému bohatému dílu závěr, jehož vydání se nedožil — IV. sv. Dějin polské kultury. Válka zamezila publikování, a tak dílo vychází — šťastně zachráněné před okupanty — 7 let po smrti autora.

[1]) Mt 19, 6; Cloz. 132.
[2]) *Preže vsękoja pravdy dostoino jestь o B(ož)ii pravdě gl(agola)ti.*
[3]) . . . *posъli takъ mužь, iže ny ispravitь vьsęku pravьdu.*

Osud byl milosrdný k zestárlému polemikovi, že mu dovolil zavřít oči dřív než by se byla rozpoutala o toto jeho poslední badatelské dílo vášnivá vědeck bitva — a hlavně dříve, než jeho historiosofii rozmetaly německé bomby.

Je projevem B-ova analytického ducha, že dílo je rozděleno podle okupační území: Halič, Varšavské knížetství, Kongresové království. Zvláště jedná o em graci 1831—63. Poslední kapitola „Kraje Zabrane" (rozuměj: území národnostn ukrajinská, běloruská a litevská) svědčí už o určitém pojetí.

Obhlédnout zorné pole tak ohromné, jako je celá národní kultura, je sam sebou již úkolem nad síly jednotlivcovy. Dnes celé vědecké štáby vytvářejí podobn práce. (Srov. Istorija kuľtury drevnej Rusi.) V tom byl B. podobně jako Mácha Polívka a j. mužem své generace, jež se nezastavovala před nesmírností materiál sbírala ho s mravenčí pílí a vytvořila řadu základních děl, i když přirozeně nikc dokonalých.

Takovou základní příručkou jsou také *Dzieje* B-ovy. Je přímo ohromujíc kolik materiálu až po podrobnosti dokázal B. snést, jaké množství komentář a vývodů připojil, do jaké míry uměl na některých místech pamatovat na sp lečensko-hospodářské činitele nebo jak se celkem věcně snažil dát zprávu o hnu socialistickém. Plyne z jeho positivistických východisek a z rozsáhlosti předmět že dílo *musilo* zůstat — jako jemu podobná — torsem neukončéné koncepce, že vyznačuje methodickým synkretismem, někdy nekritickým výběrem fakt, jejich prameny autor namnoze nedokládá. Proto, v souhlase se svými názory, dělá I závěry nikoli z materiálu, který s takovým úsilím sbíral, ale naopak — ke svý premisám hledá doklady nebo dohady. Na př.: čeští úředníci v Haliči prý způsobi že se říkalo „böhmischer Zirkel" místo „defraudace". (12) Nebylo prý možno Slezsku „počeštit kostel", neboť „duchovní byli na straně polské, nesrovnateln horlivější ve víře než česká (sc. strana"). (Stačí srovnat B-ův „Zarys dziejów lit ratur i języków literackich słowiańskich", str. 4: „Polák není zcela nic nábožensk založen", je „nejstřízlivější ze všech Slovanů, aspoň ve věcech víry".) „Sław filstwo polskie pierwotne (w r. 1830) nie miało z romantyzmem nic spólnego. St szyca, Woronicza, Surowieckiego nie owionął najlżejszy jego powiew... Wzros ono nagle z powodu Aleksandra I." (289). Nenávist rostla prý proti Moskvě a d stalo se jí i Čechům „dzielnie wspomagającym rusyfikacyjne zapędy". (463) N poučen polemikami o pojetí slovanských literatur opakuje B. i nesmysl o propa mezi schismatickou Rusí a katolickou Polskou, který se tak dobře hodil hitl rovcům Bittnerovi a Pfitznerovi pro konstrukci zeměpisné hranice mezi ge mánsko románskou „hochkultur" a barbarskou stepní nekulturou slovanského v chodu, k němuž ovšem nacistické hordy počítaly pak i Polsko. — B. nevidí tříd „svobodu" starého Polska, carský panrusismus, nenapadne ho, že hnací silou ru fikace byla expanse ruských latifundistů na úkor polské šlechty, že současně půso polsko-ruské tajné společnosti slovanské, velmi blízké prosincovým revolucionářů z r. 1825 atd., a proto je mu ovšem cizí tisíciletá historická zákonitost lidový slovanských hnutí obranných, humanitních, národně i sociálně osvobozeneckýc Vynechává lidovou tvorbu, nezhodnocuje přínos polských revolucionářů na ba kádách celého světa, pomíjí mezinárodní význam slovanského mesianismu polskéh současný česko-polský odpor proti Drangu nach Osten atd.

Neudivuje, že starý muž trval na některých neudržitelných představác jejichž hluboce nepříznivé účinky neuměl ani odhadnout. Neudivuje ani to, že pe sista ve stísněných poměrech (sám si stěžoval, že poslední svá díla byl nucen ps

„na koleně“) nemohl dosti prověřovat materiál, který často uváděl jen po paměti — sice podivuhodné, ale přece ne bezhraničné. Jeho dílo má přesto velký význam faktografický a je předním dokumentem doby i myšlení. Korekturu jeho nedostatků udělaly už samy dějiny. *Slavomír Wollman*

Příspěvek k životopisu Jakuba Ćišinského. Lužický kněz-spisovatel Jakub Ćišinski byl hierarchií německou pronásledován. Tak byl ještě jako kaplan poslán začátkem května r. 1901 na nucený pobyt ve Waldernbachu. Ze svého exilu psal Ćišinski asi jenom příteli Mukovi; proto se dosud v životopisech Ćišinského (ani v mém spise o něm z roku 1934) o tomto pobytu neděje zmínka. Teprve v Mukově literární pozůstalosti našel jsem v literárním archivu Národního musea tři dopisy Ćišinského z Waldernbachu, jichž hlavní obsah uveřejňuji zde po prvé.

„Měj wutrobny dźak za Twoju krasnu dopisnicu! Tak smoj wobaj na horach, Ty na słowjanskich, ja na němskich, wobaj pak ze serbskej wutrobu a ze serbskej krwju.“ Tak píše lužicko-srbský básník v prvém listě ze dne 11. srpna 1901 z Waldernbachu u Limburku v Hessensku-Nassavsku svému věrnému příteli, dru Arnoštu Mukovi, pravděpodobně do Opatije. Proč byl Ćišinski konsistoří poslán do jakéhosi sanatoria ve Waldernbachu do společnosti lidí většinou úchylných, na „zotavenou“, dosud nevíme, neboť Ćišinski Mukovi jenom píše, že mu příčinu svého pobytu ve Waldernbachu sdělí ústně. Potom mu hned nadšeně sděluje, že jeho „exil“ byl dosud pro lužickou literaturu „fenomenální“, že dosud zde napsal celou sbírku lyriky „Z křidłom worjołskim“ — úvodní znělku „Worjołej“ přikládá — a že začal už básniti novou sbírku „Z juskom wótčinskim“. Na horském vzduchu se výborně osvěžil a přeje také příteli Mukovi, aby se vrátil zdráv, neboť „wěš dźě, zo wot naju Serbstwo wjele žada a wočakuje“. Domnívá se, že se ještě v srpnu vrátí ze svého exilu. Ale za půl druhého měsíce, 28. září, píše Mukovi zase z Waldernbachu. Raduje se, že „procul negotiis“ za uplynulých pět měsíců stvořil tolik, kolik jindy při svém povolání za několik let. Ve sbírce „Z juskom wótčinskim“ pilně pokračuje. Doufá, že za měsíc se vrátí a nastoupí nové místo. Třetí dopis Mukovi z Waldernbachu začal Ćišinski psáti asi začátkem listopadu, druhou část dopisu napsal až 22. téhož měsíce. „Raduj so ze mnu! Přetrał sym swoje martraŕstwo a wušoł z njeho jako dobyćeŕ, dokelž su mi skónčnje faru dali — w Hubertusburku“. Oprávněná to radost básníkova po osmnáctiletém kaplanování! „Raduj so ze mnu! Tež druha kniha: Z juskom wótčinskim je tak kaž hotowa.“ . . . „Štož knihu „Z juskom wótčinskim“ nastupa, tebi myslu, zo sym z njej stupił do zenita w lyricy. Spodobać so ći budźe zlět fantasije, krasnosć a něžnosć wobrazow, čerstwosć začuća, briljantnosć dikcije, delikatnosć formy a wosebje woheń wótčinskeje mysle, lubosć a horliwosć z tajkej měru a žiwosću, zo budźe dyrbjeć wutroby hrabać a lubosć w nich nic jeno zapalować, ale runjewon we wótčinskich žiłach rozdźiwjeć serbsku krew. Haj, radować so budźeš, hdyž budu ći pokazować tu syłu pěsnjow!“ Balady do této sbírky prý nevloží, utvoří z nich, až jich bude více, samostatnou sbírku. Z mladší části dopisu se dovídáme, že je básník od 1. prosince ustanoven farářem v Radeberku u Drážďan; je mu to milejší, neboť z Radeberku nemá daleko ani do Drážďan ani do Budyšína. Obě sbírky lyriky v posledních týdnech doplňoval a jsou skončeny: každá bude obsahovati 110 stran tiskem formátu dosavadních sbírek. Pro sbírku balad, které chce dáti název „W stopach časow“, má už dvě větší balady hotovy, pro další má látku a náčrty. Pracoval právě na velké „kulturně historické“ baladě, když dostal zprávu o svém ustanovení farářem; rádi věříme básníkovi, že mu nebylo vhod, že byl vytržen

z tak plodného tvoření a že musel opustiti Waldernbach, z kterého odjel 23. listo padu 1901 na Marburg, Kassel a Lipsko. Tak se skončil Ćišinského vnucený poby ve Waldernbachu, jehož význam hodnotil básník den před odjezdem v třetím dopis Mukovi stručně takto: „Hlej, tak je so z truchłohry mi wot lózystwa wotmyslenej wutworiła wulkotna činohra za serbsku literaturu! Ironija wosuda!“

Sbírky vlastenecké lyriky Z křidłom worjołskim a Z juskom wótčinskim vyšl v 2. sešitě Časopisu Maćicy Serbskeje za rok 1903, ale vydaném až v květnu r. 190 zvláštní otisky brzy nato jako osmá a devátá sbírka básní Ćišinského. Devět bala „W stopach časow“ tvoří poslední cyklus jubilejní sbírky „Za ćichim“, vyšlé k pad sátinám Ćišinského r. 1906. Drama Zemja serbska — statok mój, pro které m básník podle prvního dopisu Mukovi z Waldernbachu už hotový náčrt a na které chtěl v příští zimě pracovati, už nenapsal; ani zmíněný náčrt se nezachoval v p zůstalosti Ćišinského, který předčasně zemřel v roce 1909. *Mik. Krječm*

Z činnosti Slovanského ústavu

(Viz: Slavia XX, 1950, 155—7.)

V druhém pololetí 1950 a v prvém čtvrtletí r. 1951 dále postupovaly všechn hlavní vědecko-badatelské práce ústavu při nerozšířeném počtu vědeckých pr covníků. V pražských a brněnských zařízeních ústavu pracovalo celkem přes 2 stálých vědeckých pracovníků a okolo 200 externích vědeckých spolupracovník pod vedením předních odborníků.

Bibliografická komise značně postoupila ve zpracování Soupisu slavic v česk literatuře. (Viz o tom samostatnou zprávu.)

Komise slovníková dále rozvíjela práce na celé řadě slovníků, a to zejména n Velkém slovníku rusko-českém, na slovníku česko-ruském, na druhém vydá polsko-českého slovníku, které již vyšlo tiskem, na obou slovnících albánskýc které jsou téměř pro tisk připraveny, a dále na slovnících bulharsko-české maďarsko-českém, rumunsko-českém a česko-srbocharvátském.

Komise byzantologická, resp. *redakce časopisu Byzantinoslavica* pokračova ve vydávání mezinárodního byzantologického a byzantologicko-slavistického čas pisu za řízení prof. dr. Bohuslava Havránka, prof. dr. Milady Paulové a sekretář redakce dr. Bohumily Zástěrové. Nejnověji byl vydán 1. sešit XI. svazku, kte obsahuje řadu příspěvků předních byzantologů domácích i zahraničních.

Historická komise se zabývala v poslední době mimo jiné normalisací čes terminologie k ruským dějinám, zvláště pro překlady ruských vědeckých děl češtiny.

Státovědecká komise dále rozvíjela monografické práce v oboru věd státní a právních, zejména ve srovnávacím právu ústavním.

Národohospodářská komise organisovala v minulém období řadu přednáše které sloužily k poznání slovanských zemí po stránce ekonomické.

Také řada dalších komisí pokračovala ve svých pracích. Vědečtí pracovní kterým budovatelský plán ústavu uložil zpracování vědeckých themat, zejmé v oboru literární vědy, historie, věd právních a ekonomie, pokračovali za ved předních slavistů v těchto úkolech.

Přednášková komise organisovala řadu přednášek Slovanského ústavu, z nic uvádíme slavnostní večer 20. X. 1950 k 85. narozeninám vynikajícího palaeoslo nisty prof. dr. Josefa Vajse. Hlavní projev proslovil prof. dr Josef Kurz. K uct

památky profesorů Oldřicha Hujera a Václava Vondráka se konal večer 1. XII. 1950. Dílo zesnulých badatelů zhodnotili profesoři Bohuslav Havránek a Josef Kurz a dále Vladimír Skalička, Adolf Kellner a Boh. Ryba.

Z řady návštěv zahraničních učenců nutno uvést alespoň návštěvu akademika Borise Dmitrijeviče Grekova, představitele historického a slavistického ústavu Akademie věd SSSR, který si 11. XII. 1950 podrobně prohlédl ústav a jeho materiály a seznámil se s vědeckými pracovníky ústavu. Akademika Grekova doprovázeli ministr školství, věd a umění prof. dr Zdeněk Nejedlý, rektor Karlovy university Mukařovský, rektor Vysoké školy hospodářských a politických věd Štoll a řada dalších hostí. V zápise do pamětní knihy ústavu akademik Grekov vysoce ocenil jeho práci.

Z mimořádných úkolů ústavu vynikla v poslední době práce na materiálu o československé slavistice pro druhé vydání Velké sovětské encyklopedie. Vědečtí pracovníci Slovanského ústavu a kanceláře staroslověnského slovníku obětavě a rychle splnili obtížný úkol, který jim byl uložen s velmi krátkým termínem. Bylo zpracováno celkem 44 hesel včetně základního hesla „*Československá slavistika, její vývoj a stav*".

SÚ

Soupis slavic v české literatuře

Problematika mezislovanských vztahů a styků, která se stávala v průběhu historického vývoje stále závažnější, nabyla v nové společenské skutečnosti naší doby ještě větší důležitosti a aktuálnosti. Bádání o těchto vztazích, které hrají významnou úlohu nejen v dějinách Slovanů a jejich bezprostředních sousedů, ale i v dějinách světových, je přirozeně i dnes základním úkolem slavistů. Je nutné rozšíření a prohloubení dosavadních vědomostí, revise a přehodnocení dosavadních výsledků vědy a řešení celé řady základních otázek. Není náhodou, že Akademie věd SSSR již r. 1942 stanovila právě v tomto smyslu základní úkoly své slovanské komise, které bylo uloženo zkoumat „a) roli Slovanstva ve světových dějinách a kultuře; b) roli ruského národa a jeho kultury v dějinách Slovanů; c) problém ethnogenese slovanských národů; d) plemenné a kulturní vztahy slovanských národů v jejich minulosti a přítomnosti na základě historických fakt, folkloru, jazyka, literatury, věcných památek atd.; e) dějiny boje slovanských národů za jejich svobodu a nezávislost; f) vznik a rozvoj státu a práva u slovanských národů"[1]). Obdobné cíle, ovšem se zaměřením na národ český a slovenský, sleduje také československá slavistika. Aby se však mohlo dospět k novým podstatnym výsledkům, je především třeba sebrat a uspořádat co nejúplnější bibliografický materiál, na který by se další bádání všech oborů mohlo spolehlivě opřít.

Jest přirozené, že u nás, kde se objevovaly pokusy o bibliografické zvládnutí česko-slovanských vztahů, byť obsahově, časově i rozsahově, Slovanský ústav, jehož úkolem jest vědecky zkoumat všechny otázky, týkající se Slovanstva, a současně šířit poznání o slovanském světě u nás, nepomíjel otázku dokumentační, bibliografickou. Zejména po druhé světové válce již v r. 1946 se rozhodl přistoupit k přípravným pracím na Soupisu slavic v české literatuře, a to prozatím retrospektivně, do r. 1860. Proto také SÚ uvítal výzvu ministerstva školství, věd a

1) 220 let Akademii Nauk SSSR. Spravočnaja kniga. Moskva-Leningrad 1945, AN SSSR, str. 272.

umění v r. 1948, aby pořídil bibliografii bulharic v českém písemnictví. Stalo s tak na podnět smíšené kulturní komise československo-bulharské, při čemž na bu harské straně se mělo přikročit k obdobnému dílu — soupisu čechoslavic v Bulha sku. Po opětném prodiskutování původního podnětu z r. 1946 byl předložen m nisterstvu obšírný a podrobný návrh, aby se přikročilo k soupisu slavic v plné rozsahu, čímž by se docílilo úspor, když později by stejně musily být pořizovány bibliografie ve vztahu i k ostatním slovanským národům. Když ministerstvo vy slovilo souhlas s návrhem, byla bibliografická komise SÚ s předsedou dr. V. Če chanem a jednatelem dr. J. Bečkou pověřena dohledem nad novým úkole a vedením prací pověřen dr. Bečka.

Nynější podnik SÚ se liší od dřívějších podobných pokusů (stačí vzpomeno úctyhodné práce Edv. Jelínka, Nosovského, Zmeškala a j.) svým rozsahe a snahou po úplnosti. Nejde tu již o omezení látkové (na př. jen na lit. styky je notlivých slovanských národů s Čechy), nebo časové nebo omezení na výběr p užitého materiálu. V soupisu bude zachyceno všechno, co se týká slovanské světa, s výjimkou čechoslavic, pokud bylo to tištěno v řeči české, a to jak v sam statných publikacích, tak i publikacích periodických (i v denním a krajinské tisku). Jde tu tudíž o všechny obory lidské působnosti (na př. i technika, práv lékařství a pod.), o překlady ze slovanských jazyků, o všechny studie, články i zprá původní české nebo i přeložené z neslovanských jazyků, pokud ovšem látko zapadají do rámce soupisu, dále o recense slavic a o materiál obrazový. Pře však i tu rozsah excerpce byl omezen: prozatím bylo přistoupeno k sbírá bibliografického materiálu v jazyku českém *tištěného* (nikoliv uchovaného v ruk pisech), tudíž materiál psaný slovensky (po jazykové rozluce) jest ponecháv stranou a vyhrazen Slovákům, rovněž až do případné 2. etapy soupisu není z chycován slavistický materiál, otištěný i v jazyku latinském, německém, polské ruském a pod. Výjimku činí podrobné zpracování Prager Presse. Dále je excerp ván knižní i periodický materiál, vycházející pouze na území dnešní ČSR (a p starší doby i ve Vídni a Pešti). Důvodem k tomu je nemožnost získat zejmé u periodik vše, co vycházelo v české řeči mimo naše území. Kromě toho pak v znam tohoto slavistického materiálu pro národní český celek v jeho vztahu k s vanským národům a k důsledkům odtud plynoucím je značně menší. Rovněž nezachycuje materiál čistě notový a pak slovanské motivy v krásném česk písemnictví, což je především úkolem Ústavu pro českou literaturu.

Dílo je rozvrženo na několik let a práce jdou podle plánu rychle kupřec Naráží se ovšem na řadu obtíží, které nutno překonávat. Jednou z největších že nemáme úplné, vyčerpávající celonárodní bibliografie, která by byla vodítk pro záznamy slavic, ovšem revidované podle knižních předloh, upravované po účelu a zásad speciální bibliografie a konečně jen doplňované novými záznam které dosud nebyly zachyceny. Až do konce stol. XVIII. máme ovšem dokon *Soupis českých a slovenských tisků* Tobolkův, který, i když není ještě celý vytišt je dostupný v rukopisu. Rovněž máme značně dokonalé národní bibliografie sto XX. (Nosovského a Pražákův *Soupis 1900—1925*, pak pravidelné *Bibliografi katalogy*, vydávané Bibliografickým ústavem a od r. 1929 Nár. a univ. knihovn Bibliografie XIX. stol. (s výjimkou slovenské bibliografie Ríznerovy) jsou úplné, nepřesné a dokonce v některých časových úsecích jich vůbec není. Nezby tedy než používat všech bibliografií jako předběžných pramenů, údaje si ověřov podchytit i katalogy knihkupecké, nakladatelské, antikvární a ovšem i katal

ıejvětších knihoven, Národní a universitní knihovny a Knihovny Národního musea Praze, Universitní knihovny v Brně a Olomouci.

Daleko obtížnější je situace u periodik, kde kromě důkladných prací Dr. Roubíka (české časopisy v Čechách do r. 1896) nemáme soupisu. Musil být tudíž akový katalog vytvořen (a stále doplňován), aby mohla být přidělována práce xcerptátorům a vedena kontrola úplnosti zpracovaného materiálu. Ovšem nalézti šechna periodika úplná je práce velmi obtížná a někdy i bezvýsledná. Není však arná a bude navíc materiálovým podkladem celkového soupisu českých časopisů již dnes odhaluje některým knihovnám neúplnosti v ročnících a jednotlivých íslech, které lze faksimilováním doplnit.

Prací na soupisu kromě vedoucí síly se účastní 17 externích starších i mladších ědeckých pracovníků. Excerpují časopisy i jiná periodika na lístcích, zachovávají řitom pokud možno původní znění předlohy, zejména ve vlastních jménech, poznámce heslem určují obsah záznamu, kromě toho excerpují všechny ibliografie jako pomocný materiál, dále odborná díla monografická, aby tak byly achyceny dosavadní výsledky vědeckého bádání a záznamy doplněny, pomáhají ři řadění, konfrontují přímá excerpta se záznamy předběžnými, opravují je nebo oplňují. Do konce r. 1950 všech záznamů (i předběžných) je již přes 80.000.

Hlavní důraz je kladen na materiál do r. 1860, který — až na malé výjimky — je již soustředěn, je revidován, doplňován a rozmnožován jak pro potřeby růzých katalogů, tak zejména pro tisk, k němuž bude lze přistoupit již v r. 1951. statní materiál po r. 1860 ovšem při nedostatku stálých pracovních sil je zatím ytříděn jen v oddílu knižních a časopiseckých překladů, recensí česky psaných avic a v knižních slavic původních.

Význam díla je především v jeho aktualitě. Teprve po soustředění všeho mateálu (i tu snad budou drobné mezery, jak ani jinak není při bibliografiích) a po ho utřídění bude lze přistoupit k badatelským pracím výsekovým, jak analyticým, tak synthetickým, které prohloubí obraz českých styků se slovanským světem, ašeho poznání tohoto světa, slovanského přínosu naší kultuře i našeho podílu a ní. Není jen prací naší pro nás, nýbrž i pro ostatní slovanské národy. Až také ude uskutečněno podobné dílo i u nich, pak bude lze přikročit k synthetickému lu o mezislovanských stycích a k revisi dřívějšího bádání. Kromě toho ušetří oupis jednotlivým badatelům úmorné předběžné bibliografické shromažďování ateriálu a usnadní jim jejich práci. Současně Soupis doplní mezery kusých dřívějch bibliografií, opraví omyly, které se často opakují v řadě prací, a konečně přispěje budování celonárodní bibliografie, speciálních bibliografií (na př. Mickiewicz a p.) k doplnění materiálu v knihovnách. Slovanský ústav v Praze pak se stane dokuentačním střediskem slovanského studia a zejména když se k Soupisu připojí iné bibliografické práce, které se ve Slovanském ústavu konají.

Definitivní uspořádání materiálu si vyžádá v podrobnostech ještě řadu porad, dyž v hlavních obrysech je již prováděno. Materiál je tříděn věcně, rozpadne se několik hlavních skupin podle oblastí jednotlivých slovanských národů (se zvláštm oddílem obecně slovanským). Dále bude katalog autorský, překladatelů, strátorů a j.

Sebraný materiál již nyní začínají pracovníci SÚ dále vědecky využívat.

Josef Bečka

Earl Morse Wilbur, **A History of Unitarianism.** Socianism and its Antedents. Cambridge, Massachusetts 1947 str. XIII, 617.

Autor, sám unitářský pracovník, vydal již r. 1925 jako přípravnou práci men spis „*Our Unitarian Heritage*“. Ve své nové knize shrnuje výsledky čtyřicetilet práce. Chce jí nahradit dosavadní neúplnou nebo zastaralou literaturu a vychá při tom z přesvědčení, že dějiny unitářského hnutí nejsou dějinami čtyř rozdílnýc hnutí v Polsku, v Sedmihradsku, v Anglii a v Americe, nýbrž čtyři fáze jednotnéh myšlenkového proudění, skoro tak starého jako protestantismus — datuje je od 1531, kdy Servet vydal svůj spis „*De Trinitatis erroribus*“. Vymanil se z obvyk zásady „*slavica non leguntur*“, naučil se polštině, cituje také literaturu maďarskou cestoval po tři léta v Polsku a v Sedmihradsku, aby se seznámil s původními pr meny, které v evropských a amerických knihovnách nenašel. Nashromáždil boha materiál ze sbírek, které za poslední války byly částečně zničeny. Uložil svoje e cerpty spolu s úplnou bibliografií a knihami, které se mu podařilo získat nebo s fot kopiemi, které dal pořídit, v knihovně *Starr King School for Ministry* v Berkele čímž se tato knihovna stala nejbohatší sbírkou unitářské literatury na světě. V k pitolách I.-XVIII. své knihy líčí Wilbur vývoj antitrinitarismu od začátků až *Serveta* a jeho následovníky (Gribaldi, Biandrata, Alciati, Gentile, Lelio Sozzini Ochino). Kapitolou XIX. přechází do Polska a sleduje v kapitolách XX.-XXXV (str. 265—482) dějiny reformace až do r. 1660, kdy ariáni byli z Polska vyhnán V posledních kapitolách (XXXVII-XLIV) se autor pak zabývá dozvuky antitri tarismu v Sedmihradsku, v Německu, ve Francii a v Holandsku. Než bude napsán skutečná historie polské reformace a zejména jejího vyvrcholení v arianismu, mů Wilburova kniha (sepsána na základě pramenů, ovšem jen tištěných, a literatur posloužit jako užitečná, přehledná snůška rozsáhlého materiálu. Nejednou podá autor dokonce více, upozorňuje-li na př. na skutečnost (v polské literatuře ovše už nejednou zmíněnou), že na Litvě, kde se reformační hnutí vyvíjelo pod ochran vysoké šlechty, jeho stoupenci byli radikální v dogmatice, zastávali však konserv tivní názory sociální na rozdíl od svých souvěrců v Malopolsku. *A. S. Mc*

Dva objevy starých slovanských nápisů (v SSSR u Smolenska a v Rumunsku)

Вестник Академии Наук СССР XX, 1950, 4 přinesl na str. 71—79 tať D. A. Avdusina a M. N. Tichomirova, nazvanou *Древнейшая усская надпись*. Běží o kratičký nápis na úlomku hliněné nádoby, terá byla nalezena při obnovení vykopávek velké skupiny kurhanů vesnice Gnězdovo blíže Smolenska (červenec—srpen 1949). Vykoávky prováděla archeologická expedice moskevské university spolu e smolenským oblastním museem. Archeologický materiál vede k úsudu, že je to žárové pohřebiště krivičských družinníků, převážnou větnou z X., řidčeji z IX. a ojediněle ze samého začátku XI. století. urhan č. 13, v němž byla objevena střepina s nápisem, lze datovat rvní čtvrtinou X. století [1]). Na kostřišti byly střepiny nejméně tří ádob, z nichž jedna byla vyrobena na hrnčířském kruhu; ta byla bzbita ještě před zasypáním pohřebiště. Na střepině této nádoby je ápis, který uveřejňuji podle snímku ve Vestniku.

utoři článku jej interpretují гороухща. Opodál je ještě znak velmi odobný liteře N, ale s vlastním nápisem nemá nic společného. Svědčí tom kromě jeho polohy i ta okolnost, že byl do nádoby vryt ještě před ypálením, kdežto vlastní nápis byl pořízen až na hlíně vypálené.

Při paleografickém posudku je si Tichomirov vědom několika obtíží: Je málo mátek, s nimiž lze nápis srovnávat a také rozsah nápisu je pro srovnávání velmi dostačující. Nápis cara Samuila (dále Sam.) je mladší (z r. 993) a pochází z krajiny měpisně odlehlé (z Makedonie). Doplňujeme ještě: Bylo by dobře vztáhnout na lek i okolnost, zjištěnou dále v článku při rozboru litery ү, že je totiž značný zdíl v epigrafické materii obou nápisů (kámen — hliněná nádoba, str. 74—75). — chomirov srovnává nápis zásadně se Sam., zběžně též s cyrilským nápisem pře-

[1]) Datování usnadňuje a zpřesňuje nález arabských mincí (dirgemů) v pohřeští.

slavským[2]) (dále Přesl.), ojediněle také s Tmutorokanským kamenem (dále Tmut.) s evangeliem Archangelským a s rkpy řeckými[3]). Závěry jsou tyto: Písmena v gnězdovském nápise (dále Gnězd.) vynikají větší geometričností než písmena v Sam... Gnězd. je podle toho starší(?). Celkový ráz písma je značně archaický a lze jej dob... sladit s archeologickým datováním nápisu. Nápis je psán slovanským písmem, ja... dosvědčuje litera щ, která není v řecké abecedě.

Význam nápisu interpretuje Tichomirov takto: **гороухща** odpo... vídá stsl. (a strus.) гороухъ = *σίναπι*, sinapis, *hořčice*. Citují se dál... doklady **зрьно гороушьно** Ostrom. a **гороущьно**[4]) Žit. Feod. Pe... «Нет никакого сомнения, что Гнездовская надпись и представля... ла собой своеобразное воспроизведение слова, причем писец ко... лебался, как его написать, через *х* или *щ*, отчего и получилос... ГОРОУХЩА.» To je chápat jako důsledek neustálené a kolísají... orthografie v nejstarší době a snad i jako odraz ruské výslovnosti. Slov... **гороух(щ)а** mohlo znamenat hořčičné semeno, pepř nebo nějaké jin... hořké koření. Pro jejich znalost na Rusi ve staré době je důkazů dost... Nedávné vykopávky v Rusku přinesly řadu dokladů písma na předm... tech, nápisů, jež označují vlastníka nebo vyjadřují pojmenování na... stroje. — Gnězd. je prozatím nejstarší památkou ruského písemnictv... zachovanou v originále a svědčí o cyrilské gramotnosti Ruska na za... čátku X. století. V souvislosti s ním prý znovu ožívá otázka „ruský... písmen“ z VIII. kapitoly ŽK.

Nemohu archeologickou stránku studie Avdusina a Tichomirova odborně p... soudit, ale působí dojmem poctivé práce. Zejména datování se opírá o tako... argumenty, že sotva bude možno proti němu vznášet námitky. Pozorování pale... grafické je spíše jen doplňkem článku a úsudek linguistický se dokonce omezuje n... krátký odstavec. Tuto stručnost lze u archeologického pojednání jen chválit a ... na filologovi, aby řekl své slovo.

Článek, uveřejněný ve Vestniku, byl otištěn také v týdeníku Lit... raturnaja gazeta (1950, č. 41). První odezvou ve vědeckém tisku je st... P. Ja. Černycha, *Две заметки по истории русского языка. 2. К в... просу о гнездовской надписи.* Известия Академии Наук СССР — Отделение литературы и языка IX, 1950, str. 398—401. Věnu... pozornost především jazykové stránce nápisu. Právem odmítá čte... **гороухща** a výklad kolísáním písaře nebo zvláštní ruskou výslovnost... Odvolává se na zjištění Tichomirovovo, že způsob psaní liter χ a ... jest paleograficky neobvyklý, a tvrdí, že v Gnězd. tyto litery nejso...

[2]) Odkaz na Кр. Миятев, Симеоновата църква в Преслав и нейният еп... графичен материал. Български Преглед I, 1929, стр. 100—124.

[3]) Odkaz na Henri Omont, Fac-similés des plus anciens manuscrits gre... Paris 1892.

[4]) Omylem vytištěno горушьно, ale z kontextu je jasné, že autor měl na my... podobu se -щ-.

te totiž nápis jako горѹщна = горѹшна scil. сѣмена nebo зьрна. aleograficky však působí i tento výklad obtíže a domnívám se, že ětší, než čtení Tichomirovovo.

Tichomirovův výklad by bylo možno akceptovat v tom případě, by nápis zněl горѹха. Litera щ mezi х a а působí mnohem vážnější btížě, než se Tichomirov domníval. V začátcích hlaholského i cyrilkého písemnictví nepanovala neustálenost. Pokud dnes známe stsl. amátky, nápisy nevyjímaje, přesvědčují nás právě o opaku. Teprve dyž časovým vývojem nebo přechodem na poněkud odlišné jazykové zemí vyvstala disparita mezi fonologickým systémem jazyka a mezi ustavou, s níž písmo počítalo a jíž původně sloužilo, nastává jisté olísání, na př. v jerech. Ale ani pak to není fluktuace náhodná, nýbrž vázána na případy, podmíněné touto porušenou rovnováhou. Stejné kušenosti máme i s památkami staroruskými. — Slovo горѹха = ίναπι, sinapis, *hořčice* má v csl. textech jen jedinou variantu, totiž рюха[5]). Jeho starobylost potvrzuje postačující množství dokladů dosti starých památek z území ruského i neruského, jakož i četné aré odvozeniny горѹшьнъ, горѹщьнъ, горѹшние, горѹшница, рѹшничьнъ[6]). Jejich tvoření je jasné, jen právě forma горѹщьнъ ůže působit obtíže. Víme o dvou dokladech. V synodálním evangeliu r. 1307, z něhož Miklošič cituje zkráceně -щно, jde možná o písařou chybu — záměnu přepsáním pro podobnost liter, neboť v témž dexu se na jiném místě patrně čte горошноу, jak cituje Sreznevskij Materialech[7]). Doklad горѹщьно z Žit. Feod. Peč.[8]) může být omyn téhož typu[9]). Raději však vyložíme toto nepravidelně utvořené jektivum takto: Ruský písař neznající nosovek snadno asocioval po niku jerů adj. *gorušьnъ* se slovesem *gorěti* a jeho participiem *gorǫšt-*, po ípadě i s pomyslným derivátem **gorǫštьnъ* (jako č. *horoucný*), asi ve znamu „palčivý“. Je tedy toto *št*, rusky *šč*, jen záležitostí adjektiva v subst. *gorucha* pro ně není místa; nemohlo tudíž působit písařovy zpaky. Také připomínku, že zvláštní grafika může být odrazem ndejší ruské výslovnosti, odmítáme s Černychem zcela rozhodně. Naše

---

[5]) Ponecháváme stranou výraz горьчица, poněvadž je jinak tvořen a také doa odlišně zní.

[6]) Viz Miklošič, Lexicon a Sreznevskij, Materialy s. v.

[7]) - - sic! — Nejde nakonec o jeden doklad, nespolehlivě reprodukovaný bou slovnících?

[8])Také toto místo je v slovnících reprodukováno nepřesně: -щьно Miklošič, ущ о Sreznevskij.

[9]) Srov. гокщьни místo гоѣшьни v nápisech novgorodských, Ščepkin, snímek nápis č. XXIII, v článku Новгородские надписи Graffiti; Древности, Труды п. московского археологического общества XIX, Москва 1902, str. 26—46 —IX.

znalosti staré ruštiny a jejího fonologického systému, fakta ruských dialektů ani srovnání s jinými jazyky slovanskými, nemohou takovou domněnku ničím podepřít. — Ve čtení Černychově vadí poněkud elipse substantiva. Nám je tento úsporný způsob běžný; máme však analogii ze starých dob? Také vynechání jeru není tak malý problém, jak se Černych domnívá na str. 401 v poznámce 12. Máme-li se přidržovat archeologického datování první čtvrtí X. století, pak se nemůžeme dovolávat hláskosloví novgorodských nápisů z přelomu XI. a XII. století. — Vynechávání slabých jerů je zjevem, známým takřka[10]) ze všech stsl. památek. Nejstarším dokladem bude patrně лолин пржслен… z vykopávek přeslavských[11]), přibližně stejného stáří jako Gnězd. Jery se však vynechávají z počátku jen v jistých skupinách (méně často také na konci slov), mezi něž však skupina *-šьn-* nepatří[12]). Jestliže je Gnězd. ruského původu, jak myslí Tichomirov i Černych, a není importem z jihu, pak vypuštění jeru překvapuje tím více, neboť na Rusi se jery v slabé posici držely nepoměrně déle než na Balkáně[13]). Ani předpokládaná ligatura jev nevysvětlí, protože zde nejde o zkratku.

Srovnejme nyní po paleografické stránce Gnězd. s jinými starými nápisy cyrilskými, dále s nejstaršími cyrilskými rukopisy, jakož i s řeckým písmem unciálním. „Neznáme takové období řeckého písma, kdy by tvary ‚epigrafické' a ‚paleografické' plně splývaly" [14]). Je pravděpodobné, že toto zjištění platí i pro slovanskou cyrilici. Proto se budeme opírat především o nápisy. Gnězd. není právě vděčným objektem. Poskytuje velmi omezené možnosti srovnání vnitřního i vnějšího, nejen pro svou krátkost a ojedinělost materiálu[15]), ale také proto, že se od nápisu Samuilova i Tmutorokanského liší i určením, což jistě nezůstalo bez vlivu na jeho charakter. Sam. je carský epitaf, Tmut. hlásá výsledky knížecího měření. Oba případy vyžadují monumentální písmo a patrně i jazykově jsou pečlivěji promyšleny než nápis na předmětu denní…

[10]) Přísně zachovávají jery v slabé poloze Kyjevské listy a Sam. Ze starých památek je nejčastěji vynechává Assem.

[11]) Faksimile viz Mitájev, o. c. str. 119, obr. 5_{13}.

[12]) Viz Kuľbakin, Mluvnice jazyka stsl., str. 30 n., Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik², str. 193n. Doklady na *-šn-* místo *-šьn-* jsou vzácné, na… čtyřikrát v Assem.

[13]) Podle L. A. Bulachovského se zánik jerů v první slabice slova projevuje v památkách od XI.—XII. stol.; v slabikách uprostřed slova dokonce až od druhé poloviny stol. XII. (Исторический комментарий к литературному русскому языку, § 2.)

[14]) V. Gardthausen, Греческое письмо IX—X столетий. Графика у славян, (Энц. слав. филол.), Ст.-Петербург 1911, str. 39.

[15]) Bohužel se mi nepodařilo v Praze opatřit studii B. A. Rybakova o nápisu kyjevského hrnčíře z XI. století, o níž se zmiňuje Tichomirov na str. 74, v pozn. … (Краткие сообщения Института по истории материальной культуры X… 1946.)

otřeby, i když snad sloužil společnosti značné kulturní úrovně. Dalším rušivým faktem je nedostatek vypracované epigrafiky cyrilské a slovanské vůbec. — Celkový duktus Gnězd. se značně liší od Tmut.[16]). Více se mu blíží nápis Samuila a ještě větší podobnost je mezi Gnězd. a nápisy na přeslavské keramice. Nejblíže však gnězdovskému nápisu stojí nápis přeslavský [17]).

Tmut. [18]) je tesán do mramoru. Litery jsou provedeny velmi pečlivě, většinou nepřesahují myšlenou lineaturu, jsou přímé, oblé linie jsou u některých liter provedeny celkem pružně (ф, о, ѕ). Písmena jsou zhusta opatřena patkami (а, б, в, п, з, н, і, ъ, ь, ѣ a pod.). Sam. [19]) je rovněž tesán do kamene, a to se značnou dbalostí a důkladností. Nelze dobře tvrdit, že by některé litery byly ze své povahy trvale prodlouženy nad horní nebo pod spodní linku, zato však některé jsou poloviční, totiž ѡ a д. ѧ přitom stojí na horní lince. Jinak výška liter kolísá, takže přímočarost a rovnoběžnost myšlených dvou linek je silně narušena. Litery jsou většinou přímé, nezřídka se naklánějí mírně vlevo, vzácně vpravo. Patky někde jsou (т, г, б, ь, ѣ, з, ѕ), častěji však chybějí (и, п, н, м, в, р, а a pod.). Oblé linie jsou provedeny celkem pružně. Připomíná přibližně starší řeckou pergamenovou unciálu VII. století [20]). — Nápisy, provedené barvou na přeslavské keramice,[21]) jsou velmi pečlivé; je to dáno jejich devocionální povahou. O myšleném účaří je těžko mluvit; jednak proto, že se zachovaly jen drobné a kusé úlomky, jednak proto, že to byly nápisy u postav světců, řešené často nikoli na vodorovných linkách, ale v sloupcích svislých, na částech kružnice a na jiných křivkách. Zdá se, že vybočování liter v obou směrech nebylo nemožné (viz na př. г u Mijateva na obr. 5_{10}, ү na obr. 5_{8} a j.; naopak ѣ na obr. 4_{2} nepřečnívá). Písmena stojí vesměs zpříma, oblé linie jsou pružné. Patky někde jsou (na př. 4_{1}), jinde ne (na př. 5_{5}). Přeslavská keramika je starší než Sam. Car Symeon, zakladatel chrámu, z něhož keramika pochází, zemřel 927. Duktus je příbuzný řecké mladší pergamenové unciále, a to typu, který Gardthausen nazývá „praeslavisch“ [22]). — Nástěnný cyrilský nápis přeslavský je vyškrabán jehlou na stěně. Litery v linkách „skáčou“ a přesahují oběma směry. Přitom jsou myšleny kromě ꙁ a snad с) jako interlineární, ale účaří je velmi volné. Písmo je vcelku přímé, sklon, spíše náhodný, je mnohem častější vpravo než vlevo. Oblé linie jsou jen někdy zaostřeny (ь, ѣ, а). Patky zde vůbec nejsou, nepočítáme-li spodní přívěsky u д a zahnuté levé rameno prvního т. Připomíná písmo nápisu Samuilova, ale ve „všední“, demonumentalisované podobě. Odpovídá to dobře náhodné povaze nápisu, jak o ní hovoří Mijatev o. c., na str. 113 (první odstavec). Je zhruba současný

[16]) Otázkou pravosti Tmut. se tu nemíníme zabývat. Z dalšího srovnání totiž vysvitne, že je pro posouzení věku i paleografických vztahů gnězdovského nápisu celkem irrelevantní.

[17]) Faksimile viz Mitajev, o. c., str. 115.

[18]) Faksimile viz I. I. Sreznevskij, Славяно-русская палеография XI—XV в., Ст.-Петербург 1885, str. 134.

[19]) Faksimile na př.: Karskij, Славянская кирилловская палеография, 107.

[20]) Viz Gardthausen, Griechische Palaeographie [2] II, Leipzig 1913, tab. 2, pod hlavím VII. stol. (srov. zvláště а, г, д, л, м, ү, о). Nechybějí však ani rysy shodné s unciálou století X. (р, ѕ), cf. ibid., tab. 3.

[21]) Faksimilia viz Mijatev, o. c., str. 117 a 119. — Jediný nápis na Lolině přesahu není proveden barvou, ale vyškrában na vypálené hlíně, tedy jako Gnězd.

[22]) Viz Gardthausen, Palaeographie 151 a tab. 3, kolumny 5, 6 a Gardthausen. *Řeč. písmo IX—X*, str. 49—50, tab. IV.

s Gnězd. Připomíná řeckou starší pergamenovou unciálu VII. stol. [23]). — Novgorodské nápisy [24]) jsou vyškrabány ostrým předmětem v omítce. Litery jsou dosti přesně v linkách, ale přesahy směrem dolů (na př. ⱑ, ρ) i nahoru (na př. někdy ·ⱡ) jsou hojné. Psány jsou zpříma a pokud jsou skloněny, jde o oboustranné úchylky náhodné. Nápisy jsou nahodilého rázu [25]); Karskij dokonce míní, že některé vznikly prostě «от делать нечего» [26]). Patky většinou chybějí, ale neplatí to zcela obecně (viz na př. т na snímku 21 nebo řadu liter na snímku 35). Oblé linie jsou vystřídány lomenými (na př. ο, ρ, ф, ъ). Podle Ščepkina (o. c., 27) připomíná písmo paleograficky řeckou unciálu IX.—X. věku. Novgorodské nápisy pocházejí ze století XI.—XII. (v. Ščepkin, 34 a 41).

Gnězdovský nápis: Velmi volné účaří a snad jen nahodilé přesahy liter jej sbližují částečně s nápisem Samuilovým, zvláště však s nápisem přeslavským. To svědčí jednak o vysokém stáří nápisu, jednak o jeho všedním, nahodilém charakteru. (Tento druhý úsudek podepírá také srovnání s nápisy novgorodskými.) Totéž platí o sklonu písmen a jeho malé stálosti: г, ⱑ a obě ο jsou přímá, ρ a ѵ skloněna mírně vpravo, χ a „щ" mírně vlevo. Nedostatkem patek se shoduje s Přesl. a s nápisem na Lolině přeslenu. I to potvrzuje velmi starý původ a zároveň praktické, neslavnostní určení. Gnězd. bych nejraději přirovnal k řecké starší pergamenové unciále, a to k písmu, jež Gardthausen na tab. 2 ve své řecké paleografii uvádí k r. 675 (ʼ, ѵ, poněkud ⱑ, χ) a 679 (ο, ρ — Po všech těchto stránkách se tedy jeví Gnězd. jako organický článek v paleografii cyrilské i v jejím poměru ke grafice řecké, a to jako článek velmi starý. Datování nápisu první polovinou nebo snad i první čtvrtinou desátého století se tím relativně potvrzuje v těchto chronologických souvislostech:

Gnězdovský nápis — Nápis Samuilův — Tmutor. kámen — Novg. ná[pisy]
| (993) (1068) (XI—XII st.)
Přeslavský nápis
a keramika
(asi první čtvrtina X. st.)

Závažné bylo v tomto ohledu zvláště svědectví přímého postavení písma. Řecká unciála, původně přímá, sklonila se vpravo přibližně ke sklonku období starší a na začátku údobí mladší pergamenové unciály

[23]) Cf. Gardthausen, Palaeographie, tab. 2, k r. 675.

[24]) Snímky viz na tabulích, připojených k Ščepkinovu článku Новгородские надписи Graffiti. Древности, Труды Имп. московского археологического общества XIX, Москва 1902, str. 27—46.

[25]) Srov. ibid., str. 27.

[26]) Karskij, o. c., str. 106.

t. j. asi od sklonku století VII. do století X. Nové napřímení spadá do X. věku a v jeho polovině bylo již obecné [27]).

K jednotlivý literám. г: Nejbližší paralelu máme v Přesl. Kromě akcidentálního zahnutí svislého břevna na dolním konci doprava, odpovídá přesně a také poměr obou složek je týž jako v Gnězd. Poměr délek těchto součástí je stejný i u obou г v Sam. Také ta se tvarově shodují s Gnězd. s tou výjimkou, že jako litery monumentálního nápisu mají na konci vodorovného břevna svislou patku. г v Tmut. mají už značně změněný — a to zmenšený — poměr délek a mají silně vyvinutou patku. Ta nechybí ani v Novg., kde toto písmeno mívá někdy i podobu г nebo ŕ, na př. na snímku 33. Na přeslavské keramice má tato litera podobu přibližně přechodnou mezi oběma právě popsanými typy. V písmu řeckém má г gnězdovského nápisu přesný protějšek v starší pergamenové unciále (Gardthausen, Palaeographie, tab. 2, k r. 675). — о: Oběma těmto literám gnězdovského nápisu se podobají jejich protějšky v Sam.: о v лѣто odpovídá spíše našemu $о_1$, о v отъ zase spíše našemu $о_2$, jsou však štíhlejší. Šířkou je gnězdovskému nápisu blízko о ve slově доуха. Drobné rozdíly lze připsat individualitě písařů i rozdílnosti látky. Ve tvaru obloučků, z nichž se litera v Gnězd. skládá, jakož i ve sklonu jejích os je nápadná shoda s nápisem přeslavským. Jeho о jsou však ještě štíhlejší. Přesně shodné о máme na přeslavské keramice (Mijatev, obr. 5_{10}). Také v Novg. je о štíhlejší, ale tvarově bývá jinak dost podobné, na př. v геор... na snímku 31. Z řeckých paralel je našemu о nejbližší omikron starší pergamenové unciály VII. století (Gardthausen, tab. 2, sloupec čtvrtý). — р: Všech pět р v Sam. se podobá dokladu v Gnězd.; jsou jen většinou přímější nebo skloněna vlevo. Sklonem odpovídá přesně р v slově матери. Takové jsou i některé doklady této litery na přeslavské keramice, na př. na obr. 4_7 u Mijateva nebo často ve zkratce мрк (= μάρτυς) i v jiných ligaturách (obr. $4_{45, 46, 47}$), se zkrácenou nožkou je takové р také na Lolině přeslenu (5_{13}). — Tři р na Tmut. jsou nejen přímější, ale horní část obloučku je skoro rovná a mírně stoupá vzhůru. Toto seříznutí, známé zvláště z Jur'jevského evangelia (1119), je příznakem mladší provenience [28]). V Novg. je р rozmanité, jak konstatoval již Ščepkin. Převažuje však typ, známý z rukopisů, i velmi starých, totiž р s velkou hlavičkou a nožkou, vybíhající pod linku [29]), na př. na snímcích 8, 15, 26 a j.; trochu odlišný typ máme

[27]) Hranice začátku sklánění vpravo je časově velmi volná. Viz o tom všem Gardthausen, Palaeographie 142n, tab. 2 a 3, a Gardthausen *Greč. pismo IX—X*, str. 49.

[28]) Viz Ščepkin, o. c., str. 37 (při O).

[29]) Srov. Karskij o. c., str. 198.

na snímku 21. Ještě nejpodobnější dokladu v Gnězd. je ρ na snímku 3 a 35, řádek 3; přece však zůstává spíše v mezích ρ rukopisného. — V Gnězd. máme tedy před sebou velmi starou podobu ρ, kterou můžeme nazvat epigrafickou. Lišila se již velmi záhy od ρ rukopisného, vedle něhož bývá v kodexech jen výjimkou. Je zajímavé, že tento starý epigrafický typ najdeme také v podpisu Anny Jaroslavny z r. 1063 [30]); podobá se liteře z Gnězd., ale rovným seříznutím nahoře i velikostí očka prozrazuje mladší původ; vedle toho se vyznačuje ostrostí a hranatostí, charakteristickou pro celý podpis. V řeckém písmě odpovídá Gnězd. nejvíce ρ starší pergamenové unciály VII. století (Gardthausen tab. 2, sloupec 650/60, příp. 675). — ү (v оү): Přesně takové ү máme na přeslavské keramice (Mijatev, obr. 5_8). Podobné je i první ү v Přesl. (ve slově паүломь) a první dvě ү (obě v оү) v Sam., řádek 2 a 7; chybí jen prodloužení pod linku. Třetí ү v Sam., ř. 11 má podobu Y [31]). Na Tmut. není dokladů. V Novg. je vidlička zpravidla větší a hlubší (na př. na snímku 10 nebo 42), asi jako v Přesl. ve slově χартофүлаѯомь. Doložen je tam však i tvar mnohem příbuznější liteře v Gnězd., je s trochu ostřejším úhlem vidličky — na snímku 6 [32]). Odpovídající paralelou řeckou je *υ* starší pergamenové unciály z Lond. Add. (Gardthausen tab. 2, sub 675). — д: Tichomirov je považuje za „poněkud nezvyklé“. Zvláštní je proto, že pravá nožka směřuje svisle dolů a nikoli šikmo vpravo; to však je způsobeno těsným sousedstvím ohbí nádoby, které ztěžovalo jiný způsob vedení čáry. Přečnívající část nožky tvoří ve skutečnosti jen jednu třetinu délky celého písmena; navazuje na ni náhodou puklina, takže se na snímku zdá mnohem protáhlejší [33]). Po tomto Tichomirovově vysvětlení je písmeno д mnohem bližší jiným starým dokladům, než by se na první pohled bylo zdálo. Nicméně jeho standardní stará podoba je trochu jiná. Typicky ji představuje Sam.: má obyčejně podobu přibližně rovnostranného trojúhelníka s přímými neobloukovitými stranami. Základna leží buď vodorovně nebo je mírně skloněna dolů směrem doprava. Pravá strana trojúhelníka je přetažena oběma směry, vzhůru i dolů, směrem dolů zpravidla více. Avšak v Sam., kde se tato litera vyskytuje celkem dvacetkrát, vidíme četné varianty, z nichž některé vedou k té podobě, jakou máme v Gnězd.: trojúhelníková část je protáhlejší, vysoká, s kratší základnou (na př.

---

[30]) Faksimile viz ibid., str. 125.

[31]) Srov. též Karskij o. c. 510.

[32]) Všechny doklady v Novg. jsou ve spojení оү; jen jednou je doloženo prosté ү (күрилъ, snímek 31) a má podobu Y.

[33]) Nemýlím-li se, dá se to pozorovat i na fotografii; prasklina začíná patrně tam, kde se čárka mírně lomí směrem k začátku nápisu.

v posledním řádku); ta někdy běží vzhůru (na př. v 7 ř.), třebaže ne tolik jako v Gnězd. Horní přesah „žerdi“ někdy zakrňuje, skoro mizí (druhé ⰰ v ř. 3 a 4, druhé a zbytek třetího v ř. 9) [34]). — V Přesl. je první ⰰ ve slově ⱈⰰⱃⱅⱁⱇⱆⰾⰰⰷⱁⰿⱏ přibližně téhož typu, jako v nápise Samuilově. Všechna ostatní (celkem je jich osm) jsou mnohem méně hranatá a představují přechod přes oblouk až k polokroužku. Na přeslavské keramice máme přesný protějšek našeho ⰰ na př. na obr. 5_7 (u Mijateva), ve zkratce ⰰⰳⰹ = *ἅγιος*. Kromě toho jsou na téže keramice doloženy i formy toho typu, který známe ze Sam. (na př. 4_{10}, $_{12}$, $_{30}$, $_{32}$, $_{37}$, $_{40}$ a j.). Na Tmut. obě ⰰ, zvláště druhé z nich, mají gnězdovský charakter, promítnutý do monumentálního písma, přísně omezeného osnovou. V Novg. najdeme ⰰ velmi podobná svému ekvivalentu z Gnězd., na př. na snímcích 21, 30, 36, 41. Všechny tři ⰰ v podpisu Anny Jaroslavny jsou sice celkovým vzhledem vzdálena podobě v Gnězd., ale mají s ní společnou svislou žerď. — Přesný vzor řecký není snadné uvést. Bylo by to unciální *A* z kodexu Sinajského (Gardthausen, tab. 2), ale na to myslit nemůžeme, neboť kodex pochází z rozhraní stol. IV. a V. Spíše je třeba hledat nějakou variantu tohoto písmena z Lond. Add. (ibid., sub 650, 60) nebo se obrátit k mladší pergamenové unciále typu „praeslavisch“, ke kodexu de La Zouche z r. 980 [35]). — ⱈ: Tichomirov: «Не встречает пока аналогий» (Vestnik 75). Toto konstatování není přesné [36]). Velmi věrnou analogii máme v Novg. (viz na př. snímky 3, 26, 28, 36 a zvláště pěkný doklad na snímku 41) [37]). V Sam. se ⱈ vyskytuje dvakrát (řádek 2 a 6). Po prvé je to skoro pravidelný ležatý křížek, nevybočující z osnovy, po druhé se skládá ze dvou silně vyklenutých obloučků a leží rovněž uvnitř myšlených linek. V Přesl. má ⱈ podobný tvar jako v Sam., s tím rozdílem, že břevna svírají ostřejší úhel a mírně vybíhají pod linku, snad jen náhodně, při čemž horní i dolní polovina jsou stejně veliké. Na Tmut. a na přeslavské keramice není dokladů. V starší řecké pergamenové unciále nenalézáme hledané analogie. I zde je třeba sáhnout do oblasti mladší unciály, k typu „praeslavisch“. Konstatujeme tedy závěrem, že znak ⱈ, jak jej vidíme v Gnězd., není bez analogií, dokonce i velmi přesných; nicméně tato paralela (z Novg.) je poměrně mladá — ve srovnání s doloženými paralelami liter ostatních. Srovnáme-li však mezi sebou tři poslední písmena

---

[34]) Nezmiňujeme se o obloukovitě prohnuté „žerdi“; považujeme ji za dostatečně odůvodněnou ohbím nádoby, jak o tom píše Tichomirov.

[35]) Viz Gardthausen, Palaeographie 151, ve slově *πνευμάτων*.

[36]) Také pro tento nesprávný údaj měl Černych pochybnosti o existenci této litery v Gnězd. (viz v Černychově článku str. 400).

[37]) Jsou tam ovšem doloženy i jiné podoby ⱈ, na př. na snímcích 14 a 27 nebo 2 a 39.

Gnězd., všechna nezvykle protažená, tážeme se, zda nejde nakonec o individuální manýru písaře? — ɰ: Tichomirov je považuje za interlineární (při celkové povaze nápisu je to možné). Paralelu nenašel. Praví: «Пожалуй, своеобразнее всех буква ɰ». Podle toho, že ѣ, ъ, ь, д(?), χ, ц nevybočují v Sam. z linek, soudí, že by se tak choval i znak ɰ, kdyby v tomto nápise byl doložen. — Mohli bychom theoreticky odkázat na interlineární hlaholské ⱋ. Důležitější však je, že — právě tak jako χ — ani ɰ gnězdovského nápisu není takový unikát, jak se domníval Tichomirov. Černych dokonce tvrdí, že meziřádkové ɰ **vůbec** nikdy nebylo možné (Izv., str. 400). Takové ɰ však doloženo **je**, dokonce v památce staré — v lístcích Undol'ského; podle Karského (o. c., str. 202) se tam tak píše **vždy**. Zůstává tedy svéráznou vlastností této litery v Gnězd. jen neúměrně dlouhá nožka, a tu bychom nejraději vysvětlili jako individuální zvláštnost písaře (ve srovnání s oběma sousedními písmeny [38]). V Sam., Přesl., Tmut. ani na přeslavské keramice se ɰ nevyskytuje. V Novg. je na čtyřech místech (obr. 2, 3, 32 a 42), ale vždy se píše „obvykle“, t. j. jako meziřádkové ш s prostřední čárkou prodlouženou pod linku. — Paleografické obtíže při výkladu tohoto písmena nejsou tedy nepřekonatelné. Mohla by spíše poněkud vadit jiná okolnost, kterou Tichomirov ani Černych nepostřehli: prostřední čárka nahoře zřetelně přečnívá myšlenou spojnici obou krajních [39]). Jde sice jen o nevelký rozdíl, ale ani u cyrilských, ani u hlaholských liter ш, ɰ a ⱋ tomu tak nebývá; spíše opak se najde. — н (podle čtení Černychova): Neznám odnikud doklad takového н nebo jen podobného[40]). Svědčí proti tomu doklady ze všech nápisů, s nimiž srovnáváme, dále i cyrilský nápis z Dobrudže z r. 943 [41]), listinný podpis Anny Jaroslavny, o knižních památkách ani nemluvě. Gardthausen neuvádí v přehledu forem řeckých žádné takové *N*, ani podobné, po celou dobu vývoje

[38]) Vysvětlujeme tyto zjevy raději takto. Takovou skutečnost si můžeme ověřit zkušeností z rukopisů. Za méně průkazné pokládám Tichomirovovy a Černychovy odkazy na jakost materiálu. Ten hrál patrně úlohu podřadnější; vždyť písmena г, о, р ukazují, že jej písař — aspoň v jistých mezích — zvládnout mohl a uměl.

[39]) Zvláště dobře je to vidět na snímku ve Vestniku.

[40]) Velmi vzdálenou analogii bychom mohli vidět v prvním *N* podpisu Makarija, igumena zografského z r. 980 (snímek viz u Lavrova, Палеографическое обозрение кирилловского письма. ЭСФ 4, Петроград 1914, str. 27), o jehož pravosti se právě pro povahu písma **pochybovalo** (cf. ibid., str. 26). Avšak i v případě, že jej nepodezíráme, třeba vytknout některé okolnosti: 1. Podpis Makariův je listinný rychlopis s písmem na první pohled zcela jiné povahy. 2. *N* má „vidličku“ jen na levém horním rohu, kdežto pravý spodní roh je docela ostrý. 3. Tento rys písma se vyskytuje u řady liter v celém zápise, zatím co v našem nápise se omezuje na jedinou literu, která by se tím odlišovala od druhých.

[41]) Zprávu o něm připojujeme v tomto článku ke konci.

řeckého písma unciálního i minuskulního[42]). — Snad bychom mohl ukázat, jak asi se tehdy psalo н, na značce, vyryté na gnězdovské nádobě opodál nápisu, ještě před vypálením hlíny[43]). Proč se pak v nápise „vliv materiálu", na nějž se tolik odvolává Černych, projevil jen u litery н a nezasáhl stejným způsobem žádnou z ostatních, ač k tomu příležitost byla? — ш (podle čtení Černychova) má onu nepatrnou paleografickou obtíž s přečnívající střední čárkou, o níž jsme se zmínili při щ. Jinak vyhovuje.

Velmi podivné je spojení obou liter v ligaturu ш/н = *šn*. V nejstarších památkách se ligatury vyskytují velmi zřídka.

Nápis přeslavský a Samuilův neznají ligatur[44]). Na Tmut. čteme jen s vepsané do O: (с). Kratičký podpis Anny Jaroslavny je rovněž bez ligatur. Také nejistý podpis zografského igumena Makarija nemá ligaturu ani jedinou[44]). Stejn se chová i nápis z r. 943, objevený nedávno v Dobrudži, o němž viz dále. Na přeslavské keramice jsou ustálené ligatury v konvenčních řeckých zkratkách мр = *μάρτυς*, [ligatura] (při psaní ve svislých sloupcích) = *προφήτης* a аг = *ἅγιος*. Jediná pravá slovanská ligatura je na Lolině přeslenu, totiž ve slově лолин. To je asi nejstarší doložená nesystémová ligatura cyrilská. V Novg. jsou dvě ligatury řecké: амн(н) a ustálené ІН — КЪ (snímek 19 a 41) a jedna slovanská: дш/н (snímek 23; ш není v ligatuře! [45]). V Ostrom. jsou „ve velmi omezené míře". Stejně řídké jsou i v Svjatoslavově Izborniku z r. 1073 a v Svjatoslavově Sborniku z r. 1076 (a zde jen pro určité litery). Častější, ale stále ještě řídké jsou také v minejích z r. 1096 a 1097[46]). V těchto starých památkách jde však výlučně o takový typ ligatur, při nichž se využívá stejného nebo podobného tahu dvou po sobě jdoucích liter, aby se nemusel opakovat (na př. НН na Lolině přeslenu, НН a Нь v Novg., ѢЕ, ГН, ТШ a pod. v Ostrom. a j.[47]). Takového typu není ligatura ш/н, předpokládaná Černychem v Gnězd.; očekávali bychom mnohem spíše nějaké ШН, jež by bylo organické.

[42]) Viz synoptický přehled na tabulích v Gardthausenově Palaeographie, kde je rozestřen vývoj typů řeckého písma V. stol. př. Kr. až do konce středověku. — Minuskulní *ν* někdy podržovalo také základní podobu *N*.

[43]) Co toto záhadné *N* znamená, je těžko říci. Není-li to pouhá hříčka nebo ozdoba, mohla by to být „výrobní značka". Snad se můžeme také domnívat, že je to označení měrného obsahu nádoby, a to buď v řecko-cyrilské číselné platnosti tohoto znaku (=50), nebo v tom smyslu, jak o starých slovanských vrubech hovoří Jagić, Вопрос о рунах у славян; ЭСФ 3, Ст.-Петербург 1911, str. 28—36. Řešení této otázky mohou přispět svými zkušenostmi archeologové a znalci byzantských, resp. starých slovanských i orientálních měr a vah.

[44]) Zde máme všude na mysli ligatury ve vlastním slova smyslu, t. j. více méně náhodná spojení liter při zachování jejich samostatné hláskové platnosti, spojení, jež nevstupují v systém abecedy. Jiného druhu jsou systémové, abecední ligatury, v nichž dvě složky označují jedinou hlásku nebo speciální hláskové spojení (na př. praejotovaný vokál), takže vzniká spřežka nebo i nové písmeno. Takové svaznice jsou na př. ѥ, ꙗ, ȣ; jsou doloženy už od nejstarších dob, v Přesl. i Sam. — ȣ je přejato z řečtiny.

[45]) Souhrnně o ligaturách v Novg. viz Ščepkin, o. c., str. 40.

[46]) Srov. Sreznevskij o. c. (zde v pozn. 20), str. 109, 114, 118, 121, 123.

[47]) Viz Karskij o. c., str. 238—239.

Zatím co se ligatury většinou opakují a v základní linii mají vzory i přímé paralely v písmu řeckém, zůstává ꙟ ojedinělé a mám za to, že by se nám je ani v pozdějších památkách nepodařilo doložit. Zkratky „per litteras superpositas", obyčejně pod titlou (typ ДШЬ v Novg. nebo ІѲГ v Ostrom. 96b, anebo рѣ v Assem. passim[48]), nevyžadují nepřirozený postup čtení, jak je tomu při ligatuře, předpokládané Černychem: skok z řádku vzhůru dopředu a pak zpět do řádku zprava doleva.

Závěrem: Ligaturu ꙟ = ııııı, jak ji vidí v Gnězd. Černych, považujeme za nemožnou, neboť *a*) pro danou dobu je ligatura vůbec málo očekávaná, *b*) svou stavbou je anachronismem, *c*) je vůbec ojedinělá, *d*) je neorganická.

Tichomirovův způsob čtení — гороуҁща — nepřijatelný jazykově, je tedy paleograficky téměř bez závad. Čtení Černychovo, jež působí jazykově především jen chronologickou nesnáz, je naopak neúnosné paleograficky.

Máme však na mysli ještě jinou možnost interpretace gnězdovského nápisu, totiž гороуҳ ѱа = Goruch scribebat, *Goruch psal*. První slovo je za tohoto předpokladu vlastní jméno mužské, druhé pak 3. sg. aor. slovesa *pьsati*. Vlastní jméno *Goruch* se mi nepodařilo přímo doložit. S hlediska slovotvorného však vyhovuje. Základ je *gor-* a je pro nás lhostejné, zda souvisí se subst. *gora* (mons) nebo se slovesem *gorěti* (ardere). Slovanská osobní jména se od tohoto základu skutečně tvořila.

Miklošič v díle Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen, Heidelberg 1927, str. 50—51 uvádí: rus. *Gorěn, Gorislav, Gorislalič, Gorislava, Gora*, pol. *Gorzechow* a *Gorzyslaw*, polab. *G(u)orislaus*, čes. *Hořivoj*, sch. *Goroje, Gorun, Gorjan, Goreta* a bulh. *Gorislava*. Kromě toho uvádí řadu jmen místních, odvozených od jmen osobních s tímto základem. Jejich počet bychom mohli ještě rozmnožit doklady z Profousových Místních jmen v Čechách i odjinud. Z ruských osobních jmen tohoto druhu znám ještě *Gorjasěrъ*[49]), z českých pak *Gormusa* (= *Gormysl*?), dolož. k r. 1052 (Friedrich, Cod. dipl. I), zkrácené *Horeš*, Hájkovo *Hořeslav, Horyslav* a *Horymír*[50]) a dále *Horouš*, dolož. jako příjmení [51]), z polských ještě zkrácené jméno ženské *Gorka*[52]). O starobylosti těchto jmen — alespoň některých — nemůže být pochybností. Suffix *-uchъ* je dobře znám ze slovanských appellativ typu *lopúch, kožuch, petuch*. Často se jím však tvořila jména vlastní osobní. Miklošič o. c. na str. 15 uvádí stsl. *Vladuchъ*, rus. *Il'juch*, dále *Žirucha, Maljucha, Il'juška, Manuška, Petruška* vedle několika dokladů čes. a pol. Podle J. Svobody je tento suffix původní u osobních jmen jednoduchých v podobě zpodstatnělých adjektiv, jako luž.-srb. *Lubuch* nebo strus. *Bělucha*. Odtud se pak rozšířil do jmen zkrácených. V souvis-

---

[48]) O takových zkratkách viz Vajs, Rukověť hlah. paleografie, str. 107.

[49]) Viz M. Д. Приселков, Троицкая летопись, Москва-Ленинград 1950, str. 125 (k r. 1015).

[50]) Čerpáno z rukopisného materiálu Dr Jana Svobody, ředitele SÚ, který mi k práci laskavě zapůjčil.

[51]) Viz Profous, Místní jména v Čechách I, str. 626.

[52]) Viz Šafařík, Slovanské starožitnosti [2] II, Praha 1864, str. 387.

losti s výkladem o jménech s kořenem *chot-* to dokládá jménem *Chotúch*, doloženém místním jménem *Chotúchov* a pak příjmením *Chotouchovský* [53]). V Šafaříkových Slovanských starožitnostech jsou doklady na „*Valuch* či *Vladuch*" [54]). Vítáme Svobodovo zjištění, že suffix *-uch* se rozšířil do jmen zkrácených; tak si jméno *Goruchъ* snadno vysvětlíme. Nevylučujeme však ani možnost tvoření typu *luby* — *Lubuch*, totiž **gorь* (*gorьkъ*) — *Goruch* [55]). Nebude bez významu také zjištění, že při odvozování osobních appellativ se v polštině připojuje suffix *-uch* zvláště ke kořenům sloves na *-ić*, *-eć* (*gorěti*!), *-ać*, jako *leżuch*, *śmierdziuch* a pod.[56]). — Nemáme, jak jsem předeslal, přímý doklad spojení kořene *gor-* se suffixem *-uchъ*. Máme však doklad jména vesnice *Horouš*. Profous název vykládá buď z doloženého osobního jména *Horúš* - *Horouš* nebo jako *i̯o*-kmenové possessivum nedoloženého **Hořúch*. Přitom odkazuje na dvojnásobný výskyt místního jména *Gorzuchy* ve vých. Velkopolsku [57]).

Vynechané jery nepůsobí o nic větší nesnáz, než tomu bylo ve čtení Černychově. Spíše naopak: skupina *pьs-* patří mezi ta hlásková skupení, v nichž se jer vynechával nejdříve a nejčastěji [12]) a také staré doklady na vypouštění jeru na konci slov nejsou ojedinělé [58]). — Význam věty **гороух пса** je na první pohled málo jasný. Napadá nám asociace s autorským podpisem v Sav.: Поп сава пcалъ. Písař Sav. byl k takovému vyjádření jistě oprávněn; co však *psal* autor nápisu gnězdovského? Ale novgorodské nápisy nás přesvědčují, že větný výraz tohoto typu byl v staré době právě na Rusi obvyklý místo pouhého podpisu. Tak na nápisu XIII-1[59]) čteme: **їсъ хс ни(ка) михаил(ъ п)салъ**, na nápisu XXIX-2 zase: **охъ тъщьно дшї грѣшнѣ(и) асигъ псалъ**. V obou těchto případech je obrat „*N.* psal" podpisem u stručného nápisu jiného. Podobně je tomu patrně také ve dvou jiných dokladech na nápisu XXVIII-42 [60]). Jsou tam však čtyři jasné doklady pouhého zápisu jména, pouhého podpisu s doložkou *psal*, totiž: XVII-16: **лаврь(ѧ пс)апсъ** [61]), XXI-30: **коузьма псалъ**, XXIV-20: **ник ла псалъ васил є псалъ**. Jistě nejsou všechny jen fragmenty delších nápisů. Původce

[53]) Jan Svoboda, Příspěvky ke studiu českých jmen osobních a místních, ČMF XXVII, str. 116.

[54]) Byl to kníže „vindického krajiště", vzpomínaný Fredegarem a spiskem De conversione Bag. et Car.; kladen k r. 772. Viz Šafařík o. c. II, str. 332, 335 (též pozn. 32) a 437 (též pozn. 25).

[55]) Srov. **gorь-gorucha*, Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik[1] I, Göttingen 1906, str. 476—477.

[56]) Viz Benni-Łoś-Nitsch-Rozwadowski-Ułaszyn, Gramatyka języka polskiego. Kraków 1923, str. 219.

[57]) Profous o. c. sub *2. Horoušany*.

[58]) Kromě četných případů v Assem. srov. též grafiku лолин прѧслвнъ, dále v Ostrom. придох (v. Karskij, *Paleografija*, 228) nebo вътоpник (viz Kuľbakin, Mluvnice, 32) a j.

[59]) Římská číslice označuje pořadí v Ščepkinově rozpravě, arabská je číslo nímku ibid.

[60]) Druhý doklad je pod slovem гєωргиє; v přepisu na str. 31 nezachyceno.

[61]) Opraveno buď v псахъ nebo v псалъ (Ščepkin, str. 22 a 42).

nápisu gnězdovského si patrně chtěl písemně zajistit autorské nebo spíše vlastnické právo vůči nádobě.

Zbývá paleograficky posoudit literu ѱ. Na Presl., Sam. a Tmut. není k užití této litery příležitosti. Ani v listinných podpisech igumena Makarija a Anny Jaroslavny se nemohla uplatnit. Na přeslavské keramice se možná jednou vyskytuje — alespoň kuse — ve zlomku řeckého (?) slova: ...*ΨΗΤΪ* (Mijatev, obr. 4_1). Není-li to zbytek Φ, pak je dosti věrnou paralelou pro Gnězd. V Novg. je ѱ čtyřikrát, po každé v jiné podobě: Ѱ ve slově (ѱ)ѧѱъ, [61]), snímek 16; Ψ v slově ѱалъ, snímek 30; ѱ v ѱал, snímek 42 (napsáno nedbale [60]) a pouhé ✝ na snímku 35. Podrobně je popisuje Ščepkin na str. 39. Praví, že první dvě formy [62]) se blíží typu XII. století a třetí je známa z Ostrom. Všechny tyto doklady se však odlišují od srovnávaných paralel z jiných památek tím, že střední čárka je nahoře buď na úrovni obou postranních nebo přečnívá jen málo. V tom vidíme shodu s předpokládaným ѱ v Gnězd. Pro typ, uvedený naposledy nemá Ščepkin paralelu. A ten je právě našemu ѱ nejbližší; liší se od něho jen tím, že postranní břevna se směrem vzhůru více rozbíhají, zatím co v Gnězd. jsou skoro rovnoběžná.

Staré kodexy cyrilské píší písmeno *psi* obyčejně jako hlaholské *a*, t. j. jako křížek, jehož příčná čárka má na koncích háčky, obrácené dolů: ✝. Takové ✝ = ѱ je známo asi od VII. století v starší řecké pergamenové unciále a v unciále mladší je běžné. V různých dobách soutěží oba typy písmena, totiž ✝ a Ψ mezi sebou, se střídavým větším nebo menším úspěchem jednoho z nich a vzájemně se prolínají. Odraz tohoto vývoje uvnitř písma řeckého se projevuje i v cyrilských památkách slovanských. Supr. zná jen ✝ [63]), právě tak Izbornik Svjatoslava z r. 1073. V Sav. je jen jednou (v přípisku kněze Savvy) a má tutéž podobu. Jinde se však obě formy střídají, na př. v Ostrom., v minejích z r. 1096, v cyrilské části Remešského evangeliáře a j. [64]), až konečně vidlicovitá podoba vítězí nad křížovou úplně. Na nápise, vytesaném u ikony sv. Mikuláše u býv. Vladimirských vrat na Kremlu (z r. 1235), máme *psi* takového typu, že se liší od gnězdovského nápisu jen zaoblením rohů: ѱ [65]). Ve stol. XIII. je taková podoba známa i z památek knižních, na př. ze srbsko-csl. prologu Norova na sinajském palimpsestu [66]). — Vidíme, že tato litera měla podobu málo ustálenou, a že tvary ojedinělé (na př. v Novg.) nejsou vzácností. Třeba to nepochybně přičíst její malé frekvenci a také ne zcela obecnému rozšíření některé památky se totiž tomuto znaku vyhýbají — zvláště ve slovech slovanských — nahrazujíce jej hláskovými složkami *p* a *s*. I když tedy nemáme bohužel možnost srovnávat s nejstaršími památkami cyrilské epigrafiky, domnívám se, že máme po této úvaze právo předpokládat ѱ v nápise gnězdovském.

[62]) Ščepkin v paleografickém rozboru počítá tyto dvě podoby za jedinou (s variantou).

[63]) Viz Lavrov o. c., str. 38.

[64]) Viz Karskij o. c., str. 209.

[65]) Viz Sreznevskij o. c., str. 221.

[66]) Viz Lavrov o. c., str. 332.

Přinášíme toto své čtení jako možné a domníváme se, že má tyto výhody: a) Zápisy (podpisy) téhož typu jsou dobře doloženy. b) Čtení je únosné zároveň jazykově i paleograficky. — Současně však máme za to, že další slovo bude lze říci jen ve spolupráci a při vzájemné kontrole se sousedními vědními obory, zvláště s archeologií, kulturní historií, příp. byzantologií a epigrafikou klasickou.

O jazykové příslušnosti nápisu nelze podle žádného z dosud navržených čtení rozhodnout. Může být stejně dobře ruský jako staroslověnský nebo — chceme-li — bulharský. Jestliže se rozhodneme pro čtení гороүχ ѱа, naskytne se také otázka, zda máme před sebou skutečně hotové písmo slovanské nebo jen aplikaci písma řeckého na jazyk slovanský. Na tuto druhou eventualitu však sotva můžeme myslet. Řecké písmo na ruském území by nutně musilo být import, a to import z byzantské sféry. Je však velmi nepravděpodobné očekávat výpůjčku nepřizpůsobené řecké abecedy pro slovanský jazyk v první čtvrtině X. století, t. j. v době, kdy před branami Byzance kulturně a literárně rozkvétá Symeonova říše bulharská, v době, kdy slovanský kulturní živel v byzantské oblasti nebyl a nemohl být latentní. — Čyževśkyj v článku *K otázce o původu slovanského písma*, Slovanské studie, str. 53 [67]) přiznává jistou váhu Ohijenkovu postřehu, že cyrilice připomíná spíše řeckou unciálu VII. než IX. věku. Jestliže aplikujeme toto kriterium na gnězdovský nápis, máme další svědectví, že jde o cyrilici, nikoli o pravé písmo řecké, neboť většina liter (г, о, ρ, ү a snad i а) má nejbližší řecké protějšky v starší pergamenové unciále VII. století. Daleko je však k dohadům o spojitosti s domnělým slovanským písmem chersonským, jak nadhazuje otázku Tichomirov. Objev gnězdovského nápisu nevede k revisi otázky o prioritě hlaholice, neboť vzhledem k cyrilskému nápisu přeslavskému a k přeslavské keramice neposunuje zpět časovou hranici dokladů cyrilského písma. Je však cenným dokladem jeho výskytu na území ruském a bude úkolem archeologů, aby zjistili, zda nádoba je bezpečně indigenní [68]).

* * *

V katalogu archeologické výstavy v Bukurešti, Expoziţia arheologică, rezultatele săpăturilor arheologice din 1950 în Republica Populară Română, 1950 [69]), je na str. 35 autotypická reprodukce snímku

---

[67]) Srov. referát ve Slavii XX, 1950, str. 133.

[68]) Pro úplnost dodávám, že jsem se pokoušel číst nápis také jako kryptogram, ale veškeré pokusy podle praktik, popsaných Speranským pro písemnictví slovanské i Gardthausenem pro písemnictví řecké, nevedly k cíli.

[69]) Za laskavé zapůjčení tohoto katalogu děkuji p. Dr Jiřímu Frelovi, asistentu semináře pro klasickou archeologii při filosofické fakultě Karlovy university.

slovanského cyrilského nápisu, objeveného r. 1950 v Dobrudži, při stavbě průplavu Dunaj—Černé moře. Tentýž snímek je otištěn na křídovém papíře v Studii şi cercetări de istorie veche[70]) I, 1950, svazek 2, příloha za str. 18. Žádné bližší údaje o nálezu ani o nápise nejsou zatím u nás dostupné a pravděpodobně ani nebyly dosud publikovány. — Ve zmenšeném měřítku vypadá nápis takto:

ГЬРЬЦѢХЬ
ЛѢТО.Ꙁ҃.УНА
ҮИДИМИТРѢБЪ

Dobrudžský nápis
(podle reprodukce v citovaném katalogu archeolog. výstavy).

Jak je z obrázku patrno, běží o nápis, fragmentárně zachovaný na kamenné desce ve čtyřech řádcích. Pokud to nedokonalost tiskové reprodukce ve zmíněném katalogu dovoluje, přečetl jsem jej takto:

гьр(ь)цѣхь
(ъ) лѣто :ꙁ҃у на
(ү) идимитрѣ(бъ)

Nejisté litery jsou v závorce. Tečky po obou stranách první číslice letopočtu mohou být náhodné skvrny.

V prvním řádku máme nejspíše loc. pl. substantiva *Grьkъ*, snad předcházela předložka *vъ* (?). Druhý řádek je významově jasný. Na začátku stálo nepochybně *vъ*, tedy: *vъ lěto* (scil. *otъ sъtvorjenija miru*) *6451*. V stručné legendě pod obrázky v obou uvedených pub ikacích se nápis datuje rokem 943, což je správný přepočet tohoto letopočtu podle byzantské éry [71]). Smysl třetího řádku mi není zřetelný. Buď tu máme gen./acc. sg. osobního jména: *Dimitr*(*i*?)*ě* nebo — snad spíše — nom. pl. m. ptc. praes. pass. ...*dimi* a *trě*(*bъ*?). Ze čtvrtého řádku je zachována jen horní část a na reprodukci je nečitelný.

Jazyková stránka nás vede k úsudku, že nápis je bulharského pů-

[70]) Za laskavé půjčení tohoto exempláře děkuji p. prof. Dr Janu Filipovi.

[71]) Datování podle éry alexandrinské je v X. století málo pravděpodobné; srov. Vašica, Obrana mnicha Chrabra, Praha 1941, str. 16—17 a Gardthausen, Palaeographie, str. 447n.

vodu. V památce původu ruského by nemohl stát měkký jer po *ch* (řádek 1); k r. 943 to ostatně překvapuje i v oblasti bulharské. Máme-li v prvním řádku před sebou slovo *gьr*(ь)*cěchь*, t. j. loc. pl. substantiva *grьkъ* = Řek, je třeba si povšimnout také grafiky *gьrь-* neb *gьr-* (druhý jer není na snímku docela jasný a je možné, že je nedopsán [72]). V tomto slově je původní skupina *trьt*, t. j. *r*+ь, nikoli snad *tr̥t*. Rus by byl nemohl tuto skupinu napsat nijak jinak, než *grь-*.

V kanonických památkách staroslověnských máme jen jediný doklad psaní původní skupiny liquida + jer v obráceném pořádku, totiž *pьltь* v Mak. cyr. lístku. Poměry v zlomku nasvědčují, že tato grafika mohla být obecná [73]). „Jerové plnohlasí" je doloženo v Zogr. b, Sav., Ostrom. a Mak. cyr. lístku, z csl. památek pak na př. v ev. Grigorovičově a v ApOchr., vesměs však jen v případech, kde byla původní sonantní liquida. V Zogr. b, Sav. a ApOchr. je tato zvláštnost dokonce asi způsobena vnějším pravopisným vlivem — předělem řádků, v Ostrom. jde nejspíše o kontaminaci ruské výslovnosti a csl. orthografické tradice [74]).

V našem případě bychom museli myslit jen na zvláštní vyjádření sonantního *r̥*, vzniklého sekundárně zánikem slabého jeru; zůstává disharmonie chronologická ve srovnání s jinými stsl. památkami.

Paleograficky se dobrudžský nápis značně podobá cyrilskému nápisu přeslavskému a nápisu Samuilovu. V celku pravidelným, ale v jednotlivostech volným účařím se shoduje s nápisem Samuilovým. Písmo je myšleno jako stojaté, ale náhodně se některé litery mírně sklánějí oběma směry, tak jako v Sam. i Přesl. Tak jako na Přesl., i zde jsou písmena bez patek (s výjimkou д a т), což se shoduje se stářím památky. Také mezery mezi jednotlivými písmeny jsou tu větší, tu menší, jako na nejstarších nápisech jiných. Z těchto zjištění vyplývají i shody s nápisem gnězdovským.

K jednotlivým literám. Shodné protějšky na Sam. i Přesl. mají tyto litery: д, г, т a ц. Litery в a ъ se shodují s paralelami na Sam., zatím co na Přesl. nejsou doloženy. Litery и a л mají věrné protějšky v Sam.; v Přesl. je и napsáno nedbale a л je vždy obrácené. χ a ѣ mají přesné analogie v Přesl.;, v Sam. mají monumentálnější, umělejší podobu (patky, háčky, oblé linie, větší pravidelnost). S Přesl. — na rozdíl od Sam. — se shoduje také ѵ. Písmeno о je zase velmi podobné tomu, jež jsme poznali v Gnězd. [75]). K znakům, jež odpovídají typům

[72]) Zpozorovaný omyl neb váhání?

[73]) Třeba ji vysvětlovat vznikem nových slabičných liquid. Viz Vondrák, Aksl. Grammatik², Berlin 1912, str. 37 a 179n, Kuľbakin, Mluvnice jaz. stsl., str. 54 a 56. — V Mak. cyr. l. je však *grьčьsky*!

[74]) Viz Kuľbakin o. c., 49n.: Vondrák, l. c.; Vondrák, Vergl. slav. Grammatik¹, str. 330—331; Leskien, Handbuch d. abg. (aksl.) Sprache⁶, Heidelberg 1922, str. 38; Ščepkin, Рассуждение о языке Саввиной книги, Ст.-Петербург 1901, str. 218.

[75]) Z ostatních liter Gnězd. se shoduje ještě г. U о je toto svědectví pro Gnězd. zvláště důležité.

na jiných nejstarších cyrilských nápisech, počítáme ještě ѕ; i když má v Sam. v podrobnostech jinou podobu, přece duktus je týž a rozdíly jsou jen individuální. Svéráznou podobu mají д, м, н, ρ a ь. ρ má ostrou trojúhelníkovou hlavičku, jež však není nahoře seříznuta, jako v mladších památkách (na př. v podpisu Anny Jaroslavny). Jde tu asi jen o zjednodušení linie pro kamenickou práci. Stejným způsobem třeba posuzovat i ostré spojení prostředních složek u м, které jinak v nejstarší době tvoří oblou stužku[76]). Hranaté a poměrně velké je očko u ь. Zvláštností litery н je, že příčná čárka vybíhá hned z horního vrcholu první svislé čárky. V Sam. i Přesl. se navazuje vždy o něco níže; tak připomíná spíše mladší rukopisy. Také д má podobu spíše rukopisnou. Převážná většina písmen dobrudžského nápisu tedy navazuje na nejstarší dosud známé památky cyrilské epigrafiky (Přesl., Sam., Gnězd.), k nimž se tak organicky řadí. Litery odchylné jsou cenným obohacením našich vědomostí o nejstarším údobí cyrilského písma; přínos je tím vítanější, že nápis datován. Další slovo může filologie říci, až bude publikován zřetelný snímek a podán autentický popis, jakož i bližší zpráva o nálezu. *F. V. Mareš*

[76]) Tak je tomu i v Přesl. a Sam., ač nejisté м ve slově χαρτοφυλαξομ... (Přesl.) má možná také ostrou špičku. Srov. Karskij o. c., str. 195.

August Šenoa a Nerudova družina

I. Šenoovo mládí a pobyt v Praze

August Šenoa se narodil 14. listopadu 1838 v Záhřebu, jeho otec
yl potomkem českého rodu Šejnohů. Národnostní uvědomění v rodině
ebylo, mladý Šenoa byl vychováván v německém duchu. První své
ásně na gymnasiu psal německy a jeho znalosti charvátštiny byly tak
labé, že ani nerozuměl první charvátské knize, která se mu dostala do
uky, Gundulićovu Osmanu. Gymnasium studoval v Pećuhu a v Zá-
řebě, kde se národnostně uvědomil vlivem vlasteneckých profesorů
ntuna Mažuraniće a Mesiće. Důležitým mezníkem v jeho životě je
etkání s Ljudevitem Gajem, který mu dává do ruky charvátskou lite-
aturu. Po cestě Kraňskem se stává přesvědčeným Charvátem, chodí
aždý čtvrtek do divadla, kde se hraje charvátsky, a dostává se pro své
lastenecké nadšení do konfliktu s ředitelem germanisátorem Premrou.

Po skončených středoškolských studiích vstoupil Šenoa na práv-
ickou fakultu v Záhřebě. To už byl stoupencem Starčeviće a Stross-
ayera, kteří chtěli dosáhnout federalisace Rakouska, a v rámci toho
samosprávy pro Charváty. Chtěli vzdělat lid, a proto jejich hlavní úsilí
měřovalo k založení charvátské university a Jihoslovanské akademie.
trossmayer podporoval kulturní život charvátský, kupoval umělecká
íla a založil i nadaci pro žáky, kteří by se chtěli vzdělávat v cizině.
enoa měl úmysl věnovat se právům a stát se profesorem na charvátské
niversitě. Zažádal si o stipendium, dostal je a na podzim r. 1859
řijíždí do Prahy.

Šenoa nebyl jediným Jihoslovanem v Praze. Od r. 1858 zde studoval
iroslavić Napoleun Špun-Strižić, jeho současníky byli splitský profe-
or Lovro Mahnić, historik Tade Smičiklas a Bulhar Stojanov. Jihoslo-
ané se v Praze scházeli k literárním debatám každou sobotu a vedli
lý kulturní život. Pražské prostředí vylíčil Šenoa v jedné ze svých
ejlepších novel *Prijan Lovro*. Jihoslované se neomezovali jen na pozo-
ování českého národního života, nýbrž psali do českých listů o svém
árodě a o jeho snahách. Šenoa má ve Zlaté Praze 1864 články *O časo-*

pisectvu na slovanském jihu (seš. 2) a *Dubrovník* (seš. 15, 16). By spolupracovníkem Národních listů, jak o tom máme svědectví Jana Hudce[1]) a Elišky Krásnohorské.[2]) Psal tam asi články o Charvátsku Národní listy mají přesné informace o poměrech jihoslovanských Přesně zjistiti to nelze, neboť zprávy jsou všechny nepodepsané.

Hojně se Šenoa stýkal se spisovateli kruhu Májového. Jan Hudec v nekrologu v Umělecké besedě jej charakterisuje jako nejnadanějšího z charvátských studentů v Praze a tvrdí, že zvláště přilnul k Hálkovi Národní museum má i jeden jeho dopis Hálkovi. *Umělecká beseda* měl tři sekce: literární, hudební a výtvarnou. Ve výročních zprávách se zdůrazňuje, že literární odbor vždy pracoval nejlépe. Šenoa je jeho členem od r. 1863, kdy mezi jeho členy patří Neruda, Hájek, Pfleger Sabina, Heyduk, Erben, Grégr, Barák a j. Není pochyby, že Šenoa se se všemi výše uvedenými stýkal a že se všech podniků Umělecké besedy zúčastňoval. Bohužel se nedochovaly presenční listiny, pouze ze zmínky v zápisech schůzí (nyní v archivu Umělecké besedy v Národním museu) můžeme soudit, že se 24. března 1865 zúčastnil debaty o národním básnictví na schůzi, na níž byli přítomni Eduard Grégr, Gebauer Hálek a Wenzig.

Dále se stýkal se Siegfriedem Kapprem, v nekrologu ve *Vienc* (1879, seš. 25) chválí jeho snahy a prohlašuje, že ho znal z pražského pobytu. V článku o Františkovi Palackém (Vienac 1876, seš. 32 a 33) podotýká, že s ním mluvil. Z menších zmínek můžeme soudit, že zna Antonína Jaroslava Vrťátka a Konstantina Jirečka. S Erbenem se stýkal v knihovně Národního musea, kde byl Erben archivářem a odku si Šenoa vypůjčoval knihy. (Výpůjční lístky jsou dosud v archiv Národního musea.) S Josefem Holečkem se Šenoa setkal až v Záhřebu Holeček ho v *Peru* (II, 138) charakterisuje takto: ,,Literárním pracovníkem byl stejně nadaným jako pilným, jeho Vienac byl časopis, který Charvátům dělal všechnu čest. Nepřestával sledovat vývoj českých věcí zvláště literatury.“ Šenoa byl též členem *Akademického čtenářského spolku*. Byl to kulturní spolek, který pořádal hudební představení přednášky. Pěstovali slovanskou vzájemnost, každý rok pořádali slovanský koncert. Při příležitosti dvacátého pátého výročí založení spolku 1874 vzpomíná Šenoa ve Vienci (seš. 22) na tehdejší doby, přej ,,českým bratrům“ mnoho štěstí a napomíná charvátské studenty, aby rovněž tak po vzoru Čechů kulturně pracovali. Vidíme, že Šenoa se zajímal o veškeré kulturní dění u nás. To mu bylo jistě na prospěch p

[1]) Jan Hudec, nekrolog Šenoův v Osvětě 1882, seš. 3.
[2]) Eliška Krásnohorská: *Z mého mládí*, str. 135.

tránce jeho duševního růstu, ale odvádělo ho to od studia, Šenoa neělal zkoušky, ztratil proto stipendium a musil si vydělávat peníze liteární činností. Po stránce materiální nastaly pro Šenou krušné doby, le čím více kulturně pracoval, tím více rostl a přijímal od Čechů. Abyhom vypátrali, jak na Šenou pražské prostředí působilo, musíme si vědomit, jakými silami a ideami byla tehdy nesena česká literární vorba.

Po velkém rozvoji národního života po r. 1848 umlká za Bachova bsolutismu český kulturní život téměř úplně. Jediné listy, které tehdy ycházejí, *Časopis českého musea* a literární almanach *Matice české*, jsou labé, bez vztahu k době a lidu. Jediní, kteří tehdy mohli vnést nový uch do české literatury, Sabina a Frič, byli v žaláři. Spisovatel Ferinand Břetislav Mikovec se pokusil sdružit mladé v časopise *Lumír*, terý vychází od r. 1851. Obrat nastává až r. 1854, kdy právě ze žaláře yšlý Frič vydává almanach *Lada Nióla*. Nemá sice velkou úroveň liteární, ale ťal do živého. Frič se hlásí k odkazu Máchovu, hlásá nutnost šímat si současného života. Proti Fričovi se stavějí zpátečníci, Konstann Jireček, Zelený v Obzoru hlásá názor, že básník má stát nad politicým životem a dělat národní poesii, jen tím prý je možno dosáhnout větové úrovně. Mladí se nedali zadržet. 1854 vystupují svými prvními racemi v Lumíru Jan Neruda (Janko Hovora) a Hálek, 1855 Pfleger, rzy následují větší práce: 1857 Hřbitovní kvítí a Alfred. Mladí se stájí přáteli Fričovými a s ním vydávají almanach Máj, který dal název elé literární skupině.

Vlivem Májového kruhu se též podstatně změnil *Lumír*, zvláště po 1858. Má četné zprávy o slovanském životě, hlavně o charvátském, eferuje o divadelních představeních a o kulturních podnicích všech sloanských národů. Po zániku Lumíra byl v r. 1864 vydáván časopis *Zlatá Praha*, kam přispíval i Šenoa. Od r. 1865 jsou vydávány *Květy* a redakce Hálkovy a Nerudovy. Literárně historické články jsou uveejňovány ve 14denní příloze Květů *Česká včela*, která vychází od roku 866. Všímá si všech světových literatur, hojně zpráv má o srbocharvátké a slovinské literatuře. R. 1859 počal vycházet nový literární časopis *Obrazy života*, jejichž druhý ročník redigoval Neruda. V prvních dvou očnících podávají májovci své názory na literaturu a Neruda píše své lánky o českém divadle. Obojí působilo na názory Šenoovy, jak ještě káži. *Obrazy života* zanikly pro nedostatek předplatitelů r. 1862, ačkov to byl dobrý časopis s dobrými ilustracemi.

Velký význam mělo, když r. 1861 dostal dr Julius Grégr se svým ratrem Eduardem povolení vydávat politický časopis *Národní listy*.

Hájily nekompromisně politiku federalistickou proti pokusům o centra lisaci z Vídně. Podporovaly státoprávní program Palackého a Riegr a v důsledném odporu proti Vídni šly tak daleko, že redaktor dr Juliu Grégr byl odsouzen do vězení a k ztrátě doktorského titulu. Snah o federalisaci Rakouska a o uznání historických práv jednotlivých zem spojovala úzce politiku českou a charvátskou. Oběma národům hrozil germanisace. Proto si Národní listy všímaly politických poměrů na jih a zaznamenávaly s radostí úspěchy slovanské věci. Nebylo jich mnoho neboť zatím co v dubnu 1861 při volbách uvědomělý český lid zvol všude své národní kandidáty, zvítězily v Charvátsku, Slavonii a Dalma cii skoro všude nástroje Vídně. Poněvadž Šenoa byl tehdy členem redakce Národních listů, myslím, že styk s jihem zprostředkoval hlavn on, pravděpodobně psal i některé články o charvátských věcech *Z Kritické přílohy* k Národním listům 1863 vznikla 1864 *Literární pří loha* jako orgán *Umělecké besedy*, a ta se změnila r. 1865 v *Literární listy* České časopisectvo se v té době velmi rozvinulo.

Šenoa viděl ten rozvoj před svýma vlastníma očima. Při jeho př chodu do Prahy zde byl jen *Lumír*, který měl nedávno ještě velmi sla bou úroveň a v několika letech měli Češi řadu časopisů pěkné úrovně Německé časopisy byly vytlačovány, národ byl uvědomělý, jeho širok vrstvy se nedaly zlákat nepřáteli. Když to Šenoa porovnával se stavem své vlasti, viděl, že Charváti toho ještě musí hodně dohánět. Masy se ského lidu byly neuvědomělé, měšťané v zajetí německé kultury. Zde s také uvědomil, jak důležitou národní zbraní je dobrý časopis, který b vypudil německé rodinné časopisy a získal mnoho lidí pro charvátsko věc. Svých zkušeností použil později Šenoa v Záhřebu při vedení časo pisu *Vienac*.

Důležité pro Šenoův vývoj jsou i kulturní a literární snahy *Májovéh kruhu*. První ročníky *Máje* i *Lada Nióla* byly zde ostře odsuzovány o starších, kteří v nich viděli škodlivý vliv *Mladého Německa*. Neruda v svých článcích *Jindy a nyní*, *První a poslední slovo panu Malému* odmít stálé mluvení o národu, za škodlivé směry prohlašuje nepravdivé a ne realistické líčení života. Mladí (Neruda, Hálek, Světlá) jsou pro ten denční poesii, odsuzují jakýkoliv l'art pour l'artismus. Poznat svět člověka, pravdivé líčení poměrů, nevyhýbat se otázkám sociálním stvořit český román a drama — to byl program Májového kruhu. Pro tomu nic nesvedla pedantská kritika. Boj se rozvíjel za Šenoova pobyt v Praze a Šenoa ovšem stál celým srdcem na straně mladých. Šeno získal v Praze též rozsáhlé vědomosti literární, zvláště ovšem ve slovan ských literaturách. Studoval i románské. Tím nabyl dostatečného zá

kladu literárně kritického a mohl potom v Záhřebu stavět proti přemíře iěmecké kultury slovanskou a románskou.

Pomineme-li bezvýznamné veršování Šenoovo na gymnasiu, mu-íme říci, že první popud k literární činnosti mu dala Praha. Šenoa píše vé *Dopisi iz Zlatnoga Praga* do záhřebských časopisů *Pozor, Naše gore ist, Leptir* a do vídeňského *Glasonoša.* Počíná psát své první feuilletony *Praški listovi.* V prvních dopisech z r. 1860 se obírá hlavně Schmerlin-ovým říjnovým patentem, odsuzuje ho a ukazuje, jak Češi proti němu bojují. Prorokuje, že přijde doba, kdy slovanské národy, zvláště český, budou zcela zrovnoprávněny s německým a že nastane rozvoj národní ultury. Vášnivě hájí právo každého národa na samostatný rozvoj v člán-u *Gdje smo sada?* Protestuje proti zvůli Němců. V článcích *Srbi i Hrvati* i všímá domácích poměrů a usiluje o svornost „obou větví jednoho ároda“. Národní vývoj si Šenoa představuje tak, že nejdříve je nutné abýt jistého vzdělání a na tomto základě budovat další politický a kul-urní pokrok. Základem národa je rodina a nejdůležitějším jejím členem ena. Žena stála po celou dobu charvátských dějin po boku muže a chrá-ila národnost. I dnes by měla být k tomu vychovávána, a to hned mládí, neboť mladé srdce se nejlépe přizpůsobí, a žena, která prošla ikovou školou, si už dovede vychovat děti, aby nepodlehly germani-aci. „*Blažen narod, gdje žena zna što je narod!*“ Žádá založení charvát-kého gymnasia pro ženy, kde by dobří učitelé vzdělávali ženy nejen harvátským jazykem, ale i v charvátském duchu. To hlásá v článcích *jevojačke škole* a *Viša djevojačka škola.* Jeho názor o vzdělání žen je ela správný.

V řadě dopisů si všímá českého kulturního a politického života. íše o procesu a odsouzení dr. Grégra a odsuzuje stranický soud, píše Erbenově *Slovanské čítance,* o českém divadle. Všechny tyto infor-ativní články jsou znovu otištěny ve 14. svazku vydání Šenoových ěl nákladem Binoza str. 1—145. Šenoa počíná psát první feuilletony charvátské literatuře. Vidíme v nich jeho humor a satiru proti Něm-ım, kteří vůbec nevědí, kde Charváti žijí a chtěli by jim vládnout. elmi důležitý je jeho feuilleton *Djurdjevdan u Češkoj,* kde popisuje ojmy, kterých nabyl z bezprostředního styku s prostým lidem při uti na den sv. Jiří na Říp. Z Prahy jelo asi 1500 lidí v národních kro-ch a od Veltrus je odváželo 100 selských vozů. Po cestě byli ve vesni-ch bouřlivě vítáni sedláky. Popisuje průběh slavnosti, jíž se zúčastnilo i 20.000 lidí a říká, že má mnoho pěkných vzpomínek na pobyt Praze, ale tato slavnost ho dojala nejvíce, když viděl národní uvědo-ění u sedláků a jejich lásku k českému národu. Šenoa byl na obědě

u vzdělaného sedláka, který měl bohatou knihovnu a s nímž si pohovořil o poměrech v Charvátsku.

Důkazem, jak Šenoa přijímal české názory, je jeho stanovisko k otázce polské. R. 1863 vyšel v *Pozoru* jeho článek *Poljaci i Rusi*, kde píše o poměrech po polském povstání. Má rád oba národy, v Rusku je všemocná byrokracie, v níž mají velký vliv Němci. Proti vládě jsou tři strany: ústavní, republikánská a slavjanofilská. První, dosti slabá, je vedena lidmi evropsky vzdělanými a usiluje o ústavní monarchii. Druhá, velmi silná, usiluje o násilný převrat. Je vedena Bakuninem a Gercenem, které Šenoa charakterisuje jako odvážné a nadané lidi, jimž je svoboda vše na světě. Komunistické ideje, kterými je část této strany zachvácena, pokládá za utopii. Tato strana ostře odsuzuje násilnosti proti Polákům a je také u Poláků velmi oblíbena pro své heslo „*Naše svoboda je i vaše svoboda*". Slavjanofilové mají velké spisovatele, ale malé politiky. Odsuzuje panrusismus, neboť dnes se již všechny slovanské národy probudily a jdou svým vlastním vývojem. Poláci jsou rozděleni na dvě strany: jedna, revoluční, je nesmiřitelná a spojuje se s ruskými revolucionáři. Druhá, mírnější, usiluje o reformy. Ruská byrokracie posílá revolucionáře na Sibiř a krutě je pronásleduje. Pak Šenoa rozebírá důkladně možnosti převratu a dochází k názoru, že převrat je nemožný v dohledné době pro špatnou vnitřní situaci a pro nepříznivou konstelaci mezinárodní. Šenoa se domnívá, že vývoj půjde tím směrem, že ruská vláda bude nucena provést některé reformy a že pak i Polákům svitnou lepší časy. Tak Rusové odčiní své křivdy na polském národě.

Pro tento článek byl Šenoa napaden Acou Popovićem, který mu vytýkal jeho sympatie k polským rebelům. Šenoa odpovídá obšírně v článku *Odgovor g. Aci Popoviću* v *Pozoru*, kde protestuje proti tomu, že Popović prohlašuje povstání za boj loupežných hord, jako by boj za svobodu a za lup bylo totéž. Poláci právem srovnávají ruskou vládu s tureckou, neboť jsou národem vzdělaným a kruté potlačování ruskou byrokracií ničí jejich kulturu. Za nesmyslný prohlašuje Popovićův názor, že ruská vláda se brání liberalismu, který ničí ruský svéráz. Ruská vláda není totožná s ruským národem, jinak by neexistovaly podzemní časopisy a emigrace. Rovněž nesprávné je jeho tvrzení, že polské povstání je povstáním dobrodruhů a ne národa, to by nemohlo trvat po měsíců. Znovu odsuzuje panrusismus, který měl své oprávnění v době nesvobody slovanských národů, ale dnes chtí všechny slovanské národy samostatnost a svobodný rozvoj. Ani duch dnešního Ruska není slovanský. Vládne byrokracie, dvě třetiny členů petrohradské Akademie jsou

Němci, spisy se tisknou německy a francouzsky. Ani zahraniční politika není slovanská, Rusko jde jen za svým prospěchem a nestará se o přání jednotlivých národů. Proto podporuje řecké fanarioty proti bulharským pravoslavným a přesidluje Bulhary do tatarských krajin. Na konci Šenoa podotýká, že těchto názorů jsou všichni Češi.

Tyto články jsou velmi zajímavé. Šenoa se zde jeví jako velmi kritický duch. Východisko ze špatné situace ovšem Šenoa neviděl, proto odmítal komunistické ideje, ale dovedl kritisovat ruské poměry. V jeho odporu ke každému pronásledování a v kritice ruských poměrů a censury můžeme vidět vliv Havlíčkův. Jak se obráželo polské povstání u Čechů? Česká politika byla přes činnost Havlíčkovu orientována přísně rusofilsky. V ruském národě viděli velký slovanský národ — na počátku 19. stol. jediný samostatný národ slovanský — a od něho se očekávala spása pro všechny ostatní slovanské národy, on byl oporou probouzejícího se národního uvědomění. Ale vedle toho bylo naše obrození neseno ještě druhým velkým duchem, ideami velké francouzské revoluce. Rozpor se jasně ukázal při polském povstání, kdy bylo nutno se rozhodnout mezi sympatiemi k ruské vládě a k Polákům, bojujícím ve smyslu idejí francouzské revoluce o svobodu. Český národ se přidal velkou většinou svými sympatiemi na stranu polskou. Pouze představitelé naší oficiální politiky, Palacký a Rieger, stáli na straně ruské a jako konservativci odsuzovali každou vzpouru. Novinářský boj, který tehdy vzplanul, byl první předzvěstí pozdějšího rozdělení českého národa ve dvě strany, na staročechy a mladočechy. Mínění *Májového kruhu* ukazuje výmluvně Nerudův štědrovečerní feuilleton v *Hlasu* 1863, kde vyslovuje své sympatie s trpícím polským národem. Šenoa přijal zcela názory mladých. Jeho spolupráce v *Pozoru* brzy nato ustává. Podle názoru Markovićova to bylo proto, že lidé se neztotožňovali se Šenoovými názory o Rusích a Polácích. Kdyby to byla pravda, znamenalo by to, že Šenoa se zcela vzdálil názorům charvátské inteligence a přijal za své názory pokrokových Čechů.

Někdy přijímal Šenoa názory Čechů i nekriticky. Důkazem toho je jeho báseň *U smrt Većeslava Hanke* 1861 v *Naše gore listu* seš. 4. a 5. Slavnostní báseň oslavuje Hanku, který byl tehdy v Čechách velmi nekriticky přeceňován. Šenoa se zúčastnil jeho pohřbu s ostatními studenty ve slovanské čamaře. Báseň vzbudila v Čechách pozornost a byla chválena, ačkoliv není příliš dobrá.

Když shrneme výtěžek pražského pobytu Šenoova, vidíme, že byl velký. Do Prahy přichází jako nadšený stoupenec snah illyrských, jenž však neví, co by měl dělat. Za svého pobytu v cizině poznal, že charvát-

ský národ je neznámý a uvědomoval si, že to pochází z toho, že nebyla žádná vážná charvátská politika. Mezi sebou jen zápasily směry, naklo- něné Němcům a Maďarům, za Charváty se prohlašovala jen skupina dobrodruhů, kteří své vlastenectví utápěli ve víně. Ti, kteří to myslili vážně, Strossmayer, Starčević a Mažuranić, neměli styk s lidem. Naproti tomu byl český lid probuzen, byl si vědom své velké minulosti, ale neutápěl se v ní, nýbrž z ní nacházel poučení pro přítomnost. Vůd- cové českého národa netvořili žádnou kastu, ale byli spojeni s lidem. Dobré české časopisy si našly cestu k lidu a získaly jej národní kultuře. Následky toho byly národní uvědomění českého lidu a jeho poměrně vysoké politické vzdělání. Šenoa viděl, že uvědomovací práce je těžká. Vážnost, s kterou národní práci pojímá, a jeho vřelý vztah k selskému lidu je Šenoův nejlepší zisk, kterého v Praze nabyl.

II. Šenoova činnost redaktorská

Charvátské časopisy té doby byly slabé. První časopis *Danica*, založený Ljudevitem Gajem, zanikl 1850 a Charváti neměli do 1852 žádného časopisu. Pak začíná vycházet *Neven*, který zanikl 1858. V době Šenoova pobytu v Praze vzniká několik časopisů jako *Pozor*, *Naše gore list*, *Slavonac*, almanach *Leptir*, vídeňský časopis *Glasonoša*. Do mnohých Šenoa přispívá. Nejlepším byl *Naše gore list*, který vychá- zel od r. 1861; přispívají sem Šenoa i Špun. Časopis má dobré zprávy o českých poměrech politických i kulturních, Šenoa zde uveřejňuje své překlady z Hálka. Časopis zaniká 1865. Charvátské časopisectvo sice roste početně (*Česká včela* 1866 v 10. č. uvádí, že vychází 17 časopisů charvátských), ale bez značnějších úspěchů do hloubky.

Šenoa opustil Prahu 1865 po šestiletém pobytu, v posledních letech musil dosti strádat. Odešel do Vídně, kde se stává redaktorem Lukši- ćových časopisů *Glasonoša* a *Slawische Blätter*. Snaží se využít časopisů jako propagační tribuny pro charvátskou a slovanskou literaturu a kul- turu, je také proto chválen v *České včele* a v *Literárních listech*. Ale ve vídeňském prostředí, které tehdy nechápalo kulturní snahy slovanských národů, se Šenoovi nedaří zajistit přiměřený náklad. R. 1865 zaniká *Glasonoša*, o rok později *Slawische Blätter*. Šenoovi se nepodařilo ještě vybudovat dobrý charvátský časopis, ale příčiny toho byly spíše v těžkých vnějších poměrech než v jeho schopnostech.

Po nezdaru ve Vídni přichází Šenoa do Záhřeba a stává se r. 1866 spolupracovníkem *Pozoru* a *Dragoljubu*. Po zániku Pozoru 1867 se lite- rární život soustřeďuje v časopise *Vienac*, založeném 1869. Šenoa v něm uveřejňuje téměř výhradně svá díla a v r. 1874 se stává jeho redakto-

em. Pozorujeme-li *Vienac* podrobně, vidíme, že v r. 1874, kdy redakorství přejímá Šenoa, nastává rozhodný zlom jak ve vnitřní hodnotě asopisu, tak i ve způsobu referování o českých věcech. *Vienac* v letech 869—73 byl týdeník o 16 stranách velkého formátu. Obsah tvořila iteratura původní i přeložená, rubriky *Književnost, Umjetnost, Pouka Listak.* Účel časopisu byl naznačen v nadpisu: *Vienac zabavi i pouci.*) poučení se staral hojnými články o vědě, o umění, o literatuře světové, lovanské i charvátské. Má uvědomělou demokratickou tendenci, usiuje o vzdělání žen, bojuje za jednotu Srbů a Charvátů, všímá si i kulurního života Slovinců. Má uvědomělou tendenci slovanskou, všímá si ivota všech slovanských národů.

V tomto slovanském rámci musíme také chápat články o Češích a české literatuře. Vienac má sice hodně překladů z češtiny, ale většinou sou to díla málo významná a dnes již zapomenutá. Všímá si českých pisovatelů hlavně při úmrtí (Erben, Bendl, Vocel) nebo při výročích 200. výročí smrti Komenského). Málokdy je zmínka o Slovácích. láme-li hodnotit referování o českých věcech, musíme říci, že je příleitostné a bezplánovité. Slovesná úroveň Vience není velká. Byl to časopis zdělanců, který sice již měl před sebou jistý cíl, obrození charvátskéhoároda, ale mylně se domnívali, že dojdou k cíli, získají-li pro to měšáky. Pro nesprávný vztah k charvátskému lidu nepronikal do hloubky následky byly tytéž jako u ostatních časopisů: málo předplatitelů, abý ohlas a finanční krise. V redakci se za čtyři roky vystřídali čtyři edaktoři, bez úspěchu. Tu přejímá v pravý čas r. 1874 redakci Šenoa, terý nabyl v Praze dostatečných vědomostí, jak má vypadat dobrý asopis, a který konečně ve Vienci uplatnil své zkušenosti z Čech.

Časopis inteligence se mění v časopis lidu. Za Šenoova redaktorství e neobyčejně zdvihla úroveň části zábavné; diletantské verše ročníků ředcházejících mizejí a na jejich místo nastupují nejlepši práce spisoatelů domácích i cizích ve vzorných překladech. Část poučná se mění těžkých vědeckých úvah v krátké informační články, psané jadrným ohem každému srozumitelným. *Vienac* se neustále obrací k lidu a všíá si jeho života, zvyků a tvorby. Jeho úroveň vzrůstá zavedením brazových příloh a Šenoovi se daří to, co se dosud nepodařilo žádnému harvátskému redaktoru: počet předplatitelů rychle stoupá a list je nančně zabezpečen. Druhá velká změna, která se s Viencem stala, kmile Šenoa převzal redaktorství, je referování o českých věcech. ěský národ zaujímá ve Vienci přední místo mezi všemi národy slovanými. Nereferuje se jen občas, nesystematicky, ale je zde vidět orgasovanou práci. Píše se o každém kuse v divadle, skoro o každé hodnot-

nější knize, o koncertech a význačných událostech, takže je jisté, že zde musilo být stálé sledování českých časopisů. Prostřednictvím Vience se šíří česká literatura mezi masy charvátského lidu. Tendence slovanská je nezměněna, ale referování o českých otázkách se vymyká referování o ostatních slovanských národech, český národ zde stojí nejen jako bratrský, jako ostatní slovanské národy, ale kromě toho je národem, který má být Charvátům vzorem.

Vienac si všímá všech vědních oborů, o nichž referuje, všímá si velikánů všech literatur, zvláště ovšem ruské (Lermontov, Puškin, Nekrasov, Turgenev), polské (Mickiewicz, Zaleski), srbské, hájí dále jednotu a spolupráci Srbů a Charvátů. Slavnostně jsou vypraveny 42. a 43. sešit r. 1874 k historickému dni charvátského národa, 19. října 1874, kdy byla otevřena universita. Vidíme vážnost, jak se chápe úkol uvědomovací: podchytit široké vrstvy celého národa. Takový program bychom marně hledali v prvních ročnících Vience. Smysl oslavných článků, z nichž mnohé psal Šenoa, je, že charvátský národ se nyní bude moci věnovat soutěži na poli duchovním se všemi národy celého světa a že kultura, kterou universita dá národu, bude nerozbitná bašta, o níž se roztříští každý pokus znovu porobit charvátský národ.

Všimněme si nyní vztahu Vience k české literatuře. Přeložena jsou tato díla: Hálek: První láska a Večerní písně, Kalinčák: Mladý Slovák a básně Erbenovy Holoubek, Vrba a Štědrý večer, které přeložil sám Šenoa. Je to mnohem hodnotnější než v prvních letech. Z článků uvádím životopis Hálkův (1874, 45), Šenoovu kritiku Karoliny Světlé (1874, 28), Smičiklasův článek o Šafaříkovi (1875, 3). Šenoa referuje o *Umělecké besedě* v Praze a přimlouvá se, aby si Charváti založili instituci podobnou (1874, 14). Dále napsal dlouhou studii o Palackém (1876, 32 a 33), nekrolog Siegfrieda Kappra (1879, 25). Z ostatních článků upozorňuji na referát o Karolině Světlé (1879, 8) a Sofii Podlipské (1879, 15). I obrazové části používal Šenoa k propagaci slovanského umění. Ve Vienci jsou hojné reprodukce obrazů Čermákových, který prodlel dlouhá léta na jihu, Brožíkových a slavného polského malíře Matejka.

Vidíme tedy, že rozsah českých zpráv proti dřívějším ročníkům neúměrně vzrostl. Drobné zprávy — a těch je nejvíce — jsou hlavně v redakční části Vience, *Listak*. Ten psal většinou redaktor, i je tedy podobno pravdě, že nejvíce článků o Češích psal sám Šenoa. Psali ovšem i jiní, na př. Smičiklas, ale to nezmenšuje Šenoovu zásluhu, on sám vyhledával lidi, kteří český život znali, a vybízel je k psaní. Referování bylo jistě organisováno, sledovaly se asi české časopisy. Šenoa sám

v dopise Antonínu Vrťátkovi 21. srpna 1876 [3]) píše: „Co den česky čtu, jsa redaktorem chorvatského časopisu". Vienac si všímá pouze českého života, nikoliv slovenského. O tom jsou jen zprávy příležitostné. Vienac je první skutečně hodnotný charvátský časopis, který mohl vítězně soutěžit s německými časopisy a vniknout do středních i selských vrstev charvátského národa. Tím šířil národní a slovanskou kulturu, takže tento úspěch Šenoův je významný politický čin. Nebyl by se podařil bez znalosti českých časopisů a bez poznání českých metod.

III. Šenoova práce divadelní

Jeden z nejdůležitějších úseků Šenoovy činnosti je jeho práce, kterou vykonal pro umělecké charvátské divadlo. V Záhřebu se za doby jeho gymnasijních studií hrálo charvátsky jen jednou týdně. Šenoa všechna představení navštěvoval a pro své slovanské přesvědčení byl pronásledován ředitelem gymnasia Premrou. Za pražského pobytu poznal umělecky vedené divadlo a rozšířila se jeho znalost slovanských a světových literatur. Po návratu do Záhřeba zahajuje boj proti nenárodnímu a neuměleckému vedení tehdejšího ředitele divadla Demetra. Dimitrij Demeter přišel do Záhřeba, když na divadle vládla výhradně němčina. Bojoval o to, aby se v divadle hrálo i charvátsky a pokládal svůj úkol za splněný, když se mu to r. 1860 podařilo. Ne tak Šenoa. Tomu nestačilo, že se na divadle charvátsky mluví, chtěl, aby tam vládl charvátský duch, chtěl mít silné, umělecké, národně tendenční divadlo, jaké poznal v Praze. K tomu přistoupila různá orientace umělecká. Demeter neměl rád francouzské kusy, které světově vzdělaný Šenoa kladl vysoko nad německé veselohry, jimiž záhřebské divadlo oplývalo. V divadelním odboru byli tehdy byrokrati, kteří viděli v divadle jen obchodní podnik. Zcela jiný názor na funkci divadla měl Šenoa.

Už ve svých prvních divadelních kritikách r. 1861 v časopise *Naše gore list* (sešit 24, 25, 32, 36) si stěžuje na slabou úroveň divadla, kde jsou jen vídeňské frašky. Protestuje proti protekcionářství, jehož následky jsou špatná hra, špatné překlady a špatná výslovnost; protestuje proti hrám, v nichž se chválí Turci a Maďaři a hanobí Srbi. Když se r. 1866 vrátil do Záhřeba, počíná psát divadelní kritiky do časopisu *Pozor*. Uznával zásluhy Demetrovy o stvoření charvátského divadla, ale to není všechno. Demeter se již více o divadlo nestaral, herci se dále nevzdělávali. Vytýkal mu, že se hrají německé veselohry a opomíjejí se hry francouzské, které jsou mnohem lepší. Ostře protestuje proti monopolu překladu a stranictví. Šenoovy kritiky, první vážné charvátské

[3]) Dopis je v archivu Národního musea pod signaturou 3 F 53,3726.

divadelní kritiky, vzbudily ohlas, neboť dosud divadelní kritika ne existovala a kritici vše chválili. Napadení se ovšem bránili. Demete snižoval Šenou, že je mladý a nerozumí věci. Francouzská literatura je kluzká, herci jsou z různých krajů, a proto není možno dosáhnou v krátké době správné výslovnosti.

Na tyto výpady odpověděl Šenoa serií článků v *Pozoru* r. 1866, kde vyložil své názory na divadlo a divadelní práci. Tyto články vyšly pod názvem *O hrvatskom kazalištu* ve 2. sv. Šenoových sebraných spisů nákladem Binozy str. 149—209. Upozorňuje, že brzy má být jmenován nový výbor, který povede divadlo další tři roky. Doufá, že přijde schop nější výbor, než je nynější, který dostal divadlo tam, že se musí ročn 20.000 zlatých doplácet. Divadlo je v každé době u každého národ národní ústav. Tak tomu bylo u Řeků, v Anglii za Shakespeara, v Francii, v Německu a ve Španělsku za doby klasiků. Divadlo působí z všech umění nejvíce, proto je velmi důležité. Charvátský národ by dlouho kulturně nevyspělý, je přirozené, že má málo hodnotných her Demetrova *Teuta* je dobrá, bohužel autor v činnosti nepokračova Demeter má zásluhu, že se začalo hrát po pádu Bachova absolutism charvátsky, ale to nestačí. Charvátské divadlo musí vypadat jinak.

Divadlo musí Charvátům ukazovat jejich minulost a budit jejic sebevědomí. Nestačí, aby bylo formou charvátské, je třeba i charvá ského ducha. Charvátské divadlo má být chrámem umění. Nesmějí s tam dávat jen pusté komedie, musí se budit vkus a touha po vyšší hodnotách. Záhřebské divadlo nesmí být provinčním divadlem, nýbr první charvátskou scénou. To se může jen stát, podaří-li se přitáhnou obecenstvo, k tomu je potřebí dobrých kusů a dobré hry. O to se m starat divadelní výbor, ale ten ponechává herce jejich osudu. Bylo b zapotřebí dramatické školy, kde by se vzdělávali herci již od maličk kde by se i dozíralo na herce, kteří jsou už u divadla. Otázkou je, co má hrát.

Divadlo má být národní: tedy kusy vážné, s charvátskou tendenc Nesmí se zapomínat na zábavu, ale ta nesmí být kluzká a nemravn Repertoir musí být dobře promyšlen. Původní tvorby je málo, ředite ství by mělo pomáhat vypisováním cen. Hlavně historická tragedie b se měla rozvinout, poněvadž jí je možno působit na národní city ob censtva. Co se týče operet, doporučuje dobré kusy Ivana Zajce pro cizím hrám, které nemají vůbec vztah k charvátskému životu. Z cizí her doporučuje především slovanské. Z českých doporučuje Mikovc Kolára a Hálka; ostatní pokládá za slabé. Mnohem vyspělejší je rusk dramatika, ale záhřebské obecenstvo by jí kromě Gogolova Reviso

nerozumělo. Z polských autorů se přimlouvá za Szujského a Korzeniowského, neboť polský život, zvláště šlechtický, se velmi podobá charvátskému, takže polské hry by na záhřebském divadle mohly mít největší úspěch.

Z neslovanského repertoiru odmítá Šenoa rozhodně hloupé vídeňské frašky, jimiž bylo záhřebské divadlo zvláště zaplaveno. Rovněž odmítá moderní německé kusy s germánskou tendencí, ale upozorňuje, že není proti uvádění her německých klasiků Goetha, Schillera, Lessinga. Místo německé komedie chce francouzskou moderní tvorbu vážnou i veselou. Žádá hry Sardoua, Feuilleta a Augiera a hájí je proti výtkám nemravnosti, neboť oni pouze líčí skutečný život a nevyhýbají se žádnému problému; řešit ožehavé otázky manželství a lásky není nic nemorálního. Divadlo má být zrcadlem života, tedy musí ukazovat i stíny. Jen tak je možno působit na morálku, ne sentimentálním moralisováním. Forma a elegance francouzských her je lepší než her německých a může být i charvátskému obyvatelstvu bližší. Bolestnou otázkou je Shakespeare. Na něm se může měřit výše divadelního souboru, nebo divadlo, které ho dokáže pěkně zahráť, je umělecky hodnotné. Záhřebské divadlo by na to ještě nestačilo. Nemáme ani dobré překlady vinou protekcionářského systému záhřebského divadla, které má placeného překladatele. Jinde překládají Shakespeara několik let a dělají to lidé, kteří umějí vystihnout nejen smysl, ale i ducha jazyka. Stěžuje si na špatný přízvuk herců, kteří mluví dialekty a hrají bez pathosu. Finanční bolesti by se daly vyřešit tím, že by divadlo cestovalo a hostovalo po Charvátsku, jak to dělají divadla v Čechách a na Moravě. Tím by se rozšířila kultura po celé zemi.

Šenoa se hájí, že jeho názory nejsou žádné utopie, ale že to viděl na rozvoji pražského divadla. Když je viděl po prvé, bylo špatné jako dnes záhřebské. Ale za několik let se zlepšilo a k výročí Shakespearovu Češi provozovali týden jeho nejslavnější díla. Dnes je české divadlo, opera i činohra, lepší než německé. Stalo se to tak, že vyměnili starý výbor za nový, kde byli lidé, kteří měli k umění vztah. Boj mezi Šenoou a Demetrem se rozvíjel dále, Demeter dokonce improvisoval krátký proslov na divadle, kde karikoval Šenou. Šenoa ve svých kritikách pokračoval po zániku Pozoru v *Agramer Zeitung* r. 1876.

Šenoovy názory jsou skoro totožné s názory Nerudovými. Šenoa sám přiznává, že v Praze sledoval rozvoj českého divadla a není pochyby, že si vzal za vzor Nerudův boj o umělecké české divadlo. Také v Praze vládla v době Šenoova příchodu německá fraška. V Lumíru 1859, 2. seš. je seznam 46 do češtiny přeložených kusů Kotzebueo-

vých, hrál se silně Raupach, Nestroy a Birch-Pfeifferová, tíž, proti kterým bojuje osm let později v Záhřebě Šenoa. O umělecké české divadlo se snažil již Havlíček, ale zásluhy o ně si zjednal Jan Neruda. Bojoval od r. 1860 pětadvacet let o české umělecké divadlo, které by se vyrovnalo německému. Bojuje proti protekcionářství, které rozhodovalo o přijetí některého kusu. Protestuje proti špatné výslovnosti, proti bezduché hře. Proti německým fraškám vyzdvihuje francouzské kusy, které hájí proti výtkám nemravnosti. Řešení důležitých životních otázek není nic nemorálního, je-li to řešeno umělecky. Vášnivě hájí Shakespeara proti německým výtkám, že není umělec. Herec má být národní individualitou, srdce a mozek musí projevovat českost. V dobře vedeném divadle viděl kulturní ústav celého národa. Vybízí ke zřizování sítě divadel v celých Čechách a na Moravě. Výsledky jeho boje Šenoa viděl a podle toho zařídil svůj boj proti dosavadnímu kursu na záhřebském divadle.

Šenoa má názory zcela nerudovské. Stejně se staví proti vídeňským fraškám, stejně doporučuje hry francouzské a bojuje proti předsudkům o jejich nemravnosti, stejně vysoko hodnotí Shakespeara. Za nejdůležitější považuji jejich shodné stanovisko v otázce po funkci divadla. Názor, že divadlo má být ústavem, který šíří národní kulturu, je charakteristický pro nesamostatný národ, který se musí všude snažit uplatňovat svou národní individualitu. Oba chtějí hostování divadel po venkovských městech. Shod mezi Šenoou a Nerudou je tolik, že si je nemůžeme vysvětlit náhodou. Šenoa sleduje Nerudu zcela vědomě, aby týmiž metodami za podobných poměrů dosáhl téhož příznivého výsledku.

První úspěchy měl Šenoa už r. 1867, kdy byl na záhřebském divadle po prvé dáván Shakespeare (Kupec benátský) a Sardou. R. 1867 se dostal do divadelního výboru a od té doby je skutečným vládcem v divadle on. Po odchodu Demetra 1868 se stává ředitelem divadla a zůstává jím až do r. 1870, kdy se stává ředitelem Zajc. Šenoa je dramaturgem až do r. 1873, kdy se stal městským senátorem, pak zasahuje do divadla už jen jako rádce a divadelní kritik. Již v prvních letech dosáhl toho, že z výboru odešli všichni neschopní lidé. Za doby jeho působení se mu podařilo ze záhřebského divadla udělat skutečně umělecký ústav, vedený v národním charvátském duchu. Táž slova, která napsal o rozvoji pražského divadla, můžeme za několik let napsat o záhřebském. V první sezoně dával Šenoa Shakespearovo ‚Mnoho povyku pro nic‘, v r. 1869 zahájila na záhřebském divadle svou dráhu Češka Marie Růžičková. V ní našel Šenoa ideální Julii a přeložil

„Romeo a Julie“. Hrál se Molière, Schiller, Goethe a Sardou, českých her Kolárovi Mravenci, které Šenoa sám přeložil. Někdy finančních důvodů musil zařazovat i vídeňské frašky, ale snažil se becenstvu ukázat jejich prázdnotu, a má jistě největší zásluhu, že akonec zmizely z repertoiru.

Šenoa organisoval překládání světové dramatické tvorby, on sám řeložil 24 dramat a operních libret. Tím si získal zásluhu, že uvedl do harvátštiny celou světovou dramatickou tvorbu v dobrých překladech. enoa položil základy k pozdější umělecké výši charvátského divadla, a jeho éru pak navazuje Miletić. On pozval do Záhřeba Ivana Zajce umožnil tak činnost tvůrci charvátské opery. Dovedl si též najít dobré erce jako Růžičkovou-Strozziovou, Fijana a Mandroviće, jejichž význam daleko přerostl lokální záhřebské prostředí. Chceme-li posuzovat eho činnost, musíme si ovšem uvědomit, že mnoho se toho projevilo ž později. Jako kritik drží stále ochrannou ruku nad divadlem i nad perou, kterou chtěli zrušit Maďaři. Bojuje o zřízení dramatické školy, šímá si rozvoje světového, zvláště českého dramatu, vítá po 300 letech rvní charvátské představení v Dubrovníku. Konkretně ve svých kritkách propaguje stále své názory, které jsem již vyložil.

Šenoův boj za dobré charvátské divadlo je totožný s bojem Nerudovým. Stejné jsou jejich názory, stejný byl průběh i výsledek boje. enoa mohl s hrdostí patřit na své dílo: dal svému národu dobré umělecké divadlo, dobré překlady všech význačnějších světových dramat, obré umělce, a podporováním Zajce přispěl nemálo ke vzniku charvátké opery. To vše dělal pod zorným úhlem Nerudova boje o dobré české ivadlo. Zde je vliv český na Šenou tak silný, že jej nemůže popírat ikdo.

IV. Šenoova tvorba ve vztahu k české literatuře

1. Dramatika

Šenoa napsal fragment historické tragedie *Slavka* a veselohru *jubica*; obě hry vznikly pod silným dojmem českého prostředí a česých her v Praze hraných. *Slavka* je tragedie z doby Polabských Slonů. Uveřejněna je ve Vienci 1874, 6. a 7. seš. V předmluvě praví, že otiv ho napadl před deseti lety (tedy v Praze), když pročítal Šafaříovy Starožitnosti slovanské, Gilferdingovu Istorii baltijskich Slavjan kroniky Helmoldovu a Otty Bamberského. Děje se při Labi v době ojů mezi Sasy a Polabany.

Šenoa napsal pouze první jednání. Vidíme, že je zcela pod vlivem hdejších romantických názorů o starých Slovanech. Líčí je jako čestné

lidi holubičích povah, kteří podléhají pro svou typickou vlastnost — nesvornost. Němci jsou zbabělci, kteří zrádně zabijí syna knížete Vojmíra, Vladana. V Praze se o Polabských Slovanech hodně mluvil a není divu, že si Šenoa v jejich dějinách našel látku pro zpracování Šafaříkovo pojetí Slovanů na něj také nejvíce působilo. Jeho pokus souvisí s názory, že charvátskému národu je nezbytná historická tragedie, která by probudila jeho národní uvědomění. První charvátské tragedie už tehdy vznikly (Demetrova Teuta, dramata Bogoviće Franjo Markoviće). Za svého pobytu v Praze poznal české historické tragedie, které se tehdy v Praze hrály. Bližšího nemůžeme nic říci, poněvadž Šenoa napsal pouze první akt. Zdá se, že to měla být intrikánská hra, pak mohl působit vliv Hálkových intrikánských dramat nebo postava Cerchiho z Nerudovy hry „Francesca di Rimini". Šenoa chtěl touto hrou varovat před následky nesvornosti, neboť Němci právě tehdy se pokoušeli rozeštvat Srby a Charváty.

Druhé dramatické dílo Šenoovo je veselohra *Ljubica*, psaná 186 v Praze, hrána na záhřebském divadle 26. března 1868. Při premiéře propadla a nebyla již více hrána. Šenoa předvedl Záhřeb, a to velmi černě, některé postavy jsou tak nesympatické, že je herci ani nechtěli hrát. Je s podivem, jak mohl Šenoa, bojující za umělecké divadlo, na psat takovou věc, která se v ničem nelišila od hloupých vídeňských frašek, leda tím, že skandalisovala záhřebské poměry místo vídeňských. V Praze poznal Šenoa Nerudovy hry, které psal v letech 1858—60, kdy po neúspěchu své tragedie Francesca di Rimini přestal psát hry a vymínil si, že nikdy nebudou dávány na Národním divadle. Je zajímavé, že ani Neruda nedokázal vytvořit dobrou veselohru, ačkoliv rovněž o ni ve svých kritikách bojoval. Svými veselohrami bojoval proti nasládlé romantice, které se vysmívá. Šenoa naproti tomu vady zošklivuje a nenalézá na nich nic lidského. Zde je rozhodně hluboko pod Nerudou. Charakteristické pro Nerudu je záměna milujících se osob nebo osob majících vstoupit v sňatek. Na téže zápletce spočívá i *Ljubica*. Tuto zápletku mají všechny Nerudovy veselohry, i jeho tragedie Francesca di Rimini, která ovšem končí špatně. Jisté je, že obě hry Šenoovy vznikly v Praze a je na nich patrný český vliv. Obě jsou pro dějiny charvátské literatury bezvýznamné a na rozvoj charvátského dramatu nepůsobily.

2. *Feuilletony*

Šenoa byl první, který uvedl feuilleton do charvátské literatury. První feuilletony psal v Praze a psal je do *Pozoru* *(Praški listovi)*.

v nich zřejmý vliv Hálkův. Ten počal psát své cestopisné feuilletony v r. 1861. Líčí v nich svou cestu do Budišína, popisuje slavnost Lužických Srbů, zmiňuje se o poměrech literárních i sociálních a chválí přivítání Čechů. Šenou i Hálka spojuje odpor k Němcům a touha po kulturním rozvoji slovanských národů. Zpracování látky u Šenoy je samostatné.

Jeho další feuilletony *Zabrebulje* jsou psány pod silným vlivem Jana Nerudy, nejlepšího českého feuilletonisty. V nich líčí své rodné město Záhřeb, jeho život a dění. První část uveřejnil 1866 a 1867 v *Pozoru*, pak se na deset let odmlčel, druhou část uveřejňuje ve *Vienci* od r. 1877. Jako rodný syn miluje Záhřeb, jeho dějiny i památky. Ostřeji již kritisuje jeho obyvatele. Charakterisuje zvláštního tvora „*zagrebačko dijete*“ jako floutka, který nemá žádné mravní zásady, do divadla chodí proto, poněvadž to patří k dobrému tónu, zajímají ho jen vídeňské frašky nebo italská opera. Ve společnosti statečně němčí. Se zálibou líčí Šenoa výlety do krásného okolí záhřebského a srovnává uvědomělou národní hrdost venkovanů s floutkovstvím Záhřebčanů. „*Ima jošte hrvatskih duša!*“ volá radostně.

Řada feuilletonů z r. 1866 se týká německo-rakouské války. Je to první charvátsky psaná válečná literatura. Šenoa vystupuje jako odpůrce války, protestuje proti Vídni, která píše, že válčí Němci, zatím co krvácí tolik Slovanů, Čechů, Charvátů, Poláků. Padli ne za svobodu, za sebe, ale za Bund. Ve snu se přenáší nad českou zemi, vidí ji pokořenou, vypálené vsi a zlatou Prahu obsazenu cizím vojskem. Celý národ volá po míru, jen několik černých vran chce válku. Feuilletony jsou proniknuty hlubokou nenávistí k válce a soustrastí s utrpením české země.

Starosti divadelní odvedly Šenou od feuilletonu na dobu deseti let. V prvních feuilletonech si všímá hodně politiky, jeho feuilletony jsou nestejně dlouhé a mají různou úroveň. Po deseti letech se změnily Šenoovy názory a umělecky vyspěl. Feuilletony z let 1877—1880 jsou formálně dokonalé a jednotné a téměř stejně dlouhé. Zabývá se méně otázkami politickými, více kulturními. Obrací se k ženám, které mají být strážkyněmi národní kultury. Chválí činnost charvátského Sokola a jeho demokratické zásady. Všímá si divadla a výtvarného umění. Poslední feuilletony z r. 1880 se týkají záhřebského zemětřesení. Uklidňuje lidi, staví se proti znepokojujícím fantasiím i přehnaným zprávám. Lituje, že se změní tak mnohé věci, které byl zvyklý vídat od dětství, ale nakonec vyslovuje pevnou víru, že Záhřeb, jenž prožil tolik béd válečných a přečkal i zemětřesení, potrvá na věky.

Neruda počíná psát své feuilletony v době, kdy byl Šenoa v Praze; není tedy divu, že si ho vzal Šenoa za vzor. Vliv Nerudův na Šenou popírá Dr Ivan Esih v článku *Značenje Augusta Šenoe u slavenskim književnostima* v revui „*15 dana*" II., 16. Píše, že mezi Šenoou a Nerudou sice jisté podrobnosti jsou, oba znali Evropu, popisovali své rodné město a smáli se nespravedlnostem své země, ale přes tyto společné znaky, které — nepřihlížíme-li ke styku obou spisovatelů — by samy dosti mluvily o vlivu, dochází Esih k názoru, že vliv nebyl z toho důvodu, že základní prazážitek u Nerudy byl pesimismus, u Šenoy optimismus. Tato argumentace je nevědecká a věcně nesprávná (známý dil theyovský idealismus). V Šenoově Záhřebu, v obrazech inteligence a mladých lidí bez ideálů je tolik černého, že se zdá, že ze Záhřeba nikdy nic nadprůměrného nevyroste. Šenoa ovšem doufá ve zdravé kořeny lidu, z něhož vzejde v budoucnosti lepší pokolení. *Zagrebulje* končí velkou apotheosou hlavního města, „*srca svih Hrvata*", které přetrvá věky. Tím se sice stávají optimistickými, ale v jednotlivostech jsou líčeny záhřebské poměry tak černě, že nelze jen tak beze všeho prohlašovat Šenou za optimistu v protikladu proti domnělému pesimismu Nerudovu. Neruda měl k pesimismu velmi daleko. S úsměvem se sklání k lidským chybám svých postav a nikdy v nich nevidí beznadějnou nevyléčitelnou generaci. Nerudovy feuilletony jsou mnohem optimističtější než Šenoovy, rozdíl mezi feuilletony obou spisovatelů je týž jako rozdíl mezi lehkou satirou her Nerudových a drtivou kritikou záhřebských poměrů v *Ljubici*.

Neruda napsal za dvacet let 2.000 feuilletonů. Všímal si v nich všeho, co hýbalo tehdejším českým světem. Jsou formálně dokonalé a skoro stejně dlouhé. Šenou a Nerudu spojuje národnostní tendence, oba chtějí povznést svůj národ a postavit hráz německé rozpínavosti. Oba poukazují na vlastní rozvíjející se kulturu. Stejně se starají o rozvoj divadla a zajímají se o slovanské kusy. Oba protestují proti floutkovství mladých a nepravdivosti těch, kteří si z národnosti udělali výdělečný podnik. Oba si vyřizují své osobní účty a ironisují své odpůrce. Šenoův Záhřeb je velmi podoben Nerudově Praze. Oba popisují společenský život svého města a kritisují jeho neideovost. Neruda se vysmívá plesovním zábavám, němčení a plesům a doporučuje podniky *Umělecké besedy*, *Hlaholu* a výlety *Sokola*. Šenoa odsuzuje tancování, němčení a chválí *Hrvatski sokol*. Důležitá je shoda ve válečných feuilletonech. Neruda 3. února 1864 v *Hlasu* má malou radost z toho, že Češi krvácejí pro cizí zájmy a ostře protestuje, že nejsou dovoleny návštěvy u raněných. Nerudův odpor ke zbytečnému prolévání krve je totožný se Šenoovým

řipomeneme-li si, že Šenoovy feuilletony jsou první charvátská váleč-
ná literatura, je nepochybné, že tyto feuilletony psal pod vlivem
Nerudovým.

Šenoou byl feuilleton uveden do charvátské literatury. První cesto-
pisné feuilletony píše podle Hálka, jeho pravým učitelem je však
Neruda. Podle něho píše své obrazy o Záhřebu, pod vlivem jeho ná-
zorů píše první charvátskou válečnou literaturu. Ideové stanovisko
obou je totožné: za thema si berou celou šíři života. Šenoa nedostihuje
umění Nerudova, jeho význam jako feuilletonisty je přesto veliký.

3. Lyrika a epika

Po bezvýznamných verších studentských počíná Šenoa psát básně
1861, za pražského pobytu. Básně píše do všech charvátských časo-
pisů. Jeho první básně jsou slabé, ale vlivem Hálkovým, s nímž se
Praze nejvíce stýkal, se rychle lepší a některé z pozdějších básní cyklu
Slavici a *Hrvatulje* náležejí k nejlepším charvátským básním. Je vlastně
více epikem než lyrikem. V básních proniká líčení přírody a popis,
málokdy najdeme niterný rozbor. Tím se liší od Hálka. Jeho lyrické
básně ustávají po sňatku se Slavicí Ištvanićovou (*Slavici* jeho písní)
1867 zcela a pak píše jen epické básně. Podle soudu Dr. Antuna
Barce[4]) Šenoa byl první větší básník charvátský po Mažuranićovi,
přestává psát tradičním metrem osmercem a desetercem a zavádí nová
metra. V básních proniká patheticnost a deklamátorská schopnost.

Na Šenou působil Hálek, který počíná tisknout své verše 1854, 1858
vydává *Večerní písně*, které působily nejvíce. Někdy vidíme ohlas Hál-
kových básní. Obsahem jsou si podobny básně č. 8 z cyklu *Slavici*
(*Jezero su tvoje oči*) a 16. báseň *Večerních písní* (*Tvé oko krásné jezero*),
básně *Slavici* II, *Večerní písně* 27, u obou je motiv, že zpívají jen proto,
miluji (*Slavici* I, 4, *Večerní písně* 33), dívka milenka rozvázala ústa
zpěvu (*Slavici* I, *Večerní písně* 46). Rozhodným dědictvím Hálkovým
bohatství rýmů a rytmu a různých meter, které uvádí Šenoa po prvé
do charvátské literatury.

V epických básních se Šenoa přidržuje srbské lidové epiky a vytvořil
znamenité básně. Opěvuje staré pověsti, obrazy ze slavných dějin;
nejlepší jsou básně, v nichž líčí touhu svého národa po svobodě, v nichž
protestuje proti utlačování svého lidu a v nichž prozařuje jeho víra
v moc ducha a vzdělání. Tak to jsou obě jeho znamenité básně věnované
rodnému městu, *Zagreb* a *Zagrebu*, *Hrvatska pjesma*, *Budi svoj!* Nej-
krásnější básně vůbec napsal Šenoa k otevření záhřebské university,

[4]) Antun Barac, August Šenoa, str. 42 n.

Piev hrvatskih djaka a *U slavu Josipa Jurja Strossmayera*, uveřejněné ve *Vienci* 1874, seš. 42. Zde dosahuje jeho dokonalost vrcholu. Šenoa byl učenlivým žákem velkých básníků epických Petra Petroviće Njegoše a Ivana Mažuraniće.

V řadě epických básní vidíme ohlasy jeho pobytu v Čechách. Tak báseň *Kalihgrad* o Žižkově hradu, *Lavov dvor* o Praze Rudolfa II. Obě básně v *Naše gore listu* 1864. V Praze napsal i povĕst *Postolar i vrag* (Naše gore list 1863), zpracovává známou pohádku o ševcovi, jenž prodal duši čertu. Je to podle Erbenovy *Slovanské čítanky*, kterou Šenoa znal. Zpracování je někde doslovně podle Erbena. Ale i po odchodu z Prahy Šenoa nezapomínal. Čermákův obraz ho inspiruje k básni *Munja od Gabele* (Vienac 1875), kde protestuje proti nevšímavosti Evropy, která nechává v turecké hrůzovládě zmírat tisíce křesťanů v Bosně a Hercegovině. Jeho láska k českému národu nebyla jen theoretická, naopak se dovedl velmi rychle vzchopit k praktickému činu. Když r. 1872 zničila povodeň české kraje, byla ve prospěch Čechů hrána v záhřebském divadle Kolárova *Monika*. Bylo to v době, kdy byl Šenoa dramaturgem, a nepochybuji, že to bylo na jeho iniciativu. Před představením byl čten Šenoův proslov (Vienac 1872, 28). Česká matka sedí smutně s dítětem, vše odnesla voda. Tu si vzpomene, že na jihu jsou naši dobří bratři a posílají nám dar, aby se nám ulehčilo. Když byl Šenoa v Praze, byla v pražském divadle za podobných poměrů hrána Banova *Mejrima* „ve prospěch ubohého a nouzí sklíčeného lidu Horvatského" v r. 1860. Je pravděpodobné, že si Šenoa silný dojem z představení uchoval a že při vzpomínce na tehdejší lásku Čechů k Charvátům vyzval Charváty k podobnému představení, když živelní pohroma postihla českou zemi.

4. Novela a román

Šenoa počíná psát novely v *Glasonoši* 1865 a píše je až do konce života. Jsou psány živým slohem. Šenoa se liší od dřívejších novelistů hlavně tím, že se obrací k přítomnosti. Líčí poměry v 19. st. se skutečnými lidmi. Vytvořil spoustu typů z vesnice i města, všechny novely jsou ovšem psány s ostrou národní tendencí a proti odrodilcům. S pražským pobytem souvisí jeho nejlepší novela *Prijan Lovro* (Vienac 187[illegible]). Líčí osud svého přítele Slovince profesora Lovro Mahniće, který s ním studoval v Praze. Pěkně vylíčil pražské studentské prostředí a život jihoslovanských studentů. V ostatních novelách se Šenoa pražským prostředím nezabýval.

Hálek a Neruda počínají psát své nejlepší novely teprve pozdě

po Šenoově *Prijanu Lovro* a *Mladém gospodinu*. V době pražského pobytu uveřejňoval své novely Pfleger-Moravský, ale jeho novely jsou velmi slabé, takže zde byl Šenoa samostatný.

Šenoa napsal pět historických románů, nejlepší *Zlatarevo zlato*, *Seljačka buna* a *Čuvaj se senjske ruke*. Před ním historický román v charvátské literatuře nebyl. Rovněž v intencích Kruhu májového nebylo psaní historických románů. Ale Šenoa také v Praze viděl, že český lid byl dosti uvědomělý, že znal svou minulost, kdežto charvátský ne. Proto se rozhodl přiblížit minulost svému lidu. Šenoa dovedl spojit líčení minulosti s požadavky realismu a pravdivosti. Ke svým románům podnikal dlouhá, někdy několikaletá studia, než vnikl do poměrů doby, o níž psal. Proto podal Šenoa dosti přesný obraz doby, o níž psal. Ne zcela přesný, i Šenoa mohl vidět minulost jen očima přítomnosti a stavu její vědy. Často činí Šenoa z konfliktů minulosti konflikty národností, které tehdy ještě nebyly. S tímto omezením musíme chápat Šenoovu objektivitu. V české literatuře historický román počíná — Chocholoušek, Svátek, Pfleger-Moravský. Šenoovy romány jsou vysoko nad nimi, takže zde nemůže jít o vliv. Nanejvýš mohl dostat v Praze Šenoa impuls k zobrazení minulosti, když viděl, jak si český lid váží svých velikánů.

V. Ideová stránka Šenoových děl

Ve svých názorech je Šenoa žákem pražského prostředí. Zabýval se ovšem i francouzskou literaturou, ale tvrzení dr. Esiha, že Šenoa ideově závisel na Francii, považuji za nesprávné. Není možné, aby vzdálená Francie, v níž nikdy nebyl, působila tolik jako Čechy, v nichž žil a pracoval. V Praze získává svůj demokratický světový názor. Rozhodně a nekompromisně odsuzuje potlačování národa národem a hlásá svaté právo každého národa na samosprávu, na možnost kulturního rozvoje a na svobodu. „*Slobodu osobe, slobodu govora i slobodu pisma*“ jsou jeho požadavky v prvních dopisech, které posílal z Prahy. Byl přesvědčeným federalistou a žádal rozdělení Rakousko-Uherska na kantony podle vzoru švýcarského. Tyranii odsuzoval, i když ji dělal národ jemu blízký, to dokazuje způsob, jakým se zastal Poláků r. 1863. Zde ovšem při pokrokovém názoru Šenoově vidíme také jeho dobovou omezenost. Jako demokratu mu vyhovuje konstituční strana liberální, která chce dojít ke svobodě pozvolnou, nenásilnou cestou. Odsuzuje samoděržaví, ale i revoluční stranu, i když neupírá jejím vůdcům Gercenovi a Bakuninovi schopnosti a čestnost. Nedovede si představit, že by převratem dospělo Rusko k svobodě, a je přesvědčen, že Rusko bude nuceno dát svobodu svému lidu i ostatním národům.

Ostře píše proti Turkům a proti jejich utlačování křesťanů. Stál bije na poplach, ukazuje na dvojí tvář kulturní Evropy, která posíl bibli černochům, staví mrakodrapy a nechává umírat křesťany na Ba káně. Protestuje proti pomlouvačům Charvátů. Kdysi byli zaostalí nevzdělaní — ale ty doby minuly, dnes chtí žít a být svobodni. J přítelem selského stavu, odsuzuje rodovou šlechtu a uznává pouz jedno šlechtictví — šlechtictví ducha. Ideu převahy šlechtictví duch nad šlechtictvím původem mohl Šenoa získat od kteréhokoliv národ to byla všeobecná idea buržoasie. Ale demokratický názor na selsk stav a lásku k němu — to mohl poznat jen v Čechách. Zde se cítilo, ž za doby pobělohorské to byli jen sedláci, kteří udrželi náš národ, cítí s spojení se selským stavem.

Všichni hrdinové jeho básní i děl prosaických jsou bojovníci z svobodu. Charakteristický pro to je jeho román *Seljačka buna* s hlavní hrdinou selským vůdcem Matijem Gubcem, nebo *Čuvaj se senjsk ruke*, kde oslavuje seňské Uskoky jako bojovníky za svobodu pro Benátčanům. Jeho vztah k demokracii je ryze etický. Nechce ji m z nějaké anarchistické touhy po svobodě, ale proto, aby se mohlo šíř vzdělání. Již ve svých prvních pražských dopisech bojuje za vzdělá charvátských žen a již tehdy se u něho objevuje myšlenka, že nastáv doba, kdy národy budou zápasit zbraněmi ducha. Nejkrásnější jso jeho básně psané na oslavu otevření university ve Vienci 1874, 4 První, *U slavu Josipa Jurja Strossmayera,* je oslavnou básní na největší Charváta tehdejší doby, bez jehož iniciativy a hmotné podpory by nebylo podařilo universitu zřídit. V básni Šenoa říká: „*Sloboda duh prava je sloboda, U tome znaku spas je našeg roda*“. Druhá je velebn hymna *Piev hrvatskih djaka*, k níž složil hudbu Ivan Zajc a která by zpívána při otevření university. Hlavním heslem písně je *Svjetlo k slobodi!* Oslavuje vědění, které je naší spásou, naší silou, naše slá a čest. Pro názory uvedené v těchto básních bychom ztěžka našli anal gii jinde než v Čechách. Zatím co ostatní národy měly své universi již dlouhá staletí, dostává ji nesamostatný národ charvátský teprve nyn Šenoa v ní vidí národní ústav, jímž se Charváti o velký krok přibliž k ostatním národům, proto do ní vkládá význam, který jistě žádný ve ký národ v universitu nevkládal: šířit světlo, nést prapor pokroku celé zemi a zapuzovat tmu. Hluboká víra ve význam vědy, kterou bu růst, žít a kvést charvátská země, jeho prorocká slova „*svjetlom k s bodi*“ — tyto názory mohl Šenoa poznat a prožít jen v Čechách. Ohl Kollárových názorů o humanitě proniká v básni *Bohinsko jeze* (Naše gore list 1863). „*Tko prosvetu drugim čuvati umije, Svu prosve*

i sam budit smije", což jsou přeložené verše Kollárovy „*Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážiti každou*". Tuto báseň psal Šenoa v Praze, ideová závislost je zcela zjevná.

Ve službě boje za svobodu národa a uvědomování lidu musí stát veškeré umění i kultura. Šenoa odsuzuje jakýkoliv l'art pour l'artismus; jen tendenční poesie je správná. Ale musí být založena na pravdivosti, na realitě. Proto odmítá illyrské básníky, kteří o národu psali, ale neprožívali to, o čem básnili. Hlásá návrat k životu a nutnost všímat si sociálních motivů. Upozorňuje na příklad Gogolových *Mrtvých duší*. Šenoa se shoduje s podobnými názory Nerudovými, který hlásal, že za hrdiny románu si je možno brát i lidi z nejnižších vrstev („*Trhani*"). Rovněž v názorech o funkci divadla se Šenoa i Neruda shodují, že divadlo má uvědomovat a poučovat národ. Právě v době Šenoova pobytu v Praze byla ostrá polemika mezi mladými příslušníky Májového kruhu a mezi starými, kteří hájili čistou, netendenční poesii.

Šenoa byl básníkem nastupující buržoasie, která s ideály rovnosti a svobody vystoupila proti feudalismu. Její morálku Šenoa zastává. Je opěvovatelem manželství a rodiny. Člověka bez lásky nepokládá za celého člověka. Lidi, kteří rozbíjejí manželství, přirovnává k anglickým garroterům, kteří přepadají v Londýně na večer osamělé chodce. S radostí líčí šťastný domov a soužití (*Zlatarevo zlato*, *Branka*, *Turopoljski top*, *Čuvaj se senjske ruke*), s nenávistí ty, kteří chtí manželský svazek rozbít nebo připoutat k sobě dívku, která je nemiluje. (*Gregorijanac* ze *Zlatareva zlata*, *Vittorio Barbaro* z *Čuvaj se senjske ruke.*) Většinou zobrazuje Šenoa mladé lidi, vstupující do manželství. Lásku pojímá velmi vážně. Odsuzuje sňatky pro bohatství nebo bez lásky, naopak láska sama stačí ke štěstí a nepotřebuje schválení rodičů. Pravá láska překonává odpor rodičů; tak v *Turopoljském topu* dá na konec starý Ištvanić svolení ke sňatku své Jelice s Vlatkem Ferketićem, který byl jeho politickým odpůrcem. Šenoovy novely i romány končí většinou šťastně. Šenoa nebyl naturalista a také první projevy naturalismu v charvátské literatuře rozhodně potíral. Byl pevně přesvědčen o konečném vítězství dobra nad zlem a tato jeho víra se jeví ve všech jeho dílech. Jen zřídka — na př. v *Prijanu Lovro* — končí dílo nešťastně.

Podobně i Hálek hájí ve všech svých novelách i románech právo mladých na štěstí a s oblibou líčí šťastná manželství i lásku, jakož i tragedie, které povstávají z toho, když rodiče brání dítěti si vyvolit milovaného partnera. Mezi Šenoou a Hálkem je mnoho podobností v líčení života[5]).

---

[5]) Podrobně analogie rozebírá Karel Paul ve stati *Idea humanity v povídkách Šenoových a Hálkových*, v programu reálky v Mladé Boleslavi 1912—1913.

Thematika lásky a manželství se často opakuje v novelách a románech Gustava Pflegra-Moravského. Šenoa však svá díla zpracoval samostatně, neboť své nejlepší novely napsal Hálek až po nejlepších dílech Šenoových a Pflegrovy věci jsou dost slabé. Ideový ohlas celého Májového kruhu se však v dílech Šenoových projevuje zcela zřetelně.

Ideový vliv českého prostředí byl nejdůležitější, důležitější než vlivy formální a thematické. Díky tomu, že Šenoa si osvojil české metody práce a boje, podařilo se mu, aby zpopularisoval v širokých masách charvátského lidu politický program ideových vůdců Charvátů, Starčeviće a Strossmayera. Šenoa za svého patnáctiletého pobytu v Záhřebu zasáhl hluboko do všech odvětví kulturního života charvátského. Všude je vidět jeho práci. Není divu, že úmrtní den Augusta Šenoy 13. listopadu 1881 byl smutečním dnem celého charvátského národa.

VI. Šenoovy překlady z češtiny

Za svého pobytu pražského i záhřebského přeložil Šenoa řadu děl z české literatury, jak básnických, tak prosaických. Zvláště důležité jsou jeho překlady básnické, neboť zde můžeme studovat, jak dovedl vystihnout český rytmus a nálady českých básníků, a podle toho, kterého básníka nejlépe přeložil, bychom mohli usuzovat na blízkou příbuznost. Šenoa překládal básně Hálkovy z *Večerních písní*, Erbenovy z *Kytice* a Havlíčkovu báseň *Hrob*. V Praze překládal básně Hálkovy, vyšly v *Naše gore listu* 1864, seš. 9. a 15. Překlady mají různou úroveň, většinou jsou dosti volné. Nejlépe přeložil Hálkovu báseň *Večerní písně* 23, kde se mu podařilo vystihnout Hálkův rytmus. Šenoa si vybírá k překladům pouze básně, opěvující lásku, nepřeložil na př. žádnou z básní, v nichž Hálek řešil otázky postavení umělce k národu. Šenoa překládá v době pražského pobytu, kdy byl ještě mladý a kdy ho ještě netížily žádné starosti. V Praze přeložil také Havlíčkovu báseň *Hrob* v *Naše gore listu* 1864, str. 168. Překlad je dosti slabý, nepodařilo se mu vystihnout veselý, lehký rytmus Havlíčkův.

Erbena počal překládat Šenoa dvanáct let po svých překladech Hálka. Přeložil balady *Štědrý večer* ve Vienci 1876, *Holoubek* 1878 a *Vrba* 1879. Za tu dobu vyspěl Šenoa formálně. Nejlépe je přeložen *Štědrý večer* (*Badnji dan*), který přeložil rozměrem originálu a podařilo se mu znamenitě vystihnout všechny nálady Erbenovy básně. Jako ukázku jeho mistrovství uvádím začátek:

Mrak ko u grobu, mraz u okna kuca,
Kraj peći topal seoski stan;
Ognjište sieva, stara dremuca,

Djevojke predu meki lan.
Vij, mi se, vrti kolovrate,
već se adventu dnevi krate,
Blizu je, blizu, badnji dan.
Milo je djevojci presti, milo
Tužni u zimski, večernji čas,
Jer nije zalud djelo joj bilo,
Pouzdan šapće srdca to glas.

Holoubek i *Vrba* jsou přeloženy méně dobře. Máme-li rozřešit otázku, kterého básníka překládal nejlépe, musíme říci, že to byl Erben, jehož *Štědrý večer* je nejlepší Šenoův překlad. Ale nepochybuji o tom, že Hálek mu stál básnicky mnohem blíže. Erbena překládal proto, aby obohatil charvátskou literaturu, proto si zvolil tři jeho balady se zajímavým dějem, Hálkovy milostné básně překládal z vnitřní potřeby, proto, že Hálek vyslovoval to, co Šenoa sám cítil. Erbena přeložil dobře také proto, že ho již překládal na vrcholu své činnosti. Hálka překládal mladík, a přece jsou jeho překlady *Večerních písní* č. 23 a 36 dobré.

Méně zajímavé jsou jeho překlady prózy. Přeložil Hálkovu povídku *Muzikant* a Josefa Jiřího Kolára *Pekla zplozenci*, z české dramatiky Klicperovy hry *Soběslav* a *Dobré jitro*, od Kolára *Mravenci* a *Magelona*, od Mikovce *Záhuba rodu Přemyslovců*. Šenoovy překlady nejsou zrovna nejlepší, překládal dost volně a nevystihl vždy smysl originálu. Vybíral si také věci dost slabé na rozdíl od básní.

Závěr

Pokud se literární historikové zabývali Šenoou, většinou připouštějí, že se od Čechů učil. Tak Jan Máchal ve *Slovanských literaturách* II. sv., Frank Wollman ve *Slovesnosti Slovanů* str. 128, Karel Paul v práci *Idea humanity v povídkách Šenoových a Hálkových* (Výroční zpráva reálky v Mladé Boleslavi 1912—1913).

Názory charvátských literárních historiků se podstatně liší. Nikola Polić v *Književniku* (duben 1932) prohlašuje Šenou za diletanta a epigona cizích spisovatelů a nevidí v něm vůbec umělce. Do druhého pólu hyperkritiky upadl Dr. Ivan Esih v článku *Značenje Augusta Šenoe u slavenskim književnostima* v revui „*15 dana*“, 1932, seš. 16, kde nazývá tvrzení Čechů o českém vlivu na Šenou legendou. Podobnosti mezi Nerudou a Šenoou připouští, vliv Hálkův popírá; pokud jde o podobnosti, pocházejí prý z toho, že Šenoa a Češi byli závislí na současných proudech. Jako důkaz Šenoovy nezávislosti uvádí, že Šenoa dovedl napsat znamenitá díla a získal si za čtenáře široké vrstvy charvátského lidu.

Z ostatních charvátských literárních historiků připouští Dr Antun Barac ve studii *August Šenoa* (Záhřeb 1926) vliv Nerudův, o Hálkovi nemluví. Dr Dragutin Prohaska v přednášce *Naraštaji najnovije hrvatske književnosti* (Záhřeb 1916) probírá Šenoovy styky s Hálkem a Nerudou a upozorňuje na ideovou a formální závislost na české literatuře.

Máme-li odpovědět na otázku, jestli na Šenou česká literatura působila, musíme odpovědět rozhodným ano. Po stránce ideové je Šenoa odchovancem Májového kruhu. V Praze získává své přesvědčení demokratické, svůj názor na funkci umění. Pod vlivem českých časopisů tvoří svůj *Vienac*, pod vlivem Nerudova boje za umělecké české divadlo se dává do boje o umělecké divadlo charvátské. Podobnosti jsou tak nápadné, že musíme uznat, že Šenoa vědomě následuje Čechy, aby pozvedl charvátský národ na tu výši, na níž byl národ český. Šenoa závisí ve feuilletonech na Nerudovi, v lyrice na něj měla vliv tvorba Hálkova. České básníky Šenoa i překládal.

Zbývá rozřešit otázku, jestli je Šenoa velkým umělcem, nebo — jak tvrdí Polić, zda byl jen diletantem a napodobitelem cizích vzorů. Není sporu o tom, že Šenoa byl velkým tvůrčím umělcem, jenž dovedl cizí vlivy zpracovat znamenitou formou a tak, aby to bylo na prospěch charvátské literatuře a lidu. V názorech charvátských literárních historiků vidíme celou škálu hrubých chyb, od pohrdání kulturním odkazem a bezduché vlivologie u Poliće až k úzkoprsému buržoasnímu nacionalismu u Esiha, který se bojí, že by Šenoa ztratil na ceně, kdyby se připustilo, že se učil u Čechů. Tento nacionalismus se u Esiha snoubí s kosmopolitismem — francouzské vlivy připouští beze všeho!

Šenoova tvorba padá do doby, kdy místo absolutistického feudalismu přicházela buržoasie s demokratickými ideály. Šenoa patřil mezi ty ideální nadšence jako Neruda a Viktor Hugo, kteří věřili v nový spravedlivější svět, který nyní nastane. Z toho vyplývá pokrokovost i omezenost jeho názorů. Jeho vliv na všechny kulturní události byl tak velký, že jeho doba byla nazvána dobou Šenoovou. Plným právem, neboť Šenoovi nešlo o to, aby tvořil díla pro nějakou kastu vzdělanců, ale vždy se snažil tvořit pro všechny vrstvy, pro celý národ. Šenoa byl takovým ideálním vlastencem jako u nás Neruda, a patří mu proto právem naše úcta.

Otakar Vašek

ZPRAVODAJSTVÍ
ZE SLOVANSKÉ FILOLOGIE ZA ROK 1950

Jsme svědky rozmachu jazykovědného a literárně vědného bádání slavistického v Sovětském svazu a v lidových demokraciích, a to v otázkách obecně slovanských i specificky národních, v otázkách vztahů k národům jiným i světového významu kultury slovanských národů, v otázkách theorie a methodologie filologických věd i v příbuzných oborech, zejména historických. Současně neobyčejně vzrostl zájem o slovanské jazyky a literatury v neslovanských zemích, zájem, který je někdy přátelskou, jindy nepřátelskou odezvou na dosud neobvyklou mezinárodně politickou sílu a vážnost našich národů. Za těchto okolností zvládnout důležitější novou slavistickou literaturu, mít po ní stálý přehled, být informován o nejnovějším stavu bádání je již nad síly jednotlivce.

Bibliografie polského Roczniku slawistycznégo je vedena převážně jen hlediskem linguistickým a pro svou snahu po bibliografické úplnosti je nucena se časově opožďovat. Poznámky francouzské Revue des Études slaves opět nejsou dosti přehledné a obraz, který podávají, je podmíněn značným odstupem k bádání přímo ve slovanských zemích. Rovněž jednotlivé recense a referáty slavistických a jiných časopisů nemohou badatele informovat v dostatečné míře a včas. Proto redakce Slavie, navazujíc na výtahy z časopisů a jiné přehledy ve starších ročnících, přikračuje k uveřejňování svého zpravodajství ze slovanské filologie.

Úkolem tohoto zpravodajství je poskytnout *přehledný výběr informací* o nejnovější činnosti publikační (knižní i časopisecké), přednáškové a organisační v oboru slovanské jazykovědy a literární vědy v mezinárodním měřítku. Zpravodajství přihlíží také k základním spisům příbuzných oborů. Jeho cílem není bibliografická úplnost, ale právě *výběrové a rychlé zpravodajství* o důležitějších otázkách, kterými se současná věda zabývá, pokud ovšem byly příslušné publikace již autorům dostupné nebo pokud o nich aspoň mohli získat informace. (Zachyceny jsou tedy z informativních důvodů i některé publikace, které jsou redakci prozatím známy jen podle zpráv.)

Bibliografické seřazení údajů bylo voleno hlavně pro větší přehlednost. Zpravodajství je uspořádáno podle *věcných hesel,* jak patrno z obsahu. Větší hesla se dělí dále na *podhesla.* Uspořádání postupuje od obecného k zvláštnímu, od nejstarší doby k novějším a dále, pokud je to možné, buď abecedně (podle prvního slova údaje), nebo chronologicky (u diskusí o jednotlivých problémech). *Recense a referáty* jsou připojeny k recensovaným spisům. U jednotlivých jazyků jsou uvedeny také edice *jazykových památek* staré literatury. Některé *otázky uměleckého jazyka* jsou připojeny k theorii literatury. U jazyků a literatur některých velmi těsně souvisících národů bylo při menším počtu údajů vytvořeno heslo společné. *Problematika obecně theoretická,* zejména zpracovávaná ve slovanských zemích, byla pro svou závažnost zachycena v širším než jen slavistickém rámci. *Srovnávací práce literárně vědné* najde

čtenář také u jednotlivých literatur a spisovatelů, pokud se týkají především jich. Z methodických důvodů nebylo vytvořeno zvláštní heslo pro *ústní slovesnost.*

Jednotlivé záznamy jsou podle potřeby spojeny se stručnými *výtahy a poznámkami,* které se přirozeně nevyhýbají potřebné dávce hodnocení. Hodnotící je ovšem do jisté míry už sám výběr; z informačních důvodů byly však zachyceny i některé práce nevýznamné a takové, s jejichž pojetím nelze souhlasit, i když samozřejmě nebylo možno v krátké annotaci podat jejich kritiku.

Uvedené zpravodajství se soustřeďuje na práce z r. *1950.* Starší spisy jsou uvedeny, pokud byly v tomto roce recensovány. Tentokrát nebylo z technických důvodů ještě možno zachytit nejširší rozsah periodického tisku. (Seznam zpracovaných periodik je připojen.) Toto zpravodajství pořídili redakční spolupracovníci Dr František V. Mareš, věd. prac. stsl. komise Čes. akademie (jazykověda) a Dr Slavomír Wollman, věd. prac. Slovanského ústavu (literární věda). Některé záznamy z oblasti onomastiky, topomastiky a etymologie ochotně dodal Dr Jan Svoboda.

Redakce Slavie bude v uveřejňování podobných zpravodajských přehledů pokračovat a bude se snažit je stále zdokonalovat. Proto redakce uvítá připomínky z širokých slavistických kruhů, kterým tato rubrika má sloužit.

Bibliografie

Bibliographie linguistique des années 1939—1947. Utrecht-Bruxelles 1949 Comité international permanent de linguistes, Spectrum. — Omezuje se na deset nebo jedenáct zemí západní a střední Evropy. (Podle zprávy.)

Библиография — Bibliography — Bibliographie. Byzantinoslavica XI, 1950, 121—159, 281—324. — Annotovaná bibliografie byzantologická.

Damiani Enrico, *Cultura slovena in Italia.* (Appunti bibliografici.) Slavistična revija III, 1950, 458—64. — Systematická bibliografie italských prací knižních i časopiseckých, odborných i populárních o slovinské kultuře v Italii. Seřazeno podle vědních oborů. Obsahuje také italské překlady ze slovinské literatury.

Chronique. Revue des Études slaves XXVI, 1950, 139—306. — Přehled publikací knižních, časopiseckých statí, recensí i zpráv z oboru slovanské jazykovědy, literární vědy, historie i oborů příbuzných.

Kurz Josef, *Nové příspěvky bibliografické.* Listy filologické LXXIV, 1950, 63—64. — Kritika Dickenmannovy bibliografie slov. jazykovědy za r. 1941 v Indog. Jahrbuch (sv. 27), str. 247—258.

Nyutkommen slavistisk litteratur. Filologiska Meddelanden Från, Stockholm 1950, Nr. 1, 8—11. — Článkově upravená stručná výběrová bibliografie novinek slovanské jazykovědy (nejnovější publikace 1949) v SSSR, Československu a Jugoslavii.

Przegląd bibliograficzny za lata 1939–1945. Rocznik slaw. XVI, 1950, 164—47[illegible] — Veliká, převážně jazykovědná slavistická bibliografie, pořízená mezinárodní spoluprací. Se stručnými charakteristikami některých prací.

Trnka B., Cohen Marcel: *A Tentative Bibliography.* Utrecht-Brussels 1950 Spectrum Publishers, 22. — Bibliografie linguistické statistiky.

Zprávy o novějších pracích z oblasti fonologie, morfologie a sémantiky, uveřejněných v časopisech. Časopis pro moderní filologii XXXIII, 1950, 142—144. — Většinou krátké, konstatující a informativní annotace.

Slavistika

В Институте славяноведения Академии Наук СССР. Славяне 1950, № 5, 62. — Zpráva z činnosti moskevského Ústavu slavistiky. V oboru literární vědy uvádí zejména, že se konala významná přednáška S. S. Sovetova, *Učenije tovarišča Stalina o nacionaľnom voprose i zadači izučenija slavjanskich literatur.*

Ученые записки Института славяноведения. I. Москва 1949, АН СССР, 400 стр. Рец.: Зимин А., Славяне 1950, № 12, 52—4. — Jsou-li v programu sborníku aktuální problémy nových a nejnovějších dějin, dějiny dělnictva, rolnictva, revolučního hnutí, lidové demokracie, dále boj proti buržoasní slavistice, chybí tu podle recensenta mnoho důležitých věcí: studium politických a kulturních vztahů mezi slovanskými národy, přátelství ostatních Slovanů s Rusy a tradice jejich společného revolučního boje, světový význam Říjnové revoluce a vítězství nad německým fašismem, otázky jazykové příbuznosti slovanských národů. — Recensent chválí stať I. I. Udaľcova o slovanském sjezdu 1848, za to, že prý odhalil reakční politiku liberální buržoasie, která zvítězila na sjezdu. Po rozboru dalších historických studií upozorňuje na zprávu Je. N. Kuševové o rusko-srbských revolučních vztazích 70. let 19. stol., S. V. Nikoľského o Čelakovského znalostech ruské lidové tvorby a folkloristiky. Práce zesnulého V. I. Pičety (historické) neměly být podle recensenta uvedeny i s chybami, na jejichž odstranění autor pracoval. Závěrem recensent vyslovuje přání, aby sborník bojoval s falsifikátory slovanské historie a filologie, aby studoval odkaz ruských slavistů, aby vycházel pravidelně a zesílil svou úlohu ve vývoji slavistiky. Rec.: Batowski Henryk, Życie słow. V, 1950, 471—3. — Recense pochvalná bez výhrad podrobně cituje programovou předmluvu redakce (B. D. Grekov) o rozvíjení a prohlubování marxisticko-leninské slavistiky.

Wollman Frank, *A propos de notre conception de la philologie slave.* Slavia XX, 1950, 112—4.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. XVIII, 1947—8, seš. 3—4. Praha. Slovanský ústav. Rec.: *hb*, Życie słow. V, 1950, 255. — Recensent mluví o tomto druhém poválečném sešitu jako o sbírce „cenných příspěvků z nejrůznějších oborů slavistiky (třeba bezplánovitě sebraných)". Vypočítávaje jednotlivé stati, slibuje zaujmout stanovisko k redakčnímu článku Wollmanovu a Havránkovu „Naše pojetí slovanské filologie" na jiném místě.

Slavistika sovětská

Документы к истории славяноведения в России (1850—1912). Под редакцией Б. Д. Грекова. Подготовили к печати и комментировали В. Р. Лейкина-Свирская и Л. В. Разумовская. Москва—Ленинград 1948, АН СССР, XII+408 стр. Rec.: Kurz Josef, Slavia XIX, 1950, str. 419—434.

О научной деятельности, состоянии и подготовке кадров Института мировой литературы имени А. М. Горького. Вестник АН СССР XX, 1950, № 6, 105—6. — Presidium akademie posoudilo práci ústavu, kde prý bylo uděláno mnoho práce v odhalování cizorodých názorů, kde však práce je neuspokojivá. Plán ústavu se systematicky nevyplňuje, zanedbána je sovětská literatura a literatury národů SSSR, práce se často kříží s pracemi Ústavu ruské literatury. Presidium uložilo oddělení literatury a jazyka svolat poradu ústavů světové literatury, slavistiky a orientalistiky, která by pojednala o otázce studia literatur lidově demokratických zemí.

Интерес советских студентов к жизни братских славянских народов. Славяне 1950, № 1, 63—4. — Zpráva o tom, jak „sovětská studující mládež projevuje velký zájem o život bratrských slovanských národů". V celé řadě universit a jiných učilišť jsou *slavistické kroužky*, ve kterých se studenti zabývají dějinami, ekonomií a kulturou Slovanů. Zpráva informuje o činnosti některých takových skupin.

Slavistika polská

Wasilewski Zbigniew, *Instytut Badań Literackich.* Slavia XX, 1950, 144—51.

Górski Konrad, *Naukowy i pedagogiczny trud Juliusza Kleinera. (Przemówienie w dniu wręczenia Księgi pamiątkowej Jego uczniów.)* Tygodnik powsz. VI, 1950, nr. 2.

Nitsch Kazimierz, *S. p. Adam Kleczkowski, *25 III 1883—† 17 XI 1949.* Język polski XXX, 1950, 1—5. — Germanista, zasloužilý o polonistiku především vydáváním starých německých textů z polských sbírek, studiem vzájemných vlivů polštiny a němčiny a jako odborník plavecké terminologie.

Nitsch Kazimierz, *Mieczysław Małecki (1903—1946).* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 306—312. — V textu též bibliografie děl Małeckého.

Slavistika československá

Grund Antonín, *Dílo Alberta Pražáka.* Listy filol. LXXIV, 1950, 193—202. — Prosloveno na slavnostním večeru k 70. narozeninám. Jubilejní zhodnocení 50 let badatelské, vysokoškolské, organisační a veřejné činnosti předsedy Slovanského ústavu, profesora české a slovenské literatury na Karlově universitě a vůdce pražského povstání 1945.

Havel Rudolf, *Ústav pro českou literaturu.* Slavia XX, 1950, 151—5.

Hrubeš Jiří, *Zdeněk Nejedlý jako literární historik. (Pokus o zhodnocení jeho literárně historického díla.)* Listy filol. LXXIV, 1950, 116—25. — Pisatel podává především přehled Nejedlého práce v tomto oboru a nespojuje jejich methodologický výklad s jeho pracemi z theorie umění a estetiky, ačkoli si aspoň částečně všímá prací z oborů jiných.

Ludvíkovský Jaroslav, *Karel Hrdina.* Naše věda XXVII, 1950, 257—258. — Řada bibliografických údajů. Též odkaz na soupis prací a na jiné nekrology.

Míčko Miroslav, *Národní umělec Ludvík Kuba.* Praha 1950, Práce, 92 str. — Monografie o životě a díle významného soudobého českého malíře, muzikanta, národopisce a zasloužilého sběratele slovanských lidových písní.

Murko Matyáš, *Paměti.* Praha 1949, ČAVU, Borový, 252 str. — Vzpomínky nejstaršího pražského slavisty slovinského původu. Rec.: Horálek Karel, Slovo a slovesnost XII, 1950, 48—9. Krejčí Karel, Slovesná věda III, 1950, č. 1. Wollman Frank, Slavia XX, 1951, 475—83.

Nejedlý Zdeněk, *T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a čs. státu.* Praha 1950, MIO, 49 str. — Kritické zhodnocení u příležitosti 100. výročí narození. Nejedlý vyzdvihuje hilsneriádu, boj o Rukopisy, otázky slovanské atd.

Přednáška o Zd. Nejedlém jako literárním historikovi. Var III, 1950, 63—4. — Jiří Hrubeš v Literárně hist. společnosti čs.

Ohnesorg Karel, *Věra Mazlová, provd. Zapletalová.* Naše věda XXVII, 1950, 195—196. — Obsahuje soupis prací zemřelé.

Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi. Uspoř. Ant. Grund, Ad. Kellner

Jos. Kurz. Brno 1948, semin. pro slov. filol. Mas. univ., Komenium, 548 str. Rec.: Bělič Jaromír, Slavia XX, 1950, 128—33.

Veselý J., *Saturník Theodor.* Naše věda XXVII, 1950, str. 190—192. — Řada bibliografických údajů o pracích zemřelého právního historika slovanského, jednatele Slovanského ústavu.

Wollman Frank, *Máchalův odkaz.* Slavia XIX, 1950, 533—4.

Z činnosti Slovanského ústavu. Slavia XIX, 1950, 564—6; XX, 1950, 155—7.

Slavistika jugoslávská

Badalić Josip, *Fran Celestin kao osnivač lektorata slavenskih jezika i književnosti na zagrebačkom sveučilištu.* Slavistična revija III, 1950, 24—34. — (Podle zprávy.)

Kreft Bratko, *Dr France Kidrič.* Slavistična revija III, 1950, 5—15. — (Podle zprávy.)

Ocvirk Anton, *Franu Ramovšu za šestdesetletnico.* Slavistična revija III, 1950, 223—4. — Stručný záznam jubilea významného slavisty s nejdůležitějšími daty.

Ocvirk Anton, *V spómin Franceta Kidriča.* Slavistična revija III, 1950, 1—4. — (Podle zprávy.)

Slavistika francouzská

Mazon André, *Paul Boyer (1864—1949).* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 7—13. — Zhodnocení předního francouzského slavisty, který zemřel na sklonku r. 1949 v 86 letech. Byl profesorem ruského jazyka na École des Langues orientales, jejím vedoucím, zakladatelem a redaktorem Revue des Études slaves a čestným předsedou Slovanského ústavu v Paříži.

Mazon André, *Paul Boyer à l'Université de Moscou. Quelques précisions sur le Cycle de lectures, d'après une lettre du prince N. Obolenskij à Paul Boyer.* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 133—7. — Dva materiály o stycích s ruskými slavisty v souvislosti s Boyerovým pobytem v Rusku na přelomu století.

Slavistika britská

Oxford Slavonic Papers. Volume I, 1950, 129 pp. Edited by S. Konovalov. Oxford 1950, Oxford University Press. — Redakční úvod oznamuje, že tento sborník bude uveřejňovat články, přednášky a dokumenty, vztahující se přímo nebo nepřímo k jazykům, literaturám a dějinám Ruska a ostatních slovanských zemí. Sborník není zamýšlen na pravidelné vycházení; další svazek je plánován na r. 1951. Redakční úvod připomíná, že uplynulo padesát let od nastoupení W. R. Morfilla na oxfordskou universitu jako prvního univ. profesora slovanských jazyků v Britannii, a věnuje I. sv. jemu a jeho nástupci prof. Nevillu Forbesovi. Redakce nepodala žádné methodologické směrnice pro nový slavistický orgán.

Slavistika americká

Slavonic Encyclopaedia. New York 1949, 1446 pp. (Vyšla za hlavní redakce Josefa Roučka.) Rec.: Šmilauer Vladimír, Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 179—180. B. U., Irénikon XXIII, 1950, 248—249. (Spisu bude věnována zvláštní recense.)

Slavistika rakouská

Jagoditsch R., *Die Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien 1849—1949.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 1—52. — Velmi podrobný historický přehled slavistiky v Rakousku se zvláštním zřetelem k vídeňské univer-

sítě a v mezinárodním rámci. Starou methodou. Realistický pohled do budoucna do poručuje počítat s rostoucím politickým, hospodářským a kulturním rozmachem slovanských zemí v čele se Sovětským svazem.

Slavistika německá

Mehnert Klaus, *Survey of Slavic and East European Studies in Germany sinc 1945.* The American Slavic and East European Review IX, 1950, 191—206. — Přehled činnosti (s bibliografií).

Obory příbuzné (archeologie, historie, vztahy slovanských národů atd.)

Jażdżewski Konrad, *Atlas do pradziejów Słowian.* Łódź 1948, 148 str., 2 map. Rec.: Eisner Jan, Slavia XX, 1950, 108—11.

Греков Б. Д., *Киевская Русь.* Мосва 1949, Учпедгиз, 512 стр. Rec.: hH Życie słow. V, 1950, 479. — Přepracované (čtvrté) vydání spisu považuje recensem za souhrn dlouholetého bádání o počátcích slovanské státnosti v oblasti východn

Юшков С. Б., *Общественно-политический строй и право Киевского госу дарства.* Москва 1949, Всесоюз. институт юрид. наук. — Рец. :Дацюк Б Лит. газета 1950, № 103. — Recensent chválí autora za to, že napsal spis pole mického rázu, odmítá však některé základní jeho these, zejména thesi o tom, ž kyjevský stát vytvořila jakási zvláštní sociální skupina (t. zv. russi), která se pr měla skládat ze zbytků předfeudálního, hlavně městského obyvatelstva, a stala s prý teprve později ethnickým pojmem. Tato skupina podle Juškova vytvořila prvn státy na území východních Slovanů. Recensent zdůrazňuje, že podobnými přec stavami operoval N. Ja. Marr, když chtěl dokazovat domněle třídní charakter jazy ka. Nesprávně a „zmateně je v knize osvětlena otázka plemenné, ethnické přísluš nosti Rusi". Autor ji někdy vztahuje ke Slovanstvu, jindy mluví o pestrém kon glomerátu, do kterého vkládá dokonce i „varjažské, chazarské, řecké kupce".

Мавродин В., *Основные этапы этнического развития русского народа* Вопросы истории 1950, № 4, 55—70. — Hluboce fundovaná studie s citacem nejdůležitějších prací o daném předmětu. Autor dospívá k těmto „etapám ethni kého vývoje ruského národa, a tedy i evoluce termínu russkij narod": 1) 9.—11. st — všechno východní Slovanstvo; 2) 12.—14. st. — dialektický proces drobení sjednocování; 3) 14.—16. st. — velkoruská národnost; 4) 17.—18. st. — vznikající ruský národ.

Kostrzewski Józef, *Kultura prapolska.* Poznań 1947, 605 str. Rec.: Turec R., Slavia XX, 1950, 141—2.

Gieysztor Aleksander, *Badania nad genezą państwa polskiego.* Przegląd zach VI, 1950, 169—95. — Přehledné zhodnocení bádání o vzniku polského státu v sou vislosti s ethnogenesí obecně slovanskou.

Kowalenko Władysław, *Starosłowiańskie grody portowe na Bałtyku.* Przegla zachodni VI, 1950, 378—419. — Článek se zabývá baltickým pobřežím po strán toponomastické, ethnické, kulturní i historické. S mapkou pro X—XII. století.

Łowmiański Henryk, *Stosunki polsko-pruskie za pierwszych Piastów.* Prze gląd historiczny XLI, Warszawa 1950, 152—179. — Za hlavní pramen v této otáz pokládá autor vyprávění Ibrahima ibn Jakuba. — Připouští možnost, že jmén „Mieszko" je pruského původu.

Tymienicki Kazimierz, *Ze studiów nad starożytnościami słowiańskimi. L giowie i Swewowie.* Przegląd historyczny XLI, Warszawa 1950, 102—132. — Sváv

považuje za Neslovany. Zato Lugiové, alespoň „vlastní", byli Slované. Lugiové žili pod politickým a kulturním vlivem Markomanů, usedlých tehdy v Čechách.

Wojciechowski Z., *Uwagi nad powstaniem państw czeskiego i polskiego.* (Autoreferat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 114.

Dziewulski Władysław, *Pochodzenie ludności i stosunki etniczne w Kłodzku w końcu XVII i pierwszej połowie XVIII wieku.* Przegląd zachodni VI, 1950, II. półrocze, 10—30.

Dziewulski Władysław, *Przemiany etniczne Ziemi Kłodzkiej.* Przegląd zachodni VI, 1950, 16—53. — Sleduje ethnické poměry Kladska od nejstarších dob až do doby nejnovější.

Ładogórski Tadeusz, *Ludność Śląska i jej struktura społeczna w drugiej połowie XVIII wieku.* Przegląd zachodni VI, 1950, II. półrocze, 31—48.

Bąk Stanisław, *Polskość w obrębie Dolnego Śląska w ostatnim stuleciu w ujęciach kartograficznych.* Przegląd zachodni VI, 1950, 254—264.

Isačenko A. V., *Začiatky vzdelanosti vo Veľkomoravskej ríši.* Turčiansky sv. Martin 1948. Rec.: Jóna E., Slovenská reč XV, 1949—1950, 249—250.

Poulík Josef, *Staroslovanská Morava.* Praha 1948. Rec.: Gregor Alois (*Archeologie a jazykověda o předhistorii moravských kmenů*), Listy filologické LXXIV, 1950, 236—238.

Böhm J., *Deux églises datant de l'Empire de Grande-Moravie découvertes en Tchécoslovaquie.* Byzantinoslavica XI, 1950, 206—222. — Archeologická studie o objevech ve Starém Městě na Moravě.

Nejedlý Zdeněk, *Dějiny národa českého. I. Starověk.* Praha 1949, Svoboda, 152 str. — Tato práce má zásadní význam pro slovanskou literární vědu i jazykovědu svým zevrubným rozborem a řešením otázky vzniku českého národa a slovanského osídlení Česka a sousedních zemí ve starověku. Nejedlého historicko-materialistické hodnocení faktů se opírá o bohatou dosavadní literaturu, kriticky přijatou, zejména o práce Niederlovy. Rec.: hb, Życie słow. V, 1950, 235—6. — Recensent považuje spis za dílo dosud nebývalé v české historiografii a oceňuje spojení vědeckosti a přístupnosti a cennou charakteristiku české i zahraniční literatury o českých dějinách.

Piuk Karl, *Zur Frage der Slaven in Pannonien.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 112—30. — Pisatel dospívá na základě materiálu hlavně jazykového k závěru, že spor o dolní Pannonii je zbytečný, protože obyvatelstvo tohoto území v dotyčné době představovalo pestrou národnostní mosaiku. Slované zde ovšem žili.

Lehr-Spławiński T., *Z rozważań nad zagadnieniem Chorwatów nadwiślańskich.* (Autoreferat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 18—20. — Úvaha o migraci dalmatských Charvátů z oblasti Karpat, předpokládané podle relace Konstantina Porfirogenety. Po přinesení řady poznatků nebylo zatím možno otázku jednoznačně rozhodnout.

Мошин В., *Русские на Афоне и русско-византийские отношения в XI и XII вв.* Byzsl. XI, 1950, 32—60. — Studuje poměry v ruském klášteře na Athosu podle zachovaného inventáře z r. 1142 (pro slov. filologa zajímavý zvláště soupis knih) a podle převodné listiny z r. 1169 (důležité zejména po stránce právní). Všímá si při tom, jak se v životě tohoto kláštera obrážejí obecné vztahy rusko-byzantské, a nezapomíná ani na styky rusko-srbské. Navazuje na I. část, otištěnou ibid. IX, 1947, 55—85.

Дуйчев И., *Славяно-болгарские древности IX-го века.* Byzsl. XI, 195
6—31. — *Responsa papae Nicolai I. ad quaesita Bulgarorum* se spíše týkají život
slovanského obyvatelstva říše bulharské než Protobulharů. Jsou tedy Respon
vzácným pramenem kulturně-historického poznání Slovanů vůbec a Slovanů bu
harských zvláště (pro dobu IX. věku).

Frye R. N., *Notes to Islamic Sources on the Slaves and the Rus.* Muslim Wor
XL, 1950, 19—26. — Anglické překlady úryvků.

Шарова Крумка, *Карл Маркс и Фридрих Енгелс за развитието н
южните Славяни и на българския народ.* Исторически преглед VI, 195
553—67. — K problematice rozpadu turecké moci na slovanském jihu ve 2. pol. 1
století.

Dolanský Juliusz, *Tysiąc lat naszych stosunków z Polską.* Przekład z cze
kiego. Praga 1950, Orbis, 48 str. — Přehledná stať o československo-polských vzt
zích.

Magnuszewski Józef, *Pierwsze kółko czeskie w Polsce (1880 r.).* Przegląd z
chodni VI, 1950, 76—81. — Četné bibliografické údaje z oboru linguistiky, literár
historie a pod. z let osmdesátých. Zajímavé podrobnosti z činnosti vědců naši
polských i lužickosrbských (Čelakovský, Perwolf, Papieski, Hórnik, Smoler a pod.

*To All Slavic Canadians: Unite and Act to Save Peace! Manifests, Reports an
Decisions of the First Canadian Slav Congress.* Toronto 1950, Canadian Slav Con
mitee. — Obsahuje výzvy k jednotě kanadských Slovanů ve věci míru bez ohledu n
rozdíly názorů v kterékoli jiné otázce. Dále jedná o diskriminaci Slovanů a o vnit
ních poměrech v zemi. Рец.: Щербатых, Славяне 1950, № 11, 58—9. — R
censent uvádí, že v Kanadě dnes žije asi půl milionu Slovanů, kteří tvoří kole
40 % dělníků těžkého průmyslu a převážnou většinu lesních dělníků. Sjezd zach
cený v recensovaném spise, representoval většinu tohoto obyvatelstva.

Umění slovanských národů Sl. přehled XXXVI, 1950, č. 1, str. 45. — S
ethnogr. museum v Moskvě pořádalo výstavu „Lidové umění a národní kroje sl
vanských národů".

Jazykověda

Jazykověda obecná

Theorie a methodologie

Diskuse v moskevské Pravdě v květnu a červnu 1950; Филин Ф., *Против з
стоя, за развитие советского языкознания.* Правда 30/5 1950. — Odmítá Čik
bavovu kritiku marrismu. Odsuzuje srovnávací jazykozpyt jako zastaralou a př
konanou methodu.

Чикобава А., *О некоторых вопросах советского языкознания.* Прав
9/5 1950. — Čikobava konstatuje neuspokojivý stav v současné sovětské lingu
stice. Příčiny vidí v pochybené theorii „nového učení o jazyce". Odmítá zvláš
tvrzení Marrovy školy o třídnosti jazyka, stadiální analysu a čtyřelementový rozb

Мещанинов И. И., *За творческое развитие наследия Н. Я. Марр*
Правда 16/5 1950. — — Meščaninov polemisuje s článkem Čik'obavovým, jí
byla zahájena diskuse v Pravdě. Tvrdí, že Marr aplikuje marxismus-leninism
na jazykový materiál.

Чемоданов Н., *Пути развития советского языкознания.* Правда 23

950. — Připouští, že marrismus má své slabiny, ale jako celek jej hájí proti Čik'obavovu článku.

Санжеев Г., *Либо вперед, либо назад*. Правда 23/5 1950. — Hájí Marrovu theorii stadiálnosti.

Серебренников Б., *Об исследовательских приемах Н. Я. Марра*. Правда 23/5 1950. — Kritiku Marrova učení soustřeďuje zejména na „paleontologický rozbor".

Капанцян Гр., *О некоторых общелингвистических положениях Н. Марра*. Правда 30/5 1950. — V kritice marrismu se ztotožňuje s Čik'obavou a Serebrennikovem. Podrobněji rozebírá a odmítá Marrovo pojetí jazyka jako jevu třídního, jakož i všechny důsledky, které z tohoto předpokladu plynou. Uznává Marra jen jako gruzínologa a armenologa.

Попов А., *Назревшие вопросы советского языкознания*. Правда30/5 1950. — Autor zaujímá kompromisní stanovisko. Ne všechno v Marrově učení je správné, ale v zásadě vyhovuje. Je třeba znovu prostudovat Marra, komentovat jeho spisy a přehodnotit jeho výsledky.

Виноградов В., *Развить советское языкознание на основе марксистско-ленинской теории*. Правда 6/6 1950. — Jsou tři směry sovětské jazykovědy: 1. marristé, kteří přijímají Marrovo učení bez výhrad jako jedinou vědeckou methodu linguistiky; 2. ti, kdož chtějí budovat materialistickou jazykovědu na zdokonaleném a přehodnoceném učení Marrově; 3. jiní prohlašují, že Marr nevytvořil mater. jazykovědu. Vinogradov se počítá k těmto. Vyvrací dále Marrovu theorii třídnosti jazyka.

Булаховский Л., *На путях материалистического языковедения*. Правда 13/6 1950. — Hájí komparatistiku, zvláště indoevropskou, proti neoprávněným útokům marristů.

Кудрявцев В., *К вопросу о классовости языка*. Правда 13/6 1950. — Snaží se obhájit třídnost jazyka.

Никифоров С., *История русского языка и теория Н. Я. Марра*. Правда 13/6 1950. — Zaujímá kompromisní stanovisko, které se od marrismu blíže vzdaluje. Jazyk je nadstavba, ale nemusil být (a v dějinách také nebyl) vždy třídní. Ve vývoji jazyka se uplatňuje konvergence i divergence.

Черных П., *К критике некоторых положений «нового учения о языке»*. Правда 20/6 1950. — Neuspokojivý stav sovětské jazykovědy je způsoben tím, že marristé potlačili kritiku. Marrismus operuje s nedokázanými předpoklady. *Brzdí zejména slavistiku* naprostým odmítáním jazykové divergence.

Сталин И., *Относительно марксизма в языкознании*. Правда 20/6 1950. Большевик XXVII, 1950, № 12, 1—14. Вестник АН СССР XX, 1950, № 6, 3—20. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 3—18. — Český překlad: Rudé právo 21/6 1950. Lidové noviny 22/6 1950. Tvorba XIX, 1950, 587—592. Slovo a slovesnost XII, 1950, 57—70. (Bibliografie přetisků v period. rus. i čes. je výběrová.) — První Stalinův článek o jazykovědě, jímž zaujal stanovisko k diskusi v Pravdě. Základní myšlenky: Jazyk není nadstavbou nad základnou. Jazyk není třídní. Tzv. třídní dialekty, žargony, nejsou jazykem; nemají vlastní gramatickou stavbu ani vlastní základní fond slovní — přejímají obojí z jazyka národního. — Jazyk je jev společenský. Základem jazyka je gramatická stavba a základní slovní fond. Vývoj jazyka se neděje násilným zvratem. Míšení jazyků je proces dlouhodobý a jeho výsledky nejsou takové, že by ze dvou jazyků vznikal nějaký jazyk třetí, ale

zpravidla zvítězí jeden z nich a podrží dále svou gramatickou stavbu i základní zá- sobu lexikální. Srovnávací studium jazyků naprosto nelze zanedbávat nebo do- konce opomíjet. Příbuznost jazyků slovanských je nepochybná. — Pravda postu- povala správně, když zahájila svobodnou diskusi o otázkách jazykovědy.

Сталин И., *К некоторым вопросам языкознания. Ответ товарищу Е. Крашенинниковой*. Правда 4/7 1950. Большевик XXVII, 1950, № 12, 15—18. Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 3—7. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 19—22. — Český překlad: Rudé právo 5/7 1950. Lidové noviny 9/7 1950. Tvorba XIX, 1950, 657—658. Slovo a slovesnost XII, 1950, 70—74. — Druhý Stalinův článek o jazykovědě. Hlavní myšlenky: „Specifické zvláštnosti jazyka, které je odlišují od ostatních společenských jevů, spočívají v tom, že jazyk slouží společ- nosti jako prostředek styku mezi lidmi, jako prostředek výměny myšlenek v společnosti, jako prostředek, který lidem umožňuje vzájemně se dorozumět a orga- nisovat společnou práci ve všech sférách lidské činnosti.“ „Jazyk nelze zařadit do kategorie základen, ani do kategorie nadstaveb.“ Jazyk není ani výrobní nástroj. — Sémantice (sémasiologii) musí být v jazykovědě zajištěno náležité místo. — Třídy mají vliv na jazyk (lexikální zásoba a interpretace výrazů), ale význam tohoto vlivu pro vývoj jednotného celonárodního jazyka je malý. V Marrově učení není špatné všechno šmahem; co je cenné, třeba převzít a použít. — Příčinou stagnace v sovět- ské jazykovědě byl „arakčejevský režim“ a theoretické omyly Marrových žáků.

Сталин И., *Ответ товарищам*. Правда 2/8 1950. Большевик XXVII, 1950, № 14, стр. 1—2. Вестник АН СССР XX, 1950, № 8, стр. 3—9. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, стр. 23—29. — Český překlad: Rudé právo 3/8 1950. Lidové noviny 6/8 1950. Tvorba XIX, 1950, str. 543—544. — Jestliže žargon není jazykem v tom smyslu, že by měl vlastní mluvnickou stavbu a vlastní základní fond lexikální, nemůže se ani vyvinout v samostatný jazyk národní. Avšak u dialektů territoriálních je případ opačný: mají svou gramatickou stavbu i slovníkový zá- klad a skutečně se často některý z nich stává základem nového jazyka. — Otázka poměru myšlení a jazyka u hluchoněmých, právě tak jako řeč posunková, se pří- mo jazykovědy nedotýká. Ta pracuje s případy normálními. — V posledním dopise Stalin odpovídá na některé detailní otázky ke svým předchozím článkům s filoso- fického hlediska.

Samostatná vydání Stalinových článků: Сталин И., *Относительно марк- сизма в языкознании*. Москва 1950, Госполитиздат, 32 стр. — Сталин И., *К некоторым вопросам языкознания. Ответ тов. Е. Крашенинниковой*. Москва 1950, Госполитиздат, 8 стр. — *Сталин И., Относительно марксизма в языко- знании. К некоторым вопросам яазыкознания. Ответ тов. Е. Крашеннин- ковой*. Москва 1950, Госполитиздат, 40 стр. — Сталин И. В., *Марксизм и вопросы языкознания*. Москва 1950, Госполитиздат, 54 стр. (Souborné vy- dání všech tří Stalinových článků o jazykovědě.) — Stalin J. V., *O marxismu v jazykovědě*. Praha 1950, „Svoboda“. (Český překlad prvních dvou Stalinových článků o jazykovědě.)

Souborný otisk ruského znění Stalinových článků viz též Slavia XX, 195[illegible] 165—199.

Ахвледиани Д., *За ленинско-сталинский путь советского языкознани*[illegible] Правда 27/6 1950. — Odmítá marrismus jako škodlivý a hájí srovnávací method[illegible] linguistickou.

Ломтев Т., *Боевая программа марксистского языкознания*. Прав[illegible]

7/6 1950. — Rozvíjí Stalinovu kritiku marrismu. Kreslí plán jazykovědy marxis-cké, vybudované na Stalinových thesích.

Булаховский Л., *Новый этап.* — Церетели Г., *Путь к расцвету.* — алкина-Федорукова Е., *Только вперед.* — Обнорский С., *За творческий уть в советской науке.* — Сауранбаев Н., *Ясная перспектива.* — Шишма-ев В., *За науку, достойную нашей эпохи.* — Толстов С., *Пример творчес-го марксизма.* — Виноградов В., *Программа марксистского языкознания.* - Гарибян А., *Вдохновляющий труд.* — Яковлев Н., *Преодолеем ошибки своей работе.* — Чемоданов Н., *Письмо в редакцию.* — Мещанинов И., *исьмо в редакцию газеты «Правда».* — Правда 4/7 1950. — Závěr diskuse. utoři vesměs přijímají Stalinův výklad. Oceňují Stalinovy články, rozvádějí které body nebo Stalinovy these aplikují na speciální otázky (na př. Obnorskij problematiku slovanskou, Vinogradov na otázky vzniku spisovného jazyka rus-ho). Konstatují nástup nové sovětské jazykovědy, vytýkají konkretní úkoly a sují plán příští práce. — Bývalí marristé autokriticky odvolávají svá dřívější rzení.

Za marxistickú jazykovedu. Sborník prejavov v diskusii o sovietskej jazykovede redakcie univ. prof. Dr. A. V. Isačenku. Bratislava 1950. SAVU, 274 str. — ovenský překlad Stalinových článků o jazykovědě i všech ostatních příspěvků kuse v Pravdě. Připojena Isačenkova charakteristika marrismu a Šefránkovo odnocení významu Stalinových prací.

Бархударов С. Г., *Работы И. В. Сталина по вопросам языкознания — личайший вклад в науку о языке.* Пропаганда и агитация 1950, № 17.

Борковский В. И., *Учение товарища Сталина о языке и задачи языко-ания.* Русский язык в школе XI, 1950, № 5, 18—27.

Čikhobava Arn., *Strukturalizmi, roghorc thananamedrove enathmecnierebis ndinareoba. (Le structuralisme comme une école de la linguistique contemporaine).* alinis sachelobis Thbilisis sachelmcipho universitetis šromebi (Travaux de l'Uni-rsité Staline à Tbilisi) XXVI b, 1944, pp. 231—242. Rec.: Polák Václav, Časo- pro mod. filologii XXXIII, 1950 — Philologica V, 1950, 17—18. — Recensent nstatuje, že je to první reakce sovětské vědy na strukturalismus. Lituje, že se tor neseznámil se školou pražskou a jejím řešením otázky diachronie a synchronie nguistice.

Чикобава А. С., *Сталинский этап в развитии советского языкознания.* тературная газета 14/11 1950. — Věnuje pozornost také otázkám a methodě adní linguistiky.

Чикобава А. С., *Сталинский этап в развитии советского языкознания роблема историзма.* Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 329—336. — Úvodem akovává a komentuje Stalinovy myšlenky o jazyce a jazykovědě, zejména si o neexistenci třídních jazyků. Detailně ukazuje na některé chyby Marra eho školy. Pak probírá postoj jednotlivých škol v dějinách linguistiky k histo-mu v jazyce a v gramatice. Dochází k závěru, že «отход от историзма — не-брое знамение времени» a že «отстоять историзм — это значит отстоять ікознание».

Деборин А. М., *Сталинское учение о языке.* Вестник Академии Наук CP XX, 1950, № 7, 60—63. — Hodnocení Stalinových článků o jazykovědě.

Havránek Bohuslav, *Stalinova práce o marxismu v jazykovědě.* Slovanský hled XXXVI, 1950, 362—365. — Zasazuje diskusi v Pravdě i Stalinovy články

o jazykovědě do celkového rámce vědy a jejích úkolů, jak se chápou v Sovětském svazu. Probírá ve stručnosti historii marrismu a jeho omyly. Podrobněji si všímá hlavních bodů Stalinových článků a sleduje jejich ohlas u nás.

Havránek Bohuslav, *Stalinova stať a česká linguistika.* Tvorba XIX, 1950, 688—689. — Pohled na vývoj české jazykovědy v posledních letech a obraz jejího současného stavu. Aplikace Stalinových článků a jejich důsledků na poměry v linguistice české.

Horálek Karel, *K situaci v jazykovědě.* Listy filol. LXXIV, 1950, 241—24 — Zmiňuje se o malé průbojnosti t. zv. „nového učení o jazyce", jakou mělo u nás, hovoří o situaci v SSSR, o svobodné diskusi a konečně o pádu marrismu po vyjití Stalinových článků. Horálek podává jejich hlavní myšlenky, sleduje ohlas událostí u nás a nastiňuje další úkoly.

Isačenko A., *O situácii v slovenskej jazykovede.* Kultúrny život V, 1950, č. 1 8—9.

Isačenko A., *Významná jazykovedná diskusia vo SSSR.* Kultúrny život 1950, č. 11, 8.

Ярощевский М., *Семантическое мракобесие.* Литературная газета 1950, № 73. — Proti západní „sémantické filosofii".

Еголин А. М., *К новым достижениям советской науки.* Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 64—65. — Hodnocení Stalinových článků o jazykovědě.

Krámský Jiří, *Linguistická statistika na VI. Mezinárodním sjezdu linguistů kém v Paříži.* Časopis pro mod. filologii, XXXIII, 1950, 43.

Lehr-Spławiński Tadeusz, *Przełom w językoznawstwie radzieckim.* Język Polski XXX, 1950, 165—177. — Podrobný přehled nedávné diskuse sovětských linguistů, informativní rozbor Stalinových článků. Význam přelomu v sovětské jazykovědě pro vědu polskou.

Leroy Maurice, *Sur le concept d'évolution en linguistique.* Bruxelles 19 41 pp. — Separát z „Revue de l'Institut de sociologie", 1949, no. 3, 337—376.

Никифоров С., *Советское языкознание на новом этапе.* Учительская газета 16/8 1950. — Kritika marrismu. Program studia historické mluvnice ru pro vysoké školy. Slovanské jazyky pocházejí z jediného společného jazyka.

Павлов Тодор, *Теоретико-методологическото значение на новия тр на И. В. Сталин, Марксизмът и въпросите на езикознанието.* Лекция... С фия 1950, 48 стр. — (Podle zprávy.)

Поспелов Н. С., *О грамматическом строе языка.* Учительская газе 4/11 1950.

Sgall Petr, *Nástup k marxistické jazykovědě.* Naše řeč XXXIV, 1950, 81— — Stručný přehled diskuse o jazykovědě v SSSR, Stalinovy články, nynější st

Skalička V., *Stalinův článek a naše jazykovědná tradice.* Tvorba XIX, 19 718. — Kritický historický konspekt různých směrů linguistických v přehledn výběru od antiky k dnešku, pokud se dotkly jazykovědy české. Marxistické lingu tice doporučuje zvláště povšimnout si některých stránek strukturalismu.

Топчиев А. В., *И. В. Сталин о проблемах языкознания и задачи А демии Наук СССР.* Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 8—19.

Trávníček František, *Jazyk je spisovatelovým nástrojem.* Lidové noviny 1 1950. — Poměr spisovatele k jazyku a jeho úkoly ve světle Stalinových článků o zykovědě.

Виноградов В. В., *Гениальная программа марксистского языкознан*

Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 20—52. — Probírá bod za bodem nesprávnosti Marrova učení o jazyce, Stalinovo stanovisko k těmto jednotlivým otázkám a důsledky, jež z něho plynou pro sovětskou jazykovědu.

Виноградов В. В., *О лингвистической дискуссии и работах И. В. Сталина по вопросам языкознания*. Большевик XXVII, 1950, № 15, 7—23. — Vinogradov se zabývá hlavně Stalinovou thesí o evoluční povaze jazyka a rozvíjí úkoly historické mluvnice.

Виноградов В. В., *Сталинские труды по языкознанию и советская школа*. Правда 1/9 1950. — Kritika neblahých vlivů a důsledků marrismu v učebních plánech, učebnicích a příručkách vysokoškolských i v praxi středoškolské.

Волгин В. П., *Крупнейшее событие современной науки*. Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 53—55. — Ocenění Stalinových článků o jazykovědě.

Вопросы языкознания в свете трудов И. В. Сталина. Под редакцией акад. В. В. Виноградова. Москва 1950, Моск. Унив., 226 стр. — Sborník statí předních sovětských linguistů. Shrnují výklady, podané v srpnu 1950 na všesvazové poradě o jazykovědě, kterou uspořádala moskevská universita pro vysokoškolské profesory. Vinogradov shrnuje v úvodním článku význam diskuse v Pravdě, v závěrečném pak úkoly, jež plynou ze Stalinova řešení pro jazykovědné kursy. Ostatní články se zabývají jazykem jako společenským jevem (Čikobava), gramatickou stavbou jazyka (Pospelov), lexikální zásobou i základním slovním fondem (Černych), poměrem jazyka a dialektu (Avanesov), vznikem a vývojem národních jazyků (Sanžejev) a otázkami historického vývoje jazyka (Bulachovskij), srovnávací metody jazykovědné (Serebrennikov) a vzniku jazyka (Kondrašov).

Всесоюзное совещание работников высших учебных заведений по вопросам языкознания и лингвистический семинар. Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 144—148. — Obsah referátů V. V. Vinogradova a A. S. Čik'obavy, které navazují na nedávné události v sovětské linguistice, na Stalinovy články o jazykovědě a vyvozují odtud další program a plány.

Жуков Е. М., *Отставание будет преодолено*. Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 66—67. — K nové jazykovědě po marrismu.

Marrismus

Миханкова В. А., *Новое учение о языке*. Вестник АН СССР XX, 1950, № 3, 44—57. — Přehled marrismu.

Šmilauer Vladimír, *Nové učení o jazyce (marrismus)*. Časopis pro mod. filologii, XXXIII, 1950, 97—103. — Stručný přehled marrismu, dnes překonaného. Pořízeno podle sborníku *Sovětská jazykověda. Překlady vybraných studií*. Praha 1949, Orbis, 164 str.

Trávníček František, *Akademik Marr a jeho směr v jazykozpytě*. Naše řeč XXXIV, 1950, 1—6. — Ještě v duchu marrismu.

Organisace vědecké práce

Conférence de l'Institut de linguistique de l'Université de Paris, IX (année 1949). Paris 1950. — Na str. 7—16 návrh Marcela Cohena „*Sur la statistique linguistique*".

О мероприятиях в связи с реализацией постановления Президиума о состоянии центральных органов языкознания Академии Наук СССР. Вестник АН СССР XX, 1950, № 8, 89—91.

О состоянии центральных органов языкознания Академии Наук СССР.

Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 130. — Osobní změny, vyvolané pádem marrismu.

Сухотин В. П., *Первые итоги и очерёдные задачи. (К реализации постановлений Президиума АН СССР о перестройке работы органов языкознания.)* Вестник АН СССР XX, 1950, № 11, 79—82. — Informuje o organisačních a personálních změnách v moskevském jazykovědném ústavě, které vyvolal přelom v sovětské jazykovědě po diskusi v Pravdě a po článcích Stalinových. Podává přehled nového pracovního a edičního plánu tohoto ústavu.

Топчиев А. В., *И. В. Сталин о проблемах языкознания и задачи Академии Наук СССР.* Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 8—19. — Kriticky sleduje postup a okolnosti neblahého šíření marrismu a „arakčejevského režimu" ve vědeckých ústavech v minulé době, ukazuje na chyby a hovoří o vypracování nového plánu.

В институте языкознания. Вестник АН СССР XX, 1950, № 12, 85—89. — Zpráva o dvou zasedáních Institutu s výtahem referátů V. V. Vinogradova, V. A. Šišmareva, B. V. Gornunga a B. A. Serebrennikova. Všem referentům šlo především o přednesení a posouzení konkretního pětiletého plánu sovětské linguistiky. Projektují se práce theoretické i ediční.

Varia

Ahlman Erik, *Syntaksin suhde merkitykseen. (Syntax und Bedeutung.)* Virittäjä LIV, 1950, 54—59. — Proti pojetí syntaxe jako části sémantiky. Německé résumé.

Аванесов Р. И., *И. В. Сталин о развитии языков и диалектов.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 161—176.

Dostál Antonín, *Produktivnost v jazyce.* Slovo a slovesnost XII, 1950, 83—97. — Studuje produktivnost ve vztahu k výstavbě jazyka v plánu gramatickém i lexikálním a vymezuje tento linguistický pojem vzhledem k analogii. Tuto methodu studia aplikuje nejen na jazyky moderní, ale i na jazyky staré.

Folejewski Zbigniew, *La fonction des éléments dialectaux dans les œuvres littéraires.* Uppsala 1950. — (Podle zprávy.)

Horálek Karel, *K theorii překladu. (O překládání marxistické literatury.)* Slovo a slovesnost XII, 1950, str. 74—83. — Článek neřeší systematicky jednotlivé problémy, ale snaží se na konkretních případech ukázat, že leccos ze speciální technologie překladů tohoto oboru má svou cenu i pro obecnou theorii překladu.

Kořínek J. M., *Úvod do jazykozpytu.* Bratislava 1948, Slovenská akadémia vied a umení, 107 str. Rec.: Machek Václav, Listy filologické LXXIV, 1950, 58. — Recensent upozorňuje, že práce je vlastně úvodem do jazykozpytu strukturálního nebo do fonologie.

Les Actes du sixième Congrès international des linguistes. Paris 1949, Klincksieck, 608 pp. Ref.: Revue des Études slaves, XXVI, 1950, 139—140.

Lingua Posnaniensis I, 1949. Ref.: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 141—142.

Łukasik St., *Geneza języków romańskich. Część II: Toponomastyka śródziemnomorska w ramach toponomastyki światowej.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 84—85.

Nosek Jiří, *Zprávy o novějších pracích z oblasti obecného jazykozpytu, morfologie a syntaxe, uveřejněných v časopisech.* Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950 86—88. — Stručně annotovaný přehled 10 statí.

Penttilä Aarni, *Ns. sanaluokista* (= *Observations sur les „classes de mots“*). Virittäjä LIV, 1950, 394—398 (résumé p. 479). — Při tradičním třídění slov chybělo přesné vymezení pojmu „slovo“. Něco jiného je „mot“=„vocable“ (v tomto smyslu ve finštině jen dvě třídy: proměnná — neproměnná) a „mot“ s hlediska klasifikace sémantické a syntaktické; tu jde vlastně o „signes de mots“.

Поспелов Н. С., *Учение И. В. Сталина о грамматическом строе языка*. Русский язык в школе XI, 1950, № 6, 10—22. — Jazyk jako jev společenský. Učení o gramatické stavbě jako základu jazyka. Gramatika jako věda o gramatické stavbě jazyka. Chyby marrismu. Gramatické kategorie a jejich místo v jazykové stavbě. Vypracování gramatiky ve světle Stalinova učení o stavbě jazyka.

Pranda Adam, *Funkcia dialektizmov v divadelnom jazyku*. Slovo a tvar IV, 1950, 52—69. — Autor chápe divadelní „jazyk“ jako funkční — ve vymezení Havránkově. Dialektismy se v něm uplatňují, aby vyvolaly anebo podtrhly kolorit sociální, místní nebo dobový, v řeči vázané mohou mít ještě funkci básnickou. Studie se snaží zjistit, kdy, z jakých pohnutek a v jaké míře je užití dialektismů dílu prospěšné.

Recueil linguistique de Bratislava I. Bratislava 1949, 210 pp. Rec.: Trost Pavel, Časopis pro mod. filologii, XXXIII, 1950 — Philologica V, 1950, 33—34. Vachek Josef, Slavia XX, 1950, 137—139.

Rosetti A., *Mélanges de linguistique et de philologie*. București 1947, Institutul de Linguistica Română, 666 pp. Rec.: Buben Vladimír, Časopis pro mod. filologii, XXXIII, 1950 — Philologica V, 1950, 24—25. — Rosetti zde sebral své články a studie, publikované v různých časopisech od r. 1921—1945. Jsou přeloženy do francouzštiny a seřazeny podle oborů.

Rozwadowski Jan, *O zjawiskach i rozwoju języka*. Wyd. 2 pomnożone. Kraków 1950, Tow. Mił. Języka Pol., 229 str.

Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1949—1951. Uppsala 1949. — (Podle zprávy.)

Jazykozpyt srovnávací

Булаховский Л. А., *Вопросы исторического развития языка в свете работ И. В. Сталина по языкознанию*. Русский язык в школе XI, 1950, № 6, 3—9.

Горнунг Б. В., *К постановке вопроса об исторической общности индоевропейских языков*. Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 337—350. — «Единство семьи языков, за которой укрепилось условное название ‚индоевропейской‘ есть твердо установленный факт.» Lze stanovit obecně ide. základnu hláskoslovnou, tvaroslovnou i lexikální. Odchylky od ní neboří srovnávací jazykozpyt, ale jen schleicherovské pojetí v duchu rodokmenového stromu (příliš zjednodušuje). Nejeden kladný přínos byl i v theorii substrátů. Není hybridních jazyků v tom smyslu, jak je chápal Marr. — Schleicherův srov. jazykozpyt přijímat nelze. Prajazyk není cílem ani nutností práce komparatisty. Jeho úkolem je především (podle Bulachovského) relativní chronologie hláskoslovných, morfol. i syntakt. korrelátů, při nichž snažíme se ovšem dopátrat co možná nejstaršího stavu. Komparatistika má plné oprávnění a může přinést plodné výsledky ve studiu zákonů vývoje jazyka, vzájemných vztahů a interferencí příbuzných jazyků. V podrobnostech se mnoho očekává od studia hláskoslovně příbuzných kořenů ve světle sémantiky (na rozdíl od fantastického tápání marristů na tomto poli). — Vedle toho je článek prostoupen kri-

tikou marrismu, zejména jeho neoprávněné výtky, že komparatistika už sama sebou přivádí jazykovědu k rasismu a do jeho služeb. Zdůvodňuje se také odmítnutí jeho vývojové „pyramidy", theorie t. zv. jednotného glottogonického procesu, theorie míšení atd.

Kuryłowicz J., *Akcentuacja języków indoeuropejskich.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 324—327. — „Práce pojednává ve třech oddílech o přízvukování védském, starořeckém a baltoslovanském. V každém z nich je věnován zvláštní paragraf flexi nominální, tvoření a skládání slov a slovesu. Tři dodatky pojednávají o přízvukování staroiránském, románsko-latinském a skandinavském."

Серебренников Б. А., *К вопросу о недостатках сравнительно-исторического метода в языкознании.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 177—185. — Ukazuje potřebu a užitečnost srovnávací methody a zároveň kriticky hodnotí její dosavadní nedostatky v konkretních detailech.

Серебренников Б. А., *О сравнительном историческом методе.* Учительская газета 25/11 1950.

Zubatý Josef, *Studie a články. Výklady etymologické a lexikální I. a II.* — Viz pod „Jazykověda slov. srovnávací — *etymologie, toponomastika*".

Fonologie a fonetika

Dieth Eugen—Brunner Rudolf, *Vademecum der Phonetik.* Bern 1950, A. Francke. — (Podle zprávy.)

Janko Josef, *Jazyková melodie a její výšky a hloubky ve službách skladby a významosloví.* Praha 1948, 104 str. Rec.: Romportl Milan, Časopis pro mod. filol. XXXIII, 1950, 59—60. Trost Pavel, ibid., Philologica V, 1950, 20—21. — Janko založil práci na chybné theorii Sieversově. Nepřihlížeje k vlivu situace na větnou intonaci, považoval intonaci za konstantní pro jednotlivé typy vět. Dalším nedostatkem jest, že pozoroval jen svou vlastní výslovnost a že užíval vět isolovaných a předem připravených.

Jones Daniel, *The Phoneme, It's Nature and Use.* Cambridge 1950, W. Heffer & Sons, 267 pp. — (Podle zprávy.)

Ohnesorg Karel, *Fonetická studie o dětské řeči.* Praha 1948, 178+6 str. — Ohnesorg Karel, *O mluvním vývoji dítěte.* Praha 1948, Jednota českých matematiků a fysiků, 68+6 str. Rec.: Klimeš Lumír, Časopis pro mod. filol. XXXIII, 1950, 60—61. (Jen první dílo.) Polák Václav, ibid., Philologica V, 1950, 21—22. (Obě díla.) Polák Václav, Listy filol. LXXIV, 1950, 44—47. (Obě díla.) — Klimešova recense je čistě fonetická. Polák konstatuje: Některé poznatky zajímají i obecnou linguistiku; škoda, že autor nezaměřil svá díla také fonologicky.

Skaličková Alena, *Fonetika a fonologie.* Časopis pro mod. filologii, XXXII, 1950, 186—187. — Autorka reaguje na Horálkův článek v Časopise pro mod. filologii XXXII, 1949, 113—116 a dále rozvíjí myšlenku smíru a spolupráce obou těchto věd.

Trubeckoj N. S., *Principes de phonologie.* Paris 1949, Klincksieck, XXXIV +394 pp. Ref.: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 140. Vey M., Časopis pro mod. filol. XXXIII, 1950 — Philologica V, 1950, 60. — Francouzský překlad (pořídil J. Cantineau) díla „Grundzüge der Phonologie" (1939).

Jazykověda slovanská srovnávací

Gramatika

Calleman Birger, *Zu den Haupttendenzen der urslavischen und altrussischen Lautentwicklung.* Uppsala 1950, Almquist och Wiksells Boktrykeri AB, 174 S. Rec.: Matthews W. K., The Slavonic and East European Review, vol. XXIX, nr. 72, 306—307. — Při vysvětlování tendencí vývoje se silně opírá o moderní polštinu, takže působí dojmem „fonetické studie o staré polštině, vyjádřené termíny moderní polštiny". Spojuje hledisko fonologické s fonetickým, neboť „jako Grammont a škola pražská přijímá pojetí fonetického (!?) systému, ale staví jej na artikulační basi". Změny vysvětluje posunem artikulační base. Mnohc pozornosti věnuje nosovkám. — Ve studii je mnoho nedokazatelného pro nedostatek historického materiálu.

Entwistle W. J., Morison W. A.: *Russian and the Slavonic Languages.* London 1949, 407 pp. Zpráva: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 142—3. — Srovnávací mluvnice slovanská, budující na ide. theorii praslovanštiny. Značně obsáhlá, ač poněkud nerovnoměrně zpracovaná.

Mikkola J. J., *Einführung in das vergleichende Studium der slavischen Sprachen. Urslavische Grammatik, III. Formenlehre.* Heidelbg 1950, Carl Winter, 136 S. Rec.: Nandriş G., Slavonic Review, XXIX, 1950, nr. 72, 334—335.

Vaillant André, *Grammaire Comparée des Langues Slaves. Tome I: Phonétique.* Lyon—Paris 1950, IAC, 320 pp. — Založeno na praslovanštině, přihlíží se také k indoevropštině a za realitu se pokládá i jednota baltoslovanská.

Jacobsson Gunnar, *Adverben i de slaviska språken.* Filologiska Meddelanden från Stockholm 1950, Nr. 1, 1—3. — Kritika Trypućkého stati „Russe впопыхах dans la précipitation'. Contribution à l'étude des adverbes slaves", uveřejněné v Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1949—51, 15—36. K tomu autor připojuje své názory vlastní.

Lokrantz Carl, *Zur Deutung der Verba auf* -cati, -dzati und -sati. Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 378—393. — Popírá výklad Ekblomův o odvozování takových iterativ od imperativu a sám vysvětluje analogickým rozšířením střídání *k/c*.

Machek Václav, *Původ slovanských vidů.* Listy filologické LXXIV, 1950, 157—158. — Zpráva o článku Alfreda Senna, uveřejněném v Language XXV, 1949, 402 n. Recensent srovnává s názory jiných badatelů a upozorňuje na otevřenou otázku poměru jazyků baltských, slovanských a germánských.

Etymologie, toponomastika

Булаховский Л. А., *Славянские наименования птиц.* Известия АН ОЛиЯ VI, 1947, 345. — Výtah z autoreferátu o této připravované práci. Srov. také jeho: *Общеславянские названия птиц,* Известия АН СССР ОЛиЯ VII, 1948, 97—124. Rec.: Machek Václav, Listy filologické LXXIV, 1950, 236.

Ekblom Richard, *Drei slavische Ortsnamen altnordischen Ursprungs.* Slavistična Revija III, 1950, 277—283. — *Elbing* (*Olbinum*) v severní části Vratislavi a *Lubiaż* na horním toku Pripetě pocházejí ze staronordického *Aelwing* (*elwo* = řeka).

Kalima Jalo, *Ein Nachtrag zu der Etymologie von slav.* běda „*Not*". Neuphilologische Mitteilungen — Bulletin de la Société Néophilologique LI, 1950, 38—39. —

Autor podepírá platnost své etymologie (od *bodǫ, bosti*), uveřejněné v čl. „Zu der slavischen Anlautsdehnung“, Neuphilologische Mitteilungen L, 1949, 225—229.

Rozwadowski Jan, *Studia nad nazwami wód słowiańskich.* Kraków 1948, PAU, XXI+344 str. Ref.: Svoboda Jan, Slavia XIX, 1950, 511—513.

Taszycki Witold, *Słowiańskie nazwy miejscowe.* (*Ustalenie podziału.*) Kraków 1946, PAU, 64 str. Rec.: Svoboda Jan, Slavia XIX, 1950, str. 448—455.

Trypućko Józef, *Słowiańskie przysłówki liczebnikowe typu stcsl.* „dvašdi trišti“. Uppsala 1947, 102 str. — Práce pěkně osvětluje (zejména podle ruského materiálu) starší a mladší stadia těchto slovanských adverbií, ale celkové závěry nejsou přesvědčivé. Zejména hypothetické kombinace, konstruované především na spojování různojazyčných kořenů, nepostačí dnešní linguistice. Rec.: Dostál Antonín, Slavia XIX, 1950, str. 455—459.

Vaillant André, **sern- „gelée blanche“.* Revue des Études slaves, XXVI, 1950, 132—133.

Vasmer Max, *Etymologische Beiträge.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 399—406. — Etymologie deseti výrazů, většinou ruských.

Ван Вейк Ник., *К истории фонологической системы в общеславянском языке позднего периода.* Slavia XIX, 1950, 293—313.

Zubatý Josef, *Studie a články. Svazek I.: Výklady etymologické a lexikální. Část I.* Praha 1945, ČAVU, 399 str. — *Část II.* 1949, 464 str. Rec.: Machek Václav, Slavia XIX, 1950, 513—514. Gregor Al., LF LXXIV, 1950, 57—58.

Interference s jinými jazyky

Chiţimia Ion. Const., *Histoire et sémantique de deux termes slaves* повозъ *et* подводъ, *chez les Slaves et chez les Roumains.* Slavia XIX, 1950, 349—362.

Kalima Jalo, *Slaavilaiset lainasanamme todennäköisyyslaskelmien valossa* (*Nos mots d'emprunt slaves à la lumière du calcul des probabilités.*) Virittäjä LIV, 1950, 60—69. — Přehodnocuje výsledky bádání Mikkoly a Setälä. Nelze tolik výpůjček připisovat praslovanskému období.

Machek Václav, *Hittito-slavica.* Archiv orientální XVII, 1949, str. 131—14 (= Sborník Hrozného). Ref.: Šmilauer Vladimír, Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 181.

Räsänen Martti, *Beiträge zu den altaisch-slavischen Berührungen.* (Commentationes Fenno-ugricae in honorem Y. H. Toivonen. Mémoires de la Société Finno-ougrienne, XCVIII, 1950, 125—131.) Ref.: Šmilauer Vladimír, Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 181—182.

Räsänen Martti, *Neuere Forschungen über altaisch-slavische Berührungen.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 446—450.

Rosetti Al., *Slavo-romanica.* Studii şi cercetări lingvistice I, 1950, fasc. 88—90. — Slovesa na *-uire* a výraz *gând* svědčí o přejetí z maďarštiny slovanským prostřednictvím.

Sborníky

Miscellanea in honorem Francisci Xav. Grivec, Olomucii 1948, Academia Velehradensis, 185 pp. Rec.: Mareš František V., Slavia XIX, 1950, 528—532.

Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi. Uspořádali Ant. Grund, Ad. Kellner a Jos. Kurz. Brno 1948, seminář pro slov. filol. při fil. fak. Masarykovy university, 548 str. Ref.: Bělič Jaromír, Slavia XX, 1950, 128—133. Jelínek Milan, Časopis Matice moravské LXIX, 1950, 122—127.

Slavia XIX, 1949, seš. *1—2.* Rec.: Vaillant André, Revue des Études slaves XXVI, 1950, 143—4. — Vaillant zaznamenává článek Kopečného o klasifikac slovanských jazyků. Dále si všímá článku Marešova o Pražských zlomcích a Dostálova o ediční metodě stsl. textů; s kritikou lze polemisovat.

Varia

Chrestomatia słowiańska. Pod redakcją Tadeusza Lehra-Spławińskiego. Cz. 2: *Teksty zachodniosłowiańskie.* Ze słowniczkami. Oprac.: Zenon Klemenszewicz, T. Lehr-Spławiński, Jan Magiera, Witold Taszycki. Kraków 1950, Uniw. Jagiell., V+291 str.

Transliterace cyrilského písma do latinky. Slavia XX, 1950, 158—161.

Jazyk staroslověnský a církevněslovanský

Gramatika a etymologie

Bauer Jaroslav, *Bezpředložkový lokál v staroslověnských evangeliích.* Slavia XX, 1950, 40—56.

Mirambel André, *Le gamma intercalaire et les emprunts grecs en vieux slave.* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 125—130. — Studuje řecký jev vkladného γ (ἀ-γ-έρας). Nastiňuje příčiny jevu a sleduje jeho rozšíření zeměpisné i časové. V poznámkách užitečné bibliografické údaje ke studiu hellenistické řečtiny.

Nahtigal Rajko, *Rasticь* za *Rastislav.* Slavistična Revija III. 1950 140—141.

Słoński Stanisław, *Gramatyka języka starosłowiańskiego* (*starobułgarskiego*). Warszawa 1950, Państw. Zakł. Wydawn. Szkol., 172 str.

Tovar Antonio, *Antiguo eslavo.* Madrid 1949, 76 pp. Zpráva: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 143. — Četné drobné chyby.

Vaillant André, *Manuel de vieux-slave.* Tome I: *Grammaire.* Tome II: *Textes et glossaire.* Paris 1948, 369+125 pp. Rec.: Dostál A., Byzsl. XI, 1950, 93—100. — Recensent podává přehled dosavadních mluvnic stsl., kriticky je hodnotí a methodologicky třídí. Podává kritiku mluvnice Vaillantovy v konfrontaci s výsledky svého bádání o stsl. mluvnickém systému.

Vasmer Max, *Altbulgarisch kъžьdo „jeder" und seine Sippe.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 321—323. — Po dosavadních pokusech o výklad podává svůj názor: *kъžьdo* = *kъ*(**qo-*) + *že* + **de.* Původní význam: „kdo také kde".

Ван Вейк Ник., *Церковнославянский глагол* ѹ-глаголати *‚πεῖσαι'.* Slavia XIX, 1950, 314—316.

Písemnictví a cyrilometodějské otázky

Čyževškyj D., *Anklänge an die Gumpoldslegende des hl. Václav in der altrussischen Legende des hl. Feodosij und das Problem der „Originalität" der slavischen mittelalterlichen Werke.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 71—86.

Генов Минко, *За началото на славянската писменост.* Исторически преглед VI, 1949/1950, 600—609. — Poznámky k názorům E. Georgieva.

Grivec F., *Duo sermones s. Methodii Thessalonicensis.* Orientalia christiana periodica XVI, 1950, 440—448. — Dokazuje, že Fris. II a anonymní homilie v Cloz. jsou dílem sv. Metoděje (první snad obou bratří?). Zvláště věnuje pozornost rozboru Fris. II a upozorňuje na myšlenkové shody ukazující na slovanské apoštoly. Připojuje latinský překlad obou textů.

Horálek Karel, *Kořeny charvátsko-hlaholského písemnictví.* Slavia XIX, 1950, 285—292.

Janów Jan, *Ze studiów nad ewangeliarzami „uczytelnymi" XVI—XVII w.* Slavia XIX, 1950, 317—335.

Kusseff Methodie, *St. Nahum.* Slavonic Review XXIX, nr. 72, 139—152. — Studie o spolupracovníku sv. Klimenta, biskupa bulharského, který měl jistě značný význam v kulturním a literárním životě Symeonova Bulharska. Naum patří k vypuzeným učeníkům velkomoravským. Otištěn csl. Život Naumův zároveň s anglickým překladem.

Sakač S., *De dignitate episcopali S. Cyrilli Thessalonicensis.* Orientalia christiana periodica XVI, 1950, 237—266. — V legendě Italské, v Pochvale sv. Cyrila a v Pochvale sv. Cyrila a Metoděje, tedy ve třech soudobých historických pramenech, se biskupství Cyrilovo uvádí výslovně. ŽKM je naznačuje implicite. Nelze tedy o pravdivosti těchto údajů pochybovat. Sv. Cyril byl vysvěcen na biskupa zač. r. 868, ale na samém konci tohoto roku z úřadu abdikoval pro podlomené zdraví, takže do své velkomoravské diecése nikdy nepřišel. Tyto okolnosti jsou příčinou chudosti zpráv.

Vašica Josef, *Anonymní homilie v rukopise Clozově.* Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 6—9. — Přehled, kritika a doplňky dosavadního bádání o tomto textu. Dále objevné srovnání se Zakonem sudným ljudem. Výsledek: potvrzení cyr.-met. provenience. Vašica přisuzuje sv. Metoději.

Weingart Miloš, *Československý typ cirkevnej slovančiny.* Bratislava 1949, SAVU, 133 str. Rec.: Horálek Karel, Slavia XIX, 1950, 442—448. Filip Oldřich, Listy filol. LXXIV, 1950, 223—225. Revue des Études slaves XXVI, 1950, 145 až 146.

Varia

Dostál Antonín, *Dictionnaire vieux-slave.* Byzantinoslavica XI, 1950, 280. — Stručná zpráva o přípravných pracích k edici staroslověnského slovníku, jež provádí komise České akademie věd a umění.

Horálek Karel, *K nové literatuře o staroslověnštině.* Slavia XIX, 1950, 434 až 442.

Matthews W. K., *Sources of Old Church Slavonic.* Slavonic Review XXVIII, no. 71, 1950, 466—485.

Palikarova-Verdeil R., *La musicologie byzantine et les documents slavons.* Byzsl. XI, 1950, 82—89. — Podrobný přehled bádání v oboru byzantské musikologie od jejích počátků až do dneška se zvláštním zřetelem k větvi slovanské. Na konci stručné shrnutí dosavadních výsledků.

Paulová Milada, *L'idée cyrillo-méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère slave de Prague.* Byzantinoslavica XI, 1950, 174—186. — Podporuje theorii Chaloupeckého o slovanské orientaci politiky Karla IV. a považuje jeho slovanskou politiku za podstatný motiv pro zřízení slovanského kláštera v Emauzích.

Di Salvo Bartolomeo, *La notazione paleobizantina e la sua transcrizione.* Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata IV, 1950, 114—130. — Studie o paleobyzantské notaci a její transkripci s podrobně rozebraným příkladem. Může mít význam pro studium značek v stsl. textech.

Slovanské studie. Sbírka statí, věnovaných prelátu univ. prof. Dr Josefu Vajsovi k uctění jeho životního díla. Uspořádali Josef Kurz, Matyáš Murko, Josef Vašica. Praha 1948, Vyšehrad, 267 str. Rec.: Bauer Jaroslav, Časopis Matice moravské

LXIX, 1950, 198—203. Mátl Antonín, LF LXXV, 1951, 224—227. T., Journal of Central European Affairs IX, 1950, 460. Mareš F. V., Slavia XX, 1950, 133—137.

Василиев Асен, *Църкви и манастири из западна България*. Viz: „Jazyk bulharský — epigrafika“.

Venedikov Ivan, *Trois inscriptions protobulgares*. Разкопки и проучвания IV. София 1949 (1950). — Snímky a některá pozorování mohou posloužit jako paralela k studiu vzniku cyrilice, poněvadž jde vesměs o písmo řecké, třeba užité pro zcela jiný jazyk.

Jazyk český

Dějiny jazyka, zvláště spisovného

Bělič Jaromír, *K otázce vzniku nové spisovné češtiny*. Slovo a slovesnost XII, 1950, 9—15. — Bělič polemisuje s názorem Kopečného („*Spisovný jazyk a jeho forma hovorová*“, Naše řeč XXXIII, 1949, 14 n.), který „hodnotí návrat osvícenské jazykové theorie k mluvnické podobě jazyka českých humanistů a bible Kralické zčásti negativně“. Některá tvrzení (na př. o počátcích hovorové formy spisovné češtiny už před r. 1850) by bylo dobře lépe zdůvodnit.

Gramatika

Lehr-Spławiński Tadeusz, *Gramatyka języka czeskiego*. Warszawa 1950, Książnica Atlas, 79 str.

Trávníček František, *Mluvnice spisovné češtiny. Část I. Hláskosloví — tvoření slov — tvarosloví*. Praha 1948, Melantrich, 591 str. — *Část II. Skladba*. 1949, 571 str. Rec.: Kellner Adolf, Listy filologické LXXIV, 1950, 133—138.

Травничек Фр., *Грамматика чешского литературного языка*. Москва 1950, Изд. иностр. лит., 466 стр. Rec.: Hausenblas Karel, Naše řeč XXXIV, 1950, 157—158. — Překlad A. G. Širokovové za redakce N. A. Kondrašova; díl I. (hláskosloví, tvoření slov, tvarosloví). Překlad je poněkud zkrácen. Podle úsudku recensenta je velmi zdařilý a také vnější úprava je pečlivá. Mate jen nesprávný překlad českého *doplněk* ruským дополнение = předmět.

Ekblom R., *Reste-t-il, en tchèque, des traces de la différence mélodique entre les anciennes intonations?* Uppsala 1949, 13 pp. Zpráva: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 142. — Separát ze „Språkvetenskapliga Sällskapets i Uppsala Förhandlingar 1949—1951“.

Frinta Antonín, *K otázce staročeské jotace po* j *a* ň. Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 38. — Příspěvek k diskusi, opřený o lužickou srbštinu.

Kopečný František, *K vidovým rozdílům ve způsobu rozkazovacím*. Slovo a slovesnost XII, 1950, 15—17.

Kopečný František, *Povaha českého praeterita*. Naše řeč XXXIV, 1950, 85—89. — Tvar typu *psal jsem* je významově nerozložený a měli bychom proň zavést termín „praeteritum“. „Perfektem“ jsou spojení typu *mám napsáno*.

Vachek Josef, *Obecný zápor v angličtině a v češtině*. — Poldauf Ivan, *Some points on Negation in Colloquial English*. Praha 1947, 84 str. Rec.: Nosek Jiří, Naše věda XXVII, 1950, 234—237.

Jazyková kultura

Daneš František, *Zakázaný přechod*. Naše řeč XXXIV, 1950, 10—13. — Dává přednost typu „*přechod zakázán*“.

Filipec Josef, *Účet — faktura-počet*. Naše řeč XXXIV, 1950, 141—144. — Hledá český ekvivalent slova faktura.

Havránek Bohuslav, *Dnešní čeština.* Naše řeč XXXIV, 1950, 6—9. — Nabádá k „uvědomělému zvyšování kvality všech jazykových projevů".

Jazykový koutek Československého rozhlasu. První výběr. Redigovali B. Havránek, A. Jedlička a Fr. Váhala. Praha 1949, Orbis, str. 291. Rec.: Zima Jaroslav, Naše řeč XXXIV, 1950, 24—28. Gregor Alois, Listy filologické LXXIV, 1950, 159—160. — Velmi příznivá kritika.

Jedlička Alois, *Zjišťování mluvnické normy soudobé spisovné češtiny.* Naše řeč XXXIV, 1950, 121—132. — Rekapituluje historii jazykové normy lexikální i gramatické od doby obrozenské. Pak podává zprávu o zjišťování současné normy gramatické, jíž se zabývá Ústav pro jazyk český — oddělení pro současný spisovný jazyk. Rýsuje jeho úkol, prostředky a cesty.

Svěrák František, Výrazivo *a jiná jména na* -ivo. Naše řeč XXXIV, 1950, 161—164.

Trávníček František, *K vazbám „byl jsem se koupat".* Naše řeč XXXIV, 1950, 49—57. — Autor reviduje názor M. Dokulila, projevený v Naší řeči XXXIII, 1949, 81—92.

Trávníček František, O užívání cizích slov. Tvorba XIX, 1950, 990. — Nesprávný je jazykový purismus, zamítající užívání cizích slov vůbec. Trávníček však nepřipouští užívání neomezené. Při výběru přihlíží k jejich vžitosti, srozumitelnosti a účelnosti.

Vey M., *Prépositions suivies du nominatif en tchèque moderne.* Časopis pro mod. filologii XXXIII 1950, 147—148. — O předložkách typu *à la, kontra, versus.* Dobrý postřeh, ale drobné nepřesnosti.

Etymologie a toponomastika

Davídek Václav, *O názvech a jménech Těšínska.* Opava 1949, Slezský studijní ústav, 143 str. Rec.: Kellner Adolf, Slezský sborník XLVIII, 1950, 377—380. — Kritisuje studii jako příliš odvážnou a poněkud povrchní.

Hosák Ladislav, *Poznámky k místnímu názvosloví Moravy,* Časopis Společnosti přátel starožitností LVII, 1949, 129—139. Rec.: Šmilauer Vladimír. Časopis pro mod. filologii XXXIII 1950, 175—176.

Hosák Ladislav, *Praskův pokus o historicko-topografický slovník Moravy.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 67—73. — Historie a zhodnocení této nedokončené práce Vincence Praska. Nyní je materiál k disposici badatelům v zemském museu v Opavě. Filologická hodnota je větší než historická.

Kůst Václav, *Jméno Plzeň.* Listy filologické LXXIV, 1950, 105—108. — Výklad z pův. pomístního názvu. Podle rus. оползень = ‚sesutí půdy, sesutý kus půdy nebo hory'.

Machek Václav, *Drobné výklady o jménech rostlin:* potměchuť. Naše řeč XXXIV, 1950, 19—21. — Vykládá (na rozdíl od Zubatého) z pův. **pochutinechuť* brslen. Naše řeč XXXIV, 1950, 89—92. — Výklad: příponou *-enъ* od **pręsla*. Význam: kroužek na koudeli — kroužek na vřeteně — plody rostliny — rostlina.

Machek Václav, *Jméno Olomouc.* Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci LIX, 1950, 12—17. — Vysvětluje jako pův. adj. possess. od vlastního jména Kolomút.

Polák Václav, *Doksy, Doksany a Duchcov.* Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 145—146. — Odvozuje z němčiny.

Profous Antonín, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam*

změny. I. a II. Praha 1947 a 1949, Česká akademie věd a umění, 726+705 str. Rec.: Hodura Kvido, Naše řeč XXXIV, 1950, 97—100. Machek Václav, Listy filol. LXXIV, 1950, 37—39.

Dialektologie

Bělič Jaromír, *Hláskosloví obce Nechvalína u Kyjova.* Praha 1947, Slovanský ústav, 36 str. Rec.: ar (= A. Kellner), Časopis Matice moravské LXIX, 1950, 194—195.

Drkal Stanislav, *Silesiaca ve slovenských archivech.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 81—86. — Obsahuje orientační soupis silesiak archivů bratislavských, archivu kremnického, košického, banskobystrického, prešovského, martinského a révayovského. Opatřeno regesty.

Gregor Alois, *Kapitola ze srovnávací skladby moravských nářečí.* Listy filologické LXXIV, 1950, 23—27, 108—116, 174—192.

Horvát Pavol, *Silesiaca a moravica v levočskom mestskom archíve.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 95—96. — Neúplný soupis, opatřený regesty.

Jakubíková-Drmolová Jana, *Slovo a slovesnost, list pražského linguistického kroužku. Roč. I—XI (1935—1949).* Slezský sborník XLVIII, 1950, 393. — Bibliografický přehled silesiac v uvedeném časopise.

Kellner Ad., *Odraz života slezského lidu v jazyce.* Naše řeč XXXIV, 1950, 107—109. — Informace o práci dialektologického oddělení slovanského semináře při fil. fak. Masarykovy univ. na zachycování lexika a frazeologie dialektů.

Kellner Adolf, *Stav a úkoly české jazykovědy na Slezsku.* Opava 1950, 30 str. Ref.: Králík Stanislav, Slezský sborník XLVIII, 1950, 116—117. — Zvláštní otisk z publikace Slezského studijního ústavu „Stav a úkoly vědeckého průzkumu Slezska"; Opava 1950.

Kellner Adolf, *Východolašská nářečí I, II.* Brno 1946 a 1949, dialektologická komise při Matici moravské, XXIV+255, XII+337 str. Rec.: Vážný Václav, Slavia XIX, 1950, 471—476. Kopečný František, Časopis Matice moravské LXIX, 1950, 190—191. Bělič Jaromír, Naše věda XXVII, 1950, 277—282. Lamprecht Arnošt, Listy filol. LXXIV, 1950, 274—276.

Křístek Václav, *K mluvě ostravských horníků.* Naše řeč XXXIV, 1950, 132—141. — Lexikální záběr z hornického slangu.

Marsina Richard, *Silesiaca v žilinskom mestskom archíve.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 87—95. — Po stručné studii úplný seznam s regesty.

Mazlová Věra, *Výslovnost na Zábřežsku.* Praha 1949, 202 str.+ 4 mapové přílohy. Rec.: Utěšený Slavomír, Naše věda XXVII, 1950, 232—234. Časopis Matice moravské LXIX, 1950, 195—198.

Naše Valašsko XIII, č. 1—2. Zpráva: Gregor Al., Listy filologické LXXIV, 1950, 239—240. — Upozorňuje se na několik článků, psaných zcela neb částečně valašským nářečím, jež mají materiálový význam.

Němec Jaroslav, *O doláckém podřečí polešovském.* Vlastivědný sborník okresu uherskohradištského III, 1949, 49—61. Rec.: Gregor Al., Listy filologické LXXIV, 1950, 62—63.

Rodina K., *Dvě zvláštnosti nářečí jihozápadního.* Časopis pro mod. filologii XXXII, 1948, 69n. Rec.: Petříková-Ryndová L., Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 39—41.

Ske, *Časopis pro moderní filologii. Roč. I–XXXI (1911–1942, 1946–1948).*

Slezský sborník XLVIII, 1950, 391—393. — Bibliografický přehled silesiac v uvedeném časopise.

Šajtar Drahomír, *K dialektu v poesii.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 113—115.

Šebánek Jindřich, *K otázce studia a vydávání diplomatických silesiak.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 1—16. — Zdůrazňuje cenu listinného materiálu pro řadu oborů bádání, přehlíží dosavadní zlomkovité zpracování, probírá (zvláště stylisticky) některá listinná silesiaca staršího středověku a navrhuje postup pro vědecké shromáždění pramenů tohoto druhu.

Voráč Jaroslav, *K jazykovému zeměpisu Čech. Přehláska* a>ě (e). Naše řeč XXXIV, 1950, 61—66. — Sleduje stav dvojic typu *začal/začel, dosáhnout/dosíhnout* atd. podle dotazníkového dialektologického materiálu Ústavu pro jaz. český. *Sousedovo brambory, Novákojc a p. v českých nářečích jihozápadních.* Naše řeč XXXIV, 1950, 92—97. Naše řeč XXXIV, 1950, 164—170. — „Dvojhláska *ou* v slovech jako *roužnout, poučet* atd. v českých nářečích jihozápadních". Připojen dodatek prof. Dr B. Havránka.

Voráč Jaroslav, Mazlová Věra: *O dnešním stavu nářečí na bývalém menšinovém ostrůvku stříbrském.* Naše řeč XXXIV, 1950, 13—19. — Hlavně hláskosloví a fonetika. Připojeny dvě ukázky textů.

Vozar Vincenc, *Sobůlky. Vlastivědná a národopisná studie slovácké dědiny na Kyjovsku.* Kyjov 1949, Okresní osv. rada v Kyjově a MNV v Sobůlkách, 363 str. Rec.: Gregor Al., Listy filologické LXXIV, 1950, 43—44. — Dost dialektologického materiálu.

Jazykové památky

Flaška Smil z Pardubic, *Nová rada.* K vydání připravil, úvodem i poznámkami doprovodil Jiří Daňhelka. Praha 1950, Orbis pro Matici českou, 102 str. Rec. Svejkovský F., Listy filol. LXXIV, 1950, 279—281. — Zdařilé vydání podle musejního rkpu II F 8. Zásahy do původního textu jen v nejnutnějších případech.

Gregor Al., *Je rukopis Blahoslavovy Grammatiky opravdu unikát?* Časopis Matice moravské LXIX, 1950, 335—336. — Podnětné upozornění k revisi této otázky. Nějaký další exemplář byl patrně znám tři léta před nálezem rukopisu tereziánské knihovny.

Moravské zemské desky 1480—1566. II: Kraj olomoucký. Vydal, úvodem, poznámkami a rejstříky opatřil František Matějek. Brno 1948, Zemská banka pro Moravu a Slezsko, LXXVIII+571 str. Rec.: Čáda František, Časopis Matice moravské LXIX, 1950, 105—109.

Nilsson Åke, *Die Apollonius-Erzählung in den slavischen Literaturen.* Uppsala 1949, 172 S. Zpráva: Šmilauer Vladimír, Časopis pro mod. filologii, XXXIII 1950, 176—177.

Polo Marko, *Milion.* K vydání připravili Q. Hodura a Bohuslav Horák, předmluvu napsal Fr. Svejkovský. Praha 1950, Orbis, 204 str.

Polsko-morawska księga w Bibliotece Watykańskiej. Przedruk z „Duszpasterza Polskiego za Granicą". Rzym, nr 3, 1950, 275—288. Rec.: Nitsch K., Język Polski XXX, 1950,127—128. — Autoři: W. Meysztowicz, Wanda Wyhowska de Andreis, J. T. Milik. Popis skvostného rkpu z poč. XV. stol., který je psán latinsky, ale má přípisky kopisty pro malíře, zapsané jazykem slovanským (přípisky jsou v recensi otištěny). Pohled na jazyk přípisků a zařazení do nejstarších památek jazyka polského. Recense správně ukazuje na zásadní omyl, že totiž glosy jsou česk

Škarka Antonín, *Nejstarší česká duchovní lyrika.* Praha 1949, Matice česká — Orbis, 100 str. Rec.: Gregor Al., Naše věda XXVII, 1950, 216—221. Klimeš Lumír, Časopis pro mod. filol. XXXIII, 1950, 22–23. — Otázky „paleoslovenismů" v stč. modlitbách by bylo třeba řešit poněkud jinak, než jak žádá Klimeš v recensi.

Škarka Antonín, *Problémy a úkoly, které souvisí s výzkumem starší české literatury ve Slezsku.* Slezský sborník XLVIII, 1950, 49—57. — Methodologie literatury starší a nové není táž. Vypracování dějin starší regionální literatury má své zvláštní obtíže, ale lze je překonat. Literaturu slezskou nelze oddělovat od ostatní literatury české a slovenské. Rozsah této literatury a pracovní kriteria. Studijně ediční plán.

Urbańczyk Stanisław, *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św.* Kraków 1946, PAU, 183 str. Ref.: Kellner Adolf, Slavia XX, 1950, 94—100.

Urbánek Rudolf, *Legenda t. zv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor.* Praha, I/1 a II/1 1947, I/2 a II/2 1948, 551+520 str. Ref.: Horálek Karel, Slavia XX, 1950, 86—89. Ludvíkovský Jaroslav, Naše věda XXVII, 1950, 158—173, 197—216. — Recensent vyvrací Urbánkovu theorii o podvrženosti Kristiána a vyslovuje se rozhodně pro pravost této legendy.

Lexikografie

rd, *České a slovenské práce lexikografické,* Slavia XIX, 1950, 519—526.

Sochor K., *Hrst poznámek k novým odborným slovníkům.* Naše řeč XXXIV, 1950, 70—76.

Varia

Batowski Henryk, *Podręcznik języka czeskiego.* Wrocław 1950, Książnica Atlas, 139 str.

Frinta Antonín, *O výraze „československý".* Naše řeč XXXIV, 1950, 114—115.

Prandstetter Eduard, *Z hornického a hutnického názvosloví.* Naše řeč XXXIV, 1950, 57—60.

Jazyk slovenský

Dějiny jazyka, zvláště spisovného

Horecký Ján, *Odraz revolúcie v jazyku.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 161—164. — Částečně marristické.

Pauliny Eugen, *Dejiny spisovnej slovenčiny.* Bratislava 1948, SAVU, 100 str. Rec.: Gregor Alois, Listy filol. LXXIV, 1950, 276—279. — Recense vytýká dílu nesprávnou základní koncepci, že jazyk slovenský měl od počátku svůj samostatný vývoj. Dále žádá přesnější formulaci některých myšlenek i pojmů a hlavně, hovoří-li se o theoriích, jmenování jejich autorů. Také k jednotlivostem má řadu poznámek. Rec.: Halaga O. R. (*„Quid verum?" Poznámky k dejinám spisovnej slovenčiny*), Svojina IV, 1950, 41—56. — Recensent vytýká Paulinymu pomíjení přínosu východního Slovenska k vytváření spisovného jazyka.

Jazyková kultura

Dvonč Ladislav, *Tvorenie ženských priezvisk.* Slovo a tvar IV, 1950, 19—21. — Stanovení normativní poučky pro tvoření ženských příjmení ve slovenštině.

Chmelko Andrej, *Ľúbozvučnosť javiskovej reči.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 129—134.

Peciar Štefan, *Jazykový purizmus a apretorská prax.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 257—273. — Historie purismu i jaz. kultury ve slovenštině; pohled na

nynější stav, postoj k normě a „závaznosti" pravidel. Místy prosvítá marristický nátěr.

Peciar Štefan, *O skloňovaní životných podstatných mien muž. rodu.* Slovo a tvar IV, 1950, 17—19.

Uhlár Vlado, *O konverzačnom štýle slovenského spisovného jazyka.* Slovo a tvar IV, 1950, 9—16. — Konversačním stylem se rozumí hovorový jazyk. Článek se snaží konkretně osvětlit podstatu hovorové slovenštiny. Konstatuje, že poměrně málo lidí tímto jazykem hovořit dovede a skutečně hovoří. Doporučuje, aby se ve školách více zdůraznila výuka spisovnému jazyku.

Gramatika

Vážný Václav, *Stručná mluvnice slovenská pro Čechy.* 2. vyd. Praha 1948, 191 str. Rec.: Šmilauer Vladimír, Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950 — Philologica V, 1950, 49. Klimeš Lumír, Časopis pro mod. filol. XXXIII, 1950, 22.

Dvonč Ladislav, *Dve tvaroslovné poznámky. 1. Substantíva typu* rádio. *2. Skloňovanie mužských životných všeobecných podstatných mien na* -o. Slovenská reč XV, 1949—1950, 212—216.

Dvonč Ladislav, *Ešte o alternácii* i/∅ *v spisovnej slovenčine.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 5—7. — Případy *jedináčik/jedináčka.* Srov. dále článek Orlovského.

Dvonč Ladislav, *Tvorenie inštr. pl. substantív v spisovnej slovenčine.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 99—118.

Jánošík Anton, *Druhotné zvratné tvary pri niektorých slovesách v slovenčine.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 273—289.

Jánošík Anton, *Prechodné slovesá so zvratným zámenom* sa *v slovenčine.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 216—238. — Otázka jazykové správnosti v případech typu *lyžovať/lyžovať sa, úfať sa, končiť sa* a pod.

Orlovský Jozef, *Znova o nevkladnom -*i*- v spisovnej slovenčine.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 172—176. — Odpověď L. Dvončovi, ibid. str. 5—7.

Pauliny Eugen, *Slovenské časovanie.* Bratislava 1949, Štátne nakladateľstvo, 58 str. Rec.: Pc., Kultúrny prehľad III, 1950, č. 2, 24. — Srov. záznam Ružičkova článku ze Slova a tvaru.

Pauliny Eugen, *Tvorenie komparatívu v slovenčine.* Slovo a tvar IV, 1950, 7—9.

Ružička Jozef, *Triedenie slovesných tvarov v spisovnej slovenčine.* Slovo a tvar IV, 1950, 43—51. — Částečně zaujímá kritické stanovisko k Paulinyho třídění v knížce Slovenské časovanie, Bratislava 1949 (Štátne nakladateľstvo).

Stanislav Ján, *Jugoslavizmy v strednej slovenčine a pôvod slovenského národa.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 37—45. — Polemika s S. Kniezsou (Études slaves et roumaines I, 1948, 139—147). Dokazuje, že i jižní Slovensko bylo na úsvitě dějin osídleno Slováky.

Etymologie, onomastika a toponomastika

Jánošík Anton, *Kvantita rodinných mien na* -in *v slovenčine.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 82—99. — Ve spisovné slovenštině mají jména na *-in* zpravidla krátkou kvantitu v suffixu.

Mazúr Samo, *Z miestopisných názvov Šariša.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 8—17. — Obec *Svinia.*

Meliš-Čuga Ľudovít, *K pôvodu miestneho názvu* Bytča. Slovenská reč XV, 949—1950, 45—49. — Název je domácího původu; snad z osobního jména *Bytek*.

Polák Václav, *Slovenské* fígeľ *a odvodeniny*. Slovenská reč XV, 1949—1950, 308—312. — Paralelně s maď. *figura* dostávalo různé významové odstíny. Vzniklo z téhož výrazu latinského paralelně s pol. *figiel*.

Stanislav Ján, *Dobšiná*. Slovenská reč XV, 1949—1950, 134—137. — Hájí proti Melichovi) slovanský původ tohoto názvu a odvozuje od domácké formy osobního jména *Tobiáš*, která byla slovenská, nikoli maďarská.

Stanislav Ján, *Koceľ*. Slovenská reč XV, 1949—1950, 165—172. — Hájí lovenský původ jména. Rozvíjí myšlenku Nahtigalovu; *Kocьlъ* < *kotj-ьlъ*.

Stanislav Ján, *Niekoľko názvov zo starého Liptova*. Slovenská reč XV, 949—1950, 74—81. — K místním názvům *Sestrč, Sokolče, Ľubča, Ľubeľa, Liptov, Paludza*.

Stanislav Ján, *Slovenský juh v stredoveku. I. a II. diel*. Turč. sv. Martin 948. Rec.: Gregor Al., Naše věda XXVII, 1950, 265—268. — „V toponomastice je ice kombinační schopnost svrchovaně potřebná, ale fantasii je třeba pevně držet a uzdě (Jagić)“.

Stanislav Ján, *Staré slovenské mená*. Gorazd. Slovenská reč XV, 1949—1950, 05—211. — Slovacitu jména opírá o důvody toponomastické. Postačí? — Na konci mínka o Praž. zl. jako památce slovenského původu (??).

Stanislav Ján, *Staré slovenské mená*. Svätopluk, Mojmír, Slavomír. Slovenská reč XV, 1949—1950, 290—298.

Dialektologie

Czekanowski Jan, *Polszczyzna w dolinie Topli*. Język Polski XXX, 1950, 81. — Považuje tamní dialekty za polské (??). Stojí za přečtení pro osvěžení mysli.

Hagovská M., *Tvorenie a význam východoslovenských prídavných mien*. Svojina IV, 1950, 31—37.

Hagovská Mária, *Tvorenie a význam východoslovenských slovies*. Svojina IV, 1950, 90—93.

Stieber Zdzisław, *Problem językowej i etnicznej odrębności Podhala*. Łódź 947. Rec.: Halaga O. R. (*Slovenské vlivy na Podhalí a prvotné slovanské osídlenie horného Šariša*) Svojina IV, 1950, 99—113. — Polemisuje se Stiebrem o zdánlivé nemožnosti slovenského osídlování v Podhalí i o jiných drobnějších otázkách. Vyžaduje rozlišování mezi dobou vzniku východoslovenského nářečí a dobou vlivů polských v těchto oblastech Slovenska.

Stieber Zdzisław, *Problém pôvodu východoslovenských nárečí*. Svojina IV, 950, 57—71. — Na základě úvah, ponejvíce hláskoslovných, dochází k závěru, e východoslovenské nářečí vzniklo na slovenském podkladě křížením s dialekty olskými a také ukrajinskými. Ohlíží se při tom také na lexikon.

Štolc J., *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava 1949. Rec.: Stieber Zdzisław (*Polska gwara na Węgrzech*), Język Polski XXX, 1950, 177—180. iz též: „Jazyk polský — dialektologie“.

Vážný Václav, *Z mezislovanského jazykového zeměpisu*. Praha 1948, Slovanský stav, 257 stran. Rec.: Gregor Al., Naše věda XXVII, 1950, 154—156. — Recennt podává zprávu o práci Vážného, která je v podstatě obsáhlou kritikou polské ublikace Małeckého a Nitsche „*Atlas językowy polskiego Podkarpacia*“.

Jazykové památky

Stanislav Ján, *Po stopách predkov.* Bratislava, Štátne nakladateľstvo. 203 str. Rec.: Gregor Al., Naše věda XXVII, 1950, 151—154. — Dílo má být staroslovenskou čítankou. Recensent zaujímá kritické stanovisko.

Lexikografie

Mazúr Samo, *Termíny ľahkoatletických disciplín.* Slovenská reč XV, 1949 až 1950, 238—244.

Peciar Štefan, *Gramatické kategórie a ich určovanie v slovníku.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 177—183. — Nabádá k aplikaci moderního pohledu na gram. kategorie podle potřeb živého jazyka v praxi lexikografické.

Varia

Jóna Eugen, *Ako prepisovať ruské mená v slovenčine?* Slovenská reč XV, 1949—1950, 141—148. — Návrh na transkripci pro praktické účely. Transliterační návrh Slavie XVII ponechává pro účely vědecké.

Jazyk polský

Dějiny jazyka, zvláště spisovného

Nitsch Kazimierz, *Czy* chramy, gontyny *i* witeziów *zawdzięczamy młodopolskim modernistom?* Język polski XXX, 1950, 49—54.

Hrabec Stefan, *Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w.* Toruń 1949, Towarzystwo Naukowe, 159 str. Rec.: Mareš F. V., Slavia XX, 1951, 438—41.

Rospond Stanisław, *Studia nad językiem polskim XVI wieku.* Wrocław 1949 (w marcu 1950), 534 str. — (Jan Seklucjan, Stanisław Murzynowski, Jan Sandecki i Małecki, Grzegorz Orszag.)

Urbańczyk Stanisław, *Dzisiejszy stan sporów o pochodzenie polskiego języka literackiego.* Slavia XX, 1950, 1—39. — Důkladný přehled historie otázky a hodnocení argumentů. Upozorňuje na nové objevy archeologické, jež podtrhují dávný kulturní význam Velkopolska. Dokazuje vlivy velkopolské ve výslovnosti Malopolanů. Mazuření je staré. Jakási literární norma existuje od poč. XV. stol. Spor není dořešen.

Urbańczyk Stanisław, *W sprawie polskiego języka literackiego.* Język polski XXX, 1950, 97—109, 145—160. — Definice termínů *język literacki* a *dialekt kulturalny.* V XV. stol. a snad už ve stol. XIV. existuje nad dialekty jazyková norma; není však ještě s to, aby úplně zamezila pronikání dialektů do písemných projevů. Do jaké míry se to jeví v textech, závisí na původu, povaze a určení památek. Přihlížíme-li jen k existenci jisté normy hláskoslovné a tvaroslovné, pak můžeme mluvit o polském „języku literackim" od samých počátků polského písemnictví. V druhé části studie, nazvané „Wzrost społeczny języka literackiego" sleduje autor, v jakém poměru k společenské struktuře Polska byl polský spisovný jazyk od svých počátků až do doby nové. Pro jeho původ z toho vyvozuje, že společenská situace nebránila přenesení nemazuřící výslovnosti velkopolské do centra krakovského. Pozoruje zásah knihtisku a zabývá se jazykovou krisí v první polovině XVI. věku. — Závěrem navrhuje, „aby za początek języka literackiego uznać początki pisania po polsku". — V celém článku se stále kriticky přihlíží k názorům a argumentům vysloveným dříve, takže se čtenář může snadno v celé otázce orientovat. Mnoho pozornosti je věnováno též kulturním stykům a vlivům česko-polským

Stieber Zdisław, *Uwagi o pochodzeniu polskiego języka literackiego*. Język Polski XXX, 1950, 161—165. — Autor se úmyslně staví jak mimo tábor „velkopolský“, tak „malopolský“. Řeší otázku takto: Kde byl rozdíl mezi polskými dialekty, rozhodla o „spisovnosti“ variantu čeština. Jen v oblasti lexika se projevuje tlak velkopolský. Kde se však stav český neshodoval ani s velkopolským ani s malopolským, tam zůstala čeština bez vlivu na konkurenci jednotlivých variantů v polštině.

Zaręba Alfred, *Nazwy barw niebieskich w dialektach i historii języka polskiego*. Język polski XXX, 1950, 11—31. — Ukazuje, dokládá a rozbírá různé názvy modré barvy a přečetných odstínů a sleduje jejich chronologii, vývoj a jeho příčiny.

Jazyková kultura

Doroszewski Witold, *Kryteria poprawności językowej*. Warszawa 1950, Zakł. Wydawn. Szkol., 123 str.

Gaertner Henryk, Passendorfer Artur: *Poradnik gramatyczny. Zbiór wskazówek praktycznych dotyczących poprawności językowej*. Wyd. 2. Przerobił i uzupełnił Witold Kochański. Wrocław 1950, Książnica Atlas, 332 str.

Klemenszewiczówna Irena, *Czy wolno nam mówić* we wodzie, ze sokiem? Język Polski XXX, 1950, 193—203. — Autorka zastává názor, že vokalisace předložky v takovém postavení je spisovná. Pozoruje usus velkopolský i malopolský a zjišťuje, že rozdílu předložky vokalisované a nevokalisované je v této poloze využito stylisticky a že se tvoří jisté kategorie logickoprosodické. V připojené poznámce vítá K. Nitsch článek, jako příspěvek k osvobození z purismu a dodává poznámky z usu mazurského.

Słowniczek ortograficzny M. Arcta, i zasady pisowni polskiej według uchwał Komitetu Ortograficznego Polskiej Akademii Umiejętności w r. 1936. (Wyd. oprac. i uzup. przez B. Wieczorkiewicza i Z. Łempicką). Warszawa 1950, Wydawnictwo S. Arcta, 344 str.

Fonologie a fonetika

Dłuska Maria, *Fonetyka polska. Cz. 1. Artykulacje głosek polskich*. Kraków 1950, Studium Słowiańskie Uniw. Jagiell., 144 str.

Gramatika

Dłuska M., *Prozodia języka polskiego*. Kraków 1947, PAU, 72 str. Rec.: Hrabák Josef, Slavia XIX, 1950, 468—471.

Grappin Henri, *L'accusatif pluriel des noms masculins d'animaux en polonais*. Revue des Études slaves XXVI, 1950, 88—98. — Sporadický výskyt gen./acc. pl. u jmen zvířat v moderní polštině je přežitkem staršího systému. Do plurálu pronikl tento usus přes duál.

Grappin Henri, *Les noms de nombre en polonais*. Kraków 1950, PAU, 166 str. — (Podle zprávy.)

Mirowicz Anatol, *Uwagi na marginesie pracy słownikowej*. Pamiętnik literacki XLI, Warszawa-Wrocław 1950, str. 485—491. — Zabývá se Meščaninovovou kategorií stavu, výrazy modálnými, pomocnými slovesy v širokém slova smyslu a pádovými formami substantiv ve funkci adverbií.

Śmiech Witold, *Rozwój historyczny pierwotnych polskich grup spółgłoskowych* *sŕ, *zŕ, *žŕ *i geograficzny układ ich kontynuantów*. Język Polski XXX, 1950, 204—208. — Vývoj až do nynějších dialektů a do jazyka spisovného. Na jazyk spisovný po této stránce zapůsobil v XVI. století dialekt velkopolský (typ *śrzoda*) a v XIX. stol. dialekt mazovský (typ *środa*).

Stieber Zdzisław, *Przyczynki do historii polskich rymów. I. Rymy sandomierskie XVI i XVII wieku.* Język polski XXX, 1950, 110—113. — Historie rýmů typu *Greków—jęków.* Příčinou byla dialektická orální výslovnost původního nosového *ę.* Proč však v XVIII. stol. takové rýmy nenajdeme? Snad zapůsobila malá účast Sandoměřanů v poetické tvorbě.

Turska Halina, *Zagadnienie miejsca akcentu w języku polskim.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 434—468. — Nynější polský přízvuk se vyvinul cestou přes přízvuk na první slabice. Nynější typ se ustálil na začátku nebo v polovině XVIII. století.

Etymologie, onomastika a toponomastika

Altbauer Mojżesz, *Pol.* robić machlojki. Język Polski XXX, 1950, 125—127. — Výraz je původu hebrejského.

Rospond Stanisław, *Ze studiów nad polską toponomastyką. VI.* Wschowa. Język polski XXX, 1950, 2—9. — Jméno města *Wschowa* vysvětluje z původního *Wieszów(a)* cestou přes německou administrativní grafiku s *sch.*

Safarewicz Jan, *Polskie imiona osobowe pochodzenia litewskiego.* Język polski XXX, 1950, 113—119. — Litevská křestní jména v polštině potvrzují mínění Nitschovo, že literatura má rozhodující vliv na módní rozšíření jmen. Jsou však i jiné příčiny, které nelze ještě přesně určit.

Ułaszyn Henryk *Znaczenie nazw Wielkopolska i Małopolska.* Łódź 1950, Łódzkie Tow. Naukowe. Wydział I., 40 str.

Zwoliński P., *Funkcja słowotwórcza elementu* -sław *w staropolskich imionach osobowych.* Biuletyn Polskiego Tow. językoznawczego X, 1950, 166—185.

Dialektologie

Bąk St., *Gwary ludowe na Dolnym Śląsku. (Głosownia).* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 183—188.

Czekanowski Jan, *Polszczyzna w dolinie Topli.* Język Polski XXX, 1950, 181. Viz: „Jazyk slovenský — dialektologie“.

Pawłowski P. E., *Charakterystyka gwary Sromowiec Wyżnych i nowy podział gwar tatrzańsko-beskidzkich.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 327—332. — Podává nové rozdělení horalských nářečí.

Stieber Zdzisław, *Polska gwara na Węgrzech.* Język Polski XXX, 1950, 177—180. — Článek je vlastně recensí práce J. Štolce, *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku,* Bratislava 1949. Stieber dokazuje, že jde o dialekt původem polský.

Taszycki W., *Południowo-zachodnia granica mazurzenia i przejścia* -ch > -k. Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, str. 318—323. — Odmítá theorie, jež počítají s domnělou kmenovou hranicí slezsko-vislanskou a na tomto podkladě vykládají mazuření i změnu *-ch* v *-k* jako zjev starý.

Jazykové památky

Енш Г., „Polonica“ *в Рижском городском государственном архиве.* Ученые записки Института славяноведения II, 1950, 311—325. — Seřazeno do čtyř úseků, podle dějinného dění od XIII. do konce XVIII. století. Četné poznámky historické a kulturně historické.

Janów Jan, *Najstarsze szczątki ewangeliarza polskiego.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 40—44. — O nově nalezených zbytcích stpol. evangeliáře. Opatřeno dvěma ukázkovými snímky a jejich přetiskem.

Kuraszkiewicz Władysław, Wolff Adam: *Zapiski i roty polskie XV—XVI wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej.* Kraków 1950, PAU, XXVIII+559 str. — Diplomatické vydání těchto textů. V úvodu přehled knih, písařských rukou a pojednání o písařích. Podrobný index verborum a index nominum.

Polsko-morawska księga w Bibliotece Watykańskiej. Viz: „Jazyk český — jazykové památky".

Taszycki Witold, *Najdawniejsze zabytki języka polskiego.* Wyd. 2 przejrzane. Wrocław 1950, Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 210 str. — (Podle zprávy.)

Urbańczyk S., *Z dawnych stosunków językowych polsko-czeskich. Cz. I. Biblia królowej Zofii a staroczeskie przekłady Pisma św.* Viz: Jazyk český — jazykové památky.

Woronczak Jerzy, *Skarga Umierającego. Ze studiów nad rękopisem Nr. 2 Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu.* Wrocław 1949, Biblioteka Uniwersytecka, 44 str. (3 snímky rkpu). Rec.: Škarka Antonín, Slezský sborník XLVIII, 1950, 399—401.

Lexikografie

Górniczy słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Cz. 1: rosyjsko-polska. Katowice 1950, Państw. Wydawn. Techniczne, 208 str. — Sestavil Komitet Słownikowy Głównego Instytutu Górnictwa.

Nitsch Kazimierz, *Studia z historii polskiego słownictwa.* Kraków 1948, PAU, XXII+191 str. Rec.: Urbańczyk Stanisław, Slavia XIX, 1950, 459—468.

Skorupka Stanisław, *Prace leksykograficzne a badania języka i stylu poetyckiego.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 469—484.

Słownik polsko-rosyjski. (Wyd. polskie, przedrukowane z matryc 3. poprawionego i uzupełnionego wyd. rosyjskiego, Moskwa 1949. Pod red. N. I. Grekowa i M. F. Rozwadowskiej.) Warszawa 1950, Książka i Wiedza, 664 str. — Obsahuje na 50.000 slov.

Słownik rosyjsko-polski. (Wyd. polskie, przedruk z matryc 3. poprawionego i uzupełnionego wyd. rosyjskiego, Moskwa 1948. Pod red. I. H. Dworeckiego.) Warszawa 1950, Książka i Wiedza, 839 str. — Obsahuje na 65.000 výrazů.

Urbańczyk Stanisław, *Polskie prace słownikarskie.* Slavia XIX, 1950, 514—519. — Přehled současné práce slovnikářské v Polsku.

Vydra Bohumil, *Polsko-český slovník.* Praha 1947, Slovanský ústav, 815 str. Ref.: Sieczkowski Andrzej. Slavia XIX, 1950, 526—527.

Varia

Gosiewska Zofia, *Język łowiecki w powieściach Józefa Weyssenhoffa.* Łódź 1950, Państw. Zakł. Wydawn. Szkol., str. 159—173. — Separát z *Prace Polonistyczne.* Seria 7, 1949.

Grappin Henryk, *O staropol. przysłówku* fszegdiincy (*Kaz. gn.*). Język polski XXX, 1950, 9—11. — *Fszegdiincy* v Kaz. gn. = *wszegdym-ci.*

Horálek Karel, *Prosodie polštiny a polský verš.* Slovo a slovesnost XII, 1950, 36—40. — Po obecné úvaze o fonologicky založené prosodii rozebírá autor dílo M. Dłuské, *Prozodia języka polskiego*, Kraków 1947, PAU, 72 str. Především uvádí na pravou míru autorčino odmítnutí výkladů Hrabákových. Závěrem si krátce všímá práce Stanisława Furmanika, *Podstawy wersyfikacji polskiej*, Warszawa-Kraków 1947, 321 str.

Mayenowa Maria Renata, *Powojenne prace z zakresu wersyfikacji.* Pamiętnik literacki XLI, Warszawa-Wrocław 1950, 582—594.

Obrębska-Jabłońska A., *Zjazd Polonistów.* Język Polski XXX, 1950, 130—134. — Zpráva o sjezdu polonistů ve Varšavě 8.—12. května 1950.

Wojtasiewicz Olgierd, *Sposoby przemawiania do drugich po angielsku a po polsku.* Język Polski XXX, 1950, 73—79. — Překladatelská technika; jak se vyrovnávat s případy typu pol. *ty-Pan* : angl. *you*, s osloveními *sir* = *proszę* (*jaśnie*) *pana*, *panie profesorze, panie pułkowniku, ojcze, proszę ojca, mój panie* atd. Stať má význam širší než jen polsko-anglický.

Jazyk kašubský a polabský

Bielfeldt Hans Holm, *Polabische Studien.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 372—376. — Zabývá se otázkou náležitého čtení dokladů pro neutrum *pilę.*

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. Zeszyt 10. Kraków 1950, 200 str.

Bukowski Andrzej, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historicznej.* Poznań 1950, Instytut zachodni, VIII+399 str.

Gumowski Marian, *O pierwotną nazwę Szczecina.* Przegląd zachodni VI, 1950, 502—505. Urbańczyk Stanisław, dtto, ibid., 506. — Též polemika s dosavadními výklady.

Holsten Robert, *Panitschenschauh.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 368—372. — Název něm. lidového tance vykládá bez odůvodňování jako složeninu slovanského *panic* + něm. *Schuh.* Hledá údaje pro dobu vzniku a dospívá k polovině XIV. stol. — Nevadí zde *-č* na půdě *západoslovanské?*

Jazyk lužickosrbský a lužické otázky

Frinta Antonín, *Lektoráty lužické srbštiny.* Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 185—186.

Mietzschke A., *Ein Verzeichnis von Lausitzer Studenten, die zwischen 1755—1765 als Erzieher im Waisenhaus in Halle (Saale) tätig waren.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 346—358. — Seznam 45 Lužičanů s údaji osobními i studijními a osobní charakteristikou.

Pieradzka K., *Dzieje Łużyc do początku czasów nowożytnych.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 109—111.

Jazyk ruský

Dějiny jazyka, zvláště spisovného

Unbegaun B. O., *Colloquial and Literary Russian.* Oxford Slavonic Papers 1950, 26—36. — K dějinám ruštiny. (Odmítá Obnorského theorii „delového jazyka".)

Jazyková kultura

Istrinová E. S., *Normy ruského spisovného jazyka a kultúra reči.* Slovenská reč XV, 1949—1950, 193—205. — Jazyková norma je nutná, ale musí se podřizovat úsilí o jazykovou kulturu. Ve snaze o normu je třeba uplatňovat jemná pozorování a zřetel k funkci. „Dobří autoři" nemusí být neomylnou instancí.

Fonologie a fonetika

Гвоздев А. Н., *О фонологических средствах русского языка. Сборник статей.* Москва-Ленинград 1949, Акад. педаг. наук РСФСР, 168 стр. — (Podle zprávy.)

Horálek Karel, *Ze sovětské jazykovědy. (K fonologii ruštiny.)* Slavia XX, 1950, 89—94. — Přehled současných názorů a diskusí sovětské fonologie s četnými samostatnými doplňky a poznámkami. (Ze sov. fonologů především Avanesov a Gvozdev.)

Partridge Monica A., *The Influence of Stress on Vowel Quality in Spoken Russian.* Slavonic Review XXIX, nr. 72, 1950, 244—255. — Závěry: Vliv přízvuku slovního: 1. Umístění přízvuku určuje kvalitu samohlásky v hrubých rysech, fonetický kontext (zvláště souhlásky) pak její kvalitu přesnou. 2. Redukované („neutral") samohlásky se nevyskytují v přízvučné poloze. 3. Přízvučné *a* a *y* značně kolísají mezi artikulací přednějazyčnou, střednějaz. a zadnějazyčnou. 4. Nepřízvučné samohlásky přednějazyčné („front") se redukují v poloze před přízvukem i po něm v *i*-ovou hlásku různých odstínů. Přitom je stupeň zavřenosti nepřízvučné tím větší, čím otevřenější je příslušný korelát pod přízvukem. 5. Zadnějazyčné samohlásky posouvají artikulaci, nejsou-li pod přízvukem, jen o něco málo ke středu a jsou poněkud otevřenější. 6. Ztráta přízvuku působí všeobecně posun artikulace směrem ke středu; míra tohoto posunu závisí na tom, zda jde o polohu před přízvukem nebo po něm. Vliv přízvuku větného: 1. Samohlásky pod primárním nebo sekundárním větným přízvukem se chovají jako normální přízvučné. 2. V rychlé řeči mohou úplně ztrácet přízvuk slova jiná než subst., slovesa nebo adj. a pak se jejich samohlásky redukují jako v poloze po přízvuku. 3. Jednoslabičné předložky a negativní částice splývají v jeden celek s následujícím slovem. 4. Výjimečně neurčuje kvalitu samohl. přízvuk, ale gramatický význam slova (*da, tak, to*...). Stať přináší cenné nové poznatky. Nicméně v řadě případů běží o ověření pozorování již známých. V jednotlivostech zachází ve fonetické analyse dále, než je pro linguistický pohled potřebné. Vážným nedostatkem práce však je, že bere za základ výslovnost jediného Rusa, a to ještě — i když odborníka — žijícího mimo ruské jazykové prostředí. Nepřihlíží proto ani k dialektickým rozdílům, ba ani k přípustným rozdílům v mluvě orthoepické, jež právě na tomto poli jsou dosti značné.

Gramatika

Борковский В. И., *Безличные предложения в древнерусских грамотах XIV—XV вв. южного происхождения.* Viz: „Jazyk ukrajinský".

Булаховский Л. А., *Курс русского литературного языка.* Изд. 4-е перераб. Киев 1949, Радянська школа, 407 стр. Ref.: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 169. — Obsahově podstatně obohacené vydání. Připojena též nová kapitola o interpunkci.

Булаховский Л. А., *Русский литературный язык первой половины XIX века. I. Лексика и общие замечания о слоге. II. Фонетика, морфология, ударение, синтаксис.* Киев 1941—1948, Радянська школа, 452+467 стр. Ref.: Revue des Études slaves XXVI, 1950, 176. — Cenné dílo s bohatým materiálem z puškinské doby. Nevyvozuje však vždy z materiálu závěry, nutné k dokreslení jazyka doby.

Entwistle W. J., *Russian as an Art of Expression.* Oxford Slavonic Papers, 1950, 16—25. — Článek zaměřený značně obecně slovansky, i když k ruštině při-

hlíží především. Zdůrazňuje uvědomělou složku při vytváření jazykového systému. „Language only exists, when somebody speaks it". Na takové basi řeší otázku jmenného rodu, měkkostní korelace a j.

Гринкова Н. П., *Язык современной колхозной деревни*. Вестник АН СССР XX, 1950, № 1, 135—136.

Гурбанов В. В., *Язык крестьянства в произведениях А. П. Чехова*. Русский язык в школе XI, 1950, № 3, стр. 9—16. — V jazyku Čechova se spojuje prvek lidový s knižními; neproniká ještě všude, kde by bylo jeho místo.

Гвоздев А. Н., *Стилистическая роль местоимений*. Русский язык в школе XI, 1950, № 6, 23—31. — Zájmeno a kontext. Expresivní a sémantické odstíny osobních zájmen. Synonymika a sémantika ostatních druhů zájmen.

Гвоздев А. Н., *Стилистическое использование имени прилагательного*. Русский язык в школе XI, 1950, № 4, 19—27. — Na základě zkušeností z neruských škol SSSR.

Иванов М. Н., *Строение абзаца и его пунктуация*. Русский язык в школе XI, 1950, № 3, 16—20. — Jednota thematu je podstatou odstavce.

Крючков С. Е., *О присоединительных связях в современном русском языке*. Русский язык в школе XI, 1950, № 2, 12—20. — V ruštině, zvláště v nenuceném hovorovém jazyce, existuje spojení, jež není ani hypotaxí, ani parataxí. «Чему ты усмехаешься?... *Или* ты не веришь, что я великий государь?»

Матийченко А. С., *Грамматика русского языка, часть вторая: Синтаксис*. Москва 1949, Учпедгиз, 220 стр. — K školské potřebě.

Matthews W. K., *Russian Grammatical Design*. Slavonic Review XXIX, nr. 72, 1950, 20-48. — Přihlíží k ruským gramatikům (Fortunatov, Potebnja, Ščerba, Peškovskij, Vinogradov a j.) a pokouší se o samostatný pohled na systém ruštiny. Hlavní hledisko je poměr lexikologie a syntaxe v otázce slovních druhů.

Немчинова О. И., *Язык В. В. Маяковского*. Русский язык в школе XI, 1950, № 2, 32—40. — Majakovskij užívá rázovitého lexika. Přispěl jím značně k demokratisaci jazyka a k slovnímu obohacení řeči básnické i literární vůbec.

(Никифоров С. Д.), *Глагол, его категории и формы в русской письменности второй половины XVI века*. Вестник АН СССР XX, 1950, № 12, 107 до 109. — Výtah z disertace. Zabývá se všestranně ruským slovesem vytčené doby.

Орлов М., *Элементы народного языка в критических статьях В. Г. Белинского*. Русский язык в школе XI, 1950, № 1, стр. 1—7. — Belinskij často užívá dialogického toku řeči, výrazů prostého jazyka i prvků nářečních. V literárně kritických statích to byl ve své době značný krok vpřed.

Simmons J. S. G., *H. W. Ludolf and the Printing of his* Grammatica Russica *at Oxford in 1696*. Oxford Slavonic Papers I, 1950, 104–129. — Studie o vzniku nejstarší ruské gramatiky, psané neslovanským jazykem a vědomě odlišující ruštinu od církevní slovanštiny. Připojeno úplné faksimile předmluvy (Praefatio).

Стрелков П. Г., *Числительные в русском языке*. Русский язык в школе XI, 1950, № 4, 27—35. — Význam číslovek, jejich historický vývoj v ruštině, gramatické zvláštnosti různých druhů číslovek a některých výrazů, jim ekvivalentních.

Стрелков П. Г., *Местоимение*. Русский язык в школе XI, 1950, № 5, 37—46. — «Местоимение как часть речи». Aplikuje se pak na jednotlivé druhy zájmen.

Труды Института русского языка. Том II. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 228 стр. — (Podle zprávy.)

Unbegaun B. O., *Grammaire russe.* Lyon-Paris s. a., 351 pp. — Popisná mluvnice spisovné ruštiny, zahrnující pravopis, hláskosloví, flexi, derivaci, syntax a stručnou nauku o větě.

Виноградов В. В., *Вопросы синтаксиса русского языка в трудах М. В. Ломоносова по грамматике и риторике.* Русский язык в школе XI, 1950, № 2, 1—11. — Studuje, které otázky syntaxe vytkl Lomonosov.

Вопросы синтаксиса современного русского языка. Под ред. В. В. Виноградова. Москва 1950, Учпедгиз, 411 стр. — Sborník jedenácti statí ze skladby současné ruštiny. Řeší otázky poměru soudu a věty, problém syntagmatu, infinitivních a neosobních vět, vět složených a spojek. Kritisuje názory Marrovy školy a hodnotí Šachmatovovu syntax.

Вопросы современной орфографии и методика ее преподавания. Учительская газета 2/12 1950. — Kriticky odmítá návrhy na reformu ruského pravopisu, ale navrhuje jeho systemisaci. Ruskému pravopisu nelze ve škole učit mechanicky, ale v těsné spojitosti s fakty významoslovnými a gramatickými.

Welter G., *Manuel pratique d'accentuation russe.* Paris 1950, Centre de documentation universitaire, 98 pp. — Amatérská práce nikoli bez chyb. Také rozčlenění není bezvadné. (Podle zprávy.)

Etymologie a toponomastika

Baikaloff Anatole V., *Notes of the Origin of the Name „Siberia".* Slavonic Review XXIX, nr. 72, 1950, 287—289. — Stručný přehled nejstarších dokladů a dosavadních etymologií. Autor podává novou etymologii vlastní: z tureckého (a mongolského) *Sū-Berr* = „poušť s hojností vody".

Черных П. Я., *Две заметки по истории русского языка. 1) К вопросу о происхождении имени «Москва».* Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 393—398. — Přehled dosavadních pokusů o výklad jména řeky (a pak města) Moskvy z jazyků finských prozrazuje jejich slabiny. Autor se přidržuje mínění G. A. Il'jinského a Lehra-Spławińského: *Moskva*, pův. *ū*-kmen *Mosky* má kořen slovanský — *mosk-* = „býti slizký, moknouti". Dovozuje původní synonymitu s *Volga* a pokládá rozdíl za záležitost dialektologickou: *Moskva* je výraz vjatičský, *Volga* pak krivičský.

Kalima Jalo, *Zur slavischen Etymologie.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 406—417. — Etymologie rus. *lemeš*, rus. dial. *púľce* a *šutóm.*

Kiparsky V., *Russ. россомаха „Vielfrasz"* (*Gulo borealis*). Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 350—365. — Ukazuje na možnost výkladu přejetím z vogulštiny, samojedštiny nebo příbuzných jazyků. Zdařilý výklad dosud chybí. Jiný výklad (z finštiny) viz v témž čísle časopisu, str. 450.

Neuhauser G., *Etymologie einiger russischen Tiernamen.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 110—111.

Dialektologie

Аванесов Р. И., *Очерки русской диалектологии, часть первая.* Москва 1949, Учпедгиз, 335 стр. — Úvod, hláskosloví, slovník, rozdělení dialektů, dialektologická methodologie. — Rec.: Черных П., Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 501—508. — Recense velmi podrobná. Vytýká práci především nedostatek pevného zaměření, dále řadu chyb methodologických i věcných, nerovnoměrnost zpracování a hlavně nevhodnost pro účely studijní.

Материалы и исследования по русской диалектологии, том I—VI. Москва-Ленинград 1949, Инст. рус. яз. АН СССР. — Nová periodická publikace.

Jazykové památky a ústní slovesnost

Авдусин В. А., Тихомиров М. Н.: *Древнейшая русская надпись.* Вестник АН СССР XX, 1950, № 4, 71—79. — Zpráva o nálezu t. zv. Gnězdovského nápisu. Cyrilský nápis z X. století: гороухща = hořčice(?), pepř(?) nebo prostě nějaký druh koření. Datování podle archeologických dat naleziště, srovnání paleografická s nápisem Samuila i jinými památkami, pohled linguistický a rozbor věcný.

Черных П. Я., *Две заметки по истории русского языка. — 2) К вопросу о гнездовской надписи.* Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950 398—401. — Navazuje na článek Avdusina-Tichomirova ve Vestniku AN SSSR 1950, No 4, str. 71—79. Právem opravuje některé omyly Tichomirovovy ve výkladu jazykovém a v paleografickém komentáři. Sám přináší interpretaci nápisu jako гороушна (scil. сѣмена nebo зьрна). Ani tento způsob čtení však není bez obtíží. Znovu zdůrazňuje veliký kulturně historický význam nápisu. (Viz Slavia XX, 1951, 497—514.)

Vaillant André, *Cyrile de Turov et Grégoire de Nazianze.* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 34—50. — Homilie Kyrilla Turovského se v poměru k řeckým pramenům vyznačují značnou původností zpracování. Rétorickému efektu obětuje někdy i věcnou přesnost. Řehoře Nazianského zná ve stsl. překladu.

Lexikografie

Англо-русский словарь. Под редакцией О. С. Ахмановой. Москва 1950, ГИС, 424 стр.

Leška O., Man O., Sedláček J.: *Ze sovětské lexikografie.* Slavia XX, 1950, 114—121.

Словарь современного русского литературного языка. I. А—Б. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 767 стр. — Široce a důkladně založený slovník. Zachycuje pokud možno úplně spisovný a hovorový jazyk od doby Puškinovy do dneška. Zahrnuje i řadu výrazů lidových a provincionalismů, pokud pronikají do literatury. Doba předpuškinovská je zachycena, pokud se výrazy jako archaismy vyskytují v literárních dílech pozdějších nebo mohou-li staré doklady usnadnit pochopení významu.

Терпигорев А. М., *Вопросы научно-технической терминологии.* Вестник АН СССР XX, 1950, № 8, 37—42. — Historie, úkoly a cesty ruské technické terminologie.

Vlasto A., *A Word on Sovietic Lexicography.* Slavonic Review XXIX, nr. 72, 1950, 290—294. — Hodnotí především první svazek nového akademického slovníku (Словарь современного русского литературного языка) ve srovnání se slovníkem Ušakovovým.

Varia

Черных П., *Об основном словарном фонде и словарном составе.* Учительская газета 15/11 1950.

Чивилихин А., *О языке литературных произведений.* Звезда 1950 № 11.

Евентов И., *О новаторах и стилизаторах (язык художественных произведений).* Звезда 1950, № 11, 170—175.

Focşeneanu Eleodor, *Elemente comune din lexicul rus şi român.* Cum Vorbim II, 1950, num. 2, 16—17. — O starém přejímání z ruštiny do rumunštiny.

Функционально-синтаксическое использование слова «да» и его эквивалентов. Русский язык в школе XI, 1950, № 1, 16—22. — Věty, zastupující v živém jazyce slůvko „ano“, jsou gramaticky nečlenitelné. Jádrem zůstává „ano“ a vnější slovní stavba je dána lexikálními prostředky pro vyjádření emocionálnosti.

Lahti Ilmari, *Kristillisen nimistömme alkuvaiheista.* (Les débuts de notre nomenclature chrétienne.) Virittäjä LIV, 1950, 311—322. — Vliv ruský (a německý) prakticky *není.*

Nandriş Olimpiada, *Un manual de conversatie româno-rusă din 1798.* Cum Vorbim II, 1950, num. 3, 20—21. — Zpráva o příručce rumunsko-ruské konversace z XVIII. stol.

Рожанский А., *Вклад В. Г. Белинского в науку о языке.* Русский язык в школе XI, 1950, № 3, 1—8.

Тарасенков А., *Литература и вопросы языкознания.* Правда 8/9 1950. — Kultura uměleckého jazyka ruského na podkladě Stalinových článků o jazykovědě. Český překlad v Tvorbě XIX, 1950, 938—939 pod názvem *Literatura a jazyk.*

Тимофеев, Терешкин: *О рационализации лексики учебников русского языка для нерусских школ.* Русский язык в школе XI, 1950, № 3, 59—62. — Na základě zkušeností z neruských škol SSSR.

Виноградов В. В., *Из истории современной русской литературной лексики.* Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 376—392. — Pozoruje na šesti konkretních příkladech užívání a významový vývoj slov, zejména v souvislosti se změnami struktury společnosti. Společným jmenovatelem vybrané skupinky slov je jejich literární původ v iniciativě spisovatelů. (Веяние, злопыхательство, кисейная барышня, новшество, пароход, халатный.)

Jazyk ukrajinský

Борковский В. И., *Безличные предложения в древнерусских грамотах XIV—XV вв., южного происхождения.* Изв. АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 362—375. — Autor prostudoval 95 gramot a dochází k závěrům: 1. Všechny typy neosobních vět, známé z listin staroruských, uplatňují se i v listinách původu teritoriálně ukrajinského. 2. V těchto listinách není ani jediná neosobní vazba, jež by byla neznáma listinám ruským. Písaři ukr. gramot XIV. a XV. stol. byli pod vlivem hluboko vkořeněných tradic z předmongolského období, které pak nepřervala ani litevská a polská vláda na Ukrajině. Těsné kulturní styky s ostatními východoslovanskými zeměmi trvaly.

Hrabec Stefan, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny.* Kraków 1950, Pol. Akad. Umiej., XI+264 str.

Leška O., Man O., Sedláček J., *Ze sovětské lexikografie.* Viz: Jazyk ruský — lexikografie.

Русско-украинский словарь. Глав. ред. М. Калинович; члены коллегии: Булаховский, Рыльский. Киев 1949, АН УССР, Институт языковедения им. А. А. Потебни, 800 стр. Rec.: Виноградов В. В., Советская книга 1950, № 2, 91—99 стр.

Unbegaun B. O., *Deux chartes ukrainiennes de 1502.* Slavia XIX, 1950, 336—348.

Jazyk běloruský

Борковский В. И., *Учение Сталина о языке и задачи белорусского языкознания.* Изв. АН БССР 1950, № 5. — (Podle zprávy.)

Jazyk srbskocharvátský

Appel W., *Gestaltstudien, A. Untersuchungen über den Akzent in der serbokroatischen Sprache.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 53—70.

Burr Malcolm, *The Code of Stephan Dušan Tzar and Autocrat of the Serbs and Greeks.* Translated from the Old Serbian with notes. Part I: Slavonic Review XXVIII, no. 70, 1949, 198—217. Part II: Ibid., XXVIII, no. 71, 1950, 516—539.

Bogadek F. A., *English-Croatian, Croatian-English Dictionary.* London 1950, George Allen & Unwin Ltd., VII+497+L pp.

Dickenmann E., *Serbokroatisch Dabog.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 323—346. — Autor obhajuje svůj dřívější výklad *Dabog* < *Dajbog* proti námitkám E. Fraenkela.

Sadnik L., *Zur Herkunft der Wind-Vorstellungen und Wind-Bezeichnungen bei den Südslaven.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 131—133.

Skok P., *Prilog ispitivanja . . .* — viz „Jazyk slovinský".

Jazyk slovinský

Ekblom R., *Germanische und slavische Palatalisierung in Ortsnamen des östlichen Alpengebietes.* Språkvetenskapliga Sällskapets i Förhandlingar 1949—1950, 37—52. — Hláskosloví slovanských místních jmen v Alpách.

Skok P., *Prilog ispitivanja predrimskih leksičkih ostataka u slovenačkom i srpskohrvatskom jeziku.* Slavistična Revija III, 1950, 350—355.

Jazyk bulharský

Fonologie a fonetika

Horálek Karel, *K otázce palatálních souhlásek v bulharštině.* Slavia XX, 1950, 57—60.

Stojkov Stojko, *Problémy bulharské spisovné výslovnosti.* Časopis pro mod. filol. XXXIII, 1950, č. 2, 49—54. — Stručný přehled historie bulharského spis. jazyka i pravopisu. Problémy uvádí, ale neřeší.

Gramatika

Beaulieux Léon-Mladenov Stefan, *Grammaire de la langue bulgare.* 2e édition revue et corrigée. Paris 1950, XVI+416 pp. — (Podle zprávy.)

Gâlâbov Iv., *Zur Frage der bulgarischen Enklitika.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 417—438. Srv.: Mareš F. V., Slavia XIX, 251—258.

Dialektologie

Бернштейн С. Б., *Задачи изучения болгарских говоров СССР.* Ученые записки Института славяноведения II, 1950, 219—224. — Nástin úkolů a možností studia dialektů Bulharů, usedlých v Sovětském svazu.

Бунина И. К., *Из истории вайсальских говоров.* Учёные записки Института славяноведения II, 1950, 242—259. — Monografie o nářečí vesnice Vasiljevky-Vajsalu v Izmailské oblasti USSR. Hledá základ dialektu a sleduje vlivy na řečí jiných, jež zapůsobila na jeho vývoj.

Чешко Е. В., *Итоги работы по составлению лингвистического атласа болгарских говоров СССР.* Ученые записки Института славяноведения II, 1950, 232—241. — Přípravné práce prováděla expedice Instit. slavjanovedenija. Zpracování a zakreslení je skončeno. Článek přehledně shrnuje předběžné výsledky a pojednává o metodě postupu, jak ji vyžadují zvláštnosti materiálu.

Котова Н., *Говор села Твардицы Молдавской ССР.* (*К истории сливенского говора.*) Ученые записки Института славяноведения II, 1950, 270—308. — Stanoví charakteristické příznaky daného nářečí, jak se projevují v hláskosloví, v morfologii a částečně i v syntaxi. Připojeno pět ukázek souvislých textů.

Плотникова Л. С., *О некоторых особенностях говора села Кирютня Конгазского района Молдавской ССР.* Ученые записки Института славяноведения II, 1950, 260—269.

Toponomastika

Zwoliński P., *Słowianskie nazwy miejscowe Bułgarii.* (*Ujęcie syntetyczne.*) Sprawozdania PAU LI, 1950, 495—498.

Jazykové památky

Василиев Асен, *Църкви и манастири из западна България.* Разкопки и проучвания IV. София 1949 (1950), стр. 49–114. — Hojný epigrafický materiál, většinou z doby nové. Vedle toho opublikována řada zápisů do knih; uvedeny i rkpy evangelií a pod. Francouzské résumé.

Карасик А., *Древнейшая болгарская летопись.* Вопросы Истории 1950, 114—118. — Text, ruský překlad (s novými interpretacemi některých míst) a studie památky, zvané Именник на българските князе. (Podle zprávy.)

Lexikografie

Вранска Цветана, *Чешко-български речник* — Českobulharský slovník. 2. vyd. София 1947, 428 стр. Rec.: Horálek Karel, Slavia XIX, 1950, 476—478. Frinta Antonín, Časopis pro mod. filologii XXXIII, 1950, 20—22.

Леков Иван, *Кратка информация върху лексикографска работа в България.* Slavia XX, 1950, 121—122.

Младенов Стефан, *Български тълковен речник на съвремения език с оглед на народните говори.* Захванат от четворица членове на Българската академия на науките. Т. I., Св. 11. София 1950, стр. 961—1056. — (Podle zprávy.)

Varia

Dokulil Miloš, *Změny ve slovníku spisovné bulharštiny v období budování socialismu.* Naše řeč XXXIV, 1950, 102—107.

Jazyk makedonský

Hrasche-Viret P., *Zur Charakteristik des Makedonischen.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 87—100.

Македонски јазик I, Скопје 1950. — Nový časopis, věnovaný jazykové normě a kultuře se zvláštním zřetelem k ustálení spisovného jazyka makedonského. Vytýká si též úkol vypracování makedonské gramatiky a slovníku. Vychází měsíčně. Red. Blaže Koneski. (Podle zprávy.)

Sławski Franciszek, *Najnowszy słowiański język literacki.* Język Polski XXX, 1950, 181—185. — Historie vzniku jazyka makedonského; abeceda, rysy společné s oběma sousedními jazyky slovanskými, rysy typicky makedonské.

Jazyky baltské a vztahy balto-slovanské

Fraenkel Ernst, *Die baltischen Sprachen. Ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft.* Heidelberg 1950, Carl Winter, 126 S. Rec.: Nandriş G., Slavonic Review XXIX, nr. 72, 1950, 333—334. — Na podkladě Meilletovy these o neexistenci dialektů popírá jednotu baltoslovanskou. Příbuzenství těchto jazykových skupin se liší — podle něho — od poměru ostatních skupin ide. jen kvantitativně. — Podává popis a linguistickou charakteristiku staré pruštiny (s texty), dále litevštiny a lotyštiny a připojuje studie toponomastické. Bibliografie a informace jsou à jour.

Fraenkel Ernst, *Zum baltischen und slavischen Verbum.* Zeitschrift für slavische Philologie XX, 1950, 236—320.

Kalima Jalo, *Suomen* taivas *ja sen liettualainen vastine.* (Le finnois *taivas* „ciel" et son équivalent lituanien.) Virittäjä LIV, 1950, 328—329. — Nesouhlasí s názorem Alfreda Senna, že lze podle finštiny předpokládat prabaltské **daivas* = „nebe" vedle **deivas* = „Bůh".

Kiparsky V., *Die Kurenfrage.* Annales Academiae scientiarum fennicae XLII. Rec.: Machek Václav, Kuronská otázka. Listy filologické LXXIV, 1950, 60—62.

Litauische Volkslieder nach dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas. Übersetzt und herausgegeben von Eino Nieminen. Helsinki 1949, 59 S. Rec.: Matthews W. K., Slavonic Review XXIX, nr. 72, 1950, 308—310. — Výběr 33 *dainos*, t. j. recitovaných nebo sólově zpívaných lyrických básní, který sice nepřináší nic nového, ale podává varianty písní již známých. (Text litevsky i v překladu.) (Podle recense.)

Niedermann M., Senn A., Salys A.: *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache, Litauisch-Deutsch, 16. Lieferung.* Heidelbg 1950. — (Podle zprávy.)

Literární věda

Literárně vědné bádání obecně srovnávací

Turdeanu Émile, *Le livre grec en Russie: l'apport des presses de Moldavie et de Valachie (1682—1725).* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 69—87. — Po pádu Byzance se řecká církev v diaspoře dala do čilé organisace tiskařské a vydavatelské činnosti v různých evropských střediscích. Cítíc ze středisek západních vliv katolického a luterského „kacířství", žádala vyšší hierarchie několikrát cara o zřízení řecké tiskárny v Moskvě. Po nezdaru těchto jednání zřídil biskup Dositheos takov[é] střediska v Moldavii a Valachii. O překladech do ruštiny a o působení tamních tisk[áren] vůbec na Rus pojednává Turdeanu.

Vaillant André, *Cyrille de Turov et Grégoire de Nazianze.* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 34—50. — Úvaha o „relativní originalitě" staroruského autora. Pisatel soudí, že Cyril vycházel ovšem z Jana Chrysostoma a jiných, ale nedá se říc[i], že by je otrocky kopíroval. — Viz také jazykověd. část.

Мацкин А., *Большая тема и ее исследователи.* Театр Москва XI, 1950, № 6, 67—73. — Pisatel ukazuje na to, že sovětská literatura a divadlo mají rostou[cí] vliv za hranicemi, zejména v lidově demokratických státech. Článek dále přiná[ší] několik poznámek z mezinárodního působení ruské literatury. „Zdravý talent Puškinův" staví proti „jedovatému Dostojevskému", který, jak praví Gor'kij, působ[í] ovšem také — na měšťáky. Jiné poznámky se týkají ohlasu pohostinských vystoupení Mchatu v západní Evropě. Mackin uzavírá, že někteří autoři hledali uzná[ní]

ruského umění buržoasní kritikou, „místo aby ukázali blahodárné působení ruského divadelního umění na vývoj pokrokových demokratických elementů v kulturách zahraničních států, na uvědomění širokých pracujících mas... Ruské umění vešlo do světové kultury ve znamení ideovosti a realismu. ... vychovávalo a vychovává lidové masy v duchu oddanosti ideám demokracie a opravdového revolučního humanismu... S těchto a toliko s těchto posic nutno klást otázku o světovém významu ruského umění, o jeho ohromné pokrokové úloze“, soudí závěrem Mackin.

Зелинский К., *Как строить курс литературы народов СССР?* Лит. газета 1950, № 89. — Pisatel především konstatuje, že jsou sice na vysokých školách povinné přednášky o literaturách národů SSSR, avšak vytýká nedostatek pomůcek, instrukcí, programů, učebnic atd. Ve skutečnosti je jen nepostačující chrestomatie L. Klimoviče z r. 1947. Přednášky prý se většinou omezují jen na některé literatury nebo dokonce jen některé zjevy. Konečně loni byl pořízen „projekt programu obecného kursu“ p. n. *Vvedenije v istoriju literatury narodov SSSR*, který však, neznámo proč, dosud nebyl publikován. Pisatel se pak odvolává na Stalinovo vymezení úkolů dějin SSSR, podle kterého dějiny ruské mají být studovány neodtrženy od dějin jiných národů Svazu. Stalin doporučoval studovat m. j. zejména vztahy těchto národů. Podobně nutno podle pisatele postupovat s dějinami jejich literatur, studovat je jako celek. Je tu ohromná různorodost národních forem, současně však je v těchto literaturách „mnoho společného, řídí se společnými zákony vývoje společnosti“. Nutno věnovat velkou pozornost tomu, co je sbližuje a co za sovětské éry vedlo k termínu „sovětská literatura“. V jádře tohoto společenství je uložen sovětský patriotismus. *Úkolem přednášky není tedy monografické studium jednotlivé literatury, ale „obecná představa o literárním procesu v celku“*. Vybraný materiál má charakterisovat jevy všesvazového významu, typické současně pro danou literaturu. Je ovšem současně nutné i prohloubené studium jednotlivých národních literatur.

Федоренко Н., *Советская литература в Китае*. Лит. газета 1950, № 6. — Pisatel ukazuje, že působení pokrokové sovětské literatury v Číně je velmi značné, a to i podle názoru samotných Číňanů. Kromě Gor'kého působili četní další spisovatelé jako Serafimovič, Fadejev, Šolochov, A. N. Tolstoj a j.

Pišút Milan, *Západné literatúry v sovietskej literárnej vede*. Sloven. pohľady LXVI, 1950, 44—53. — Přehled prací o západoevropských literaturách a ruském poměru k nim.

Мировое значение русского театра. Театр Москва XI, 1950, № 4, 107—8. — Central'naja teatral'naja biblioteka sestavila kartotéku o více než 3000 lístcích s údaji o zahraničních inscenacích sovětských her a o jejich ohlase. Dalších 6000 lístků věnováno předrevolučnímu divadlu.

Ciechanowska Z., *Bibliografia Goethego w Polsce*. Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 98—100. — Autoreferát o práci, která podstatně doplňuje dřívější bibliografie a ukazuje na neobyčejný a trvalý zájem Poláků o Goetha.

Malkiewicz-Strzałowa M., *Recepcja Anatola France'a w Polsce*. (Referat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 53—4. — Práce se zabývá překlady France a polskými studiemi o něm, kterých bylo mnoho. Příčinou zájmu byla aktuálnost otázek dotčených v díle francouzského spisovatele.

Szczepański Jan Alfred, *Teatr węgierski zdobywa widza polskiego*. Teatr Warszawa V, 1950, nr. 5, 43—54. — O maďarských hrách na soudobé polské scéně.

Girard Marcel et D'Hermies Vlasta: *Émile Zola devant la critique tchèque*.

Revue des Études slaves XXVI, 1950, 106—124. — Článek napsaný v Praze ponechává stranou časopisecký ohlas Zolova dramatu a ohlas Zoly u samotných romanopisců naturalistů, socialistů a básníků. Celkem nepříznivý názor zjišťuje u „nacionalistů" (Národní listy, Osvěta, Květy), na rozdíl od „kosmopolitů" (Lumír), kdežto od let 90. pozoruje situaci komplikovanější vystoupením Omladiny, sociálních demokratů, moderny a stoupenců Masaryka. Podle pisatelů uvedl se Zola v Čechách 1879 překlady povídek, 1880—1 překladem románu „Nana" od F. Schüllera. Následuje souhrn názorů české kritiky spolu se zajímavým stanoviskem Masarykovým, který Zolu odmítal jako „romantika" a vytýkal mu nepravděpodobnost s „jistou naivností", jak to hodnotí pisatelé.

Literárněvědné bádání mezislovanské

Kí, *Slovanské literatury ve švýcarské literární encyklopedii.* Slavia XIX, 1950, 561—2.

Melichar Václav, *Svět slovanský je náš.* Soubor vědomostí o Slovanstvu, život Slovanů a jejich vzájemné vztahy v minulosti a dnes. I—II. Praha 1948, Šeba, 742 str. Rec.: Wollman Slavomír, Slavia XX, 1950, 144.

Jaro národů ve slovanských literaturách. Uspoř. a úvody Karel Krejčí. Praha 1948, Nár. Klenotnice, 150 str. Zpráva: Brambora Josef, Slavia XIX, 1950, 558—9.

Произведения советских писателей в странах народной демократии. Лит. газета 1950, № 8. — Kusá poznámka o překladech, ze slovanských zemí týkající se Polska a Bulharska.

Библиотека славянских писателей. Славяне 1951, № 9, 61. — Sovětské nakladatelství Gos. izdatel'stvo literatury na inostrannych jazykach vydává serii uvedeného názvu. „Biblioteka" slouží „širokým vrstvám studující mládeže, která chce ovládnout slovanské jazyky, a těm čtenářským kruhům, které chtějí znát díla slovanských spisovatelů *v originále.*" Obsahuje díla klasická i soudobá, vychází už od r. 1949. Některé svazky jsou opatřeny slovníčkem.

Шептунов И., *Слово советских читателей.* Славяне 1950, № 12, 49—52. — Článek o ohlasu nových slovanských překladů do ruštiny s citáty z dopisů prostých čtenářů.

Čyževškyj D., *Anklänge an die Gumpoldslegende des hl. Václav in der altrussischen Legende des hl. Feodosij und das Problem der „Originalität" der slavischen mittelalterlichen Werke.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 71—86. — Nové hypothesy jako příspěvek k poznání hloubky česko-ruských vztahů ve staré době.

Польская литература в Советском Союзе. Славяне 1950, № 5, 59—60. — Zpráva o četných překladech vynikajících děl polské klasické a soudobé literatury do ruštiny.

Folejewski Z., *Turgenev and Prus.* Slavonic Review London XXIX, 1950, no. 72, 132—8. — Konfrontace ruského a polského spisovatele, kteří jsou v článku neprávem považováni za „typické liberály".

Piechal Marian, *O powojennych przekładach z literatury rosyjskiej.* Polonistyka III, 1950, nr. 1, 40—3. — Přehled poválečných rossic v polském jazyce.

Štefánek Josef, *Moskva v českém písemnictví.* Praha 1949, Orbis, 146 str. Rec.: Phá, Slavia XX, 1950, 143.

Kopecký Jan, *Konstantin Sergějevič Stanislavskij píše Jaroslavu Kvapilovi.* Divadlo I, 1950, 258—9. — Po prvé otištěný dopis, datovaný Kopeckým do polovin

1906, svědčící o živé tvůrčí spolupráci. Stanislavskij oznamuje zaslání fotografií a kreseb ke hrám, které Kvapil chystal v Praze, a informuje ho o novinkách ve svém divadle.

Русская драматургия в театрах Словакии. Театр Москва XI, 1950, № 3, 107. — Výčet inscenací ruských her na souč. slovenských scénách.

Magnuszewski Józef, *Nieznana korespondencja Marii Konopnickiej z Jarosławem Vrchlickim*. Pamiętnik literacki XLI, 1950, 551—7. — Nové materiály o polsko-českých vztazích.

r. m., wl.: *Literatura polska w Czechosłowacji*. Kuźnica V, 1950, nr. 2. — Krejčího monografie o Słowackém, Teigové povídková anthologie „Za mír světa", Bunčákův slovenský výbor z pol. poesie.

Jíša Jan, *Jesenin a cesta Josefa Hory*. Slovesná věda III, 1950, 19—25. — Stať ukazuje Jeseninovo působení na jeho českého překladatele básníka Horu.

Halm Hans, *Die Legende von Veljusa*. Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 193—4. — Materiál. 28/8 1938 vyprávěl rolník Glikur Mukajetović z obce Veljusa u Strumice o založení Strumice, o masakru císaře Basilija u Veljusy, o Konstantinu, který v tamním klášteře přijal jméno Kyrillos a byl pak poslán do země, kde slunce zapadá hlásat křesťanství, o Klementu, který tam vymyslil jednodušší písmo, než bylo Kyrillovo atd. Lidové podání zde zajímavě mění historická fakta.

Barac Antun, *Mažuranić prema Puškinu*. Slavistična revija III, 1950, 35—8.

Ангелов Димитър, *Апокрифната книжнина като отражението на феодалната действителност и светогледа на експлоатираната класа в средновековна България*. Исторически преглед VI, 1950, 493—508. — Z podrobného zkoumání okolností pisatel vyvozuje o apokryfech, zejména bulharských a byzantských: „. . . apokryfní písemnictví je především produktem pracujících mas ve středověkém Byzantiu a Bulharsku i jejich nevědomosti a náboženské pověrčivosti, která se v ní odráží; je výsledkem krajně těžkého postavení, ve kterém se tyto masy nalézaly."

Literatura ruská

Астахова А., *Русский былинный эпос на севере*. Петрозаводск 1948, Гиз Карелофин. ССР, 395 стр. Zpráva: Weingartová Julie, Slavia XX, 1950, 140—1.

Фольклорные записи А. А. Шахматова в Прионежье. Подгот., статьи и примеч. А. Астахова и С. Шахматова-Коплан. Предисл. А. Азадовский. Петрозаводск 1948, Гиз Карелофин. ССР, 89 стр. Zpráva: Weingartová Julie, Slavia XX, 1950, 139—40.

Фольклор Воронежской области. Сборник народных песен, сказок, пословиц и поговорок. Вступ. статья и коммент. В. Тонков. Воронеж 1950, Воронежское обл. книгоизд., 300 стр.

Онежские былины. I. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 736 стр. — Přetisk významných sbírek Gil'ferdingových.

Кривополенова М. Д., *Былины, скоморошины, сказки*. Архангельск 1950, Архангельское областное издательство, 176 стр. — (Podle zprávy.)

Азадовский М. К., *Народная песня в концепциях русских революционных просветителей 40-х годов*. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 455—75. — Studie si klade za cíl vyplnit mezeru ve znalosti folkloristiky mezi děkabristy a revolučními demokraty. Za nejdůležitější pro buditele 40. let považuje pisatel

lidovou píseň. V ní Belinskij, Gercen a Ogarev viděli nejlepší odraz vlastností ruske ho národa. Studie vyvrací názory, jako by na př. Belinskij byl býval odpůrcem lidov slovesnosti vůbec.

Крупянская В. Ю., *Фронтовой фольклор*. Москва 1944, Гослитмузей 130 стр. — První soubor ústní tvorby bojovníků vlastenecké války pod red. M. Azadovského. Rec.: Horák Jiří, Národopisný věstník československý XXXI, 195 292—4. — Stručné zhodnocení, poukazující zejména na úvahy o širokém poje folkloru v tomto případě a na rozšíření jednotlivých druhů, mezi nimiž přední míst mají lyrické písně.

Гудзий Н. К., *История древней русской литературы*. Учебник дл высших учебных заведений. Изд. 4-е перераб. Москва 1950, Учпедгиз, 492 ст — Příručka rozšířená a přepracovaná na základě velkého množství nejnovější lit ratury. (Spisu bude věnována zvláštní recense.)

Кайев А. А., *Русская литература*. Учебник для учительских инстит тов. *I. Фольклор, древнерусская литература, литература XVIII века*. Моск 1949, Учпедгиз, 503 стр. Рец.: Корст Н., Елеонская А., Павша А.: Ли в школе XI, 1950, № 4, 72—4. — Recensenti vytýkají celou řadu nedostat jako methodologickou nesoustavnost, nedostatek stranickosti, nepoužívání Le nový představy o dvou kulturách, chápání folkloru v duchu srovnávací látkově atd. Doporučují přepracování od základu.

Kolbuszewski St., *Historia literatury rosyjskiej. Tom I. Od początków końca wieku XVIII.* (Autoreferat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności I 1950, 215—18. — Podrobný výklad základních thesí a obsahového rozdělení části soustavné práce o ruské literatuře, vzniklé z universitních přednášek a pou vající marxistické methody.

Краевский П. Д., Литвинов В. В., Маштаков В. И., Казанск А. К.: *Русская литература*. Учебник-хрестоматия для нерусских средн школ. II. Москва 1950, Учпедгиз, 528 стр. Učebnice a současně čítanka se zvlá ním zřetelem k žákům jiného mateřského jazyka.

Литературное чтение в школе. Ред. В. В. Голубков. 1950, АПН РСФС 452 стр.

Краевский П. Д., *О сокращении программ и учебников по литерат для VIII—X классов средней школы*. Лит. в школе XI, 1950, № 1, 67—8. Časový rozvrh látky.

Литературное подмосковье. 1950, Госкультпросветиздат, 160 стр. (Podle zprávy.)

Труды отдела древнерусской литературы. V, VI, VII. Москва-Лен град 1947, 1948, 1949, АН СССР, Инст. лит., 308, 413, 486 стр. Рец.: Пашу В., Вопросы истории 1950, № 3, 114—20. — Zásadní recense sborníků, obsa jících cenné práce o letopisech, Slově o pluku Igorově, Zadonščině a jiných díl staré ruské literatury. Chválí zesílené zaměření badatelů na methodologické otáz vytýká však nedostatek polemik proti falešným pracím zahraničním. — P Тихомиров М. Н., Изв. АН СССР СИФ VII, 1950, 268—71. — Recens hodnotí svazek VII. jako cenný přínos k bádání o staré ruské literatuře. V. P. A anova-Peretc (*Drevnerusskaja literatura i fol'klor*) uvádí sborník methodicky O. Skrypil' a D. S. Lichačev se svými studiemi zasloužili o první vydání „*pov o Petre i Fevronii*" a „*povesti o Nikole Zarazskom*". A. N. Robinson (*Žanr poe skoj povesti ob Azove*) se podle recensenta mýlí se žánrovou výlučností tohoto

tvoru; to je možné proto, že vně zájmu literárních vědců „zůstala hromadná sféra písemnictví 16.—17. st., smíchaná v obecný chumel věcných listin". D. S. Lichačeva „*letopisnyje izvestija ob Aleksandre Popoviče*" recensent pouze jmenuje. I. P. Jeremin (*Kijevskaja letopis' kak pamjatnik literatury*) podle recensenta nesprávně mluví o letopisech jako o literatuře dokumentární a opomíjí bohatou literaturu o nich. Stručně je referováno o práci V. M. Gussova *Istoričeskaja osnova Molenija Daniila Zatočnika.* M. V. Bražnikov (*Russkije pevčeskije rukopisi i russkaja paleografija*) provedl podle recensenta první krok k dešifrování značného notového materiálu nejstarší ruské literatury.

Неизвестная рукопись русского летописца. Лит. газета 1950, № 89. — Institut historie AN SSSR připravuje k vydání rukopis z 1. čtvrtiny 17. st., objevený nedávno doc. Jakovlevovou. Autorem byl zřejmě prostý člověk. Zanechal líčení událostí na Rusi své doby.

Воинские повести древней Руси. Ред. В. П. Адрианова-Перетц. Москва 1949, АН СССР, 359 стр. Рец.: Базилевич К., Новый Мир XXVI, 1950, № 5, 261—2. — Kladné ocenění sborníku, obsahujícího *Povesť o razorenii Rjazani Batyjem, Zadonščinu a Povesť ob azovskom vzjatii* se studiemi redaktorky, D. Lichačeva a A. Robinsona.

Русская комедия и комическая опера XVIII века. Ред. текста и вступ. статья П. Н. Берков. Москва-Ленинград 1950, Искусство, 734 стр. — Z velikého množství klasických komedií 18. století vybírá sborník 14 her (10 komedií a 4 komické opery), aby ukázal uměleckou a společenskou cenu této tvorby. Zařazeni jsou tito autoři: Sumarokov, Lukin, Fonvizin, Nikolev, Ablesimov, Knjažnin, Matinskij, Kropotov, Plavilščikov, Klušin, Kopijev, Kapnist a Krylov. — Velmi zevrubná úvodní studie probírá vývoj komedie 18. století, kterou považuje za jeden z nejdůležitějších druhů ruské literatury té doby, v souvislosti se společenským vývojem. Vycházeje ze srovnání s lidovým komickým „igriščem", zdůrazňuje pisatel zejména kritický a pokrokový postoj většiny komediografů.

Орлов В. Н., *Русские просветители 1790—1800 годов.* 1950, Гослитиздат, 478 стр. — Spis o radikálně demokratických prvcích té doby. Oddíly: Vosled Radiščevu, Ivan Pnin, Voľnoje obščestvo ljubitelej slovesnosti, nauk i chudožestv, Vás. Popugajev, Iz istroii graždanskoj poezii 1800-ch godov.

Базанов В., *Вольное общество любителей российской словесности.* Петрозаводск 1949, Гиз Кар. ССР. Рец.: Степанов Н., Знамя XX, 1950, № 12, 178—80. — Recense oceňuje vědecký přínos tohoto spisu, který se zabývá otázkou děkabristů a jejich názorů na literaturu.

Базанов В. Г., *Поэты-декабристы. К. Ф. Рылеев, В. К. Кюхельбекер, А. И. Одоевский.* Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 220 стр. — Soubor tří samostatných monografických studií, ve kterých pisatel ukazuje literární tvář hnutí děkabristů. Kniha se soustřeďuje na tvorbu tří spisovatelů, kterou vykládá ve vztahu s celým hnutím a s literární tradicí.

Мейлах Б., *Литературная программа декабристов.* Лит. газета 1950, № 125. — Pisatel praví, že buržoasní věda nechtěla chápat přímou souvislost mezi revoluční činností děkabristů a jejich literární prací, ač tyto dvě stránky jejich působení jsou těsně spjaty, zejména pokud běží o tajné společnosti. Na př. Puškinem opěvaný kroužek *Zelená lampa* byl pod přímým jejich vlivem. Literární program děkabristů byl namířen ostře proti reakcionářům a všem, kteří by z literatury chtěli mít prázdnou zábavu. Děkabristé chtěli vědomě svázat literaturu s politikou.

Новые тексты агитационных песен декабристов. Лит. газета 1950, № 125. — Otisk dříve neznámých textů agitačních písní děkabristů, opatřený drobnými poznámkami.

Соколов А. Н., *Героическая поэзия декабристов.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 439—54. — Zhodnocení řady děl děkabristů, která jsou významná svou myšlenkovou silou a uměleckou působivostí. Pisatel je uvádí ve vztah s politickým programem hnutí.

Wollman Slavomír, *Přehled nových prací o spisovatelích mezislovanského významu: Radiščevovo výročí v Sovětském svazu, Puškinovo výročí v Sovětském svazu, Z jubilejní sovětské literatury.* Slavia XIX, 1950, 534—6.

Эльсберг Я., *Идейная и литературная борьба 40-х годов XIX века.* Лит. в школе XI, 1950, № 3, 10—21. — Rozbor boje 40. let. Pisatel ukazuje třídění mezi slavjanofily, západníky a pokrokovou skupinou revolučně demokratickou.

Гуральник У. А., *«Современник» в борьбе с журналами Достоевского.* (*Идейно-политическое содержание полемики.*) Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 265—85. — Sovremennik se vrhl na literárně kritické názory Dostojevského, Grigor'jeva, Strachova a vůbec na kritiku časopisů *Vremja* a *Epocha.* Zejména Ščedrin a Antonovič odhalovali *počvenničestvo*, skryté za zdánlivě čistě estetickými názory, a celou tu propagandu liberalismu, v podstatě myšlenky o nezbytnosti kultivovat nebojovnost a krotkost lidu. Pisatel uzavírá, že tato literární polemika „spolupůsobila k neutralisaci hnilobného působení počvennických idejí na čtenáře a sloužila dalšímu vývoji ruského realismu". Bohatě dokumentovaná studie opravuje dosavadní jednostranné bádání o této polemice. T. zv. počvenničestvo podrobně charakterisuje. Přitom upozorňuje zvláště na jeho theorii třídního míru v Rusku, jeho thesi, že lidovost je „pravoslaví a poměr mezi mocí a poddanými, založený na lásce a vzájemném porozumění, protikladný k duchu otroctví a vzpoury, panujícímu na Západě", jak ukázal v polemice Antonovič. Pisatel praví, že nedostatek Sovremennika byl v tom, že nerozuměl ještě původu kritisované theorie, který třeba hledat v „třídním boji 60. let ve vší jeho složitosti".

Ковальчик Е. и др., *Программа по истории русской литературы. V. Советская литература.* Для филол. фак. гос. унив. и фак. русс. яз. и лит. пед. инст. 1950. — Волков А., *Программы учительских институтов. Русская литература.* 1949, Учпедгиз. — Тимофеев Л., *Русская советская литература.* 1949. Рец.: Шишкина А., Звезда 1950, № 9, 167—73. — Recense oceňuje u nových programů pečlivý výběr materiálu a správnou základní periodisaci. Domnívá se však, že se ani jim zcela nepodařilo „dát vědecké schema dějin sovětské literatury". Recense vytýká nedostatek historismu, *nedostatek poukazů na klasickou tradici*, ze které sovětští autoři rostli, a nedostatek spojení vývoje literatury se životem země.

Гуральник У., *В Институте мировой литературы имени А. М. Горького.* Лит. газета 1950, № 103. — Zpráva o chystaných publikacích ústavu, m. j. o tom, že byla dána do tisku kolektivní práce o dějinách sovětské literatury do války a jiná zpracovávající dobu válečnou.

Анастасьев А., *Золотой фонд советской драматургии.* Театр Москва XI, 1950, № 4, 74—80. — Recense osmisvazkového sborníku nejlepších sov. her, vydaného nakl. Iskusstvo 1948. Soubor bohužel neobsahuje žádnou hru Majakovského, málo komedií a má ještě některé jiné nedostatky. Přesto je cennou přehlídkou sov. dram. tvorby.

Щербаков А., *Ленин и Сталин о коммунистической морали и моральном облике советского человека.* Звезда 1950, № 1, 118—30. — K obrazům sovětských hrdinů v nové literatuře.

Иванов Сергей, *Вдохновляющий образ вождя.* (*Образ В. И. Ленина в русской советской художественной литературе.*) Звезда 1950, № 4, 148—158. — Týká se jen několika děl, zobrazujících Lenina.

Ермилов В., *Советская литература — борец за мир.* 1950, Сов. Пис., 124 стр. Viz také: Лит. газета 1950, № 75, 76, 78, 79. — Pisatel připomíná, že sovětskou literaturu vytvořila společnost, která se zrodila spolu s voláním po míru, že hesla „vláda sovětům" a „mír národům" byla vyslovována jedním dechem, že sovětská literatura má ve vínku humanismus a gor'kovskou hrdost na člověka. Proto boj proti válce, nelidskosti a smrti je starou linií sovětské literatury. V pokračováních pak pisatel na příkladech probírá mírové, budovatelské, socialistické tendence sov. literatury a razí termín „estetika míru".

Szydłowski Roman, *Literatura umiłowania człowieka.* Nowa kultura I, 1950, nr. 32, 3—4. — Článek o soudobé sovětské literatuře, ve které zdůrazňuje především její humanismus. Uvedeni jsou zejména tito spisovatelé: Pavlenko, Leonov, Simonov, Gladkov, Virta, Fadejev, Panova, Issakovskij, Šaginjanová, Bubennov.

Марголина А., *Воспитание патриотов.* (*Заметки о современной прозе для детей.*) Звезда 1950, № 5, 172—9.

Лаврентьева-Кривошеева А., *Русская женщина великой Сталинской эпохи.* (*Новый художественный образ*). Звезда 1950, № 2, 179—87. — Zběžný náčrt některých příkladů.

Скоморохов Павел, *Советская литература и вопросы воинского долга и дисциплины.* Знамя XX, 1950, № 9, 150—160.

Симонов К., *О современном состоянии и некоторых вопросах развития детской литературы.* Лит. газета 1950, № 9. — Referát, přinášející m. j. informace o nejnovějších knihách ruské sovětské literatury pro děti. Viz také: „Methodologie a theorie — dětská literatura".

Из постановления Совета Министров СССР о присуждении Сталинских премий... за 1949 год. Вестник АН СССР XX, 1950, № 4, 3—8.

Иванов Сергей, *Лучшие произведения художественной прозы 1949 года.* Октябрь XXVII, 1950, № 4, 169—79.

Новые успехи советской литературы. Сборник статей. 1949, Сов. Пис., 446 стр. Рец.: Брегова Д., Лит. в школе XI, 1950, № 4, 71—2. — Kladné zhodnocení sborníku o spisovatelích, kteří dostali Stalinovu cenu za r. 1948.

Платонов Б., *Литературное обозрение. Заметки о русской советской прозе 1949 года.* Звезда 1950, № 1, 156—78; № 2, 157—72. — Podrobný přehled.

Aksakov

Аксаков С. Т., *Избранные сочинения.* Москва-Ленинград 1949, Гослитиздат. Рец.: Закс Б., Новый Мир XXVI, 1950, № 5, 243—6. — Recensent vyslovuje souhlas s dobrou úvodní statí, poukazuje však na nesprávný výběr materiálu a na vady komentářů.

Bažov

Hurwic Józef, *Wspomnienie o Pawle Bażowie.* Nowa kultura I, 1950, nr. 38, 4. — Informativní nekrolog o zesnulém starém sovětském spisovateli.

Скорино Л., *Народный писатель.* Лит. газета 1950, № 118. — Stručný nekrolog spisovatele P. P. Bažova (1879—1950).

Čechov

Ло Гатто Етторе, *Несколько заметок о неизданной пьесе Чехова.* Slavia XIX, 1950, 363—81.

Зубков Ю., *Чехов — драматург.* О книгах В. Ермилова «Антон Павлович Чехов» и «Драматургия Чехова». Театр Москва XI, 1950, № 6, 92—8. — — Kritická studie na okraj Jermilovových spisů o Čechovovi. Zubkov vytýká Jermilovu zejména to, že se prý pokouší zahladit všechny protiklady Čechovova světového názoru a uměle ho „revolucionisovat".

Dostojevskij

Fiske John C., *Dostoevskij and the Soviet Critics. 1947—8.* American Slavic Review IX, 1950, 42—56. — Pokus některých kritiků o rehabilitaci D-ého a nový celkový odvrat od něho. Souvislost s ideologickými diskusemi. Studie bibliograficky závažná.

de Michelis Eurialo, *Dostojevskij.* Firenze 1950, La Nuova Italia, 463 p. — — Zevrubná monografie zpracovaná staršími methodami na podkladě velmi důkladné znalosti materiálu.

Tramer Bedřich, *Dostojevskij a Nietzsche. Příspěvek ke konfrontaci reakčních zdrojů.* Slavia XX, 1950, 61—85.

Tureček Otto, *Čechische Literatur und Dostojevskij.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 134—54. — Vrchol vlivu na českou literaturu představuje prý román *Člověk* Boženy Benešové. V meziválečné době zjišťuje věc, která už byla zhruba známa, že totiž D-ého odkazu se chápou především spisovatelé, tíhnoucí k existencialismu.

Fadejev

Зелинский К., *Роман А. Фадеева «Разгром» как произведение социалистического реализма.* Лит. в школе XI, 1950, № 2, 25—36. — Dílo z r. 1927 vydrželo tvrdou zkoušku naší náročné doby a proslavilo se jako jedno z prvních děl socialistického realismu.

Gercen

Эльсберг Я., *А. И. Герцен. Жизнь и творчество.* Москва 1948, Госполитиздат, 524 стр. Рец.: Глаголев Н., Большевик XXVI, 1950, № 5, 50—7. — Stalinovou cenou vyznamenaná důkladná, v mnohém objevná, srozumitelně psaná monografie.

Эльсберг Я. Е., *А. И. Герцен и наша современность.* Стенограмма. Москва 1950, Всес. общ. по распростр. полит. и науч. знаний, Правда. — Vědecko-populární přednáška.

Григорьян К. Н., *Повесть А. И. Герцена «Сорока-воровка».* (*К вопросу о каноническом тексте.*) Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 303—310. — — Studie dokazuje vážné nedostatky nových vydání, která nejsou založena na textologickém průzkumu. Vyplývá z ní, jak důležitý právě v tomto případě je autorův rukopis, bez kterého zůstává dílo v censurním okleštění.

Козьмин Б. П., *К вопросу о борьбе Герцена и Огарева против сторон-*

ников «чистого» искусства. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 138—43. — — Pisatel reviduje dosavadní názory na příčiny a okolnosti, za kterých vznikly stati Gercena (*Kolokol* 1859) a Ogareva (*Poljarnaja zvezda* z téhož roku), namířené proti *Sovremenniku* a zvláště proti *Dobroljubovu.* Ve skutečnosti prý stati byly namířeny také proti *Biliotece dlja čtenija* a přímo proti Družininovi a k tomu se také vztahuje narážka na čisté umění.

Козьмин Б. П., *«Московский либерал» из «Былого и дум».* Известия АН СССР СИФ VII, 1950, 85—7. — Ve vydání z r. 1947 byla iniciála „V." zaměněna za jméno „Vasil'čikov". Gercen však měl na mysli tehdy věznéného N. P. *Ogareva.*

Путинцев В. А., *А. И. Герцен об Америке.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 237—44. — V Americe viděl Gercen zemi „blízké budoucnosti". Jako vůbec tehdejší ruské pokrokové hnutí spoléhal na „sílu a životaschopnost pokrokových, demokratických vrstev Ameriky".

Gončarov

Фаворин В. К., *О взаимнодействии авторской речи и речи персонажей в языке трилогии Гончарова.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 351—61. — — Studie se soustřeďuje zejména na vztah jazykového stylu mezi autorovou řečí a jazykem t. zv. vnitřních monologů a shledává obě složky velmi blízkými.

Gor'kij

Галочкин Н. М., *Как я пользовался работами Ленина и Сталина при изучении в школе творчества М. Горького.* Лит. в школе XI, 1950, № 2, 57—9. — Použití hist. a polit. spisů jako pomůcky pro společensko-hist. podklad k výkladu spisovatele.

Гердзей-Капица Н. М., *Горький в школе.* Пособие для учителя. Ленинград 1949, Учпедгиз, 148 стр. Рец.: Трифонов Н., Лит. в школе XI, 1950, № 2, 66—8. — Kniha správně volila širší než jen pedagogicko-methodické hledisko. Snažila se ukázat, které problémy hlavně nutno přetřásat a jak. Nedostatečnou pozornost věnuje dramatice a vlivu na sov. literaturu.

Горький и Сибирь. Сборник. Сост. С. Кожевников, А. Коптелов. Ред. Н. Кремнитцер. Иркутск 1949, Обл. изд. — *М. Горький и сибирские писатели.* Сборник воспоминаний. Сост. С. Кожевников, А. Коптелов. Ред. Б. Александровский. Новосибирск 1950, Обл. изд. Рец.: Жданов В., Новый мир XXVI, 1950, № 10, 247—50. — Recensent soudí, že sborníky nemají jen úzký, místní význam, ale že ukazují nové stránky Gor'kého činnosti.

Горьковские чтения, 1947—1948. Ред. А. Еголин, Б. Михайловский, С. Петров. Москва-Ленинград 1949, АН СССР, 524 стр. Рец.: Волков Ан., Лит. газета 1950, № 56. — Recensent si stěžuje, že dosud nebyla napsána monografie o tvůrčí dráze Gor'kého. Sborník ji aspoň připravuje. Michajlovskij (*Osobennosti realizma rannego Gor'kogo*) odmítá, že by byl G. býval původně romantikem. Následují stati *Problema položitel'nogo geroja v avtobiografičeskoj trilogii Gor'kogo* (N. Belkina), *Gor'kij i russkaja literatura* (A. Jegolin), zabývající se vztahem G-ého ke klasikům, *Gor'kij i Čechov* (Je. Tager). Podle recensenta věnuje sborník ke své škodě nedostatečnou pozornost vztahu G-ého k estetickým názorům revolučních demokratů (jen částečně Ja. El'sberg) a působení G-ého na mladší generaci. Část sborníku se zabývá působením G-ého na nacionální literatury Svazu (m. j. M. Parchomenko o vlivu na ukrajinskou literaturu).

Горьковские чтения. Вестник АН СССР XX, 1950, № 6, 115—19. — — Pod předsednictvím spisovatele Fedina konalo se v březnu tradiční gor'kovské čtení s těmito přednáškami: A. M. Jegolin, *Gor'kij v bor'be za mir* — N. T. Fedorenko, *Literaturnoje nasledije Gor'kogo v Kitaje* — V. A. Maksimova, *Očerki M. Gor'kogo o socialističeskoj Rodine* — B. V. Michajlovskij, *Tema intelligencii v rannej dramaturgii Gor'kogo* — A. I. Ovčarenko, *Obraz proletarija v rannem tvorčestve M. Gor'kogo* — B. A. Bjalik, *Žizn' Klima Samgina i Istorija molodogo čeloveka.*

Григорьев И., *Великий борец за мир.* (*К четырнадцатой годовщине со дня смерти Максима Горького.*) Знамя XX, 1950, № 6, 170—4.

Ivanov Vselovod Vjačeslavovič, *Setkání s Gorkým.* Praha 1950, Mladá fronta, 115 str. — Vzpomínky.

Кассис В. Б., Очинников И. И.: *Горький в Китае.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 311—28. — Srovnávací studie, prokazující vliv Gor'kého na čínskou literaturu od t. zv. „literární revoluce" 1919.

Максимова В., *Очерки М. Горького о социалистической родине.* Лит. в школе XI, 1950, № 4, 35—42.

Шишкина А., *М. Горький и язык советской литературы.* Звезда 1950, № 12, 155—61. — Úvahy o Gor'kého poměru k otázkám jazyka.

Волков А. А., *В. И. Ленин и А. М. Горький.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 119—37. — Stať uvádí velikost Gor'kého díla v konkretní vztah k osobnosti a dílu Lenina. Vycházejíc z celkem obecných thesí, podává také mnohé podrobnosti a uzavírá, že revoluční dílo Gor'kého je nemyslitelné bez Lenina a leninismu.

Gribojedov

Petrov S. M., *A. S. Gribojedov.* Praha 1950, Slovanské nakl., 62 str. — Monografie o životě a díle, o vztahu k děkabristům, o diplomatické činnosti Gribojedova.

Inberová

Sowiński Adolf, *Poetka w oblężonym Leningradzie.* Nowa kultura I, 1950, nr. 32, 9. — Článek na okraj prý výborného polského překladu *Počti tri goda* od Ziemowita Fedeckého. Pisatel líčí život a literární práci v obleženém Lenigradě. Zdá se však, že k Inberové nemá jiné materiály kromě její vlastní cit. knihy.

Isakovskij

Александров В., *Михаил Исаковский. Критико-биографический очерк.* 1950, Сов. Пис. Рец.: Родионов Н., Знамя XX, 1950, № 9, 186—8. — Vytýkaje drobné nedostatky, hodnotí recensent monografii jako dobrou. — Рец.: Усиевич Е., Новый Мир XXVI, 1950, № 6, 254—7. — Příznivý referát o knize, určené „širokým" vrstvám čtenářů.

Kapnist

Берков П. Н., *Василий Васильевич Капнист. 1757—1823.* Ленинград Москва 1950, Искусство, 70 стр. — Drobná monografie v populární serii „Russkij dramaturgi".

Krylov

Клепиков С. А., *И. А. Крылов и его произведения в русской народной картинке.* 1950, Госкультпросветиздат, 78 стр.

Wiltschek Franz, *La Fontaine und Krylov. Ein literaturwissenschaftlicher Vergleich.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 155—92. — Rozdíl mezi oběma

spisovateli bajek je v tom, jak ztělesňují typicky svéráz svého lidu a představují celou stylovou epochu. Souběžnost vidí W. v „rytmu životní dráhy", ve světovém názoru, v umění slova jako rozhodné složce díla, v účelové morálce, v intuici a symbolisační síle bajkové formy.

Lermontov

Мануйлов В. А., *Михаил Юрьевич Лермонтов*. Москва-Ленинград 1950, Искусство, 160 стр. — (Podle zprávy.)

Majakovskij

Majakovskij Vladimír, *Já*. Přel. Jiří Taufer. *Soupis překladů z díla Vladimíra Majakovského a studií o něm pův. i přel.* pořídil Ad. Kroupa. Praha 1950, Svět sovětů, 40 str. — Autobiografie s významnou bibliografií.

Архангельский Вс., *Ленин и Маяковский*. Звезда 1950, № 1, 131—40. — Lenin v dílech Majakovského.

Архангельский Вс., *Патриотическая поэма «Хорошо!»* Звезда 1950, № 4, 166—70.

Боров Тодор, *Маяковски в България*. Септември II, 1950, № 7, 129—35.

Czerniatowicz Janina, *Włodzimierz Majakowskij w Polsce. Bibliografia utworów poety i piśmiennictwo o nim*. Życie słow. V, 1950, nr. 4, 7—8, „Dodatek", 257—64, 526—7. — Podrobná nekomentovaná bibliografie s rejstříkem.

Дымшиц А., *Маяковский против низкопоклонства перед Западом*. Звезда 1950, № 3, 170—75.

Дувакин В. Д., *Стихи Маяковского об Америке*. Лит. в школе XI, 1950, № 1, 23—9. — Thema nelidkosti a kapitalismu.

Эльяшевич Арк., *Учиться у Маяковского*. Звезда 1950, № 9, 160—7.

Gomolicki Leon, *Majakowski i teatr*. Teatr Warszawa V, 1950, nr. 11, 22—34. — Stať se soustřeďuje na *Misterii Buff* a cirkusové „melomimy". Méně pozornosti věnuje komediím (Klop, Banja).

Колосков А., *Жизнь Маяковского*. Москва 1950, Моск. Раб., 264 стр. — — Podrobná monografie o tvůrčí dráze Majakovského.

Козловский В. И., *В. В. Маяковский*. Стеногр. публ. лекции. Москва 1950, Всес. общ. по распр. полит. и науч. знаний, Правда, 31 стр. — Vyčerpávající populárně vědecká přednáška.

Лучший, талантливейший поэт нашей эпохи. (*Сессии, посвященные памяти В. В. Маяковского.*) Вестник АН СССР XX, 1950, № 5, 43—9. — Dvacáté výročí smrti Majakovského uctil Ústav světové literatury zvláštním zasedáním. Přednášky: A. I. Metčenko, *Poema o vožde* — V. O. Percov, *Moja revoljucija* (*Majakovskij v 1917 godu*) — M. P. Štokmar, *Kritika formalističeskich teorij sticha Majakovskogo* (řečník kritisoval zejména theorii R. Jakobsona o t. zv. „akcentním verši", kde syntaxe je podrobena prý rytmickému plánu) — L. S. Fejgeľman, *Majakovskij v stranach narodnoj demokratii* (o vlivu Majakovského v Polsku, Československu, Bulharsku; hlavně u obou Neumannů, Broniewského, Mileva, Vapcarova; dále o některých překladatelích) — L. I. Timofejev, *Analiz stichotvorenija „Tovarišču Nette — parochodu i čeloveku"* — Je. B. Tager, *Problema slova v poezii Majakovskogo* — N. L. Stepanov, *Majakovskij v bor'be s estetikoj buržuaznogo dekadansa*. Ústav slavistiky se zabýval ve zvláštním zasedání *působením Majakovského na „vývoj revoluční literatury slovanských zemí lidové demokracie"*.

Přednášky: D. F. Markov, *Majakovskij v bolgarskoj revoljucionnoj poezii* — S. V. Nikoľskij, *Majakovskij v Čechoslovakii* — Fejgeľman, *Majakovskij v Poľše.*

Маслин Н., *Владимир Маяковский.* Москва 1949. Гихл. Рец.: Степанов Н., Знамя XX, 1950, № 2, 181—4. — Po řadě nezdarů první hodnotná monografie.

Мясников А., *Лучший, талантливейший поэт нашей советской эпохи* (*К двадцатилетию со дня смерти В. В. Маяковского*). Большевик XXVI, 1950, № 6, 29—41. — Tvůrce nikoli malé uzavřené školy, ale zakladatel celé sovětské poesie.

Мясников А., *Владимир Маяковски.* София 1950, СБСД, 15 стр.

Молдавский Дм., *Традиции Маяковского в поэзии народов СССР* (*Поэзия Украины и Белоруссии*). Звезда 1950, № 2, 141—56.

Молдавсий Дм., *Традиции Маяковского в поэзии народов СССР.* (*Поэзия Грузии, Азербайджана, Армении.*) Звезда 1950, № 4, 171—81.

Наумов Е., *Семинарий по Маяковскому.* Ленинград 1950, Изд. Унив. Рец.: Реформаторская Н., Новый мир XXVI, 1950, № 8, 210—21. — — Souborná recense, přihlížející současně ke spisům Maslina, Treguba, Koloskova.

Новиков В., *Поэт великой эпохи.* Знамя XX, 1950, № 4, 148—170.

Озеров В., *Борец против империализма и реакции.* (*К 20-летию со дня смерти В. В. Маяковского.*) Славяне 1950, № 3, 49—51. — Jubilejní článek zvláště připomíná Majakovského pobyty v cizině a jeho názory na Ameriku.

Паперный З., *Маяковский сражается.* Знамя XX, 1950, № 4, 183—92.

Перцов В. О., *Маяковский в 1917 году.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 225—36. — Podrobná studie o Majakovského veřejné a literární činnosti v revolučním roce, která svědčí o důsledně revolučním a velmi uvědomělém postoji. S řadou konkretních podrobností.

Петросов Константин, *Традиции Маяковского в азербайджанской поэзии.* Октябрь XXVII, 1950, № 11, 147—55.

Певзнер А., *В. В. Маяковский* (*Краткий обзор литературы о жизни и творчестве В. В. Маяковского, вышедшей в 1948—1949 годах*). Лит. в школе XI, 1950, № 1, 70—3. — Referující přehled časopiseckých statí.

Preger Janina, *Wiersze i poematy Majakowskiego.* Nowa kultura I, 1950, nr. 36, 9. — Rozbor poesie Majakovského u příležitosti vydání výboru překladů do polštiny.

Пустовойт П., *Поэт-гражданин* (*К двадцатилетию со дня смерти В. В. Маяковского*). Октябрь XXVII, 1950, № 4, 163—8.

Русакиев Симеон, *Творческият път на Маяковски.* Септември II, 1950, № 7, 93—111.

Синявский А., *Основные принципы эстетики В. В. Маяковского.* Знамя XX 1950, № 2, 151—7.

Тарасенков Ан., *Значение поэтики Маяковского для советской поэзии.* Знамя XX, 1950, № 4, 171—82.

Taufer Jiří, *O Vladimíru Majakovském.* Soupis překladů z díla Majakovského sest. Ad. Kroupa. Praha 1950, Svoboda, 39 str. — Monografie od dobře informovaného předního překladatele Majakovského.

Taufer Jiří, *Vladimír Majakovskij.* (Předmluva k výboru: *Z díla.* Praha 1950, Svoboda.)

Трегуб С., *Живой с живыми.* Сборник статей. Москва 1949, Сов. Пи-

Рец.: Дымшиц А., Звезда 1950, № 4, 187—8. — Recensent hodnotí knihu jako dílo bojové principiální publicistiky, vytýká však, že nerozlišuje předrevolučního a porevolučního Majakovského, dále, že příliš zužuje představu jeho „školy“.

Трифонов Н., *Изучение Маяковского в семилетней школе*. Лит. в школе XI, 1950, № 1, 37—51.

Усиевич Е., *Владимир Маяковский. Очерк жизни и творчества*. Москва 1950, Сов. Пис., 312 стр. — Podrobná monografie k 20. výročí smrti. Život a dílo básníka probírá současně v kapitolách, které nejsou přesně obsahově vymezeny. Tvorbou Majakovského se zabývá velmi detailně. Vedle revolučnosti vyzdvihuje jeho formální výboje, m. j. také to, že zavedl nový okruh slov, a proto prý měnil skladbu verše.

Усиевич Е., *Заметки о поэтике Маяковского*. Новый мир XXVI, 1950, № 4, 203—19.

Maršak

Weingartová Julie, *Maršakova hra „Dvanáct měsíců“*. Národopisný věstník československý XXXI, 1950, 205—16. — Studie ověřuje, do jaké míry je Maršakova hra založena na slovanských pohádkových motivech, na které se autor odvolává. Zjišťuje, že Maršak se opřel hlavně o klasickou versi slovenskou a českou, podtrhl reálné rysy pohádky a jazykově jí dal ráz pohádek ruských, čímž ještě více zdůraznil slovanský ráz látky.

Nekrasov

Литературное наследство. Н. А. Некрасов. I, II, III. Ред. П. Лебедев-Полянский, И. Зильберштейн, С. Макашин. Москва 1949, АН СССР. Рец.: Александров В., Новый мир XXVI, 1950, № 8, 244—7.

Čukovskij Kornej, *Někrasov o Puškinovi* . . . viz: „Literatura ruská — Puškin“.

Научная конференция в квартире-музее Н. А. Некрасова. Вестник АН СССР XX, 1950, № 3, 112—113. — První všesvazová porada někrasologů. Hlavní přednáška A. M. Jegolin, *N. A. Nekrasov i sovetskoje literaturovedenije*.

Некрасовская конференция в Ленинграде. Лит. газета 1950, № 6. — — Poznámka o poradě s přednáškami A. Jegolina (*N. A. Nekrasov i sovetskoje literaturovedenije*) a V. Jevgen'jeva-Maksimova (*Ezopovskij jazyk N. A. Nekrasova*).

Озерова А. А., *Поэма Н. А. Некрасова «Кому на Руси жить хорошо»*. 1950, АПН РСФСР, 48 стр. — (Podle zprávy.)

Ostrovskij A. N.

А. Н. Островский в русской критике. Сборник статей. Ред., вступ. ст. и примеч. Г. И. Владыкин. Москва 1948, Гослитиздат, 450 стр. Rec.: Wollman Slavomír, Slavia XX, 1950, 100—2.

Державин К. Н., *Александр Николаевич Островский*. Москва-Ленинград 1950, Искусство, 116 стр.

Караганов А., *Критика рожденная борьбой. Статьи Добролюбова об Островском*. Театр Москва XI, 1950, № 2, 71—81. — Dobroljubov i ve svých názorech na Ostrovského byl předchůdcem kritiky socialistické a bojovníkem proti kritice školometské.

Popov

Калитин Н., Караганов А.: *Спектакль о юности Ленина.* Театр Москва XI, 1950, № 1, 9—16. — O závažném kusu I. Popova „*Semja*" v Teatru im. Len. koms.

Posoškov

Кафенгауз Б. Б., *И. Т. Посошков. Жизнь и деятельность.* Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 192 стр. — Monografie o svérázném publicistovi, současníku Petra Velikého.

Puškin

Пушкин А. С., *Полное собрание сочинений. 16 тт. (20 книг). АН СССР.* Рец.: И. Л. Фейнберг, Вестник АН СССР XX. 1950, № 4, 59—70. — Podrobně o řadě textů dříve neotištěných, o Historii Petra, Mnichu, Oněginu a jiných variantách. Bez akademického vydání nebylo by další puškinologie. Bezvýhradně vysoké ocenění; přehmaty jen drobné. — Рец.: Бутусов В., Октябрь XXVII, 1950, № 3, 180—4. — 16 svazků 1937—49 představuje dosud nejdokonalejší a nejúplnější vědecko-kritické vydání, které ovšem není prosto nedostatků až nepochopitelných. Opominulo celou serii P-ových výpisků a záznamů ústní slovesnosti, jeho překlady ústní slovesnosti do francouzštiny atd., přestože slibovalo uvedení všeho, co bylo napsáno P-ovou rukou; tyto věci mají základní význam pro pochopení jeho tvorby. Neúplné jsou rovněž texty P-a historika, redaktora a badatele. Opominuty na př. jeho poznámky a opravy k překladu Slova o pluku Igorově, jeho náčrty překladu starofranc. eposu „Román o lišce", P-em sebraný materiál ke stati o rus. kalendáři na r. 1721 a j. Ve všech 20 knihách se nenajde plné jméno a životní data Puškinova. Bylo by také třeba připojit hodnotící stať, životopis a chronol. přehled P-ova života a tvorby.

Пушкин-критик. Сборник. Москва 1950, Гослитиздат, 760 стр. — Sbírka P-ových výroků, statí, listů, poznámek o literatuře. — Рец.: Лит. газета 1950, № 63. — Recense postrádá v knize úvodní stať o literárně kritických názorech P-ových.

Puškin kreslíř. Úvod Jiří Kotalík. Ilustrováno. Praha 1950, Svoboda, 59 str. (Neprodejné.) — Ukázky P-ových kreseb s průvodním slovem.

А. С. Пушкин в русской критике. Сб. статей. Вступ. статья и примеч В. Дорофеев и Г. Черемин. Москва 1950, Гихл, 688 стр. — Další, avšak dosud nejlépe vypravený a nejobsáhlejší v řadě podobných sborníků o klasicích ruské literatury. Vedle důkladného úvodního výkladu o kritickém boji o Puškina soustřeďuje výroky Gogolʼovy, Belinského, Gercenovy, Černyševského, Dobroljubovovy, Ogarevovy, Gončarovovy, Turgenevovy, Ostrovského, Plechanovovy, Gorʼkého, Lunačarského a Simonovův.

Берлянд-Чёрная Е., *Пушкин и Чайковский.* 1950. Музгиз, 144 стр

Благой Д. Д., *Творческий путь Пушкина (1813—1826).* Москва-Ленинград 1950, ИМЛИ АН СССР, 580 стр. Рец.: Сергевский И., Знамя XX, 1950 № 5, 187—9. — Vynikající práce, která mohla být napsána jen v sov. epoše Biogr. fakt užito jen pro objasnění tvůrčího růstu. Opraveno zastaralé mínění o všemožných knižních vlivech, které současně opomíjelo vliv konkretních událostí. — Рец.: Паперный З., Звезда 1950, № 10, 191-2. — Recense spis vysoce oceňuje. Vytýká jen drobné nedostatky a nedostatečný zřetel k rytmickým otázkám

— Рец.: Новиков В., Большевик XXVII, 1950, № 11, 68—76. — Zhodnoceno jako jedna z cenných nových monografií, práce mnohaletého úsilí. Studuje zejména národní východiska, světový význam, radiščevovskou tradici. — Рец.: Леушева С., Лит. в школе XI, 1950, № 6, 63—7. — Recensentka přikládá knize velký společenský a vědecký význam. Další práci autorovu na zbývající části Puškinova života považuje za úkol velmi nutný.

Bowra C. M., *Pushkin*. Oxford Slavonic Papers I, 1950, 1—15. — Přetisk jubilejní přednášky na oxfordské universitě. Pisatel usiluje o hutný obraz básníka a zabývá se převážně citovou a uměleckou stránkou jeho děl, jeho vztahem k Shakespearovi atd. Stať se zakládá na známém materiálu a výkladech.

Brtáň Rudo, *Puškin r. 1949 v ČSR*. Slavia XIX, 1950, 537—47.

Чернышев В. И., *Сказки и легенды пушкинских мест. Записи на местах наблюдения и исследования*. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 342 стр. — — Zápisy ústních tradic na místech, kde žil Puškin, pořízené v l. 1927—9 a komentované V. I. Černyševem.

Čukovskij Kornej, *Nekrasov o Puškinovi*. Přel. Jiří Moravec, verše Jiří Honzík. Praha 1950, Slovanské nakl., 43 str. — Čukovskij ukazuje, že Nekrasov po Belinském jako jeden z prvních pochopil skutečný význam Puškinův a bojoval za něho jako publicista i básník ve svém *Sovremenniku*.

Фейнберг И. Л., *Неизвестные строки Пушкина*. Вестник АН СССР XX, 1950, № 8, 49—55. — Pojednání o nových materiálech.

Глинка В., *Пушкин и Военная галерея Зимнего дворца*. Ленинград 1949, Эрмитаж. Рец.: Воеводин Всев., Звезда 1950, № 4, 190—1. — Recensent vytýká knize nedostatek jednotné methody a historické ideje, takže podle něho jde jen o nedokonalý druh průvodce s náhodně nakupenými fakty.

Глумов А., *Музикальный мир Пушкина*. 1950, Музгиз. Рец.: Городинский В., Новый мир XXVI, 1950, № 11, 277—80. — Podle recensenta se pisateli podařilo samostatně zjistit velikou bohatost muzikálních představ Puškinových na podkladě spolehlivého materiálu včetně vlastních výroků. Tento nový pohled má značný význam pro pochopení celé Puškinovy poesie.

Гроссман Л. П., *Пушкин и декабристы*. Лит. в школе XI, 1950, № 6, 9—21. — Pisatel podrobně sleduje Puškinův vztah k děkabristům, hlavně také v jeho díle. Borise Godunova přímo prohlašuje za „děkabristické drama".

Гусакова А. Г., *«Повести Белкина» А. С. Пушкина*. Москва 1949, АПН РСФСР, 128 стр. Рец.: Леушева С., Лит. в школе XI, 1950, № 6, 63—7. — — Recensentka přes některé výhrady považuje spis za zajímavý doplněk jedné z mezer puškinistiky.

Havel Rudolf, *Zapomenutý překlad z Puškina*. Slovo a slovesnost XII, 1950, 17—19. — Zpráva o překladu, který neuvádí bibliografie sb. „Puškin u nás". Je to báseň „*Petrohrad od Alex. Puškina*", přeložená Karlem Kuzmánym. Pod tímto názvem se skrývá Vstup k Měděnému jezdci.

Клепиков С. А., *А. С. Пушкин и его произведения в русской народной картинке*. 1950, Госкультпросветиздат, 130 стр.

Копержинский К. А., *Значение Пушкина в формировании болгарской поэзии. (50—70-е годы.)* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 286—302. — — V 1. polovině stol. Bulharům neznámý sehrál pak Puškin náhle velkou úlohu. Studie zjišťuje jeho působení v tvorbě Petka Slavejkova, Boteva a Vazova a podtrhuje jeho vliv na formování novodobého poetického jazyka; soudí, že byla celkem

správně chápána pokrokovost ruského básníka. Pisatel uvádí řadu dokladů a zabývá se také růstem překladů Puškina do bulharštiny.

Леушева С., *Книги об А. С. Пушкине.* Лит. в школе XI, 1950, № 3, 66—9. — Souborná recense některých důležitějších puškinian poslední doby.

Новиков Иван, *Александр Сергеевич Пушкин.* Жизнь и творчество. Москва 1949, Детгиз, 191 стр. Рец.: Савостьянов И., Лит. в школе XI, 1950, № 2, 69—71.

Phá, *Puškin v Bulharsku.* Slavia XIX, 1950, 555—6. — Zpráva o stati Dynekovově.

Пушкин в воспоминаниях современников. Ред. А. Л. Дымшиц, Д. И. Золотниский. Предисл. А. Л. Дымшиц. 1950, Гихл, 600 стр. — Výbor z písemných vzpomínek a pamětí zejména členů rodiny a současníků literárních, shrnující bohatý materiál o osobnosti básníkově a o současných názorech na něho. Opatřeno poznámkami k textům a jejich autorům a jmenným rejstříkem.

Сергиевский И., *А. С. Пушкин.* Москва 1950, Гослитиздат, 192 стр. — — Monografie soustřeďující se zejména na životní dráhu básníkovu, kterou si rozvrhuje do osmi kapitol. Celkové zhodnocení v duchu nového bádání je připojeno v podrobném závěru.

Toporowski Marian, *O nieznanym tłumaczu Puszkina.* Wrocław 1949, Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 32 str. Rec.: Flukowski Stefan, Twórczość VI, 1950, № 4—5, 144. — Toporowski, záslužný sběratel puškinských polonik, objevil už před válkou a nyní zpracoval postavu neznámého překladatele Puškinova. Je jím Ignacy Despot Zenowicz, který otiskl m. j. překlady z Puškina už r. 1830 v knížce p. n. *Imionnik*, a to celkem 12 básní. Puškina nazval „wieszczem nieśmiertelnym".

Toporowski Marian, *Puszkin w Polsce. Zarys bibliograficzno-literacki.* Warszava 1950, PIW, 319 str.

Жизнь и творчество А. С. Пушкина. Москва-Ленинград 1949, Дом детской книги, Детгиз, 42 стр. Рец.: Юркевич Т., Лит. в школе XI, 1950, № 2, 7[illegible] — Album materiálu pro výstavy ve škole a dětské knihovně.

2-я всесоюзная пушкинская конференция. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 152–9. — Konala se v červenci 1950. Byla organisována Institutem rus. li[illegible] Zahrnula tyto přednášky: N. F. Beľčikov, *P. i naša sovremennosť.* — B. I. Bursov, *Belinskij o realizme P-a.* — K. Korsakas, *Vlijanie P-a na razvitije litovskoj literatury.* — Haberman N. Ja., *O perevodach proizvedenij P-a na estonskij jazyk.* — K. V. Ajvazjan, *P. v Armenii.* — B. S. Mejlach, *Problemy sov. puškinovedenija.* — N. N. Fatov, *Ob izučenii Onegina.* — B. P. Gorodeckij, *Problemy dramaturgii P-a.*

Radiščev

Jakubowski W., *Nieznane polonicum Radiszczewa?* (Autoreferat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 21—2. — Úvaha o ódě *Drevnos*[illegible] připisované buď Radiščevovi, buď někomu z jeho kruhu a otištěné G. Gukovským ve sb. Literaturnoje nasledstvo 9—10 r. 1933. Jakubowski soudí, že vzpomínka na „stín padlé Polsky" v této básni je v každém případě spjata s Radiščevem, byl autorem ódy kdokoli.

Козьмин М. В., *Радищев — провозвестник русской революции.* Стенограмма. Москва 1950, Всес. общ. по распроср. полит. и науч. знаний, Правд[illegible] — Populárně vědecká přednáška.

Муратов М., *Жизнь Радищева.* Москва-Ленинград 1949, Детгиз, 248 стр. Рец.: Бражник Н. И., Лит. в школе XI, 1950, № 5, 63—4. — Tomuto spisu pro mládež nemá recensent celkem co vytknout.

Штутина А., *А. Н. Радищев.* (*Краткий обзор книг, вышедших в 1949 и первой половине 1950 года.*) Лит. в школе XI, 1950, № 5, 64—6.

Rylejev

Цейтлин А. Г., *Агитационно-сатирические песни Рылеева и Бестужева.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 419—38. — Studie, analysující a hodnotící útočné písně děkabristů Rylejeva a Bestuževa, které byly opomíjeny buržoasní kritikou, ale, jak ukazuje pisatel, měly značný význam v ruské satirické literatuře.

Saltykov-Ščedrin

Горячкина М., *М. Е. Салтыков-Щедрин против буржуазного Запада.* Лит. в школе XI, 1950, № 3, 22—30.

Емельянов Б., *Салтыков-Щедрин в борьбе за идейность искусства.* Театр Москва XI, 1950, № 6, 58—66. — Přehled o literárně kritických názorech Saltykovových, které plně souhlasily s realistickým pojetím umění, jak je pěstovali jiní revoluční demokraté ruští. Pisatel poukazuje zejména na otázku obraznosti, typisace, odrážení ideálu budoucnosti, jak o tom Saltykov psal.

Макашин С., *Салтыков-Щедрин. Биография I.* Инст. русс. лит. АН СССР. Москва 1949, Гихл, 512 стр. Рец.: Эссен М., Вестник АН СССР XX, 1950, № 2, 121—5. Рец.: Эльсберг Я., Лит. в школе XI, 1950, № 5, 66—7.

Serafimovič

Куриленков В., *А. С. Серафимович. Критико-биографический очерк.* 1950, Сов. Пис., 158 стр. — (Podle zprávy.)

Петров В., *А. С. Серафимович.* (*Воспоминания.*) Воронеж 1950, Воронежское обл. книгоизд., 40 стр.

Серафимович А. С. Исследования, воспоминания, материалы, письма. Ред. Л. И. Тимофеев. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, ИМЛИ, 343 стр. — Sborník prací a materiálů o předním sovětském spisovateli staré generace. Obsahuje studie B. Michajlovského (o tvůrčí dráze do revoluce), A. Volkova (Gor'kij a Serafimovič), L. Poljaka (Železnyj potok), G. Gaje (o tvorbě za Vlastenecké války a po ní), řadu osobních vzpomínek, některé prvotisky rukopisů (zejména předmášky *Literatura i literatory*) a vybrané dopisy. Běží o první větší spis o Serafimovičovi. Kniha nemá pomocný aparát. Рец.: Жегалов Н., Лит. газета 1950, № 125.

Slovo o polku Igoreve

Слово о полку Игореве. Сборник исследований и статей под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 478 стр. — (Spisu bude věnována zvláštni recense.)

Слово о полку Игореве. Сб. Ред. В. П. Адрианова-Перетц. Москва-Ленинград 1950, АН СССР, 484 стр. + 21 вкладка. — V serii „Literaturnyje pamjatniki". (Spisu bude věnována zvláštní recense.) Рец.: Кузьмина В., Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 499—501.

Slovo o pluku Igorově. Překl., dosl. a vysvětl. František Kubka. 3. od zákl.

přeprac. vyd. Praha 1950, Melantrich, 47 str. — I po opětném přepracování je toto vydání založeno jen na kusé znalosti předmětu a nového bádání. Zhruba uspokojuje naléhavou potřebu a podává přístupný výklad.

Адрианова-Перетц В. П., *«Слово о полку Игореве» и русская народная поэзия.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 409—18. — Varianta příspěvku v uvedeném sborníku.

Borschak Élie, *Les «jeunes filles gothes du Slovo d'Igor».* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 137—138. — Považuje Slovo za nepravé a pasáž o gótských děvách vysvětluje jako politikum dvora Kateřiny II.

Гудзий Н. К., *Невероятные догадки проф. А. Мазона о вероятном авторе «Слова о полку Игореве».* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 492—8. — — Pisatel v tomto článku v podstatě opakuje důvody proti Mazonovu skepticismu, které uveřejnil už dříve na jiných místech.

Лихачев Д., *Бессмертное произведение русской литературы.* (*К стопятидесятилетию первого издания «Слова о полку Игореве.*) Звезда 1950, № 12. — Jubilejní článek, založený na širších autorových pracích.

Лихачев Д. С., *Слово о полку Игореве.* Москва 1950, АН СССР. — Vyšlo v ediční řadě „Naučno-populjarnaja serija". Souhrn nejdůležitějších známých skutečností.

Nahtigal Rajko, *Slovo o polku Igoŕevě.* (*Odlomek iz slovenske prireditve izdaje.*) Slavistična revija III, 1950, 369—96. — Pisatel nejprve charakterisuje Slovo v krátkém úvodu, pak podává sedm ukázek z chystaného vydání, a to vždy vedle sebe texty nazvané editio princeps 1800, rekonstrukcija, transkripcija, prevod (do slovinštiny). Dodává částečný komentář a bibliografické poznámky. Závěrem odmítá pochyby o pravosti Slova.

Russian Epic Studies. Red. Roman Jakobson, Ernest J. Simmons. Philadelphia 1949, Amer. Folklore Soc., 224 pp. — Skupina odpůrců Mazonova skepticismu uveřejňuje zde další studie o Slově i širší problematice staré ruské literatury. Sborník obsahuje: Jakobson, Szeftel: *The Vseslav Epos*; C. A. Manning, *Classical Influence on the Slovo*; M. Schlauch, *Scandinavian Influence on the Slovo*; D. Čiževský, *On Alliteration in Ancient Russian Epic Literature*; A. Yarmolinski, *The Slovo in English.* Rec.: Matthews W. K., Slavonic Review London XXIX, 1950, no. 72, 310—12. — Recense vlastně nezaujímá zásadní stanovisko ani k otázkám cizích vlivů na Slovo ani k ostatnímu, jen k odporu proti Mazonovi.

Vaillant André, *La ville comane de «Troïa».* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 131. — Město, zaznamenané arabským geografem jako *«Trwy»* není turecké *Trpiei*, jak se domníval Lewicki v minulém ročníku, ale *Turov.*

Wollman Slavomír, *Slovo o polku Igoreve. Stav výzkumů 150 let po 1. vydání.* Slovesná věda III, 1950, 134—46. — Studie se soustřeďuje na dva hlavní problémy bádání o Slově poslední doby: otázka pravosti, kterou považuje za prokázanou a rozmnožuje důkazy toho; otázka žánrového určení, kde považuje za nesprávné pokusy o vpravení Slova do posteriorních žánrových kategorií, které nevystihují historické místo skladby a neodpovídají jeho vlasteneckému pathosu.

Sofronov

Неверное решение драматического конфликта. Лит. газета 1950, № 7. — — Zásadní redakční článek, který vyvrací pochvalné hlasy domácí i spřátelené zahraniční kritiky o Sofronovově hře *Moskevský charakter* a ukazuje, že dramati

násilně a proti skutečnosti vpravuje svého hrdinu do domnělého poklesku, ačkoliv jednal správně a jeho pokání je tedy zcela nemístné.

Сурков Е., Чичеров И.: *За критику, помогающую драматургу*. Сов. искусство XX, 1950, № 8. — Přestože článek připouští jisté nedostatky Sofronovovy hry *Moskevský charakter*, zavrhuje these redakčního článku časopisu Lit. gazeta a ostře ho napadá. Pisatelé se snaží ospravedlnit Sofronovovo řešení konfliktu jako prý neodporující skutečnosti.

Suchovo-Kobylin

Богуславская З., *Творчество А. В. Сухово-Кобылина и его фалсификаторы*. Театр Москва XI, 1950, № 1, 68—81. — Dosavadní kritika nedovedla správně vyložit tyto významné hry, které se od svého vzniku těšily podobnému zavilému odporu zpátečníků jako Revisor a p.

Šolochov

Гура В. В., *Михаил Александрович Шолохов. Био-библиографический справочник*. Саратов 1950, 78 стр. Рец.: Сидорин В., Лит. газета 1950, № 58. — Soubor záznamů o vydáních Šolochova doma i za hranicemi, materiálů o jeho životě a díle, výroků veřejnosti o něm atd., pořízený členem studentské vědecké společnosti saratovské university a recensentem kladně přijatý.

Jakubowski Wiktor, *Michał Szołochow*. Życie słow. V, 1950, 289—94. — Přehledný článek o životě a díle na základě známých fakt.

Tolstoj A. K.

Lirondelle André, *Alexis Tolstoï La famille Vourdalak. Texte français inédit.* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 14—33. — Otištění francouzského originálu Tolstého povídky z mladých let, která byla sice později přeložena do ruštiny, originál však považován za ztracený.

Tolstoj A. N.

Райхин Д. Я., *Изучение романа А. Н. Толстого «Петр I» в X классе*. Лит. в школе XI, 1950, № 2, 48—56. — Rozbor ve 12 hodinách podle tohoto plánu: 1. Životní a umèl. dráha T-ého. 2. Rozkvět žánru hist. románu v sov. lit. 3. Epocha Petra. 4. Evoluce obrazu Petra v tvorbě T-ého a tvůrčí historie románu Petr I. 5. Obraz Petra v románě. 6. Lid v románě. 7. Rusko a Západ v románě. 8. Sujet, komposice a jazyk románu. 9. Poznávací, umělecký a výchovný význam románu.

Векслер И. И., *Алексей Николаевич Толстой. Жизненный и творческий путь*. 1948, Сов. Пис., 531 стр. — Rec.: Wollman Slavomír, Slavia XIX, 1950, 478—82.

Tolstoj L. N.

Благой Д., *Ленин о Толстом*. Лит. газета 1950, № 108. — Článek se zabývá hlavními thesemi Leninovými, z nichž na prvém místě mluví o theorii odrazu, na základě které Lenin Tolstého hodnotil. Pisatel se celkem omezuje na známé skutečnosti.

Gomolicki Leon, *Lew Tołstoj*. (*W czterdziestą rocznicę śmierci.*) Polonistyka II, 1950, nr. 5, 5—13.

К 40-летию со дня смерти Л. Н. Толстого. Лит. газета 1950, № 87. — Zpráva o některých přípravách k výročí a o chystané vědecké konferenci v Institutu světové literatury.

Karst Roman, *Lew Tołstoj (1828—1910). (W czterdziestolecie śmierci.)* Nowa kultura I, 1950, nr. 37, 3—4. — Jubilejní úvaha, přihlížející ke známým statím Leninovým a vyzdvihující Tolstého odmítání kapitalismu a společenských zlořádů.

Ломунов К., *Лев Толстой — драматург. К 40-летию со дня смерти.* Театр Москва XI, 1950, № 11, 81—91. — Článek na materiálu dokazuje, že místo Tolstého ve vývoji ruského dramatu je za Ostrovským a v předvečer příchodu Gor'kého.

Мотылева Т., *Толстой против декаданса.* Лит. газета 1950, № 112. — Pisatelka poukazuje na Tolstého boj proti dekadenci konce století. Podle ní síla tohoto odmítání dekadence spočívala v tom, že Tolstoj nejen ukazoval citovou i formovou ubohost dekadentů, ale že dokazoval závislost úpadkového umění na zájmech, potřebách a vkusu parasitních vykořisťovatelských horních deseti tisíců.

Mráz Andrej, *Lev Nikolajevič Tolstoj a Slováci.* Sloven. pohľady LXVI, 1950, 646—52. — Článek usiluje o zdůvodnění obecného zájmu slovenské společnosti o Tolstého, který byl „blízký náladám, tušením a bezradnosti tak . . . inteligence, jak lidovým masám venkovským".

Siekierska Jadwiga, *Lew Tołstoj jako dramaturg. (W 40-tą rocznicę śmierci.)* Teatr Warszawa V, 1950, nr. 12, 49—54.

Успенский И., *Великий русский писатель — обличитель капиталистического строя. 40 лет со дня смерти Л. Н. Толстого.* Сов. искусство XX, 1950, № 81. — Jubilejní článek, zdůrazňující, že Tolstoj kritisoval kapitalismus a carský režim s hlediska ruského rolnictva.

Turgenev

Бродский Н. Л., *И. С. Тургенев.* 1950, АПН СССР, 70 стр. — (Podle zprávy.)

Сессия Отделения литературы и языка. Вестник АН СССР XX, 1950, № 8, 113—15. — Zpráva zaznamenává m. j. přednášku N. L. Brodského *Osnovnyje problemy izučenija tvorčestva Turgeneva.* Řečník doporučuje přihlížet k tomu, co u Turgeneva Dobroljubov nazval „čuťje k živym strujam obščestva".

Zadonščina

Адрианова-Перетц В. П., *Задонщина. Текст и примечания.* Труды отдела древне-русской литературы. 1947, Инст. лит. АН СССР, стр. 194—224. Rec.: Dostál Ant., American Slavic Review IX, 1950, 39—43.

Frček Jan, *Zádonština.* Praha 1948, Slovanský ústav. — Vydání a rozbor od významného znalce zavražděného hitlerovskými okupanty. Rec.: Dostál Ant., American Slavic Review IX, 1950, 39—43.

Literatura ukrajinská

Borschak Élie, *La lettre des Zaporogues au Sultan.* Revue des Études slaves XXVI, 1950, 98—105. — Pisatelka považuje jednotlivé verse listu za falsa, snad polského původu, neboť tam již byla tradice falešné korespondence se sultánem. Dopis sultánův i kozáků zbásnil Apollinaire 1903 asi pod dojmem Repinova obrazu.

Kí, *Francouzský překlad ukrajinských dum.* Slavia XIX, 1950, 556.

Kornijčuk Oleksandr, *Sovětská ukrajinská literatura.* Praha 1950, Sl. nakl. — Přetisk přednášky na sjezdu ukrajinských spisovatelů, ve které se řečník zabýval problematikou současné tvorby.

Корнейчук А., *Об украинской детской литературе.* Лит. газета 1950, № 10. — Koreferát k Simonovovi na XIII. plenu Svazu sov. spisovatelů, podávající zprávu o nových ukrajinských knihách pro děti. Řečník uvádí popularitu řady prací, na druhé straně připouští však také vážné nedostatky, m. j. zvláště nedostatek dobré dramatiky pro děti.

Bažan

Тарасенков А., *Микола Бажан.* 1950, Сов. Пис., 76 стр.

Franko

Пархоменко М., *Иван Франко и русская литература.* 1950, Гихл, 200 стр. — Monografická srovnávací studie dokazující hluboké vzájemné vztahy obou literatur, především působení pokrokového ruského proudění na Ivana Franka. (Spisu bude věnována zvláštní recense.)

Kornijčuk

Сторчак К., *Драматургия Александра Корнейчука.* Октябрь XXVII, 1950, № 9, 198—212. — Zevrubná studie o dramatickém díle Kornijčukově s rozbory a historickým zařazením jednotlivých her.

Трипольский А., *Драматургия Александра Корнейчука.* Киев 1950, 48 стр. — Ukrajinsky. (Podle zprávy.)

Ryls'kyj

Гудзий Н., *Поэма великого польского поэта в переводе Максима Рыльского.* Славяне 1950, № 4, 55—6. — Referát o významném překladu Mickiewiczova *Pana Tadeáše* do ukrajinštiny a poznámka o úvodní stati překladatelově. Gudzij hodnotí tuto edici z r. 1949 velmi příznivě.

Ševčenko

Шелудко Димитър, *Шевченко в България.* Септември II, 1950, № 7, 156—9. — Stručný přehled u příležitosti nových překladů.

Literatura běloruská

Бурьян Б., *Смело вторгаться в жизнь.* Лит. газета 1950, № 88. — — Přehled o běloruské sovětské literatuře, o jejím realistickém vztahu k soudobému životu. Z běloruských spisovatelů jmenuje článek Ja. Kupalu, Kastus'e Kirejenka, Anatolije Veljuhina, M. Abramčika, I. Meleže, A. Kulakovského a jiné, zejména také mladé spisovatele.

Kupala

Мозольков Евг., *Янка Купала. Жизнь и творчество.* 1950, Сов. Пис., 184 стр. — Monografie v ruském jazyce, vyznamenaná Stalinovou cenou. Pisatel rozdělil látku kromě obsáhlého literárně historického a historického úvodu na dobu osvobozeneckého boje, socialistického Běloruska a na dobu Vlastenecké války a vysoce ocenil básníka Janku Kupalu. Připojil bibliografii Kupalových děl v běloruských a ruských vydáních, nikoli však soupis literatury předmětu. — Рец.: Книпович Е., Новый Мир XXVI, 1950, № 6, 251—4. — Za hlavní přednost

této monografie o žijícím bělorus. spisovateli považuje recensent to, že jeho život a dílo jsou v ní zkoumány v rámci celého vývoje bělorus. literatury. Рец.: Ковальчик Е., Знамя XX, 1950, № 5, 180—3.

Literatura polská

Milewski T., *Genealogia społeczna polskiego języka literackiego.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 188. — Přednáška se staví za theorii o malopolském původu polského literárního jazyka. Byl to původně pomocný jazyk náboženský, od 15. st. soudní. Na základě středověkých tradic vznikl v I. pol. 16. st. literární jazyk malopolské struktury. Jeho kolébkou bylo středisko krakovských tiskařů. Významné je Milewského zjištění, že společenskou prestiž tohoto jazyka vytvořily protestantské sbory a s humanismem spjatá literatura (Kochanowski, Górnicki).

Materiały do nauczania historii literatury polskiej. Wybór artykulów krytyczno-literackich. I. *Romantyzm-pozytywizm.* II. *Naturalizm, modernizm, literatura współczesna.* Wybr. Kaz. Budzyk, J. Z. Jakubowski. Warszawa 1950, PZWSz, 251+271 str. — Vybrané časopisecké články z poválečného polského tisku k dané problematice.

Ulewicz T., *Pojęcie i zagadnienie Sarmacji w literaturze polskiej doby Batoriańskiej.* (Referat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 11—13. — Výklad o smyslu představy Sarmacie s hlediska slavistického.

Ulewicz Tadeusz, *Sarmacja. Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w.* Kraków 1950, Studium słow. Uniw. Jag., 212 str. — Zevrubná monografie o sarmatismu, který považuje autor za „historický mythus" své doby a vykládá jeho příčiny.

Dürr-Durski Jan, *Literatura polska wieku XVII.* Warszawa 1950, Lud. Społdz. Wyd., 159 str. — (Podle zprávy.)

Markowska Wanda, *Literatura polska doby średniowiecza i początków odrodzenia.* 1950, Czytelnik, 66 str. — Z cyklu „Literatura polska".

Kaleta Roman, *Powojenne prace o literaturze stanisławowskiej. (1945—1950.)* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 1082—1116. — Velmi podrobný přehled rozsáhlého bádání, přihlížející zejména také k pracím časopiseckým.

Budzyk Kazimierz, *Ideologia oświecenia — przełom w rozwoju kultury narodowej.* Polonistyka III, 1950, nr. 2, 1—8. — Pisatel charakterisuje osvícenskou dobu jako osvobození novodobého člověka ze středověkých pout.

Kott Jan, *O nową syntezę polskiego oświecenia.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 617—41. — Přijímaje r. *1764 jako počátek novodobé polské literatury,* uznaný předešlým sjezdem polonistů, hledá pisatel nový obraz osvícenství v Polsku. Vychází z kritiky positivismu, který zdůrazňoval jen určité ideje a proudy. Kott naproti tomu podtrhuje v polském osvícenství hnutí vycházející ze širokých vrstev, které představovalo první revoluční vzmach lidu a vedlo stále více k t. zv. *jakobínské literatuře* polské, dosud ještě málo známé.

Mikulski Tadeusz, *Stan badań i potrzeby nauki o literaturze wieku oświecenia.* Referat wygłoszony na Zjeździe Polonistów w Warszawie 10/5 1950 r. Pamiętnik literacki XLI, 1950, 841—60. — Zásadní přednáška, vytyčující novou periodisaci, podle které literatura stanislavovské doby nemá již být počítána jednoznačně do staré literatury, ale r. 1764 má být považován za počátek nové literatury. Z toho pak plyne celé nové osvětlení literatury této epochy.

Kaleta Roman, *Poezja antytargowicka i jakobińska.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 936—64. — Bohaté materiály z neznámé anonymní poesie, která v té době vynikala jak neobyčejnou početností, tak hněvivou bojovností. Tato tvorba do značné míry koriguje představy o literatuře stanislavovské doby.

Nowak-Dłużewski Juliusz, *Poezja sejmu czteroletniego.* Nowe pozycje literackie. Pamiętnik literacki XLI, 1950, 965—87. — Nové cenné materiály z politické poesie polské 2. pol. 18. st.

Chamcówna Mirosława, *Dyskusja nad katedrą literatury w Szkole Głównej Koronnej.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 988—1010. — Důležitý materiál o úvahách významných polských lidí 2. pol. 18. st. o otázkách národní kultury.

Skwarczyński Zdzisław, *Chłop i sprava chłopska w romansie stanisławowskim.* Łódź 1950, Łódźskie Tow. Nauk., 154 str.

Jakubowski Jan Zygmunt, *Sprawa periodizacji historii literatury polskiej XIX i XX wieku.* (*Propozycje do dyskusji.*) Polonistyka III, 1950, nr. 1, 1—7. — Závažný námět provádí toto dělení: 1) trvající osvícenství do 1822, 2) romantismus do 1849, 3) prepositivismus do 1863, 4) ideologie positivismu a krit. realismus do 1890, 5) zlom realistického stylu a měšťanského optimismu, 6) první období imperialismu do 1918, 7) meziválečné období.

Wyka Kazimierz, *Stan badań nad romantyzmem.* Twórczość VI, 1950, z. 7, 110—26. — Studie o stavu a úkolech bádání o polském romantismu. Pisatel kriticky příjímá dosavadní práci. V bádání nebyli ,,bezmocní lidé, ale bezmocné idealistické methody“. Z toho plynou nové vědecké úkoly. — Srv. také: Wyka Kazimierz, *Stan badań nad romantyzmem.* Polonistyka III, 1950, nr. 3—4, 42—56.

Kubacki Wacław, *Dramat romantyczny.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 373—407. — Podrobná studie o polské romantické dramatice.

Markiewicz Henryk, *Prace o pozytywiźmie, 1946—1949.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 221—37. — Zevrubný přehled nového bádání polského.

Pozytywizm I. Opracovali H. Markiewicz, M. Janion, W. Kubacki, M. Żmigrodska, S. Sandler, J. Kott, B. Zakrzewski, M. Jakóbiec, L. Gomolicki, M. Dłuska, M. R. Mayenowa. Wrocław 1950, Inst. Bad. Lit., Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 544 str. (Studia historycznoliterackie II. Red. Jan Kott.) — Veliký sborník obsahující tyto studie autorů v uvedeném pořadí: *Realizm krytyczny w twórczsci Bolesława Prusa — Z zagadnień wczesnej działalności Chmielowskiego — Aleksander Świętochowski — ,,Kwestia chłopska“ Elizy Orzeszkowej — Aleksander Świętochowski v latach 1867—80 — O ,,Księżniczce“ Zofii Urbanowskiej — ,,Czegoż chcą“ O nieznanej poezji pierwszych polskich socjalistów — Literatura rosyjska wśród Polaków w okresie pozytywizmu — Pozytywizm polski w świetle krytyki rosyjskiej — Pod znakiem sylabotonizmu. Rzecz o wierszu Konopnickiej — Język liryki pozytywistycznej. Próba pokazania problematyki.* Sborník je základním kamenem polské vědy ke zhodnocení positivistické literatury polské.

Matuszewski Ryszard, *Literatura po wojnie. Szkice krytyczne.* Warszawa 1950, Książka i Wiedza, 216 str. Rec.: Krejčí Karel, Slavia XX, 1950, 102—8.

Wyka Kazimierz, *Pogranicze powieści.* Kraków 1948, 392 str. Rec.: Krejčí Karel, Slavia XX, 1950, 102—8.

Kuliczkowska Krystyna, *Wśród książek dla dzieci i młodzieży.* Nowa kultura I, 1950, nr. 39, 8—9. — Souborný přehledný referát o současné polské dětské literatuře.

Kruczkowski Leon, *O roli i zadaniach Związku Literatów polskich.* Nowa kul-

tura I, 1950, nr. 16, 4—7. — Štětínský sjezd polských spisovatelů před půl druhým rokem proklamoval soc. realismus jako tvůrčí methodu literatury. Nyní je úkolem Svazu spisovatelů vytvořit vhodné „klima" pro nutné hluboké změny v polské literatuře. Neběží však o žádnou „školku nebo předškolu" a nutno energicky bojovat s „byrokratickou methodou odkojování nové, těžce se rodící tvorby".

Asnyk

Malkiewicz-Strzałkowa M., *Asnyk i Baudelaire.* (Referat.) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 55. — Autorka vyvozuje Asnykovu báseň *Szkoda* z Baudelairovy znělky *Le Guignon*, jejíž obrazy prý jsou zase vzaty z Grayovy *Hřbitovní elegie.*

Broniewski

Matuszewski Ryszard, *25 lat poezji Władysława Broniewskiego.* Twórczość VI, 1950, z. 11, 102—29. — Obsáhlá studie o díle soudobého polského pokrokového básníka.

Woroszylski Wiktor, *Droga revolucijnego poety.* Nowa kultura I, 1950, nr. 27, 1—2. — Titulní článek o předním pokrokovém polském básníku Władysławu Broniewském (nar. 1897), který byl původně legionářem Piłsudského, vystřízlivěl po jeho protisovětské výpravě a dal se cestou kritiky polské diktatury a cestou revolučního boje. V předvečer německého vpádu Broniewski nasadil silnou patriotickou notu. Po osvobození Polska se stává jedním z jeho předních spisovatelů.

Bykowski

Mikulski Tadeusz, „*Życie Ignacego Bykowskiego.*" Pamiętnik literacki XLI, 1950, 1045—71. — Otisk a výklad vlastního životopisu zapomenutého spisovatele stanislavovské doby, který jako ruský důstojník se zúčastnil protitureckých válek pod velením m. j. Suvorovovým.

Jasiński

Libera Zdzisław, *Jakub Jasiński — poeta-jakobin.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 760—91. — Jasińského verše patří do oblasti „plebejské" tvorby svou ideologií, která šla s radikálním směrem polského osvícenství, avšak po stránce umělecké je vidět, že autor byl na značné výši básnického mistrovství. Hlavní místo v jeho díle má vlastenecká lyrika.

Kołłątaj

Lesnodorski Bogusław, *U żródeł myśli politycznej Hugona Kołłątaja.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 642. — Velmi detailní rozbor názorů v souvislosti s dobou.

Ziomek Jerzy, *Hugo Kołłątaj w czasie sejmu czteroletniego.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 687—716. — Studie sleduje vývoj a změny politického stanoviska.

Konopnicka

Dobrowolski Stanisław Ryszard, *Poetka ludowej niedoli i miłości Ojczyzny.* Nowa kultura I, 1950, nr. 29, 3. — Pisatel hodnotí Konopnickou v celém článku tak jako v titulu. Praví, že byla neprávem odsunována na margo literatury a že je nyní třeba jí dát její pravé místo.

Krzywoszewski

Zgon Stefana Krzywoszewskiego. Teatr Warszawa V, 1950, nr. 5, 78. — Ke smrti dramatika (zejména komediografa), novelisty a fejetonisty. Jeho známější hry:

Piękna ogrodniczka (1902), Edukacja Bronki (1907), Przywódca (1909), Diabeł i karczmarka (1913), Szał (1921) atd.

Mickiewicz

Batowski Henryk, *Legion Mickiewicza a Słowiańszczyzna w r. 1848. Studium z dziejów słowiańskości polskiej.* Kraków 1948, Czytelnik, 98 str. Rec.: Frančić Mirosław, Życie słow. V, 1950, 307—9. — Podle recensenta pisatel přes úzké vymezení thematu se neisoloval od rozboru událostí a historické situace zejména v jednotlivých slovanských zemích. Recensent hodnotí práci jako nemarxistickou, avšak v zásadě pokrokovou. Rec.: Grabowski Tad. Stan., Twórczość VI, 1950, z. 3, 133—6. — Kladné zhodnocení.

Borowy W., *O wierszach patriotycznych Mickiewicza.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 88—9. — Zhodnocení několika „drobných veleděl": Reduta Ordona, Nocleg, Śmierć Pułkownika, Pieśń żołnierza, Do Matki Polski.

Gomolicki Leon, *Mickiewicz wśród Rosjan.* Warszawa 1950, Książka i Wiedza, 162 str. — Dobře fundovaná práce se řadou nových poznatků.

Говердовская Е. А., *Реализм поэмы Мискевича «Пан Тадеуш».* Уч. записки инст. славяноведения АН СССР II, 1950, 138—52. — Nový rozbor díla, který ukazuje realistický ráz „Pana Tadeáše" a poukazuje zejména na Mickiewiczovo zobrazení lidu.

Jastrun Mieczysław, *Mickiewicz.* Warszawa 1949, PIW, 408 str. — Největší nová monografie z pera polského básníka, psaná pro širší veřejnost. Rec.: Rose W. J., Slavonic Review XXIX, 1950, no. 72, 313-15. — Vykládaje hlavní obsahové body, recensent hodnotí spis velmi kladně.

Jastrun Mieczysław, *Mickiewicz.* Warszawa 1949, PIW, 412 str. Fiszman Samuel, *Mickiewicz w Rosji. Z archiwów, muzeów, bibliotek Moskwy i Leningradu.* Warszawa 1949, PIW, 116 str. Gomolicki Leon, *Dziennik pobytu Adama Mickiewicza w Rosji 1824—1829.* Warszawa 1949, Inst. Bad. Lit., Książka i Wiedza, 380 str. Rec.: Batowski Henryk, Życie słow. V, 1950, 231—4. — U práce Jastrunovy recensent nepředpokládá vědeckých ambic a s pochvalou ji doporučuje pro přístupné poznávání Mickiewicze. Práce Fiszmanova přináší materiál sice už částečně známý, je však užitečným souborem celkovým. Běží o cennou sbírku srovnávacího materiálu. Za vědecky nejcennější považuje recensent práci Gomolického jak s hlediska methodického přínosu, tak proto, že pisatel rekonstruoval téměř úplnou kroniku Mickiewiczova ruského pobytu na základě literatury a pramenů a dokázal z ní vyvodit také některé cenné závěry. I k této práci však má recense drobné výhrady.

Kleiner Juliusz, *Mickiewicz. I—II, 1, 2.* Lublin 1948, 584, 525, 493 str. — Rec.: Szyjkowski Marjan, Slavia XIX, 1950, 482—8.

Ku czci Adama Mickiewicza. Przemówienie prez. B. Bieruta, M. Tichonova. M. Ryl'skyj: *Do braci Polaków.* Życie słow. V, 1950, nr. 1—2, 14—28.

Przyboś Julian, *Czytając Mickiewicza.* Warszawa 1950, Czytelnik, 183 str. — Beletristické marginálie k Mickiewiczovi. Rec.: Markiewicz Henryk, Nowa kultura I, 1950, nr. 29, 5—6.

Reychman Jan, *Mickiewicz w Węgrzech.* Nowa kultura I, 1950, nr. 24, 4—9. — Stručný přehled působení Mickiewiczova na Maďarsko, opírající se o separát z Études Slaves et Roumaines 1949 p. n. Contributions à l'étude des échos hongrois de Mickiewicz, jehož autorem je Alexander Kolocsa.

Советов Č. C., *Творческий путь Адама Мицкевича.* Уч. записки инст.

славяноведения АН СССР II, 1950, 119—37. — Práce se zabývá m. j. zvláště pobytem Mickiewicze v Rusku a považuje jej za novou etapu v jeho vývoji uměleckém. Pro Mickiewiczovu tvorbu má zásadní důležitost působení ruské literatury, prostředí i společenského proudění. — Při výkladu *Dziadů* poukazuje pisatel i na jiné jejich prvky než jen na náboženské: na jejich protidogmatický ráz a na jejich vztah k ústní slovesnosti.

Živov Mark, *Velký polský básník Adam Mickiewicz.* Přel. H. Vlachová. Praha 1950, Sl. nakl., 79 str. — Pisatel se soustředil zejména na Mickiewiczův pobyt v Rusku, na jeho vztahy k ruské literatuře a na úsudky Rusů o něm.

Pani pana zabiła

Horák Jiří, *Ze studií o lidových baladách slovanských. I. Polská balada „Pani pana zabiła".* Národopisný věstník československý XXXI, 1950, 161—204. — Studie probírá, srovnává a hodnotí řadu různých slovanských versí nadepsané ústní balady.

Pieśń o rozkoszach żołnierskich

Borowy Wacław, *Pieśń o rozkoszach żołnierskich.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 833—40. — O starém zápisu polské vojenské písně z 18. st.

Prus

Prus Bolesław, *Studia literackie, artystyczne i polemiki.* Warszawa 1950, Książka i Wiedza, 287 str.

Kott Jan, *O „Lalce" Bolesława Prusa.* 2. wyd. Warsz. 1949, Książka i Wiedza, 103 str. Rec.: Święcicki Józef Marian, Tyg. powsz. VI, 1950, nr. 5.

Reymont

Rzeuska Maria, *„Chłopi" Reymonta.* Warszawa 1950, Tow. Nauk. Warsz., 264 str.

Sobierajski Leonard, *Jak czytać „Chłopów" Reymonta.* Polonistyka III, 1950, nr. 2, 8—13. — Článek dospívá k závěru, že konstrukce *Chłopů* je determinována buržoasní koncepcí vsi, ale současně si vynucuje jistou pravdivost, která dílo zachránila pro dnešek.

Słowacki

Frančić V., *Juliusz Słowacki w chorwackich i serbskich przekładach.* Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności LI, 1950, 111—14.

Hertz Paweł, *Portret Słowackiego.* Wyd. 2. Warszawa 1950, PKZG, 273 str. — (Podle zprávy.)

Jastrun Mieczysław, *Życie i twórczość Juliusza Słowackiego.* Warsz. 1950, 16 str.

Kipa Emil, *List Słowackiego do A. E. Odyńca i „Dumka ukraińska".* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 544—51. — Materiál.

Krejčí Karel, *Julius Słowacki, polský básník revolucionář.* Praha 1949, Práce, 140 str. Zpráva: Polák Josef, Slavia XX, 1950, 142—3.

Krzyżanowski Julian, *Polskie motywy baśniowe w twórczości Juliusza Słowackiego.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 90—111.

Stefanowska Zofia, *Wystawa Słowackiego w Muzeum Narodowym w Warszawie.* Nowa kultura I, 1950, nr. 16, 6. — Podrobný kritický referát o výstavě, která podle pisatelky strádá zejména nedostatkem komentářů.

Wyka Kazimierz, *Dramat kontrrewolucji: „Agezylausz" Słowackiego.* Wrocław 1950, (Odb.: Pam. lit. 1950, z. 1.) 56 str.

Wybicki

Kurdybacha Łukasz, *„Listy patriotyczne" Józefa Wybickiego.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 717—59. — Rozbor a objasnění díla, které svého času hlásalo pokrokové ideje a právě proto bylo šlechtou potlačeno a upadlo v zapomenutí. Přesto však běží o významný publicistický čin 2. pol. 18. st.

Załuski

Sinko Grzegorz, *Próby dramatyczne Józefa Andrzeja Załuskiego.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 792—832. — O dramatikovi 2. pol. 18. st., zvláště o jeho hře *Ludzkość litująca się.*

Żeromski

Kruczkowski Leon, *Żeromski dzisiaj.* Nowa kultura I, 1950, nr. 37, 2. — Otisk přednášky pronesené na slavnostní akademii k 25. výročí smrti. Řečník dovozuje, že Żeromski sice svou tvorbou nikdy nedosáhl vysloveně revolučních posic, že však jako vynikající umělec aspoň vyciťoval směr vývoje a sympaticky dokonce pohlížel na revoluční dílo Leninovo. Tvorba Żeromského, plná protikladů zůstává pro polskou literaturu hodnotou trvalého rázu. Její společenská pravda se projevuje zejména tam, kde mluví nejsilněji pravda umělecká. Závěrem praví řečník, že Żeromski byl silnou láskou spjat s osudy národa — více než s osudy své vlastní třídy.

Małcużyński Karol, *Sen Żeromskiego o nowej Warszawie i nowa Warszawa.* Nowa kultura I, 1950, nr. 26, 4. — Viz: Methodologie a theorie — fantastický žánr.

Markiewicz Henryk, *Spojrzenie na Żeromskiego.* Nowa kultura I, 1950, nr 34, 1—2. — Jubilejní kladné zhodnocení autora, jehož díla znamenala podle pisatele nesporně krok vpřed v polské literatuře nejen pro rozšíření thematiky, ale i pro ostře kritický poměr ke společenskému řádu. Żeromski ovšem připisoval vedoucí roli ne dělnictvu, ale inteligenci, a k ní se proto obracel. Od osvobození Polska očekával nástup spravedlivého společenského řádu, když se ho však nedočkal, vystoupil znovu s ostrou kritikou a jako první spisovatel odhalil roušku s poválečného buržoasního Polska. Komunismus nepřijal, pochopil však, že to je jediná reálná síla, která může čelit stávajícímu řádu.

Wasilewski Andrzej, *Stefan Żeromski w świetle nieznanych pamiętników.* Nowa kultura I, 1950, nr. 34; nr. 35. — Nové materiály rázu deníkového a poznámky k nim.

Literatura československá (česká a slovenská)

Václavek Bedřich a Smetana Robert, *O české písni lidové a zlidovělé.* Praha 1950, Svoboda, 311 str. — Soubor 28 studií a článků včetně přetisku statí tří hlavních edic obou autorů. Opatřeno rejstříky a poznámkami.

Pražák Albert, *Dějiny slovenské literatury I.* (*Od nejstarších časů do nové doby.*) Praha 1950, Melantrich, 376 str. — Pisatel chápe dějiny slovenské literatury souvisle s literaturou českou, období starší považuje za vlastnictví zcela společné. Spis je velmi bohatým souborem materiálu, literatury a problematiky. Je opatřen podrobným aparátem.

Геновска Веселина, *Прогресивни традиции в чехословашката литература.* Септември II, 1950, № 6, 132—137. — Zjednodušený nárys, spatřující 4 hlavní etapy: husitství, 1848, Říjnovou revoluci, boj s okupanty.

Hrabák Josef, *Staročeské drama.* Přípr., úvod, pozn. a slovník J. H. Praha

1950, Čs. spis., 256 str. — Výbor z tvorby 14.—16. století má ukázat, že právě drama bylo v té době lidu nejbližší a nejspíše vyjadřovalo také lidové prvky ze všech literárních rodů.

Čunderlík Ľubo, *Ako hľadieť na stredovekú literatúru na Slovensku.* Sloven. pohľady LXVI, 1950, 756—66. — Studie podává třídní osvětlení, ovšem jen té literatury, která byla spjata s vládnoucími třídami.

Čapek J. B., *O studiu biblismu v literatuře.* Slovesná věda III, 1950, 25—7. — Stať považuje biblismus za celý směr hodný všestranného zkoumání.

Hrubeš Jiří, *Problém písemnictví doby pobělohorské problémem boje dvou kultur v jedné kultuře národní.* Slovesná věda III, 1950, 171—4. — Pisatel s úspěchem aplikuje na období baroka a temna Leninovu představu o dvou kulturách.

Polák Karel, *Počátky novočeského básnictví.* Výběr, doslov a pozn. K. P. Praha 1950, Čs. spis., 186 str. — Výbor z poesie let 1785—1820, který spolu s doslovem ukazuje, jak byly položeny základy k novodobému rozkvětu české poesie.

Nejedlý Zdeněk, *Tyl-Hálek-Jirásek.* Praha 1950, Čs. spis., 95 str. — Pisatel načrtává kus pokrokové vedoucí linie české literatury 19. století. Nadepsané tři spisovatele ukazuje jako představitele tří tvůrčích generací.

Humplík Alois, *1. máj v české poesii a próze 1890—1950. Anthologie české poesie a prózy.* Praha 1950, Melantrich, 292 str. — Doslov a poznámky, vysvětlující význam thematiky 1. máje v české literatuře.

Štoll Ladislav, *Třicet let bojů za českou socialistickou poesii.* Referát pronesený na prac. konferenci Svazu čs. spis. Praha 1950, Orbis, 155 str. — Zásadní studie, která provádí rozbor české novodobé poesie a její zhodnocení s hlediska boje za socialistickou revoluci na podkladě několika vybraných příkladů. Vyzdvihuje linii od St. K. Neumanna a Wolkera přes Nezvala po nejmladší básníky, zatím co Halasa, Seiferta a j. podrobuje tvrdé kritice. Rec.: Anbr., Życie słow. V, 1950, 477—9. — Referát ve skutečnosti nezaujímá stanovisko kritické. Následující redakční poznámka odvolává na základě výkladu Štollova dřívější příznivou charakteristiku Františka Halasa.

Václavek Bedřich, *SSSR v československé poesii. Výbor z básní.* Úvodní studie. Doplnila Jaroslava Václavková. 2. vyd. Praha 1950, Svět sovětů, 332 str. — Další z antologií Václavkových, zachycující vývoj vztahu československých básníků k Říjnové revoluci a Sovětskému svazu.

Rosenbaum Karol, *J. V. Stalin v našej poézii.* Sl. pohľady LXVI, 1950, č. 1, 4—9. — Přehled k 70. narozeninám.

Никольский С. В., *Отражение словацкого восстания в художественной литературе.* Уч. записки инст. славяноведения АН СССР II, 1950, 56—65. — Studie o poválečné slovenské literatuře, která obsahuje ohlasy národního povstání 1944. Pisatel uvádí značný počet materiálů v originále.

К 5-летию словацкого народного восстания (*Заседание в Институте славяноведения АН СССР*). Вестник АН СССР XX, 1950, № 2, 69—73. — S. V. Nikoľskij o literatuře, I. I. Udaľcov o hist. událostech. Úvodní slovo ak. Grekov.

Nejedlý Zdeněk, *O úkolech naší literatury.* Praha 1949, Čs. spis., 44 str. — Otisk přednášky vysvětlující socialistický realismus, poučující o vlivu ruského realistického románu na autorovu generaci a hodnotící některé zjevy české, zejména Pflegra-Moravského, Březinu a Havlíčka. Rec.: Vašek Otakar, Slovesná věda III, 1950, 161—5.

Arbes

Slabý Z. K., *Nad Arbesovými Štrajchpudlíky*. Var III, 1950, 228—34. — Několik postřehů o Arbesově sociálním kriticko-realistickém stanovisku.

Bezruč

Rektorisová Klementa, *Národní umělec Petr Bezruč*. 2. vyd. Praha 1950. Práce, 67 str. — Dvě stati o životě a díle.

Blahoslav

Hendrich Josef, „*Rytmy*" *u Blahoslava a Komenského*. Slovesná věda III, 1950, 129—34. — Studie se zabývá pokusy obou spisovatelů o přízvučnou prosodii a odklonem k časomíře hlavně u Komenského, který chtěl dokázat, že čeština je schopna vyjádřit vše tak dokonale jako latina.

Čelakovský

Závodský Artur, *K počátkům české realistické prózy*. Slovesná věda III, 1950, 177—86. — Studie ukazuje, že česká literatura má realistickou prózu už před Tylem, Havlíčkem a Němcovou v Čelakovského *Selankách* a v jeho *Patrných dopisech nepatrných osob*.

Drda

Петржикова-Крънджалова В., *Преводът на един чешки роман*. Септември II, 1950, № 6, 155—8. — Jan Drda, Městečko na dlani (Gradče na dlan). Přel. Rosinova Boneva.

Fándli

Tibenský Ján, *Ideový profil Juraja Fándliho*. Sloven. pohľady LXVI, 1950, 466—74. — Pokus o marxistické vysvětlení ideologie předního bernolákovce. Pisatel v něm nalézá tyto proudy: osvícensko-sociální, nábožensko-reformní a nacionální, jejichž společným jmenovatelem má být osvícenský absolutismus Josefa II. Tím je ovšem osvětlena jen jedna stránka zdrojů slovenského hnutí bernolákovského, zatím co zdroji lidovými se stať nezabývá.

Gregor Tajovský

Rampák Zoltán, *Tajovský dramatik*. Sloven. pohľady LXVI, 1950, 274—82. — Pisatel shledává u slovenského dramatika, zemřelého před deseti lety, stálou snahu „bezpečně poznat a dokumentárně zobrazit lidi a děje". Poněkud přehnaně Tajovského považuje za „první příklad přimknutí se dramatického autora k životní realitě".

Hálek

Dostál Vladimír, *Hálek sociální*. Var III, 1950, 339—65. — Pisatel si klade za úkol ukázat Hálka jako básníka lidového, který se ve svých prostých projevech nerozpakoval ostře kritisovat aristokracii a buržoasii a právě proto byl tak příznivě přijímán širokými vrstvami čtenářů, zatím co buržoasní kritika oslabovala jeho význam.

Havlíček

Frančić Mirosław, *Sprawa polska w publicystyce Karola Hawliczka-Borowskiego*. Kraków 1948, Studium Słow. Uniw. Jag., 57 str. Rec.: Bělič Jaromír, Slavia XIX, 1950, 556—8.

Říha Oldřich, *Karel Havlíček Borovský*. Brno 1950, Rovnost, 28 str. — Přednáška. Říha se pokouší Havlíčka zařadit do vývoje české společnosti s hlediska histo-

rického materialismu. Představuje ho jako tlumočníka konservativních názorů skupiny Palackého a Riegra, který teprve po rozpuštění sněmu prohlédl a dal se do boje s absolutistickou vládou. Poměrně krátká stať nemůže ovšem vysledovat celou dialektickou složitost Havlíčkovu, která se projevovala zejména ve vývoji jeho názorů na otázku slovanskou. (Viz Bělič, K. H. Borovský a slovanství.)

Herrmann

Polák Karel, *K charakteristice Ignáta Herrmanna.* Slovesná věda III, 1950, 14—19. — Stať ukazuje na základě dosud neznámého materiálu některé nové pokrokové rysy Herrmannovy.

Hviezdoslav

Tomčík Miloš, *Hviezdoslav v kritike svojich súčasníkov.* Sloven. pohľady LXVI, 1950, 87—95. — Obraz názorů soudobé vědy na lit. tvorbu slovenskou 2. pol. 19. st.

Chelčický

Chelčický Petr, *Síť víry.* Novočeská úprava a pozn. Frant. Šimek. Úvod Radim N. Foustka. Praha 1950, Orbis, 323 str. — Úvod poukazuje na pronikavou sociální kritičnost tohoto vynikajícího díla husitského hnutí.

Jirásek

Brosz Antoni, *Alojzy Jirásek — klasyk czeskiej prozy (1851—1930).* Życie słow. V, 1950, 774—9. — Přehledný informativní článek na základě známého materiálu.

Jílek V., *Jiráskovy styky s polonofilem F. A. Horou.* Slavia XIX, 1950, 382–93.

Nejedlý Zdeněk, *Jirásek a Náchodsko.* 3. vyd. Hradec Kr. 1950, Kraj. nákl., 98 str. — Přednáška vzniklá původně 1921 ukazuje Jiráskův vztah k jeho rodnému kraji.

Памяти Алоиса Ирасека. Славяне 1950, № 5, 63. — Zpráva o výstavě v knihovně zahraniční literatury v Moskvě k 20. výročí smrti Jiráska.

Jungmann

Králík Oldřich, *Přehled jubilejní literatury jungmannovské.* Naše věda XXVII, 1950, 75—88.

Hrabák Josef, *Jubilejní žeň jungmannovská.* Slovo a slovesnost XII, 1950, 98—103. — Přehled nové literatury.

Polák Karel, *Odkaz Jungmannův.* Slavia XIX, 1950, 488—96. — Souborná recense nejnovějších prací knižních a časopiseckých o Jungmannovi.

Komenský

Komenský Jan Amos, *Všenáprava (Panorthosie). Všeobecné porady o nápravě věcí lidských (část 6.)* Překlad z lat. Jos. Hendrich. Praha 1950, Orbis, 384 str. — Dimitrijem Čyževským v archivu hallského sirotčince objevený rukopis zajímavého pansofického spisu. Úvodní stať O. Chlup, *Všenápravou k jednotě lidstva.*

Kosmas

Fiala Zdeněk, *První pokračovatelé Kosmovi.* K vyd. připr. a pozn. dopr. Karel Hrdina. Praha 1950, Melantrich, 103 str. — Překlad letopisů kanovníka vyšehradského a mnicha sázavského s úvodní studií o době vzniku.

Kubín J. Š.

Horák Jiří, *Josef Štefan Kubín. Vzpomínka jubilejní.* Národopisný věstník československý XXXI, 1950, 272—9. — U příležitosti 85. narozenin stať hodnotí bohatou činnost velkého českého žijícího sběratele a vypravěče ústní slovesnosti

Kvapil

Szyjkowski Marian, *Jarosław Kvapil i jego stosunek do polskiego teatru.* Przegląd zach. VI, 1950, 229—38. — Materiálová studie o vztazích polského a českého divadelnictví.

Němcová

Čunderlík Ľubo, *Božena Němcová (1820—1950).* Sloven. pohľady LXVI, 1950, 169—71.

Fučík Julius, *Božena Němcová bojující.* Red. Gusta Fučíková. 2. vyd. Praha 1950, Svoboda, 60 str. — Kontrast representantky předbřeznového ženství M. D. Rettigové a nové ženy bojovnice, která nebyla jen sladkou okouzlenou duší.

Mukařovský Jan, *Božena Němcová.* Brno 1950, Rovnost, 41 str. — Mukařovský ve stopách Nejedlého a Fučíkových hledá pokrokové a živé stránky tvorby Němcové a ukazuje na její rozpor s českým měšťáctvem.

Nejedlý Zdeněk, *Božena Němcová.* 5. vyd. Praha 1950, Svoboda, 205 str. — Obsahuje zejména starší studii *„B. N. a Ratibořické údolí“.* Pisatel sleduje zážitky Němcové a konstatuje, že nejlepší její díla se opírají o konkretní zkušenosti.

Nejedlý Zdeněk, *Božena Němcová.* Var III, 1950, 33—42. — Prosloveno u příležitosti 130. výročí narozenin B. N-ové 9/2 1950 v Domě umělců v Praze.

Neruda

J. K., *Jan Neruda navrhuje „Spolek dramatiků“.* Divadlo I, 1950, 313. — Materiál, který svědčí o tom, že myšlenka tvůrčích kolektivů není u nás nová. Neruda navrhoval 1862, aby spisovatelé spojeným úsilím vyplnili mezery našeho tehdejšího repertoáru.

Pražák Albert, *Neruda v dopisech.* 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha 1950, Čs spis., 700 str. — Kritické a pečlivě utříděné vydání Nerudových dopisů s poznámkami předního bohemisty.

Nezval

Pekárek Václav, *Vítězslav Nezval.* Var III, 1950, 179—181. — Jubilejní črta.

Palacký

Kutnar Fr., Králík Oldřich, Bělič Jaromír: *Tři studie o Františku Palackém.* Olomouc 1949, Palackého univ., 248 str. Rec.: jšk, Slovesná věda III, 1950, 57—9.

Pfleger Moravský

Slabý Z. K., *Nad románem Z malého světa Gustava Pflegra Moravského.* Var III, 1950, 422—33. — Analysa rozporů nadepsaného díla, které pisatel hodnotí jako umělecké ztvárnění, byť nepřesné, těch „kteří bojovali před námi“.

Poděbrad Hynek

Grund Antonín: *Hynek z Poděbrad, Boccacciovské rozprávky.* Praha 1950, Matice česká — Orbis, 142 str. — Prvotisk 12 povídek syna Jiřího z Poděbrad, které jsou modifikovanými překlady z Dekameronu. Kritické poznámky, průvodní slovo a aparát Grundův.

Procházka Fr. F.

Novák J. B., *František Faustýn Procházka. (Hrstka zjištění a poznámek.)* Slovesná věda III, 1950, 193—200.

Pujmanová

Книпович Е., *Народ входит в литературу*. Знамя XX, 1950, № 5 168—79. — Rozbor *Lidí na křižovatce* a *Hry s ohněm*, přeložených do ruštiny K. spatřuje veliký vývoj spisovatelčin od jednoho románu ke druhému. Představ v titulu článku je ovšem nesprávná: 1. zobrazení lidu v čes. literatuře není novin kou, 2. Pujmanová se nesoustřeďuje na zobrazení lidových vrstev.

Молочковский Ю., *Пройденное перепутье*. (*М. Пуйманова, Люди на перепутьи и Игра с огнем. Москва 1949*.) Славяне 1950, № 3, 58—9. — Po chvalný referát o ruském překladu.

Sládek

Polák Josef, *J. V. Sládek jako básník sociální*. Slovesná věda III, 1950. — Studie hledá a nalézá v díle českého básníka dosud opomíjený odraz dělnického, ro nického a revolučního hnutí. Ukazuje ho ne již jako idylického pěvce selství, a jako pozorného naslouchače podzemního revolučního dunění.

Sládkovič

Tomčík Miloš, *Pramene básnickej tvorby Andreja Sládkoviča. Na 130. výroč jeho narodenia*. Sloven. pohľady LXVI, 1950, 161—9. — Plynulo ze společenských podmínek, že u Sládkoviče se jeví protikladnost vlastenectví a smířlivosti, revolu nosti a kompromisu. Zapojil se úplně do hnutí štúrovské generace a vykonal mnoh záslužného.

Stroupežnický

Hampl František, *Ladislav Stroupežnický, český humorista a dramatik*. Praha 1950, Práce, 115 str. — Přístupně psaná studie (ve sbírce „Profily") o životě a díl Stroupežnického, kterého Hampl považuje za nejvýznamnějšího českého dramatik 2. pol. 19. st.

Müller Vladimír, *Lad. Stroupežnický*. Praha 1950, Orbis, 37 str. — Informa tivní životopis s přehledem literatury ve sbírce „Kdo je".

Tilschová

Heřman Miroslav, *Národní umělkyně Anna Maria Tilschová*. Praha 194 min. inf. Rec.: Polák K., Slovesná věda, III, 1950, 31.

Tyl

Hájek Jiří, *Josef Kajetán Tyl, básník revolučního roku 1848*. Brno 1950, Ro nost, 33 str. — Hájek usiluje o ukázání revolučního charakteru Tylova a zdůrazňu že byl živým ohlasem společenských bojů a problémů své doby.

Vrchlický

Bejblík Alois, *Ženské postavy ve Vrchlického dramatu*. Listy filol. LXXI 1950, 262—70. — Na otázku po dominantním typu ženy ve Vrchlického dramati pisatel odpovídá, že to je obyčejně hlavní postava v plánu hry, jejíž charakter předveden ve vývoji za působení dvou protikladných postav mužských. Pova Vrchlického ženských typů odvozuje pisatel z biografických a společenských pře pokladů, avšak dělá to jen částečně.

Moravec Josef, *O Jaroslavu Vrchlickém a jeho díle*. Slavia XIX, 1950, 551—

Tichý Vítězslav, *Ritornel Jaroslava Vrchlického*. Slovesná věda III, 19 186—92.

Wolker

Nejedlý Zdeněk, *Jiří Wolker.* Var III, 1950, 97—107.

Nezval Vítězslav, *Vzpomínky na Jiřího Wolkera.* Var III, 1950, 108—117.

Pekárek Václav, *O Jiřím Wolkerovi.* Var III, 1950, 117—124. — Novost jeho poesie je v „lásce bojující". Snaha o novou epiku.

50-летие со дня рождения Иржи Волькера. Славяне 1950, № 5, 63. — — K Wolkerovu výročí byly uspořádány v moskevských knihovnách výstavy. Katedra slovanské filologie moskevské university se zabývala řadou referátů o jeho díle. Na slavnostním večeru Svazu spisovatelů promluvil o Wolkerovi S. B. Nikoľskij.

Wollman F.

Wollman Frank, *Dramatikovo přehodnocení historického Waldštejna.* Slovesná věda III, 1950, 3—9. — Výklad autora dramatu namířený hlavně proti Pekařovu nesprávnému pojetí Waldštejna a kritisující spis A. Huxleye *Šedá eminence.*

Zeyer

Висковатая Янина, „Inultus" *Юлия Зейера и его творческий генезис.* Slavia XIX, 1950, 395—418.

ɪʟiteratura jugoslávská (srbská, charvátská, slovinská)

Jugosłowiańska epika ludowa. Wybór. Oprac. Marian Jakóbiec. Wrocław 1948, XLVI+165 str. — Rec.: Horák Jiří, Národopisný věstník československý XXXI, 1950, 294—6. — Přes drobné výhrady oceňuje recensent knihu jako dobré vydání vybraných srbocharvátských tradic se zřetelem hlavně k junácké písni.

Hrvatska književna kritika. Urednik Petar Lasta. *I. Od Vraza do Markovića.* Priredio Antun Barac. Zagreb 1950, Matica hrvatska, 288 str. — Viz: Methodologie a theorie — kritika.

Preradović

Jagoditsch Rudolf, *Zur Petar Preradović-Forschung.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 194—205. — Materiály k charakteristice Preradoviće.

Prešeren

Gspan Alfonz, *O Prešernovi „Zdravljici".* Slavistična revija III, 1950, 39—64. — (Podle zprávy.)

Ludvik Dušan, *Prešeren — varuh Lovšinovih otrók.* Slavistična revija III, 1950, 173—85. — (Podle zprávy.)

Stritar

Piuk Karl, *Stritariana I.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 206—14. — ...ové materiály.

Trubar

Rupel Mirko, *K korespondenci Trubar-Bullinger.* Slavistična revija III, 1950, 49—55. — (Podle zprávy.)

Vojnović

Matl J., *Zwei literarische Porträts: Ivo Vojnović, Miško Kranjec.* Wiener slavistisches Jahrbuch I, 1950, 101—9. — U Vojnoviće vidí pisatel tři hlavní akcenty: akcent aristokratické tradice, svobody a národa a akcent „kosmopolitický". Nevidí, že V. ve Smrti matky Jugovićů dorůstá ve skvělého lidového, vlasteneckého pěvce a baladického dramatika. — V Kranjcovi spatřuje básníka domácí půdy slovinské.

Vraz

Slodnjak Anton, *O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku*. Slavistična revija III, 1950, 65—90. — (Podle zprávy.)

Literatura bulharská

Българско народно творчество. Сборник статии. Ред. Генчо Кереминдчев. Предг. П. Динеков. София 1950, Нар. просв., 286 стр. — (Podle zprávy.)

Павлов Тодор, *Български поэти и писатели*. София 1950, Бълг. пис., 456 стр. — (Podle zprávy.)

Данчев Пенчо, *Индивидуализъм в българската литература*. София 1949, Бълг. пис., 195 стр. Рец.: Ничев Александър, Септември II, 1950, № 7, 139—46. — Kniha otevírá cestu k novému hodnocení bulharské literatury.

Химитлийска Божана, *Революционна поезия. Доклади и разбори на литературни теми*. София 1950, 35 стр. — Hektografováno pro studenty.

Русев Пеньо, *Отечествената война в художествената литература*. Септември II, 1950, № 6, 114—131. — Podrobný rozbor a zhodnocení bulharské tvorby.

Зиднев В. И., *Литература освобожденной Болгарии*. Уч. записки инст. славяноведения АН СССР II, 1950, 19—33. — Studie o poválečné bulharské tvorbě vychází z poměrů v předválečné literatuře a společnosti a pak na příkladech ukazuje hluboké změny posledních let.

Зарев Пантелей, *Проблеми на развитието на българската литература*. София 1949, Наука и изк., 548 стр. — Spis si vytyčuje a řeší řadu problémů, které má před sebou bulharská literatura. — Рец.: Ничев Александър, Септември III, 1950, № 10, 156—63. — Recense považuje knihu za velký přínos. Pisateli doporučuje m. j. více jasnosti a přístupnosti.

Botev

Harmandżijew Todor, *Christo Botev*. Nowa kultura I, 1950, nr. 24, 4. — Přehledný článek o Botevovi.

Марков Д. Ф., *Великий болгарский поэт-революционер Христо Ботев*. Уч. записки инст. славяноведения АН СССР II, 1950, 106—15. — Studie se zaměřuje na Botevův patriotismus a jeho osvobozenecké myšlení a tvorbu. „Dvě síly vyzvedly Boteva na hřeben revoluční velikosti a nevadnoucí slávy: je to za prvé národně osvobozenecké hnutí Bulharska a za druhé ruské revolučně demokratické společenské myšlení.“

Pavlov Todor, *Christo Botev*. Přel. H. Reinerová. Praha 1950, Slovanské nakl., 109 str. — Pavlov hodnotí Boteva jako revolučního demokrata, který se přes utopický socialismus přiblížil až k socialismu vědeckému, nedospěl však k němu a zůstal ve své době osamocen.

Трайков Никола, *Славянските революционни връзки на Ботева*. Славяни София VI, 1950, 170—1. — Článek o osobních vztazích Botevových se slovanskými politickými emigranty v Bukurešti přináší m. j. doklad o jeho členství v tamní *Slovanské družině*. Viz členský průkaz s textem ruským a českým a Botevovu vlastní zprávu o cílech spolku. Botev byl také zvolen do vedení organisace, která byla později rozehnána agenty carského 3. oddělení.

Urban Zdeněk, *Christo Botev, bulharský spisovatel a revolucionář*. Praha 1948, Orbis, 68 str. — Zpráva: Havlíčková Věnceslava, Slavia XIX, 1950, 559—61.

Валев Л. Б., *Социально-политические воззрения Христо Ботева.* Уч. записки инст. славяноведения АН СССР II, 1950, 95—105. — Pisatel charakterisuje Boteva jako „plamenného revolucionáře a organisátora národně osvobozeneckého boje bulharského národa, velikého socialistu-utopistu, předchůdce komunistického hnutí, plamenného vlastence a bojovníka za slovanskou jednotu".

Daskalov

Зарев Пантелей, *Творчеството на Ст. Ц. Даскалов.* Септември II, 1950, № 8, 94—112. — Podrobná studie o tvorbě žijícího spisovatele, který podle pisatele má sice ještě některé nedostatky s hlediska socialistického realismu, může je však překonat.

Imennik

Карасик А., *Древнейшая Болгарская летопись.* Вопросы истории 1950, № 5, 114—18. — Ke smyslu starobulharského textu *Imenniku.*

Jasenov

Данчев Пенчо, *Христо Ясенов.* Септември II, 1950, № 9, 112—117. — — Článek o spisovateli, který se stal obětí fašismu a zahynul v průběhu svého přechodu od symbolismu k lidové revoluční realistické poesii.

Milev

Цанев Георги, *Идейно-творческият път на Гео Милев.* Септември II, 1950, № 8, 113—132. — Studie o předčasně zesnulém soudobém spisovateli. Za nejlepší jeho básnická díla považuje *Plamăk* a *Septemvri.*

Najdenov

Радевски Христо, *Димитър Найденов.* Септември II, 1950, № 7, 135–7. — Vzpomínka na revolučního spisovatele, který předčasně zemřel krátce po osvobození.

Pelin

Brosz Antoni, *Elin-Pelin* (*1878—1949*). Życie słow. V, 1950, 166—9.

Rumjancev, vl. Dilovski

Руж Иван, *Сергей Румянцев — сатирик и поет.* Септември II, 1950, № 9, 118—23. — Článek o básníku zavražděném z politických důvodů před 25 lety.

Vapcarov

Фейгельман Любовь, *Никола Йонков Вапцаров — поэт болгарского народа.* Знамя XX, 1950, № 3, 186—92.

Vazov

Державин Н., *Иван Вазов.* (*1850—1921.*) Октябрь XXVII, 1950, № 7, 170—9. — „Vazov již za života byl uznán za klasika bulharské literatury, za největšího představitele bulharského uměleckého slova, za opravdu národního a lidového spisovatele."

Державин Н. С., *Иван Вазов — классик болгарской художественной литературы.* (*К 100-летию со дня рождения.*) Вестник АН СССР XX, 1950, № 7, 123—8. — Autor obšírné monografie o Vazovovi oslavuje tohoto spisovatele jako patriarchu bulharské literatury.

Державин Н., *Вазов и болгарская литература.* Лит. газета 1950, № 55. — Článek k 100. výročí narození.

Димов Георги, *Създаване на Вазов архив*. Септември II, 1950, № 10, 137—9.

Динеков Петър, *Вазов — майстор на българския разказ*. Септември II, 1950, № 8, 133—140. — Vazov se jako vypravěč učil u Karavelova a z Rusů hlavně u Gogoľa. Bez jeho povídek není myslitelný celý další vývoj bulharské literatury.

Йосифов Веселин, *Патриотизмът на Ив. Вазов*. Септември II, 1950, № 9, 103—111.

Каролев Стоян, *Пред стогодишнината от рождението на Иван Вазов*. Септември II, 1950, № 8, 3—7.

Константинов Георги, *Иван Вазов. Велик реалист и патриот*. София 1950, Бълг. пис., 136 стр. — (Podle zprávy.)

Маджаров Д. Хр., *Вазов и Славянството*. Славяни София VI, 1950, 171—3. — Na materiálu z díla ukazuje pisatel, že Vazov „je jedním z největších bojovníků za všeslovanskou solidaritu", „jeho láska k bulharskému národu byla spjata s jeho láskou k ostatním slovanským národům a především k velikému ruskému národu".

Mędecki Stanisław, *Pierwsza powieść bułgarska*. Nowa kultura I, 1950, nr. 29, 9. — Článek zaměřený na Vazovův román *Pod igoto*, který byl právě přeložen do polštiny Z. Wolnikovou.

Павлов Тодор, *Социальные корни творчества Вазова*. София 1950, 8 стр.

Собкович А., *Иван Вазов. Критико-библиографический очерк*. 1950, Гихл, 64 стр. — (Podle zprávy.)

Василев Стефан п., *Вазов и българският модернизъм*. Септември II, 1950, № 10, 126—30. — Článek o Vazovově boji proti formalistům-modernistům.

Вечер, посвященный творчеству Ивана Вазова. Славяне 1950, № 5, 63. — Zpráva o slavnostním večeru k 100. výročí narození.

Зарев Пантелей, *Иван Вазов — народен поэт*. Септември II, 1950, № 10, 109—26. — Článek doporučuje soudobým bulharským spisovatelům hluboké studium Vazovova odkazu.

Злыднев Вит., *Классик болгарской литературы Иван Вазов. (1850 до 1950.)* Знамя XX, 1950, № 7, 176—9.

Methodologie a theorie

Marx-Engels, *O umění*. Praha 1949, Čs. spis., 302 str. — Vybrané stati a výroky obou klasiků historického materialismu o obecných i konkretních otázkách umění. Podle sovětského vydání. Rec.: Vašek Otakar, Slovesná věda III, 1950, 161—5.

Вопросы марксистско-ленинской философии. Сборник статей. Ред. Г. Глезерман, Ф. Еневич, В. Николаев, Ц. Степанян. Москва 1950, АН СССР, Инст. филос., 480 стр. — Ve sborníku jsou dotčeny m. j. některé otázky theorie poznání, pojetí tříd a národů atd., které jsou důležité pro theorii literatury.

Markiewicz Henryk, *Materializm historiczny a nauka o literaturze. Szkic informacyjny*. Wrocław 1950, Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 24 str.

Тимофеев Л. И., *Теория на литературата. Основи на науката за литературата*. Прев. от рус. на Й. Стратиев. София 1950, Бълг. пис., 617 стр.

Żołkiewski Stefan, *Aktualny etap walki o marksistowskie literaturoznawstwo w Polsce.* Twórczość VI, 1950, z. 6, 104—123. — Úkoly literární vědy, interpretace třídní literatury, problém uměleckého stylu, literární hodnocení, dynamika literárního vývoje.

Больше внимания вопросам теории. Лит. газета 1950, № 81. — Úvodník, připomínající tradici pokrokových předrevolučních kulturních a literárních časopisů, které kromě prací literárněvědných otiskovaly také jiné vědecké práce, m. j. i filosofické. Sovětské literárně-umělecké časopisectví, praví se v článku, nevzalo si ještě v dostatečné míře příklad z této tradice a právě proto se mohly vyskytovat stati, propagující různé kosmopolitické „idejky". Nutno překonat nedostatek zevšeobecňujících článků a utápění se v prosté faktografii. Mohutné vědecké diskuse posledních let dávají časopisům příležitost, aby se zvýšenou měrou zabývaly theoretickými otázkami, aby přinášely filosofické generalisace závažných vědeckých problémů a více článků z estetiky a přímo z theorie literatury.

О журналах Звезда и Ленинград. Из постановления ЦК ВКП(б) от 14/8 1946 г. — *О репертуаре драматических театров и мерах по его улучшению.* Постановление ЦК ВКП(б) от 26/8 1946 г. — *О кинофильме Большая жизнь.* Постановление ЦК ВКП(б) от 4/9 1946 г. — *Об опере Великая дружба В. Мурадели.* Постановление ЦК ВКП(б) от 10/2 1948 г. — Москва 1950, Госполитиздат. — Sborník s přesnými texty zásadních usnesení o rozvoji umění, vydaných po válce. Рец.: Лит. газета 1950, № 92. — Nepodepsaná recense si klade za cíl zhuštěně vyložit význam otištěných usnesení. Od vydání souhrnné brožury si slibuje, že bude působit na ideové, tvůrčí vyzbrojení umělecké inteligence.

Hrubeš Jiří, *Poučení z diskusí o ideologických a uměleckých otázkách v SSSR.* Slovesná věda III, 1950, 10—14. — Poznámky se zabývají zejména tažením proti kosmopolitismu.

В Институте мировой литературы. Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 149—52. — Vědecká rada ústavu pořádala 23/6 diskusi o Stalinově práci o jazykovědě. A. M. Jegolin řekl m. j., že na literaturu formuli třídnosti aplikovat lze. Závěrem vyzýval k boji proti „monopolistům ve vědě". M. B. Chrapčenko upozornil na thesi o národní svébytnosti jazyka, která „dává klíč ke správnému objasnění procesu formování ruské nacionální literatury, který šel svou vlastní cestou. Ruská literatura byla vystavena vlivu jiných literatur, ale vždy vycházela vítězně a šla cestou vytváření svých obrazů, rozvíjení svých ideí." Volal proti „lehkomyslnému, holému, nihilistickému poměru k naší vědecké tradici". Zdůrazňoval princip historismu, který se často „zaměňuje za holá abstraktní schemata, jež vymýšlejí někteří literární vědci". Důsledkem toho bývá také prostý „chronologismus". Konečně upozornil na arakčejevský režim v některých redakcích. B. V. Michajlovskij uvažoval o souvislosti marrovštiny s rappovštinou a proletkultovštinou a ukazoval na společnou inspiraci v názorech Bogdanovičových. Pravil, že „Stalin ukazuje svéráznost zákonitosti historického vývoje v různých oblastech lidské činnosti". L. I. Timofejev vyslovil názor, že Stalinova práce je důležitá pro otázky theorie literatury, zvláště pro „otázku obecně historických zákonitostí", které jsou jistými lidmi odmítány, ač věda přece má zřejmé „právo nalézat centrální, zevšeobecňující definice".

Еголин А. М., *За творческое развитие науки о литературе.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 74—6. — Poznámky ke Stalinově práci o jazykovědě. Pisatel doporučuje nesměšovat kulturu s jazykem a tedy také jazyk s literaturou, ne-

upadat však ani do druhé krajnosti, do pereverzevštiny, která dávala vulgárně sociologické výklady, jako na př., že Puškin byl ideologem kapitalisujícího se dvořanstva. Ukazuje, že klasikové minulých epoch jsou nám stále blízcí, a nakonec vyslovuje naději, že Stalinova práce podnítí širokou spolupráci jazykovědců, literárních vědců a spisovatelů v otázkách uměleckého jazyka.

Писатели обсуждают труды И. В. Сталина по вопросам языкознания. Лит. газета 1950, № 90. — Zpráva o veřejných stranických schůzích v Moskvě a Leningradě. Moskva: přednášel V. Vinogradov. Zdůraznil studium stylu, které mají provádět jazykovědci a literární vědci společně. V diskusi V. Kovalevskij řekl, že dnes nelze mluvit o mistrovství spisovatele, o jazyce, o stylu, aniž by se nejprve přihlédlo ke Stalinovým článkům. Literární jazyk opanovává teď každodenní život města i vesnice a vytlačuje provincialismy. Tím roste odpovědnost spisovatelů. A. Fadejev konstatoval četné dosavadní nedostatky, nedomyšlenosti a omyly literární vědy. Poukázal na nerozpracovanost otázek soc. realismu. Dogmatikové předpokládají v soc. realismu jednotnost prostředků a forem. To je ovšem chyba. Jako příklad uvedl stať „Akter" 2. vyd. Velké sov. encyklopedie, podle které realismus nepřipouští grotesku, což by znamenalo vyloučení též karikatury a satiry. Doporučil studium theoretických vývodů Gor'kého, zejména o jazyce. Dále se hovořilo o neuspokojivém stavu literární theorie (Astachov) a uměleckého překladatelství (Klimovič). Leningrad: přednášel A. Civilichin. M. j. ukázal na problematiku jazyka v historickém žánru, kde často ještě dochází k nadměrné stylisaci. Zpráva nakonec stručně uvádí, že vystoupili dále V. Žirmunskij, G. Alechin, A. Dymšic a j.

Статьи товарища Сталина по вопросам языкознания и задачи в области исторических и философских наук. (*В институтах Отделения истории и философии АН СССР.*) Известия АН СССР СИФ VII, 1950, 322—59. — *Развитие диалектического и исторического материализма в трудах И. В. Сталина по вопросам языкознания.* (*На заседании ученого совета Института философии АН СССР 18 и 25 июля.*) Вестник АН СССР XX, 1950, № 9, 57—70. — Pro literární vědu jsou zvláště důležitá diskusní vyjádření o problému vědy a nadstavby a dále umění a nadstavby. Ukázala se nezbytná potřeba zkoumat podle Stalinova vzoru specifické rysy umělecké literatury, zjistit znaky, které ji odlišují od jiných společenských jevů, a zákonitosti, které by poskytly lepší objasnění zvláštního chování literatury vzhledem k historickým podmínkám. Vytvořila se dvě hlavní mínění, z nichž jedno hájilo nadstavbový ráz umění, druhé však ho více nebo méně odmítalo. Diskuse o těchto otázkách pokračuje nyní dále a nebylo ještě řečeno poslední slovo.

Sovětská literární věda. Red. M. Drozda. Praha 1949, Orbis, 171 str. Rec.: Vašek Otakar, Slovesná věda III, 1950, 161—5. — Recense vytýká tomuto užitečnému souboru starších sovětských theoretických statí špatný překlad.

Sokorski Włodzimierz, *Sztuka w walce o socjalizm.* 1950, PIW. — Zásadní práce o vývoji umění na prahu přestavby společenského řádu.

Обретенов Александър, *Борба за социалистическо изкуство.* София 1950, Наука и изк., 455 стр. — Práce vychází z názorů Stalinových a Dimitrovových, uvažuje o kulturní politice VKS(b), o dialektickém materialismu jako základu socialistického realismu, srovnává kulturu buržoasní a socialistickou a zabývá se pak některými druhy umění, mezi jiným dramatickou literaturou.

Кедрина Зоя, *О простоте и народности.* Лит. газета 1950, № 97. —

— Pisatelka soudí, že lidovost neznamená stylisaci do umělé zjednodušenosti, ale snahu o opravdovou prostotu jako v lidové slovesnosti. Tyto protiklady ukazuje na výtvorech básníků Kirsanova a Tvardovského.

Kott Jan, *Miara postępowości w historii literatury.* Twórczość VI, 1950, z. 10, 84—95. — Pisatel se pokouší na příkladech ze světové literatury ukázat, jak má nová literární věda dialekticky rozebírat otázku pokrokovosti toho nebo onoho spisovatele, případně díla.

Mjasnikov A. S., *Za bolševickou stranickost v literární vědě.* Var III, 1950, 137—56, 171—9. — Zápis veřejné přednášky. Lidovost, kult. dědictví, Lenin a Gor'kij, soc. realismus, proti podlízavosti.

Соловьев Борис, *О новаторстве и традициях.* Знамя XX, 1950, № 3, 141—66. — I. Об искусстве «пробном» и «серийном». II. Поэзия или геометрические упражнения? III. О попытке «снять» пушкинский стих. IV. Оправдание «заумы». V. О стихе «классическом» и «вольном». VI. «Все, что я сделал, све это ваше» (В. Маяковский). VII. «Побольше поэтов хороших и разных».

Против опошления литературной критики. Статья газеты «Правда» от 30 марта 1950 г. Октябрь XXVII, 1950, № 4, 160—2. — Přetisk zásadního článku redakce ústř. orgánu VKS(b) proti škodolibým lovcům chyb. Redakční pozn. Oktjabru, kde vyšla kritikou jmenovaná stať A. Belika.

Belinskij

Белинский В. Г., *Избранные сочинения.* Москва-Ленинград 1949, Гослитиздат, 1091 стр. Рец.: Эльсберг Я., Большевик XXVII, 1950, № 15, 69—76. — Svazek obsahuje hlavní Belinského práce o ruské literatuře. Recensent komentuje tyto práce.

Белинский историк и теоретик литературы. Сборник статей. Ред. Н. Л. Бродский. Москва-Ленинград 1949, АН СССР. Рец.: Онуфриев Н., Новый мир XXVI, 1950, № 12, 256—61. — Podle recensenta se sborníku jen částečně podařilo ukázat úlohu Belinského jako literárního kritika a theoretika. Do sborníku přispěli m. j. A. Mjasnikov (*V. I. Lenin o Belinskom*), A. Lavreckij (*Istoriko-literaturnaja koncepcija Belinskogo, jejë predšestvenniki, posledovateli i kritiki*), A. Cejtlin (*Belinskij — master russkoj literaturnoj kritiki*), V. Nečajeva (*Belinskij i problema russkogo istoričeskogo romana*), M. Kurginjan (*Ponjatije tragičeskogo u Belinskogo*), D. Blagoj (*Belinskij i Puškin*), N. Stepanov (*Belinskij i Gogol'*), N. Brodskij (*Belinskij i Turgenev*), I. Uspenskij (*Pis'mo Belinskogo k Gogol'ju i L. N. Tolstoj*), A. Mjasnikov (*Bor'ba Plechanova za Belinskogo s reakcionnoj kritikoj*).

Heřman Miroslav, *Z nových studií o Belinském.* Slavia XIX, 1950, 547—51.

Нечаева В. С., *В. Г. Белинский. Начало жизненного пути и литературной деятельности. 1811—1830.* 1949, АН СССР, ИМЛИ, 446 стр. Рец.: Мордовченко Н. И., Вестник АН СССР XX, 1950, № 5, 119—22. — Recensent velmi kladně oceňuje práci Nečajevové, která se velmi obšírně zabývá dosud neznámými stránkami dětství Belinského, jeho předky, rodiči, mládím a literárními počátky. Recensent vyzdvihuje zejména, že autorka soustavně studovala archivní materiál. Upozorňuje, že ukázala vztahy děkabristů k prostředí Belinského mládí, zjistila, že spolužákem Belinského na gymnasiu byl Radiščevův odchovanec Karižin, ukázala na četbu mladého Belinského, demaskovala legendu o jeho učiteli Popovovi, který skončil jako agent III. oddělení, atd. V některých jednotlivostech

se autorka dopustila podle Mordovčenka přehánění, v jiných opět nevyužila všech možností. Mohla na př. ukázat, jak Belinskij ve druhé stati puškinského cyklu zastřeně mluví o Radiščevu, i když ho podle zjištění Nečajevové z pochopitelných důvodů nikde ve svém díle nejmenuje. (Spisu bude věnována zvláštní recense.)

Райхин Д. Я., *Белинский в школе. Пособие для учителей средней школы.* Ред. Н. Л. Бродский. Москва 1949, Учпедгиз, 126 стр. Рец.: Эльсберг Я., Лит. в школе XI, 1950, № 2, 68—9.

Blagoev

Марков Д. Ф., *Об эстетических взглядах Д. И. Благоева.* Уч. записки инст. славяноведения АН СССР II, 1950, 78—92. — Studie o theoretických názorech významného revolučního myslitele bulharského na umění, zvláště na literaturu. Blagoev vycházel z ruských revolučních demokratů a zabývaje se aktuální literární kritikou, postavil se jasně proti dekadenci, neboť věřil ve vítězství revoluce a s ní realistického umění. Pisatel uvádí celou řadu neznámých podrobností, které slouží také k osvětlení vývoje bulharské literatury v posledních třech čtvrtích století.

Černyševskij

Beľčikov Nikolaj Fedorovič, *Nikolaj Gavrilovič Černyševskij.* Přel. Terezie Silbernáglová. Praha 1950, Mladá fronta, 108 str. — Monografie o životě a díle ruského revolučního demokrata, o jeho estetických názorech, vlastenectví a literárně kritické práci. Vědecký aparát.

Бурсов Б. И., *Проблема положительного героя в эстетике Чернышевского.* Известия АН СССР ОЛиЯ IX, 1950, 249—64. — Už Belinskij hledal hrdinu, „kladného člověka“ v lidu. Domníval se však, že jeho doba ještě nepřišla. Jinak Černyševskij, působivší po zformování druhé generace revolucionářů. Cítil hranici změny generací v osvobozeneckém hnutí, 60. léta, a s tím spojoval otázku kladného hrdiny, který vystřídal „zbytečného člověka“ literatury let 40. Chápe ho jednak vzhledem k jeho poměru k lidu, jednak vzhledem k jeho schopnosti pochopit zákony vývoje a zakládat na nich revoluční úsilí. Jedinou cestu k získání těchto vlastností viděl ve sblížení s lidem a v účasti na jeho záležitostech a starostech. Představitel vládnoucích tříd se může od nich odtrhnout, jen když skoncuje s polovičatostí. Lid se jevil Černyševskému jako nositel tvůrčího základu. Vliv prostředí chápe jako příčinu špatného jednání. V tom smyslu rehabilituje kupce a úředníky. — Lid potřebuje vůdce. Kladný člověk se vyznačuje ideovostí, složitostí a hloubkou duchovního obrysu. Černyševskij chápal význam kritického zobrazování starého člověka a viděl úkol literatury v pomoci k jeho proměně v člověka nového.

Чернышевский Н. Г., *Избранные философские сочинения.* Общая ред. и предисл. М. М. Григорьян. Сверка текста и примеч. Н. В. Богословский. Изд. в 3 томах. I, II, 1950, АН СССР, Инст. филос., 872+804 стр. — — Kritické vydání, opatřené rozsáhlým pomocným aparátem. Obsahuje: *Estetické vztahy umění ke skutečnosti* (disertace, autorecense, předmluva ke 3. vyd.), *Kritický pohled na současné estetické názory*, řadu dalších estetických a literárně kritických statí a mimo to práce historické (*Boj stran ve Francii za Ludvíka XVIII. a Karla X* a j.), filosofické (*Pověra a pravidla logiky, Kritika filosofických předsudků proti občinnému vlastnictví* a j.) a ekonomické (*Ekonomická činnost a zákonodárství*). Poje[tí] všech těchto prací do výboru filosofického je dáno především autorovým důrazem n[a] noetické problémy. — Předmluva charakterisuje Černyševského jako „velkéh[o]

učence, hlubokého a originálního myslitele, jehož filosofické názory se formovaly ve vztahu se zrodem revolučně demokratického přesvědčení".

Чернышевский Н. Г., *Полное собрание сочинений XIV, письма 1838 до 76 годов*. Ред. В. П. Козьмин. Москва 1949. Рец.: Шульгин В., Октябрь XXVII, 1950, № 5, 159—76. — Podrobný rozbor. Dopisy Černyševského nutno přibrat k prozkoumání jeho revoluční činnosti.

Майский Ф., *Н. Г. Чернышевский в Забайкалье*. Чита 1950, Читинский обл. гос. архив. Рец.: Богословский Ник., Лит. газета 1950, № 80. — — Sborník obsahuje kromě řady dokumentů dosud nepublikovaných také úvodní stať, kterou recensent chválí za její pečlivost a fundovanost. Poznamenává však, že hodnota knihy trpí jednak přemírou dokladů, které se k Č-ému vztahují jen velmi nepřímo, jednak některými málo uváženými závěry autora, jež nutno opravit.

Шульгин В., *Ольга Сократовна — жена и друг Чернышевского*. Октябрь XXVII, 1950, № 8, 170—87. — Studie líčí životní vztah a spolupráci Černyševského a jeho ženy, který se liberálové pokoušeli zamlčet nebo vykládat převráceně.

Dimitrov

Димитров Георги, *За литературата, изкуството и културата*. Септември II, 1950, № 10, 23—30. — Otisk výňatků ze řady projevů zásadního rázu.

Васильев А., *Г. М. Димитров об искусстве*. Театр Москва XI, 1950, № 3, 78—82. — Přehled Dimitrovových výroků a jejich stručné zhodnocení.

Dobroljubov

Dobroljubov N. A., *Vybrané literární stati*. Praha 1950, Svoboda, 320 str. Rec.: Binder Jan, Slovesná věda III, 1950, 203—5.

Fučík

Фучик Юлиус, *Избранные очерки и статьи*. Москва 1950, Изд. иностр. лит. — Sborník obsahuje výběr statí a výňatků ze statí jak literárně kritických, tak politických a cestopisných. — Рец.: Босняцкий Евг., Лит. газета 1950, № 86. —Рец.: Кишкин Л., Славяне 1950, № 11, 56—7.

Karst Roman, *Juliusz Fuczik*. Nowa kultura I, 1950, nr. 36, 3—4. — Informativní článek u příležitosti udělení ceny míru.

Николаева Нина, *Бессмертный солдат мира*. Лит. газета 1950, № 115. — U příležitosti udělení čestné ceny míru in memoriam Juliu Fučíkovi osvěžuje pisatelka sovětským čtenářům obraz tohoto bojovného kritika, spisovatele, reportéra a revolucionáře.

Neruda

Neruda Jan, *O umění*. Red. Jan Mukařovský. Přípr. a pozn. Frant. Černý. Předml. Miloš Pohorský a Miroslav Stuchl. Praha 1950, Ústav pro čes. lit., Čs. spis., 336 str. — Předběžný výbor z literárně kritického díla Nerudova, který má spisovatele ukázat jako vynikající osobnost také ve věcech theoretických.

Plechanov

Plechanow J., *O literaturze i sztuce*. 1950, Książka i Wiedza. Rec.: Zimand Roman, Nowa kultura I, 1950, nr. 24, 5–10. — Recensent se snaží ukázat přínos Plechanovových estetických názorů a jejich nedostatky.

Stalin

Nowicki Andrzej, *Stalin a problematyka kulturalna.* — (*Co to jest realizm socjalistyczny.*) Warszawa 1950, (Nadb.: Język ros. 1949, nr. 4—7), 24 str. — (Podle zprávy.)

Šalda

Šalda F. X., *Duše a dílo. Podobizny a medailony.* K tisku připr. Felix Vodička. 6. vyd. Praha 1950, Melantrich — Spol. F. X. Šaldy, 242 str. — Studie o Máchovi, Němcové, Čechovi, Vrchlickém, Novákové, V. Mrštíkovi, Sovovi, Březinovi, R. Svobodové, H. Kvapilové a dále o Rousseauovi, Ibsenovi, Huysmansovi, Flaubertovi.

Ždanov

Ždanov A. A., *O umění.* Předml. Fr. Nečásek. 3. vyd. Praha 1950. Orbis, 145 str. — Soubor zásadních projevů zesnulého sekretáře ÚV VKS(b), které obsahují řadu velmi užitečných methodologických závěrů i v detailech.

Kritika

Бершадский Руд., Преображенский С.: *Об изданиях и переизданиях.* Лит. газета 1950, № 96. — Článek poukazuje na to, že nakladatelství Sovetskij Pisateľ si často ulehčuje práci tím, že přetiskuje knihy, které právě redakčně zpracoval a vydal Goslitizdat. Pisatel soudí, že není úkolem tohoto nakladatelství, aby konkurovalo Goslitizdatu masovými náklady, že by však mělo seznamovat čtenáře s co největším počtem děl nových a zejména od dosud neznámých spisovatelů mnohonárodní sovětské literatury. Praxe nakladatelství Sovetskij Pisateľ však k tomu nevede. O rukopisech prý ve skutečnosti nerozhoduje redakční rada nakladatelství, ale „*úzké skupiny lektorů*", kteří často mají *monopol* na celé literární druhy. Kvalita recensí je prý mnohdy neuspokojivá a další redakční práci s autorem se nakladatelství vyhýbá. Článek projevuje ostrý nesouhlas s „lhostejností k živé věci sovětské literatury".

Černý František, *Kapitoly z dějin české divadelní kritiky. 1834—1844 — J. K. Tyl.* Divadlo I, 1950, 432—6. — Autor ukazuje realistická hlediska, která tehdy vznikala v české divadelní kritice.

Фадеев А., *О задачах литературной критики.* Лит. газета 1950, № 11. — Přednáška gen. sekretáře na XIII. plenu vedení Svazu sov. spisovatelů. Mluví nejprve o „stylu soc. realismu" a o otázce formy, vypočítává pak některé literárněvědné práce a připojuje hodnotící poznámky. Řečník si stěžuje na to, že se jeví naprostý nedostatek zájmu o soudobé otázky, že za posledních 5 let ze všech kandidátských a doktorských disertací se týkalo 212 ruské předrevoluční literatury, 158 zahraničních literatur a jen 24 ruské sovětské literatury. Nutno zařídit, aby titíž lidé se zabývali starou i novou literaturou. Dále řečník podrobně kritisuje maďarského literárního vědce Lukacse; ukazuje na nedostatek bojovnosti kritiky a na nedostatek zevšeobecňujících statí. Velikým nedostatkem je to, že sovětská kritika „kategoricky a rozhodně, s řídkými výjimkami, se vyhýbá uměleckému hodnocení výtvorů". „Bez uměleckého hodnocení, objasnění individuálnosti a svéráznosti básníků všichni jsou si jednotvárně podobni." Z dalších vývodů řečníka je pozoruhodný ten, kterým opravuje Jermilova (*Za bojevuju teoriju literatury*), že jednostranně přejal Černyševského formuli „prekrasnoje jest' žizn'".

Grodzicki August, *O teatrze w dzienniku.* Teatr Warsz. V, 1950, nr 5, 6—17.

— Divadelní recense v denním tisku se značně liší od recense v literárním týdeníku nebo odborném měsíčníku. Nutno mít na paměti, že čtenář novin je návštěvník divadla, ale ne teatrolog, že však má nárok na recensi, podloženou hlubokými znalostmi autora a psanou novinářskou formou.

Гусева З., *О литературной критике*. Октябрь XXVII, 1950, № 3, 162—72. — Přehled bojů o novou kritiku.

Hrvatska književna kritika. Urednik Petar Lasta. *I. Od Vraza do Markovića*. Priredio Antun Barac. Zagreb 1950, Matica hrvatska, 288 str. — Kritické vydání vybraných statí Stanka Vraze, Ljudevita Vukotinoviće, Dimitrije Demetera, Adolfa Vebera Tkalčeviće, Janka Jurkoviće, Augusta Šenoy, Franja Markoviće, které osvětlují celý úsek charvátské literární tvorby. Sborník je opatřen edičními poznámkami a stručnou redakční předmluvou, ohlašující dále rozvržené svazky.

Кожевников С., *О чем забывают критики*. Лит. газета 1950, № 100. — — Kritika přehlíží, jak praví článek, práci venkovských spisovatelů, literárních časopisů a almanachů a chybně chápe literaturu pouze v rámci tvorby v hlavních městech.

Ленобль Г., *Советский читатель и художественная литература*. Новый Мир XXVI, 1950, № 6, 204—27. — Pisatel ukazuje na neobyčejný význam studia ohlasu uměleckých děl u čtenářů pro kritiku i pro spisovatele a konstatuje, že „problémy, zájmy, požadavky různých vrstev a kategorií sov. čtenářů se nyní vážně nikdo nezabývá". Sám pak přináší některá základní pozorování o tomto předmětu.

Литературная критика и борьба за художественное мастерство. Лит. газета 1950, № 98. — Úvodník, napsaný pod heslem Gor'kého: „Shledávám, že naše kritika je nepřípustně jednostranná. Zabývajíc se téměř výhradně vykládáním sociálně revoluční pedagogiky, neučí mladé spisovatele mistrovství . . ." Podle úvodníku „kritikové pořád ještě vidí své úkoly převážně v tom, že vykládají a objasňují obsah výtvoru . . . Avšak myšlenka se nemůže projevit mimo formu . . . Umělecké dílo je jednota formy a obsahu a kritika nesplní své úkoly do té doby, pokud nezačne rozebírat výtvor všestranně, chápajíc je jako celek. Špatná impresionistická formule hlásá: O vkusu se nedebatuje. Nikoliv, je nutné debatovat o uměleckém vkusu! . . . Při prvním pohledu na běžnou kritickou produkci . . . vzniká dojem, že mnozí kritikové neumějí psát o literárních výtvorech . . . jako o literárních výtvorech. Jak vidět, pořád ještě pokračuje působení nejzhoubnější tradice vulgárního sociologismu. Ve výtvoru se zkoumá, a i to velmi úzce a naivně, jen jeho společenský obsah. . . S takovým přistupováním k literatuře nutno udělat konec! . . . Kritická analysa potřebuje nejen um a znalosti, ale i lásku k literatuře, jemný a vyvinutý vkus." Přirozeně „analysa formálních zvláštností bude plodná jen tehdy, když bude vycházet z analysy ideového obsahu a životní pravdivosti výtvoru." Úvodník uzavírá, že příslušné orgány „špatně plní svou povinnost v organisování a pozvedání kritiky. Nebylo u nás ještě vytvořeno veřejné mínění, zaměřené proti špatné, nenáročné kritice, proti vyprávějící (pereskazyvajuščej) lžikritice, nepotřebné ani spisovateli, ani čtenáři."

Новиков В., *За принципиальную и объективную критику*. Звезда 1950, № 5, 160—71. — Článek je namířen proti škodlivé „kritice klackem", proti scholastice, vulgarisaci a rappovštině, jaké se nejnověji dopustil A. Belik. Kritika má být zásadní, konkretní a objektivní, má vidět jak přednosti, tak nedostatky.

Hrubě nesprávná je Belikova these o totožnosti tvůrčí methody a světového názoru, která vede k opovrhování klasiky, protože neměli a nemohli ve své době mít vědecký světový názor. Pisatel odmítá rovněž Belikovu touhu po „normativní estetice" socialistického realismu, která by „dekretovala" styly, umělecké postupy a prostředky i zákony komposice.

O dzisiejszych zadaniach pisarstwa i krytyki. Nowa kultura I, 1950, nr. 33, 2–4. — Výtah z diskuse ve Svazu polských spisovatelů, která se zabývala otázkami současné prózy a zejména kritiky. Vystoupili Zofia Nałkowska, Stanisław Strumph-Wojtkiewicz, Kazimierz Brandys, Melania Kierczyńska, Jerzy Broszkiewicz, Leon Kruczkowski, Ryszard Matuszewski, Jadwiga Siekierska. Z diskutovaných otázek zaujímá problém, do jaké míry má kritik brát v úvahu specifické možnosti toho kterého autora. Z diskuse vyplynulo, že kritik přirozeně nemá chtít od spisovatele nemožnosti, že však také meze talentu a tvůrčího zaměření nejsou trvale omezeny a kritika má pomáhat k jejich rozvíjení.

Redakcja, *Dyskusja o krytyce teatralnej.* Teatr Warsz. V, 1950, nr. 5, 3—5. — Divadelní kritika, která je na bodu zvratu svých úkolů, musí se stát jednak odbornou, jednak marxistickou.

Театральная рецензия — действенный жанр большевистской публицистики. Театр Москва XI, 1950, № 2, 94—7.

Тимофеев Л., *Резервы нашей критики.* Лит. газета 1950, № 97. — Podle pisatele vážný nedostatek sovětské kritiky spočívá v tom, že se jí zabývá jen velmi úzký kruh lidí. Avšak „na periferii" pracuje veliká armáda učitelů literatury na vysokých i jiných školách a v ní je velká reserva pro příliv nových literárně kritických pracovníků. Nebyla jí ovšem dosud věnována dostatečná pozornost. Institut světové literatury AN SSSR začíná sbírat nyní údaje o těchto pracovnících a hned na počátku zachytil přes 200 osob a velmi zajímavá a cenná themata, na kterých pracují.

За боевую критику. Передовая. Театр Москва XI, 1950, № 2, 6—12.

За боевую, принципиальную литературную критику. Лит. газета 1950, № 70. — Úvodník u příležitosti 4. výročí usnesení ÚV o časopisech Zvezda a Leningrad. Článek vytýká, že zejména vysloveně literární časopisy v kritice zaostávají. Potřebují až několik měsíců k přípravě recense. Čtenáře neuspokojují a růstu literatury nepomáhají stati, které buď obcházejí mlčením nebo spěšnými poznámkami otázky umělecké formy a literárního jazyka. Úvodník žádá zvýšení péče o růst theoretických znalostí kritiků, o to, aby poznávali skutečnost, o „zdokonalení jejich profesionálního umění".

Tvůrčí proces

Фадеев А. А., *Как я работал над романом «Разгром».* Лит. в школе XI, 1950, № 2, 19—24. — Fadejev spatřuje ve své práci tři období: 1. periodu sbírání materiálu, 2. promýšlení, 3. psaní.

Мышковская Л., *Пути создания образа.* Октябрь XXVII, 1950, № 12, 145—51. — Pisatelka se pokouší o rozbor tvůrčího procesu sovětského spisovatele na příkladě Furmanovova *Čapajeva.*

Труд писателя. Лит. газета 1950, № 123. — Úvodník, připomínající, že klasikové ruské literatury svou tvorbu chápali jako neúnavnou práci, jedním thematem se zabývali mnohdy celou řadu let, neváhali předělávat a upravovat atd. Po četných příkladech dává článek za vzor tento způsob spisovatelské práce

Realismus

Reiman Pavel, *O realistickém pojetí umění*. 2. vyd. Praha 1949, Svoboda, 162 str. — Soubor studií psaných za války v Londýně a po válce v Praze klade si za cíl ukázat realistické pojetí jako vedoucí pokrokovou sílu literatury. Do značné míry se opírá vedle klasiků marxismu o ruské revoluční demokraty. Rec.: Vašek Otakar, Slovesná věda III, 1950, 161—5.

Лаврецкий А., *Эстетика революционно-демократического реализма*. — Сб.: Вопросы теории литературы Москва 1950, Учпедгиз. Рец.: Эльсберг Я., Лит. газета 1950, № 115. — Recensent vytýká autoru, kterého představuje jako starého pracovníka v dané otázce, že konstruuje protiklad mezi kritickým a revolučně demokratickým realismem. Kritický realismus prý pokládá za produkt dvořanské literatury, který ztrácel pokrokovost, když šlechtické revolucionáře zastínili raznočinci. Podle takové these, dovozuje recensent, byla by díla Ostrovského nebo L. N. Tolstého jakýmsi projevem úpadku kritického realismu. Literatura prý ovšem není „jediným tokem" bez ideového boje, nicméně nelze „zastírat onu demokratickou zaměřenost, která spojovala velké pokrokové ruské spisovatele 19. st. v jejich boji za příští svobodné Rusko".

Formalismus

Формализм при изучаването български език, литература и борбата срещу него. Пловдив 1950, 29 стр. — (Podle zprávy.)

Kosmopolitismus

Против космополитизма. Сборник статии. Прев. от рус. Д. Брадистилов. София 1950, СБСД, 223 стр. — (Podle zprávy.)

Psychologismus

Lipski Józef, Stradecki Janusz, Wilhelmi Janusz, Zarzecki Krzysztof: *Psychologizm w prozie dwudziestolecia*. Twórczość VI, 1950, nr. 2, 157—72. — Rozbor některých znaků polské prózy meziválečné.

Realismus socialistický

Daszewski Władysław, *U progu realizmu socjalistycznego w polskim teatrze*. Teatr V, 1950, nr. 7, 10—17. — Výňatky z referátu, ve kterém se autor zabývá otázkami tendence, apolitičnosti, jakosti produkce, přeměňování člověka atd.

Gor'kij Maksim, *O socialistickém realismu*. Var III, 1950, 53—58.

Pavlov Todor, *Co je socialistický realismus*. Praha 1950, St. nakl., 27 str. — Pavlov řeší otázku filosoficky. Shrnuje celkem smysl svých starších prací a projevů. Zabývá se otázkou poznávací funkce umění, jeho vztahem k vědě, souvislostí soc. ideovosti a mistrovství formy.

Скатерщиков В., *Ленинская теория отражения и искусство социалистического реализма*. Сов. искусство XX, 1950, № 6. — Po uvedení základních zásad theorie odrazu vytyčuje pisatel řadu thesí, které odtud plynou pro socialistický realismus, resp. pro realistické pojetí umění: přiznání určující úlohy životního obsahu, odrážení podstatných stránek skutečnosti, zobrazování prvků pokroku a růstu, odrážení života ve vší jeho mnohotvárnosti, představa o skutečnosti stále se měnící, představa ideje díla a ideového záměru u jeho zrodu, umění jako aktivní společenská síla. K poslednímu bodu připomíná Lenina (Filosofskije tetradi, 1947, Gospolitizdat, 184): „Lidské vědomí objektivní svět nejen odráží, ale také ho tvoří."

Sokorski Włodzimierz, *Realizm socjalistyczny jako naukowa metoda kształtowania twórczości artystycznej.* Nowa kultura I, 1950, nr. 40, 3—5. — Zásadní článek, který nadhazuje také některé ne zcela jasné problémy. Soc. realismus na př. považuje pisatel za methodu vědeckou. — Praví, že dříve byl rozdíl mezi vědou a uměním spatřován v tom, že umění je výrazem citů, kdežto věda výrazem myšlení. Avšak východiskem umělců je obraz a ten se řídí zákony odrazu skutečnosti právě tak jako věda. Zabývaje se otázkami jazyka a formy, bere pisatel v úvahu Stalinovu práci o jazykovědě a odmítá theorii, podle které nelze vycházet z jazykových zkušeností klasiků. Soudí naopak, že i v oblasti stylu (chápaného už literárněvědně) je východiskem klasická literatura. Pisatel však nakonec otázku o vztahu formy k nadstavbě nevyjasňuje.

Surkow Aleksy, *Literatura w służbie socjalizmu.* Nowa kultura I, 1950, nr. 15, 1—4. — Proslov na V. sjezdu polských spisovatelů. Řečník si dal úkol nastínit potíže třicetiletého vývoje literatury sovětské, jehož některé body budou asi společné s nynější polskou literaturou, a může být proto poučné podívat se na průběh vývoje sovětského. Řečník pak uvedl jako podobenství biblický příběh o Kristu pokoušeném ďáblem. Prvním takovým pokušením pro porevoluční literaturu je t. zv. bezhraničná tvůrčí svoboda, domnělá nezávislost na společnosti. Druhé pokušení je theorie čistého umění, třetím je uvedení formy a obsahu do nesmiřitelného protikladu, zaměření jen na formové novátorství. Dále se řečník zabýval pomluvou, že nová literatura zavrhuje lyriku, dotkl se případu Zoščenka a Achmatovové, nad kterými nebyl prý učiněn nějaký ostrakismos a kteří byli hned zas příznivě přijati, jakmile z kritiky vyvodili důsledky. Konečně se řečník zabýval nebezpečím skupinaření, které nazval „klanovostí“.

Зелинский К., *Расцвет литератур социалистических наций.* Новый мир XXVI, 1950, № 4, 221—52. — Přerod, růst, tradice a tvářnost literatury po socialistické revoluci.

Związek Literatów rozpoczyna nowy etap pracy. Pisarze o zadaniach sekcji twórczych. Nowa kultura I, 1950, nr. 31, 3. — Výtah z diskuse. která se konala po vytvoření tvůrčích sekcí Svazu polských spisovatelů. Spisovatelé očekávají od těchto sekcí, že jim pomohou na cestě k socialistickému realismu. Jejich roli vidí především v tvoření toho, co nazývají „zbiorowa opinia literacka“.

Literatura dětská

О темах детских книг. Лит. газета 1950, № 66. — Úvodník, zabývající se thematikou literatury pro děti. Připomíná, že na thematice tohoto odvětví slovesné tvorby závisí do značné míry směr výchovy dětí literaturou.

О состоянии и задачах развития детской литературы. Постановление XIII пленума правления Союза советских писателей СССР. Лит. газета 1950, № 19. — Plenum se usneslo, že dětská literatura má zaujímat jedno z nejdůležitějších míst v práci presidia a sekretariátu a že nutno všemožně zajistit, aby mohla plnit své velké výchovné úkoly. Po řadě dalších konkretních pokynů vyzývá plenum spisovatele, aby psali pro děti.

Симонов К., *О современном состоянии и некоторых вопросах развития детской литературы.* Лит. газета 1950, № 9. — Přednáška zástupce gen. sekretáře Svazu sov. spisovatelů na XIII. plenu Svazu. Řečník dovozuje, že předním úkolem dětské literatury je vychovávat charakter a doporučuje výchovu k vlastnostem, o kterých mluvil Kalinin: k lásce, lásce k lidu a pracujícím masám, k čest-

nosti, chrabrosti, kamarádské soudržnosti, k pracemilovnosti. K dosažení tohoto cíle žádá od literatury pro děti největší poutavost.

Прения по докладу К. Симонова и содокладу А. Корнейчука. Лит. газета 1950, № 10. — Řada doplňujících námětů k přednáškám o dětské literatuře na XIII. plenu Svazu sov. spisovatelů. M. j. vystoupil A. Musatov, který žádal, aby dětská literatura odhalovala mladistvému čtenáři poesii sovětské skutečnosti. V závěrečném slově přiznal Simonov nedostatky přednášky. Nedoznal však, jak praví komentátor časopisu, že se řádně nezabýval thematem školy a základní otázkou specifika dětské literatury, na kterou se v debatě neustále naráželo.

Fantastický žánr

Струкова В., Шевченко В.: *Фантастические измышления вместо научной фантастики.* Лит. газета 1950, № 5. — Na sborníku vědecko-fantastických povídek „*Doroga bogatyrej*" ukazují dva odborníci, jak umělec musí dbát vědy a jejích možností.

Małcużyński Karol, *Sen Żeromskiego o nowej Warszawie i nowa Warszawa.* Nowa kultura I, 1950, nr. 26, 4. — Pisatel srovnává visi nové Varšavy v díle známého spisovatele s dnešní skutečností a konstatuje, že skutečnost visi daleko předčila. Neskutečně utopický ráz vise plynul ze skutečných znalostí určité doby a názorů, a proto ani výsledek nemohl být jiný.

Poesie

O sytuacji w poezji. (*Dyskusja na sekcji poetyckiej ZLP.*) Nowa kultura I, 1950, nr. 36, 5—6. — Zkrácený záznam diskuse, kterou zahájil Ryszard Matuszewski. Vystoupili Jan Śpiewak, Arnold Słucki, Jerzy Putrament, Mieczysław Jastrun. Diskuse byla obrácena proti formalismu a k hledání tvůrčích postupů a plodných tradic.

Elegie

Winniczuk Lidia, Linowska Stefania: *Elegia.* Warszawa 1950, Pol. Tow. Filol., 50 str. — Elegie antická, elegická poesie v Polsku.

Píseň

Дунаевский И., Нестьев И.: *Поэты или текстовики.* Лит. газета 1950, № 124. — Pisatelé volají po obnovení tvůrčí spolupráce mezi skladateli a básníky a ukazují na příkladech, že jinou cestou nelze tvořit kvalitní písně, kde by text a hudba byly v plném souladu.

Бочаров А., *О советской лирической песне.* Новый мир XXVI, 1950, № 7, 211—30. — „Rozdíl mezi lidovou a knižní písní se vymezil... existencí... protikladných třídních zájmů. S likvidací antagonistických tříd . . . přišla doba . . . jednotné masové sovětské písně . . . Lyrická píseň je žánr synkretický. Zvláštního významu v ní nabývá její rytmická, melodická organisace . . . Sovětská masová píseň, zahrnující jak pochodovou, tak masovou lyrickou píseň, se zrodila na podkladě tří písňových tradic: a) rolnická »bytová« lyrická píseň, b) písňová tvorba města, dělnický folklor, c) masová politická revoluční píseň." Pisatel provedl přehledný rozbor písňové tvorby sovětské, nepřihlédl však k tradici písňového druhu klasické literatury a ke skutečnosti, že písňový druh je přirozeně představou složitou, která zahrnuje několik specifických odvětví: píseň bojovou, budovatelskou, žertovnou, milostnou atd.

Román historický

Суслов Н., *Возобновить издание серии «Исторические романы»*. Лит. газета 1950, № 93. — Pisatel, vedoucí oddělení propagandy a agitace Bujského rajkomu VKS(b), praví, že sovětští lidé mají veliký zájem o dějiny a zejména o dějiny národů SSSR. Velké lásce se těší historické romány. Proto by měla být obnovena ediční serie historických románů, založená 1936 Gor'kým a přerušená, neznámo proč. Každá kniha by měla obsahovat úvodní stať, krátký životopis autora, charakteristiku jeho tvorby a kritický rozbor tištěného výtvoru. Do serie by měly být přibrány také historické novely, povídky, dramata, filmové scenáře a básně.

Satira

Marianowicz Antoni, *Sprawy satyry*. Nowa kultura I, 1950, nr. 39, 4. — První diskusní příspěvek, navazující na nedávný polský sjezd satiriků. Zabývá se ideologickou stránkou věci a zejména tím, jak vyloučit apolitickou satiru.

Črta

Очерк — большая литература. Лит. газета 1950, № 60. — Úvodní článek, zdůrazňující velký význam žánru, který nazývá „očerkem" a za jehož vzory považuje na př. Radiščevovo *Putování z Petrohradu do Moskvy*, Turgenevovy *Lovcovy zápisky*, Tolstého *Sevastopolské povídky* atd. Míní se tu tedy „očerk" ne pouze ve významu „stať", ale také „črta, povídka" atp. Povídkové literatuře nutno věnovat daleko větší pozornost, než tomu bylo dosud.

Drama

Драматургия и жизнь. Театр Москва XI, 1950, № 1, 3—8. — Úspěchy a nedostatky dramatiky poslední doby, hlavně 1949.

Obrazcov Sergej V., *Režisérovy poznámky*. Divadlo I, 1950, 239—50, 377—80, 468—72. — Úvaha o vývoji dramatických a divadelních forem na základě společenského vývoje, v souvislosti s filmem, rozhlasem, požadavky nového diváka a současné doby.

Aktovka

Одноактная пьеса. Сов. искусство XX, 1950, № 2. — Úvodník, volající po větší péči o jednoaktové hry. Sovětští dramatikové se v tomto žánru mohou mnoho naučit od ruských klasiků.

Hra budovatelská

Анастасьев А., Гайдовский Г.: *Больше пьес о строителях коммунизма*. Лит. газета 1950, № 6. — Přestože v letech 1948—9 vznikla už řada her o vážných problémech sovětského dneška, nutno je dále rozmnožovat a zlepšovat, soudí pisatelé hořejšího programového článku.

Hra historicko-biografická

Жданов В., *Историко-биографическая пьеса*. Театр Москва XI, 1950, № 12, 70—7. — Pisatel rozebírá problematiku tohoto žánru, který považuje za nejtěžší odvětví dramatiky, nejtěžšího literárního rodu, mluveno s Gor'kým. Hlavní typickou chybou těchto her prý bývá přemíra historického materiálu, nedostatečný jeho výběr a dále upadání do vedlejší thematiky na úkor hlavního problému děje, hlavní postavy.

Czanerle Maria, *O nową sztukę biograficzną*. Teatr Warszawa V, 1950, nr. 7, 18—28. — Festival sovětských her přinesl do Polska několik historicko-biografických dramat, která ukazují zobrazení historických osobností, zejména ku

turních, v rámci skutečně historickém, nikoli intimně sensačním. Přehlížejíc vývoj sovětské historické dramatiky v náznacích, zabývá se autorka starší a novou biografickou hrou polskou.

Hra dobrodružná

Белехова Н., *Бег на месте*. Театр Москва XI, 1950, № 1, 31—39. — — Žánr dobrodružné hry musí vycházet z tradic realistických, varovat se různých těch receptů burž. detektivky a p.

Залесский В., *Недостойное увлечение*. Сов. искусство XX, 1950, № 1. — Pisatel začíná problematickým tvrzením, že sovětský dobrodružný žánr nemá žádnou tradici domácí ani světovou, a hned na to ukazuje, jak mnohé dobrodružné hry se příliš daly uchvátit vzorem buržoasní detektivky, třebaže předtím pravil, že sovětský dobrodružný žánr nemá a nemůže mít nic společného s buržoasní detektivkou. — V konkretní části článku je s větším úspěchem rozebírána otázka, jakými prostředky může dobrodružná hra dosahovat účinku a jsou odmítnuty prostředky čistě vnější, nemající nic společného s vnitřním dramatismem.

Veselohra hudební

Жукова Л., *Смелее итти по новому пути. Заметки о советской музыкальной комедии*. Театр Москва XI, 1950, № 1, 17—24. — Snaha o novou hudební komedii musí vycházet ze životnosti a z boje proti ustrnulinám.

Hra pro mládež

Tvůrčí problémy dramaturgie her pro mládež. (Dvě stati. Autoři:) Miroslav Stehlík, Karel Dittler. Divadlo I, 1950, 485—7. — Úvahy a náměty pro dramaturgii divadel mládeže.

Pohádka divadelní

Dubov N., *Zastaralá pohádkovost.* (Tèatr, r. 1948, č. 12, str. 26—30.) Divadlo I, 1950, 473—7. — Zatím co ochrana relikvií je věcí museí, na scénu mají přicházet pohádky, které by nevychovávaly ve starých představách o světě. Autor volá po pohádce sovětské.

Hostáň Jan, *Revise našeho pohádkového bohatství.* Divadlo I, 1950, 472—3. — Nutno vybrat a vytvořit pohádky, které by odpovídaly požadavkům dneška.

Němec František, *Více materialismu do našich loutkových pohádek.* Divadlo I, 1950, 478—80. — Odhlédneme-li od romantisovaných pohádek, můžeme najít i mezi staršími pohádkovými hrami dobře materialisticky fundované kusy.

Epika filmová

Вайсфельд И., *Эпические жанры в кино*. 1949, Гослитиздат, 129 стр. Рец.: Грудцова О., Октябрь XXVII, 1950, № 7, 187—9. — Mluvíc o „filmové dramatice", soustřeďuje se kniha na problematiku „scenáře jako literárního díla" a věnuje se hlavně t. zv. epickým žánrům filmu. Podle recensenta podává příkladné rozbory scenářů i filmů, jen při úvahách o filmových druzích nedociluje zatím dosti jasného rozlišení jednotlivých druhů.

Obsah a forma

Изучать литературу в единстве содержания и формы. Лит. в школе XI, 1950, № 1, 11—22. — «Содержание определяет форму, но это не значит, что форма является безразличной и пассивной... Форма может как препятствовать (например, в случае механического использования старой формы для выражения нового содержания или влияния на новое содержание старой

формы), так и способствовать наиболее яркому выражению содержания. ...мы... будем ставить и решать вопросы, связанные с проблемами специфики искусства, качества художественности и мастерства. Это не только обогатит учебные занятия, сделает их подлинно научными, конкретными, интересными, но и окажет огромное воздействие в смысле эстетического воспытания учащихся...»

Залесский В., *Идейность и художественность неразделимы*. Театр Москва XI, 1950, № 2, 13—24. — Článek o hrách S. Michalkova Il'ja Golovin a K. Simonova Čužaja ten', které ukazují formalismus hudebníka a kosmopolitskou důvěřivost vědce.

Трофимов П., *Единство этических и эстетических принципов в советском искусстве*. Большевик XXVII, 1950, № 18, 30—40. — V socialistickém umění nové vysoké morální hodnoty, určené k výchově širokých mas, jsou v jednotě s hodnotami estetickými.

Postavy literárního díla

Svoboda Karel, *Dítě v slovesném umění*. Třebechovice pod Orebem 1948, Dědourek. Rec.: Moravec Josef, Slovesná věda III, 1950, 201—3.

Образ большевика — ведущий образ литературы. Лит. газета 1950, № 6. — Úvodník, nabádající sovětské spisovatele, aby vytvářeli příkladné typy hrdinů současnosti.

Липаев А. А., *К методике анализа действующих лиц литературных произведений*. Лит. в школе XI, 1950, № 2, 37—47. — Zevrubný návod rozboru obrazů jednajících osob v nejvyšších třídách stř. školy. Hlavní rys — vztahy s jinými osobami — autorova charakteristika — vnější portrét — předhistorie nebo životopis — obrazy věcí, přírody, charakterisující osoby — jazyková charakteristika — stranické zhodnocení s hlediska sovětského člověka.

Логинов Н., *За правдивый образ советского журналиста!* Лит. газета 1950, № 93. — Pisatel upozorňuje, že kromě nepočetných výjimek, sovětská literatura nepodala ještě pravdivé obrazy žurnalistů. Dotýká se jich hlavně to, že nejsou zachyceny jejich hrdinské činy za války. Na př. i Kornijčuk ve hře *Fronta* a Erenburg v románu *Bouře* líčí jen záporné typy žurnalistů. To ovšem neznamená, uzavírá pisatel, že by si žurnalisté nepřáli být také kritisováni ve svých nepříznivých rysech.

Thema

Антонов С., *Тема и жизнь. Творческая конференция писателей Поволжья*. Лит. газета 1950, № 82. — Podle pisatele se často nesprávně mluví o kolchozním, armádním nebo jiném thematě, ač taková themata ve skutečnosti neexistují. To je materiál. Za thema považuje pisatel na př. boj za mír, thema novátorství, sovětské rodiny. Nepochopení otázky thematu ukazuje pak na kolchozním románě povolžského spisovatele Vjač. Lebedeva, ke kterému staví do protikladu podobný, ale prý lepší román Nik. Borisova. Podle pisatele by thema znamenalo jistou více méně konkretní problematiku, která už přirozeně do jisté míry předpokládá materiál.

Sujet

Паперный З., *О сюжете*. Лит. газета 1950, № 5. — Na základě dopisů čtenářů srovnává pisatel několik novějších románů a uvažuje pak o postavení sujetu ve skladbě výtvoru. Zamítaje názory G. Pospelova (*O sjužete i situaci*

Doklady i soobščenija filol. fak. MGU 1948, vyp. 7) jako formalistické, dovozuje, že sujet v realistickém díle (sc. postup děje) nesmí být odtržen od hlavního thematu (sc. ideje díla).

Konflikt

Холодов Е., *Действие происходит в наши дни*. Театр Москва XI, 1950, № 4, 52—64. — Přední sovětské hry ze současnosti jsou založeny na konfliktu nového se starým, který v sovětské společnosti není už antagonickým, ale je řešitelný kritikou a sebekritikou a vzájemnou pomocí. Nová sovětská dramatika nejen pravdivě zobrazuje otázky dneška, ale také vychovává k jejich správnému řešení. Autor uvádí četné příklady.

Mistrovství

Щипачев Степан, *О высокой требовательности. Обсуждаем вопросы мастерства*. Лит. газета 1950, № 18. — Přední sovětský básník soudí, že „s prací nad formou je mnoho v nepořádku" a uzavírá, že čím více pozornosti se bude věnovat mistrovství (technice tvorby), tím méně bude možností pro různé formalistické a estétské recidivy.

Панова Вера, *Несколько мыслей о технологии нашего ремесла*. Лит. газета 1950, № 66. — Pisatelka se zabývá otázkou počtu osob románu, otázkou jejich charakteristiky, problémem kladného hrdiny. Požaduje pro spisovatele právo na vylíčení také záporných rysů postav a praví, že v díle nemohou být jen samí kladní hrdinové, přestože si to prý mnozí kritikové přejí. Sujet považuje pisatelka za složku více méně formovou a v tom smyslu se staví proti podřizování látky a ideje formě. — Srv. také: О мастерстве писателя. Письма читателей. Лит. газета 1950, № 85. — Řada dopisů čtenářů, které jsou bezprostředním ohlasem k článku Panovové, vyvolavšímu celou serii statí o otázkách mistrovství. Čtenáři zhruba souhlasí s Panovovou. Píší m. j., že „otázky mistrovství spisovatelů jsou životními otázkami, které nezajímají jen spisovatele, ale i... čtenáře". Čtenářům to „není jedno".

За мастерство драматурга. Лит. газета 1950, № 74. — Úvodník, připomínající, že ve známém usnesení ÚV strana sama zdůraznila neoddělitelnost ideovosti a uměleckosti. Kritikové přesto nejsou dosti mistry „umělecké analysy" a většinou se omezují na vyprávění obsahu. Někteří dosud „pociťují nedůstojný strach", že by je nějaká autorita („kdo?!") mohla obvinit z invektiv. Na příkladech pak článek ukazuje, že i odpovědné orgány někdy zapomínají, „jak thema samo o sobě ještě neurčuje kvality hry, jak úspěch závisí na tom, nakolik umělecky je thema vyjádřeno".

Топорков В., *Пьеса и актер*. Лит. газета 1950, № 74. — Na základě úvah o součinnosti dramatika a herce dělá pisatel četné připomínky o uměleckém mistrovství, o komposici jako podmínce působivosti a konečně o vlastní skladbě dramatu, jehož specifikum nevidí pouze v dialogu, ale také v tom, že i sám dialog je dynamický, plný neustálého sporu a nikoli snad pouze vyprávěcí nebo informativní.

Погодин Ник., *Драматург и жизнь*. Лит. газета 1950, № 78. — Duší dramatu je podle pisatele konflikt. Avšak většina autorů si na př. konflikt mezi novým a starým sujetově omezila na srážku novátora se špatným ředitelem, která se v dramatické tvorbě omílá do nekonečna. „Konflikt musí odrážet skutečnou a ne vymyšlenou pravdu života v harmonii s těmi cíli, které staví před sebe společnost".

Дмитерко Любомир, *Комедия или драма?* Лит. газета 1950, № 81. —

Představu uměleckého mistrovství chápe pisatel šíře než pouze jako otázku některých formových aspektů. Síla a zralost mistrovství se mu jeví především v závažnosti thematu, v jasnosti filosofické koncepce výtvoru. Po úvodu zabývá se pisatel, sám tvůrčí dramatik, otázkou vymezení žánru, kterou nepovažuje sice za jedině rozhodnou, přece však za neobyčejně důležitou. 90 % sovětských dramatických výtvorů, jak praví, je označeno pouze jako „hra v tolika a tolika aktech". „Avšak sám život, složitý a mnohotvárný, diktuje požadavek mnohotvárnosti žánrů dramatiky . . . a výběr toho či onoho žánru určuje vztah spisovatele k životnímu konfliktu, k událostem." Otázka žánru není tedy „vnitřně literární". Není-li v zemi skutečné tragedie, dramatu, komedie, znamená to, že dramatikům uniká řada životních jevů. Správné a přesné vymezení žánru je spjato s přesným chápáním ideje a thematu. Ty mají nesporně vliv na výběr žánru. Avšak vybraný žánr klade své specifické požadavky. „Zákony (nebojme se toho slova) toho či jiného žánru mohou značně pomoci spisovateli. . ., nezmýlil-li se při určení žánru." Autokritickým příkladem pro důsledek nevymezení žánru je pisateli jeho hra o Vatutinovi, která, jak teprve dodatečně poznal, měla být tragedií a ne něčím mezi kronikou a dramatickým portrétem. Pisatel pak přechází k otázce „receptů" na postavy her, souhlasí s Panovovou v tom smyslu, že kladný hrdina může, ale nemusí mít záporné rysy a dovozuje, že schemata pro postavy jsou nejsnáze možná právě ve výtvorech žánrově nejasných, které také vedou k protistylové interpretaci postav. „Jdu-li do divadla," uzavírá pisatel, „chci vědět, co uvidím — komedii nebo drama?"

Кетлинская Вера, *О многоплановом романе*. Лит. газета 1950, № 87. — Pisatelka soudí, že v sovětské literatuře se jasně projevuje snaha po tvoření mnohoplánového románu, t. j. výtvoru o mnoha hrdinech, který zachycuje široký úsek života. Prostředky mnohoplánového románu jsou dány samotným sovětským prostředím, kde každá osoba je co nejtěsněji spjata se širokým okolím a těžko může být zobrazena odděleně od něho. Pisatelka správně ovšem nalézá příklady mnohoplánového románu už u předrevolučních klasiků, kteří rovněž byli namnoze vedeni snahou zachytit své hrdiny v hutných společenských souvislostech (L. N. Tolstoj, Anna Karenina). Látka sama vynucuje si často vpád dalších postav a celého pracujícího kolektivu do výtvoru, zamýšleného původně jako příběh jednotlivce. Jako příklad uvádí pisatelka vlastní román „Mužestvo" o městě Komsomolsku. Další odstavce kritisují „nešťastný termín" t. zv. výrobního thematu. Podle pisatelky není třeba románů na „výrobní thema", ale románů o lidech práce. — Konečně se článek zabývá otázkou výmyslu. Nesprávně prý se někdy říká, že sovětský spisovatel si nemusí nic vymýšlet, že život je bohatší než jakýkoliv výmysl. Avšak „bez výmyslu není tvorby. Spisovatel zevšeobecňuje svá životní pozorování a přetváří je v obrazy s pomocí tvůrčí fantasie. . . Spisovatel nekopíruje život, ale účastní se na jeho budování." Zkušenosti se čtenáři ukázaly pisatelce, že nejméně přesvědčivá jsou pro n fakta tak řečeno „sepsaná" ze života. Bohužel, uzavírá pisatelka, o těchto důležitých otázkách mistrovství, o tvůrčí přeměně životního materiálu, o technologii románu, o zákonech komposice kritikové a literární vědci vůbec nepíší, ačkoli studium a rozbor zkušeností dosavadní tvorby by byl zde stejně užitečný jako v každé tvůrčí práci.

Ауэзов Мухтар, *Заметки о романе*. Лит. газета 1950, № 91. — Pisate chtěje osvětlit otázku národní formy, srovnává originály 6 románů různých národ SSSR, thematicky zaměřené na vesnický život válečných a poválečných let a napsané v letech 1948—9. Soudí, že autoři vycházejí z celku tradice národní jazykov

kultury, ústní i písemné slovesnosti, z hovorového jazyka svého národa, současně však je na nich patrný vliv ruské a světové klasiky. Zabývaje se románovým žánrem, srovnává pisatel také způsob zobrazení hlavního hrdiny a jeho okolí, ukazuje, jak národní tradice druhdy působila na př. na motivaci milostné zápletky, která zas v jiném výtvoru je opřena o prostředek, vzatý z evropské literatury 18. st., který vytýkal Gercenovi už Belinskij jako otřelý (ztráta deníku). Podstatnější je však působení ruské soudobé prózy.

Маршак С., *Заметки о мастерстве*. Лит. газета 1950, № 99. — Pisatel se zabývá na podkladě konkretního materiálu otázkami rýmu. Pro umělecké mistrovství podle něho neexistují recepty a pro rým přirozeně také ne. Rým nutno hodnotit podle toho, na jakém místě a v jaké souvislosti ho bylo použito Ani nejlepší básníci se ovšem nevyhnou slabším rýmům. Pisatel chválí zásadu Majakovského klást do rýmu pokud možno důležitá slova.

Маршак С., *Заметки о мастерстве*. Новый мир XXVI, 1950, № 12, 184—212. — Poznámky, které mají sloužit začínajícím spisovatelům a čtenářům.

Forma

Мейлах Б., *Заметки о художественной форме*. Лит. газета 1950, № 57. Odvolávaje se na Fadejevovu přednášku na XIII. plenu spisovatelů o kritice, praví pisatel, že problematika uměleckosti díla se obvykle sovětskou kritikou hrubě zanedbává, že se dokonce soudí, jako by dílo mohlo vážně působit přes těžké formové nedostatky. Pisatel odmítá jakýkoli „fatalistický poměr" k otázkám formy a požaduje, aby spisovatelé uvědoměle pracovali na formovém plánu svých děl. „Technická malomocnost" často znemožňuje působivé vyjádření dobrého thematického záměru. Článek je doložen příklady z oblasti poesie. — Быков В., *Нужен журнал «Литературная учеба»*. Лит. газета 1950, № 71. — Pisatel poznámky, vojenský korespondent-vojín sov. armády, upozorňuje pod dojmem Mejlachova článku na starý projekt Gor'kého, který doporučoval zřízení časopisu „Literaturnaja učeba". Takový časopis je podle pisatele potřebný pro ohromnou armádu místních dopisovatelů — pro venkovskou mládež, dělníky, vojáky, studenty atd., kteří píší do časopisů. Pro nedostatek „literární přípravy" jsou často jejich dobré nápady vyjádřeny neohrabaně, suše. Gor'kým kdysi na čas organisovaný časopis navrhuje pisatel nyní obnovit jako nezbytnou pomůcku zejména pro mládež.

Typisace

Караганов А., *Об индивидуальном и типическом в драматургии*. Сов. искусство XX, 1950, № 79. — Zásadní článek, který na příkladech současné sovětské dramatiky probírá souvztažnost typisace a individualisace ve slovesném výtvoru. „V reálném životě neexistuje nic odtažitě. — Tam, kde myšlenka umělce. . . není konkretně vyjádřena, rodí se mrtvá, abstraktní schemata a ne živé umělecké obrazy. Umělcovo studium skutečnosti, chápání a výběr typických rysů začíná konkretním faktem . . ." Příkladem nedbání této okolnosti je hra *Osoboje mnenije* S. Klebanova a A. Marjamova, kde hlavní hrdina je „inženýr vůbec", ba i jeho láska je „láska vůbec, všeobecně". „A kolik máme ještě ve hrách služebných osob, které v nich vystupují jen jako jmenovitý náznak záležitosti, jako nositelé určité sujetové funkce... Individualisace charakterů je jednou z nezbytných podmínek uměleckosti a životní pravdivosti výtvoru... Při výběru individuálních rysů charakteru a konkretních detailů... nelze zapomínat... na hlavní záměr výtvoru. Opravdově ožije... jen takový detail, který je nezbytný k plnosti obecného." Umělá individualisace nepomůže.

„Umění odlišit podstatné od druhořadého... je nejdůležitější podmínkou vytvoření pravdivého typického obrazu". Běží o to „ztvárnit velkou pravdu života ve vší mnohotvárnosti jeho konkretních projevů, ve vší hluboké dynamice jeho obecných procesů a zákonitostí." Výběr typických rysů „nelze ohraničovat dogmatickým cháp áním typických rysů jen jako rysů často se vyskytujících, obvyklých". Jsou dva způsoby vytváření typického charakteru: jeho výběr přímo v životě nebo výběr rysů a vlastností různých lidí; často se oba způsoby prolínají. „Aby obraz byl životně pravděpodobný, musí být umělecky záměrný..." Porušení záměrnosti je eklektičnost a škodí (viz Sofronov, Moskevský charakter). „Jen harmonický soulad typického a individuálního... vede k vytvoření typických obrazů, nesoucích v sobě podstatné stránky a tendence vývoje reálného života."

Jazyk

Белаш Юрий, *«Слово — полководец человечьей силы». (Заметки о современной поэзии.)* Знамя XX, 1950, № 10, 158—72. — Z podnětu Stalinova „Marxismu a otázek jazykovědy".

Чивилихин А., *О языке литературных произведений.* Звезда 1950, № 11, 164—9. — Z podnětu Stalinova „Marxismu a otázek jazykovědy". Pisatel vyzývá spisovatele k větší péči o jazyk, protože právě literatura je povolána obohacovat jazyk podle potřeb společnosti. Uvažuje o jazyce historických žánrů a hájí právo na archaismy, odůvodňuje nutnost inversí ve verši, odmítá svévoli v rýmu, vyzývá divadelní kritiky k většímu zájmu o jazyk, který podle něho právě vzhledem ke specifiku dramatu ukládá v tomto odvětví zvláštní povinnosti spisovateli.

Эвентов И., *О новаторах и стилизаторах.* Звезда 1950, № 11, 170—5. — Článek se na podkladě Stalinova „Marxismu a otázek jazykovědy" zamýšlí nad otázkou správného a nesprávného rozvíjení uměleckého jazyka.

Verš

Mayenowa Maria Renata, *Powojenne prace z zakresu wersyfikacji.* Pamiętnik literacki XLI, 1950, 582—93. — Přehled.

Nováková Julie, *Souhláskové skupiny v českém verši.* Slovo a slovesnosti XII, 1950, 19—32. — Kvalita souhláskových skupin v češtině je vhodným materiálem pro eufonii a byla použitelná i v časomíře.

Závada Jaroslav, *Úvod do estetiky ruského verše.* Praha 1949, Universum, 208 str. — Spis znalce a překladatele místy přeceňuje některé detaily nebo uvádí sporná složitá veršová schemata. Rec.: Kůst Václav, Listy filol. LXXIV, 1950, 227—32. — Recensent má řadu výhrad téhož rázu a spis oceňuje jako „v naší literatuře první pokus svého druhu".

Překlad

Horálek Karel, *K theorii překladu. (O překládání marxistické literatury.)* Slovo a slovesnost XII, 1950, 74—83. — Srovnávaje potřeby překladu uměleckého a věcného, pojednává pisatel o přednostech a nedostatcích českých překladů marxistické literatury.

Левонтин Э., *Перевод и подстрочник. (К вопросу об изучении языков народов СССР.)* Октябрь XXVII, 1950, № 10, 159—69. — Stať o problému uměleckého překladu se zachováním vlastností originálu. Na překladech z jazyků sovětských národností do ruštiny, pořizovaných většinou pomocí t. zv. podstročniku (doslovného překladu), ukazuje, jak velmi je nutné, aby sám tvůrce uměleckého překladu ovládal jazyk originálu a mohl překládat přímo z něho.

Stawiński Julian, *W krzywym zwierciadle przekladu.* Nowa kultura I, 1950, nr. 40, 3—4. — Článek se zabývá dosavadní nepřesností překladatelské produkce, zejména z ruské literatury.

Methodika vyučování

Добрынина Л. Г., *Выразительное чтение художественных произведений в начальной школе.* 1950, АПН СССР, 32 стр. — (Podle zprávy.)

Голубков В. В., *Научно-исследовательская работа в области методики литературы.* Лит. в школе XI, 1950, № 4, 43—53. — Zkušený pracovník v methodice vyučování literatuře dává v tomto článku základní směrnice začínajícím badatelům, jak volit a zpracovat thema disertace z tohoto oboru.

Кудряшев Н. И., Бочаров Г. К., Рождественский Б. В.: *О преподавании литературы в V—X классах.* 1950, АПН РСФСР, 76 стр. — (Podle zprávy.)

Сорокин В. И., *Анализ литературного произведения в школе.* 1950, АПН СССР, 278 стр. — (Podle zprávy.)

Seznam periodic:

The American Slavic and East European Review. — Български книгопис. — Bibliografický katalog A Knihy české. — Bibliografický katalog B Knihy slovenské. — Bolletino della badia greca di Grottaferrata. — Большевик. — Byzantinoslavica. — Cum vorbim. — Časopis Matice moravské. — Časopis pro moderní filologii (+Philologica). — Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. — Divadlo. — Filologiska Meddelanden. — Irénikon. — Исторически преглед София. — Известия Академии наук СССР Отделение литературы и языка. — Известия Академии наук СССР Серия истории и философии. — Język polski. — Journal of Central European Affairs. — Культура и жизнь (zaniklo). — Kuźnica (zaniklo). — Listy filologické. — Литература в школе. — Литературная газета. — Lužickosrbské zprávy. — Národopisný věstník československý. — Naše řeč. — Naše věda (zaniklo). — Neuphilologische Mitteilungen. — Новый мир. — Nowa kultura. — Odrodzenie (zaniklo). — Октябрь. — Orientalia Christiana Periodica. — Oxford Slavonic Papers. — Pamiętnik literacki. — Polonistyka. — Przegląd historyczny. — Przegląd zachodni. — Przewodnik bibliograficzny. — Revue des Études slaves. — Rocznik slawistyczny. — Русский язык в школе. — Rysk Bokrevy. — Септември. — Slavia. — Slavistična revija. — Славяне Москва. — Славяни София. — The Slavonic and East European Rewiew London. — Slezský sborník. — Slovanský přehled. — Slovenská reč. — Slovenské pohľady. — Slovesná věda. — Slovo a slovesnost. — Slovo a tvar. — Sovětská věda — Jazykověda. — Советская книга. — Советское искусство. — Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności. — Studia Neophilologica. — Studi și cercetări lingvistice. — Svojina. — Театр Москва. — Teatr Warszawa. — Twórczość. — Ученые записки института славяноведения Академии Наук СССР. — Учительская газета. — — Var. — Вестник Академии Наук СССР. — Вестник древней истории. — Věstník České akademie věd a umění. — Virittäjä. — Вопросы философии. — Вопросы истории. — Wiener slavistisches Jahrbuch. — Zeitschrift für slavische Philologie. — Знамя. — Звезда. — Życie słowiańskie. — Mimo to bylo použito dalších periodic částečně.

František V. Mareš a Slavomír Wollman

ZPRÁVY

Z činnosti Slovanského ústavu[1])

V druhém a třetím čtvrtletí r. 1951 se hlavní práce ústavu dále rozvíjely v projektovaných směrnicích, jak bylo naznačeno ve zprávách dřívějších.

Bibliografická komise pokračovala zejména ve svém hlavním úkolu, v *Soupisu slavic v české literatuře.*[2]) Redaktor díla Dr J. Bečka mimo to zpracovává thema *Polská literatura ve světle českých překladů.*

Slovníková komise řídila další práce na řadě cizojazyčných slovníků. *Velký rusko-český slovník,* na kterém pracuje větší kolektiv, přichází již postupně do sazby; nyní se sází písmeno З. Rovněž se pokračuje v přípravě *slovníku česko-ruského.* Dokončují se korektury sloupců *česko-polského slovníku.* V nejbližší době bude zahájena konečná redakce *bulharsko-českého slovníku.* Pro *česko-srbocharvátský slovník* se nyní zpracovávají odborné terminologie. Část *rumunsko-českého slovníku* je připravena k tisku. Na *maďarsko-českém slovníku* již pracuje kolektivní redakce. Postoupily také práce na *albánsko-českém slovníku.* Pod vedením prof. Dr. K. Horálka probírají nyní pracovníci komise zásadní otázky práce ve zvláštním *lexikografickém semináři;* tam se rovněž začíná s výběrem individuálních badatelských themat pro další pracovníky. Nejnověji se konaly podrobné porady s lexikografy maďarskými.[3])

Komise pro staroslověnský slovník při České akademii věd a umění, která již dříve měla těsné odborné, osobní a hospodářské svazky s ústavem, stává se nyní na svůj návrh také komisí Slovanského ústavu, aby tak byla vyjádřena a posílena součinnost na tomto úkolu, který ve smyslu usnesení slavistických porad v Moskvě a Leningradě r. 1946 je mezinárodním úkolem československé slavistiky.[4])

Jazykovědná komise pokračuje v přípravě plánovaných publikací. Do tisku byla dána *Studie o vidovém systému v staroslověnštině* od doc. Dr. A. Dostála. Směrnice pro přepis slovanských písem, vypracované *transliterační subkomisí* pod vedením prof. Dr. B. Havránka, byly již dány k disposici široké veřejnosti částečně také prostřednictvím Lidových novin a Československo-sovětského institutu.

Literárněvědná komise stojí nyní před posouzením dokončené práce o literatuře polské od prof. Dr. K. Krejčího, která se chystá v řadě příruček o dějinách slovanských literatur.

Byzantologická komise. Byl vydán seš. 2 ročníku XI časopisu *Byzantinoslavica* a téměř připraven k tisku celý další ročník. Dr B. Zástěrová také spolupracovala na dějepisných učebnicích pro gymnasia, pro které zpracovala sedm kapitol.

---

[1]) Viz Slavia XX, 1951, 492—3.
[2]) Zprávu o tom viz Slavia XX, 1951, 493—5.
[3]) O semináři a poradách přineseme zprávu příště.
[4]) V příštím sešitě Slavie viz zvláštní zprávu.

Právně historická komise pokračuje spolu s Českou akademií v přípravě Kadlcova glosáře slovanských právních starožitností.

Archeologická komise ukončuje přípravy k českému vydání významného klasického díla o slovanských starožitnostech, *Manuelu* zesnulého Lubora Niederla. O vydání překladu již bylo zásadně rozhodnuto. Práce řídí předseda komise prof. Dr J. Eisner, který rovněž chystá vlastní *Rukověť slovanské archeologie.* — K věcem publikačním nutno dodat, že nyní probíhají jednání o vydavatelských možnostech v oboru slavistiky v souvislosti s ukončením činnosti Slovanského nakladatelství.

Brněnská pracovní kancelář ústavu, řízená prof. Dr. J. Macůrkem, dokončila soupis slavic v brněnských knihovnách a archivech. V oboru mezislovanských styků pořizuje bibliografii nejnovějších prací o česko-polských a slezsko-polských stycích koordinovaně se Slezským studijním ústavem v Opavě. Současně se pořizuje bibliografie k otázkám vztahů uhersko-slovensko-polských. Součinnost se Slezským studijním ústavem byla utužena zájezdem do Opavy, kde proslovili přednášky brněnští členové ústavu, a to prof. Dr J. Macůrek na thema *Silesiaca v budapešťských archivech* a prof. Dr R. Holinka na thema *Problémy slezských medieválních dějin a vztahy české historiografie.* Dr Radimský hovořil o *Dělnickém hnutí ve Slezsku v 2. pol. 19. st.*, zejména o spolupráci českého a polského dělnictva. Dále byl ve dvou zájezdech proveden výzkum slovenských archivů se zřetelem k otázkám karpatskopodunajským. Současně byl podniknut průzkum materiálu těšínsko-slezského a čadecko-žilinského. Členové a pracovníci kanceláře vydali větší počet studií a měli také podíl na česko-polském čísle vratislavského časopisu *Sobótka.* Kancelář organisovala rovněž slovanské jazykové kursy.[4])

Veřejné přednášky, diskuse atd. Dr E. Stojanov přednášel o *Vývoji jednotných zemědělských družstev v Bulharsku,* Dr B. Vydra na thema *Bronisław Grabowski a Češi,* Dr H. Procházková o *Neznámé korespondenci Julia Zeyera Miriamovi.* Byl uspořádán večer k oslavě sedmdesátin prof. Dr. K. Chotka s proslovy prof. Dr. J. Eisnera, doc. Dr. D. Stránské, doc. Dr. V. Pražáka a Dr. L. Barana. Na slavnosti šedesátého výročí založení revoluční dělnické strany Bulharska, pořádané spolu s Českou akademií a Společností čs.-bulharského přátelství, kterou zahájil prof. Dr B. Havránek, promluvil poslanec prof. Dr Julius Dolanský. Jazykovědnou diskusi o práci J. V. Stalina „Marxismus a otázky jazykovědy" zahájili Dr V. Hořejší a Dr Z. Wittoch; diskusi o důsledcích této práce pro literární vědu uvedl Dr Slav. Wollman.

Vědecko-pedagogická činnost byla i nadále jádrem práce předních členů ústavu, z pracovníků ústavu přednášejí nyní tři a mimo to někteří spolupracovníci externí. Řada pracovníků učí v jazykových a překladatelských kursech nebo koná jinou osvětovou práci. V uplynulém období ústav opět podával četné odborné informace. Ve funkci plánovacího střediska slavistického shromažďuje nyní ústav soustavné údaje o slavistickém bádání jednotlivých institucí a pracovníků.

Z další široké činnosti ústavu: byly poskytnuty další podpory na vědeckou práci, zejména v oboru národopisu. Práce O. Olivy *Zeměpisný obraz současného Polska* a Z. Hájka *Posledních deset let polského vývoje historického,* vypracované pro SÚ, byly odměněny ministerstvem školství, věd a umění mezi nejlepšími pra-

---

[5]) Podrobnější zpráva o činnosti brněnské kanceláře SU bude podána v některém z příštích sešitů Slavie.

cemi o Polské republice. Práce I. Paňkeviče *Ukrains'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej*, vydaná Slovanským ústavem r. 1938, byla podle došlé zprávy zařazena jako učební pomůcka pro sovětské vysoké školy. — Ve druhém a třetím čtvrtletí 1951 odpracovali zaměstnanci ústavu přes 1600 hodin na stavebních a žňových pracích.
SÚ

Reorganisace slavistiky ve Východním Německu

Ve dnech 27. a 28. července 1951 se konalo na ministerstvu lidové osvěty v Německé demokratické republice zasedání slavistů z universit v Lipsku, Jeně, Halle a Rostoku, kteří se radili o plánech pro studium slovanských jazyků. Přítomni byli též Lužičtí Srbové Dr J. D. Wjacsławk (Jatzwauk), brzy na to zemřelý bibliograf, M. Nawka, univ. lektor, a B. Dobrucký jako zástupce Srbského úřadu lidovýchovného v Budyšíně. Bylo usneseno vybudovat středisko slavistiky na universitě v Lipsku, kde po R. Trautmannovi ředitelem Slovanského ústavu na filosofické fakultě je prof. Dr Olesch. Lektorát lužické srbštiny, zřízený tam r. 1950, bude změněn na profesuru, neboť se tento jazyk stává — po prvé v dějinách Lužických Srbů! — hlavním a zkušebním předmětem studia vysokoškolského vzhledem k existenci lužickosrbského gymnasia v Budyšíně, ze kterého vyšli v červnu 1951 první maturanti. Zároveň se zavádějí na pedagogické fakultě v Lipsku přednášky o methodice dvojjazyčného vyučování na školách v Lužici. Počet vyučovacích hodin byl stanoven na týdenních 27 pro studenty, mající za hlavní předmět lužickou srbštinu, kteří se musí seznámit se srovnávací slovanskou jazykovědou se zvláštním zřetelem k ruštině, češtině a polštině již od prvního semestru, kdežto ostatní slavisté až ke konci studií. Studujícím lužické srbštiny se dostane vedle přednášek o jazyce i poučení o literárních dějinách a lidovědě Lužických Srbů (patrně v omezení na Horní Lužici, která patří k Sasku). Za tím účelem budou do Lipska dojíždět odborníci z Budyšína, kde od konce května 1951 funguje Institut za serbski ludospyt jako samostatné oddělení saského ministerstva lidového vzdělání, mající čtyři sekce: pedagogickou, literárně historickou a jazykovědnou, dějepisnou a lidovědnou. Byla také učiněna opatření, aby se již ve školním roce 1951/52 vyučovalo polštině na německých gymnasiích (höhere Schulen) v Berlíně a Zhořelci a češtině v Drážďanech, Lipsku a Saské Kamenici. Jsou to vesměs kroky velmi potěšitelné na dráze praktické slavistiky, kdežto dosud se němečtí slavisté věnovali jen bádání theoretickému (i o lužické srbštině).

Praktickým projevem nového postoje německé slavistiky k národnímu životu Lužických Srbů byl počátkem října 1951 zájezd asi 100 studentů z Berlína a Jeny do Horní Lužice. Vedli je jejich profesoři-slavisté H. H. Bielfeldt a Edm. Schneeweiss s rusistou Steinitzem z berlínské a Fischer z jenské university. Chyběl mezi nimi ovšem zasloužilý slavista, působivší kdysi jako profesor Schneeweiss v Praze, Reinhold Trautmann, který nedávno zemřel v Jeně.

Účastníci této exkurse se zastavili ve Wojerecích (Heuerswerda), kde shlédli výrobu národních krojů, a pak si prohlédli Budyšín. Po návštěvě v národních institucích, zvláště v srbském knihkupectví a v redakci Nowé Doby se konal přátelský večer za účasti lužickosrbských předáků okresního starosty Dr Jana Cyže, doc. M. Nawky, kulturního rady B. Dobruckého, ředitele Institutu za serbski ludospyt P. Nowotného, předsedy organisace Domowina poslance K. Krjence, spisovatele J. Brězana a j. Němečtí profesoři tam ústy Dr Bielfeldta prohlásili, že uznávají svou

zvláštní funkci pomáhat srbskému lidu Německé demokratické republiky v jeho kulturních potřebách ve shodě s vládním programem sbližování Němců se Slovany. Byla též nadhozena otázka pokračování v Trautmannově práci toponymické, nového vydání Haupt-Smolerovy sbírky lidových písní, Schulenburgovy sbírky pohádek a pověstí, německy a srbsky.

V této souvislosti budiž dovoleno vzpomenout jubileí naší slavistiky týkajících se lužické srbštiny: před padesáti lety (r. 1901) založil její lektorát na Karlově universitě dosud žijící Dr h. c. Adolf Černý a před třiceti lety (r. 1922) převzal toto vyučování lužický Srb Dr M. Krječmař a současně zahájil přednášky jako první docent a záhy první profesor lužické srbštiny Dr Josef Páta, zavražděný nacisty r. 1942.

A. Frinta

SPISY REDAKCI ZASLANÉ

B. Aleksandrov, *Současný Tibet.* Praha 1950, 30 str.

B. Aleksandrov, *Tchai-Wan.* Praha 1951, 40 str.

J. D. Bernal, M. Cornforth, *Věda v boji za mír a socialismus.* Praha 1950, 93 str.

Hans Hom Bielfeldt, *Die Quellen der alttschechischen Alexandreis.* Berlin 1951, Akademie der Wissenschaften, 204 s.

Andreas Blinkenberg, *Le problème de l'accord en français moderne.* København 1950, 180 str.

F. Boura, J. B. Leventajl, A. F. Klejnman: *O zásadách civilního procesu.* Praha 1951, 63 str.

Birger Calleman, *Zu den Haupttendenzen der urslavischen und altrussischen Lautentwicklung.* Uppsala 1950, L'institut slave d'Upsal, 174 s.

Fr. L. Čelakovský, *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích.* Praha 1949, 922 str.

Kornej Čukovskij, *Někrasov o Puškinovi.* Praha 1950, 43 str.

Ioannis Dantisci poetae laureati *Carmina* edidit Stanislaus Skimina. Cracoviae 1950, Academia litterarum et scientiarum polonica, 324 pp.

D. Desanti, Ch. Haroche: *Mír nebo atomová bomba?* Praha 1950, 100 str.

A. M. Djakov, *Indie a Pákistán.* Praha 1951, 61 str.

Maria Dłuska, *Fonetyka polska. I. Artykulacje głosek polskich.* Kraków 1950, 144 str.

Maria Dłuska, *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej. II.* Kraków 1950, Polska Akademia Umiejętności, 379 str.

V. S. Dmitrijev, *Stalinský plán na přetvoření přírody se proměňuje ve skutečnost.* Praha 1951, 43 str.

M. S. Dragilev, *Krach „Marshallova plánu“.* Praha 1951, 50 str.

Alfred Dressler, *Politicko-ekonomický význam nového občanského zákona.* — L. I. Dembo, *Kolchozní právní poměr a soustava sovětského práva.* Praha 1951, 97 str.

R. Palme Dutt, *Krise britského imperia.* Praha 1951, 192 str.

N. P. Farběrov, *Ústavy lidově demokratických zemí.* Praha 1951, 60 str.

G. I. Feďkin, *O vedoucí úloze VKS(b) ve vývoji sovětského socialistického práva.* — I. T. Goljakov, *Soudnictví v socialistickém státě. Sovětské trestní právo.* Praha 1951, 78 str.

Jan Filipovský, Jan Tolar, Adolf Dolenský: *K obecné části trestního zákona.* Praha 1951, 150 str.

Charles Fourier, *Výbor z díla.* Praha 1950, 161 str.

Ludvík Frejka, *Historie bojů o znárodnění československého průmyslu.* Praha 1950, 28 str.

L. Gatovskij, *Základní rysy sovetske socialistické hospodářské soustavy.* Praha 1951, 37 str.

I. T. Goljakov, L. Lernell, K. Czajkowski: *O úkolech socialistického soudnictví.* Praha 1950, 78 str.

M. A. Gorbunov, *Radiščev.* Praha 1951, 187 str.

T. Gorbunov, *Sjednocení běloruského národa v jednotném sovětském socialistickém státě.* Praha 1951, 354 str.

Klement Gottwald, *Na prahu roku 1951.* Novoroční projev presidenta republiky. Praha 1951, 22 str.

Ilja Gruzděv, *Maxim Gorkij.* Praha 1951, 124 str.

N. Gudzij, *L. N. Tolstoj.* Praha 1951, 127 str.

Vítězslav Hálek, *Povídky.* Praha 1951, 544 str.

Jiří Horák, *Ze studií o lidových baladách slovanských. Polská balada „Pani pana zabila".* (Zvláštní otisk z Národopisného věstníku československého XXXI.) Praha 1950, 43 str.

Hospodářské úspěchy socialismu a úpadek kapitalismu. Praha 1950, 165 str.

Hospodářský vzestup lidových demokracií a demokratické republiky Německé a Vietnamské. Praha 1950, 148 str.

I. L. Chaljuta, *Indonesie.* Praha 1950, 35 str.

Dolores Ibarruri, Vicente Uribe, Antonio Mije, Juan Modesto: *Španělský lid v boji.* Praha 1951, 106 str.

I. S. Iljinskij, *Finsko.* Praha 1950, 53 str.

Jak byla připravena válka v Koreji. Dokumenty z archivů Li Syn-manovy vlády. Praha 1951, 108 str.

I. I. Jermašev, *„Evropská rada" — nástroj útočných plánů amerického imperialismu.* Praha 1951, 52 str.

P. F. Judin, *Evropské lidově demokratické země na cestě k socialismu.* Praha 1951, 49 str.

Kalendář kalendářů. Praha 1951, 249 str.

M. D. Kammari, *SSSR veliký přátelský svazek socialistických národů.* Praha 1951, 54 str.

V. A. Karpinskij, *Společenské a státní zřízení SSSR.* Praha 1951, 111 str.

V. Kirsanov, *Jugoslávský lid pod vládou fašistických zaprodanců amerického imperialismu.* Praha 1951, 76 str.

Irena Klemensiewiczówna, *Wyrazy złożone nowszej polszczyzny kulturalnej.* (Próba systematyki.) Kraków 1951, Uniw. Jagiel., 137 str.

Viktor Knapp, Karel Petrželka, Z. I. Škundin: *K otázkám nového občanského práva.* Praha 1950, 93 str.

Přemysl Koblic, *Širokoúhlá ruční fotografie.* Praha 1950, 45 str.

F. T. Konstantinov, *Jiří Dimitrov.* Vynikající činitel mezinárodního dělnického hnutí. Praha 1951, 65 str.

F. T. Konstantinov, *Lidová republika Bulharská na cestě k socialismu.* Praha 1950, 60 str.

Leontij V. Kopeckij, *Rusko-český slovník.* Praha 1950, Slovanský ústav. Slovan. nakl., 1369 str.

Václav Kopecký, *O Janu Švermovi.* Praha 1950, 41 str.

F. P. Košelev, *O likvidaci protikladu mezi městem a venkovem v SSSR.* Praha 1951, 80 str.

Władysław Kuraszkiewicz, Adam Wolff: *Zapiski i roty polskie XV—XVII wieku z ksiąg sądowych ziemi warszawskiej.* Kraków 1950, Polska Akademia Umiejętności, 557 str.

V. I. Kuzněcov, *Nové úspěchy sovětské vědy a techniky.* Praha 1951, 64 str.

I. Laponogov, *Lidově demokratické Maďarsko na cestě k socialismu.* Praha 1950, 51 str.

Gabriel Leńczyk, *Prasłowiański Gród nad Dunajcem w zawadzie lanckorońskiej.* Kraków 1950, Polska Akademia Umiejętności, 82+XXVIII str.

Lenin a Stalin tvůrci socialistického práva. (Sborník studií sovětských právníků.) Praha 1951, 183 str.

Lenin, veliký theoretik vědecké politické ekonomie. Praha 1951, 166 str.

A. Leontěv, *Dolarový imperialismus a západní Evropa.* Praha 1951, 423 str.

A. P. Ljapin, *J. V. Stalin o postupném přechodu od socialismu ke komunismu.* Praha 1951, 41 str.

Rolf Lossov, *Podvody ve velkém.* Praha 1951, 88 str.

A. J. Manusevič, *Lidově demokratické Polsko na cestě k socialismu.* Praha 1951, 65 str.

N. N. Maslin, *Vladimír Majakovskij.* Praha 1950, 59 str.

Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki XV. Helsinki 1949, 178 str.

B. N. Menšutkin, *M. V. Lomonosov.* Praha 1951, 198 str.

Zdeněk Nejedlý, *T. G. Masaryk.* II. (Mladá Morava ve světě.) Praha 1950, 588 str.

Božena Němcová, *Povídky I.* Praha 1950, 327 str.

Eino Nieminen, *Beiträge zur altpolnischen Syntax I., II.* Helsinki 1939, 132, 169 str.

Eino Nieminen, *Jooseppi Julius Mikkola.* (Sonderabdr. aus den Sitzungber. der Finn. Akad. 1947.) Helsinki 1949, 66 str.

Stefan Nosek, *Kultura grobów skrzynowych i podkloszowych w Polsce południowozachodniej.* Kraków 1946, Polska Akademia Umiejętności, 142-XXV str.

Občanský zákoník. Praha 1950, 323 str.

O plánování. Praha 1950, 93 str.

Otázky sovětské socialistické ekonomiky. Praha 1950, 106 str.

M. Ovsjannikova, *Tragická situace dětí v kapitalistických státech.* Praha 1951, 45 str.

Todor Pavlov, *Dimitr Blagoev.* Praha 1950, 109 str.

Todor Pavlov, *Christo Botev.* Praha 1950, 96 str.

Holger Pederse, *Die gemeinindoeuropäischen und die vorindoeuropäischen Verschlußlaute.* København 1951, 16 str.

A. Pelc, *Z domova a ciziny.* Praha 1950, 136 str.

A. S. Perevertajlo, V. J. Avarin: *Vojenské, hospodářské a politické úspěchy lidové Číny.* Praha 1951, 90 str.

Pětiletý plán rozvoje národního hospodářství Německé demokratické republiky. Praha 1950, 111 str.

S. M. Petrov, *A. S. Gribojedov.* Praha 1950, 62 str.

O. E. Polenc, *„Světový stát" zbraň amerických imperialistů.* Praha 1951, 40 str.

Roman Pollak, *Poezja Warszawy.* (Nadbitka z m. „Życie i Myśl" 1950, nr 5/6.) Poznań 1950, 413 str.

Proces proti vatikánským agentům v Československu. Praha 1950, 180 str.

Boleslav Prus, *Přední stráž.* Přel. Helena Teigová. Praha 1950, 286 str.

První pětiletý hospodářský plán Maďarské lidové republiky 1950—54. Praha 1951, 51 str.

Zdeněk Půček, *O pojetí a methodách socialistického plánování.* Praha 1950, 34 str.

Allan Ringheim, *Eine altserbische Trojasage.* Prague-Upsal 1951, 382 s.

Paul Robeson, *Boj černochů za svobodu a mír.* Praha 1951, 38 str.

Rumunské hospodářské plány. (Sborník projevů a textů o hospodářském plánování v lidové republice Rumunské.) Praha 1951, 200 str.

Bohumil Ryba, *Betlemské texty.* Praha 1951, 246 str.

J. E. Segal, *Dánsko, Norsko a Švédsko po druhé světové válce.* Praha 1951, 43 str.

Alexandra Schierová, *Česko-ruský slovník.* Praha 1951, 565 str.

Socialistická industrialisace. Praha 1951, 68 str.

Sovětské občanské a kolchozní právo. Praha 1951, 67 str.

Sovětské výtvarné umění. Soubor theoretických studií. Praha 1951, 186 str.

J. V. Stalin, tvůrce politické ekonomie socialismu. Praha 1950, 158 str.

Walter Stamberger, *Kolonie proti imperialismu.* Praha 1951, 234 str.

V. R. Ščerbina, *Otázky sovětské filmové literatury.* Praha 1951, 55 str.

Šestiletý plán hospodářského rozvoje a výstavby základů socialismu v Polsku na léta 1950—55. Praha 1951, 176 str.

Václav Šolc, *Prvosenky.* Praha 1951, 305 str.

G. M. Šur, *Soudce lynč nástroj americké reakce.* Praha 1951, 35 str.

Jan Šverma ve fotografii. Praha 1950.

Józef Trypućko, *Les adverbes en-ьsky dans la langue polonaise.* Uppsala 1951, 37 str.

Józef Trypućko, *O pewnej nie dostrzeżonej funkcji przedrostków czasownikowych v języku rosyjskim.* Posebni odtis — Slavistična revija. Leto III, 1950, 327 až 342 str.

Tadeusz Ulewicz, *Sarmacja.* Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w. Kraków 1950, Univ. Jag., 211 str.

D. A. Umanskij, *Krach piklů angloamerických imperialistů v lidově demokratických zemích Evropy.* Praha 1950, 51 str.

B. O. Unbegaun, *Grammaire russe.* Lyon 1951, 351 str.

Úpadkové rysy hospodářství USA v poválečném období. Praha 1951, 88 str.

André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves. I.* Lyon 1950, 320 pp.

Sergej Varšavskij, *Úpadkové umění západu před soudem ruských umělců realistů.* Praha 1951, 152 str.

G. S. Vaseckij, *V. G. Bělinskij. Veliký myslitel a revoluční demokrat.* Praha 1950, 125 str.

I. Vasiljev, *Současná Francie.* Praha 1950, 35 str.

Ivan Vazov, *Balkánské písně.* Přebásnil Zikmund Skyba. Praha 1951, 238 str.

A. V. Venědiktov, *Státní socialistické vlastnictví. II.* Praha 1951, 288 str.

Juraj Vieska, *Ochrana lidově demokratické republiky v novém trestním zákoně.* Praha 1950, 295 str.

V. V. Vinogradov, *Geniální program marxistické jazykovědy.* Praha 1951, 78 str.

G. S. Vojtovičová, *Černá Amerika.* Praha 1950, 142 str.

B. P. Vronskij, *Americký způsob života.* Praha 1950, 54 str.

Stefan Vrtel-Wierczyński, *Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do roku 1543.* Wyd. 2. Warszawa 1950, 368 str.

Bohumil Vydra, *Polsko-český slovník.* Praha 1951, Slovanský ústav, Slovan. nakl., 733 str.

A. J. Vyšinskij, *Soudní řeči.* Praha 1951, 598 str.

Kazimierz Wyka, *Teka Stańczyka na tle historii Galicji w latach 1849—1869.* Wrocław 1951, Instytut Badań Literackich, 226 str.

Zákon o pětiletém plánu obnovy a rozvoje národního hospodářství SSSR na léta 1946—50. Praha 1950, 83 str.

Zákon o pětiletém státním národohospodářském plánu Lidové republiky Bulharské 1949—53. Praha 1950, 35 str.

A. G. Zvěrev, *O státním rozpočtu SSSR na rok 1950 a o splnění státního rozpočtu v letech 1948 a 1949.* Praha 1950, 30 str.

A. G. Zvěrev, *O státním rozpočtu SSSR na rok 1951.* Praha 1951, 36 str.

Mark Živov, *Adam Mickiewicz.* Praha 1950, 79 str.

I. N. Žmychov, *Sovětské odbory v boji za jednotu mezinárodního odborového hnutí.* Praha 1950, 49 str.